نۇر روزى

ئەنجانىباي

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئەنجانىباي

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مۇقاۋىنى لايىھەلىگۈچى: ئەكبەر سالىھ

ISBN 978-7-228-16083-9

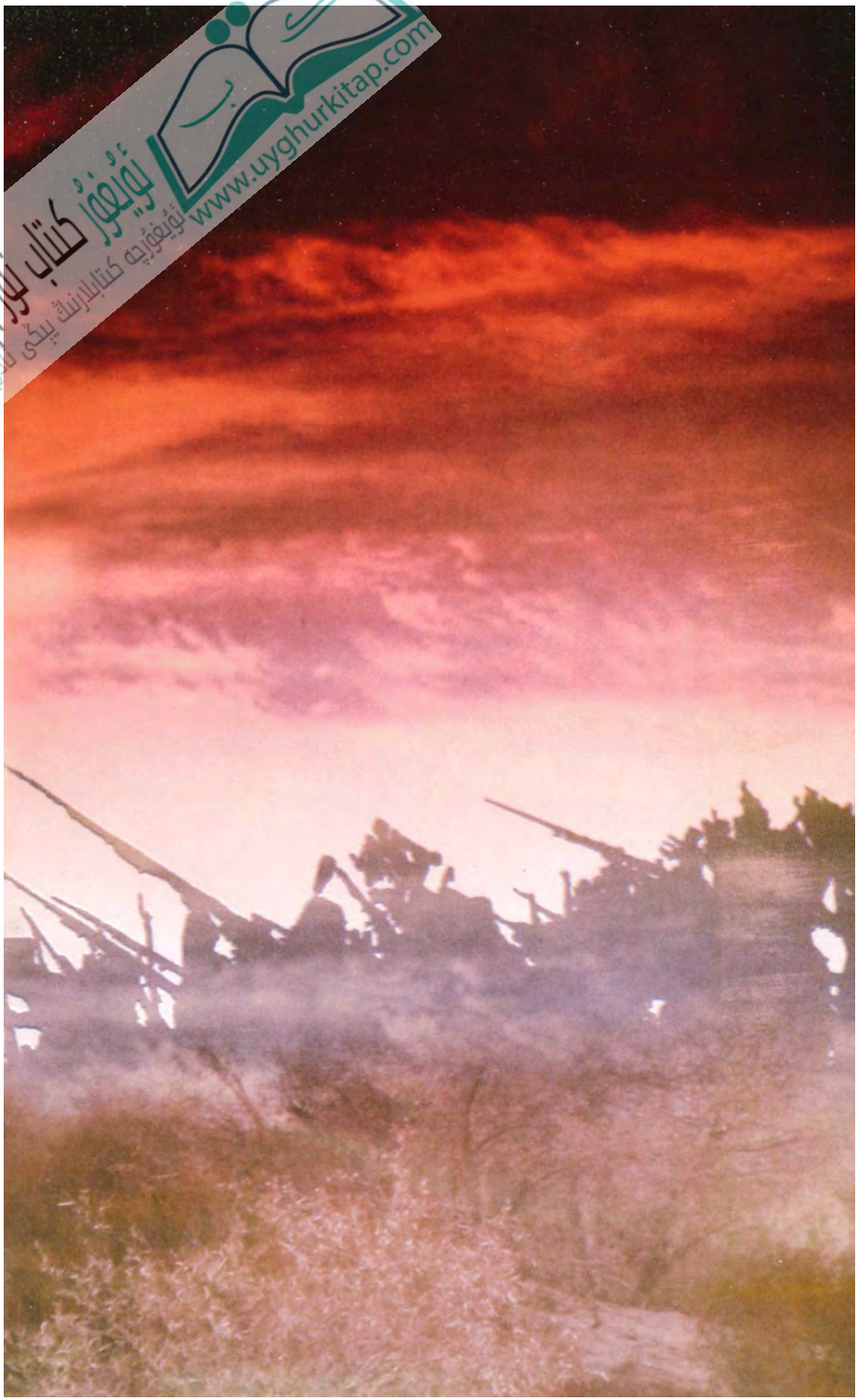
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى تورىسى

نۇر روزى

ئەنجانىباي

(تارىخىي رومان)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

安江巴依：维吾尔文 / 努尔·肉孜著. — 2版. — 乌鲁木齐：新疆人民出版社，2012.11 （2016.3 重印）
ISBN 978-7-228-16083-9

Ⅰ. ①安… Ⅱ. ①努… Ⅲ. ①长篇小说 — 中国 — 当代 — 维吾尔语（中国少数民族语言）Ⅳ. ①I247.5

中国版本图书馆CIP数据核字(2012) 第251728号

责任编辑	巴力江·孜帕尔
编　　辑	买·西帕
特约编辑	迪力拜尔·亚库甫
责任校对	阿依古丽·沙比提
特约校对	万力·在顿
封面设计	艾克拜尔·沙力
出版发行	新疆人民出版社
地　　址	乌鲁木齐市解放南路348号
电　　话	0991-2827472
邮　　编	830001
印　　刷	北京顺诚彩色印刷有限公司
经　　销	新疆维吾尔自治区新华书店
开　　本	880×1230毫米 1/32
印　　张	18.625
插　　页	2
版　　次	2012年11月第2版
印　　次	2016年3月第4次印刷
印　　数	11001 - 14000册
定　　价	40.00 元

مۇندەرىجە

كىرىش سۆز 1
بىرىنچى باب ئۇ تۆرەلگەن ماكان 1
ئىككىنچى باب مەڭگۈلۈك ئاھانەت 7
ئۈچىنچى باب شاھىت ئىسمىلار 18
تۆتىنچى باب ئوغرى يولدا بۇلاڭچى يوق 25
بەشىنچى باب مەكتەپ 63
ئالتىنچى باب قارلىق 69
يەتتىنچى باب ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى ئادىشى 88
سەككىزىنچى باب «مەن ئۆزلىرىنىڭ... » 99
توققۇزىنچى باب تېرەكبوستاندىكى نىكاھ 110
ئونىنچى باب ساز يىگىت 122
ئون بىرىنچى باب بەتنام 137
ئون ئىككىنچى باب چېلىشچى 166
ئون ئۈچىنچى باب «مېنىڭ ماكانىم ئوپال» 206
ئون تۆتىنچى باب مەھبۇس 226
ئون بەشىنچى باب تەشنالىق ساداسى 241
ئون ئالتىنچى باب ئازابلىق كۈنلەر 278
ئون يەتتىنچى باب جامالىدىن، سىز قەيەردە؟..... 287
ئون سەككىزىنچى باب قوراللىق قوزغىلاڭ باشلانىدى 313
ئون توققۇزىنچى باب ئوغۇل بالا جەڭگە يارالغان 332
يىگىرمىنچى باب مەن ئەنجانباي 359
يىگىرمە بىرىنچى باب سىناق 376
يىگىرمە ئىككىنچى باب ھالاكەت بۇيرۇقى 426

يىگىرمە ئۈچىنچى باب قاپقان 482
يىگىرمە تۆتىنچى باب خائىن 496
يىگىرمە بەشىنچى باب شۇم خەت 511
يىگىرمە ئالتىنچى باب پاجىئە 546
يىگىرمە يەتتىنچى باب ئەنجانباينىڭ كاللىسى 566

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

كىرىش سۆز

ئۇنىڭ ئىسمى ئەنجانباي. تەكتى قەشقەر كونىشەھەر ناھىيىسىنىڭ ئوپال يېزىسىدىن. ئۇ ئانىسىنىڭ قورسىقىغا تۆرىلىپلا چېكىدىن ئاشقان زۇلۇمنىڭ دەھشەتلىك ئازابىغا دۇچار بولۇپ ئۆز يۇرتىدىن قوغلانغان. مۇساپىرچىلىق، موھتاجلىق، غېرىبلىق ئازابىدا سەرسان بولۇپ يۈرۈپ، ئەنجاندا بۇ دۇنياغا كۆز ئاچقان. شۇڭا، ئاتا ـ ئانىسى خار ـ زارلىقتا ئۆتكەن قاباھەتلىك يىللاردا ئۆزلىرىگە باشپاناھ بولغان، مۇساپىرلار توپلاشقان ئاشۇ ئۇلۇغ شەھەرنىڭ نامىدا ئۇنىڭغا «ئەنجانباي» دەپ ئىسىم قويغان. كېيىن خۇددى ئۇ ئۆزى دېگەندەكلا، ئۇ بۇ دۇنياغا كېلىپ كۆزىنى ئېچىپلا، بۇ دۇنيانىڭ بايلارنىڭ جەننىتى، يوقسۇل ـ كەمبەغەللەرنىڭ دوزىخى ئىكەنلىكىنى كۆرگەن. «ئۆكتەبىر ئىنقىلابى»نىڭ تەسىرى ئۇنىڭ كىچىك كاللىسىنى خېلى ئوبدان سەگىتتى. ئۇنىڭغا دوزاخنى يوق قىلىش ئۈچۈن ئېزىلگۈچىلەر قورالىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، مۇستەبىت ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرۇپ تاشلاشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلدۇردى. بۇ مۇقەددەس نىشانغا يېتىش ئۈچۈن، ئۇ تېخى كىچىك تۇرۇپلا ئۆزىنى ھەر تەرەپلىمە چېنىقتۇرۇشقا باشلىدى. ئۆز يۇرتى ئوپالغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىنمۇ يەنە ئۆزىنى چېنىقتۇرۇپ، ماھارىتىنى ئۆستۈرۈشنى زادىلا توختاتمىدى. ئەزگۈچى ھاكاۋۇرلارغا بوزەك بولماي نوچىلىق بىلەن ياشىدى. لېكىن، زالىملارنىڭ جەننىتى بولغان زۇلمەتلىك بۇ دۇنيا ئۇنىڭ ئادەمدەك ئۇندىق ئەركىن ـ ئازادە ياشىشىغا يول قويمىدى. بايلار ئۇنى داۋاملىق تىللىدى، ھاقارەت قىلدى. چوماقچىلىرىنى

توپلاپ، ئۇنى باغلاپ، ئۇرۇپ قينىدى، بىر ئوبدان ئائىلىسىنى بۇزدى، ھەتتا تۆھمەت ـ بوھتانلارنى چاپلاپ ئۇنى تۈرمىگە قاماتتى. غەزەپ ـ نەپرەتكە تولغان ئەنجانباي تۇرمىدىن چىققىلا باتۇرانە قەدەم تاشلاپ، «تاغ ئىنقىلابى» دەپ نام ئالغان تاشقورغانغا توپلانغان جەنۇبىي شىنجاڭ قوزغىلاڭچىلىرى قوشۇنىغا قاتناشتى. ئۇزۇنغا قالمايلا ئۇنىڭ جەڭدىكى ئاجايىپ باتۇر ـ قەيسەرلىكى، جەڭگە قوماندانلىق قىلىشتىكى پەم ـ پاراسىتى، ماھارىتىنى ئالقىشلاپ، گېنېرال لېيىتېنانت ئىسھاقبېك ئۇنىڭغا پودپولكوۋنىكلىق نامىنى بېرىپ، ئويتاغ پولكىنىڭ مۇئاۋىن كوماندىرلىقىغا تەينىلىدى.

دەل مۇشۇ چاغدا ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى بىلەن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئوتتۇرىسىدا ئون بىر ماددىلىق كېلىشىمنامە تۈزۈلۈپ قالدى ! بۇ چاغدا تاشقورغاننى بازا قىلغان قوزغىلاڭچى قوشۇنلار جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىپ، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئون نەچچە ناھىيىنى قورشاپ، ئىسكەنجىگە ئېلىپ بولغان، بۇ جايلارنىڭ ئازاد قىلىنىشىغا پەقەت ساناقلىق كۈنلەرلا قالغانىدى. شۇڭا، ئەنجانباي بۇ كېلىشىمنامىگە قايىل بولمىدى، «بۇيرۇققا بويسۇنمىدى» دېگەن باھانە بىلەن جازالىنىپ قېلىشتىنمۇ قورقمىدى ! تارقىتىۋېتىلگەن قوزغىلاڭچىلارنى توپلاپ، يەنە خەلق ئازادلىقى ئۇچۇن بولغان كۈرەشنى قەتئىي داۋاملاشتۇرىۋەردى. گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ قان قەرزگە بوغۇلغان بىرنەچچە داڭلىق، ھاكاۋۇر باشلىقلىرىنى ئۆز قولى بىلەن جەھەننەمگە ئۇزاتتى. جەڭلەرگە ماھىرلىق بىلەن قوماندانلىق قىلىپ، نۇرغۇنلىغان دۇشمەنلەرنى يوقاتتى. ئەترapلىرىدىكى ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەن زومىگەر، باندىتلارنىڭ ئەدىپىنى بېرىپ، پۇقرالارنىڭ ھاياتىنى قوغدىدى. نەتىجىدە ئۆزلىرىنى قالتىس نوچى چاغلاپ، ھە دېسىلا مەيدىسىگە «گۇپ ـ گۇپ» مۇشتلاپ قويىدىغان خىلى چوڭ باشلىقلارمۇ ئۇ قوماندانلىق قىلىۋاتقان ئادەملەرگە قارشى ئۇرۇش قىلىشقا

جۇرئەت قىلالمايدىغان، ھەر خىل باھانە ـ سەۋەبلەرنى كۆرسىتىپ ئۇرۇش قىلىشتىن ئۆزىنى قاچۇرىدىغان، ئۆزىنى يارىلاندۇرۇۋالمىدىغان، ھېچقانداق ئىلاج قىلالمىغانلىرى كۈچە كۆيدۇرۇپ، بۇتلارغا باش ئۇرۇپ ئەرۋاھلاردىن مەدەت تىلەيدىغان، ھايات قايتىپ كېلەلمەسلىكىدىن ئەندىشە قىلىپ، ئۇرۇشقا ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى بىلەن يىغلاشقان ھالدا ۋىدالىشىپ، خوشلىشىپ ماڭىدىغان، ھەتتا ئۇنىڭ نامىنى ئاڭلاپ قالسىمۇ قورقۇنچتا بەزگەكتەك لاغ ـ لاغ تىترەپ، تامدەك تاتىرىپ كېتىدىغان ھالەت باش كۆتۈرۈپ قالدى. بۇ خىل تەتۈر ھالەت گومىنداڭچىلار باشلىقلىرىنىڭ بېشىنى قاتۇرۇۋەتتى. ھەممىدىن يامان بولغىنى شۇكى، شۇ كۈنلەردە ئەتراپتىكى باشقا ناھىيە، بازار، يېزا ـ قىشلاقلاردىمۇ ئەنجانىيغا ئەگىشىپ قايتا قوزغىلىڭاتقانلارنىڭ كۈندىن ـ كۈنگە كۆپىيىپ ئەدەپ كەتكەنلىكى بولدى. گومىنداڭچىلار ئاخىر ئەنجانىينى يوقاتمىغۇچە تاغ ئىنقىلابچىلىرىنى تەلتۆكۈس يوقىتىشنىڭ مۈمكىن ئەمەسلىكىنى تونۇپ يەتتى. ئۇلارنىڭ ئۇنىڭ بىلەن سوقۇشۇپ ئۇنى يېڭەلمەيدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى. ئاخىر ئۇلار ھېچقانداق ئىلاج قىلالماي يۈمشاق قوللۇق بىلەن ئۇنى ئالداپ ئۆزلىرىگە ئەل قىلىش كويىغا چۈشۈشتى. ئۇنى ئۆزلىرىگە ئەل قىلىش ئۈچۈن بىرنەچچە قېتىم يۈرت كاتتىلىرىنى، ئامبال، قازىلارنى نۇرغۇنلىغان سوۋغا ـ سالاملارنى ئېلىپ ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈشكە ئەۋەتتى. ناۋادا ئۇ ئەل بولىدىغان بولسىلا ئۇنىڭغا ئامبالىلىقنى، ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ چوڭراق ئەمەلەر بىلەن نۇرغۇنلىغان ئالتۇن، كۈمۈشلەرنىمۇ قوشۇپ ئىنئام قىلىپ بېرىدىغانلىقى ھەققىدە نۇرغۇن ۋەدىلەرنى بېرىشتى. لېكىن، دۈشمەنلەرنىڭ بۇ ھىيلىسىمۇ ئەسقاتمىدى. ئۇ: «ئۇنداق تۇزكور ئەنجانباي تېخى تۇغۇلمىدى!» دەپ ئۇلارنىڭ ئوبدان دەككىسىنى بەردى.

دۈشمەنلەر يەنە باشقا بىر سۈيىقەستنى پىلانلىدى: ئەنجانبايىنى

تىرىك تۇتۇپ بەرگەنلەرنىڭ ياكى ئۇنى ئۆلتۈرۈپ كاللىسىنى ئېلىپ كەلگەنلەرنىڭ ئەمەلى ھەسسىلەپ ئۇلۇغلىنىدىغانلىقى، نۇرغۇن ئالتۇن ـ كۈمۈش، يەر ـ زېمىنلارغا ئىگە بولىدىغانلىقى ھەققىدە تەرەپ ـ تەرەپلەردىكى گازارمىلارغا، بازارلارغا، مەھەللىلەرگىمۇ ئېلانلارنى چاپلىدى. دۇشمەنلەرنىڭ بۇ قېتىمقى ھىيلىسى ئۆز كۈچىنى كۆرسەتتى. خائىن ـ ساتقۇنلار قۇتراپ، ئۇۋۇلىرىدىن تەڭلا چىقىشتى. لېكىن، ئويتاغ پولكىنىڭ كومانىدىرى دۆتلۈك قىلدى ! دۇشمەنلەرنىڭ ھىيلىسىنى چۈشەنمىدى. ئەنجانبايىنىڭ قاتتىق قارشىلىقىغا قارىماي، جاھىللىق بىلەن ئۆز گېپىدە چىڭ تۇرۇۋالدى. خائىنلارنىڭ قىزىقتۇرۇشىغا ئالدىنىپ، دۇشمەنلەرنىڭ قاپقىنىغا دەسسىدى ! نەتىجىدە نەچچە يۈزلىگەن ئىنقىلابچىلارنىڭ جېنىغا زامىن بولۇپ ئىنقىلابنى چوڭ زىيانغا ئۇچراتتى. ئەنجانباي قورشاۋدا قالغان ئىنقىلابچىلارنى قۇتقۇزۇش يولىدا قۇربان بولدى. دۇشمەنلەر ئۇلارنىڭ كاللىسىنى سازايى قىلىپ پۇخادىن چىقىۋالدى.

ئازادلىقتىن كېيىن، ئەنجانبايغا «ئىنقىلابىي قۇربان» نامى بېرىلىپ، دەرۋازىسىنىڭ ئۈستىگە شەرەپ تاختىسى ئېسىلدى.

ئۇنىڭ قازا قىلغىنىغا ئەللىك نەچچە يىل بولۇپ قالدى. لېكىن، ئۇنىڭ باتۇرلۇق، تىراگېدىيىلىك ئوبرازى ھازىرغىچە كىشىلەر قەلبىدىن چىقمىدى. ئۇلار ئۇنىڭ كىشىلەرنىڭ قەلبىنى لەرزىگە سالىدىغان ئاجايىپ باتۇرلۇقلىرىنى، ئەدەپ ـ ئەخلاقلىق ئىش ئىزلىرىنى مەدھىيىلەپ قوشاقلار قوشۇپ، نەغمە ـ ناۋالار قىلىپ تۇرۇشتى. ئازنا، پەيشەنبە كۈنلىرى بامدات نامىزىدىن يانغان جامائەت مەسچىتتىن چىقىپلا ئۇدۇل تۇپراق بېشىغا بېرىپ، ئۇنىڭ روھىغا ئاتاپ خەتمىقۇرئان، دۇئا ـ تەكبىرلەرنى قىلىپ يوقلاپ تۇرۇشتى. ئۇلار ھەر قېتىم تۇپراق بېشىغا بارغاندا قاپقارا چاچلىق، زىلۋا، كېلىشكەن، ياشلا بىر ئايالنىڭ ئۇ ياتقان تۇپراقنى قۇچاقلاپ، ئېسىدەپ يىغلاۋاتقانلىقىنى كۆرەتتى، ئۇنىڭ قاپقارا كۆزلىرىدىن ئاققان

تارام ـ تارام ياش تامچىلىرى بارماقلىرى ئارىسىدىن تامچىلاپ چىقىپ، خۇددى سول بارمىقىدىكى كۆپكۆك ياقۇت كۆزلۈك ئۇزۇكىنىڭ كۆزىگە ئوخشاشلا ۋىل ـ ۋىل ۋىلىلدايتتى. ئۇلار بۇ ئېچىنىشلىق مەنزىرىنى كۆرۈپ، ئاھ ئۇرۇپ: «بىچارە ئايشەمگۈل!» دەپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىشاتتى.

ئۇ ئايالنىڭ چاچلىرى ئاستا ـ ئاستا ئاقاردى. لېكىن، ئۇ قېرىپ تاكى ئالەمدىن ئۆتكۈچە ئۇ تۇپراقنى قۇچاقلاپ يىغلاپ، يوقلاپ تۇرۇشنى توختاتمىدى.

بۇ تراگېدىيىگە ئۆزى بىۋاستە قاتناشقان ياكى بۇ ۋەقەلەرنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن، ئاڭلىغان مەسۇم چوڭ قاتارلىق قىرىق نەچچە ئادەمنىڭ گاھى كۈلۈپ، گاھى يىغلاپ تۇرۇپ قىلغان تەسىرلىك بايانلىرىغا، شۇنداقلا ماڭا ئىلھام ـ مەدەت بېرىپ يازما ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلىگەن زۇلال ياقۇپ، خوجا ئابدۇراخمان، ئىسمائىل ئىبراھىم، مۇھەممەتئىمىن ئەخمەت، ئابلىمىت ئىمىن قاتارلىق ئۇستازلارغا ئالاھىدە تەشەككۈر بىلدۈرىمەن. لېكىن، سەۋىيەمنىڭ بەكمۇ چەكلىك بولۇشى سەۋەبلىك، بۇ تراگېدىيىنىڭ بەزى جايلىرى كەم ـ ئۆزۈك، سۇس چىقىپ قالغانلىقىدىن بەكمۇ ئەپسۇسلىنىمەن.

ـــ ئاپتور

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

بىرىنچى باب

ئۇ تۆرەلگەن ماكان

ئوپال تەبىئەتنىڭ تەڭداشسىز كارامىتىدىن خۇددى گۈلزارەك گۈزەل، ساغلام ئانىنىڭ كۆكسىدەك بەرىكەتلىك يارالغانىدى.

قۇمالتاغ، بۆرىتوقاي تېغى، چۇمگەنتېغى، ئايۇاتى تېغى، بوستانتېرەك تېغى ... دەپ ئاتىلىدىغان، پامىرنىڭ خۇددى چۆكلىنىپ ياتقان تۆگىلەرنىڭ لوككىسىدەك ئېگىز ـ پەس كۆرۈنىدىغان، قاتمۇقات زەنجىرسىمان گىرەلىشىپ كەتكەن ئالتاغلىق تاغ تىزمىلىرى باغرىدىن ئورۇن ئالغان، رەڭگارەڭ گۈللۈكتە باغۇبوستانلىق قارىباش، بەشباغ، يارغۇ، باشيارغۇ، موللامبېغى، كۆكچى، قۇمباغ، دوغلات، دۆ ئۆستەڭ، ھۆلجىگدە، نۇقەت، ئايدىڭكۆللەر ... خۇددى ئالتۇن زىرىنىڭ چېچەكلىرىدەك بىر ـ بىرىگە يانمۇيان تىزىلغان. بۇ كەنتلەرنىڭ ئوتتۇرىسىغا خۇددى ئاشۇ زىرىنىڭ ياقۇت كۆزىدەك ياپيېشىل جۇلالىنىپ تۇرىدىغان ئوپال بازىرى جايلاشقانىدى.

كۇنپېتىش تەرەپتىكى تاغ، دەريا، بۇلاقلاردىن باشلىنىدىغان گاھى لاي ـ لاتقىلىق، گاھى سۇپسۇزۇك تەۋرۈك سۇلار خۇددى قان تومۇرلارەك بىر ـ بىرىگە ئەگرى ـ بۈگرى ھالدا تۇتاشقان چوڭ ـ كىچىك جىلغىلار ئارقىلىق كۇنچىقىش تەرەپكە قىشمۇياز ئۆكسۈمەي ئېقىپ، بۇ چەت، مۇنبەت زېمىننى سېخىيلىق بىلەن كۆكەرتىپ، كۆڭۈل ياشىرىدىغان ئارامگاھقا، بەرىكەتلىك ماكانغا ئايلاندۇرغانىدى.

بۇ گۈزەل دىيارنىڭ كۇنپېتىش تەرەپتىكى زامان ـ

زامانلاردىن بېرى مەرىپەت ئۇرۇقلىرىنى چېچىپ تۇرۇماس گۈل ـ چېچەكلەرنى ئېچىلدۇرغان، مۇقەددەس روھىي دىللارنى يورۇتۇپ، تەنلەرگە كۈچ ـ قۇۋۋەت ئاتا قىلىپ «ھەزرىتى مۇللام» دەپ ئاتالغان نامى جاھانغا مەشھۇر ئۇلۇغ ئەۋلىيا مەھمۇد قەشقەرىينىڭ تەۋەررۈك قەبرىگاھى بىلەن كۈنچىقىش تەرىپىدىكى «ئىمامىلىرىم» نامى بىلەن مەشھۇر بولغان ئۇنىڭ ئىخلاسمەن تالىپلىرى ئاكا ـ ئۇكا ئىمام مالىك ئەكبەر، ئىمام مالىك ئەسقەرلەرنىڭ قەبرىگاھلىرى باراقسان دەرەخزارلىقلار ئارىسىدىكى ئېگىز قىيالىقتا ھەيۋەت بىلەن قەد كۆتۈرۈپ، كىشىلەرنى مەرىپەتپەرۋەرلىككە، باتۇرلۇققا چاقىرىپ تۇراتتى. بۇ ئۇستازلارنىڭ تەلىمىدىن سېھرىلەنگەن كىشىلەرنىڭ مەرىپەتپەرۋەرلىكى، سېخىيلىقى، مەردلىكى، دوستانىلىقى، خەير ـ ساخاۋەتچانلىقى ... تۇپەيلىدىن بۇ سېخىي يۇرت زامان ـ زامانلاردىن بېرى دانىشمەنلەرنىڭ جەم بولىدىغان مەرىپەتخانىسىغا، پالۋانلارنىڭ ماھارەت كۆرسىتىدىغان ياخشى سورۇنىغا، يېتىم ـ يېسىرلارنىڭ پاناھگاھىغا، ئىلىم تەشنالىرىنىڭ بىلىم بېغىغا ئايلانغانىدى.

«ئىمامىلىرىم» ھەققىدە رىۋايەت قىلىنىشىچە، ئەينى زامانىدا مۇشۇ ماكاندا ئىمام مالىك ئەكبەر، ئىمام مالىك ئەسقەر ئىسىملىك ئىككى ئاكا ـ ئۇكا تالىپلار ياشاپ ئۆتكەنىكەن. ئۇلارغا ئۇلۇغ پىر ـ ئۇستاز ھەزرىتى موللامنىڭ بىر شاگىرتى ئۇستاز ئىكەن. ئۇ ئۇستاز شاگىرتلىرىنىڭ تولىلىقىدىن بەكمۇ ئالدىراش ئىكەن. تالىپلىرىنىڭ سەۋىيىسىگە قاراپ، ئۇلارنى بۆلەك ـ بۆلەكلەرگە بۆلۈپ، ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا نۆۋەت بويىچە دەرس ئۆتىدىكەن. بۇنداق نۆۋەت ھەر تالىپقا ئايدا ئاران بىرلا كېلىدىكەن. تالىپلار ئۆز نۆۋىتى كېلىپ بولغۇچە بىلىم ـ ئىلىم ئېلىش تەشنالىقىدا، ئۇستازنىڭ نۇر يېغىپ تۇرىدىغان چېھرىنى بالدۇرراق كۆرۈشكە، ئىلىم ـ تەھسىللىرىنى بالدۇرراق ئاڭلاشقا تەقەززا بولۇپ كېتىدىكەن. بۇ قېتىمقى دەرس ئاڭلاش

نۆۋىتى ئەتە بامداتتىن كېيىنلا باشلانماقچىكەن. ئاكا ـ ئۇكا ئىمام مالىك ئەكىبەر، ئىمام مالىك ئەسقەرلەر ئالدىنقى قاتاردا تۇرۇپ دەرس ئاڭلاش نىيىتىدە كېچىلەپ يولغا چىقىپتۇ. قارا جىلغا بىلەن قىزىل جىلغىنىڭ قوشۇلغان يېرىدە سۇ كېچىپ ئۆتۈپتۇ. «يەتتە قىزىلىرىم» دېگەن مازارنىڭ قېشىغا يېقىن كەلگەندە، يىراقتىن بىر جۇپ چىراغنىڭ يورۇقى كۆرۈنۈپتۇ. ئۇلار ئەجەبلىنىپتۇ. ئاستا ـ ئاستا ئۇ چىراغلارغا يېقىنلىشىپتۇ. بېرىپ قارىسا رەخمەت ئىسىملىك ياشلا بىر يىگىت بىر جۇپ ئۇينىڭ مۈڭگۈزىگە بىر جۇپ چىراغنى تېڭىپ قوش ھەيدەۋاتقۇدەك، ئۇلار سالاملاشقاندىن كېيىن:

ــ ئى ئاغىنە، نېمە ۋەجدىن كېچىدە قوش ھەيدەيسىز؟ ئالدىراشلىقتىن شۇنداق قىلامسىز؟ ۋە ياكى بولمىسا بىراۋ سىزنى كېچىدە قوش ھەيدەپ بېرىشكە زورلىدىمۇ؟ بىرەر زالىمنىڭ زۇلمىدىن شۇنداق قىلىشقا مەجبۇر بولدىڭىزمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

يىگىت ناھايىتى مەيۈس ھالدا مۇنداق دەپ جاۋاب بېرىپتۇ:

ــ ئى ئاداشلىرىم، دادام ئۆلۈپ كەتكەن. ئانام تۇل، ياشاندى. دۇنيالىقتا يالغۇز مەن بىرلا ئوغلى بار ئىدىم، مەندىن ئۆزگە يەنە بىرەر يۆلەنچۈكى يوق ئىدى. يېقىندا تاغنىڭ ئۆڭكۈرىگە بىر ئەجدىھا پەيدا بولۇپ قالدى. كۈنلۈكى بىر ئادەم، بىر ھايۋان، بىر ئۇلاغ ئوت ـ خەسنى دەم تارتىپ يەيدۇ. ناۋادا ئۇنىڭغا ئەنە شۇنداق كۈنلۈكى بىر ئادەم، بىر ھايۋان، بىر ئۇلاغ ئوت ـ خەسنى يەتكۈزۈپ بەرمىسەك، ھەممە ئادەمنى بىراقلا دەم تارتىپ يەۋېتىدىكەن. شۇڭا، ئادەم نەسلىنىڭ قۇرۇپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ، يۇرت ئاقساقاللىرى مەسلىھەتلىشىپ، يەتتە يۇرتتىن كۈنلۈكى نۆۋەت بويىچە بىر ئادەم، بىر ھايۋان، بىر ئۇلاغ ئوت ـ خەس بېرىپ تۇرۇشنى ھۆددە قىپتۇ. شۇنىڭغا ئاساسەن نۆۋەت تەرتىپى بەلگىلىنىپتۇ. ئاشۇ نۆۋەت تەرتىپى بويىچە ئۆلۈم نۆۋىتى ماڭا كېلىپ قالدى، ئەتە مېنى ئەجدىھاغا تاشلاپ بېرىدۇ.

شۇڭا، ئانام كىشىنىڭ قولىغا تەلمۈرۈپ قالمىسۇن، ئاخىرقى قېتىم بولسىمۇ خىزمىتىنى قىلىۋالاي دەپ ئالدىراپ، كېچىلەپ قوش ھەيدەۋاتىمەن. مەن ئۆلۈشتىن ئىلگىرى يەرلەرنى ھەيدەپ تۈگەتمىسەم بولمايدۇ، خوش ئاداشلار.

ئۇ شۇنداق دەپلا يەنە قوشنى ھەيدەشكە چۈشۈپتۇ. ئەجدىھاغا غەزىپى ئۆرلىگەن ئۇ ئاكا ـ ئۇكا تالىپلار خىزىر ئۇستاز ھەزرىتى مولامنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ. كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىنى قالدۇرماي بىرمۇبىر بايان قىپتۇ ھەمدە ئۆزلىرىگە ئاشۇ ئەجدىھانى ئۆلتۈرۈشكە ئىجازەت بېرىلىشىنى تەلەپ قىپتۇ. ئۇستاز بۇ بالا ـ قازانى ئاڭلاپ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كېتىپتۇ. قولىغا شەمشىرىنى ئېلىپ: «باللىرىم، مەن باراي، بالا ـ قازانى مەن تۈگىتەي، خەلقنىڭ مۇشكۈلىنى ئاسان قىلاي! ئاللا مېنىڭ بۇ مۇقەددەس بۇرچۇمنى ئادا قىلىشىمغا ئىجابەت قىلغاي، ئامىن» دەپ قولىنى دۇئاغا كۆتۈرۈپتۇ. ئاكا ـ ئۇكىلار يىغىلىشىپ تۇرۇپ يالۋۇرۇپتۇ:

ـــ ئەلگە ئىلىم، باشپاناھ ئەلادۇر. ئەل ھەزرەتلىرىگە موھتاجدۇر، جاھان تالىپلىرى ئۇستازلىرىنىڭ ئىلىم ئۆگىتىشىگە تەشنادۇر. مانا بۇ ھەزرەتلىرىنىڭ مۇقەددەس بۇرچىدۇر. ئەجدىھانى يوقىتىشقا بىز قادىرمىز. ھەزرەتلىرىنىڭ بېرىشى ھاجەتسىزدۇر، بىزگە ئىجازەت قىلغايلا.

ئۇستاز ئۇزاق ئويلاپ، ئۇلارنىڭ تەلىپىگە ماقۇل بوپتۇ. لېكىن، كىمنىڭ بېرىشى توغرىسىدا ئاكا ـ ئۇكىلار تالىشىپ قاپتۇ. ئۇ مەن بارىمەن دېسە، بۇ مەن بارىمەن دەپ چىڭ تۇرۇۋاپتۇ، ئۆز ماھارەتلىرىنى سۆزلىشىپتۇ. ئۇستاز ئىمام مالىك ئەسقەرنىڭ گۇمپىسىنىڭ ئارتۇقراق ئىكەنلىكىنى پەملەپ، ئۇنىڭ بېرىشىغا ئىجازەت قىپتۇ. ئىمام مالىك ئەسقەر ئاكىسىنىڭ شەمشىرىنى بىر يېنىغا، ئۆزىنىڭ شەمشىرىنى بىر يېنىغا تېڭىپتۇ. ئۇستازنىڭ شەمشىرىنى چىڭ تۇتۇپ كۆكرىكىگە تىرەپ تەييارلىنىپتۇ. شۇئان ئۇستاز دەرھال ئىككى كۆلچەك

تەييارلاشنى، بىرىنى كۆك ئىنەك سۈتى بىلەن، يەنە بىرىنى سېرىق ئىنەك سۈتى بىلەن تولدۇرۇشنى جاكارلاپتۇ. ناۋادا ئىمام مالىك ئەسقەر ياردار بولۇپ ئوڭ پېنىغا يىقىلسا، كۆك ئىنەك سۈتىدە يۇيۇشنى، سول پېنىغا يىقىلسا سېرىق ئىنەك سۈتىدە يۇيۇشنى، شۇنداق قىلغاندىلا ئەجدىھانىڭ زەھىرىنى قايتۇرغىلى بولىدىغانلىقىنى جېكىلەپتۇ.

ئىمام مالىك ئەسقەر ئەجدىھانىڭ چىقىشىنى ساقلاپ تۇرۇپتۇ. بىرھازادىن كېيىن، خۇددى قارا دۆدەك بىرنەمە يىلاندەك تولغىنىپ، سۇرۇلۇپ چىقىپتۇ ـ دە، ئاغزىنى خۇددى غاردەك يوغان ئېچىپ، بىرلا دەم تارتقانىكەن، ئىمام مالىك ئەسقەر خۇددى شامال ئۇچۇرۇۋەتكەن غازاڭدەك ئۇچۇپ بېرىپلا ئەجدىھانىڭ ئاغزىغا كىرىپ كېتىپتۇ. يانلىرىغا تېڭىۋالغان شەمشەرلەر ئەجدىھانى يېرىپ ئىككى يارتا قىلىپ تاشلاپتۇ. ئىمام مالىك ئەسقەرمۇ زەھەرلىنىپ ئوڭ پېنىغا يىقىلىپتۇ. ئۇنى كۆك ئىنەك سۈتىگە چىلاپ يۇغان بولسىمۇ، زەھەر قايتالماپتۇ. سۈتنى تەكشۈرۈپ كۆرسە سۈتكە سۇ ئارىلاشتۇرۇپ قويغانلىقى مەلۇم بوپتۇ. ئەسلىدە كۆك ئىنەك ئاز بولغانلىقتىن سۈت كەملەپ قالغان، «تەسىرى بولماس» دېگەن خام خىيال بىلەن كۆك ئىنەك سۈتىگە سۇ ئارىلاشتۇرۇپ قويۇلغانىكەن. خالايىق ئىمام مالىك ئەسقەرنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭ تۇرار جايىغا ئېلىپ مېڭىپتۇ. قارا جىلغا بىلەن قىزىل جىلغىنىڭ قوشۇلىدىغان جايىغا كەلگەندە ئۇ ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ. قارا سۇ بىلەن قىزىل سۇ ماتەم تۇتۇپ، ئەسلىدىكى قوشۇلىدىغان جايىدا قوشۇلماي، سەككىز يۇز قەدەم نېرى بېرىپ ئاندىن قوشۇلۇپتۇ. ئۇنى دەل شۇ جايغا دەپنە قىپتۇ. كېيىن ئۇنىڭ ئاكىسى ئىمام مالىك ئەكبەر ۋاپات بولغاندا ئۇنىمۇ ئىنىسىنىڭ يېنىغا دەپنە قىپتۇ.

بۇ ئاكا ـ ئۇكا ئىماملار ئەسلىي چېلىشچى، چەۋەندازلارنىڭ سەردارلىرى ئىكەن. ئەجدىھانى ئۆلتۈرگەن ۋاقتى دەل هوشۇر ئېيىدا يۇز بەرگەنىكەن. شۇ سەۋەبتىن ئۇلارنىڭ قەبرىگاهى

جامائەتنىڭ تاۋاپ قىلىدىغان ئۇلۇغ مازىرىغا، بۇ تەۋەررۈك مازار جايلاشقان خاسىيەتلىك زېمىن، ئۇلارنىڭ مۇقەددەس روھىغا ئاتاپ دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىدىغان، نەزىر ـ چىراغ، زاراخەتمە ئۆتكۈزىدىغان ئوپچە سورۇنىغا، پالۋانلارنىڭ ماھارەت كۆرسىتىدىغان قاياق قايناق ئايلىنىپ قالدۇ. بۇ قايناق پائالىيەت ھەر يىلى ھوشۇر ئېيىنىڭ دەسلەپكى كۈنىلا باشلىنىپ توپتوغرا قىرىق كۈن داۋاملىشىدىغان ئادەت بارلىققا كېلىدۇ.

زامان ـ زامانلار ئۆتۈپ كەتتى. لېكىن، ئاكا ـ ئۇكا ئىمامىلىرىمىنىڭ مۇقەددەس روھى كىشىلەرنىڭ قەلبىدە خۇددى ئۆچمەس چىراغدەك يانماقتا. كىشىلەر ئۇلارنىڭ روھىغا ئاتاپ دۇئا ـ تىلاۋەت قىلماقتا، ئۇلارنىڭ روھىدىن مەدەت تىلىمەكتە. ئۆتكەن ـ كەچكەنلەر ئات ـ ئۇلاغلىرىدىن چۈشۈپ، ئۇلارنىڭ قەبرىلىرىگە دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىپ بولۇپ، ئاندىن يوللىرىغا راۋان بولماقتا.

ئىككىنچى باب

مەڭگۈلۈك ئاھانەت

1906 ـ يىلى ئوپال.

«ئىمامىلىرىم»دا ھەر يىلى ئەتىيازلىق تېرىقچىلىق مەزگىلىدىن ئىلگىرى باشلىنىدىغان قىرىق كۈنلۈك سەيلىنىڭ ئاخىرقى ھەپتىسى، چارشەنبە.

بۈگۈن سەيلە تازا قىزىپ كەتكەنىدى. گويياكى پۈتكۈل ئىنسانلار، ئات ـ ئۇلاغلار بۈگۈن مۇشۇ خاسىيەتلىك دىيارغىلا جەم بولغاندەك، ئات ـ ئۇلاغ، ئادەمنىڭ تولىلىقىدىن بەكمۇ قىستا ـ قىستاڭچىلىق بولۇپ كەتكەنىدى، ھەتتا دەسسەپ ئۆتكۈدەك كىچىككىنە جايىنى ئىزدەپ تېپىشمۇ خېلى مۇشكۈل ئىدى. توپا ـ توزاندىن نەپەس سىقىلىپ كۆڭۈل ئېلىشاتتى. چۇشكۇرۈك، يۆتەل تۇتۇپ ئارام بەرمەيتتى.

ئۇلۇغ ئەۋلىيالار قەبرىگاھى ـــ «ئىمامىلىرىم» دەپ مۇقەددەس نام بىلەن مەشھۇر بولغان شالاڭ دەرەخزارلىقلار ئارىسىدىكى بۇ جايىنىڭ ئېگىز ـ ئېگىز دۆڭلۈكلىرى، ئويمان ـ چوڭقۇرلىرى، جىرالىرى، ئېگىز ـ پەس تاغ قاپتاللىرىدىكى كارامەتچىلىك مۆجىزە ـــ تۇشمۇتۇشتىكى بۇلاقلاردىن بۇلدۇقلاپ ئېتىلىپ چىقىپ تاغ قاپتاللىرىنى بويلاپ پەسكە شىرقىراپ چۇشكەن سۇپسۇزۇك سۇ بىلەن تېمىپ ئېقىۋاتقان جىلغا بويلىرى، مەرىپەت گۈللىرى ئېچىلىپ تۇرغان ئوپاللىقلارنىڭ ھويلا ـ ئارام‌لىرى، باغۇبوستانلىرى، يوللار، دەل ـ دەرەخلىك ئېگىز ـ ئېگىز دۆڭلەر، قارا جىلغا، قىزىل جىلغا بويلىرى ... مىڭ ـ مىڭ سەيلىچىلەر بىلەن توشۇپ كەتكەنىدى.

قۇيۇن ئارىلاش شامال چىقىپ غازاڭ، ئەخلەت ـ چاۋار لارنى ئۇرۇپ، توپىلارنى توزۇتاتتى. زېمىندىن كۆتۈرۈلگەن چاڭ ـ توزانىمۇ قويۇقلۇقىدىن ئاسماندا لەيلىشىپ يۇرگەن سوس ئاق بۇلۇتلار ئاستىنى خۇددى ھېلى قارا بوران باسقۇرۇپ كېلىۋاتقاندەك قىزغۇچ تۇمان قاپلاپ، كۈننىڭ نۇرىنىمۇ غۇۋالاشتۇرغانىدى. ئاچچىق چاڭ ـ توپا دىماغنى ئېچىشتۇراتتى، قۇرۇق يۆتەل تۇتاتتى، چۈشكۈرتەتتى. لېكىن، كىشىلەرنىڭ بۇنىڭ بىلەن كارى بولمايتتى. ئوغلاق ئويناياتتى، چېلىشاتتى، ئىلەڭگۈچ، سارغايدى ئويناياتتى. توپ ـ توپ بولۇشۇپ نەغمە ـ ناۋا قىلىشاتتى.ئەلنەغمىچىلەر داپ ئويناتقىپ مۇڭلۇق مۇقام كۈيلىرىگە چېلىشاتتى. دارۋازلار مۇئەللەقتە مولاق ئاتاتتى. پاقلان قىز ـ چوكانلار بوستان چاچلىرىنى تېقىملىرىغا لىك ـ لىك تاشلاپ ئىلەڭگۈچ ئۈچۈشاتتى. مەددا ھىلار ساپايىلىرىنى سوقۇشاتتى. ئاشپەز، ناۋاي، قاسساپ، باققالار ئاغزى بېسىلماي خېرىدار توۋلىشاتتى.

باقاخۇن ئوغلى جۇمەخۇننى كۆتۈرۈپ توختىخان بىلەن جامائەتنى ئارىلاپ يۈرۈپ سەيلە قىلماقتا.

«ئىمامىلىرىم» مەسچىتىنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىكى تەكشى، كەڭ ـ كەڭرى ئويمانلىقتا دۆڭ باغرىنى بويلاپ قاتار سىغا جۈپ ـ جۈپ ئىلەڭگۈچ تۈۋرۈكلىرى ئورنىتىلغاندى. دۆڭنىڭ قاپتىلىدا ئاچىماق ـ ئاچىماق شاخلاپ ئۆسكەن، قۇچاق يەتكۈسىز، ھەيۋەتلىك قاپاق تېرەكلەرنىڭ شاخلىرىغا، ئىلەڭگۈچلەرگە ئۇدۇللاپ ئېسىلغان توم ـ توم ئارغامچىلار يەرگە سۆرىلىپ تۇرۇشاتتى. ئۇ ئارغامچىلارنىڭ قېشىدا توپ ـ توپ قىز ـ چوكانلار قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ، نۆۋەت كۈتۈشۈپ تۇراتتى.

ۋاي ـ ۋۇي، ماۋۇ قىزىقچىلىقنى ! ئەسلىي تاماشا بۇ يەردە ئىكەنغۇ ! بەللى ! ئۇچۇشىدىن چۈشۈشى قىزىق، چۈشۈشىدىن چىقىشى ئۇنىڭدىن قىزىق. كىشىنى خۇددى ئۇچۇرما بولغان قارلىغاچلارنىڭ شاختىن شاختا قونغىنىغا ئوخشاش

زوقلاندۇراتتى. جۇپ ـ جۈپتىن پاقلان قىز ـ چوكانلار ئىلەڭگۈچلەردە بوستان چاچلىرىنى تېقىملىرىغا لىك ـ لىك تاشلاپ، ھەۋەس بىلەن شۇنداق ئېگىز ۋە تېز ئۇچۇشاتتىكى، تۇشمۇتۇشتىن: «ئېھ ! ۋاي ! يا ھەزرەت ! ئاپلا بولمىدى ! ۋاي خۇدايىم» دېگەندەك ئەنسىز سادالار ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ شامال تولۇپ كۆپتۈرۈلگەن كۆڭلەكلىرى غۇر ـ غۇر شامال چىقىرىپ غۇيۇلدايتتى. قاتار ئىلەڭگۈچلەرنىڭ بىرى كۆتۈرۈلسە، يەنە بىرى پەسلەيتتى. بۇ خۇددى ھاۋا ئۆزگىرىش ئالدىدا تاختا بولغان بۇغدايلىقتا پەرۋاز قىلىۋاتقان قارلىغاچلارغا ئوخشايتتى. ئۇلار ئۇچا ـ ئۇچا ئاخىر ھېرىپ قالاي دېگەندە ئىلەڭگۈچ ئاستا ـ ئاستا پەسلەيتتى ـ دە، چۈشۈش نۆۋىتى كەلگىنى دۆڭدىن شۇڭغۇتۇپ بېرىلگەن ھىلىقى ئارغامچىغا شاپىيدە ئېسىلىپلا قاڭقىپ بېرىپ تېرەكنىڭ يېنىدا توختاپ چۈشۈۋالاتتى. ئىلەڭگۈچ كۆتۈرۈلۈپ يەنە بىر پەسلىگەندە، بۇ تەرەپتە چىقىش نۆۋىتى كەلگەن بىرى يەنە شۇ ئارغامچىغا ئېسىلىپلا قاڭقىپ بېرىپ ئىلەڭگۈچكە تۇغرىلىناتتى ـ دە، لىككىدە چىقىۋالاتتى. شۇنداق قىلىپ، ئىلەڭگۈچلەر توختىمايتتى، ئۇچىدىغانلار نۆۋەتلىشىپ ئارقا ـ ئارقىدىن چىقىۋېرەتتى. ئون نەچچە مويسىپىت ئۇچۇشى ئېگىز، چىقىپ ـ چۈشۈشى چاقماق، چەبدەس قىز ـ چوكانلارنى، بىرەر كىيىملىكتىن شايى ـ ئەتلەس ياكى ياغلىقلار بىلەن تارتۇقلاپ تۇرۇشاتتى. جامائەت توختىماستىن «باركاللا !» ئوقۇيتتى. «كۆز تەگمىسۇن ! ئايھاي ! ... ياشاپ كەت ئەزىمەتلەر !» دەپ گۇر ـ گۇر تۇۋلىشاتتى. ئۇلارنىڭ قارلىغاچلاردەك پىلدىرلاپ ئۇچۇشلىرى باقاخۇن ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنى زوقلاندۇرۇۋەتتى. ئۇلار ھەۋەسلىنىپ ئاغزىنى ئېچىشقانچە تۇرۇپلا قېلىشتى. جۈمەخۇن قارغىش قىلىپ تېپىرلىغىلى تۇردى. لېكىن، ئۇلار يەنىلا ئىلەڭگۈچ تاماشىسى بىلەنلا مەستخۇش بولۇپ كەتتى. ھەممىنى ئۇنتۇپ ئىلەڭگۈچلەرنىڭ

ئۇچۇشىغا ھاڭۇبقىپ قاراپ، ئىلەڭگۈچ قانىسى تەرىكە ئۇچسا، ئۇلارنىڭ بېشىمۇ شۇ تەرەپكە ئەگمەيتتى. جۇمەخۇن تېپىلىرلاپ زادىلا جىم تۇرغىلى ئۇنىمىدى، تېپىچەكلەپ پەسكە سېرىلىدى، باقاخۇن ئۆزىمۇ تۇيمىغان ھالدا بالىسىنى يەرگە قويدى. كۆزى يەنىلا شۇ ئويۇندا بولۇپ قالدى. ئۇزاق ئۆرە تۇرغانلىقىدىن پۇتلىرى تالدى بولغاي، ئۆز ئېغىرلىقىنى ئۇ پۇتىدىن بۇ پۇتىغا يۆتكەپ تۇرىۋەردى. بەك قىزىقىپ كەتكەنلىكىدىن ئېگىزرەك يەردە ئارامخۇدا ئولتۇرۇپ راھەتلىنىپ كۆرمەيمۇ دەپ ئويلىدى ـ ده، تۇيۇقسىز بالىسى ئېسىگە كېلىپ ئىككى يانغا قارىدى، خوتۇنىغا قارىدى، بالا يوق. ئۇيان ـ بۇيان ئىزدەشتى، ھېچ يەردە كۆرۈنمىدى. «جۇمەخۇن ! جۇمەخۇن ! » دەپ توۋلاشتى، جاۋاب بولمىدى. كۆرگەن ـ بىلگەنلەردىن سوراشتى، لېكىن، ئىز ـ دېرىكى بولمىدى. ئاخىر بۇلار يەنە ھېلىقى ئىلەڭگۈچ كۆرگەن يەرگە كەلدى. ئۇيان ـ بۇيان قاراۋېتىپ يول بويىدىكى ئۇجمىلىككە كۆزى چۈشتى. ئۇجمىلەرگە يۆلەپ سېلىنغان چوڭ سۇپىدا ئون نەچچە بەگزادە گىلەم ئۈستىدە بەزمە قۇرۇشۇپ ئولتۇرۇشاتتى. ئاغزى بېسىلماي قاقاقلاپ كۈلۈشەتتى. كۈلۈشۈپ ـ كۈلۈشۈپ پەسلەيتتىيۇ، يەنە شۇ ھامان ئۆپكىسى كەتكەندەك كانايلىرىنى قېقىشىپ كۈلۈشۈپ كېتەتتى. «ۋاي قورسىقىم !» دەپ تولا كۈلۈپ سانجىق تۇرۇپ قالغان قورساقلىرىنى مۇجۇقلايتتى. باقاخۇن شۇنداق قاراپلا جۇمەخۇننى كۆرۈپ قالدى. ئۇ سورۇنىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تەم ـ تەم دەسسەپ ئۇنىڭ ـ بۇنىڭغا قاراۋاتاتتى. بەگزادىلەر قاداقلاشقان قورساقلىرىنى تۇتۇشۇپ تېلىقىپ ـ تېلىقىپ كۈلۈشەتتى. باقاخۇن ئەر ـ خوتۇن يۈگۈرۈشۈپ يېتىپ كەلگەنده بەگزادىلەرنىڭ پاراڭلىرى ئۇلارنىڭ قۇلىقىغا چۈشۈپ قالدى:

ـــ ۋاي تونۇمامدىغان ! بۇ ھارام تاشاقنىڭ دادىسى بىر ماكانسىز، ئانىسى قەلەندەر ئەۋلادى.

ـــ ھارام... ھارام ! مانا، ھە ! ...

— بالىسى هارام ... ئانىسىنى هالاللاپ ... قەلەندەر بولسىمۇ ... ها ـ ها ـ ها ! ...

— ۋاي ـ ۋۇي بەگزادەم، سىلىگە تەلمۇرۇۋاتىدۇغۇ؟ تونۇپ قالدىمۇ نېمە؟ يوتقان تېشىدا ! ...

— ها ـ ها ـ ها ! ...

— بەلكىم ئانىسى كۆرسىتىپ قويغاندۇ.

— قەلەندەر دېگەننى بىر تۇغرام نان بىلەن ـ ھەۋ؟ ها ـ ها ...

— بۇ شۇمتەككە قەلەندەرچىلىك ئەۋلادىدىن مىراس قالغان تەۋەررۈك دېسىلە؟

— شۇنداق، ئەسلىي زاتى قەلەندەر. نەسلى ماكانسىز ...

— بولدى ـ بولدى، كىچىك بالىدا ئەيىب يوق. كىچىك بالا قۇرئاندىن ئۇلۇغ دېگەن گەپ بار. ئاغزىدىن سۆت تېمىپ تۇرغان بالىغا شەك كەلتۈرمەيلى، قەلەندەرچىلىك قىلىپ رىزقىنى تېپىپ يېيىشىنىمۇ يامان دېگىلى بولمايدۇ. بۇمۇ ئاللانىڭ ئەمرى بىلەن بولغان. ئاللانىڭ بەندىسى ـ دە !

— ۋۇي، بەگزادەم، نېمە بولدىلا؟ جۇۋۇلىقنى ئۇرسا تونلۇققا دەز كېتىپتۇ دېگەندەك، ئۆزلىرى تەرگەپ قالدىلىغۇ؟ يا، ياكى سىلىنىڭمۇ ئۆز ۋاقتىدا ئازراق ئىچپەش ... ھەۋ؟ ـ ها ـ ها ! ...

توختىخانىڭ غەزەپ ئاچچىقى كەلدى ! يۈرىكى يىگىنە سانجىلغاندەك زىڭىلداپ ئاغرىپ كەتتى. ئاچچىقىدا ئۇ نومۇسسىزلارنىڭ ياقىسىدىن ئېلىپ، خەلقئالەم ئالدىدا رەسۋاسىنى چىقىرىپ، ئوبدانلا پۇسكايىتىپ دەردىنى ئالماقچى بولدىيۇ، چەتتىرەك بىر جايدا ئۇ ئەبلەخلەرگە غەزەپ بىلەن ئالىيىپ قاراپ تۇرۇشقان تۆت ـ بەشتەك مويسىپىت موللاملارنى كۆرۈپ قېلىپ، ئۇلاردىن نومۇس قىلدى ـ دە، يۇگۇرۈپ كېلىۋاتقان قەدەملىرى تۈيۈقسىز توختاپ قېلىپ جايدىلا تۇرۇپ قالدى. بولمىسا توختىخان دېگەن شۇ ! ئۇنداق بېلىنىڭ تۆۋىنىگە سۈيۇقئاش بارمىغان پوچى بايۇەچچىلەرگە ئوبدانلا تېتىيتتى !

خەپ مۇناپىقلار ! ئاھ ! بۇ ئاھانەتنى ! ... ئۇنىڭ غەزەپتىن كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشتى. ئاق سېرىق مەڭزىلىرى تالىرىپ سامان رەڭگىنى ئالدى. ياغلىقىنى چىشلىدى. يوغان - يوغان جۇپ كۆزلىرى لىققىدە ياشقا تولدى.

ئاھ خۇدا ! پېشانىسىگە پۈتۈلگەن دىشۋارچىلىق تامغىسى ! ئوتتۇمۇ كۆيمەيدىغان، سۇدىمۇ ئېرىمەيدىغان، ئاقمايدىغان مەڭگۈلۈك ئاھانەت !

ئاتىدىن بالىغا ... بالىسىدىن بالىغا مىراس قالىدىغان مەڭگۈلۈك ئاھانەت ! ... «دىۋانە ! ...»

ئاھ خۇدا ئۆزۈڭ بار ! ...

باقاخۇن گۇس - گۇس دەسسەپ مېڭىپ سورۇنغا كىرىپ كەلدى. بالىسىنى قولىغا ئالدى، بېشىنى سىلىدى. توپىلىرىنى قېقىۋېتىپ مەڭزىلىرىگە چوكىدە سۆيدى. شۇ ئارىدا ھېلىقى بايۋەچچىلەردىن بىرى شالىنى چاچتى:

ـــ باقاخۇن ! مۇبارەك بولسۇن ! بۇ بالىنى ئەسلىي زاتىنى ئۇنتۇمىسۇن دەپ خېلى ئەجىر قىلغان ئوخشايدىلا، كىچىكىدىلا نەسل - زاتىنىڭ مۇبارەك ئۇدۇمىنى ئۆگىتىپتىلا. ئەقىللىرىگە بارىكاللا ! ئەمدىزە، بۇ بالىنىمۇ جۇمە دۇئانى دېسەك خوپ ياراشقۇدەك، ھا - ھا ! ... جۇمە دۇئانى ! ... ھا - ھا ! ... تەۋەررۈك مىراس ... ھا - ھەي !

ـــ ھا - ھا ! ھا - ھا ! ...

ـــ ھا - ھا - ھا ! ... ھى - ھى ...

ـــ ۋاي قورساقلىرىم ! ...

باقاخۇن غۇژۇيىپ بولدى. بېشىغا توقماق تەگكەندەك تۇگۈلۈپلا قالدى. غەزەپتىن قارىمۇتۇق رەڭگى تۆمۈردەك قارىداپ كەتتى. يارىشىملىق شاپ بۇرۇتى لىك - لىك تىترىدى.

ـــ تەقسىر، ئېشەك سۆيدۈكىدە بولسىمۇ ئېغىزلىرىنى چايقۇۋېتىپ گەپ قىلسىلا. ئەتىگەندە غالجىر ئىتنىڭ يىلكىدە ناشتا قىلغانمىدىلە !؟ بۇ بالا قەلەندەرچىلىكنى ئۆگىنىپ

قالسمۇ، بۇلاڭچىلىقنى ئەسلا ئۆگەنمەيدۇ، ئەسلىي زاتى بۇلاڭچى ئەمەس!

جامائەت گۇرىدە يىغىلدى. بەزىلىرى ئېغىزلىرىنى تۆتۈپ پىخىلداپ كۈلۈشسە، بەزىلىرى ئاۋازىنىڭ بارىچە قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ كېتىشتى:

— ها ـ ها ـ ها! ... جايىدا بابلىدى، تازا جايلىدى!

— خوپ بولدى. ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ بۇلاڭچىلىقىنى كىم بىلمەيدۇ.

— ئۆزىمۇ قايسى بۇلاڭچىدىن كەم؟

ھېلىقى بەگزادىنىڭ تۆت ـ بەش لۈكچەكلىرى باقاخۇنغا تەڭلا ئېتىلدى. لېكىن، ئۇمۇ بوش كەلمىدى. ئۇ زامانىسىنىڭ جامائەت ماختايدىغان نوچىسى ئىدى. ئالدىغا كەلگەننى قوچقارچىلاپ كاللا قويۇپ يىقىتاتتى. ناھالىق ئۆتۈكى بىلەن پاچاقلىرىغا قارس ـ قارس تېپىپ دۇم چۈشۈرەتتى. پەشۇالاردىن ئۆزىنى چاققانلىق بىلەن قاچۇرۇپ گەدەنگە سالاتتى.

بەگزادىنىڭ لۈكچەكلىرى پىچاقلىرىنى سۇغۇرۇشتى. باقاخۇننى چۆرىدەپ كېلىپ يەنە غەزەپ بىلەن ئېتىلدى. باقاخۇن شاققىدە ئۆزىنى بىر يانغا ئالدى. يولدا تۇرغان بىر ھارۋىغا كۆزى چۈشتى ـ دە، سەكرەپ بېرىپ ھارۋىنىڭ بىر بالدىقىنى سۇغۇرۇپ ئالدى. لېكىن، بۇ جېدەل ئۇزاققا سوزۇلمىدى. باقاخۇنىنىڭ يالغۇزلۇق قىلىۋاتقانلىقىنى پەملىگەن قىرىق ـ ئەللىكتەك ئادەم گۇرىدە قىسىلىپ كىرىپلا ئۇلارنى ئاجرىتىۋەتتى. بۇ جېدەلدە باقاخۇن زىيان تارتمىدى، گەپتىمۇ كەتكۈزۈپ قويمىدى، جايىدا ئىككى ئېغىز گەپ قىلىپ ئۇلارنىڭ يېغىرنى ئېچىۋەتتى. ئۇنىڭغا ئۇچ ـ تۆت پەشۇا تېگىپ كەتتى.

لېكىن، ئۇ بۇنىڭغا ھېچنېمە بولمايتتى. پەرۋايىغىمۇ كەلمەيتتى. لېكىن، ئۇ شۇنىڭدىن كېيىن بېشىنىمۇ كۆتۈرەلمەي كىشىلەرگە تۇرۇكىرەكمۇ قارىيالماي كۆڭلى مەيۇس يۇردى، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىناتتى، چىشلىرى غۇچۇرلايتتى. توختىخان مىش ـ

مىش يىغلايتتى. باقاخۇنغا تىكىلىپ قارىيالمايتتى. ھەپتە ئۆتتى، ئۇلار ئۆيدىن تالاغا چىقمىدى، نەزىر ـ چىراغلارغۇ بارمىدى، جىم ـ جىممىدە بولۇشۇپ كەتتى، باقاخۇن ئىملى بىلىنگۈدەك كۆتۈرۈلۈپ قالغان توختىخاننىڭ قورسىقىغا پات ـ پات قاراپ قويىاتتى. ئۇلۇغ ـ كىچىك تىناتتى.

*　　*　　*

باقاخۇن خۇپتەن نامىزىنى ئوقۇپ بولدى، لېكىن جايىنامازدىن قوپمىدى. پەرزەنت ئوتىدا يۈرىكى ئۆرتىنىپ، ئاللادىن ئۇلارغا نىجاتلىق تىلەپ يىغلاپ ئولتۇرۇپلا قالدى.

تەڭرى ئۇنىڭغا ھەممە ئەزاسى بېجىرىم، ساغلام بىر ئوغۇل ئاتا قىلدى. شۇ تاپتا ئۇچۇرما بولۇپ قالدى. تەڭرى ئۇنىڭغا يەنە رىزقى بەرسە بۇگۈن ـ ئەتە ئۇچىدۇ، قانات قېقىپ پەرۋاز قىلىدۇ، قاتارغا قوشۇلىدۇ. تەڭرى ئۇنىڭغا يەنە ئۇكىلىرىنى بېرىدۇ. ئۇلارمۇ ئۇنىڭغا ئوخشاش ساغلام چوڭ بولىدۇ.

باقاخۇن دۇئاغا قولىنى كۆتۈردى. تەنلىرى تىترەپ، كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياشلار تۆكۈلدى. «ئامىن، ئاھ خۇدا ! ئاجىز بەندەڭمەن. گۇناھلىرىم ئۇچۇن مىڭ مەرتەم توۋا قىلىمەن. دوزاخنىڭ قەرىدە كۆيۈپ كۇل بولۇشقا لايىقمەن. ئىمانىمنى پاك قىلغايسەن، ساپ ئىمانىم بىلەن دەرگاھىڭغا كېتىشكە نېسىپ قىلغايسەن. بالىلىرىمنى خېيىمخەتەردىن، بالا ـ قازادىن، غېرىب ـ غۇرۇبالىقتىن، قۇرۇق سۆز، قۇرۇق تۆھمەتتىن ساقلىغايسەن، ئۇلارغا پاك ئىمان بەرگەيسەن، ئۇلارنى دۇنيانىڭ ئەۋلادى دېگەن يامان ئاتاقتىن ساقلىغايسەن، ئۇنداق شۇم ئېغىزلارنىڭ زۇۋانىنى بەند قىلىۋەتكەيسەن ... ئاللاھۇ ئەكبەر ...»

دۇئادىن توختىغاندا ئۇنى چىلىق ـ چىلىق تەر باسقان، ئەزايى بەدەنلىرى بوشىشىپ، لايدەك ئېزىلىپلا كەتكەنىدى. پۇت ـ قوللىرى بەزگەكتەك لاغ ـ لاغ تىترەيتتى. بۇ بىر تەقۋادار

مۇسۇلمان ئاللاتائالاغا چىن ئىخلاسى بىلەن مۇناجات ـ ئىلتىجا قىلغاندا كۆرۈلمىدىغان ئالامەت ئىدى.

ئاھ بالىلىرىم ! ... شۇ بالىلارنى دەپ مانا ئەمدى ئۆزىنىڭ كىنىدىك قېنى تۆكۈلگەن، ئاتا ـ ئانا، قوۋم ـ قېرىنداشلىرىنىڭ، يار ـ بۇرادەرلىرىنىڭ قەبرە ـ تۇپراقلىرىنى باغرىغا ئالغان، ئۇ بەكمۇ سۆيىمىغان ئانا يۇرت ئوپالدىن كەچمىسە بولمىدى. بولمىسا، ئۇلار «ماكانسىز، قەلەندەر !» دېگەن ئاھانەتتىن مەڭگۈ قۇتۇلالمايدۇ. شۇنداق، ئۆزىنىڭ بوۋىسى ئەسلىي باشقا يۇرتلۇق ئىكەن، مۇساپىر چىلىقتا بۇ يۇرتقا كېلىپ قالغانىكەن. توختىخانىنىڭ ئاتا ـ بوۋىسى مۇشۇ يۇرتلۇق بولسىمۇ، يوقسۇزلۇقتىن تىلەمچىلىك قىلىپ جان بېقىشقا مەجبۇر بولغانىكەن. ياق، ئەمدى بولمايدۇ ! زادى بولمايدۇ ! ... دېۋانە ! ... ماكانسىز ! ۋاي خۇدايىم ! بۇ خورلۇق، ئاھانەتكە ئۆزلىرى چىداپ كەلدى. پىشانىسىگە پۇتۇلگەنكەن، ئىلاجى يوق ئىچىمدە قان يىغلىدى، قاقشىدى، ئەمدىزە، بالىلىرى ! ... ياق، ياق ! بالىلىرى ئۇنداق ئاھانەتكە قالمىسۇن ! ئۆزىمىزنىڭ تەكتىنى بىلمەيدىغانلارنىڭ يۇرتىغا كېتەيلى ! شۇندىلا بالىلار ئەنە شۇ ئاھانەتلەردىن قۇتۇلىدۇ. ئۇلارنىڭ زۇۋانى تۇتۇلغۇچە، ھېچبولمىغاندا، بىزنى ئۇنتۇغۇچە بولسىمۇ مەيلى ! بۇ يۇرتتىن كېتەيلى ! كۆزىدىن يىتەيلى ! بولدى، ئوپالدىن كەچمىسە زادى بولمىدى، ياقا يۇرتلاردا سەرسان ـ سەرگەردان بولسىمۇ، دۇم يېتىپ، دۇم قوپسىمۇ، ئاچلىق، جاندىن ئۆتىدىغان جاڭ ـ جاڭ سوغۇقنىڭ دەردىنى بولدى دېگۈچە تارتسىمۇ، قەدەمدە توققۇز تەزىم، بىر پارچە نان، ياتقۇدەك كىچىككىنە بۆلۈڭ ـ پۇچقاقلار ... ئۇچۇن بوينىنى قىسىپ كۈچۈكلىنىپ، خورلانسىمۇ مەيلى ! ... جان ئامان بولسىلا ئۇ ھەممىگە چىدايدۇ ! ئاشۇ قارا كۆز بالىلىرىدىن باشقا ئۇنىڭ يەنە نېمىسى بار ! مېلىدىن، جېنىدىن كېچىدۇكى، ھەرگىز ئۇلارنى چېقىل ـ چۇقۇلغا ئۇچراتمايدۇ ! شامالغا داربتمايدۇ. ئاللا بولىدا ئەلگە يارىلىق پەزىلەتلىك ئادەم

قىلىپ چىقىشنى ئارزۇ قىلمىدۇ. ئۇلار ئەل ـ جامائەت ئۈچۈن، يۇرت ئۈچۈن ھەقنى سۆزلەيدىغان، ھەق ئۈشۈن قىلىدىغان ئىلىلا ئادەم بولسىلا، ئۇ شۇنىڭغا رازى بولىدۇ، شۇڭلۇق قىلىدۇ. ئانىسىنىڭ ئاق سۈتىنى ھالالاپ ئەمگەن، ئاش ـ نانىنى ھالال يېگەن بولىدۇ. ئاھ، كۆز قارىچۇقلىرىم ...

شۇ تاپتا ئۇ جايىنامازدا ئولتۇرغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ خىيال كەپتىرى ئوپال ئاسمىنىدىن ئەگىپ ئۈچۈپ يىراقلارغا پەرۋاز قىلدى ...

بىر كۈنى ئاخشىمى باقاخۇن بالىسى جۈمەخۇننى مەڭزىگە يېقىپ تۇرۇپ، ئاستا لېكىن قەتئىي تەلەپپۇزدا شۇنىرلىدى:

ـــ توختىخان، بىر خۇرجۇن نان تەييارلىغىن، بولىدى بۇ يۇرتتىن كەچتىم. ياقا يۇرتلارغا كېتەيلى. ئۇ يەرلەردە ئەجدادىمىزنىڭ كىملىكىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. پۈت ـ قولىمىزنىڭ پەنجىسى بەش، نەگىلا بارساق رىزقىمىزنى تېپىپ يېيەلەيمىز. بىز نېمە بولساق مەيلى، بالا شۇ قەلەندەر ...

«ئاپلا ! شۇم ئېغىزلىقىم، دېمەيدىغان گەپ چىقىپ كەتتى.» ئۇنىڭ بېشى چۈشۈپ كەتتى. پۈشايمان ئىلكىدە قېلىپ تىت ـ تىت بولدى، كەچۈرۈم سورىغاندەك يېلىنىش بىلەن خوتۇنىغا تەلمۈردى. توختىخان گەپ ـ سۆز قىلمىدى، تاتىرىپ كەتكەن لېۋىنى چىشلەپ شۇككىدە ئولتۇردى.

ئاردىدىن ھەپتە ئۆتتى. باقاخۇن بۇ يۇرتتىن كېتىش نىيىتىدىن يەنىلا يانمىدى. لېكىن، بۇ نىيىتىنى ئايالى توختىخاندىن باشقا ئېنسانغا تىنمىدى. شۇ ئاردا ئۇ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ، ئۇرۇق ـ تۇغقان، يار ـ بۇرادەرلىرىنىڭ تۈپراق ـ قەبرىلىرىنى يوقلاپ، دۇئا ـ تەكبىرلەرنى قىلىپ، ئۇلار بىلەن خوشلىشىۋالدى، يول تەييارلىقىنى قىلىپ پۈتتۈرۈۋالدى. بىر كۈنى ئاخشىمى ئەل ئۇيقۇغا كەتكەندە توختىخان بىلەن جۈمەخۇننى بىر ئېشەككە مىندۈرۈپ، بىر خۇرجۇن نان ـ پان بىلەن بىر قاپاق سۈنى يۇدۇپ يولغا چىقتى. مۇساپىرلار شەھىرى ـــ

ئەنجاننى كۆزلەپ ۋېلى رەۋەندىنىڭ ئېشەك كارۋىنىغا ئەگىشىپ مىڭيول داۋنى ئارقىلىق يۇرۇپ كەتتى. داۋاننىڭ چوققىسىدا ھەمراھلار توختاشتى. ئات ـ ئۇلاغلىرىدىن چۈشۈشتى. قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈشۈپ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياشلار تۆكۈلگەن ھالدا قەشقەر تەرەپكە قاراپ دۇئا قىلىشتى:

ـــ خوش، خۇداغا ئامانەت قەشقەر ! خۇدا يەنە كۆرۈشۈشكە نېسىپ قىلغاي ! ئامىن ... ئامىن ... ۋېلى رەۋەندە ئېشەككە مىندى، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى، چار ساقلىنى سىلىدى، ئوق قولى بىلەن ئوق مەكزىنى تۇتقان ھالدا ياش يۇقى كۆزلىرىنى يۇمدى ـ دە، ھەر قېتىم مۇشۇ داۋاندىن ئاشىدىغان چاغدا ئېيتىدىغان ناخشىسىنى يەنە باشلىۋەتتى:

كېتەر بولدۇم ـ كېتەر بولدۇم،
يىراقلارغا كېتەر بولدۇم.
ئۆز يۇرتۇمدىن ئايرىلىپ مەن،
خار ـ مۇساپىر بولار بولدۇم.
...

توختىخان يېشىنى سۈرتۈۋېتىپ، يېنىدا كېلىۋاتقان باقاخۇنىڭمۇ يېشىنى سۈرتۈۋاتقانلىقىغا كۆزى چۈشۈپ قالدى ـ دە، كۆڭلى بۇزۇلۇپ، ئۆزىنى توختىتىۋالماي ئۇن سېلىپ يىغلاپ سالدى:

ـــ ئاھ خۇدا ! پېشانىمىز تەتۈر ئىكەن. غېرىب ـ مۇساپىرچىلىق پېشانىمىزگە پۈتۈلگەنىكەن ! خۇدا ئۆزۈڭ بار ! ...

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئۇچىنچى باب

شاھىت ئىسمىلار

شۇ يىلى كەچ كۈز.

ئەنجان، قورغانتۆپە كوچىسى، ھەمدۇللاخان ئاشخانىسى.

خوجايىننىڭ سېمىزلىكىدىن ئىنجىقلاپ ئارانلا ماڭالايدىغان خوتۇنى شازادىبۇۋى ئىنجىقلاپ ھاسىرىغىنىچە كىرىپ كەلدى ـ ده، قىيپاشراق، ياشاڭغىراپ تۇرىدىغان چىقىر كۆزلىرىنى ئوينىتىپ تۇرۇپ باقاخۇنغا تىكىلدى:

ـــ ئى باقاخۇنكە، تېزرەك بولىڭ، سۆيۈنچى بېرىڭ، سۆيۈنچى، پاقلاندەك ئوغۇل.

ـــ رەھمەت ئايلا، سىزدىن سۆيۈنچى ئايلانسۇن، جېنىم بىلەن، ھە، قېنى كۆڭلىڭىزدىكىنى دەڭ.

ـــ باشىڭىزدەگى قەشقەرنىڭ ئەنە شۇ چۈس دوپپەسى.

ـــ ۋاي ـ ۋۇي خان ئاچا، تۇزۇكرەك بىرنېمە دېسىڭىزچۇ، كونىراپ ئەبجىقى چىقىپ كەتكەن، مۇنداق دوپپىنى نېمە قىلىسىز؟ بەلەنرەك بىرنېمە دېسىڭىزچۇ؟

ـــ مېنگە ئۇندەك ياخشىراغى يوق، كوھنە بولسا يەم بولەدى؟ دەدەمنىڭ يۇرتلىرى، قەشقەرنىڭ تەبەررۇكى ـ ده. دەدەم يۇرتلىرىنى يوقلاپ كېلىمەن دەپ كېتىپ كىلالمادىيلەر. تۇپراقلىرى ئەنە شۇ جايدە قالدى.

ـــ مەرھەمەت.

شازادىبۇۋى كونىراپ كېزەكلىرى تىتىلىپ كەتكەن دوپپىنى قولىغا ئالدى. كۆزىگە سۈرتتى، مەيدىسىگە ياقتى. باقاخۇن پەشتامىسىنى يەشتى. ئوتتۇرا بويلۇق، ئاپئاق ساقاللىق

سالىھجانغا چىنە ـ چەينەكلەرنى تاپشۇرۇپ بېرىپ، چايخانىنىڭ ئارقا قورۇسىدىكى ئۆيگە كىردى. زاكىلانغان، كۆزلىرىنى يوغان ـ يوغان ئېچىپ ياتقان ئوماققىنا ئوغۇلنى قولىغا ئالدى. «ئاھ! شۇڭقارىم» دەپ مەيدىسىگە باستى. ھالسىزلانغان توختىخان يېقىملىققىنا پىسكىدە كۈلدى.

ئەتىسى ئىمام غۇلامىدىنخان جاينامازغا زاكىلانغان بالىنى قولىغا ئالدى:

ـــ خوش باقاخۇنىكە، ئوغۇلنىڭ ئىسمىنى نېمە دەپ قويىسەك بولەر؟

ـــ ئەنجانباي بولسۇن، ئەنجانباي. مۇساپىرچىلىقتا مۇشۇ يەردە تۇغۇلدى. مۇشۇ مۇساپىرلار شەھىرىنىڭ نامى قويۇلسۇن. مۇساپىرچىلىقنىڭ شاھىتى بولۇپ قالسۇن.

ئىمام ئەزان توۋلىدى. بالىنىڭ ئىككى قۇلىقىنى تۇتۇپ ئەزان ئوقۇپ «ئەنجانباي» دەپ ئىسىم قويدى. بالا تېتىك، ساغلام ئىدى. ئانچە ـ مۇنچە يۆتەل، ئىچى سۇرىدىغان، قىزىپ قالىدىغان پارچە ـ پۈرات ئاغرىق ـ سىلاقلىرىنى دېمىسە «ۋاي!» دېگۈدەك ئادەم قورقۇتىدىغان كېسەل بولۇپ باقمىدى. لېكىن، نېمە ئۈچۈندۇر ئىككى ياشتىن ئاشقان بولسىمۇ تېخىچە ئايىغى چىقمىدى. تەتىلەپ مېڭىشقا تەمشىلەتتىيۇ، پۇتىنى يۆتكىيەلمەي دەلدۇگۇنۇپ يىقىلىپ چۈشەتتى. تېۋىپ: «ئەنسىرىمەك، بالىدا كېسەل يوق ئىكەن. قارىمامسىز، بۇ ئىككى يېرىم ياشلىق بالىنىڭ بويىنى، ئۇچ ياشلىق بالىنىڭ بويىدىنمۇ ئېگىز تۇرسا، قاۋۇل ئادەم بولىدىغان مۇشۇنداق بويى ئېگىز بالىلارنىڭ ئايىغى كېيىن چىقىدۇ. مۇبارەك بولسۇن، خۇدايىم سىزگە چوڭ بولسا پالۋان بولىدىغان مۇشۇنداق قاۋۇل پەرزەنت بېرىپتۇ. خۇداغا شۈكۈر قىلىڭ» دەپ، باقاخۇننى خاتىرجەم قىلدى.

1908 ـ يىلى ئەنجان، قىش پەسلى. بىر كۈنى كېچىسى چايخانىنىڭ يېنىدىكى پاختا دۈكىنىغا تۈيۈقسىزلا ئوت كەتتى. بۇ ئوت ئۇلغىيىپ ياغ دۈكىنىغا تۇتاشتى. ھەش ـ پەش دېگۈچە

چايخانىمۇ كۆيۈپ بولدى. پۈتۈن ۋەجدىن قۇرۇق قالغان چايخانا خوجايىنى خاپىلىقتا تاشكەنتتىكى تاغىسىنىڭ قېشىغا كەتتى. باقاخۇن يەنە ئىش ئىزدەپ بارمىغان يېرى، كۆرۈشمىگەن ئادىمى قالمىدى. شۇ كۈنلەردە شەھەرنىڭ ھەممىلا يېرىدە ئىش ئىزدەپ قاتراپ يۈرۈشكەن مۇساپىرلار توشۇپ كەتكەندى. «غېرىبنىڭ قاياشى مۇساپىر» دېگەن گەپ راست ئىكەن. باقاخۇن ئىش تاپالماي بېشى تازا قېتىپ قاتراپ يۈرگەندە، يەنىلا ئاشۇ توختىكام توقماق ئۇنىڭغا ئەسقاتتى. ئۇ تاشكەنتكە كارۋان ھەيدەپ ماڭىدىغان چاغدا باقاخۇننىمۇ بالا ـ چاقىسى بىلەن بىللە ئېلىپ يولغا چىقتى.

چۆل ـ جەزىرىدىكى «تىللابۇۋى قەبرىستانلىقى»غا كەلگەندە توختىخاننى تولغاق تۇتۇۋالدى. شالاڭ توغراقلىقلار ئارىسىدىكى بوران ئۇچۇپ تۇرىدىغان ۋەيرانە يالغۇز دەڭدە بىر قىز دۇنياغا كەلدى. بۇ قىزغىمۇ «مۇساپىرچىلىقنىڭ شاھىتى بولسۇن» ئۇچۇن، شۇ جاينىڭ نامى بىلەن «ئايىم تىللاخان» دەپ چىرايلىق ئىسىم قويۇلدى.

ئۇلار تاشكەنتكە كېلىپ شەھەرنىڭ چېتىدىكى سەلىم خوتەننىڭ دېگىگە چۈشتى. بۇ خوپ كەڭرى، كاتتا دەڭ ئىدى. كۈنلۈكى كارۋانلارنىڭ ئىككى ـ ئۈچ يۈزدەك ئات ـ ئېشەكلىرىنى ئېغىللىرىدا ساقلاپ بېرەلەيتتى. لېكىن، ھويلىسىغا دۆۋۈلىتىپ كەتكەن قىغ، كارۋانلارنىڭ لەققىدە ئاشلىق قاچىلانغان تاغارلىرى، قالايمىقان تاشلاپ قويۇلغان ئېگەر ـ توقۇملارنىڭ تولىلىقىدىن ئۇيان ـ بۇيان ئۆتمەك خېلى مۇشكۈل ئىدى.

باقاخۇن ھېرىپ ـ چارچىغىنىغا قارىمىدى، بىرەرى دېمىسىمۇ، شۇ ئاخشىملا ئۆزلۈكىدىن بىرەر يۈزدەك قوزۇق ئۇچلاپ، تاملارغا قاتار قېقىپ، ئۇنىڭغا ئېگەر، توقۇملارنى ئېسىپ قويدى. قىغلارنى يۆتكىدى، يول بوشىدى. شۇندىلا ئۇ ئۇخلاشقا ياتتى. ئەتىسى سەھەردىلا ئورنىدىن تۇردى. دەڭجانىڭ ھارۋىسىدا

قىغلارنى تالاغا توشۇشقا باشلىدى. ئەتىسىمۇ، ئۆگۈنىمۇ يەنە شۇنداق ئۇدا ئوچ كۆن ئىشلەپ، دەڭنى پاكىز رەتلەپ تەرتىپلىك قىلىۋەتتى.

باقاخۇننىڭ كاللىسىنىڭ سەگەكلىكى، پۈت ـ قولىنىڭ چاققانلىقى، ئاغزىنىڭ يۇمشاقلىقى ... دەڭجاغا ياراپ قالدى. ئۇ ئۇنى ئېڭكىدە ئىملاپ كۆرسىتىپ تۇرۇپ، توختىكام توقماق بىلەن خېلى ئۇزاق مۇڭداشتى. شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇ بۇ دەڭجانىڭ يارىملىق يارىدەمچىسى بولۇپ تۇرۇپ قالدى.

1911 ـ يىلى تاشكەنت، ياز پەسلى. سەلىم خوتەنىڭ ئاشۇ دېڭىدە يەنە بۇدرۇققىنا بىر ئوغۇل بۇ يورۇق دۇنياغا كۆز ئاچتى. مۇساپىرچىلىقتا، بۇ يىراق شەھەردە تۇغۇلغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغىمۇ مۇشۇ شەھەرنىڭ نامى بىلەن تاشكەنتباي دەپ ئىسىم قويۇلدى.

* * *

شۇ كۈنلەردە بالىلار چىرايلىق، ساغلام، تېتىك ئۆسمەكتە ئىدى. باقاخۇن بىلەن توختىخان ئۇلارغا كۆز تېگىپ قېلىشتىن ئەنسىرەپ، ئۆيىگە پات ـ پات ئىسرىق سېلىپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ بېشىدىن ئۆرۈپ سەدىقە بېرەتتى.

مانا بۇ يىل ئەنجانباي مەكتەپ يېشىغا توشىدۇ. شۇ تاپتا ئۇ يەتتە ياشقا كىرەي دەپ قالدى.

ئوقۇسۇن ! ... بالىلار چوقۇم ئوقۇسۇن ! بىزگە ئوخشاش ئېلىپنىڭ سۈنۈقىنى بىلمەيدىغان كۆزى ئوچۇق قارىغۇ، قارا قورساق ئادەم بولۇپ قالمىسۇن، خەت ئوقۇيالايدىغان، يازالايدىغان، ھېساب ـ كىتاب قىلالايدىغان، ئاق بىلەن قارىنى، ھەق بىلەن ناھەقنى پەرق ئېتەلەيدىغان يارىملىق ئادەم بولسۇن، ئوقۇسۇن ...

10 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ ئانچە يىراق ئەمەس، ئۇلار تۇرۇشلۇق

دەخنىڭ ئالدىدىكى ئاچا يولنىڭ دوقمۇشىدىن ئوچۇقلا كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ئەنجانباي بۇ مەكتەپكە ئاللىقاچانلا كۆنۈۋالغان، ئاكىسىغا ئەگىشىپ بىرىپ مۇئەللىملەرنى كۆرگەن، بالىلار بىلەنمۇ ئوبدانلا تونۇشۇۋالغاندى.

1913 ـ يىلى، تاشكەنت، كۈز پەسلى.

شالاڭ چاچلىرىغا ئاق ئارىلىغان، ياشانغان، زىلۋا بويلۇق ئوقۇتقۇچى ئايال ئەنجانبايغا تىكىلىپ قاريدى. بويىنغا ئۇچ بۇرجەكلىك كۆز تۇمار ئېسىلغان، ئۆسكىلەڭ، ساغلام بۇ بالىغا مەستلىكى كەلگەنلىكىدىن پېقىملىق قارا كۆزلىرىگە غىل ـ غىل ياش ئالدى: «ياشاشنىڭ يېڭى قەدىمىنى باسقانلىقىڭىزغا مۇبارەك بولسۇن» دەپ ئۇنىڭ مەڭزىلىرىنى يۇمشاق ئالىقانلىرىغا ئېلىپ، پېشانىسىگە چوكىدە سۆيدى. ئاندىن بۇرۇلۇپ ئۇنىڭ ئىككى ئۆكسىنى تۇتۇپ تۇرۇشقان باقاخۇن بىلەن توختىخانغا قاراپ: «ئەجرىڭىزلەرگە باركاللا» دېدى ـ دە، ئۇنى يېتىلەپ سىنىپقا ئېلىپ كىرىپ كەتتى.

* * *

1918 ـ يىلى، تاشكەنت.

ئەنجانباي 5 ـ سىنىپنى ئەلا نەتىجە بىلەن پۈتتۈردى. ئۇ يەنە داۋاملىق ئوقۇشقا ئىنتىزار ئىدى، لېكىن ئىلاجى بولمىدى. تاشكەنت مالىمانچىلىق، قاچ ـ قاچ، بۇلاڭ ـ تالاڭ ئىچىدە قالدى. جان قايغۇسى كىشىلەرنى سارىاسىمە قىلىۋەتتى. مەكتەپ تاقالدى!

بۇ مالىمانچىلىق، ئەنسىزلىك باقاخۇننىڭ بېشىنى قاتۇرۇۋەتتى. دەككە ـ دۈككىدە باشقا جاي ـ شەھەرلەرنى تىڭ تىڭلاپ باقتى. ئاھ خۇدا! ھەممىلا جاي ئوخشاش ئىكەن، «ئۇر ـ ئۇر!»، «چاپ ـ چاپ! !» جاھاننى قاپلاپتۇ!

بىر تەرەپ: «جاھان مېنىڭ!» دېسە، يەنە بىر تەرەپ: «ياق!»

دەيدۇ ! يەنە بىر تەرەپ بولسا: «بىزمۇ بار !» دەپ سەكرەپ قويىدۇ ! زادى قايسىسىنىڭ توغرا؟ بۇنىڭغا خۇدايىم بىرنېمە دېمىسە، ئىنسان بىلىپ بولمايدۇ ! بۇ مالىمانچىلىق قاچان تۈگەيدىغاندۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە قارغىش تەگكۈر ئوغرى - بۇلاڭچىلارمۇ قۇتراپ ئەدەپ كەتتى. ئاچارچىلىق ھالسىراتتى. مۇساپىرلار كېسەل بىلەن قىرىلىشقا باشلىدى. ھايات قالغانلىرى تۈركۈم - تۈركۈملەپ ئەسكەرلىككە، ھاشارلارغا تۇتۇلدى. كەتكەنلەرنىڭ تولىسى كېلەلمىدى، ئىز - دېرىكىمۇ بولمىدى. باقاخۇنىدەك قۇرامىغا يەتكەن، ئۇنىڭدەك قاۋۇل ئادەملەرغۇ ئاللىبۇرۇنلا بوراننىڭ بۇرنىغىلا ئۇچرىدى، تۇتۇلۇپ تۈگىدى. ئەمدى نۆۋەت قېرىلار بىلەن بالىلارغا كەلدى. شۇ كۈنلەردە قىرىق - ئەللىك ياشلىقلارنى «قېرى» دېمىدى، ئەنجانباي، جۈمەخۇنەدەك ئون تۆت - ئون ئالتە ياشلىق بالىلارنى «كىچىك» دېمىدى. ئىشقىلىپ، مىلتىق، جوتۇ - كۇرەك تۇتالىغۇدەك ئەركەكلەرنى تاپقان يەردە تۈتۈپ كېتىۋەردى. لېكىن، باقاخۇن تۇتۇق بەرمىدى. ئىككى ئوغلىنى «قانىتىغا قىستۇرۇپ» خۇمدانلاردا، ئەسكى تاشلاندۇق تاملىقلاردا، قەبرىستانلىقلاردا، چاتقاللىق - جاڭگاللىقلاردا يېتىپ - قوپۇپ قېچىپ يۈردى. لېكىن، بۇمۇ كار قىلمىدى. ھامان بىر كۈنى تۇتۇلۇپ قېلىش خەۋپى قاش بىلەن كىرپىكنىڭ ئارىلىقىدىكى ئىش بولۇپ قالدى. «ئۆزۇغۇ مەيلى، تېنى ساقلا بولسا جېنىنى جان ئېتىدۇ. لېكىن، بالىلار قانداق قىلىدۇ؟ كىم باشپاناھ بولىدۇ؟ ياق ! يەنە قاراپ تۇرۇشقا بولمايدۇ. بالىلارنى بۇ ئاپەتتىن قۇتقۇزمىسا، ئاتىلىق بۇرچى مەڭگۇ ئادا بولمايدۇ. توختىكام توقماقنى تاپىدۇ. ئۇ نۇرغۇن يوللارنى بىلىدۇ. كىشىلەرگە كۆرۈنمەيدىغان ئوغرى يوللار بىلەن يولغا سېلىپ قويىدۇ. خۇدا خالىسا پات ئارىدا ئاھ ! قەشقەر قايداسەن دەپ يولغا چىقىدۇ.»

«قەشقەرگە قايتىپ بارسا، يۈرتداشلار ئۇلارنى قېتىغا قاتار، ھېلىقىدەك كونا خامانىنى سوروپ، ئۇنداق ماكانسىز، قەلەندەر،

دۇانە !» دەپ ئاغزىنى ئۇششۇتۇپ يۇرمەس ئاردا ئون قەچچە يىل ئۆتۈپ كەتتى، بەلكىم بۇ چاغقىچە ئۇنتۇلۇپمۇ كەتكەندۇ ئىلاھىم. شۇنداق بولغاي، ئۇنتۇمىغان بولسا، تىلىغا كۆيدۈرگە چىقىپ زۇۋانى تۈتۈلغاي ! ...

مەيلى، نېمە بولسا بولسۇن، بالىلارنى ئېلىپ قەشقەرگە كېتەيلى، قەشقەرگە ! ... ئاھ خۇدا ! يولىمىزنى ئاسان قىلىپ، بىزنى ئامان ـ ئېسەن قەشقەرگە يەتكۈزگەيسەن ! خەير ـ خوش، بېشىمىزغا كۈن چۈشكەندە، بىزنى قوينىغا ئالغان ئىسسىق ماكان تاشكەنت، ئەنجان ...

تۆتىنچى باب

ئۇغرى يولدا بۇلاڭچى يوق

1920 ـ يىلى، كۈز پەسلى.

ئۇلار ئالدىراشچىلىقتا ناشتىمۇ قىلىشمىدى. سەھەردىلا يولغا چىقتى. يۇلتۇز تېخى تارقاپ بولمىغانىدى. ئاسمان سۈپسۈزۈك، داغسىز ئىدى. كۆك قەرىدە ئاندا ـ ساندا يۇلتۇزلار پىلىلدايتتى، سۇس چاقنايتتى. توختىخان كۈندىكىدەك يەنىلا ئالدىچىپار ئېشەككە مىندى. تاشكەنتنىڭ ئالدىغا، ئايىم تىللانى ئارقىسىغا ئالدى. كۆك ئېشەككە خۇرجۇن ـ قاپاق ئارتىلدى. ئۇنىڭغا «ئۈچ چوڭ ئەر كىشى» دەملىشىپ مىنىدىغان بولۇشتى.

قىزىق گەپ، ئەمدىلا تېخى ئون تۆت ياشقا كىرگەن بالىنى قانداقمۇ چوڭ ئەر كىشى دېگىلى بولسۇن؟ لېكىن، بۇنداق گەپلەرگە ئەنجانبايلىق ئۇنىمايتتى، ئۆزىنى «راۋۇرۇس چوڭ ئەر كىشى» دەپ ھېسابلايتتى. دېمىسىمۇ يېشىغا قارىماي ئېگىزلا بوي تارتتى. تەڭتۇشلىرىدىن بىر غېرىچ ئېگىز تۇراتتى، ئاكىسى بىلەن تەڭلىشىپ، دادىسىنىڭ ئېڭىكىگە تاقاشتى. چوڭلاردەك خېلى ـ خېلى ئىشلارنى قىلالايتتى، تاغارغا يان بولالايتتى. زەمبىلنىڭ بىر بېشىنى كۆتۈرۈشكە يارايتتى، دەڭگە چۈشىدىغان مېھمانلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ ئەدەپ بىلەن سالام بېرەتتى، ئات ـ ئۇلاغلىرىنى ئېلىپ جاي ـ جايىغا باغلايتتى، كېتىدىغان چاغلىرىدا، ئۇلارنىڭ يۈك ـ تاقلىرىنى ئارتىشىپ بېرەتتى. ئاق يول تىلەپ «خوش» دەپ يولغا سېلىپ قويايتتى. لىق چاي قۇيۇلغان پىيالە، چىنىلەر تىزىلغان پەتنۇسلارنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، تۆز تۆتۈپ، داۋالغۇتماي جاي ـ جايىغا قويالايتتى. مەشرەپلەردە

چوڭلار بىلەن بىللە ئۇسسۇلغا چۈشەتتى. ئوك قېشىنىڭ قۇيرۇقى بىلەن لىڭ ـ لىڭ قاش ئېتىپ كېشىلەرنى كۈلدۈرەتتى. ئون ئۇرۇقلۇق چوتنى تاس ـ تۇس سوقۇپ، دەڭنىڭ كۈندىلىك ھېساب ـ كىتابلىرىنى بىر دەمدىلا پۈتتۈرەلەيتتى. يەنە تېخى يېتىمچىلارنىڭ دۇئايىسالام خەت ـ چەكلىرىنى دۇدۇقلىماي ئوقۇپ بېرەتتى. ئەۋەتمىدىغان سالام خەتلىرىنى قوشاقلار بىلەن تولدۇرۇپ يېزىپ بېرىپ ئۇلارنى خۇش قىلىۋېتەتتى. تېۋىپ باشلاپ كېلىپ، چۈشكۈنلەرنىڭ كېسىلىنى داۋالىتاتتى. ئوتۇن يارىتى. چوڭلار بىلەن بەسلىشىپ تامچى ئۇستاملارغا خىش ـ كېسەك تاشلاپ بېرەتتى. بەزىدە تېخى ئۇنىڭ چوڭلار بىلەن چېلىشىمەن دەپ مەيدانغا چۈشۈۋېلىپ، باشقىلارنى كۈلدۈرۈۋېتىشى تېخىمۇ قىزىق ئىدى.

ئىشقىلىپ، ئۇ شۇ كۈنلەردە بىر ئەر كىشىنىڭ قولىدىن كېلىدىغانلىكى ئىشلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىشقا ئىنتىلەتتى، ئۆزىنى زورلايتتى.

ئالدىدا يول باشلاپ كېتىۋاتقان قارا ئېشەكلىك، چار ساقال بوۋاي توختىكام توقماق ئىدى. ئۇ سەپەرگە چىققاندا خۇرجۇنغا ئىككى ئۆرۈك ياغچى توقمىقىنى سېلىپ يۈرەتتى، گاھىدا بېلىگە قىستۇرۇۋالاتتى، «لازىم بولىدۇ، ھەمراھ» دەپ دائىم يېنىدىن ئايرىمايتتى. مۇشۇ توقماقلىرىدىن ئوغرى ـ بۇلاڭچىلارنىڭمۇ ھەزەر ئەيلەيدىغانلىقىنى ماختىنىپ سۆزلەپ بېرەتتى. بوۋاي ياشانغانلىقىغا قارىماي بەكمۇ چاققان ئىدى. قېچىرەك ھەر يوغان ئېشەكلەرنىمۇ ھەرگىز قىرغا تارتىپ يۈرمەيتتى، ئاختا قويۇپلا لىككىدە مىنۋېرەتتى. ئۇنىڭ قىزىق يىللىق ئۆمرى چاكارچىلىق بىلەن ئۆتكەنىدى. رەۋەندىلەرنىڭ ئېشەكلىرىنى ھەيدەپ ئەل كېزەتتى. ئۇ بىلمەيدىغان يۇرت، ماڭمىغان يول يوق ئىدى. ئەل كېزىشتە دۆڭ ـ چوڭقۇرلارنىڭ ھەممىسىنى بىلەتتى.

باقاخۇننىڭ بوۋاي بىلەن تونۇشۇپ قېلىشى تۇيۇقسىز بولدى.

ئۇ ئەنجانغا كېلىپ كىرگۈدەك ماكان، قىلغۇدەك ئىش تاپالمايى بەكمۇ بىئارام بولدى. ئۇنىڭ ـ بۇنىڭ ئىشىكىدە يۈرۈپ، ئۇ يەر ـ بۇ يەرگە سوكۇلداپ يۈرۈپ بىر ئايدەك ۋاقتى غەم بىلەن ئۆتتى. بىر كۈنى ئەنجاننىڭ غەربىدىكى ئۈستى يېپىق رەستىدە ئىش ئىزدەپ كېتىۋاتاتتى، ئالدى تەرەپتىن يىگىرمە ـ ئوتتۇزدەك ئېشەكنى ھەيدەپ بىر بوۋاي كېلىپ قالدى. ئېشەكلەر يولنى پۈتۈن ئالغانلىقتىن، باقاخۇن چەتكىرەك چىقىپ تۇردى. ئېشەكلەرگە لىققىدە ئاشلىق قاچىلانغان تاغارلار ئارتىلغانىدى. ئوتتۇرىدا كېتىۋاتقان ئىككى ئېشەك قىستىلىپ قالدى، بىر ـ بىرىگە ئۇرۇلۇپ، بىرىدىكى تاغار بىر يانغا يانداپلا ئۆرۈلۈپ كېتىۋاتقاندا، بوۋاي ئېشەكلەر ئارىسىغا كىرىپ ھېلىقى تاغارنى يۆلىمەكچى بولدى. ئۇ ئەسلىدە يانداپ كەتكەن تەرەپنى يۆلىمەكچىدى، لېكىن ئۇ تەرەپتە ئېشەكلەر تىقما ـ تىقما بولۇپ قاپلىشىپ قالغانلىقتىن ئۆتەلمەي، بۇ تەرەپتىكى ئېشەكتىن ئارتىلىپ تۇرۇپ تاغارنى كۆچەپ تارتقانىدى، ئېشەك دۈگجۈيۈپلا بوۋاي تەرەپكە يىقىلىپ تاغارلار بىلەنلا ئۇنى بېسىۋالدى. يىراقتىن قاراپ تۇرغان باقاخۇن تاختا ئېرىقتىن سەكرەپ ئۆتتى ـ دە، يۈگۈرۈپ كېلىپ تاغارنى بىر يانغا ئالدى. ئېشەكنى تارتىپ تۇرغۇزدى، بوۋاينى يۆلىدى. لېكىن، بوۋاي ئورنىدىن تۇرالمىدى.

ـــ ئاتا، قەيەرلىرى ئاغرىپ كەتتى؟ بەك ئاغرىۋاتامدۇ؟ ئاپىلا، ماڭا كېلىشمەسلىكنى!

ـــ ۋايجان! ۋاي پۈتۈم! ۋايىيەي! نەس باستى، سىز، ئۇكام سىز يېتىمچى ئوخشىمامسىز؟

ـــ شۇنداق، قەشقەرلىك. نەگە بارماقچىدىلە؟ مەن ئاپىرىپ قويايى.

ـــ ۋايجان، ئەجەب ئاغرىپ كەتتى كاساپەت! ۋاي پۈتۈم، ـــ بوۋاي تىترەپ تۇرغان قوللىنى كۆتۈرۈپ ئالدى تەرەپنى كۆرسەتتى، ـــ رەستىنىڭ ئاۋۇ بېشىدا، ئوڭ تەرەپتە ۋەلىخان باينىڭ دېگى بار. شۇلارغا: توختىكام توقماق بولالمىدى،

ماڭالمايۇاتمدۇ، دەپ قويسىڭىز، ۋاي پۇتۇم!

باقاخۇن بوۋاينى يۇدۇپ، ئېشەكلەرنى ھەيدەپ، ئۇ دېگەن دەڭگە كەلدى. ھاي ـ ھوي دېگۈچە بوۋاينىڭ تۇنۇش ـ بىلىشلىرى گۈررىدە ئولاشتى. بىردەمدىلا بىر تېۋىنىڭ باشلايكەلدى. «يوتا گۆشى ئازراق بۆلۈنۈپ كېتىپتۇ» دېگەن سىلىن بوۋاي بىر ئايدەك يېتىپ قالدى. باقاخۇن ئۇنى كۆندە دېگۈدەك يوقلاپ تۇردى. توختىخانمۇ ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالغاچ يېتىمچىلارنىڭ چاي ـ پايلىرىنى قاينىتىپ، ئاش ـ پاشلىرىنى ئېتىپ، نان ـ پانلىرىنى يېقىپ، كىر ـ قاتلىرىنى يۇيۇپ، ياماپ دېگەندەك ئىشلىرىنى قىلىپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ دەردىگە دەرمان بولدى. ئەمدى يېتىمچىلار ئۆزلىرىدىن غەم يېمەيدىغان بولدى. «كەتسە ئىشكىلىرى ئوچۇق قالىدىغان، كەلسىمۇ ئوچۇق تۇرىدىغان» بولدى. ئاش ـ نېنى تەييار، كىيىم ـ كېچەكلىرى تەخ، ھەممىدىن خاتىرجەم بولدى.

چاكار دېگەن شۇنداق بولمىكەن. رەۋەندە نەگە بۇيرۇسا، شۇ يەرگە ماڭمىكەن، دېگەندەك شۇنداق بولدى، بوۋاي ئەمدىلا ساقىيىپ چاكارلار بىلەن بىللە باشقا ياقتا كېتىشتى. مېڭىش ئالدىدا باقاخۇننى ھەمدۇللاخان دېگەن ئاق كۆڭۈل ئادەمنىڭ چايخانىسىغا تونۇشتۇرۇپ قويدى.

چاكارلار شۇ كەتكەنچە ھەپتىلەپ، ئايلاپ، گاھىدا تېخى يىللاپ يوقلىپ كېتەتتى. لېكىن، ئۇلار نەگىلا بارسۇن توختىكام ئۆزلىرىنىڭ خەۋىرىنى قىلىپ تۇراتتى. شۇڭا، باقاخۇن ئۇلارنىڭ نەگە كېتىۋاتقانلىقىنى، نەدە تۇرۇۋاتقانلىقىنى بىلىپ تۇراتتى.

چايخانىغا ئوت كەتتى. باقاخۇن نەگە بېرىپ، نەدە توختاشنى بىلەلمەي بېشى قېتىپ تۇرغاندا ئۇنىڭغا يەنىلا توختىكام ئەسقاتتى. ئۇنى تاشكەنتكە بىللە ئېلىپ كەلدى. كۈنىمۇ جاھانغا قارىغاندا ھەرھالدا يامان ئەمەس ئۆتىدىغان بولۇپ قالدى. كېيىنمۇ «يېتىمچىنىڭ قاياشى مۇساپىر» دېگەندەك، توختىكام ئۇلارنى پەقەتلا تاشلىمىدى. «قاچ ـ قاچ» باشلانغان چاغدا ئۇلارنى

ئەپچىللىك بىلەن يوشۇردى. باقاخۇننى نىمجان بوۋايدەك، بالىلىرىنى قىز، چوكانلاردەك ياساپ، نە ـ نەلەرگە قاچۇرۇپ ئېلىپ يۈردى. باقاخۇن يېنىپ كەتمەكچى بولغاندا، «بولدى باقاخۇن، ئەمدى كەت، ئۆز تەۋەلىكىمىزگە كەت، ماغدۇرۇڭنىڭ بارىدا يەر ـ زېمىنلىق بول» دەپ ئۇنى ئالدىراتتى. «ئىشىم بار» دېگەننى باھانە قىلىپ كارۋان بېشىغا دەپ قويۇپلا ئۇلارنى ئۇزىتىپ يولغا چىقتى.

مانا بۇگۈن تۆت كۈن بولۇپ قالدى. «خەتىرى يوق، يېقىن» دەپ، ئۆزى بىلگەن ئەگرى ـ توقاي چىغىر يوللار بىلەن مېڭىپ، ئۇلارنى باشلاپ كەلمەكتە ئىدى. يول ئازابىنى يەڭگىللىتىش ئۈچۈن ئۆزى كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىنى ھېكايە، چۆچەك قىلىپ سۆزلەپ، ئۇلارنى كۈلدۈرۈپ تېلىقتۇرۇۋەتتى. ئۇ ئەل ئۇنداق ئاۋات، بۇ ئەل مۇنداق نامرات، ئۇ يول ئۇزۇن، ئەگرى ـ توقاي، بۇلاڭچى كۆپ، دەپ چۈشەندۈرەتتى. مۇشۇ يول بىلەن قەشقەرگە ئون بەش قېتىم بېرىپ يانغانلىقىنى، ھەتتا بىر يىلى تېخى ئۆزى يالغۇزلا تۆت قېتىم بېرىپ ـ كېلىپ ھېچقانداق خەتەرگە يولۇقمىغانلىقىنى ماختىنىپ تۇرۇپ سۆزلەپ بەردى. سۆزلەپ ـ سۆزلەپ، يەنە شۇ چوڭ يولنى باقىدىغانلاردىن قاقشايتتى. چوڭ يولدا بۇلاڭچى، ئوغرىلارنىڭ كۆپلۈكىنى، ھەتتا چوڭ يولنى توسىدىغان ھۆكۈمەت خادىملىرىنىڭمۇ بۇلاڭچى ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرەتتى. شۇڭا، مۇشۇنداق «ئوغرى يول» بىلەن مېڭىش لازىملىقىنى تاپىلايتتى.

— ھىم، قاراڭۇلمىش تېخى ! ھۆكۈمەت بۇلاڭچىلىرى ! مەيلى ئۇ تەرەپتىكىسى بولسۇن ياكى بۇ تەرەپتىكىسى بولسۇن، ھەممىسى ئوخشاشلا بۇلاڭچى ! ئالدىڭنى توسۇپلا تاپقان ـ تەرگىنىڭنىڭ ھەممىسىنى بۇلىۋالىدۇ ! سەل چىڭراق تۇرساڭلا جايىڭدىلا «گۇم» قىلىپ پېشانەڭدىن تۇتۇن چىقىرىدۇ ! بۇنداق ئىشنى تولا كۆرۈپ زەردىگۆش بولۇپ كەتتۇق. ئىتتىن قورققان گاداي بولماپتۇ، جاھانىڭ ئېتىكى كەڭرى ئىكەن. قاتمۇقات

تاغلار ئارىسىدىن ئۇلار بىلمەيدىغان ئوغرى يول تاپتۇق. شوندىاق قىلىپ، ئويان ـ بويان ئوتتوپ يورۇپ، رىزقىمىزنى تېپىپ يەپ يورۇۋاتىمىز. سوۋغەتبوستانغا بارغاندا سىلەرنى ئاشوندىاق ئوغرى يولغا سېلىپ قويىمەن. ئوغرى يول بىلەن ماڭساڭلار خودايىم بويرۇسا، تاغ ـ داۋانلاردىن ساق ـ سالامەت ئوتۇپ كېتەلەيسىلەر، هوكۈمەتنىڭ قاراۋۇللىرىغا ئوچراپ قالمايسىلەر. هېچ كىشى بىلمەيدۇ، چىغىر يول بىخەتەر، ئوغرى، بولاڭچى دېگەن چوڭ يولدا بولىدۇ، قورقماڭلار، خودايىم ساقلايدۇ.

ئۇ مۇشوندىاق گەپلەرنى تولا سوزلەيتتى. نەچچە ـ نەچچە قېتىم دېگەنلىكىنى ئۇ ئوزىمۇ بىلمەيتتى. سوزلەپ ـ سوزلەپ توختىغاندا مۇساپىرلارنىڭ سەپەر ناخشىسىنى باشلايتتى. لېكىن، بوگۇن ئۇنىڭغا نېمە بولدىكىنتاڭ، گەپ ـ سوز قىلمىدى، خودىدى مۇگدىگەندەك كوزلىرىنى يومۇپ جىممىدە مېڭىۋەردى. ئۇلار بوگۇن تاڭ ئاتماستىلا يولغا چىققانىدى. ئالاھازەل ئىككى ئاش پىشىمدەك ۋاقىت يول يورۇپ تاڭنى ئاتقوزدى. كۇن دەرەخ بويى كوتورۇلگەندە دەل ـ دەرەخلىك غوجمەك ـ غوجمەك مەھەللىلەر توگىدى، پايانسىز قىزىل قوملوق يول باشلاندى. قىزىل قوم بارخانلىرى ئارىسىدىكى بو يول خېلى كەڭرى ئىدى، ئەگرى ـ توقاي بولسىمو ھارۋىلار بىمالال ماڭالايتتى. لېكىن، ئوششاق چامداپ قەدەمنى تېز يوتكىمىسە ئوشوققىچە قومغا پېتىپ قالاتتى. بەزىدە بو يول ئارىلاپ ـ ئارىلاپ سازلىقنى يانداپمو قالاتتى. تولا دەسسىلىپ قېتىپ كەتكەن بوندىاق شورلوق يولدا مېڭىش خېلى ئاسان ئىدى. ئوستىدىن ئېغىر يوكنى ئېلىۋەتكەندەك خېلى يەڭگىللەپ قالاتتى.

قوملوقتىن چىقسا سازلىق، سازلىقتىن چىقسا يەنە قوملوق ... خوددى ماڭسا ـ ماڭسا توگىمەيدىغاندەك پايانسىز چوڭ ـ جەزىرىلەر باش ـ ئايىغى يوقىتەك زەنجىرسىمان توتىشىپ توراتتى.

ئۇلار توختىماي مېڭىشتى. كېتىپ بېرىپ قاتتىق ـ قۇرۇق نان يېيىشتى. ئۇسسىغاندا قاپاقتىكى ئىسسىپ قالغان سۇنى ئىچىشتى. ئۇلار ئالدىرايتتى. ئالدىرىمىسا كۈن ئولتۇرغۇچە قونالغۇغا يېتىپ بارغىلى بولمايتتى. ئېشەكلەرمۇ بىر خىل يورغىلاپ يولنى خېلى ئاۋۇتتى. سەل قاشاڭلىق قىلسا، يۇلغۇن تايىقى ساغرىسىغا قارس ـ قۇرس تېگەتتى. ھاردۇقمۇ ئالمىدى. ھىم ! خۇدايىمەي ! نەدە ئىكەن ئۇ ھاردۇق ئالغۇدەك جاي؟ ! نە بىر تۇپ دەل ـ دەرەخ، نە سايە بولغۇدەك دالدا بولسىچۇ كاشكى ! ئاندا ـ ساندا ئۇچراپ قالىدىغان تىزغا چىقمايدىغان پاكار ـ پاكار يۇلغۇنلار، قۇلاقلىرى سارغىيىپ قورۇلۇپ قالغان شالاڭ قومۇشلار، كۆتەكلىرىنى شامال ئېچىۋەتكەن قۇرۇق يانتاقلار ... كۈن چۈش بولغاندا قۇملۇق تېخىمۇ قىزىپ كەتتى. قۇملۇقتىن كۆتۈرۈلگەن ئىسسىقلىق ئۇلارنى خۇددى تونۇر يالقۇنىدەك لاپ ـ لاپ كۆيدۈرۈۋەتتى، چىپ ـ چىپ تەرلەپ كىيىملىرى ھۆل بولۇپ كەتتى.

ـــ ۋاي خۇدايىم ! مۇشۇمۇ كۈز كۈنلىرى بولدىمۇ؟ بالىلارنى ئىسسىق ـ سوغۇقتىن قاچۇرۇپ، مۇشۇنداق بەك ئىسسىقمۇ ئەمەس، سوغۇقمۇ ئەمەس دەل كۈز ۋاقتىنى تاللاپ يولغا چىققىنى نېمىسى؟ ! ـــ باقاخۇن ئېشەكلەرنى ھەيدەپ كېتىۋېتىپ غۇدۇرايتتى.

«بالىلارغا ئىسسىق ئۆتۈپ كەتمىسۇن !» دەپ ئۇلارنىڭ بېشىغا كىيدۈرۈپ قويغان تۇماقلارنىڭ تېشىغا تەر ئۆرلەپ چىقىپ ھۆل قىلىۋەتكەنىدى. ئۇلارنىڭ مەڭزىلىرى ئانارەك قىزىرىپ، لەۋلىرى گەز باغلاپ كەتكەنىدى. شۇنداق بولسىمۇ ئۇلار يەنىلا غەيرەتلىك ـ تېتىك كۆرۈنەتتى. يۈز ـ كۆزلىرىدىكى تەرلىرىنى يەڭلىرى بىلەن سۈرتىۋېتىپ، كۆزلىرىنى چىم ـ چىم چىمىلدىتىپ، كۈلۈشۈپ، ئاۋازىنى بولۇشچە قويۇپ بېرىپ ناخشا توۋلاپ، يەنە بەزىدە تېخى ئانچە ـ مۇنچە ئۇچراپ قالغان توشقانلارنى قوغلاپ ئوينىاپ مېڭىۋەردى. بەزىدە ئانچە ـ مۇنچە

قۇيۇن ئارىلاش غۇر - غۇر شامالمۇ چىقىپ قالاتتى. بۇنداق چاغدا ئادەم سەگىپ قالاتتى. لېكىن، كۆزگە قۇم كىرىۋېلىپ ئاچچىقلى قويمايتتى، ھاۋا ئىسسىغانسېرى نۇشقان، تۇلكە دېگەنلەرمۇ كۆرۈنمەيلا قالاتتى.

كۈن چۈشتىن قايرىلغاندا توختىكام ئوك قولىنى ئوك قۇلىقىغا ياقتى - دە، بېشىنى شۇ تەرەپكە سەل قىيسايتىپ تۇرۇپ باياۋان ناخشىسىنى باشلاپ قالدى. مۇگدىگەنلەر سەگەكلەشتى. ئېشەكلەر چۆچۈشۈپ تېخىمۇ تېز - تېز يورغىلاشقا باشلىدى.

ئەنجان قۇم، تاشلىق،
مۇساپىرلار قاقشايدۇ.
تاغ - داۋاندىن ئۆتەلمەي،
ئاھ - زار ئۇرۇپ يىغلايدۇ.

يولىمىز يامان چۆللۈك،
قاتمۇقات ئېگىز تاغلىق.
قانداق قىلىمىز ئەمدى،
قالدى ئۆمۈرلەر چاغلىق.

ناخشا ئۇلارنى ئەزدى. باشلىرىنى كۆتۈرمەي شۇككىدە مېڭىشتى. «خوتۇن خەق دېگەن بارغىمۇ يىغلايدۇ، يوققىمۇ يىغلايدۇ» دەپ خېلى پو ئاتىدىغان باقاخۇنىنىڭمۇ كۆزىگە ياش كەلدى. يۈزىدىكى تەرىنى سۈرتكەن بولۇڭۇلىپ يېشىنىمۇ سۈرتۈۋالدى. ئۇلار شۇ ھالدا خېلى ئۇزاققىچە ئۇن - تىنسىز ماڭدى. ئەنجانبايىنىڭ كۆزىگە خېلى يىراقتىنلا يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرغان مۇشتۇمدەك قارىراق نەرسە كۆرۈندى، يېقىنلاشقانسېرى ئۇ نەرسە تېخىمۇ يوغىنىدى. باشقىلارمۇ ئۇ نەرسىنى كۆردى، يېقىنلاپ بېرىپ ئون - يىگىرمە قەدەمدەك قالغاندا ھەممىسى تەڭلا توۋلىۋەتتى:

— قوغۇن ! ...

دېگەندەك، ئەنجانباي يۇگۈرۈپ بېرىپلا ئادەم بېشىدىن يوغانراق بىر كۆكچىنى قولىغا ئالدى. ئاپتاپتا ئىسسىپ قالغان قوغۇن گۈپپىدە پۇراپ كەتتى. ھەممىسى توختىدى. شۇ تاپتا ئۇلار خوپ ئۇسسىغانىدى. گۈپ ـ گۈپ پۇراپ تۇرغان قوغۇننىڭ پۇرىقىدا ئېغىزلىرىغا سېرىق سۇ يىغىلدى. لېكىن، ھېچ كىشى يەيلى دېممىدى. قوغۇنغا قاراپ تۇرۇپلا قېلىشتى.

ئەنجانباي قوغۇننى بىر دەم پۇراپ تۇردى ـ دە، يەنە پەم بىلەن جايىغىلا قويدى.

— قالسۇن. ئۇسساپ جېنى ھەلقۇمغا كېلىپ قالغان بىر ھۇساپىرنىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قالسا ئەجەب ئەمەس. بىزنىڭ ئىچىدىغان سۇيىمىز بار.

— باركاللا ئوغلۇم ! ئىنساپىڭغا ھەشقاللا ! — باقاخۇن خۇشاللىقتا توۋلىۋەتتى. كۆزلىرى چاقناپ كەتتى. بالىسىنىڭ بېشىنى سىلىدى، — خۇدايىم دىلىڭنى يورۇق، ئىمانىڭنى ئۇلۇغ قىلسۇن ئىلاھىم !

توختىخان ئوغلىدىن بەكمۇ سۆيۈنۈپ كەتتى، مەستلىكى كېلىپ كۆزىگە لىققىدە ياش ئالدى. ئىككى تامچە مەرۋايىتتەك سۇپسۇزۇك ياش مەڭزىنى بويلاپ ئاقتى. بوۋاي مەنۇن بولغان ھالدا مەيدىسىگە چۈشكەن ساقىلىنى سىلاپ تۇرۇپ بېشىنى ئارقا ـ ئارقىدىن لىڭشىتتى.

— بولىدىغان گەپ، قالسۇن. ئىنىمىنىڭ شۇنداق دەيدىغانلىقىنى بايىلا پەملىگەنىدىم. مە، ئۇكام، سەنمۇ پۇرىۋالغىن. يۇرتقا بارغاندا چىلگە دېگەن جىق. ھە، ئۇكام، — جۇمەخۇن شۇنداق دەپلا ئانسىنىڭ ئالدىدا تۇرغان تاشكەنتبايغا بەردى. كىچىككىنە تاشكەنتباي قوغۇننى قۇچاقلاپ تۇرۇپ بىر دەم پۇرىدى ـ دە، مىلىققىدە كۈلۈپ ئاكىسىغا ياندۇرۇپ بەردى.

ئۇلار ئاغزىغا كەلگەن سېرىق سۇنى غىرت ـ غىرت يۇتۇۋېتىپ يەنە يولىغا راۋان بولۇشتى.

ساۋابلىق ئۇچۇن بىرەر - ئىككى كۇنلۇك يىراق يەرلەردىن قوغۇن - تاۋۇزلارنى ئېلىپ كېلىپ چۆل - جەزىرىلەردىكى يوللارنىڭ ئۈيەر - بۇيەرلىرىگە تاشلاپ كېتىش مۇشەققىتىدىن ئىختىلاسمەن مۇسۇلمانلارنىڭ ئادىتى ئىدى. ئۇسساپ - چاڭقاپ تۇمشۇقى يەر تىرەپ قالغان مۇساپىرلار پىچىپ يەپ، قوغۇن - تاۋۇز ئەكېلىپ قويغان كىشىلەرنىڭ ھەققىگە غايىبانە دۇئالارنى قىلىشىپ كېتىۋېرەتتى.

كەچ پېشىن ۋاقتى بولۇپ قالدى، كۇن قىزىل قۇم دۆڭلىرىگە دەرەخ بويىلا قالدى. ئۇلار ئېگىز بىر دۆڭدىن ئايلىنىپ ئۆتكەندە يىراقتىن غۇژمەككىنە بىر يېشىللىق كۆرۈندى. شۇئان توختىكام ئۇنلۇك ۋارقىرىۋەتتى:

ـــ ھاي - ھاي ! ئاخىر يېتىپ كەلدۇق ! سۆگەتبوستانغا كەلدۇق، بۇگۇن مۇشۇ يەردە قونىمىز !

* * *

سۆگەتبوستان ـــ كىچىككىنە ئۆتەڭ ئىدى. باراقسانلاپ ئۆسكەن قويۇق جىگدىلەر ئارىسىدىن يېگىرمە - ئوتتۇزدەك ۋەيرانە ئۆي چالا - پۇچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. خېلى يىراقتىنلا جىگدە غازىكىنەك قاڭسىق پۇرىقى گۇپ - گۇپ پۇراپ تۇراتتى. ئىسمىغا مۇناسىپ بىرەر تۇپ سۆگەتمۇ كۆرۈنمەيتتى. كۇنچىقىشتىن كۇن پاتقىچە قومۇش، يېكەن ئۇنگەن سازلىق، بۇ تەرىپى بولسا قومۇشلۇق، يانتاقلىق قىزىل قۇم بارخانلىرى بىلەن ئورالغانىدى.

كەچ كىردى. كۇن ئولتۇرۇپ زاۋال بولدى. توختىكام بىلەن ئەنجانلىق تېخىچە يوق. ئۇلار كېلىپلا ئېشەكلەرنى دەڭجاغا تاپشۇرۇپ بېرىشكە چىقىپ كەتكەنىدى، ساقلا - ساقلا پەيدا بولمىدى، توختىخان قاينىتقان چاي ئاللىقاچان سوۋۇپ قالدى. باقاخۇن بىلەن جۇمەخۇن دالادا ئۇيان - بۇيانىنى ئىزدەپ باقتى.

قىمار ئويناۋاتقان نەشە چېكىۋاتقانلار ئۇچراپلا تۇردى. لېكىن، ئۇلار ھېچ يەردە كۆرۈنمىدى. بىر ئائىلىلىكنىڭ ھەممىسى دەككە ـ دۈككىگە چۈشۈپ تىت ـ تىت بولۇپ تۇراتتى، توختىكام بوشاشقان، سالپايغان ھالدا كۆزلىرىنى قىزارتىپ كىرىپ كەلدى. ئۇلار بوۋاينىڭ ھالىدىن ئەجەبلىنىپ ھاڭ ـ تاڭ قېلىشتى.

— توختىكا، بىرقىسىملا تۇرىدىلىغۇ؟

— مىجەزلىرى يوقمۇ؟

— بوۋا، نېمىدىن رەنجىدىلە؟ كۆزلىرى ياش يۇقى؟

بوۋاي ئۇنچىقمىدى. ئاستا كېلىپ كىگىزگە ئولتۇردى.

— ئانا، ئانا، ئۆردەك سوقۇۋالدىم ئۆردەك، شورپا ...

ئەمدىلا بىر پۇتىنى بوسۇغىنىڭ ئىچىگە قويغان ئەنجانباي ئۆيدىكىلەرنى كۆرۈپ چۆچۈپ تۇرۇپلا قالدى. ئۇلار ئۆڭسۈلى ئۆچكەن ھالدا بوۋايغا تىكىلىشىپ تۇراتتى. بوۋاي بېشىنى كۆتۈرمەي پۇشۇلداپ ئولتۇراتتى، نېمە بولدى؟ بىلگىلى بولمايتتى، ئۇ تەشۋىش بىلەن دادىسىغا قارىدى.

— ساڭا نېمە بولدى؟ — باقاخۇن سەل ئاچچىقى بىلەن ئوغلىدىن ياندۇرۇپ سورىدى، — يەتتە خۇپتەنگىچە نەگە بارىدىڭ؟ ئەنسىرەپ ئىزدىمىگەن يېرىمىز قالمىدى. بۇنداق دەشت ـ بایاۋاندا ...

— ھا ـ ھا ـ ھا ... ئەنسىرىگۈدەك نېمىسى بار. مەندىن ھەمىشە ئەنسىرەپلا ياكى مەن بىر كىچىك بالا بولمىسام، ئۆردەك تۇتقىلى باردىم. سازلىقتا غاقىلداپ ئالەمنى مالەم قىلىپ، مانا بۇنى جىگدە ئوتۇنىدا سوقۇۋالدىم. ئاكا، ئانامغا يۇڭداپ تەييارلاپ بەرگىنە، بىر شورپا قىلىپ بەرسۇن، بوۋام بىلەن ئوبدانلا خوشلىشۋالايلى.

— ھىم ... توختىكام بىرنېمە دېمەكچى بولۇپ ئاغزىنى ئۆمەلىلىدىيۇ، لېكىن، شۇ ھامان شۇك بولۇۋالدى. بىردەم پىشانىسىنى ئۇۋۇلىدى، ناس چەكتى، كېيىن بېشىنى ئاستا

كۆتۈرۈپ توختىخانغا تىكىلدى، — ھەي ئەھمەتجان، سىلى قۇراملىقتا ئىدى، جەستى مۇشۇ يەردە قالدى، تۇنۇگۈن كېچە چۈشۈمگە كىرىپ قاپتىكەن، ئەتىگەندىن بېرى كۆڭلۈم پەرىشان ئىدىمگە كەلسىلا يۈرىكىم مۇجۇلۇپ كېتىدۇ. بىچارىنى قەشقەردىن تۆتىنچى قېتىم چىقىشىمدا ئېلىپ چىققان. ئۇنى مۇشۇ يەردە كېچىسى كۆك پىت چېقىۋالدى. زىغىر پاخىلدا ئىسلىدۇق، كونا تۇماقتا تەرلەتتۇق، پەرۋا قىلمىدى. ھەي! ... ئېغىر بوي ئىدى. ئېشەكلەرنى سولاپ قويۇپلا تۇيۇقسىز يوقلاپ كەلدىم. مۇشۇ ئۆڭىنىڭ كەينىدىكى دۆڭنىڭ ئۇ تەرىپىدە بىر توپ توغراقنىڭ يېنىدا. ئۆز ۋاقتىدا يالغۇز قالغانىدى. ئەمدى يىگىرمە ـ ئوتتۇز بويتۇ. ئوتتۇز بەش يىل بولدى. يىلدا بىرەر قېتىم يوقلىيالايمەن. يېشىمۇ مەندىن خېلى بەك كىچىك ئىدى.

توختىكام ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىدى. باقاخۇن ئەر ـ خوتۇن بوۋايغا ئۇنى ـ بۇنى تەسەللى بەرگەن بولدى. بىرھازادىن كېيىن بوۋاي باقاخۇنغا تىكىلدى.

— خوش باقاخۇن، يېتىمچىلارنىڭ ھەممىسىنىڭ كۆنى ئوخشاش قاتتىق، شۇڭا بۇنداق گەپلەرنى سورىمايتتىم. سوراپ قالدىم. خاپا بولمىغىن، ئاز ـ تولا بىرنەرسە قىلالمىدىڭمۇ، قانداق؟

— نەدىكىنى، — باقاخۇن ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىدى. خىجىل بولغاندەك بېشىنى ئوستۇن كۆتۈرمەي جاۋاب بەردى، — تاپقان ـ تەرگىنىمىز جان ساقلاشتىن ئاشمىدى. ھاياتلا بولساق ... بالىلارنى تىنچ ـ ئامان چوڭ قىلۇالساقلا بولدى. شۇكۇر قىلىمىز.

— خۇدايىم بېرەر، شۇكۇر قىلساق. ھە، يەر ـ زېمىن سېتىۋالارسەن؟

— شۇنداققۇ نىيىتىم بار ئىدى، ئۇخلىسام ـ قوپسام كاللامدا شۇ خىيال — يەر ـ زېمىن. يېتىمچىلار يىغىش قىلىپ يوللۇق تۇتقان يىگىرمە ـ ئوتتۇز تەڭگەدەك بىرنېمە بار. بۇنىڭ

بىلەن قانداقمۇ بىرنېمە قىلغىلى بولار؟

— قىل، قىل، قىلمىساڭ بولمايدۇ. جېنىڭنى تىكىپ قويۇپ يەر - زېمىنلىق بولمىساڭ كۈن ئالغىلى بولمايدۇ، بۇۋاي بالىلارنىڭ باشلىرىنى بىر - بىردىن سىلىدى، — مانا بۇلارمۇ چوڭ بولۇپ قالدى، كارغا كېلىدۇ. قىل، قىل، — بۇۋاي يېنىنى ئاختۇرۇپ بىر خالتىنى چىقاردى. ئۇنىڭدىن ئىككى قۇلاقلىق ئىككى يامبۇنى چىقىرىپ باقاخۇنغا ئۇزاتتى، — مە، باقاخۇن، بۇ چۆچۈرە قۇلاقلارنى يېنىڭغا سېلىپ قوي، دەردىڭگە دەرمان قىلارسەن، ئازراق يەر - زېمىنلىق بولۇپ قالساڭ تېخى ياخشى.

— بۇ ... بۇ. توختىكا، بۇ، — باقاخۇننىڭمۇ، توختىخانىنىڭمۇ ئاغزىغا بۇنىڭدىن باشقا گەپ كەلمىدى، ھاڭ - تاڭ بولۇپ تۇرۇپلا قېلىشتى.

— ھەي بولدى، بولدى، ئېلىۋال. بۇ تۇزۇت قىلغۇدەك ئۇنچە يوغان نەرسىمۇ ئەمەسقۇ. ئېلىپ قويغىن، لازىم بولار. ئاز بولسىمۇ يوللۇقۇم بولۇپ قالسۇن. ئوبدان ساقلا، ئالە، كۆڭلۈم قالمىسۇن. ھى - ھى - ھى، — بۇۋاي كۈلدى، — بىر كېچە دەتتىكامغا چۈشتۈم. ئامىتىم كەپتىكەن، ھى - ھى - ھى. كۆڭلۈڭگە شەك كەلمىسۇن، سەن بىلەن ماڭا ھالال. قولۇمغا تۆت - بەش تەڭگە بىرنېمە كىرىپ قالسىلا ئابلاخان بايىنىڭ كۆزى قىزىرىدۇ، جىم تۇرمايدۇ، ئويناپلى دەپ تولا خاپا سالىدۇ، ئۆزى ئۈستا قىمارۋاز، شۇنىڭغا ئىشىنىدۇ. ئاچچىقىم كەپتىكەن ھى - ھى - ھى. مانا ئەمىسە دەپ تازا بابلىدىم. ئويناپلى دەپ ئۇخلاتمىدى. ماقۇل دەپ قىمارۋازلار راسا جىق يىغىلىدىغان سورۇندا ئويناپدۇق. ئادەم ئاز يەردە ئويىنساق ئۇتتۇرۇۋەتسە بەرگىلى ئۇنمايتتى. ھىم ! ئادەم جىق بولسا يۇزى كېتىشىدىن قورقىدۇ. يېڭىلسە بېرىپ مەردلىكىنى كۆز - كۆز قىلىدۇ. ئابلاخان باي مەرد ئىكەن، چاكىرىغا ئۇتتۇرۇپ قويسىمۇ پۇلىنى بېرىدىكەن دەپ نام ئالىدۇ. شۇنداق قىلىپ، ئىككى ھەپتە ئىلگىرى تۆت يامبۇ ئۇتۇۋالدىم. نەچچە يىللاپ ئىشلەپ ئالالمىغان

هەقىقەتەن ئۇنىڭ ئۈچۈن ھېچ نېمە ئۆزگەرمىگەن ئىدى. ئۇ ئۆزىنى ئىلگىرىكىدەك ئاجىز ۋە ئامالسىز ھېس قىلاتتى. ئۇ ئۆزىنى ئىلگىرىكىدەك ئۆزىنى ئاياشقا تېگىشلىك ئادەم دەپ

تۇغقىنىمۇ، ھەتتا بىرەر مۇشۇكى، توخۇسىمۇ يوق. مۇشۇ نەرسە بىلەن كۆڭلىنى خۇش قىلىپ كۈن ئۆتكۈزىدۇ. ئاخشام ساڭا تەڭلەشكە نومۇس قىلدىم، لېكىن، كۆڭلۈم قويمىدى. كۆڭلىنى ئاچسۇن، بىر كۈن بولسىمۇ خۇشال - خۇرام ئۆتسۇن دېدىم. ئېغىر كەلمىسە ...

باقاخۇن ھەيران بولۇپ سورىدى:

— نېمە بۇ شۇنچە خىجىل بولغۇدەك؟

توختىكام يەرگە قارىۋالدى:

— نېمە بولاتتى، نەشە ! مەنغۇ ئىللا - بىللا بۇنداق نەرسىگە ئەسلا يېقىن يولمايتتىم. قىمارىدا ئۇتۇۋالسام، بەرگىلى پۇلى يوق، مۇشۇ نەرسىنى ھېسابلاپ بەرگەنىدى. ئاشۇ ئاغىنەمنى دەپ ساقلاپ قويغان. كىچىك چېغىدىلا ئۆگىنىپ قاپتىكەن. قانچە قىلدى، پەقەتلا تاشلىيالمىدى، بۇ نەرسىمۇ، ھېلىقى يامبۇلارمۇ قەشقەرنىڭ تەۋەررۈكى، ئاز - تولا بىرنەرسىگە ياراپ قالىدۇ. يامبۇ شۇ تەرەپتىلا ئاقىدۇ.

باقاخۇن ئۇنىڭ قولىدىن ئۇ نەرسىنى ئېلىپ قويىنىغا سالدى. توختىكام شۇندىلا ئاستا بېشىنى كۆتۈرۈپ، خىجىل بولغان ھالدا ئۇنىڭغا قارىدى:

— خوش ئۇكام، مەن ئەمدى ساڭا ماڭىدىغان يولنى ئوبدان كۆرسىتىپ قويايي، كۆرۈۋالغىن. خاتىرجەم بول، ئۇنداق ئوغرى يولدا بولاڭچى يوق. بۇلاڭچى دېگەن بارغۇ، ھە، دېگىن، ئادەم تولا ماڭىدىغان چوڭ يولدىلا بولىدۇ. بۇنداق چىغىر يوللارنى ئوغرى بىلمەيدۇ. كۆڭلۈڭنى توق تۇتۇپ مېڭىۋەرسەڭ بولىدۇ. ھەي ! ئاشۇ چوڭ يولدىن مېڭىشقا خۇدايىم ساقلىسۇن. بۇ بۇلاڭچىدىن قۇتۇلساڭ، ھۆكۈمەتنىڭ قاراۋۇلخانىسىدىكى بۇلاڭچىلارغا تۇتۇلىسەن. شۇڭ تۇرمىسىڭ جاندىن ئايرىلىسەن. ئىلاھىم قۇرۇپ كەتسۇن ئۇ مۇناپىقلار ! يۇرۇڭلار، ماڭىدىغان تەرەپنى ئوبدان كۆرۈۋېلىڭلار. ئېزىقىپ قالساڭلار چاتاق بولىدۇ، — توختىكام ئېگىز بىر دۆڭنىڭ ئۈستىگە چىقىپ كۈنچىقىش تەرەپنى

كۆرسەتتى، ـــ باقاخۇن، ئەنە ئاۋۇ يىراقتا كۆرۈنگەن ھەممىدىن ئېگىز تاغچۇ، ھە ـ ھە شۇ، تۆگە لوككىسىدەك ئېگىز ـ پەس. ھە، ھەببەللى، ھە ئاشۇ تاغنى قارارلاپ ماڭساڭلار كەچ كىرگۈچە ئۇ تاغنىڭ يېنىغا يېتىپ بارالايسىلەر. ئۇ يەردىن ئۇ تاغنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى چىغىر يولغا چىقىسىلەر. ئاشۇ چىغىر يولنى تاشلىماي ئوبدان بىر ھەپتە ماڭساڭلار، خۇدا بۇيرۇسا قاراقارتاغ ئاغزىغا چىقىسىلەر. ئايھاي ! ئۇ يەر دېگەن ئۆز تەۋەلىكىمىز ! ئۇ يەرگە يېتىپ بارساقلا كۆڭلىمىز خاتىرجەم بولىدۇ. قارا ـ قارتاغ ئېغىزىدىن چىقساڭلارلا ئاشۇ تاغنى بويلاپ ئاقىدىغان بىر جىلغا بار، كەڭلىكى ئالاھازەل يۈز قەدەمدەك كېلىدۇ، سۇيى تىزغىمۇ چىقمايدۇ. ئۇ جىلغىدىن ئۆتۈپ يەنە بىر كۈن ماڭسا، تېرەكداۋانغا يېتىپ بارغىلى بولىدۇ. ئۇ جايلارنىڭ ھەممىسى ئۆز تەۋەلىكىمىز، ئۆز تەۋەلىكىگە ئۆتكەندە ئادەمنىڭ كۆڭلى باشقىچە كۆتۈرۈلۈپ قالىدۇ. «ئۆز ئۆيۈڭنىڭ خۇشلۇقى، پۇت ـ قولۇڭنىڭ بوشلۇقى» دېگەن شۇ دە. ئوي ـ دۆڭلىرىنى بىلىسەن، دوست ـ دۇشمىنىڭمۇ تونۇش، ئۇرۇق ـ تۇغقان، ئەل ـ جامائەتمۇ يېنىڭدا، ھە، خەپ سول قول تەرەپنى بېسىپ مېڭىپ سالماڭلار. ناۋادا سول قول تەرەپنى بېسىپ مېڭىپ قالساڭلار چوڭ يولغا چىقىپ قالىسىلەر، ئوغرى ـ بۇلاڭچىلارغا ئۇچراپ قالىسىلەر. ھە، يەنە ھېلىقى بۇلاڭچى قاراۋۇللارمۇ بار تېخى ! ئۇلار ئادەمنى بۇلاپ سويغان پىيازدەك قىلىپ قويىدۇ. مەن دېگەندەك ماڭساڭلار بولىدۇ. ئۇنىڭدىن بەلەن يول يوق. خەير يول بولسۇن، ـــ بۇۋاي قوللىرى تىترىگەن ھالدا بالىلارنىڭ مەڭزىگە بىردىن ـ بىردىن سۆيدى ئاقيول تىلەپ دۇئا قىلدى، ـــ ئامىن، سىلەرنى خۇداغا تاپشۇردۇم. ھە، باقاخۇن ئۇنتۇپ قالما، خام بازىرى، گەزمالچى، ھېيتاخۇن دۇكىنى، ئامىنخان، ھە، ئۇنتۇمىغان بولساڭ مەيلى. كەكە، پالتا، پىچاقلىرىڭنى چانمايدىغان، لېكىن، ئاسان قولغا چىقىدىغان قىلىپ جايلاشتۇر. ناۋادا ئوغرى ـ بۇلاڭچى ... ھەي بولدى، بولدى. خاتىرجەم بولۇڭلار، قورقماي مېڭىۋېرىڭلار. مەن

دېگەن ئۇ ئوغرى يوللاردا بۇلاڭچى يوق. خەير - خوش خۇداغا ئامانەت.

— خوش، خوش ! خۇداغا ئامانەت.

— بوۋا، خوش - خوش.

ئۇلار ئۇزاپ قارىسى كۆرۈنمىدى. شۇندىلا توختىكام ئۆز يولىغا راۋان بولدى. ئاردىدىن ئانچە ئۇزاق ئۆتمەيلا، ئاخشام ئۇلار قونغان سۆگەتبوستان دېگەن ھېلىقى جىگدىلىك مەھەللىدىن سالۋا تۇماقلارنى چۆكۈرۈپ كىيىۋالغان ئىككى ئاتلىق ئادەم چىقىپ كەلدى. ئۇلار باقاخۇنلارنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ مېڭىپ، باشقا بىر چىغىر يولغا كىرىپ كېتىشتى. بۇنى ھېچ كىشى سەزمىدى.

* * *

ئۇلار دۆڭلەردىن ئاشتى، سازلىقلاردىن ئۆتتى. بىر - بىرىگە مىنگىشىپ كەتكەندەك گىرەلەشكەن قاتمۇقات ئالىتاغلىق تاغلار ئاردىسىدا چوققىلىرى بۇلۇتلارغا تاقىشىپ ھەممىدىن ئېگىز كۆرۈنگەن تاغنى قارارلاپ مېڭىۋەردى. ھېلى يېتىپ بارغىلى بولىدىغاندەك يېقىنلا كۆرۈنگەن بۇ تاغ بارغانسېرى ئارقىسىغا يۆتكىلىپ يىراقلاپ كەتكەندەك، چوققىلىرى تېخىمۇ ئېگىزلەۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. قۇملۇق تۆگىدى، شېغىل - تاشلىق باشلاندى. تاشلىقلاردا چىغىر يوللار پات - پات يوقلىپ كېتەتتى ياكى باشقا ياقلارغا باشلايتتى. باقاخۇنىڭ بۇنىڭ بىلەن كارى بولمىدى. ئاشۇ ئېگىز تاغنى قارارلاپ ئوڭ قولىنى بېسىپ مېڭىۋەردى. ماڭدى - ماڭدى، خېلى داۋانلاردىن ئاشتى. ئېگىزلىردىن ئايلىنىپ، پەسلىردىن كېسىپ ئۆتتى. پات - پات كېيىكلەر ئۇچراپ، بويۇنلىرىنى تىككىدە تۇتۇپ تاق - تاق سەكرەپ كېتىپ قالاتتى.

توختىكام ئۇلارنى ياماق يولغا باشلىماپتىكەن، ئۇ

يەردىن بولمىسا بۇ يەردىن، بۇ يەردىن بولمىسا ئۇ يەردىن ماڭغۇدەك يول تېپىلاتتى.

كۈن چۈشتىن قايرىلدى. ھېلىقى ئېگىز تاغنىڭ باغرىدا خېلى كەڭرى تۈزلەڭلىك باشلاندى. بىردەم ماڭغاندىن كېيىن بۇ تۈزلەڭلىك تارىيىپ ـ تارىيىپ خۇددى تاغ ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ يول ئالغاندەكلا ئىككى تەرىپى تىككىدە ھاڭغا ئايلانىدى. يەنە بىردەم ماڭدى. ھاڭنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىكى تىك قىيا پەسلەپ چوڭقۇر جىلغىغا تۇتاشتى. ئۇلار شۇ تاپتا ئوڭ تەرىپى تېگى كۆرۈنمەيدىغان تىك جىلغا، سول تەرىپى ئۇستى كۆرۈنمەيدىغان ئېگىز تاغ ئارىسىدىكى بىرلا ئېشەك ئاران پاتىدىغان تارغىنا ھاڭ بىلەن مېڭىشقا توغرا كەلدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە مۈشۈ تارغىنا ھاڭنىڭ ئىچىدە ھەر ـ ھەر يوغان قورام تاشلار يولنى توسۇپ تۇراتتى، ئادەم ياكى ئېشەك ئوڭ تەرەپكە سەل ـ پەل سىلجىپ كەتسىلا، تېگى كۆرۈنمەيدىغان چوڭقۇر ھاڭغا تىك موللاق ئېتىپ چۈشۈپ كېتەتتى. باقاخۇن ئۇلارنى توختاتتى.

ـــ ئەنجانباي، سەن ماۋۇ ئېشەكنى توتۇپ مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرغىن. جىم تۇرغىن جۇمۇ، مەن ئاكاڭ، ئاناڭ، ئۇكىلىرىڭنى، يەنە لاقا ـ لۇقمانلارنى ئۇ باشقا ئاپىرىپ قويۇپلا كېلەي، پەخەس بول جۇمۇ.

باقاخۇن ئەنجانبايغا شۇ گەپلەرنى تاپىلاپ قويۇپلا ئالدىپار ئېشەكنى يېتىلىدى. جۇمەخۇن ئۇ ئېشەكنىڭ ئارقىسىدىن ئىتتىرىپ ماڭدى. توختىخان تاشكەنتىنى كۆتۈرۈپ، ئايىم تىللاخاننى يېتىلەپ، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ كەتتى، دەل مۇشۇ يەردە ئۇلارنى پالاكەت باستى. ئۇلار ئۇزاپ بىر توقايدىن ئايلىنىپ كەتكەندىن كېيىن ئەنجانباي ئۇيان ـ بۇيانغا قاراشقا باشلىدى. ئۇنىڭ كۆزى قىيانىڭ يېنىدىن ئۇنۇپ چىققان پاخپاق ئارچىغا چۈشتى. ئۇ ئارچىنىڭ يېنىدىكى ئادەم بېشى پاتقۇدەك يوغانلا كامىردىن ئۇششاق ئوت ـ خەسلەر، ئۇچار

قۇشلارنىڭ پەيلىرى چىقىپ قالغانىدى. ئەنجانباي ئۇ كامارغا ئېشەك ھەيدەيدىغان ئۇزۇن تاياقنى ئۇزىتىپ باققانىدى، تاياق يەتمىدى. يامىشىپ چىقاي دېسە، تۇتقۇدەك، دەسسىگۈدەك بىرنېمە يوق، ئاخىر ئۇ ئېشەكنى سۆرەپ كامارنىڭ يېنىغا يېقىن ئەكەلدى. ئاندىن ئېشەكنىڭ ئۈستىگە لىككىدە چىقىپ ئۆزە بولدى. تىك تۇرۇپ تاياقنى يەنە ھېلىقى كامارغا كىرگۈزۈپ باقتى. بىر غۇلاچ ئۇزۇن تاياق ئارانلا بويلىدى. ئۇنىڭ ئىچىدە نېمە بارلىقىنى بىلىشكە بەكلا قىزىقىپ قالغان ئەنجانباي تاياق بىلەن ئۇ كامارنى كوچىلاۋەردى. دەل شۇ چاغدا كامادىن يوغانلا بىر قۇش پالاق - پۇلۇق ئۇچۇپ چىقتى - دە، ئېشەكنى ئۈركۈتۈۋەتتى. ئەنجانباي قىيانىڭ يېنىغىلا يېقىلىپ چۈشتى. لېكىن، ئېشەك ئۆزىنى توختىتالمىدى. دەلدۇگۇنۇپلا جىلغىغا چۈشۈپ كەتتى. تاشلارنىڭ بىر - بىرىگە ئۈرۈلۈپ - سوقۇلغان تاراق - تۇرۇقلىرىنىڭ ئەكس ساداسى جىلغىنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈۋەتتى. ئەنجانباي جىلغىنىڭ يېنىغىلا يېقىلغانىدى. جەينەكلىرىنى، تىزلىرىنى يېغىر قىلىۋالدى. ئاۋادا بىر غېرىچ ئۈيانغىراق يېقىلغان بولسا، ئۇ چاغدا "... ئاھ خۇدا ! ئۇمۇ تۇگەشكەن بولاتتى !

ئۇ قورقۇپ تاتىرىپ كەتكەنىدى. يۈرىكى ئات چاپقاندەك دۈپۈلدەپ، سوغۇق تەر بېسىپ تۇراتتى. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇ چاچراپ ئورنىدىن تۇردىيۇ، لېكىن بەك قورقۇپ كەتكەنلىكتىن پۇت - قوللىرى لاغىلداپ تىترەپ جايىدىلا تۇرۇپ قالدى. بىرھازادىن كېيىن، يۈرىكىنىڭ ئېگىز - پەس سوقۇشى جايىغا چۈشكەندەك بولدى - دە، پەسكە تىكىلىپ قاراپ تۇرۇپلا قالدى.

ئەمدىلا چىغىر يولنىڭ ئۇ بېشىغا چىققان باقاخۇن، بايىقى تاراق - تۇرۇقنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتى - دە، ئەنجانبايدىن ئەنسىرەپ «ئاپلا !» دەپ ئارقىسىغا يېنىپ چاپتى. ئۇ، ئەنجانباي قالغان ھېلىقى يەرگە كېلىپ ئۈيان - بۈيان قارىدى، لېكىن ئەنجانبايمۇ، ئېشەكمۇ كۆرۈنمىدى. ئۇنىڭ كۆڭلى بىر

پىشكەللىك يۇز بەرگەنلىكىنى تۇيۇپ قالدى ــ دە، يۈرىكى «قارتلا !» قىلىپ تېخىمۇ چۆچۈدى. كۆزلىرى چەكچىيىپ، پۈت ــ قوللىرى تىترەپ كەتتى. ئۇ گاڭگىرىغان ھالدا پەسكە قاراپ يار ئاۋازى بىلەن توۋلىدى:

ــ ئەنجانباي ! !

تاغ ــ تاشلاردىن، جىرالاردىن ئۆز ئاۋازىنىڭ ئەكس ساداسى ياندى. لېكىن، ئەنجانبايدىن سادا بولمىدى. باقاخۇن ئالاقزادە بولغان ھالدا قوللىرىنى ئاغزىغا كانايچىلاپ تۇتۇپ تۇرۇپ يەنە توۋلىدى. ئەنجانباي ! ئەنجانباي ! ...

بىرھازادىن كېيىن جىلغىنىڭ ئىچىدىن خۇددى يەرنىڭ تېگىدىن چىققاندەكلا ئەنجانبايىنىڭ زىل ئاۋازى ئاڭلاندى:

ــ ۋاي ــ ھە ! !

باقاخۇندا ئۈمىد پەيدا بولدى. خۇشاللىقتىن يۈرىكى ئويناپ، كۆزلىرى پارقىراپ كەتتى. ئوغلىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغىنىغا تازا ئىشەنچ قىلالماي يەنە توۋلىدى:

ــ ئەنجانباي ! !

ــ ھە ... ! مانا مەن ! چىقىۋاتىمەن !

دېگەندەك، بىرھازادىن كېيىن ئەنجانباي خۇرجۇن، قاچا، كىگىز، كۆرپىلەرنى كۆتۈرۈپ ھاسىرىغان ھالدا جىلغىدىن يامىشىپ چىقتى. باقاخۇن ئىككى قولىلاپلا ئوغلىنى قۇچاقلىۋالدى. ئۇنىڭغا تەلمۈرۈپ قاراپ، يۈز ــ كۆزلىرىنى سىلاپ:

ــ بىر يېرىڭ ...؟ ــ دەپلا تۇرۇپ قالدى.

ــ ياقا، دادا، ھېچنېمە بولمىدىم. ئېشە ...

ــ بولدى، بولدى ھېچ ۋەقەسى يوق. بېشىڭغا كەلگەن بالا ــ قازا ئىكەن، بوپتۇ بالام، كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما. جان بولسا جاھان، ئاش بولسا قازان، ئۆزۈڭ ساق قالغان بولساڭ، شۇنىڭغا مىڭ مەرتەم شۈكۈر قىلساق بولىدۇ.

ــ قاپاق سۈنۈپ كەتتى.

ـــ ئاپلا، چاتاق بوپتۇ. سۇ ...

ئېشەك نېمە بولۇپ جىلغىغا چۈشۈپ كەتتى؟ ئۇرغانمىدىڭ؟

ـــ ياق، ئاۋۇ كاماردا قۇشلارنىڭ پەيلىرى تۆرۈپتىكەن، نېمە بارىكىن، قاراپ باقاي دەپ ... ـ ئەنجانباي خىجىللىقتىن بېشىنى كۆتۈرمەي تۇرۇپ، بولغان ئىشنى سۆزلىدى. باقاخۇن ئوغلىنىڭ بالىلىق قىلغانلىقىنى چۈشەندى. ئۇ بوي جەھەتتە يوغان زەمەك كۆرۈنگەن بىلەن تېخى بالا ئىدى. باقاخۇن گەپمۇ قىلمىدى. ئوغلىنىڭ ئېگىپ تۇرغان بېشىنى سىلاپ قويدى ـ دە، ئۇنى يېتىلەپ كەتتى. ئۇلار توختىخانلار ساقلاپ تۇرغان جايغا كەلگەندە ئانا نېمە ئىش بولغانلىقىنى ئەنجانبايىنىڭ بېشىنى ئېگىپ تۇرۇشىدىن بىلدى، ئەمما ھېچ ئىشنى ئۇقمىغانىدەك گەپمۇ قىلمىدى.

ئۇلار ئالاھازەل بىرەر ئاش پىشىمدەك مېڭىشقانىدى، يول بارغانسېرى تارىيىپ كەتتى. بىر ـ بىرىنىڭ ئارقىسىدىن قاتار تىزىلىپ مېڭىشقا مەجبۇر بولۇشتى. دەل شۇ چاغدا ئالدىدىكى قىيالىقنىڭ ئارقىسىدىن تۆت ئادەم سەكرەپلا ئۇلارنىڭ ئالدىغا چۈشۈشتى. ئۇلارنىڭ قولىدا كالتەك، توقماق، پالتا ـ كەكە بار ئىدى. ئەلپازىدىن ئادەم يەيدىغاندەك ياۋۇزلۇق چىقىپ تۇراتتى. ئارقىسىدىنمۇ ئۈچ ئادەم ئۇلارنى قىستاپ كېلىشتى:«قاراقچىلار! ...» باقاخۇن بىلەن توختىخان قورقۇنچتا يۈرىكى پوكۇلداپ تاتىرىپ كېتىشتى. بالىلارمۇ قورقۇنچتا چىرقىرىشىپ، ئاتا ـ ئانىلىرىغا چاپلىشىۋېلىشتى. ئاردىدىن بىرى ۋارقىرىدى:

ـــ ئاكىلاپ تۇرۇش! ھەرقايسىڭغا جان لازىم بولىدىغان بولسا ھەممە ۋەجىڭنى چىقىرىش! بولمىسا جېنىڭنى ئالىمىز! بولۇشە چاپسان!

باقاخۇن قول باغلاپ تۇرۇپ ئۇلارغا يالۋۇردى:

ـــ جېنىم غوجىلىرىم رەھىم قىلىشسىلا، بىز يۈرت كېزىپ، قەلەندەرچىلىك قىلىپ جان بېقىپ يۈرگەن مۇساپىرلارمىز، ھەرقايسىلىرىغا يارىغۇدەك ھېچنېمىمىز يوق.

— ۋالاقلىما ! جېنىڭغا تۇرامسەن، مېلىڭغىنى ! تېز بولە !!
باقاخۇننىڭ چېكىسىدىن چىپىلداپ تەر قۇيۇلۇشقا باشلىدى. كۆڭلىكىمۇ تەردە ھۆل بولۇپ كەتتى.
توختىخان چاچلىرىنى چۈۋۈدى. خىرىلداپ، كۆڭلىدىكى ئاينىغۇدەك خارقىراپ يۆتىلىپ، خۇددى قېرىپ بىر پوتى گۆرگە ساڭگىلىغان مومايلاردەك ئىنجىقلاپ تۇرۇپ ناله قىلدى:
— بالىلىرىم، مېنىڭ مۇشۇ يېتىم نەۋرىلىرىمگە رەھىم قىلىڭلار، ئاللا ئىگەم دۆلىتىڭلارنى زىيادە قىلسۇن، رەھىم قىلىڭلار.
بۇلاڭچىلارغا بۇنداق يېلىنىپ ـ يالۋۇرۇشلار كار قىلمىدى. باقاخۇننىڭ قويۇنلىرىنى، يانچۇقلىرىنى، ھەتتا ئىشتانىنىڭ لەپەزلىرىنىمۇ چالا قويماي ئاختۇرۇپ ھېچ نەرسە تاپالمىدى. توختىخاننىڭ بىلىكىدىكى قاشتېشى بىلەزۈكنى تارتىۋېلىشتى. خۇرجۇندىكى ياغلىقغا چىگىلىك ھېلىقى تۆت ـ بەش كاللەك نەشىلا ئۇلارنى خۇش قىلىۋەتتى، شۇنداق بولسىمۇ بۇنىڭغا يەنىلا رازى بولۇشمىدى.
— راست قەلەندەر ئىكەن. ئىسىت ! سۆگەتبوستاندىن ئەگىشىپ كەلگەنگە تۇشلۇق ئىش بولمىدى.
— بىكارغىلا تۆت كۈن ئاۋارە بوپتۇق.
— كىمى ئاۋۇ خوتۇننى ئېلىۋالساق تولىدۇ.
— ماڭ ـ ماڭاۋەي، ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشتۇرماي ! بۇۋىمدەك يۈزىنى يۆگىۋالسا ئاسماندىكى ئايدەك كۆرۈنۈپ كەتكەن ئوخشىمامدۇ؟ بايا ئاڭلىدىڭغۇ، گەپ قىلالماي ئىنجىقلاپ خارقىراپ كەتكەنلىكىنى ! قېرىپ ماكىلداپ قالغان مومايى ئىكەن.
— مەيلى، شۇ تاپتا ...
— تاغدا گۈلدەك قىز ـ چوكانلار سامانىدەك.
بۇلاڭچىلار ئەنە شۇ ھالدا كاسلدىشىپ، خۇرجۇن، كىگىز ـ كۆرپىلەر ئارتىلغان ئېشەكنى ئالدىغا سېلىشىپ پەسكە چۈشۈپ

كېتىشتى. باقاخۇن كۆزلىرى قىزارغان، چەكچەيگەن ھالدا ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ تۇرۇپلا قالدى ـ دە، جايىدا زوڭلا ئولتۇرۇپ ھۆڭگىرەپ يىغلاپ سالدى:

ـــ تۇگەشتۇق! ھەممىدىن قۇرۇق قالدۇق! ئىسىت ـ ئىسىت! بىر چىشلەم نانمۇ قالدۇرۇشمىدى! ھەممىنى بۇلاپ كېتىشتى! ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق؟! ئاھ خۇدا، مۇشكۈلىمىزنى ئاسان قىلغايسەن! باشپاناھ بولغايسەن!

بايا باقاخۇننىڭ بۇلاڭچىلار بىلەن تازا بىر ئېلىشقۇسى بار ئىدى، گەپ ـ سۆز يوق ئىككى ـ ئۈچىگە تېتىيتتى. لېكىن، بالىلىرىغا زىيان ـ زەخمەت يېتىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، ئۆزىنى ئاران تەستە بېسىۋېلىپ جىم تۇرۇۋالدى. ناۋادا ئۆزى يالغۇز چاغدا ئۈچراپ قالسىدى، ئۆزىنىڭ نېمە بولۇپ كېتىشى بىلەن كارى يوق، پۇخادىن چىققۇچە ئېلىشاتتى. ھېلىمۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالغىنى ئوبدان بوپتۇ. بالىلىرى ئامان قالدى، خۇداغا شۈكۈر.

توختىخان بىلەن بالىلىرىمۇ مەشىلداپ يىغلاۋاتاتتى. پەقەت ئەنجانبايلا يىغلىمىدى ئۇ لېۋىنى چىشلەپ، قاپىقىنى تۇرگىنىچە بۇلاڭچىلار كەتكەن تەرەپكە قاراپ تۇراتتى. ئۇ بۇرۇلۇپ ئانىسى بىلەن دادىسىغا بىردەم تىكىلىپ قاراپ تۇرۇپ قالدى، ئاندىن تەمكىنلىك بىلەن:

ـــ دادا، ئىككىمىز بۇلاڭچىلارنىڭ ئارقىسىدىن بېرىپ باقمامدۇق، ـــ دېدى.

ـــ نېمە ئۈچۈن؟

ـــ ياتىدىغان ـ قونىدىغان جايىنى كۆرۈپ باقايلى، ئېپى بولسا ھايلىۋېتەيلى.

شۇ تاپتا باقاخۇننىڭ غېمى ئۇلارنى قانداق بابلاشتا ئەمەس، تەڭگە، يامبۇلاردىمۇ ئەمەس، بەلكى ناندا ئىدى. نانىدا ...

يېگىلى نان بولمىسا قانداق قىلىدۇ؟! تاغ ـ داۋانلاردىن قانداق ئېشىپ، يۇرت ئىچىگە قانداق بارالايدۇ؟! ماقۇل،

بۇلاڭچىلارنىڭ قوندىغان جايىنى تاپقانمۇ بولايلى. لېكىن، بۇلاپ قاچقان ناننى بىز ئېلىپ قاچقۇدەك يەرگە تاشلاپ قويمايدۇ ـ دە ! شۇ كۈنگە قەدەر ئەنجانبايىنىڭ تەلەپ ـ ئارزۇلىرىنى قانائەتلەندۈرۈپ كەلگەن، رايىغا باققان. ئۇنىڭ ھازىرقى ئەلپازى خوپ ياخشى تۇرىدۇ، ياق دېسە ئۆزى يالغۇز بېرىشتىن يانمايدۇ. بۇ بالىنىڭ مىجەزى مۇشۇنداق، ئاچچىق ھەم تاتلىق.

ـــ ماقۇل، ـــ دېدى باقاخۇن لىككىدە ئورنىدىن تۇرۇپ، ـــ بارساق بارايلى، لېكىن قىلچە ئۇمىد يوق. خۇدايىم بىرنېمە دېمىسە ...

* * *

ئاتا ـ بالا ئىككىسى بۇلاڭچىلار كەتكەن يانتۇلۇق بىلەن تۆۋەنگە پەسلەپ، قات ـ قات تاغلار ئارىسىدىكى سەل ئاقىدىغان كەڭرى جىلغىغا چۈشۈشتى. تاشلىق، شېغىللار ئارىسىدا ئانچە ـ مۇنچە پەرق ئېتىشكە بولىدىغان ئېشەك تۇيىقىنىڭ ئىزى بىلەن مېڭىپ، بۇلاڭچىلارنىڭ ئارقىسىدىن ئەگەشتى. پەسرەك بىر تاغدىن ئايلىنىپ ئۆتكەندە، چەت ـ چەتلىرى يىراق ـ يىراقلاردىكى تاغلارغا تۇتاشقان ئاندا ـ ساندا يۇلغۇن، ئارچا، چىغلار ... ئارىلاش ئۆسكەن، كەڭرى ئالا يارلىققا چىقىپ قېلىشتى. بۇ ئالا يارلىقنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدە خۇددى ياساپ قويغاندەكلا يۇمىلاق، چوققىسى بۇلۇتلارغا تۇتاشقۇدەك ئېگىز بىر تاغ كۆرۈندى. ئېشەكنىڭ ئىزىمۇ دەل شۇ تەرەپكە كەتكەنىدى. ئۇلار بىر چاي قاينىمى مېڭىپ ئۇ تاغقا يېقىنلاشتى ـ دە، تاغنىڭ قاپتىلىدىكى بىر ئۆڭكۈرگە كۆزى چۈشۈشتى. دەل شۇ چاغدا غۇر ـ غۇر شامال چىقىپ، ئۇلارنىڭ بۇرنىغا نەشنىڭ سېسىق، ئاچچىق پۇرىقى گۇپپىدە ئۇرۇلدى. باقاخۇن ئاستا پىچىرلىدى:

ـــ ئاران تۇرۇپتىكەن، نەشىگە دۇم چۈشۈپتۇ.

ئۇلار چىغلارنىڭ دالدىسى بىلەن مېڭىپ ئۆڭكۈرگە يېقىنلاپ

كەلدى. ئۆڭكۇرنىڭ ئەتراپىدا ئادەم كۆرۈنمەيتتى. ئېشەك ئۆڭكۇرنىڭ پەس تەرىپىدىكى چىغلىقتا باغلاپ قويۇلغانىدەك كۆرۈنەتتى. ھايۋان دېگەن شۇ دە. ئېگىسى نېمە غەمدە، نېمە كويدا؟ بىلمەيدۇ ـ دە؟ ئۇ ئېشەك ئۇلارنىڭ كەلگەنلىكىنى سېزىپ قالدى بولغاي، ئۇلار تەرەپكە قاراپ قۇلاقلىرىنى دىڭشىدە تىك قىلىپ ھاڭراشقا باشلىدى. ئىككىسىنىڭ قورقۇنچتا پۇت ـ قوللىرى لاغ ـ لاغ تىترەپ، كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى. ئالاقزادە بولۇپ چىغنىڭ دالدىسىغا كىرىۋېلىپ، يەرگە چىڭ چاپلىشىپ يېتىۋالدى. ھېلىمۇ خۇداغا شۈكۈر، بىرەر ئادەم چىقىپ ئۇيان ـ بۇيان قاراپمۇ قويمىدى. ئۇلار شەپە چىقارماي ئاستا مېڭىپ ئېشەكنىڭ قېشىغا كەلدى. خۇرجۇن، كۆرپىلەر يەنە ئاۋۇالقىدەكلا ئارتىلىق پېتى تۇراتتى. خۇرجۇنىنىڭ ئىزمىسى يېشىلمىگەن، توقۇمىغا قولمۇ تەگمىگەنىدى.

«نەشە خۇمارى تۇتۇپ، نەپسى تاقىلداپ تۇرالماي قالغانكەن، نەشىنى كۆرۈپلا خۇددىنى يوقىتىپتۇ. كېلىپلا ئۆزىنى ئېتىپتۇ ئۆلگۈرلەر !» دەپ ئويلىدى باقاخۇن. شۇ ئاردا ئەنجانباي شەپە چىقارماي تېز ـ تېز مېڭىپ، ئۆڭكۇرنىڭ يېنىغا بېرىۋالدى. باقاخۇن ئۇنى توسۇۋالالمىدى، ھەتتا شەرتلەپ «ھاي !» دېيىشكىمۇ ئۇلگۈرەلمىدى. ئۇنىڭچە ئەنجانباي بىر ياندىن يامىشىپ چىقىپ، ئۆڭكۇرنىڭ ئېچىگە قاراشقا باشلىدى. باقاخۇن تىت ـ تىت بولۇپ، «ئاپلا، چاتاق بولدى !» دەپ ئويلاپ لېۋىنى چىشلەپ داك قېتىپ تۇرۇپلا قالدى. ئەنجانباي ئۆڭكۇرنىڭ ئاغزىدا ئۇزاق تۇرمىدى، تېزلا يېنىپ چۈشتى. ئۇلار ئېشەكنى يېشىپ، ئەندىشە بىلەن پات ـ پات ئارقىسىغا قاراپ قويۇپ، كەلگەن يولى بىلەن مېڭىپ يېنىپ كەلدى. توختىخان بىلەن بالىلار ساقلاپ تۇرغان جايغا ئاز قالغاندا، باقاخۇن ئوغلىغا كايىدى:

ـــ نېمىشقا ئۇنداق قارامىلىق قىلىسەن؟ تۇتۇلۇپ قالساق ئۇلاردىن تىرىك قۇتۇلالامدۇق؟ ! ئۇ چاغدا ئاناڭ بىلەن ئاكا ـ

ئۇكىلىرىڭ بۆرە، قاغا ـ قۇزغۇنلارغا يەم بولۇپ تۇگىشىپ كەتمەمدۇ؟ ! قاپاق باش !

ئەنجانباي خىجىل بولۇپ شۇك بولۇپ قالدى. لېكىن، قىلغىنىغا پۇشايمان قىلمىدى، دادىسىنىڭ كۆزىگە تەلمۈرۈپ قاراپ تۇرۇپ، تەمكىنلىك بىلەن جاۋاب بەردى:

ـــ بىز يېتىپ بارغاندا بىرەر ئادەم كۆرۈنمىدى، ئۆڭكۇرنىڭ ئىچىدىنمۇ بىرەر ئاۋاز ـ تاۋۇش ئاڭلانمىدى. كۆڭلۈمگە گۇمپىدە گۇمان چۈشتى. ئۇلار بىزنىڭ كەلگەنلىكىمىزنى ناۋادا سېزىپ قالغان بولسا، بىزنى بابلاپ توتۇۋېلىش ئۈچۈن باشقا جايدا ماراپ تۇرۇۋاتامدىكىن دەپ ئويلاپ ئۆڭكۇرنىڭ ئىچىگە قاراپ باققۇم كەلدى. ئۇلار ھەممىسى ئۆڭكۇرنىڭ ئىچىدە ئىكەن. مەستلىكتە ئوڭتەي ـ توڭتەي يېتىپ ئۇخلاپ كېتىشىپتۇ، مېڭنى تەپسىمۇ تۇيمايدۇ. ئۇلارنىڭ ئۇ ھالىغا قارىغاندا ئەتە مۈشۈ چاغقىچىمۇ ئويغانماي ئۇخلاۋېرىدىغان ئوخشايدۇ. باش ـ ئاياغلىرىدا چىلىملار تۇرىدۇ. يەنە قىپقىزىل بىر يارتا گۆش بىر يانغا تاشلاقلىق تۇرىدۇ. قارىغاندا، قوتاز گۆشىدەك قىلىدۇ. ئاچچىقىمدا ھەممىسىنى ئۇجۇقتۇرۇۋېتەي دەپتىم، لېكىن، ئۆزۈمگە ھاي بېرىپ توختاپ قالدىم. نامەردلىك بولمىسۇن دېدىم، ئۇخلاپ قالغان ئادەمنى ئۇرۇش نامەردلىك بولىدۇ. ئۆلۈكنى ئۇرغانغا ئوخشاش. مەرد ئادەم ئۇنداق قىلمايدۇ. ئوچۇق ـ ئاشكارا بولىدۇ، ئوچۇق مەيدانىدا ئېلىشىدۇ. «مەردنى مەيدانىدا سىنا» دېگەن شۇ ـ دە. بولمايدىغان بولسا ۋاي ـ ۋۇي، ئۆڭكۇرنىڭ ئالدىدىكى كاللامەك ھەر يوغان تاشلار بىلەن ئۇ ئەبلەخلەرنىڭ كاللىسىنى ھاي ـ ھۇي دېگۈچە يانجىپ تاشلايتتىم. ئۇلار بىزنىڭ كەلگەنلىكىمىزنى سېزىپ قالغان بولسىمۇ مەيلى ئىدى، بۇ كەڭرى مەيدانىدا بىر قەپەس ئېلىشاتتۇق، ئوبدانلا تېتىيتتۇق. ئەتىگەن ئالدىمىزنى توسۇۋالغان چاغدا ئاچچىقىم تازا كەلدى، بىر ئېلىشاي دېدىم، لېكىن، سىلەرنى ئويلاپ ئۆزۈمنى بېسۋېلىپ شۇك تۇرۇۋالدىم.

— بولمىسىچۇ؟ بىزنى ئويلىمىغان بولساڭ قانداق قىلاتتىڭ دەيمەن؟

— ئەدىپىنى بېرەتتىم.

— قانداق بېرەتتىڭ؟

— تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىۋېلىپ، تاشلار بىلەن كاللا - ماللىسىنى يېرىپ تاشلايتتىم. ھەرگىز تۇتۇق بەرمەيتتىم.

— سەن بەك نوچىغۇ؟

— مەن سېنىڭ بالاڭ - دە.

باقاخۇن ئوغلىنىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلاپ ئەقلى ھەيرانۇھەس قالدى. ھاڭ - تاڭ بولۇپ ئوغلىنى ھازىرلا كۆرۈۋاتقاندەك ئۇنىڭ باش - ئايىغىغا قاراپ تۇرۇپلا كەتتى: «توۋا، كىچىككىنە تۇرۇپ گېپىنىڭ يوغانلىقىنى قارىمامدىغان بۇنىڭ، ئۆزى مۇشتەك، كاللىسى قوش مۇشتەك، نېمىدېگەن بەڭۋاشلىق، نېمىدېگەن قارام! شۇنداق بولسىمۇ خېلى جىگىرى بار ئادەم بولىدىغان ئوخشايدۇ. ھازىرقى زامانداشۇنداق ئادەم بولمىسا بوزەك ئېتىدۇ، كۈن ئالالمايدۇ!

كەچ كىرىپ كۈن ئولتۇرۇشقا ئاز قالغانىدى. ئۇلار تېز - تېز مېڭىشقا باشلىدى.

توختىخان تاقەتسىزلىك بىلەن ئۇلارنى ساقلاپ تۇرغانىدى. قاراڭغۇ چۈشۈپ قالغان بولسىمۇ، بۇلاڭچىلارنىڭ يەنە قوغلاپ كېلىشىدىن ئەنسىرەپ ئۇلار دەرھاللا يۈرۈپ كەتتى.

* * *

ئاي چىقتى. يۇلتۇزلارمۇ قويۇق ئىدى. لېكىن، يورۇقلۇقنى تاغلار توسۇۋالغانلىقتىن ئاسمان يورۇق، ئۇلار ماڭىدىغان يول قاراڭغۇ ئىدى. يولنىڭ تارلىقىدىن بىرىنىڭ ئارقىسىدىن يەنە بىرى قاتار تىزىلىپ ماڭمىسا بولمايتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە يول تولىمۇ ئېگىز - پەس، ئوڭغۇل - دوڭغۇل ئىدى. يىقىلىپ -

قوپۇپ، ئورۇلۇپ ـ سوقۇلۇپ كېتەتتى. ئۇلار شۇ ھالدا مېڭىپ ھېرىپ ھالى قالمىدى. تاكى سۇزۇلۇشكە ئاز قالغاندا بىر دوقمۇدا ئولتۇرۇپ ھاردۇق ئېلىشتى. بالىلار ئولتۇرۇپلا جايىدىلا ئۇخلاپ قېلىشتى. شۇ چاغدا باقاخۇن ئۆزىگە ھۆلىنىپ ئۇخلاۋاتقان ئەنجانباينىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ تونۇگۇنكە كەچقۇرۇن دېگەن ھېلىقى گەپلىرىنى توختىخانغا بىرمۇبىر سۆزلەپ بەردى. توختىخان ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى.

ـــ ھەي ... نېمە ئىلاجى بار دەيدىلا، بۇ بالا دېگىنىنى قىلمىدىغان، كۆڭلى تارتمىغان ئىشنى زورلىسىمۇ قىلمايدىغان، خورىكى چوڭراقلارغا ئۆزىدىن چوڭ بولسىمۇ زادىلا سالام قىلمايدىغان كاج ئادەم بولۇپ قالدى. ئۆتكەن يىلى ھە، ئۇ چاغدا سىلى ئۆيدە يوق ئىدىلە، ئۇنىڭ بىر ساۋاقدىشىنىڭ پۇتىنى، غۇلامدىن خان قانجۇقنىڭ ئىتى چىشلىۋاپتىكەن، بۇ بالا ئۇ ئىتنى بىر كۈن قوغلاپتۇ. ئاخىر تۇتۇۋېلىپ چىشىنى چېقىۋېتىپتۇ. بىر ھەپتە كىر ـ قاتلىرىنى يۇيۇپ بېرىپ، يالۇۋۇپ ئاران تەستە ئۇلارنىڭ جېدىلىنى پەسلەتتىم. يەنە تېخى ھېلىقى تۇل خوتۇن سارىخان بۇۋىنىڭ بىر چۈجىسىنى سار ئېلىپ قاچقانكەن، بۇ كاج بالا ئاشۇ سارنى تۇتىمەن دەپ بىر ھەپتە ھەپىلەشتى. ئاخىر تور تۇتۇپ، تورنىڭ يېنىغا بىر توخۇنى باغلاپ قويۇپ يۇرۇپ ئۇ سارنىمۇ تۇتۇپ ئۆلتۈرۈۋەتتى. ۋاي ـ ۋۇي ! دەپ كەلسەك ئىش تولا. ئۇ چاغدا سىلى ئۆيدە يوق، ھەممە بالاغا يالغۇز مەنلا قالغانىدىم. يەنە تېخى كەمبەغەللەرنىڭ بالىلىرىغا باش بولۇۋېلىپ، باينىڭ بالىلىرى بىلەن سوقۇشقان، مۇشتلاشقان ... ۋاي ـ ۋۇي ! كۈندە جېدەل سوراپ كۈنۈم كەتكەن. شۇنداق بولسىمۇ بۇ بالىنىڭ ئوتى باشقىچە. يۈرىكىم گۈر ـ گۈر كۆيىدۇ. ئەس ـ يادىم مۇشۇ بالىدىلا قالىدۇ. «يامانىنىڭ ئوتى يامان بولىدۇ» دېگەن تەمسىل بىكارغا ئېيتىلمىغانكەن. ئۇنىڭ ھازىرقى مۇشۇ ئەلپازىدىن قارىغاندا، تۇتسا سېپى بار ئادەم بولىدىغان ئوخشايدۇ. ئىلاھىم شۇنداق

بولغىيدى، خۇدايىم مۇرادىغا يەتكۈزگىيدى. مەيلى نېمىلا بولسۇن، سىلىگە ئوخشاش بەدبەختە ئەركەك تۇكى بار، ئوچى ئادەم بولۇشىدا گەپ يوق.

— شۇنداق. سىلىنىڭ سۈتلىرىنى ئېمىپ چوڭ بولدى، ئۇمۇ سىلىگە ئوخشاش شەرەنداز - چېچەن ئادەم بولۇشىدا گەپ يوق.

— ۋۇي ! — ئۇلار چۆچۈپ ئەنجانبايغا قاراشتى، — ئويغىنىپ كېتىپسەن - دە؟

— ...

قىيالىق پەسلىگەنسېرى يولىمۇ كېڭەيدى. دېمى تۇتۇلۇشمۇ ئازلىدى، باشمۇ قايمىدى. ئەمدى ھېلىقى ھەيۋەتلىك ئېگىز تاغلار ئارقىدا قالغانىدى. ئۇلار بارغانسېرى پەسلەپ بىر تاغنىڭ ئايلانمىسىدىن ئۆتكەندە، ئالدى تەرەپتە كەڭرى بىر ئېقىن كۆرۈندى. چوڭ - كىچىك ھەممىسى خۇشاللىقتا قەشقەر تەرەپكە قاراپ تەڭلا توۋلىۋەتتى.

— ھاي - ھۇي ! ھاي - ھۇي ! ھاي - ھۇي ! ...

— ئاھ ! ... ئۆز تەۋەلىكىمىزگە كېلىپ قاپتۇق ! ...

ئېقىن خوپ كەڭ ئىدى. بۇ قاشتا تۈرۈپ توۋلىسا، ئۇ قاشقا ئاران ئاڭلىناتتى. لېكىن، ئانچە چوڭقۇردەك كۆرۈنمەيتتى، خۇددى گىل سۇيىدەك قىزغۇچ پوركاپ لاي سۇ تەكشى يېيىلىپ ئاستا ئاقماقتا ئىدى. چوڭقۇر - دۆڭ جايلىرىنى مۇنداق قاراپلا بىلگىلى بولمايتتى، شۇنداق بولسىمۇ ئۇلار تەۋەككۈل قىلىپ «بىسمىللا» دەپ، بىر - بىرىنىڭ قوللىرىنى چىڭ تۇتۇشۇپ سۇغا كىرىشتى - دە، تەكشى ئېقىۋاتقان دۆڭرەك جايلىرىنى پەملەپ مېڭىشتى. ھەرھالدا ئانچە چوڭقۇرمۇ ئەمەس ئىكەن، چوڭقۇر دېگەن يەرلىرىمۇ پۇتىدىن ئاشمىدى.

ئۇلار تىنچ - ئامان ھالدا ئۇ باشقا چىققاندا كۈن ئولتۇرايلا دەپ قالغانىدى، بىردەمدىلا زاۋال بولدى. ئۇلار قوناغۇدەك ئەپلىكرەك جاي ئىزدەپ بىر داۋاندىن ئايلىنىپ ئۆتۈشتى. ئىككى تاغ ئارىسىدىكى ئوچۇقچىلىققا چۈشۈشتى. باقاخۇن ئوچ پۇتلۇق

داڭقانىنى كۆتۈرۈپ يەنە ئارقىسىغا ياندى، ھىلىقى ئېتىنغا بىرنەچچە تولدۇرۇپ سۇ ئېلىپ كەلدى. ئوتۇندىن غەم قىلمىسىمۇ بولاتتى، قولىنى ئۇزاتسىلا قۇرۇق ئوت - چۆپ چىقاتتى. تۇخۇمخان ياغلىققا يۆگىۋالغان قۇرۇتۇلغان ئۈگرە بىلەن يانچۇقىغا سېلىۋالغان تۆت تال چامغۇردا سۈيۈق - سەلەڭ ئاش ئەتتى. ئاش پىشتى، لېكىن، خېلى ئۇزاققىچە ئىچىشمىدى. قۇم - لايلىرى تېگىگە ئولتۇرۇپ سۈزۈلگەندىن كېيىن ئىچىشتى. گىرىچ - گىرىچ قۇم چاينىسىمۇ ھېچ كىشى غەم قىلمىدى. پايانسىز كۆك ئاسماندا سانسىزلىغان يۇلتۇزلار جىمىرلايتتى. ئاي يورۇقىدا بالىلار داق - داق قاتتىق، ئېگىز - پەس يەرگە سېلىنغان كىگىزدە كىيىملىرى بىلەنلا يېتىپ ئۇخلاپ قېلىشقانىدى. تاغدەك يۆلەنچۈكى بولغان ئانا بىلەن دادا يېنىدا تۇرسا ئۇلار نېمىدىن ئەنسىرەيتتى؟ غېمىدە يوق پۇشۇلدىشىپ سۈت ئۈيقۇسىدا ئۇخلىماقتا ئىدى. ئالدى پۇتلىرى چېتىپ قويۇلغان ئېشەك ئوت - خەس ئىزدەپ دىڭگوكلاپ مېڭىپ كىرسىلدىتىپ ئوت يەيتتى.

باقاخۇن غەمدە ئىدى. بۇ يەرگىچىغۇ سالامەت كېلىۋالدى. ئۇ تەرەپ قانداق بولار؟ قايسى تەرەپ بىلەن ماڭسا خەتەرگە ئۇچرىماس؟ ... خۇدايىم ساقلا، خېيىمخەتەرگە ئۇچرىماس. يۇرتىغا بېرىۋالسا، سالامەت بولسا، يېتىمچىلار بىلەن تۇختىكام يوللۇق تۇتقان پۇللارغا ئاز بولسىمۇ زېمىن سېتىۋالسا، بالىلىرىنى ئاچ - توق قويماي چوڭ قىلسا ... ئۇ يېرىم كېچىگىچە شۇ خىياللار بىلەن ياتتى. ئۇخلاش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بۆرىلەر ۋە باشقا يىرتقۇچ ھايۋانلار مۇشۇ ئەتراپتا تولا دەپ ئاڭلىغانىدى. باقاخۇن ئۇزۇن ساپلىق چوڭ پالتىسىنى چاك تۇتتى. قىسقا ساپلىق كىچىك پالتىسى بېلىگە قىستۇرۇلغانىدى. ئۇ خىيال سۈرۈپ ياتقاندا يىراقتا بىر يەردە سۈنىڭ شىرىلدىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. ئۇ تېخىمۇ دىققەت بىلەن قۇلاق سالدى. شىرىلداش ئۈلار كەلگەن تەرەپتىن ئەمەس، كۈنچىقىش تەرەپتىن

ئاڭلاندى. تازا زەن سالغانىدى، نازۇك شىرىلداش يېقىتلا يەردە ئاڭلانغاندەك بولدى. ئۇ ئورنىدىن تۇردى، سۇ شىرىلدىغان تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئالاھازەل ئەللىك ـ ئاتمىش قەدەمدەك ماڭغانىدى، ئۆڭ ئورنىدىكى يوغانلا بىر تاشنىڭ تېگىدىن شىرىلداپ چۈشۈپ ئېقىۋاتقان بىلەكتەك سۈپسۈزۈك سۇنى كۆردى. يا ھەزرەت ! خۇدانىڭ قۇدرىتىنى. ئۇ قانغۇچە ئىچتى. بىردەم ئولتۇرغاندىن كېيىن يېنىپ كەلدى، سوزۇلۇپ ياتتى. بىر ۋاقىتتا ئاتنىڭ كىشنىشى ئاڭلانغاندەك قىلدى. باقاخۇن قۇلىقىنى دىڭ تىكىپ تىڭشىدى، دېگەندەك، ناھايىتى يىراقتىن ئاتنىڭ سوزۇپ ـ سوزۇپ كىشنىشى ئاڭلاندى، باقاخۇن يەنە خېلى ئۇزاققىچە تىڭشاپ باقتى، لېكىن قايتا ئاڭلانمىدى. ئىشقىلىپ، قانداقلا بولسۇن، تاغنىڭ ئۇ تەرەپلىرىدە ئات بار، ئادەمۇ بار، يېقىن ئەتراپتا چارۋا باقىدىغانلار بولسا كېرەك. بەزىدە تېخى تۇرۇپ ـ تۇرۇپ بۆرىلەرنىڭ قورقۇنچلۇق ھۇۋلاشلىرى ئانچە ـ مۇنچە ئاڭلىنىپمۇ قالاتتى. زوھۇر مەھەلدە باقاخۇننىڭ كۆزى ئويقۇغا ئىلىنىپ قالدى. غەپلەت ئۇيقۇسى ئۇنى ئىلكىگە ئالدى. دېمىسىمۇ، بىرنەچچە كۈندىن بېرىقى ئۇيقۇسىزلىق، يول ئازابى ئۇنى خېلى ھالسىراتقانىدى. ئۇيقۇچىلىقتا ئېشەكنىڭ ھاڭرىغانلىقىنى ئاڭلىغاندەك قىلدى، بىر چاغدا توختىخان ئۇنى جەينەكلەپ ئويغاتتى.

ـــ ھوي ـ ھوي ! قوپسىلا ئېشەك كۆرۈنمەيدۇ.

باقاخۇن كۆزىنى ئاچتى. چاچراپ ئورنىدىن تۇردى، تاڭ ئاتقان، كۈن قىزىرىپ چىققانىدى، ئۇ ئۇيان ـ بۇيان قارىدى، دېگەندەك، ئېشەك ھېچ يەردە كۆرۈنمىدى، بىرھازا ئىزدىدى. ئارغامچىدا چېتىپ قويۇلغان ئىككى پاچىقى بىلەن سۆڭەكلىرى ئۇچرىدى. ئېشەك بۆرىلەرگە يەم بولغانىدى.

ئاھ خۇدا ! جېنىمىز ئامان قاپتۇ، پاناھىڭدا ساقلىغىنىڭغا شۈكۈر !

www.uyghurkitap.com

* * *

ئۇلار خۇرجۇن، قاچا، كىگىز ـ كۆرپىلەرنى كۆتۈرۈپ ئەچىقىۋاتقانلاردىن ئاشتى. باقاخۇن كۆتۈرۈۋالغان سۇ چايقىلىپ ئىچىلىپ تۆگىدى. چۈش بولغاندا ھېرىپ، ئۇسساپ بولالمايلا ئىككى تاغ ئارىسىدىكى بىر ئوتلاقتا توختاشتى. شالاڭ ئارچىزارلىق تاغلار يېقىنلا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. باقاخۇن شۇ تەرەپلەردىن سۇ تېپىلىپ قالارمىكىن دېگەن خىيال بىلەن ئەنجانبايىنى ئەگەشتۈرۈپ سۇ ئىزدەپ كەتتى. توختىخان باشقا بالىلىرى بىلەن بىللە قېلىپ ئۇلارنى خېلى ئۇزاق ساقلىدى. ئۇسسۇزلۇقتىن كالپۇكلىرى گەز باغلاپ، سىزىق ـ سىزىق يورۇقلار پەيدا بولدى. سۇ تۇگۈل، باقاخۇننىڭ ئۆزىدىنمۇ دېرەك يوق. توختىخان تىت ـ تىت بولدى، ئۇنىڭ پەمىچە، باقاخۇن كەتكەندىن كېيىن ئەرگە يارىماس ـ لايپاش خوتۇن بولسىمۇ، شۇ چاغقىچە ئۇچ قېتىم ئاش پىشۇرۇپ بولاتتى. نېمە بولغاندۇ؟ خۇدايىم ئۆزۈڭ ساقلا. جۇمەخۇن ئىزدەپ باراي دېگەنىدى، توختىخان قويمىدى. شۇنچە جىق تاغلار ئارىسىدا نەدىن ئىزدەيدۇ، نەگە كەتتى، نەگە ئەمەس، كىم بىلىدۇ؟ كۇن ئولتۇرۇشقا ئاز قالدى. ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق؟ توختىخاننى غەم باستى، ئۇ ئۇلار كەتكەن تەرەپكە قاراپ قايغۇرۇپ تۇرغاندا يىراقتىن باقاخۇن كۆرۈندى. ئۇ بىر ئادەمنى يۇدۇپ كېلىۋاتقانىدەك قىلاتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەنجانباي بىر مىلتىقنى ئۆشنىسىگە ئېسىپ، داڭقانىنى كۆتۈرۈپ ئەگىشىپ كېلىۋاتاتتى، توختىخان چۆچۈپ كەتتى، ھاڭ ـ تاڭ قېلىپ تۇرۇپلا قالدى. باقاخۇن ئۇ ئادەمنى پەم بىلەن كىگىزگە ياتقۇزدى. ئۇ ئادەمنىڭ يىرتىلىپ تىتما ـ تىتما بولۇپ كەتكەن كىيىملىرى قېتىپ كەتكەن قان داغلىرى بىلەن ئالا ـ بۇلا بويىلىپ كەتكەنىدى. تاش تىلىۋەتكەن، دەرەخ پۇتاقلىرى

غاجىۋەتكەن بەدەنلىرىدىن تېخىچە قان تەپچىپ تۇراتتى. كۆزلىرىنى ئاچالماي «ئىھ ـ ئىھ !» دەپلا ئىنجىقلايتتى.

ـــ ئاسمان ـ پەلەك تىك قىيانىڭ قاپ بېلىدىكى ئارچا دەرىخىگە پۈتى ئاسمانغا، بېشى يەرگە بولۇپ ئىلىنىپ قالغانكەن. تاغدىن يىقىلىپ چۈشكەن ئوخشايدۇ، قىيانىڭ تېگىدە ئېگەر، يۈگەنلىك بىر ئاق ئاتنىڭ ئۆلۈكى تۇرىدۇ. ئاۋۇ يانچۇقىنى شاخ ئىلىۋېلىپ يىرتىۋەتكەنكەن، بىرمۇنچە پۇللىرى چېچىلىپ قاپتۇ، يىغىپ ساق قالغان يانچۇقىغا يەنە سېلىپ قويدۇم، خەنزۇدەك قىلىدۇ، قارىمامدىغان بېشىدىكى چېچىنى، خۇددى قىز بالىلارنىڭ كوكۇلىسىغا ئوخشايدۇ، كىيىمىمۇ شۇنداق. ھۆكۈمەتنىڭ ئادىمىدەك قىلىدۇ، بۇ تاغدا نېمە ئىش قىلىدىكىنتاڭ.

توختىخان ئۇ ئادەمگە بىردەم قورقۇمسىراپ قاراپ تۇردى ـ ده، بېشىدىكى رومىلى بىلەن ئۇنىڭ يۈز ـ كۆزلىرىدىكى توپا ـ چاڭلارنى سۈرتتى، يارىلىرىنى تازىلىدى.

قارىغاندا، ئادەمنىڭ ساق يېرى يوق ئىدى. توختىماي ئىنجىقلايتتى. باقاخۇن ئۇ ئادەمنىڭ بېشىنى يۆلىدى. توختىخان داڭقاندا ئۇنىڭغا سۇ ئىچكۈزدى. ئۇ ئادەمنىڭ ئىنجىقلىشى ئاستىلاپ، قىسىق كۆزلىرىنى مۆللىدە ئاچتى، يەنە يۇمدى، خىلىدىن كېيىن يەنە ئاچتى، ئەتراپىغا جانسىز قاراپ ئۇلارنى كۆرۈپ چۆچۈدى ـ ده، شۇ ھامان كۆزىنى يۇمۇۋالدى.

ـــ ھۆكۈمەت ئادىمى ئوخشايدۇ، بولمىسا بۇ تاغدا خەنزۇ نېمە ئىش قىلىدۇ. تېخى ماۋۇ مىلىتىمۇ ھۆكۈمەت مىلىتىقى ئىكەن، ئۆۋ مىلىتىقى بۇنداق بولمايدۇ.

ـــ ئاپلا، مۇشۇ ئادەملەردىن قېچىپ، يەنە مۇشۇلارغا ئۇچراپ قالدۇقمۇ نېمە؟

ـــ تاشلۇۋېتىپ كەتسەك ھېلىلا بۆرە يەپ بولىدۇ. بوپتۇ، بۇمۇ خۇدايىمنىڭ بەندىسى ئىكەن. كۆڭلىگە ئىنساپ بېرەر. پېشانىمىزگە كەلگەننى كۆردۇق، ئېلىۋالسا شۇ پۇلنى ئېلىۋالار،

هايات ئادەمنى تاشلىۋېتىشكە ئادەمنىڭ كۆڭلى قويمايدۇ، ھەي، نەگىلا بارساق شۇ پېشكەللىك! ساقلاپ باقايلى، قېنى نەدىن كەلدىكىن؟

ئۇ ئادەم يەنە كۆزىنى ئاچتى. ئەيىو ـ ئەيىو دەپ پىشىنى كۆتۈرمەكچى بولدى، لېكىن كۆتۈرەلمىدى. باقاخۇن ئۇنى يۆلىدى. ئۇ ئادەم چۆچۈپقىنا ھەممەيلەنگە بىردىن ـ بىردىن قاراپ چىقتى، ئاندىن ئۇيان ـ بۇيانغا تىكىلدى. يېنىدىكى مىلتىققا كۆزى چۈشتى. قولىنى مىلتىققا سوزماقچى بولدى، لېكىن ئەيىو دەپ ئىڭراپ سالدى. ئۇنىڭ بىر بىلىكى سۇنغان، يەنە بىر بىلىكى سۇنمىغان بولسىمۇ خېلى قاتتىق زەخىم يېگەنىدى. ئۇ باقاخۇنغا تىكىلدى، كۆزى بىلەن مىلتىقنى ئىشارەت قىلدى.

— خۇي[1] بۇ خۇي؟ باقاخۇن دادىل جاۋاب بەردى:

— خۇي.

— خاۋ! تەي خاۋلياۋ. نو ... نىگە سەن، دا!

— ھە، نېمە دەپ كالدۇر ـ كولدۇرلىشىسلەر؟ نېمە دەيدۇ؟ راست بۇلارنىڭ زۇۋانىنى ئاز ـ تولا بىلىمەن دېگەندەك قىلاتتىلە، — دېدى توختىخان ئېرىگە.

— نېمە دەيتتى؟ مىلتىق ئاتالامسەن دېدى. ئەسكەرلەرنىڭ مىلتىق ئاتقانلىقىنى تولا كۆرگەنىدىم، ئاتالايمەن دېدىم، ئالدىمىزدىكى ئاۋۇ تاغقا قارىتىپ ئاتقىن دېدى.

— مەن، مەن، دادا، مەن ئاتاي. خۇش بولۇپ كېتەي مېنى ئاتقىلى قويغىنا! ئەنجانباي دادىسىغا تەلمۈرۈپ تۇرۇپ مىلتىققا ئېسىلدى. باقاخۇن بۇ چاغقىچە بالىسىنىڭ پەقەتلا رايىنى ياندۇرمىغانىدى. شۇڭا:

— ھە، بوپتۇ. ئاتساڭ ئات، مۇرەككە تاقاپ تۇرۇپ ئات، بولمىسا ئارقاڭغا ئۇچۇپ كېتىسەن.

— ماقۇل، ۋاي دادا، خاتىرجەم بولغىنە. ئەسكەرلەردىن ئاغىنەم بار ئىدى، شۇلار مىلتىق ئېتىشنى ئۆگىتىپ قويغان.

---

① خۇي — خەنزۇچە بىلەمسەن ـ بىلمەمسەن دېگەن مەنىدە.

ئەنجانباي شۇنداق دەپلا مىلتىقنى قولىغا ئالدى ـ دە، ئون ـ ئون بەش قەدەمدەك نېرىغا يۈگۈرۈپ بېرىپلا ھېلىقى تاغ تەرەپكە قارىتىپ پاك ـ پۈك ئىككى پاي ئوق چىقاردى. مىلتىق ئاۋازى تاغلارنى لەرزىگە سالدى. ئۇنىڭ ئەكس ساداسى تاغ ئارىسىدا خېلى ئۇزاققىچە ياڭرىدى.

ئۇلار خېلى ئۇزاق ساقلاشتى، كۈنمۇ كىرىپ كېتەي دەپ قالدى. شۇ چاغدا ھېلىقى خەنزۇ ئادەم يەنە: «دا ـ دا !» دېدى. ئەنجانباي يەنە ئىككى پاي ئوق ئاتتى. كۈن كىرىپ كەتتى، گۈگۈم چۈشتى، دەل شۇ چاغدا ئاتلارنىڭ تاقىراقلىغان تۇياق ئاۋازى ئاڭلاندى، باقاخۇن ئاۋازىنىڭ بارچە ئۇنلۈك توۋلىدى:

ـــ ھاي ـ ھاي ! ... ھاي ـ ھاي ! ...

ئۈچ ئاتلىق ئادەم ئۇلار تەرەپكە ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ كەلدى.

* * *

ئۇلار نەچچە كۈنلۈك يول ئازابىدا بەك ھېرىپ ـ چارچاپ، ئۇيقۇسىراپ كەتكەنلىكتىن تاك ئاتقانلىقىنىمۇ تۇيماي مىلتىق ـ مىلتىق ئۈخلاپ كېتىشتى، كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەندىلا ئاندىن ئورنىدىن ئارانلا تۇرۇشتى. ئىشكىنىڭ يېنىغىلا سۇ تولدۇرۇلغان چېلەك ـ چەينەكلەر توختىتىپ قويۇلغانىدى. ۋاقچە بولۇپ قالغان بولسىمۇ تاھارەت ئېلىپ نامازلىرىنى ئوقۇشتى. شۇ چاغدا ھەربىيچە كىيىنگەن بىر قىرغىز پەتنۇسقا تىزىلغان قاچىلاردا ھورى چىقىپ تۇرغان شورپىلارنى ئەكىرىپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا قويدى.

ـــ ھە، ھاردۇقلىرىڭىز چىقىپ قاپتۇمۇ؟ بېگىم سىلەردىن بەك خۇرسەن. سەھەردىلا شەھەرگە دوختۇرغا بارماقچىدى، سىلەر بىلەن كۆرۈشۈپ ئاندىن ماڭىدىغان ئوخشايدۇ، گېپى بارەدەك. قېنى بېقىڭلار، پاقلان شورپىسى، ئالاھىدە سىلەرنى دەپ سويدۇق. تاماقتىن كېيىن مەن بىلەن كۆرۈشسۇن، دەيدۇ.

ئاچچىقى بەك يامان بەگ ئىدى. ئىككى ـ ئۈچ يىلدەك بولدى، ئاچچىقى يامان، تولا چېچىلىدىغان بولۇپ قالدى.

ـــ بېگىم؟ نەنىڭ بېگى؟

ـــ مۇشۇ قاراۋۇلخانىنىڭ بېگى.

تاماقتىن كېيىن باقاخۇن بەگنىڭ ھۇجرىسىغا كىرگەندە ئۇ ياستۇقىغا يۆلىنىپ ياتاتتى. ئۇ باقاخۇننى كۆرۈپ كۈلدى. بېشىنى بىلەن كارىۋات يېنىدىكى ئورۇندۇقنى كۆرسىتىپ ئولتۇرۇشقا ئىشارەت قىلدى.

ـــ سىز ياخشىمۇ؟ تاماق يېدىڭىزمۇ؟

ـــ يېدۇق. بىرئاز ياخشى بولۇپ قالدىلىمۇ؟

ـــ ھە، سەل يامان ئەمەس، ئىشقىلىپ، تۇنۇگۈنكىدىن خېلى ياخشى. ئوكۇل قولۇم سۇنۇپتۇ، پۇتلىرىمنىڭ قايسىسى ساق، قايسىسى زەخىم يېدى، بىلگىلى بولمايدۇ، ئىشىپ كېتىپتۇ، مىدىرلاتقىلىمۇ قويمايدۇ. پېشكەللىك ـ پېشكەللىك!

ـــ بېگىم، بۇ نېمە بولۇپ؟

ـــ ھەي، نېمە بولاتتى، كۆڭلۈم يېرىم، يۈرتتا ئاتا ـ ئانام، خوتۇن ـ بالىلىرىم قالغان. ئون يىل بولدى كۆرۈشەلمىدىم، سېغىنىپ كەتتىم ياكى خەت ـ خەۋىرى يوق، ئىچىم تىتىلداپ بەكمۇ بىئارام بولىمەن، ئۆزۈمنى بېسىۋېلىش ئۈچۈن ھەر كۈنى ئۇ تاغ، بۇ تاغقا چىقىمەن، ئۈنى ـ بۈنى ئېتىپ ئوۋ ئوۋلاپ دېگەندەك كۆڭلۈمنى خۇش قىلىمەن. ئوۋغا كۆنۈپ قاپتىمەن. كۈنۈم يەنە شۇ غەم بىلەن، تۇنۇگۈن جەنۇبىي تاغقا چىقىقانىدىم. بىر ئارقار ئۈچرىدى، قوغلاپ يىراقتا كېتىپ قاپتىمەن. بىر يەردە ئۈنى يىتتۈرۈپ قويدۇم، نەگە كەتكەندۇ دەپ ئۈيان ـ بۇيان قاراپ خېلى ئۇزاق تۇرۇپ قالدىم. ئېتىم تۇيۇقسىزلا قاتتىق كىشنەپ، سەكرەپ، چىچاڭشىپ كەتتى. شۇئاندا كۆزۈم ئاتنىڭ ساغرىسىغا چۈشۈپ قالدى. تۈلۈم چاشقاندىنمۇ يوغان ئاچماق قۇيرۇقلۇق بىرنەرسە ئاتنىڭ ساغرىسىغا چاپلىشىۋاپتۇ. ئۆزۈمنى تاشلاپ بولغۇچە ئات بەك چىچاڭشىپ كېتىپ، ئۈنىڭ بىلەن

قوشۇلۇپلا ھاڭغا چۈشۈپ كەتتىم. سىزگە ئۇچرىمىغان بولسام ياكى بۆرىگە يەم بولاتتىم، ياكى شۇ يەردىلا تۇگەشكەن بولاتتىم، رەھمەت، ھاياتىمنى قۇتقۇزۇپ قالدىڭىز، ھە، سورىۋالاي، سىز قايسى يۇرتتىن؟ تېخى ئىسمىڭىزنىمۇ بىلمەيمەن.

— ئوپالدىن، ئىسمىم باقاخۇن.

— ھە، باقاخۇن باقاخۇن. ئوپالمۇ بەلەن يۇرت، بۇ يەرگە يىراق ئەمەس. ئۇ يەردىكى لەڭزىگە پات ـ پات بېرىپ تۇرىمەن. بېرىپ ـ كېلىش ئاسان، سىزگە بىر مەسلىھىتىم بار، مەن ھېلى شەھەرگە ماڭىمەن، مەسلىھەتنى پۇتتۇرۇۋالساق، مۇشۇ يەردە بىللە ئىشلىسەك، قىرغىزلار جىق، تۇڭچىلىق قىلىپ بەرسىڭىز، سىزنى ئوبدان رازى قىلىمىز. ھازىرلا جاۋاب بېرىڭ دېمەيمەن، يۇرتقا بېرىپ ئويلىنىپ جاۋاب بەرسىڭىز، — قاراۋۇلخانا بېگى ئىشككە قاراپ توۋلىدى، — قېنى سىلەر؟ — شۇ ھامان بىر ئەسكەر قىزىل تاۋارغا يۆگەلگەن بىرنېمە سېلىنغان تەخسىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى، — باقاخۇن، ئاز بولسىمۇ ماۋۇ تەڭگىلەرنى ئېلىۋېلىڭ. بالىلىرىڭىزنى ئوبدان ئورۇنلاشتۇرۇۋېلىڭ. ئاز بولسىمۇ، بىز يەنە بولغاندىكىن.

باقاخۇن تۇرۇت قىلمىدى، ھەشقالالا دەپ تەڭگىلەرنى ئالدى.

— خوش، بۇگۈن مۇشۇنچىلىك بىرنېمە دېيىشەيلى، بولالمايۋاتىمەن، ئىشقىلىپ، يولىڭىزغا قارايمەن.

ئەسكەرلەر بەگنى ھارۋىغا ياتقۇزۇپ شەھەرگە ئېلىپ ماڭدى. باقاخۇن بالىلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ قاراۋۇلخانىنى ئايلاندى. بۇ قاراۋۇلخانا تاغنىڭ قاپتىلىدىكى يانتۇلۇقتا جايلاشقانىدى، چۆرىسىگە تاشلاردىن ئادەمنىڭ قولى يەتمىگۈدەك ئېگىز تام قوپۇرۇلغان، ئۆيلىرى كېسەكتىن سېلىنغانىدى. ئات ئېغىللىرىمۇ شۇ قورۇنىڭ ئىچىدە ئىدى، ئانچە جىق ئادەم كۆرۈنمەيتتى، يەتتە ـ سەككىزدەك ئەسكەر ئۇيان ـ بۇيان چېپىشىپ يۈرۈشەتتى. قورۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر ئارغامچا بويى ئېگىزلىكتە بىر پوتەي بار ئىدى، پوتەيدە مىلتىقلىق ئىككى

ئەسكەر ئەتراپىغا سىنچىلاپ قارىشىپ تۇراتتى. قاراۋۇلخانىغا يانداشقان تىك قىيانىڭ يېنىدىكى كەڭرى يول خېلى يىراقتىنمۇ ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بۇلار توسۇلۇپ قالمىسۇن دەپ قاچقان جاي دەل مۇشۇ قاراۋۇلخانا ئىدى. باقاخۇن ئايلىنىپ مېڭىپ دەل مۇشۇ قاراۋۇلخانىنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدىكى جىلغىغا كېلىپ قالغانىدى، ئەگەر بەگكە يولۇقۇپ قالمىغان بولسا، ئېھتىمال جىلغىنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى ئارچىزارلىق تاغ ئارىسىدىن ئۆتۈپ كەتكەن بولاتتى، توختىكام كۆرسەتكەن يەرمۇ دەل شۇ ئىدى، كىم بىلىدۇ، تەقدىرنىڭ بۇ قىسمىتىنى؟ ...

ئەتىسى قاراۋۇلخانا ئىككى ئات قوشۇلغان بىر هارۋا بىلەن باقاخۇننى يولغا سالدى.

بەشىنچى باب

مەكتەپ

ئوپال، 1921 ـ يىلى كەچ كۈز.

كۈزلۈك ھوسۇل يىغۇۋىلىنىپ، ئېتىز ـ ئېرىقلارنىڭ ئالدىراش ئىشلىرى تۈگىدى. بىر كۈنى ئەتىگەنلىكى كۈن ئەمدىلا چىقىشىغا باقاخۇن بىلەن توختىخان باللىرى ئەنجانباي، ئايىم تىللاخان، تاشكەنتبايلارنى ئەگەشتۈرۈپ، بۇ دۇنياغا يېڭىلا كۆز ئاچقان قادىرخاننى قۇچىقىغا ئېلىپ، توختى موللام مەكتىپىگە كەلدى. بۇ مەكتەپ باقاخۇنلار ئولتۇرۇشلۇق يېكچى مەھەللىسىگە تۇتىشىپ تۇرىدىغان دۆڭئۆستەڭ مەھەللىسىدە ئىدى. ئىتالارنىڭ قاۋاشلىرى، توخۇلارنىڭ چىللاشلىرى، كىشىلەرنىڭ توۋلاشلىرى، ناخشا ـ غەزەللىرى ئوچۇق ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

باقاخۇن ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن بىر سەرىپۇش تۇماق، يېڭىسارنىڭ قىزىل چەكمىنىدىن تىكىلگەن بىر تون، مەسلەرنى توختى موللامنىڭ ئالدىغا قويىدى. موللام قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ تۇرۇپ، بالىلارنىڭ ئوبدان ئوقۇشىنى، ئىمانىنىڭ پاك بولۇشىنى تىلەپ دۇئا قىلدى. ئەنجانبايىنىڭ خەت ساۋاتى خوپ ئوبدان ئىدى، لېكىن، ئايەتلەرنى ئانچە ياخشى بىلمەيتتى. شۇڭا، شۇ كۈنىلا «بىسمىللا» دەپ «كەلىمەتەيبە»نى يادلاشقا تۇغرا كەلدى. ئىككى سىنىپلىق بۇ مەكتەپنىڭ ھويلىسىمۇ ئىككى ئىدى، ئىككىلىسىنىڭ دەرۋازىلىرى ئوخشاشلا كۈنچىقىش تەرەپكە قارايتتى. ئوڭ تەرەپتىكىسىدە ئوغۇللار، چەپ تەرەپتىكىسىدە قىزلار ئوقۇيتتى، ئوتتۇرىسىنى ئېگىز بىر تام ئايرىپ تۇراتتى.

ئوغۇللارمۇ، قىزلارمۇ ئوخشاشلا مەكتەپلەردە تاماقلارغا يۆلىنىپ، كىگىز ـ كۆرپىلەردە يۆگۈنۈپ ئولتۇرۇپ، ئۇيقۇك توۋلىشىپ، ئۆز ساۋاقلىرىنى تەكرارلايتتى. ئوغۇللار بىلەن قىزلار ئارىلاشتۇرۇلمايتتى، پەقەت ۋاراڭ ـ چۇرۇشلىرىنىلا ئاڭلاشقا، دەرۋازىلىرىدىن چىقىۋاتقانلىقىنى كۆرۈشكىلا بولاتتى. ئوغۇللارنىڭ ئارىسىدا بەش ـ ئالتە ياشلىق نارەسىدە بالىلارمۇ ساقال ـ بۇرۇتلىرى خەت تارتىپ، قۇرامغا يەتكەن يىگىتلەرمۇ بار ئىدى. قىزلارنىڭ ئارىسىدا بولسا ئون ياشتىن ئاشقانلىرى كۆرۈنمەيتتى.

ئەنجانباي تىرىشىپ ئوبدان ئوقۇدى، ئەتىياز كىرىپ بولغۇچە ھەپتىيەكنى تاماملىدى. لېكىن، قۇرئاننى باشلاش ئالدىدا ئويلىمىغان بىر سەتچىلىك يۈز بېرىپ، ئۇنىڭ كۆڭلى ئازار يەپ قالدى.

مەكتەپنىڭ ئالدىدىكى ئازغىنەئېرىقتا قىشمۇيار سۇپىسۇزۇك بۇلاق سۇيى ئېقىپ تۇراتتى. بالىلار ئارام ئېلىش ۋاقىتلىرىدا كىيىملىرى ھۆل بولۇپ كەتسىمۇ كارى بولماي سۇ كېچىپ، ئاتلىمىچۇق ئويناپ سەكرىشەتتى. ئۇلارنىڭ چۇرقىراشلىرى مەھەللىنىڭ ئۇ بېشىغىمۇ ئوچۇق ئاڭلىنىپ تۇراتتى. لېكىن، ئۇ قىز سۇغا كىرمەيتتى. كۆڭلەكلىرىنى بېلىگە تۇرۇۋېلىپ، ئۇدۇلىغا قاراپ لىك ـ لىك سەكرەپ، ئېرىقنىڭ ئىككى قېشىدا ئاتلىمىچۇق ئويناياتتى، ئۇ ھەر سەكرىگەندە بىر پۇتى ئېرىقنىڭ بۇ قېشىغا، يەنە بىر پۇتى ئۇ قېشىغا تەڭلا چۈشەتتى. سېكىلەك چاچلىرى ئۇنىڭ مۈرىلىرىدە لىكىلداپ ئويناپ ئەنجانبايىنى زوقلاندۇرۇۋېتەتتى. ئۇ تاكى ئۇ قىز ئويۇنىنى توختاتقۇچە ئۇنىڭغا قاراپ ھاڭۋېقىپ تۇرۇپلا قالاتتى. بىر كۈنى دەرس ئارىلىقىدا توختى موللام ئەنجانبايىنى شەرەتلەپ يېنىغا چاقىرىپ قالدى. داستىخانغا چىگىلگەن پەيشەنبىلىك نانلارنى ئۇنىڭغا تۇتقۇزۇپ، سەلىمخان مومايغا ئاپىرىپ بېرىشنى تاپىلىدى. سەلىمخان مومای يېشى سەكسەندىن ھالقىغان، ئىگە ـ

چاقسىز قالغان، ئاجىز ئايال ئىدى. يۆلىمىسە ئورنىدىنمۇ تۇرالمايتتى. سەدىقىگە تايىنىپ كۈن كەچۈرەتتى. توختى مولام مەكتەپكە چۈشكەن پەيشەنبىلىك نانلارنى ئۈزۈلدۈرمەي ئەۋەتىپ ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇراتتى. ئاپىرىپ بېرىشنى بالىلارنىڭ چوڭى بولغان ئەنجانباي قىلاتتى. ئۇ بۇگۈنمۇ ئادەتتىكىدەك يىغىلغان نانلارنى كۆتۈرۈپ سەلىمخان مومايىنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ بەردى. مومای ئادەتتىكىدەك يەنە يىغلامسىراپ تۇرۇپ، تىترەپ تۇرغان قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا دۇئا قىلدى. ئەنجانباي مومايىنىڭ يېنىدىن يېنىپ مەكتەپنىڭ ئالدىغا كەلگەندە ھېلىقى سېكىلەك چاچلىق قىزغا كۆزى چۈشۈپ قالدى. ئۇ قىز مىشىلداپ يىغلامسىراپ تۇرۇپ قوللىرى بىلەن تامبىلىنىڭ لېپىزىنى چىڭ تۇتۇپ ئۇستىگە تارتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ياشقا تولغان بىر جۈپ قارا كۆزلىرى شۇ تاپتا خۇددى سۇدىكى بىر جۈپ مەرۋايىتتەك ۋىل ـ ۋىل ۋىلىلدايتتى. ئەنجانبايىنىڭ ئۇنىڭغا بەكلا ئىچى ئاغرىپ كەتتى:

ـــ ئايشەمگۈل، نېمە بولدى؟ نېمىشقا يىغلايسىز؟

ئايشەمگۈل ئېسىدەپ تۇرۇپ ئۇنىڭغا تىكىلدى:

ـــ ئېرىقتىن سەكرەپ ئاتلىمىچۇق ئويناۋاتسام، تامبىلىمنىڭ بېغى ئۈزۈلۈپ كەتتى، چىگەلمىدىم.

ئەنجانباي ئۈزۈلگەن قۇنى ئۇنىڭ قولىدىن ئالدى، ئۇنى چىڭ چىگىپ ئۇلىدى.

ـــ ھە، مانا ئەمدى بولدى، ئۈزۈلۈپ كەتمەيدۇ، باغلىۋېلىڭ. ئۆيگە بارغاندا لېپىزىگە ئۆتكۈزۈۋالىسىز بولىدۇ.

لېكىن، قىز كىچىكىلىك قىلدى. ئۇ قۇنى بېلىدىن ئايلاندۇرۇپ باغلىيالمىدى. تامبىلىنى كۆتۈرسە، كۆڭلىكى چۈشۈپ كېتىپ، كۆڭلىكىنى كۆتۈرسە، تامبىلى چۈشۈپ كېتىپ ئۇنى كۆپ ئاۋارە قىلىۋەتتى.

دېمىسىمۇ ئۇ بالىلارنىڭ ئەڭ كىچىكى ئىدى. مەكتەپكە كىرىش يېشىغا يېتىشكە يەنە تېخى بىر ـ ئىككى يىلدەك

ساقلاشقا توغرا كېلەتتى. لېكىن، ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسى «ئۆيدە زېرىكىپ قالمىسۇن، قولىقىنى پىشۇرغاچ تۇرسۇن» دەپ ئويلاپ، ئۇنى مەكتەپتىكى بالىلارغا قوشۇپ قويغانىدى.

ـــ ئەمىسە سىز تامبىلىكىزنى ئىككى قوللاپ ئېگىز كۆتۈرۈپ تۇرۇڭ، مەن باغلاپ قوياي، ـــ ئەنجانباي شۇنداق دەپلا قۇنى ئۇنىڭ قولىدىن ئېلىپ، بېلىدىن ئايلاندۇرۇپ تامبىلىنىڭ ئۇستىدىن چىڭ باغلاپ قويدى، ھە، مانا بولدى، ئەمدى خاتىرجەم ئويناۋېرىڭ.

دەل شۇ چاغدا مەتمىن چىقىپ قالدى. ئۇ بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ قېلىپ، «قىز بالىنى قۇچاقلاۋاتىدۇ!» دەپ توختى موللامغا چېقىپ قويدى. شۇ كۈنى كەچتە ئەنجانباي «قىز بالىنى قۇچاقلىۋالغان!» دېگەن بەتنام بىلەن يەتكۈزۈلۈپ، تاياق سۈنۈپ تۈگىگۈچە ساغرىسىغا راسا كېلىشتۇرۇپ «ئەدەپ تايىقى» يېدى.

مەتمىن بەگنىڭ ئوغلى بولۇپ، ئەنجانباي بىلەن تەڭ دېمەتلىك ئىدى. بىللە ئويناپتتى، بىللە ئوقۇيتتى، ئادەتتە ئۇنى «ئاغىنەم» دەپ ئاغزىدىن چۈشۈرمەيتتى، مانا ئەمدى قارا يۈزلۈك قىلىپ ئۇنى ئاھانەتكە قويدى.

ئەنجانباي بۇ ئىزا ـ ئاھانەتكە، ئەلەمگە چىدىمای بىرنەچچە كۈنگىچە مەكتەپكە بارمىدى. كېيىن، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ زورلىشى بىلەن يەنە ئىلاجسىز ھالدا مەكتەپكە بېرىشقا مەجبۇر بولدى. لېكىن، ئۇنىڭ كۆڭلى مەكتەپتىن بەكلا سوۋۇپ كەتكەنلىكتىن بالدۇرقىدەك كۆڭۈل قويۇپ ئوقۇشتىن قالدى.

دەل شۇ كۈنلەردە تاغدىن تاھىر، زاھىر ئىسىملىك قىرغىز ئاكا ـ ئۇكىلارنى ئۇلارنىڭ دادىسى توختى موللامنىڭ مەكتىپىگە ئەكېلىپ بەردى. بۇ بالىلار خۇش چاقچاق، ئويۇن ـ تاماشىغا ئامراق چېلىشچىلاردىن ئىدى. ئەنجانبايىنىڭ بۇ قاۋۇل يىگىتلەرگە مەستلىكى كەلدى. ئۇلار بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن قولىنى ئۇزاتتى.

ـــ ئاغىنە بولۇپ قالايلى.

— ئاغىنە بولۇپ قالايلى؟ سەن بىلەنمۇ؟ بەللى مۇنداق دېگىن تېخى ! بىز دېگەن بارغۇ، ئاڭلاپ قويغىن، چېلىشچىلار بىلەن ئاغىنە بولمىز.

— ئەمىسە سىنىشىپ باقامدۇق؟

— بىز بىلەن سىنىشمىز دېگۈچە نېنىڭنى جايلاپ يېسەڭچۇ ! سەندەك ئۇزۇنتۇرا ـ شادىپاچاق، لەڭگۈشلەردىن چېلىشچى چىقمايدۇ.

— سىلەر بىلەن ماۋۇ ئوك قولۇمنى باغلاپ قويۇپ، ماۋۇ سول قولۇم بىلەنلا چېلىشىشقا چۈشمەن، بولامدۇ؟

— پوچىلىقىنى !

— كىم پوچى، كىم نوچى؟ قېنى كۆرەرمىز.

* * *

مانا ئەمدى ئوبدان بولدى. ئەنجانباي خېلى ئوبدانلا تۈزۈلۈپ قالدى. ئۇنى مەكتەپكە بېرىشقا زورلاشنىڭ ھاجىتى قالمىدى. ئۇنىڭ ھېلىقى كۆڭۈلسىزلىكلىرى ئاللىقاياقلارغا ئۇچۇپ كەتكەندەكلا كۆڭلى ئوچۇق، خۇشخۇي ھالدا سەھەردىلا مەكتەپكە چاپىدىغان بولۇۋالدى. ئۇ بالىلار كېلىپ بولغۇچە تاھىرزاھىرلار بىلەن بەسلىشىپ، يىراقلارغا يۈگۈرۈيتتى. مەكتەپ قورۇسىنىڭ ئالتە قۇرلۇق تېمىنىڭ ئۈستىدە گاھى تىك تۇرۇپ يورغىلايتتى، گاھىدا تېخى پۈتلىرىنى ئاسمانغا قىلىپ ئىككى قوللاپ مېڭىپ چۆرگىلەيتتى، پۈتلىرىنى جۈپلەپ تۇرۇپ ئېرىقلاردىن ئاتلايتتى. شوتىنىڭ بالدىقىنى تۇتماي «تاق ـ تاق» دەسسەپلا ئۆگزىگە چىقاتتى. «ھاي ! ـ ھۇي !» دېگۈچە خۇددى ئوغرى مۇشۇكتەكلا دەرەخلەرگە چاقىلانلىق بىلەن يامىشىپ چىقاتتى. ئاندىن بىر قەپەس چېلىشاتتى. تاكى توختى مولام ياكى خەلىپەت، ئۇلارنى دەشكۈشلەپ ئاجراتمىغۇچە بولدى قىلمايتتى.

مۇشۇنداق خۇشاللىق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ يەنە بىر قېتىم بەختسىزلىككە ئۇچرىدى. لەپلىدەپ قار يېغىۋاتاتتى. ئۇ ئالتە قۇرلۇق تامنىڭ ئۈستىدىن تېيىلىپ يىقىلىپ چۈشتى. سوۋۇڭچى ئېغىر زەخىم يەپ ئۆيىدە يېتىپ قالدى. تاھىر زاھىرلار ئۇنى كۈندە دېگۈدەك يوقلاپ تۇردى. بىر كۈنى ئۇلار:

— پاتراق ساقايساڭ تاغقا بىللە بېرىپ كەلسەك، — دېدى. ئەنجانىاي خۇشال بولۇپ توۋلىۋەتتى:

— بەلەن گەپ بولدى ! تاغدا مىلتىق تېپىلامدۇ؟

— بېلى چىڭ ئادەمگە ھەممە نەرسە تېپىلىدۇ.

— ئاھ خۇدا !

ئالتىنچى باب

قارلىق

ئوپال يىكچى مەھەللىسى.
1924 ـ يىلى، باش باھار.

پېشايۋانلىق ئىككى مېھمانخانا ئەر ـ ئايال تۇنەكچىلەر بىلەن توشۇپ كەتكەنىدى. ئۇلارنى ئوتتۇرىدىكى چوڭ ئايۋان ئايرىپ تۇراتتى. ياغ پۇرىتىلىپ، ئەرۋاھلارنىڭ روھىغا ئاتاپ دۇئا قىلىنىدى. قۇيماق سېلىنىدى، چاي ئىچىلدى، شورپا تارتىلدى، يەنە دۇئا قىلىنىدى. شۇنىڭغىچە بالىلار ئاتا ـ ئانىلىرىنىڭ يانلىرىدا خۇشال ـ خۇرام ئولتۇرۇشتى. لېكىن، يۈز رەكەت نەپلە نامىز تۇگەشكە ئاز قالغاندا ئۇلارنى ئۇيقۇ باستى. ئاتا ـ ئانىلىرى توۋا ـ ئىستىغپار ئېيتىپ يىغا ـ زارغا چۈشكەندە، ئۇلار چۆچۈپ يەنە ئويغىنىپ كېتىشتى ـ دە، ئۇلارنىڭمۇ ئىچى سىيرىلىپ، مىشىلداپ يىغلاشتىيۇ، دۇرۇت ئوقۇشقا ئۆتكەندە زېرىكىپ ئولتۇرالماي قېلىشتى ـ دە، بىر ـ بىرىنى شەرەتلىشىپ تالاغا چىقىشتى. ئۇ، بۇنى شەرەتلەپ، بىرى يەنە بىرىنى چاقىرىپ يۈرۈپ، بىردەمدىلا تۇنەككە كەلگەن بالىلارنىڭ ھەممىسى پېشايۋان ئاستىغا يىغىلىپ بولۇشتى.

ئاسمانىنى قارا بۇلۇتلار قاپلىغان، يۇلتۇزلاردىنمۇ قىلچە ئەسەر يوق، ئالەم ـ جاھان قاپقاراڭغۇچىلىق ئىلكىدە ئىدى، ھەتتا تۆت ـ بەش قەدەم نېرىدىكى ئادەم ياكى تۇرۇكنىمۇ پەرق ئېتىشكە بولمايتتى. بۇنداق قاراڭغۇلۇق مۆكىمۈكىلەك ئويناشنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك ياخشى پەيتى ئىدى. بۇنداق قاراڭغۇدا بالىلار بىر ـ بىرىنى ئاسان تاپالمايدۇ، جاھاندا بۇنىڭدىنمۇ

قىزىق ئويۇن يوق. ئۇلار خۇشال هالدا بىردەم مۆكىمۆكىلەك ئويناشتى. ئۇلارنىڭ پالاقلاپ يۈگۈرۈشلىرى بىر - بىرىنى تۇتۇۋالغاندا قاقاقلاپ كۈلۈشلىرى، قىيا - چىيا سۆزلىرى ھويلىنى بىر ئالدى. ئويۇن تازا قىزىغان چاغدا تۇيۇقسىز لەپىلدەپ قار يېغىشقا باشلىدى. بىردەمدىلا يەر يۈزىنى بىر غېرىچ قېلىنلىقتا قار قاپلاپ كەتتى. دەل شۇ چاغدا دەرۋازا ئالدىدا ئىككى ئادەمنىڭ سۆزلىشىۋاتقانلىقى ئاڭلىنىپ قالدى:

— ياپىرىم، ماۋۇ تېتىقسىزلىقنى! قىشنىڭ ئۆپكىسى كېتىپ كانىيى قالغاندا قار يېغىۋاتقانلىقىنى كۆرمەمدىغان، چېچەك - چوكانلار ئېچىلاي دەۋاتسا!

— بۇ، بۇ يىل قىش كىرگەندىن بېرى ياغقان تۇنجى قېتىملىق قار بولدى. ئەتىياز كىرىۋاتقاندا سېرىق قار دېگەن شۇ دە، تۇنجى قار. ۋاي - ۋۇي! تۇنجى قاردا قارلىق تاشلىشىدۇ! بەللى، شۇنداق بولۇپ قالسا مەشرەپ ئويناملىدۇق تېخى!

— ۋاي خۇدايىم، ئۇمۇ بار گەپ.

بالىلار ئۇلارنىڭ پاراڭلىرىنى ئاڭلىدى. لېكىن، كارى بولمىدى، يەنىلا ئۆز ئويۇنلىرىنى ئويناۋەردى. مۆكىمۆكىلەك ئويناپ ھېرىپ هالى قالمىغاندا دۇم - دۇم ئويناندى. بۇ ئويۇننىڭمۇ تازا قىزىقى قالمىدى. تولا مۇشت يەپ بارا - بارا قاتاردىن چۈشۈپ قالغانلار كۆپەيىپ كەتتى. شۇنداقلا بالىلار لەپىلدەپ چۈشۈۋاتقان قارغا بىردەم قاراپ تۇرۇشتى - دە، يەنە چۈرقىراشقا باشلىدى:

— ھەيھەي! بەلەن بولدى! ئەتىگەنلىككىزە، پۇخادىن چىققۇچە قۇشقاچ تۇتىدىغان بولدۇق!

— سامانلىقتا!

— كامارلاردىمۇ بولىدۇ!

— توشقان تۇتىمىز!

ئۇلار چۈرقىراپ، ھەركىم ھەرنېمە دەيتتى، ھەتتا بەزىلىرى دادىسى بىلەن بىللە تاغقا چىقىپ كېيىك، ئۇلار ئوۋلىماقچى بولسا، يەنە بەزىلىرى تېخى جىلغىدا مۈز تېيىلماقچى بولاتتى.

شۇ چاغدا ئاربدىن بىرى ئۇنلۇك توۋلىۋەتتى:

ــ ئايھاي ! ئەسلىي ئويۇننى مانا ئەمدى ئوينايدىغان بولدۇق ! چوڭلار ئەتىلىككە بىرىنىڭ ئۆيىگە قارىلىق تاشلايدىكەن، كەچتە مەشرەپ ئويناپ كۆڭۈل ئاچىدىكەن، بىزمۇ بارىمىز !

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئۇلار بىردەم شۇككىدە بولۇپ قېلىشتىيۇ، يەنە شۇئانلا چۇرقىراشقىلى تۇردى.

ــ بىزمۇ تاشلايلى !

ــ شۇنداق، چوڭلار چوڭلارغا تاشلىسۇن، بىزمۇ ئۆز ئاداشلىرىمىزغا تاشلايلى !

ــ بىزمۇ ئۆز ئالدىمىزغا مەشرەپ ئوينايمىز !

ــ قارىلىق تاشلايمىز، مەشرەپ ئوينايمىز ! ...

ئۇلار شۇنداق چۇرقىراشسىمۇ، لېكىن قارىلىقنى قانداق يازىدۇ؟ نېمە دەپ يازىدۇ؟ دېگەندەكلەرنى بىلمەيتتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى خەت يازالايدىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار قارىلىقنى قامىلاشتۇرۇپ يازالمايدۇ ــ دە ! ئۇلارنىڭ بىلىدىغانلىرىمۇ تايىنلىق تۇرسا، ئۇنىڭدىن ــ بۇنىڭدىن ئاڭلىۋالغان پارچە ــ پۇرات چويلىدا توختىمايدىغان گەپلەرنى قانداقمۇ قارىلىق دېگىلى بولسۇن؟

ــ يىاق، بولمايدۇ ! قارىلىقنى راۋۇرۇس قامىلاشتۇرۇپ يازالايدىغان ئادەمنى تاپماي بولمايدۇ.

بالىلار ئۇنداق ئۇستا خەتتاتنى ئاخىر تاپتى. ئۇلار تۇنەكتە بىر بۇلۇڭدا يالغۇز ئولتۇرغان خەلپەتنى بىر بۇلۇڭغا تارتتى. ئۇ بالىلارنىڭ تەلىپىنى ئاڭلاپ، كۇلۇپ كۆزلىرى قىسىلىپ كەتتى ــ دە، بالىلار بىللە ھويلىغا چىقتى.

ــ بەللى، بەللى، قار يېغىپتۇ ــ دە ! بوپتۇ، بوپتۇ يېزىپ بېرەي. مۇشۇنداق تۇنجى قېتىم ياغقان قاردا قارىلىق يازسا، ئۇ قارىلىق بولىدۇ، بولمىسا ئىناۋەتسىز بولىدۇ. يۇرۇڭلار، ئۆيدە يازايلى.

دېمىسىمۇ بۇ يىل قىش كىرىپ تاكى شۇ كۈنگىچە بىرەر قېتىم بولسىمۇ قار ئۇچقۇنداپ باقمىغانىدى. بۇ «قوي قوزىسى»

خەلپەتنى توختى مولالام شەھەردىكى مەدرىسىدىن ئېلىپ كەلگەنىدى. ئۇ كۈندۈزى بالىلارغا ساۋاق بېرەتتى، ئۆلۈم ـ يېتىملەردە مۇڭلۇق خەتمىقۇرئان قىلىپ كىشىلەرنى يىغلىتىۋېتەتتى؛ كىشىلەرنىڭ خەت ـ چەكلىرىنى يېزىپ، ئوقۇپ بېرەتتى. ئۇ شۇ تاپتا غۇژا چىراغ يورۇقىدا قومۇش قەلەمدە قارلىقنى ھەۋەس بىلەن يېزىپ پۈتتۈرۈپ بولدى ـ دە، كالتە ـ كالتە يۆتىلىپ قويۇپ ئۇنلۇك ئوقۇشقا باشلىدى:

«قارلىق

ئاللا رەھمىتىدىن يەر يۈزىگە ياغدى قار،
رەھمىتىنى ياغدۇرۇپ، بىزگە قىلدى ئاشكار.
كۆڭۈل خۇشلۇقىدىن بۇ ئويۇننى باشلىدۇق،
كۆڭۈل تارتىپ سىلىنى، بۇ قارلىقنى تاشلىدۇق.
قارلىق ئېلىپ بارغانتى پەم ئەيلەپ تۇتسىلا،
قېشىغا ئوسما قويۇپ، چوڭ ئىبرەت قىلسىلا.
ئارقىسىدىن قوغلىشىپ تۇتالماي قالسىلا،
مەشرەپنىڭ ھازىرلىقىنى ئوبدان قىلسىلا.
پەيزاۋات قوغۇنىدىن سەككىزنى تاپسىلا،
يەنە بەشكېرەم① ئالما، ئانارى ئالسىلا.
ھېلىم، سېلىم، دۇتار، داپ، غىجەكنى چالسىلا،
ئۇلار بولمىسا موللاق ساتارنى تاپسىلا.
ئوسۇلچىلار مەشرەپ ناۋانى قىزىتسىلا،
خېنىم ئاچا، چوڭ قازاننى پاتراق ئاسسىلا».

ـــ قانداق بوپتۇمۇ؟
بالىلار تۇشمۇتۇشتىن چۇرقىرىشىپ جاۋاب بېرىشتى.
ـــ بوپتۇ، بوپتۇ ! تازا بەلەن بوپتۇ !

① بەشكېرەم ـــ قەشقەر كونىشەھەر ناھىيىسىنىڭ شەرق تەرىپىگە جايلاشقان بىر يېزىنىڭ نامى. ناھىيە مەركىزى بىلەن بولغان ئارىلىقى 20 كىلومېتىر.

قارلىققۇ بولدى، لېكىن ئۇنى كىمگە تاشلايدۇ؟

بالىلار خېلى ئۇزاق تالاشتى. ئاخىر مۇشۇ تۇنەككە كەلمىگەن بالىلارنىڭ ئۆيىگە تاشلاشنى قارار قىلىشتى، ئۇلار يەنە تۇنەك بولۇۋاتقان ئۆيلەرگە كىرىشتى. چوڭلارنىڭ كۆزلىرىنى غەلەت قىلىپ، ھەممە ئادەمگە قاراپ چىقىشتى. يوقلارنى ئۇنىڭدىن - بۇنىڭدىن سوراپ بېقىشتى. تەڭتۇش، تونۇش - بىلىشلىرىدىن سۈرۈشتۈردى. ئاخىرىدا ئەنجانباي بىلەن مەمتىمىنىڭ كەلمىگەنلىكىنى، باقاخۇنكام تاغدا كېسەل بولۇپ قېلىپ يېتىپ قالغانلىقى ئۈچۈن، قاراۋۇللار ئۇنى ئاخشام ھارۋىدا ئەكېلىپ قويۇشقانىدى. ئۆيىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى پايپېتەك بولۇشۇپ ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىشۋاتاتتى. ئۇنداق بولمايدىغان بولسا ئەنجانباي بۇ تۇنەككە چوقۇم كېلەتتى، بالىلار بىلەن ئاپاق - چاپاق بولۇپ بىللە ئوينايتتى.

مەمتىمىنىڭ نېمىشقا كەلمىگەنلىكىنى ھېچ كىشى بىلمەيتتى، بىلگۈسى كەلمەيتتى، ئۇنىڭ كەلمىگىنىمۇ ئوبدان بولدى، ناۋادا ئۇ كەلگەن بولسا، ئۇنى ئۇرۇپ، بۇنى سۈرۈپ بالىلارغا ئارام بەرمەيتتى، بۇگۈنكىدەك بۇنداق كۆڭۈللۈك ئوينىيالمايتتى.

ئۇلار ئۇنى دەپ، بۇنى دەپ بىردەم تالاشقاندىن كېيىن ئاخىر ئەنجانبايغىلا تاشلايدىغان بولۇشتى.

— قارلىق دېگەننى مەرد ئادەمگە تاشلايدۇ!

— ئۇ دوستلىرى ئۈچۈن جېنىنىمۇ ئايمايدۇ!

مەمتىمنىگە ھېچقايسىسى ئۇنىمىدى:

— پىتىنىڭ ئىچىگە ھېسىپ قۇيىدۇ!

— نامەرد!

خوش، ئۇنداق بولسا قارلىقنى ئەنجانبايغا كىم تاشلاپ بېرىدۇ؟ ئۇنىڭغا ئۇلار گاڭگىراپ قېلىشتى. «مەن ئاپىرىپ تاشلاي» دېگىلى ئادەم چىقمىدى. خېلى ئۇزاققىچە غۇلغۇلا قىلىشتى. ئۇ بۇنىڭغا: «سەن ئاپارغىن» دېسە، بۇ ئۇنىڭغا: «ياق،

سەن ئاپارغىن !» دەپ ئۇنىمىدى. ئۇلار قارلىقىنىغۇ جان دەپ ئاپىرىدۇ. لېكىنزە ئەنجانبايىنى بوشاڭ چاغلىغىلى بولمايدۇ دە، ئىككى سەكرەپلا تۇتۇۋالىدۇ ! يۇگۇرۇش، چېلىشىشتاۋ ئوپال تەۋەسىدە كىم ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلەيدۇ؟ !

ئۇلارنىڭ ھەممىسى تۇتۇلۇپ قېلىشتىن قورقتى، شۇنداق. ناۋادا تۇتۇلۇپ قالسا، قارلىق ئۆزىگە يانىدۇ، جامائەتنى مېھمان قىلىپ، بىر ئاخشام مەشرەپ بېرىشقۇ ئاسان، ھەممىسى ماقۇل دەيدۇ، ئاتا ـ ئانىلىرىمۇ ياق دېمەيدۇ. گەپ ناۋادا تۇتۇلۇپ قالىدىغان بولسىلا، يۈزىگە قارا سۈرتۈپ، قوتۇر ئېشەككە تەتۈر مىندۈرۈپ، مەھەللىمۇمەھەللە ئايلاندۇرۇپ يۈرۈپ سازايى قىلىنىدىغان گەپ ! مانا مۇشۇلا ئادەمگە ئەلەم قىلىدۇ.

شۇنداق قىلىپ، قارلىقنى ئەنجانبايغا تاشلاپ بېرىشكە ئادەم چىقمىدى.

ـــ ئۇنداق بولسا، قارلىقنى يىرتىپ تاشلايلى، ـــ دېدى خەلپەت خىتاب قىلىپ، ـــ مەشرەپ ئوينىمساق بولىدۇغۇ.

ـــ ياق، ياق، يىرتمايلى، ئادەم چىقىدۇ.

ـــ قېنى ئەمىسە كىم نوچى؟

ـــ مەن !

بۇلۇڭدىن قىز بالىنىڭ زىل ئاۋازى ئاڭلاندى، بالىلار تەڭلا شۇ تەرەپكە قاراپ ھەيران قېلىشتى.

ـــ ئايشەمگۈل؟ سىز؟ ...

ـــ ھەئە مەن، قارلىقنى مەن ئېلىپ بارىمەن. ئەنجانباي مېنى تۇتالمايدۇ، ئۇ دېگەن ئەنجانباي، قىز بالىلارنى، ئاجىزلارنى قوغلىمايدۇ، چېقىلمايدۇ. ھەممىڭلار ئۇنى مەرد دەيسىلەرىۇ، شۇنىمۇ بىلمىدىڭلارمۇ؟

ئايشەمگۈل تۇنەكتە مومىسىنىڭ يېنىدا تۇرغانىدى. ئايسىخان بۇۋى قانداقتۇر بىر ئايەتنى ئوقۇغىلى تۇرغاندا ھەممىسى جىم بولۇشتى. دەل شۇ چاغدا ھويلىدىكى بالىلارنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭلىرى ئاڭلىنىپ قالدى ـ دە، ئۇنىڭمۇ ئولتۇرغۇسى

كەلمەي هويلىغا چىقتى. بالىلارنىڭ تالاش ـ تارتىشلىرىنى ئاڭلاپ ئىشىنىڭ تېگىگە يەتتى ـ ده، قورقمايلا «قارلىقنى مەن ئېلىپ بارىمەن!» دەپ ئوتتۇرىغا چىقتى. بۇمۇ بولدى، ئىش پۈتتى. ئايشەمگۈل كۆڭلىده «توۋا! ئۇنى ھېچ كىشى تېخى مەندەك چۈشەنمەپتۇ» دەپ ئويلاپ قالدى. دېمىسىمۇ شۇ تاپتا ئۇنى ھېچ كىشى ئۇنىڭدەك چۈشەنمەيتتى، ـــ توۋا، بۇ تېتىقسىز گەپنى! باشقىلارنىڭ ئۇنى ئۇنىڭدەك چۈشىنىشىگە نېمە ھەققى!

* * *

باقاخۇن يېرىم كېچىدىن كېيىن چىلىق ـ چىلىق تەرلىدى. قىزىتمىسىمۇ خېلى ياندى. كۆزى بىردەم ئۇيقۇغا ئىلىنغاندەك بولدىيۇ، لېكىن تاڭ سۈزۈلمەستىنلا ئويغىنىپ كەتتى. ئۇنىڭ پۈت ـ قوللىرى دىر ـ دىر تىترەيتتى. ئۇرۇپ چېقىۋەتكەندەكلا ئاغرىيتتى، باشلىرى قېيىپ، كۆڭلى ئېلىشاتتى. ئۇ شۇنداق بولسىمۇ دەلدۇگۇنۇپ يۇرۇپ تەرەت ئالدى، ئاندىن «مەسچىتكە بېرىپ جامائەت بىلەن كۆرۈشىمەن» دەپ تام تۇتۇپ، ئىشىك تەرەپكە قاراپ ماڭدى. توختىخان «ئۇزۇلۇپ قالدىلا، سەل ساقايغاندىن كېيىن بارسىلىمۇ بولىدۇ» دەپ نەسىھەت قىلىپ ئالدىنى توسۇۋالسىمۇ ئۇنىمىدى، جۇمەخۇنغا يۆلىنىپ مەسچىت تەرەپكە كەتتى. توختىخان ئەنسىرەپ ئىشىك ئالدىغچە ئۇزىتىپ چىقتى. ئالەمنى ئاپئاق قار قاپلىغاندى، قار يەنىلا توختىماي يېغىۋاتاتتى. ئۇلار توغرا يولغا چىقتى، دوقمۇشتىن ئايلاندى، يىراقلاپ سۆگەتلىكلەر ئارىسىدا قارىسى كۆرۈنمەي قالدى. توختىخان شۇنداللا يېنىپ كىردى. ئۇزۇن ساپلىق شۇۋاق سۇپۇرگە بىلەن ئىشىك ئالدىدىن تاكى توغرا يولغىچە سۇپۇردى. لېكىن، سۇپۇرۇلگەن يەرلەر بىردەمدىلا يەنە ئاپئاق قار ئاستىدا قالدى. ئۇ ياندۇرۇپ يەنە سۇپۇردى. يولغا بىردەم تىكىلدى. يولدا ئادەم قارىسى كۆرۈنمىدى. كىرىپ كېتىۋېتىپ ئارقىسىدا قارىنىڭ

غەربىلىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالدى. ئۇ ئاۋاز كەلگەن تەرەپكە قارىغاندى، سۆگەتلىك ئارىسىدىكى چىغىر يولدا بىر ئادەمنىڭ مۇشۇ تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئۇنىڭ بوينى تۆرقى پاكارراق ئىدى، مېڭىشىمۇ چوڭ ئادەمگە ئوخشىمايتتى. ئۇششاق چامداپ تېز - تېز ماڭاتتى، يەڭگىل - يەڭگىل دەسسەيتتى. ئۇ ئادەم تېز - تېز مېڭىپ يېقىنلاپ كېلىپ توختىخاننىڭ ئالدىدا توختىدى - دە، توختىخان ئۇنى تونۇپ بولغۇچە ئارىلىقتا:

— هارمىسىلا توختىخان ئاچا؟ — دەپ تىنچلىق سورىدى.

توختىخان ھاڭ - تاڭ قالدى. «توۋا، ماۋۇ قىزغا بۇگۈن نېمە بولغاندۇ؟ بىرەر ئىش يۈز بەردىمۇ، نېمە؟ كۆپكۆندۈزلىرى ئىشىك ئالدىدىن ئۆتۈپ قالسا، ھەرقانچە زورلىسىمۇ تارتىنىپ «خوش» دەپ ئۆيگە كىرگىلى زادى ئۇنمايتتى. ۋەل - ۋەل قىزىرىپ، بېشىنى كۆتۈرمەيلا كېتىپ قالاتتى. بۈگۈن غەلىتىغۇ، قار يېغۇاتسا، تېخى تاڭ سۈزۈلمەستىنلا...»

— ۋۇي ئايشەم خېنىمۇ سىلى؟ ۋاي خۇدايىمەي، تونۇمايلا قاپتىمەن، ئۆيگىچى تىنچلىقتۇ؟ بۇ تەرەپلەرگە...

— شۇنداق ئاچا، ئالدىراپلا كەلگەنىدىم. ئاخشام ئوسمان قىرغىز بىزنىڭ ئۆيگە چۈشكەنىدى، سەھەردىلا كېتىدىكەن، باقاخۇنكام بىلەن كۆرۈشۈۋالسام دېگەنىدى. خەۋەر قىلغىلى كېلىشىم.

بۇ گەپلەرگە توختىخان قانداقمۇ ئىشەنسۇن، ئۆيدە يەتتە - سەككىز چاكار - مەدىكارى تۇرسا، ئۇلار «ھايت!» دېسىلا شۇ ھامان بەجا كەلتۈرىدۇغۇ؟ ياق، بۇ بىر ئىشنىڭ شەپسى. چوقۇم بىر گەپ بار، لېكىن توختىخان بۇنىڭ نېمىنىڭ شەپسى، زادى قانداق گەپ ئىكەنلىكىنى دەماللىققا بىلەلمەي قالدى، شۇنداق بولسىمۇ ئۇ چاندۇرمىدى.

— ئوبدان بوپتۇ قىزىم، يۈرسىلە ئۆيگە كىرەيلى، بىردەم ئولتۇرسىلا.

ئايشەمگۇل ھېچقانداق تۇزۇت قىلمايلا ھويلىغا كىردى. توختىخان ئۇنى ياندىكى كىچىكرەك بىر ئۆيگە باشلىدى. بۇ ئەنجانباي يېتىپ ـ قوپىدىغان ئۆي ئىدى. ئۆينىڭ ئىسسىقى ئۇنىڭغا لاپىلدە ئۇرۇلدى. ئايشەمگۇل سۇپىنىڭ لېۋىگىرەك ئولتۇرۇپ، قاپقارا قاشلىرىغچە باستۇرۇپ تېڭىۋالغان تۇنتىلىق يۇڭ رومىلىنى كەينىگىرەك سۇرۇپ قويدى. ئۇنىڭ قىياقتەك قېلىن قاش ـ كىرپىكلىرىنى نېپىز بىر قەۋەت قىرو باسقان، ئىككى مەڭزى توغاچتەك قىزىرىپ كەتكەنىدى. توختىخان ئەجەبلىنىش نەزىرى بىلەن ئۇنىڭغا سىنچىلاپ قارايتتى، ئايشەمگۇل ئادەتتە ئىشىك ئالدىغا كەلسە قىزىرىپ ـ تاتىرىپ، ئۇنى ـ بۇنى باھانە قىلىپ ئۆيگە كىرگىلى ئۇنمايتتى، بۇگۈن دەپ بولغۇچە كىردى، غەلىتە ئىش.

توختىخان چاي دەملەش ئۇچۇن ئىچكەركى ئۆيگە كىرىپ كەتتى، بۇ پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن ئايشەمگۇل يانچۇقىدىن دەرھال قارلىقنى چىقىرىپ تەكىنىڭ تېگىگە تىقىپ قويدى. ئۇنى ـ بۇنى دەپ بولۇپ ئەنجانبايىنى ساقلىدى. لېكىن، ئەنجانباي كۆرۈنمىدى، سوراشتىن ئۇيالدى، ساقلاۋېرەي دېسە تېخى، تۇزۇك باھانە ـ سەۋەب يوق، ئاخىر ئۇ ئىلاجسىز ھالدا ئورنىدىن تۇردى.

ـــ توختىخان ئاچا، مەن كېتەي، باقىكام كەلسە دەپ قويسىلا، بىزنىڭ ئۆيگە دىككىدە بېرىپ كەلسە، ھۇي، ھە راست، ئاغرىپ قالدى دېدىلە، كېلەلمەيدىكەن دەپ قويای.

ـــ ۋاي قىزىمەي، بىردەم ئولتۇرسىلا، گۇڭۇر ـ مۇڭۇر مۇڭدىشىپ ئولتۇرايلى.

قارلىقنى ئەنجانبايغا خەۋەر قىلىپ قويالمىغانلىقىدىن كۆڭلى تولىمۇ يېرىم بولغان ئايشەمگۇلنىڭ كۆڭلىدىن بىر ئوي كەچتى. قارىغاندا، ئەنجانباي سىرتتا بىرەر ئىش بىلەن ئاۋارە بولسا كېرەك» ئۇ سىرتقا چىقىپ قاراپ باقسا بەلكىم ئەنجانبايىنى ئۇچرىتىپمۇ قالار. شۇ چاغدا «قارلىق قالدى» دەپ قويۇپلا قاچسا

بولمىدىمۇ؟ ئۇ شۇ خىيال بىلەن توختىماغا تىكىلدى:

ــ خوش خان ئاچا، مەن قايتاي، ئۆيدىكىلەر ئەنسىرەپ قالمىسۇن.

ئۇلار ئىشىك ئالدىغا بىللە چىقىشتى. بوسۇغىدىن ئۆتۈپ تۇرۇپلا قېلىشتى. دەرۋازا ئالدىدا ئالدىدىكى ئۇجمىنىڭ پوتىقىغا ئەنجانىباينىڭ چاپان، كۆڭلەك، تۇماقلىرى ئىلىقلىق تۇراتتى. سەل نېرىراقتا ئۇ بېلىنىڭ يۇقىرىسى يالىڭاچ هالدا بەدەنلىرىگە قار سۈرتۈۋاتاتتى. ئۇ قارنى شۇنداق هەۋەس بىلەن سۈرتەتتىكى، هەتتا ئۇلارنىڭ چىققانلىقىنىمۇ تۇيمىدى. توختىخان ئۇنىڭغا بىر دەم تىكىلىپ قاريدى ــ دە، بوشقىنا توۋلىدى:

ــ ۋۇي بالام، بۇ نېمە قىلغىنىڭ؟ ئۇنداق قىلما، سوغۇق ئۆتۈپ قالىدۇ. مېهمان كەلسىمۇ كارىڭ يوق تېخى.

ئەنجانباي بۇرۇلۇپ ئارقىسىغا قاريدى ــ دە، ئۇلارنى كۆرۈپ هودۇقۇپ قالدى.

ــ ۋاي ــ ۋۇي، ئايشەمگۇل خېنىم ئوخشىمامدۇ؟ ئاپىلا، بىخەۋەر بولۇپ قاپتىمەن، يۈرسىلە، ئۆيگە كىرەيلى.

ــ خوش، ئەنجانباي ئاكا، مەن كەلگىلى نەۋاق بولۇپ قالدى.

ــ ئايشەمگۇل سىز؟...

ئۇنىڭغىچە ئايشەمگۇل ئون نەچچە قەدەمدەك نېرىغىراق بېرىۋېلىپ توختىدى ــ دە، ئۇنلۇك توۋلىدى:

ــ ئەنجانباي ئاكا، ئامانەت، ئامانەتكە قىلماڭ خىيانەت. تەكىنىڭ تېگىدە قارلىق قالدى. ها ــ ها ــ هاهەي... ئۇنىڭ زىل، جاراڭلىق كۈلكىسىنىڭ ئەكس ساداسى يىگچى مەهەللىسىنىڭ تاڭ سەھىرىنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈۋەتتى.

ــ قارلىق؟ ! ۋۇي بۇ... ئايشەمگۇل، هەي ئايشەمگۇل.

لېكىن، ئايشەمگۇل توختىمىدى. كۈلگىنىچە يۈگۈرۈپ سۆگەتلىك ئارىسىغا كىرىپ كەتتى. ئەنجانباي جايىدا تۇرۇپلا قالدى، ئۇنىڭ قولىدىكى كاللەك قار ئېرىپ تۆگىدى.

ــ قارلىق. قوغلىسىلا بالام، تۇتۇۋېلىپ ئۆزىگە ياندۇرسىلا...

ئەنجانباي كۈلۈپ قويدى:

ـــ ياق ئانا، ئات، تۆگە سويۇپ باشلىساقمۇ كەلمەيدىغان مېھماننى قوغلىساق بولمايدۇ. ئاھ !...

توختىخاننىڭ كۆڭلى بىرنېمىنى تۇيغاندەك بولدى. ئۆيگە كىردى، تالاغا چىقتى، كۆڭلىدىكى تۇگۈننى پىشەلمەي قولى ئىشقا بارمىدى. «شۇمىدۇ؟ ـــ دېگەن خىيال ئۇنىڭ كۆڭلىدىن نېرى كەتمىدى، ـــ شۇ بولسىدى، تازا كۆڭۈلدىكىدەك بولغان بولاتتى، تۆرده ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ خىزمىتىنى قىلاتتىم، ـــ لېكىن ئۇ ئويلاپ ـ ئويلاپ كۆڭلىگە ئەندىشە چۈشۈپ لاسسىده بولۇپ قالدى، ـــ ۋاي خۇدايىم، بۇ جاھاننى... ئۇ دېگەن باينىڭ قىزى تۇرسا... ئۇنىڭ ئۇستىگە تېخى كىچىككىنە سېكىلەك قىز تۇرسا، ئېغىز ئېچىشقا بەك بالدۇر، يەنە ئالتە ـ يەتتە يىل ساقلايدىغان گەپ.»

*　　*　　*

دېگەندەك، باقاخۇن ئەتىسى ئاخشىملا بالىلار ئۈچۈن مەشرەپ قىلىپ بەردى. مەشرەپكە كىچىكلەرمۇ، چوڭلارمۇ، قىز ـ چوكانلارمۇ كەلدى. بۇگۈنكى تۆر بالىلارنىڭ بولدى. چوڭلار رازىمەنلىك بىلەن پەگادا ئولتۇرۇشتى. ئۆيگە پاتمىغانلار ھويلىدا چېلىشىشقا چۈشتى. جۈمەخۇن بوز پاقلاننى سويدى. لېگەن ـ لېگەنلەردە ئالما، ئامۇت، قوغۇن ـ تاۋۇزلار تىزىلدى. شورپىدىن كېيىن پولۇ تارتىلدى، ھېلىماخۇن، سېلىماخۇنلارنىڭ ئورنىغا قاسىم راۋاب، سەمەت غېجەكلەر ھازىر بولدى.

داپ، غېجەك، ساتارلار سازلاندى. بۇ مەشرەپمۇ باشقا مەشرەپ، توي ـ تۆكۈنلەردە ئانچە ـ مۇنچە ئېيتىلىپ قالىدىغان «دوك موللام»نى دولان ئۇسسۇلىغا تەڭكەش قىلىپ باشلاندى. ئەنجانباي ئوتتۇرىغا چۈشتى، چۆرىدەپ تۇرغانلارغا تەزىم قىلدى، ساز، ناخشىلارغا ماس كەلتۈرۈپ ئۇسسۇلنى باشلىدى. ئۇ ئۇسسۇلنى

لەرزان ئوينايتتى. ساز، ناخشىلارغا پۈتۈن ـ قوللىرى جاي ـ جايىدا ماس كېلەتتى. ناخشا قايغۇلۇق مۇقامدا سوزۇپ ئوقۇلغاندا بېشى ئېگىلەتتى، كۆزلىرىدە ياش تامچىلىرى ئەگىپىنىپ، خۇشاللىق كۈيلىرىدە كۆزلىرىدە، لەۋلىرىدە كۈلكە جىلۋىلىنەتتى.

موللام ـ موللام، ئەسلىي ئەمەس موللام،
تۇغۇلۇپ قويۇلغان ئىسمى موللام.
قىش ـ ياز دېمەي ئون يىل ئوقۇپ موللام،
«موللام» دەپ يازالمىغان موللام.

ناخشىنىڭ ياندۇرمىسىنى ھەممە ئادەم بىلەتتى، سازلارغا تەڭكەش قىلىپ چاۋاك بىلەن ئېيتاتتى:

موللام ـ موللام، دوك موللام،
ئاقساپ ماڭسەن موللام.
بىر پۇتۇڭ ناكار بولدى،
زايە بولدۇڭ دوك موللام.

قىزىل جىلغا بېشىدىكى قاشتا،
تۇتۇۋاپتۇ ئۆزىدىن چوڭ ئاشنا.
يېشى ئەللىك ھەم ئورۇق ـ ئاشتاختا،
ساۋاب بولسۇن، دەپتۇ قولۇم ـ قوشنا.

ياندۇرمىسى:

يولۇڭنى تېپىۋاپسەن،
مۇبارەك بولسۇن موللام.
جاھاندىكى ئىشلارنىڭ
قىزىقى شۇ دوك موللام.

ئەنجانباي ئۇسسۇلنى ھەۋەس بىلەن ئويناياتتى. پۇت ـ قوللىرىنى ناخشا، سازلارغا كېلىشتۇرۇپ تەڭكەش قىلاتتى، گاھى ئوتقا چۈشكەن قىلدەك تولغىناتتى، گاھى تال ـ چۈۋقىتەك ئېگىلەتتى. موللامغا بەخت كەلگەندە مەيدىسىنى كېرىپ پىرقىرايتتى. قوللىرىدىن قارس چىقىرىپ، سىپتا قەدەم بىلەن ئالدى ـ ئارقىسىغا لىك ـ لىك دەسسەيتتى. لەۋلىرىدە جىلۋىلىك كۈلكە يامراپ، ئوڭ قېشىنىڭ قۇيرۇقىدا لىپ ـ لىپ قاش ئېتىپ كىشىلەرنى كۈلدۈرۈۋېتەتتى.

ماڭاي دېسە ماجالى يوق موللام،
ئېشەكنى يانقۇزۇپ مىنىپ موللام.
ئاخشام كېلىپ، سەھەردە كېتىپ موللام،
كۆڭلىنى ئوبدان خۇش قىپتۇ موللام.

ياندۇرمىسى:

موللام ـ موللام، دوك موللام،
بوش كەلمەپسەن دوك موللام.
سەنمۇ ھەم ئوغۇل بالا،
غەيرەت قىلغىن دوك موللام.

موللامغا كۈلپەت كەلدى. ئەنجانبايىنىڭ بېشى ئېگىلىپ، چىرايى تۇتۇلدى، كۆزلىرى قىزىرىپ، كىرپىكلىرىدە ياش تامچىلىرى يالتىرىدى. ئۇ شۇ ھالدا ئورنىدىلا پىرقىراپ چۆرگىلەۋەردى. ئەنە يىقىلىدۇ، مانا دۈم چۈشىدۇ دەپ ھەممە ئادەم دەككە ـ دۈككىگە چۈشتى. لېكىن، قاراۋېرىپ ئۆزلىرىنىڭ بېشى قېيىپ يەرگە قارىۋېلىشتى.

ناله قىپتۇ موللام ئاللاغا،
نان تېپىپ بېرەلمەي بالىلارغا.

نان تېپىپ بەرسە يېمەي، كۆڭۈل دەپتۇ،
ئاچچىقىدا راسا ساپتۇ باشلارغا.

ياندىكى ئۆيدە قىز ـ چوكانلار نەغمە ـ ناۋا قىلىپ، ئۇسسۇل ئويناپ ئولتۇرۇشقاندى. لېكىن، ئۇلارنىڭ ئويۇنلىرى تازا قىزىمىدى. شۇڭا، «ئەنجانبايىنىڭ ئۇسسۇلىنى كۆرىمىز» دەپ ئولتۇرالمايلا قېلىشتى. بىردىن، ئىككىدىن سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ كېتىپ ئۆيدە ئازلا قىزلار قالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارمۇ ئۆز ئويۇنلىرىنى بولدى قىلىشتى ـ دە، توپۇرلىشىپ چىقىپ، ئىشىك ئالدىدا قىستا ـ قىستاڭ هالدا ئۆره تۇرۇپ ئەنجانبايىنىڭ ئۇسسۇلىنى كۆرۈشكە باشلىدى.

ئەنجانباي ئۇسسۇل ئويناۋاتقىنىدا لىككىدە بېشىنى كۆتۈردى. شۇ هامان كۆزلىرى ئىشىك ئالدىدىكى قىز ـ چوكانلار ئارىسىدا ئۆزىگە جىلۋىلىك ناز بىلەن تەبەسسۇم قىلىپ تىكىلگەن بىر جۈپ ئوتلۇق كۆز بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. «ئاھ ! بۇ جادۇ كۆزلەرنى !...»

ئەنجانباي خۇددىنى يوقىتىپ قويغىلى تاس ـ تاماس قالدى، لېكىن شۇئان ئۆزىنى تۇتۇۋالدى، چاندۇرماي ئۇسسۇلىنى ئويناۋەردى. هەر قېتىم ئايلىنىپ ئىشكىنىڭ ئۈدۈلىغا كەلگەندە هېلىقى نازۇك تەبەسسۇملۇق كۆزلەرگە قاراپ يېنىك تەزىم بىلەن قايتۇرۇپ تۇردى. لېكىن، شۇ تاپتا ئۇنىڭ پۈت ـ قوللىرى خۇددى ئۆزىنىڭ ئەمەستەك تازا قولاشمايلا ئۇسسۇلنى بايىقىدەك لەرزان، شوخ، چاققان ئويناياتقاندى. چۈنكى، قىزنىڭ شەهلا كۆزلىرى ئۇنى ئىلكىگە ئېلىۋالغاندى. ئۇ شەهلا كۆزلەر ئۇنى سىرتقا چىقىشقا ئىشارەت قىلدى. ئۇ سەل تېڭىرقىغان هالدا چاندۇرمايلا ئاستا مېڭىپ سىرتقا چىقىپ كەتتى. سەزگۈر ئانا توختىخان هەممىنى كۆرۈپ، تۇيۇپ تۇردى: «توۋا ! بويىغا يەتمىگەن تېخى ئەمدىلا ئون ياشتىن هالقىغان كىچىككىنە قىز بالا تۇرۇپ ئوغلۇمنى ئۆزىگە رام قىلىۋاپتۇ. كۆزلىرى ئەجەب

ئوتلۇق ئىكەن، رىزقى قېتىلسا كېيىنچە...»

توختىخان چوڭ ئوغلى جۇمەخۇننى ئەنجانباينىڭ ئورنىغا ئۇسسۇلغا چۈشۈشكە ئىشارەت قىلدى. جۇمەخۇن سەل تېڭىرقىغاندەك تۇرۇپ قالدىيۇ، لېكىن شۇ ھامانلا ئۆچ ئاغىنىسى بىلەن بىللە ئۇسسۇلغا چۈشتى.

ئايشەمگۈل ئەنجانبايىنى دەرۋازىنىڭ ئۆ تەرىپىدىرەك ساقلاپ تۇراتتى.

ــ مومام ماڭۇ ئۇزۇكنى سىزگە بېرىڭ، رازى بولسۇن دېگەنىدى. ئۇزاق بولدى. سىز بىلەن كۆرۈشەلمىدىم، قارىڭىزنىمۇ كۆرسەتمىدىڭىز، ــ دېدى ئايشەمگۈل ئەنجانبايغا تەلمۈرۈپ قاراپ، ــ ھېلىقى يىلى سىزنىڭ مېنىڭ كاساپىتىمدىن مۇلامدىن تايىق يەپ يېتىپ قالغانلىقىڭىزنى مومام مەندىن ئاڭلىغانىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ داۋاملىق «ئۇنىڭغا ئۇۋال بوپتۇ، سېنى دەپ ئازار يەپتۇ. ئۇنى ئوبدان رازى قىلمىساق بولمايدۇ» دەپ سىزنىڭ گېپىڭىزنىلا قىلىدۇ. شۇڭا، مومام سىزگە مۇشۇ ئۇزۇكنى ئەۋەتتى. رازى بولۇپ قالسۇن، دەيدۇ.

ــ ئۇزۇك؟

ــ ھەئە ئۇزۇك، سىزنى كۆڭلىدىكىدەك رازى قىلىش ئۈچۈن، بۇنىڭدىن باشقا مومامنىڭ كۆڭلىگە يارىغۇدەك ئوبدانراق بىرنېمە تېپىلمىدى. سىزگە يادنامە بولۇپ قالسۇن، دەيدۇ. بۇ ئۇزۇك مومامغا مومىسىدىن قالغان يادنامىسى ئىكەن. يېقىنراق كېلىڭە، ئاۋۇ بارمىقىڭىزغا ئۆز قولۇم بىلەن سېلىپ قويای. سىزگە تازا يارىشىدۇ.

ئەنجانباي قاراڭغۇدا ئۇنىڭ قولىدىكى ۋىلىلداپ تۇرغان ياقۇت كۆزلۈك ئۇزۇكنى كۆردى. ئۇ ھاڭ ـ تاڭ قېلىپ ھودۇقۇپ كەتكەنلىكىدىن خۇددىنى يوقاتقان ھالدا ئۇ كۆرسەتكەن سول قولىنى ئۇنىڭغا ئۇزاتتى. ئايشەمگۈل ئۇزۇكنى ئاغزىدا ھورداپ نەمدەپلا ئۇنىڭ كىچىك بارمىقىغا سېلىپ قويدى. ئەنجانباي داڭ

قېتىپ تۇرۇپلا قالدى:

— ۋاي خۇدايىم ! ئۇ ئىش بولغىنىغا ئۇچ، تۆت يىل بولغان تۇرسا، تېخىچە ئۇنتۇماپتۇمۇ؟

— ۋىيەي، ئۇ ئىشنى ئۇنتۇش مۇمكىنمۇ؟ مەن ئەسلا ئۇنتۇمايمەن !

ئەنجانباي بارمىقىدىكى ئۈزۈكنى سىلاپ تۇرۇپ كەتتى.

— ئەنجانباي ئاكا، — دېدى ئايشەمگۈل سەل دۇدۇقلاپ تۇرۇپ، مەن ئەتىدىن باشلاپ مەكتەپكە بارمايدىغان بولدۇم.

— نېمە، نېمە، نېمە دېدىڭىز؟

— مەن بۇنىڭدىن كېيىن مەكتەپكە بارالمايدىغان بولدۇم.

— ۋۇي، نېمىشقا، نېمە بولدى؟

— بويۇمغا يېتىپ قاپتىمىشمەن.

— سىز؟

— ھەئە مەن. دېمىسىمۇ مەن ئون ياشتىن ئاشتىم.

— ۋاي خۇدايىم، ئەمدى كۆرۈشمىكىمىز تېخىمۇ تەس بوپتۇ ـ دە؟

— كۆڭۈلدە شۇنداق نىيەت بولسىلا، كۆرۈشۈش ئاسان، خوش خۇداغا ئامانەت.

ئايشەمگۈل ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىپلا يەنە مەشرەپ بولۇۋاتقان ئۆيگە كىرىپ كەتتى. ئەنجانباي تېخىمۇ ھاڭ ـ تاڭ قالدى. بىرھازادىن كېيىن ئۇمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يېنىپ كىردى.

* * *

يېرىم كېچىدىن ئۆتكەندە مېھمانلارغا پولۇ تارتىلدى. ئاشتىن كېيىن ئۇلار خوشلىشىپ تارقىلىشقا باشلىدى. ئايشەمگۈل مومىسى بىلەن بىللە قايتىپ كەتتى. بالىلار ھېرىپ كەتكەنىدى، جامائەت تارقاپ بولۇشى ھامانلا كىرىپ ئۇخلاپ قېلىشتى. توختىخان باقاخۇننى يۆلەپ ئىچكەركى ئۆيگە ئېلىپ كىرىپ ياتقۇزۇپ قويدى. ئاندىن ئۆيلەرنى يىغىشتۇردى. ئۇنىڭغىچە تاڭ

سەھەر ۋاقتى بولۇپ قالدى. ئۇمۇ خېلى ھېرىپ قالغانىدى. شۇڭا، كۆزىنى پەنتۇرۇپ ھاردۇقىنى ئېلىۋالماقچى بولدى. لېكىن، شۇ ھامانلا بالىلىرى ئېسىگە كېلىپ ئورنىدىن تۇردى. ئۇلارنىڭ ئۇخلىغاندا يوتقانلىرىنى ئېچىۋېتىدىغان قىلىقى بار ئىدى. شۇڭا، ئانا ئۇلارنى كېچىلىرى بىر - ئىككى قېتىمدىن يوقلايتتى. ئانىغا بالىنىڭ ئۆگىيى بولمايدۇ. ھەممە بالىنىڭ ئوتى ئوخشاشلا بولىدۇ. لېكىن، نېمە ئۈچۈنكىنتاڭ، ئاش - تاماقتا ئەنجانبايغا كەلگەندە ئانىنىڭ قولىدا چۆمۈچ ئۇزاقراق توختاپ قالاتتى. «كىيىملىرى كىرلىشىپ قالدىمكىن» دەپ ئويلاپ، ھەر كۈنى ئاخشاملىرى ئۇنىڭ كۆڭلەك، تامبالليرىنى تەكشۈرۈپ كۆرۈپ باقاتتى. باشقا بالىلىرىنىڭ كىيىملىرى بىر قېتىم يۇيۇلۇپ بولغۇچە، ئۇنىڭ كۆڭلەك، تامبالليرى ئىككى - ئۈچ قېتىم يەڭگۈشلىنىپ قالاتتى. ئەنجانباي ئاخشىمى سەل - پەل كېيىنرەك قالسىلا ئاكىسىنى ئويان - بۇيانغا چاپتۇراتتى. «ھەي، ئۆزى يامانىنىڭ ئوتى يامان دېگەن گەپ راست ئىكەن. بولمىسا بۇ كەپسىز بالىنىڭ ئوتى نېمىشقا باشقىچە بولىدۇ؟»

توختىخان ئەنجانباي ياتقان ئۆيگە كىرگەندە، ئۇ تاتلىق ئۇخلاۋاتاتتى. يوتقىنى سەل ئېچىلىپ قالغان، سول قولىمۇ يوتقانىنىڭ تېشىغا چىقىپ قالغانىدى. ئانا ئۇنىڭ قولىنى يوتقانىنىڭ ئىچىگە كىرگۈزۈپ قويماقچى بولدى. ئۇنىڭ كىچىك بارمىقىدىكى ۋىلىلداپ تۇرغان قىپقىزىل ياقۇت كۆزلۈك ئۈزۈككە كۆزى چۈشۈپ تۇرۇپلا قالدى. بۇ چاغقىچە ئوغلىنىڭ قولىدا بىرەر ئۈزۈكىنى كۆرمىگەنىدى. كۈندە كېچىلىرى تولا تۇتۇپ، سىلاپ تويماي قارايدىغان بۇ قوللاردا بۇنداق نەرسە ئەسلا بولمىغانىدى. ئانا ھاڭ - تاڭ قالدى، بىرھازاغىچە ئويلاپ بۇ ئىشنىڭ تېگىگە زادىلا يېتەلمىدى.

تاڭ يورۇدى. ئەنجانباي ئادىتى بويىچە يەنىلا بالدۇر ئورنىدىن تۇردى، ئانىسى ئۇنىڭ بارمىقىدىكى ئۈزۈكىنى ئىما قىلىپ كۆرسەتتى:

www.uygurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ پېكى ئادرېسى

ـــ بەك چىرايلىق ئىكەن، ساڭا ئوبدان يارىشىپتۇ. مۇبارەك بولسۇن.

شۇندىلا ئۇ بارمىقىدىكى ئۈزۈككە بىرھازاغىچە تىكىلىپ قاراپ تۇرۇپ كەتتى. ئاندىن كېرىلىپ تۇرۇپ كۈلدى:

ـــ ئايشەمگۈلنىڭ مومىسى ئەۋەتىپتۇ.

ـــ ۋىيەي، نېمىشقا؟

ئەنجانباي ئۇيالغاندەك يەرگە قاراپ تۇرۇپ ئانىسىغا ھەممە ئىشلارنى سۆزلەپ بەردى.

شۇندىلا ئانىنىڭ غەش كۆڭلى ئېچىلدى، كۆڭلىدىكى تۇگۈنمۇ يېشىلدى. ئەسلىدە ئۇ بۇ ئۈزۈكنىڭ كېلىش مەنبەسىنى ئويلاپ تاپالماي تاڭنى ئاتقۇزغانىدى. ئوغلىدىن ئەنسىرەپ «جاھاندا ئازمايدىغان كىم بار؟ ناۋادا ئېزىپ سېلىپ، قىمارغا ئارىلىشىپ قالغان بولسا، ئۇتۇۋالغان ئوخشايدۇ» دەپ ئوغلىدىن گۇمانلىنىپ خاپا بولۇپ قالغانىدى. دېمىسىمۇ شۇ كۈنلەردە ياشلار ئارىسىدا قىمار ئويناش ئەدەپ كېتىپ، ئاتا ـ ئانىلار غەم ـ ئەندىشىدە ئۆتۈشەتتى. ھە، مانا ئەمدى بولدى. ھەممە ئىش ئايدىڭلاشتى، توختىخانىنىڭمۇ كۆڭلى جايىغا چۈشتى.

ـــ ھە ئەسلىدە مۇنداق ئىش ئىكەن ـ دە ! ۋاي خۇدايىمەي، ئاشۇ كىچىككىنە ئىشنىمۇ تاكى ھازىرغىچە ئۇنتۇمىغان بولسا... نېمىدېگەن ئاق كۆڭۈل ـ ھە. بىچارە مومای نەۋرىسىگە بەك ئامراق ئىكەن. بوپتۇ، بىزمۇ ئۇنىڭ ئوبدان يارىشىقىنى قىلايلى.

توختىخان بىرھازاغىچە ئويلىنىپ ئولتۇرۇپ قالدى، ئويلاپ ـ ئويلاپ ئاخىر ئورنىدىن تۇردى. ئىچكەركى ئۆيگە كىرىپ كاتساندۇقنىڭ ئىچىدىكى كىچىككىنە تۆمۇر ساندۇقچىنى تېپىپ، قىزىل تاۋارغا يۆگەلگەن بىر تۇگۇنچەكنى يەشتى. ئۇنچە ـ مارجانلار ئارىسىدىن كۆپكۆك ياقۇت كۆزلۈك ئۈزۈكنى ئالدى ـ دە، بىردەم تىكىلىپ قارىدى. بۇ ياقۇت كۆزلۈك ئۈزۈكنى ئەنجانباي تۇغۇلغاندا شازادىبۇۋى ئۇنى مۇبارەكلەپ سوۋغا قىلغانىدى. ئۇ ئۈزۈككە يەنە بىردەم تىكىلىپ قاراپ ئاستا

ئورنىدىن تۇردى. ئەنجانبايىنىڭ قېشىغا كېرىپ، ئۇزۇكنى ئۇنىڭغا تەڭلىدى:

— سەنمۇ ماۋۇ ئۇزۇكنى ئايشەمگۈلگە بەرگىن. «بۇ مېنىڭ سىزگە تۇنجى قېتىم قىلغان سوۋغىتىم بولۇپ قالسۇن» دېگىن. ئۇ ئەقىللىق قىز، كۆڭلىمىزنى چۈشىنىدۇ.

توختىخان بۇ ئۇزۇكنى ئەنجانبايىنىڭ هېلىقى قىزىل ياقۇت كۆزلۈك ئۇزۇك سېلىنغان بارمىقىغا جۈپلەپ سېلىپ قويماقچى بولغانىدى، ئۇ بارماققا بۇ ئۇزۇك پاتمىدى. چىمچىلاقىغا ئوبدانلا پاتتى. توختىخان ئۇزۇكلەر سېلىنغان ئىككى بارماقنى تۇتۇپ جۈپلەپ باققانىدى، ۋاھ! ئوبدانلا جۈپ كەلدى. توختىخان كۈلدى:

— پاھ - پاھ! بىرى قىزىل، بىرى كۆك. جۈپلەنسە بەك چىرايلىق يارىشىدىكەن!

ئەمدى ھەر ئىككىلىسى تەڭلا قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىشتى. توختىخان جۈپلەنگەن ئۇزۇكلەرگە زوقلىنىپ يەنە بىردەم تىكىلىپ قاراپ تۇردى - دە، «خۇدايىم شۇنداق قىلغىلى نېسىپ قىلار» دەپ ئاستا چىقىپ كەتتى. ئۇ بۇ كۆپكۆك ياقۇت كۆزلۈك ئۇزۇكنىڭ ئەتىلا ئاشۇ نازۇك بارماقىغا سېلىنىپ قويۇلىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى.

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

يەتتىنچى باب

ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى ئادەمنى

ئوپال، قۇمباغ كەنتى يېكچى مەھەللىسى، 1927 ـ يىلى كەچ كۈز.

ـــ ئارغامچا ـ ئارغامچا ـ ئارغامچا ! ...

ـــ غەلۋىر ـ غەلۋىر ـ غەلۋىر ! ...

كۆك قەردە توپلىشىپ ئۇچۇۋاتقان قارا قۇشقاچلار گويا بالىلارغا ئىتتائەت قىلغاندەكلا پەرۋاز قىلىشاتتى. گاھ غۇيىيدە تىزىلىپ خۇددى ئارغامچىدەك ئۇزۇن سەپ بولاتتى، گاھ گۇررىدە يىغىلىپ خۇددى غەلۋىردەكلا يۇمىلاق بولۇپ ئۇچاتتى. گاھ لاچىندىن ئۇركۈگەندەكلا ۋاشىشىدە كۆك قەرىگە شۇڭغۇيتتى، گاھ قومۇشلۇقتا قارا قۇيۇن كەلگەندەكلا گۇر قىلىپ پەسلەيتتى. بالىلار قارا قۇشقاچلارنىڭ ئەنە شۇنداق گاھ غەلۋىردەك يۇمىلاق بولۇپ، گاھ ئارغامچىدەك ئۇزۇن سەپ بولۇپ، گاھ كۆك قەرىگە شۇڭغۇپ كۆتۈرۈلۈپ، گاھ گۇررىدە پەسلەپ يەر يۈزىگە يېقىنلىشىپ ئۇچۇشلىرىغا زوقلىنىپ قاراپ قاقاقلاپ كۈلۈشەتتى، چاۋاك چېلىشاتتى، دوپپىلىرىنى ئاسمانغا ئېتىپ سەكرىشەتتى، ھەۋەس بىلەن توۋلىشاتتى:

ـــ ئارغامچا ـ ئارغامچا ـ ئارغامچا ! ...

ـــ غەلۋىر ـ غەلۋىر ـ غەلۋىر ! ...

ـــ ئەنە شۇنداق قىلىپ بالىلىرىنى ئۆگىتىدۇ. تاغدىن ئۆتۈپ كەتمىسە، قىشتا... ئاھھۇ ! ـ ئاھھۇ !... ياز بولسا كېلىدۇ. قىش بولسا يەنە كېتىدۇ. ھەي ! ... شۇم قىش يەنە كەلدى ! يەنە شۇ دىشۋارچىلىق... سوغۇق...

شۇ تاپتا ئۇ ھېچنېمىنى سەزمەيتتى. يېنىدىلا پاراسلىتىپ قوناق شېخىنى باغلاۋاتقان بوۋاينىڭ ھېلىقىدەك ئېچىنىشلىق دادلاشلىرىمۇ ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرمەيتتى. ئۇ ئاسمانغا قاراپ ھاڭۇېقىپ تۇراتتى. قاپقارا ئويناق كۆزلىرى توختىماي چىمىلدايتتى، يۈمران لەۋلىرىدە پىسىڭ ـ پىسىڭ كۈلكە يۇگۇرۇيتتى.

ـــ ھوي سۇلايمان ! ھوي سۇلايمان قاپاق ! !

ئۇ چۆچۈپلا ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ قاراپ مەمتىمىنگە كۆزى چۈشتى ـ دە، قورقۇپلا كەتتى. مەمتىمىن قىر بېشىدا بېلىگە تىرىۋالغان ھاسىسىنى قولتۇقلىرىدىن ئۆتكۈزۈپ پۈتلىرىنى خۇددى جۈۋازچىنىڭ قايچىسىدەك كېرىپ تۇرغان ھالدا ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراپ تۇراتتى. ئۇ بېلىنى كىندىكىنىڭ خېلى تۆۋىنىدىنلا باغلىۋالغانىدى. شۇڭا، مەيدىسى ئېچىلىپ، قورسىقى خۇددى ئېسىپ قويغاندەكلا پومپىيىپ چىقىپ قالغانىدى. چىغ يوللۇق يالاڭ تونىنىڭ ئۈستىدىن باغلىۋالغان قىزىل تاۋار بەلۋاغنىڭ ئۇچلىرى تىزىغىچە ساڭگىلاپ تۇراتتى. ئۇنىڭ بۇ تۇرقى بەئەينى قارانچۇققىلا ئوخشايتتى.

ـــ كالىنى توسىمامسەن ئەبگار !

كالىلار بېشىنى كۆتۈرمەي ئوتلاۋاتاتتى. لېكىن... ئالا بۇقا... «ئاپىلا !...» سۇلايمانىنىڭ يۈرىكى قارتلا قىلدى ـ دە، ئالاقزادە بولۇپ كەتتى. كۆز يەتكۈسىز كەڭرى قوناق ئېڭىزلىققا باشتىن ـ ئاياغ قاراپ چىقتى، لېكىن ئالا بۇقا كۆرۈنمىدى.

ـــ ھوي ھاڭۇاقتى قارىغۇ ! ئاۋۇ كالىنى توسقىن دەيمەن ! ـــ مەمتىمىن ھاسىسىنى شىلتىپ يول تەرەپنى كۆرسەتتى، ـــ تۇرغىنىنى دېپەيدەك !

ئالا بۇقا قىرغا بېسىقلىق تېخى بېشى ئۇزۇلمىگەن قوناق شاخلىرىنى تازا ھۇزۇرلىنىپ يەۋاتاتتى. سۇلايمان چۆچۈپلا كالىغا قاراپ يۇگۇردى:

ـــ ھوش ـ ھوش ! قارىغا بالا تەگكۇر !

لېكىن، كالا توۋلىغانغا پەرۋا قىلمىدى. قوۋرۇقىنى شىپاڭشتىپ، شاختىن بېشىنى كۆتۈرمىدى، سۆلايمانىڭ قورقۇنچىتا پۈت ـ قوللىرى كالانىپايلاشتى ـ دە، ھەلدۈگۈنۈلا ئورغاق قىيپاش كەسكەن ئۇچلۇق قوناق كۆتىشكىگە گاچىدە دەسسەپ سالدى ! ئۇنىڭ پۈتى پىژژىدە ئېچىشىپ كەتتى، بىردەمدىلا ئۇنى تىترەك ئارىلاش سوغۇق تەر باستى، شۇ ئارىلىقتا مەتمىن ھاسسىنى پۇلاڭلاتقىنچە يۈگۈرۈپ كەلدى ـ دە، كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، سۆلايمانىنى باش ـ كۆز دېمەستىن ۋاقىشتىپ ئۇرۇۋەردى. سۆلايمان «ۋاي»مۇ دېمىدى. پەقەت ئورۇق قوللىرى بىلەن يۈزىنى توسۇپلا تۇرۇۋەردى. لېكىن، ھاسا ئۇنىڭ بىلەكلىرىگە، باش ـ كۆزلىرىگە ۋاقىشتىپ تېگىۋەردى.

ـــ ھۇي تۇزكور ! كىم نەجىس؟ !

ـــ ...

ـــ بىز نەجىسمۇ؟ !

ـــ سۆلايماندىن سادا چىقمىدى. مەتمىن يەنە چىشىنى غۇچۇرلىتىپ تۇرۇپ ھاسىسىنى ئېگىز كۆتۈردى ـ دە، ئۇنىڭ بېشىنى چەنىلەپ: «ئەي ! » دەپ شىلتىدى، لېكىن ھاسا سۆلايمانغا تەگمىدى. «تارس !» قىلغان بىر تېپىك بىلەنلا «تاراڭشدە !» نېرىغا قاڭقىپ كەتتى. مەتمىن چۆچۈپلا يېنىغا قارىغانىدى، ئۆزىگە مىختەك قادىلىپ تۇرغان ئەنجانبايغا سوقۇلۇپ كەتكىلى تاس ـ تاماس قالدى. ئۇ ئارقىسىغا بىر قەدەم داجىپلا ۋارقىرىدى:

ـــ سەن؟ ! سەن... نېمە دەيسەن؟ !

ـــ كىشىلەرنى ئۇرما دەيمەن ! قانداق؟ !

ـــ ھوي چىت لاتسى ! سېنىڭ نېمە كارىڭ؟ !

ـــ ھوي تېرەك قۇرتى نەجىس ! مېنىڭ نېمىشقا كارىم بولمايدىكەن؟ ! نوچى بولساڭ يەنە ئۇرۇپ باقە ! ئاۋۇ ھورپەيگەن تەخەي تۇمشۇقۇڭنى ئامۇت سالغان خورجۇن قىلىۋەتمىسەم ھېساب ئەمەس !

ئېگىزلىقنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى كۆتۈرمە ئېرىقنىڭ بويىدا بىرمۇنچە ئايالالار قوناق سويۇۋاتاتتى. ئىككىسىنىڭ توۋلاشقان ئاۋازى ئۇلارغا ئاڭلىنىپ قالدى بولغاي، ئاردىدىن بىر ئايال ئورنىدىن تۇردى، قولىنى پېشانىسىگە قويۇپ سايىۋەن قىلىپ تۇرۇپ ئۇ ئىككىسى تەرەپكە بىردەم تىكىلىپ قاردى ـ دە، شۇ هامان رومىلىنى قولىغا ئېلىپ بۇ تەرەپكە قاراپ يۈگۈردى. ئۇ توختىخان ئىدى. ئۇ پۈتلىشىپ نەچچە قېتىم يىقىلدى، يەنە تۇردى. ئاخىر بولالماي يىراقتىنلا هاسىراپ تۇرۇپ توۋلىدى:

ـــ هاي، هاي... بالىلىرىم، ئۇرۇشماڭلار ! نومۇس قىلىڭلار، جېدىلىڭلار نە ـ نەگە كەتتى ئالەمنى مالەم قىلىپ،ـــ ئۇلار ئىككىسى تەڭلا لەپپىدە قاراشتى. توختىخان هاسىراپلا ئۇلارنىڭ قېشىغا كەلدى،ـــ بولدى، بولدى ئۇرۇشماڭلار چۈجە ـ خورازلار، يىگىرمە ياشقا كىرىپ قالدىڭلار، غىجىلىشۇەرمەي ئوبدان ئەل ـ ئاغىنە بولۇپ ئوينىڭلار، ـــ توختىخان ئىللىق كۈلۈمسىرەپ مەتمىننىڭ قېشىغا كەلدى. گەرچە توپا ـ چاڭ بولمىسىمۇ ئۇنىڭ چاپان، تامبالىرىنى قاقتى،ـــ خاپا بولمىسلا بالام، مەن ناماقۇل بولاي، ئۇنى مەن ئادەم قىلاي.

توختىخان مەتمىننىڭ مەيدىسىنى يېپىپ قويماقچى بولۇپ، ئۇنىڭ چاپىنىغا قولىنى يېقىن ئەكېلىشىگە مەتمىن تەلەتىنى غۇڭزىدە تۇردى ـ دە، ئىتتىرىۋەتتى:

ـــ ئۆتۈپ بارسىلا نېرى ! قېلىنلىقىنى !

ـــ خوش، خوش بالام، خاپا بولمىسىلا، كۆڭۈللىرىگە ئالمىسىلا.

ـــ هىم، ئاغىنە بولىمىش تېخى ! كىم بىلەن؟ هىم،ـــ ئۇ تۇمشۇقىنى ئۇچلاپ، بوينىنى تولغىنىچە بېرىپ هاسىسىنى قولىغا ئالدى. قىرىدىن ئۆتۈپلا ئاغزىنى بۇزدى،ـــ شۇمتىكىگە گەپ قىلمايدۇ، ماڭا تېخى هىتتى ـ پىتتى دەيدۇ سەت پۇچۇق ! ئەبگار دېۋانە ! ماكانسىز سۈپۈرۈندى !

«ماكانسىز ! قەلەندەر !» ئاھ خۇدا ! يەنە شۇ ئاھانەت !

ئاتا ـ بوۋىسىدىن مىراس قالغان ئۈتتىمۇ كۆيمەيدىغان، سۇدىمۇ ئېرىمەيدىغان بۇ قاباھەتلىك ئاھانەت يىللاردىن بېرى ئۇلارنىڭ پېشانىسىدىن نېرى كەتمىدى. مۇشۇنداق مۇناپىقلار گەپ ئارىسىدا گەپكە پۇتلاپ «ماكانسىز! قەلەندەر!» دېگەندەك گەپلەرنى قەستەنگىلا ئارىلاشتۇرۇپ، ئۇلارنى زەھەرلىك يىلاندەك چېقىۋالمدۇ. تىللاپ ئاھانەت قىلمىدۇ، بۇنداق ھاقارەت ـ ئاھانەتلەرگە ئەنجانباي پەقەتلا چىدىمايتتى، زەردىگۆش بولۇپ خۇددى ئوتتا پۈچۈلانغاندەكلا تولغىنىپ كېتەتتى. ئۇ شۇ تاپتىمۇ مەمتىمىنىڭ ئۆزىنىڭ ئالدىدا ئانىسىنى ئاشۇنداق سەت ھاقارەت قىلغانلىقىغا زادىلا چىداپ تۇرالمىدى. ئاچچىقىدا چىرايى تاتىرىپ كەتتى! شۇنداق بولسىمۇ ئۇ چىشىنى چىشلەپ تۇرۇپ ئۆزىنى بېسىۋالدى.

ـــ ھەي ئېشەك، يوغانلىق قىلما! گېپىڭ بولسا ماڭا قىل، ئانامنى چىشلەپ تارتما!

ـــ ھوي، مەن تېخى سەندىن قورقامدىم؟ ماكانسىز! قەلەندەر! «ماكانسىز! قەلەندەر!» ئاھ خۇدا!

يەنە شۇ قاباھەتلىك ھاقارەت ـ ئاھانەت!

مانا ئەمدى ئەنجانباي ئۆزىنى زادىلا تۇتۇۋالالماي قالدى. ئۇ ئىپلاسنىڭ ئاغزىنى يىرتىپ تاشلاش ئۈچۈن چىشىنى غۇچۇرلىتىپ ئۇنىڭغا تاشلاندى! لېكىن، توختىخان كاپىدە ئېسىلىۋېلىپ ئۇنى ماڭغىلى قويمىدى:

ـــ قوي بالام، ئاۋارە بولما. ئەسكى بىلەن تەڭ بولما، خۇدايىم بىر كۈنى ئۇنىڭمۇ جازاسىنى بېرىدۇ.

مەمتىمىن قېچىپ كېتىۋېتىپ يەنە ئاغزىنى بۇزۇپ تىللىدى:

ـــ قېنى كەلمەسەن ئاغزىدا شەھەر ئالىدىغان پوچى، تاغدا تېزەك يېيدىغان ماكانسىز غالچىنىڭ بالىسى! ئۇقۇپ قوي! مەن ھېچنېمىدىن قورقمايمەن! غوجىكاڭ بەگنىڭ ئەتىۋارلىق بالىسى. خەپ توختاپتۇر، قاپىقىڭنىڭ بېزىنى ئالمايدىغان بولسام!

ـــ ھىم، ھېلىغۇ بەگنىڭ بايۋەچچىسى ئىكەنسەن، ئامبالنىڭ

كۆچۈكى بولساڭمۇ پەرۋايىم پەلەك. مېنىمۇ ئوبدان بىلىپ قويۇ: باقاخۇنىنىڭ ئوغلى. تۇرغان - پۈتكىنىمنىڭ ھەممىسى باشتىن - ئاياغ ئەنجانباي ! سەنمۇ ئالدىرىمايۇ تۇر، خەپ نوخلاڭنى ئالمايدىغان بولسام !

— قويە بالام، تىلىغا كۆيدۈرگۈ چىققۇر ئۇ ئەسكىگە ئۆزۈڭنى ئاۋارە قىلمىغىنا.

سۇلايمان تېخىچە پۈتىنى قۇشلاپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ تىلىنىپ كەتكەن پۈتىدىكى قان توختىغان، لېكىن چىرايى تاتىرىپ كەتكەن، ئۆزىمۇ تۈگۈلۈپلا قالغانىدى. توختىخان ئۇنىڭ سوغۇقتا قىزىرىپ چاك - چاك يېرىلىپ، خۇددى ئۆمۈچۈك تورىدەكلا تىلىم - تىلىم بولۇپ كەتكەن ئورۇق پۈتلىرىغا قاراپ ئىچى ئاغرىپ كەتتى - دە، ئاستا ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ يارىلانغان پۈتىنى قۇچىقىغا ئالدى.

— بالام، بەك ئېچىشۇاتامدۇ؟ ھەي ئىستەي ... — ئۇ يانچۇقىدىن كىچىككىنە قايچىسىنى چىقاردى. داكا رومىلىنى كىرت - كىرت كېسىپ بىر پارچىسىدا ئۇنىڭ كۆتىشەك تىلىۋەتكەن پۈتىنى سۈرتۈپ تازىلىدى، ئاندىن قالغان پارچىسىدا يارىنىڭ ئاغزىنى بېسىپ تۇرۇپ تېڭىۋەتتى، — ھە، مانا ئەمدى بولدى. ئۇشۇڭ يارىسى بولۇپ قالمىسىلا، ئاسانلا ساقىيىپ كېتىدۇ.

— رەھمەت توختىخان ئاچا، مەن بىلمىسەم، خۇدايىم بىلەر.

— ئو... رەھمىتىگىنى قوي. يارىڭ ساقىيىپ قالسا مەن شۇنىڭغا خۇش. پەخەس بول، سۇ ئوتلاپ قالمىسۇن، يىرىڭداپ قالىدۇ.

— ئانا.

— ھە.

— مېنىڭ ھېلىقى پۈتۈمغا پاتمىغان كەشىم نەدە؟

— كاتىنىڭ كەينىگە تاشلاپ قويغاندەك قىلىۋىدىم، ئۇكىلىرىڭ كىيەمدىكىن دەپ.

— هه، بولدى، ئۇلارغىمۇ خۇدايىم يېرىپ قالار. — ئەنجانباي قولىنى شىلتىدى ـ دە، ئۆيۈ تەرەپكە قاراپ يۈگۈرۈپ كەتتى. ئۇ ئارىدىن ھايال ئۆتمەيلا ھاسىرغىنىچە نىمكەش بولغان بىر جۇۋا تاسمىلىق كەشتىلى كۆتۈرۈپ يېنىپ كەلدى، — قېنى، ئاداش، كىيىپ باقە. چوڭ كېلىپ قالسىمۇ مەيلى، ئىشقىلىپ، سوغۇققا دالدا بولىدۇ.

ئانا ئۇنىڭ گېپىنى ماقۇللىغاندەك بېشىنى لىڭشىتىپ تۇرۇپ پىسكىدە كۈلدى.

— بىچارە بالا ھۇ ھالى بىلەن كاللىلارنى قانداقمۇ باقالار؟

— مەن بېقىپ تۇراي.

— سەن؟... ئاشۇ بەگنىڭ كاللىرىنى؟ ...

— بولمىسا بەگ ئۇنى قوغلاپ چىقىرىدۇ. ئۇ قارا يېتىم تۇرسا، باردىغان ـ تۇردىغان جايى بولمىسا...

— سەن ئوقۇۋاتساڭ؟

— ۋاي ئانامەي، ئوقۇش، ئوقۇش دەۋېرىدىكەنسەن، ئەجەبمۇ زېرىكتىم شۇ توختى مولامدىن ! كۈندە جەڭگى ـ جېدەل، ئۆگەتكەن نەرسىسىنىڭ تايىنى يوق، ساپلا قۇرۇق ۋەز ـ نەسىھەت ! ئۇنى دېمىسەمغۇ ئاللىبۇرۇنلا ! ... «ھىم بولمىدى، دېمەيدىغان گەپ ئاغزىدىن چىقىپ كېتىپ قالدى !» ئانا ئەجەبلەندى. ئوغلىنىڭ گەپنى ئۇزۇپ قويۇشى، ئۇنىڭغا غەلىتە تۇيۇلدى، ئۇ لەپپىدە ئوغلىغا قارىدى.

— هە، نېمە دېدىڭ؟ ئۇنى دېمىسەم؟ بۇ... بۇ؟

ئوغلى يەرگە قارىۋالدى. ئاق سېرىق مەڭزى ۋاللىدە قىزاردى.

ئانا ئوغلىدىن جاۋاب كۈتۈپ تۇرۇپ قالدى. لېكىن، ئوغلى تەپكۈچ ئويىنىغاندەك كۆتىشەككە يەڭگىل ـ يەڭگىل تېپەتتى. «توك ـ توك» چىققان ئاۋازغا تەڭكەش قىلغاندەك ئويچان كۆزلىرىنى لىپ ـ لىپ يۆتكەيتتى. ئانا سۆزمە قاپاقلىرىنى لىككىدە كۆتۈرۈپ ئويلىنىپ قالدى:

«كىم بىلىدۇ باللار ئىشىنى، ئۇنى دېمىسەم، دېگىنىگە

قارىغاندا، ئۆزىگە ئوخشاش ئويۇن قېپى بىر ئاغىنىسىنى دەيدىغان ئوخشايدۇ بەلكىم.» لېكىن، ئانا ئوغلىنىڭ ئۇ «ئويۇنقېپى ئاغىنىسى»گە قىزىقىپ قالدى. «ۋاھ ئۇنى دېمىسە ئاللىبۇرۇنلا مەكتەپتىن قالىدىكەن ـ دە، قالتىسقۇ ! شۇنداق تارتىشقۇدەك كۆڭلىدىكى بىرەر ئادىمى بولمىسا، ئۇنداق گەپنى قىلامدۇ؟ شۇ ئاغىنىسىگە تارتىشىپمۇ بولسا مەكتەپكە كۆيۈك ئاپتاپتەك ئانچە ـ مۇنچە پال ـ پۇل بېرىپ يۈرۈپتۇ ـ دە.»

ئانا ئوغلىنىڭ كۆڭلىدىكى ئاشۇ ئادىشىنى بىلمەيتتى. بىلسە ئىدى، ئۇنىڭغا ئۇنى ـ بۇنى بېرىپ مېھمان قىلاتتى. ئۆز بالىسىدەك كۆرۈپ ئوغلىغا تېخىمۇ ئامراق قىلاتتى. شۇ ئادىشى ئوغلىغا گەپ يېگۈزۈپ، ئۇنى مەكتەپتىن سوۋۇمايدىغان قىلاتتى. مۇشۇ كۈنلەردە ئۇنداق قىلمايمۇ بولمايتتى. ئوغلى «تاپتىن چىقىۋاتاتتى». سەھەردىلا ئېرىق ـ ئۆستەڭلەردىن تۆت پۇتلۇق بولۇپ كېيىكچىلەپ ئاتلايتتى، مۇزلۇق سۇغا بېلىقچىلاپ سەكرەيتتى. ئەتىگەنلىك ناشتىدىن كېيىن مەكتەپكە كېتەتتى. لېكىن، ئانا تېخى قاچا ـ قۇچىلارنى يۇيۇپ بولغۇچە ئەنجانباينىڭ قىزىل جىلغا بويىدا ئات چاپتۇرۇپ يۈرگەنلىكىنى ئاڭلايتتى، ئۇ يەردىن ياندۇرۇپ كەلسە، چېلىشىش سورۇنىغا چاپاتتى. ئاتا ـ ئانىسىنى قورقۇتۇپ، ئالتە قۇرلۇق ئېگىز تامنىڭ ئۈستىدە سېرىق تورغايدەك يورغىلايتتى. تېخى بۇنى ئاز دېگەندەك، باشقىلارنى مۇشتۇمدەك يوغان تاشلارنى ئۆزىگە قارىتىپ ئاتقىلى سېلىپ، ئۇ تاشلارنى كاپ ـ كاپ تۇتۇۋېلىشلىرىنى دېمەمدىغان ! يەنە تېخى ئادەم بېشىدەك يوغان ـ يوغان تاشلارنى ئېگىز ـ ئېگىز تاملارنىڭ ئۇ تەرىپىگە گۇپ ـ گۇپ تاشلاپ، ئادەمنىڭ تېنىنى جۇغۇلدىتىشلىرىچۇ ئۇنىڭ ! كىيىملىرىنى يۇيۇپ، ياماپ ئۇلگۇرتكىلى بولمايتتى. ئەتىگىنى داغ ـ دۇغسىز، بېجىرىم چىقىپ كەتسە، كەچتە يۇزى كۆك، بۇرنى ئىششىق كېلەتتى. ئىشقىلىپ، نەدە ئەنسىزلىك بولسا ئەنجانبايمۇ شۇ يەردە بولاتتى. شۇنداق بولسىمۇ دەردى يامانىڭ ئوتى يامان دېگەندەك، ئانا

يەنىلا بۇ ئوغلىغا بەكلا ئامراق ئىدى. ئۇنى دەپ يىغىدىن دائىم بىر توقاچنى كەم قىلمايتتى. كەڭ ئولۇق بەلكىسى، تەڭتۇشلىرىدىن بىر غېرىچ ئېگىز تۇرىدىغان قالايمىقان بوي، تۇرقى، سوزۇنچاق قاش ـ قاپاقلىرى، ئوينىغاندا تۇرىغان يوغان كۆزلىرى، كىشىلەرنى كۈلكىگە قىستايدىغان قېشىنلىك قۇيرۇقىنى لىك ـ لىك ئېتىپ ئۇسسۇل ئويناشلىرى، بېشىنى تىك تۇتۇپ، قول سىلىپ مېڭىشلىرى، مۇڭلۇق ناخشىلىرى، ھەممىگە تەڭ ئېگىلىپ سالام بېرىشلىرى، يەنە... يەنە ئانا ئۆزىمۇ دەپ بېرەلمەيدىغان خىلى ـ خىلى يېقىملىق ئوبدان ئىشلىرى... ئۇنىڭ مەستلىكىنى كەلتۈرەتتى. لېكىن، بۇنىڭ بىلەن ئۇنى قاتارغا قوشۇلدى دېگىلى بولمايتتى. ھېلىقىدەك قاملاشمىغان قىلىقلىرىنى تاشلاپ، ئوبدانراق ئوقۇپ چوڭ مولا بولالىسا تېخى ياخشى، ئۇنداق بولالمىسا، خەتمىقۇرئان قىلالىغۇدەك مىرزا بولالمىسمۇ، ئاز ـ تولا سالام خەتلەرنى يازالىغۇدەك ئاز ـ تولا سورۇنى بار، خەلقئالەم ئىچىدە: كەلسىلە دېگۈدەك يۇز ـ ئابرۇيى بار ئادەم بولسا، ئانا شۇنىڭغا رازى بولاتتى. ئۇنىڭ ھازىرقىدەك دادىسىدىن كەلگەن خەت ـ چەكلەرنى دودۇقلىماي ئوقۇپ بېرىشلىرى، يەنە ئۇنىڭغا دانمۇدانە قىلىپ قاملاشتۇرۇپ جاۋاب خەت يېزىشلىرى، ئازنا، پەيشەنبە كۈنلىرى بوۋىسىنىڭ قەبرىسىگە بېرىپ سوزۇپ خەتمىقۇرئان قىلىشلىرى ئۇنىڭ مەستلىكىنى كەلتۈرسىمۇ، لېكىن ئۇ ئۇنىڭدىن يەنىلا رازى ئەمەس ئىدى: «ھەي! ... بۇ دېگەن كارى چاغلىق ئىشقۇ، ئۆزىنىڭلا ھۆددىسىدىن چىقسىلا بولامدىكەن؟ جامائەتنىڭمۇ دەردىگە دەرمان بولالىسا ھېساب بولىدۇ. شۇڭا، ئوقۇمۇشلۇق مولا بولمىسا بولمايدۇ!» ئانىسىنىڭ ئولتۇرسا ـ قوپسا ئويلايدىغىنى شۇ ئىدى. لېكىن، نېمە ئۈچۈنكىن، ئىككى يىلدەك بولدى ئوغلىنىڭ بۇ مەكتەپتىن كۆڭلى سوۋۇپ قالدى. ئاشۇنداق «بىمەنە» قىلىقلارنى قىلىپ، ئانىسىنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلدى. توسۇپ باقتى، نەسىھەت

قىلدى، خاپا بولدى، ئاچچىقلىدى.

دادىسىمۇ تاغدىن تولا كېلىپ ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلدى. ئۇ شۇ چاغقىچە ھېچقاچان ئوغلىغا قاش كۆتۈرۈپ ئالمىيىپمۇ قارىمىغان، ئۇنى تىللاپمۇ سالمىغاندى. لېكىن، كېيىنچە ئۇنىڭ «بىمەنە قىلىقلىرى»نىڭ تېخىمۇ ئەدەپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ئاچچىقى كەلدى، تاياق تەڭلەپ قورقۇتۇپمۇ باقتى، لېكىن كار قىلمىدى. «قاملاشمىغان قىلىقلىرى»دىن تەزمەكتە يوق، تېخىمۇ ئەدەپ كەتتى. خۇشى كەلسە مەكتەپكە باردى. خۇيى تۇتسا يەنىلا شۇ گۇلدۇر ـ پالاق ئىشلار بىلەن بەند بولدى. قولۇم ـ قوشنىلار «بالىلار گول كېلىدۇ، خۇي ـ پەيلىمۇ ئوخشىمايدۇ، گاھىدا ئاتا ـ ئانىسىنى پوش دېمىگەن بالىلار، كۆڭلىدىكى ئادىشىنىڭ گېپىگە (ھەببەللى !) دەپلا دوست تارتىدۇ» دېيىشتى. بۇمۇ ئوبدان مەسلىھەت بولدى. ئانا ئەمدى ئۇمىدىنى ئوغلىنىڭ كۆڭلىدىكى ئاشۇ ئادىشىغا باغلىدى. لېكىن، ئوغلىنىڭ كۆڭلىدىكى ئادىشى زادى كىم؟ ئۇنىڭدىن ـ بۇنىڭدىن سۈرۈشتۈرۈپ سوراپ باقتى. لېكىن، ئۇلاردىن «ھەممىسى بىلەن ئوخشاش» دېگەن مۇجمەللا جاۋابقا ئېرىشتى. ئانا ئويلايتتى، سۈرۈشتۈرەتتى. «ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى ئادىشى زادى كىم؟» دېگەن ئوي ـ خىيال ئۇنىڭ كۆڭلىدىن نېرى كەتمەيتتى. «بەللى ـ بەللى، پەرەز توغرا چىقتى. مانا ـ مانا، ئۇنىڭ كۆڭلىدە ئۇ تارتىشقۇدەك ئادىشى بار ئىكەن ئەمەسمۇ؟ بولمىسا ئۇنى دېمىسەم دەمدۇ؟ دېمەك، بۇ كۆڭلىدىكى ئاشۇ ئادىشىغا تارتىشىپ دېگىنى بولماي نېمە؟ لېكىن، ئۇنىڭ كىملىكىنى سورىسا، يەرگە قارىۋالىدۇ. قىزىرىپ ـ تاتىرىدۇ، قىز بالا؟... ناۋادا شۇنداق بولسا ئىزا تارتىپ... ياق، ياق ... كىم ئۇنىڭ قىز بالا بىللە يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپتۇ؟ تازا قاملاشمىغان گەپ بولدى ـ دە، ئايشەمگۈل بىلەنغۇ خېلى ئەپ ئۆتكەندەك كۆرۈنىدۇ. لېكىن، ئۇ كىچىك تۇرسا، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ دېگەن باينىڭ قىزى، بىزنى ياراتمايدۇ، ئەپ ئۆتكەندەك قىلغان بىلەن، كۆڭلىدىكى ئادىشى

بولالمايدۇ. تاهىر، زاهىرلارمۇ خېلى بالدۇرلا تاغقا قايتىپ كەتكەن تۇرسا... يەنە كىم قالدى؟ ۋاي خۇدايىمەي، ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى ئادىشى زادى كىم بولغىيدى؟»

سۇس تۇمانلىق كېچە، توختىخان ئانا غۇۋا ئايدىڭدا پاراسلىتىپ قوناق سويۇۋاتاتتى. لېكىن، ئۇنىڭ خىيالى يەنىلا ئوغلىنىڭ ھېلىقى «كۆڭلىدىكى ئادىشى»دا ئىدى. ئىتلارنىڭ ئەنسىز قاۋاشلىرى، توخۇلارنىڭ پاق ـ پۇق قانات قېقىپ سوزۇپ چىللاشلىرى ئۇنىڭ خىيالىغا دەخلى بولمايتتى. ئۇ پىچىرلايتتى:

ـــ ئۇنى دېمىسەم ؟ ... توۋا، ئۇ كىمنى دەيدىغاندۇ؟ ئۇ بۇ سوئالنى ئۆزىدىن نەچچە قېتىم سوردى؟ ئۇ ئۆزىمۇ بىلمەيتتى، لېكىن، ئۇنىڭ كىملىكى ئۇنىڭ خىيالىغا ئەسلا كىرىپمۇ باقمايتتى. ئۇ ئويلاپ ـ ئويلاپ ئەنجانبايدىن يەنە شۇ سوئالنى تەكرارلاپ سوراۋېرەتتى.

ـــ ئۇ كىمنى دەيدىغاندۇ؟ ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى ئادىشى زادى كىم؟ ...

ـــ ۋاي ـ ۋۇي ئانا، سىلىنىزە، كىشىلەر ئايالالارنى «ئەزمە كېلىدۇ» دېسە، مەن: «ياق، مېنىڭ ئانام ئۇنداق ئايالالاردىن ئەمەس» دەيتتىم. لېكىن سىلىنىمۇزە، مۇشۇ كۈنلەردە ئاشۇنداق يوقلاڭ ئىشلارنى يېپىدىن ـ يېڭىسىغچە تولا سوراۋېرىپ ئىچىمنى پۈشۈرۈۋەتتىلىغۇ ! ـــ دېدى ئەنجانباي ئەتىسى ـ ئاخشىمى ئانىسى يەنە ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى ئادىشىنى تىلغا ئالغاندا خاپا بولۇپ، ـــ ئىلگىرىغۇ تاهىر، زاهىرلارغا تارتىشقانىدىم. يەنە ئايشەمگۈلمۇ ... تاهىر، زاهىرلار خېلى بالدۇرلار تاغقا قايتىپ كەتكەن. ئايشەمگۈلمۇ بويىغا يېتىپ قاپتۇمىش، ئەمدى مەكتەپكە بارسا بولماسمىش.

ـــ ئايشەمگۈل؟ ۋاي خۇدايىمەي ! ئۇ دېگەن بايىنىڭ قىزى تۇرسا، سېنىڭ كۆڭلۈڭدىكى ئادىشىڭ بولۇشقا مۇناسىپ كېلەرمۇ؟

ـــ خۇدايىم بۇيرۇسا.

سەككىزىنچى باب

«مەن ئۆزلىرىنىڭ...»

ئوپال، 1931 ـ يىلى ياز.

ئۇ مۇنداق «غەلىتە ئويۇنلار»نى ئويناپ يۈرگىلى ئالاھازەل يەتتە ـ سەككىز يىلدەك بولۇپ قالغانىدى. قىش ـ ياز دېمىدى، قار، يامغۇر، بوران ـ چاپقۇن بىلەنمۇ كارى بولمىدى. كۈن ئاشۇرماي ئويناۋەردى، ھازىرغىچىلىك تاشلىمىدى. ئۇ ئويۇنلىرىنى تاڭ سەھەردىلا باشلايتتى. كۈنچىقىش بىلەن تەڭ تامامىلايتتى. ئالدى بىلەن جايىدىلا تۈرۈپ پۈتلىرىنىڭ ئۇچىدىلا لىك ـ لىك سەكرەيتتى، پۈتلىرى يەردىن پەقەت بىر غېرىچلا ئېگىز ئۆرلەيتتى. مۇشۇنداق سەكرەپ قىزىغاندا چوڭ يولغا چىقىپ «ھەزرىتى موللام»نى[1] قارارلاپ يۈگۈرۈيتتى. ئۇ يەردە مازايى ـ ماشايىخلارغا دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىپ بولۇپ، يەنە يۈگۈرۈپ قايتىپ مەھەللىسىدىكى ئۆستەڭ بويىغا كېلىپ توختايتتى. ئۇنىڭ پەمىچە بۇ ئارىلىق ئۇچ مىڭ قەدەمدەك كېلەتتى. ھاردۇقمۇ ئالماي ئۆستەڭدىن ئاتلاشقا باشلايتتى. بۇ ئۆستەڭنىڭ كەڭلىكى ئۈچ قەدەمدەك كېلەتتى. ئۇيانغا ـ بۇيانغىمۇ يۈز قېتىم ئاتلايتتى، بىرەر قېتىم سەل ـ پەل قىرنىڭ ئېچىگىرەك سەكرەپ سالسا، ھەرگىز ھېساب قىلمايتتى، قايتا ـ قايتا سەكرەپ ئاتلايتتى. ئاتلاپ بولۇپ، تاش تاشلاشقا باشلايتتى. ئۇ تاشلارمۇ ئانچە كىچىك ئەمەس ئىدى، چوڭلىرى كىچىك بالىنىڭ بېشىدەك، كىچىكلىرىمۇ قوش مۇشتەتەك كېلەتتى، يۇمىلاق ـ يۇمىلاق بۇ تاشلارنى ئالتە قۇرلۇق تامدىن بىردىن ـ

① ھەزرىتى موللام ـــ مەھمۇد كاشغەرىنىڭ قەبرىسى بار جاي.

بىردىن ئاتلىتىپ باغ تەرەپكە تاشلايتتى. بۇ تاشلار تېگىگە سانىمۇ ئاز ئەمەس ئىدى. دەسلەپىدە كۆنلۈكى يىگىرمە ـ ئوتتۇزدىن تاشلىدى، كېيىنچە بارا ـ بارا كۆپەيتىپ، ئۇچ يىلغا بەتمەيلا تاشلار سانىنى ئۇچ يۈزگە يەتكۈزدى. ئارىلىقمۇ بارا ـ بارا يىراقلاۋەردى، قەدەممۇقەدەم ئارقىغا يېنىپ، يەتتە قەدەم كەڭلىكتىكى قوناقخانىنىڭ ئارقا تېمىغا تاقاشتى. ئۇ، بىرەر تاش تامغا سەللا تېگىپ ئۆتۈپ كەتسىمۇ ھېساب قىلمايتتى، ھەتتا پۈتۈنى بەلگىلەنگەن چوڭىكتىن بىر غېرىچمۇ ئالدىغا سۈرمەيتتى. ئۇچ يۈز تاشتىن بىرەرى كەم بولۇپ قالسىمۇ ئۇنمايتتى، ئۆزى رازى بولغاندىلا ئاندىن يۈگۈرۈپ بېرىپلا ئالتە قۇرلۇق تامنىڭ دەل ئوچىنچى قۇرىغا پۈتۈنى تەگكۈزۈپلا خۇددى ئېشەككە ئاختا قويغاندەكلا سەكرەپ چىقىپلا تامغا مىنەتتى. ئاندىن پۈتلىرىنى ئاسمانغا قىلىپ تىك تۇتۇپ، قوللىرى بىلەن مېڭىپ قوناقخانىنىڭ تېمىنى ئون قېتىم مېڭىپ ئايلىنىپ چىقاتتى. مۇشۇ ئويۇنلىرى تۈگىگەندىن كېيىن، ئاندىن تامدىن سەكرەپ چۈشۈپ يالىڭاچلىنىپ، بۇلاقنىڭ مۇزلۇق سۈيىدە يۈيۇناتتى. ئۇنىڭ بۇ «غەلىتە ئويۇنلىرى» ئۇنىڭ ئۇچۇن «پەرزلىرىنىڭ پەرزى، ئارزۇلىرىنىڭ ئارزۇسى، شۇنداقلا ئۆزىگە تۆلىمسە بولمايدىغان قەرزى» بولۇپ قالغانىدى. بىرەرى ساقىت بولۇپ قالسا، ھەرگىز بولمايتتى. يۇرت ئاتلاپ باشقا ياققا كېتىپ قالسىمۇ، يەنىلا بۇ «قەرز»نى «نەقلەشتۇرۇپ» يۇرەتتى، ھەرگىزمۇ «نېسى» قالدۇرمايتتى. زېمىنىنىڭ ئېتىكى كەڭرى، تام، ئېرىق ـ ئۆستەڭ، تاش ـ توقماقلار ھەممە جايدا تېپىلاتتى. مەيلى قەيەردە بولسۇن، ئۇنىڭ بۇ «قەرزلىرى» كۈن چىقىش بىلەن تەڭ تۇگەيتتى. لېكىن، ئۇنىڭ شۇ كۈنكى «قەرز»لىرىدىن باشقا، يەنە تېخى ئادا قىلمىسا بولمايدىغان «پەرز»لىرىمۇ بار ئىدى. بۇ «پەرز»لىرىنى ئادا قىلمىسا «كۆزى ئوچۇق كور، قاناتسىز قۇش، جانسىز تەن» بولۇپ قالاتتى. شۇڭا، بىردەم بىكار تۇرمايتتى. «ۋاقتىدا تاماق يېمىدىڭ، ئۆيدە تۇرمىدىڭ، ئەنسىرەتتىڭ!» دەپ

ئانىسى قاقشاپ قالاتتى. بىلمىنى ئاشۇرمىسا، كورلۇقى بويىچە قېلىۋېرەتتى، كۆزى ئېچىلمايتتى، مېۋىسىز دەرەختەك ھوسۇلسىز بولۇپ قالاتتى. مۇنداق قارىغاندىمۇ، خەت ساۋاتى ئاز ـ تولا بارەدەك، لېكىنزە، يۇرتتىكى ئۆمەر دامولام، قۇربان ئاخۇن خەلپىتىم، قاسىم قازى ئاخۇنۇم، سىدىق مۇسا يەنە تېخى ئۆزى بىلەن تەڭتۇش ياكى خېلى كىچىك بولغان ئۆمەر مەمتىلاجى، ئەمەت قاسىم، مەمەت زۇنۇندەك ياش ئوقۇتقۇچىلارغا ئوخشاش بىلىملىك ئەمەس، ئاسمان ـ زېمىن پەرق بار. ئۇلار دېگەن بىلىمنى ئىشلىتىپ گېپىنى ئۆتكۈزەلەيدۇ، جاھاننىڭ ئوڭ ـ تەتۇرىسىنىڭ نېمىلىكىنى ئوبدان پەرق قىلالايدۇ. ئۆزىچۇ؟ پەقەت خەت يازالايدۇ، ئوقۇيالايدۇ، تۆت ئەمەلنى ئىشلىيەلەيدۇ، شۇنچىلىك، بۇ نېمىگە دال بولسۇن؟ مۇشۇكىمۇ ئاپتاپقا چىقمايدۇ. شۇڭا، ئۇنىڭ كۆڭلى بەكمۇ يېرىم ئىدى. شۇ سەۋەبتىن ئەتىسى ـ ئاخشاملىرى ئۇلارنىڭ يېنىدىن نېرى كەتمەي، كىتابلارنى سوراپ ئېلىپ ئوقۇيتتى.

ئات مىنىشنى ئۆگىنىشمۇ ئۇنىڭ ئادا قىلمىسا بولمايدىغان «پەرزى» ئىدى. ئات بولمىسا «قاناتسىز قۇش» بولۇپ قالاتتى. ھازىرغىچە «ئۇنىمۇ خۇدايىم بېرەر» دەپ تاقەت قىلىپ كەلدى، لېكىن ئۇ ئاتسىز قالمىدى، يۇرت، ئەل ـ ئاغىنىلىرى ئۇنىڭدىن ئات ئايىمىدى. ئوغلاق سالىدىغان چاغلاردا، توي ـ تۆكۈنلەردە ئېگەر ـ يۇگەنلىك ئاتلار كىشنىشىپ، چاپچىشىپ ئۇنىڭ ئىشكىنىڭ ئالدىنى چاڭ چىقىرىۋەتتى. ئاتلارنى تاللاپ مىنىپ ھەر نوچى چەۋەندازلارنى چاڭ ـ توزاندا قالدۇرۇۋېتەتتى.

بىرنەچچە يىل ئىلگىرى دادىسى تاغدىن بىر ئوۋ مىلتىقى ئالغاچ كەلگەندى، مىلتىقنى راۋۇرۇس ئېتىشنى ئۆگىنىشمۇ ئۇنىڭ «پەرزى» ئىدى. لېكىن، بۇ «پەرز»نى ھەر كۈنلۈكى تۆتۈشقا ئامالسىز ئىدى، ئوق يېتىشمەيتتى، ئوق ئىزدەپ تېپىشمۇ مۇشكۈل ئىدى، لېكىن بۇنىڭلىق بىلەن ئۇ توختاپ قالمايتتى، ئىزدەپ ـ سوراپ تاپاتتى. لېكىن، تاپقانلىرىمۇ بەك

ئاز ئىدى، ئاشۇ ئون ـ ئون بەش تال ئوقنىڭ بىرەرسىنمۇ زايە قىلماسلىق ئۈچۈن نىشانلىرىنى سائەت ـ سائەتلەپ قارىغا ئالاتتى. شۇ كۈنلەردە ئۇ كۆزى ئىلىنغانلىكى نەرسىلەرگە بىسالال ئوق تەگكۈزەلەيدىغان، كۆك قەردە پەرۋاز قىلىۋاتقان ئۇچار قۇشلارنىمۇ تىك موللاق چۈشۈرەلەيدىغان بولۇپ قالدى، ھەتتا يىراقتا تىكلەپ قويۇلغان داچەنىي كۆرەلمىسلا ئوقنى ئۇنىڭ تۆشۈكىدىنمۇ ئۆتكۈزۈۋېتەلەيتتى، لېكىن داچەن ئۆرۈلۈپ كەتمەيتتى. بۇنداق چاغلاردا ئۇ ھەرگىزمۇ يالغۇز بولمايتتى، ئۇ مىلتىقنى كۆتۈرۈپ چىقتىمۇ بولدى، «تاماشا كۆرىمىز» دەپ يىگىرمە ـ ئوتتۇز ئادەم ئۇنىڭغا ئەگىشىۋالاتتى. ئۇنى دەيدىگە سېلىپ بەس ـ بەستە پۇل تىكىشەتتى.

ئۇلارنىڭ پۈتۈشۈپ قويغان نەرسىلىرىمۇ بار ئىدى. توشقانغا تەگكۈزسە ئون پۇل، قىرغاۋۇلغا تەگكۈزسە يىگىرمە پۇل، ئۇلارغا تەگكۈزسە ئىككى تەڭگە، كېيىك، جەرەنلەرگە تەگكۈزەلىسە تۆت تەڭگە... دېگەن نەرسىگە تەگكۈزەلىسە، ئەنجانباي ئۇتقان بولاتتى، تەگكۈزەلمىسە ئۇتتۇراتتى. ئۇتقانلار پۈتۈشكەن نەرخ بويىچە پۇل ئالاتتى، ئۇتتۇرغانلارمۇ بىرنى كەم قىلماي تۆلەيتتى. ئوۋلىرىنى شۇ يەردىلا كاۋاپ قىلىپ تەڭ يەيتتى، ئەنجانباي ئۇتتۇرمايتتى، لېكىن بەزىدە ئانچە ـ مۇنچە ئۇتتۇرۇپ قويغاندەكمۇ قىلاتتى، بۇنىمۇ ئاشۇلارنىڭ كۆڭلى ئۈچۈنلا قەستەن شۇنداق قىلاتتى، لېكىن بۇنداق قىلىشقا باشقىلار ئۇنمايتتى. «بۇنداق قىلسا ئويۇننىڭ مەززىسى بولمايدۇ» دەپ ئەيىبلەيتتى. شۇڭا، نىشانلاپ ـ چەنلەپ ئاتاتتى. لېكىن، ئۇ ئۇتۇۋالغان پۇللىرىنى ئالغىلى ئۇنىمايتتى، ئوق تېپىپ بېرىشكە قىستايتتى. مۇشۇنداق ئويۇننىڭ قىزىقچىلىقىدا بەزىدە تېخى يۈرت ئاتلاپ تاغلارغىمۇ چىقىپ كېتەتتى. ئۇ يەرلەردىمۇ ئويۇن بىلەنلا بەند بولۇپ قېلىپ ئون ـ ئون بەش كۈنلەرگىچىمۇ قايتىپ كېلىلمەي قالاتتى. شۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ ئاكىسى جۇمەخۇن يۇرتتا يىگىتبېشى ئىدى. ئۇ ئىنىسىدىن ئەنسىرەپ، يىگىتلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ ئۇنىڭ

ئارقىسىدىن قوغلىشىپ يۈرەتتى. «هايت!» دېسىلا بىرى بېرىپ ئانىسىغا خەۋەر قىلىپ قويىاتتى. شۇڭا، ئانىسى ئۇنىڭدىن ئانچە ئەنسىرەپمۇ كەتمەيتتى. لېكىن، تولا سېغىنىپ هالى قالمايتتى.

*　　*　　*

بۇگۈن شەنبە كۈنى ئىدى. ئەنجانباي ئويۇنلىرىنى ئوينىاپ ئەتىگەنلىك «قەرز»لىرىنى تۈگەتتى. ئالدىراپلا بۇگۈنكى ئۈجمە سەيلىسىگە بېرىشقا تەييارلاندى. ئۆتكەن شەنبە كۈنى تاغدىكى ئاغىنىلىرى بىلەن ئوۋدا بىللە بولۇپ قېلىپ، شۇ كۈنكى ئۈجمە سەيلىسىگە بارالماي ئايشەمگۈل بىلەن كۆرۈشەلمەي قالدى. پەقەت چۈشىدىلا تاتلىق دىدارلىشىپ تۇرالىدى. «ئەنە شۇنداق چۈشلەرنى تېخىمۇ جىقراق كۆرسە... ياق، ياق، ئۇڭىدا كۆرسە... بۇگۈن سەيلىگە كېلەلەمدىكىن؟ ياق، چوقۇم كېلىدۇ. هە، مەيلى ئۇ بۇگۈن قەيەردە بولسۇن، ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشسەن، مۇڭدىشسەن، ئاھ... ئايشەمگۈل، بۇگۈن جامالىڭنى بىر كۆرسەتكىنە...» ئۇ شۇ خىيال بىلەن ئېتىز - ئېرىقلارنىڭ قىرلىرى ئارقىلىق ئۈدۈللاپ مېڭىپ ئۈجمە سەيلىسى بولۇۋاتقان هەزرىتى موللام تەرەپكە قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

ئەينى يىللاردا هەزرىتى موللام نامى بىلەن مەشھۇر بولغان ئۇلۇغ ئەۋلىيا مەهمۇد قەشقەرىينىڭ ئىمانى ئۇلۇغ، دىلى يورۇق ئەۋلادلىرى، بوۋىسىنىڭ قەبرىگاهىنى جەننەتتەك كۆكەرتىش ئۈچۈن، قەبرىنىڭ ئالدى تەرىپىدىن باش - ئاياغلىرى كۆرۈنمەيدىغان تەرەپ - تەرەپلەرگە ئۇزۇندىن - ئۇزۇنىسىغا سوزۇلغان، كەڭرى ئېرىق - ئۆستەڭ، يوللارنى ياساپ، يان - يانلىرىغا رەت - رېتى بىلەن قاتار ئۈجملەرنى سېلىپ كۆكەرتىشكەنىدى. شۇنىڭدىن بېرى هەر يىلى ئۈجمە پىشقاندا ئەر - ئايال، باي - گادايلارنىڭ هەممىسى بۇ تەۋەررۈك زېمىنغا يىغىلىپ نەغمە - ناۋا بىلەن ئۈجمە سەيلىسى قىلىپ كەلمەكتە

ئىدى. جامائەت ئۇجمە پىشقاندىن باشلاپ ھەر شەنبە كۈنى كۈن چىقماستىنلا بۇ يەرگە يىغىلىپ، تاكى كۈن ئولتۇرغۇچە تاماشىنى قىزىتاتتى. تونۇش - بىلىش، ئەل - ئاغىنە، ئۇرۇق - تۇغقانلار جەم بولاتتى، ئاشىق - مەشۇقلار دىدارلىشاتتى، مىسكىنلەرمۇ كۆڭۈل ئېچىشاتتى. بۇ ئۇجمە سەيلىسى پەقەت تۆت شەنبە كۈنىلا بولاتتى، تۆتىنچى شەنبە كۈنى سەيلە ئاياغلىشاتتى. ئۇجمىمۇ غازاڭ بولۇپ تۈگەيتتى.

بۈگۈن ئۇجمە سەيلىسىنىڭ تۆتىنچى شەنبە كۈنى ئىدى. شۇڭا، ئەنجانباي سەيلىگە بالدۇرراق بېرىشقا ئالدىرايتتى. ياق! مەشۇقىنى كۆرۈشكە ئالدىرايتتى. «ئۇ بۈگۈن كېلىدۇ، ھەممە ئادەم كېلىدۇ. بۇ شەنبە ئۆتۈپ كەتسە، ئۇجمە سەيلىسىمۇ تۈگەيدۇ، يەنە بىر يىلغىچە بولمايدۇ. ۋاي خۇدايىم، تووا! مەن نېمە دەۋاتىمەن! ئۇ چاغقىچە ساقلاپ تۇرغۇدەك مادار نەدە؟ ئۇ چاغقىچە ئۇ پەرىشتە ئاللىقاچانلا مېنىڭ نىكاھىمغا ئۆتۈپ، ئۆزۈمنىڭ بولۇپ قالىدۇ. ئۆزۈمنىڭ!»

ئۇ ھەزرىتى مولىلامغا يېقىنلاشقانسېرى، يۈرىكى تېخىمۇ دۈپۈلدەشكە باشلىدى. ئۇ ئۆزىنى بېسىۋېلىش ئۈچۈن ئاۋازىنى بوشراق چىقىرىپ ناخشا ئېيتىپ ماڭدى:

بۇلبۇللىرىم سايرايدۇ،
باھار بولغان ئوخشايدۇ.
يۈرەكلىرىم جىغىلدايدۇ،
يارىم كەلگەن ئوخشايدۇ.

ئىشىك ئالدى قوش تېرەك،
قوش تېرەككە سۇ كېرەك.
قەلەم قاشلىق يىگىتكە،
سۈمبۈل چاچلىق قىز كېرەك.

ئۇ قاتار سۆگەتلىكتىن چىقىشىغىلا، قوناقلىقنىڭ ئۇ بېشىدىن بۇ تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتقان ئايشەمگۈلگە كۆزى چۈشۈپ قالدى ـ ده، قەدىمىنى تاققىدە توختىتىپ تۇرۇپلا قالدى. ئۇنىڭ يان ـ يانلىرىدا باشقا ئادەم كۆرۈنمەيتتى. ئەنجانباي ئاغزىنى ئۇچلاپ «ھۇشت» قىلىپ ئىسقىرتتى. ئايشەمگۈل بۇ تەرەپكە لەپپىدە قاراپ قويۇپلا كېلىۋەردى. ئۇ قوناقلىقنىڭ ئۇ تەرىپىدە، ئەنجانباي بۇ تەرىپىدە ئىككىلىسى ئۇدۇللا بىر ـ بىرىگە قاراپ مېڭىۋەردى. ئارىلىق يېقىنلاشقانسېرى ئەنجانبايىنىڭ پۇت ـ قوللىرى كالانپايلاشتى. ئۇلار يېقىنلاشقاندا ئۇلارنىڭ ئالدىنى بىر ئېرىق توستى. ئېرىقتا لىپمۇلىپ سۇ ئېقىۋاتاتتى. قەدىمىنى چوڭراق ئالسىلا ئۆتۈپ كەتكىلىمۇ بولاتتى، لېكىن ئەنجانباي ئالدىراپ قالدى. سەكرەپلا ئاتلاپ ئۆتۈپ كەتمەكچى بولۇپ ئاتلىشىغا، قېرىشقاندەكلا ئوڭ پۇتىدىكى تاسمىلىق كەشتىنىڭ ئۇچى ئىشتانىنىڭ سول تەرەپ پۇچقىقىغا كىرىپ قالدى ـ ده، پۇتىنى قاشقا قويالماي سۇنىڭ ئوتتۇرىسىغىلا پالاققىدە يىقىلىپ چۈشۈپ چۆمۈلۈپ كەتتى. بۇ خۇددى چۈشىدە قارا باسقاندەكلا بىر ئىش ئىدى. ئۇ ئەندىكىپ تېزلا ئورنىدىن تۇردى. ئۇنىڭغىچە ئايشەمگۈلمۇ ئېرىق بويىغا كېلىپ بولدى. ئۇ ئەنجانبايىنىڭ سۇدا ئېقىپ كېتىۋاتقان بادامدوپپىسىنى سۈزۈۋېلىپ ئاستا ئۇنىڭ قېشىغا كەلدى. ئەنجانباي ئىزا تارتىپ كەتكەنلىكتىن يۈزلىرى قىزىرىپ، ئۆپكىدەك ئېسىلىپ كەتكەندى.

ـــ ئەنجانباي ئاكا، ھېچ گەپ يوق، شۇنىڭغىمۇ تەڭلىك بولامدىغان. ئادەمنىڭ يىلتىزى يوق، يىقىلمايدىغان كىم بار؟ ـــ لېكىن، بۇ گەپلەر ئەنجانبايغا تەسەللى بولالمىدى. ئۇ ئاچچىقىدا بېشىنى تۆتۈپ قىرىدىلا زوڭ ئولتۇرۇپ قالدى، ـــ بولدى قويسىلا، شۇنچە بىئارام بولغۇدەك نېمە بوپتۇ؟ باشقا ئادەم كۆرمىدى. مەن ئۆزلىرىنىڭ ئادىمىغۇ؟ مەن ئۆزلىرىنىڭ !...

«ئۆزلىرىنىڭ؟ ـــ بۇ گەپ بىلەن ئەنجانبايىنىڭ كۆڭلى خېلى ئېچىلىپ قالدى. ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ قىزغا قاريدى، ـــ

شۇنداق، سىز مېنىڭ، چوقۇم ئۆزۈمنىڭ، چوقۇم!...»

ــ خېنىم، تىنچلىق تۇردىلىمۇ؟ بۇ تەرىپكە...

ــ ھە، سىلىنى تاغدىن ئاخشام يېنىپ كەپتۇ دەپ ئاڭلىغانىدىم، ــ ئايشەمگۈل چېچىنى ئويناپ تۇرۇپ يەرگە قارىۋالدى، ــ كۆرگۈسى كېلىدىكەن... بۇگۈن مېنى سەيلىگە چىققىلى قويمىدى. سىلى بىلەن كۆرۈشۈپ قالغىلى بولارمىكىن دەپ ئويلاپ، يالغاندىن: «ھامما ئاچامنىڭ ئۆيىگە بېرىپ كېلەي» دەپ بۇ تەرەپكە چىقىشىم ئىدى. ناخشىلىرىنى ئاڭلاپ ئۇدۇلىلا مۇشۇ تەرەپكە كېلىشىم. ھېلىمۇ ياخشى بىرى كۆرۈپ قالمىدى. سىلىنى مەندىن ئەنسىرەپ قالمىسۇن دەپ.

ئەنجانباي ئاستا ئورنىدىن تۇردى. قىزغا مۇلايىمغىنا قاراپ كۈلۈمسىرىدى. لېكىن، تىلى ئۆزىنىڭ ئەمەستەك ئاغزى گەپكە كەلمەي دۇدۇقلىدى:

ــ سەيلىگە؟ بۇ قانداق گەپ بولدى؟ نېمىشقا چىققىلى قويمايدىكەن؟

ــ بىلمىدىم. ئىشقىلىپ، مۇشۇ كۈنلەردە مېنى تالا ـ تۈزگە چىققىلى قويمايدىغان بولۇۋالدى. ئەمدى بىز سەگەك بولمىساق بولمىدى.

ــ ھە ؟ ... مۇنداق دېسىلە تېخى، ماۋۇ ئىشنى !

دەل شۇ چاغدا سۆگەتلىك ئارىسىدىن غەلىتە يۆتەل ئاڭلىنىپ قالدى:

ــ ئۆھھۆ ! ـ ئۆھھۆ! ...

ئايشەمگۈل چۆچۈدى:

ــ خوش ئەنجانباي ئاكا، مەن كېتەي، ئارقىمىزغا ساقلاندى كىرىۋاپتۇ. ھېلىقى ئاۋاز بىزنىڭ مالچىنىڭ يۆتىلىشىگە بەكمۇ ئوخشايدىكەن، ــ ئۇ شۇنداق دەپلا بىر قىزىل تاۋار تۇگۈنچەكنى ئەنجانبايغا ئۇزاتتى، ــ ئاز بولسىمۇ...

ئەنجانباي ھەيران بولغان ھالدا «ھەشقالالا» دەپ ئۇ تۇگۈنچەكنى قولىغا ئالدى. ئايشەمگۈل ئارقىسىغا پات ـ پات

قاراپ قويۇپلا قوناقلىققا كىرىپ كەتتى. قوناقلارنىڭ ئېگىزلىكى تىزغا كېلەتتى، لېكىن ئۇ كۆرۈنمەي قالدى. ئەنجانباي بىرھازادىن كېيىن ئېسىگە كەلدى ـ دە، ئۇ كەتكەن تەرەپكە قاراپ ئۇنلۇك توۋلىۋەتتى:

ـــ شۇنداق ! سىز مېنىڭ ! چوقۇم مېنىڭ !

ئۇ سۆگەتلىككە كىرىپ تۆگۈنچەكنى ئاچتى: ۋاھ ! پۇل؟ ياغلىقتا ئون تەڭگە پۇل پارقىراپ تۇراتتى.

«ماۋۇ ئىشنى؟ مەن پۇلسىز قالمىسام، بۇ قانداق گەپ، نېمىشقا پۇل تۇتىدۇ؟ ـــ ئەنجانباي ئويلاپمۇ بۇ ئىشنىڭ تېگىگە زادىلا يېتەلمىدى. ئاخىر، ـــ بەلكىم دەردىگە دەرمان قىلسۇن دېگەندۇ» دەپ ئويلىدىيۇ، بۇ جاۋابقىمۇ تازا قانائەت قىلمىدى. كۆڭلى غەش ھالدا ئۆيىگە يېنىپ كەلدى. كىيىملىرىنى يەڭگۇشلەۋېتىپ، ئايشەمگۈلنىڭ ھېلىقى «سەگەك بولمىساق بولمىدى» دېگەن گېپى تۇيۇقسىزلا يەنە ئېسىگە كېلىپ قالدى ـ دە، كۆڭلىكىنىڭ بىر يېڭىنى بىلىكىگە ساپقىنىچە تۇرۇپلا كەتتى. بۇ گەپ ئۇ تاكى سەيلە بولۇۋاتقان ھەزرىتى موللامغا يېتىپ بارغۇچە ئۇنىڭ كۆڭلىدىن نېرى كەتمىدى. پۇل بىلەن ھېلىقى گەپنىڭ قانداقتۇر بىر باغلىنىشى بارەدەك ھېس قىلىپ قالدى.

ئۇ يېتىپ كەلگەندە سەيلە تازا قىزىپ كەتكەنىدى. تەرەپ ـ تەرەپلەردە داپ ـ دۇمباقلار داراڭلاپ، ساز، ناخشىلار ياڭرايتتى. ئىلگىرى شاخ ـ شاخلاردا ۋىل ـ ۋىل مەي باغلاپ پىشقان ئۇجمىلەر مانا ئەمدى خېلى شالاڭلاپ قالغانىدى. شۇنداق بولسىمۇ توپ ـ توپ يىگىتلەر پۇتلىرى بىلەن شاخ ـ شاخلارنى گۈرس ـ گۈرس تېپىپ، قوللىرى بىلەن شالدۇر ـ شۇلدۇر سىلكىپ ئىرغىتىشاتتى. سارغىيىپ مىلىق ـ مىلىق پىشقان ئۇجمىلەر پەستە قىز ـ چوكانلار تۇتۇپ تۇرۇشقان شالدىرشاپقا توروكلاپ چۈشەتتى. سېۋەت ـ سېۋەت، لېگەن ـ لېگەنلەرگە توشقان ئۇجمىلەر سۇپسۇزۇك بۇلاق سۈيىدە چايقاپ يۇيۇلغاندىن

كېيىن، جامائەت سورۇن تۈزۈشۈپ ئولتۇرۇپ، ئاغزىلىرىنى چاكىلدىتىپ يېيىشەتتى. ئۇجمىنى يەپ بولۇشقاندىن كېيىن، ئۇلار يەنە تاماشىغا چۈشۈپ كېتىشەتتى. چەشمە زۇۋاللىرى ـ هاي هاي تېرەك ئەتراپلىرىدا قەمبەر راۋاب، ئۆمەر ساتارلار مەشرەپ تازا قىزىتىشقا باشلىغاندى. جۈمەخۇن بىرەر يۈزدەك ئادەملەر ئارىسىدا ئۇسسۇل ئويناۋاتاتتى. نەگىلا قارىسا تىقما ـ تىقمان ئادەم، قىستا ـ قىستاڭچىلىق، ئويۇن ـ تاماشا، قىز ـ چوكانلارنىڭ قاقاقلاپ كۈلۈشلىرى... ئاكىسى ئەنجانبايىنى ئىزدەپ كېلىپ ئۇنى ئويۇنغا تارتتى، باشقا ئاغىنىلىرىمۇ ئۇنى ئۇسسۇلغا چۈشۈشكە خېلى زورلاپ باقتى، لېكىن ئۇ ئۇلار بىلەن كارى بولمىدى. ئاسمانغا قاراپ ئاھ ئۇرۇپ ئولتۇرىۋەردى. جۈمەخۇن ئۇنىڭغا بىردەم تىكىلىپ قاراپ تۇردى. ئىنسىنىڭ كۆڭلىنىڭ بەك مەيۈسلۈكىنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىدى. ئۇمۇ تىڭ تىڭلاپ يۈرۈپ بۇگۈن ئايشەمگۈلنىڭ كەلمىگەنلىكىنى بىلگەن، نېمە ئۈچۈن كەلمىگەنلىكىنى باشقىلاردىن ئاڭلاپ، ئىنىسى ئۈچۈن غەم يەپ قالغانىدى. شۇڭا، ئۇنى ئويۇنغا ئارتۇقچە زورلىمىدى.

ـــ بولدى، بولدى، قويۇڭلار، رايىغا بېقىڭلار.

ئۇ يىگىتلەرنى باشلاپ كېتىپ قالدى.

ئەنجانباي كۆڭلى يېرىم ـ مەيۈس هالدا پۈتىنى سۇغا چىلاپ خېلى ئۇزاققىچە ئولتۇرۇپ قالدى. لېكىن، كۆزىنى مۇھەممەتخان بايىنىڭ قۇمباغدىكى هويلىسى تەرەپتىن ئۇزمىدى. كەچ پېشىندىن كېيىن كىشىلەر ئاستا ـ ئاستا تارقاشقا باشلىدى، سورۇنلارمۇ شالاڭشىپ قالدى. لېكىن، نەغمە ـ ناۋالار تېخىمۇ قىزىپ كەتتى. سازەندىلەرنىڭ مۇڭلۇق ئاھاڭغا تەڭكەش قىلىپ چالغان سازلىرى ياشلارنى يەنىلا ئۆزىگە جەلپ قىلماقتا ئىدى. يىگىتلەر ناخشا، سازلارغا تەڭكەش قىلىپ، گۈرس ـ گۈرس دەسسەپ ئۇسسۇلغا چۈشۈپ كېتىشتى. لېكىن، ئەنجانبايىنى ئۆزىگە تارتالمىدى. ئۇ ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ بىر تۇپ ئۇجمىگە يامىشىپ چىقتى. شاختا پۈتلىرىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇپ،

مۇڭلانغان ھالدا ئاۋازىنى بوش چىقىرىپ ناخشا ئېيتىشقا باشلىدى:

ھەر شەنبە كېلىپ يەيتتىم
مەي باغلىغان ئۇجمەڭنى.
ياردىم بىلەن كۆرۈشۈپ،
خۇش قىلاتتىم كۆڭلۈمنى.

خۇمار كۆز مېنىڭ ياردىم،
قەلبىمدە تىلتۇمارىم.
سېنى تولا كۆرەلمەي،
چىقمىدى دىل خۇمارىم.

شۇ تاپتا ئۇ ھېچنېمىنى سەزمەي ناخشىنى لەرزان ئېيتماقتا ئىدى. شۇڭا، كىشىلەرنىڭ ئۇ چىقىۋالغان ئۇجمىنىڭ ئەتراپىغا توپلىشىۋالغانلىقىنىمۇ سەزمىدى. زاۋال بولغاندىلا ئاندىن ناخشىسىنى توختاتتى. شۇ چاغدىلا ئۆزىگە قاراپ توپلىشىپ تۇرۇشقان جامائەتكە كۆزى چۈشۈپ ئۇجمىدىن سەكرەپلا چۈشتى. ئۇلار بىلەن بىر ـ بىرلەپ قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ، تىنچ ـ ئامانلىق سوراشتى. ئاندىن ئۇلار بىلەن خوشلىشىپ، بېشىنى كۆتۈرمەستىن ئۆستەڭ بويلاپ يۇرۇپ كەتتى.

ئايشەمگۈلنىڭ ھېلىقى گەپلىرى ئۇنى ئۆزىگە بەندە قىلىۋالغانىدى. ئۇ شۇ تاپتىمۇ يەنىلا شۇ گەپلەرنىڭ تېگى ـ تەكتىنى ئويلاپ خىيال سۈرۈپ كېتىۋاتاتتى. تۇيۇقسىزلا ئۇنىڭ خىيالىدا بىر نۇر غىل ـ پال چاقنىغاندەك بولدى ـ دە، شۇ ھامانلا قەدىمى ئاستا ـ ئاستا ئاستىلاپ توختاپ قالدى. بىر ھازادىن كېيىن بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۆز ـ ئۆزىگە پىچىرلىدى:

ـــ تاپتىم، «ساقلاپ تۇرماڭ، پۇل تاپمەن دەپ ئىشنى كەينىگە سۈرمەڭ، پۇلنى تويغا ئىشلىتىڭ!» دەپتۇ... ۋاي خۇدايىم، بۇ قىزنىڭ ھوشيارلىقىنى ...

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

توققۇزىنچى باب

تېرەكبوستاندىكى ئىكاھ

ئوپال قۇمباغ كەنتى، 1931 ـ يىلى ياز.

باقاخۇن بىلەن توختىخان ئەسلىدە كۇزلۇك ھوسۇللارنى يىغىۋېلىپ، پۇت ـ قوللارنى بوشاتقاندىن كېيىن ئاندىن مۇھەممەتخان بايىنىڭ ئالدىغا قىزى ئايشەمگۈلنى ئۆزلىرىگە كېلىنلىككە سوراپ تەزىمگە بارماقچىدى، شۇ غەم بىلەن ئالدىراش تەييارلىق قىلىشقا كىرىشىپ كېتىشتى. لېكىن، مانا مۇشۇنداق ئالدىراش، قايناق كۇنلەردە: پالانچى، پوكۇنچىلار مۇھەممەتخان بايىنىڭ ئۆيىگە ئۇنىڭ قىزىنى كېلىنلىككە سوراپ ئەلچى كىرگۈزۈپتۇمىش... دېگەندەك مىش ـ مىش گەپلەرنى تولا ئاڭلاپ، كۆڭۈللىرى غەش بولۇپ قېلىشتى.

«بولماپتۇ، بىزمۇ بارايلى. ئايشەمگۈل باشقىلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتسە... ۋاي خۇدايىم ! ئۇ چاغدا ئەنجانباي بىلەن ئۇنىڭغا ئۇۋال بولىدۇ ! كېيىن ئىچىنى ئۇۋۇلاپ، لېۋىنى چىشلەپ قالغانىنىڭ پايدىسى يوق. شۇڭا، بۇ توي ئىشىغا بالدۇرراق تۇتۇش قىلايلى. مۇھەممەتخان بايىنىڭ ئالدىغا تەزىمگە بارايلى، قىزى ئايشەمگۈلنى كېلىن قىلىۋېلىش ئارزۇيىمىزنى ئىزھار قىلايلى. قىز چوڭ قىلغان ئادەمنىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق گېپى بولىدۇ. ھەرقانداق سېپىق گەپ، ئاھانەت ـ ھاقارەتلەرنى ئاڭلىساقمۇ مەيلى، چىدايلى، ھەممىگە چىدايلى. ئايشەمگۈل بىزگە كېلىن بولۇپ كىرسىلا، بالىلار مۇرادلىرىغا يەتسىلا، بىز شۇنىڭغا رازى، شۇنىڭغا خۇش...»

ئۇلار شۇنداق مەسلىھەتكە كەلگەندىن كېيىن، ئايشەمگۈلگە

چاي ئىچۇرۇشنىڭ تەييارلىقىغا كىرىشتى. بۇلارنىڭ ئالدىدا ئەلچى كىرگۈزۈپ مىش ـ مىش گېپى چىققان ھېلىقى كىشىلەرمۇ بوشاڭ ئادەملەر ئەمەس ئىدى، مېلى بار، ئەمىلى بار كاتتا بايلاردىن ئىدى. ئۇلارنىڭ قايسىسىغا ماقۇل بولدى؟ تېخى بىلىپ بولمايتتى، ئۇلارنىڭ مەيلى قايسىسى بىلەن بولسۇن، ئۇزەڭگە سوقۇشتۇرۇش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ مەيلى، «ئەمەلنى، مال ـ دۇنيانى بېسىپ چۈشىدىغان ئايشەمگۈلنىڭ كۆڭلى بىز تەرەپتە، كۆڭۈلنىڭ ئالدىدا ئەمەل، مال ـ دۇنيا دېگەنلەر نېمىدى؟ ! ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدىغان قۇرۇق نام ـ سۆلەت. بارايلى، بىر ـ بىرىگە تەلپۈنۈۋاتقان ئىككى يۈرەككە ئۇۋال قىلمايلى، مۇرادلىرىغا يەتكۈزەيلى.»

ئۇلار ئالاھىدە داستىخان راسلىدى. «ئىشىمىز ئوڭغا تارتسۇن» دەپ قۇتلۇق كۈنگە جۈمە كۈنىنى تاللىدى. باقاخۇن دەل شۇ كۈنى جۈمە نامىزىدىن يېنىپ، ئىمام، مەزىن، جامائەتلەر بىلەن بىللە مۇھەممەتخان باينىڭ ئۆيىگە باردى. قىزىنى كېلىنلىككە سوراپ تەزىم قىلدى. مۇھەممەتخان باي ئوچۇق چىراي قارشى ئالدى، ئوبدان مېھمان قىلدى. لېكىن، «قىزىمىزغا چاي ئىچۇرۇپ قويۇلغان، لەۋزىمىزدىن يېنۇۋېلىشقا بولمايدۇ» دەپ ئۇلارنىڭ تەكلىپىنى سىلىقلىق بىلەن رەت قىلىۋەتتى. ئۇلار بېشى چۈشكەن ھالدا ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىشىپ قايتىپ كېلىشتى. «ئۆلمىگەن جاندا ئۈمىد بار، بەلكىم بۇ چاغقىچە يۈمشاپ قالغاندۇ، بالىلارنىڭ دەردىگە يېتەر» دېگەن ئۈمىد بىلەن بىر ھەپتىدىن كېيىن يەنە باردى.

ـــ گەپ بىر، قۇلاق ئىككى ! باشقىلارغا ماقۇل بولۇپ بولغان دېسەك، يۈزۈڭلارنى كۆتۈرۈپ يەنە كەلدىڭلارمۇ؟ مېنىڭ سىلەرگە قىز قەرزىم يوق !

بۇنداق ئاھانەتلەر ئۇلارنى قاتتىق بىئارام قىلىۋەتتى. شۇنداق بولسىمۇ ئۇلار نىيىتىدىن يانمىدى. شۇ تاپتا ئۇلار بالىلىرى ئۈچۈن ھەرقانداق بالا ـ قازاغا يولۇقۇپ قالسىمۇ رازى ئىدى.

— قېنى، بۇ دورەم يەنە بىر قېتىم بىر نەپ باقايلى. خۇدايىم كۆڭلىگە ئىنساپ بېرىپ ماقۇل بولۇپ قالسا ئەجەپ ئەمەس، ئۇنىمسا، بۇ ئىشنى خۇدانىڭ ئۆزىگە قويايلى.

مۇھەممەتخان باي بۇ قېتىم ئۇلارنى دەرۋازىدىنمۇ كىرگۈزمەي قويمىدى، قولىنى شىلتىپ ۋارقىرىدى:

— نومۇسنى بىلمەيدىغان قېلىنلار! ماكانسىز، قەلەندەر دېۋانىلەر! ئۆزۈڭلارنىڭ خىلىنى تېپىڭلار!

ئۇلار شۇ هالدا ئەنە شۇنداق چېكىدىن ئاشقان قاباھەتلىك ئاھانەتلەرنى ئاڭلىسىمۇ، لېكىن ئەنجانبايىنىڭ پەريات ـ نالىسىگە چىدىمىدى. مۇھەممەتخان بايىنىڭ ئالدىغا يەنە بوينىنى قىسىپ ئارقا ـ ئارقىدىن يەتتە قېتىم باردى، لېكىن مۇھەممەتخان باي يۇمشىمىدى. نىيىتىدىن يانماي ئۇلارنى تىللاپ، هاقارەتلەپ هەيدىۋەتتى. ئاخىر ئۇلار ئىلاجسىز هالدا بۇ ئىشنى خۇدانىڭ ئۆزىگە تاپشۇرۇشقا مەجبۇر بولۇشتى...

* * *

— ۋاي ـ ۋۇي بۇ نومۇسسىزلارنى، ئۆز هالىغا باقماي تېخى، بىزنىڭ ئايشەم خېنىمغا كۆز ئالايتىپ يۈرگەنلىكىنى قارىمامدىغان؟! تۇۋا، ئۇ تېگى پەس، قاپاق نوچى بىزنىڭ خىلىمىزمىدى؟ قىچقىرسا ئېتى بار، تۇتسا سېپى بار كاتتا باي تۇرۇپ، ئەمدىزە، ئادەم تاپالمىغانىدەك، ئۆتەپ ـ تېشىپ، ئاشۇ باقمۇاي، توختىخان قەلەندەردەك ماكانسىزلارنى «قۇدام» دەمدىم! تېگى پەس، ماكانسىز قەلەندەرلەر! لىللا گەپ قىلساڭ مانا ئالدىمىزدا تۇز تۇرۇپتۇ. ئوغلىنىڭ بەدىنىدە ئەركەك تۇكى بار، ياۋاشنى بوزەك قىلمايدۇ، ياماندەك بولمايدۇ، شۇغىنىسى تېگى پەس، ماكانسىز، قەلەندەر ئەۋلادى، بىزنىڭ خىلىمىز ئەمەس!

— دېگەنلىرىغۇ شۇنداق، ئېپىدىرەك يەردىن چىقسا ئوبدان بولاتتى. شۇغىنىسى ئايشەم خېنىمنىڭ كۆڭلى چۈشۈپ قاپتۇ.

قازىنىڭنىڭ قاينىشىغا باق، بالاڭنىڭ ئوينىشىغا !...

ـــ چۈشۈپ قاپتۇ؟ قانداق ئىتنىڭ كۆڭلى ئىكەن بۇنداق ئاسان چۈشۈپ قالىدىغان؟ ! گېپىم گەپ ! تېرىك كۆمۈۋېتىمەنكى، ئۇنداق ماكانسىز سولتەككە قىزىمنى بەرمەيمەن ! پىرىغا بېقىپ مۇرىت، ساقالغا بېقىپ بۇرۇت !

ـــ شۇنداق بولسىمۇ ئايشەم خېنىمنىڭ سەمىگە سېلىپ قويساق...

ـــ ياپىرىم، ئۇلۇغ خۇدايىم، ئاشۇ بىر پاتمان چاچنىڭ ئورنىغا بىر تال چاچتەك ئەقىل بەرسىچۇ سىلىگە، نېمىشقا سەمىگە سېلىپ يۈرىمىز؟ بالا ئۆزىمىزنىڭ، تۇتساق قولىمىزدا، ئاچساق ئالىقىنىمىزدا، يامان يولغا باشلىمايمىز، ئوبدان كۈن كۆرسۇن دەيمىزغۇ؟ يەنە نېمە گەپ، بولدى ! ھېتىتى ـ پېتىتىنى قويايلى، ۋاقتىدا ئېلى قازىنىڭ ئوغلىغا چېتىپ قويۇپ باشنى ساقايتايلى ! بەرمىسىمۇ باي ياخشى، يېمىسىمۇ ماي...

ـــ ۋاقتىدا؟

ـــ ھىم، ۋاقتىدا، مۇشۇ چارشەنبە كۈنى، مەن سىلىگە دېدىمغۇ؟ ھە، گەپ بىر، قۇلاق ئىككى. تۈيدۈرمايلا يەڭ ئىچىدە قىلىۋېتەيلى دەپ، بولمىسا بالا ئۇركۈپ كېتىدۇ. پوق يېمەكلىك قىلىپ يۈزىمىزنى سۆرۈن قىلىدۇ، يەنە دېسەم يەنە شۇ گەپ.

ـــ ۋاي خۇدايىمەي، ئالدىراپ قالمىدۇق؟ ۋۇ دېگەن تۇيتۇرسا، چوڭراق قىلارمىز. تەييارلىق...

ـــ بولدى، بولدى ! ئۇلار بىلەن پۈتۈشۈپ بولدۇم. بولمىسا بۇگۈنلا ئۇيانلىق قىلىۋېتەيلى دېگەن. كۈيئوغۇل بولغۇچى ئەھمەتخان تېخى تاغدىن كەلمەپتۇ، ئۆگۈنلۈككە كېلىدىكەن، شۇڭا چارشەنبىگە توختالدى. ھازىرچە ئون ـ يىگىرمە ئادەم ئارىسىدا نىكاھلا قىلدۇرىمىز، ھەشەمەتلىكنى كېيىن، ناغرىسىنىمۇ كېيىن ! ئەر ئەمرىگە ئۆتكەندە شەرىئەتمۇ، ھۆكۈمەتمۇ ئىگە بولىدۇ، ھېچ كىشى ھۆرۈ ـ پۆرۈ قىلالمايدۇ. بولمىسا... بولمىسا ھىم... ۋۇ دېگەن ئەنجانباي. ھىم، ھەزەر

ئەيلەك لۇكچەكتىن، ئىچىدە توڭگۇز قاتراپتۇ، چىشىغا تېگىۋەرسەك ھەر جايدا جايلايدۇ، دەيدىغان گەپ بار. ئۇنىڭ قولىدىن ھەر بالا كېلىدۇ. شۇڭا، غىمبىل ـ غۇپۇلا قىلىۋەتسەك باش ساقىيىدۇ. جاھاندا كۆز ـ قۇلاق بولىدىغانلار جىق ئىكەن، ئۇ يەردە كوت ـ كوت، بۇ يەردە مش ـ مش، پىتنىك ئىچىگە ھېسىپ قۇيىدىغانلارمۇ بار. تولا ئاڭلاپ بەك زەردىگۆش بولۇپ كەتتىم. ئادەمنىڭ يۈزىنى تۆكۈپ ئاشۇ ماكانسىز سولتەك بىلەن كوتوكلىشىپ يۈرۈپتۇمىش. ھەي ئەقىلسىزلىق ! ئۆز قەدرىنى بىلمىگەن نادان. كۆيگەن جۇۋانغا ئات تېزىكى ئاي كۆرۈنمىش، ئەمما ماكانسىز لۇكچەكنىڭ نېمىسى ئەرزىگەندۇ بۇ گالۋاڭ قىزىمىزغا؟ بۇ گەپلەرنى خېلى بۇرۇنلا ئاڭلىغان، تۇيدۇرماي قىلتاقلا چۈشۈرەي دەپ ئۇقمىغان ـ بىلمىگەن بولۇۋېلىپ بېشىمنى ئىچىمگە تىقىپ يۈردۈم. بولمىسا ئاللىبۇرۇن بىر تەرەپ قىلىدىغان گەپ ئىدى. پۇرسەت بولمىدى، ئەمدى پىچاق سۆڭەككە يەتتى، «ۋاقتى ئۆتكەندە قىلچىڭنى پوقلا چاپ» دېگەن تەمسىل بار. ئەمدى قىلمىساق بولمىدى، بۇگۈن ئۇجمە سەيلىسىگە بارغىلى قويمىساق بوزىرىپ ـ تاتىرىپ كەتتى. ھامماننىڭ ئۆيىگە بارىمەن دېدى. غەرەز باشقا، «ئات ئايلىخانغا، يول ساربخانغا»، قېنى ئارقىسىدىن كەتكەن ئادەم نېمىدەپ كېلىدۇ، ھېلى ئاڭلايمىز تېخى. ئۆزى بىلىپ بولغۇچە نىكاھ قىلدۇرۇپ قويغان ياخشى، شۇ چاغدا باش ساقىيىدۇ. ھەر ئىشقا پەم قىلمىساق بولمايدۇ. ئۆزى ئۇقمىسۇن، ھەر ئىشقا پەم كېرەك، ئۆتۈككە چەم.

ـــ ئۆتكەن قېتىم ئامبالغا ماقۇل دېگەن بولسىلىمغۇ، شۇ تاپتا مۇشۇ خاپىلىقمۇ يوق. بەگمۇ بولۇپ...

ـــ ماۋۇ خوتۇننى، ئاخۇنۇم ئوقەت كويىدا، قۇشناچىم... ئاپلا ئاغزىمغا نېمىلەر كېلىۋاتىدۇ. ھەي ئەخمەقنىڭ چاي خالتىسى، ئامبالنىڭ غەرىزى قىزىمىزدا ئەمەس، مەنده ! ئۇقامسىلەر شۇنى ! مەنده، مېنى ئىندەككە كەلتۈرۈپ بارغۇ، ھە دەڭلا، يۈرتىغا يۇگەن

قىلماقچى. بۇ دېگەن باشتىن ـ ئاياغ ئوپال... كۇھىقاپتا شامال چىقسا، بۇ يەردە بوران چىقىدۇ. ئوپال مىدىرلىسا، قەشقەر تەۋرەيدۇ. ئوپالنى دەستەك قىلىپ ئۆمۈرلۈك شەھەر سورىماقچى. ئامبالغا قۇدا بولۇپ، ئاستىدا بەگ بولۇپ چۈكۈلدىغىچە، بېشىمنى ئېگىز كۆتۈرۈپ يۈرىدىغان گاداي بولغىنىم مەك مەرتەم ياخشى. ھېلىغۇ قىزىمىزنى بەرسەك بەگ قىلىدىكەن، ئامبال قىلسىمۇ، پادىشاھ قىلسىمۇ، قىزىمنى ئۇنداق دوزاخقا تاشلىمايمەن، ئۇنداق مەنسەپلەرنى قىزىمنەك بىر تال چېچىغا تەك قىلمايمەن. قىزىمنەك بىر تامچە يېشى مېنى گۆر ئازابىغا سالىدۇ. قىزىنى بەگلىككە تېگىشەتتى، دەيدىغان ئاھانەتنى گۆرۈمگە ئېلىپ كېتىمەنمۇ؟ ئامبالنەك ھېلىقى بايۇەچچىسىنى دېمەمدىغان، ئاتىكارچىلىقىنى بۇنەك ! تەپ تارتماي تېخى ھېلىقى بۇرە قانجۇقىنى كۇشكۇرتۇپ ئايشەم خېنىمنى تالىتۇاتىدۇ. ئىمانىم قىرىق گەز ئۇچۇپ كەتتى. تۆمۇر ئارىنى پوسسىدە تىقىپ ئۇچەي ـ باغرىنى چۇۋۇۋەتتىم. نېمە بولسام بولاي دەپ توقۇمنى قارىنىمغا ئېلىپ ئەلپازمنى تازا بۇزغانىدىم، خۇداغا شۇكۇر، ئاتا ـ بالا ئىككىسى شۇنەك بىلەن ئۇجۇقتى.

ھىم، بەگ قىلىمىش تېخى ! ھېلىمۇ مەن قايسى بەگ، قازىدىن كەم؟ يامۇلنەك كاتتىلىرىمۇ مېنى كۆرسە ئاتتىن چۈشىدۇ. ئىككى قوللاپ كۆرۈشىدۇ. بۇ يۇرتتا مەن «ھىم» دېمىسەم قايسى بەگ، قايسى قازى مۇشۇكنى پەش، توخۇنى تاخ دېيەلەيدۇ؟ ! ئىمامۇ مەن بارمىغۇچە نامازنى باشلىمايدۇ، مەن كۆرمىگۈچە يۇرتتىكى خامانلارمۇ ئۇسۇلمايدۇ. مېنى كۆرسە چوڭ ـ كىچىك يولنى بىكارلاپ چەتكە چىقىپ قول باغلاپ تۇرۇشىدۇ. سورۇننەك تۆرى مېنەك ! ماڭا يەنە نېمە لازىم ئىدى؟ قىزىمنەك كۆڭلى خۇش ئۆتسىلا بولدى، باشقا ھېچنېمىدىن تەمەيىم يوق. خۇداغا بىر جان قەرزىم بار، باشقا غېمىم يوق. زادى قىزىمنىڭ خۇش بولسىلا، كۇنى ئوبدان ئۆتسىلا، مەن نېمە بولۇپ كەتسەمۇ مەيلى، قەلەندەر بولۇپ كەتسەمۇ مەيلى. قەلەندەر بولۇپ

كەتسەمۇ پەرۋايىم پەلەك. قىزىم ئازار يەيدىكەن، مەن ھەممىدىن بىزار بولىمەن.

ــ ھە، ماۋۇ گەپلىرى ئوك بولدى. ھېلىقىدەك ئاغدىن تاش يۈمىلاتقاندەك ئالىتاغىل گەپلىرى تازا قاملاشمىغانىدى.

ــ ھىم، قايسى گېپىم قاملاشماپتۇ؟

ــ ئۆزلىرى دەۋاتىدىلا، قىزىمىزنىڭ كۆڭلى خۇش بولسىلا بولدى دەپ. ئۇنداق بولسا قىزىمىزنىڭ كۆڭلى چۈشكەن مەيلى بار ئادەمگە ئۇنى ــ بۇنى دېمەي ماقۇل بولساق بولمامدۇ؟ كۆڭلى خۇش بولمامدۇ؟ ئامبالنىڭ ئوقۇرى ئېگىز قىزىمىزنى خورلايدۇ دېدىلە، مەيلى بار ئادەمنى ياراتمىدىلا، قايسى گەپلىرى راستكەن، بىلمىدىم؟

ــ ھەي خوتۇن، ئەقىلسىز باشتىن سۈسىز قاپاق ياخشى دەپ قايسى ئۇلۇغ ئەۋلىيا دەپتىكىنىتاق. ئەجەبمۇ جايىدا دەپتىكەن، ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسى خىلىمىز ئەمەس، لايىقىمىزمۇ ئەمەس. قاراڭلا، ئۆز لايىقىدا بولىدىغان بولسا، قىزىمىزنىڭ دولىسى ئاپىتاپ كۆرىدۇ، ئۆز بەختىنى تاپالايدۇ، خارلانمايدۇ، ناۋادا ئۇ قاقۇاش ئامبالغا قىزىمىزنى كېلىنلىككە بەرسەك، چېقىل ــ چۇقۇلغا ئۇچراپ قالسا، ئۇلارنىڭ ئوقۇرى ئېگىز، ھاي دېيەلمەيمىز. قىزىمىز گۆر ئازابىدا قالىدۇ! پېلەككە ئالدىنىپ خەمەككە قالىمىز. ھە، سىلى دېگەن ھېلىقى سولتەككە كەلسەك، ئۇمۇ ئەسلا بولمايدۇ! تېگى پەس ئادەملەر. ھازىرچە قىزىمىز بەڭگاش كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرىپ قىزىغان بىلەن كېيىنچە خوۋلۇق كۆرمەيدۇ، پەسنىڭ قولىدا پەسلىشىپ كېتىدۇ، شەنىمىزگە داغ چۈشۈرىدۇ، ئات ئوقۇرىغا ئېشەك باغلىساق بولمايدۇ.

ئېلى قازى بىزنىڭ خىلىمىز، مېلىمىز تەڭ، زېمىنىمىزمۇ تەڭ، يۇز ــ ئابرۇيىمىز تەڭ. بىزمۇ ئۇلارغا تەڭ كېلەلەيمىز، ئۇلارمۇ بىزدىن قېلىشمايدۇ. بولدى، تالاشمايلى، چېچىلىپ قالدىم، خاپا بولماڭلا، مەن چىقىپ يۈرت ئاقساقاللىرى بىلەن

يەنە بىر قېتىم مەسلىھەتلىشىپ كېلەي. تۇيدۇرماي قىلىشنىڭ يولىنى قىلايلى، ئۆزى ئۇقمىسۇن، پەقەت چاندۇرمايلى، چارشەنبە كۈنى خۇپتەن نامىزىدىن يانغان جامائەتنىڭ ئالدىدا نىكاھ قىلىپ ئىشنى پۈتتۈرەيلى. كۈندۈزى قىلساق، پەلىپەتىش گەپكە قېلىپ ئىشمىز ئىش بولماي قالىدۇ. مەن كەتتىم.

* * *

ئايشەمگۈل چۆچۈپ، ئۇزۇم تال بارىڭنىڭ ئۇ بېشىدىكى تۈۋرۈكنىڭ يېنىغا ئۆتۈپ، ئۆزىنى دالدىغا ئېلىۋېلىشقا ئارانلا ئۈلگۈردى. دادىسى بېشىنى يەردىن ئۈستۈن كۆتۈرمەي قوللىرىنى كەينىگە تۇتقىنىچە كەشنى كالاپشىتىپ مېڭىپ چىقىپ كەتتى. خۇداغا شۈكۈر، دادىسى ئۇنى كۆرمىدى. ناۋادا ئۇ كۆرۈپ قالغان بولسا، ئۇ چاغدا ئايشەمگۈل ئىزا تارتىپ ئۆزىنى قويغىلى يەر تاپالماي قالغان بولاتتى.

دادىسى ئايشەمگۈلگە بەك ئامراق ئىدى. ھازىرغىچە ئۇنى تىللىغانلىقىنى بىلمەيتتى. ئۇمۇ دادىسىغا بەك ئىشىنەتتى. يۈرەكنىڭ يېغىنى يەيدىغان ئاشۇنداق زەھەرلىك گەپلەر بىلەن ئۆزىگە شۇنداق سەت ئاھانەت ـ ھاقارەتلەرنى قىلىشىنى خىيالىغمۇ كەلتۈرمىگەنىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ دادىسىنىڭ ھېلىقى غەيۋەتلىرىنى ئوغرىلىقچە ئاڭلاپ قالدى. شۇڭا، ئۇ دادىسىنىڭ يۈزىگە قاراپ سېلىشتىن ئىزا تارتىپ ئۆزىنى چەتكە ئېلىۋالغانىدى.

ئايشەمگۈل ئىزا ـ ئەلەمگە چىدىماي كۆزلىرى لىققىدە ياشقا تولغان ھالدا ئېسەدەپ، مىش ـ مىش يىغلاپ ناله قىلىشقا باشلىدى: «ھەي ... تاش يۈرەك دادا، سىزنىڭ بۇ ھاقارەتلىرىڭىز ماڭا ئەلەم قىلمامدۇ؟ ! سىز شۇنچە چېچىلىپ خاپا بولغۇدەك مەن زادى نېمە گۇناھ قىپتىمەن؟ ئۇنىڭ بىلەن يەتتە ـ سەككىز قەدەم نېرىدا تۇرۇپ ئانچە ـ مۇنچە مۇڭدىشىپ قالمىز، سىز

شۇنچە غەزەپلەنگۈدەك قولۇمنىڭ ئۈچىنىمۇ تۇتقۇزمىدىم ! قىزىڭىز سىزنىڭ يۇز - ئابرۇيىڭىزنى تۆككۈدەك شۇنچە نومۇسسىزمۇ؟ مال - دۇنياسى بىلەن ئۆزىگە تەڭلەشكەن ئادەمگە ياتلىق قىلىنسا كۆڭلى خۇشال ئۆتەمدىكەن؟ ئىنسانىڭ قەدرى - قىممىتى مال - دۇنيا بىلەن ئۆلچىنىدىغۇ؟ ھازىرچە مال - دۇنياسى بىلەن تەڭلىشەلمىسە، كېيىنچە تەڭلىشەتتىغۇ! ئايشەمگۈلنىڭ كۆڭۈل قازىنىدا سوئاللار قاياناپ كەتتى. قاياناپ - قاياناپ ئاخىرىدا دۇملەنگەن قازانىنىڭ تۇۋىقىمۇ كۆتۈرۈلۈپ تېشىپ كەتتى، ـــ ياق، دادا، مېنىڭ بەختىم سىز دېگەن يەردە ئەمەس. مەن بەختىمنى ئۆزۈم تاپىمەن. ئەپۇ قىلىڭ، مەن سىزنى ئاخىر رازى قىلىمەن، ھازىرچە خاپا بولسىڭىزمۇ ئىلاجىم يوق.»

«دادام نېيىتىدىن قەتئىي يانمايدىكەن، ئەمدى ئىختىيار ئۆزلىرىدە قالدى. ئەتە (چارشەنبە كۈنى) خۇپتەن نامىزىغا ئەزان توۋلانغان چاغدا ھېلىقى سۇغۇچىتە كۆرۈشەيلى، بۇ يەردىن يىراقلارغا كېتەيلى.»

ئۇ پاتلانغان سامان قەغەزگە يېزىلغان بۇ خەتنى خىزمەتچى ئايالغا بەردى:

ـــ بەختىخان ئاچا، بۇ خەتنى ئىگىسىگە تاپشۇرغايلا، خەپ، شەپە بولۇپ قالمىسۇن.

ـــ خوپ، خېنىم، مەندىن خاتىرجەم بولسىلا، كۆڭۈللىرىنى توق تۇتسىلا، «ئىشق ئازابىنى ئاسان قىلغۇچىغا دوزاخ ئازابى ھارامدۇر» دېگەن نەقىل بار، بۇ ئازابقا ھېچنېمە تەڭ كېلەلمەيدۇ، خېنىم.

* * *

ئەتىسى چۈشتىن كېيىن، دادىسى سېمىز بىر ئېرىكنى يېتىلەپ كىرىپ ھويلىدىكى بىر تۇپ قېرى ئۈجمىگە باغلاپ قويدى. ئېرىكنىڭ دۇمبىسىنى سىلىدى، تۆشىنى تۈتۈپ بېقىپ،

دۇمبىسىگە پاققىدە شاپىلاقلاپ قويدى. ئاندىن ئۆرە بولۇپ قويغا يەنە بىر دەم قاراپ قويۇپ دەرۋازا تەرەپكە ماڭدى. ئۇچ ـ تۆت قەدەم مېڭىپ بىر ئىش ئېسىگە كەلگەندەك تاققىدە توختىدى. كەينىگە ئۆرۈلۈپ ئۇ تۇرغان يان ئۆيگە مۇنداقلا بىر قارىۋېتىپ بېشىنى شىيلىغاندى، تېخى بۇگۈن كىيگەن بادامدوپپىسى گەدىنىگە سۇرۇلۇپ تۇتۇۋالغۇچە يەرگە چۈشۈپ كەتتى. ئۇ دوپپىنى ئېلىپ چېكىپ ـ چېكىپ توپىسىنى قېقىۋېتىپ كىيىپلا دالان ئۆيگە كىردى. ئىچكەركى ئۆيگە كىرىپ كېتىۋېتىپ يەنە ئۇ تۇرغان ئۆيگە لەپپىدە قاراپ قويدى. ئايشەمگۈلنىڭ قۇلىقى دىڭڭىدە بولۇپ ئىچكەركى ئۆيگە قۇلاق سالاتتى. دەسلەپتە ئۇلار پىچىرلاشتى بولغاي، ھېچنېمە ئۇققىلى بولمىدى. كېيىن دادىسىنىڭ: «ياق، ياق، ئۇلگۈرمەيدۇ، ناۋايىدىن ئەكىرەيلى» دېگىنى ئاڭلاندى، دادىسى يەنە چىقىپ كەتتى. ھەمراھلىرىدىن ئايرىلىپ قالغان ئېرىك ئەترايلىرىغا قورقۇمسىراپ تەلمۈرەتتى، ئۇزۇپ ـ ئۇزۇپ ئەنسىز مەرەيتتى، مۇڭگۈزسىز تاز بېشىنى ھەدەپ ئۇجمىگە سۈركەيتتى. بىر دەمدىن كېيىن مەھەللىدىكى قېرى قاسساپ كىردى. ئېرىكنى يېشىپ يان ئىشىك بىلەن باغقا يېتىلەپ چىقىپ كەتتى.

ئايشەمگۈل بىر دەم خىيال سۈرۈپ تۇردى. «مەيلى، نېمە قىلسا قىلمامدۇ، قېنى كۆرىمىز، ۋاقتى كەلسۇن قېنى، ئۇ ئىشكىنى تاقىدى، يالىڭاچلىنىپ يۇيۇندى، چاچلىرىنى تارىدى. تال ـ تال قىلىپ ئۆرۈدى. ساندۇقىنى ئاچتى، كۆڭلىگە ياقىدىغان يارىشىملىق قارا ئەتلەس كۆڭلەكنى كىيدى. قىزىل دۇخاۋغا يۆگەپ قويغان توپچاق ئالتۇن زىرىنى قۇلىقىغا، ھېلىقى كۆك ياقۇت كۆزلۈك ئۈزۈكنى قولىغا سالدى، ئاق سەدەپ گۈللۈك چازىسىنى قىستى. كىيىم ـ كېچەكلىرىنى كىچىككىنە بوپا قىلىپ تاڭدى. كەچ كىردى. ئانىسى بىلەن ئىككىسى بىللە ئولتۇرۇپ غىزالاندى. بولۇۋاتقان ئىشلارنى بىلمىگەندەك، كۆرمىگەندەك قىياپەتتە بەخىرامان يۇرۇۋەردى. دادىسى

خىزمەتچىلەرنىڭ بىلىپ قېلىپ شەپە بېرىپ قوبۇشىدىن ئەنسىرەپ، ئۇلارنى نېرى ـ بېرى ئىشلارغا بۇيرۇۋەتكەندى، ھەتتا ئۇرۇق ـ تۇغقان، قولۇم ـ قوشنىلارغىمۇ خەۋەر قىلمىدى. ئۆيىدە پەقەت ئانىسى بىلەن خىزمەتچى ئايال بەختخانا ئۆيىدىن بۇيان پالاقلاپ قازان بىلەن ھەپىلىشۋاتاتتى. كەچ كىرىدى، قاراڭغۇ چۈشتى. بىردەمدىن كېيىن مەزىننىڭ خۇپتەنگە ئەزان چىللىغىنى ئاڭلاندى. خۇپتەندىن يانسا، ئۇنى ئېلى قازىنىڭ ئوغلى ئەھمەتكە نىكاھ قىلىپ بېرىدۇ. ياق، ياق! خۇدايىم ساقلىسۇن! ئۆلۈكۈمۇ ئۇنىڭغا خوتۇن بولمايدۇ.

ھويلا تىپتىنچ، ئادەم كۆرۈنمەيتتى، يەنە ساقلاشقا بولمايتتى. بۇ پۇتۇشكەن ۋاقتىنىڭ دەل ئۆزى ئىدى. ئۇ بوپىنى قولتۇقىغا قىستۇردى. يان ئىشىك بىلەن باغقا كىردى. ئارقىسىغا قارىدى، ئۆيدە چىراغ يېنىپ تۇراتتى. «خوش ئانا» دېدى ـ دە، ئۆكسۈپ يىغلاپ سالدى. ياش تامچىلىرى مەڭزىنى بويلاپ ئاقتى.

«ئاھ قىسمەت! دادامنىڭ جاھىللىقى مېنى مۇشۇ كۈنگە سالدى. مەيلىم بارغا بەرمىدى، مەيلىم يوققا زورلىدى. ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ! مېنىڭ ئۇنىڭدىن باشقا ئىلاجىم بولمىدى. مەنمۇ ئادەم، تورغاي ئەمەس، قەپىسىمدە دەرد تۆكۈپ ۋىجىرلاپ ياتمايمەن، پەرۋاز قىلىپ ئۇچىمەن، ياشاش يولىنى تاپىمەن. كۆڭلۈمنىڭ ئېچىلغىنى، بەختىمنىڭ تېپىلغىنى! تەڭرى پاناھ بولىدۇ. تاغدەك يۆلەنچۈكۈم ئەنجانباي ھەمراھ بولىدۇ.»

ئۆزى ئۆينىاپ چوڭ بولغان بۇ باغدا نەدە ئالما ـ ئانار، نەدە ئۆرۈك ـ شاپتۇل، گۈل ـ گىياھ، نەدە ئېرىق، قىر بار، ئايشەمگۈل ئوبدان بىلىدۇ، ھەتتا ئوت ـ چۆپلەرمۇ ئۇنىڭغا بەش قولدەك ئايان ئىدى. شۇڭا، ئۇ ھېچ تەمتىرىمەيلا سۈڭگۈچكە يېتىپ باردى. سۈڭگۈچنىڭ ئۇ تەرىپىدىن ناھايىتى پەس ئىسقىرتىش ئاڭلاندى. ئايشەمگۈل «ئاھ، شۇ!» دېدى. يۇرىكى قېپىدىن چىقىپ كەتكۈدەك ئۆيناپ كەتتى. باغدىن چىقىش

ئۇچۇن بوپىنى سۆڭگۈچتىن سۈنۈپ بېرەي دەپ ئەمدى قولىنى ئۇزىتىشىغا بىرنېمە ئۇنىڭغا سۇركۈندى، قورقۇنچىتا يۈرىكى قارتلا قىلىپ كەتتى. ئۇ ئېسىگە كېلىپ بولغۇچە بىر ئىت ئالدىغا ئۆتتى، شۇندىلا ئايشەمگۈلنىڭ كۆڭلى ئورنىغا چۈشتى. بۇ ئىت مۇشۇ هويلىدا تۇغۇلۇپ چوڭ بولغانىدى. ئۇنى پەنتۇرۇپ قويمىسا، ئايشەمگۈل نەگىلا بارسا ئەگىشۈالاتتى، چۈشتىن كېيىن ئۇنى تاپالمىدى، تاپالىسىدى باغلاپ قويىاتتى. «ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق؟ ئاپلا، يامان ۋاقتىدا كاشىلا قىلىدىغان بولدى، مەيلى بوپتۇ، ئەگەشسە ئەگىشۈەرسۇن، بىر يەرلەرگە بارغاندا يېنىپ كېلەر». ئىت قاۋىمىدى، سۆڭگۈچنىڭ ئۇ تەرىپىگە قاراپ خىرقىراپ ـ خىرقىراپ توختاپ قالدى. ئىت ئەنجانبايىنى تونۇپ قالغانىدى.

ئۇلار قاراڭغۇيار بېشىدىكى غوجاقوندىق مازارنىڭ بۇلاق بېشىدىكى تېرەكبوستانغا يېتىپ كەلگەندە ئەنجانبايىنىڭ ئاكىسى جۇمەخۇن يىگىرمە ـ ئوتتۇزدەك يىگىتلەر بىلەن ئۇلارنى ساقلاپ تۇرۇشقانىدى، جۇمە مەسچىتىنىڭ ئىمامىمۇ هازىر ئىدى. ئىمام نىكاھ قىلدى. تۇزغا چىلانغان ناننى ئۇلار تەڭلا يېيىشتى. هەمەيلەن «مۇبارەك بولسۇن» دەپ ئۇلارنى قۇتلۇقلاشتى، بالىۋاقىلىق بولۇشى، ئىناق ياشاپ، تەڭ ئۆمۈر كۆرۈشى ئۈچۈن دۇئا قىلىشتى. يەنە ئۇزاق تۇرۇشقا بولمايتتى، بۇ يەردىن تېز كەتمىسە كاشىلا چىقاتتى. پەستە تەمبەل ئىككى قىرغىز يىگىت ئۇچ ئاتنى تۇتۇپ ساقلاپ تۇراتتى. ئۇلار خوشلاشتى. ئەنجانباي بىلەن ئايشەمگۈل تورۇق ئايغىرغا مىنگەشتى. ئايشەمگۈل ئۇنسىز مىشىلداپ يىغلاۋاتاتتى. لېكىن، ئەنجانبايىنىڭ كارى بولمىدى. ئاتقا قامچا سالدى. ئىت قاۋىغىنچە چېپىپ ئۇلارغا ئەگەشتى. ئات تۇياقلىرىنىڭ تاق ـ تۇق ئاۋازى تۇن قاراڭغۇسىدا خېلى ئۇزاققىچە ئاڭلىنىپ تۇردى. بۇ يەردە قالغانلار مەشرەپ ئويناپ تاڭنى ئاتقۇزۇشتى.

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئونىنچى باب

ساز يېگىت

ئوپال قۇمباغ مەھەللىسى، 1931 ـ يىلى ياز.

ئۇلار «كەتكىلى مانا ئون بەش كۈن بولدى» دېگەن كۈنى ئەللىك ـ ئاتمىشتەك يېگىتنىڭ ھەمراھلىقىدا تاغدىن قايتىپ كېلىشتى. بۇ يېگىتلەرنىڭ ئارىسىدا يېگىرمە ـ ئوتتۇزدەك قىرغىز يېگىتمۇ بار ئىدى. ئايشەمگۈل گۈلدەك ئېچىلىپ، قاش ـ قاپاقلىرى تۇزۇلۇپ، رەڭگى سۇزۇلۇپ، تېخىمۇ سۈمباتلىق، چىرايلىق بولۇپ كەتكەنىدى.

توختىخان ئانا قۇچقىنى كەڭ ئېچىپ، ئۇنى چىڭ قۇچاقلاپ قارشى ئالدى، مەڭزىلىرىگە سۆيدى، خۇشاللىقىدا يىغلاپمۇ سالدى. «ھېرىپ كەتتىلە» دەپ قاتمۇقات تاۋار كۆرپىلەرگە ياتقۇزۇپ، ئۇنىڭ پۇت ـ قوللىرىنى سىلاپ ئۇۋۇلىدى، ئۇستىخانلىرىنى تۇتتى. ئۇنىڭ باش ـ كۆزىنى تولا سىلاپ، تولا تەلمۇرۇپ قاراپ تويمىدى.

باقاخۇنمۇ «ۋاي قىزىم» دەپ پايپېتەك بولۇپ، چۆرگىلەپ يۈرۈپ ئۇنىڭدىن نېرى كېتەلمىدى.

يېگىتلەر ھەۋەسلىنەتتى، زوقلىناتتى، ئايشەمگۈلنىڭ باتۇرلۇقىغا ئاپىرىن ئوقۇيتتى. «قىز دېگەن شۇنداق باتۇر، كېلىشكەن، لەۋەن بولسا...»

مەيلى كىشىلەر نېمە دەپ غەيۋەت ـ شىكايەت، سۆز ـ چۆچەك قىلىشسۇن، شۇ تاپىتا ئەنجانبايىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى، ئۇرۇق ـ تۇغقان، يار ـ بۇرادەرلىرى ئۇ ئىككىسىنىڭ مۇرادىغا يەتكەنلىكىدىن خۇشال ئىدى. لېكىن، ئۇلار بۇ خۇشاللىقنىڭ

ئاسانغا چۈشمەيدىغانلىقىدىن ئەندىشە قىلاتتى. ئۇلارنى «يا ئۆلۈم، يا كۆرۈم» كۈتۈپ تۇراتتى. ئېلى قازىناق ئوغلى ئەھمەت جامائەت ئوتتۇرىسىدا «ئەنجانبايىناق قېنىنى ئىچمەن» دەپ قەسەم ئىچكەنلىكىدىن ئۇلارنىڭ خەۋىرى بار ئىدى.

ئەھمەت ئۈچىغا چىققان بىشىم ئىدى. جېدەل دېسە بېلىنى مىڭ يەردىن باغلايتتى، قولى قىچىشىپ ئىزدەپ سوراپ تاپاتتى. ئۇنىڭمۇ ئۆزىگە ئوخشاش يىگىرمە - ئوتتۇز گەۋدىلىك، كۈچلۈك، جېدەل خۇمار ئاغىنىلىرى بار ئىدى. خۇددى بىر پادا مالدەك ئۇنىڭ ئارقىسىدىن سوكۇلدىشىپ يۈرۈشەتتى، ئۇ «هايت!» دېسىلا مەيلى كىم بولسۇن، باش - كۆز دېمەي سالاتتى، ئۆلۈپ قېلىشى، ناكار بولۇشى بىلەن كارى بولمايتتى. بۇ ئىشلار ئۇلار ئۈچۈن ھېچ گەپ ئەمەس ئىدى. خۇددى پاشا - چۈنىلارنى قورۇغانچىلىكىمۇ بىلىنمەيتتى. ئەھمەت: «ھە، ھۇدىسى بولسا ئۆزۈمگە» دەپ مەيدىسىگە مۇشتلاپ ئۇلارغا يەل بېرەتتى. چۈنكى، ئۇنىڭ دادىسى قازى ھەممە ھۆكۈمنى شۇ كېسىدۇ - دە! لېكىن، شۇ تاپتا ئۇ جېدەل قىلسا، ئۇنى ھەرگىز بىشەملىك قىلدى دېگىلى بولمايتتى. زامانلاردىن بېرى بەدىنىدە «ئەركەك تۈكى بار» قايسى ئەركەك ئالىدىغان قىزىنى بىراۋ ئېلىپ قاچسا چىداپ تۇرالىغان؟ يەنە كېلىپ توي ئاخشىمى؟ تويدا پەشۋا يەپ غۇرۇرى، ئىناۋىتى يەكسان قىلىنغان، يۈزى سۆرۈن بولۇپ بېشىنى كۆتۈرەلمەي قالغان ئەھمەت شۇ كۈنلەردە ھەممە توقۇمنى قارىنغا ئېلىپ «يا ئۆلۈم، يا كۆرۈم»گە تەييارلىنىپ بولغانىدى.

«ئەنجانباي بىلەن ئايشەمگۈل يېنىپ كەلدى!» بۇ خەۋەر ئوپاللىقلارنى چۆچۈتۈۋەتتى.

— ھە؟!

«ھە؟!» بىلەن تەڭ ئۇلارنىڭ ئاغزىلىرى ئېچىلىپلا قالدى. خۇددى ئۇلارنىڭ كېلىشى مۇمكىن بولمايدىغاندەك، مۇمكىن بولسىمۇ ھازىر بولمايدىغاندەك غەلىتىلا تۇيۇلۇپ كەتتى. خېلى بىرھازادىن كېيىن ئۇلار ئەسلىرىگە كېلىپ ئويان - بۇيان

قاراشتى ـ ده، قىلمۇاتقان ئىشىنى تاشلىدى، يەۋاتقان نانلىرىنى قويدى، خوددى ئۇۋىسى بۇزۇلغان ھەرىلەردەك يېتىراپ ئۇچۇي ـ ئۇچۇيلىرىغە چېچىشتى. يېقىندىكىلەرنىڭ قولاقلىرىغا كۆسۈلداشتى:

ـــ ئەنجانباي بىلەن ئايشەمگۈل يېنىپ كەپتۇ!

ـــ ھەئە؟!

يىراقتىكىلەرگە ئاغزىلىرىنى ئۇچلاپ، قوللىرىنى كاناي قىلىپ توۋلاشتى:

ـــ ئەنجانباي بىلەن ئايشەمگۈل يېنىپ كەپتۇ!

ـــ ھەئە؟!

ـــ ...

ئاللا كارامەت! بۇ خەۋەر خوتۇنلارغا بولۇپ بەردى. ئۇلار دەسلەپتە چۆچۈپ ھاڭۇقىپلا قېلىشتى، ئەسلىرىگە كېلىشكەندىن كېيىن «توۋا!» دەپ ياقىلىرىنى چىشلەشسە، بەزىلىرى خوددى زاۋالدا قالغان قۇشقاچلاردەك جاۋۇلداشتى:

ـــ ۋاي خۇدايىم!

ـــ بۇزۇقلار!

ـــ توۋا!

ـــ بىزنىڭمۇ بالىلىرىمىز بار!

ـــ كۆڭلىگە ئىنساپ بېرەر!

ـــ خوپ بولدى!

ـــ جايىدا قىلدى!

ـــ مەيلى بارغا بەرمەسە، مۇشۇنداق قىلمايمۇ بولمايدۇ!

ـــ يىگىت ئاشۇنداق ساز بولسا، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كىم ئەگەشمەيدۇ؟

كەچ كىرگۈچە ئۇلارنىڭ ئاغزى بېسىقمىدى. قاراڭغۇ چۈشكەندىمۇ يەنە شۇ گەپنى دېيىشىپ، بىردىن ـ ئىككىدىن تارقاشتى.

ئۇ ئۇنى دېدى، بۇ بۇنى دېدى، ئەڭ ئاخىرىدا يەنىلا «خوپ

بولدى» دېگۈچىلەردىن «توۋا» دېگۈچىلەر كۆپ بولدى.

*　　*　　*

قىزنىڭ يۈزى نېپىز ئىدى، بېشىنى ئۇستۇن كۆتۈرمەيتتى، قاش كۆتۈرۈپ قارىمايتتى، بېشىدىن رومالنى چۈشۈرمەيتتى. قۇلىقىمۇ يۇمشاق ئىدى، گەپ ئاڭلايتتى، دادىسىنىڭ گېپىنى زادى يېرمايتتى. «ماقۇل، خوپ، ئوبدان»نى بىلەتتى، «ياق»تىن يىراق ئىدى. مانا ئەمدى... مانا ئەمدى ئۇ ئازدى !... ئېزىپ سالدى. ئۇنى ئاشۇ ئالدامچى، ھارامزادە ئازدۇردى، ئىسىتقۇ ـ سوۋۇتقۇ قىلىپ ئۇنىڭغا ئەنجانىلىق جىنىنى چاپلاشتۇردى، سەۋدايى قىلىپ قويدى، ئەس ـ ھوشىنى قويمىدى، بېشىنى ئايلاندۇرۇپ يولدىن چىقاردى. شۇنداق، قىزى يولدىن چىقتى، ناھۇت بولدى، ئىسىت !... توۋا، توۋا ! كۆڭلى چۈشۈپ قاپتۇمىش تېخى ! ئاشۇ سولتەككە ـ ھە؟ ئەخمەق قىز ! غەلىتىلا ئىش، قىزنىڭ كۆزىگە ئۇ ھارامزادىنىڭ زادى نېمىسى چىرايلىق كۆرۈنۈپ كەتتىكىنىتاڭ. تىل ـ تاياقتىن قورقمايدىغان، ئىزا ـ ئاھانەتكىمۇ پىسەنت قىلمايدىغان، ھەممىدىن، ھەتتا ئاتا ـ ئانىسىدىنمۇ كەچكۈدەك تەلۈلۈك قىلغۇدەك شۇنچىلىك ئالىيجانابمىدۇ ئۇ ئەنجانباي؟ ئۇنىڭ تارتىشقۇدەك يا شۇنچە جىق گۆھەر، ئالتۇن ـ كۈمۈشى بولمىسا...

توۋا ! ئۇنى ئۇ لۇكچەك يا ئۇرماپتۇ، تىللىماپتۇ ياكى زورلىماپتۇ، ئۆزى ئەگىشىپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قېچىشقا زادى نېمە مەجبۇر قىلغاندۇ؟ ! پۇلىمۇ، مېلىمۇ؟ ياكى يەر ـ زېمىنىمۇ، ئەملىمۇ؟ ھېچنېمە ! ھېچنېمىسى يوق، قۇرۇق سۆلىتىلا بار، شۇ ! ئۇنداق سۆلەتنى نېمە قىلغىلى بولىدۇ؟ ئىچكىلى، يېگىلى، كىيگىلى بولامدۇ؟ ئۆلىمەن، كۆيمەن دەپ توقۇمىنى قارىنىغا ئالغىلى سالغان بۇ كۈچ قىزغا زادى نەدىن

كەلگەن؟ زادى نېمىنىڭ كاساپىتىدىن قىزىنىڭ ئەقلى كوتا، كۆزى قارىغۇ بولۇپ قالدى؟ كۆڭلى چۈشۈپ قالغانلىقىدىن؟ ! ياپىرىم ! بەندىنىڭ ئىشىنى خۇدايىم ئۆزى بىلمىسە...

ئۆز ۋاقتىدا ئۆزىمۇ بەكۈاشلىق قىلىپ، يول ئاشاقا مېڭىپمۇ سالغان، تاپقان يەردە ئانچە ـ مۇنچە سوقۇپمۇ كېتىۋەرگەن. ئاتا ـ ئانىسى كېيىن ئۆزىمۇ كۆرمىگەن، بىلمىگەن مۇشۇ خوتۇننى ئېلىپ بېرىۋىدى، مانا ھازىرغىچە بىر ئوبدان ئۆتۈۋاتامدۇ؟ كۆڭلى چۈشتى دېگەن شۇ ! قىزىدەك كىشىنىڭ كەينىدىن چاپمىغان، ساراڭلىق قىلمىغان، شۇنداق، قىزى ساراڭلىق قىلدى، تاپتىن چىقتى، ئۇنىڭ يۈزىنى تۆكتى، باش كۆتۈرگۈسىز قىلىۋەتتى. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ ئۇنى قارغىمىدى. ئاللادىن قىزىنىڭ ئىنساپىنى تىلىدى. ھېلىقى نومۇسلۇق يولدىن يانسىلا، قىلغىنىغا پۇشايمان قىلسىلا، قېشىغا يېنىپ كەلسىلا بولدى، ھەممە گۇناھىدىن ئۆتىدۇ، يەنىلا بالدۇرقىدەكلا ئارزۇلۇق بالىسى بولۇپ قېلىۋېرىدۇ. «شۇ چاغدا ئانىسىنىڭ كوت ـ كوت، ۋىت ـ ۋىتاڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ، تېخى قىزىم گۆدەكلىك قىلىۋاتىدۇ، بۇ دېگەن ياشلىقتىكى بىردەملىك قېنى قىزىغانلىق دەپ ئويلاپتىمەن. بۇنداق بولۇپ كېتىشنى بالدۇرراق بىلگەن بولسامغۇ، ھەي ! كۆزۈمنى يۇمۇپلا بوپتۇ، بېشىڭ باش بولسا، پاچىقىڭ تاش دەپلا... ھەي ئىسىت ! مېنى مۇشۇ كوي، مۇشۇ كۆلپەتكە سالغان ئاشۇ ئەنجانباي ! خەپ، خەپ، ئەنجانباي ! بۇ نومۇسنى قان بىلەن يۇمۇسام ھېساب ئەمەس، ئەنجانباي ! !»

نومۇس ـ ھەسرەت ئۆز كۈچىنى كۆرسەتتى بولغاي، قىزى قېچىپ كەتكەندىن بېرى مۇھەممەتخان باي تالا ـ تۈزگە چىقمىدى، ھەتتا نامزىنىمۇ ئۆيدە ئوقۇدى. پەقەت جۇمەنلا جامائەتنىڭ ئەڭ كەينىدىكى «كېپىش بازىرى»دىلا تۇرۇپ، ھاپىلا ـ شاپىلا ئوقۇپلا يېنىپ چىقتى. ھېچ ئىشقا قولى بارمىدى. يوقلاپ كىرگەنلەر بىلەنمۇ بېشىنى كۆتۈرمەي سوغۇقلا كۆرۈشتى. ئاش ـ تاماقتىنمۇ قالدى. تولا سەپرايى ئۆرلەيدىغان، ئاسان

چېچىلىدىغان بولۇپ قالدى. ئىش سوراپ كىرگەن يىللىقچى، مەدىكارلارغىمۇ ھېچ ئېغىز بىلەن بېغىز يوقلا ۋارقىراپ سالدى، ھەتتا پايپېتەك بولۇپ يېنىدىن كېتىلمەيدىغان ھېلى تاماققا، ھېلى چايغا زورلاۋاتقان، ھېلى پۇت ـ قوللىرىنى تۇتۇپ، ھېلى يەلپۇپ تۇرۇۋاتقان قەدىناسىنىمۇ تولا تىللاپ سالدى. دېمىسىمۇ شۇ كۈنلەردە ھەممە ئادەم، ھەتتا ئۆزى تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان مۇشۇ ئۆيىمۇ، ئوتتۇز يىللىق قەدىناس خوتۇنىمۇ ئۇنى ئەيىبلەپ: «ھە، قانداق مۇھەممەتخان باي ! ئۆزۈڭنى مەن دەيتىڭ، ھېچ كىشىنى كۆزۈڭگە ئىلمايتتىڭ، شۇنچە چوڭ ئوپالنى ئالقىنىڭدا تۇتالايتتىڭ. ئەمدىزە، قىزىڭ ئانىسىغا ئەگەشكەن تەخەيدەڭ ئەنجانبايىنىڭ ئارقىسىدىن قېچىپ كەتسە توسۇپمۇ قالالمىدىڭغۇ؟ سەن شۇنداق بالا باققانمىدىڭ، ھالىڭ شۇنچىلىكمىدى؟» دەپ ئاھانەت قىلىۋاتقانىدەك تۇيۇلاتتى.

ئۇ كاللىسىغا كىرىۋالغان ئاشۇنداق «ئىلمەك ـ توقۇناق چىگىكلەر»نى يېشەلمەي تۇرغاندا، تۇيۇقسىزلا قەيەردىن چىقتى بىلمىدى، ئېھتىمال باغ تەرەپتىن چىقتى بولغاي، ئۇلارنىڭ ئىتى ئۇنىڭ ئالدىدا پەيدا بولۇپ قالدى ـ دە، ئۇنىڭغا سۈركىلىپ، پۇتلىرىغا ئېسىلىپ ئەركىلەپ كەتتى.

بۇ ئىت ئايشەمگۈل بىلەن تەڭلا يوقىلىپ كەتكەنىدى. مۇھەممەتخان باي ئاستا زوڭ ئولتۇردى. تىلىنى ساڭگىلىتىپ ھاسىراۋاتقان ئىتىنىڭ باش ـ كۆزىنى سىلىدى. شۇ چاغقىچە ئۇ بۇ ئىتنى بۇنداق سىلاپ باقمىغانىدى. ئەركىلەپ، سۈركىلىپ ئالدىدا توغرا يېتىۋالسىمۇ، پۇتىدا ئىتتىرىۋېتىپ ئۆتۈپ كېتەتتى. بۇگۈن... بۇگۈن ئۇنى سېغىنغانىدى، ياق ! ئۇنى ئەمەس، قىزىنى ! قىزى نەدە قالغانىدۇ؟ كېلىپ قالدىمۇ يا؟ شۇنداق، كەلگەن ئوخشايدۇ. قىزى كەلمىگەن بولسا، ئىتىمۇ كەلمەيتتى، ئەزەلدىن قىزىدىن ئايرىلمايتتى.

— كەپتۇ !

— كەپتۇ ! ھوي، راست، ئىت كەپتۇغۇ؟

بۇ ئاۋازدىن مۇھەممەتخان باي سەل چۆچۈپلا ئارقىسىغا بۇرۇلدى. خوتۇنى ھەيران بولۇپ ئۇنىڭغا قارايتتى.

ــ كەپتۇ دېسىلە تېخى، كىم كەلدىكىن دەپ چىقىپتىمەن ئۆزلىرىگە ئۆزلىرى سۆزلەپ.

مۇھەممەتخان باينىڭ سەل ئاچچىقى كەلدى. ناۋادا مۇشۇ ئىش كەلمەستە خوتۇنى شۇنداق تەنە قىلغان بولسىدى، تازا تىللايتتى لېكىن، شۇ تاپتا ئۇ ئۇنى تىللىمىدى. ئۇنىڭغا كۈلۈپ قارىدى:

ــ ھە، خوتۇن، قىزىمىز يېنىپ كەپتۇ.

ــ ئايشەمگۈل؟ قېنى ئۇ؟

ــ ھەي سىلىزە، مۇشۇ ئىت قاچان ئايشەمگۈلدىن ئايرىلغان؟ ئىتنىڭ پەيدا بولغىنى ئايشەمگۈلنىڭ كەلگىنى. ئىتمۇ بىزنى سېغىنىپتۇ، بىز كەلدۇق دەپ خەۋەر قىلغىلى كەپتۇ. شۇ تاپتا ئايشەمگۈل باقىۋاينىڭ ئۆيىدىمىكىن...

دەل شۇ گەپنىڭ ئۈستىگە ئۈلارنىڭ يىللىقچىسى ئابدۇش يۈگۈرۈپ كىرىپ كەلدى. ھاسىراپ تۇرۇپ ئۇلارنىڭ ئالدىدا توختىدى:

ــ يېنىپ كەلدى، يېنىپ كەلدى.

ــ كىم يېنىپ كەلدى؟ ئالدىرىماي سۆزلە!

ــ ھېلىقى ئىككى بۇزۇق.

ــ قايسى ئىككى بۇزۇق؟

ــ ئايشەمگۈل بىلەن ئاۋۇ ئەنجانبايچۇ.

مۇھەممەتخان باينىڭ جان ـ پېنى چىقىپ كەتتى.

ــ ھۇ كالۋا! كىم بۇزۇق ئىكەن؟! ــ ئۇ ۋارقىرىغىنىچە بېرىپ ئابدۇشنىڭ قولىدىكى ھاسىسىنى تارتىۋالدى ـ دە، ئۇنىڭ دۇمبىسىگە كەلتۈرۈپ بىرنى سالدى. مېنىڭ قىزىم بۇزۇقمىكەن؟!

ئابدۇش قورقۇپ بەدەر قاچتى.

ــ ھەممە ئادەم شۇنداق دەۋاتسا.

مۇھەممەتخان باينىڭ تېخىمۇ ئاچچىقى كەلدى. ئۇنى

قوغلىغانچە سۈرۈپ دەرۋازىدىن چىقىرىۋەتتى. جان ـ جەھلى بىلەن ۋارقىرىدى:

ـــ ئايشەمگۈل بۈزۈق ئەمەس!!

* * *

كەچتە ئەنجانبايىنى يوقلاپ كەلگەنلەر سەل بېسىقتى، شۇنداقتىمۇ كىرىپ ـ چىقىۋاتقانلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيتتى. ئىچكەركى ئۆيدىن يەنىلا خۇشال كۈلكە ـ چاقچاقلار ئاڭلىنىپ تۇراتتى. لېكىن، شۇ تاپتا باقاخۇننىڭ كۆڭلى غەش ئىدى. پېشانىسىنى تۆتۈپ پېشايۋاندا ئولتۇراتتى. بۇ ھال توختىخاننىڭ كۆڭلىنى يېرىم قىلدى بولغاي، ئاستىلا مېڭىپ ئېرىنىڭ قېشىغا كەلدى.

ـــ نېمە بولدىلا؟ بالىلار يېنىپ كەلسە خۇشال بولماي، تېخى بۇ يەردە نېمىشقا ئولتۇرۇپ قالدىلا؟ قويسىلا، ئۆيگە كىرسىلە، مېھمانلار بىلەن ئېچىلىپ، يېيىلىپ كۆڭۈل ئاچسىلا. بۇنداق قىلسىلا مېھمانلارنىڭ كۆڭلىگە كېلىپ قالمامدۇ؟

ـــ ئۇغۇ شۇنداق. بۇگۈنغۇ خۇشال ـ خۇرام كۆڭۈل ئاچارمىز، ئەتىگە نېمە كۈنلەرنى كۆرىمىز.

ـــ ئەتىگە خۇدايىمنىڭ بۇيرۇغىنى باردۇ. باشقا كەلسە باتۇر بوپتۇ، دەپتىكەن. بېشىمىزغا كەلگەننى كۆرمەمدۇق. بۇگۈنكى كۈن غەنىيمەت، قويسىلا.

باقاخۇن مىدىرلاپمۇ قويمىدى، پېشانىسىنى تۆتىنىچە ئولتۇرىۋەردى، توختىخان كىرىپ ـ چىقىپ يۈرۈپ پات ـ پات زورلىسىمۇ ئورنىدىن تۇرمىدى. «ئۇھ» تارتىپلا قويدى. ئاخىر توختىخان كايىغاندەك قىلىپ ئۇنىڭ يېڭىدىن تارتتى.

ـــ قويسىلا، بۇ يەردە دەسسەپ سالغان شاپتۇلدەك ئېزىلىپ ئولتۇرماي ئۆيگە كىرسىلە، ئۇنى ـ بۇنى دېگەچ بولسىمۇ ئولتۇرسىلا.

باقاخۇن ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ خوتۇنىغا تىكىلدى.

ـــ جېدەلنى پۈلغا سېتىۋالساق.

ـــ پۈلغا قانداق سېتىۋالىمىز؟

ـــ يوللۇقراق قىلساق سېتىۋالغىلى بولامدىكەن دەيمەن.

ئېلى قازىنىڭ ئاغزىنى ياغلىساق، ئىتنى سۆڭەك بىلەن ئۇرسا ھاۋشىمايدۇ. ئايشەمگۈلنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئالدىدىنمۇ ئوبدانراق ئۆتسەك بىر گەپ بولار. قىز چوڭ قىلغان ئادەمنىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق گېپى بولىدۇ، ـ دە ! يۈز ـ ئابرۇيىنى ئوبدانراق قىلساق تىلىمىز ئۇزۇنراق بولىدۇ. شۇغىنىسى قولىمىز قىسقىراق تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ئىشنى ئەتىلا تۇگەتمىسەك چوڭ جېدەل چىقىدۇ. جېدەل چىقسىغۇ قورقۇپمۇ كەتمەيمىز، ئۇلارغا تېتىغۇچىلىكىمىز بار، ئۇنداق قىلساق بولمايدۇ. ئىش يوغىنايدۇ. يۈرت ـ جامائەتنىڭ، ئايشەمگۈلنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ كۆڭلىنى ئوبدانراق ئالساق خېمىرىغا يېنىپمۇ قالار. بۇ يەردە جۈمەخۇن بىلەن ئەنجانبايىنىڭ ئەللىك ـ ئاتمىشتەك ئاغىنىلىرى كالىتەك ـ توقماق تەييارلاپ قويۇپتۇ. ئۇ يەردە ئۇلارمۇ بوش تۇرمىغاندۇ. يۈرتتا قان تۆكۈلسە پۈتمەس ـ تۈگىمەس بالاغا قالىمىز، يۈرت ـ جامائەتنىڭ ئالدىدا يەرگە قاراپ قالىمىز.

باقاخۇن قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەن قوشقا يارىپ قالغان قارا تورپاقنى يېتىلەپ، ئىككى قىزىل چەكمەننى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ، «بىسمىللا» بىلەن دەرۋازىدىن چىقىپ كەتتى.

ئايشەمگۈلنىڭ سۆزىغا ـ سالام قىلمىسا بولمايدىغان ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى خېلى جىق ئىدى. توختىخان بارماقلىرىنى بىردىن ـ بىردىن بۈكۈپ ساناپ چىقىپ چۆچۈپ كەتتى ـ دە، «ۋاي خۇدايىم !» دەپ سالدى. ئۇنىڭ بوغچىسىدىن ياڅشى كۇننىڭ يامىنىغا ئاتاپ قويغان ئىككى كىيىملىك قارا ئەتلەستىن باشقا ھېچ نەرسە چىقمىدى. قالغىنىغا قانداق قىلىدۇ؟ توختىخاننىڭ بېشى قېتىپ تۇراتتى. جۈمەخۇن كىرىپ قالدى. ئۇ ئانىسىنىڭ مۆڭلىنىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ سەل چۆچۈدى:

— نېمە بولدىلا ئانا؟ مىجەزلىرى يوقمۇ، بىرقىسمىلا تۇرىدۇلىغۇ؟

توختىخان باقاخۇننىڭ دېگەنلىرىنى يېپىدىن - يېڭىسىغچە سۆزلىدى ھەم «دادىلىرى راست دەيدۇ» دەپ ئەسكەرتىپمۇ قويدى. جۇمەخۇن ئېغىر - بېسىق ئىدى، ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشنى بىلەتتى. ئۇ ئانىسىنىڭ گېپىنى بىلەن بىردەم جىم ئولتۇرۇپ قالدى - دە، ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ تالاغا ماڭدى.

— بالام، بىرنېمە دېمەمدىلا، قانداق قىلىمىز؟

— مەن بىر يولىنى قىلاي.

لېكىن، قانداق يولىنى قىلىدۇ؟ شۇ تاپتا ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. ئۇ ئىشىك ئالدىدىكى كۆتەكتە ئولتۇرۇپ ئويغا چۆمدى. كىرىۋاتقان - چىقىۋاتقانلار ئۇنى ئوجمىنىڭ دالدىسىدا كۆرەلمىدى.

شۇنداق، بىر ئىلاجى قىلىپ جېدەلنى سېتىۋالايلى، بولمىسا بۇ ئۆيىنى كۈلپەت باسىدۇ، ئاتا - ئانىسىنى داغدا قويىدۇ. جېدەلنى سېتىۋېلىشنى ئىنىسى بىلىپ قالسا تېخى بولمايدۇ، بىلىپ قالسا بەك بىئارام بولىدۇ، ھەتتا بىز يەنە بوزەك بولامدۇق. باش ئېگەمدۇق دەپ بىر بالا تېرىپ قويۇشى مۇمكىن.

ئۆيدە مەشرەپ قىزىۋاتاتتى. جۇمەخۇننىڭ مەشرەپ بىلەنمۇ كارى بولمىدى. كۆڭلى تارتقان ئاغىنىلىرىنى تالاغا شەرەتلىدى، بىردىن - بىردىن مۇڭدىشىتى.

ئۇلار تەڭلىكتىن قۇتۇلدى. شۇ كۈنى يېرىم كېچىگە قالمايلا كۆڭۈلدىكىدەك ئون يەتتە كىشىلىك سوۋغاتمۇ تەخ بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە شۇ چاغلاردا بازارلاردا تېپىلمايدىغان دۇخاۋا - دۇردۇنلار، ئىسكىلاچ - مەسىلەرمۇ بار ئىدى.

* * *

مۇھەممەتخان باي قىزىنىڭ يولىغا بىر كېچە تەلمۈردى، كەلسە تۇرۇپ قالمىسۇن دەپ دەرۋازىنى ئۇلۇغ ئېچىپ قويدى.

كەلمىدى، مانا كېلەر، ھېلى كېلەر دەپ ساقلىدى، كەلمىدى. خوتۇنى بىلەن ھويلىنى ئايلىنىپ يۈرۈپ ئاخىرىمۇ ئاقۇزدى، قىزى كەلمىدى، ياق ! كېلەلمىدى. تىل ـ تاياق، دەشنامىسىن قورقتى. ھەي نادان بالا، دادىسىنىڭ كۆڭلىنى بىلمىدى كەلمىدى. بالا چىدىغانغا ئاتا ـ ئانا چىدامدۇ؟ ! شۇنىمۇ بىلمىدى، كەلمىدى. شۇ تاپتا كەلسىمۇ مەيلى ئىدى، كەلمىدى. ئالدىغا ئوبدان چىقاتتى، ھەرگىز قاش كۆتۈرۈپ قارىمايتتى، كەلمىدى. ئىتمۇ تونۇغۇن بىر دەم ئەركىلەپلا يوقالدى، ھازىرغىچە پەيدا بولمىدى. بولمىدى، ئۆزۈم باراي. ئۇ شۇلارنى ئويلاپ ئالدىراپلا بامدات نامىزىنى ئوقۇپ تالاغا قاراپ ماڭدى. دەل شۇ چاغدا دەرۋازىنىڭ تېشىدىن بىرىنىڭ كەشىنى سۆرەپ شىپىڭ ـ شىپىڭ ماڭغان ئاياغ ئاۋازى ئاڭلاندى. شۇ، شۇ، كەلدى ! مۇھەممەتخان باي خۇش بولۇپ كەتتى. لېكىن، دەرۋازا ئالدىدا قىزى كۆرۈنمەيتتى، ئېلى قازى پەيدا بولغاندا كۆڭلى لاسسىدە بولۇپ تۇرۇپلا قالدى. داستىخان يىغىشتۇرۇلغاندىن كېيىن ئېلى قازى ئۇنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ تۇرۇپ:

ـــ بۇ ئىشنى قانداق قىلاي دەيدىلا؟ دەپ سورىدى. شۇ تاپتا قازىنىڭ نېمىنى كۆزدە تۇتۇۋاتقانلىقى ئۇنىڭغا ئايدىڭ بولغانلىقتىن، ئۇمۇ كېسىپلا جاۋاب بەردى:

ـــ نومۇسنى يۇيمەن !

ـــ نومۇسنى يۇغۇدەك سىلىدىن قانداق سەۋەنلىك سادىر بولدى؟

ـــ قىز چوڭ قىلغان !

ـــ قاچسا قىز قېچىپتۇ، بۇنى سىلىدىن كۆرگىلى بولماس. قىز ئېلىپ قېچىش زامانلاردىن بار ئىشقۇ؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇنى ئېلىپ قېچىش دېگىلى بولماس، ئۆزلىرى ئىختىيار قىپتۇ، نىكاھلىنىپتۇ، نىكاھلانغانكەن، ئەر ئەمرىگە ئۆتتى دېگەن گەپ. شۇڭا، بىللە كېتىش، يۈرۈش شەرىئەتكە مۇخالىپ ئەمەس ! پىشانىگە پۈتۈلگىنى شۇ ئىكەن، تارتماسلىققا چارە يوق، شۇكۇر

قىلماق لازىم.

قازىنىڭ بۇ گەپلىرى مۇھەممەتخان بايىنى گاڭگىرىتىپ قويدى. «توۋا! ماۋۇ قازى نېمە دەيدۇ؟! نېمە بولدى؟ مەن نېمگە شۇكۇر قىلىدىكەنمەن؟ قىزىمنى بۇلاپ قاچقانغىما؟! توۋا! بىزگە قۇدا چۈشكەن ئادەم دەل ئۆزى، ئوغۇلنىڭ دادىسىمۇ ئۆزى، ئۆزىگە كېلىن بولغۇچىنى توي ئاخشىمى بىراۋ بۇلاپ كېتىپ، يۇزى سۆرۈن، يوق بولغىنىمۇ ئۆزى. ئۇنداق خولىگەنلەرنىڭ جاجىسىنى بەرمەكتە يوق، يەنە تېخى شەرىئەتكە مۇخالىپ كەلمەيدۇ دەيدۇيا بۇ قاپاق باش قازى! مېنى سىناۋاتامدۇيا؟»

— سىلىچە؟ ...

ئېلى قازى مۇھەممەتخان بايىنىڭ غەزەپتىن چەكچىيىپ پارقىراپ كەتكەن كۆزلىرىدىن ئۆزىگە نەپرەتلەنگەنلىكىنى تولۇق چۈشەندى ـ دە، ئۇنىڭدىن ئەيمىنىپ دۇدۇقلىدى:

— مۇھەممەتخان باي، مېنى ئۆزلىرى ئوبدان بىلىدىلا، مەن چوڭ بىر يۇرتنىڭ قازىسى. كىشىلەرنىڭ ئۆلۈش ـ تىرىلىشى مېنىڭ ھۆكمۈمگە باغلىق. ھۆكۈمەتمۇ، يۇرت مۆتىۋەرلىرىمۇ مەندىن رازى. مەن شۇنداق قىچقىرسا ئېتىم بار، تۈتسا سېپىم بار بىر ئادەم تۇرسام، مېنىڭ بولغۇسى كېلىنىمنى بىراۋ توي ئاخشىمى بۇلاپ قاچسا، مەن ئىزا تارتمامدىم؟ بۇ سەتچىلىك ئەلەم قىلمامدۇ؟ ئۇنداق ئاسان ئىش يوق! قىلىدۇ، تازا قىلىدۇ! بىزنىڭ ئوغۇلمۇ ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالدى. يوق يېمەكلىك قىلىپ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالمىسۇن دەپ يەتتە ـ سەككىز ئاغىنىلىرى بىلەن ئۇنى تاغقا چىقىرىۋەتتىم، كۆڭلى ئارامىغا چۈشكەندە يېنىپ كېلەر، ئۇنىڭغا ئىچىم ئاغرىمامدۇ؟ بالا ئەمەسمۇ؟ نى ئات، نى نومۇس! شۇ تاپتا ئۇ ئەنجانىلىق دېگەن لۇكچەكنى چايناپ پۈركۈۋەتسەمۇ دەردىم چىقمايدۇ. تۈتۈشۈپ قالساق ئۇلارمۇ پەشۋا يەيدۇ، بىزمۇ زىيان تارتمىز. شۇڭا، ئىش تۇگىگەندە كەينىدىن پىچاق ئۇرساق دەپ ئۆزۈمگە ھايا بېرىپ

توختاپ قالدىم. ئۇ چاغدا ئۇلار خاتىرجەم بولىدۇ، ھەممىنى ئۇنتۇيدۇ، بىخۇدلىشىدۇ. شۇ چاغدا پەنتۇرۇپ ئارقىسىدىن ۋاقىلا قىلىپ پىچاق سالىمىز، تۇيمايلا قالىدۇ. قىزىمىزمۇ ئۇزى يېنىپ كېلىدۇ. ھېچ كىشى بىلمەيلا قالىدۇ. سىلى بىلەن بىزدىن ھېچ كىشى خاپا بولمايدۇ، سىلى يەنە مۇھەممەتخان باي، مەن يەنە ئېلى قازى بولۇپ‌بىرىمىز، قانداق؟ ھە، چۇشەنگەن بولسىلا مۇنداق قىلايلى، ئۇلار ئالدىلىرىدىن ئوبدان ئۆتسۇن، جامائەتكە چاي قۇيسۇن. سىلىمۇ كەڭ قورساقلىق بىلەن كەڭ ـ كۇشادە تۇي قىلىپ بەرسىلە. ئوغلاق سېلىپ بەرسىلە، جامائەتنىڭ كۆڭلىنى ئۇتماق مۇھىم.

ـــ ياق، قازىئاخۇنۇم، بۇ باشىنى قانداق كۆتۇرۇپ يۇرىمەن. ئۇرۇق ـ تۇغقان، ئەل ـ ئاغىنىلەر تەييارلىنىپ بولدى. ئاشۇ ماكانسىزلارنىڭ تۇخۇمىنى قۇرۇتۇپ، نومۇسۇمنى يۇيمەن!

ـــ سەۋر قىلسىلا.

ـــ قۇرۇتمىغۇچە سەۋر قىلالمايمەن.

ـــ قۇرۇتالماي قالارلىمكىن دەپ ئەنسىرەيمەن، ئەنجانباي ئەللىك ـ ئاتمىش ئادەمنى تەخلەپ قويدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئاڭلىشىمچە، كېچە يۇزدىن جىقراق قىرغىز كەپتۇمىش. تەخىر قىلسىلا، ھازىرچە مەن دېگەندەك تويىنى ئوبدان ئۆتكۇزۇپ بەرسىلە، چاندۇرمىسىلا. ئۆزلىرى دەپ يۇرگەندەك ئۆتۈككە چېم، ئىشقا پەم، پەم قىلايلى. «باز بار، قىش بار، ئالدىرىماڭ ئىش بار»، بۇ ئىشنى تويدىن كېيىنلا مەسلىھەتلىشىمىز. بۇنىڭدا ئالدى بىلەن ئايشەم خېنىمنىڭ كۆڭلىنى ئۇ لۇكچەكتىن سوۋۇتۇش، رايىنى ياندۇرۇش زۆرۇر.

مۇھەممەتخان باي ئىندەككە كەلدى. ئۇ بوشۇشۇپ لەسسىدە ئولتۇرۇپ قالدى. شۇنداىلا ئېلى قازىنىڭ كۆڭلى دەككە ـ دۈككىدىن توختىدى. ھە، مانا ئەمدى بولدى، جېدەلنى توسۇپ قالدى، پۈتۈن ئوپالنى ساقلاپ قالدى. يۇرىكىگە قولىنى سېلىپ لىلا گەپنى قىلسا، ئۆزىنى ساقلاپ قالدى، ئوپال يەنىلا ئۆزىنىڭ

قولىدا بولىدىغان بولدى. بولمىسا... قازىلىقى قولدىن كېتەتتى. ئۇنىڭ قورقىدىغىنىمۇ شۇ ئىدى. مال ـ مۈلكى، زېمىنى، ھەتتا بىرەر بالا ـ چاقىسى بىرنېمە بولۇپ كەتسىمۇ مەيلى، لېكىن، قازىلىقى قولدىن كەتسە بولمايتتى. جېدەل بولۇپ قالسا قازىلىقى غىرتتىدە قولدىن چىقىپ كېتىدۇ. ئاللاھۇئەكبەر، شۇنىڭ بىلەن ئىش تۈگەيدۇ، شۇنداق! بۇ قېتىم جېدەل چىقسىلا، جېدەلنىڭ بىر بېشى ئۆزى بولۇپ قېلىشى مۇقەررەر. چۈنكى، بۇلانغۇچى دەل ئۆزىگە كېلىن بولغۇچى ـ دە، بۇنىڭغا چىدىغىلى بولمايدۇ، چىدىمىسا قازىلىق قولىدىن كېتىدۇ. چىداي! چىداش كېرەك. ھەي!... ھۆكۈمەتمۇ ژاپاسىز، جېدەلنىڭ بىر بېشىدا سەن تۇرۇپسەن، ئۆزىمىزنى ساقلاپ قالالمايژاتساق، سەن تۆپىلەپ يەنە بىزگە ئاژارىچىلىك تېپىپ بېرىپسەن دەپ، مىڭ بىر تەمەدە چېچىنى تاراپ يۈرگەنلەردىن بىرىگە قازىلىقنى تۇتقۇزۇپ قويسا، نېمە دېگىلى بولىدۇ. بېشىڭنى تاشقا ئۇرساڭ بېشىڭ يېرىلىدۇ، زېيان ئۆزۈڭگە! شۇڭا، بالا قورساقتا تەۋرەژاتقاندىلا تۇنجۇقتۇرۇۋەتكەن ياخشى. ھەببەللى، بولىدىغان چارە، شۇنداق قىلماي بولمايدۇ. ناۋادا بۇ جېدەلگە ئۆزى چېتىلىپ قالمىسىدى، بۇ جېدەل باشقىلار تەرىپىدىن سادىر بولسىدى، ھەي، ئۇ چاغدا ئاغزىمۇ ياغ، قولىمۇ ياغ، داستىخىنىمۇ ياغ... ھەممىسى ياغ بولاتتى. بىر تۆشۈكنى ئون كۆرسىتىپ پۈخادىن چىققۇچە نەپ ئالاتتى. ئەپسۇس، بۇ قېتىم پەلەك تەتۈر چۆرگىلەپ قالدى. ياق! مەيلى نېمە بولسا بولسۇن، قازىلىقى قولدىن كەتمىسۇن! كىم دەيدۇ قازىغا قازا كەلمەيدۇ دەپ؟ ۋاقتى كەلگەندە قازىغا قازا كەلسە بېلى سۇنۇپتۇ دېگىنى راست گەپ، زامانىلاردىن بېرى شۇنداق ئىشلار بولغان.

توي، قازىنىڭ دېگىنىدەك بولدى. مۇھەممەتخان باي ئەلىمنى ئىچىگە يۇتتى. مەردلىك قىلغاندەك ئۇغلاق سېلىپ بەردى، پەتىسىگە چەكمەن تون، كەشتىلىك چاسا بەلۋاغ قىلدى، ئاتلارنىڭ قۇلىقىغا قىزىل ئىتاۋار باغلاپ «ناماقۇللۇق تويى»غا توي

قوشتى. قاراڭغۇيار بېشىدىكى سازلىقبۇلاقتا ئوغلاق تارتىشىنى تازا قىزىتىۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن بۇ جېدەل تىنچىغاندەك بولىدى. لېكىن، شۇ ئاخشىملا مۇھەممەتخان بايى ھېلىقى پەنتۇرۇپ ئارقىسىدىن پىچاق ئۇرىدىغان ئىشنى مەسلىھەتلىشىش ئۈچۈن ئېلى قازىنىڭ ئۆيىگە يۈرۈپ كەتتى. شۇ كۈنلەردە مۇھەممەتخان بايى قىزىنى ئەنجانبايىنىڭ ئىلكىدىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ھەرقانداق ئىشنى قىلىشقا تەشنا ئىدى.

ئون بىرىنچى باب

بەتنام

ئوپال، كۆز پەسلى.

ئەنجانباي بۇگۇنمۇ «ئويۇن»لىرىنى كۆندىكىدەك يەنە تاڭ سەھەردىلا باشلىدى. سەكرىدى، يۇگۇردى، ئۆستەڭدىن ئاتلىدى. تاشلارنى تاشلىدى، ئالتە قۇرلۇق قوناقخانا تېمىنىڭ ئۈستىدە پۇتلىرىنى ئاسمانغا قىلىپ قوللىرى بىلەن مېڭىپ ئايلاندى... يەنە دەل شۇ ۋاقىتدا كۆنچىقىش بىلەن تەڭلا تۇگەتتى. ئاندىن ئۇ ئاپئاق چوتا كۆڭلىكىنى سالدى. ئۇنى قويغىلى پاكىزرەك يەر تاپالماي ئېرىققا يانداشقان يولنىڭ بۇ تەرىپىدىكى سۆگەتنىڭ شېخىغا ئىلىپ قويدى. يەنە يېنىپ بۇ تەرەپكە ئۆتۈپ سۇدا راھەتلىنىپ يۇيۇنۇشقا باشلىدى. دەل شۇ چاغدا قوناقلىقتىن پاكارغىنا بىر ئادەم ئۆمىلەپ چىقتى ـ دە، غىپپىدە ھېلىقى سۆگەتنىڭ دالدىسىغا ئۆتۈپلا ئەنجانبايىنىڭ كۆڭلىكىنى قولىغا ئالدى. ئالىقىندىكى يېلىم سۈيىگە چىلانغان بىرنەچچە تال ئۇزۇن ـ قىسقا چاچلارنى كۆڭلەكنىڭ ياقىسى، مەيدىسى، قولتۇقىغا چاپلىدى. بۇنى ئەنجانباي سەزمىدى. قاشقا چىقىپ ئۇيان ـ بۇيان قارىغاچ بەخىرامان ھالدا كۆڭلەكنى كىيىۋاتقاندا يولنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى قوناقلىق شىلدىرلاپ قالدى، ئۇ ئىتتىكلا شۇ تەرەپكە قارىدى، قوناقلىقتا ھېچ نەرسە كۆرۈنمىدى. ئۇ ئىتلار ئوينىشۋاتقان ئوخشايدۇ دەپ كارى بولمىدى، ئالدىراپلا كۆڭلىكىنى كىيدى. ئۇ ئالدىرىمىسا بولمايتتى. بۇگۈن جۈمە، ئازنىلىق قىلىدىغان خاسىيەتلىك كۈن، ئايشەمگۈلنى بالدۇرراق ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ بارمىسا بولمايدۇ. پۇخادىن

چىققۇچە ئازنىلىق قىلىۋالسۇن، كېيىن قالسا، ۋاقىت قىسقا بولۇپ قالىدۇ، ئازنىلىق كۆڭۈلدىكىدەك بولماي قالىدۇ.

ئۇ ئۆيىگە كەلگەندە مۇھەممەتخان بايىنىڭ خىزمەتچىسى بەختىخان ئايشەمگۈل بىلەن مۇڭدىشىپ ئولتۇراتتى. بەختىخان سالام ـ سەھەتتىن كېيىن، شەھەردىن مېھمان كېلىدىغانلىقى، ئۆيدە ئادەم يېتىشمىگەنلىكتىن ئايشەمگۈلنىڭ قارشىپ بېرىشى لازىملىقى، شۇڭا ئوچ ـ توّت كۈن تۇرغۇدەك بولۇپ كەلسۇن، دەپ مۇھەممەتخان بايىنىڭ ئالاھىدە جېكىلەپ ئۆزىنى ئەۋەتكەنلىكىنى ئېيتتى. ئەنجانباي ماقۇل دەي دېسە بۇ ۋاقىت بەك ئۇزۇن، ھېلىغۇ ئوچ ـ توّت كۈن ئىكەن، بىردەم بولسىمۇ بولمايدۇ، ئايشەمگۈل بىردەم بولمىسا بۇ ئۆي دوزاخ بولىدۇ. توّت بۇلۇڭ، بىر كۆلۈڭ ئۈنى تۈتۈپ يەيدۇ. ياق دەي دېسە تېخى بولمايتتى، بالا ئەمەسمۇ؟ مۇشۇنداق قاتلاڭچىلىقتا ئوچ ـ توّت كۈن قارشىپ بېرەلمىسە ئەمگەن سۈتى ھارام بولىدۇ. خەير بوپتۇ، ئوچ ـ توّت كۈننى بىر ئامالالاپ ئۆتكۈزۈۋېتەرمەن. ئۇ شۇلارنى ئويلاپ ماقۇل بولدى. ئايشەمگۈلمۇ ئۇنىڭغا چىدىمايتتى، چىدىمىسا تېخى بولمايتتى. ئەنجانبايغۇ مەرد ئادەم، ماقۇل دەيدۇ. لېكىن، كۆڭلىدە رەنجىپمۇ قالارمۇ، قانداق؟ دەپ ئويلىنىپ تۇرغاندا ئەنجانباي ماقۇل بولدى.

ئايشەمگۈل مىننەتدارلىق بىلەن ئۇنىڭغا تەكىلدى. شۇ چاغدا ئايشەمگۈلنىڭ كۆزى تۇيۇقسىزلا ئەنجانبايىنىڭ مۇرىسىگە چۈشۈپ تۇرۇپلا قالدى. ئۇزۇنلا ئىككى تال چاچ ئۇنىڭ مۇرىسىدىن ئارتىلىپ ياقىسىنى بويلاپ چاپلىشىپ تۇراتتى. ئايشەمگۈل چاچنى ئالدى. ئۆزىنىڭ چېچى بىلەن ئۇ چاچنى ئالمىنىڭغا قويۇپ سىلىشتۇرۇپ كۆرۈپ باققاندى، ئوخشىمىدى. ئۆزىنىڭ چېچى توم قارا، بۇ لەنتى چاچ بولسا سارغۇچ ئىدى.

ئايشەمگۈلنىڭ كۆزلىرى ئاستا ـ ئاستا ئۇنىڭ باش ـ ئايىغىغا يۈگۈرۈپ قولتۇقىغا كەلگەندە يەنە قادىلىپ تۇرۇپلا قالدى. قولتۇقىدىمۇ يەنە ئوچ ـ توّت، سارغۇچ چاچ ئۇنىڭ

مەيدىسىگە يېقىن چاپلىشىپ قالغانىدى. شۇ ھامان ئايشەمگۈلنىڭ كۆڭلىدىن گۈپپىدە بىر يامان خىيال كەچتى: «ھە، ئىش باشقىچە ئىكەن ـ دە!» ئۇنىڭ كۆزلىرى چەكچەيدى، چىرايى ئۆڭدى، تۇرۇپ ـ تۇرۇپلا تاتىرىپ كەتتى، ئەنجانباي ھەيران بولۇپ سورىدى:

ـــ خېنىم، كۆڭلەكنى ئاسقۇدىن ئېلىپ بەرگەندەك قىلغانىدىلە؟

ئايشەمگۈل سوغۇقلا جاۋاب بەردى:

ـــ شۇنداق. ئاسقۇدىن ئېلىپ بەرگەن. تەكىنىڭ قېشىدا قويمىغان. سەھەردە سىلى چىقىپ كېتىش ۋاقتىدا توپا قونۇپ قالدىمىكىن دەپ پۈدىگەن، سۈرتكەن، داغ بولۇپ قالمىسۇن دەپ سىنچىلاپ قارىغان. ئۆزلىرى كۆردىلىغۇ، بۇ چاچ مېنىڭ چېچىمغا ئوخشىمايدىكەن. باشقا تەكىنىڭ قېشىدا تۇرۇپ قالغان ئوخشايدۇ.

ئەنجانباي بۇ تەندىن ئوتتا پۈچۈلانغاندەك ئازابلىنىپ كەتتى. تەڭلىكتە نېمە دېيىشنى بىلەلمەي تىترەپ تۇرۇپ دۈدۈقلىدى:

ـــ خېنىم، ئۇنداق دېمىسىلە، شەيتانىڭ كەينىگە كىرىپ ھەرقىسما بولمىغۇر خىيالغا كېلىپ قالمىسىلا.

ـــ مەن شەيتانىڭ كەينىگە كىرمىدىم، ئۇ شەيتان سىلىنىڭ كەينىلىرىگە كىرىۋاپتۇ.

ـــ خېنىم، تۆھمەت بولۇپ قالمىسۇن يەنە، بۇنداق غەلىتە گەپنى قىلمىسىلا!

ـــ ياق، تۆھمەت ئەمەس. مەيدىلىرىگە بىرى بېشىنى قويمىسا، ئەمىسە بۇ چاچ نەدىن كېلىدۇ؟

ـــ مەن نەدىن بىلەي.

ئايشەمگۈل ھۆڭرەپ يىغلاپ سالدى. ھارۇندا كېتىۋېتىپمۇ ئۇنىڭ مىشىلدىشى توختىمىدى. دەرۋازا ئالدىغا كەلگەندە ئېرىقتىكى سۇدا يۇز ـ كۆزىنى يۇيۇۋەتتى. ھېچ ئىش

بولمىغاندەك ئۆيگە كىردى. لېكىن، سۇ ئۇنىڭ كۆزلىرىدىكى قىزىللىقنى يۇيۇۋېتەلمەيتتى...

* * *

دەل شۇ كۈنى گۈگۈم چۈشۈپ كۆز باغلانغان چاغدا قەشقەر تەرەپتىن قوڭغۇرقىنى جىرىڭلىتىپ كەلگەن ئىككى ئات قوشۇلغان بىر مەپە قىزىلجىلغا كۆڭۈلۈكىدىن ئۆتۈپلا توختىدى. مەپىدىن بىرى گەۋدىلىك، يەنە بىرى زىلۋا، لېكىن، ئوخشاشلا سېرىق قالپاق، سېرىق تون كىيگەن ئىككى ئادەم چۈشتى. مەپە شۇ ھامان ئارقىسىغا ياندى. ھېلىقى ئىككى ئادەم ئۇيان - بۇيانغا قاراپ تۇراتتى. جىلغا ئىچىدىن بىر ئاتلىق ئادەم ئىككى ئاتنى يېتىلەپ ئۇلارنىڭ قېشىغا كەلدى، ئۇلار ئاتلارغا مىنىپ جىلغا بويلاپ يۇرۇپ كەتتى. چىغىر يوللار بىلەن ئەگرى - تۇقاي ئايلىنىپ يۇرۇپ بىرھازادا ئېلى قازىنىڭ ھويلىسىغا كەلدى. كۈنچىقىشتىكى ئالاھىدە تەييارلانغان ياسداق كىچىككىنە بىر ئۆيگە كىرىشتى. شۇنداللا ھېلىقى زىلۋاراق كەلگەن ئادەم بېشىدىكى سىيرىپ تىكىلگەن سېرىق قالپاقنى ئېلىۋېتىپ، ئۇچىسىدىكى سېرىق چەكمەننىمۇ سېلىۋەتكەنىدى، ئايھاي! ئۇزۇن چاچلىرى تېقىمىغا چۈشكەن، دۇردۇن كۆڭلەكلىك، قارا دۇخاۋا جىلىتكىلىق زىلۋا ئايالغا ئايلاندى.

بۇ يېڭىشەھەردە «بايتال»، «بەگ»ك» نامى بىلەن مەشھۇر بولغان داڭلىق جالاپ ئايزىم ئىدى. تېخى ئەمدىلا يىگىرمە ئىككى - يىگىرمە ئۈچ ياشلارغا كىرگىنىگە قارىماي، بوي - تۇرقىنىڭ كېلىشكەنلىكى، رەڭگىنىڭ سۈزۈكلۈكى، خۇلقىنىڭ جەلپ قىلارلىقىدىن مەھلىيا بولۇپ خۇدىنى يوقاتقانلار خېلى بار ئىدى. نېمە ئۈچۈندۇر ئۇنىڭ كۆزلىرى خۇنۇك - جانسىز ئىدى. بىر قاراشتا خۇددى دۇغ سۇ يىغىلىپ قالغان تاشنىڭ كامىرىغا، يەنە بىر قاراشقا لەش بېسىپ كەتكەن كونا قۇدۇققا ئوخشايتتى.

شۇنداق بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن سوكۇلدايدىغانلار ئىت چۈششىڭ قۇرتىدەك كۆندىن - كۈنگە كۆپەيمەكتە ئىدى، ھەتتا ئۇنى ئۆزئارا قىزغىنىپ بىر - بىرىگە پىچاق تىقىدىغانلارمۇ چىقىپ تۇراتتى. ئۇ يېڭىشىھەرگە پەيدا بولۇپ قالغىلى ئۇچ يىلدەك بولغاندى، لېكىن، ئۇنىڭ قەيەرلىك ئىكەنلىكىنى ھېچ كىشى بىلمەيتتى. ئۇنىڭ يۇرتىنى سورىغاندا «يۇرتۇمنىڭ نامىنى بۇلغىمايمەن!» دەپ چورتلا كېسىپ جاۋاب بېرەتتى.

ھېلىقى گەۋدىلىك ئادەم ئېلى قازىنىڭ ئوغلى ئەھمەت ئىدى. ئۇمۇ قالپاقنى ئېلىۋەتتى، چەكمەننى سېلىۋەتتى، يۈز - كۆزىنى سۈرتكەچ سۆز باشلىدى:

— خوش خېنىم. شەھەردە كېلىشكىنىمىزدەك بىر كېچىلىكلىرى يۈز تەڭگە بولىدۇ. ئىشنى ۋايىگە يەتكۈزۈپ بېجىرەلىسىلە، يەنە رازى قىلىمىز. تاڭ ئاتقۇچە ئۆتكەن قېتىملارغا ئوخشاش يەنە بىر - بىرىمىزگە ھەمراھ بولىمىز. ھېلىقى ئىشنى تاڭ بىلەن باشلايمىز.

— ئۇ ئۆينى كۆرسىتىپ قويسىلىرىلا بولىدۇ.

— ئۇ يەرلىرىدىن خاتىرجەم بولسىلا، ئۆزۈم باشلاپ بارىمەن.

— بۇ توغرۇلۇق شەپە بولۇپ قالمىسۇن، بولمىسا جېنىمغا ۋاي!

— ھازىرمۇ، كېيىنمۇ ھەرگىز شەپە بولمايدۇ. مۇشۇ توغرۇلۇق شەھەردە قۇرئان تۇتۇپ قەسەم قىلىپ بەردىمغۇ؟ شۇ ھېساب. ئىش تۇگىشى ھامان ھېلىقى بىزنى ئېلىپ كەلگەن مەپە سىلىنى دېگەن جايلىرىغا يەتكۈزۈپ قويىدۇ. قىزىلجىلغىنىڭ ئۇ تەرىپىدە بىرىنىڭ ئۆيىدە ساقلاپ تۇرۇۋاتىدۇ.

دەل شۇ چاغدا قوي گۆشى كاۋىپىنىڭ مەززىلىك پۇرىقى دىماغقا ئۇرۇلۇپ ئىشىك ئېچىلدى. يوغانلا پەتنۇسقا لىق تىزىلغان كاۋاپنى كۆتۈرۈپ بىرى كىرىپ كەلدى.

* * *

ئەنجانىلىق ئادىتى بويىچە تاڭ سەھەردىلا ئورنىدىن تۇردى.

كۈندىلىك «ئويۇنلىرى»نى ئويناش ئۈچۈن تالاغا ماڭدى. ئۇ ئىشىكنى شۇنداق ئېچىشىغا بىرىگە ئۇرۇلۇپ كەتكىلى تاسلا قالدى ـ ده، چۆچۈپلا ئارقىسىغا بىر قەدەم داجىدى. ئۇ شۇنداق قاراپلا تاڭ سەھەرنىڭ غۇۋا يورۇقىدا ئۈنۈك ئايال ئىكەنلىكىنى بىلدى ـ ده، ھەيران بولۇپ توۋلىدى:

ـــ كىمسەن؟ !

ئايال غىلجىڭلىق بىلەن ئەركىلەپ جاۋاب بەردى:

ـــ ۋاي ئەنجانبايكا، مەن بولماي كىم بولاتتى؟ قەدىناس دوستلىرىنى بىلمەس، تونۇماس بولۇۋالمىسلا يەنە. ئۇيقۇلىرىنى ھارام قىلماي دەپ كېچىدىن بېرى ئىشىكلىرىنى بېقىپ چىقتىم، ـــ ئايال سۆزلىگەچ ئۈنۈگىغا سۇركىلىشكە باشلىدى، ـــ بەك توڭلاپ كەتتىم، بىر ئىسسىتىپ قويسىلىچۇ. شۇنداق قوش قوۋۇرغىلىق يىگىت تۇرۇپ، دەسسەپ سالغان شاپتۇلدەك ئېزىلىپ تۇرىدىلىغۇ؟ بولسىلا چاقچاق. ئۇ شۇنداق دەپلا ئەنجانبايىنىڭ بوينىغا قولىنى سالدى. ئەنجانبايي غەزەپ بىلەن ئۈنۈك مەيدىسىدىن ئىتتىرىۋەتتى. ئايال بوسۇغىغا پۇتلىشىپ ئوڭدىسىغا يىقىلدى.

ـــ سەن زادى كىم؟ بۇ يەردە نېمە ئىشىڭ بار؟ !

ـــ غوجام، بەك تاش يۈرەك ئىكەنلا، سىلىنى دەپ بىر كېچە مۇزلاپ چىقسام ھالىمغا يەتمەكتە يوق، تېخى ئىتتىرىپ يىقىتىۋەتتىلىغۇ؟ ئۆز ۋاقتىدا ۋاي خېنىم، جېنىم دەپ ھېلىقى تاتلىق يەرلىرىمنى چىشلەپ، سۆيۈپ كەتكەن سىلى ئەمەسمۇ؟ ئەمدىزە مېنى ئۇرغۇدەك بولۇپلا ـ ده؟

ئايالنىڭ ھاياسىز گەپلىرى ئەنجانبايىنىڭ تېخىمۇ ئاچچىقىنى كەلتۈردى. ئۇ غەزەپ بىلەن ئايالنىڭ گەجگىسىدىن قامالاپ تالاغا سۆرىدى.

ـــ چىق تالاغا ! نومۇسسىز جالاپ !

ئايال جېنىنىڭ بارىچە ۋارقىرىدى:

ـــ ۋايجان ! ئادەم ئۆلدى ! ئادەم بارمۇ؟ !

دەل مۇشۇ چاغدا خۇددى مۇشۇنى كۈتۈپ تۇرغاندەك بىرنەچچە ئادەم ھويلىغا بېسىپ كىرىشتى. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەنجانبايىنى تونۇيدىغانلارمۇ، تونۇمايدىغانلارمۇ، مۇشۇ مەھەللىلىكلەرمۇ، باشقا مەھەللىلىكلەرمۇ بار ئىدى. شۇ ئارىدا مەسچىتكە ماڭغان، ئۇيان - بۇيان كېتىۋاتقانلارمۇ كىرىشتى. بۇلارنى كۆرۈپ ئايالنىڭ يىغىسى تېخىمۇ ئەدەپ بېشىنى يەرگە ئۇرۇپ چىرقىرىغىلى تۇردى:

— ۋاي ئىسىت ! بۇ يۇرۇمنى قانداق قىلارمەن ! بۇ يۇزۇمنى نەدە قويارمەن ! ۋاي بۇ نومۇسنى قانداق قىلاي ! ! بۇ لۈكچەك مېنى گوللاپ ئېلىپ كېلىپ كېچىچە خوتۇن قىلىپ جېنىمنى قويمىدى، ۋاي قورساقلىرىم ! ۋايجان ! دېيىشكەن ھەقىمنى بەرمەي تاڭ ئاتماستا قوغلاپ چىقىرىۋاتىدۇ؟ — ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپلا ئەنجانبايغا ئېسىلدى، — ھەي لۈكچەك، بىر يىلدىن بېرى مېنى نەچچە يۈز قېتىملاپ خوتۇن قىلدىڭ، بىر قېتىمۇ ھەققىمنى بەرمىدىڭ ! ھۇ، ئىنساپسىز ! توختاپ تۇر، ئىنساپسىز لۈكچەك ! يۈز - كۆزۈمنى يۇيۇۋېتىپ سەن نائەھلى بىلەن جامائەت ئوتتۇرىسىدا ھېسابلاشمىسام، خەپ توختاپ تۇر !

ئايال تالاغا چىقىپ كەتتى. بىلمىگەنلەر ئۇنى ئېرىقتا يۈز يۇيۇۋاتىدۇ دەپ ئويلاشتى، يەنە نېمە بالانى تېرار دەپ دەككە - دۈككىگە چۈشۈشتى. ئەنجانباي ھويلىغا پەۋەس يىغىلغانلارنىڭ ئىچىدە دادىسى، ئاكىسى، ئانىسىنى كۆرۈپ نومۇستىن ئۆلەيلا دەپ قالدى. شۇ تاپتا ئاسمان يېراق، يەر قاتتىق ئىدى. مۇشۇ ئەھۋالدا نېمە دەپ چۈشەندۈرسىمۇ، ئۇنىڭ گېپىگە ھېچ كىشى ئىشەنمەيتتى. ئايالنىڭ نالىسى ئۇلارنىڭ يۈرىكىنى ئېزىۋەتكەنىدى.

خېلى ئۇزاق ساقلاشتى. ئايال يېنىپ كىرمىدى، ئۇيان - بۇيان ئىزدەشتى، ھېچ يەردە كۆرۈنمىدى.

* * *

شۇ سەتچىلىكتىن كېيىن ئەنجانبايىنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ

كەتتى. بىرنەچچە كۈنگىچە ئۆيدىن تالاغا چىقمىدى. ئەل ـ ئاغىنىلىرى يوقلاپ كەلگەندى، ئۇلار بىلەنمۇ تۇرۇپكىرەك ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ مۇڭدىشالمىدى، دەرد ـ ئەھۋالىنى تۆكۈپ ئىچ ـ قارنىنى بوشىتالمىدى. «كىشىنىڭ دەردىگە كىشى يەتمەس، ئۇچلانمىغان قوزۇق تامغا ئۆتمەس» دېگەندەك، ئۇ ھېلىقى چاچنىڭ گېپىنى قىلغانىدى، ئۇلار پىسسىكىدە كۈلۈپلا قويدى خالاس. ھېلىقى جالاپنىڭ گېپىنى چىقارغاندا قاقاقلاپ كۈلۈشتى. شۇڭا، ئۇنىڭ تازا ئاچچىقى كەلدى، ئېچىلمىدى. ئۇزاتقىلىمۇ چىقمىدى. ھەتتا ئاكىسى جۇمەخۇنغا نېمە بولدىكىنتاڭ، خۇددى ئاشۇ سەت ئىشلار ئۇنىڭدا سادىر بولغاندەك، «ھە، قىلسا نېمە بوپتۇ؟ ! ئوغۇل بالا ساز بولسا، ئاشۇنداق بولىدۇ، ئارقىسىدىن چوكانلار قوغلايدۇ» دەپ يۇرۇپتۇ. ئانىسى بىلەن دادىسى پايپىتەك بولۇپ، ئۇنى ـ بۇنى دەپ ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياسىدى. ياسىغاندىمۇ بۇ قېتىم باشقىچىرەك ياسىدى.

يا ھەزرەت، مۇنداقمۇ كۆڭۈل ياساش بولامدىغاندۇ؟

بىر كۈنى ئۆيدە لىقىدە ئادەم بار چاغدا دادىسى «بالام، ھېچقىسى يوق. ياشلىقتا بولىدىغان ئىش. كۆڭلۈڭنى بۇزما، ئازمايدىغان ئىنسان يوق» دېدى تېخى. بەللى ! بۇ دەل «ئاشۇ سەتچىلىك سەندىن ئۆتۈپتۇ، توۋا قىل» دېگەنلىك بولماي نېمە؟ ئانىسى بىلەن دادىسى ئۇنىڭغا ئىشەنمەيۋاتسا، باشقىلارغا نېمە دېگۈلۈك، شۇ تاپتا ئايشەمگۈل خورلۇقتا پۈچۈلىنىپ نېمىلەر بولۇپ كەتكەندۇ؟ ئاھ، ئىسمىت ئايشەمگۈل !...

ئەنجانباي ئەلەمگە چىدىماي توۋلىۋەتتى:

ـــ ئاھ خۇدا ! راست ـ يالغاننى پەقەت سەنلا بىلىسەن. ئەي خالايىق ! كۆزۈڭلارنى تۆھمەت تۇمانلىرى توسۇۋالدى ! !

ئەنجانبايىنىڭ بۇ نالىسىگە ھەممىسىنىڭ شۇككىدە جىم بولۇۋېلىشى جاۋاب بولدى.

ئايشەمگۈلنىڭ ئۇنىڭغا بولغان مۇھەببىتى سۇغا چىلاشقان شۇ كۈنلەردە، ئەھۋالنى ئۇنىڭغا جەزمەن چۈشەندۈرىمەن دەپ

ئويلاش خۇددى ئۆزىنىڭ شولىسىنى تۇتىمەن دەپ قوغلاش بىلەن باراۋەر ئىدى. ھېلىقى رەزگى چاچنى كۆروپ قاتتىق گۇمان بىلەن شۇنچە خاپا بولۇپ كەتكەن ئايشەمگۈل ئەمدىزە، پۈتۈن ئوپالنى زىلزىلىگە كەلتۈرگەن ھېلىقى رەسۋاچىلىققا ئىشەنمەي قالامدۇ؟!

ھېلىقى ئايزىمنى ئىزدەپ تەرەپ ـ تەرەپلەرگە ئادەملەر چاپتى. لېكىن، جاھاننىڭ ئېتىكى كەڭرى، بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرى ھېسابسىز ئىكەن، ھېچ يەردىن دېرىكى بولمىدى. ياق! ئۇ ئايزىمنى چوقۇم تاپىدۇ. ئاقنى ئاق، قارىنى قارا قىلىدۇ. ئۇ پەرىشتە ئەمەس، ئاسمانغا چىقىپ كېتەلمەيدۇ. شۇنىڭغىچە تېخى خۇدايىم بۇ بولۇۋاتقان گەپ ـ سۆزلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ تۆھمەتلىكىنى ئايشەمگۈلنىڭ دىلىغا سېلىپ يورۇتسا ئەجەب ئەمەس، ھازىرچە تەخىر قىلماق تۇرۇك. ئاھ خۇدا، مەدەت قىلغايسەن! قۇرۇق سۆز ـ قۇرۇق تۆھمەتتىن ساقلاپ مۇشكۈللىرىمنى ئاسان قىلغايسەن! خەپ جالاپ! ئاخىر بىر كۈنىغۇ قولۇمغا چۈشەرسەن! خۇدايىمنىڭ قازىنى ئاستا قاينايدۇ، قاينىسا تاشماي قالمايدۇ.

ئۇ شۇلارنى ئويلاپ ھازىرچە ئايشەمگۈلنىڭ ئۆيىگە بارمىغان تۇرۇك دەپ قارىدى. ھېلىقى ئايالنى ئىزدەپ تەرەپ ـ تەرەپلەردە چېپىپ يۈرگەن ئاغىنىلىرىدىن ئۇچۇر كەلگۈچە بۇ بۇرۇقتۇرمىلىقتىن بىزار بولۇپ، ئەلەمگە چىدىماي مىلتىقىنى، قارچىغىسىنى ئېلىپ تاغقا يۈرۈپ كەتتى.

* * *

تىنچىق ئۇنى تەرلىتىۋەتتى. ئاپئاق چوتا كۆڭلىكىنىڭ دۇمبىسى، مەيدىسى چىلىق ـ چىلىق ھۆل بولدى. لېكىن، شۇ تاپتا ئۇ بۇنى تۇيمىدى. ئاۋازىنى بولۇشچە قويۇپ بېرىپ ناخشىسىنى ئېيتىۋەردى. ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى ناخشا ئاۋازى، خۇددى كەلكۇن سۈيىنىڭ تاشقىن پەيدا قىلىش ئالدىدىكى قاشقا

ئۇرۇلۇشىغا ئوخشاش دولقۇنلۇق ئىدى، بىر كۆتۈرۈلۈپ، بىر پەسلەيتتى. ئۇ ناخشىسىنى ئېيتقانسېرى دەرد-دىگە دەرمان بولىدىغان بىرىگە دەرد تۆكۈپ يېنىكلەپ قالغاندەك، يەنىدا تۇرۇۋالغان تۇگۇن كىچىكلەپ نەپىسىنىڭ سىقىمىدىن ئازلىغاندەك بولۇپ قالاتتى.

ئۆز ئىگىسىنىڭ خۇيىنى ئوبدان ئالغان ئات بىر خىل يورغىلاپ، پات ـ پات پۇشقۇرۇپ قويۇپ، خۇددى ئۇنىڭ ناخشىسىغا تەڭكەش قىلغاندەك «تاق ـ تۇق، تاق ـ تۇق» قەدەم تاشلايتتى.

ئۇچۇپ كەتتىڭ جانانىم،
قارلىغاچتەك قانات قېقىپ.
قالدىم ئاھ دەپ ھەسرەتتە،
كۆيگەن قىلدەك تولغىنىپ.

ئايشەمگۈلۈم گۈزىلىم،
سەھەردىكى چولپىنىم.
دىدارىڭنى كۆرۈشكە،
تەشنا بولدى يۈرىكىم...

ئەمدى ناخشا باشقا كۆيگە كۆچتى. بۇ كۇي خۇددى كەلكۇن توختاپ سۇ ئۆز ئېقىنىدا شىر ـ شىر ئاققاندەك لەرزان، مۇڭلۇق ئىدى.

لەۋلىرىڭدە ئاق پىستە،
چېقىشىڭنى كۆرسەمچۇ.
يۈرىكىمنى كۆيدۈرگەن،
بېقىشىڭنى كۆرسەمچۇ.

ئۇنىڭ تاغدا ئۆتكەن كۈنلىرى بىكار كەتتى، پايدىسى بولمىدى. كۆڭلى - كۆكسى بوشمىدى. ئۆتكەن كۆڭۈلسىزلىكلەر خۇددى ئۆزىنىڭ شولىسىدەك ئۇنىڭدىن نېرى بولماي، يەنىلا كۆڭلى غەشلىك، پەرىشانلىق بىلەن ئۆتتى.

ئىلگىرى، ئايھاي ! تاغنىڭ پەيزىنى ئەجەب بەلەن سۈرەتتى... چىگىكلىرى يېشىلىپ، كۆڭلى باشقىچە ئېچىلىپ قالاتتى. بۇلۇتلاردىنمۇ ئېگىز تاغ چوققىلىرىغا ئاسانلا چىقاتتى. بىر - بىرىگە يانداش كەتكەن قاتمۇقات ئېگىز - ئېگىز تاغلارغا قاراپ بار ئاۋازى بىلەن «هاي - هاي !» دەپ توۋلايتتى. ئۇ تاغلاردىن خۇددى ھەربىر تاغ چوققىسىدا بىر ئادەم توۋلىغانىدەكلا ئارقىمۇئارقا بىر - بىرىگە ئۇلىنىپلا چىقىقان ئەكس سادا جاراڭلايتتى:

— هاي - هاي ! هاي - هاي ! هاي - هاي !...

بۇ سادالاردىن ئۈركۈپ چىققان ئۇچار قۇشلار ئۇنىڭ ئۈستىدىن قاناتلىرىنى كېرىپ لەرزان ئۇچۇپ ئۆتكەندە، خۇشاللىقتىن ئۇنىڭ كۆڭلى يايراپ كېتەتتى.

بۇ قېتىم ھەي ئىسىت، كۆڭلى ھېچنېمىنى تارتمىدى. ھەممە نەرسە غەلىتىلا كۆرۈندى. خۇددى بىرنېمە ئېسىپ قويغاندەك پۈت - قولىمۇ ئېغىرلىشىپ كەتتى. تاغقىمۇ خېلى تەستە چىقتى. «هاي - هاي !» دەپ توۋلىغانىدى، ئاۋازى ئۆزىنىڭ ئەمەستەك، خۇددى كېسەل ئادەمنىڭ ئاۋازىدەك بوش چىقتى، ئەكس سادا ئۇنداق جاراڭلىق ئەمەس، خۇددى سەل ئۇنلۇكرەك يۆتەلگەندەك غاز - غۇز ئاڭلاندى. ئۇچار قۇشلارنىڭ ئۇچۇشمۇ قاناتلىرىنى لەپىلدەتمەستىن ئەگىپ ئۇچۇشىدەك چىرايلىق ئەمەس، خۇددى بوراندا قالغان قاغىدەك ئېگىز - پەس. سايرىشىمۇ خۇددى قاغىنىڭ قاقىلدىشىدەك يېقىمسىز بىلىندى

بالىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ ئوتلاپ يۈرگەن كېيىكلەر، ئۈزۈپ - ئۈزۈپ سايراپ دانلاپ يۈرگەن كەكلىك، قىرغاۋۇللار... ئادەتتە ئۇ ھەۋەس بىلەن ئىزدەيدىغان تاغنىڭ ئېگىز - ئېگىز قاپتاللىرىدىكى قۇش ئۇۋلىرى... بۇلارنىڭ ھېچقايسىسى ئۇنى ئۆزىگە تارتالمىدى. «ياشىسۇن، ئۆمۈر كۆرسۇن، مەندەك

بىچارىلەر ئىكەن» دەپ ئۇلارغا چىقىلمىدى. شۇڭا، بىر پاي ئوق ئاتمىدى، قارچىغىمۇ سالمىدى. كۆرگەن-بىلەرلەردە قىلىۋەردى. كېچىلىرى ئېتىنى، مىلتىقىنى، قارچىغىسىنى ھەمراھ قىلىپ ئارچا ـ قارىغايلارنىڭ تۈۋىدە ياتىدىغان باغرىدىلا كۆرۈنۈپ تۇرغان قىرغىز ئاغىنىلىرىنىڭ ئويىگە زورلىسىمۇ، تارتسىمۇ بارمىدى. قىرغىز ئاغىنىلىرى ئۇنى ئوبدان بىلەتتى. ئىلگىرى ھەر كەلگىنىدە نەچچە كۈنگىچە ئوغلاق ـ مەشرەپنى تازا قىزىتىپ، ئۇلارنى ئوبدان خۇش قىلاتتى. چوڭ ـ كىچىك ھەممىسى بىلەن كۆرۈشەتتى، ئۇزاق ـ ئۇزاق مۇڭدىشاتتى. شۇڭا، ئۇلار بۇ قېتىم ئۇنىڭدىن خاپا بولمىدى. بېشىغا بىر مۇشكۈللۈك كەپتۇ دەپ كۆڭلى يېرىم بولۇشتى. خالىغانچە ئويىنىسۇن دەپ ئۆز ھالىغا قويدى، لېكىن شۇنداق بولسىمۇ ئۇنىڭ قېشىدىن ئون ـ يىگىرمە يىگىت كەم بولمىدى. قولىدىن كېلىشىچە ئۇنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈشكە تىرىشتى. ئوغلاق سالدى. مەشرەپ قىلدى، چېلىشتى، قوۋۇز چېلىپ بەردى. ئاتلارنى بەيگىگە سالدى... بۇلارمۇ كار قىلمىدى. ھازىرغىچە ھېلىقى ئايالنىڭ دېرىكى بولمىغاچقا، ئەنجانباي يەنىلا خامۇش، كۆڭلى پەرىشان يۈرىۋەردى. شۇ ئارىلىقتا ئايشەمگۈلنى بەك سېغىنىپ كەتتى، كۆرگۈسى كېلىپ تۇرالمايلا قالدى. ئاخىر ئون بەش كۈن بولدى دېگەندە زادىلا چىدىيالمايلا يولغا چىقتى.

ئۇ ئالدىرايتتى، ئايشەمگۈل بىلەن بالدۇرراق كۆرۈشۈشنى ئارزۇ قىلاتتى. «ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشەي، نېمىلا بولسۇن ئەھۋالنى ئەينەن دەي. چۈشىنىپ قالار، ماڭا ئىشىنىپ تەگكەن، يەنە ئىشىنەر.»

ئۇ ئاتقا يەڭگىل قامچا سالدى. ئات خۇددى شۇنى كۈتۈپ تۇرغاندەك سىلىق يورغىغا چېپىشقا چۈشتى. شۇ چېپىشىدا مەھەللىگە كىرىپ كەلدى. دوقمۇشتىكى كۆل بويىغا كەلگەندە ئالدى تەرەپتىن بىر ئايالنىڭ قاتتىق چىرقىرىغان ئاۋازى

ئاڭلاندى:

— ۋايجان ! ۋايجان ! ۋاييەي ! ئادەم بارمۇ؟ !

ئەنجانباي شۇنداق قاراپلا يولغا يانداش سېلىنغان بىر كونا ئۆي تېمىنىڭ يېنىدىكى ئۇجمىنىڭ بىر تال شېخىغا ئېسىلىپ قالغان بىر ئايالنى كۆردى ـ دە، يۈرىكى قارتلا قىلىپ كەتتى. ئايالنىڭ پۇتى دەسسىگۈدەك بىرنېمىگە ئىلىنىشالماي ئۇيان ـ بۇيان پىلتىڭلايتتى. قولى شاختىن سىيرىلىپ چۈشۈپ كەتسە تۇغەشكىنى شۇ ! قاتتىق يەرگە چۈشىدۇ. سۆڭەكلىرى چېقىلىپ چۈل ـ چۈل بولۇپ كېتىدۇ.

ئەنجانباي قارچىغىنى قويۇۋەتتى. ئاتقا قامچا سالدى. بۇ چاغقىچە بۇنچە قاتتىق قامچا يېمىگەن ئات غەزەپ بىلەن چاپقانچە چېپىپ ئۇجمىنىڭ تېگىگە كېلىشىگىلا ئايال ئېسىلىپ قالغان ھېلىقى شاخ يىرىلىپ ئايال بىلەن دەل ئەنجانبايىنىڭ ئۈستىگە چۈشتى. ئەنجانبايىنىڭ ئايالنى كاپلا تۇتۇۋېلىشى بىلەن شاخنىڭ ساغرىسىغا شاققىدە تېگىشىدىن قورقۇپ كەتكەن ئات ئۇلارنى ئېلىپ قاچتى. ئىزگىننى كۈچەپ تارتسىمۇ كار قىلمىدى. ئۇ شۇ قېچىشىدا چاپقانچە چېپىپ كېتىۋاتقاندا جۈمەدىن يانغان جامائەت ئۇلارنى كۆرۈپ قورقۇنچىدا چىرقىرىشىپ كېتىشتى. بۇ چىرقىراشتىن ئۇركۈگەن ئات يولنى تاشاقاپ چېپىپ بېرىپ مەسچىتنىڭ تېمىغا ئۇرۇلۇپ، ئالدى پۇتلىرىدا تامنى چاپچىپ ئۇزۇپ ـ ئۇزۇپ كىشنەپ توختاپ قالدى. ئەنجانباي ئايالنى كۆتۈرۈپ ئېلىپ يەرگە قويدى. ئايالنىڭ قورقۇنچىدا پۇت ـ قولىدا جان قالمىغانىدى. ئۇنى يەرگە قويۇشىغىلا لەسسىدە ئولتۇرۇپ قالدى. ئۆزىنىڭ جامائەت ئارىسىدا تۇرغانلىقىنى بىلىپ قوللىرى بىلەن يۈزىنى توسۇۋالدى. ئۇنىڭ ياغلىقى ئاللىقەيرلەردە چۈشۈپ قالغانىدى، جامائەت ھاڭ ـ تاڭ بولۇشۇپ تۇرۇشاتتى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا تۇرغان تۇرسۇن موزدۇز ھودۇققانچە مېڭىپ ئايالنىڭ قېشىغا كەلدى:

— سىڭلىم سىلى؟ ...

ئايال يىغلامسىراپ جاۋاب بەردى:

ــ سىلى جۇمەگە چىقىپ كەتتىلە، ئىچىمىز پۈشۈپ پىشىپ بېرىدىغانغا غازاڭ ئالاي دەپ ئۇجمىگە چىقسام شاخ بىرىلىپ كەتتى.

تۇرسۇن موزدۇز ئەنجانبايغا ئېگىلىپ تۇرۇپ بەكمۇ تەسىرلەنگەن هالدا مىننەتدارلىقىنى بىلدۈردى:

ــ رەهمەت ئىنىم، خۇدايىم دىللىرىغا سالغاندەك، ۋاقتىدا كېلىپ قاپتىلا. دۇنيالىقتا بىرلا سىڭلىم بار ئىدى، بالا ـ قازادىن قۇتقۇزۇپ قاپتىلا. خۇدايىم مۇرادلىرىغا يەتكۈزگەي.

تۇرسۇن شۇنداق دېگەچ سىڭلىسىنى يېتىلەپ جامائەت ئارىسىدىن ئېلىپ چىقىپ كەتتى.

ئەنجانباي ئۇ ئايالنى تونۇمايتتى. قاچان كۆرگەنلىكىنمۇ ئەسلىيەلمىدى، تۇرسۇن موزدۇزنىڭ ئۇنداق بىر سىڭلىسى بارلىقىنىمۇ ئاڭلىمىغانىدى، جامائەتمۇ بىلمەيتتى. پەقەت تۇرسۇن موزدۇزنىڭ نەچچە يىل ئىلگىرى شەهەردىن مۇشۇ يەرگە يالغۇزلا كۆچۈپ چىققانلىقىنى ئەسلىيەلەيتتى. تۇرسۇن موزدۇزنىڭ ئۇ سىڭلىسىمۇ تېخى تۇنۇگۈنلا شەهەردىن ئاكىسىنى كۆرۈشكە كەلگەنىدى، هېچ كىشى بىلەن تونۇشمايتتى.

ئەنجانباي بىرنەچچەيلەن بىلەن كۆرۈشۈپ هال ـ ئەهۋال سورىشىۋاتقاندا، بىر بۆلۈك ئادەملەرنىڭ بىر يەرگە يىغىلىپ غودۇڭشىۋاتقانلىقى ئاڭلاندى :

ــ نەدىكىن بۇنداق ئاسان توغرا كېلىپ قالىدىغان ئىش؟

ــ قەستەنگە شۇنداق قىلغان.

ــ سەن قىزىكىنى ئولتۇرغۇزۇۋالساڭ، ماڭا خوتۇن دېگەن جىق دەپ قېيناتىسىغا كۆز ـ كۆز قىلغانلىق.

ــ مۇهەممەتخان باينىڭ تازا ئوغىسى قاينايدىغان بولدى.

ــ ئايشەم خېنىمغا ئۇۋال بولدى.

ئۇلار ئارىسىدىن بىرى غىپپىدە ئايرىلدى، قوناقلىققا كىرىپ غايىب بولدى. بۇنى هېچ كىشى كۆرمىدى، ئۇلارنىڭ هېلىقى

گەپلىرى ئەنجانبايىنىڭ غۇژۇيۈپ ئاچچىقىنى كەلتۈردى. «تۇۋا ! ياخشىلىقمۇ گۇناھ بولىدىكەن ـ دە !» ئۇ ئەھۋالىنى چۈشەندۈرمەكچى بولۇپ ئۆلار تەرەپكە مېڭىۋىدى، ئۆلار ئۇنى كۆرۈپ تارقاپ كېتىشتى. «يا ھەزرەت !» دەپلا ئۇمۇ تۇرغان جايىدىلا تۇرۇپ قالدى. «ھەي ! نادان قېرىنداشلىرىم ! ئۆلۈۋاتقانلىنى قۇتۇلدۇرمايدىغان، يىقىلغانلىنى يۆلىمەيدىغان ئۇنداق رەزىل ئادەم مەن ئەمەس، مەن ئەنجانباي !» دەپ تازا بىر توۋلىغۇسى كەلدىيۇ، «خەير، بوپتۇ. نېمە دېسە دېمەمدۇ، مەن ئۆزۈمگە پاك، ئاللاغا پاك» دەپ ئۆزىنى بېسىۋالدى. ئۇ ئاچچىقىدا ئېرىق بويىدا ئولتۇرۇپلا قالدى. يۈز ـ كۆزىنى يۇدى. ئات جىم تۇرماي يەر تاتىلاپ، ئۇنىڭ بويۇنلىرىنى پۈراپ ئېسىگە كەلتۈرگەندىلا ئورنىدىن تۇردى. ئۇنىڭچە زاۋال بولۇپ قالغانىدى. ئاسماندا قاپقارا بۇلۇتلار لەيلىشىپ يۇرەتتى. ھېلىلا شارقىراپ يامغۇر يېغىپ قېلىش ئېھتىمالى بار ئىدى. ئەسلىدە ئەنجانباي بۇگۈن كەچرەك بولسىمۇ ئايشەمگۈلنى يوقلىماقچى، دەردىنى تۆكۈپ ئۇنى يۇمشاتماقچى، ئاتا ـ ئانىسىنى ماقۇل قىلىپ ئۇنى ياندۇرۇپ كەلمەكچىدى، ھېلىقى زەھەرلىك گەپلەر ئۇنىڭ زەردىسىنى قاينىتىپ قويىدى. شۇ ئاچچىقىدا ئولتۇرۇپ قالدى. مانا ئەمدى باراي دېسە ئۇلارنىڭ كۆڭلىگە «ھە ! مانا ماراپ كەپتۇ. باشقا غەرىزى بولمىسا قاراڭغۇدا نېمىشقا كېلىدۇ؟» دەپ گۇمان چۈشۈپ قېلىشتىن قورقتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئايشەمگۈلنى يۇمشىتىپ، ئاتا ـ ئانىسىنى ماقۇل قىلىپ ئۇنى ياندۇرۇپ كەلگۈچىلىك يولدا يامغۇردا قالسا... خەير، بوپتۇ. ئەتىگەنده... ئۇ شۇلارنى ئويلاپ ئۆيىگە ماڭدى.

قارچىغا پىشايۇان تۇۋرۇكىنىڭ قوزۇقىدا ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى چەكچەيگەن، تۇكلىرى ھۇرپەيگەن ھالدا تېپىرلاپ تۇرالماي قالغانىدى. ئۇ ئەنجانبايىنى كۆرۈپ ئۇچۇپلا كېلىپ ئۇنىڭ مۇرىسىگە قوندى، سوزۇپ ـ سوزۇپ «ۋىك ـ ۋىك» قىلىپ سايرىدى. ئۇ ئادەتته ئۇۋىغا ئېتىلغان چاغدا ياكى تۈيۈقسىز

بىرنەمىدىن ئۇركۈپ كەتكەن چاغلاردا يەنە شۇنداق سايرايتتى. قارچىغا ئۇنىڭ مۇرىسىدىن يەنە ئۇچتى. ھويلىنى ئۆز ئۆيى قىلىۋالغان ئايالنىڭ سايرايدىغان ئۇنىڭ دۇمبىسىگە قوندى. ئەنجانباي سەل ھەيران بولدى. لېكىن، قارچىغا ھېلىقى ئايالنىڭ ۋارقىرىشى، ئۇلارنى ئېلىپ قاچقان ئاتنى كۆرگەن جامائەتنىڭ چۇرقىرىشىدىن قورقۇپ كېتىپ تېخىچە ئېسىگە كېلەلمىگەن ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ كارىمۇ بولمىدى. ئۆيگە كىردى، قارچىغىنى كارىۋاتنىڭ ئۈدۈلىدىكى ئاسقۇغا قوندۇرۇپ قويدى. ئۆيدىمۇ قارچىغا يەنە تېپىرلاپ، قانات قېقىپ زادىلا جىم بولمىدى، يەنە سوزۇپ - سوزۇپ سايراۋەردى. ئۇ قارچىغىنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن ئۇنى سىلىدى، ئىسقىرتىپ ئەركىلەتتى. لېكىن، قارچىغا زادى جىم بولمىدى، بۇ غەلىتە ئەھۋال ئىدى. ئەنجانباي ھېلى ئوڭلىنىپ قالار دەپ ئۇنىڭغا قاراپ يېتىپ كۆزى ئۇيقۇغا كەتتى. تۇنۇگۈن كېچە تاغ باغرىدىكى قارىغاي تۈۋىدە زادىلا ئۇخلىيالمىغان، بوران چىقىپ بىر كېچە تىك ئولتۇرۇپ چىقىقانىدى. شۇنىڭ دەردىمىكىن، مانا ئەمدى ئۇنى غەپلەت ئۇيقۇسى ئىلكىگە ئالدى.

سامانلىقتىن بىر قارا كۆلەڭگە ئاستا سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ، تام ياقىلاپ مېڭىپ ئىشكىنىڭ يېنىغا كەلدى. ئىشكىنىڭ تاقاقسىزلىقىنى بىلىپ ئاستا ئىتتىردى. ئىشىك شەپە چىقارماي ئېچىلدى. ئۇ شۇنداق ئۆيگە كىرىشىگىلا قارچىغا ناھايىتى ئەنسىز سايراپ پالاقشىپ كەتتى. بۇنىڭدىن چۆچۈگەن ھېلىقى كۆلەڭگە پالتىنى بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ ئەنجانبايىنىڭ بېشىنى چەنلەپ كۆچەپلا ئۇردى. لېكىن، پالتا دېگەن نىشانغا تەگمىدى، ئاسقۇغا تەگدى. ئاسقۇنىڭ بىر بېشىدىكى شوينىسى ئۇزۇلۇپ، پالتا ئاسقۇدىكى نەرسە بىلەن قوشۇلۇپلا ئەنجانبايىنىڭ مۇرىسىگە چۈشتى. ئەنجانباي «ۋاي!» دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ بولغۇچە ھېلىقى كۆلەڭگە قېچىپ دەرۋازا ئالدىغا بېرىپ بولدى.

دەل شۇ چاغدا قاتتىق چېقىلىغان چاقماق ھويلىنى يوپيورۇق قىلىۋەتتى. ئەنجانباي ئۇنى ئوچۇق كۆردى. «ئەھمەت ! !» دەپ توۋلىدى ـ دە، ئۇنى قوغلىماقچى بولۇپ ئالدىغا چاپىدى، لېكىن ئاغرىق ئازابىدىن بېشى قېيىپ جايىغىلا يىقىلدى.

* * *

ھېلىمۇ ياخشى، خۇدايىم ئۇنى بىر ساقلىدى.

پالتىنىڭ بېشى تەكىي، كۆرپە، كىگىزلەردىن ئۆتۈپ كارىۋاتنىڭ شېلىنمۇ يېرىۋېتىپتۇ. خۇداغا شۈكۈر، كۆرىدىغان كۈنى، يەيدىغان رىزقى بار ئىكەن. ھەرنېمە بولسا ئامان قالدى. پالتىنىڭ پەقەت گېلىلا ئۇنىڭ سول مۈرىسىگە تېگىپ، بىسىنىڭ ئىچى تەرەپ ئۆچىلا تاغىقىنىڭ تېرىسىنى كېسىۋەتتى. قېنى جىقراق ئېقىپ كەتتى. تېۋىپ ئۇنىڭ ئومۇرتقىسىنى دەز كەتكەنگە چىقاردى، بىر ئاي داۋالاپ تالا ـ تۈزگە چىقىۋەدەك قىلىپ قويدى. شۇغىنىسى، تېخىچە قولىنى پەسكە چۈشۈرۈپ ماڭالمايدۇ. زىڭىلداپ ئاغرىيدۇ، يېڭىنىمۇ ساپالمايدۇ، بوينىغا ئېسىپلا يۈرمىسە بولمايدۇ.

ئەسلىدە دۈشمەنىڭ غەرىزى ئۇنىڭ بوينىنى ئۈزۈۋېتىش ئىكەن، خۇدانىڭ قۇدرىتى ئۇلۇغدە ! دۈشمەن ئۇنىڭ كاللىسىنى ئۈزەلمىدى، مەقسىتىگە يېتەلمىدى، خۇدا ئۇنى خۇددى پاختىنىڭ ئىچىدە ئوتنى ساقلىغاندەك ساقلاپ قالدى. خۇدايىم دۈشمەننىڭ قەستىنى قارچىغىنىڭ كۆڭلىگە سالمىغان بولسا، قارچىغىسى دۈشمەننى قورقۇتۇۋەتمەيتتى، ئۇ چاغدا پالتا ئاسقۇغا تەگمەي ئۇنىڭ كاللىسىغا تېگەتتى، كاللىسى پېلىكىدىن ئۈزۈلگەن تاۋۇزدەك دومىلاپ چۈشەتتى. دۈشمەنلەر خۇش بولاتتى، ئانىسى، دادىسى، ئايشەمگۈل... ھە، ئايشەمگۈل يىغلاپ قالاتتى، ئۇرۇق ـ تۇغقان، يار ـ بۇرادەرلىرى مۇسىبەتتە بولاتتى.

ئۇ بىر ئاي ياتتى. بەزىدە ھوشسىزلىنىپمۇ قالدى. ئانىسى،

دادىسى، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى، ئەل ـ ئاغىنىلىرى ئۈنۈڭغا ئىچى ئاغرىپ قان يىغلاپ يېنىدىن نېرى كەتمىدى، ئەمما ئەتىسۇ كۈندە ئايغى ئۆزۈلمەي كېلىپ يوقلاپ، ئېسىلىك سوراپ تۇردى. لېكىن، قېينىناتىسى تەرەپتىن... ياق ياق! بىر ئېغىز بولسا كېلىپ باقمىدى، ئايشەمگۈلمۇ قارىسىنى كۆرسەتمىدى. ئۇنى ئىزدەپ بارغانلارمۇ ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشەلمىدى. ھەي نادان خوتۇن، بىچارە ئەخمەق، شۇ كۈنلەردە بىرەر قېتىم بولسىمۇ يوقلاپ قويغان بولسائ، قانچە خۇش بولۇپ كېتەتتىم. يوقلاپ قويغانغا نېمە بولۇپ كېتەتتىڭ؟!

قىزىق ئىش، ئاكىسىغا نېمە بولغاندۇ؟ ئۇنى كۆرسىلا ئۆپكىدەڭ قىزىرىپ ئېسىلىپ كېتىدۇ، يەرگە قارىۋالىدۇ. تۇنۇگۈن ئۇ دەرۋازا ئالدىدا بىرىگە ۋارقىراۋاتقاندا ئەنجانباي گەپنىڭ ئاخىرىنى ئاڭلاپ قالدى:

ـــ ... قىزىتىۋەرسۇن! قارىنىنى بۆسۈۋېتىمەن. ئىنىمغا تىرناقتا توختىغۇدەك قىز ئېلىپ بېرەلمىسەم مەن جۇمەخۇن بولماي كېتەي! ـــ گەپنىڭ ئاخىرىغۇ شۇنداق بولدى. بېشىدا نېمە دېگەن بولغىيدى؟ كىمگە قىز ئېلىپ بېرىمەن دەيدىغاندۇ؟ تاشكەنتتىيىنى دەمدىغاندۇ؟ ياق، ئۇنىڭ كېلىشىپ قالغان بىر ئوبدان خوتۇنى بار. ئەمىسە كىمنى دەيدۇ؟ توۋا، ئاكىسى خېلى ئېغىر ـ بېسىق، توختالغۇسى بار ئىدى، نېمىگە شۇنچە ئاچچىقى كەلگەندۇ؟ ئەنجانباي نېمە ئىش بولغانلىقىنى سورىۋىدى «ھېچ ئىش» دەپلا بېشىنى كۆتۈرمەي چىقىپ كەتتى. ئاغىنىلىرىنىڭ قاپاقلىرى نېمىشقا غورا يېگەندەك تۇرۇلۇپ كەتتى. ئانىسى، دادىسىنىڭ «ئۇھ» تارتىپ يۇرۇشلىرىنى دېمەمدىغان تېخى.

ئەنجانباي ئاشۇنداق گىچماچ خىياللار بىلەن قېينىناتىسىنىڭ ئۆيىگە كەلدى. ئۇ بۇگۈن ئايشەمگۈلنى ئېلىپ كەتمەكچى، ھېچبولمىسا ئۇنىڭ بىلەن بىر كۆرۈشۈپ، دەرد ـ ئەھۋالىنى ئاڭلىماقچى، ھالىغا يەتمەكچى، ئۆزىمۇ بېشىغا كەلگەن دەرد ـ ئەلەملىرىنى تۆكۈپ، ئۇنىڭ «ياق، ئۇنداق ئادەم ئەمەس»

دېگىنىنى ئاڭلىماقچى. ئۇ شۇنداق دەيدۇ، چوقۇم شۇنداق دەيدۇ. بۇ گەپنى ئۇنىڭدىن باشقا يەنە كىم دەيتتى؟ ! ئۇ ئاشۇ گەپنى دېسە، يۈرىكىنى بېسىپ تۇرغان تاغنى چۆرۈۋەتسە !... ئىلاھىم شۇنداق بولغاي !

ئەنجانبايىنىڭ بۇ يەرگە كېلىدىغانلىقىنى ئۆيدىكىلەرى بىلمەي قالدى، بىلگەن بولسا، «ھەي بولدى، سەن ساقايغاندا بارايلى» دەپ كەلگىلى قويمايتتى. ئۇلار نېمىدىن خاپا بولدىكىنتاڭ.

ھېلىقى ئىت ئۇنىڭ پاچىقىغا ئېسىلىپ ئەركىلەپ تۇراتتى. قېينىتىسى چىقتى، ئۇنىڭ بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى. نازۇنېمەتلەر بىلەن ئوبدان مېھمان قىلدى. لېكىن، ئەنجانبايدىن ھال ـ ئەھۋال سورىمىدى، پەقەت ئۇنىڭ ئېسىقلىق قولىغا كۆزنىكى قۇيرۇقىدىلا قاراپ قويدى، خالاس. ئايشەمگۈلمۇ، قېينانىسىمۇ، خىزمەتچى ئايال بەختىخانمۇ كۆرۈنمىدى. بۇلار نەگە كەتكەندۇ؟ دەپ خىيال قىلىپ ئولتۇراتتى، باغ تەرەپتىكى ھويلىدىن نەغمە ـ ناۋانىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالدى. مېھمان بار ئوخشايدۇ، ئايشەمگۈلنى بىللە ئېلىپ كەتسەم بىئەپ بولىدىغان ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ ئەتە كەلمەكچى بولۇپ ئورنىدىن تۇردى. قېينىتىسى سىلىق ـ سىپايىلىك بىلەن ئۇنى يەنە ئولتۇرغۇزدى ـ دە، ئورنىدىن تۇرۇپ قولىنى دۇئاغا كۆتۈردى:

ـــ بالام، مەن سىلىگە دۇئا قىلاي، بىز بىر يىلدەك ئاتا ـ بالا بولدۇق، ئوبدان ئۆتتۇق، مەن رازى. ئەمدى مەن شۇ بالىنى سىلىدىن تىلەيمەن، خېتىنى بەرسىلە. جاھاندا خوتۇن جىق، سىلىگە خۇدايىم ئوبدان يەردىن بەخت گۈللىرىنى ئېچىلدۇرۇپ بېرەر. بالىنى سىلىدىن تىلەيمەن.

ئەنجانباي بۇ گەپلەرنىڭ ئۆزىگە قىلىنىۋاتقانلىقىغا ئىشەنمەي داڭ قېتىپ تۇرۇپلا قالدى، ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ ئەتراپىغا قارىدى. ئۆيدە ئۆزى، قېينىتىسىدىن باشقا ئادەم يوق ئىدى. ئۇ قېيناتىسىنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى چۈشەنمەي، چۈشىنىپ

تۇرسىمۇ ئىشەنمەي:

ــ نېمىنىڭ گېپىنى قىلىۋاتىدىلا؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ قىزىمنىڭ، ئايشەمگۈلنىڭ خېتىنى بەرسىلە دەۋاتىمەن، خېتىنى بەرسىلە.

ئەنجانباي شۇندىلا ئۆزىنىڭ خاتا ئاڭلىمىغانلىقىغا ئىشەنىدى ـ ده، تۇيۇقسىزلا بېشىغا كالتەك تەگكەندەك چۆچۈپ كەتتى. چاچراپلا ئورنىدىن تۇردى، لېكىن شۇ ھامان ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ قول باغلاپ تۇرۇپ:

ــ دادا، غەلىتە گەپ قىلىۋاتىدىلىغۇ؟ نېمە دېگەنلىرى بۇ؟ ئۇنداق دېمىسىلە، ئۆيىمىزنى تۇتۇپ قالايلى. سىلىگە ئۆمۈرلۈك بالا بولۇپ قالاي، ــ دەپ يالۋۇردى.

ــ ياق، بولمايدۇ، ئايشەمگۈل ئەمدى بارالمايدۇ.

ــ دادا، بۇ زادى نېمە ئۇچۇن؟ گۇناھىم بولسا تىلەي.

ــ ئىشتانغا چىققان كۆڭۈلگە ئايان. بولدى ئەمدى، بىزنى باش كۆتۈرگۈسىز قىلىۋەتتىلە، ئايشەمگۈلمۇ نومۇس ـ ئەلەمدىن ئۆلەيلا دەپ قالدى. ئۇنىڭ ئەمدى سىلىگە قارايدىغان كۆزى يوق. شۇنداق بولسۇن، گەپ بىر، قۇلاق ئىككى، ۋەسسالام، ئىشىمىز تۈگىدى!

ــ ئايشەمگۈل...

ــ بولدى! يەنە نېمە راك ـ راك؟ ــ ئەنجانباي گەپنىڭ ئاخىرىنى دېيەلمىدى، قېينىتىسى گەپنىڭ بېلىگە تېپىپ گەپنى ئۇرۇپ ۋارقىرىدى، ــ ئايشەمگۈل مېنىڭ قىزىم، مېنىڭ گېپىم گەپ! سېنىڭ ھەققىڭ يوق، چىق ئۆيدىن!

ئەنجانباينىڭ ئاچچىقىدا بۇرۇتلىرى لىك ـ لىك تىترەپ كەتتى. ئۇ ئىچكەركى ئۆيدىن چىقۇبتىپ ئايشەمگۈلنى كۆرۈپ قالدى، ئۇ قاتار ئۆيلەرنىڭ بىرىدىن چىقىپ يەنە بىر ئۆيگە كىرىپ كېتىۋاتاتتى.

ــ ئايشەمگۈل.

ئايشەمگۈل تاققىدە توختىدى، كەينىگە قارىدى.

ئەنجانباي تېزلا ئۇنىڭ ئالدىغا قاراپ ماڭدى. شۇ ئاردا ئايشەمگۈلنىڭ ئۈدۈلدىكى ئۆيدىن بىر قول چىقىپلا ئۇنى سۆرەپ كىرىپ كەتتى. ئەنجانباي دەمبەس قەدەم بىلەن بېرىپ بولغۇچە ئىشىك تاقىلىپ بولدى. ئىتتىرىپ باقتى، ئېچىلمىدى. چېكىپ باقتى، سادا چىقمىدى، ئاخىر بولالماي ئىشكىنى يەڭگىل مۇشتلاپ تۇرۇپ توۋلىدى:

— ئايشەمگۈل، ئايشەمگۈل، ئايشەمگۈل... — ئىشىك ئېچىلمىدى، جاۋابمۇ بولمىدى. ئەنجانباي يەنە توۋلاۋەردى، — ئايشەمگۈل، ئىشكىنى ئاچسىلا، بىر ئېغىز بولسىمۇ گېپىمنى ئاڭلىسىلا.

ئىشىك غاچچىدە ئېچىلدى، قېينانىسى بېشىنى چىقاردى:

— ھە، نېمە گەپ؟ ئايشەمگۈلدە نېمە ھەققىڭ بار؟ قىلغۇلۇقنى قىلىپ، يۈزىمىزنى پوق قىلدىڭ، ئىزا تارتماي يەنە نېمىدەپ كەلدىڭ؟ يۈزى يوق پەس، نائەھلى ماكانسىز، رەسۋا!

ئەنجانباي چىداپ تۇرالمىدى. قېينانىسىنى قىستاپلا ئۆتۈپ ئۆيگە كىردى. ئايشەمگۈل گىجىم رومالنى چوڭقۇر سېلىپ يۈزىنى يۆگەپ ئولتۇراتتى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ يىغلاۋاتقانلىقىنى ياكى خىجىل بولۇپ ئولتۇرغانلىقىنى، رەڭگىرويىنىڭ قانداق بولۇپ قالغانلىقىنى بىلگىلى بولمايتتى، پەقەت ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىشلىرىدىن ئازابلىنىۋاتقانلىقىنى بىلگىلى بولاتتى. نېمىگە ئازابلىنىدۇ؟ ئۆزىگە كەلگەن خورلۇققىمۇ ياكى خۇدايىم بۇ ئىشلارنى ئۇنىڭ دىلىغا سالغان بولسا، تۆھمەتلىكنى بىلىپ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپمۇ؟

— ياق، ياق! مەن كەتمەيمەن! بۇ جاندىن تويدۇم!

ئايشەمگۈل ئېسىدەپ يىغلاشقا باشلىدى.

— خېنىم، ماڭا ئىشەنسىلە، خۇدا ھەققى ماڭا ئىشەنسىلە، سىلىنىڭ ئاڭلىغان ـ بىلگەنلىرىنىڭ ھەممىسى تۆھمەت! قۇرئان تۇتۇپ قەسەم قىلمەنكى، مەندە ئۇنداق ئىش يوق.

شۇ ئاردا قېينانىسى ھاسىراپ كىرىپ كەلدى:

www.uyghurkitap.com

ـــ هه ! سەن تېخى خوتۇن خەقنى بوزەك ئېتىۋاتامسەن؟ مەن گەپنى ئۇزۇپ بولغان ! يەنە نېمىگە گىزىرنىپ تۇرىسەن؟ ! چىق ئۆيدىن.

ئۇ شۇنداق دەپلا ئەنجانباينىڭ ياقىسىدىن ئېلىپ سۆرەپلا تالاغا ئېلىپ چىقتى. دەل شۇ چاغدا نەغمە ئاۋازى يېقىنلىشىپ، باغ تەرەپتىن يىگىرمە ـ ئوتتۇزدەك لۇكچەكلەر چىقىپ كېلىشتى. ئۇلار ئالتاغىل ناخشا ئېيتاتتى. ناخشىغا داپ ـ دۇمباق، چاۋاكلىرىنى تەڭكەش قىلاتتى. ئۇلارنىڭ ئالدىدا ئېلى قازىنىڭ ئوغلى ئەھمەت يەنە بىرى بىلەن ناخشا ئېيتىپ ئۇسسۇل ئويناپ كېلىپ ئەنجانباينىڭ ئالدىنى توستى. باشقىلىرى ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ناخشا ئېيتىپ، داپ ـ دۇمباق، چاۋاكلىرىنى چېلىپ، ئەنجانبايىنى چۆرىدەپ ئوتتۇرىغا ئېلىشتى.

ئەھمەت ناخشا، سازلارغا ماس كەلتۇرۇپ، قوللىرىدىن قارس چىقىرىپ ئۇسسۇلغا چۈشتى. ئۇ ئەنجانبايىنى ئايلىنىپ ئويناپتتى. ئايلىنىپ يۈرۈپ ھەر قېتىم ئەنجانبايىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، ئۇنى مەسخىرە قىلىپ كۆزلىرىنى ھەر قىسما قىلاتتى، ئاغزىنىڭ بىر بۇرجىكىنى مىت ـ موت قىلىپ قوياتتى، ئالىيىپ تۇرۇپ قېشىنى سەت تاشلايتتى. تۇمشۇقىنى سوزۇپ بوينىنى قىساتتى.

لۇكچەكلەرنىڭ ئېيتقان ناخشىلىرى مەھەللىنى بىر ئالدى. ئەھمەت ناخشىغا ماس كەلتۇرۇپ، ئەنجانبايىنى ئايلىنىپ ئۇسسۇل ئويناپ ئۇنى مەسخىرە قىلىۋەردى.

ئاخشام كەپتۇ ئاشنام،
يامانلاپ ئېرىدىن.
ئويىندىم قانغۇچە،
قۇچاقلاپ بېلىدىن.

ئۇلار ناخشىنىڭ ياندۇرمىسىنى سوزۇپ ـ سوزۇپ ئېيتاتتى.

ئەنجانباي غەزەپتىن جالاقلاپ تىترەپ كەتتى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ مىڭ يېرىگە پىچاق تىقسا قان چىقمايتتى. خورلۇق ئەلىمى جان - جېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى. ئۇ كۆزىنى چەكچەيتىپ ۋارقىرىدى:

— ھەي لالمىلار، بۇ ئۆيدە بۇنداق قالايمىقان توۋلاشقا نېمە ھەددىڭ؟ ! !

قېينىناتىسى ئۇنىڭغا قاراپ ۋارقىرىدى:

— تىلىڭنى تارت، لالما ئىت دېگەن سەن ! سەندەك ماكانسىزلارنى لالما ئىت دەيدۇ ! بۇلار مېنىڭ مېھمانلىرىم !

— دادا، ئۆزلىرىنى بېسىۋېلىپ سۆزلىسىلە، سىلىمۇ بۇ لالما ئىتلارنى بۇ ئۆيگە نېمىشقا ئۆگىتىلا؟ ! سىلىنىڭ ئۆيىدە، سىلىنىڭ ئالدىلىرىدا ئاغزىلىرىدىن پوقنى ئاقتۇرۇپ ئايشەمگۈلنىڭ شەننى بۇلغاپ ھاقارەت قىلىۋاتسا نېمىشقا توسمايدىلا؟ ! نومۇس قىلمامدىلا؟ !

— ھە ! نومۇس قىلغۇدەك نېمە ئىش قېپتىمەن؟ ! سولامچىلىق قىپتىمەنمۇ؟ !

— ئەمىسە بۇ لالمىلار بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىدۇ؟ !

ئەھمەت ئاغزىنى مايماق، بىر قېشىنى ئۇستۇن، يەنە بىر قېشىنى پەس قىلىپ ۋارقىرىدى:

— ھەي ماكانسىز غالچا ! ! نېمە ھۆركىرەيسەن؟ ! نوچى بولساڭ، نوچىلىقنى بىزگە كۆرسەت قېنى !

ئۇ قولىنى كەينىگە شىلتىدى. شۇ ھامان ئۇنىڭ لۈكچەكلىرى شارتلا قىلىپ پىچاقلىرىنى چىقىرىشتى. خۇددى ئەنجانبايىنىڭ كۆزىنىلا قوچۇپ تاشلايدىغان ئەلپازىدا پىچاقلىرىنى دەل ئۇنىڭ كۆزىگە تەڭلەپ دېۋېلەپ كېلىشتى. ئەنجانباي قەدەممۇقەدەم ئارقىغا چېكىندى. چېكىنىپ - چېكىنىپ دەرۋازىدىن چىقىپ يولغا چۈشتى - دە، بەدەر قاچتى. ئۇ قورقۇپ قاچمىدى، ياق، ياق ! ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، نومۇس قىلدى ! نومۇس كۈچىدىن قاچتى، نومۇستىن ! «ئەنجانباي خوتۇنىنى كۈنلەپ قېينىناتىسىنىڭ ئۆيىدە جېدەل چىقاردى» دېگەن ئاتاقتا قېلىشتىن قورقتى !... ئۇ

قېچىۋاتقاندا ئېسىقلىق قولى رومالدىن چىقىپ كەتتى. قولى زىڭگىدە قىلىپ، ئاغرىق مېڭە ـ مېڭىلىرىگە چىقتى. قولىنىڭ ئاغرىقىدا تېزرەك يۈگۈرەلمەي قالدى. ئۇ قېچىپ تۇگىمەنلىڭ قېشىغا بارغاندا ئەھمەتنىڭ لۇكچەكلىرى ئۇنىڭغا يېتىشىۋالدى. بىرى ئۇنى پۇتلاپ يىقىتىۋەتتى. قالغانلىرى بىر تەرەپتىن تەپسە، بىر تەرەپتىن مۇشتلاۋەردى، ئۇلارنىڭ ئەلپازىدىن قارىغاندا، ئۇلار ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىشتىن يانمايدىغاندەك، ئەمدى ئەنجانباي چىداپ تۇرالمىدى. ئۇ قولى بىلەن ئاغرىق قولىنى جەينىكىدىن تۇتۇپ تۇرۇپ، بىر سىلكىنىپلا ئورنىدىن تۇردى. ئالدىغا كەلگەننى بىرلا تېپىپ تىك موللاق چۈشۈرۈۋەردى. ھايت ـ ھۇيت دېگۈچە ئون نەچچە ئادەم يەر چىشلەشتى. قالغانلىرى قېچىشتى. قېچىۋاتقانلارنىڭ ئىچىدىن ئەھمەتنى قوغلاپ بېرىپ ئۇنىڭ گەدىنىگە كەلتۈرۈپ بىر مۇشت قويۇپ ئۇنى دۈم يىقىتۇەتتى. ئاچچىقىنى باسالماي ئۇنىڭ ئىككى تاغىقىغا بىرنەچچىنى تىزلىۋەتتى، گەدىنىدىن تۇتۇپ بېشىنى يەرگە ئۇستۇردى. يەنىلا ئاچچىقى بېسىلماي ئۇنى بىر قولى بىلەنلا قاماللاپ كۆتۈرۈپ ماڭدى. ئەھمەت چىرقىراپ سالدى:

ـــ ۋايجان ! ئادەم ئۆلدى ! ! ئادەم ئۆلدى ! !

ئېلى قازى ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ماراپ كەلگەنىدى. ئوغلىنىڭ ئۆلەر ھالىدىكى چىرقىرىشىنى ئاڭلاپ يۈگۈرۈپ كەلدى. ئۇنىڭغىچە ئەنجانباي ئۇنى تۇگمەنىنىڭ غولىسىغا تاشلىۋەتتى.

ئېلى قازى بۇنداق بولارىنى ئويلىمىغانىدى. ئۇنىڭچە بولغاندا ئەنجانباي ئاشۇنداق يىگىرمە ـ ئوتتۇز ئادەمنىڭ قولىدىكى بىر سىقىم توك ئىدى. ئۇلارنى مۇشۇ ئىشقا يارايدۇ دەپ باقماي، ھېلىقى قوشاقنىمۇ ئۆزى توقۇپ بەرگەن، نېمە قىلىشنىمۇ ئۆزى ئۆگەتكەنىدى. بۇنداق رەسۋا بولۇشنى كىم بىلسۇن؟ ئۇ ئەلىمگە چىدىماي بېرىپلا ئەنجانبايغا ئېسىلدى، تەستەك بىلەن بىرنى سالدى. ئۇ قازى تۇرسا، كىمنى ئۇرسا ئۇرۇۋېرىدۇ، كىم

ئۇنىڭغا قول ياندۇرالمغان؟ ! لېكىن، بۇ قېتىمۇ ئۇ ئويلىمىغان ئىش يەنە يۈز بەردى، ئەنجانباي ئۇنى تەتۈر مۇشت بىلەن كەلتۈرۈپ بىرنى سالدى. بۇرنى مىجىلدى. بېشى قېيىپ يىقىلىپ چۈشتى.

ئەنجانباي خىرقىرىشىپ ئىنجىقلاپ ياتقانلارغا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا مەنىستىمەسلىك بىلەن شۇنداقلا قاراپ قويدى ـ دە، «ھىم !» دەپ دىمىغىدا مەسخىرىلىك كۈلۈپ قويۇپ تۇگىمەن ئۆستىگىنى بويلاپ يۇرۇپ كەتتى.

ۋەقەدىن خەۋەردار بولغان ئوپاللىقلارنىڭ شاھىت بولۇشچە، شۇنىڭدىن كېيىن مەيلى ئاز، مەيلى كۆپ بولسۇن، ئۇنى بىلىدىغان ھېچ كىشى ئۇنىڭغا ئوچۇق چېقىلىشقا جۈرئەت قىلالمىغان...

* * *

ئەنجانبايغا كەلگۈلۈك تۆپە ـ تۆپىلەپ كېلىۋەردى...

لۈكچەكلەر بىلەن ئېلىشقاندا جاراھەت قوزغىلىپ قالغانىدى، ئۇ يەنە يېتىپ قالدى. مۇرىسى تاغىقى بىلەن قوشۇلۇپ خۇددى چۈل ـ چۆل بولۇپ كەتكەندەك ۋىژىلداپ ئاغرىپ، ئۇنى ھالىدىن كەتكۈزدى، رەڭگىمۇ سارغىيىپ كەتتى. ئۇ شۇ ھالدا ئۇچ كۈننى ئۆتكۈزدى. تۆتىنچى كۈنى نامراز بامداتتىن كېيىن ھويلىغا ئادەم تولدى. ئەنجانباي خۇش بولۇپ كەتتى، ھەرنىمە بولسا جامائەت يوقلاپ كەپتۇ، بېشىغا كۈن چۈشكەندە ئۇنى تاشلىماپتۇ.

ئۇ دادىسىغا يۆلىنىپ ئارانلا تۇردى. ئۇلارغا ئېگىلىپ سالام قىلدى. لېكىن، كىرگەنلەر ئۇنىڭدىن ئېسىنلىك سورىمىدى، بېشىنى سەل ئېگىپلا سالام قىلىپ قويغاندەك قىلدى. ئاردىدىن بىر يۈزبېشى ئالدىغا چىقتى:

ـــ ياقۇپبايىنىڭ ئوچ قويىنى، بىر كالىسىنى ئوغرى ئاپتۇ. ئوغرىنى تاپايلى دەپ جامائەت مەھەللە ـ مەھەللىرگە بۆلۈنۈپ

ئۆي ئاختۇرۇۋاتىدۇ، شۇ ۋەجدىن بىرمۇ ئۆي ئاختۇرۇپ نۆۋەت بويىچە سىلىنىڭ ئۆيىگە كېلىپ قالىدۇ. بىرمۇ ئۆي چالا قالمىدى. خاپا بولمىسلا، ئۆيلەرنى كۆرۈپ باقساق.

ــ بولىدۇ، بولىدۇ. ناھايىتى ئوبدان قىلىشتىلا، كۆرۈپ بېقىشسىلا، ــ دېدى ئەنجانباي خۇشاللىق بىلەن ھېچنېمىدىن خەۋەرسىزلا.

جامائەت ئۆگزىلەرگە چىقىشتى. شاخ ـ شۇمبىلارنىڭ ئارىسىنى ئاختۇرۇشتى، ئۆيدىكى نەرسىلەرنى ئۇيان ـ بۇيان يۆتكەپ ئوخشايدۇ ـ توخشايدۇ قىلىۋەتتى. ئۇلار ئىزدىگەن گۆش ـ پۆش، كالا ـ پاچاق، تېرە ـ پېرە دەيدىغان نەرسىلەر چىلىقمىدى. شۇ چاغدا يۇزبېشىنىڭ كۆزى ئۇدۇلدىكى ئۆيگە چۈشتى. بۇ قىشلايدىغان كىچىككىنە ئۆي ئىدى. ئەنجانبايلار باش ئەتىيازدىلا يازلىق ئۆيگە يېنىپ چىققانىدى. ھاجىتى بولمىغانلىقتىن، شۇ چاغدىلا قۇلۇپ سېلىپ قويۇلغانىدى، ئىككى ـ ئۈچ ئايدىن بېرى ئۇ ئۆي قۇلۇپ سېلىنغان پېتى تۇراتتى.

ــ ئاشۇ ئۆيلا قاپتۇ، ــ دېدى يۇزبېشى تۇمشۇقى بىلەن ئۇ ئۆينى شەرەتلەپ كۆرسىتىپ، ــ ئۇ ئۆيمۇ چالا قالمىسۇن.

ــ ئەنجانباي ئاچقۇچنى يۇزبېشىغا تەڭلىدى.

ــ مانا مۇشۇ ئاچقۇچ.

يۇزبېشى ئاچقۇچنى ئالغىلى ئۇنىمىدى:

ــ ياق، ياق، ئۆزلىرى باشلاپ بەرسىلە.

ئەنجانباي ئىلاجسىز دادىسىغا يۆلىنىپ بېرىپ ئىشكىنى ئاچتى. ئۆيگە كىرىشگىلا گۆشنىڭ گۇپپىدە پۇرىقى ئۇرۇلدى. ئەنجانباي ھەيران قالدى. غەلىتە ئىش، گۆش پۇرايدۇغۇ؟! جامائەت ئۇيان ـ بۇيان ئىزدەشتى، ئاخىر ئوچاق ئالدىدا توختاشتى. ئوچاقتا كەپلىشىپ قالغان جۇل ـ جۇل قىل تاغارغا كۆزى چۈشۈشتى. پۇراق شۇ تاغاردىن كېلىۋاتاتتى. تارتىپ چىقىرىپ ئاغزىنى ئېچىشتى، ئىچىدىن كالىنىڭ تېرىسى

چىقتى. ھەممە ئادەم تىمتاس تۇرۇپ قالدى، بىر دەمدىن كېيىن يەنە زۇۋانى ئېچىلدى:

— تېپىلدى، تېپىلدى!

— چىقتى، ئىشقىلىپ چىقتى! بولمىسا ئاۋۇ ئالدىمىكىن، ماۋۇ ئوغرىلىدىمىكىن دەپ ھەممىمىز گۇمانغا قالاتتۇق.

— شۇنداق بولمامدىغان، ئوغرى بىردىن گۇمان قىلسا، ساق ھەممىدىن!

— ئۇنداق ئادەم ئەمەس ئىدى.

— ئەمدى... ئىنسانچىلىق...

— بۇرىسى يوق جاڭگال بولماس، ئوغرىسى يوق يۇرت بولماس.

— ۋاي خۇدايىم، توۋا قىلدىم، توۋا!

ئەنجانباي داڭ قېتىپ تۇرۇپلا قالدى. بىر ھازادىن كېيىن ھوشىنى تېپىپ مورىنىڭ ئىچىگە قارىدى. مورىنىڭ ئىسلىرى خۇددى بىرى سۇپۇرۇپ ـ سىيرىپ چۈشۈرۈۋەتكەندەك ئوچاق بېشىغا تولۇپ كەتكەنىدى. بۇ تاغارنى مورىنىڭ تۆپىسىدىن تاشلىغاندا تاغار بىلەن بىللە سىيرىلىپ چۈشكەن ئىس ئىكەنلىكى ئېنىق ئىدى. بۇنى ھەممە بىلگەنىدى.

— دۇشمەنلىك قىپتۇ، بىرى موريدىن تاشلاپتۇ. ئەنە قاراڭلا را! موريدىن تاشلاپتۇ، دۇشمەنلىك! — دەپ توۋلىدى ئەنجانباي، — ماقۇل، تېرىغۇ مۇشۇ ئۆيدىن چىقىپتۇ، ئويلاپ بېقىڭلار، مەن مۇشۇ ھالىم بىلەن قانداقمۇ كالا ئوغرىلاپ كېلەلەيمەن، ئىمانسىزلار بىلەن بىرنېمە دېمەمسىلەر؟ ھوي مۇسۇلمانلار، لىللا بىر گەپ قىلىڭلار!

يۈزبېشى سەل خىجىل بولغاندەك قىلىپ ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى:

— ئۇ تەرەپلىرىنى بىز بىلمىدۇق، ئىشقىلىپ، تېرە مۇشۇ ئۆيدىن چىقتى. يوقالغان كالا بىر، قوي ئۈچ، بۇنىڭغا ۋاقتى كەلگەندە ئۆزلىرى بىرنېمە دەرلا، — ئۇ ئارقىسىغا بۇرۇلدى، —

قېنى سىلى ياقۇپباي، تېرىنى كۆرۈپ باقسىلا، كالىنى تونۇۋالسىلا.

ياقۇپباي تېرىنى ئۇيان ئۆرۈپ، بۇيان ئۆرۈپ تازا سىنچىلاپ بىرھازاغىچە قارىغاندىن كېيىن چوڭ بىرنى تىنىۋالدى.

ــ بىزنىڭ كالىنىڭ سۆڭگىچىدە ئالمىقاندەك يېغىرى بار ئىدى، ئەتىيازدا قوشچىلار تولا سانجىپ يېغىر قىلىۋېتىپتىكەن، بۇنداق ئالىسى يوق ئىدى.

ــ ھوي ياقۇۋاخۇن، ئەتىيازدا يېغىر بولغانىدى، دەيدىلا. ھازىر نەۋاخ، ھازىر ئورما ئاياغلاشتى، نەچچە ئاي ئۆتكەن تۇرسا، يېغىر ساقايماي قالامتى؟ يېغىر ساقايسا ئورنىغا ئاشۇنداق ئاق توك ئونىدۇ، ئالا بولۇپ قالىدۇ، ــ دېدى بىرى ئۇنلۇكلا. شۇنىڭ بىلەن ھەممىسىنىڭ ئاغزى تۇۋاقلىنىپ شۇك بولۇپ قېلىشتى.

ئەنجانبايغا چاپلانغان بەتنامىلار ئۆز كۆچىنى كۆرسەتتى! ئايشەمگۈل ئىزا ــ ئاھانەتلەرگە چىدىيالماي كېچە ــ كۈندۈز يىغىدىن باش كۆتۈرەلمىدى، ئورۇقلاپ بىر تېرە، بىر سۆڭەك بولۇپ قالدى.

ــ ياق، كۆرۈشمەيمەن! ئۇنداق يۈزسىز بىلەن ھەرگىزمۇ يارىشمايمەن! ئۇ ئاشۇ جالاپلارنى چېكىسىگە گۈل قىلىپ قىستۇرالسۇن! مېنى شۇنداق خورلامدۇ؟! ئىسىت ئەقىدەم! لېكىن، ئۇ ئوغرى ئەمەس، بۇنىڭغا ئىمانىم كامىل!

يالۇرۇش، نەسىھەت قىلىشلارمۇ كار قىلمىدى، ئەلچى بولۇپ بارغانلارنىڭ ھەممىسى ئەنە شۇنداق غەزەپلىك جاۋابلارنى ئېلىپ كېلىپ، يەرگە قارىشىپ تۇرۇپ قېلىشتى.

ئەنجانباي ئىلاجسىز قالدى، «بوپتۇ، ئۇنداق بولسا ھازىرچە ئاتا ــ ئانىسىنىڭ يېنىدا ئازراق ۋاقىت تۇرۇپ تۇرسۇن. شۇنىڭغىچە ئىشىنىڭ تېگىگە يېتىپمۇ قالار ھەمدە مېنىڭ ئۇنداق ناپاك ئادەم ئەمەسلىكىمنىمۇ بىلىپ قالار،» ئۇ شۇنداق ئۈمىد ــ ئىشەنچ بىلەن ساقلاپ تۇرۇش قارارىغا كەلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆز كۆڭلىنى تىنچلاندۇرۇش، دەردىنى يېنىكلىتىش ئۈچۈن شۇ

كۈنلەردە ئەدەپ كەتكەن چېلىشىش سورۇنلىرىغا كىرىپ كەتتى.

شۇ كۈنلەردە بىرنەچچە ئۆيلۈك ئادەملەر بىرلىشىپ تۆت ئوغرىنى تۇتۇۋېلىشتى. بۇ ئوغرىلارنىڭ ئارىسىدىكى ياقۇپ قىلتاق دېگەن ئوغرى ھېلىقى ياقۇپبايىنىڭ كالا، قويلىرىنى ئۆزىنىڭ ئوغرىلىغانلىقىنى ئىقرار قىلدى. لېكىن، ئەنجانبايىنىڭ ئۆيىنىڭ موريسىدىن ھېلىقى كالا تېرىسىنى كىمنىڭ تاشلىغانلىقىنى سۈرۈشتۈرۈشكە ئادەم چىقمىدى. شۇنداق بولسىمۇ، جامائەت غۇلغۇلا قىلىشىپ، باشقا بىرىنىڭ ئۇنىڭغا بەتنام چاپلاش ئۈچۈن قەستەن شۇنداق قىلغانلىقىنى جەزملەشتۈرۈپ، لېۋىنى چىشلەپ تۈرۈپ قېلىشتى.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئون ئىككىنچى باب

چىلىشچى

1938 ـ يىلى هوشۇر ئېيى، جۈمە كۈنى، ئوپال ئىمامىلىرىم.

مىڭ ـ مىڭ ئادەملەر توپى چەۋەندازلارنىڭ ئوغلاق تارتىشلىرىنى، پالۋانلارنىڭ چىلىشىشلىرىنى تاماشا قىلماقتا... هاۋا ـ جاهان ئىللىغان، قۇرت ـ قوڭغۇزلارمۇ مېڭىپ، سۆگەت چوكانلارمۇ ئېچىلغانىدى. قۇيۇن ئارىلاش شامال چىقىپ غازاڭ ـ غۇزۇڭلارنى ئۇچۇرۇپ، توپىلارنى توزۇتاتتى. توپا ـ چاڭدىن دىماغلار قۇرۇپ، قۇرۇق يوتەل تۇتاتتى، چۈشكۈرتەتتى. لېكىن، كىشىلەرنىڭ بۇنىڭ بىلەن كارى بولمايتتى، هەۋەس بىلەن ئويۇن كۆرەتتى.

چىلىشچىلار دەسلەپتىلا ئىككى توپقا بۆلۈندى. ئوپاللىق پالۋانلار بىر توپ بولۇپ بىر تەرەپتە تەييار تۇرۇشتى، باشقا يۇرتتىن كەلگەن پالۋانلار بىرلىشىپ بىر توپ بولۇپ يەنە بىر تەرەپكە ئۆتۈشتى. چىلىشىش سورۇنى قىلىپ ئۇچ تەرىپى ئېگىز دۆڭلۇك، ئوتتۇرىسى تەكشى تۈزلەڭلىك مەيدان تالالانغانىدى. چىلىشىشنى چىلىشىشتا پىشقان، هازىر قېرىپ كۈچىدىن قالغان، بۇرنى مايماق، بىر قولى چولاق، ئوڭ تاغىقى سۇنۇق، ئاغزىدا چىشى يوق بىر توكۇر بوۋاي باشقۇراتتى. ئۇنىڭ يېنىدا جىدەل قىلغۇچىلارنى ئەدەپلەش ئۈچۈن، كالتەك، چوماقلىرىنى تۇتۇشۇپ بىرنەچچە دورغا تىك تۇرۇشاتتى. بەگلەر بىلەن يۇرت كاتتىلىرى ئاتلارغا مىنىشىپ تۇرۇپ، «هە» «هۇ!» دەپ ۋارقىراپ چىلىشنى قىزىتماقتا ئىدى. ئۇلارنىڭ ۋارقىراشلىرىنى، چىلىشچىلارنىڭ قارشى تەرەپنى گۇپ ـ گۇپ يەرگە ئاتقان

ئاۋازلىرىنى جامائەتنىڭ ساداسى بېسىپ چۈشمەكتە ئىدى:

— بەللى، بەللى ! ئەزىمەت ئىكەن.

— كۆتۈرۈپ ئاتمىسا ھېساب ئەمەس !

— بارىكاللا ! يارايسەن !

— ئاۋۇ پاكىز چېلىشچى ئىكەن، چىرماق سالمايدىكەن، كۆتۈرۈپ تاشلايدىكەن !

— ئاۋۇ يىگىت يىغمايلا كۆتۈرۈپ ئاتىدىكەن ! ئۇنىڭغا ئادەم چىقمايدۇ.

— ماۋۇ بىرنېمە پاسكىنا چېلىشچى ئىكەن، چىرماق سالىدىكەن !

چېلىشىش راسا قىزىدى. چېلىشچى پالۋانلار كۆپ ئىدى. بەش جۈپتىن بولۇپ چۈشەتتى. كەچ كىرىپ قالاي دېگەندىمۇ يەنە بىرمۇنچىسى تېخى نۆۋەت كۈتۈشۈپ تۇرۇشاتتى. دەل شۇ چاغدا بىرى بەگنىڭ قۇلىقىغا كۈسۈلداپ:

— سايباغ[1] دىن بىر پالۋان كەپتۇ، چېلىشىمەن دەپ تەقەززا بولۇۋاتىدۇ، دېدى. بەگ قامچىسىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ شىلتىپ ۋارقىرىدى:

— ھاي، توختاڭلار ! چېلىشچىلار بىر ـ بىرىنىڭ بەللىرىنى تۇتۇشقان ھالدا چىپچىدە توختىدى، — خالايىق، سايباغدىن كەلگەن پالۋاننىڭ چېلىشىشىنى كۆرەيلى، قىزىق ئوچاقتا تۇتۇرۇق لازىم ئەمەس ! قېنى پالۋان مەرھەمەت !

تاماشا كۆرۈۋاتقانلارنىڭ ئارىسىدىن كېلىشكەن، ئوتتۇرا بوي، سىم ساقال، سېمىز، قىرىق ياش چامىسىدىكى بىر ئادەم ئورنىدىن تۇردى. كۆكسىگە قولىنى ئېلىپ جامائەتكە سالام قىلدى.

ئوپال پالۋانلىرىدىن ياشلا بىر يىگىت مەيدانغا چۈشتى. ئۇ سايباغلىق پالۋاننى پىسەنت قىلمىغاندەك ئۆرەرەك تۇرۇپ ئۇنى

---

① سايباغ — قەشقەر كونىشەھەر ناھىيە بازىرىنىڭ جەنۇبىدىن 4.1 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى بىر يېزىنىڭ نامى.

كۆتۈرۈپ تۇزلىنىۋاتاتتى، ھېلىقى پالۋان ئويۇقسىزلا ئۇنى يۇتمىگە ئېلىپلا بېشىدىن ئارتىلدۇرۇپ يەرگە تاشلىۋەتتى. بەگ ئېگەردىن كۆتۈرۈلۈپ «ئاپلا ! چاتاق بولدى، بۇ يەلپەتمەش چېلىشىدىغان نېمىكەنغۇ !» دەپ ئەتراپقا قاردى. ئۇنىڭچە تۆت يېگىت تەڭ مەيدانغا كىردى. باشقۇرغۇچى بوۋاي بىرىدىن - بىردىن چۈشۈشنى بۇيرۇدى. ئىككىنچى قېتىم چۈشكەن يېگىتمۇ خوپ داڭلىق چېلىشچى ئىدى. ئۇ يۇتمىگە ئېلىنىپ يەرگە ئۇرۇلدى، ئۇچىنچى پالۋانمۇ چۈشتى، ئۇنىمۇ ھايت - ھۇيت دېگۈچە يەرگە ئۇردى. شۇنداق قىلىپ، ھېلىقى مېھمان ئارقا - ئارقىدىن يېگىرمە بەش پالۋاننى توپىغا مىلىدى. ئوپال پالۋانلىرىغا ئەندىشە چۈشتى. بۇ چاغدا ئەنجانباي ئوغلاقچىلار بىلەن ئېلىشۋاتاتتى. بىر دورغا ئەنجانبايىنى ئىزدەپ كېلىپ، «بېگىم خىجىل بولۇپ قالدى. سايباغدىن كەلگەن مېھمان ئادەم قويماي تاشلىۋەتتى، ئادەم چىقىشمىدى» دېدى. ئەنجانباي ئوغلاقنى تاشلاپ، ئېتىنى چاپتۇرغانچە چېلىشىش مەيدانغا كەلدى. ئۇ مېھمان ئابدۇللاخان دېگەن پالۋان بىلەن ئېلىشۋاتاتتى. ئابدۇللاخان ئۇ مېھمانىنى ئۈچ قېتىم كۆتۈرۈۋالدى. ھەر قېتىم تاشلىغاندا دەسسەپ چۈشتى، يىقىلمىدى. ئاخىر ئۇ ئابدۇللاخاننى «ھو !» دەپلا يۇتمىگە ئېلىپ تاشلىۋەتتى. «يېگىرمە يەتتىنى ئاتتى » دېيىشتى جامائەت.

ئەنجانباي ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ، توپىنى يېرىپ مەيدانغا كىردى. ئابدۇللاخان قالتىس چېلىشچى ئىدى. ئەنجانبايغا يان بولالايتتى.

ئەنجانباي سېرىق يۈڭ چەكمەن كىيىدى، بېلىگە بەلۋاغ باغلىدى. مەيداننىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ ئۆتۈكىنىڭ قونچىدىكى كۆك ساغرا غىلاپلىق پىچىقىنى ئېلىپ باشقۇرغۇچىغا چۆرۈپ تاشلاپ بەردى. تەرەپ - تەرەپتىن كىشىلەر:

— دىققەت قىلسىلا، بۇ پەلىپەتىش چېلىشچى ئىكەن. پاخشە قىلىپ قويمىسۇن يەنە ! — دەپ ئەنجانبايىنى ئاگاھلاندۇردى.

ئەنجانباي ئۇ مېھمان بىلەن كۆرۈشتى. ئاندىن تىك تۇرۇپ:
— قېنى مېھمان، تۇتۇۋېلىڭ، — دېدى.
مېھمان تەكەللۇپسىزلا قول ئۇزىتىپ ئەنجانبايىنىڭ بېلىدىكى بەلۋاغنى ياندىن تۇتۇپ ئوڭ قولىغا ئۆچ قېتىم ئوراپ توختىدى.
— تۇتۇپ بولدىلىمۇ؟
— تۇتۇپ بولدۇم.
— خوپ، ئەمدى مەن تۇتۇۋالاي.
ئەنجانباي شۇنداق دەپلا بىر قولىدا مېھماننىڭ بەلۋېغىنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى چىگىلگەن يېرىنى، يەنە بىر قولىدا بىقىنىدىن تۇتتى. مېھمان تۇيۇقسىزلا يۇتۇمىگە ئالماقچى بولۇپ «ھۇ!» دېيىشىگە، ئەنجانباي قولىنى ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتكۈزۈپلا كاپىلا تۇتۇپ ئۇنىڭ قورسىقىدىن سىقىۋالغاندى، مېھمان توغرىسىغا بولۇپ قالدى. ئەنجانباي ئۇنى كۆتۈرۈپ ئاتقاندى، ئۇ دەسسەپ چۈشتى. ئۇ ئۆزىنى توختىتىپ بولغۇچە يەنە كۆتۈرۈپ ئاتتى، يەنە دەسسەپ چۈشتى. ئاشۇنداق قىلىپ ئەنجانباي ئۇ مېھماننى ئون قېتىم كۆتۈرۈپ ئون قېتىم ئاتتى. ئۇمۇ ئون قېتىم دەسسەپ چۈشتى. يېقىلمىدى. ئەنجانباي ئۇنى ئون بىرىنچى قېتىم كۆتۈرۈۋالدى. سىلكىپ مەيدىسىگە ئالدى، ئون نەچچە قېتىم پىرقىرىتىپ ئايلاندۇرۇپ ئاتقاندى، مېھمان يەنىلا دەسسەپ چۈشتى. ئەنجانبايىنىڭ ئاچچىقى كەلگەن بولسا كېرەك، سىم بۇرۇتلىرى لىڭ ـ لىڭ تىترەپ كەتتى، يۈزى قىزىرىپ پوكاندەك ئېسىلدى. ئۇ «ئاللاھۇئەكبەر!» دەپ بىرلا توۋلاپ مېھماننى خۇددى دەرەخنى يۇلۇۋالغاندەك گۈرسىدە كۆتۈرۈپلا يەنە مەيدىسىگە ئالدى. جامائەت تېپىرلاپ جايىدا تۇرالماي قالدى. ئەنجانباي مېھماننى توقماق ئۇرغاندەك پۈتىچە يەرگە ئۇردى، مېھمان «ۋاي!» دەپلا چىرايى تاتىرىپ سوزۇلۇپ يېتىپ قالدى. ئەنجانباي قەددىنى رۇسلاپ مېھماننى يۆلەپ ئورنىدىن تۇرغۇزماقچى بولغانىدى، مېھمان «بولالمىدىم» دەپ كۆزىنى يۇمۇۋالدى. يەرگە ئۇرۇلغان زەربىدىن ئۇنىڭ سېرىقئېتى

يىرتىلىپ كەتكەنىدى.

ئەنجانباي ئۇنى ئۆيىدە بىرنەچچە كۈن باقتى. ھالىدىن ئويدان خەۋەر ئالدى، تېۋىپ تەكلىپ قىلىپ كېسىلىنى داۋالاتتى. مېھمان «ئانامنى سېغىنىپ قالدىم، كېتەي» دەپ تۇرۇۋالدى. ئەنجانباي ئىلاجسىز ئۇنى جىرغىغا سېلىپ يۇرتىغا ئاپىرىپ قويدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئەنجانبايىنىڭ نامى تارىلىپ كەتتى. ئۇنى ئىزدەپ كېلىدىغان پالۋانلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمىدى. ئۇلار ھەرگىزمۇ ئەنجانبايىنى مۇنداقلا كۆرۈشكە كەلمەيتتى، ئۇنىڭ بىلەن بەل تۇتۇشۇپ چىلىشىپ خۇماردىن چىقمىغۇچە پەقەت قايتقىلى ئۇنمايتتى. لېكىن، بىرەرىمۇ ئۇنى يېقىتالمايتتى. شۇنداق بولسىمۇ ئۇلار ئەپسۇسلانمايتتى، ئۇنىڭ ماھارىتىگە قايىل بولاتتى، كۆڭلىدە ئۇنى دوست تۇتۇپ پەخىرلىنەتتى. ئۇنى ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئالاتتى.

* * *

شۇ يىلى ئەتىياز، ئوپال بازىرى.

كۈن ئولتۇرۇشقا ئاز قالغانىدى. ھەزرىتى موللام تېغىنىڭ ئېگىز ـ پەس چوققىلىرى كەچكى كۈننىڭ سۇس نۇرىدا خۇددى گىل سۈيىدە يۇيۇنغاندەك قىزغۇچ پارقىرايتتى.

ھەزرىتى موللام مەسچىتىدە ناماز ئەسىرنى ئوقۇپ چىققان ئۇچ ئادەم ھەزرىتى موللام قەبرىسىگە خېلى ئۇزاقچە دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىشتى ـ دە، پەسكە چۈشۈپ ئالدىراپ بازار تەرەپكە مېڭىشتى. ئۇلار بازارغا كىرىپ «قايسى ئاشخانىغا كىرسەك بولاركىن» دەپ ئويان ـ بۇيان قاراشتى. ئاشخانىلارمۇ خېلى كۆپ ئىدى. لېكىن، ھەممىسىدە تىقما ـ تىقماق ئادەم، نەغمە ـ ناۋا قىزىپ كەتكەن، ۋاراڭ ـ چۇرۇڭدىن تۇرۇپ بولمايتتى. ئۇلار قايسى ئاشخانىنىڭ ئالدىغا كەلسە، شۇ ھامان بىر ئادەم ئۇلارنىڭ

ئالدىغا چىقاتتى، ئوچۇق چىراي بىلەن سالام ـ سەھەت قىلىپ ئاشخانىسىغا تەكلىپ قىلاتتى. شۇنداق بولسىمۇ ئۇلارنىڭ كۆڭلى بۇ ئاشخانىلارغا تارتمىدى. ئۇلار سەپەردە ھېرىپ ـ ئېچىپ كەلگەنلىكتىن، پۈت ـ قوللىرىنى ئۇزۇن سۇنۇپ، ئارامخۇدا ھاردۇقىنى چىقىرىپ ئولتۇرغۇدەك ئازادە ئاشخانا ئىزدەيتتى. ئۇلار شۇنداق ئازادە ئاشخانا ئىزدەپ يۈرگەندە، ئۇلارنىڭ ئالدى تەرىپىدە ئېگىز، سىم بۇرۇت، بادامدوپپىلىق، ئاق خەسە كۆڭلەكلىك، بېلىنى شايى رومالدا باغلىۋالغان بىر يىگىت بىرنەچچە يىگىتنى ئەگەشتۈرۈپ كېلىپ قالدى. ئۇ يىگىت ھاۋانىڭ ئىسسىق، دىمىق بولۇشىغا قارىماي پۈتىغا ئۆتۈك كىيىۋالغانىدى. ئۆتۈكنىڭ ئۇزۇن قونچىدىن پىچاقنىڭ سېپى چىقىپ تۇراتتى. ئۇلار ئۇ يىگىتكە قاراپ تۇرۇپلا قېلىشتى. ئۇ يىگىت ئالدىغا ئۇچرىغانلىكى ئادەملەرگە قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ سالام قىلاتتى. يولىنىڭ چېتى بىلەن ماڭاتتى. قېرىلار، خوتۇن ـ قىزلار، بالىلار ئۇچراپ قالسا، يولىنى بىكارلاپ چەتكە چىقىپ بېشىنى ئېگىپ تۇراتتى. ئەنە ! ئاۋۇ ئېشەككە مىنەلمەي تۇرغان بوۋاينى كۆتۈرۈپ ئېشەككە مىندۈرۈپ قويدى. يەنە تېخى ئارغامچىدا ئۇزەڭگە ئېتىپ پۈتىغا سېلىپمۇ قويدى. ئەنە ! لايدا مىلىنىپ ئويناۋاتقان كەيمە تاز بىر بالىنىڭ بېشىنى سىلاپ قويدى. ھېچقانداق يىرگەنمىدى.

ـــ ئەجەبمۇ پەزىلەتلىك يىگىت ئىكەنغۇ بۇ؟ ـــ دېدى ھېلىقى ئۇچ ئادەمنىڭ ئارىسىدىكى يېشى چوڭراق قىرىق بەش ياشلار چامىسىدىكى گەۋدىلىك، ئېگىز، قاڭشارلىق، غولى كەڭ، كۆرۈنۈشىدىن كۈچ ـ قۇۋۋەتكە تولغان ئادەم، ئاندىن كېتىۋاتقان بوۋايغا سالام قىلىپ سورىدى:

ـــ ئاتا، ئاۋۇ ئالدىدا كېلىۋاتقان قاۋۇل يىگىت كىم بولىدۇ؟

ـــ بوۋاي ئارقىسىغا بۇرۇلدى. كۆزىنى قىسىپ ئۇ كۆرسەتكەن تەرەپكە قارىدى:

ـــ ھە، ئۇ دېگەن ئەنجانباي بولىدۇ. نوچىلارنىڭ نوچىسى،

ئاجىزلارنىڭ دوستى.

هېلىقى ئادەم ئالدىراپ قالدى. ئۇ كىچىك ھەمراھىنى ئەگەشتۈرۈپ ئەنجانبايىنىڭ ئالدىغا باردى ـ دە، ئېگىلىپ سالام قىلدى:

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم.

ـــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام.

ئۇلار قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى، ئەھۋاللاشتى. لېكىن، ئەنجانباي بۇ كىشىلەرنى تونۇمىدى، نەدە كۆرگەنلىكىنىمۇ ئېسىگە ئالالمىدى. بۇنى سەزگەن ھېلىقى ئادەم دەرھاللا ئۆزىنى تونۇشتۇردى:

ـــ مېنىڭ ئىسمىم قاسماخۇن، سەمەنلىك، ئاز ـ تولا چارۋا ـ مېلىمنى تاغقا ئېلىپ ماڭغانىدۇق. كەچ بولۇپ قالدى، بازارنىڭ سىرتىدىراق بىر ئۇستى ئوچۇق دەڭگە سولاپ قويدۇق. مەن تەلەيلىك يارالغانكەنمەن، مەن نېمىنى تەلەپ قىلسام خۇدايىم شۇنى بۇيرۇيدۇ، سىلىنىڭ نامىشەرىپلىرىنى تولا ئاڭلىغانىدىم، دىدارلىرىنى بىر كۆرۈشكە تەقەززا ئىدىم، مانا بۇگۈن خۇدايىم بىزنى كۆرۈشتۇردى، مۇرادىمغا يەتتىم.

ئەنجانباي ناھايىتى خۇش بولۇپ كەتتى. «بۇگۈن بىزنىڭ ئۆيدە بىللە قونايلى، خىزمەتلىرىدە بولاي، گۇناھ ـ مۇڭ مۇڭدىشايلى» دەپ ئۇلارنى ئۆيگە باشلاپ ماڭدى. ئۆيدە ئۇلارنى ئوبدان مېھمان قىلدى. خۇددى كونا قەدىناس دوستلاردەك كېچىچە مۇڭدىشىپ سىرداشتى. ئايرىلىشقا كۆزى قىيماي تاغقا بىللە چىقتى. تاغدا ئەنجانبايىنىڭ ئاغىنىلىرى، تونۇش ـ بىلىشلىرى خېلى بار ئىدى. ئاق ئۆي، ئالا ئۆي، قارا ئۆيلەرنىڭ ھەممىسىدە چالا قالماي مېھمان بولۇشتى. بىر ھەپتىدىن كېيىن يەنە بىللە يېنىشتى. سۇلتانباغدىن ئۆتكەندە نېمە ئۈچۈندۇر ئەنجانبايىنىڭ قورسىقى مۇجۇپ ئاغرىپ زادى بولالمىدى، ئاتتا ئولتۇرغۇدەك ماجالى قالمىدى، رەڭگى تاتىرىپ كەتتى. قاسماخۇن خۇددى كىچىك بالىنى كۆتۈرگەندەك ئەنجانبايىنى

لىككىدە ئاتىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ، قوچىقىدا كۆتۈرۈپ يېنىپ كەلدى. ئوپالدا چېپىپ يۈرۈپ تېۋىپ تاپتى، دورا ئەكەلدى، بىر ھەپتە ئۆتكەندە ئەنجانباي سەللىمازا ساقايدى. ئەمدى قاسىماخۇن ئۇنىمىدى: «بىللە كېتىمىز، بىزنىڭ ئۆيدە بىرنەچچە كۈن بىللە تۇرىمىز» دەپ چىڭ تۇرۇۋالدى، ئاخشىمى قاسىماخۇننىڭ ئۆيىدە مۇڭدىشىپ ئولتۇرۇپ ئەنجانباي ئۆزىچە پىسكۈكىدە كۈلۈپ سالدى:

— قاسىمكا، مەن سىلىنىڭ ماھارەتلىرىنى سېزىپ قالدىم.

قاسىماخۇن ئەجەبلىنىپ سورىدى:

— قانداق ماھارەتتۇ ئۇ مەن ئۆزۈمۇ ئۇقمايدىغان؟

— ئۆتكەن قېتىم مەن ئاغرىپ قالغاندا مېنى خۇددى كىچىك بالىنى كۆتۈرگەندەكلا كۆتۈرۈپ ئاتىنىڭ ئالدىغا ئالدىلا. ئادەتتە مېنى ھېچ كىشى ئالدىراپ ئۇنداق ئاسان كۆتۈرەلمەيتتى.

— ھە، مۇنداق دېسىلە. مەندە نەدە ماھارەت بولسۇن، خۇدايىم ماڭا كۈچنى ئايىماي بېرىپتىكەن، لېكىن، ئازراقمۇ ماھارەت بەرمەپتىكەن. كۈچۈم ئاز ـ تولا بار. بىر چاغلاردا بىزنىڭ ئۆيدە بىر موزاي بار ئىدى. تۇغۇلۇپ ئۈچ كۈندىن كېيىن كۈندە ئۈچ ـ تۆت قېتىم كۆتۈرۈپ ئوينىدىم، تاكى ئىككى چىشلىق بولغۇچە كۆتۈرۈپ ئوينىدىم. كېيىن ئۇ تورپاق قورسىقى ئېسىلىپ ئۆلۈپ قالدى. باشقا كالىلارنى كۆتۈرەلمىدىم.

ئىككىسى خېلى ئۇزاققىچە كۈلۈشتى. ئەنجانباي كۈلۈپ تۇرۇپ چاقچاق قىلدى:

— قاسىمكا، پەمىچە، ئۇستا چېلىشچىدەك تۇرىدىلا، بىردەم چېلىشىپ كۆڭۈل ئاچساق قانداق؟

ئۇلار خامانغا چىقىشتى. سۇتتەك ئايدىڭدا بىر ـ بىرىنىڭ بەللىرىنى تۇتۇشتى. لېكىن، تاڭ ئاتقۇچە بىر ـ بىرىنى ئاتالمىدى، ھېرىپ قالغاندا دەم ئالدى، چاي ئىچىشتى، يەنە ئېلىشتى. خۇددى رەقىبلەردەك بىر ـ بىرىگە يول قويۇشمىدى. ئاخىر كۈن قىزىلدا ئەنجانباي قاسىماخۇننى چەپ تەرەپ يانپاشقا

ئېلىپ يەتتى.

بۇ ئويۇن ئۇلارنى قىزىتىپ قويدى. چېلىشىپ ئويناپ كۆنىنى ئۇتكۈزدى. بىر كۈنى قاسماخۇن بىر گەپنى كۆتۈرۈپ كەلدى.

— ئەتە دوتەي لەڭگىرىدە[1] چوڭ مەرىكە بار ئىكەن، داڭدار ئوغلاقچى، چېلىشچىلار يىغىلىدىكەن. بېرىپ تاماشا قىلىپ كەلمەيلىمۇ؟

ئەتىسى ئەتىگەندە ئۇلار دوتەي لەڭگىرىگە قاراپ يولغا چىقتى. كېتىۋېتىپ قاسماخۇن ئۆز ئەندىشىسىنى ئەنجانبايغا دېدى:

— قارىغاندا، بۈگۈن ئېغىر ـ بېسىق بولمىساق بولمىغۇدەك. ئاڭلىسام، شەھەر ـ شەھەرلەردىن پالۋانلار كەپتۇمىش. تاغدىنمۇ نوچىلار چۈشۈپتۇ دەيدۇ. بىز كۆرمىگەن ـ بىلمىگەنلەر بىلەن ئۇچرىشىمىز، شەھەردىن شىرمەت، ئۆمەر قارىي دېگەن پالۋانلارمۇ كەپتۇدەك، بىرەر جېدەل چىقىپ قالسا بىز يالغۇزلۇق قىلىمىز.

— جېدەل قىلماسمىز قاسمكا، — دېدى ئەنجانباي چىرايلىق بۇرۇتىنى ئويناپ، — ھېچقانداق ئاداۋەتلىمىز بولمىسا، ناۋادا جېدەل قىلسا بوش كەلمەيمىز، گىدىيىۋالسا بىر گەز ئېگىز تۇرىمىز. «ئادەم ئەتكەنگە تەزىم ئەت» دەپتىكەن كونىلار. ئىززىتىنى قىلىمىز، ئۇنى بىلمىسە بىزمۇ قاراپ تۇرمايمىز. ئەسكىگە مەردلىك قىلسا «قورقتى» دەيدۇ. نامەرد قولىدا ئازابلانغۇچە، مەرد قولىدا ئۆلگەن ياخشى.

— دۇرۇس گەپ. «ياخشىلىقتىن نام قالىدۇ، يامانلىقتىن ۋاي داد!»

— شۇنداق.

---

① دوتەي لەڭگىرى — (ھازىرقى لەڭگەر يېزىسى) قەشقەر كونىشەھەر ناھىيىسىنىڭ غەربىي شىمال قىسمىغا جايلاشقان بىر يېزىنىڭ نامى. ناھىيە مەركىزى بىلەن بولغان ئارىلىقى 35.13 كىلومېتىر. 1932 ـ يىلى قەشقەر دوتىپى ماشاۋۇ بۇ يەردە باغ ياساپ، ياز كۈنلىرى بالا ـ چاقىلىرىنى ئېلىپ كېلىپ يازنى ئۆتكۈزگەن. شۇنىڭدىن كېيىن خەلق ئامىسى بۇ جاينى «دوتەي لەڭگىرى» دەپ ئاتاشقا باشلىغان.

ئادەملەر تەرەپ ـ تەرەپتىن كەلمەكتە. يۇرت كاتتىسى چوڭاخۇننىڭ تۆت چوڭ مېھمانخانىسى پالۋانلار بىلەن توشۇپ كەتتى. ئەنجانبايلار كېلىپ ئۇزاق ئۆتمەي ئوغلاق باشلاندى. بۇگۈنكى ئوغلاقچىلارمۇ، ئاتلارمۇ خىل ئىدى. ئۇلارنىڭ كۆڭلى ئوغلاق ئويناشنى تارتىپ قالدى. ئۇلار ئەمدى تېخى ئوغلاق تارتىشقا چۈشەيلى دەپ مېڭىشىغا ئىككى ئادەم ئۇلارنى ئىزدەپ كېلىپ قالدى. ئۇلار ئۆزلىرىنى تونۇشتۇرۇپ:

ـــ ھەربىرلىرى بىزنى تونۇشمىسىلا كېرەك، بىز قەشقەر شەھىرىدىن چىقتۇق. سىلىنى بىز كۆپ سورۇنلاردا كۆرگەن، داڭقىلىرىنىمۇ كۆپ ئاڭلىغان. بايا باشقا يەرلەردىن كەلگەنلەرنىڭ گېپى قۇلىقىمىزغا چۈشۈپ قالدى، ئۇلار ئاغزىغا كەلگەننى كاپشىپ: «ھە، ئەنجانباي كەپتۇ. بۇ قېتىم تەلپىكىنى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ قويمىساق ھېساب ئەمەس» دېيىشىۋاتىدىكەن، ئۆزلىرىنى ئالدىن خەۋەرلەندۇرۇپ قويايلى دەپ كەلگەنىدۇق، ـــ دېيىشتى.

شەھەرلىك پالۋانلار بىلەن تونۇشۇش ئەنجانبايىنىڭ خېلى بالدۇرلا كۆڭلىگە پۈككەن ئارزۇسى ئىدى. شۇڭا، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىگە قىلغان غەمخورلۇقىغا رەھمەت ئېيتىش ھەم شۇ باھانىدە ئۇلار بىلەن تونۇشۇپ قېلىش ئۈچۈن قاسساخۇن بىلەن ھېلىقى ئىككى ئادەمگە ئەگىشىپ ئۇلار تۇرۇشلۇق ئورۇنغا كەلدى. شەھەرلىك پالۋانلار ئۇلارنى ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن كۈتۈۋالدى. تۆرگە باشلاپ ھەمداستىخان بولۇشتى، مۇڭدىشىپ سىرداشتى. ئانچىمۇ گەۋدىلىك بولمىغان، لېكىن بوي ـ تۇرقى كېلىشكەن، قارىراق بىر يىگىت ئورنىدىن تۇرۇپ ئاغىنىلىرىگە خىتاب قىلدى. بۇ ئۆمەر قارىۋاي دېگەن باتۇر ئىدى.

ـــ ئاغىنىلەر، بۈگۈن بىز چېلىشىش مەيدانىدا بولمىز. ئەنجانبايىنىڭ داڭقىنى ھەممىمىز ئاڭلىغان، سورۇنلاردا كۆرگەن. بىزگە يىگىتبېشى بولۇپ بەرسە، ھەممىمىز ئىتائەت قىلساق قانداق؟

ئۇنىڭ ئاغىنىلىرى تۇشمۇتۇشتىن جاۋاب بېرىشتى:

— بولىدۇ، بولىدۇ ! شۇنداق قىلايلى !

لېكىن، بىر كۆزىدىن ئايرىلغان، ئۇستىخانلىق، كۆرۈنۈشىدىن چەپەر بېرى قېتىلمىغاندەك، بىرنېمىسى ئويلاۋاتقاندەك شۇك ئولتۇرۇۋەردى. شۇنداق، ئۇ قېتىلمىغانىدى. «ھەر ـ ھەر پالۋانلار تۇرساق، ئەمدىزە سەھرالىق بىر ئاداش بىزگە باش بولغىنى قانداق» دېگەننى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈۋاتاتتى.

ئەنجانباي ئورنىدىن تۇردى. كۆكسىگە قولىنى ئېلىپ خىجىل بولغان ھالدا.

— مەن بىر پېقىر ئادەم، كۆرگەن ـ بىلگىنىمۇ ئاز. ئۇنىڭ ئۈستىگە يىگىتلەرنىڭ ئىسمىنىمۇ بىلمەيمەن، شۇڭا بىز ئۆمەر دوستۇمغا ئىتائەت قىلساق دېدى.

— بولدى، بولدى، تالاشمايلى. ئەنجانباي بولسۇن !

ئۇلار چېلىشىش مەيدانىغا باردى. چېلىشىش ئەمدى باشلانغانىدى. كۈنچىقىش تەرەپتە ئولتۇرۇشقان بىر توپ ئادەملەرنىڭ كۆزى ئەتراپتىكى كىشىلەردە ئىدى. ئۇلار كېلىۋاتقانلار قانداق ئادەملەر ئىكەنلىكىنى مۆلچەرلەپ كۆزدىن كەچۈرۈۋاتاتتى.

كۈنپېتىش تەرەپتە ئولتۇرغان شايى شاپاقدوپپا، قارا تۇماق كىيگەنلەر بولسا باشقا جايلاردىن كەلگەنلەر ئىدى. ئۇلار قاۋۇل، قورقماس باتۇرلار ئىدى.

قاسماخۇن بېلىگە قىستۇرۇۋالغان سىم قامچىسىنىڭ سېپىنى تۈتۈپ تۇرۇپ كىشىلەرنى كۆزەتمەكتە ئىدى.

— ئەنجانباي، بىز ئوغلاقتا چۈشسەك بىزدىن قورقتى، قاچتى دەيدۇ. چېلىشقا چۈشەيلى «يېتىپ قالغۇچە ئېتىپ قال» دېدى.

— مەنمۇ شۇنداق ئويلايمەن، چېلىشايلى !

چېلىشىش ئاستا ـ ئاستا ئادەتتىكى پالۋانلاردىن داڭدار پالۋانلارغا كۆچۈپ، تېخىمۇ قىزىپ كەتتى. شۇ ئاردا ھېلىقى شايى شاپاقدوپپىلىقلاردىن دىققاق، قارىراق كەلگەن بىرى ئون

نەچچە ئادەمنى تاشلۇپتىپ ئۇنلۇك توۋلىدى:

ــ ۋاقىت خېلى بىر يەرگە بېرىپ قالدى. مەن ئەمدى باشقا ئادەم بىلەن چېلىشمايمەن، پەقەت ئەنجانباي دېگەن بىلەن چېلىشىمەن!

ئەتراپتىكىلەر چۇرقىرىشىپ كېتىشتى:

ــ نوچى بولسا مەيدانغا چۇشسۇن! كارامىتىنى كۆرسەتسۇن!

بۇ ئوچۇقتىن ــ ئوچۇق زورلۇق ئىدى. شۇڭا، ئەنجانبايىنىڭ ئاچچىقى كەلدى. تۇيىقى قىزىغان ئاتتەك تېپىرلاپ تۇرالماي قالدى. ئۇ ئورنىدىن دەس تۇرۇشىغا قاسماخۇن ئېسىلۇۋالدى. ئۇ ھېلىقىلارنىڭ ئەلپازىدىن قەستەنگە ئەنجانباي بىلەن جېدەل چىقىرىش غەرىزىنىڭ بارلىقىنى سېزىپ قالغاندى، بولمىسا، نېمە ئۇچۇن ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ چېلىشىشقا چۇشۇشكە زورلايدۇ؟!

ــ سىلى تەخىر قىلسىلا، ئۇلار بىلەن مەن چېلىشاي، مېنى يېقىتۇەتسە ئاندىن سىلى چۇشسىلە.

لېكىن، ئەنجانباي ئۇنمىدى.

ــ ئۇ كىشى مېنى تەلەپ قىلۇاتسا، مەن چۇشمەي سىلى چۇشسىلە نامەردلىك بولىدۇ، ــ ئەنجانباي شۇنداق دەپلا قولىنى سىلكىپ مەيدانغا كىرىپ كەتتى.

ئۇ مەيدانغا كىرىپ تۆت تەرەپكە تۆت قېتىم ئېگىلىپ جامائەتكە سالام قىلدى. ئاندىن ھېلىقى يىگىت بىلەن قىزغىن كۆرۇشتى ــ دە، ــ قېنى مەرھەمەت، ــ دېدى.

ــ مېنىڭ ئۇچ شەرتىم بار، ــ دېدى ھېلىقى يىگىت قاپقىنى تۇرۇپ، ــ بىرىنچى، كۆتۇرۇپ چېلىشىمىز، باشقا پەنت قىلساق ھېساب ئەمەس، ئىككىنچى، يېڭىلىپ قالساق جېدەل قىلمايمىز. ئۇچىنچى، قايسىمىز ئاتساق ئۇچ قېتىم چېلىشىپ ئاندىن ئايرىلمىز. قانداق، بولامدۇ؟

ۋاھ! نېمىدېگەن بەلەن، قالتىس شەرتلەر بۇ؟

ــ خوپ، سىلىنىڭ دېگەنلىرى بويىچە بولسۇن.

ئۇلار توتۇشتى. هېلىقى يىگىت كۆچلۈك، ھېلىسىمۇ تولا ئىدى. ئەنجانباي ئۇنى ئارقا ـ ئارقىدىن ئىككى قېتىم ئاتتى. ئۈچىنچى قېتىمدا ئەنجانباي سەل بوشراق كۆچەۋاتاتتى، ھېلىقى يىگىت ئۇنى بىر چۆرۈپلا ئېتىۋەتتى ـ دە، ۋارقىرىدى:

ـــ مەن ئاتتىم، ئوتۇق مېنىڭ!

ئۇنىڭ شېرىكلىرى تەڭ چۇرقىراشتى:

ـــ ئوتۇق سېنىڭ! سەن يەڭدىڭ! ـــ دېدى.

قاسىماخۇن چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ مەيدانغا چۈشتى:

ـــ ئىككى قېتىم تېگىدە يېتىپ تېخى ئوتۇق يەنە سىلىنىڭمۇ؟ ئوندىق نامەرد بولماڭلار! پالۋانمىكىن دېسەم رومال سالمىغانلاردىن ئىكەنسىلەر!

ئۇ گەپنى توگىتىپ بولغۇچە هېلىقى يىگىتنىڭ ئون نەچچە شېرىكى خەنجەرلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ كېلىپ ئەنجانباي بىلەن قاسىماخۇننى ئارىغا ئېلىۋالدى. ئەنجانباي «توختاڭلار!» دېدى ـ دە، قورشاۋنى يېرىپ، قىردىكى سۆگەتكە سەكرەپلا چىقىپ توۋلىدى:

ـــ جېدەل قىلمايلى، ئاشۇ مېھماننىڭ دېگىنى ھېساب، مەن يېڭىلدىم!

مېھمانلار ئۇنى قاچىدۇ، دەپ ئويلاپ قالدى بولغاي، شۇ هامان سۆگەتنى قورشىۋالدى. ئەنجانباينىڭ جۈدۈنى توتتى:

ـــ سىلەر جېدەل قىلماقچىمۇ؟ ياخشىلىقچە ئۆتەيلى، جېدەلدىن پايدا چىقمايدۇ!

ـــ سىلەر قانداق قىلساڭلار، بىزمۇ شۇنداق قىلىمىز! ـــ دېدى مېھمانلاردىن بىرى.

ئەنجانباي سۆگەتتىن سەكرەپ چۈشتى. مېھمانلار، «هە، مانا بىزنى ئالداپ قويۇپ ئەمدى ھۇجۇمغا ئۆتتى» دەپ ئويلاشتى ـ دە، خەنجەرلىرىنى تەڭلەپ كېلىشتى. بىرى ئەنجانبايغا قارىتىپ زەردە بىلەن خەنجەر ئۇردى. ئەنجانباي ئۆزىنى سەل يانغا قاچۇرغانىدى، خەنجەر ئونىڭغا تەگمىدى، خەنجەر ئورغان هېلىقى

ئادەم ئۆزىنى توختىتىۋالالماي دەلدۇگۇنۇپ ئايلىنىپ كەتتى. ئۇ ئۆزىنى توختىتىۋېلىپ يەنە ھۇجۇمغا ئۆتتى، ئۇ خەنجىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ دەل ئەنجانبايىنىڭ گېلىنى قارارلاپ ئۇردى. ئەنجانباي شاققىدە ئۆزىنى بىر يانغا ئېلىپ ئۇنىڭ قولىتۇقىغا كەلتۈرۈپ بىرنى تەپتى. خەنجەر ھېلىقى ئادەمنىڭ قولىدىن چاچراپ چىقىپ ئۇنىڭ يېنىدا تۇرغان بىرىنىڭ يوتىسىغا گاچچىدە سانجىلدى. ئۇ ئادەم «ۋاي !» دەپلا يىقىلدى. ئۇنىڭ شېرىكلىرى پىچاق، كالتەكلىرىنى ئىشقا سېلىپ ئەنجانبايغا ئېتىلدى. ئەنجانباي ئۆزىنى قاچۇرۇپ ئۇلارنى يېقىن كەلتۈرمىدى. قاسىماخۇن ئۇلارنى سىم قامچىسى بىلەن ۋاقىشتىپ ساۋداشقا تۇرغاندا، ئۆمەر قارىۋايمۇ چوقمىقىنى كۆتۈرۈپ شەھەرلىك پالۋانلار بىلەن مېھمانلارنى ئۇرۇپ سۈر - توقاي قىلغىلى تۇردى. دەل «ئۆلۈم پىششىقى چىقىدىغان بولدى» دەپ تۇرغاندا، قوراللىق ئالتە ئەسكەرنى باشلاپ يامۇلنىڭ يايىسى كېلىپ قالدى. ئۇلارنى كۆرۈپ ھەممىسى خۇددى قاينىۋاتقان قازانغا سوغۇق سۇ قۇيغاندەك تۇرغان جايىدا جىممىدە توختاپ قېلىشتى.

يايى گىدەيگەن ھالدا جامائەتكە بىر قۇر ئالىيىپ قاراپ چىقتى، ئاندىن قاسىماخۇننى ئالدىغا چاقىرىپ: «نېمە ئۇچۇن جېدەل قىلىشىسەن؟» دەپ سورىدى. قاسىماخۇن تەمكىنلىك بىلەن ئالدىرىماي بولغان ئەھۋالنىڭ ھەممىسىنى بىرمۇبىر بايان قىلدى. يايى خۇددى سېغىزغان «كاك ـ كاك ـ كاك» قىلىپ سايرىغاندەك سەت قاقاقلاپ كۈلدى:

ـــ ھا ـ ھا ـ ھا... بولدى، بولدى. ئالدىنقىسى ھېساب ئەمەس. مەن ئاسانلا ئايرىيمەن، بۇ قېتىمقىسى ھېساب، قېنى مەيدانغا چۈشۈڭلار !

ئەسلىدە يايى مۇشۇ جېدەلنى باھانە قىلىپ بىرمۇنچە پۇل ئۇندۇرۇۋالماقچىدى. لېكىن، ئۇ ئەنجانبايىنىڭ چېلىشىشتىكى داڭقىنى تولا ئاڭلىغان، ئۆزىنمۇ كۆرگەن، ئەمما چېلىشقىنىنى

ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمىگەنىدى. شۇڭا، ئۇنىڭ چىلىشقىنىنى كۆروش ھەۋىسى ئوستۇن كېلىپ پولىنىڭ مەيدانغا ئېلىپ كىردى. بۇلار بىر ـ بىرىنىڭ خۇيىنى ئوبدان بىلىۋالغانىدى. بوش كەلمەي بىر ـ بىرىنى خېلى ئۇزاققىچە تۇرتۇشتى. تۇيۇقسىزلا ئەنجانباي «ئاللاھۇئەكبەر!» دەپلا ھېلىقى مېھمانىنى كۆتۈرۈۋالدى ـ دە، ئون ـ يىگىرمە قېتىم ئايلاندۇرۇپ يەرگە چالا ـ بۇلا دەسسەتكەندەك بولۇپ چەپ پۇتى بىلەن ئېلىپ ئاتتى. ھېلىقى مېھمان خۇددى كۆمەچ ئۆرۈگەندەك گۇپپىدە يىقىلدى. ھېچ كىشى غىدىڭ ـ پىدىڭ قىلالمىدى.

ئۇلار شەھەرلىك پالۋانلار بىلەن بىللە قايتتى. يولدا ئەنجانباي بىلەن يايى مۇڭدىشىپ كەلدى. شۇنىڭدىن باشلاپ يايى ئەنجانباينى «ئاغىنەم» دەيدىغان بولۇۋالدى.

* * *

شۇ يىلى ياز.

بۇرۇنقى زامانىدا بىر بۇۋى ئۆتكەنكەن. ئۇ بىر يېتىم قىزغا خەيرخاھلىق قىلىپ، قاتارغا قوشۇپتۇ. يامانلارنىڭ كۆزىدىن، ھەسەتخورلارنىڭ پىتنىسىدىن ساقلاپتۇ.

بىر سەيشەنبە كۈنى بۇلاڭچىلار ئۇ قىزنى بۇلاشقا كەپتۇ. بۇۋى قىزنى قاچۇرۇۋېتىپ، ئۆزى زەھەر سېلىنغان تۇغۇنچەكنى تۇمارچە قىلىپ قولتۇقىغا قىسىپتۇ ـ دە، قىزنىڭ سىياقىدا ياسىنىپ بۇلاڭچىلارنىڭ ئالدىغا چۇشۇپ قېچىپتۇ. بۇلاڭچىلار بۇۋىنى قىز دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپتۇ. بۇۋى ھېرىپ قېلىپ بىر ئۆڭكۈرگە كىرىۋاپتۇ. بۇلاڭچىلار ئۇنىڭ ئارقىسىدىن تاپ باستۇرۇپ ئۆڭكۈرگە كىرىشىگە، ئۆڭكۈرنىڭ ئىچىدىن بىر ئەجدىھا چىقىپ بۇۋى بىلەن ئۇلارنى قوشۇپلا دەم تارتىپ يەپ كېتىپتۇ. ئەجدىھامۇ زەھەرلىنىپ ئۆلۈپتۇ. ئەسلىدە

بۇۋى بۇلاڭچىلارنى ۋاقتى كەلگەندە زەھەرلەپ قويۇپ قېچىپ كەلمەكچىكەن. بۇ دەل ئۇجمە پىششىقى كۈنلەر ئىكەن. قىز ئۆڭكۈرنى ماكان تۇتۇپتۇ. بۇۋىنىڭ قەبرىسىنى قاتۇرۇپتۇ. ھەر سەيشەنبە كۈنى نەزىر ـ چىراغ قىلىپ، ھازا تۇتۇپتۇ. قەبرىنىڭ ئەتراپىغا، يول بويلىرىغا نۇرغۇنلىغان ئۇجمىلەرنى تىكىپ كۆكەرتىپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ بۇۋىنىڭ مازارى «بۇۋى ئانام مازارى» دەپ ئاتىلىدىغان، ئۇ يەردە كىشىلەر ئۇجمە پىششىقىنىڭ سەيشەنبە كۈنلىرى ئۇجمە سەيلىسى قىلىپ بۇۋىنى ياد ئېتىدىغان، ھاجەتمەنلەر خۇدادىن مەدەت تىلەيدىغان، پالۋانلار يىغىلىپ كۈچ سىنىشىدىغان سورۇن بولۇپ قالغانكەن.

ئەنجانباي يېڭسارلىق مەسۇم چوڭ بىلەن كۈچ سىنىشىپ ئاغىنە بولۇپ قالدى. مەسۇم چوڭ ئاغىنىدارچىلىق يۈزىسىدىن ئەنجانبايغا ئۆزى ئەتىۋارلاپ ـ ئارزۇلاپ بېقىپ چوڭ قىلغان ئارغىماق ئېتى بىلەن قىمارغا ئوتۇۋالغان بىر خۇرجۇن پۇلنى ھەدىيە قىلدى. دۇشەنبە كۈنى ئۇلار ئىككى خۇرجۇن پۇلنى ئېلىپ، ئون بەش ئاتلىق ئاغىنىلىرى بىلەن بىللە «بۇۋى ئانام» سەيلىسىگە ماڭدى. شۇ كېچىسى شەھەردە قوندى. ئەتىسى ناشتىدىن كېيىن ئاپاق خوجىغا بېرىپ زىيارەت، دۇئا ـ تەلەپلەردە، بولدى، ئاندىن بۇۋى ئانامغا يول ئالدى. ئۇلار قەشقەر شەھىرىنىڭ تۆشۈكدەرۋازىسىدىن كىرىپ كەسكەنيارغا ئۆتكەندە، ئەنجانباي ئېتىنى توختىتىپ:

ـــ ئاغىنىلەر، يولنى خاتا بېسىپتۇق. بۇ يول بىلەن ماڭساق ئەلچىخانا، ھېيتگاھلار ئالدىدىكى جامائەتنىڭ ئالدىدىن ئاتلىق ئۆتۈپ سالىدىكەنمىز. ئۇنداق قىلساق سەت بولىدۇ، ئادەمگەرچىلىك بولمايدۇ، چۈشۈپ ماڭساق كەچ قالمىز، ئۇلگۈرەلمەيمىز، سېپىل ياقىلاپ ماڭساق بوپتىكەن، ـــ دېدى.

ـــ شۇنداق قىلساقمۇ بولغانكەنۇ، ـــ دېدى مەسۇم چوڭ، ـــ بىراق سېپىل ئايلىنىپ ماڭمىز دېسەك، ئارقىمىزغا يېنىپ يەنە بىرمۇنچە مېڭىشقا توغرا كېلىدىكەن. ئەتىگەندە ئۇ يەرلەردە

ئادەملەر ئازراق بولىدۇ، كېتىۋەرمەيلىمۇ.

ئۇلار ھېيتگاھقا كەلگەندە، بۇگۈنكى بۇۋى ئانام سەيلىستانىڭ ئەڭ ئاخىرقى كۈنىگە بېرىش ئۈچۈن ئۆز شېرىكلىرى بىلەن تەييارلىنىپ كەلگەن خەلپەت بايۋەچچە ئۇلارنى كۆرۈپ قالدى. چاي ئىچىپ ئولتۇرغان بىر ئاغىنىسى ئۇنى نوقۇپ كۆزىنى ئىشارەت قىلىپ ئەنجانبايىنى كۆرسەتتى.

ــ بېگىم، بۇگۈن كۆڭۈللىرىدە ئۇ يالاڭتۆش نوچى بىلەن بىر ئېلىشىپ، تۇغۇلغىنىغا بىزار قىلىۋەتكۈلىرى بارغۇ دەيمەن، ــ دېدى.

ــ ھىم، دېدى خەلپەت بايۋەچچە پىسەنت قىلمىغاندەك دىمىغىنى قېقىپ، ــ ئەسلىي كەلمەيتتىم، ئۇنداق تېگى پەس پوچى بىلەن ئېلىشىپ قولۇمنى بۇلغىمايمەن، مەمتىمىن بەگنىڭ گېپىنى يېرالمىدىم.

ئەنجانبايلار ھېيتگاھ ئالدىدا ئاتلىرىدىن چۈشۈشتى. ئۇچرىغان كىشىلەرنىڭ بەزىلىرى بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى، بەزىلىرى بىلەن سالاملىشىپلا يولىغا كېتىۋەردى. ئەلچىخانىدىن خېلى نېرى ئۆتكەندىلا ئاتلىرىغا مىنىشتى. ئاتلىرىنى بىر خىل يورغىلىتىپ گۈڭ ـ مۇڭ مۇڭدىشىپ مېڭىشتى. سەمەن يولىغا كەلگەندە خەلپەت بايۋەچچە ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ يېتىپ كېلىشتى ـ دە، ئەنجانباي بىلەن سالاملاشتى. بىردەم بىللە ماڭغان بولدى. بىر كۆۋرۈكتىن ئۆتكەندە «ئالدىرايتتىم» دەپ ئۆزىرخاھلىق ئېيتقان بولۇپ، ئاتلىرىنى چاپتۇرغىنىچە ئەنجانبايلارنى توپا ـ چاڭدا قالدۇرۇپ ئۇزاپ كەتتى. ئەنجانبايىنىڭ ئاچچىقى كەلدى، چىرايى ئۆڭدى. بۇۋى ئانامغا كەلگەندىمۇ كۆڭلى ئېچىلمىدى. بىر شۇملۇقنى سەزگەندەك غەمكىن يۈردى.

سەيلە قىزىپ كەتكەنىدى. نەغمە ـ ناۋا ياڭرايتتى. ئېلىپساتارلارنىڭ، ئاشپەز ـ ناۋايلارنىڭ، مەددالارنىڭ ۋارقىراش ـ جارقىراشلىرىنى، ئوغلاقچىلارنىڭ «ھايت ـ

هۇيت»لىرىنى چېلىش سورۇنىدىكىلەرنىڭ «باركاللا»لىرى، نەغمە ـ ناۋالىرى بېسىپ كەتكەندى. ئەنجانبايلار كېلىپ مىغىلداپ كەتكەن ئادەملەر قاينىمىغا چۆكۈپلا كېتىشتى. ئۇلار ئۇيان ـ بۇيان ئايلاندى، دۆڭلۇكنىڭ باغرىدىكى كەڭرى تۈزلەڭلىكته بولۇۋاتقان ئوغلاقچىلارنىڭ ماھارەتلىرىنى كۆرۈشتى. ئەڭ ئاخىردا ئايلىنىپ چېلىش مەيدانغا كېلىپ قالدى. مەپىلەرنىڭ، ھارۋىلارنىڭ، ئات ـ ئۇلاغلارنىڭ، دەل ـ دەرەخلەرنىڭ ئۇستىدە ئۆرە تۇرۇۋېلىشقان كىشىلەر قىستىلىشىپ بويۇنلىرىنى سوزۇشقان ھالدا چېلىش كۆرۈۋاتاتتى. مەسۇم چوڭ چېلىشنى ئوبدانراق كۆرۈش ئۈچۈن، ئەنجانبايىنىڭ قولىدىن تارتىپ توپنى يېرىپ ئالدىغا ئېلىپ چىقتى. ئۇلار ئەمدى توپنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ تۇرۇشىغا، ئۇلارغا يېقىنلا يەردە توپلىشىپ تۇرۇشقان بىر توپ ئادەم چۈقان كۆتۈرۈشتى:

ـــ خەلپەت بايۇەچچە ئەنجانباي بىلەن سىناشسۇن!

ـــ ئەنجانبايىنى پاخشە قىلسۇن!

ـــ ئامىن! ئامىن! ئامىن!!... چېلىشۇاتقانلار شىپپىدە توختاشتى. ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ مەيداندىن چىقىپ كېتىشتى. شۇ چاغدا خەلپەت بايۇەچچە يەڭلىرىنى تۈرۈپ، ئىرغاڭلاپ مېڭىپ مەيدانغا كىردى. بېلىنى تۇتۇپ، كۆكرىكىنى كېرىپ توۋلىدى:

ـــ پەقىر، جاماەتنىڭ لەۋزىنى ئالىمەن! دۇئانە، ماكانسىز بولسىمۇ مەيلى، ياق دېمەيمەن!

ھېلىقىلار يەنە توۋلاشتى:

ـــ ئەنجانباي مەيدانغا چىقسۇن!

ـــ نوچىلىقىنى كۆرسەتسۇن!

ـــ ياكى قۇيرۇقىنى قىسىپ يوقالسۇن!

ئەنجانباي شۇنداق قاراپ ئۇلارنىڭ خەلپەت بايۇەچچىنىڭ يالاقچىلىرى ئىكەنلىكىنى بىلدى. بەدىنىدىكى قانلىرى يۇزىگىلا يىغىلغاندەك قۇلاق تۈۋىگىچە قىزىرىپ كەتتى. خۇددى بىرى

سۆرىگەندەك، ئارقىسىدىن ئىتتىرگەندەك گۈرس ـ گۈرس مېڭىپ مەيدانغا كىردى. ئۇنىڭ كۆزلىرى قان قۇيۇلغاندەك قىزىرىپ كەتكەنىدى. ئۇ ئالدى بىلەن جامائەتكە سالام قىلدى، ئاندىن خەلىپەت بايۇەچچىنىڭ شېرىكلىرىگە توۋلىدى:

ـــ مەنمۇ خەلىپەت بايۇەچچىنىڭ يۇندىخورلىرىنىڭ لەۋزىسى، يەردە قويمايمەن ! بايۇەچچە شەلپەر ئىشتان كىيىپ كەلگەن بولسىمۇ ئېلىشىمەن ! ھەرگىز يانمايمەن !

ـــ نوچىلىقىڭنى كۆرسەت !

ـــ ئالدى بىلەن سەن كۆرسەت !

ـــ قانداق كۆرسىتىمەن؟

ـــ قانداق كۆرسىتىمەن دېسەڭ شۇنداق كۆرسەت !

ـــ مۇشتلىشىمەن ! !

ـــ خوپ !

سورۇن باشقۇرغۇچى جاكارلىدى:

ـــ خالايىق. ھازىر ئىككى پالۋان ئاداۋىتى بولمىغان ھەم بولمايدىغان كۈچ سىنىشىپ، سىلەرنىڭ كۆڭلۈڭلارنى خۇش قىلىدۇ، مۇشتلىشىدۇ.

جامائەت گۈر ـ گۈر تۇۋلاشتى:

ـــ ئامىن ! ئامىن ! ئامىن !...

ـــ مۇشتلاشقاندا، ـــ دېدى سورۇن باشقۇرغۇچى سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ـــ ھەر ئىككى تەرەپ ئۈچ قېتىمدىن مۇشت ئاتىدۇ، شۇ ئۈچ مۇشتتا مەيلى كىم بولسۇن، يىقىلىپ چۈشۈپ ئورنىدىن تۇرالمىسا، شۇ يېڭىلگەن بولىدۇ.

ـــ ئامىن ! ئامىن ! ئامىن !...

ـــ قېنى ئىككىلىرى قانچە پۇلدىن تىكىشىسىلەر؟ ـــ دېدى سورۇن باشقۇرغۇچى ئەنجانباي بىلەن خەلىپەت بايۇەچچىگە قاراپ، ـــ ئاز بولۇپ قالسا، ھەربىرلىرىنىڭ سۈپەتلىرىگە ياراشمايدۇ. چاكىنا بولۇپ قالىدۇ.

خەلىپەت بايۇەچچە ئەنجانبايغا قاراپ سوغۇقلا ھىجايدى،

دىمىغىنى قېقىپ ئۇنلۇك توۋلىدى:

— مەن ئارغىماق ئېتىم بىلەن بىر خۇرجۇن پۇل تىكىمەن. ئەنجانباي پۇل چىقىشتۇرالمىسا، مەن جامائەت ئالدىدا ئۇنى ئېشەك قىلىپ مىنىپ سازايى قىلىمەن!

سورۇن باشقۇرغۇچى ئەنجانبايدىن سورىدى:

— چىقىشتۇرغۇدەك پۇللىرى بارمۇ؟

ئەنجانباي جاۋاب بېرىش ئۈچۈن ئاغزىنى ئۆمەللىشىگە مەسۇم چوڭ ۋارقىرىدى:

— بار!

— شۇ ھامان جامائەت چۇرقىرىشىپ كېتىشتى:

— بار! پۇل بار! مانا بار!

جامائەت ئارىسىدا بىرەر يۈزدەك ئادەم تۈتام - تۈتام پۇللارنى ئېگىز تۇتۇپ پۇلاڭلىتىشتى.

ئەنجانباي ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنى تونۇدى، بەزىلىرىنى تونۇمىدى، لېكىن بۇرنى ئېچىشىپ، كۆزلىرى قىزىرىپ ئىككى تامچە ياش مەڭزىگە ئېقىپ چۈشتى، ئۇ قوللىرىنى كۆكسىگە قويۇپ، چوڭقۇر ئېگىلىپ تەزىم قىلدى، ئاندىن تىترەك ئاۋاز بىلەن ئۇنلۇك توۋلىدى:

— رەھمەت قېرىنداشلىرىم، كۆڭلۈڭلارنى چۈشەندىم، ئۇمىدىڭلارنى ئاقلايمەن! — ئاندىن شاققىدە ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ سورۇن باشقۇرغۇچىغا ئېيتتى، — مەنمۇ ئارغىماق ئېتىم بىلەن بىر خۇرجۇن پۇل تىكىمەن! پۇل كەملىسە مۇشۇ مەيدانىدىلا تولدۇرىمەن!

— ئامىن! ئامىن! ئەنجانبايغا ئامىن! ئامىن!!

ئاتلار كەلتۇرۇلدى. ئادەمنىڭ كۆزىنىڭ يېغىنى يەيدىغان بۇ ئاتلار بىر - بىردىن خىل ئىدى. تۆكلىرى ۋال - ۋۇل پارقىرايتتى، يەر چاپچىپ جىم تۇرمايتتى، كىچىككىنە قۇلاقلىرىنى تىككىدە قىلىپ، كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ئۇزۇپ - ئۇزۇپ كىشنەيتتى. پۇللار سانالدى. خۇددى ئالدىن كېلىشىپ

قويغاندەك ئوخشاشلا تەك چىقتى. شۇ چاغدا سورۇن باشقۇرغۇچى يېنىدىن ئالدىن تەييارلاپ قويۇلغان تىلخەتنى چىقىرىپ ئېگىز كۆتۈردى، پۈلاڭلىتىپ تۇرۇپ جامائەتكە كۆرسەتتى.

ــ جامائەت، ماۋۇ تىلخەت، ئوقۇپ بېرەي، گۇۋاھىي بولۇپ قويۇڭلار. ئىككى پالۋان ماقۇل بولسا قول قويسۇن!

«تىلخەت

ئىككىمىز ئۆزئارا ئىختىيارلىقىمىز بىلەن مۇشتلىشىپ كۆچ سىنىشىمىز. ناۋادا قازايى ـ قەدەر يېتىپ ئۆلۈپ كەتسەك ياكى ناكار بولۇپ قالساق ئۆزىمىز ھەم ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىمىز ھېچقانداق دەۋا ـ دەستۇر قىلمايدۇ.»

ــ قېنى ئىككىلىرى نېمە دەيلىكىن؟ ھە، باشقا گەپ ـ سۆز بولمىسا مانا مۇشۇ يەرگە قوللىرىنى قويۇشسىلا، ــ سورۇن باشقۇرغۇچى مولا سۈپەت ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ مۇشۇنداق باشقۇرۇشتىن چۆنتىكىگە كىرىدىغان پۇل، يەڭگۈچىنىڭ ئۇنقان پۇلىنىڭ تۆتتىن بىرى بولاتتى. ئۇ ھەجىيىپ تۇرۇپ بەلۋېغىغا قىستۇرۇلغان سېرىق ساپلىق مىس دۇۋەت بىلەن موللامچە تۇمىقىغا قىستۇرۇۋالغان قومۇش قەلەمنى ئۇزاتتى. ئەنجانباي بىلەن خەلپەت بايۋەچچە قوللىرىنى قويۇشتى.

ــ ھە، بولدى، بولدى. ئەمدى چەك تاشلايمىز، چەك كىمگە چىقسا شۇ ئالدىن قول سالىدۇ، ــ دېدى باشقۇرغۇچى.

ــ ياق، دېدى ئەنجانباي، ــ چەك تاشلىمايلى، نۆۋەتنى خەلپەت بايۋەچچىگە بەردىم.

جامائەت چۇرقىراشتى:

ــ ئامىن! ئامىن! ئامىن!...

ــ نۆۋەت خەلپەت بايۋەچچىنىڭ!

سورۇن باشقۇرغۇچى ئۇلارنىڭ پىچاقلىرىنى ئېلىۋالدى.

ئەنجانباي تەمكىن، تىك تۇرۇپ دېدى:

ــ قېنى مەرھەمەت، خەلپەت بايۋەچچە.

خەلپەت بايۇەچچە ئايلىنىپ كېلىپ بار كۆچى بىلەن ئەنجانباينىڭ بوينىغا بىر مۇشت ئۇردى. ئەنجانباي دەلدۇگۇنۇپ بىر تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ قالدىيۇ، يەنە شۇ ھامان ئورنىدىن تۇردى. خەلپەت بايۇەچچىنىڭ شېرىكلىرى ئاللا ـ چۇقان كۆتۇردى:

ـــ باركاللا ! !

ـــ خەلپەت بايۇەچچىگە ئامىن ! ئامىن ! ئامىن ! !

خەلپەت بايۇەچچە ئىككىنچى مۇشتىنى ئەنجانباينىڭ چېكىسىگە قويدى. ئەنجانباي مىدىر ـ سىدىرمۇ قىلمىدى، تىك تۇرىۋەردى. ئۇچىنچى قېتىمدا خەلپەت بايۇەچچە ئارقىسىغا تۆت قەدەم يانىدى، مۇشتلىرىنى جۇپلىدى، قوشقارچىلاپ كېلىپ ئەنجانباينىڭ كىندىكىنىڭ سەل ئۈستىگىلا گۇپپىدە قويدى. ئەنجانباي ئالدىغا پۈكۈلۈپ قالدىيۇ، يىقىلمىدى. ئۇنىڭ چىرايى سەل تاتىرىپ قالغانىدى.

سورۇن باشقۇرغۇچى جاكارلىدى:

ـــ ئەمدى نۆۋەت ئەنجانباينىڭ !

ـــ ئامىن ! ئەنجانبايغا ئامىن ! ئامىن !...

ئەنجانباي جامائەتكە ئېگىلىپ تەزىم قىلدى ـ دە، خەلپەت بايۇەچچىنى يانپاشلاپ تۇرۇپ ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىگە مۇشت بىلەن پەشۋا سالدى. خەلپەت بايۇەچچە ئىككى پۇتى ئاسمانغا بولۇپ گۇپپىدە يىقىلدىيۇ، يەنە شۇ ھامان بېشىنى كۆتۇردى. لېكىن، ئورنىدىن تۇرالمىدى. كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ بېشىنى گۇپپىدە يەرگە قويدى. ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئاققان قان يۇڭ چەكمىنىڭ ئالدىنى قىپقىزىل بويىماقتا ئىدى.

سورۇن باشقۇرغۇچى جاكارلىدى:

ـــ ئەنجانباي ئۇتتى !

خالايىق تەۋرەپ كەتتى، قىيقاس ـ چۇقان كۆتۇرۇلدى:

ـــ ئامىن ! ئەنجانبايغا ئامىن ! ئامىن !...

ـــ باركاللا ! !

ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى

ـــ مۇبارەك بولسۇن ! !

سورۇن باشقۇرغۇچى ئاتالارنى يېتىلەپ كېلىپ، تىزگىنلىرىنى ئەنجانبايغا تۇتقۇزدى:

ـــ مۇبارەك بولسۇن ! ھالال پۇل، ھالال مال !

جامائەتمۇ تەكرارلاپ توۋلاشتى:

ـــ مۇبارەك بولسۇن !

ئەنجانباي ئاتالارنى يېتىلەپ ماڭاي دەپ تۇراتتى، جامائەت كۆتە ـ كۆتە قىلىپ ئۇنى خۇددى كىچىك بالىنى كۆتۈرگەندەكلا كۆتۈرۈپ خەلپەت بايۇەچچىنىڭ ئېتىغا مىندۈرۈپ قويدى، خۇرجۇن پۇلنى ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ ئېتىغا ئارتىپ تۆشلەپ قويدى.

ئەنجانباي ئاتتا تۇرۇپ، قولىنى كۆكسىگە قويۇپ جامائەتكە تەزىم قىلدى:

ـــ ھەربىرلىرىنىڭ ئالدىدىن ئاتلىق مېڭىپ ئەدەپسىزلىك قىلىپ قالدىم، خاپا بولۇشمىسىلا.

ـــ بەلەن بولدى، تازا بەلەن بولدى !

ـــ خەير ـ خوش، يول بولسۇن !

ئەنجانباي جامائەتنىڭ قىيقاس ـ چۇقانلىرى ئاستىدا ئاغىنىلىرى بىلەن بىللە شەھەرگە قايتتى. ئۇنىڭ ئېتىنىڭ جۇلاسىغا چىگىلگەن شەلپەر ياغلىقلار قۇياشنىڭ كەچكى نۇرىدا قىپقىزىل جۇلالىنىپ يالتىرايتتى. ئەنجانبايىنىڭ ئاغىنىلىرىنىڭ توپى ئىچىدە قۇمدەرۋازا ساقچى ئەمەلدارى زۇنۇن ئەپەندىمۇ بار ئىدى. بۇلار پاختا بازىرى مەسچىتىنىڭ ئارقىسىدىكى ئالدىدا يوغان بىر توپ قاپاق تېرەك سايە تاشلاپ تۇرىدىغان بالىخانلىق سارايغا كىرىشتى. سارايدا ئوپاللىق ئەلنەغمىچىلەردىن ئۆمەر ساتار، سەمراخۇنلار سورۇن راسلاپ تۇرۇشقانىدى. كىچىچە مەشرەپ ئويناندى. ئەنجانباي ئۇسسۇلغا چۈشكەندە قاش ـ كۆزىنى ھەر خىل ئويناتقىنى جامائەتنى كۈلدۈرۈپ، تېلىقتۇرۇۋەتتى. ئەتىسى ئاغىنىلىرىنى باشلاپ ھېيتگاھنى،

ئاپاق خوجىنى ئايلاندى. ئىككى خۇرجۇن پۇلنى ئۇچرىغانلىكى يوقسۇل، ئاجىزلارغا سەدىقە قىلىپ تۇگەتتى. بۇنىڭغا ھېچ كىشى ئەجەبلەنمىدى. چۈنكى، ئۇتۇۋالغان پۇللىرىنى ئاشۇنداق سەدىقە قىلىش ئۇنىڭ ئادىتى ئىدى.

*　　*　　*

شۇ يىلى كۈز، يەكشەنبە. بوراختاي[1] بازىرى. بۇ قېرى قارا سۆگەت خوپ يوغىناپ كەتكەنىدى، ئۇچ ـ تۆت ئادەمنىڭمۇ قۇچىقى يەتمەيتتى. پورلىشىپ كەتكەن كاۋىكىغا بىر ئادەم بىمالال سىغاتتى. تەرەپ ـ تەرەپلەرگە شاخلاپ كەتكەن قۇچاققا يەتكۈسىز يوغان، باراقسان شاخلىرى ھەيۋە بىلەن بازارغا سايە تاشلاپ تۇراتتى.

ئەنجانباي چاي ئىچكەچ بۇ قېرى سۆگەتكە خېلى ئۇزاققىچە تىكىلىپ ئولتۇرۇپ قالدى. سەيخانىچى چىلىمنى ئۇنىڭغا تۇتقاندىمۇ ئۇنىڭ كۆزى يەنىلا ئاشۇ سۆگەتتە ئىدى. «تېنى پورلىشىپتۇ، شېخى تېخى يەنىلا ياشرىپ تۇرۇپتۇ. ھەي !... بىچارە سۆگەت، ئىچى كاۋاك ئىكەن، قۇرۇشقا يۈزلىنىپتۇ. بىر دەملىك ھەيۋىسىلا قاپتۇ. ئىسسىت !...» ئۇ شۇ خىيال بىلەن چاي ئىچىپ ئولتۇراتتى، ئون بەش ـ ئون ئالتە ياشلاردىكى بىر بالا ئۇنى ئىزدەپ كىرىپ كەلدى:

— ئەنجانباي ئاكا، سىلىنى بېگىم ئىزدەۋاتىدۇ.

— بېگىم؟ قايسى بېگىم؟

— مەمتىمىن بېگىم.

مەمتىمىن بەگ بۇ يەرگە ئالۋان سۈيلەپ كەلگەنىدى. ئۆستەڭبويىدىكى چايخانىنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندە، تازا ۋاڭ ـ ۋاڭ قاينىق جېدەلنىڭ ئۈستىگە كېلىپ قالدى. يىگىرمە ـ ئوتتۇزدەك

---

① بوراختاي — ھازىر بۇلاقسۇ دەپ ئاتىلىدۇ. قەشقەر كونىشەھەر ناھىيىسىنىڭ جەنۇبىدىكى بىر يېزىنىڭ نامى. ناھىيە مەركىزىدىن 13.5 كىلومېتىر يىراقلىقتا.

ئادەم ئۆرىتۆپە بولۇپ مۇشتلىشىۋاتاتتى. پىچاق بىگەن يەنە بىرنەچچىسى ۋايجانلاپ يېتىشاتاتتى. شۇنىڭا بۇ جەدەلنى بېسىقتۇرمىسا ئۇنىڭ ئالدىدىلا ئۆلۈم پىشىشقى چىقاتتى ـ دە، ئۇنىڭ يۈزى تۆكۈلەتتى. ئۇ تىللىدى، ۋارقىردى. لېكىن ئۇنىڭ جارقىراشلىرى كار قىلمىدى. بەلكى مۇشتلىشىش تېخىمۇ ئەدەپ كەتتى. ئۇنىڭ تازا ئاچچىقى كەلدى. بىرنەچچە يۈرتنىڭ چوڭ بېگى تۇرۇپزە، مۇشۇ ئالتە توك ـ توك قەلەندەرنىڭ جېدىلىنى پەس قىلالمىسا ـ ھە !

ئۇ غەزەپ بىلەن قامچىسىنى شىلتىدى. بەش ئاتلىق دورغا ئۇنىڭغا ئەگىشىپ مەيدانغا باستۇرۇپ كىردى ـ دە، كاللا ـ مالىلا دېمەي قامچا بىلەن ۋاقىشتىپ ساۋاشقا چۈشتى. شۇندىلا مۇشتلاش توختىدى. لېكىن، خىرقىراشقان، ئىنجىقلاشقان، ھاسىراشقان ئاۋازلار خېلى ئۇزاققىچە بېسىقمىدى.

مەمتىمىن بەگ غەزەپ بىلەن سورىدى:

ـــ ھە، نېمە گەپ؟ نېمە بولاشتىڭ؟ ! ھوۋ ! ھارام سۈيدۈكلەر !

ئوتتۇرىدىن بىر بوۋاي ئاغزىدىن قانلىرىنى ئېقىتىپ تۇرۇپ ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى:

ـــ نەدىن كەلگەن لالمىلارکىن بىلمىدۇق، بىزنىڭ ئەنجانبايىنى «پوستەك نوچى» دەپ كەم سۈندۈرۈۋاتىدۇ، ئادەمنىڭ زەردىسىنى قاينىتىپ.

شۇئان خاپان كاللا، كوسا، بەكمۇ قوقىلاق چىراي، بېلى قۇچاقتا يەتكۈسىز يوغان بىر ئادەم يېرىم يالىڭاچ ھالدا بەش ـ ئالتە ئادەمنى ئەگەشتۇرۇپ كېلىپ غاراڭ ـ غۇرۇڭ ئاۋاز بىلەن بەگكە ۋارقىردى:

ـــ ئەنجانباي نوچى بولسا، مەن بىلەن مەيدانغا چۈشسۇن، ھېلى ئاستىمدا چۈجىدەك چۈكۈلدىمسا ھېساب ئەمەس ! مەندەك خوجا ئاكىسىنىڭ تاپىنىنى ئون يىل يالاپ ئاندىن ئۆزىنى نوچى دېسۇن !

بەگ ئۇنى كۆرۈپ تېنى سىرقىراپ كېتىپ دۇدۇقلىدى:

— ئۆزلىرى ؟ ...

— بىز يېڭىساردىن كەلدۇق، ئېتىم غوجا قاسىم. سىلىنىڭ ئەنجانباي دېگەن پوستەك نوچىلىرى بىلەن كۆرۈشتۇرسىلە.

«غوجا قاسىم؟ ھە، شۇ ئىكەن ـ دە ! داڭدار مۇشتلاشچى، تەڭدىشى يوق كۈچتۇڭگۇر، دەپ ئاڭلىغىنىم بىكار ئەمەس ئىكەندە ! خۇدايىم بەردى. ھىم، دېدى بەگ ئىچىدە، — پۈرسەت دېگەن شۇ ! ماۋۇ قارا دۈڭە ئەنجانبايىنى يېڭىپ تازا ئەدىپىنى بېرىپ، يەر بىلەن يەكسان قىلىدىغان بولدى. خۇمارىدىن چىقىدىغان بولدۇم. ھىم، ئاھ خۇدا ! ئەنجانبايىنىڭ ئەدىپىنى بەرگەيسەن !»

— ئۇنداق بولسا ئوپالغا بارساق، شۇ يەردە خىزمەتلىرىدە بولساق، ئەنجانبايمۇ ھازىر ئوپالدا.

— ياق ! ئۇنى مۇشۇ بازاردا دەپ ئاڭلىدۇق.

— ئىزدەڭلار !

ئەنجانباي مەمتىمىن بەگ بىلەن بوراختاي بېگىنىڭ ھويلىسىدا كۆرۈشتى.

— بايا بىر جېدەلنىڭ ئۈستىگە كېلىپ قاپتىمەن، جېدەل سىلى توغرۇلۇق بوپتۇ. ئۆستەڭبويىدىكى چايخانىدا مۇشۇ يۈرتلۇق بىرنەچچە ئادەم سىلىنىڭ بۇ تەرەپكە كەلگەنلىكىگلارنى، باتۇرلۇقتا نامىگلارنىڭ بارلىقىنى ماختىشىپ پەخىرلىنىپ ئولتۇرۇشسا، بۇنى ئاڭلىغان يېڭىساردىن كەلگەن پالۋانلار سىلىنى بىلمىگەنلىكى، تونۇمىغانلىقى ئۈچۈن سىلىنى سۈندۇرۇپ گەپ قىلىپ ساپتۇ. شۇنىڭ بىلەن جېدەل چىقىپتۇ. مېنىڭمۇ قەۋەت ئاچچىقىم كەلدى. غوجا قاسىم دېگەن بىرى سىلى بىلەن كۈچ سىنىشىمەن، دەپ تۇرۇۋالدى. تازا ئەدىپىنى بېرىپ قويمامسىلە، قارىغاندا، خوپ نوچىدەك تۇرىدۇ. مەجەزىگلا قانداق؟ ئۇلار ئارماندا قالمىسۇن. بىزنىڭ يۈرتنىڭ يۈزى، بىر تۇتۇشۇپ باقمامسىلە. چۈشمىسەگلا «قاچتى»، «يېڭىلدى» دەيدۇ.

ئەنجانباي سوغۇقلا كۈلۈپ قويدى:

— هەم، مېھمان ئۆزى تەلەپ قىلغان تۇرسا، رايىنى قايتۇرساق ئەدەپسىزلىك بولار.

غوجا قاسىم ئۆزىنى «تەڭدىشى يوق پالۋان» دەپ ئاتايتتى. ئەمەلىيەتتىمۇ كىشىلەر ئۇنىڭ يېنىنىڭ يەرگە تەگكەنلىكىنى تېخى كۆرمىگەنىدى، غالىب مۇشتلاشچى ئىكەنلىكىنىلا بىلەتتى. ئۇ ئەسلىدە بۇ تەرەپلەرگە بىرنەچچە شېرىكلىرى بىلەن قىمار قوغلىشىپ كېلىپ قالغان. ئەنجانىلىق بىلەن تۇتۇشۇش غەربىزى يوق ئىدى. چايخانىدىكى ھېلىقى «سەندەك نوچىلار ئەنجانىنىڭ ئارقىسىدىن ئون يىل ئەگەشسەڭ ئاندىن ئاران ئۇنىڭ چاپىنىنى كۆتۈرگۈدەك بولالايسەن! ھازىر ئۇنى كۆرسەتكىلا، ئىشتانىغا چىقىرىۋېتىسەن!» دېگەن گەپ ئۇنىڭ قېنىنى قىزىتىپ قويغانىدى. «ھەم، — دېدى ئۇ مەيدانغا كېتىۋېتىپ، — مېنى يېڭەلەيدىغان ئادەم تېخى ئانىسىدىن تۇغۇلمىدى.»

مەيدانغا ھېلىقى قېرى قارا سۆگەتنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىكى يايمىچىلار بازىرى تاللانغانىدى. بۇ يەرنى بازارغا كەلگەن مىڭ ـ مىڭ ئادەملەر توپى ئورۇۋېلىپ، قىستا ـ قىستاق تۇرۇشاتتى، كىشىلەر ئالدىغىراق ئۆتۈۋېلىش ئۈچۈن بىر ـ بىرىنى قىستايتتى. ئاتلىق دورغىلار ئۇلارنى قامچا بىلەن ساۋاپ ئارقىسىغا ياندۇراتتى.

مەمتىمىن بەگ مەيدانغا ئاتلىق كىرىپ جاكارلىدى:

— جامائەت، ھازىر يېڭىساردىن كەلگەن پالۋان غوجا قاسىم بىلەن ئەنجانىلىق كۈچ سىنىشىدۇ. ئىككى تەرەپتىن كىمدە كىم غوۋغا قىلسا، ئۆزىگە ئاگاھ بولسۇن، تانابى تارتىلىدۇ. يەنە بىرى، ئىككى تەرەپ بىرلا قېتىم ئېلىشىدۇ. ناۋادا، شۇ بىرلا قېتىمدا بىرى يەنە بىرىنى يېڭەلمىسە، يەڭگۈچى يېڭىلگۈچىنى قانداق قىلىمەن دېسە، شۇنداق قىلسا بولىدۇ. ناۋادا بىرلا قېتىمدا بىر ـ بىرىنى يېڭەلمىسە، كېيىن قايتا ئېلىشىدۇ.

ئۇلار ئىككىسى مەيداننىڭ ئىككى تەرىپىدىن تەڭلا كىرىپ كېلىشتى، ئەنجانىلىق ئايلىنىپ يۈرۈپ جامائەتكە سالام بەردى.

ئاندىن غوجا قاسىم بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى ـ دە، كۈلۈپ تۇرۇپ سورىدى:

ـــ خوش مېھمان، قانداق سىنىشىمىز؟

ـــ مۇشتلىشىپ.

ـــ سىلى بىزگە مېھمان، نۆۋەتنى سىلىگە بەردىم، قېنى مەرھەمەت.

غوجا قاسىم تەكەللۇپسىزلا ئارقىسىغا ئىككى قەدەم ياندى. ئىككى مۇشتىنى جۇپلەپ ئېگىز كۆتۈرۈپ چۆرۈپلا ئەنجانباينىڭ مەيدىسىگە گۈپپىدە ئۇردى، خېلى ـ خېلى ئىشلارغا تەۋرىمەيدىغان ئەنجانباي يىقىلىپ چۈشكىلى تاس ـ تاماس قالدى، دەلدۈگۈنۈپ ـ دەلدۈگۈنۈپ ئاران ـ ئاران توختاپ قالدى. جامائەت چۇرقىرىشىپ كېتىشتى:

ـــ ياپىرىم!

ـــ ۋاي خۇدايىم، بىر ساقلىدى!

ـــ بازغاندەك تەگدى!

ئەنجانباينىڭ چىرايى سارغىيىپ كەتكەندى. سېرىق سىم بۇرۇتى لىك ـ لىك تىترەيتتى. ئۇنىڭ ئاچچىقى كەلگەندى. ئەمدى نۆۋەت ئۇنىڭغا كەلدى. ئۇمۇ ئارقىسىغا ياندى، تەمكىن كېلىۋېتىپ تەتۈر مۇشت بىلەن تەڭ سەكرەپلا غوجا قاسىمنىڭ قۇلاق تۈۋىگە بىرلا پەشۋا قويدى. ئۇ گۈپپىدە يىقىلدى. ئەنجانباي ئۇنى دەس كۆتۈرۈپ مەيدىسىگە ئالدى ـ دە، تىزلاپ تۇرۇپ ئىرغىتىۋەتتى. ئەنجانباي بولدى قىلىپ ئەمدى يېڭىنى سىيپاپ تۇرۇشىغا، رەقىبىنىڭ شېرىكلىرى چوماقلىرىنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا ئېتىلدى. لېكىن، دورغىلار توسۇۋالدى. ھايت ـ ھۇيت دېگۈچە دەڭنىڭ ئۆگزىسىدىكى بادرىلار تاشلىنىپ، ئۇچ ـ تۆت يۈزدەك ئادەم قوراللىنىپ بولدى. بەگ غوجا قاسىمغا قارىغاندى، ئۇ دۈم يېتىۋېلىپ يىغلىغىلى تۇردى.

ـــ ئىسىت، ئۇتتۇردۇم! ئۆمرۈمدە بۇنداق بولمىغانىدىم.

بەگ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى. غوجا قاسىمغا كۆڭۈل قويماقچى بولۇپ تۇراتتى، كىشىلەرنىڭ غۇلغۇلىسى قۇلىقىغا كىرىپ

قالدى.

دېمەدىمۇ، بىزنىڭ ئەنجانبايىنى ھېچ كىشى يېڭەلمەيدۇ، ــ دەپ!

ــ يېڭىلمەيدۇ!

ــ خۇدايىم ساقلايدۇ!

ــ ئۇنىڭغا بەتنىيەتلىك قىلغانلارمۇ مەقسىتىگە يېتەلمەيدۇ!

بەگ چىشىنى غۇچۇرلاتتى. جامائەتكە ئالىيىپ قاراپ قويۇپ مەيداندىن چىقىپ كەتتى.

* * *

شۇ يىلى كەچ كۈز پەيشەنبە. قەشقەر يېڭىشەھەر، ياندۇرما[1].

قاسىمباي ئەنجانبايغا «ياندۇرمىدىكى دوسمەت بەگ ھاجى كاتتا مەرىكە قىلىدىكەن، چېلىشىش، ئوغلاق تارتىشىش قاتتىق قىزىيدىكەن، شەھەر ــ شەھەر، يۇرت ــ يۇرتلاردىن كەلگەن نوچىلار يىغىلىپ بوپتىمىش، كۆرۈپ كەلسەك» دېگەن مەزمۇندا خەت ئەۋەتتى. ئەنجانباي چارشەنبە كۈنى ئاخشىمى يېتىپ كەلدى. ئىككىسى يەنە يېرىم كېچىگىچە چېلىشتى. تاڭغا يېقىن ئۇخلاپ قېلىشتى. ئۇلار ئويغانغاندا ئاشۇاقتى بولۇپ قالغانىدى. ئالدىراپ ئاتنى تويغۇزۇشتى. چالا ــ بۇلا ناشتا قىلىپ يولغا چىقىشتى. ئۇلار يېتىپ كەلگەندە چېلىشىش ئاخىرلىشاي دەپ قالغانىدى. ئوغلاق مەيدانىدىمۇ بىر خىل كۆڭۈلسىزلىك چىقىپ تۇراتتى.

ئۇلار ئاتلىرىنى دەڭجاغا تاپشۇرۇپ، ئارىلاپ تاماشا كۆرگەچ چېلىش مەيدانىغا كەلدى. «چېلىشىشتا يېنى يەرگە تەگمەيدىغان پالۋان» سالىھ بەقەسەم تون، ئۆتۈك، مەخسۇمچە تۇماق كىيىۋالغان، گەۋدىلىك، سېمىز، شاپ بۇرۇت ئادەم ئىدى. شۇ

---

① ياندۇرما ــ قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىدىن 15 كىلومېتىر يىراقلىققا جايلاشقان بىر يېزىنىڭ نامى.

تاپتا ئۇ قىنىغا پاتماي قالغاندى، ئۇ مەيدانىنى بېشىغا كىيىپ «باتۇر بولساڭ مەيدانغا چىق !» دەپ جېنىنىڭ بارىچە توۋلايتتى. لېكىن، ئۇنىڭ بىلەن بەل تۇتۇشۇشقا بىرەر ئادەم جۈرئەت قىلىپ چىقمايتتى. ئۇنىڭ يېنىدا ھەربىيچە كۆل رەڭ كىيىم كىيگەن بىر چېرىك ئايلىنىپ يۈرەتتى. يېنىغا ئاسقان قىلىچى يەرگە سوزۇلۇپ تۇراتتى. جامائەت چۈرقىراشتى:

— بۇ سۇ بۇقىسىغا ئادەم بەس كېلەلمەيدۇ !

— يېنى يەرگە تەگمەيدۇ !

— خىزىر نەزەر سالغان ئادەم.

ئەنجانباي بىلەن قاسىمباي ئىككىسى «كېلىپ قۇرۇق كەتمەيلى، تونۇش ـ بىلىشلەر كېلىپ قالغان بولسا كۆرۈشۈپ كېتەيلى» دەپ جامائەتنى ئارىلاپ ئۇيان ـ بۇيان ماڭدى. لېكىن، بىرەر تونۇش ـ بىلىش ئۇچرىمىدى. شۇ ئارىدا ئاق سېرىق، كېلىشكەن بىر يىگىت ئەنجانبايدىن سەل نېرىراقتا توختىدى. ئۇ كېلىپ ياكى ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشمەدى، ياكى نېرى كەتمىدى. ئۇنىڭغا كۈلۈمسىرەپ قاراپ ئەگىشىپ يۈردى. لېكىن، بۇنى ئۇلار ئىككىسى سەزمىدى. ئۇلار ئارىلاپ يۈرگەندە بۇلارنى يەنە بىر ئادەم كۆرۈپ قالدى. ئۇ ئۇلارنى تونۇپ قالدى بولغاي، ئۇدۇللا بېرىپ سالىھ پالۋاننىڭ يېنىدا تۇرغان چېرىككە پىچىرلاپ، ئەنجانباي تۇرغان جايىنى قولى بىلەن شەرەتلەپ كۆرسەتتى. چېرىكنىڭ كۆزلىرى يوغان ـ يوغان ئېچىلدى. ئەتراپقا قاراپ ئۇدۇللاپ ئۇلارنىڭ تۇرغان يېرىگە كېلىپلا توڭلۇق بىلەن:

— ئەنجانباي دېگەنلىرى قايسىلىرى؟ — دەپ سوردى.

ئەنجانباي ئۇنداق توڭلۇقنى كۆتۈرمەيتتى، توڭ ئادەمنى كۆرسە جۇدۇنى ئۆرلەيتتى. شۇڭا، خودىدى ئۇنى كۆرمىگەندەك، گېپىنى ئاڭلىمىغاندەك ئۇنچىقمىدى، بەخىرامان بۇرۇتىنى تولغاپ تۇرىۋەردى. ئۇ «قاسىمكام نېمىشقىمۇ مۇشۇنداق قاملاشمىغان سوغۇق سورۇنغا باشلاپ كەلگەندۇ» دەپ ئويلىدى.

قاسمباي لاپپىده ئەنجانبايغا قارىۋېتىپ سەل ئويلاندى ــ دە، تەمكىنلىك بىلەن.

ــ ھە، خوش، نېمە گەپ؟ ئەنجانباي دېگەن مۇشۇ كىشى بولىدۇ، ــ دەپ ئۇنى كۆرسەتتى.

قاسمبايىنىڭ سۇرلۇك، تەمكىنلىكى، ئەنجانبايىنىڭ بەستىلىك قاۋۇل ئۇستىخىنى، سالىھنى كۆزگە ئىلمىغاندەك ئۇنىڭغا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ قويۇشى چېرىكنى تەمتىرىتىپ قويدى بولغاي، ئۇ دۇدۇقلىدى:

ــ سىلىنى قالتىس پالۋان دەپ ئاڭلىغان. ئاۋۇ پالۋانىنىڭمۇ يېنى يەرگە تەگمىگەن. «ئېسىلساڭ نارغا ئېسىل، يىقىلساڭ ناردىن يىقىل» دەپتىكەن. بىر چېلىشىپ جامائەتنى خۇرسەن قىلىۋەتسىلە.

ــ يوغسۇ، بىز چېلىشقىلى كەلمىگەن. تاماشا كۆرگىلى كەلگەن بىر مۇساپىر، چېلىشمايمىز.

سالىھ بار ئاۋازى بىلەن كۆرەڭلەپ توۋلىدى:

ــ مەرد بولساڭ مەيدانغا چىق ! بولمىسا كۆزۈمدىن يىت ! ئەنجانباي دەپ ئاڭلىغان ! قۇرۇق نامى بار ماكانسىز پوچمىش !

«ماكانسىز؟ !» يەنە شۇ بەتنام. يەنە شۇ ھاقارەت ! «قاچان ئۇنىڭدىن ساقىت بولار بۇ زەھەرلىك تامغا !»

ئەنجانباي ئاچچىقىدا تىترەپ كەتتى. نومۇستىن لېۋىنى چىشلەپ قانىتىۋەتتى.

ــ شۇنداق. ساق كېتەلمەيدۇ.

ئەنجانباي ئەسلىي بۇگۈن چېلىشماقچى ئەمەس ئىدى. قاسمبايغا ئەگىشىپ تاماشا كۆرگىلى كەلگەنىدى. ھېلىقى ھاقارەت ئۇنىڭ جان ــ جېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى، ئەمدى چىداپ تۇرالمىدى. «ماكانسىز دېگەن تىلىڭنى كۆزۈڭگە كۆرسەتمىسەم خەپ !» ئۇمۇ ئۇنلۇك توۋلىدى:

ــ بولدى ! مەن سالىھ پالۋان بىلەن چېلىشىمەن !

ئۇ سالماق قەدەم بىلەن مەيدانغا كىردى. قولىنى كۆكسىگە

ئېلىپ جامائەتكە سالام بەردى. ئاندىن سالىھقا قاراپ:

ــ قېنى مەرھەمەت، تۇتۇۋېلىڭ، ــ دەپ قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ تۇرۇپ بەردى. سالىھ پەرۋاسىزلارچە بىر تىزىنى ئېگىپ تۇرۇپ قولىنى بەلۋاغقا ئۆتكۈزۈپ تۇرۇپ ئىككىنى تولغىدى.

نۆۋەت ئەنجانبايغا كەلدى. ئۇ تولغام سالمىدى، ئۇنىڭ يانپىشىدىن بوشلا تۇتتى. سالىھ ئەنجانبايىنى كۆتۈرۈپ يەرگە ئۇرۇشقا تەمشىلىدى، ئەنجانباي ئوڭ قولىنى شاقلا بوشىتىپ ئۇنىڭ بەلۋېغىنىڭ كەينىگە چىگىككە ئۆتكۈزۈپ «يا ئېلى» دەپلا ئۇنى دەس كۆتۈرۈپ مەيدىسىگە ئالدى ـ دە، تىزىدا ئىتتىرىپ ئىرغىتىپ تاشلىۋەتتى. سالىھ خۇددى كۆتەكتەك گۇپپىدە يانتۇ چۈشتى ـ دە، «ۋايجان!» دەپلا ئۇنى ئۆچتى. ئۇنىڭ تولغام سالغان قولى قايرىلىپ سۇنغان، يەرگە چۈشكەن قاتتىق زەربىدىن تىلى چاينالغاندى. ئاغزىدىن توختىماي قان چىقىۋاتاتتى. ئۇ شۇ ھالدا ھوشىدىن كەتتى. ئۇنىڭغچە قاسىمباي ئەنجانبايىنىڭ قولىدىن سۆرەپ ئاتلارنى تاپشۇرۇپ بەرگەن دەققە قاراپ ئېلىپ ماڭدى. دەل شۇ چاغدا ئەنجانبايىنىڭ قېشىدا ئايلىنىپ يۈرگەن ھېلىقى ئاق سېرىق يىگىت ھاسىراپلا ئۇلارنىڭ قېشىغا كەلدى:

ــ ئۇلگۈرەلمەيمىز، ئاتلار ئەنە، چاققان بولۇشسىلا! ــ دېدى.

ئەنجانباي شۇنداق قاراپلا خېلى نېرىدا ئۆزلىرىنىڭ ئاتلىرىنى بىر كىچىك بالىنىڭ تۇتۇپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. بۇ يىگىت ئەنجانبايىنىڭ كۆزىگە خېلى ئىسسىق كۆرۈندى. لېكىن، ئۇنى تونۇيالمىدى. بۇ بىر چاغلاردا ئۆزى ئوبدان يولغا سېلىپ قويغان ھېلىقى دىۋانە يىگىتنىڭ دەل ئۆزى ئىكەنلىكى ئۇنىڭ ئېسىگىمۇ كەلمىدى. پەقەت رەھمەت دەپلا ئاتقا قامچا ئۇردى.

سالىھنىڭ شېرىكلىرى ئۇنىڭ دەردى بىلەن بولۇپ كەتتى. ئۇلار ئەسلىرىگە كەلگەندە ئەنجانبايىنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمىدى. قوراللىق ئىككى چېرىك سالىھنىڭ ئون شېرىكىنى ئەگەشتۈرۈپ

ئۇلارنى قوغلاپ يولغا چۈشتى.

ئەنجانباي ئاتقا مىنىشتە ئۈستا چەۋەندازلىدى. قاسىمبايمۇ ئۇنىڭدىن قېلىشمايتتى. بۇلار ئاتلارنى شۇنداق قويۇۋېتىشتىكى، ئاتلارنىڭ تۇياقلىرىدىن چاچرىغان تاش ـ چالمىلار خۇددى سالغىدا تاش ئاتقاندەك «ۋىڭ ـ ۋىڭ» ئۇچاتتى. ھايت ـ ھۇيت دېگۈچە قىزىل دەريا سىدىن ئۆتۈپ كەتتى. ئۇلارنى كۆرگەن كىشىلەر «ئوغلاقنى پەتتە قىلغان چېغى» دەپ قاراپ قېلىشتى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ كېلىۋاتقان ئون ئىككى ئاتلىق ئۇلارغا يېتىشەلمىدى. پەقەت يىراقتىن كەلگەن توپا ـ چاڭنى قارارلاپ مېڭىۋەردى.

قاسىمبايىنىڭ ئۆيىدە چۆچۈرە تەييار بولغاندى. ئۇلار يۈز ـ كۆزلىرىنى يۇيۇپ ئەمدى داستىخانغا ئولتۇرۇشقا دەرۋازا ئۇرۇلدى، ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرىمۇ ئاڭلاندى. ئەنجانباي دەرۋازىنىڭ شورىسىدىن سىرتقا قارىۋىدى، ئون ئىككى ئاتلىق ئادەمنىڭ ئۆزىنى قورشىۋالغانلىقى كۆرۈندى. چىرىكلەر دەرۋازىنى بولۇشچە ئۇرۇۋىدى، ئەنجانباي سەل ئەنسىرەپ قالدى.

ـــ ئاپلا، جېدەلنىڭ يوغىنى چىقىدىغان بولدى. مەن سىلىگە بالا ـ قازا تېپىپ بەردىم.

ـــ نېمە قورقاتتۇق؟ ـــ دېدى قاسىمباي زەردىسى قاينىاپ، ـــ يا ئۆلۈم ! يا كۆرۈم ! ـــ خۇدايىم بەرگەن جاننى يەنە خۇدايىم ئالىدۇ. جاننى تىكىپ ئېلىشمامدۇق.

ئۇ شۇنداق دەپلا ئەنجانبايىنى باشلاپ ئۆگزىگە چىقتى. ئۇۋ مىلتىقىنى ئوقلىدى، ئىككى كەتمەننى يېنىدا قويدى. ئىشىك تاقايدىغان يوغان دەمنىمۇ تامغا يۆلەپ قويدى. ئونىڭ يىگىرمە بىر ياشلىق قاۋۇل، بەستىلىك ئوغلىمۇ تۆمۈر ئارىنى ئېلىپ تەييارلاندى. ھويلىنىڭ تېمى يەتتە قۇرلۇق بولۇپ، سىلىق سۇۋالغانىدى. قورشاپ تۇرغانلار بۇ تامدىن يامىشىپ چىقالمايتتى. ئۆگزىدە تۇرۇپ تالادىكى ئەھۋاللارنى ئوچۇق كۆرۈپ تۇرغىلى بولاتتى. ناۋادا ئىشىكنى بۇزۇپ كىرمەكچى بولسا،

بىردىن ـ بىردىن ئۇجۇقتۇرغىلى بولاتتى. قاسىمباي: «بىز نېمە گۇناھ قىپتۇق؟ ! زادى نېمە گۇناھ قىپتۇق؟ ئۆلسەك ئۆلمىزكى، ھەرگىز ئۇ ئەبلەخلەرگە باش ئېگمەپ ئالدىغا چىقمايمىز» دەپ چىشىنى غۇچۇرلىتاتتى. دەل شۇ پەيتتە ئاتلارنىڭ دۇپۇرلىشىپ چېپىشقان، كىشنەشكەن ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالدى. قاسىمباي شۇنداق قاراپلا خۇش بولۇپ كەتتى:

ــ ۋاي ! تازا بەلەن بولدى. بۇ غالچىلارنىڭ ئەدىپىنى تازا بېرىدىغان بولدۇق. تەلىيىمىز ئوڭدىن كەلدى. تاشمەمەت، ئوسمان غالى، قۇندۇزبايلار كەلدى. ئۇلار تاغدىكى جان دوست ئاغىنىلىرىم، ئەجەب بەلەن بولدى، دەل ۋاقتىدا كەلدى.

قاسىمبايىنىڭ قىرغىز ئاغىنىلىرى دەرۋازا ئالدىدىكى ئادەملەرنىڭ يىرگىنچلىك تەلەتىنى كۆرۈپ بىرەر پېشكەللىكنى سەزدى بولغاي:

ــ ۋاي دوستۇم، نېمە ۋۇلدى ! جۇلۇڭلەرگە جۇندەمەي قاسىمكامنىڭ ھويلىسىنى قاپسايسىلەر؟ ــ دەپ سورىدى. چېرىك زەردە بىلەن جاۋاب بەردى:

ــ ھەي بەدرەڭ، سېنى سوراقچى قويدىمۇ؟ يولۇڭغا ماڭ !

بۇ زەھەرلىك گەپنى ئاڭلاپ قىرغىزلارنىڭ جۇدۇنى ئۆرلىدى. سىم قامچىلىرى بىلەن ئۇلارنى باش ـ كۆز دېمەي راسا ساۋاشقا تۇردى. ئىككى چېرىكنىڭ بېشى يېرىلىپ سەنتۇرۇلۇپ يىقىلدى. باشقىلىرى كىرگىلى تۇشۇك تاپالمىغان چاشقانلاردەك تەرەپ ـ تەرەپلەرگە پىتىراشقا باشلىدى. ئۇنىڭغىچە قاسىمباي بىلەن ئەنجانباي ئېتىلىپ چىقىپ، ئۇلارنى قوغلاپ يۇرۇپ تازا سالدى. بىر چېرىك ۋايجانلاپ يىقىلدى. ئۇ ئەنجانبايىنى سالسا بىلەن چېلىشىشقا زورلىغان ئەسكەرنىڭ دەل ئۆزى ئىدى. ئەنجانباي ئۇنى يۆلەپ ئورنىدىن تۇرغۇزدى، بېشىنى ئاق ماتا خام بىلەن تېڭىپ قويدى، چاي ئىچۈردى. ئاندىن ئۇنى يۆلەپ ئېتىغا مىندۈرۈپ يولغا سېلىپ قويدى.

ئاخشىمى ئەنجانباي چاي ئىچكەچ ئولتۇرۇپ قاسىمبايدىن

سوراپ قالدی:

ــ قاسىمكا، بىزگە ئاتالارنى تەييارلاپ تۇرغان ھېلىقى يىگىت سىلىنىڭ يېقىن تونۇشلىرى ئوخشايدۇ ـ ھە؟ ھەرنېمە بولسا بىزنى چوڭ بالا ـ قازادىن ساقلاپ قالدى، ئامان قالدۇق.

ــ ھېلىقى مونچاق قۇلاقلىق يىگىتنى دەملا؟ ۋاي ياقەي، مەن تېخى ئۇنى سىلىنىڭ يېقىن ئاغىنىلىرى ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ خۇش بولۇپ قاپتىمەن. ئۇ سىلىگە كۆز ئۇزمەي قاراپ تۇرغاندا، كۆزۈم ئونىڭ قۇلىقىغا چۈشۈپ قاپتۇ. ئۇ ئاتالارنى دەل ۋاقتىدا ئەكېلىپ قويمىغان بولسىزە، مانا كۆرۈڭ تاماشىنى ! ئۇ چاغدا بىز دەڭگە بېرىپ ئاتالارنى ئەكېلىپ بولغۇچە ئارىلىقتا ئۇ گۈيلار باستۇرۇپ كېلىپ بىز بىلەن تۇتۇشۇپ قېلىشتىن يانمايتتى. ئۇلارنىڭ ئەلپازىدىن شۇملۇق يېغىپ تۇرىدۇ، ناۋادا تۇتۇشۇپ قالساقلا، ئۆلۈم پىششىقى چىقماي قالمايتتى.

ــ مونچاق قۇلاقلىق؟

ــ شۇنداق، مونچاق قۇلاقلىق.

ئەنجانباي ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدى. بىرھازادىن كېيىن تۇيۇقسىزلا ئېسىگە ئالدى.

ــ ئۇ ئىكەن ـ دە، ۋاي خۇدايىم، ئەمدى ئېسىمگە كېلىۋاتىدۇ.

ــ تونۇشىدىكەنلا دە؟

ــ بىر قېتىملا كۆرۈشكەن. ئۇزاقراق مۇڭدىشالمىغان، ئېغىزغا ئالغۇدەك چوڭ ئىشلارمۇ بولمىغان، بىر يىلدىن ئېشىپتۇ، شۇڭا ئېسىمدىن چىقىپ قاپتۇ. ئەمەلىيەتتە، ئۇنىڭ ھېلىقى ناخشىلىرى ھېلىمۇ قۇلىقىمنىڭ قېشىدىلا جاراڭلاپ تۇرغاندەك بىلىنىدۇ.

ــ ۋاھ، قىزىق گەپ ئوخشايدۇغۇ؟ ئاڭلاپ باقايلى بىكار ئولتۇرغۇچە. قېنى مەرھەمەت.

بۇ ئىش بۇنىڭدىن بىر يىل ئىلگىرى بولغانىدى. شۇ كۈنى ئەنجانباي ئەتىگەنلىك «ئويۇنلىرى»نى تۈگىتىپ بولۇپ ناشتا قىلىۋېلىش ئۈچۈن بازار تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

*　　*　　*

بازارنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىكى چايخانىنىڭ ئالدىدا مەمتىمىن غادىيىپ ئولتۇرۇپ چاي ئىچىۋاتاتتى. ئۇ دادىسىنىڭ ئورنىغا يېڭىلا بەگ بولغانىدى. شۇڭا، بىرنەچچە ئادەم پايپېتەك بولۇپ ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىۋاتاتتى. ئەنجانبايىنىڭ ئۇ ھاكاۋۇر بىلەن پەقەتلا خۇشى يوق ئىدى، ئۇنى كۆرسىلا جۇدۇنى ئۆرلەيتتى. شۇڭا، ئۇ تاق توختىدى. ئارقىسىغا يېنىپ يولنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى توختى موللام مەزىنىنىڭ چايخانىسىغا كىردى. ئۇ ئەمدىلا بىر پىيالە چاينى قولىغا ئېلىپ تۇرۇشىغىلا كوچىنىڭ ئۇ تەرىپىدىن بىر دىۋانە يىگىت ساپايى سوقۇپ كىرىپ كەلدى. قارىغاندا، ئۇ ئون توققۇز ـ يىگىرمە ياشلاردا باردەك كۆرۈنەتتى. كۆزىنى چالا يۇمۇۋېلىپ چاقپەلەكتەك پىرقىراپ ھۆكمەت ئۇقۇيتتى. بىر قولىدا ساپايىسىنى چېلىپ، يەنە بىر قولىنىڭ ئالىقىنىنى كەڭ ئېچىپ جامائەتكە تەڭلەيتتى. ساپايى ھالقىلىرىنىڭ شاراق ـ شۇرۇق سوقۇلۇشىغا ئۇنىڭ ھەربىر تەڭكەش ئىدى. ئۇ ھۆكمەت ئوقۇپ، ساپايىنى چېلىپ ئايلىنىپ يۇرۇپ مەمتىمىن ئولتۇرغان چايخانىنىڭ ئالدىغا كەلدى:

ـــ ھۇم ئاللا، ھۇم ئاللا ! ياھۇ، يامەن ھۇ ! مەشرەپ كەچتى جاندىن، بېشىنى قويۇپ ئاستانىلەرگە، رەھمەت ئەيلىمەسەن ئەي ناتىۋانلار، غېرىب ـ مىسكىن دىۋانىلەرگە، ھەق ـ ھەق ئاللاھۇ، ھەق، ھەق، ھەق !...

مەمتىمىنىڭ بىر ئادىمى ئۇنىڭغا بىر نان بەردى:

ـــ بولدى نېرى كەت ! بېگىمنىڭ بېشىنى تولا ئاغرىتماي !

دىۋانە يىگىت ساپايىسىنى شاراقشىتىپ چالغاچ ئاستا مېڭىپ

توختى موللام مەزننىڭ چايخانىسىنىڭ ئالدىغا كەلدى. جامائەت يىغىلىشقا باشلىدى، بىر دەمدىلا چايخانا ئالدى ئادەملەرگە تولۇپ كەتتى. دۇئانە يىگىت پىر - پىر چۆرگىلەيتتى، ئۇنىڭ مۇرىسىگە ئېسىۋالغان ئۇزۇن يەنجىسىمۇ خوددى چاقپەلەكنىڭ قانىتىدەك پىر - پىر پىرقىرايتتى. ئۇ ساما قىلىۋاتقان كىشىلەرنىڭ قولىغا تەلمۇرۇپ قارايتتى. بىر بوۋاي ئۇنىڭغا بىر زاغرا نان تەڭلىدى، ئۇ تەرلەپ سۇ بولۇپ كەتكەن پېشانىسى، يۇز - كۆزلىرىنى بەلۋېغىنىڭ ئۇچىدا سۈرتتى، ئاندىن ئاستا كېلىپ نانىنى ئىككى قوللاپ ئالدى. باشقىلارمۇ پۇل - پۇچەك، نان - پان سەدىقە قىلدى. ئۇ قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ئالقانلىرىنى كەڭ ئېچىپ دۇئا قىلدى:

— ئامىن ! خالايىق، خۇدا رىزقىڭلارنى كەم قىلمىغاي، دۇشمەن كۆزىدىن نېرى قىلغاي، ئەي خالايىق، مەندەك يېتىمگە بەرگەن سەدىقەڭلار قىيامەت كۈنىدە بېشىڭلارغا سايىۋەن بولغاي، ئامىن !...

ئۇ دۇئادىن كېيىن يەنجىسىنى دولىسىغا سېلىپ مېڭىشقا تەمشەلدى. دەل شۇ چاغدا ئەنجانباي كۇلۇمسىرەپ ئورنىدىن تۇردى - دە:

— ھەي يىگىت، مەيەرگە كېلىڭ، — دەپ ئۇنى يېنىغا چاقىردى.

ئۇنىڭ ئاۋازى بەكمۇ سىلىق، يېقىملىق ئىدى. چىرايىدا غەمخورلۇق، مېھرىبانلىق چىقىپ تۇراتتى. ئۇ بىر جۈپ نۇرلۇق كۆزىنى ئۇنىڭغا تىكتى. بىر قولىدا سارغۇچ بۇرۇتىنى سىلاپ تۇرۇپ، يەنە بىر قولىنى يىگىتنىڭ مۇرىسىگە قويدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ چىرايىدىن ئۇ يىگىتكە ئېچ ئاغرىتىۋاتقانلىقى، ئېچىنغانلىقى چىقىپ تۇراتتى. دەل شۇ چاغدا ئۇنىڭ كۆزى دۇئانىنىڭ مونچاقلىق قۇلىقىغا چۈشۈپ قالدى.

— نەچچە ياشقا كىردىڭىز؟

— ئانامنىڭ دېيىشچە، بۇ يىل ئوجمە پىششىقى كەلسە ئون

توققۇز ياشقا كىرىدىكەنمەن.

— ئاتا ـ ئانىڭىز تىلەمچىلىك قىلىدىغان ئوخشايدۇ ـ ھە؟

— دادام يوق، تاياقتا ئۆلۈپ كەتكەن. باينىڭ ئىككى ئۆكۈزى سوقۇشۇپ قېلىپ، بىرىنىڭ مۈڭگۈزى چېقىلىپ كەتسە، كالىغا ئوبدان قارىمىدىڭ دەپ ئۇرۇپتىكەن، بىر ئاي يېتىپ ئۆلۈپ كەتتى. ئانام بىز چوڭ بولغۇچە چىقىپتىكەن. ئەمدى بىز چىقمىز.

— سىلەر نەچچە بالا؟

— بىر قىز، ئىككى ئوغۇل؟

— سىز چوڭمۇ؟

— ياق، بىر ئاكام بار، ئۇمۇ چىقىدۇ.

ئەنجانبايىنىڭ كۆزلىرىدە غەزەپ ئوتلىرى يانىدى. ئۇ پۈتۈن بەدىنىدىكى قانلارنى خۇددى يۈزىگىلا يىغقاندەك قىزىرىپ كەتتى. «ئۇھ!» دەپ چوڭقۇر ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى ـ دە، ناۋايىغا قاراپ.

— ئۇستام، ئاۋۇ تەۋەڭدىكى نانلارنىڭ ھەممىسىنى مۇنۇ بالىنىڭ خالتىسىغا سېلىپ بەرسىلە، — دېدى.

ناۋاي سەل ھەيران بولغاندەك تۇرۇپلا قالدىيۇ، ئەنجانبايىنىڭ چىرايىغا قاراپ، شۇ ھامانلا نانلارنى جۇپتىن ـ جۇپتىن سانىاپ ئۇ يىگىتنىڭ يەنجىسىگە سېلىشقا باشلىدى:

— بىر جۇپ، ئىككى جۇپ، ئۈچ جۇپ... ئون جۇپ... يىگىرمە جۇپ... ھە، مانا ساقمۇساق ئەللىك جۇپ چىقتى، خالتىمۇ توشتى.

يىگىت ئۆزىگە شۇنچە كۆپ سەدىقە بەرگەن بۇ ئادەمگە ھەيران بولۇپ قاراپ تۇرۇپلا قالدى: «بۇ سېخىي ئادەم كىمدۇ؟ جاھاندا مۇشۇنداق قولى ئوچۇق ئادەممۇ بولىدىكەنا؟ ئون كۈن ساپايى سوقۇپ، كانىيى يىرتىلىپ كەتكۈدەك ۋارقىراپ يىغلاپ كارىكىرىسىمۇ يەنجىنىڭ يىرىمىمۇ توشمايتتى.»

ئەنجانباي يىگىتكە يەنە بىردەم تىكىلدى ـ دە، ئۇنىڭ باش ـ

ئايغىغا قاراپ:

ــ ھەي بىچارە يىگىت، ــ دېدى ھەسرەتلىك تىنىپ، ئاندىن ئۇچىسىدىكى يېڭىلا تىكتۇرگەن قىزىل چەكمەن چاپانىنى سىلىپ، يىگىتكە ئاۋايلاپقىنا كىيدۈرۈپ قويدى. بېشىدىكى كېلىشكەن بادامدوپپىنىمۇ يىگىتنىڭ بېشىغا كىيدۈردى. ئۇزۇن پەقەت ھېلىقى بادامدوپپا ئىچىدىكى ئاق شاپاقدوپپا بىلەنلا قالدى.

ــ ھەببەللى، ئوبدان ياراشتى، ــ دېدى ئۇ يىگىتكە سىنچىلاپ قاراپ، ــ ئىنىم، يوقسۇزلۇق ھەممە كەمبەغەلنىڭ بېشىدا بار. شۇنداق، يوقسۇزلۇق تاشتىن قاتتىق. جىگەرلىك بولساقلا يوقسۇزلۇقنى يوقاتقىلى بولىدۇ. ياش ئىكەنسىز، قاۋۇل ئىكەنسىز، رەڭگىڭىزمۇ پاكىز ئىكەن، بۇنىڭدىن كېيىن بۇنداق سەت ئىشنى قىلمايسىز. نەدىن بولىسىز؟

ــ خانئېرىقتىن.

ــ ھە، مانا، ئوبدانلا يۇرتىڭىز بار ئىكەن. ئۇنداق قىلماڭ. ئەكىلىڭ ساپايىڭىزنى، ــ دېۋانە يىگىت ساپايىنى ئىككى قوللاپ ئۇزاتتى. ئەنجانىلىق ساپايىنى ئۆرۈپ ـ چۆرۈپ كۆردى ـ دە، چۆرۈپلا دۇكانىنىڭ ئۆگزىسىگە تاشلىۋەتتى، ــ ئۆيگە بېرىپ ئانىڭىز، ئاكىڭىز بىلەن ئوبدان مەسلىھەت قىلىڭ. ھۇنەر ئۆگىنىڭ، ئوقەت قىلىڭ، تىلەمچىلىك نومۇس!

يىگىت يەرگە قاراپ تۇرۇپ دۇدۇقلىدى:

ــ ئاكا، دېگەنلىرىڭۇ ناۋاتتىن تاتلىق گەپ بولدى. بىزمۇ شۇنداق قىلايلى دېگەن، ئىككى تەڭگە بىرنېمە قىپتىكەنمىز، شۇنىمۇ «داداڭدىن قالغان قەرز» دەپ تارتىۋالدى. بىرنېمە دېمىسەك بوزەك قىلىدۇ، دەيلى دېسەك كۆچىمىز يەتمەيدۇ، پېشانىگە پۈتۈلگەننى تارتماقتىن باشقا چارە يوق ئىكەن.

ــ ئىنىم، جاھاندا ئادەمنى بوزەك قىلىدىغانلار ئاز، بوزەك بولىدىغانلار كۆپ، بوزەك بولساق بوزەك قىلىۋېرىدۇ. يۇرتۇڭلاردا سىلەردەك ياشلار كۆپ. ئادەم بوزەك قىلىدىغانلارغا ھەممىڭلار

بىرلىشىپ ئۆزۈڭلارنى ئوبدان تونۇتۇپ قويۇڭلار ! ئاغىنىلەرنى توپلاڭ، ھەممىڭلار بىرلىشىپ ئېلىشىڭلار ئۇلار سىلەرنى ئۇنداق ئاسان بوزەك قىلالمايدۇ ! ھەر ۋاقىت مۇشتۇمنى تۇگۇپ تۇرۇش كېرەك ! بىز يەنە كۆرۈشۈپ تۇرايلى.

— خۇدايىم كۆرۈشۈپ تۇرۇشقا نېسىپ قىلار. ئىلاھىم.

يىگىت قايتا ـ قايتا تەزىم قىلدى، چايخانا ئالدىغا توپلاشقانلار غۇلغۇلا قىلىشىپ قالدى.

— راست دەيدۇ، توپلاشمىساق ئۇلارغا تېتىغلى بولمايدۇ !

ئۇلار غۇلغۇلا قىلىشۇاتقاندا يىراقتىن ھېلىقى دۇئانە يىگىتنىڭ قوشاق قوشۇپ ئېيتقان ناخشا ساداسى ئاڭلىنىشقا باشلىدى.

ئەسكەرلىككە تۇتۇپ كەتتى،
كەمبەغەل ياش يىگىتلەرنى.
چالا قويماي بۇلاپ كەتتى،
بۇغداي، قوناق ھەم ياغلارنى.
...

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئون ئۈچىنچى باب

«مېنىڭ ماكانىم ئوپال»

ئوپال، 1942 ـ يىلى 6 ـ ئاي، دۈشەنبە.

بۈنكۈدىن بىر ئاي ئىلگىرى مەمتىمىن بەگ ئىنىسى ئابلىزنى يېنىغا چاقىرتتى:

ـــ خوش، لەلىكلەپ نېمە ئىشلارنى قىلىپ يۈرىسەن؟ ـــ دېدى ئۇ ئىنىسىغا چەكچىيىپ قاراپ.

ئابلىز سەل چۆچۈدى. ھەيران بولۇپ تۇرۇپلا قالدى. «توۋا، شۇ چاغقىچە ئاكىسى ئۇنىڭغا بۈنداق سەت ئالايمايتتى. ئەتىۋارلاپ ئىنىم دەپ ئاغزىدىن چۈشۈرمەيتتى. ئۇنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتىنى قىلىپ، (سىلى... ئۆزلىرى) دەپ سىلىق سۆزلەيتتى، بۈگۈن نېمە بولدىكىنتاڭ! ياكى ھېلىقى تۇل خوتۇنىنىڭ قىزى سەلىمەكنى ئۇلۇشكۇن قوناقلىقتا تۇتۇۋالغىنىمنى ناۋادا بىرى كۆرۈپ قالغان بولسا، چېقىشتۇرغانمىدۇ يا؟ ياكى ئۇ پاسكىنا ئۆزى كېلىپ... ياق، ياق، بۇنىڭ كارى چاغلىق. ئىلگىرى ئاكىسى بۈنداق ئىشلارغا كۆزىنىڭ قىرىنمۇ سالمىغان، ئەرز قىلغۇچىلارنىڭ چالمىسىنى سۈغا چىلاشتۇرۇپ قويغان... ياكى قەشقەرگە ئاپىرىپ سېتىپ كېلىشكە ئەۋەتكەن قوتازلار توغرىسىدا ئاكامغا ئەرز قىلغانمىدۇ؟ ياق، ئۇنىڭغا ئۇنچىلىك ئاچچىقلانمايدۇ. ئۆتكەن قېتىم ئاشۇ قىرغىزلارنىڭ يىگىرمە نەچچە قويىنى كېچىدە ئەكېلىپ قاسساپقا ساتقاندا ئاكىسى كۆرۈپ غىڭ قىلمىغان تۇرسا، تۆت قوتازغا نېمە دەيتتى؟ زادى نېمە بولغانىدۇ؟ چۈشى بۇزۇلۇپ قالدىمۇ يەنە».

— هېچ ئىش، كەينىلىرىدىن سايىلىرىدەك ئەگىشىپ يۈرۈپ يۈرت سوراشنى ئۆگىنىۋاتىمەن، — دېدى ئابلىز دۇدۇقلاپ.

بەگ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى:

— ھەي پەمسىز ئىنىم، ئۇ ئىشنى دېمىدىم، ئەنجانباي توغرۇلۇق سۆزلەۋاتىمەن، ئەنجانباي !...

— ھە، ئەنجانباي؟

— ھەئە، ئەنجانباي. قارا سېنى، مەن نەچچە يۈرتنىڭ بەگلىرىنىڭ بېگىمەن. سالاي دېسەم قوشۇم، ئالاي دېسەم كۆچۈم بار ئىسمى جىسمىغا لايىق بەگمەن. ھەر ـ ھەر كاتتا يۈرتلارنى ئالىقىنىدا لايدەك مىجىپ تۇتۇپ تۇرالايدىغان ئاشۇنداق سالاپەتلىك بەگلەر مېنىڭ ئالدىمدا چۈجىدەك چۆكۈلداپ، بەزگەكتەك تىترەۋاتقان مۇشۇ زامانىدىزە، ئاشۇ ئەنجانبايدەك قاپاق نۇچىلار مېنى كۆزگە ئىلماي بويىنىنى خادىدەك تۇز تۇتۇپ مەيدىسىنى كېرىپ يۈرۈۋاتسا، كىشىلەرنى يولدىن چىقىرىپ مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلىماس قىلىپ قويۇۋاتسا، سەن مېنىڭ ئىنىم تۇرۇپ بۇنىڭ بىلەن كارىڭ بولمايۋاتسا، شۇنىڭغا ئاچچىقىم كېلىۋاتىدۇ.

— مەن... مەن...

— ھە، بولدى، بولدى، تىلىڭنى تولا چاينىپ زەردەمنى قاينىتما ! ئارتۇقچە گەپ ئېشەككە يۈك. مۇنداق قىل. سەن ئىلاج قىلىپ ئەنجانبايىنى بىر جېدەلگە تىقىپ قوي، قان تۆكۈلىدىغان، جان چىقىدىغان بولسۇن. ئىشنىڭ پۈتكىنى شۇ ! ئۇ چاغدا ئۇنىڭ ئىككى پۇتى بىر ئۆتۈككە تىقىلىدۇ، تۇرمىدە سېسىپ تۈگەيدۇ. ھېچبولمىغاندا بىرنەچچە زامان قۇلىقىمىز تىنچ بولىدۇ.

ئابلىز ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ بىر ھەپتىنى ئۆتكۈزدى. ئاخىر كۆڭلىگە بىر شۇملۇقنى پۈكتى.

بۈگۈنكى بازار تازا قىزىغاندى. ئادەمنىڭ تولىلىقىدىن ئۇيان ـ بۇيان مېڭىشمۇ تەس ئىدى. ئابلىز تىقما ـ تىقماق ئادەملەر ئارىسىغا يوغانلا بىر باغدات خورازنى كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى ـ

ده، كانىيى يىرتىلغۇدەك ۋارقىرىدى:

ــ هوي خالايىق، ئاڭلىمىدىم، ئىشتىمىدىم دىمەڭلار، مىنىڭ بۇ خورىزىم نۇرغۇن خورازلارنى پاخشە قىلىپ قاچۇردى، ماختانغانلارنىڭ تاۋۇزىنى قولتۇقىدىن چۇشۇرۇۋەتتى. ئاڭلىسام، ئەنجانبايىنىڭ ئىنىسى قادىرخانىنىڭ بوز خورىزى بارمىش، شۇ خورىزى بىلەن ماختىنىپ بازارغا پاتماي قاپتۇ. نوچى بولسا بۇگۈن جامائەت ئوتتۇرىسىدا مېنىڭ خورىزىم بىلەن ئۇنىڭ خورىزى مەيدانغا چۇشسۇن ! بۇنىڭدىن قورقسا قىزىل شەلپەر ئىشتان كىيىپ، بازارنى بىر ئايلىنىپ چىقسۇن !

ئۇنىڭ ئەتراپىدا توپلىشىپ تۇرۇشقان بىرنەچچە ساقلاندى تەڭلا چۇرقىراشتى:

ــ شۇنداق قىلسۇن، شەلپەر ئىشتان كىيسۇن !

ــ ها ــ ها ــ ها !...

بۇ گەپ هايال ئۆتمەي قادىرخانىنىڭ قۇلىقىغا يەتتى. هېلىقى ساقلاندىلار ئۇنى ــ بۇنى دەپ قادىرخاننى ئېچىتتى ــ ده، ئۇنىڭ ئوغىسىنى قاينىتىۋەتتى.

ــ بولدى، مەيدانغا چۇشتۇم. يېتىپ ئۆلگۈچە ئېتىپ ئۆلگەن ياخشى. لېكىن، قادىرخانىنىڭ توخۇ سوقۇشتۇرۇش نىيىتى بولمىسا خوراز نېمىش قىلسۇن. ئۇ ئاچچىقىدا بىر قوينى يېتىلدى ــ ده، توخۇ بازىرى تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئۇ توخۇ بازىرىغا يېقىنلا قالغاندا بىرى ئۇنىڭ يېڭىدىن تارتتى. ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ قاراپ كۆزلىرىنى چاپاق باسقان ۋېجىك بىر بوۋايغا كۆزى چۇشتى. قادىرخان تۇرۇپلا قېلىپ «نېمە گەپ» دېگەندەك قىلىپ ئۇنىڭغا تىكىلدى.

بوۋاي ئالدىرىماي قولتۇقىدىكى خۇددى چالا يۇڭدالغاندەك بولۇپ قالغان، ئالاپاساق پەيلىرى ئارىسىدىن قىپقىزىل ئەتلىرى كۆرۈنۈپ قالغان كىچىك، كۆرۈمسىز خورازنى ئۇنىڭغا تەڭلىدى:

ــ يىگىت، مۇشۇ خورازنى سېلىپ باقسىلا.

قادىرخان بۇ ئۆلۈمجان خورازغا شۇنداق بىر قاراپلا تېرىكتى:

ـــ هوي ئاتا، مېنى مازاق قىلمىغان سىلى قالدىلىمۇ ئەمدى. مۇشۇ ھۆپۈپتەك بىرنېمىنى ماڭا تەڭلەپزە، مېنى ئاشۇ خۇمسىنىڭ ئالدىدا يەرگە قاراتماقچىمۇ سىلى، كۆتۈرسىلە نېرى !

بوۋاي چاپاق كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ ئۇنىڭغا تىكىلدى:

ـــ كىچىك، كۆرۈمسىز كۆرۈۋاتامدىلا. نادان بولمىسىلا. مالنىڭ خۇيىنى ئىگىسى بىلىدۇ، خاتىرجەم بولسىلا، بۇركۈتكە بەرگۈسىز جانىۋار، سىلىنى يەرگە قاراتمايدۇ. ئابلىزخان باغداتنى ئالغان يەردە مەنمۇ بار، سىلىگە سالمەن دېگەننى ئاڭلاپ، سىلى ئۈچۈن ئەمەس، ئەنجانباي ئۈچۈن مۇشۇ خورازنى ئەكەلدىم. قاچان مەيدانغا چۈشىدىكىن دەپ ساقلاپ يۈرگىلى ئۈچ بازار بولۇپ قالدى. سىلى ئەنجانبايىنىڭ ئىنىسى بولمىغان بولسىلا تىللاغا ساتمايتتىم. ناۋادا يېڭىلسە مۇشۇ توخۇغا يەنە بىر قوي قوشۇپ بېرىمەن، يەڭسە ماڭا ئىككى قوي بېرىدىلا. ئەنجانبايىنى دېمىسەم بۇنداق قىلىپمۇ يۈرمەيتتىم.

ئەمدى قادىرخانغا ھېچقانداق شەككە ئورۇن قالمىدى، گەپ قىلمايلا قولىدىكى قوينى بوۋايغا بېرىۋەتتى.

*　　*　　*

خورازلارنى سوقۇشتۇرۇش ئۇچۇن، ئاختاملىقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى داڭگال ـ چالمىلىرى يوق كەڭرى بىر ئېتىز تاللاندى. بازاردىن توپلىشىپ چىققان جامائەت قىرنى پاسىل قىلىپ چۆرىدەپ تۇرۇشتى.

خورازلار قۇچاقتا ئىدى. بىر ـ بىرىنى كۆرۈپلا چۆچۈشتى. خۇددى قارا ياقۇتتەك قاپقارا كۆزلىرى ھېلى چاچراپ چىقىپ كېتىدىغاندەك چەكچىيىشتى، بويۇنلىرى سوزۇلۇپ تىككىدە بولدى. تاجلىرى شەلپەردەك قىزاردى، ھوقۇقلاپ تېپىرلىدى، تېپىرلاپ ـ تېپىرلاپ خۇددى بەسلەشكەندەك ئىككىلىسى تەڭلا ئۇزۇپ ـ ئۇزۇپ چىللاشقا باشلىدى. ئۇلارنىڭ ئىگىلىرى

بۇرۇتلىرى ئەمدىلا خەت تارتقان كېلىشكەن، تەمىل يىگىتلەر ئىدى. شۇ تاپتا ئۇلارمۇ تېپىرلاپ تۇرالماي قالدى. كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ بىر ـ بىرىگە مىختەك قادالدى.

ـــ قېنى قادىر، ئەمىسە گېپىمىز گەپ ـ ھە؟ دېدى يوغانلا باغداتنى كۆتۈرۈۋالغان ئابلىز تەئەددىي بىلەن. ـــ قولۇڭدىكى پاختەك ھېلى ئاسمان تاپان بولغاندا شەلپەر ئىشتان كىيمەيدىغانسەن؟ نومۇس قىلماي تېخى سارغا يارىمىغان بىرنېمىنى مەيدانغا كۆتۈرۈپ كىرگىنىنى !

ـــ گېپىم گەپ ! ـــ دېدى قادىرمۇ بوش كەلمەي قولىدىكى قىزىل خورازنى سىلاپ تۇرۇپ، ـــ سېنىڭ ئاۋۇ ھۆپۈپۈڭ پاخشە بولۇپ قالسا ئەۋرەت لاتاڭنى يۇزۇڭگە يېپىۋالمىغىن جۇمۇ !

ـــ يوغان گەپنى قوي، ھېلى كۆرىمىز نوچىلىقىڭنى ! قېنى نېمىنى دو تىكسەن؟

ـــ مەن بىلەن توخۇ سوقۇشتۇرىمەن، دەپ داۋراڭ سالغان سەن ئۆزۈڭ دېگىن !

ـــ قارا تورپاقنى ئالمەن. داداڭ ساڭا چىچقاق توخۇ بېرىشكىمۇ ئۇنىمايۋاتسا، تورپاققا چىدامدۇ؟ !

ـــ چىدايدۇ، ئەنە ئاۋۇ ئوجمىگە باغلاپ قويدۇم.

جامائەت گۈرىدە قايرىلىپ قادىر كۆرسەتكەن تەرەپكە قاراشتى. دېگەندەك، توپتەك سەمرىگەن يوغانلا بىر قارا تورپاق ئالدى پۇتلىرىدا يەر تاتىلاپ توپىنى چاچرىتىپ تۇرۇپ ئوجمىگە بېشىنى سۇركەۋاتاتتى.

ـــ خوش، ئۆزۈڭچۇ؟ تاغدىن ئوغرىلاپ ئېلىپ كەلگىنىڭ بارمۇ ياكى داداڭدىن سوراپ بېرەمسەن؟

ـــ ھىم، تېخى، سەنمۇ ئۆزۈڭ دېگىن !

ـــ ئالا ئايغىرىڭنى تىك !

ـــ ئوخلىماي چوش كۆرمە ! ئوندىق پاختەكتىن مىڭنى ساساڭمۇ مېنىڭ ئۇ قارا قوشۇم كۆزىنى مىت قىلمايدۇ. نوچى بولساڭ ئوتوۋال. ئايغىر ئەنە ئاۋۇ تامنىڭ قېشىدا.

جامائەت ئۇ كۆرسەتكەن تەرەپكە تەڭلا قاراشتى. دېگەندەك، يىراقتىكى سوقما تام قېشىدا بىر ئادەم ئالا ئايغىرنى يېتىلەپ يۈرەتتى. ئايغىر تىنىم تاپماي يەر چاپچىپ توپا توزۇتۇۋاتاتتى، كىچىككىنە قۇلاقلىرىنى دىڭشىدە تۇتۇپ كىشنەپ توختمايتتى.

— گېپىمىز گەپ - ھە؟!

— گەپ، گەپمۇ ئېغىزدىن چىقىدۇ. جانمۇ ئېغىزدىن!

— خوپ!

ئۇلار قوللىرىنى يەرگە پاق - پۇق ئۇرۇپ توپىغا سۈركەشتى، ئاندىن بىر - بىرىنىڭ قوللىرىنى چىڭ قىسىشتى. بۇ ئۇلارنىڭ ۋەدىلىرىدە تۇرۇش ئۈچۈن قىلغان قەسەملىرى ئىدى.

خورازلار ئوتتۇرىغا تاشلاندى. دېمىسىمۇ قىزىل خوراز باغداتتىن خېلىلا كىچىك ئىدى. ئۇ باغداتنىڭ قېشىدا خۇددى مېكىيانغا ئەگىشىپ يۈرگەن چۈجىگىلا ئوخشايتتى.

خورازلار خۇددى دانلاۋاتقاندەك بېشىنى تۇمشۇقلىرى يەرگە تەگكۈدەك ئېگىپ بىر - بىرىگە ھۇرپەيدى. قاناتلىرىنى پاق - پۇق قېقىپ خورزەكلىرىنى خۇددى يەلپۈگۈچتەك ئېچىپ تىكىكىدە قىلدى - دە، غەزەپ بىلەن بىر - بىرىگە ئېتىلدى. باغدات ئايلىنىپ بولغۇچە قىزىل خوراز ياندىن كېلىپ ئۇنىڭغا ئىككى ئېتىلىپلا بەدەر قاچتى. جامائەت ئىچىدە غۇلغۇلا باشلاندى.

— قاچتى!

— ياق، بازلاۋاتىدۇ، پەنخودەك قىلىدۇ.

— قاچتى!

— قىزىلنىڭ كارامىتى باردەك.

— باغدات ئېشەكتەك تۇرسا!

— قانچە پۇل تىكسەن؟!

— قارىغۇ!...

— كۆزۈڭگە ئىشتان كىيىۋالدىڭما؟

— ئاناڭنى، يان باسماي سۆزلە!

— هه، هه، بولدی، بولدی، كىشى ئۇچۇن يىگەن مۇشت، هوننا‌قتا تۇرۇپ قالغان سۆڭەكلىك گۆش!

— خالانىڭ يان ياغىچىمۇ ئۆزى بىلەن بىللە!

قىزىل خوراز قىچىۋەردى، هىچ توختايدىغاندەك ئەسەبىي سوقۇشقۇدەك ئەپتىمۇ يوق، تۇگۈلۈپ قاچقىنى قاچقان. لېكىن بۇنىڭلىق بىلەن يېڭىلدى دېگىلى بولمايدۇ ـ دە، ۋاك دېگەن هېساب. لېكىن، قاچان ۋاك دەيدۇ؟ بۇنى هىچ كىشى بىلمەيدۇ. شۇنداق بولسىمۇ جامائەتنىڭ قىزىل خورازدىن كۆڭلى سۇۋۇدى، هامان يېڭىلدۇ دەپ جەزملەشتۇردى، قىزىل خورازنى بوش چاغلىغىلى بولمايدۇ، دەپ بەسلەشكەنلەرمۇ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ جىمىپ قېلىشتى. پەقەت هېلىلا بۇ قىزىل خورازنى بىر قويغا تېگىشىپ بەرگەن هېلىقى بوۋايلا مەدىر ـ سەدىر قىلمىدى، هېلى كۆرىمىز دېگەندەك خاتىرجەم تۇرىۋەردى.

شۇ تاپتا قادىر قاتتىق پۇشايمان قىلىۋاتاتتى. بوۋاي ماختاپ بەرسە، ئالدىنىپ بىر قوينى موككىدە ئۇنىڭغا تۇتقۇزۇپ قويغىنى ئۈچۈن ئۆزىنى مىڭنى تىللايتتى. ئاشۇ ئەبگار قېرى ئالدىنى توسۇۋالمىغان بولسا، بۇنىڭدىن ياخشىراق خورازنى بازاردىن ئالاتتى. ئابلىزنىڭ غالىبلارچە بېلىنى تۇتۇپ هەجىيىپ كۆز ـ كۆز قىلىپ، ئۆزىنى مەسخىرە قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تېخىمۇ ئەلەم قىلدى. ئۇنىڭ قادىر بىلەن بۇگۈن توخۇ سوقۇشتۇرىمەن، بۇگۈن مەيدانغا چۈشمەسە قىزىل شەلپەر ئىشتان كىيىپ، بېشىغا رومال ئارتىپ بازارنى ئايلانسۇن دېگەن گېپى زەردىسىنى قايناتمىغان بولسا، مۇشۇنداق هۆپۈپكە ئوخشايدىغان كىچىك خورازنى كۆتۈرۈپ مەيدانغا كىرمەيتتى. هەي، بۇۋاينىڭ داڭلاپ بېرىشگە ئالدىنىپ ئىشىنىپ كەتتى ـ دە! قېرىشقاندەك ماۋۇ سەت خورازنىڭ! كەكلىكتەك يورغىلاپ قاچقىنىنى! هەي نەسچىلىك، خەپ بوۋاي!...

— ۋۇي، دېگەندەك، قىزىل خوراز راست پەنجۈكەن، ئۇ قېچىۋېتىپ باغداتقا تۇيۇقسىزلا ئېتىلىپ پەشۋا قويدى. يەنە

قاچتى، يەنە پەشۋا قويدى. ئاخىر باغدات ھېرىپ توختىدى. لېكىن، دەل شۇ چاغدا قىزىل خوراز ئارقىسىغا يېنىپ بىرلا پەشۋا قويغاندى، ئويلىمىغان يەردە باغداتنىڭ چاڭگىلىغا چۈشۈپ قالدى. باغدات ئۇنى باسماقداپ چوقۇيتتى، چوقۇپ چىشلەپ سىلكىيتتى. قىزىل خورازنىڭ تاجى، بوينى قىپقىزىل قانغا بويالدى، لېكىن، ۋاك دېمىدى.

جامائەت «ھە، مانا، مانا قىزىلى بولالمىدى، پاخشە بولمىدىغان بولدى، قارا تورپاق قولدىن كەتتى» دەپ تۇرۇشقاندا، قىزىل خوراز بىرلا سىلكىنىپ باغداتنىڭ چاڭگىلىدىن بوشاندى ـ دە، بەدەر قاچتى. لېكىن، باغداتنىڭ قوغلىغۇدەك مادارى قالمىغانىدى. ئۇ تۇمشۇقىنى سوزۇپ دەلدۇگۇنۇپ تۇرۇپ قالدى. دەل شۇ چاغدا قىزىل خوراز ياندىن كېلىپلا ئېتىلدى ـ دە، باغداتنىڭ توم تاجىنى بىرنەچچىنى چوقۇپلا قاچتى. باغدات قوغلىيالمىدى، قىزىل خوراز يەنە ئارقىسىغا ياندى. شىددەت بىلەن ئېتىلىپ باغداتنى چوقۇلاۋەردى. ئۇياندىن كېلىپ ئېتىلىپ، بۇياندىن كېلىپ ئېتىلىپ چوقۇپ باغداتنى ھالسىراتتى، شۇنداقتىمۇ باغدات يەنە بوش كەلمىدى، تۇمشۇقىنى سوزۇپ چوقۇپمۇ باقتى. لېكىن، كار قىلمىدى. قىزىل خوراز بىر سەكرەپلا باغداتنىڭ ئۇستىگە چىقىۋېلىپ ئۇنىڭ توم تاجىنى چىشلەپ، سىلكىشلەۋەردى، ئاخىر باغدات بولالمىدى، تۇمشۇقىنى يەرگە تىرەپ بىرنەچچە قېتىم «ۋاك ـ ۋاك» دەۋەتتى.

ـــ ۋاھا ! باغدات ۋاك دېدى. پاخشە بولدى، ـــ جامائەت چۇرقىرىشىپ كېتىشتى.

ـــ دېمىدىمما، ئەنە شۇ قىزىل خوراز يېڭىدۇ، دەپ.

باغداتنىڭ ۋاك دېيىشى بىلەن تەڭ ئۆزىنىڭ خورىزىنىڭ پاخشە بولغانلىقىدىن قاتتىق ئىزا تارتقان ئابلىز بېرىپلا قىزىل خورازنى تېپىۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن جېدەل باشلاندى.

ـــ ھوي چىدىماس، خورىزىمنى نېمىشقا تېپىسەن؟ !

ـــ كىم تەپتى؟ ! ئۆزى پاخشە بولۇپ ۋاك دېدىغۇ !

www.uyghurkitap.com

ـــ هەي قارا يۈز، نومۇسسىز ئەبلەخ، شۇنچە كۆپ جامائەت كۆرۈپ تۇرۇۋاتسا، قارا يۈزلۈك قىلىپ يەنە يالغان سۆزلەۋاتسىنا !

ـــ جۆيلۇمە، كىم چىدىماس؟ ئاشۇ پاختەكتىن شۇشۇ قەدەر قۇش يېگىلەمدۇ؟ سېنىڭ ئۇنداق ئوسۇرۇق گېپىڭگە كىم ئىشىنىدۇ؟ !

ـــ ئەنە يېگىلىدىغۇ؟ ۋاك دېدىغۇ؟

ـــ سېنىڭ ۋاك دېدى.

ـــ سەن تەپسەڭ ۋاك دېمەمتى هايۋان !

ـــ كىم تەپتى؟ !

قادىر ئەمدى ئۆزىنى تۇتۇۋالالمىدى، غەزەپ ئاچچىقى كەلدى.

ـــ ماڭە نېرى، ئايغىر مېنىڭ ! ـــ ئۇ جامائەت ئوتتۇرىسىدىن ئات تەرەپكە ماڭدى.

ـــ ئايغىردا هەققىڭ يوق، هوي بۇلاڭچى !

ئابلىز بىرلا ئېسىلىپ قادىرنىڭ ئاق كۆڭلىكىنىڭ ياقىسىنى ۋارتتىدە يىرتىۋەتتى. قادىر غەزەپ بىلەن بىر مۇشت ئاتتى. ئابلىزنىڭ بۇرنىدىن ئوقەتەك قان كەتتى، بىردەمدىلا ئۇنىڭ كىيىملىرىنىڭ ئالدى قانغا بويالدى.

ئابلىزنىڭ مەقسىتى توخۇ سوقۇشتۇرۇشنى باهانە قىلىپ جېدەل چىقىرىش ئىدى. شۇڭا، ئۇ ئاغىنىلىرى بىلەن مۇنداق كېلىشكەنىدى: ئابلىز قادىرنى يېگىدۇ (بۇ شەك ـ شۇبهىسىز)، ئاندىن ئۇنىڭ يېغىرىغا تېگىدىغان سەت گەپلەرنى قىلىدۇ (بۇنى يادلاپمۇ بولدى)، زەردىسىنى قاينىتىپ قول سېلىشقا زورلايدۇ. ئۇ قول سالىدىغان چاغدا جامائەت ئىچىدە يۇشۇرۇنۇپ تۇرغان ئاغىنىلىرى ئېتىلىپ چىقىپ ئۇنى راسا دۇمبالايدۇ. بىرى ئالدىن بېرىپ مۇشۇ ئىشنىڭ ئۈستىگە دەل ئۇلگۇرتۇپ ئەنجانباينى گوللاپ ئېلىپ كېلىدۇ.

ـــ قالدىسغا ئۆزۈم ئىگە، ـــ دېدى ئۇ مەيدىسىگە مۇشتلاپ، ـــ سىلەرنىڭ كارىڭلار بولمىسۇن.

قالدىسى ئاسان، ئەنجانباي قادىرنى ئاجرىتىۋاتقاندا پەملەپ تۇرۇپ ئۇنىڭ ئۆتۈكىنىڭ قونچىدىكى پىچىقىنى سۇغۇرۇپ ئالىدۇ ـ دە، كىشىلەرگە سەزدۈرمەيلا ئۆزىنىڭ ئاغىنىلىرىنىڭ بىرىنىڭ ئۆلىدىغان يېرىگە تىقىۋېتىدۇ. پىچاق ئەنجانبايىنىڭ بولغانلىقتىن، ھەممە ئادەم ئەنجانباي پىچاق ساپتۇ، دەپ بىلىدۇ. ئەنجانباي تۇرمىدە سېسىپ تۇگەيدۇ.

ئەپسۇس، ئىش تەتۇر كەلدى، تەقدىر ئۇنى ئالدىدى، ئىشنى بۇزغان ئاشۇ داڭدار باغدات، ئىسىت ! بىر ئاتقا تېگىشىپ كەلگىنى تېخى ! جامائەتنىڭ ئالدىدا قادىرنىڭ قولىدا يېڭىلدى! ئاغزى ـ بۇرنى قان بولدى، رەسۋا بولدى. ئابلىز ئەلەمگە چىدىماي يىغلىۋەتتى.

جېدەل چىقىپتۇ، بېگىمنىڭ ئىنىسى بىلەن ئەنجانبايىنىڭ ئىنىسى ئۇرۇشۇپ قاپتۇ، دېگەن خەۋەر بىردەمدىلا پۇر كەتتى. جامائەت «ئاقىۋىتى قانداق بولار؟» دېيىشىپ توختۇ سوقۇشتۇرۇش مەيدانىغا چېپىشتى. دېگەندەك، ئابلىزنىڭ خەسە كۆڭلىكى يىرتىلغان، ئاغزى، بۇرنى قان ئىدى. ئۇ كالىدەك ھۆڭگىرەپ يىغلاۋاتاتتى. قىستا ـ قىستاڭچىلىقتا كىشىلەر بويۇنلىرىنى سوزۇشۇپ ئۇلارغا قارايتتى. قادىر مەيدانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قاپىقىنى تۇرۇپ زوڭلا ئولتۇراتتى.

— پوش، پوش، بېگىم كەلدى، يولنى بىكارلاڭلار !

— ھاي كۆكەملەر، نېرى تۇرۇش ! قامچا يەيسەن ! يولنى بوشات !

ئوخشاشلا تالالىق شايى شاپاقدوپپا، ئاق كۆڭلەك كىيگەن ئىككى دورغا مىخلىق چوماقلارنى كۆتۇرۇشكەن ھالدا تۇمشۇقى ئۇچلۇق كەشلىرىنى كالاپلىتىپ مېڭىپ، كىشىلەرنى ئۇيان ـ بۇيان ئىتتىرگىلى تۇردى. جامائەت چۆچۈدى. ئالاقزادە بولۇشۇپ يانغا قىستىشىپ ئارىلىقنى بوشاتتى، تارغىنا يول ئېچىلدى، بەگ ھەيۋە بىلەن كىرىپ كەلدى. سىم قامچىسىنى كەينىگە تۇتۇپ، قورسىقىنى پومپايتىپ غادايغىنىچە ئەتراپىغا كۆزلىرىنى پال ـ

پۇل پارقىرىتىپ قاراپ قويۇپ، كېلىپ ئىنىسىنىڭ ئالدىدا توختىدى. ئۇنىڭ باش ـ ئايىغىغا تازا قارىۋېلىپ ئاغزىنى پۇرۇشتۇردى ـ ده، قادىرغا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ ھوۋلىدى. ئاندىن يەنە ئىنىسىغا تىكىلدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ تازا ئاچچىقى كەلگەنىدى، دورداي كالپۇكلىرى لىك ـ لىك لىكىلدايتتى. قامچا تۇتقان قوللىرى لاغىلداپ تىترەيتتى.

ـــ نېمە بولدۇڭ؟ سۆزلە!

ئابلىز «ماۋۇ قەلەندەر مېنى ئۇرۇۋاتىدۇ» دەپلا پاكىتلىدە يىغلىۋەتتى.

ـــ نېمىشقا ئۇرىدىكەن؟ بىرنېمىسىنى ئېلىۋالغانمىدىڭ ئۇ ئۇششۇق كۆكەمىلەرنىڭ؟ دېدەك ئەمگەن ئۇ غالچىلار ئەمدىزە مېنىڭ ئىنىمغا قول سالغۇدەك بوپتۇمۇ؟ ۋۇي قادىق! سەن نېمانچە يوغىناپ كەتتىڭ، يۇز ـ خاتىر يوقمۇ؟ ھۇ ئۆزىنى بىلمىگەن تېگى پەس!

غەزىپىنى باسالماي لېۋىنى چىشلەپ تۇرغان قادىرنىڭ ئەمدى چىدىغۇچىلىكى قالمىدى:

ـــ بېگىم، جامائەتتىن سورىسىلا، گۇناھ زادى كىمدە، بىلىپ بىرنېمە دېمەمدىلا؟ نېمانچە ئاغزىلىرىنى بۇزىدىلا؟ بۇ چىدىماس خوراز سوقۇشتۇرمەن دېگۈچە، تۇخۇمىچىلىق قىلسا بولمامدۇ؟

جامائەت ئاغزىلىرىنى تۇتۇشۇپ پىخ ـ پىخ كۈلۈشۈپ كەتتى.

ـــ گەپتە تازا بابلىدى، چىدىماسلىق قىلغۇچە خوتۇن كىشىدەك توقۇمىچىلىق قىلسا بولمامدۇ؟

ـــ بوش كەلمە، ئىتقا كالتەك كېرەك. ئېشەككە سانجىغاق!

پىخ ـ پىخ كۈلكە بىردىنلا پاراق ـ پۇرۇق كۈلكىگە ئايلىنىپ مەيدانىنى بىر ئالدى:

ـــ ھا ـ ھا! ھا ـ ھا!...

ـــ ...

بۇ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ يېراقتىكىلەرنىمۇ ئۆزىگە تارتتى. ئۇلار پالاقشىپ كېلىپ توپقا قوشۇلدى، قىستا ـ قىستاڭچىلىق

ئەۋجىگە چىقتى. يۇرت ئاقساقاللىرى، يۇزبېشىلەرمۇ پەيدا بولدى. توپ ئىچىدىن بىرى «ئاپىلا، ئەنجانباي ئاكامۇ كەپتۇ ئەمەسمۇ. بەگ بەك كۆرەڭلەپ كەتمىسە بولاتتى، چاتاق بولمىدىغان بولدى. بەگ يوغانلىق قىلغىنىغا بۇرنى - قۇلىقىغچە توپىدىغان بولدى» دېدى. جامائەت ئەنسىزلىك بىلەن ئۇيان - بۇيان قارىدى. دېگەندەك، ئەنجانباي كەينىدىرەك تۇراتتى، ئۇنىڭ گەۋدىلىك بەستى كىشىلەردىن بىر غېرىچ ئېگىز كۆرۈنەتتى. ئۇ تەمكىن ئىدى. خۇددى تاماشا كۆرۈۋاتقاندەك بەخىرامان تۇراتتى. كىمدۇر بىرى ئەنجانبايىنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى. ئەنجانباي مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى. ئۇنىڭ بېشى سەل دوقراق ئىدى. ئالدىغىراق كېيگەن بادامدوپپىسى، ئاق چوتا كۆڭلىكى ئۇنىڭ بەستلىك قامىتىگە خوپ ياراشقانىدى.

قادىرنىڭ «تۇخۇمچىلىق قىلسا بولمامدۇ» دېگەن تەنىسى بەككە خېلى ئەلەم قىلدى بولغاي، ئۆزىنى باسالمای ئىرغاڭلاپ قالدى.

— هوي ۋەتەنسىز، ماكانسىز لالما! نېمەڭگە ئىشىنىپ شۇنچە يوغانلىق قىلىسەن - هە؟ — بەگ قامچىسىنى كۆتۈردى. قادىرمۇ بوش كەلمىدى، كاپىلا ئېسىلىپ قامچىنى تۇتۇۋالدى. ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي ئاغزىنى قويۇپ بەردى:

— ئاۋۇ قانجۇقۇڭغا گەپ قىلمامسەن! بەگ بولساڭ ئۆزۈڭگە بەگ! مېنىڭ ساڭا قەرزىم يوق ياكى ئالۋانىنى ئۆكسۈتۈپ قويدۇممۇ؟! سۈرۈشتۇرۇپ، گۇناھ كىمدە بىلىپ بولۇپ ئاندىن گېپىڭ بولسا قىلمامسەن؟!

دورغىلار هېلى ئادەم يېيدىغاندەك ئەلپاز بىلەن قادىرغا دېۋەيلەپ كەلدى. لېكىن، ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ئەنجانبايغا چۈشۈپ قېلىپ، چوماقلىرىنى ئاستا چۈشۈرۈشتى.

جامائەتنىڭ كۆزى ئەنجانبايدا ئىدى. ئۇلار ئىچىدە ئاستا پىچىرلايتتى: «ئاپىلا، يامان بولدى. بەگ دېمەيدىغان گەپنى ئاغزىدىن چىقىرىپ سالدى» دېمىسمۇ، ئەنجانباي «ماكانسىز»،

«ۋەتەنسىز» دېگەن ھاقارەتنى ھەرگىز كۆتۈرەلمەيتتى. كەچۈرمەيتتى، بۇنداق ھاقارەتنى ئاڭلىغاندا كۆزىگە ھېچ نەرسە كۆرۈنمەيتتى. ھەرقانداق بالا تېرىشتىن يانمايتتى. بۇنداق چاغلاردا ھەرقانداق قارا كۈچ ئۇنى توسۇپ قالالمايتتى. غەزەپ تاشقانلىقتىن، «مەك يېرىگە پىچاق تىقسىمۇ قان چىقمايتتى»، لېكىن شۇ تاپتا ئۇ تەمكىن تۇرغاندەك قىلاتتى. مىدىرلىمىدى، جايىدا تۇرۇۋەردى، شۇنداقتىمۇ ئۇنىڭ سارغۇچ بۇرۇتلىرى تىترەپ لىكىلداپ، كۆزلىرى چەكچىيىپ قىزىرىپ كەتكەنىدى.

بەگ غەزەپ بىلەن قامچىسىنى سىلكىشلەپ قادىرنىڭ قولىدىن تارتىۋالدى ـ دە، ئۇنى ئۇرۇش ئۈچۈن يەنە كۆتۈردى.

ـــ ھوي ئەبگار قەلەندەر، ئېيتە! سەن كىم، مەن كىم؟!

يېنىدىكى ئىككى دورغىمۇ بەگنىڭ ھەيۋىسىدىن قورقۇپ چوماقلىرىنى كۆتۈرۈپ دېۋەيلەپ كەلدى. بەگ قامچىسىنى قادىرنىڭ كۆزىگە شىلتىپ تېخىمۇ ئەدەپ كەتتى.

ـــ سەنلەر دېگەن دېدەك ئەمگەن قەلەندەرلەر، ۋەتەنسىز، ماكانسىز لالىلار. مېنىڭ ئالىقىنىمدىكى بىر مىجىسلا تۆگەيدىغان قۇرتلار. تېگى پەسلەر!... بىز دېگەن بارغۇ، ئوبدان بىلىپ قويۇش! ئەجدادلىرىمىزدىن تارتىپ يۈرت سوراپ كەلگەن بەگلەرنىڭ بېگى بولىمىز!!

جامائەت ئارىسىدا غۇلغۇلا باشلاندى:

ـــ ئاپلا، يامان بولدى. بەگ بەك ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى، دېمەيدىغان گەپنى ئەزۋەيلەپ تىلىنى چاينىۋەردى. ئەمدى بالا تېرىلىدىغان بولدى.

«ۋەتەنسىز!» «ماكانسىز!»، «قەلەندەر!!»

ئۇنىڭ بۇ سۇدا ئېرىمەيدىغان، ئوتتا كۆيمەيدىغان، پىشانىسىگە بېسىلغان تامغىدەك ئۇنىڭدىن نېرى بولمايدىغان بۇ ھاقارەتلىك نامنى ئاڭلىغاندا جان ـ جېنىدىن ئۆتۈپ، يۈرىكى ئۆرتىنەتتى، ئېچىشاتتى. بۇنداق ھاقارەت مانا مۇشۇ بىرنەچچە مىنۇت ئىچىدىلا بەگنىڭ شۇم ئېغىزىدىن بىرنەچچە قېتىم

چىقتى. شۇنداق بولسىمۇ ئەنجانباي بۇ خورلۇققا چىداپ، لېۋىنى چىشلەپ تۇرىۋەردى. بەگ ھېلى سەۋر قىلا، مانا بولدى قىلا، يۇرت چوڭلىرى توسۇۋالا دەپ شۇنداق كۈتسىمۇ «ھاي» دېگىلى ھېچ كىشى چىقمىدى. ئاخىر ئەنجانباي «بەگ گېپىمنى يەپ يۇمشاپ قالسا ئەجەب ئەمەس، قادىر ئۇچۇن مەن ناماقۇل بولسام توختاپ قالار» دەپ ئويلاپ مەيدانغا قاراپ ماڭدى.

ــ بېگىم، توختىسىلا، ــ ئەنجانباي شۇنداق دەپلا جامائەتنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئۆتۈپ بەگنىڭ ئالدىدا توختىدى. قول باغلاپ بېشىنى ئەگدى ، ــ بېگىم، بۇ ئىككى نادان ئۇچۇن مەن ناماقۇل بولاي، يۇرت ـ جامائەت نەسىھەت قىلايلى، سىلىگە، ئابلىزخانغا چاي قۇيايلى، گۇناھىدىن ئۆتسىلە، ئاندىن ئىنىسىغا قاراپ ۋارقىرىدى، ــ قادىق ! سەن نېمانچە گەپ ئاڭلىماس بولۇپ كەتتىڭ ـ ھە ! نېمىشقا بېگىم بىلەن تاكاللىشىسەن؟ ئۇ شۇنداق دەپلا قادىرنىڭ يۇزىگە چاڭ ـ چۇڭ ئىككى تەستەك سالدى، ــ ھۇ، ئەقىلسىز ھايۋان !

بەگ تېخىمۇ كۆرەڭلىدى:

ــ يۇندا ئىچىپ چوڭ بولغان ئادەمدە ئەقىل نېمە قىلسۇن؟ !

بەگنىڭ بۇ سېپىق گېپى بىلەن ئەنجانباي تۇرۇپلا قالدىيۇ، يەنە ئۆزىنى بېسىۋالدى:

ــ بېگىم، خاپا بولمىسىلا، بۇ ھايۋاننى مەن ئادەم قىلاي.

لېكىن، بەگ ئەنجانبايىنىڭ يالۇۇرۇشلىرىنى پىسەنتىگە ئالمىدى، «ھىم» دەپ ئەنجانبايغا تەتۇر قاراپ قويۇپ توۋلىدى:

ــ ھىم، ئەنجانباي، قادىر دېسە، ھەددىدىن ئېشىپ يۇرتقا پېتىشمايسەن، ھېچ كىشىنى كۆزۇڭگە ئىلىشمايسەن ! قېنى مۇشۇ جامائەت ئالدىدا دەپ بېقىشە ! سەنلەر كىم، مەن كىم؟ ! ھۇ خۇدىنى بىلمىگەن قەلەندەر، ماكانسىزلار !

قەلەندەر ! ۋەتەنسىز ! ! ماكانسىزلار ! ! !...

ئەنجانبايىنىڭ قۇلىقى ۋاڭلىداپ، كاللىسى زىڭىلداپ، يۇرىكى ئېچىشىپ كەتتى، كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشتى. بەگنىڭ دورداي

كالپۇكلىرى بىر ئاغزى مىڭ بولۇپ ھاقارەتلەپ ماكىلدايتتى:
قەلەندەر ! ۋەتەنسىز ! ! ماكانسىزلار ! ! !
ـــ شۇنداق، ـــ دېدى ئەنجانباي ئۆزىنى ئاران توختىتىپ، بەگكە غەزەپ بىلەن قاراپ، ـــ سەن بەگ، بىز پۇقرا، بۇنىڭدىن تانمايمىز. سەندەك زالىمنىڭ زۇلمىدىن ئاتا ـ ئانام يۇرتىنى كېتىشكە مەجبۇر بوپتىكەن، بۇنىڭدىنمۇ تانمايمىز قەلەندەرچىلىك قىلسىمۇ، ئوغرىلىق قىلماپتىكەن، بۇنىڭدىن سەنمۇ تانالمايسەن ! سەن بىلەن تەڭ چوڭ بولدۇم، سېنىمۇ ئوبدان بىلىمەن، جامائەتمۇ سېنى خوپ ئوبدان بىلىدۇ. رەھىم پوقانىڭ ئوغلىغۇسەن ! ! رەھىم ئوغرى دېسە كىم بىلمەيدۇ. بۇنىڭدىن تانالمايدىغانسەن ! ئاساندىن چۈشكەن پەرىشتىمىدىڭ يا؟ ! ـــ ئەنجانبايىنىڭ بارغانسېرى غەزىپى تاشماقتا ئىدى، ـــ «ھېچقىسى يوق، مەن ناماقۇل بولاي» دەپ بوينۇمنى ئېگىپ تۇرسام قورقتى دەپ ئويلىدىڭمۇ؟ ! نېمانچە كۆرەڭلەيسەن ! ئەمدى قىلە گېپىڭنى ! سەندەك لەڭمەنتاقىتاقلار بىلەن سۆزلەشكۈچىلىكىم بار ! ھۇ خوتۇنغا ئوسما توشۇيدىغان شۇۋچى ! شۇنى ئوبدان بىلىپ قوي: مېنىڭ ۋەتىنىم ـــ ئاتا ـ ئانام، ئەجدادلىرىمنىڭ كىندىك قېنى تۆكۈلگەن مۇشۇ ئوپال. مۇشۇ ئوپال ئۈچۈن جان بېرىمەن، مۇشۇ ئوپال ئۈچۈن جان ئالىمەن، قېنى ئېيتە، مەن راست ۋەتەنسىز ئىكەنمەنمۇ، ماكانسىز ئىكەنمەنمۇ؟ ! سۆزلە ئەي مۇناپىق ! مۇشۇ جامائەت ئالدىدا سۆزلە !
ئەنجانباي غەزەپ بىلەن ئۆتۈكىنىڭ قونچىدىن خەنجىرىنى سۇغۇردى ـ دە، بەگنىڭ يۈرىكىگە تەڭلىدى. جامائەت قورققىنىدىن چۇرقىرىشىپ كەتتى، بەگ قورققىنىدىن سارغىيىپ تاتىرىپ، خۇددى يىگىلەپ قالغان خەمەكتەكلا تۇگۈلۈپ قالدى. لاغ ـ لاغ تىترەپ زۇۋانى تۇتۇلۇپ قالدى. دەل شۇ چاغدا يۇرت ئاقساقاللىرى، يۇزبېشىلەر ئوتتۇرىغا چۈشۈپ نەسىھەت قىلىشتى:
ـــ ئەنجانباي، بېگىم ئىككىلىرى بىللە ئويناپ، بىللە چوڭ

بولغان، يۇرتىمىزنىڭ بالىلىرى ھەم چوڭلىرى، خاپا بولۇشمىسلا، پەيللىرىدىن يېنىشسىلا، بىز ناماقۇل بولايلى.

بۇ گەپلەر جامائەتنىڭ ئوغسىنى قاينىتتى.

ــ قەلەندەر، ۋەتەنسىز، ماكانسىز، غالچا، دېدەك، يۇندا ئىچكەن دەپ شۇنچە سەت ھاقارەت قىلسا ھېچ كىشى غىڭ ـ پىڭ قىلمايدۇ، ئەمدىزە ئۇنىڭ سورىقىنى قىلغاندا ئارىغا كىرەمدىكەن؟ ! شەرمەندىلەر !

ــ بۇنداق ھاقارەتكە كىم چىدايدۇ؟ ! كۆتۈرسۇن كەشىنى ! !

ئەسلىدە ئەنجانباي بۇگۈن توخۇ سوقۇشتۇرۇشنى كۆرمەكچى ئەمەس ئىدى، زۆرۈر بىر ئىش بىلەن ئىنىسى قادىرنى تاشمىلىققا ئەۋەتمەكچىدى، ئىزدەپ سوراپ تاپالمىدى. ئاخىر بىرەيلەن «قادىرخان زۆرۈر ئىش چىقىپ قالدى، ئاكام توخۇ سوقۇشتۇرىدىغان يەرگە دىككىدە بىر كېلىپ كەتسۇن» دەيدۇ دېدى. كىم بىلسۇن جېدەلنىڭ نەق ئۇستىگە كېلىپ قالىدىغانلىقىنى، كېتەي دېسىمۇ پۇتى ئۆزىگە بويسۇنمىدى، مىخلاپ قويغاندەك تۇرۇپلا قالدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ھەممە ئادەم ئۇنى كۆرۈپ قالدى. شۇ تاپتا ئەنجانبايىنىڭ كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمەيتتى، قۇلىقىغا گەپمۇ كىرمەيتتى. كاللىسىدا پەقەت ھېلىقى گەپلەرلا جاراڭلايتتى:

قەلەندەر ! ۋەتەنسىز ! ! ماكانسىز ! ! !...

ئەمدى ئۇ ئۆزىنى پەقەتلا تۇتۇۋالالمىدى. سول قولىدا بەگنىڭ ياقىسىنى تۇتۇپ، ئوڭ قولىدىكى خەنجەرنى ئېگىز كۆتۈردى:

ــ ئېيت مۇناپىق ! مېنىڭ يۈرتۇم بارمۇ، يوق؟ ئېيتە ! ! بەگ تامدەك تاتىرىپلا قالغانىدى، لاغ ـ لاغ تىترەيتتى، يارەم سورىغاندەك ئەتراپىغا قارايتتى:

ــ خالايىق، گۇۋاھ بولۇڭلار ! مېنى... مەن...

شۇ ئەسنادا ئىككى قېرى يۈزبېشى ياشلىرىنى تۆكۈپ ئەنجانبايىنىڭ پىچاق تۇتقان قولىنى تۇتۇۋالدى:

ــ جېنىم بالام، سەۋر قىلسىلا، بىر قوشۇق قېنىدىن

كەچسىلە.

بۇ پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن بەگ بەدەر قاچتى.

ئەنجانباي بۇ ئىككى قېرىنىڭ قولىدىن بوشىشىپ چوڭدى ئىتنى قوغلىغاندەك بەگنى سۈرۈپ توپتىن چىقتى. قاسساپ بازىرىغا كەلگەندە، ئۇنىڭغا يېتىشۋالدى... گەدەندىن تۇتۇپ يەرگە ئاتتى:

ــ ئېيتە، كىم ماكانسىز؟!!

ــ بىر قوشۇق قېنىمنى تىلەيمەن.

ئەنجانباينىڭ شۇ تاپتىكى ئاچچىقىدا ئۇنداق گەپلەر قۇلىقىغا كىرەمدىغان، خەنجىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ كانايىنى چەنلەپ شۇنداق ئۇرۇشىغا، كۈچلۈك بىر قول كاپالا ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇۋالدى. ئۇ يۇزبېشى ھاشىم ئىدى. ئەنجانباي ئۇنى ئىتتىرىۋېتىپ بولغۇچە بەگ يەنە بەدەر قاچتى. ئەنجانباي قوغلىدى، قوغلاپ قازىخانىنىڭ ئالدىغا بارغاندا ئۇنىڭغا يېتىشۋالدى. تۇتاي دېگەندە ئۇ قازىخانىنىڭ ئىچىگە ئۆزىنى ئاتتى. قازى ئىشكىنى توسۇۋېلىپ يىغلاپ تۇرۇپ يالۋۇرۇپ تۇرۇۋالدى:

ــ جېنىم بالام، ئۇنىڭ بىر قوشۇق قېنىدىن كەچكىن، ھەرقانداق دەردىڭ بولسا مەن ئېلىپ بېرەي.

ئەنجانباي ئۆزىنى كاچاتلاپ:

ــ جېنىم ئاتا، توسمىسىلا، جېنىمنى تىكتىم، ــ دەپ ئۆزىمۇ ھۆكۈرەپ يىغلاپ سالدى.

ــ بالام، ئۆمرۈڭگە دۇئا قىلاي. ھەر ئىش بولسا شەرىئەت بويىچە سورايلى، تەخىر قىل بالام، ــ قازىنىڭ كۆزلىرى قىزىرىپ ياشلىرى يامغۇردەك تۆكۈلدى.

ئەنجانباي ھېچنېمىدىن قورقمايتتى. لېكىن، ئانىسىنىڭ، بوۋاي ـ مومايلارنىڭ، بالىلارنىڭ كۆز يېشىدىن بەك قورقاتتى، ئىچى ئاغرىپ پۈت ـ قولىدا جان قالمايتتى. ئاپئاق ساقاللىق قازىنىڭ تارامىلاپ ئېقىۋاتقان يېشى ئۈنى بوشاشتۇرۇپ لەسسىدە

قىلىپ قويدى. قازى قورقۇپ كەتكەنلىكىدىن يىغلىدىمۇ ياكى بەگكە ئىچى ئاغرىپ يىغلىدىمۇ ۋە ياكى ئۆزىگە يالۋۇرۇپ يۈرىكى ئېرىپ كەتكەنلىكىدىن يىغلىدىمۇ؟ بۇنى ئەنجانباي بىلەلمىدى. ئىشقىلىپ، قازىنىڭ يېشى ئۇنى توختاشقا مەجبۇر قىلدى، لېكىن ئاچچىقىنى باسالماي قولىدىكى خەنجەرنى غەزەپ بىلەن ئاتقانىدى، ئوقيا ئوقىدەك ۋاشىشىدە بېرىپ قازىخانا ئالدىدىكى قاپاق تېرەككە تىككىدە قادالدى. ئۆزىمۇ زوڭ ئولتۇرۇپ دەرد ـ ئەلەمگە چىدىماي ھۆڭرەپ يىغلاپ سالدى. ئۇلارغا ئەگىشىپ يۈگۈرۈپ كېلىشكەن جامائەت بىر تەرەپتىن.

ـــ غوجامنىڭ غوجىسى بار، چامغۇرنىڭ ئورنىسى ! جىم تۇرسا بوزەك قىلىدۇ، ئەدىپىنى بەرسە موزايدەك قۇيرۇقىنى خادا قىلىپ قاچىدۇ، خوپ بولدى، ئوبدان ئەدىپىنى يېدى. قىنىغا پاتماي قالغانىدى، ـــ دەپ بەگنى قارغىسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئەنجانبايغا ئىچى ئاغرىپ ئۇنىڭغا تەسەللى بەردى:

ـــ خاپا بولمىسلا، ئۆزلىرىنى بېسىۋالسىلا، ئىنتىقام ئالىدىغان يۈرسەتمۇ كېلەر...

مۇشۇ يۈرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن بەگ قازىخانىنىڭ ئارقا ئىشىكىدىن چىقىپ قازىنىڭ ئېتىغا مىندى ـ دە، شەنگەن يامۇلىغا قاراپ يول ئالدى.

* * *

شۇ ئاخشىمىلا ئوپالنىڭ يۈرت چوڭلىرى ئېلى قازىنىڭ ئۆيىگە جەم بولۇشتى. مەسلىھەتلىشىپ ئەرز يېزىپ شەھەر يامۇلىغا يوللاشتى.

شەھەر يامۇلىغا ئەرز

تەۋەبىمىزدىن ئەنجانباي باقىنىڭ ھۆكۈمەتنىڭ ئەمر ـ پەرمانلىرىغا، شەرىئەتكە خىلاپ قىلمىشلىرى ھەددى ـ

هېسابسىز، جىنايىتى چېكىدىن ئاشتى.

بىرىنچىدىن، تەبىئىتى لۇكچەك. داۋاملىق ئادەم ئۇرىدۇ، ئۆتكەن قېتىم ئون ئىككى ئادەمنى ئۇرۇپ يېقىتىپ ئېغىر زەخمىلەندۈردى، ئۇلارنىڭ ھاياتى ھېلىمۇ خەۋپ ئىچىدە ياتىدۇ. ئەڭ قەبىھلىكى شۇدۇركى، بۇ جەھەتنى نەسىھەت قىلىپ توسۇشقا بارغان مۆتىۋەر قازىمىزغا قول تەگكۈزۈپ قاتتىق ئۇردى. ھۆرمەتلىك قازىمىز ھازىر ئادەم تونۇيالمايدۇ، بىھوش ياتىدۇ. بۇ قېتىم بىرنەچچە يۈرتنىڭ بېگى مەمتىمىن بەگنى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن پىچاق كۆتۈرۈپ بېرىپ قوغلىدى، ھازىرغىچە بېگىم يۈرتقا كېلەلمىدى، يۈرت باشقۇرۇشسىز قالدى. ئۇنىڭمۇ ئالدىدا كۆڭۈلكىنى نېمىشقا ياسىمىدىڭ دەپ ئادەم ئۇرامسەن؟ كۆڭۈلككە يېقىن يەردە ئۆي بولۇش گۇناھمىكەن؟ دەپ ھۆكۈمەتنىڭ ئۈچ ئەسكىرىنى ئۇرۇپ باغلاپ قويغان.

ئىككىنچىدىن، تۇغما ئوغرى. تاغدىن مال ئوغرىلاپ بازاردا ساتىدۇ، يۈرتتىن ئوغرىلاپ تاغدا ساتىدۇ، يۈرتىمىزدىن ياقۇپ بايىنىڭ بىر كالىسى، ئۈچ قويىنى ئوغرىلاپ نەق تۇتۇلدى. ھېچقانداق تاپاۋىتى يوق. لېكىن، پۇلنى سۇدەك خەجلەيدۇ، داۋاملىق قىمار ئوينايدۇ.

ئۈچىنچىدىن، تېگى بۇزۇق، نومۇسسىز ئەبلەخ، خوتۇن ـ قىزلارنى بۇلايدۇ. ئازدۇرۇپ يولدىن چىقىرىدۇ، شۇنىڭ كاساپىتىدىن نۇرغۇن ئۆيلەر بۇزۇلدى، بالىلار يېتىم قالدى. مىسالەن مۇھەممەتخان بايىنىڭ قىزى ئايشەمگۈلنى توي ئاخشىمى بۇلاپ قاچتى. كېيىن كەڭ قورساقلىق قىلىپ نىكاھ قىلىپ قويدۇق. بۇ نومۇسسىز ياخشىلىقنى بىلمەي خوتۇننى خارلىدى. باشقا خوتۇنلارنى ئازدۇرۇپ خوتۇن قىلدى. قېيناتىسى مۇھەممەتخان بايىنى سولامچى دەپ ھاقارەت قىلدى.

تۆتىنچىدىن، يامانلارنى يېنىغا تارتىپ، ئادەم توپلاپ سېلىق تۆلىگىلى ئۇنىمىدى، باشقىلارنىمۇ سېلىق ـ ئالۋان تۆلىمەسلىككە قۇتراتتى. پەقەت گەپكە كىرگۈزەلمىدۇق. ھېچ كىشىنى كۆزگە ئىلمايدۇ ! نەسىھەت قىلساق ئۇنىڭدىن بىر

قوشۇق قېنىمىزنى تىلەپ، يالۇڭۇرۇپ يېلىنمىغۇچە زادىلا قۇتۇلالمايمىز. يۇقىرىقى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن يۇرتلار مالىمان بولۇپ كەتتى، ھۆكۈمەتنىڭ ئەمر - پەرمانلىرىنى بەجا كەلتۈرۈشكە ئىلاجسىز قېلىۋاتىمىز. شۇڭا، يۇرتىمىزنىڭ ئامانلىقى، ھۆكۈمەتنىڭ، شەرىئەتنىڭ ئەمر - پەرمانلىرىنى قوغداپ قېلىشنى كۆزلەپ، مەزكۇرنى قاتتىق جازالاپ، جامائەتكە ئىبرەت قىلىپ بېرىشلىرىنى تەلەپ قىلىمىز.»

بۇ ئەرزگە قازى مۆھۈرىنى باستى، ئون ئىككى مۆتىۋەر قوللىرىنى قويدى. بىر ھەپتىدىن كېيىن ئون ژاندارما ئەسكەر كەلدى. ئۇلار ئەنجانبايىنى باغلاپ ئېلىپ ماڭدى. لېكىن، ئايشەمگۈلنىڭ دادىسى مۇھەممەتخان باي ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇۋالدى:

— بۇ بەتنىيەت گۇناھكارنىڭ ئايالى مېنىڭ قىزىم بولىدۇ، ئاجراشتۇرۇپ بېرىپ ئاندىن ئېلىپ مېڭىشسىلا.

ژاندارما ئەسكەرلەر گەپ - سۆز سورىمايلا ئەنجانبايغا تىكىلىپ قاراپ تۇرۇپ قېلىشتى.

— بولىدۇ، — دېدى ئەنجانباي جامائەتكە قاراپ تەمكىنلىك بىلەن، — ئەھۋال بۇ دەرىجىگە يەتتى، ھەق - ناھەق، ئاق - قارا ئايرىلمىدى، ئايشەمگۈل خېنىم دۈشمەنلەرنىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشۈپ كەتتى ! مېنىڭ ئامالىم بولمىدى. شۇڭا، بۇگۈندىن باشلاپ ئۇنى تالاق قىلىۋەتتىم ! ئەمدى مېنىڭ نىكاھىمدا ئەمەس ! ئەرگە تەگسۇن ! خۇدايىم ئۇنىڭغا بەخت - تەلەي ئاتا قىلغاي، مۇراد - مەقسىتىگە يەتكۈزگەي.

شۇ تاپتا ئۇنىڭ كۆزلىرى لىقىدە ياشقا تولغانىدى. بۇنى كۆرۈپ جامائەتمۇ ئۆزلىرىنى تۇتۇۋالالماي قېلىشتى، مىشىلداپ يىغلاشقان ھالدا ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشتى.

— خوش، خۇداغا ئامانەت.

— خۇدايىم مۇشكۈلۈڭنى ئاسان قىلغاي !

— ئامىن !

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئون تۆتىنچى باب

مەھبۇس

قۇمدەرۋازا تۈرمىسى، 1939 ـ يىلى قىش پەسلى.

ئەنجانباي تۈرمىگە قامالىپ ئۇچ ئايدىن كېيىن تۇنجى قېتىملىق سوراق باشلاندى.

ـــ ئىسمىڭ؟

ـــ ئەنجانباي.

ـــ يۇرتۇڭ؟

ـــ ئوپال قۇمباغلىق.

ـــ نەچچە ياش؟

ـــ 33 ياش.

ـــ كەسپىڭ؟

ـــ دېھقان.

ـــ ھىم، دېھقانمىش تېخى، قانداق دېھقان؟ !

ـــ ئۆزۈمىز تېرىپ، ئۆزۈمىز پەرۋىش قىلىپ، ئۆزۈمىز يىغىپ، ئۆزۈمىز يەيدىغان دېھقان.

ـــ ھىم، مۇنداق دېگىن تېخى، سېنىڭ يەنە باشقا كەسپىڭ بارمۇ؟

ـــ يوق.

ـــ خوش، ئۇنداق بولسا، چوڭ ـ چوڭ خەجلىشىڭ نەدىن كېلىدۇ؟

ـــ ئىشلەپ تاپىمەن.

ـــ قانداق ئىشلەپ تاپىسەن؟

ـــ دېھقانچىلىق، بورداقچىلىق، قاسساپلىق، سودىگەرچىلىك

قىلىپ ...

— يەنە قىمار ئويناپ؟

— شۇنداق، ئۇنىڭدىنمۇ تاپىمەن. ئۆزۈم ئىزدىمەيمەن، ئىزدەپ كەلسە، پۇلى جىق نوچى بولسا ياق دېمەي ئويناپمەن.

— يەنە بار، يەنە بار، خۇپسەنلىك قىلماي ھەممىنى سۆزلە !

— يوق.

— يوق دەيسىنا تېخى، ئۇنداق بولسا، بۇ يەرگە نېمىشقا كىرىپ قالدىڭ؟ !

— بىلمەيمەن.

— بىلمەيمەن؟ ئوغرىلىق قىلىپ تۇتۇلۇپ، رەسۋا بولۇپ كىرىپ قالغانلىقىڭنى بىلمەيسەن؟ !

— مەن ئوغرىلىق قىلمىدىم، ئوغرىلىق قىلىش مەن ئۈچۈن نومۇس ! ئۆلۈم !

— ئۇنداق بولسا ئۆيۈڭدىن چىققان كالىنى كىم ئوغرىلىدى؟ قويچۇ؟ !

— تۆھمەت ! ماڭا قىلمىغان قەست !

— ئاغزىڭغا بېقىپ سۆزلە، ساڭا كىم قەست قىپتۇ؟ !

— بەگ ! قازى ! غالچىلىرى !

— ئاغزىڭنى يۇم ! تولا ھەددىڭدىن ئاشما ! بۇ قەيەر؟ !

— گۇندىخانا !

— بىلىپ قوي، بۇ يەر سەندەك ئوغرىلارنى جايلايدىغان جاي ! ھېلى جۇمۇ، گەپ ئاڭلىمايدىغان قۇلىقىڭنى يۇلۇپ، پارقىراتقان كۆزۈڭنى ئويۇپ قولۇڭغا تۇتقۇزۇپ قويماي يەنە ! ھوي بېشىم لۇكچەك ! ھېلى كالتەك ئاستىدا ئۆلىسەن، تىلىڭ كېسىلىدۇ !

— ھەممەتلىرىگە رەھمەت ! توغرا دېدىلە، بۇ جاي ئوغرىنىڭ شېرىكلىرىنىڭ ئۇۋۇسى ئىكەنلىكىنمۇ، روشەن كۆزلەرنىڭ ئويۇلىدىغانلىقىنمۇ، لىللا سۆزلەيدىغان تىللارنىڭ كېسىلىدىغانلىقىنمۇ، بېجىرىم قۇلاقلارنىڭ يۇلۇنىدىغانلىقىنمۇ ناھايىتى ئوبدان بىلىمەن ! گاس، گاچا،

كور بولساق بولىدۇ، سەنلەرگە لازىمى شۇ مېنى مۇشۇ مۇددىئا بىلەن مۇشۇ يەرگە سولىغان ! بۇ ئېشەكلەرنىڭ ئادەملەرگە مىنىدىغان جايى، قولۇڭدىن كەلگىنىنى قىل، غالجا !

— ئەدەپلەنسۇن !

— خوپ !

ئىككى ئەسكەر شۇ جايدىلا ئەنجانباينىڭ قولىغا كويزا، پۇتىغا ئىشكەل سالدى. تۆنجى سوراق شۇنىڭ بىلەن تۈگىدى. يەنە قاراڭغۇ ئۆيگە سولاندى.

* * *

سوراقچىنىڭ گۇناھكارلارنى ئىقرار قىلدۇرۇشتىكى «خوپ ئەپچىل ئەدەپلەش كارامەتلىرى» بەزىدە خېلى ئوبدانلا ئەسقېتىپمۇ قالاتتى. بۇنداق چاغدا سوراقچى، فېئودالزمنىڭ بۇ سادىق غالچىسى ئۆزىنىڭ كارامەتلىرىدىن ھۇزۇرلىنىپ تېرىسىگە سىغماي خىڭىلداپ كېتەتتى، تولا خىڭىلداپ ئۆزىنى زادى باسالمايتتى. بۇ ئۇنىڭ كۈلكىسى ئىدى. ئۇنىڭ كۈلكىسى، خۇددى تاپ تالاشقان ئىتلارنىڭ بىر ـ بىرىگە خىرقىراپ خىرىس قىلغىنىدەك خىرىلداپ چىقاتتى. خاپان كاللا، باداڭ قورساق، سېمىز گەۋدىسى شۇ تاپتا خۇددى بەئەينى ئۇستىگە قاچا كۆمتۈرۈلگەن، ئورنىدا تۇرالماي دومىلاپ كېتىش ئالدىدا داۋالغۇۋاتقان كۈپكىلا ئوخشاپ قالاتتى.

ئۇ تۇرمىگە سولانغان گۇناھكارلارنى سوراق قىلىشقا ئانچە ئالدىراپ كەتمەيتتى. ئالدى بىلەن ئۇلارنى تۆنجى قېتىملىق سوراقتا چېكىپ باقاتتى. «توڭ قوغۇندەك توڭ ـ توڭ قىلىدىغانلىرى»نى گەدەنكەشكە، «پىشقان قوغۇندەك پوك ـ پوك قىلىدىغانلىرى»نى ياۋاشقا ئايرىيتتى. بۇنداق ياۋاشلار تاراق ـ تۇرۇق پوپوزا بىلەن ئاسانلا ئەيۋەشكە كېلەتتى. لېكىن، گەدەنكەشلەر ئۇنداق ئاسان تۇتۇق بەرمەيتتى، بويۇنتاۋلىق

قىلاتتى. شۇڭا، دوپپىسىنى ئالدىغا قويۇپ، چىلىمىنى خورۇلدىتىپ چېكىپ تۇرۇپ، باش قاتۇرىدىغان گەپ ! خۇدايىم چىلىمنى ئۇنىڭدىن ئايرىمىسۇن ! بولمىسا تۇگەشكىنى شۇ ! چىلىمنىڭ ھۇزۇرى بىلەن «ئاجايىپ دانا، كارامەت ئەپچىل ئەدەپلەش چارىلىرى» ئۇنىڭ كاللىسىدا ھازىر بولىدۇ. «ئاشۇ چىلىمنىڭ ئىجادچىسىغا ئانام نەزىرى بولۇپ كەتسۇن ئىلاھىم !»

سوراقچى چىلىم بىلەن مۇڭدىشىپ تازا كۆڭۈللۈك ھۇنەرلەرنى تېپىپ چىقتى. ھاھھا ! نېمىدېگەن قالتىس ! مانا ئالايلۇق، بەزى گەدەنكەش گۇناھكارلار تاياق ـ توقماقتا مىجىقى چىقىپ كەتسىمۇ ئىقرار قىلغىلى ئۇنىمايدۇ، لېكىنزە، ئاتا ـ ئانىسى، خوتۇن ـ بالىلىرىنىڭ كۆزىدىن مىرتلا قىلىپ ئىككى تامچە ياش چىققانلىقىنى كۆردىمۇ، بولدى، ئىشىنىڭ پۇتكىنى شۇ ! شۇ ھامان مىياۋ مۇشۇكى بولۇپ «خوش ـ خوش»قا چۈشىدۇ. گۇناھىغا ئىقرار قىلىدۇ. بۇنىڭدىنمۇ بويۇنتاۋلىق قىلىپ ئىقرار قىلمىسا، بۇنىڭ كارى چاغلىق، يەنە ئاسانلا قىلتاقا چۈشىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن گۇناھكارنىڭ خوتۇنىنى ئىچكەركى ئۆيگە سولايدۇ. ئوتتۇرىدىكى ئۆيدە ئۇ خوتۇننىڭ خۇلق ـ نازلىرىنى، سۆز ئاھاڭلىرىنى پىششىق ئۆگىنىۋالغان ھەزىلەكلەر تۇرىدۇ. تاشقىرىقى ئۆيدە تۇرغان گۇناھكار بۇنى بىلمەيدۇ. بىردەمدىن كېيىن ئۆيدىن ھەزىلەكلەر ئورۇندىغان «سۆز ئويۇنى» باشلىنىپ، «ئايالىنىڭ» مىشىلداپ يالۇرغان ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ:

— ۋاي غوجام، ھارنى دېسىلە، ئىقرار قىلسىلا. سەۋەنلىك ئۆتۈلدى، ئەمدى ئىقرار قىلمىسىلا بولمىدى. ئىقرار قىلسىلا قويۇپ بېرىدىكەن، بىللە كېتىدىكەنمىز، بولمىسا يالغۇزلۇققا ئادەم چىدىمايدىكەن، دېسىلە.

بۇنداق چاغدا نەپسى تاقىلداپ كەتكەن جېنى بوشلىرىنىڭ يېلى چىقاتتى ـ دە، لەسسىدە بوشىشىپ قالاتتى. بۇنىڭغۇ ئىقرار قىلمىسا، «خوتۇنى»نىڭ سۆزىنىڭ ئاخىرىنى ئاڭلايتتى:

— ۋاي بېگىم، ئۇنداق قىلمىسىلا، نامەھرەم بولىدۇ ! ۋايجان !

ۋاييەي ! غوجام، ئىقرار قىلسىلا، بولمىدى ! تېز بولسىلا ! ۋاي بېلىم ! بېگىم ـ بېگىم سەل تەخىر قىلسىلا، ئېرىم ھازىر ئىقرار قىلىدۇ. غوجام تېز ئىقرار قىلسىلا، ۋايجان ! ئاستىراق ! ئۇھ !...

«گۇناھكار» تۇرالماي قالىدۇ. «مانا مەن قىلدىم، ئەتتىم» دەپ مەيدىسىگە مۇشتلاپ ئىقرار قىلىدۇ ـ دە، قاراڭغۇ ئۆيگە ئاسانلا سولىنىدۇ. بۇرنىدىن ئىلىندى دېگەن شۇ ! ئۇنىڭ بۇنىڭدىن باشقا ئىنسان ئەقلى يەتمەيدىغان ئاجايىپ ئىقرار قىلدۇرۇش كارامەتلىرى بار.

ناۋادا بەڭگى گۇناھكار بولسا، تاماكا چەكتۇرمەيدۇ. ئۇنىڭ تازا خۇمارى تۇتۇپ كۆزلىرى قىزىرىپ، يۈمۇلۇپ كەتكەن چاغدا بەڭگىلەرنى يىغىدۇ. بۇ بەڭگىلەر گۇناھكارنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ راسا خورۇلدىتىپ چېكىشىدۇ. دۇگلەك ـ دۇگلەك ئىسلارنى بۇرۇنلىرىدىن ـ ئېغىزلىرىدىن چىقىرىشىپ لەززەتلىنىشىدۇ. ۋاھ، بۇ ھۇنەرمۇ بولىدىكەن. گۇناھكار خۇمارغا چىدىمايلا ئىقرار بولىدىكەن.

يەنە تېخى بۇ ھۇنەرنىڭ مۇنداق قىزىقمۇ بار دەڭ.

يۈزى نېپىز گۇناھكار بولسا، ئۇنى ئىقرار قىلدۇرۇش بەكمۇ كۆڭۈللۈك. ئۇرمايدۇ، قىينىمايدۇ. گۇناھكارغا جاماڭەتنىڭ ئالدىدا ماداڭ ئېشەكنىڭ كۆتىنى سۆيدۈرىدۇ، ئۇنىمسا بوينىدىن بېسىپ سۆيدۈرىدۇ. يۈزى نېپىز گۇناھكار ئىزا ـ نومۇس كۆچىدىن «قىلمىدىم» دەپ ئېشەكنىڭ كۆتىنى مەجبۇر سۆيۈشتىن كۆرە، «قىلدىم» دەپ يوقىنى بار قىلىپ «ئىقرار» قىلىشنى مىڭ ھەسسە ئەۋزەل بىلىدۇ !

ئىقرار قىلمىغان ئايال گۇناھكارلارنى ئەدەپلەش تېخىمۇ قىزىق. يامان ئوغرىمۇشۇكتىن بىرنى تۇتىدۇ. مۇشۇكنىڭ بېشى بىلەن ئالدى پۇتلىرىنى ئايالنىڭ ئالدى تەرىپىدىكى ئىشتىنىنىڭ ئىچىگە سولايدۇ ـ دە، چىڭ باغلاپ، مۇشۇكنىڭ ئىشتاندىن چىقىپ تۇرغان يوتىسى بىلەن پاچاقلىرىغا ۋاقىشتىپ ساۋايدۇ.

مۇشۇك ئاغرىقتا چىدىماي ئايالىنىڭ ئالدىنى تاتىلايدۇ، تالايدۇ، چىشلەپ ۋايجانلىرىنى چىقىرىۋېتىدۇ ! ھا ـ ھا ـ ھا ! قانداق كۆڭۈللۈك ـ ھەـ! بۇ چاغدا كۆرۈڭ تاماشىنى ! ئاغزى مومىيادا يەملىنىپ قالغان ھەر ـ ھەر، مەن ـ مەن دېگەن نوچى ئايالالارنىڭمۇ ئاغزى ئېچىلماي قالمايدۇ. «غوجام»، «غوجىكام» دەپ تۇمۇچۇقتەك سايراپ، «قىلىپ ساپتىمەن» دېمىسە ھېساب ئەمەس ! دۇنيادا بۇنىڭدىنمۇ كۆڭۈللۈك تاماشا بولامدىغان. ھا ـ ھا ـ ھاھھا !...

دەپ كەلسە بۇنداق ئەپچىل كارامەتلەر ئۇنىڭدا يېتىپ ـ تېشىپ تۇرۇپتۇ، ناھايىتى نۇرغۇن. «ساڭا بېقىپ مەن، ئىشىككە بېقىپ دەم» ئۇنىڭ «كارامەت ئەپچىل ئەدەپلەش چارىلىرى» بەزىدە كارغا كەلمەي ئۇنى خاپا قىلىپمۇ قويىدۇ. لېكىن، ئۇ كۆڭۈل سوۋۇتمايدۇ. تاياق ـ توقماقنىڭ كۈچىنى كۆرسىتىپ قويىدۇ. «بېھىشتىن چىققان كۆك تاياق، يۇگۇرتىدۇ يالاڭ ئاياغ» دېگەن بىكار گەپ ئەمەس. ئىقرار قىلمىسا «ئاسمان تاپان» قىلىپ باسىدۇ، شىپغىل تاشقا، قىرلىق ياغاچ ـ تۆمۈرلەرگە يۈكۈندۈرىدۇ، چېتىنى كېرىدۇ، دولىسىغا، مەيدىسىگە، دۈمبىسىگە، پاچاقلىرىغا ياغاچ قويۇپ «لىڭگىرتاقتاق» ئويناىدۇ، ئۆڭزىدىن ئىتتىرىدۇ، بۇرنىغا لازا سۈيى قۇيىدۇ... ئىشقىلىپ، قانداقلا بولسۇن، ھەممە ھۇنىرىنى ئىشقا سېلىپ گۇناھكارلارنى ئىقرار قىلدۇرىدۇ.

لېكىن... ماۋۇ ئەنجانباي دېگىنى ئۇچىغا چىققان گەدەنكەش، خورىكى چوڭ بىرنېمە ئىكەن. قارىغاندا، باشقا گۇناھكارلارنى ۋاك دېگۈزگەن ھۇنەرلەر ئۇنىڭغا ئاقمايدىغاندەك. شۇنچە جىق «ھۇنەر»لەرنى ئۆگەتكەن قېينىاتىسى بۇنىڭغىمۇ يەنە ئەپچىل ھۇنەردىن بىرنى كۆرسەتسە ئەجەب ئەمەس !

ئۇ شۇ خىيال بىلەن خام بازىرى تەرەپكە بۇرۇلدى. يېنىدا يوغانلا بىر توپ قېرى ئۇجمىسى بار دەرۋازىنى يەڭگىل قاقتى. «خەپ ئەنجانباي، ئەمدى نوچى تىلىڭنى بىر كۆرەي !»

لېكىن، ئەنجانبايىنىڭ نوچىلىقىنى كۆرۈش ئۈنىڭغا نىسىپ بولمىدى. ئۇچ كۈندىن كېيىن ئۇنىڭ جەسىتى ئۈمەن دەريا سېنىڭ كۈنچىقىش تەرەپكە ئەگىپ ئاقىدىغان ئىتىپوقى دېگەن جايدىكى توقايدىن چىقتى.

* * *

ئەنجانباي سولانغان قاراڭغۇ ئۆيۈ تۇرمە ئارقا قورۇسىنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدىكى بۇلۇڭدا ئىدى. ئادەم بېشى ئارانلا پاتقۇدەك كىچىككىنە تۆڭلۈكى بىلەن، ئۇدۇلدىكى تامدىكى پەنجىرىسى خۇددى قەپەسكە ئوخشاش بالداقلىق ئىدى. كۈن بىلەن ئايىنىڭ نۇرى ئۇ بالداقلار ئارىسىدىن ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا خۇددى كاتەكچە رەختىنى يېيىپ قويغاندەكلا يول - يول بولۇپ يورۇق چۈشۈرۈپ تۇراتتى. پەنجىرە ئېگىز ئىدى. ئەنجانبايىنىڭ قولى ئارانلا يېتەتتى.

مانا ئۇچ ئايدەك بولدى، ئۇ ئېنى بىلەن گېزىنىڭ تايىنى يوق بۇ تامدىن ئۇ تامغىچە ئۇچ چامدام، ماڭۇ تامدىن، ئاڭۇ تامغىچىمۇ يەنىلا ئۇچ چامدام تۆت چاسا ئۆيدە ياتىدۇ. ئىتتەك تۆگۈلۈپ ياتمىسا، پۇتلىرى تامغا تاقىشىپ قالىدۇ. قولىدىكى كويزا بىلەن پۇتىدىكى ئىشكەل ئۇنىڭغا ھەمراھ، بۇرگە ئازابىدىن يا كېچە، يا كۈندۈزى ئارام يوق ... كارت - كارت قاشلىغان، يۇمىلانغان، تاملارغا سۇركەلگەن ... بۇ بۇرگىلەرگە يەم بولۇپ، كۈندە ئىككى ۋاخ كۆكىرىپ كەتكەن، قاتتىق - قۇرۇق پارچە نانلارنى غاجاپ يەپ، ئاداپتەك سۇيۇق كور - كور ئوماچلارنى ئىچىپ، جان قېينىماقتىن باشقا ئىلاج يوق.

شاراق - شۇرۇق قىلىپ ئىشىك ئېچىلدى. سۆرۈن تەلەت ئۇچ ئادەم كىرىپ، گەپ - سۆزسىزلا ئۇنىڭ كۆزىنى قارا لاتا بىلەن تاڭدى. «يەنە سوراق ! ... » دەپ ئويلىدى ئەنجانباي. دېگەندەك، ئۇلار ئۇنى ئىتتىرىپ تالاغا ئېلىپ چىقتى.

«ئاھ، ئەجەب خۇشياقتىغۇ ساپ ھاۋا، تەنگە داۋا ...»

شۇ تاپتا ئۇنىڭ چىگىلىرى يېشىلىپ كەتكەندەك، پۈت ـ قوللىرىنىڭ بېغىشلىرى بوشىشىپ، خۇددى ئۈستىدىن ئېغىر يۈكنى ئېلىۋەتكەندەكلا يەڭگىللەپ قالدى. ئۇلار ئۇنىڭ يېڭىدىن سۆرەپ، ئەگرى ـ توقاي، ئېگىز ـ پەس يەرلەر بىلەن ماڭدۇرۇپ يۇرۇپ ئاخىر قوڭغۇراقسىز مەپىگە چىقاردى. ئاندىن ئۇنىڭ كۆزىنى تاڭغان لاتىنى يېشىۋەتتى. مەپىنىڭ ئالدى ـ ئارقىسىغا، يانلىرىغا قارا مىلەڭزە تارتىلغانلىقتىن، سىرتنى كۆرگىلى بولمايتتى. مەپىنىڭ ئىچىمۇ گۆرەڭ قاپقاراڭغۇ ئىدى. ئات تۇياقلىرىنىڭ تاق ـ تۇق ئاۋازلىرى، مەپىكەشنىڭ ئاتقا تارسىلدىتىپ قامچا ئۇرۇشلىرى، كىشىلەرنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭلىرى، بولقىلارنىڭ بىر خىل رىتىمدا تاڭ ـ تۇڭ، تاڭ ـ تۇڭ ئۇرۇشلىرى... ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

قەشقەر دېگەن مۇشۇنداق شەھەر ـ دە !

مەيلى كېچە، مەيلى كۈندۈز، مەيلى رەستىلىرى، مەيلى بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرى خۇدانىڭ قۇتلۇق كۈنى ۋاڭ ـ ۋۇڭ ئادەم قايتىمى، تاقۇڭ ـ تۇققۇڭ بولقا ـ سەندەل ئاۋازى... شۇڭا، ئەنجانباي نەگە كېتىپ باردۇ، قايسى يول بىلەن مېڭىۋاتىدۇ، بىلەلمىدى. لېكىن، ئۇنىڭغا ئايدىڭكى، ئۇلار ئۇنى سوراقىغا ئەكېتىۋاتىدۇ، سوراقا !

ئۇنى ھارۋىدىن چۈشۈرۈپلا كۆزىنى يەنە تېڭىۋەتتى. بىر ھازاغىچە ئۇيان ئايلاندۇرۇپ، بۇيان ماڭدۇرۇپ بىر ئۆيگە ئەكىرگەندىن كېيىن يەنە يېشىۋەتتى.

ئۇ كۆزىنى ئۇۋۇلاپ بىردەم تۇرۇپ قالدى. ئۇدۇلىدىكى سوراقچى ئورنىدا ئولتۇرغان مايمۇننى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتى. «ئوڭۇمۇ، چۈشۈممۇ؟ ياكى لاتىدا چاڭ تېڭىۋەتكەن كۆزلىرىم تېلىپ قالغان بولسا، مايمۇن كۆرۈنۈۋاتامدۇ، نېمە؟» ئۇ كۆزلىرىنى ئۇۋۇلىدى، چىملىدىتىپ تۇرۇپ يەنە ئۇنىڭغا قارىدى. يەنە شۇ سەت مەخلۇق ! يۇز ـ كۆزلىرىنى ساپسېرىق يېرىك

ساقال باسقانلىقتىن، ھەتتا قولاقلىرىمۇ كۆرۈنمەي قالغان، پىشانىسىگە خودىدى يوغانلا پومۇنى چاپلاپ قويغاندەكلا دوقا ماڭلاي، چار كۆز، پاناق بۇرۇن، خودىدى قوينىك نۇمۇشۇقىدەك ئۇزۇن ئېگەك، ئورۇق، ۋۇجۇك بىر مەخلۇق ئۇنىڭغا تىكىلىپ تۇراتتى. دېمىسىمۇ، ئۇنىڭ شۇ تۇرقى دەل مايمۇننىڭ ئۆزىگىلا ئوخشايتتى. «خودايا توۋا!» ئەنجانباي ئىختىيارسىز ياقىسىنى چىشلەپ سالدى.

ــ ھە، ئەنجانباي، ياقاڭدىكى پىتلارنى قاساۋاتامسەن؟!

ئۇنىڭ جۇغى كىچىك بولغىنى بىلەن ئاۋازى خودىدى دۇمباق چالغاندەك يوغان بوم ـ بوم چىقاتتى. ئۇنىڭ پۇلتىيىپ چىققان يوغان كۆزلىرى ھېلىلا چاچراپ چىقىپ كېتىدىغاندەك چەكچىيىپ، مىتمۇ قىلماي دەل ئەنجانبايىنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قادالدى.

ــ شۇنداق، پىت چېقىپ ئارام بەرمەيۋاتىدۇ.

ــ ھىم، بولدى بەس! ئاغزىڭنى يۇم! ــ ئۇ لىككىدە ئورنىدىن تۇرغاندى، قولتۇقى ئالدىدىكى شىرەگە ئارانلا تەڭلەشتى. ئۇ خودىدى مايمۇننىڭ قوللىرىدەك ئورۇق، ئىنچىكە قوللىرىنى شىلتىپ توۋلىدى، ــ سەن تېخى ھالىڭغا باقماي بىزنى پىتقا ئوخشىتىۋاتىسىنا! قېنىمىزنى شورىدىڭ، چاقتىڭ، دېمەكچىمۇ سەن؟! ھۇ بەچچىغەر! ئېيتە، بىز پىتمۇ؟! ھۆكۈمەتنىڭ ئادەملىرى پىتمۇ؟! قىزىل پاچاقتەك يوغان گەپ قىلىسەنغۇ؟! نەدە ئاڭلىدىڭ؟! كىم دېدى ئۇ گەپنى؟! سۆزلە. مېنىڭ ئالدىمدا تەنە گەپ قىلىشقا، ئېشىكىڭ ھەلەپ يېمەيدۇ سېنىڭ! نوختاڭنى ئالمىسام، ئاچ ئالىقىنىڭنى! ئۇ ۋاقىراپلا شىرەدە تۇرغان ئوچ قىرلىق «ئەدەپ تاختىسى»نى قولىغا ئالدى. «ئەدەپ تاختىسى» ئۇيۇپ قالغان قان داغلىرىدا ئالچىپار بولۇپ قالغانىدى. ئۇ گۇناھكاردىن سورار ـ سورىمايلا ئالدى بىلەن ئورۇپ، باشلىرىنى ئايلاندۇرۇپ ھوش ـ كالىسىدىن كەتكۈزۈۋېتىپ ئاندىن سوراق قىلاتتى. بۇ ئۇنىڭ «تۆمۈرچىلىك

هۇنىرى» ئىدى.

تۆمۈرنى قىزىتىپ سوقسا، ئويلىغان شەكىلگە كەلتۈرگىلى بولىدۇ، گۈناھكارمۇ شۇنداق. ئالدى بىلەن ھوش ـ كاللىسىدىن كەتكۈزۈۋېتىپ ئاندىن سوراق قىلمىسا، ئاسان ئەيۋەشكە كەلمەيدۇ، ھوناقمۇ قىناققا كەلمەيدۇ.

ئەنجانبايىنىڭ ئىككى يېنىدا تۇرغان ئىككى ئادەم ئۇنىڭ قوللىرىنى قايرىپ، ئالقانلىرىنى كېرىپ ئاچقۇزۇپ تۇتۇپ تۇردى. سوراقچى «ئەدەپ تاختىسى»نى خۇددى ئويۇنچۇق ئوينىغاندەك ئۆزىنىڭ ئالقىنىغا يەڭگىل ـ يەڭگىل ئۇرۇپ ئەنجانبايىنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇنىڭ ئالقىنىدىن چىققان ئاۋاز خۇددى تاختايىنى تاختايغا ئۇرغاندەك تاق ـ تۇق چىقاتتى. ئۇ كۆزلىرىنى خۇددى چاشقانىنى كۆرگەن مۇشۇكنىڭ كۆزلىرىدەك پارقىرىتىپ چەكچەيتتى ـ دە، قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ئەنجانبايىنىڭ ئالقىنىغا ئۇرۇۋەردى. ئۆينىڭ ئىچى قاك ـ قۇك ئاۋازدىن چۆكۈلداپ كەتتى ! ئەنجانبايىنىڭ قوللىرى ۋاژىلداپ ئاغرىپ كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشتى. سوراقچى ئۇرۇشتىن توختايدىغاندەك ئەمەس، ئۇنىڭ قولىدىكى تاختاي قاك ـ قۇك، قاك ـ قۇك ئاۋاز چىقىرىپ، ئەنجانبايىنىڭ ئالقىنىغا تېگىۋەردى. ئاغرىق ئۇنىڭ جان ـ جېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى ! ئۇ ئاغرىق ئازابىغا چىدىماي تولغىنىپ تۇرۇپ سوراقچىغا تىكىلدى. سوراقچى ھۇزۇرلانغاندەك كارى يوق، بەخىرامان ھالدا تازا كۇچەپ ئۇرۇۋەردى.

شۇ تاپتا ئۇنىڭ بويىنىڭ ئېگىزلىكى ئەنجانبايىنىڭ قولتۇقىغىمۇ كەلمەيتتى. ئەنجانباي ئاغرىقتا چىداپ تۇرالمىدى، «مەيلى نېمە بولسام بولدۇم» دەپ ئويلىدى ـ دە، ئېڭىشىپ تۇرۇپلا سوراقچىغا كاللا قويدى. «ۋايجان» بىلەن تەڭ سوراقچى شىرەنىڭ تېگىگە تىك موللاق چۈشتى.

ئاللا كارامەت، ماۋۇ ئىشنى ! گۇناھكارنىڭ سوراقچىنى ئۇرغانلىقىنى شۇ چاغقىچە كۆرمەكتە يوق، ئاڭلاپمۇ باقمىغان

هۇلىقى ئىككى يالاقچى چۆچۈپ، ھالىغا كېلىپ بولۇپ تۇرۇپلا قېلىشتىيۇ، يەنە شۇ ھامان ھوشىنى تېپىپ، ئەنجانباينى باسماقداپ، تېپىپ، مۇشتلاپ ئۇرۇشقا باشلىدى. دەل شۇ چاغدا ياشانغان، ئېگىز گەنە، كەكە ساقال بىر ئادەم كىرىپ كەلدى ـ ده، سوراقچىنى يۆلەپ تۇرغۇزدى، توپىسىنى قاقتى. ئاندىن يان ـ يانلىرىغا قارىۋېتىپ، ئۇنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاشقا باشلىدى. سوراقچىنىڭ چىرايى ئۆڭدى، چېقىر كۆزلىرى يوغان ئېچىلىپ يەنە يۇمۇلدى، شالاڭ بۇرۇتلىرى خۇددى خىرس قىلىۋاتقان مۇشۇكنىڭ بۇرۇتىدەك تىككىدە بولدى. ئۇ شۇ ھالدا ھېلىقى ئادەمنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن بىرھازا تۇرۇپ كەتتى ـ ده، كۆزىنى يەنە ئېچىپ ئۇنىڭغا تىكىلدى:

ـــ نېمە، نېمە؟ ئابدۇكېرىمخان مەخسۇم دېدىڭما؟

ـــ خوش.

سوراقچى يەنە گەپ سوراش ئۈچۈن ئاغزىنى ئۆمەللىۋىدى، ھېلىقى ئادەم شۇ ھامان يېنىچە ئېگىلىپ، قۇلىقىنى ئۇنىڭ ئاغزىغا تۇتتى. ئۇلار پىچىرلاشقاندەك سۆزلەشكەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ گېپى ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسگە ئاڭلاندى.

ـــ ھېلىقى مۇۋەققەت ئامبال؟

ـــ خوش.

ـــ مۇنداق دېگىن تېخى، توۋا بۇ ئىشلارنى، ئۇ شۇنداق دېدى؟

ـــ شۇنداق، قوي، كالا ئوغرىلىغان ئوغرى ياقۇپ قىلتاق دېگەن ئادەم ئىكەن، ئۆزى ئىقرار قىپتۇ. ھېلىقى ئۇرۇش، جېدەل قىلدى دېگەن ئەرزدىكى گەپلەر ئانچە چوڭ ئىشلار ئەمەس، ئادەتتە بولۇپ تۇرىدۇ. پاشا، چىۋىنلار چاقسا، ئادەملەر ئەمەس، بەلكى ھايۋانلارمۇ ئۆزىنى قورۇيدۇ. شۇنچىلىكلا ئىش ئىكەن. گۇناھسىز ئىكەن، قويۇپ بېرىلسۇن، دەيدۇ.

ـــ ماۋۇ شالتاق ئىشنى، بۇ ئىشتا يالغۇز ئۇنىڭلا گېپى گەپ بولامدۇ؟ يەنە باشقىلارمۇ بارغۇ، ئۇلار نېمە دەيدۇ؟ قېنى كۆرەرمىز.

سوراقچى مەڭدىگەندەك بىرھازا تۇرۇپلا قالدى. خېلىدىن كېيىن قولىدىكى «ئەدەپ تاختىسى»نى شىرەنىڭ ئۈستىگە ياقىدە تاشلىدى ـ دە، ئەنجانباينىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە بىر قارىۋېتىپ چىقىپ كەتتى.

ئەنجانباينىڭ كۆزى يەنە تېڭىلدى.

شۇ تاپتا كوچىدىكى ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ، تاقىۋۇڭ ـ تۇقىۋۇڭ ئاۋازلار ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرمەيتتى، ئۇ كاللىسىغا كىرىۋالغان خىياللار ئىلكىدە بەند ئىدى.

توۋا ! ئادەمنىڭ سەتلىرى سوراقچى بولامدۇ، نېمە؟ ئالدىنقى قېتىمقى سوراقچى بويى يوق قاپاقتەك باداڭ قورساق، ھە، ئۇ بۇگۈن كۆرۈنمەيدۇغۇ، نەگە ئۇجۇقتىكىن ئۇ؟ ھىم، بۇ قېتىمقىسى مايمۇندەك ئاۋاق. توۋا ! تەڭرى ـ ئاللا شۇنداق ياراتقان ـ دە. ھە، راست بۇ مايمۇن غەلىتە گەپنى قىلىدۇغۇ؟ تېخى مېنى قىزىل پاچاقتەك گەپ قىلىۋاتىسەن، نەدىن ئاڭلىدىڭ، كىم دېدى، دەپ سوراۋاتىدۇغۇ؟ قىزىل پاچاق؟ قانداق ئادەمنى قىزىل پاچاق دەيدىغاندۇ؟ ئۆز ۋاقتىدىغۇ، ئەنجان، تاشكەنتلەردە سەرسانلىقتا يۈرگەندە، قىزىل ئارمىيە، قىزىل ھاكىمىيەت دېگەندەك گەپلەرنى ئاڭلىغان، كېيىن دادىسىمۇ تولا دەپ بەرگەن. قىزىل ئارمىيە يوقسۇللارنىڭ ئارمىيىسىمىش، قىزىل ھاكىمىيەت دېگىنىمىز، يوقسۇللارنىڭ ھۆكۈمىتىمىش، زالىملارنى يوق قىلىپ، ھەممە ئادەمنى باباراۋەر قىلىمىش. شۇ قىزىل ئارمىيە بىلەن قىزىل ھۆكۈمەتنى قىزىل پاچاق دەمدىغاندۇ يا؟ ئۇ مايمۇن بۇنى قانداق بىلىدىغاندۇ؟ ئۇ قىزىل پاچاقلار نەدىدۇ، كىملەردۇ؟ ھەي ئىسىت ! ئۇلارنى تاپالىسام، مېڭە جېنىم بولسىمۇ ھەممىنى شۇلارنىڭ يولىغا ئاتىۋەتسەم، ئۇلۇغ خۇدايىم ئاشۇ قىزىل پاچاقلار بىلەن كۆرۈشۈشكە نېسىپ قىلسا !...

ئۇلار زادى نەدە، ئۇلار كىم؟...

ئەتىسى ئۇنىڭ قول، پۇتىدىكى كىشەنلەر ئېلىۋېتىلدى. ئۇنى يوغانلا بىر ئۆيگە ئەكىرىپ يەتتە ـ سەككىز ئادەمنىڭ ئارىسىغا قوشۇۋەتتى. ئۇ بۇ ئىشلارنى ئويلاپ تېگىگە ھېچ يېتەلمىدى.

www.uyghurkitap.com

* *

شۇ كۈنلەردە ئەنجانباي غەلىتىلا بولۇپ قالدى. گاھىدا خۇددى بىرنېمە ئىزدىگەندەك تۇرمە قورۇسىدا يەردىن ئۈستۈن قارىماي ئۇيان ـ بۇيان ئايلانسا، گاھىدا تېز مېڭىپ كېتىۋېتىپ، خۇددى بىرنېمىگە ئۈسۈپ سالغاندەك تاپ توختايىتتى ـ دە، جايىدا تۇرۇپلا قالاتتى. گاھىدا خۇددى «تاۋكا ئۈستىدىكى قىمارۋازلار» دەك قورۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا زوڭلا ئولتۇرۇپ ئېڭىكىنى سىلىغلىلى تۇرسا، گاھىدا بىر بۇلۇڭغا كىرىۋېلىپ ئېڭىكىنى تىزلىرىغا قويىاتتى ـ دە، قوللىرى بىلەن پاچاقلىرىنى گىرەلەشتۇرۇپ تۇتقىنىچە خۇددى پۇت ـ قوللىرى يىغىلىپ قالغان مەجرۇھتەك تۇگۈلۈپ ئولتۇرۇپلا قالاتتى. گاھىدا ناخشىنى ۋاڭشتىپ ئېيتىپ، كەتمەننى غۇلاچلاپ چاپسا، گاھىدا ئاۋازى بارا ـ بارا پەسلەپ، ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كېتەتتى ـ دە، توپىنى يېنىغىلا تاشلايتتى.

بۇگۈنكى قىلىقىنى دېمەمدىغان، تېخىمۇ قىزىق. بۇ ئىشنى كۆرۈپ بەزىلەر «توۋا» دەپ ياقىلىرىنى چىشلەشسە، يەنە بەزىلەر «دەرد تۇگەشتۇرۇۋەتتى» دەپ ئۇنىڭغا ئىچىنى ئاغرىتمىشتى.

دورغىلارنىڭ گۇناھكارلارنى «ئاستا ماڭدىڭ»، «ئاز كۆتۈردۈڭ!» دەپ شۇپۇڭ بىلەن تارسىلدىتىپ ساۋاشلىرى، ھەيدەپ ۋارقىراپ ـ جارقىراشلىرى كىشەك توشۇش سۈرئىتىنى تېخىمۇ تېزلەتتى. لېكىن، ئەنجانبايىنىڭ بۇنىڭ بىلەن كارى بولمىدى. ئۇ قانداقتۇر بىر ناخشىنى دىمىغىدا غىڭشىپ ئېيتقاچ، كىشەكلەرنى بىرىنىڭ ئۈستىگە بىرىنى قويۇپ تەكشى تىزدى، ئاندىن ئارقىسىنى قىلىپ، دۈمبىسىگە ئالدى. كىشەكلەر ئۇنىڭ گەدىنىگە تاقاشتى. بۇ باشقىلار كۆتۈرۈپ ماڭغان كىشەكتىن خېلى كۆپ ئىدى. ئىككى ـ ئۈچنى ئېلىۋەتسىمۇ دورغىلار غىڭ قىلمايىتتى. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇ بىرەر كىشەكنىمۇ

ئېلىۋەتمەدى. بېشىنى ئېگىپ يەردىن ئۈستۈن قارىماي، يەنە ھېلىقى ناخشىسىنى غىڭشىپ ئېيتىپ كېتىۋەردى. كېسەكلەرنى قويىدىغان يەرگە ئاز قالغاندا بېشىنى كۆتۈردى. كېسەكلەرنى قويۇپ يانغانلارنى كۆرۈپ، ئۇمۇ ئارقىسىغا ياندى. كېسەك ئالىدىغان يەرگە بارغاندا، دۇمبىسىدىكى كېسەكلەرنى يەرگە قويدى ـ دە، قۇرۇق قول بېرىپ، توشۇپ بولۇنغان كېسەكلەرنى دۇمبىسىگە ئېلىپ ياندى. بۇنى باشقىلار كۆرۈپ، پاراق ـ پۇرۇق كۈلۈشۈپ، ئۇنى مازاق قىلىشتى. ئۇ شۇنداىلا ئېسىگە كەلدى ـ دە، ئۆزىمۇ ئۇلارغا ئەگىشىپ ئاچچىق كۈلۈپ قويدى. چار ساقال، دىقماق گۈندىپاي نەقىشلىك، ژال ـ ژۇل پارقىراپ تۇرغان يېپيېڭى دۇتارنى كەينىگە تۇتۇپ تۇرۇپ سۆزلەپلا كەتتى:

ـــ نېمە بولدىلا؟ خامانغا قاتقان كالىدەك باشلىرىنى كۆتۈرمەي پۇشۇلداپلا يۇرىدىلا ! ئاھ دەيدىلا، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىدىلا، زادى نېمە بولدى؟

ـــ ناھەق سولىنىپ قالغىنىمغا ئىچىم قايىنايدۇ، ئاتا. ئويلايمەن، ئويلايمەن، ئويلاپ ھېچ تېگىگە يېتەلمەيمەن. دەردىنىڭ تولىلىقىدىن يۈرەك زەردار بولۇپ كەتتىغۇ !

ـــ بەللى ـ بەللى، ئەجەبمۇ تاتلىق گەپ قىلدىلا، ئاغزىلىرىغا ناۋات ! سىلىچە ئاۋۇ ئويناپ ـ كۈلۈپ يۈرگەنلەرنىڭ ھەممىسى تۇرمىگە ھەق سولىنىپتىكەن ـ دە، شۇنداقمۇ؟ جاھاندا ھەق ـ ناھەقنى ئايرىيدىغان ئىش بولىدىغان بولسا، بۇ بىچارىلەر مۇشۇ تۇرمىگە سولانمايتتى. ئۇلار تۇرمىدىمۇ تاۋاكانى قىزىتىپ ئۆز كۆڭلىنى خۇش قىلىۋاتىدۇغۇ؟ ! مۇشۇنداق قىلغاندا خاپىلىقنى ئونتۇغىلى بولىدۇ، كۈنمۇ ھەش ـ پەش دېگۈچە ئۆتۈپ كېتىدۇ، باشقا نېمە ئىلاج؟

ـــ ياق، مەن ئۇنداق قىلالمايمەن.

ـــ قىلسىلا ـ قىلمىسىلا بولمايدۇ. بولمىسا، بۇ تۇرمىدە يا سىراقتىكى بولۇپ قالىدىلا، يا بولمىسا ئۆلۈپ تۈگەيدىلا. نېمە قىلىدىلا تۆت كۈنلۈك ئالەمدە ئۆزلىرىنى قىينىپ، كۈننىڭ

سېرىقلىقى ئەۋزەل. جاھاندا ھەق ئىش يوق، ھەممە بەر ئوخشاش، قازانغانلىق قۇلىقى ھەممە يەردە تۆت. ھەق ـ ناھەق پەقەت گۆردىلا سۈرۈشتۈرۈلىدۇ، گۆردە تەڭسىزلىك يوق. كىم گۇناھنى كۆپ قىلغان بولسا، دوزاخقا كىرىدۇ، توقماقنىمۇ كۆپ يەيدۇ، مانا ماڭا قارىسىلا ئۇكام، مەنمۇ ياكى بۇلاڭچىلىق قىلىپ، ئادەم ئۆلتۈرۈپ تۇرمىگە سولىنىپ قالمىغان، خەقنىڭ ئارپىسىنمۇ خام ئورۇمىغان. ھاشار ـ مەدىكاردىن قاچسام، تۆتۈۋېلىپ ئەسكەرلىككە تۆتۈپ بەردى، ئەسكەرلىكتىن قاچسام يەنە تۆتۈۋالدى، يەنە قاچسام، يەنە تۆتۈۋېلىپ ئاخىر قاراڭغۇ ئۆيگە سولاپ قويدى. جان تاتلىق ئىكەن، كۈن كۆرەي دېدىم. تۇر دېسە تۇردۇم، قىل دېگەننى قىلدىم. ئۆز ۋاقتىدا مەنمۇ جاھانغا پاتماس گاڭگۇڭ ئىدىم. ئاسماندا قىمار بار ئىكەن دېسە، شوتىسى نەدە ئىكەن دەپ يۈگۈرۈيتتۇم. تۇرمىدە تاۋكانى تازا قىزىتتىم. جىق ئۇتۇۋېلىپ تاپقان ـ تەرگەنلىرىمنىڭ ھەممىسىنى گۇندىپايلارغا، خوجايىنلارغا بېرىپ ئۇلارنى رازى قىلىپ تۇردۇم. بەش يىل كۈنۈم شۇنداق ئۆتتى. ئەمدى ئۇچ يىلدەك بولدى، مانا مۇشۇ قىرىق ـ ئەللىكتەك ئاچقۇچنى تۇتقۇزۇپ گۇندىپاي قىلىپ قويدى. قەسەم قىلمەنكى، گۇناھكارلارغا پايدام تەگسە تەگدىكى، زىيىنىم تەگمىدى. كۆرۈڭاتمىلا، شۇڭا ھەممىسى مېنى ھۆرمەتلەپ «ئاتا» دەيدۇغۇ؟ مانا ماۋۇ دۇتارنى چېلىپ كۆڭۈللىرىنى خۇش قىلسىلا. زۇنۇن شۇڭگۇەن ئەۋەتتى. جان كۈندە چېچەكلىمەيدۇ، تۆت كۈنلۈك جاھان بۇ. ھە، يەنە بىر گەپ، تويلۇبۇلۇڭ دېگەن يەرگە زاك كولاشقا باردىكەنمىز. ئىش ـ كۇشلىرىنى پۈتتۈرۈڭالسىلا، ئۆگۈنلۈككە ماڭماقچى، قىرىقتەك ئادەم. قىش كىرگەندە يېنىپ كېلىدىغان ئوخشايمىز. دۇتارنى ئېلىۋېلىشنى ئۇنتۇپ قالمىسىلا، چېلىپ بېرىدىلا.

ئون بەشىنچى باب

تەشنالىق ساداسى

تويلۇبۇلۇڭ، كېيىنكى باھار پەسلى.

كۆدە ـ كۆرپىلىرىنى دۇمبىسىگە تېڭىۋالغان قىرىق «گۇناھكار» قاتارىسىغا تۆتتىن ـ تۆتتىن تىزىلدى. بەللىرى ئارغامچىلاردا باغلىنىپ، ئالدى ـ ئارقىسىدىن، يانلىرىدىن بىر ـ بىرىگە چېتىلدى، ئارغامچىلارنىڭ ئىككى ئۇچى ئالدىدا ماڭمىدىغان ئىككى ژاندارما ئەسكەرنىڭ ئاتلىرىنىڭ غانجۇغىسىغا باغلاندى. «گۇناھكارلار» ئۇرۇق ـ تۇغقان، يار ـ بۇرادەرلىرىنىڭ دىدارلىرىنى كۆرۈۋېلىش ئۈچۈن، بويۇنلىرىنى سوزۇشۇپ خۇددى تورغا چۈشكەن بېلىقلاردەك ئۈيان ـ بۇيان تېپىرلايتتى. لېكىن، ئۇلار بىر ـ بىرىگە چېتىلىپ كەتكەنلىكتىن، بىر قەدەممۇ ئۈيان ـ بۇيان ماڭالمايتتى. ئالدىدىكى ئىككى ئاتلىق ژاندارما ئەسكەر ماڭسا، ئۇلارمۇ ماڭالايتتى، توختىسا، توختايتتى. ئارقىسىدىن، يان ـ يانلىرىدىن ئاتلىق دورغىلار، ژاندارمىلار قامچىلىرىنى ئوينىتىپ يالاپ ماڭاتتى. ئۇلارنىڭ شۇ تاپتىكى ھالىتى خۇددى رەھىمسىز پادىچىلار ھەيدەپ ماڭقان بىر قوتان مالغا ئوخشايتتى. تۇرمە دەرۋازىسىنىڭ ئالدىدا خۇددى قىيامەت قايىم بولغاندەك يىغا ـ زار، قىيا ـ چىيا، داد ـ پەرياد كۆتۈرۈلدى. سانجاق ـ سانجاق توپلىشىپ تۇرۇشقان قەشقەر خەلقى ئاللا ـ چۇقان سېلىپ، ئۇرۇق ـ تۇغقان، يار ـ بۇرادەرلىرىنى ئىزدەيتتى. ئۇلارنىڭ بىر ـ بىرىنى توۋلاپ چاقىرىشقان سادالار قۇمدەرۋازا كوچىسىنى لەرزىگە كەلتۈرۈۋەتتى ! لېكىن، ئۇلار بىر ـ بىرى بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشەلمەيتتى، يېقىنمۇ

كېلەلمەيتتى. ناۋادا بىرەرى قولىنى ئۇزىتىپ سالىدىغان بولسا ياكى سەل يېقىنلاشىپ قالىدىغان بولسىلا، شۇ ھامان دورغىلارنىڭ قامچىلىرى ئۇلارنىڭ باش ـ كۆز، قوللىرىغا جۇددى يۇڭ ساۋىغاندەكلا رەھىمسىزلەرچە ۋاق ـ ۋۇق تېگەتتى. ئەنجانىلىق ئارقىدىكى قاتاردا ئىدى. شۇ تاپتا ئۇ ئاتا ـ ئانىسى، ئۇرۇق ـ تۇغقان، ئەل ـ ئاغىنىلىرىنى كۆرۈۋېلىشقا تەشنا ئىدى. شۇڭا، تىت ـ تىت بولۇپ جامائەت ئارىسىغا تەلمۈرۈپ قارايتتى. لېكىن، ئۇلار كۆرۈنمەيتتى. «ئاھ ! ئانا، دىدارىڭنى كۆرسەتكىنە، شۇ تاپتا خۇددى كىچىكىمدە، ھەتتا چوپچوڭلا بولۇپ بۇرۇتۇم خەت تارتقاندىمۇ يەنە، (ئانام بالام، دادام بالام) دەپ ئەركىلىتىپ بېشىمنى سىلىغاندەك يەنە بىر قېتىم سىلاپ قويغىنا.

ئاەتتە دادىسى چېلىشىش، ئات بەيگىسى، مەشرەپ، توي ـ تۆكۈن، ئۆلۈم ـ يېتىم سورۇنلىرىدا ئۇنىڭ يېنىدىن نېرى كېتەلمەيتتى، خۇددى سايىسىدەكلا ئەگىشىپ يۈرەتتى، گۆش، نانلارنى بېلىگە تۇگۇپ يۇرۇپ ئۇنى يېيىشكە زورلاپلا تۇراتتى. كېچىلىرى قارا چىراغ نۇرىدا ئۇنىڭغا قاراپ تەلمۈرۈپ ئولتۇرۇپ تاڭنى ئاتقۇزاتتى. «كۆز تەگمىسۇن» دەپ ئىسرىق سېلىپ، مولا ـ ئاخۇنلارغا دۇئا ئوقۇتۇپ، تۇمار پۈتتۈرۈپ، ئۇنىڭغا پەرۋانىدەك پەرمان بولۇپ، پايپەتتەك بولۇپ جان كۆيدۈرۈپ يۈرەتتى. مانا ئەمدى ئۇ يىراقلارغا كېتىدىغان چاغدا نېمىشقا دىدارىنى كۆرسەتمەيدۇ؟ قېنى ئۇنى جانلىرىدىن ئەزىز كۆرىدىغان ئاكىسى، ئىنىلىرى، سىڭىلىسى؟ ئاھ خۇدا ! ئۇلارنى بىر كۆرۈۋالسىچۇ كاشكى ! ئىسىت ! شۇ تاپتا ئاشۇ قىيامەتلىك ئاغىنىلىرى بىلەن بىر كۆرۈشۈۋالسا، ئىككى ـ ئۈچ ئېغىزدىن چاقچاقلىشىۋالسا... ھېچبولمىسا، شۇنداقلا لەپپىدە بىر قارىشىۋالسا... كاشكى، ئۇ شۇ خىياللار بىلەن مەيۈسلىنىپ كېتىۋاتقاندا، جامائەت ئارىسىدىن تۇيۇقسىزلا ئۇنىڭ ئانىسى قىستىلىپ چىقتى ـ دە، «دادام بالام !» دەپلا ئۇنىڭغا ئۆزىنى ئاتتى. لېكىن، شۇ ھامانلا ئۇنىڭ بېشىغا قامچا تەگدى. توختىخانىڭ ئاچچىق كەلسە،

ھەرقانداق بالا ـ قازادىن قورقمايتتى. ئەۋلىيا، ئەزرائىل بولسىمۇ جېنىنى ئالمىنىغا ئېلىپ ئېلىشاتتى، ئۇنىڭ «چىشى يولۇاس» ناممۇ شۇنىڭدىن كەلگەنىدى. ئۇ ئۆزىگە قامچا تەڭلەۋاتقان دورغىغا كۆزلىرىنى ئالايتىپ قاراپ، قامچىنى تۇتۇۋېلىپ غەزەپ بىلەن پەسكە سىلكىپ تارتتى. دورغا بىلىكىگە ئۆتكۈزۈۋالغان قامچا سېپىدىكى تاسمىدىن قولىنى چىقىرىۋالالماي ئاتتىن موللاق ئېتىپ چۈشتى. توختىخان ئۇنى بىرنى تەپتى ـ دە، ئاغزىنى بۇزۇپ تىللىدى:

ـــ ۋۇي ئىتتىن تۆرەلگەن نىجىس يالاقچى! سەن ئاندىن تۇغۇلمىغانمۇ؟! ئانىسى بالىسى بىلەن كۆرۈشسە گۇناھمىكەن؟! سەنمۇ مۇشۇ ھالىغا چۈشۈپ قالغان بولساڭ، ئاناڭ سەن نىجىسنى، مەن بالامنى باغرىمغا ئالغاندەك باغرىغا ئالماسمىدى؟!

بۇ غەزەپلىك شىكايەتتىن ژاندارمىلار، دورغىلار سەل سالپىيىپ قېلىشتى. دەل شۇ چاغدا باش نازارەتچى ئېتىنى چاپتۇرۇپ كېلىپ توختىخانىنىڭ دەل بېشىغا قامچا سالدى. ئەنجانبايىنىڭ ئاچچىقىدا جان ـ مانى چىقىپ كەتتى! ئۇ غەزەپ بىلەن:

ـــ تارت قولۇڭنى! ـــ دەپ ۋارقىرىدى ـ دە، باش نازارەتچىنىڭ قامچا تۇتقان قولىنى كاپىلا تۇتۇۋېلىپ ئامبۇردەك قىسىۋالدى.

ئاغرىققا چىدىمىغان باش نازارەتچى تولغىنىپ كەتتى ـ دە، «ۋاي!» دەپ خۇددى مياۋغا چۈشكەن مۇشۇك مياۋلىغاندەكلا چىرقىراپ سالدى. بۇنى كۆرگەن باشقا دورغا، ژاندارمىلار پالاقلىشىپ كېلىپ، ئەنجانبايغا قوراللىرىنى تەڭلەشتى. دەل شۇ چاغدا توپ ـ توپ جامائەت خۇددى ھاۋا گۈلدۈرلىگەندەك تەڭلا غەزەپلىك ۋارقىراشتى:

ـــ ھاي! ھاي ـ ھاي!!

بۇ غەزەپلىك سادادىن چۆچۈپ كەتكەن ژاندارما، دورغىلار مەڭدەپ ھاڭۋاققىنىچە جاي ـ جايىدا تۇرۇپلا قېلىشتى. قورال

كۆتۈرگەن قوللىرىمۇ خۇددى تېنى چىرىپ كەتكەندەك ئاستا - ئاستا پەسكە چۈشتى.

كۆزلىرى غەزەپلىك چەكچەيگەن، مۇشتلىرى چىڭ تۈگۈلگەن باقاخۇننىڭ بالىلىرى شۇ تاپتا ئۇۋغا تاشلىنىشقا تەييار تۇرغان قاپلانغا ئوخشاش باشلىرىنى كۆتۈرۈپ، مەيدىلىرىنى چىقىرىپ، پۇتلىرىنى كېرىپ تۇرۇشاتتى. ۋاھ! ئەمدىلا تېخى ئون ئالتە ياشنىڭ قارىسىنى ئالغان ئەزىزنىڭ نوچىلىقىنى دېمەمدىغان! ئۇ پىچىقىنى كەينىگە تۇتۇپ، ھەدەپ ئالدىغا تەۋرەپ ئېتىلىشقا ئىنتىلۋاتاتتى. قاسىمباي ئاتنىڭ چويۇن ئۈزەڭگىسىنى يېشىۋېلىپ تاسمىسىنى قولىغا يۆگەۋاتاتتى. شەھەرنىڭ يىگىرمە - ئوتتۇزدەك گاڭگۇك يىگىتلىرىمۇ پىچاقلىرىنى چىقىرىشىپ: «قېنى، يەنە بىر ئۇرۇپ بېقىشە! كۆرگۈلۈكۈنى كۆرسىتىمىز» دېگەن ئەلپازدا ئۇلارغا يەرنىڭ تېگىدىن ھوميىپ قاراپ، تاشلىنىشقا تەييار تۇرۇشاتتى. شۇ تاپتا ئەنجانىيغا ياكى ئۇنىڭ ئانىسىغا بىرەر قامچا سالىدىغان بولسىلا، ئۇ چاغدا ئىش تېخىمۇ يوغىنايىتتى. ئۆزلىرى تاياق - توقماقنىڭ ئاستىدا قالاتتى. گۇناھكارلارنىمۇ قاچۇرۇپ قويۇشاتتى. دەل شۇ چاغدا ئاۋۇتاخۇن ئاتا كېلىپ قالدى - دە، ژاندارمىلار بىلەن دورغىلارنى ئالدى تەرەپكە ماڭدۇرۇۋەتتى. شۇندىلا ئەنجانباي باشقىلار بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشەلىدى. ئايىم تىللاخان ئاكىسىغا ئېسىلىپ يىغلىدى. خېلى ئۇزاققىچە ئۇنى قويۇپ بەرمەي ئېسەدەپ يىغلاپ ماڭدى.

قاسىمباي چىرايلىق، ياشلا ئىككى تورۇق ئاتنى يېتىلىۋالغانىدى. ئۇ ئەنجانباي بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. توختاشقا بولمايتتى، ياندىشىپ ماڭغاچ گۇڭۇر - مۇڭۇر مۇڭداشتى، ھال - ئەھۋال سوراشتى. باشقىلار بىلەنمۇ كۆرۈشتى. ئۇرۇق - تۇغقانلارنىڭ ئارىسىدا ئىنىسى تاشكەنتباي كۆرۈنمەيتتى، ئەنجانباي دادىسىنىڭ كۆزىگە قارىدى.

— دادا، تاشكەنتباي كېلەلمىگەن ئوخشايدۇ؟
باقاخۇن ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى:
— كېلەلمىدى، ئۆيدە بولسىغۇ كېلەتتى، يوق، — ئۇنىڭ بېشى چۈشۈپ كەتتى. ئەنجانباينىڭ كۆڭلى قانداقتۇر بىر شۇملۇقنى سەزگەندەك يۈرىكى قارتلا قىلىپ قالدى.
— يوق، نەگە كەتتى؟
— ھەي ... بىچارە بالىنىڭ پېشانىسى تەتۇر ئىكەن. ئەسكەرلىككە تۇتۇلۇپ قاپتۇ.
— ئەسكەرلىككە، قاچان؟ ھەي ئىستەي !
— تۆت ئايدەك بولدى. بىر كۈنى ئۇ «ئەنجانباي ئاكامنى سېغىنىپ قالدىم، يوقلاپ كېلەي» دېدى. «ۋاي بېرىپ كۆرۈشۈپ كەلسىلە بالام» دەپتىمىز. ئاردىدىن ئۈچ كۈن ئۆتتى، ھەپتىمۇ ئۆتتى، ئۇ يېنىپ كەلمىدى. ئىزدەپ ـ سوراپ دېرىكىنى ئالالمىدۇق. ئۇنىڭدىن ئەنسىرەپ تىت ـ تىت بولۇپ يۈرسەك، بىر كۈنى تۇردى رەۋەندى بىزنى ئىزدەپ ئۆيىمىزگە كېلىپ قالدى. ئۇ «تاشكەنتباينى ئاتۇشتا كۆرۈپ قالدىم، ئەسكەرلىككە تۇتۇلۇپ قاپتۇ» دەپ خەۋەر ئېلىپ كەپتۇ. جۈمەخۇن بىلەن ئابلىزخان «ئۇنى ئاجرىتىپ كېلىمىز» دەپ ئارقىسىدىن ئاتلىق قوغلاپ كېتىپ، ئۇنىڭغا ئاقسۇدا يېتىشۇاپتۇ. لېكىن، ئۇنى ئاجرىتىۋېلىشنىڭ ئىلاجىنى قىلالماپتۇ، پەقەت بىر دەملا مۇڭدىشالاپتۇ. تاشكەنتباينىڭ دېيىشىچە، ئۇ سىلى بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن تۇرمىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، بىرنەچچە ئادەم كېلىپلا ئۇنى باغلاپ يامۇلغا سولىۋاپتۇ. ئالتايغا ئېلىپ مېڭىپتۇمىش، قازاقلار بىلەن سوقۇش قىلىشقا ئاپىرىدىكەن. خۇدايىم ئۆز پاناھىدا ساقلىغاي ئۇ بىچارە بالىنى... ھەي ! ... قاچان ئاشنى ئاش، ناننى نان دەپ يېگۈدەك زامان بولار !
باقاخۇننىڭ كۆزلىرىدىن ئاققان ياش بىردەمدىلا ئۇنىڭ ئاق يەكتەكىنىڭ ياقىسىنى ھۆل قىلىۋەتتى. باشقىلارمۇ مىشىلدىشىپ يىغلاشماقتا ئىدى. بۇ شۇم خەۋەر ئەنجانباينىڭ

يۇرىكىنى ئېزىۋەتكەن بولسىمۇ، لېكىن شۇ تاپتا ئۇ ئۆز قايغۇسىنى بىلدۈرۈپ، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى تېخىمۇ زىيادە قىلغۇسى كەلمىدى. پەقەت «تاشكەنتباي ياش، ئەقىللىق، ئۆز كۈنىنى ئۆزى ئېلىپ كېتەلەيدۇ. خۇدايىم بۇيرۇسا، ئۇزاققا قالمايلا يېنىپ كېلىدۇ» دەپ ئۇلارنىڭ كۆڭلىگە ئازراق تەسەللىي بېرەلىدى.

«گۇناھكارلار» خۇددى باغلاقتىكى قويلاردەك بىر - بىرىگە چېتىلغان ھالدا باغلىنىپ كوچىلاردىن ئۆتۈشكە باشلىغاندا، زامانىنىڭ زۇلمى، خورلۇقلىرىدىن جاق تويۇپ، يۇرەكلىرى لەختە - لەختە قان بولۇپ كەتكەن باغرى سۇنۇق قەشقەر خەلقى يولنىڭ ئىككى چېتىدە توپلىشىپ تۇرۇپ، ئۇلارنى يىغا - زار بىلەن ئۇزىتىپ قويۇشتى.

— خوش، خۇداغا ئامانەت!

— خۇدايىم مۇشكۈلۈڭلارنى ئاسان قىلغاي!

— خۇدايىم ئۆز پاناھىدا ساقلىغاي!

جامائەت ئۇلارغا ئامانلىق تىلەپ، قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ تۇرۇپ دۇئا قىلىشتى.

ناۋايلار ساۋابلىق ئۇچۇن پەشخۇن - پەشخۇن نانلارنى ئۇلارنىڭ قوللىرىغا تۇتقۇزۇپ قويۇشاتتى. قويۇنلىرىغا تىقىشاتتى. دوغچىلار قاچا - قاچا دوغلارنى ئۇلارغا ئىچكۈزەتتى. باققاللارمۇ قاراپ تۇرمىدى، يەل - يېمىشلىرىنى ئۇلاردىن ئايىمىدى، ھەممىسىگە بولۇشچە ئۇلەشتۇرۇپ بەردى. شۇنداق قىلىپ، ئۇلار شەھەردىن چىقىپ بولغۇچە قويۇنلىرى نان - پان، يەل - يېمىشلەر بىلەن توشۇپ كەتتى.

ئۇلار يېگىشەھەردىن ئۆتتى. ئۇنىڭ ھەيۋەتلىك، ئېگىز سېپىللىرىمۇ كۆرۈنمەي قالدى. تەلۋىچۈك دەريادىن ئۆتۈپلا سازلىققا يېقىن كەلگەندە، ئۇلارنىڭ ئالدى تەرىپىدىن ئاتلىق، ئېشەكلىك، ھارۋىلىق بولۇپ بىرەر يۈزدەك ئادەم داپ - دۇمباق، راۋابلارنى چېلىشىپ، نەغمە - ناۋا بىلەن چىقىپ كەلدى.

چىرايلىق ياسىنىشلىرى، خۇشال كۈلكە ـ چاقچاقلىرىدىن قارىغاندا، ئۇلار كۆڭۈللۈك بىر توي ـ مەرىكىدىن قايتقانىدەك قىلاتتى. ئۇلار «گۈناھكارلار»نى كۆرۈپ ئاستا ـ ئاستا ئاستىلاپ توختاپ قېلىشتى. ئەنجانباي شۇنداق قاراپلا ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئوپاللىق ئىكەنلىكىنى تونۇپ قالدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئەنجانباي بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى، تىنچلىق ـ ئامانلىق سوراشتى. يەنە بەزىلىرى يىراقتىنلا باشلىرىنى ئېگىپ سالاملاشتى. ئېلى قازىنىڭ ئوغلى ئەھمەت تۆت ـ بەشتەك لۈكچەكلەرنىڭ ئارىسىدا خۇددى بەزنى ماريغان مۇشۈكتەك كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ ئۇنىڭغا گۆلەيىپ قاراپ تۇراتتى. شۇ ئاردا يۈزىنى گىجىم رومال بىلەن يېپىۋالغان بىر ئايال ئاتتىن لىككىدە چۈشتى ـ دە، ئۇدۇللا ئەنجانبايىنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇنى كۆرۈپلا ئەنجانبايىنىڭ يۈرىكى قارتلا قىلىپ قالدى ـ دە، ئۆزىگە ئارانلا ئاڭلانغۇدەك پەس ئاۋازدا پىچىرلاپ سالدى:

ـــ شۇ، شۇ، دەل ئۆزى، شۇ ! ۋاي خۇدايىم، ئاھ ! ئايشەمگۈل !

ئۇنىڭغىچە ئۇ ئايال يۈزىنى ئېچىۋەتتى ـ دە، ئۇنىڭغا ئېگىلىپ سالام قىلدى:

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم.

ـــ ۋەئەلەيكۈم ئەسسالام، ئايشەمگۈل خېنىم.

ئۇلارنىڭ ئاۋازلىرى تىترەپ چىقىشتى. بىر ـ بىرىگە تەلمۈرۈپ قاراپ تۇرۇپلا قېلىشتى. ئايشەمگۈل كەمزۇلىنىڭ يانچۇقىدىن ئەينەك، تارغاق يۆگىگەن ئاق مونچاقلىق، ئانارگۈلدەك قىپقىزىل ياغلىقنى چىقىرىپ ئەنجانبايىنىڭ يۈز ـ كۆزلىرىنى سۈرتۈشكە باشلىدى. بۇنى كۆرگەن ئەھمەت چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ كېلىپ، ئايشەمگۈلگە ۋارقىرىدى:

ـــ نومۇس قىلسىلا ئايشەمخان ! ھايا قىلسىلا ! خەلقىئالەم ئالدىدا ئىزا !

ئايشەمگۈل غەزەپ بىلەن ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ئۇنىڭ بېشىغا كېلىشتۇرۇپ ۋاققىدە بىر قامچا سالدى ـ دە، ھۆكۈرەپ يىغلاپ

ئېسەدەپ تۇرۇپ ئۇنى تىللىدى:

ــ نومۇسسىز دېگەن سەن ! مەن ياكى سېنىڭ نىكاھىڭغا ئۆتۈپ قالغان، سېنىڭ ئىلكىڭدىكى ئادەم بولمىسام، مېنى سىلكىشلەپ تارتقۇشلاشقا نېمە ھەددىڭ؟ ! كۆزۈمنىڭ سەنلىگە مەن نېمىدىن نومۇس قىلاتتىم؟ ئۆزۈمنىڭ ئېرىدىنمۇ؟ قازىنىڭ ئاشۇ كىچىككىنە بىر پارچە ئىپلاس تالاق خېتىز، مېنى ئەنجانبايدىن ئاجراشتۇرالامدۇ؟ ! قېنى قايسىمىزنىڭ رازىلىقىنى ئاپتۇ؟ مېنى تونۇمىغان ئۇنداق شەرىئەتنى مەنمۇ تونۇمايمەن !

قارىشىپ تۇرغانلارنىڭ بەزىلىرى «ياپىرىم !» دەپ ياقىلىرىنى چىشلەشسە، يەنە بەزىلىرى ھاڭ ـ تاڭ قېلىپ، ئاغزىلىرىنى كامارەك ئېچىشىپلا قالدى. ئايشەمگۈل بۇلار بىلەن كارى بولمىدى، ئاتقا لىككىدە مىندى:

ــ خوش، ئەنجانباي ئاكا، خۇداغا ئامانەت ! زامانىنىڭ زۇلمى غالىب كەلدى، مەن بىقۇۋۇل بولۇپ قالدىم !ــ ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە، ياشلىرىنى يامغۇردەك تۆكۈپ تۇرۇپ ئاتقا قامچا سالدى.

ــ خوش، خوش ئايشەمگۈل ! ئامان بولسىلا ! زۇلۇمنىڭ گۆرى كولىنىپ بولدى !

باش نازارەتچىنىڭ ئاچچىقى تېخىچە يانمىدى. پۈت ـ قوللىرىغا تىتىرەك ئولىشىپ، چىشلىرى غۇچۇرلايتتى. «ياۋالا ! بۇ بەتىرەتلەرگە نېمە بولۇپ كەتكەندۇ؟ ! خۇددى قۇتۇرغان ھەرىلەرگە ئوخشايدۇغۇ ! شۇنداق بىرىگە تېگىپ سالدىكىمۇ، بولدى ! شۇ ھامانلا ھەممىسى تەڭلا چۈۋۈلۈپ چىقىدۇ ! ياپىرىم ! خۇدا ئۆزى ساقلىسۇن ! بالدۇرقى چاغلاردا كوچىلاردىن يۈزلىگەن گۇناھكارلارنى ھەيدەپ ماڭىدىغان بولسا، ئۇلارنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى نېرىدا تۇرۇپ يىغلىشىپ، قاقشىشىپ قالاتتى، ھەرگىز يېقىنلىشالمايتتى. ناۋادا يېقىنلىشىپ قالىدىغان بولسا ھاي ! دەپلا خۇماردىن چىققۇچە ئۇرسىمۇ ھېچ كىشى غىدىڭ ـ پىدىڭ قىلالمايتتى. كۆڭۈل ئېچىش ئۈچۈن ئاتلارنى بولۇشىغا چاپتۇرۇپ مېڭىپ، كىشىلەرنى دەسسەپ ـ چەيلىۋەتسىمۇ،

ئاچچىقى كەلگەندە قامچىسىدىن قان تامغۇچە ئۇرسىمۇ، قولى قىچىشقاندا جامائەت سورۇنلىرىغا بۆسۈپ كىرىپ، بىرەرنى ئۇرۇپ يېرىم جان قىلىپ قويسىمۇ ھېچقانداق سوئال - سورىقى بولمايتتى، ئۇلار پەقەت لېۋىنى چىشلىشىپ قالاتتى. چىرايلىق خوتۇن - قىزلارنى بۇلاپ ماڭسا، ۋارقىراپ - جارقىراپ يىغلاپ قالاتتى، خالاس ! مەيلى نېمە قىلسا قىلسۇن، قانداقلا بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، قەشقەر ئۆزىنىڭ ئىدى. خالىغانىنى قىلالايتتى. ئەمدىچۇ؟ مانا ئەمدى يەنە شۇنداق قىلىپ باققىنا، ئانا - ماناڭنى كۆرۈڭگە كۆرسىتىدۇ ! ھەي ! ... مانا ئەمدى زامان ئوخشىمايقالدى ! ھېلىقىدەك... «ھە» دېسىلا پىچىقىنى چىقىرىشىدۇ، توپلىشىپ كېلىپ ئۇرۇشىدۇ ! مەن نېمە بولدۇم دەپ كۆزىنى ئېچىپ بولغۇچە، ئاقتىمۇ يوق، كۆكتىمۇ يوق ! ئۇلارنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەي قالىدۇ ! بۇلۇڭ - پۇچقاقلاردىن تاش - چالمىلار ۋىڭ - ۋىڭ ئۇچۇپ كېلىپ، كاللا - مالىنى يارىدۇ ! كۆپكۈندۈزدىمۇ يالغۇز تالاغا چىققىلى تېخى بولمايدۇ ! بۇگۈنكىدەك بىر گۇناھكارنى ۋە ئۇنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى بىر قامچا سالغانغا ھەممىسى تەڭلا تەۋرەپ قويىدىغان، دورغىلار، گۇناھكارلاردىن تايىاق يەيدىغان تەتۇر ئىش قاچان بولغان؟ ! ھەي ! ... بۇ ناھەقچىلىكنى ! ... ھېلىقى بىرى بىزگە بولۇشۇپ ئىككى ئېغىز گەپ قىلغاندەك قىلىۋىدى، يىگىرمە - ئوتتۇزدەك ئادەم تەۋرەپ كېلىپلا ئۇنى يالاقچى دەمدۇ، غالچا دەمدۇ، ئىشقىلىپ، بىرنېمىلەرنى دېيىشىپ تىللاپ، باسماقداپ تۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويغىلى تاس - تاماس قالدىغۇ؟ ! قانداق زامانلار بولۇپ كەتتى - ھە بۇ؟ ! ئادەمنىڭ كاللىسىدىن پەقەتلا ئۆتمەيدۇ. ئەقلىمۇ يېتىشمەيدۇ ! بالدۇرقىدەك خوش - خوش غوجام دەيدىغان زامان نەگە كەتتى؟ ! ئاھ ! شۇ كۈنلەر ! ... ئىسىت ! ئەجەب بولدى - دە !» باش نازارەتچى ئويلاپ شۇ يەرگە كەلگەندە يۈرتىدا بولغان بەزى ئىشلار ئۇنىڭ كۆڭلىدىن غىل - پالال ئۆتۈپ قالدى - دە، يۈرىكى قارتىىدە قىلىپ كەتتى، — ۋۇي شۇنداقمۇ

بولۇپ قالارمۇ؟ ! كومپارتىيە مۇشۇ يەرگىمۇ كېلىپ قالارمۇ؟ ! توۋا، توۋا ! بۇ جاھانىڭ ۋاپاسىزلىقىنى ! بۇ ياۋايىلارنىڭ بالدۇرقىغا ئوخشىماي قېلىۋاتقانلىقى شۇلارنىڭ شامىلىنىڭ كاساپىتىدىن بولمىسۇن يەنە؟ شۇنداق بولىدىغان بولسا ئۆزىنىڭ تۇغقىشكىنى شۇ ! خۇدايىم ساقلىسۇن، ئۇ ئاپەتلىرىنىڭ چاڭگىلىغا چۈشۈپ قېلىشقا نېسىپ قىلمىسۇن ! — ئۇنىڭ يۈرىكىنىڭ پوكۇلدىشىنىڭ سەۋەبى بارئىدى. ئۇ بۇنىڭدىن ئون يىل ئىلگىرى پېكلياڭدا[1] كومپارتىيىنىڭ بىر ئالاقىچىسىنى تۇتۇپ بېرىپ ئىنئام ئالغان. كېيىنچە خورىكى ئۆسۈپ، ھەددىدىن ئېشىپ قىلمىغان ئەسكىلىكى قالمىغان، قان قەرزگە بوغۇلغان، ئىنتىقامچىلارنىڭ ئۆزىنىڭ پېيىگە چۈشكەنلىكىنى بىلىپ قېلىپ، يۈرتتا تۇرالماي قەشقەرگە كېلىپ يوشۇرۇنۇۋالغانىدى، — بولدىلا، زاك پۇلىنى يالغۇز مەنلا ئالامتىم، تۆپىمىزدە تەييارغا ھەييار بولۇپ شۆلگەيلىرىنى ئېقىتىپ تۇرۇۋاتقانلار ئازمىدى ! كومپارتىيە كېلىپ بولغۇچە تەننىڭ ئىسسىقىدا جاننى ساقلايدىغان بىرەر جاي تېپىۋالغان تۇزۇك. جاھانىڭ ئېتىكى كەڭرى، جان ساقلىغۇدەك جاي بۇ يەردە بولمىسا، يەنە باشقا بىر يەردە بار. يىغىپ قويغان ئالتۇن ـ كۈمۈشلىرىمۇ يېتىپ ئاشىدۇ. «جان بولسا جاھان، ئاش بولسا قازان» پاھ ـ پاھ ! بۇ خەقلەرنىڭ تەمسىلىنىڭ خوپ جېنى بار ئىكەن جۇمۇ ! ئۇ شۇ خىياللار بىلەن كېتىۋاتقاندا، زۇنۇن ئەپەندى بىلەن قاسىمبايى ئاتلىرىنى يورغىلىتىپ كېلىپ ئۇنىڭغا يانداشتى.

* * *

ئۇلار ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈپ تۇرۇپ سالام قىلدى. ئاندىن قاسىمبايى كۆك شايى بەلۋېغىدىن ئىككى قۇلاقلىق يامبۇنى چىقىرىپ ئۇنىڭغا تەڭلىدى:

---

① پېكلياڭ — گەنسۇ ئۆلكىسىدىكى بىر تاغلىق رايوننىڭ نامى.

— ئۆزلىرىگە ئازراق بولسىمۇ يوللۇقمىز بار ئىدى. ئاز بولسىمۇ چاي پۇلى بولۇپ قالار، كۆڭلىمىز ئىكەن، ئىلتىپات قىلسىلا.

— قولىمىزنى ياندۇرمىسىلا.

باش نازارەتچى مۇغەمبەرلىك بىلەن كۈلدى:

— سەندە تۇكان بۇسا كوكىمايدۇ، ئۇمايدۇ. كوساكى ئاچ ئەمەيسى، پاڭشىڭ بوسا بولىدى. يەنە كانداك ئىشى بوسا مەن كېلەدى.

ئۇ ئۇيغۇر تىلىغا خېلى چولتا بولسىمۇ، لېكىن دىققەت بىلەن ئاڭلىسا ھەرھالدا ئۇنىڭ غەرىزىنى تولۇق چۈشەنگىلى بولاتتى.

— بېگىم، — دېدى زۇنۇن ئەپەندى ئۇنىڭغا قاراپ، — ئۆزلىرىگە مالال كەلمىسە، ئاۋۇ ئادەمنى، — ئۇ قولى بىلەن ئەنجانبايىنى شەرەتلەپ كۆرسەتتى، — بوشتىۋەتسىلە، ئاتقا مىنىۋالسا.

باش نازارەتچىنىڭ چىرايى ئۆڭۈپ كەتتى. خاتا ئاڭلاپ قالدىممۇ، نېمە؟ دېگەندەك ئۇلارغا تىكىلىپ قاراپ تۇرۇپلا قالدى.

— ياك، ياك، ئۇنداك كىسا بومايدۇ، بومايدۇ.

— بېگىم، ئىلتىپات قىلسىلا، ئۇ ئادەمگە بىز بورۇن بولىمىز، چاتاق يوق. بىز تونۇشمىساقمۇ سىلىنى ھەرگىز خىجىل قىلمايتتۇق، ئاغىنىدارچىلىق يۈزىسىدىن لەۋزىمىزنى يەيدۇ، دەپ ئىشەنچ قىلىپ دەپ سالدۇق.

شۇ تاپتا نازارەتچى ئاغزىدا «ياق، ياق» دېسىمۇ، لېكىن ئىككى قۇلاقلىق ئىككى يامبۇ ئۇنى خېلى ئوبدانلا يۇمشاتقانىدى. جېنىنى ياقمىغا ئېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا مۇشۇنداق كۈمۈش پۇل لازىم بولاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە زۇنۇن ئەپەندى بىلەن خېلى باردى – كەلدىسى بار ئىدى. قاسىمبايمۇ زامانىنىڭ داڭدار بايۋەچچىلىرىدىن بولغانلىقتىن، ئۇنىمۇ ئوبدانلا تونۇيتتى. شۇڭا، ئۇ ئۇلارنى «لازىم بولىدىغان ئادەملەر» دەپ ئويلىدى – دە، ھەجىيىپ تۇرۇپ سورىدى:

— سەن، يەنە سەن، بۇ ئادەمۇ ئاگىنا!
— شۇنداق، بىز جان دوست ـ ئاغىنىلەر.
— ئاكا ـ ئۇكىلاردىنمۇ يېقىن.
— سەندە ئاگىنا، يەنە سەندە ئاگىنا، ھە، مەندە ئاگىنا بۇدۇ.

ئۇلارنى ئۇزىتىپ كەلگەنلەر شۇ يەردە توختاپ قېلىشتى. ئەنجانباي تورۇق ئاتقا ئاختا قويۇپلا مىنىۋالدى. بىر كۆۋرۈكتىن ئۆتكەندىن كېيىن نازارەتچىگە يانداشتى:

— بېگىم، ئاۋۇ قېرى توكۇر ئىكەن، ماڭالمايۋاتىدۇ. يولدىن قالىدىغان بولدۇق، ئىجازەت قىلسىلا، ئۇنى ئاتقا مىندۈرۈۋالسام.

باش نازارەتچى بېشىنى لىڭشىتىپ ماقۇل بولدى.

ئۇلار شۇ ھالدا پاپچان، يېڭسار، سۆگەت، ئېگىزيەر، قىزىلتاغ، ئاقتالا، سېسىقتىكەن، چىلگۇمبەز قاتارلىق جايلاردىن ئۆتۈپ توققۇزىنچى كۈنى تويلۇبۇلۇڭغا ساق ـ سالامەت يېتىپ باردى.

شۇنىڭغىچە «گۇناھكارلار» ئەنجانبايىنىڭ ئېتىغا مىنىش باھانىسىدە باغلاقتىن نۆۋەت بىلەن بىردىن ـ بىردىن بوشىنىپ بولۇشتى. قايتا باغلانماي، ئاتقا پات ـ پات ئالمىشىپ مىنىپ ئازادە مېڭىشتى.

* * *

باش نازارەتچى جېنىنى ياقىغا ئېلىش ئۈچۈن تەييارلانمىسا بولمايتتى. شۇڭا، ئۇ ئەتىسىلا شۇ يەردە قالىدىغان گۇندىپاي ئاۋۇت ئاتىغا قىرىق گۇناھكارنىڭ ئىسمى يېزىلغان بىر ھۆججەتكە «ساق تاپشۇرۇۋالدىم» دەپ قولىنى قويدۇرۇۋالدى.

ھە، بۇ يەردىكى ئىش پۈتتى. ئەمدى قايتىپ بېرىپ جېنىنى بىر ياقىغا ئېلىش ئۈچۈن، ئالتۇن ـ كۈمۈشلەرنى يىغىپ توپلاپ، بىر ئاخشامدىلا غىپپىدە تىكىۋەتسە بولىدۇ. كومپارتىيىنىڭ قاچان كېلىشىنى بىلگىلى بولمايدۇ، لېكىن،

هامان كېلمدۇ ! بۇ يەردىن قانچە بالدۇر كەتسە شۇنچە ياخشى، كەينىگە سۈرۈش خەتەرلىك، كاللا كېتمدۇ، چېگرىدىن ئۆتۈپ كەتسلا بولدى. كومپارتىيە ئۇنى تۇتالمايدۇ.

لېكىن، ئۇ جېنىنى ياقىغا ئالالمىدى. يولدا سوغۇق سۇنى كۆپ ئىچمۇالغانلىقتىن، نەچچە كۈندىن بېرى ئىچى سۈرۈپ بولالماي قالدى. ئاتلىرىمۇ ھېرىپ ھالى قالمىغان، قامچىلاپ تۇرسىمۇ، ئاران چامدايدىغان بولۇپ قالغانىدى. شۇڭا، ئۇ ئىلاجسىز ھالدا بۇ يەردە يەنە تۇت ـ بەش كۈن يېتىپ قېلىشقا مەجبۇر بولدى. لېكىن، بۇ ئارام ئېلىشتىن ھېچقانداق خوۋلۇق بولمىدى. كومپارتىيە ئەتىلا كېلىپ ئۇنىڭ كانىيىنى بوغىدىغاندەك دەككە ـ دۈككىگە چۈشۈپ، يۈرىكى پوكۇلداپ، دېمى سىقىلىپ زادىلا خاتىرجەم بولالمىدى. ئاخىر بولالماي تالاغا چىقتى. بۇ چاغدا كۈن ئولتۇرۇشقا ئاز قالغانىدى. تاغ تەرەپتىن قىيپاش چۈشكەن كۈننىڭ ئۆتكۈر نۇرى ئۇنىڭ كۆزىنى چېقىپ ئاچۇرمىدى. ئۇ كۆزىنى ئۇۋۇلاپ بىرھازاغىچە تۇرۇپ قالدى. كۆزى تالاغا كۆنگەندىن كېيىن ئەتراپىغا قاراپ بىر قىرغىز بۇۋايغا كۆزى چۈشتى. بۇ بۇۋاي تۈتۈگۈندىن بېرى مۈشۈ ئەتراپلاردا تىمىسقىلاپ بىرنېمىلەرنى قىلىپ يۈرەتتى. ئۇ ئاستا مېڭىپ بۇۋاينىڭ قېشىغا كەلدى. «گېپىمگە جاۋاب بېرەلەمدۇ، قانداق؟» دېگەندەك قىلىپ، ئۇنىڭغا بىرقۇر قاراپ چىقتى. ئاندىن تېخىمۇ يېقىنراق كېلىپ، ئۇنىڭدىن مۈشۈ چوڭ يولدىن باشقا شەھەرگە بارغىلى بولىدىغان يەنىمۇ يېقىنراق يولنىڭ بار ـ يوقلۇقىنى سورىدى. بۇۋاي گەدىنىنى قاشلىۋېتىپ ئۇنىڭغا سىنچىلاپ قارىدى. كۆزلىرى مىتىلداپ يۇمۇلۇپ ـ ئېچىلىپ بىرھازا تۇرۇپ قالدى. كۆزلىرى ئېچىلغاندا پارقىراپ، ئۇنىڭ قاپقارا كۆز قارىچۇقلىرىدىن چاقناپ چىققان نۇرلار نازارەتچىنىڭ يۈرىكىگە غاچچىدە سانجىلغاندەك تۇيۇلۇپ كەتتى ـ دە، ئۇنىڭ تېنى شۇركۈنۈپ تۇرۇپلا قالدى. بۇۋاي بىرھازادىن كېيىن ھاسىسى بىلەن كۈنپېتىش تەرەپتىكى تاغنى كۆرسەتتى.

نازارەتچى ئۇ كۆرسەتكەن تاغ تەرەپكە قارىۋېتىپ، بوۋاينىڭ چولاق قولىنى كۆزى چوشۇپ قالدى. تۆۋەن تەرەپكە قېيىپاش ھالدا ئېقىپ چوشكەندەك ساڭگىلاپ قالغان بۇ قولاق قارىداپ كەتكەن قارا قازان دانچىلىرىنى چاپلاپ قويغاندەكلا، قاپقارا مۇدۇر چوقۇر بولۇپ كەتكەنىدى.

ـــ بولۇشىغۇ بار، ـــ دېدى بوۋاي كۆزلىرىنى چىملىدىتىپ تۇرۇپ، ـــ ئەنە ئاۋۇ تاغنىڭ ئۇ تەرىپىدە، سۆگەتلىك يول دەيمىز، لېكىن تار. ئېگىز ـ پەس، چىغىر يول بار. بىزغۇ ئۇ يول بىلەن ئۈچ كۈندىلا شەھەرگە يېتىپ بارالايمىز. ئەمما، ئەمازە، بېگىمنىڭ ئاتلىرى قانداق قىلارکىن، ماڭالماسمىكىن؟ تاغقا كۆنمىگەن ئاتلار ـ دە.

ـــ سەندە ئات ماڭىدۇ، مەندە ئات ماڭالمايدۇ؟ كاپاكى باشى!

بوۋاي كۈلدى. ئۇ كۈلگەندە كۆزلىرى قىسىلىپ كەتتى. ئۇنىڭ كۆزى قىسىلغان چاغدا، دەل يەنە ھېلىقى نۇر چاقناپ كەتكەندەك بولدى. نازارەتچى يەنە شۇركۈنۈپ كەتتى. ئۇ بوۋاينى تونۇغاندەك، ئۇنىڭ قانداقتۇر بىر ئەزاسى ئۆزىگە تونۇشتەك بىلىندى. لېكىن، ئەسلىگۈسى كەلمىدى: «ۋاي بولدىلا، جاھاندا بۇنداق ئادەملەر ئازمىدى؟ بۇنداق رەزگىلەرنى ئەسلەپ ئولتۇرۇشقا كىمنىڭ چولىسى، دۆتلۈكۈمنى!» لېكىن، بۇ «قېرى رەزگى» كۆرسەتكەن ھېلىقى سۆگەتلىك چىغىر يول ئۇنى قىزىقتۇرۇپ قويدى. باشقىلاردىنمۇ سۈرۈشتە قىلىپ كۆرگەنىدى، راست شۇنداق بىر يولنىڭ بارلىقىنى، لېكىن ئاتلارنىڭ ياندىشىپ ماڭالمايدىغانلىقىنى، بىرىنىڭ كەينىدىن يەنە بىرى تىزىلىپ ماڭسا، ئۆتۈپ كەتكىلى بولىدىغانلىقىنى مەلۇم قىلمىشتى. كېچىسى ئۇنىڭ ئۇيقۇسى قاچتى. يەنە ھېلىقى بوۋاي كۆزىگە كىرىۋالدى: «ئۇنى كۆرگەندەك قىلىمەن، شۇنداق، مەن ئۇنى كۆرگەن. قەيەردە كۆرگەن بولغىيدىم؟ ھەي! ... مەيلى، كارىم نېمە؟»

ئۇ ئەتىسى ئەتىگەندە تۆت ژاندارما ئەسكەر بىلەن ئىككى

دورغىنى ئەگەشتۇرۇپ يولغا چىقتى. ئۇلار يايلاقلاردىن ئۆتكەنده يول خېلى كەڭرى ئىدى، ئاتلارمۇ ياندىشىپ ماڭالايتتى، بىر ـ بىرىدىن يول تالىشىپ سوكۇلدايتتى، لېكىن يول يۇقىرى ئۆرلەپ، داۋاننىڭ ئۈستىگە كۆتۈرۈلگەنسېرى تارىيىپ كەتتى. ئاتلارمۇ بىر ـ بىرىنىڭ كەينىدىن، تىزلىپ يورغىلاپ مېڭىشقا مەجبۇر بولۇشتى.

باش نازارەتچى هەممىنىڭ ئالدىدا كېتىۋاتاتتى. ئۇ يەنه هېلىقى بوۋاينى ئەسلەپ قالدى: «بۇ قېرىنى قەيەردە كۆرگەن بولغىيدىم؟ شۇنداق، كۆرگەن، كۆرگەندىمۇ ئۇنداق ـ مۇنداق ئەمەس، ئادەمنىڭ خېلى ئېسىده قالغۇدەك ئەپچىل كۆرۈشكەن ! بولمىسا، بۇ قېرى نېمىشقا مېنىڭ كالىلامدىن زادى نېرى كەتمەيدۇ؟ ! بۇ زادى نېمه ئىش؟»

چۈشكه يېقىن ئۇلارنىڭ ئالدى تەرىپىده شالاڭ سۆگەتلىك كۆرۈندى. قاقاس تاغقا ئاجايىپ هۆسن قوشۇپ تۇرغان بۇ تۆت تۇپلا تاغ سۆگىتىنىڭ مۇشۇ قاتتىق تاشلىق قاپتالدا ئۆسۈپ، ياشىرىپ تۇرالىغانلىقىدىن ئۇلار هەيران قالدى. نازارەتچىنىڭ خىيالى يەنىلا هېلىقى بوۋايدىلا قالدى. «بۇ قېرى شەھەرلىكتەكقۇ ئەمەس. مېنىڭمۇ بۇ يەرگه تۇنجى قېتىم كېلىشىم، قەيەردە كۆرگەن بولغىيدىم، بۇ زادى كىم؟» سۆگەتلىكتىن ئۆتكەنده يول تېخىمۇ تارىيىپ، مېڭىش تېخىمۇ قىيىنلاشتى. سول تەرىپى هەر يوغان قورام تاشلىق تىك تاغ، ئوڭ تەرىپى يانتۇلۇق قىيا، قارىسا ئادەمنىڭ بېشى قېيىپ، كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ كېتىدىغان، تېگى كۆرۈنمەيدىغان چوڭقۇر جىلغا !

«ۋاي خۇدايىم !» باش نازارەتچىنى قورقۇنچتا چىلىق ـ چىلىق سوغۇق تەر باستى. ئۇ ئىچىده: «مۇشۇنداق خەتەرلىك يولغا سېلىپ قويۇپتۇ !» دەپ بوۋاينى تازا تىللىدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىكىلەرنىڭ هالىمۇ شۇ تاپتا ئۇنىڭدىن قېلىشمايتتى، ئۇلارنىڭمۇ قورقۇنچتا كۆزلىرى چەكچىيىپلا كەتكەنىدى. ئۇلارمۇ

ئىچىدە «بىزنى يامان يولغا باشلىدى» دەپ باشلىغىدىن خاپا بولۇشماقتا ئىدى. شۇ تاپتا ناۋادا ئاتلار ئوقۇ تۇرەپكە سەل - پەللا مۇدۇرۇپ كېتىدىغانلا بولسا، خۇدايىم ئۆزى ساقلىسۇن، ئۇ چاغدا ئاللا كارامەت ! ئات - پات بىلەنلا جىلغىغا دومىلاپ چۈشۈپ كېتىشى تۇرغانلا ئىش ! ئاتلار پۇشقۇرۇشۇپ ئاستا - ئاستا ئىلگىرىلەۋاتاتتى. نازارەتچى تۆيۈقسىزلا تىزگىننى تارتتى، ئاتلار تاپ توختىدى. ئۇ كەينىگە بۇرۇلۇپ ۋارقىرىدى:

— تاپتىم، تاپتىم! شۇ، شۇ ! دەل ئۆزى شۇ ! ھېلىقى قاچقۇن ! شۇئان تاغلار ئارىسىدا ئۇنىڭ ۋارقىرىغان ئاۋازىنىڭ ئەكس ساداسى ياڭرىدى.

ئۇنىڭ كەينىدىكى ئادەملەر چۆچۈشۈپ، داڭ قېتىپ تۇرۇپلا قېلىشتى.

نازارەتچى ئاتنى كەينىگە ياندۇرماقچىدى، لېكىن بۇ بىر گەز كەشلىكتىكى تار يولدا ئات قانداقمۇ كەينىگە ئايلىنالىسۇن؟ ! ئات ئايلىنالمىسا كەينىگىمۇ يانالمايدۇ - دە، «مەيلى» دەپ تەۋەككۈل قىلىپ ئاتنى كەينىگە ياندۇراي دېسە، جىلغىغا مولاق ئېتىپ چۈشۈپ كېتىشتىن قورقتى. «ۋاي بولدىلا !» دەپ ئۆزىگە ھاي بەردى. تۇتالىسىغۇ تېخى ياخشى، ناۋادا ئۇنى يەنە تۇتالماي قالسا، ۋاقىت زايە بولۇپ كېتىدۇ. نەچچە كۈن قۇرۇق ئاۋارە بولىدۇ ! جاننى ياقىغا ئالىدىغان ۋاقىت كەينىگە سۇرۇلۇپ كېتىدۇ. مەيلى كىم تۇتسا تۇتمامدۇ، ئۇنىڭ نېمە كارى !

بۇ بۇنىڭدىن بەش يىل ئىلگىرىكى ئىش ئىدى. بىر كۈنى ئاخشىمى ئۇنىڭ قېشىغا تولا قېچىپ، تولا تۇتۇلغان، ھەر تۇتۇلغاندا ئۆلگۈچە تاياق يەيدىغان، بۇ قېتىمىمۇ قېچىپ كېتىپ، ئۇچ كۈندىن كېيىن يەنە تۇتۇلۇپ قالغان بىر قىرغىزنى سۆرەپ ئەكىرىشتى. شۇ چاغدا ئادەتتىكى يايلىق مەنسەپدىكى بۇ خۇنخور «گەپ ئاڭلىمىغان قۇلىقىڭ شۇمۇ؟ !» دەپ ئۇنىڭ قۇلىقىنى تولغاپ تۇتۇپ شارتتىدە كېسىپ تاشلىدى. ئۇنىڭ يۇڭ چاپىنى بىردەمدىلا قىپقىزىل قانغا بويالدى، ئۆزىمۇ

هوشسىزلىنىپ يىقىلدى. كېيىن ئۇ يەنە قاچتى، لېكىن زادىلا تۇتۇق بەرمىدى.

باش نازارەتچى شۇ ئىشلارنى ئەسلەپ ھۇزۇرلىنىپ كۈلۈپ كەتتى:

— پاھ ـ پاھ ! شۇ چاغدا ئەجەب بەلەن قىپتىكەنمەن. ھا ـ ھا ـ ھاھا !... شۇغىنىسى يەنە بىر قۇلىقىنىمۇ قوشۇپ كېسىپ تاشلىغان بولسام بوپتىكەن. ھەي، خەپ ـ خەپ ! ئۆزۈمدىن ئۆتتى ـ دە، بولمىسا...

دەل شۇ چاغدا تاغنىڭ ئوستى جالدۇر ـ جۇلدۇر، جاققۇڭ ـ جۇققۇڭ بولۇپ كەتتى. ئۇ چۆچۈپ كېتىپ بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىغاندى، قاپتىن يوغان ساپسېرىق بىر تۆلۈمچاشقان تاشتىن تاشقا دىك ـ دىك سەكرەپ، خۇددى قوڭغۇراقلىق ئات بەيگىگە چۈشكەندەك جالدۇرۇڭ ـ جۇلدۇرۇڭ ئاۋاز چىقىرىپ، دەل ئۆزىگە قاراپ چۈشۈپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. قورقۇپ كەتكەن نازارەتچى ئۆزىنى ئاتتىن تاشلاپ بولغۇچە، ھېلىقى تۆلۈمچاشقان دەل ئاتنىڭ سول پېنىغىلا چۈشتى ـ دە، خۇددى توپتەك قاڭقىپ ئۆرلەپ جالدىرلاشقا باشلىدى. بۇنىڭدىن قورقۇپ، ئۇركۈپ كەتكەن ئات مۇدۇرۇپ كەتتى ـ دە، ئۆزىنى توختىتىۋالالماي جىلغىغا چۈشۈپ كەتتى. باشقا ئاتلار ئۇركۈپ ئارقىسىغا يانماقچى بولغاندا ئوخشاشلا جىلغىغا چۈشۈپ كەتتى.

ئاتلاردىن ئۆزىنى تاشلاپ جېنى ئامان قالغان ئىككى ژاندارما، بىر دورغا شۇ كۈنى نامازشام ۋاقتىدا جىلغا ئىچىدىن بوينى سۇنۇپ كاللىسى مىجىلغان باش نازارەتچىنىڭ جەستىنى، قورام تاشلار ئارىسىغا كەپلىشىپ قېپلىپ يېرىم جان بولۇپ قالغان ئىككى ژاندارما ئەسكەر بىلەن بىر دورغىنى تېپىشتى. باش نازارەتچىنىڭ جەستىدىن ئون ـ ئون بەش قەدەم نېرىدا ھېلىقى توپتەك چوڭ يەل ببرىلگەن، چوڭ ـ كىچىك بولۇپ يىگىرمە ـ ئوتتۇزدەك قوڭغۇراق ئېسىلغان تۆلۈم ھېلىمۇ ئۇلارنى قورقۇتۇپ، يەنە ھازىرلا توپتەك ئۆرلەپ قاڭقىپ كېلىپلا

ئۆزلىرىنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويمىغاندەكلا ھەيۋەتلىك دەپ تۇراتتى.

* * *

ئەنجانباي «تويلۇبۇلۇك» دەپ نامىنى ئاڭلىغان بۇ جاي قاقاس، تاقىر باش تاغ باغرىدىكى تاغ قويۇنلىرىغا جايلاشقان چەللىسى چوڭ، تاملىرىنىڭ تۈزۈك تايىنى يوق، ئاران ئالتە - يەتتە ئۆيلۈك كىچىككىنىلا بىر مەھەللە ئىدى.

تاغ باغرىدىكى كەڭرى جىلغىدا قىشمۇيار توختىماي سۇ ئېقىپ تۇراتتى. سۇنىڭ شارقىراشلىرى خېلى يىرلەرگىچە ئاڭلىناتتى. جىلغا بويىدىكى ياپيېشىل چۆپلۈكتە كالا، قوتاز، قوي پادىلىرى، تۆگىلەر ئوتلاپ يۈرەتتى. ئاندا - ساندا كۆزگە چېلىقمىغان شالاڭ ئۆسكەن سۆگەت، تېرەكلەر قويۇق جىغان، يۇلغۇنلار ئارىسىدا خۇددى مۇشۇ زېمىنىڭ يەلپۇگۈچلىرىدەك غۇر - غۇر شامالدا لەرزان ئىرغاڭلايتتى. تاشقورغان يولىنىڭ بويىدىكى ھەيۋەتلىك گۈمبەزنىڭ ئەتراپىدا بىر - بىرىگە يانداشقان تاشلاندۇق قەبرىلەر زاك كېنىدا يۈز بەرگەن پاجىئەلەرنىڭ شاھىتلىرى سۈپىتىدە مىسكىن يېتىشاتتى.

گۈناھكارلار ياتمىغان گەمىلەر جىلغا بويىدا ئىدى، يەردىن بىر گەز كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى. ئىشكىلىرى گەمىلەرنىڭ ئىشكىلىرىگە ئۇدۇل قارىتىپ سېلىنغان تۆت ئېغىز ئۆي يايلار بىلەن دورغىلار ئۈچۈن جابدۇلغانىدى. گەمىلەردىن يىگىرمە قەدەمچە نېرىدىكى چوڭ گەمە ئاشخانا ئىدى. ئاشخانا بىرلا بولغان بىلەن، قازانلىرى باشقا - باشقا ئىدى. ئاشخانىنىڭ بىرىدىكى كىچىك قازاندا يايى - دورغىلار ئۈچۈن پولۇ دۆملىنىپ گۆش قاينىسا، نېرىسىدىكى چوڭ قازاندا گۈناھكارلار ئۈچۈن چامغۇر بىلەن كور - كور ئۇماچ قاينايتتى.

گەمىلەرنىڭ سۈپىلىرىنى ئوڭلاپ، ئاشخانىنىڭ ئوچاقلىرىنى

سىلىپ بولغۇچە ئىككى كۈن ئۆتۈپ كەتتى. «ھە، ئەمدى بولدى، زاك كولاشقا چۈشسەك بولىدۇ» دېگەن كۈنلا ئاۋۇت ئاتا ئەنجانباي بىلەن كۆرۈشتى:

— ئىنىم، — دېدى ئۇ كۆتمەك ساقلىنى سىلاپ تۇرۇپ، — مەن بىر ئىشتىن بەك ئەنسىرەۋاتىمەن. ئاۋۇ گۈمبەزنىڭ قېشىدىكى قەبرىلەرنى كۆردىلە، ئۇ قەبرىلەرگە مۈشۈ يەردە زاك كولاشتا ئۆلۈپ كەتكەنلەر كۆمۈلگەن. ئىلگىرى بۇ يەرگە زاك كولاشتا نۇرغۇن گۈناھكارلارنى ئەكېلىشەتتى. لېكىن، ئۇلارنىڭ تەڭدىن تولىسى قايتىپ كېتەلمىگەن، ھەر ـ ھەر گۈسمەستەك قاۋۇل ئادەملەر مۈشۈ يەردە جېنىدىن جۈدا بولغان، سۈرۈشتۈرۈپ ئۇقۇشۇمچە، ئۇلارنىڭ بىر قىسمىنىڭ جېنىغا تاغدىن دومىلاپ چۈشكەن تاشلار زامىن بولغان، يەنە بىر قىسىملىرىنى كان بېسىۋالغان. بۇ ئىشلارنىڭ ھە ـ پە دەپ تۇگەتكىلى بولار، لېكىنزە ھەممىدىن يامىنى ئاغرىق ـ سىلاق، مۈشۈ ئاغرىق ـ سىلاقتىن ئۆلۈپ كەتكەنلەر جىق. ئۇلار ئاسانلا ئىچىدىن ياداپ ئاجىزلايدۇ. بۇنىڭ ھەممىسى خۇدادىن كەلگەن ئەجەل. ئەجەل شۇنداق، شۇنداق بولسىمۇ دەللىڭ گەپنى قىلساق، قورساقنىڭ ساپاسى يوق، ئىش ئېغىر. ئويلاپ باقسىلا، دوپپىمىزنى ئالدىمىزغا قويۇپ كۆڭلىمىزنى ئوچۇق ـ يورۇق تۇتۇپ ئويلاپ باقايلى. نېمىشقا بۇ يەرگە كەلگەن يايى ـ دورغىلار سەمرەپ تىقىلىپ كېتىدۇ، بىرىمۇ ئۆلمەيدۇ، ئەمازە، بىچارە گۈناھكارلار ۋابا تەگكەندەكلا قىرىلىپ كېتىدۇ؟ ئۇنى دەيمىز، بۇنى دەيمىز، بۇنىڭ جان تومۇرى قورساق ! ھەي، ئادەم ئىكەنمىز، ئادەملەرنىڭ ئاشۇنداق نابۇت بولۇشىغا چىداپ تۇرالمايدىكەنمىز، ئىچىمىز ئاغرىيدىكەن. تەمىناتىغۇ يېقىن ئەتراپتىكى يېزىلاردىن يەتكۈزۈپ بېرىدىغان بولغان، ئۇلارغا شۇنداق ئۇقتۇرۇلغان، ھەي ! شۇ كور ـ كور سۈيۇق ـ سەلەڭ ئۇماچ، قاتتىق ـ قۇرۇق نانلار بىلەن مۈشۈ تاغ ئارىسىدا قانداق جان ساقلىغىلى بولىدۇ دەيدىلا؟

ئەنجانباي گاڭگىراغاندەك ئۇنىڭ كۆزىگە تىكىلدى:

www.uyghurkitap.com

— سىلىچە...

— مېنىڭچە، — دېدى ئاۋۇت ئاتا كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ كەسكىن ھالدا، — خېيىمخەتەرنىڭ ئالدىنى ئالايلى، قورساقنى ئەستەرلەشنىڭ يولىنى قىلايلى. قىرىق ئادەم ساق - سالامەت كەلدۇق، يەنە ساق - سالامەت قايتايلى، بۇ ئىشلارنى كۆڭلۈمدە ھوناپ باقتىم، سىلىنى ھۆددىسىدىن چىقالايدۇ دەپ ئىشەنچ قىلدىم. ئۆزلىرى قانداق قارايدىلىكىن؟

ئەنجانباي سارغۇچ، ئۆسكىلەڭ بۇرۇتىنى سىلاپ بىردەم ئولتۇرۇپ كەتتى - دە، بىردىنلا ئورنىدىن تۇرۇپ قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ، — بولىدۇ، بۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن مەن چىقاي ! ئىشەنگەنلىرىگە رەھمەت. لېكىنزە قۇرۇق قول بىلەن قانداق بولاركىن؟ — دېدى.

— بولدى، بولدى. دېمىسىمۇ شۇنداق، قۇرۇق قول بىلەن بىرنېمىنى قىلىش تەس. يولىنى مەن قىلاي.

* * *

ئاۋۇت ئاتا ئەنجانباي بىلەن خوشلىشىپ چىقىپ، ھېزىم يايىنىڭ قېشىغا باردى. ئۇ يېشى قىرىقتىن ھالقىغان، گەۋدىلىك، قارا ساقال، تەمبەل، مىجەزى چۈس ئادەم ئىدى. ئاۋۇت ئاتا بايا ئەنجانبايغا دېگەن ئەندىشىلىرىنى ئۇنىڭغىمۇ دېدى. ئۇمۇ ئاڭلاپ قوشۇمسىنى تۇرۇپ بىرھازاغىچە ئولتۇرۇپ قالدى.

— مېنىڭچە، — دېدى ئاۋۇت ئاتا تاغ تەرەپلەرنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ، — ئاڭلىشىمچە، مۇشۇ ئەتراپلاردا ئوۋلىغىلى بولىدىغان جان - جانىۋار خېلى بارمىش، ئوۋلاپ...

— ھى - ھى، ھىھ - ھىھ، — ھېزىم يايى قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى، — شورپا سالساق، گۆش - ياغ چاينىساق دېمەكچى ئىكەنلا - دە، بەللى - بەللى، ئاۋۇتاخۇن، بەلەن گەپ ئىكەن. بۇ گەپلىرىنى ئاڭلاپ شۇ تاپتا ئاغزىمغا سېرىق سۇ يىغىلىپ

كەتتى. بولسا شۇنداق قىلساق بولاتتى. لېكىن، تەقسىر، ئۇ گۇناھكارلارنى دەپ مېنىڭ تاغدا ئۆمىلەپ يۈرۈشكە چولام يوق، ھىم!

ئۇ سوغۇققىنا كۈلۈپ دىمىغدا خىگىلداپ تەتۈر قارىۋالدى.

— ئۇ تەرەپلىرىدىن خاتىرجەم بولسىلا، جانابلىرىنى ھەرگىز مالال قىلمايمىز، — دېدى ئاۋۇت ئاتا تەمكىنلىك بىلەن، — ئۇ ئىشقا ئەنجانباينى سالاي دەيمەن، داڭلىق مەرگەنمىش، مىلتىقلا بەرسەك...

— ئاشۇ گۇناھكارغا مىلتىقنى تۇتقۇزۇپ قويامدۇق؟! ياپىرىم، — ھېزىم يايى ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى ھېلى چاچراپ چىقىپ كەتكۈدەك چەكچىيىپ كەتكەنىدى، — ئاڭلىمىغان گەپنى قىلدىلا. خۇدايىم ساقلىسۇن! سىلىنىڭغۇ ئالدى - ئارقىلىرىدا يوق، تەنھا ئادەم. ئەمما مېنىڭ بەش بالام يېتىم قالسا، ئۇلارغا ئۇۋال بولىدۇ. ناۋادا بەك بەرگۈلىرى كەلسە، ئۆزلىرىنىڭ تاپانچىسىنى بەرسىلە، ئۇنىڭغا مېنىڭ چىشىم پاتمايدۇ. ئەمازە، يايلارنىڭ مىلتىقلىرىنى گۇناھكارغا تۇتقۇزۇشقا مېنىڭ بېشىم كۆتۈرمەيدۇ، سىلى مۇشۇ يەرنىڭ ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل، مەن گۇناھكارلارنى قاچۇرۇپ قويماسلىققا مەسئۇل. ئۇنداق يوزى سۆرۈن بولمىغان ئىشقا مەن ماقۇل بولمايمەن.

ئۇ شۇنداق دەپلا دوكۇلداپ سىرتقا چىقىپ كەتتى. لېكىن، ئاۋۇت ئاتىمۇ بوش كەلمىدى. ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ يۈرۈپ، ئۇنى دەپ، بۇنى دەپ ئاخىر ئۇنى ماقۇل قىلدى.

ئەتىسى ئەنجانباي بىر مىلتىق بىلەن پەقەت ئىككى تاللا ئوقنى ئېلىپ ئۆڭا ماڭدى. ئۇنىڭغا بىر يايى بىلەن بىر دورغا ئەگىشىۋالدى. شۇبھىسىزكى، ئۇلار ئۇنى بېقىپ چىققانلار ئىدى. شۇڭا، يايى كۆزلىرىنى تەرتىپ قىستىغان مۇشۇكىنىڭ كۆزىدەك پارقىرىتىپ ئۇنىڭغا يەرنىڭ تېگىدىن قاراپ كېتىۋاتاتتى. ئەنجانبايىنىڭ ئۇلار بىلەن كارى بولمىدى، جىلغىنى بويلاپ يۈرۈپ

كەتتى. يۇلغۇن، جىغانلارنى ئارىلىدى، نەچچە داۋاملاردىن ئاشتى، غىلاڭ تاشلىق كەڭرى سايلىقلاردىن ئۆتتى، كەكلىك، قىرغاۋۇللاردىن باشقا چوڭراق بىرنېمە ئۇچرىمىدى. نېمە قىلىدۇ ئوق زايە قىلىپ، ئىككى تال ئوق بىلەن ئاران ئىككى كەكلىك ئاتقىلى بولىدۇ، ئىككى كەكلىك قانچىلىك نېمە ئىدى؟ يايلارنىڭ چىشىنىڭ كاۋىكىدىلا قالىدۇ. بىچارە «گۇناھكار» قېرىنداشلىرى لېۋىنى يالىماقتىن باشقا چارە يوق.

ئۇ توختىماي ئىلگىرىلەۋەردى سوغۇق شامال ئۇرۇپ تۇرسىمۇ، پۇتلىرى قاپىرىپ ھېرىپ ـ تالسىمۇ بىردەم ئارام ئالمىدى. ھېلىقى ئىككىسىمۇ ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ سۆرىلىپ ئۇنىڭدىن كېيىن قالماي پايپاسلاپ كەلمەكتە ئىدى. كۇن چۈشتىن قايرىلغاندا ئۇلار جىلغىنىڭ بويلىرىدا ئولتۇرۇپ نانلىرىنى يېيىشتى، جىلغا سۈيىنى ئوچۇملاپ ئىچىشتى. بىر دۆڭگە چىقىپ يىراقلارغا سىنچىلاپ قارىغاچ ئارام ئالدى. بىرھازادىن كېيىن ئەنجانباينىڭ كۆزى تۈيۈقسىزلا تاغ باغرىلاپ جىلغا تەرەپكە كېلىۋاتقان كېيىكلەرگە چۈشۈپ قالدى. ئۇ ھېلىقى ئىككىسىگە جىم يېتىشنى، بېشىنى كۆتۈرمەسلىكنى تاپىلىدى ـ دە، دۆڭنىڭ يانباغرىنى بويلاپ، خۇددى مۇشۇكتەك مەيدىسىنى يەرگە يېقىپ ئۆمىلەپ ماڭدى. ئۇ بىر تاشنىڭ كەينىگە ئۆتتى. كېيىكلەر تۆت ئىدى، بىر ـ بىرىنىڭ ئىزىدىن مېڭىپ قاتارلىشىپ جىلغا تەرەپكە كەلمەكتە ئىدى. ئەنجانباي «بىسمىللا» دەپ ئالدىدىكى ئىككى كېيىكنى قارىغا ئالدى. ئارىلىق يۇز قەدەمچە قالغاندا ئۆزىنى توختىتىپ تۇرۇپ تەپكىنى بېسىۋەتتى. گوم قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ خۇددى تاغۇتاشلار تەۋرەپ كەتكەندەك قاتتىق ئەكس سادا يانگىراپ كەتتى، سادا چىقىپ بولغۇچە ھېلىقى كېيىكمۇ تىك موللاق چۈشۈپ پىلتىڭلاشقا باشلىدى. قالغان كېيىكلەر چۆچۈپ تۇرۇپ قېلىشتىمۇ، يەنە شۇ زامانلا ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ بەدەر قېچىشتى. ئۇنىڭغىچە ئەنجانباي يەنە بىرىنى قارىغا ئالدى ـ دە، ئۇنىمۇ تىك

موللاق چۈشۈردى.

كۈن ئولتۇراي دەپ قالغاندا ئۇلار ئىككى كىيىكنى كۆتۈرۈشۈپ يېنىپ كېلىشتى. خۇشاللىقتا ئاۋۇت ئاتىنىڭ ئاغزى قۇلىقىغا يەتتى. ھېزىم يايىمۇ خېلى يۇمشاپ قالغاندەك قىلاتتى، ئۇ ئەنجانبايغا سەل ئېگىلىپ سالام قىلىپ قويدى ـ دە، كىيىكلەرگە قاراپ «پاھ، پاھ ! ئوقلارنىڭ جايىغا تەگكىنىنى، ھەر ئىككىسىنىڭ دەل بېشىغىلا ـ ھە !» دەپ ماختاپمۇ قويدى.

*　　*　　*

تاغ قاپتاللىرى توغرا كەلگەنلا يەرلەردىن «ئەندىمۇ يوق، گەزدىمۇ يوق» كولىنىپ كەتكەنىدى. بەزىلىرى قۇدۇقتەك تىك، بەزىلىرى ئېرىق ـ ئۆستەڭلەردەك ئۇستى ئوچۇق، يانتۇ، يەنە بەزىلىرى لەخمىدەك ئويۇلۇپ خودىدى سېرىققۇيرۇق تەشكەن تۆشۈكلەردەك ئەگرى ـ بۈگرى، ئېگىز ـ پەس، ئىشقىلىپ، قەيەرنىڭ توپىسى قىزغۇچ ياكى كۈل رەڭ بولسىلا، «ھە بولدى، مانا مۇشۇ يەردىن زاك چىقىدۇ» دەپ قىياس قىلىپلا بۇ يەردىن كولاپ كىرىپ، ئۇ يەردىن تېشىپ چىقىرىۋەتكەنىدى. توپىلار تاغدەك ئېگىز دۆۋىلىنىپ كەتكەن بولسىمۇ، كارى بولماي، بېسىۋالارمۇ دېمەي، يېنىدىلا يەنە قۇدۇقلار كولىنىپ كەتكەنىدى.

ئەنجانباي بۇنداق جان بىلەن ئوينىشىدىغان يەردە مەھبۇسلارنى ئىشلىتىشكە ئۇنىمىدى. ئۇ ئىككى قەدەمنى بىر چامداپ يۈگۈرۈپ يۈرۈپ، «پاينەكۆاش» قاقاس تاغ چوققىلىرىنى، ئالىتاغىل قاپتاللىرىنى، يانباغرلىرىنى ئارىلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ تاغ تەۋەسى قىزىپ كەتتى. تاشلار، داشقاللار توپىلارنى تۇرتىپ، پەسكە گۇلدۇرلەپ دومىلاپ چۈشۈشكە باشلىدى. ئىككى كۈنگىچە تاش، داڭگاللارنىڭ جاق ـ جۇق، تاق ـ تۇق ئۇرۇلغان سادالىرى تاغلارنى لەرزىگە كەلتۈرۈپ چاڭ چىقىرىۋەتتى. تاغ ئۈستىدىكى تاش، داڭگاللار تازىلىنىپ

بولۇنغاندىن كېيىن، دۆڭە - دۆڭە تۇپىلىرىنى يەسكە سىيرىلدۇرۇپ تۇگمتىلدى.

— ئاغىنىلەر، — دېدى ئەنجانىلىق ئۆسكىنلەك سارغۇچ بۇرۇتىنى سىلاپ تۇرۇپ، — بىزگە جان لازىم، جانلا بولسىدىكەن، بەلنى چىڭ باغلاپ ئوغۇل بالىدەك ئىشلىسەكلا ھەممىنى قىلىپ تۇگىتەلەيمىز. خۇدادىن ئۆمرىمىزنى تىلەيلى، ئۇزاقراق ئۆمۈر كۆرەيلى، شۇڭا زاكىنى چاشقان تۆشۈكىدەك ئۆڭكۈر كولاپ ئالمايلى، جان بىلەن ئويناشمايلى، ئېرىق - ئۆستەڭ چاپقاندەك ئۇستىدىن كولاپ ئالايلى. خۇدايىم مۇشكۈلىمىزنى ئاسان قىلغاي. كاللىمىز سەگەك، كۆزىمىز روشەن، قولىقىمىز ئوچۇق، پۇت - قولىمىز چاققان، دىلىمىز يورۇق، كۆڭلىمىز خۇدادا بولسۇن. بولمىسا... بولمىسا ئۇ چاغدا، — ئۇ بۇرۇلۇپلا گۇمبەز تەرەپكە تىكىلدى - دە، تۇرۇپلا قالدى: «ئىم، ئاپلا، ئاغزىمدىن كۆپۈرلۈق چىقىپ كەتكىلى تاس - تاماس قالدىغۇ؟ تىلىم قۇرۇسۇن. توۋا قىلدىم! توۋا! شۇم خىيال، يامان نىيەت، يامان ئىشلارنى قىلىشتىن ساقلىغايسەن، توۋا!» ئۇ ياقىسىنى تۇتۇپ لېۋىنى چىشلەپ جىممىدە تۇرۇپ قالدى. شەكسىزكى، ئۇنىڭ قەبرىلەرنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ جىم بولۇپ قېلىشى ھوشيار بولمىساق، بىزمۇ ئاشۇلارغا ئوخشاش ئۆلۈپ كېتىمىز، دېمەكچى ئىكەنلىكى ئايان ئىدى. لېكىن... ئۇ، ئۇنداق دېمىدى. ياق، ئۇنداق دېمەيتتى! دېيەلمەيتتى!... ئۇنىڭچە بولغاندا، ئاشۇنداق قاملاشمىغان گەپلەر بىلەن ئۇلارغا ئوخشاش كۆڭلى سۇنۇق، قىسمەت دوزىخىدا گۇناھسىز كۆيۈۋاتقان باشپاناھسىز بىچارىلەرنىڭ كۆڭلىنى يېرىم قىلىش ئۆلۈمگە لايىق گۇناھ بولاتتى، — يۇرۇڭلار، — دېدى ئۇ بوش ئاۋازدا، — ھەممىمىز تەڭ باش قاتۇرايلى، ئامان - ئېسەنلىكىمىز ئۈچۈن يول ئىزدەيلى.

زاك كولاش باشلىنىپ كەتتى. كولىنىۋاتقان ئازگاللار خۇددى ئېرىق - ئۆستەڭلەردەك ئۇستىدىن ئېچىپ كولىنىشقا باشلىدى.

تاغ قاپتىلىنى بويلاپ چېپىلىۋاتقان كەتمەن - گۈرجەكلەر قىيپاش چۈشكەن كۈننىڭ قىزغۇچ نۇرىدا ۋال - ۋۇل، پار - پۈر پارقىرايتتى.

* * *

ئەنجانباي تاڭ سەھەردىلا ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. جىلغىغا سەكرەپ چۈشۈپ، مۇزدەك سوغۇق سۇدا ھۇزۇرلىنىپ يۇيۇنىدى، تەرەت ئېلىپ بامدات نامىزىنى ئوقۇدى. گۈمبەزنىڭ قېشىغا بېرىپ، توپىسى سىيرىلىپ چۈشۈپ كەتكەن قەبرىلەرنىڭ توپىلىرىنى يۆلەپ ئېگىزلەتتى. ئاندىن يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ خەتمىقۇرئان قىلىپ ئەرۋاھلارغا ئاتاپ دۇئا قىلدى. كۈن چىقىشى بىلەن تەڭ ئوۋغا چىقىپ كەتتى. ئەمدى ئۇ ئوۋغا چىقماندا ئۇنى نازارەت قىلىپ ئارقىسىدىن ئەگىشىۋالمىغانلار يوق ئىدى. لېكىن، ئۇنىڭغا بېرىلمىغان ئوق يەنىلا ئىككى تال ئىدى. مۇشۇ ئىككى تال ئوق بەدىلىگە ئىككى كېيىك كېلىمىغان، بىرى كەم بولسا بولمايدىغان بولدى. ئۇنىڭ مەرگەنلىكى ھەممىنى قايىل قىلغانىدى. تاغدا ئەنجانبايىنىڭ ئىلگىرى تونۇشقان خېلى كۆپ قىرغىز ئاغىنىلىرى بار ئىدى. بۈگۈنى ئۇنى ئىككىسى يوقلاپ كەتسە، ئەتىسى، ئۆگۈنى يەنە ئىككى، ئۈچى كېلىپ ئۇنى ئىزدەپ تۇراتتى. ئۇلار ھەر قېتىم كەلگەندە ئۆزلىرى ئوۋلىغان كېيىك ۋە باشقا ئوۋ ئېمەتلىرىنى ئالغاچ كېلەتتى، لېكىن، بۇنى ژاندارما، دورغىلار بىلىپ قالسا بولمايتتى. ناۋادا بىلىپ قالسا، ئۇ چاغدا «ھە، مانا ئەمەسمۇ، ئەنجانباي، كىشىلەر ئېلىپ كەلگەن كېيىكلەرنى بىزگە ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، ئۇنىڭ ھېسابىغا بىزدىن ئالغان ئوقلارنى يوشۇرۇۋېلىپ ئادەم ئالداپتۇ» دېگەن گۇمان پەيدا بولاتتى. دېمىسىمۇ ئىش دەل شۇنداق ئىدى. شۇڭا، ئۇلار تاغ جىلغىسىنىڭ ئىچكىرىسىدىكى قاراڭغۇ ئۆڭكۈر ئالدىدا ئۇچرىشىدىغان، ئۇلار ئېلىپ كەلگەن كېيىكلەرنى شۇ يەردىلا

سويۇپ ئاندىن بۇ تەرەپكە ياندۇرۇپ كېلىندىغان بولۇپ كېلىشكەنىدى. شۇنداق قىلىپ، كېيىكلەرنى ئۇنىڭ قىرغىز ئاغىنىلىرى ئوۋلاپ كېلىدىغان، ئوقلارنى ئەنجانبايلار ياساپ قويىدىغان بولۇشتى. بىر كۈنى ئۇ، يىغىلىپ قالغان ئوقلارنى تاھىر، زاھىرلارغا بېرىۋېتىپ:

ــ ئوقلارنى ئوبدان ساقلاپ قويۇڭلار، ۋاقتى كەلگەندە ئوبدان ئەسقاتىدۇ، ــ دېدى.

ــ ئەنجانبايكا، ــ دېدى زاھىر ئوقلارغا ھەۋەس بىلەن قاراپ تۇرۇپ، ــ تېپىلسا مۇشۇنداق ئوق چۈشىدىغان مىلتىقتىن بىرەرنى قولغا چۈشۈرگەن بولساق بەك ياخشى بولاتتى.

ــ بولىدۇ، سەن دېگەن مىلتىقلار چوقۇم قولغا چۈشىدۇ، ــ دېدى ئەنجانباي كۈلۈپ تۇرۇپ، ــ مىلتىق بولمىسا بىز زۇلۇمدىن قۇتۇلالمايمىز!

ئۇلار كەچ كىرگەندە ئاندىن خوشلاشتى. ئەنجانباي ئۇلار قاپقاندا تۇتۇپ ئالغاچ كەلگەن ئىككى كېيىكنى سويۇپ ئۆشنىسىگە ئارتىپ، جۈغى كىچىك، قىزىل تۇمشۇق، قىزىل پاچاق، تاغ قاغىسىنى بېشىغا قوندۇرۇپ مېڭىپ يېنىپ كەلدى. بۇ تاغ قاغىسى ناھايىتى شوخ ئىدى. ھېلى ئۇنىڭ ئۈ مۇرىسىگە قونۇپ قۇلاقلىرىنى چوقۇسا، ھېلى بۇ مۇرىسىگە لىككىدە ئۆتۈپلا ئۇنىڭ بۇرنىنى تاتىلايتتى. توختىماي «كىشكاك، كىشكاك» ئاۋاز چىقىرىپ سايرايتتى.

شۇ كۈنلەردە پا ــ پا ئاپتاپ، پۈرغىرىم ئىسسىق جانىنى قىينىغىلى تۇردى. ئاسمان ئەينەكتەك سۈپسۈزۈك، بۇلۇت دىدارى كۆرۈنمەيتتى، ھەتتا «پۇق» قىلسىلا ئۇچۇپ كېتىدىغان قۇرۇق غازاڭلارنىمۇ شىرىققىدە مىدىرلىتالمىغۇدەك تاغ شامىلىمۇ چىقمىدى. قاقىرام ــ پۈرغىرىم ئىسسىقلاردا ئىشلەشكىغۇ ئۇلار كۆنۈپ قالغان، ھېچقىسى يوق، لېكىنزە، يالاڭ ئاياغلارغا بەك ئۇۋال بولدى. ئۇلار تاپانلىرى كۆيۈپ، يەرگە دەسسىيەلمەي شېغىللىقتا خودىدى توشقانلاردەك دىك ــ دىك سەكرەيتتى. ئەڭ

يامنى بۇرنىدىن قان كېتىدىغانلار، ئىچى سۇرىدىغانلار، بېشى ئاغرىيدىغان، قايىدىغان، قىزىتىپ قالىدىغان... لار كۈندىن - كۈنگە كۆپەيىپ كەتتى. شەكسىزكى، ئۇلارغا ئىسسىق ئۆتۈپ كەتكەندى، ئاۋۇت ئاتىنىڭ بېشى قاتتى، دورا تېخى يوق، قانداق قىلىش كېرەك؟ بۇ كېسەل كېزىككە ئايلىنىپ كەتسە !... ئاپىلائەكبەر، خۇدانىڭ ئۇرغىنى شۇ دە ! يايى، دورغا، ژاندارمىلارنىڭ كارى نېمە؟ پەرۋايى پەلەك ! نەشىسىنى چېكىپ، قىمارنى ئويناپ ئۆز كۆڭلىنى خۇش قىلىپ يۇرگىنى يۇرگەن ! ئاۋۇت ئاتىنىڭ ئىچى تىتىلدايتتى. لېكىن، كېسەللەرنىڭ قانداق قىلسا شىپالىق تاپىدىغانلىقىنى ئۇ بىلمەيتتى، ئاخىر ئۇ باشقا ئىلاج قىلالماي يەنە ئەنجانباي بىلەن كۆرۈشتى. ئۇنىڭغا ئىلاجىنى قىلىپ، بىر تېڭىپ تېپىپ كېلىشنى تاپىلىدى. ئەنجانباي تاغ قاغىسىنى مۇرىسىگە قوندۇرۇۋېلىپ يۇرۇپ كەتتى. ئۇنى ئۇچ كۈن ساقلاشتى. لېكىن، ئۇ تېخىچە قايتىپ كەلمىدى. شۇ چاغدا ھېزىم يايى زەھەرلىك ھىجايدى:

— قانداق، مەن دېمىدىممۇ، جېنىدىن تويغان ئۇنداق ئادەملەرگە ئىشەنگىلى بولمايدۇ دەپ، مانا ئەمدى جاۋابىنى ئۆزلىرى قىلسىلا.

دەل شۇ چاغدا ئەنجانباي لىققىدە قۇرۇق ئوت - خەس قاچىلانغان تاغارنى كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى. ئۇ تېڭىپ تاپالماپتۇ. ئۇيان چېپىپ، بۇيان قاتراپ يۇرۇپ، ئاخىر توقسان ياشتىن ھالقىغان بىر دېھقانغا ئۇچراپ قاپتۇ. ئۇ دېھقان ئۇنىڭغا مۇشۇ بىر تاغار قۇرۇق ئوت - خەسنى بېرىپتۇ. مۇشۇ ئوت - خەسنى قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، يەنە ئەتىگىنى، ئاخشىمى سوغۇق سۇغا چۆمۈلۈپ بەرسە، ئىسسىق ئالمايمىش. ناۋادا ئىسسىق ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ، مۇشۇ ئوت - خەسنى قاينىتىپ ئىچىپ بەرسىلا، كېسىلى شىپالىق تېپىپ ساقىيىپ كېتەرمىش.

مۇشۇ گەپ بويىچە ئەنجانباي ھېلىقى ئوت - خەسلەرنى

قاينىتىپ كېسەللەرگە ئىچكۈزۈشكە باشلىدى. مەيلى ساق بولسۇن ياكى كېسەل بولسۇن، ھەممە ئادەمنى ئەلگىنى، ئاخشىمى جىلغىدىكى سوغۇق سۇغا چۆمۈلدۈرىدى. دېگەندەك ئۇزاققا قالمايلا كېسەللەر ئاستا ـ ئاستا ساقىيىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن يەنە ئىسسىق ئۆتۈپ كەتكەنلەر كۆرۈلمىدى. شۇندىلا ئەتىجانباينىڭ كۆڭلى ئارامغا چۈشتى. لېكىن، ئۇ يەنىلا ئالدىراش ئىدى. تاڭ سەھەردىلا كىشىلەرنى سۇغا چۆمۈلۈشكە ئېلىپ باراتتى. نامىزىنى ئوقۇپ بولۇپلا ھېلىقى مىسكىن قەبرىلەر ئىچىدە ياتقان ئىگە ـ چاقسىز بىچارىلەرنىڭ روھىغا ئاتاپ دۇئا قىلاتتى. ئوۋدىن يېنىپ كېلىپلا زاك كولىنىۋاتقان ئازگاللارنى ئارىلايتتى، تەكشۈرۈپ خەتەرلىكىنىڭ ئالدىنى ئالاتتى. ئۇ مۇشۇنداق ئالدىرىمىسا ئايدا ئىككى قېتىم كېلىدىغان قىرىق نەچچە ئېشەك كارۋىنىغا يۈكلەشكە زاك ئولگۈرمەيتتى. زاك كەملەپ قالىدىغان بولسىلا ئەمەلدارلارنىڭ ئاچچىقى كېلىپ مەھبۇسلارنىڭ تۇرمىدە قامىلىپ ياتىدىغان ۋاقتىنى ئۇزارتىۋېتەتتى، لېكىن مەھبۇسلار بالدۇرراق يورۇق دۇنياغا چىقىشقا، ئاتا ـ ئانا، ئۇرۇق ـ تۇغقان، بالا ـ چاقىلىرى بىلەن جەم بولۇشقا تەقەززا ئىدى. ئۇلارنىڭ قەلبىنى پەقەت شۇلارغا ئوخشاش تۇرمە ھاياتىنى بېشىدىن كەچۈرگەن ئادەملەرلا چۈشىنىشكە قادىر ئىدى.

ئەنجانباي ئاخشاملىرى دۇتارنى سازلاپ چېلىپ، ناخشىسىنى لەرزان ئېيتىپ، مەھبۇسلارنىڭ كۆڭلىنى ئاچاتتى. گاھىدا تېخى يېرىم كېچىگىچە مەشرەپمۇ قىلىپ بېرەتتى. سول قېشىنى لىپ ـ لىپ قىلىپ ئويناپ باشقىلارنى كۈلدۈرەتتى. بۇنداق چاغلاردا ژاندارما، دورغىلارمۇ ئۇلارغا قوشۇلۇپ ئۇسسۇلغا چۈشۈپ، ناخشا ئېيتىپ ئىچ پۈشۇقىنى چىقىرىشاتتى، ئەنجانباينىڭ تاغ قارغىسى يايى، ژاندارما، مەھبۇس دەپ ئايرىمايتتى، تىنىم تاپماي كىشكاك ـ كىشكاكلاپ سايراپ، ھېلى ئۇنىڭ بېشىغا قونۇۋېلىپ قۇلىقىنى چوقۇسا، ھېلى بۇنىڭ مۇرىسىگە قونۇۋېلىپ بۇرنىنى

تاتلايتتى. هەممە ئادەم ئۇنىڭغا ئامراق ئىدى. ئۇ بىر چىشلەم، بۇ بىر چىشلەم گۆش تاشنلاپ بېرىپ باقاتتى. ئۇ شۇنچە كۆپ ئادەملەر ئارىسىدىن ئەنجانبايىنى ئاسانلا تونۇۋالاتتى. ئەنجانبايىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالسىلا سايراپ، ئۇنىڭ قېشىغا ئۇچۇپ كېلەتتى.

*　　*　　*

ئاخشىملا سىملىداپ يېغىشقا باشلىغان يامغۇر تاڭ سەھەرگە يېقىن ئۇلغىيىپ، بورانلىق شارقىراتما يامغۇرغا ئايلىنىپ كەتتى. پات ئارىدا ھاۋا ئېچىلمىدىغاندەك ئەمەس، كۈنپېتىش تەرەپتىن خۇددى خۇمداندىن چىققان تۈتۈندەك تۇرۇلۇپ - تۇرۇلۇپ كەلگەن قاپقارا بۇلۇتلار ئاسمانىنى قاپلاپ كەتكەنلىكتىن، شۇ تاپتا كۈن ئاشۇاقتى مەزگىلى بولۇپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن ئالەم - جاھان خۇددى قاپقارا ئىس - تۈتەك ئاستىدا قالغاندەكلا غۇۋالىشىپ قالغانىدى. ئەنجانبايىنىڭ بۇنداق جۇدۇنلۇق ھاۋا بىلەن كارى بولمىدى، ئۇۋغا چىقىش ئۈچۈن ھازىرلاندى. ئاۋۇت ئاتا بۇنى كۆرۈپ ئۇنىڭ ئالدىنى توستى.

ــ قارىسىلا ئىنىم، بۇگۈن ھاۋانىڭ ئەلپازى بەك ئوسال، خېمىخەتەر چىقىپ قالمىسۇن. بىر - ئىككى كۈن گۆش يېمىگەنگە بىرنېمە بولۇپ قالماسمىز، بارمىسىلا. بۇنداق بوران - چاپقۇنلۇق يامغۇردا ھايۋانلارمۇ، ئۇچار - قۇشلارمۇ ئۇۋۇسىغا كىرىۋالىدۇ، تاپقىلى بولمايدۇ.

ئەنجانباي كۈلۈپ قويدى:

ــ ھەي ئاۋۇتكا، ئوغۇل بالا دېگەن مۇشۇنچىلىك شالدىر - شاخىنەك بوران - چاپقۇندىن قورقۇپ قالسا بولامدۇ؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە ئوۋنى ئۇۋۇسىدا ئوۋلاش تېخىمۇ بەك كۆڭۈللۈك بولىدۇ.

ئۇ شۇنداق دەپلا بىر قىل تاغارنىڭ ئىككى بۇرجىكىنى

قاتلاپ، بىر ـ بىرىنىڭ ئىچىگە كىرگۈزۈپ بېشىغا ئولپاقچىلاپ كىيىپلا يۈرۈپ كەتتى. ئالدى تەرىپىدىن قىيىپاش ئورۇلغان بورانلىق يامغۇر ئۈنىڭ يۈزلىرىگە تارسىلداپ چۈشۈپ كۆزلىرىنى ئاچقىلى قويمايتتى. تاغ باغرى پاتقاق، تېيىلغاق بولۇپ كەتكەنىدى. بوران ئۈنىڭغا ئۇرۇلماقتا، يامغۇر شارقىراپ قۇيۇلماقتا. چىت ـ چاتقاللار، ئېگىز ـ ئېگىز تىك قىيالار، ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل، ئېگىز ـ پەسلىكلەر ئۈنىڭ مېڭىشىغا پوتلىكاشاك بولۇۋاتاتتى. لېكىن، ئەنجانباي پات ـ پات توختاپ، ماڭىدىغان يولنى ئوبدان پەرق قىلىۋېلىپ بەخىرامان ھالدا مېڭىۋەردى. ئۇلۇشكۇن ئۇ ئالدىدىكى توقايدا بىر مالچى قىرغىز بىلەن كۆرۈشۈپ قالغانىدى. ئۇ ئۈنىڭغا: «تاھىر، زاھىرلار سىز بىلەن كۆرۈشمەكچىكەن، مەسلىھەتلىشىدىغان مۇھىم ئىشىمىز بار، ئۇچ كۈندىن كېيىن قارا ئۆڭكۈردە كۆرۈشەيلى دەيدۇ» دەپ كېتىپ قالغانىدى. شۇ گەپ بىلەن ئالدىن پۈتۈشكىنى بويىچە، دەل مانا بۈگۈن ئۇلار بىلەن كۆرۈشمىسە بولمايتتى، شۇڭا ئۇ شۇنىڭغانلىق يامغۇرغا قارىماي ئالدىراپلا يولغا چىققانىدى.

كىيىم ـ كېچەكلىرى چىلىق ـ چىلىق ھۆل بولۇپ كەتكەنىدى. ئەنجانباي ئۆزىنىڭ پەرزى بويىچە ئالاھازەل چۈش ۋاقتىدا ئۈستىدىن شىرىلداپ يامغۇر سۈيى چۈشۈۋاتقان بىر ئۆڭكۈرنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇ ئەتراپىغا بىرقۇر قارىۋېتىپ ئۆڭكۈرنىڭ ئىچىگە كىردى. ئۆڭكۈرنىڭ ئىچى قاپقاراڭغۇ ئىدى. ھاۋا ئوچۇق كۈنلىرى قىيپاش چۈشكەن كۈن نۇرىدا ئۈنىڭ ئىچىدىكى قورام تاشلارنى، ئېگىز ـ پەسلىكلەرنى ئانچە ـ مۇنچە ئىلغا قىلغىلى بولغان بىلەن، بۇگۈنكىدەك ھاۋا تۇتۇق تۇمانلىق كۈنلەردە ھېچنېمىنى كۆرگىلى بولمايتتى. شۇڭا، زامان ـ زامانلاردىن بېرى «قاراڭغۇ ئۆڭكۈر» دېگەن نامى بىلەن مەشھۇر ئىدى.

ئەنجانباي سىلاپ ـ سىيپاپ يۈرۈپ بىر قورام تاشنى تاپتى ـ دە، ئۈنىڭغا ئولتۇرۇپ مىلتىقنى قويۇپ تۇرۇشىغا ئۈنىڭ

يېنىدىن بىرنېمە شىپىدە ئۆتۈپ كەتكەندەك بولدى. ئۇ شۇنداق قاراپلا ئۆڭكۇرنىڭ ئاغزىدىن چىقىپ كېتىۋاتقان بىر بۆرىنى كۆرۈپ قالدى ـ دە، يۇرىكى قارتىدە قىلىپ كەتتى: «ۋاي كاساپەت ! مىلتىق دورىسىنىڭ پۇرىقىنى ئېلىپ قورقۇپ قېچىپسەن ـ دە ! بولمىسا، تۈيۇقسىزلا بويۇنغىلا ئېسىلساڭ !... ۋاي، خۇدايىم بىر ساقلاپتۇ !»

ئۇ شۇ خىيال بىلەن دەككە ـ دۈككىدە ئولتۇرغاندا، تالادا ئاتلارنىڭ دۈپۈرلەپ ماڭغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالدى. ئەنجانباي لىككىدە ئورنىدىن تۇرۇپ تالاغا چىقتى. باشلىرىغا خۇددى ئەنجانبايغا ئوخشاشلا قىل تاغارنى ئولپاقچىلاپ كىيىۋالغان گەۋدىلىك ئىككى يىگىت ئاتتىن چۈشتى، بۇلار ئاكا ـ ئۇكا تاھىر، زاھىرلار ئىدى. ئۇلار كۆرۈشۈپ، تىنچلىق ـ ئامانلىق سوراشقاندىن كېيىن ئۆڭكۇرگە كىرىشتى، ئاتلارنىمۇ ئەكىرىشتى.

ـــ مەن تېخى سىلەرنى كېلەلمەسمىكىن دەپ ئەنسىرەپ تۇراتتىم، ـــ دېدى ئەنجانباي كۈلۈپ تۇرۇپ، ـــ ھاۋا ـ جاھان مۇنداق...

ـــ بۇ گېپىڭ قاملاشمىدى ئاداش، ـــ تاھىر ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى، ـــ قايسى قىرغىز بوران ـ چاپقۇندىن قورقىدۇ دەيسەن؟ بىز ئەسلىدىنلا مۇشۇنداق بوران ـ چاپقۇنلۇق زېمىندا تۇغۇلۇپ، ئۆسۈپ پىشىپ كەتكەن تۇرساق...

زاھىر گەپكە لوقما سالدى:

ـــ لەۋزىمىز، لەۋزە. قىلمىز دېگەننى چوقۇم قىلمىز !

ئۇلار ئۈچ ئاغىنە تەڭلا قاقاقلاپ كۈلۈشتى.

ـــ ئاغىنە، ـــ دېدى تاھىر سۆز باشلاپ، ـــ ئاڭلىساق، ئىلى تەرەپلەردە قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشكە تەييارلىنىۋېتىپتۇمىش. سەن ئەنجان، تاشكەنتلەردە كۆرگەندەك يوقسۇللارنىڭ ھۆكۈمىتىنى قۇربدىكەن. ئورۇسلار تەۋەسىدىن مال قوغلاپ كەلگەن مالچىلار شۇنداق دەيدۇ. ئۇ مالچىلار تېخى سىلىنىڭ جۇڭگونىڭ ئىچكىرى

قىسمىدىمۇ يوقسۇللار ئاللىقاچان قوزغالغان، ئۇلارغا كومپارتىيە رەھبەرلىك قىلىدىكەن. دەھشەتلىك سوقۇش بولۇۋاتقۇدەك، دېدى.

— بارىكاللا! — دېدى ئەنجانباي خۇشاللىقىدا ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ كېتىپ، — ئەجەب ئوبدان بوپتۇ! ئەزىمەت ئادەملەر ئىكەن. ئۇلار ئۇ مەلئۇنلارنىڭ جاجىسىنى بالدۇراق بەرگىدى ئىلاھىم! مۇشۇنداق ئەزىمەتلەرنىڭ چىقىشىنى خۇدايىمدىن كېچە ـ كۈندۈز تىلەيتتىم. ئاھ! ئۇلۇغ خۇدا، مۇرادىمىزغا يەتكۈزگەيسەن! مەدەت قىلغايسەن! بىزنىمۇ ئادەمدەك ياشاشقا نېسىپ قىلغايسەن! مەن ئەنجاندا كوممۇنىستلارنى كۆرگەن، ئۇلار كارامەت نوچى ئادەملەر جۇمۇ! بىزنىڭمۇ كۈنىمىز تۇغۇلىدىغان بولدى، خۇدايىم بەردى دېگەن شۇ! ئەمدى بىزمۇ شۇڭ ياتمايلى!

— شۇڭا، دەل بۇگۈن مەسلىھەتلىشۈالايلى، دەپ ساڭا خەۋەر قىلغانىدۇق.

— تاشقورغان تەرەپلەردىمۇ قوزغىلاڭنىڭ شەپسى بار دەپ ئاڭلىدۇق.

— بىز ياكى ئىلى تەرەپكە ئۆتۈپ ئۇ يەردىكى قوزغىلاڭچىلارغا قوشۇلۇش، ياكى مۇشۇ جايىمىزدا تۇرۇپ قوزغىلاڭ قىلىشتا تالاش ـ تارتىش قىلدۇق، لېكىن بىر قارارغا كېلەلمىدۇق.

— بەزىلىرىمىز بۇ يەردە بىزنىڭ ئادەملىرىمىز ئاز، ھۆكۈمەتنىڭ ئەسكەرلىرى كۆپ، ئۇلارغا تەڭ كېلەلمەيمىز، شۇڭا ئىلى تەرەپكە ئۆتۈپ كېتەيلى، دەيمىز، — يەنە بەزىلىرىمىز، ياق، مۇشۇ يەردە قوزغىلايلى. بىرنەچچىمىز باش بولۇپ ئوتتۇرىغا چىقساقلا، باشقىلار بىزگە قوشۇلىدۇ، ئادەملىرىمىز كۆپىيىدۇ، دېدۇق. لېكىنزە، قۇرۇق قول بىلەن بىرنېمە قىلىش تەس. شۇڭا، بىز مەسلىھەتلىشىپ سەندىن ئەقىل سوراشقا كەلدۇق. مەيلى قانداقلا بولسۇن، بىز ئەمدى جىم ياتمايمىز!

— مۇنداق قىلايلى، — دېدى ئەنجانباي بىرھازا ئويلانغاندىن كېيىن ئېغىزىنى سىلاپ تۇرۇپ، — مېنىڭچە، بۇ جايلارنىڭ تاغ ـ دەريا، ئېگىز ـ پەسلىكلىرى، ئادەملىرى بىزگە بەش قولدەك ئايان. قوزغىلىدىكەنمىز، چوقۇم ئۇرۇش قىلىمىز. «ئۇرۇشنىڭ بىرى جەڭ، توققۇزى رەڭ» دېگەن ھېكمەتلىك تەمسىل بار. بىزنىڭ شارائىتىمىز ئۇرۇشتا رەڭ ئىشلىتىپ، دۇشمەننى يوقىتىشقا بەك پايدىلىق. مېنىڭچە، ئۆز جايىمىزدىلا قوزغالغىنىمىز تۇزۇك. بىزدە قورال يوق. لېكىن، بىزدە ئۇنى دۇشمەننىڭ قولىدىن تارتىۋالغۇدەك غەيرەت بار.

ئۇلار خېلى ئۇزاق مەسلىھەتلەشتى. بۇ مەسلىھەت بويىچە تاھىر، زاھىرلار يۇرت ئارىلاپ يۈرۈپ تىڭ تىڭلاپ ھەربىرى يۈزدەك باتۇر، قاۋۇل ئادەملەرنى تېپىش، ئۇلارنىڭ يۈرىكى قانداق سوقىدۇ، «چېكىپ بېقىش»، ئاندىن نوچىلىرىنى تاللاپ تەييار بولۇپ تۇرۇش، بۇلار ئۇ ئىشلارنى پۈتتۈرۈپ بولغۇچە ئارىلىقتا ئەنجانبايمۇ زاك كولاۋاتقان مەھبۇسلارنى قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشكە ئۈيۇشتۇرۇش، پۇرسەت كەلگەندە بىر ئاخشامدىلا ژاندارما، يايى، دورغىلارنى گاچچىدە جايلىۋېتىپ قورالغا ئىگە بولۇش. مەسلىھىتى پۈتتى، ئۇلار تالاغا چىقىشتى. بۇ چاغدا بوران پەسلەپ، يامغۇر توختاپ، بۇلۇتلارمۇ تارقاپ، ھاۋا ـ جاھان سۈزۈلۈپ قالغاندى. بۇ ئۇچ ئاغىنە ئازگاللارغا يىغىلىپ قالغان يامغۇر سۈيىدە تەرەت ئېلىشتى. ئاندىن تاھىر قوينىدىن قۇرئاننى چىقاردى، ئۇلار ئالدىنى قىبلىگە قىلىپ يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ، قۇرئاننىڭ ئۇستىگە قوللىرىنى قويۇپ قەسەم قىلىشتى: «زۇلۇمنى يوقىتىش ئۈچۈن ئاللا يولىدا جېنىمىزنى ئاتىدۇق. ناۋادا ئالا كۆڭۈللۈك قىلىپ يولىمىزدىن يېنىۋالساق، بىزنى كالامۇللا ئۇرغاي!»

www.uyghurkitap.com

* * *

ئەنجانباي ئىككى كېيىكنى ئۆشنىسىگە ئارتىپ ياشىسىنى بولۇشچە ۋاڭشتىپ ئېيتىپ قايتىپ كەلدى. بۇ چاغدا ھەر كىرىپ، زاۋال ۋاقتى بولۇپ قالغانىدى. گەمىلەرنىڭ ئالدىدا بىرمۇنچە ئادەملەر ئۇنىڭ يولىغا قارىشىپ تۇراتتى. ئۇ يېقىنلاپ كېلىپ، ئۇلارنىڭ ئالدىدىراق تۇرغان دادىسىنى تونۇپ قالدى. دادىسىنىڭ يېنىدا ئاكىسى جۇمەخۇن، ئۇلارنىڭ يانلىرىدا... ۋۇي، بۇ ئوپاللىق مەھەممەت ئىمىن ئەخمەت مۇئەللىمغۇ، ئاۋۇ ئادەم مۇشلۇق مامۇت ئاتاۋۇللا مۇئەللىم، ماۋۇ بوراختايلىق تۇرغۇن تۇرسۇن مۇئەللىم، بەللى، بەللى! يەنە تېخى قونساقلىق مەمتىلى سابىت مۇئەللىم، ياپچانلىق سابىت مۇئەللىم، ئاتۇشلۇق ئىبراھىم مۇئەللىم ... ھەمىسى ئىسسىق چىراي، تونۇش كىشىلەر... «ئاھ، ئۇستازلىرىم، دىلىمىزنىڭ چىراغلىرى!...»

ئۇلار قۇچاقلىشىپ، يىغلىشىپ كۆرۈشتى. مۇئەللىملەرنىڭ تاغارمادىن قايتىشى ئىكەن. ئۇلار ئەنجانباي بىلەن كۆرۈشۇپ ئۆتۈپ كېتىش ئۈچۈن بۇ تەرەپكە كېلىۋاتقاندا، خۇددى ئالدىن كېلىشىپ قويغاندەكلا يولدا قەشقەر تەرەپتىن بۇياققا قاراپ كېلىۋاتقان باقاخۇن بىلەن ئۇچرىشىپ قاپتۇ ـ دە، بۇ يەرگە بىللە كەپتۇ. باقاخۇن ئەنجانبايغا يۈرت ـ مەھەللىدىكى جامائەتنىڭ سالىمىنى يەتكۈزدى. «ئانىلىرى بىلەن ئۆكىلىرى تىنچلىق، ئوبدان تۇرۇۋاتىدۇ» دېدى. لېكىن، تاشكەنتباي بىلەن ئايشەمگۈل توغرۇلۇق ھېچنېمە دېمىدى. ئىككى ئاي ئىلگىرى ئانىسى بىلەن دادىسى كەلگەن چاغدىمۇ ئۇلار توغرىسىدا ھېچنېمە دېمىگەن. خۇددى ئۇنىڭ ئۇلارنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلاشقا تەقەززا ئىكەنلىكىدىن خەۋەرسىزدەكلا گەپنى ئۇيان ـ بۇيان ئېلىپ قېچىپ ئولتۇرغان. لېكىن، ئۇ ئۇلارنىڭ مەيۈسلۇك چىقىپ تۇرغان كۆزلىرىدىن بىر شۇملۇقنىڭ يۈز بەرگەنلىكىنى

سېزىپ قېلىپ، لېۋىنى چىشلەپ جىممىدە بولۇۋالغانىدى. شۇنداق بولسىمۇ زادى قانداق ئىش سادىر بولغانلىقىنى ئەنجانبايناق بەكلا بىلگۈسى كېلەتتى. سوراپ بېقىشقا تېخى پېتىنالمىدى. دېمىسىمۇ شۇ كۈنلەردە تاشكەنتبايناق ئالتايدىكى بىر قېتىملىق سوقۇشۇشتا قازا قىلغانلىقى ھەققىدىكى خەۋەر يېتىپ كەلگەنلىكتىن، ئۇناق ئاتا ـ ئانىسى، ئۇرۇق ـ تۇغقان، يۇرت ـ جامائەتلىرى مۇسىبەتلىك ماتەم كۈنلىرىنى ئۆتكۈزۈۋاتاتتى. ئۇناق ئۇستىگە ئايشەمگۈلمۇ مەجبۇرىي ھالدا ئېلى قازىناق ئوغلى ئەھمەتكە ياتلىق قىلىنغانىدى. ئەنجانبايناق ئاتا ـ ئانىسى بۇ شۇم خەۋەرلەرنى ئۇناق ئاڭلاپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيتتى. ناۋادا ئۇ مۇشۇ ئازابلىق كۈنلەردە يەنە بۇ شۇم خەۋەرلەرنى ئاڭلاپ قالىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا تېخىمۇ بەك ئازابلىنىپ بىر دەردىناق مىڭ بولۇپ كېتىشىدىن ھەزەر ئەيلەپ قالدى. شۇڭا، ئۇلار «كېيىنچە بىر گەپ بولار» دەپ ئۇنىڭدىن يوشۇرۇپ كەلگەنىدى.

ـــ پاھ ـ پاھ ! ـــ دېدى كېيىك سويۇۋاتقان ئادەم ئەجەبلىنىپ، ـــ ماۋۇ كېيىكنىڭ پاچاقلىرى سۇنۇق تۇرىدۇ. ئوق ھەر ئىككىلىسىنىڭ پېشانىسىگە تېگىپتۇ. خوددى باغلاپ قويۇپ ئاتقاندەكلا.

ـــ ھە، تاغنىڭ چوقىسىدا تۇرۇپتىكەن، قارىغا ئېلىپ ئاتقانىدىم. جىراغا تىك موللاق چوشۇپ پوتى سۇنۇپ كېتىپتۇ، ـــ دېدى ئەنجانباي باشقىلارنىڭ «قاپقاندا تۇتۇلغان كېيىك ئىكەن» دەپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، ـــ بەزىدە مۇشۇنداق ئامەتمۇ كېلىپ قالىدۇ.

ـــ مەرگەنلىكمۇ قالتىس ھۇنەر جۇمۇ، لېكىن ئوقنىڭ مۇشۇنداق دەل جايىغىلا تەگكەنلىكى يەنە بىر ئامەتنىڭ يۈزلەنگەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ، ـــ دېدى ئاۋۇت ئاتا خوشال ھالدا، ـــ مېنىڭ چەپ قاپقىم تارتسا يارىشىدۇ، نەچچە كۈن بولدى مۇشۇ قاپقىم تولا تارتقىلى.

www.diyarhukuktap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلار تور بېكىتى

ھەممە ئادەم قوللىرىنى كۆتۈرۈپ دۇئا قىلىشتى:

ــ ئىنشائاللا ! ئىلاھىم دېگەنلىرىدەك بولغاي ! خۇدايىم ھەممىمىزگە ئاسايىشلىق بەرگەي، ئامىن !

شورپا قايىنىماقتا، يۇلغۇن ياغچىدا ياسالغان زىلىلارغا ئۆتكۈزۈلگەن كەيىك گۆشى كاۋۇپىنىڭ مەززىلىك پۇرىقى ئەتراپلارغا تارقىلىپ تۇراتتى. ئەنجانباي دۇتارنى سازلاپ چېلىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ دۇتارغا تەڭكەش قىلىپ ئېيتقان ناخشىلىرىنىڭ ساداسى سۇتتەك ئايدىڭ دالادا جىلغىلاردىكى شارقىراتمىلارغا جور بولۇپ، قىيا ـ چوققىلارنىڭ ئۈستىدە جاراڭلىماقتا. لېكىن، ئۇنىڭ بۇگۈنكى ناخشىلىرى ئىلگىرىكىدەك كىشىلەرنى كۈلدۈرىدىغان، يىغلىتىدىغان، ئەركىلىتىدىغان، مەسخىرە قىلىدىغان ناخشىلىرىغا ئوخشىمايتتى. خوتۇن ـ قىزلارنى مەھلىيا قىلىدىغان مۇھەببەت ناخشىلىرىمۇ ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭ ئەكسىچە ئۇخلىغانىنى ئويغىتىدىغان، ئويغاقلارنى ئويغا سالىدىغان، بەدىنىدە ئەركەك تۇكى بارلارنى ئورنىدىن دەس تۇرۇشقا قوزغايدىغان كۆتۈرەڭگۇ روھلۇق ناخشىلار ئىدى.

نەشىدە ئەقلى بۇلغانغان مەست كاللا يايى، دورغا، ژاندارمىلار ئۇنىڭ يۈرەك ساداسىنى چۈشەنمەيتتى. ئۇلار خۇددى ئۇيقۇسىرىغان ئادەمدەك كىشىلەرگە ئەلەڭ ـ سەلەڭ قارايتتى. باشقىلار كۈلسە، ئۇلارمۇ ئاغزىلىرىنى كالچايتىپ سەت ھىجىيىشاتتى.

ئەنجانبايىنىڭ ئۆزىمۇ بۇگۈن باشقىچە بولۇپ قالغانىدى. كۆزلىرى باشقىچە پارقىراپ قالغان، ئادەمگە تىكىلىپ قارايدىغان، گەپنىمۇ ئايىغاندەك ئاز قىلىدىغان، ئويچان بولۇپ قالغانىدى. لېكىن، ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى ناخشىلىرى تويلۇبۇلۇڭنى زىلزىلىگە كەلتۈرگۈدەك جۇشقۇن، يارقىن جاراڭلايتتى:

ئۇچقىن قۇرغۇيۇم ئۇچقىن،
پەلەكتۇر سېنىڭ قارارىڭ.
كۆز تەگمەس ئەسلا ساڭا،
خەلقىڭدۇر تىلتۇمارىڭ.

ئۇچقىن قۇرغۇيۇم ئۇچقىن،
مەدەت تىلەپ تەڭرىدىن.
چېقىپ تاشلا قەپەسنى،
قالماستا سەن نەپەستىن.

...ئۇچقىن قۇرغۇيۇم ئۇچقىن،
چىقسۇن مېنىڭ خۇمارىم.
قەلبىمىزدە شاد ئەيلەپ،
كەلسۇن يېڭى زامانىم.

شۇ ئاخشىمى ئەلياتقۇدا شەھەردىن ئىككى چاپارمەن كەلدى. ئەتىسى ئەتىگەندىلا مەھبۇسلار تويلۇبۇلۇڭ بىلەن خوشلاشتى. ئەنجانباي تاھىر، زاھىرلار بىلەن خوشلىشىشقا ئۇلگۈرەلمەي «ئاپلا» دەپ قالدى. باقاخۇن بىلەن ئوقۇتقۇچىلارمۇ ئۇلار بىلەن بىللە يولغا چىقتى.

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئون ئالتىنچى باب

ئازابلىق كۈنلەر

1944 ـ يىلى، قۇمدەرۋازاسى تۈرمىسى.

مەھبۇسلار تويلۇبولۇڭدىن قايتىپ كەلگىلى مانا ھازىر ئىككى يىلدىن ئاشتى. شۇنىڭدىن بېرى ئۇلار قىش ـ ياز، ئىسسىق ـ سوغۇق، قار ـ يامغۇرلاردا «سېپىل ياماش ئۇچۇن» دۇمبىلىرىدە خام خىش توشۇماقتا ئىدى.

«جاراق ـ جۇرۇق»، «شاراق ـ شۇرۇق» قىلغان كىشىلەرنىڭ يېرىمىنچىلىك سەت ئاۋازلىرى، ھارۋىلارنىڭ غىچىرلاشلىرى، زەمبىل، كاتتىلارنىڭ غىسىلداشلىرى، مەھبۇسلارنىڭ ئىنجىقلاش، ھاسىراشلىرى، قېقىلىپ ئۇنىلۇك ـ ئۇنىلۇك يۆتىلىشلىرى... تۈرمە سېپىلىدىن قاڭقىپ ئۆتۈپ، قۇمدەرۋازا ئەتراپلىرىدىكى جامائەتنىڭ يۇرىكىنى ئېزىپ، جېنىنى قاقشىتاتتى. ئۇلار مەھبۇسلارنىڭ بۇ ئېچىنىشلىق ھالىغا ئىچىنى ئاغرىتىپ ئاھ ئۇرۇپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىشاتتى: «ئاھ! خۇدا، بەندىلىرىڭنىڭ مۇشكۇلىنى ئاسان قىلغايسەن!» دەيىشەتتى.

ئەنجانبايىنىڭ پەمىچە، شۇ كۈنى خىش توشۇۋاتقان مەھبۇسلار ئىككى يۈزدىن كەم چىقمايتتى. بېسىلغان خىشلارنىڭ ئېغىرلىقىدىن ھارۋىلارنىڭ چاقلىرى سەت غىچىرلاپ توپىغا پېتىپ قالاتتى. توقۇلما زەمبىللەرنىڭ چۆڭقۇرلۇپ، كاتتىلارنىڭ بالداقلىرى چىقىپ كېتەتتى. مەھبۇسلار توپا ـ چاڭدىن دىماغلىرى ئېچىشىپ چۈشكۈرەتتى، يۆتىلەتتى. كۆزلىرىمۇ غۇۋالىشىپ، بىر ـ بىرىنى تونۇيالمىغۇدەك بولۇپ

قېلىشقانىدى. ئۇلار ھاسىراپ، ئىنجىقلاپ قەدىمىنى ئاران ـ ئارانلا يۆتكەيتتى، شۇنداقتىمۇ دورغىلار قامچىلىرىدىن قارس چىقىرىپ ئۇلارنى خۇددى پادا ھەيدىگەندەك قوغلايتتى. زۇلمەتلىك دۇنيانىڭ لەنەت تەگكۇر بۇ غالچىلىرى شۇ كۈنلەردە خۇددى غالجىرلىق كېسىلىگە گىرىپتار بولغان ئىتقا ئوخشاش قۇتراپ كەتكەنىدى. ئۇلار ئاچلىق ھەم ھېرىپ ـ چارچاشتىن ماغدۇرسىزلانغان بۇ بىچارە مەھبۇسلارنى قامچىلاپ تېز ـ تېز مېڭىشقا زورلايتتى. ناۋادا بىرەرى دەلدۇگۇنۇپ يىقىلىپ چۈشۈپ، يەنە تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ ئورنىدىن تۇرۇۋاتسىمۇ ۋاقىتتىپ ئۇرۇپ دەسسەيتتى. بۇ دورغىلارنى نەشە خۇمارى ئەنە شۇنداق غالجىرلاشتۇرۇۋەتكەنىدى. ئۇلارغا شۇ كۈنلۈكى ئوچۇن كۆرسىتىپ بېرىلگەن خىش توشۇپ تۇغىتىلسە بىر چىمدىم نەشە ئىنئام قىلىپ بېرىلەتتى. ئۇلار نەشىنى تولا چېكىپ خورىلىشىپ كەتكەنىدى. چىرايىدا ئادەم سىياقى قالمىغان، قانسىز زەپىران، كۆزلىرى خۇنۇك، خۇددى ئەلەسلەردەك مايماق قارايدىغان مەخلۇقلارغا ئايلىنىپ قالغانىدى. شۇڭا، مەھبۇسلار ئۇلاردىن يىرگىنەتتى، رەھىم ـ شەپقەت تىلىمەيتتى. ئۇلارغا قاراپمۇ قويماي جاھىللىق بىلەن ئالدىغا چامدايتتى. «كىشىلەرگە قىلساڭ يامانلىق، ساڭىمۇ يوقتۇر ئامانلىق» دېگەندەك، بۇ ھايۋان تەبىئەتلىك دورغىلارغىمۇ ئۆز قىلمىشىغا يارىشا ياخشى كۈن يوق ئىدى. مەھبۇسلارنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقان، ئەل ـ ئاغىنىلىرى ئۇلارنىڭ تېگىشلىك جاجىسىنى بېرەتتى. بۇلۇڭ ـ پۇچقاق، كوچا ـ كوي، قاراڭغۇ كېچىلەردە مەھبۇسلارنى قىينىغانىنىڭ سازايىسى قىلىپ، راسا ئەدەپلەپ، «ئاللا ـ توۋا !» دېگۈزەتتى، «بۇ كىمدۇ؟ !» دەپ تونۇپ بولغۇچە ئۇلار غايىب بولاتتى، ئاقتىمۇ ـ كۆكتىمۇ كۆرۈنمەي قالاتتى. بۇنداق غايىبتىن تاياق يېگەن دورغىلار قاپاقلىرى يېرىلغان، يۈز ـ كۆزلىرى كۆكەرگەن، ئېغىز ـ بۇرۇنلىرى ماكچايغان، چىشلىرى چۈشكەن ـ سۇنغان، خۇددى كالتەك يېگەن ئىت قۇيرۇقىنى چاتراقىغا قىسۋېلىپ،

تۆمشۇقى يەر تارتىشىپ قالغاندەك باشلىرى چۈشكەن ھالدا يەيدا بولاتتى ـ دە، مەھبۇسلارغا ئۇنلۇكرەك ۋارقىراشقۇسى پېتىنالماي، خۇددى سۇغا چۈشكەن مۇشۇكتەك شۇڭشىيىدۇ. ئەتىجىدە بۇ «يارماسلار» قوغلىنىپ، يەنە يېڭىسى يەڭگۈشلىنەتتى. بۇلارنىڭمۇ ھەددىدىن ئاشقانلىرى گوختاشلا ئەدىپىنى يەپ ئۇزاققا قالمايلا خۇددى پوسسىدە يېلى چىقىپ كەتكەن توپتەك سالپىيىپ قالاتتى.

لېكىن، دورغىلارنىڭ ھەممىسىمۇ ئۇنداق ئائەھلىلەردىن ئەمەس ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە پەقەت جان بېقىش ئۈچۈنلا دورغىلىق قىلىشقا مەجبۇر بولغانلارمۇ بار ئىدى. ئۇلار يېقىن ئەتراپلاردا ئۆزلىرىنى پايلاپ تۇرغان باشلىقلار بولمىسىلا، مەھبۇسلارغا ئىچىنى ئاغرىتقاندەك، ئېچىنغاندەك قىياپەتتە قاراپ قويۇپ، ئۇلاردىن يىراقلاپ كېتەتتى، ناۋادا پايلاپ تۇرغان نازارەتچىلەر بولۇپ قالسا، ۋار ـ ۋۇر ۋارقىراپ ـ جارقىراپ قوياتتىيۇ، ئۇرمايتتى.

كىشەن ئۇنىڭ ئوڭ پۇتىنى غاجۇەتكەنىدى. ئوشۇقىنىڭ سەل ئۇستىگىرەك تېكىپ قويۇلغان لاتىنىڭ تېشىغا قان تەپچىپ چىقىپ تۇراتتى. قانغا چاپلاشقان توپا ـ چاڭلار قىزىل لايغا ئايلىنىپ قەدەمدە بىر دېگۈدەك يەرگە قان ئېقىپ چۈشەتتى. ئۇ ئاقسايتتى. ئوڭ پۇتىنى ئاۋايلاپ سۆرەپ، سول پۇتىنى تېزرەك يۆتكەيتتى. لېكىن، ئۇ قەدىمىنى ھەر قېتىم يۆتكىگەندە خۇدا ئۇرغۇر بۇ كىشەنىڭ قالپاقلاپ مىخلانغان ئىككى ئۇچى بىر ـ بىرىگە تاقىشۇۋېلىپ ئۇنىڭ مېڭىشىغا كاشىلا قىلاتتى، شۇنداقتىمۇ ئۇ قەدىمىنى سەل چوڭراق ئېلىپ سالسىلا گەجگىسىدىكى كاتىلغا بېسىلغان خىشنىڭ ئېغىرلىقىدىن دەلدۇگۇنۇپ كېتەتتى ـ دە، كىشەنىڭ ئۇچلىرى بىر ـ بىرىگە جاراق ـ جۇرۇق سوقۇلۇپ كېتىپ توختاپ قالاتتى. كىشەنگە چېتىلغان ئەخلەت ـ چاۋالارنى يىغۋېلىپ، توپىلارنى توزىتىپ سۆرىلىۋالغان زەنجىرى شۇ ھامان شاراق ـ شۇرۇق ئۇرۇلاتتى.

«جاراق ـ جۇروق...» ئاپلا چاتاق بولدى. كىشەننىڭ ئۇچلىرى يەنە سوقۇلۇپ كەتتى. ئۇ دەلدۇگۇنۇپ گۇپپىدە يىقىلىپ چۈشتى. دۇمبىسىدىكى بوينىغىچە تىزىلغان خىش سىيرىلىپ چۈشۈپ ئۇنىڭ بېشىنى بېسىۋالدى.

ئەنجانباي ئۇنىڭدىن كۆزىنى ئۇزمەي نېرىدىن كېلىۋاتاتتى. ئۇ دۇمبىسىدىكى خىش بېسىلغان كاتىلىنى يەرگە قويدى ـ دە، يۇگۇرۇپ ئۇنىڭ قېشىغا كەلدى. تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ئۇنىڭ بېشىنى يۆلىدى. يۈز ـ كۆز، ئېغىز ـ بۇرۇنلىرىدىكى توپا ـ چاڭ، قانلارنى سۈرتتى. ئۇ خۇددى ئۇرۇنغا يۇگۈرۈپ ھېرىپ، دېمى كېسىلىپ قالغاندەكلا تىنىقى تىنىقىغا ئۇلگۈرمەي ھاسىرايتتى. ئۇ بىرھازادىن كېيىن كۆزىنى ئاچتى. ھاسىرىشىمۇ ئاستا ـ ئاستا پەسلىدى. لېكىن، تولا يۆتىلىپ كۆزلىرىدىن ياش چىقىپ كەتتى.

دەل شۇ چاغدا بىر دورغا خىرقىراپ يېتىپ كەلدى ـ دە، «تۇر ئورنۇڭدىن!» دەپلا ئۇ يىگىتنى قامچىدا ۋاقشىتىپ ئۇرۇشقا باشلىدى. لېكىن، ئۇ يىگىت ئورنىدىن تۇرالمىدى. شۇنداق بولسىمۇ دورغا ئەلپازىدىن يانماي تېخىمۇ ئەدەپ، يەنىلا ئۇ يىگىتنىڭ باش ـ كۆزلىرىگە ئۇرۇۋەردى. ئەنجانباي ئىلاجسىز ھالدا دورغىنىڭ قامچىسىنى كاپىدە تۇتۇۋالدى:

ـــ سەۋر قىلسىلا بېگىم، مانا ھازىرلا...

لېكىن، دورغا ئۇنىڭ گېپىگە قۇلاق سالمىدى، غەزەپ بىلەن قامچىسىنى سىلكىپ تارتىۋېلىپ، «سېنىڭ نېمە كارىڭ؟!» دەپلا ۋارقىراپ ئەنجانبايىنىڭ باش ـ كۆزلىرىگە كۈچەپ ئۇرۇپ كەتتى. ئەنجانباي ئاغرىققا چىدىمايلا ئۆزىنى ئۇيان ـ بۇيان قىلسىمۇ توختىمايلا يەنە ئۇرىۋەردى. نەشىدە ئىمانى بۇلغىنىپ ئادەمگەرچىلىك قېلىپىدىن چىققان بۇ مەخلۇق شۇ تاپتا خۇددى غالجىر ئىتقىلا ئوخشاپ قالغاندى. چىشىنى غۇچۇرلىتىپ، سىم قامچىسىدا ئۇنى ئۇرىۋېرىپ شالىلىرى ئېقىپ كەتتى. ئەنجانباي ئەمدى ئۆزىنى زادىلا تۇتۇۋالالمايلا قالدى! ئۇ غەزەپ بىلەن

دورغىنىڭ قامچىسىنى كاپىدە تۇتۇۋېلىپ سىلكىپلا تارتىۋالدى ـ ده، قامچىنىڭ سېپىنى تىزلاپلا سۇندۇرۇۋېتىپ دورغىنىڭ يۈزىگە ئاتتى. شۇ ھامان دورغا، ژاندارمىلار ئۇنى قورشۋېلىشتى ـ ده، قولىغا كويزا، پۇتىغا كىشەن سېلىپ قويۇپلا، ئىشتىرىسى ئاپىرىپ يەنە ھېلىقى يالغۇز كىشىلىك كامېرغا سولاپ قويدى. يالغۇز كىشىلىك كامېر يېتىشمىگەنلىكى ئۈچۈن ھېلىقى يىگىتنىمۇ شۇ ئاخشىملا ئەنجانباي ياتقان كامېرغا سولىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئەنجانباي قايتا خىش توشۇشقا چىقمىدى، سوراققىمۇ ئاپارمىدى، مۇشۇ قاراڭغۇ كامېردا خۇداغا ئاھ ئۇرۇپ، ناله قىلىپ، ھېلىقى يىگىتكە ھەمراھ بولۇپ يېتىۋەردى.

ئۇ يىگىت ئوتتۇرا بوي، قارا قاش، ئاقپىشماق، دوغلاق يۈز ئىدى. يىگىرمە بەش ياشلار چامىسىدا كۆرۈنەتتى. ئۇ گەپ قىلمايتتى. پەقەت كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ تورۇسقا قاراپلا ياتاتتى. ئەنجانباي گەپ سورىسا، ئۇ «بىلمەيمەن» دېگەندەك بېشىنى ئۇيان ـ بۇيان چايقاپ قوياتتى. سوراققا مېڭمې چىقىپ كېتەتتى، لېكىن، سوراقتىن يانغاندا ئۆزى ماڭالمىغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى ئىككى ژاندارما دارقىرىتىپ سۆرەپ ئەكىرىپ تاشلايتتى. ئۇ بىھوش ھالدا خېلى ئۇزاققىچە كۆزىنى ئاچالماي ياتاتتى. ئۇنىڭ بەدىنىدىكى تاياق زەربىسىدىن پەيدا بولغان يارىلار كۈندىن ـ كۈنگە كۆپىيىپ، يوغىناپ، يىرىڭداپ كەتتى. ژاندارما، دورغىلارنىڭ كارى بولمىدى، ئۇ مۇشۇنداق ئېچىنىشلىق ھالدا خېلى ئۇزاق يېتىپ قالدى. كېيىن ئاۋۇت ئاتا ياشلاپ كەلگەن تېۋىپلارنىڭ دورىلىرى ئۇنىڭ يارىلىرىغا شىپا بولۇپ ساقىيىشقا باشلىدى. لېكىن، تېنى بەكلا ئاجىزلاپ كەتكەنلىكتىن، يۆلىمىسە ئورنىدىن تۇرالمايتتى. ئۇيان ـ بۇيان ماڭالمايتتى. كېيىن گۈندىپايلار تېۋىپلارنى كىرگىلى قويمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ كېسىلى تېخىمۇ ئېغىرلىشىپ كەتتى.

ئەنجانبايىنىڭ ئۇنىڭغا پايپېتەك بولۇپ كۆيۈنۈشى، ئۇستىخانلىرىنى تۇتۇپ، ئۇۋۇلاپ ئولتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ بېشىدىن

ئۆتكەن ئېچىنىشلىق كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەپ بېرىشى ئۇ يىگىتنى تەسىرلەندۈردى بولغاي، شۇنىڭدىن كېيىن ئەنجانباي گەپ سورىسا جاۋاب بېرىدىغان، بەزىدە تېخى ئۆزىمۇ ئۇنىڭدىن ئۇنى ـ بۇنى كوچىلاپ سورايدىغان بولۇپ قالدى. بىر كۈنى ئىككىسى مۈڭدىشىپ ئولتۇرغاندا، ئۇ يىگىت تۇيۇقسىزلا ئۇنىڭدىن سوراپ قالدى:

ـــ تۇرمىدىن چىقسىڭىز نېمە ئىش قىلىسىز؟

ـــ دۈشمەنلىرىمدىن ئىنتىقام ئالىمەن!

ـــ سىزنىڭ دۈشمەنلىرىڭىز كىملەر؟

ـــ كىم بولاتتى، ئاشۇ زومىگەرلەر ھەم ئۇلارنىڭ ئارقا تىرىكى ھۆكۈمەت بولمامدۇ!

ـــ ئۇلاردىن ئىنتىقامىڭىزنى قانداق ئالىسىز؟

ـــ بىرى ئۇچرىسا بىرنى، ئىككىسى ئۇچرىسا ئىككىنى، ئۇچىنى تېپىۋالسام ئۇچىنى، ئىشقىلىپ، دۈشمەنلىرىمنىڭ ھەممىسىنى ئۇجۇقتۇرۇپ تاشلايمەن!

ـــ قانداق ئۇجۇقتۇرىسىز؟

ـــ كۈچۈم، كالىلام، كالتەك ـ توقماق، پىچاق، قىلىچ، مىلتىق بىلەن! شۇ تاپتا «ھايت!» دېسەملا ئەللىك ـ ئاتمىش ئاغىنەم يېنىمغا ھازىر بولىدۇ. بۇلۇڭ ـ پۇچقاق، تاغ ـ دالىلاردا يوشۇرۇنۇپ يۈرۈپ دۈشمەنلىرىمنىڭ ھەممىسىنى يوقىتىپ قىساس ئالىمەن. ناۋادا كۈچىمىز يەتمەي قالسا، ئاغىنىلىرىمنى باشلاپ ئىلى تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىمەن. شۇغىنىسى بىزگە قورسىقىدا ئۇمىچى بار، كاللىسى سەگەك بىر باشلامچى بولغان بولسا بەك ئوبدان بولاتتى. بىز مەيدانغا چۈشسەكلا، ئۇنداق ئادەمنۇ تېپىلىپ قالىدۇ دەپ ئويلاپ قېلىۋاتىمەن. ئىسىت! شۇنداق ئادەم تېپىلسا مۇرادىمغا يېتەتتىم.

يىگىت ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ جىممىدە ئولتۇرۇپ كەتتى. ئۇلار ئەتىسى يەنە مۈڭدىشىپ قالدى. لېكىن، يىگىتنىڭ ھالى خېلى پەس ئىدى. ئىنجىقلاپ ھاسىرايتتى، گېلى غىزىلداپ،

خىرقىراپ تۇرۇپ ئاران ـ ئاران سۆزلەيدىغان:

ـــ ئەمدى سىزگە ئېشەندىم، سىزنى چوشەندىم. قەلبىڭىز پاك ئىكەن، ۋىجدانلىق ئىكەنسىز، ئىنقىلاب قىلىشقا ئىنتىلىدىكەنسىز، شۇنداق، ئازادلىققا ئېرىشىش ئۈچۈن كۆرەش قىلىش، جەڭ قىلىش كېرەك! جەڭ! پەقەت كۆرەش، جەڭلا بىزنى قۇتقۇزۇپ يورۇقلۇققا چىقىرالايدۇ. كۆرەش! ئۇنىڭدىن باشقىسى ھەممىسى قۇرۇق گەپ، ئاقمايدۇ! مەنمۇ ئىنقىلاب قىلىش ئۈچۈن ئىلىدىن بۇ يەرگە كەلگەنىدىم. ئىسسىت ـ ئىسسىت، مەقسەتكە يېتەلمىدىم! «قوچقار» مېنى سېتىۋەتتى! تۇتۇلۇپ قالدىم. ئەسلىدە بىز ئون ئادەم ئىدۇق. سودىگەر سىياقىدا ياسىنىپ يۇرۇپ ھەربىرىمىز قىلاتتۇق. كىشىلەرنى ئىنقىلاب قىلىشقا قوزغاش ئۈچۈن تەشۋىق قىلاتتۇق. لېكىن، بىر ـ بىرىمىزنى تونۇمايتتۇق، بىلمەيتتۇق. ھەرقايسىمىز ئۆز ئالدىمىزغا ئايرىم ـ ئايرىم ھەربىرىمىز قىلاتتۇق. بىز پەقەت بىزنى بۇ تەرەپكە ئەۋەتكەن باشلىقىمىزنلا تونۇيتتۇق. ئۇ ماڭا: «سىلەر ئون ئادەم، ھەممىڭلارنىڭ ئايرىم ـ ئايرىم ۋەزىپىسى بار» دېگەنىدى. جامالىدىن تاشقورغانغا كەتكەنىدى. ئۇنىڭ ئۇ يەرگە كەتكەنلىكىنى مەندىن باشقا ھېچ كىشى، ھەتتا «قوچقار»مۇ بىلمەيتتى. ئون ئادەمنىڭ ئىچىدە مۇشۇ ئۇچىمىزلا بىر ـ بىرىمىزنى تونۇيتتۇق. قوچقار يوقىلىپ كېتىپ ئون كۈندىن كېيىن مېنى تۇتۇۋېلىشتى. «باشقا ئەزالارنى تېپىپ بەر» دەپ كۈندە قىينايدۇ! بىلمەيمەن دېسەم، سادىن سېنى «ھەممىنى بىلىدۇ، تونۇيدۇ» دەيدۇ دەپ مېنى قىيناۋاتىدۇ. ئۇلار ھەتتا سادىننىڭ مەخپىي نامى قوچقار ئىكەنلىكىنىمۇ بىلىۋاپتۇ، ـــ تۇن يېرىم بولغانىدى. جىنچىراغ كامېرىنىڭ ئىچىنى غۇۋا يورۇتۇپ تۇراتتى. يىگىت بىردەم دېمىنى ئېلىۋېلىپ يەنە سۆزلەشكە باشلىدى، ـــ سىز تۇرمىدىن بالدۇرراق چىقىپ كېتىشىڭىز يولىنى قىلىڭ. جامالىدىننى ئىزدەپ تېپىڭ، ئۇنىڭغا مەن دېگەن ئەھۋاللارنى دوكلات قىلىڭ. باشقىلارنى

خەۋەرلەندۇرۇپ قويسۇن، پەخەس بولسۇن، جامالدىن ئېگىز بويلۇق، قاڭشارلىق، گەۋدىلىك ئادەم. سەل ئاقسايدۇ، سىز ماۋۇ تۇگمىنى، ــ ئۇ چاپىنىنىڭ يۇقىرقى بىرىنچى تۇگمىسىنى قولى بىلەن كۆرسەتتى، ــ كۆرسەتسىڭىز ئۇ سىزگە ئىشىنىدۇ. ئۇنىڭدىمۇ خۇددى مۇشۇ تۇگمىگە ئوپمۇئوخشاش تۇگمىدىن يەنە بىرى بار. مېنىڭ ئىسمىم تۇرغۇن. تاشقورغاندا يېقىندا قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلدۇ، شۇ چاغدا ئۇنى تېخىمۇ ئاسان تاپالايسىز، ھەي ... ئىسسىت ـ ئىسسىت ! ئاشۇ ئۇلۇغ كۈنلەرنى كۆرەلمەيدىغان بولدۇم. ئاھ ! خۇدا. قېنى ئەمىسە تۇگمىنى ئۈزۈۋېلىڭ. بۇ تۇگمە بىزنىڭ بەلگىمىز.

ئەنجانباي ئۇ كۆرسەتكەن تۇگمىنى ئاستا سۆكۈۋالدى. بۇ تۇگمىنىڭ ئارقا تەرىپىدە ناھايىتى ئىنچىكە سىزىلغان تۇگۇلگەن مۇشتۇمنىڭ سۈرىتى بار ئىدى، ئۇ سۈرەتنىڭ ئاستىدا «ئازادلىق» دېگەن خەت بولۇپ، جىنچىراغنىڭ غۇۋا يورۇقىدا سۇس كۆرۈنۈپ تۇراتتى، شۇ ئارىدا چىراغنىڭ يېغى تۈگەپ ئۆچۈپ قالدى. بىردەمدىن كېيىن يىگىت خارت ـ خارت خارتلداپ جىمىپ كەتتى. ئەنجانباي ئۇنى ئۇخلاپ قالغان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ قالدى. لېكىن ئەتىسى ئەتىگەندە ئۇنىڭ تىنىقى توختاپ، تېنىنىڭمۇ سوۋۇپ قېتىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ چۆچۈپ، داڭ قېتىپ تۇرۇپلا قالدى.

ئارىدىن ئون كۈن ئۆتۈپ كەتتى. بىر كۈنى ئەتىگەنلىكى بىر دورغا ئەنجانبايغا بۈيرۇق قىلدى:

ــ كۈدە ـ كۆرپىلىرىڭنى يىغىشتۇر !

ــ ھەممىنى؟

ــ ئۆزۈڭنىڭكىنىلا !

ــ نەگە بارىمىز؟

ــ ھېلى بىلىسەن.

ئەنجانباي گاڭگىراپ قالدى: نېمە ئىش بولغاندۇ؟ مېنى يالغۇز قەيەرگە ئاپىرىدىغاندۇ؟ بۇ يېقىنلاردا بىرەر ئىشنىڭ

شەپسىمۇ بولمىغان، يا ئۇنداق ـ يا مۇنداق بولمىش دېگەندەك مىش ـ مىش گەپ ـ سۆزلەرنىمۇ ئاڭلىمىغان، ئاۋۇتا ئاتىمۇ ھېچنېمە دېمىگەنىدى.

ھېلىقى دورغا ئۇنى ئالدىغا سېلىپ دەرۋازا ئالدىغا ئېلىپ چىقتى:

ـــ ھە، ئەمدى بولدى، سىلى بوشاندىلا، ئۆيلىرىگە كەتسىلە بولىدۇ. خوش.

ئەنجانباي تېخىمۇ گاڭگىراپ تۇرۇپلا قالدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ھامان بىر كۈنى تۇرمىدىن بوشىنىپ چىقىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى. لېكىن، بۇنداق تۈيۈقسىزلا قويۇپ بېرىلىشىنى ئويلىمىغانىدى. ئۇ بىرھازادىن كېيىن خۇددى چۆچۈگەندەكلا:

ـــ بېگىم توختىسىلا، ئىجازەت قىلسىلا، مەھبۇسلار بىلەن خوشلىشۋالاي، ـــ دېدى.

ـــ ياق بولمايدۇ، بەلگىلىمە شۇنداق. خۇداغا شۈكۈر دەپ يوللىرىغا راۋان بولسىلا، ئادەمگەرچىلىكنى بىلسىلە، ئابدۇكېرىمخان مەخسۇمغا، يەنە ئاۋۇ، ـــ ئۇ شەرەتلەپ تام تەرەپنى كۆرسەتتى، ـــ ئاغىنە ـ بۇرادەرلىرىگە سالام ـ رەھمەت دېسىلە بولىدۇ.

ئەنجانباي دورغا كۆرسەتكەن تام تەرەپكە قارىدى، دېگەندەك بىر ياندا زۇنۇن ئەپەندى بىلەن قاسىمباينىڭ ئۈچ ئاتنى يېتىلەپ، ئۇنى ساقلاپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. ئۇلار قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. ھال ـ ئەھۋال سوراشتى. ئاتلارغا مىنىپ، گۈڭۈر ـ مۈڭۈر مۇڭداشقاچ مېڭىپ، سەمەن تەرەپكە قاراپ يۈرۈپ كەتتى. يول بويىدىكى ئېتىزلىقلاردىكى سارغايغان بۇغداي باشاقلىرى يازنىڭ ئىسسىق غۇر ـ غۇر شامىلىدا بوشقىنا يەلپۈنەتتى.

ئون يەتتىنچى باب

جامالدىن، سىز قەيەردە؟

1945 ـ يىلى ياز پەسلى.

ئەنجانباي تۇرمىدىن چىققان كۈنى قاسىمباينىڭ ئۆيىدە پەقەت بىر كېچىلا قوندى، مۈڭدىشتى. لېكىن، ئۇلارنىڭ مۈڭدىشىدىغان يۇرەك سۆزلىرى تېخى تۈگىمەستىنلا تاڭ ئېتىپ قالدى. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ ئەتىگەندىلا ئالدىراش يولغا چىقتى. قاسىمباي زورلىسىمۇ، خاپا بولسىمۇ، يەنە بىر كېچە قونۇپ بېرىشكە زادىلا ئۇنمىدى، ئۆزىرخاھلىق ئېيتىپ ئاتقا مىنىۋالدى. قاسىمباي ئىلاجسىز قېلىپ، كۆڭلى يېرىم بولغان ھالدا ئۆزىنىڭ بۇ جاھىل ئاغىنىسىنى ئۇزىتىپ قويۇشقا مەجبۇر بولدى.

ئەنجانباي شۇ كۈنى ئاخشىمىلا ئوپالغا كېلىپ بولدى. ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۆيىدىمۇ بىر كېچىلا قونۇپ، قاق سەھەردىلا ئۇلار بىلەن خوشلاشتى ـ دە، تاشقورغانغا قاراپ يولغا چىقتى. ئاتا ـ ئانىسى خاپا بولۇپ ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇۋالدى:

ـــ ھوي بالام، ئۇنداق قىلما، كەتمە، تۇرمىدە ئۈچ يىلغىچە تازا ئازاب تارتتىڭ، ئەمدى ئۆز ئۆيۈڭدە بىرنەچچە كۈن بولسىمۇ ئارامخۇدا يېتىپ، ئوبدان ئارام ئېلىۋالغىن. ئۇرۇق ـ تۇغقان، ئەل ـ ئاغىنە، تونۇش ـ بىلىشلەر بىلەن كۆرۈشۈۋالغىن، ئۇلار سېنى خوپ سېغىنىدى.

ـــ تېخى ئاخشاملا كەلدىڭغۇ؟ شۇ تاپتا يەنە كېتىمەن دېسەڭ تازا قاملاشمايدۇ جۇمۇ.

لېكىن، ئۇنىڭ توسۇۋالغانغا توختايدىغان ئۇنداق «ماقۇلچى» ئادەم ئەمەسلىكى ھەممىگە ئايان ئىدى. ئۇ ئانچە ئاسان يېقى

دېمەيتتى. لېكىن، ئۇ ياق دېدىمۇ بولدى، ھەرگىزمۇ ماقۇلغا كەلتۈرۈشكە بولمايتتى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ ئاشۇنداق جاھىل مىجەزى يەنە قوزغالدى ـ دە، ئاتا ـ ئانىسىغا قارىپ يالۇرۇشقا باشلىدى:

ـــ رەھمەت، بولدى. ئەمدى مېنى توسمىڭلار، بەك زورۇر ئىشىم بار ئىدى.

ـــ ئۇنىڭ ئۈستىگە ھاۋا ـ جاھان بەك ئىسسىپ كەتتى. ئېھتىمال كەلكۈن كېلىپ تاغ يوللىرىنى بۇزۇۋەتكەن بولسا، ماڭالماي قالارسەنمىكىن، بىزنى ئەنسىرىتىپ.

ـــ خاتىرجەم بولۇڭلار، يول تېپىلىدۇ. مېنىڭ ئىسسىقىم بۇنداق ئىسسىقنى بېسىپ چۈشىدۇ، شۇ تاپتا مەن قىزىپ ئوت بولۇپ كۆيۈۋاتىمەن. دوزاخنىڭ ئوتىدىنمۇ قورقمايمەن!

دېگەندەك، تاغدىن كەلگەن كەلكۈن سۈيى يولىلارنى بۇزۇۋەتكەنىدى. ئەنجانباي ئۈيان ئايلىنىپ، بۇيان چۆرگىلەپ يۈرۈپ تاغ ـ داۋانلاردىن ئېشىپ، دەريا ـ جىلغىلاردىن كېسىپ ئۆتۈپ، بىر ھەپتە يول يۈرۈپ ئاران تەسلىكتە تاشقورغانغا يېتىپ كەلدى ـ دە، جامالىددىننى ئىزدەشكە كىرىشىپ كەتتى.

تاشقورغان قاتمۇقات گىرەلىشىپ كەتكەن، خۇددى تېقما ـ تېقماق بولۇپ چۆرگىلىشىپ يېتىشقان تۆگە پادىلىرىدەك ئېگىز ـ پەس كۆرۈنىدىغان تاغ تىزمىلىرى ئارىسىغا جايلاشقان، بازىرى كىچىك، يۇرت ـ مەھەللىلىرى شالاڭ، لېكىن، يايلاقلىرى پايانسىز كەڭرى، توختىماي سۇ ئېقىپ تۇرىدىغان دەريا ـ جىلغىلىرى خۇددى قان تومۇرلاردەك بىر ـ بىرىگە كىرىشىپ كەتكەن، بوران ـ چاپقۇنلۇق، چاڭ ـ توزانلىق، سوغۇق شامال چېقىپ تۇرىدىغان زېمىن ئىدى. ئەنجانباي جامالىددىننى ئىزدەپ بۇ پايانسىز زېمىندىكى سېرىقتاش، قوزغۇن، سارجىلغا، تىزناپ، تاغارما، دەپتەر، كۆكيار، ۋەچە، بەلدىر، قوغۇشلۇق، مەرياڭ، داتۇڭ، بۇرۇمسالارنى ئارىلىدى، ئېگىز تاغلاردىن ئاشتى، چوڭقۇر دەريا، جىرا ـ جىلغىلاردىن ئۆتتى، پايانسىز يايلاقلارنى

كەزدى. قوي، قوتاز، تېرە، قار لەيلىسى، قانتېپەر، لاچىندانە، مېھرىگىياھلار سودىسى قىلغان بولۇۋېلىپ، كىشىلەرگە سەپسالدى، گەپ ـ سۆزلەرگە قۇلاق سالدى، ھەتتا تۇرغۇنىڭ دېگىنى بويىچە جامالىدىننىڭ رەڭگرويىنى سۈرەتلەپ بېرىپ، مۇشۇنداق بىر ئادەمنى كۆرگەن ـ كۆرمىگەنلىكىنى بىلمىش ئۇچۇن كىشىلەرنىڭ ئاغزىنى تاتىلاپ باقتى. لېكىن، جامالىدىننىڭ دېرىكىنى زادىلا ئالالمىدى. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئىسمىنىڭ جامالىدىن ئىكەنلىكىنى، ئىلىدىن بۇ تەرەپكە قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش ئۈچۇن تەييارلىق قىلىشقا كەلگەنلىكىنى ئېغىزدىن چىقىرىشقا ھازىرچە بولمايدىغانلىقى ئەنجانىيغا ناھايىتى ئايان ئىدى: «ياق، ئۇنداق قىلىشقا ھەرگىز بولمايدۇ. ناۋادا شۇنداق قىلىپ سالىدىغان بولسىلا، شۇ كۈنلەردە ئىلى تەرەپتىن بۇ تەرەپلەرگە كەلگەن ئىنقىلابچىلارنى لالما ئىتىلاردەك پۈراپ ئىزدەپ يۈرگەن دۈشمەنلەر بىلىپ قالىدۇ !»

بىر كۈنى ئۇ تاشقورغان بازىرىدا كىشىلەرگە سىنچىلاپ يۈرگەندە، ئالدى تەرەپتىن ئون نەچچە ئاتلىق ئەسكەر ئىككى تۆگە ھارۋىسىنى ئالدىغا سېلىپ ھەيدەپ كېلىپ قالدى. ئۇ شۇنداق قاراپلا ھارۋىلارغا لىق ئوۋ مىلتىقلىرى بېسىلغانلىقىنى كۆردى. ئۇ ھارۋىلارنىڭ ئارقىسىدىن يۈز ـ كۆزلىرى يېرىلغان، كۆكەرگەن، بەزىلىرى ئاقسىغان، يەنە بەزىلىرى قوللىرىنى بويۇنلىرىغا ئېسىۋالغان ھالدا يىگىرمە ـ ئوتتۇزدەك ئادەم ئەگىشىپ كېلىۋاتاتتى. ئەنجانباي «بۇ بىچارىلەرگە نېمە بالا ـ قازا كەلگەندۇ؟ مىلتىقلار ئاشۇلارنىڭ ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ ھەيران بولۇپ تۇرغاندا، يىگىرمە ـ ئوتتۇز قەدەم نېرىدا ئۇلارغا ئەگىشىپ ئاقساپ كېلىۋاتقان بىر تاجىك بوۋايغا كۆزى چۈشۈپ قالدى. ئەنجانباي ئاستا كېلىپ ئۇ بوۋايغا سالام قىلدى ـ دە، ئۇنىڭ بىلەن ياندىشىپ بىللە ماڭدى. بىشى بىلەن ھارۋىلارنى شەرەتلەپ كۆرسىتىپ: «بۇ نېمە ئىش؟» دەپ سورىدى.

ـــ نېمە ئىش بولاتتى، ـــ دېدى بوۋاي يۈز ـ كۆزلىرىدىكى

www.uyghurkitap.com

ياش يۇقىلىرىنى سۈرتكەچ مېڭىۋېتىپ، ــ تېخىچە تۇققانلىرىنىڭ ــ ده، مىللەتلەرنى يوقۇمىغان، دېدى، بەزىسىدىكى ئوردىدى. ئاڭلىساق، تېخى ۋەچىدە ئىككى ئادەمنى ئېتىپ ئاشلايدۇمىش! لەگزىگە بېرىپ يالۇۋروپ باقساق قايتۇروپ بېرەرمىكىن، دەپ ئويلاپ ئەگىشىپ كېلىۋاتىمىز. ھەي ... يامان بولدى، بىز ئاشۇ مىللەتكە تايىنىپ ئۆۋچىلىق قىلىپ جان بېقىۋاتساق، ــ بوۋاي شۇنداق دەپلا يىغلاپ سالدى.

ئەنجانلىق چۆچۈپ جايىدا توختاپ قالدى: «ئاپلا ! چاتاق بوپتۇ. دۇشمەنلەر قوزغىلاڭنىڭ شەپسىنى سېزىپ قاپتۇ ! بولمىسا مىللەتلەرنى نېمىشقا يىغىۋالدۇ؟ ! بولمىدى، مىللەتنى ئىگىلىرىگە دەرھال خەۋەر قىلىش كېرەك !» ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ مىللىقى بۇلۇڭكۆلدىكى بەگمۇرات دېگەن قىرغىز ئاغىنىسىنىڭ ئۆيىدە ئىدى. ئۇ بۇ مىللەتنى ھەيدەر بايۇەچچىدىن ئۇتۇۋالغانىدى.

بۇ ئىشنىڭ بولۇپ ئۆتكىنىگە مانا ھازىر بىرنەچچە يىل بولۇپ قالدى، لېكىن، بۇ ئىش تاكى ھازىرغىچە ئۇنىڭ ئېسىدىن چىقمىدى. بۇ دەل ئۇ مىللىق خۇمارلىقىدا تەرەپ ـ تەرەپلەرگە قاتراپ، تۇزۇكرەك بىرەر مىللەتنى ئېرىشەلمەي كۆڭلى يېرىم يۇرگەن چاغلار ئىدى. بۇ قارا قىشنىڭ قەھرىتان سوغۇق كۈنلىرى ئىدى. ئۇستىخانلىق، قارىمۇتۇق، كەكە ساقال بىر نوچى يەتتە ـ سەككىزدەك ئادەمنى ئەگەشتۇروپ ئوپال بازىرىغا كېلىپ قالدى. ئۇ جۇمە نامىزىدىن يېنىپ چىققان جامائەتكە قاراپ تۇروپ ۋارقىراپ سۆزلەشكە باشلىدى.

ــ مېنىڭ ئىسمىم ھەيدەر بايۇەچچە، بەگنىڭ ئوغلى بولىمەن. مەن بۇ يەرگە سىلەرنىڭ مەرگەنلىك ماھارىتىڭلارنى كۆرگىلى كەلدىم. ئوپاللىقلار ئۆزلىرىنى قالتىس نوچى مەرگەن ھېسابلايدىكەن دەپ ئاڭلىدىم. نوچىمۇ ياكى پوچىمۇ؟ قېنى بۇگۈن كۆرىمىز ! ئاڭلىسام، سىلەرنىڭ ئەنجانلىق دېگەن ئادىمىڭلار ئۆزىنى قالتىس مەرگەن ھېسابلاپ، مەيدىسىگە مۇشتلاپ

يۇرىمىش. مەن ئاشۇ مەرگەننىڭ نوچىلىقىنى كۆرمەكچىمەن.

— شەرتى مۇشۇ مىلتىق بىلەن ئوقنى يىگىرمە قەدەم ئارىلىقتىن مىس داچەن پۇلنىڭ تۆشۈكىگە تەگكۈزۈش. ئەگەر دېگەن نىشانغا تەگكۈزەلىسە، مۇشۇ قىممەت باھالىق مىلتىقىمنى ئۇنىڭغا بېرىمەن، ناۋادا تەگكۈزەلمىسە، ئۇنى ئېشەك قىلىپ مىنىپ، مۇشۇ مەسچىت ئالدىدىكى مەيداننى تۆت قېتىم ئايلاندۇرىمەن ! بۇ، مېنىڭ پۇتۇن ئوپاللىقلارنى ئېشەك قىلىپ مىنگىنىمگە ئوخشاش بولىدۇ ! بۇنىڭغىمۇ ياق دېسە، ئون كالا سېتىۋالغۇدەك پۇل ئالىمەن. شۇ چاغدا ئوپاللىقلارنىڭ پوچىلىقى ئاشكارىلىنىدۇ، يۇزى تۆكۈلۈپ شەرمەندە بولىدۇ ! ناۋادا ياق، بولدى، بىز دېگەن ئاغزىمىزدا شەھەر ئالىدىغان، قولىمىزدىن ئىش كەلمەيدىغان، پۇلىمىز يوق، قىزىل شەلپەر ئىشتان كىيىپ يۇرۇشكە لايىق پوچىلارمىز، مەيدانغا چۇشمەيمىز، يېڭىلگەنگە تەن بېرىپ پۇل تۆلەيمىز، قىزىل شەلپەر ئىشتان كىيىپ، ئېشەك قىلىپ مىنىشكە رازىمىز دېسەڭلارمۇ مەيلى. قېنى ئىككىسىدىن بىرىنى تاللاڭلار، ئىختىيار ئۆزۈڭلاردا !

ئوپاللىقلار ھەيران قالدى، بىر ـ بىرىگە قارىشىپ تۇرۇپلا قېلىشتى: بۇ نائەھلىنىڭ گېپىگە قارىغاندا، مەيدانغا چۇشمەي پۇل تۆلىسىمۇ قۇتۇلغىلى بولمايدىكەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە يەنە تېخى ئېشەك قىلىپ مىنىشكە رازى بولۇپ تۇرۇپ بېرىدىكەنمىز. ۋاي خۇدايىم، جاھاندا تېخى مۇنداقمۇ بىشەملىك، رەھىمسىزلىك بولىدىكەنا؟ ! بوپتۇ، مەيدانغا چۇشۇن دەيلى دېسە، تېخى بولمايدۇ، ئۇ مىس داچەن پۇلنىڭ تۆشۈكى چاشقانىنىڭ كۆزىدەك كىچىككىنە تۇرسا، قەدەم ئارىلىقتىن داچەننىڭ ئۆزىنىمۇ كۆرۈش تەس تۇرسا، ئوقنى ئۇ تۆشۈككە قانداق تەگكۈزگىلى بولىدۇ؟ خۇدالىق جاھان بۇ، ناۋادا ئوقنى تۆشۈككە تەگكۈزەلمەي قالسا، ھەممىمىز ئېشەك دېگەن نام ـ ئاتاققا قالىمىز. ياق، چۇشمىسۇن دېگىلى تېخى بولمايدۇ. پوچى، قورقۇنچاق دېگەن سەت بەتنامغا قېلىپ، شەرمەندە بولىدۇ، يۇزى تۆكۈلىدۇ. بۇ

ئوپاللىقلار ئۇچۇن نومۇس ! تەگكۈزەلمەيدىغان كۆرە، مەيدانغا چۈشكىلى ئۇنىمىدى دېگەن ئاتاقنى قالسىمۇ مەيلى، بۇ گۈينەك خورلىشىغا قاراپ تۇرامدۇق؟ ! تازا ئەدەپلەپ قوغلۇۋېتىش كېرەك !

دەل شۇ چاغدا ئەنجانباي ئوتتۇرىغا چىقتى. ئۇنىڭ غەزەپتىن چىشلىرى غۇچۇرلايتتى، بۇرۇتلىرى لىك ـ لىك تىترەيتتى. باشقا چاغلار بولىدىغان بولسا، ھاھھاي كۆرۈك تاماشىنى ! ئادەم خورلايدىغان بۇ مۇناپىقنى شۇ تاپتا ئۇ تازا ئەدەپلەپ ئوبدانلا دەككىسىنى بېرىپ، كۆتگە تېپىپ قوغلۇۋەتكەن بولاتتى. لېكىن، ئۇ بۇ قېتىم ئوپاللىقلارنىڭ يۈز ـ ئابرۇيىنى كۆزلەپ ئۇنداق قىلمىدى. لېكىن، ئۇنىڭ قولىدىكى مىلتىققا تىكىلىپ قاراپ تۇرۇپ قالدى. ئۇ ئىچىدە: «توختا، بۇ نائەھلىنىڭ يېلىنى چىقىرىپ، يوغانچىلىقىنى كۆزىگە كۆرسىتىپ قويايي» دەپ ئويلىدى ـ دە، خورلۇقتا چىداپ، غەزىپىنى بېسىپ، ئۇنىڭ قولىدىن مىلتىقنى ئالدى.

ـــ گېپىڭ ھېساب ـ ھە؟ ـــ دېدى ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراپ، ـــ يېنىۋالىدىغان بولساڭ، مەنمۇ ساڭا قىزىل شەلپەر ئىشتان كىيدۈرىمەن. سېنى ئېشەك قىلىپ مىنىپ مۇشۇ مەيدانىنى ئون قېتىم ئايلاندۇرىمەن. يەنە شۇنىمۇ بىلىپ قويغىنكى، ئۇتۇۋالسام، مىلتىقنىمۇ ئالىمەن ھەم سېنى تېخى ئېشەك قىلىپ مىنىمەن، مۇشۇ مەيدانىنى ئون قېتىم ئايلاندۇرىمەن. ئۇقتۇڭمۇ؟

ھەيدەر بايۇەچچە مەرگەنلىكتە ئوپاللىقلارنى يەرگە قارىتىش، كۆپ پۇل ئۇتۇۋېلىش ئۈچۈن يىگىرمە قەدەم ئارىلىقتىن ئوقنى داچەن پۇلنىڭ تۆشۈكىگە تەگكۈزۈشنى شەرت قىلىپ قويغانىدى. ئۇنىڭچە بولغاندا، بۇنداق ئۇزۇن ئارىلىقتىن ئۆزىنى مەن ـ مەن دېگەن ھەرقانداق ئۇستا مەرگەنمۇ تەگكۈزەلمەيتتى. باشقا يۇرتلاردا مۇشۇنداق ئۇسۇل بىلەن كىشىلەرنى خورلاپ، كۆپ پۇللارغا ئېرىشىپ، ئۆز كۆڭلىنى خۇش قىلىپ يۈرگەن چاغلاردا بىرەرمۇ مەرگەن بۇنداق يىگىرمە قەدەم ئارىلىقتىن ئەمەس،

بەلكى ئون بەش قەدەم ئارىلىقتىنمۇ تەگكۈزەلمەي ئىزا - ئاھانەتكە قېلىپ نۇرغۇن پۇل تۆلەپ كەتكەندى. شۇڭا، ئۇ بۇگۈن ھېچقانداق ئىككىلەنمەيلا يۇز تىللاغا ئالغان بۇ مىلتىقنى دوغا تىكتى:

— بولمىدۇ ! — دېدى ئۇ كىشىلەرنى خورلاش، پۇلغا تەشنا بولغان كۆڭلىنى قاندۇرۇش تەمەسىدە كۆرەڭلىك بىلەن مەيدىسىگە مۇشتلاپ، — گېپىم ھېساب ! ئاش - نانىنى ئېغىزىمىزدا يەيمىز، گەپمۇ ئېغىزدىن چىقمىدۇ، لەۋزىمىز لەۋزە! — ئۇ شۇنداق دەپلا بىر تۇپ سۇۋادان تېرەكنىڭ ئادەم بويى ئېگىزلىكتىكى جايىغا بىر دانە مىس داچېن پۇلنى بىرنەچچە تال مىخ بىلەن چۆرىدەپ مىخلاپ بېكىتتى - دە، يوغان - يوغان چامداپ ئۇ تېرەكتىن يىگىرمە قەدەم نېرىغا تاياقتا جىجىلاپ بىر سىزىق سىزدى. ئاندىن ئەنجانبايغا مەنىستىمەسلىك بىلەن قاراپ ئېيتتى، — ئېشەك بولغۇچىز كەلگەن بولسا، قېنى باشلاڭ ! ئارىلىق مانا مۇشۇ.

ئەنجانباي گەپمۇ قىلماي مىلتىقنى قولىغا ئالدى. خېلى ئۇزۇن سىنچىلاپ قاراپ قارىغا ئالدى - دە، «بىسمىللا» دەپ تەپكىنى شاققىدە بېسىۋەتتى. گۇم قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ ئۇ تېرەك سەل - پەل لەڭشىغاندەك بولدى. «ۋاي خۇدايىم، خۇدا ئۆزۈڭ مەدەت قىلغايسەن» دەپ ئەنسىرەپ، دەككە - دۈككىدە تۇرۇشقان جامائەت شۇ ھامان گۈرىدە كېلىپ تېرەككە مىخلانغان داچېن پۇلنىڭ تۆشۈكىگە قاراشتى.

پاھ، خۇدايىم مەدەت قىلىپ مۆجىزە يۇز بېرىپتۇ ! دېگەندەك، ئوق جامائەتنىڭ ئارزۇ قىلغىنىدەكلا ئۇ مىس داچېن پۇلنىڭ دەل تۆشۈكىدىنلا كىرىپ كەتكەندى. مىلتىق ئەنجانبايغا قالدى. لېكىن، ئۇ ھەيدەر بايۇەچچىنى ئېشەك قىلىپ مىنمىدى. جامائەت خۇشال بولۇپ، گۇلغەلىرى ئېچىلغان ھالدا غۇلغۇلا قىلىشىپ قالدى:

— ياق، ئەنجانباي ئۇنداق ئىپلاس ئادەم ئەمەس، ئادەمنى

ئۇنداق ئېشەك ئورنىدا كۆرمەيدۇ.

— شۇنداق، ئۇ بىزنى ھەرگىز يەرگە قارىتالايدۇ!

ئۇ شۇنىڭدىن كېيىن يۈرتىدىكى كۆڭۈلسىزلىكلەردىن خالىيراق تۇرۇش ئۈچۈن ھېلىقى مىلتىقنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ، تاغلاردا ئوۋ ئوۋلاپ ئۆز كۆڭلىنى خۇش قىلىپ يۈردى. بىر قېتىم بىر ھەپتىدىلا كېيىكتىن بەشنى ئوۋلىدى. بىرنى بەگمۇراتقا قالدۇرۇپ، قالغىنىنى ئاتا ـ ئانىسىغا ئاپىرىپ بېرىش ئۈچۈن ئاتقا ئارتىپ ئوپالغا قاراپ يولغا چىقتى. لېكىن، ئات بۇ ئېغىر يۈكلەرنى كۆتۈرەلمەي ئىنجىقلاپ قالدى. ئەسلىدە ئۇ ئوۋ ئىشتىياقىدا ئوپالغا بىرپىلا يەنە قايتىپ كەلمەكچىدى. شۇڭا، يۈكنى يەڭگىللىتىش ئۈچۈن، بەزى لازىملىق لاقا ـ لۇقلىرى بىلەن مىلتىقىنىمۇ قالدۇرۇپ قويۇشقا توغرا كەلدى. لېكىن، كىم بىلسۇن؟ ئۇ ئوپالغا كېلىپ تېخى بىرنەچچە كۈن ئۆتەر ـ ئۆتمەيلا تۇرمىگە قامىلىپ قالدى. شۇنىڭدىن كېيىن بەگمۇراتنىڭ ئۆيىگە بارالمىدى. مانا ئەمدى بارمىسا بولمىدى. «كىشىلەر ئەسكەرلەرنىڭ مىلتىق يىغىۋاتقانلىقىدىن خەۋەر تاپسۇن، مىلتىقلىرىنى ئوبدان يوشۇرۇپ قويسۇن. مانا ئەمدى مىلتىق تازا ئەسقاتمىدىغان پەيت يېتىپ كەلدى!»

* * *

ئەنجانباي بۇلۇڭكۆلگە كېلىپلا بەگمۇراتنىڭ ئۆيىگە چۈشتى. ئۇلار كۆرۈشمىگىلى تۆت يىلدىن ئاشقانىدى. بىر ـ بىرى بىلەن خۇددى بىرتۇغقان ئاكا ـ ئۇكىلاردەك قۇچاقلىشىپ، يىغلىشىپ كۆرۈشتى. ھال ـ ئەھۋال سوراشتى. ئەنجانباي تۇرمىنىڭ خۇددى قاباھەتلىك چۈشتەك ئېچىنىشلىق تۇرمۇش ھاياتىنى بايان قىلىپ بەردى. بەگمۇراتنىڭ قىسىق كۆزلىرىدە ياش لىغىرلاپ قالدى:

— سەن بىلەن ئۇزاقىچە كۆرۈشەلمىدىم. ئىز ـ دېرەكسىزىمۇ ئالالمىدىم. كېيىن تۇرمىگە قامىلىپ

قالغانلىقىڭنى ئاڭلىدىم. قانچە قېتىم سېنى يوقلاپ كېلەي دەپ ئويلىدىم. لېكىن، يالغۇزلۇق قىلىپ قالدىم. مەن بېقىۋاتقان مالالارنىڭ ھەممىسى كىشىلەرنىڭ مالىدىن بولغانلىقتىن تاشلاپ كېتەلمىدىم، قەشقەرنىمۇ بىلمەيمەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئوغلۇم شىغاي ھاشارغا تۈتۈلۈپ قالغىلى بىر يىلدىن ئاشتى، ھازىرغىچە قويۇپ بەرمەي ئىشلىتىۋاتىدۇ. ھەي ! ... كۈن ئالماق مۇشكۈللىشىپ كەتتى ! خۇدا بۇيرۇپتىكەن، ھەرنېمە بولسا بىز يەنە كۆرۈشتۇق.

— ھاشار؟ بىر يىلغىچە تۇگىمەيدىغان قانداق ھاشار ئىكەن ئۇ؟

— قانداق ھاشار بولاتتى؟ ئەسكەرلەرگە گازارما ياسايدىغان ھاشار بولمامدۇ !

— ئەنجانباي ئاكا، — دېدى شىغاي ئۇنىڭ مىلتىقىنى سۈرتۈپ ئولتۇرۇپ، — تاشقورغانغا بىرەر زۆرۈر ئىش بىلەن بارغان ئوخشايسىز ـ ھە؟ بولمىسا تۇرمىدىن بۇگۈنى چىقىپ، ئەتىسىلا بۇنداق ئالدىراپ ئالمان ـ تالمان تاشقورغانغا چاپمايتتىڭىز، شۇنداقمۇ؟

— ھەئە، بىر ناتونۇش ئادەمنى ئىزدەپ. ئاڭلىسام، ئۇ كاتتا باي سودىگەرمىش، ئۇنىڭ بىلەن شېرىكلىشىپ تىجارەت قىلايمىكىن دەيمەن. شۇغىنىسى ئۇ ئادەمنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىغان، لېكىن ئۆزىنى كۆرمىگەن. ئۇنى ئىزدەپ بارمىغان جاي قالمىدى، تاپالمىدىم.

— ھە، مۇنداق دەڭ، بىزنىڭ بۇ تەرەپلەرگىمۇ سودىگەرلەر كېلىپ تۇرىدۇ، سىز ئىزدىگەن ئادەمنى ئۇچرىتىپ قالسامىلا مەن سىزگە خەۋەر قىلاي. ئىسمى نېمە ئىكەن ئۇ ئادەمنىڭ؟

— جامالىدىن.

— جامالىدىن؟

— ھەئە، جامالىدىن.

— سودىگەر؟

— شۇنداق، كاتتا سودىگەر.

شىغاي تېڭىرقىغان ھالدا ئەنجانبايىنى بۇرۇن كۆرمىگەندەك، ئۇنىڭ بىلەن تونۇشمايدىغاندەك، ئۇنى خوددى ھازىر كۆرۈۋاتقاندەكلا ئۇنىڭغا سىنچىلاپ قاراپ تۇرۇپ قالدى. بىرھازادىن كېيىن:

— ئىسىت، سىز دېگەن ئۇ ئادەمنى مەن كۆرگەن بولسام، سىزگە دەپ بېرەتتىم، كۆرمەپتىكەتمەن، — دەپ بىردەم جىمىپ كەتتى.

— نېمە بولدۇڭ، ئولتۇرۇپلا قالدىڭغۇ؟

— ھەئە، ۋاي ياقەي، سىزنىڭ بۇ مىلتىقىڭىزنى، كارامەت ئوبدان جۇمۇ، مەن ئۇنىڭ بىلەن ھەپىلىشىپ يۈرۈپ خېلى ئۇستا مەرگەن بولۇپ قالدىم. سىزدەك ئوقنى داچىننىڭ تۆشۈكىدىن ئۆتكۈزەلمىسەممۇ، ھەرھالدا كېيىك، بۆرىلەرگە تەگكۈزەلەيدىغان بولۇپ قالدىم.

— بەللى ـ بەللى، تازا ئوبدان بوپتۇ. ئۇستا مەرگەن بولغاندىلا دۇشمەننى ئاسان جايلىغىلى بولىدۇ. مەرگەنلىك ماھارىتىنى كۆرسىتىدىغان پەيت كەلدى. يارايسەن يىگىت.

— پەيت، قانداق پەيت ئۇ؟

— ۋاقتى كەلگەندە بىلىسەن، ئاز قالدى.

شىغاي ئېڭىكىنى يۆلەپ بىرھازا ئولتۇرۇپ كېتىپ تۇيۇقسىزلا كۈلۈپ سالدى:

— ھى ـ ھى ـ ھى... سىزمۇزە، بوشاڭ ئادەم ئەمەس ئىكەنسىز جۇمۇ. «يا ئۆلۈم، يا كۆرۈم» تىجارىتىگە چۈشىدىغاندەك ئوخشايسىز.

— قانداق دەيسەن؟

— تىجارەتچى دېگەن سودىنىڭلا گېپىنى قىلىدۇ، سىزدەك دۇشمەننى يوقىتىش، مىلتىقلارنى ئوبدان ساقلاش، مەرگەنلىك ماھارىتىنى پۇختىلاش دېگەندەك ئۇنداق جان بىلەن ئوينىشىدىغان گەپلەرنى قىلمايدۇ. ھەي ئەنجانبايى ئاكا، قويۇڭا سىزنى،

چاندۇرۇپ قويدىڭىز، گېپىڭىزدىن غەرىزىڭىز ئاشكارىلىنىپ قالدى، مېنى ئۇنداق دۆت چاغلىماڭ، لىللا نان تېگمىدىغان گەپنى قىلساق، سىزنىڭ قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش غەرىزىڭىز بار ئىكەن. ھېلىقى جامالىدىن دېگەن ئۇ ئادەمنى چوقۇم تېپىڭ، ئوبدان ئىزدىسەك چوقۇم تېپىلىدۇ.

ئەنجانباي ئالدىرايتتى. ئۇ شۇ ئاخشىمىلا ئاتا ـ بالا ئىككىسىگە تاشقورغاندا كۆرگەن ئەسكەرلەرنىڭ مىلتىق يىغىۋاتقانلىق ئەھۋالىنى يەنە بىر قېتىم سۆزلەپ بەردى. ئاخىرىدا ئۇ:

ـــ ھۆكۈمەت مۇشۇ يېقىندا تاشقورغاندا بىرەر ئۆزگىرىش بولىدىغانلىقىنى بىلىپ قاپتۇ. بولمىسا ئوۋ مىلتىقلىرىنى نېمىشقا يىغۋالىدۇ؟ ! شۇڭا، مىلتىقى بارلارغا دەرھال خەۋەر قىلىڭلار، ئۇلار ئوۋ مىلتىقلىرىنى پۈختا يوشۇرۇپ ئوبدان ساقلىسۇن، ـــ دەپ تاپىلىدى. ئاندىن ئۆزىنىڭ مىلتىقىنى تېرىگە يۆگەپ قوتاندىكى قىغنىڭ ئاستىغا كۆمدى. ئەتىسى ئەتىگەندە شىغاي كۆرۈنمىدى، ئەنجانباي ئىلاجسىز پەقەت بەگمۇرات بىلەنلا خوشلىشىپ يولغا چىقىپ كەتتى.

* * *

ئالا ئايغىر لەرزان يورغىغا چۈشتى.

ساپ ھاۋالىق، تىپتىنچ، مېھرى ئىسسىق، جانغا راھەت، تەنگە شىپالىق بۇ كەڭرى زېمىنىڭ خۇددى تىقما ـ تىقما قىستىلىشىپ يېتىشقان مال.پادىلىرىدەك ئېگىز ـ پەس كۆرۈنىدىغان قاتمۇقات تاغ ـ داۋانلىرى، بىر ـ بىرىگە ئەگرى ـ بۈگرى تۇتىشىپ كەتكەن دەريا، جىلغا، كۆللىرى، قىشمۇيىاز كۆپكۆك كۆكىرىپ تۇرىدىغان قارىغايزارلىقلىرى، شالاڭ مەھەللە، پايانسىز يايلاقلىرى ئۇنىڭغا ئوبدانلا تونۇشلۇق ئىدى. كىچىكىدە ئۇنى دادىسى بۇ جايلارغا تولا ئېلىپ كېلەتتى، تاھىر،

زاهىرلار بىلەنمۇ بىللە كېلىپ قوينىغانىدى، قۇرامىغا يەتكەندىمۇ نەچچە قېتىم بۇ جايلاردا چېلىشىشلارغا، ئات بەيگىلىرىگە چۈشكەنىدى. شۇنىڭدىن بېرى بۇ جايلار ئۇنى مەپتۇن قىلىپ ئۆزىگە تارتىپلا تۇراتتى. شۇڭا، كۆڭۈلسىزلىكلەرگە يولۇقسا، ئۇ بۇ جايلارغا كېلىپ خارامۇش ـ غەش كۆڭلىنى ئارام تاپقۇزاتتى. ئاشۇ قاباھەتلىك يىللاردا ئائىلىسى بىلەن يۇرتىدا يۈز بەرگەن كۆڭۈلسىزلىكلەردىن خالىي بولۇش ئۈچۈن، مۇشۇ تاغ ـ داۋان، دەريا ـ جىلغىلار ئارىسىدا ئوۋچىلىق، تېرىكچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئۆز كۆڭلىنى خۇش قىلىپ يۈرگەنىدى.

«بۇنىڭدىن كېيىنمۇ مېنىڭ كۆڭلۈم مۇشۇ يەرلەردە پايرايدۇ. ۋاي ـ ۋۇي، بۇ تاغ ـ داۋان جىلغىلارنى، بۆكتۈرمە قويۇشقا نېمىدېگەن ئەپچىل جايلار بۇ. ئاھ خۇدا، مېنى جامالىدىن بىلەن بالدۇرراق كۆرۈشتۇرگەيسەن !...»

ئەنجانباي بوران، يامغۇرغا قارىماي گەز دەرياسىنىڭ ئېقىن جىلغىلىرىنى بويلاپ مېڭىپ، گەز، ئويتاغ ئاغزى، ئويتاغ، قارا تاش، تاشمىلىق، كاپاتاغ، چالمىرىق، چۈلۈقباشلارنىڭ مەھەللىلىرىنى ئارىلاپ، يايلاقلارنى كېزىپ يۈرۈپ تونۇش ـ بىلىشلىرى بىلەن مۇڭداشتى. ئۇلارغا مىلتىقلىرىنى ئوبدان ساقلاشنى، باشقىلارغىمۇ خەۋەر قىلىپ قويۇشنى تاپىلىدى. ئاندىن ئوپالغا يېنىپ كېلىپ، ئۇرۇق ـ تۇغقان، ئەل ـ ئاغىنىلىرى بىلەن جەم بولدى. ئۇلار بىلەن مۇڭدىشىپ تاڭنى ئاتقۇزدى. ئۇلارغىمۇ ئوخشاشلا يەنە شۇ گەپنى تەكرار ـ تەكرار تاپىلىدى:

ـــ مىلتىق لازىم بولىدىغان پەيت كەلدى. ئوبدان ساقلاڭلار. باشقىلارنىمۇ خەۋەرلەندۇرۇپ قويۇڭلار.

ئەنجانباي بۇ قېتىمىمۇ ئوپالدا ئۇزاق تۇرالمىدى. جامالىدىننى تېپىش تەقەززالىقىدا ئىچى تىتىلداپ بولالماي تاشقورغانغا يەنە كەلدى. بۇ ئادەمنى تاشقورغاندا دېگەنىدى، ئۇنى ئىزدەپ بارمىغان تاغ ـ داۋانلار، دەريا ـ جىلغىلار، پايانسىز يايلاق، شالاڭ

مەھەللە، بازارلار قالمىدى. لېكىن، ھېچقانداق يەردىن ئۇنىڭ دېرىكى بولمىدى ياكى قوزغىلاڭنىڭ كىچىككىنە بولسىمۇ بىرەر تاراق ـ تۇرۇق شەپىسىمۇ بولمىدى. بۇ قېتىم ئۇ ئىلاجسىز ئۇنى ئىسمىنى ئاتاپ ئىزدەشكە مەجبۇر بولدى.

«مەن بىر سودىگەر شېرىكىمنى ئىزدەيتتىم. ئىسمى جالالىدىن، ئاقساپ ماڭىدۇ. مۇشۇ تەرەپلەردە تىجارەت قىلىۋاتىدۇ دەپ ئاڭلىغانىدىم.» لېكىن، ئۇ ئالغان جاۋابلارنىڭ ھەممىسى ئوخشاشلا ئۇنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلاتتى: «بىلمەيدىكەنمىز»، « ... ئاڭلىمىغان»، « ... كۆرمىگەن»، «باشقا جايلاردىن ئىزدەپ بېقىڭ...»

ۋاي خۇدايىم، ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق؟ ئىزدىمىگەن جاي قالمىغان تۇرسا ... ئۇ بىئارام بولۇپ: «جامالىدىن سىز قەيەردە؟ !» دەپ ۋارقىرىغۇسى كېلىپ كەتتى. لېكىن، بۇنداق قىلغانىڭ نېمە پايدىسى؟ !

ئۇ تاغ ـ داۋانلارنى ئايلىنىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە تۇيۇقسىز بىر خىيال ئۇنىڭ كاللىسىدا پالىدە چاقنىغاندەك بولدى ـ دە، توختاپ قېلىپ جايىدىلا تۇرۇپ قالدى. بىرھازا ئويلانغاندىن كېيىن، قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپ، ئۆسكىلەڭ بۇرۇتلىرىنى سىلاپ قويدى: «توغرا، شۇنداق قىلىش كېرەك، ئەمدى ئۇ مېنى ئىزدىسۇن. قوزغىلاڭنى ئالدى بىلەن مەن باشلاي، ئۆزۈمنى ئاشكارىلاي، شۇندىلا ئۇ مېنى ئاسان تاپالايدۇ. بۇ ھامان ماڭىدىغان يول، بۇنىڭدىن باشقا يەنە ياشاش يولى قالمىدى، قوزغىلىش كېرەك، زۇلۇمنى يوقىتىش ئۈچۈن قوزغىلىش كېرەك، قوزغىلىش !... قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، مەرد ئوغلانلارنى توپلىغاچ تۇراي !...» ئۇ شۇ خىياللار بىلەن سۇباش ئارقىلىق يەنە بۇلۇڭكۆلگە كېلىپ بەگمۇرات بىلەن كۆرۈشتى. بۇ قېتىمۇ شىغاي يەنە كۆرۈنمىدى. ئۇنى سورىغانىدى، بەگمۇرات:

ـــ بۈگۈن ئۈچ كۈن بولدى، ئۆيگە كەلمىدى. ئىلگىرىغۇ ھەر

كۈنى ئاخشاملىرى ئۆيگە كېلىپ قانۇپ كېتەتتى. مۇشۇ كۈنلەردە كەلمەيدىغان بولۇۋالدى، نېمە بولدىكىنىڭ، ھېچ بىلەلمىدىم، ــ دېدى.

ــ ئاپلا، چاتاق بولدى. ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشىدىغان ۋاقتىم ئىشىم بار ئىدى.

بەگمۇرات ئاتقا مىنىپ ئوغلىنى ئىزدەپ كەتتى. ئۇ شۇ كەتكەنچە قارا ئۆڭۈ چۈشكەندىلا يەنە ئۆزى يالغۇز قايتىپ كەلدى.

ــ ھاشارچىلارنى قويۇپ بەرگىلى ئۇچ كۈن بوپتۇ. نەگە كەتتىكىنىتاڭ ئۇ بەڭۈاش بالا. ھېچ بىلەلمىدىم، تەخىر قىلىڭ، ئەتىگىچە پەيدا بولۇپ قالار.

1945 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى شەنبە (رامزاننىڭ 2 ـ كۈنى).

شىغاي كېچىسىمۇ پەيدا بولمىدى. ئەنجانباي ئۇنى ساقلىماي تاڭ سەھەردىلا يولغا چىقتى. ئۇ بەگمۇرات بىلەن خوشلىشىپ:

ــ تاغا، شىغاي پەيدا بولسا دەپ قويسىڭىز. ئۇ مۇجى، موغۇل، بوستانتېرەك تەرەپلەرگە بېرىپ تاھىر، زاھىرلارنى ئىزدەپ تاپسۇن. ئۇلار مەن كېلىپ بولغۇچە يارىملىق ئادەملىرىنى باشلاپ كېلىپ، ئويتاغدا مېنى ساقلاپ تۇرسۇن. مىلتىق، قىلىچلىرىنى ئالغاچ كېلىشنى ئۇنتۇپ قالمىسۇن. مىلتىقلىرىنى ! ــ دەپ تاپىلىدى.

ــ بۇگۈنكى سەپىرىڭىز قاياققا؟

ــ ئوپالغا.

ــ ئاقيول بولسۇن.

* * *

ئەنجانباي تارنىڭ داۋانلىرىنى ئايلىنىپ يۇرۇپ بىر ئالا يارلىقتىن ئۆتكەندە، ئالدى تەرىپىدىكى ئەگرى ـ توقاي چىغىر يولدا يۈك ـ تاقلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ پىيادە كېتىشۋاتقان

بىرنەچچە ئادەمگە يېتىشۋالدى. ئۇلار بىلەن سالاملىشىپ ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، ئۇلارنىڭ ھارغىن چىرايىغا، جۇل ـ جۇل كىيىم ـ كېچەكلىرىگە كۆزى چۈشۈپ قالدى ـ دە، يۈرىكى پۈرۈلدە ئېچىشقاندەك بولۇپ كېتىپ شۇ ھامان ئاتتىن چۈشتى. ئاندىن كۈلۈپ تۇرۇپ:

ـــ كېلىڭلار ئاغىنىلەر، يۈك ـ تاقلارنى ئاتقا ئارتايلى، بىردەم بولسىمۇ بىللە ماڭايلى. بۇ يولدا يالغۇز ئادەم زېرىكىپ قالىدىكەن، ـــ دېدى.

يۈك ـ تاقلار ئاتقا ئارتىلدى. ئۇلار بىلەن بىللە كېتىۋېتىپ گۈڭۈر ـ مۇڭۈر مۇڭداشتى.

ئۇلار بۇلۇڭكۆلدىكى گازارمىنى ياساشقا تۇتۇلغان ھاشارچىلار ئىكەن، ئۇچ ـ تۆت يۈزدەك ئادەم ئەسكەرلەرنىڭ نازارىتىدە بىر يىلدەك ئىشلەپ، ئۇ قارغىش تەگكۈر گازارمىنى پۈتتۈرۈپ بولۇپ، ئۆيلىرىگە قايتىش ئۈچۈن كېتىۋېتىپتۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ئېگىز بوي، ئۈستىخانلىق، تۇرقىدىن تېخى باللىقى چىقىپ تۇرىدىغان بىر يىگىت ئەنجانبايغا تولا سىنچىلاپ قاراپ، ئۇنى تونۇپ قالدى:

ـــ ۋۇي، بۇ ئەنجانباي ئاكام ئىكەنغۇ، تاس ـ تاماس قاپتىمەن سىزنى تونۇمايلا قالغىلى. مەن كىچىكىمدە سىزنى چېلىش سورۇنلىرىدا تولا كۆرەتتىم. ئۇ چاغدا مەن چېلىش خۇمارى ئىدىم، قەيەردە چېلىش بولسا مەنمۇ شۇ يەرگە چاپاتتىم. كېيىن چېلىشقا قىزىقماس بولۇپ قالدىم، كۆڭلۈممۇ سوۋۇپ كەتتى.

ـــ نېمە ئۈچۈن؟ ـــ دەپ سورىدى ئۇنىڭدىن ئەنجانباي ھەيران بولۇپ، ـــ يىقىلىپ چۈشۈشتىن قورقتىڭمۇ يا؟

ـــ ياقەي، چېلىشىشتا يىقىلىش ـ يىقىتىش تولا گەپ. لېكىن، مەن باشقىلارنى يىقىتىپ يېڭىۋالسامىلا تاياق يەيتتىم. يىقىلىپ بەرمىگەنلىكىمىز ئۈچۈن مەندەك يار ـ يۆلەكى يوق ئادەملەرنى ئۇلارنىڭ ئادەملىرى تولا ئۇرۇپ چېلىش سورۇنلىرىدىن تەزدۇرۇۋەتتى. مەنمۇ بىزار بولۇپ چېلىش دېسە

نېرى قاچىدىغان بولۇۋالدىم.

— ئاتا ـ ئانىڭىز ياكى ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىڭىز؟

— يوق، يوق، ھېچنېمەم يوق، شۇ تاپتا ھېچكىم يوق. لېكىن، نەگە بېرىپ، نەدە توختاشنى بىلمەيمەن.

— يۈرتىڭىز؟

— تاشمىلىق، ئىسمىم يولۋاس.

— ئۇنداق بولسا، — دېدى ئەنجانباي ئۇنىڭغا كۆيۈنگەن ھالدا، — مېنىڭ قېشىمدا تۇرۇڭ. ماڭا ئىنى بولۇڭ، ماقۇل بولسىڭىز ئىنتايىن خۇشال بولىمەن، ناۋادا كېيىنچە مەندىن زېرىكسىڭىز، ئۆزىڭىزنىڭ تاللىشىغا ماقۇل بولىمەن، قانداق، ماقۇل بولامسىز؟ بارنى تەڭ يەيمىز.

يولۋاس ئېسىدەپ يىغلاپ سالدى:

— رەھمەت، مېڭ مەرتىم قوشۇلىمەن. ئەمدى مېنىڭ ئاكام — تاغدەك يۆلەنچۈكۈم بار بولدى. ئاھ خۇدا! ھەممىتىڭگە ھەشقاللا ! — ئۇ يىغلامسىراپ تۇرۇپ ئەنجانبايىنىڭ بوينىغا ئېسىلدى، — رەھمەت ئاكا، ماڭا قىلغان ياخشىلىقىڭىزنى ھەرگىز يەردە قويمايمەن.

ئۇلار شۇ ھالدا مۇڭدىشىپ كېتىۋاتقاندا، كۈنپېتىش تەرەپتىكى ئېگىز تاغلار ئارقىسىدىن شامال ئارىلاش قاپقارا بۇلۇتلار تۇركۈم ـ تۇركۈملەپ ئېقىپ كېلىشكە باشلىدى.

— ئاپلا، چاتاق بولدى، ھاۋانىڭ ئەلپازى يامان تۇرىدۇ، يامغۇردا قالىدىغان بولدۇق.

— ئاۋۇ داۋاننىڭ ئۇ تەرىپىدە بىر كەپە بار ئىدى. ئۇزاق زامانلار بولدى، بۇ تەرەپلەرگە ئۆتمىگىلى، ھېلىمۇ بارمىكىن يولنىڭ بويىدا.

ئۇلار يۈگۈرۈشۈپ، ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ ئەمدىلا تېخى كەپىنىڭ ئالدىغا بېرىشىغا شۇنىرغانلىق يامغۇر خۇددى چېلەكلەپ چاچقاندەك شارىلداپ يېغىشقا باشلىدى. بۇ كەپىنى ئۆز ۋاقتىدا يۇرت مۆتىۋەرلىرى ساۋابلىقنى كۆزلەپ، مۇشۇ چۆل ـ جەزىرىدە

بوران ـ چاپقۇن، قار ـ يامغۇردا قالغانلارنىڭ پاناھلىنىشى ئۇچۇن ئالاھىدە تەييارلىغاندى.

ئۇلار كەپىدە چاي قايىنىمىدەك ئولتۇرۇشتى. لېكىن، يامغۇر توختايدىغاندەك ئەمەس، يەنە ھاۋا گۈلدۇرلەپ، پال ـ پۇل چاقماق چېقىپ تۇراتتى. دەل شۇ چاغدا سىرتتا تۆگىلەرنىڭ سوزۇپ ـ سوزۇپ بوزلىغان، كولدۇرمىلارنىڭ كولدۇرۇڭلىغان ئاۋازلىرى ئاڭلىنىشقا باشلىدى. يولۋاس سىرتقا چىقىپ كېتىپ، «تۆت ئاتلىق ئەسكەر ئون تۆگىنى يېتىلەپ قەشقەر تەرەپتىن چىقىپ كېلىۋاتىدۇ» دېگەن خەۋەرنى ئېلىپ كىردى.

ھېلىقى ئاۋاز تېخى يېقىنلاشماي تۇرۇپلا بىر ئەسكەر كەپىگە بېشىنى تىقىپ كىرىپ كەلدى ـ دە، ئولتۇرغانلارغا مىلتىقىنى تەڭلەپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى:

ـــ كەپىنى بىكار قىلىش! دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ يۈك ـ تاقلىرى كەلدى.

ـــ باشلىق، بىزگە رەھىم قىلسىلا، بىزنى ھەيدەپ چىقارسىلا سىرتتا يامغۇردا قالىمىز. بۇ كەپىگە يۈك ـ تاقلارمۇ، سىلەرمۇ، بىزمۇ، ھەممىمىز پاتمىز. يۈك ـ تاقلارنى بىز ئەكىرىشىپ بېرەيلى، ـــ دېدى يولۋاس ئەسكەرگە يېلىنىپ ـ يالۋۇرۇپ.

ـــ چىقىش دەيمەن! بىز سەندەك رودۇپايلار بىلەن بىللە تۇرىدىغان قەلەندەرلەردىن ئەمەس، تېز بىكارلاش! ـــ ئەسكەر شۇنداق دەپ ۋارقىراپلا يولۋاسنىڭ ياقىسىدىن تارتىپ ـ سىلكىشلەپ ئۇنى سىرتقا سۆرىدى. ئەنجانباي ئارىغا چۈشۈپ:

ـــ ھاي باشلىق، خاپا بولمىسىلا، ـــ دېيىشىگىلا ھېلىقى ئەسكەر.

ـــ ماڭ ئاناڭنى! ـــ دەپلا مىلتىقىنىڭ پاينىكى بىلەن ئەنجانبايىنىڭ پېشانىسىگە كەلتۈرۈپ بىرنى ئۇرغاندى، ئەنجانباي دەلدۇڭۇنۇپ كەتتى ۋە پېشانىسى يېرىلىپ قان جىرغىپ چىقىشقا باشلىدى.

ئەنجانبايىنى بۇ ھالدا كۆرگەن يولۋاس غەزەپ بىلەن ئۇ

ئەسكەرنىڭ قولاق تۈۋىگە بىر مۇشت تۇرغىنىدى، ئەسكەر ئوڭدىسىغا چۈشتى ـ دە، يېتىپ تۇرۇپلا يولۋاسقا قارىتىپ «پاك ـ پاك» ئىككى پاي ئوق ئاتتى. يولۋاس «ۋاي !» دەپلا مەيدىسىنى تۈتۈپ تامغا يۆلىنىپ تۇرۇپ قالدى. ئەنجانباي ئېتىلىپ بېرىپ ئۇ ئەسكەرنىڭ بوينىغا بىرنى تېپىپلا ئۇنىڭ گېلىغا دەسسەپ تۇرۇپ قولىدىكى مىلتىقنى تارتىۋېلىپ، پاينىكى بىلەن ئۇرۇپ جېنىنى ئالدى.

يولۋاس خارقىراپ تۇرۇپ:

ـــ ئەنجانباي ئاكا، مەن ئۆچۈن ئىنتىقامغۇ ئالدىڭ، لېكىن قاق بالا ـ قازاغا ئۆزۈڭ قالدىڭ، ـــ دەپلا جان ئۈزدى.

شۇ ئاردا سىرتتا ئادەملەرنىڭ بۇ تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتقان ئاياغ ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالدى. يىگىتلەردىن بىرى كەپىدىن سىرتقا بېشىنى چىقىرىپ قارىپلا چۆچۈپ كەتتى:

ـــ ئاپلا چاتاق بولدى، ئىككى ئەسكەر بۇ تەرەپكە يۈگۈرۈپ كېلىۋاتىدۇ.

ئەنجانباي شاققىدە بىر تەرەپكە ئۆتتى ـ دە، مىلتىقنى بەتلەپ تەييار تۇردى. ئۇنىڭغىچە ئىككى ئەسكەر كەپە ئالدىغا كېلىپ بولدى. ئەنجانباي ئۇلارنىمۇ ئىككى پاي ئوق بىلەن جايلىۋەتتى ـ دە، «بۇلار يەنە بار ئوخشايدۇ» دېگەن قىياس بىلەن سىرتقا چىقتى. دېگەندەك، بىر ئەسكەرنىڭ ئات چاپتۇرۇپ بۇلۇڭكۆل تەرەپكە قاراپ قېچىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردى: «ئىم، بۇ مۇناپىق بۇلۇڭكۆلگە بېرىپ ئەسكەر باشلاپ كېلىدىغان بولدى، ـــ بۇ خىيال ئۇنىڭ كاللىسىدىن غىل ـ پال كەچتى ـ دە، شۇ هامان ئېتىغا مىنىپ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاشقا باشلىدى، ـــ قېنى سېنىڭ بۇلۇڭكۆلگە يېتىپ بارالىغىنىڭنى كۆرەي !» ئۇ ئەسكەرمۇ چەپەر بىرنېمە ئىكەن، قېچىپ كېتىۋېتىپ ئات ئۈستىدە يانتۇ بولۇپ تۇرۇپ، ئەنجانبايغا قارىتىپ ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىدى. ئۇ شۇ هالدا قېچىپ ئالدىدىكى تاغنىڭ دوقمىسىغا يېقىنلىشىۋالدى. ئۇ ئاشۇ دوقمىنىڭ

ئۇ تەرىپىگە ئۆتۈۋالسىلا، تۈتۈق بەرمەي بۇلۇڭكۆل تەرەپكە ئۆتۈپ كېتەلەيتتى. ئەنجانباي ئۇنى قارىغا ئېلىپ ئىككى پاي ئوق ئاتقانىدى، ئۇ ئەبلەخ ئاتتىن تىك مولاق چۈشتى. ئەنجانباي ئۇنىڭ قورالىنى ئېلىۋېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا يېقىنلاپ كەلدى. دەل شۇ چاغدا ھېلىقى دوقمۇن توساتتىنلا تۇماقلىق، ئاق قالپاقلىق يەتتە ـ سەككىزدەك ئاتلىق ئادەم قورالىرىنى كۆتۈرۈشكەن ھالدا چىقىپ كەلدى ـ دە، ئەنجانبايىنى كۆرۈپلا تۇرۇپ قېلىشتى. ئەنجانبايمۇ ئۇلارغا قاراپ جايىدىلا توختىدى. دەل شۇ چاغدا ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن بىرى:

ـــ ھوي، ئەنجانباي ئاكا! مەن شىغاي، سىز ئىزدىگەن جامالدىن دېگەن ئاكىمىز مانا مۇشۇ كىشى بولىدۇ! ـــ دەپ توۋلاپ تۇرۇپ يېنىدىكى تۇماقلىق ئادەمنى كۆرسەتتى. ئەنجانباي شۇندىلا ئۇلارغا بەتلەنگەن مىلتىقىنى ئاستا پەسكە چۈشۈردى.

شىغاي كۆرسەتكەن ئۇ ئادەم ئاتتىن چۈشتى. يېنىدىكىلەرنى ئەگەشتۈرۈپ ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىشكە باشلىغانىدى، ئۇ سەگەكلىشىپ ئۇ ئادەمنىڭ تۇرقىغا سەپسالدى: «ئوڭ پۇتىنى سۆرەپ ماڭىدىكەن. دىققەت قىلمىسا ئۇنىڭ ئاقسايدىغانلىقىنىمۇ بىلگىلى بولمايدىكەن. ئۆزىمۇ ئۇستىخانلىق...»

ئۇنىڭغىچە ئۇلار ئەنجانبايىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختاپ ئۇنىڭ بىلەن سالاملاشتى. ھېلىقى ئادەم ئەنجانبايىنىڭ باش ـ ئايىغىغا قاراپ، ئۇنىڭغا بىرقۇر سەپسېلىپ چىققاندىن كېيىن:

ـــ سىز ئەنجانباي بولامسىز؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ ھەئە.

ـــ نامىڭىزنى ئاڭلىغان. بۇ قېتىم مېنى ئىزدەپتىكەنسىز؟

ـــ شۇنداق، ئىزدىگەن. لېكىن، سىز ئۆزىڭىزنىڭ مەن ئىزدىگەن جامالدىن ئىكەنلىكىڭىزگە مېنى قانداق ئىشەندۈرىسىز؟

ـــ سىزچۇ؟ سىزمۇ ئۆزىڭىزنىڭ مېنى نېمىشقا ئىزدەيدىغانلىقىڭىزنى قانداق چۈشەندۈرىسىز؟

— ئاۋۋال سىز ئىشەندۇرۇڭ.

— ياق، مېنى سىز ئىزدىگەن، مەن سىزنى ئىزدىمىگەن. شۇڭا، ئالدى بىلەن سىز مېنى نېمە ئۈچۈن ئىزدىگەنلىكىڭىزنى ئېيتىڭ.

ئۇلارنىڭ تالاش ـ تارتىشىغا ئىچى پۇشقان شىخاي گەپكە ئارىلاشتى:

— بولدى، بولدى، تالاشماڭلار. ئەنجانباي ئاكا، ئۆزىڭىزنى بېسىۋېلىڭ. سىز ئىزدىگەن جامالدىن دېگەن ئادەم دەل مۇشۇ كىشى شۇ. ئىشەنسىڭىز بولىدۇ.

— ياق. ئۇنىڭدىكى ئىسپاتنى كۆرمىگۈچە ئىشەنمەيمەن.

— ھەي ئەنجانباي ئاغىنە، — دېدى ئاردىدىن بىرى ئۇنلۈك توۋلاپ، — جاھىللىق قىلما. بۇ جامالدىن دېگەن كىشى بىزنىڭ باشلىقىمىز بولىدۇ. سەن ئىزدىگەن ئادەم دەل شۇ، مەندەك تۆز ـ تائام ئۈستىدە قۇرئان تۆتۈپ قەسەم قىلىشقان جان دوست ئاغىنەڭنىڭ گېپىگىمۇ ئىشەنمەمسەن؟

ئەنجانباي شۇنداق قاراپلا ئۇنىڭ بارىن يەلكەنلىك ئابلا مولىلا دېگەن كونا بۇرادىرى ئىكەنلىكىنى تونۇدى. ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشمىگىلى ئالاھازەل تۆت يىلدىن ئاشقانىدى. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ ئۇنىڭ گېپىگە پەرۋا قىلمىدى:

— ياق، ئىسپاتنى كۆرسەتسۇن.

— ئىسپاتنى؟ سىزگە كىم شۇنداق دەيدۇ مەندە ئىسپات بار دەپ؟

— تۇرغۇن.

— تۇرغۇن؟ — جامالدىن چۆچۈپ كېتىپ ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراپ بىرھازا تۇرۇپ كەتتى. ئاندىن پەس ئاۋازدا، — ئۇنى قانداق تونۇيسىز، ئۇ ھازىر قەيەردە؟ — دەپ ئاستا سورىدى.

— ئاۋۋال ئىسپاتنى چىقىرىڭ. ئاندىن مەن ھەممىنى سىزگە دەپ بېرىمەن.

— مەندە ئۆزۈمنىڭ نام ـ نىشانەمگە پاكىت بولىدىغان ئۇنداق

ئىسپات يوق.

— ئۇنداق دېمەي، يۇقىرىدىن بىرىنچى تۈگمىڭىزنى سۆكۈپ ماڭا بېرىڭ.

ئۇ بۇ قېتىم تالاشمىدى، بىردەم ئەنجانبايغا تىكىلىپ قاراپ تۇرۇپ كەتتى، ئاندىن چاپىنىنىڭ يۇقىرىقى بىرىنچى تۈگمىسىنى سۆكۈپ ئەنجانبايغا بەردى. بۇ تۈگمىنىڭ ئارقا تەرىپىدە، ناھايىتى ئىنچىكە سىزىلغان، تازا سەپسالمىسا پەرق ئەتكىلىمۇ بولمايدىغان تۈگۈلگەن مۇشتنىڭ سۈرىتى، ئاستىدا يېڭنە بىلەن جىجىپ يېزىلغان «ئازادلىق» دېگەن خەت بار ئىدى. ئەنجانبايمۇ يانچۇقىدىن خۇددى شۇنىڭغىلا ئوخشايدىغان تۈگمىدىن بىرنى چىقىرىپ، ئىككىسىنى سېلىشتۇرۇپ كۆرگەندى، ھەر ئىككىلىسى بىر - بىرىگە ئوخشاشلا چىقتى. ئەمدى گۇمانغا ئورۇن قالمىدى ! شۇندىلا ئۇلار قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى:

— جامالىدىن !

— ئەنجانباي.

يامغۇر توختاپ، كىيىم - كېچەكلەر قۇرۇشقا باشلىدى.

— تۇرغۇن بىلەن سىز قانداق تونۇشقان، ئۇ ھازىر قەيەردە؟

— تۇرمىدە تونۇشقان، ئۇنى قىيناپ ئۆلتۈرۈۋېتىشتى.

— ئۆلتۈرۈۋېتىشتى؟ ! ۋاي خۇدايىم، نېمە دەيدىغانسىز ! ئۇ شۇنداق زېرەك، ئەقىللىق، پۇختا تۇرسا، بۇ مۇمكىنمۇ؟ ! ئاھ خۇدا ! ئەجەب قاۋۇل يىگىت ئىدى...

— ئۇنىڭغا قوچقار ساتقۇنلۇق قىپتۇ ! ئالدىدا ئاشۇ ساتقۇن ئۆزى ئاشكارىلىنىپ قاپتۇ، سوراقتا قىيىن - قىستاقتا بەرداشلىق بېرەلمەي تۇرغۇننى ئاشكارىلاپ قويۇپتۇ !

— قوچقار؟ ! ۋاي مۇناپىق. ئۇ مۇناپىقنى بىزنىڭ «مۇشت» تەشكىلاتىمىزغا تۇرغۇن تونۇشتۇرغانىدى. ئاخىر بېرىپ ئۇ مۇناپىق ئۇنىڭ بېشىنى يەپتۇ. لېكىن، ئۇ پەقەت مەن بىلەن تۇرغۇننىلا بىلەتتى، لېكىن مېنىڭ تاشقورغان تەرەپلەرگە

كەلگەنلىكىمنى بىلمەيتتى. ھاشقىلارنى بىلمەيتتى، تونۇمايتتى. بولمىسا ھەممىمىزنىڭ بېشىنى يەيدىكەن. بىزنىڭ بۇ «مۇشت» تەشكىلاتىمىزنىڭ مەقسىتى: جەنۇبتا قورالىق قوزغىلاڭ ئۇيۇشتۇرۇش ئىدى. مانا ھازىر مۇشۇ ئىرادە بويىچە ئۇيۇشۇۋاتىمىز.

ئەنجانباي كەينىگە بۇرۇلۇپ قاراپ، شىغايغا ئالايدى:

ــ قويە سېنى، جامالىدىن قېشىڭدا تۇرسا، بىلىپ تۇرۇپمۇ ماڭا دېمەپسەن، قەستەنگە مېنى بىرمۇنچە ئاۋارە قىپسەن. قارىغاندا، مېنى پايلاقچى ـ ئىشپىيونغا ئوخشىتىپ قالغان ئوخشايسەن، شۇنداقمۇ؟

شىغاي كۈلدى:

ــ ياق، ئەنجانباي ئاكا، ئۇنداق ئەمەس، بىز سىرنىمىزنى خۇپىيانە تۇتماقچى بولمايتتى، جامالىدىن ئاكىمىز بىزگە شۇنداق ئۆگەتكەن. مەن شۇ كۈنى سەھەردىلا جامالىدىن ئاكامنىڭ قېشىغا بېرىپ، سىزنىڭ ھەممە ئەھۋالىڭىزنى ھەم سىزنىڭ ئۇنىڭغا يەتكۈزىدىغان مۇھىم ئىشىڭىزنىڭ بارلىقىنى ئۇنىڭغا خەۋەر قىلدىم. ئۇ كۆرۈشەيلى دېگەنىدى، مەن شۇ ھامان يۈگۈرۈپ كەلسەم، سىز ئاللىقاچان كېتىپ قالغانكەنسىز. قوغلاپ يېتىشەلمىدىم، قايسى يول بىلەن ماڭغانلىقىڭىزنىمۇ بىلەلمىدىم. شۇنداقمۇ جامالىدىن ئاكا؟

ــ شۇنداق، ــ دېدى جامالىدىن كۆلۈپ تۇرۇپ، ــ مەن شۇ چاغدىلا سىزگە ئىشەنگەن. قايسى پايلاقچى ـ ئىشپىيونلار سىزگە ئوخشاش «مىللىتقلارنى ئويدان ساقلاڭلار، ئەسقاتىدىغان پەيت كېلىپ قالدى...» دېگەندەك گەپلەرنى قىلمىدۇ. بۇ گەپلەر سىزنىڭ ئىنقىلابقا تەشنالىق بىلەن تەلپۈنۈپ تۇرغان يۈرەك سادالىرىڭىزنىڭ ئىنكاسى.

ئۇلار مۇڭداشقاچ مېڭىپ كەچ بولغاندىلا كەپىگە كېلىشتى. ھاشارچىلار توڭلىرنى باغلاپ قويۇپ، يولۋاسىنىڭ جەسىتىنى يۇيۇپ، يەرلىكىنى كولاپ بولۇپ تەييارلىنىپ تۇرغانكەن، دەرھال

ئۇنىڭ دەپنە نامىزى چۈشۈرۈلۈپ شۇ يەرگە دەپنە قىلىندى. ئاندىن ئۇلار تۆگىلەرگە ئارتىلغان يىگىرمە ساندۇق ئىچىدىكى قىلىچ، مىلتىق، تاپانچا، گىرانات، يېنىك پىلىموت، ئوق ـ دورا قاتارلىق غەنىيمەت ئالغان قوراللارنى تەكشۈرۈپ كۆردى.

ـــ يارايسىز، تۇنجى قېتىملىق جەڭدە غەلىبە قىلىپ، شۇنچە كۆپ قورال ـ ياراغلارنى بىزدىن بالدۇر قولغا چۈشۈرۈپسىز، ـــ دېدى جامالىدىن ئەنجانبايىنىڭ مۇرىسىگە يەڭگىل شاپىلاق، ـــ سىزدەك تەرسا مىجەزلىك ئادەمگۇ ئاچچىقى كەلسە ھەرقانداق ئىشنى قىلىشتىن يانمايدۇ. قارىمامسىز، شۇنچە كۆپ ئادەمدىن قورقماي مېنىڭ ئالدىمنى توسۇۋېلىپ، مەندىن ئىسپات تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالغانلىقىڭىزنى.

ـــ ئادەم باشقا كەلگەندە شۇنداق بولۇپ قالىدىكەن، ھە راست، بايا سىز شۇنچە كۆپ قورال ـ ياراغلارنى بىزدىن بالدۇر... دېگەندەك قىلدىڭىز، ئەسلىدە سىلەرمۇ؟

ـــ شۇنداق، بىزمۇ ئاشۇ قوراللارنى دەپ بۇ تەرەپكە كەلگەن. يامغۇردا قېلىپ ئۆڭكۇرنىڭ دالدىسىدا تۇرساق، بۇ تەرەپتە ئوق ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالدى. «نېمە بولغاندۇ؟» دەپ ئويلاپ يولغا چىقساق، سىز بىلەن ئۇچرىشىپ قالدۇق.

ـــ قوراللارنى دەپ؟ ئۇنداقتا سىلەر بۇ قورال توشۇغانلارنىڭ بۇ يەردىن ئۆتىدىغانلىقىنى بىلىدىكەنسىلەر ـ دە؟

ـــ ماۋۇ شەپشەك تايچاق بىلىۋاپتۇ، ـــ جامالىدىن ئېڭىكى بىلەن شەرەتلەپ شىغاينى كۆرسەتتى، ـــ قانداق بىلىپ قالدىڭ؟ ئەنجانباي ئاكاڭغا دەپ بەرگىنە، ئاڭلاپ قالسۇن.

ـــ مەنغۇ ئۇلارنىڭ گېپىنى تىڭشاشقا بارمىغان، قومۇزۇمنى بىز ياتىدىغان گەمىدە ئۇنتۇپ قاپتىكەنمەن، زېرىككەندە ئانچە ـ مۇنچە چېلىپ ئويناپتۇق، ئېلىۋالاي دەپ گەمىگە كىرىپ قومۇزۇمنى ئىزدەۋېتىپ ئىشىك ئالدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان ئىككى ئەسكەرنىڭ پارىڭى قۇلىقىمغا كىرىپ قالدى. بىرى يەنە بىرىدىن: «بۇ ئامبارنى نېمىشقا بىكارلايدىكەنمىز؟ ياكى يەنە

ئەكىرىپ قويىدىغان باشقا بىرنېمە بولمىسا، ئادەمنى ھاردۇرۇپ !»
دەپ سورىسا، يەنە بىرىنىڭ:

ــ بارمىش، مۇشۇ ئوچ ــ توّت كۈن ئىچىدە قىشقاردىن خېلى جىق قورال ــ ياراغ كېلىدىكەن. يەنە تېخى نۇرغۇن ئەسكەرلەر كېلىپ بىزگە قوشۇلىدىكەن، ــ دېگىنىنى ئاڭلاپ قالدىم. شىغاي، ئويناشقاندەك ئەنجانبايغا تىكىلىپ قاراپ قويۇپ كۆزىنى قىسىپ قويۇپ، ــ مېنىڭ ئاڭلىغىنىم شۇنچىلىكلا گەپلەر ئىدى. ئاشۇ يوقىلاڭ ئىككى ئېغىز گەپ بىلەن مۇشۇ يولنى ساقلاپ تۇرغىلى مانا بۇگۈن ئوچ كۈن بولۇپ قالدى. بۇنىڭدىن باشقا، بۇ تەرەپلەرگە يوك توشۇيدىغان ھارۋىلار ماڭالمىغۇدەك تۇرۇكەرەك يولمۇ يوق.

ــ ھەي ھارامزادە، ــ دېدى ئەنجانباي ئۇنىڭ ئەمدىلا خەت تارتىشقا باشلىغان بۇرۇتىنى چىمداپ قويۇپ، ــ بۇ ھەرگىز يوقىلاڭ گەپلەر ئەمەس، بەلكى جىڭغا توختايدىغان گەپ !

ــ خوش، دوستۇم، ئەمدى سىز قانداق قىلماقچى بولۇۋاتىسىز؟ ــ دەپ سورىدى جامالدىن ئەنجانبايىنى بىر يانغا تارتىپ، ــ سىزنىڭمۇ ئويلىغانلىرىڭىز باردۇ، كۆڭلىڭىزدىكىنى تارتىنماي دەۋېرىڭ. بۇ يەردە يات ئادەم يوق.

ــ مەن ھاياتىمنى جەڭگە ئاتاپ قويدۇم. قوبۇل قىلسىڭىز سىلەر بىلەن بىللە جەڭگە قاتنىشىمەن، بولمىسا...

ــ ھە، بولمىسا، بولمىسچۇ؟

ــ مەنمۇ قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، ئۆز ئالدىمغا قوشۇن توپلايمەن. زالىملارغا زەربە بېرىپ، يوقسۇز ــ ئاجىزلارغا يار ــ يۆلەك بولىمەن.

ــ پاھ ــ پاھ ! قالتىس بەلەن گەپ بولدىغۇ بۇ. يارايسىز، بولىدىغان گەپنى قىلدىڭىز. بىز سىزنى ھەببەللى، دەپ قوبۇل قىلىمىز. بىزگە سىزدەك باتۇر ئادەم كېرەك. سىز دېگەن بىزنىڭ ئۆز ئادىمىمىز، ئاللىقاچان قوبۇل قىلىنىپ بولدىڭىز. بىز ئەمدى جىم تۇرساق بولمايدۇ. شۇڭا، ئالدى بىلەن قاسىم تاشنى تېپىپ،

ئۇنىڭغا ئەھۋالنى دوكلات قىلايلى. بۇنىڭدىن كېيىنكى قىلمىغان ئىشلىرىمىز توغرىسىدا ئۇنىڭ كۆرسەتمىسىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئاندىن بىرنېمە دېيىشەيلى، سىزچە بولامدۇ؟

— قاسىم تاش، ئۇ كىم؟

— بىزنىڭ مۇشۇ ئەتراپىلاردا قوزغىلاڭ ئۇيۇشتۇرۇشقا رەھبەرلىك قىلمىغان ئادەم.

— سىزنىڭ باشلىقىڭىز؟

— ھەئە. ئۇ كىشى بالدۇر ھاكىم بولغانىكەن، كېيىن شېڭ شىسەينىڭ تۇرمىسىدىن قېچىپ چىققان. يۇرەكلىك، قورسىقىدا ئۇمىچى بار، ئوقۇمۇشلۇق ئادەم. تاشقورغاندىكى ئىلمدىن كەلگەن رەھبەرلەرمۇ ئۇنىڭغا خېلى ئىخلاس قىلمىدۇ، گېپىنى يىرمايدۇ.

ئۇلار مۇڭدىشىۋاتقاندا، جامالىددىننىڭ ئادەملىرىمۇ جىم تۇرمىدى، ئۆيلىرىگە قايتىپ كېتىۋاتقاندا ھېلىقى ھاشارچىلار بىلەن مۇڭدىشىپ، ئۆزلىرىنىڭ قوزغىلاڭ قىلىش ئىرادىسىنى بىلدۈرۈشتى. ئۇلارنىڭ بۇ قاتتىق ئىرادىسى جاھاندىن جاق تويغان بۇ ھاشارچىلارغا ياغدەك ياقتى، ئۇلار خوددى قاراڭغۇ كېچىلەردە يول تاپالمايۋ گاڭگىراپ قالغاندا پاللىدە مەشئەل يېنىپ، يوللار يوپيورۇق يورۇتۇلغاندەك، گويا چاڭقىغان يۈرەك سۇ ئىچىپ تەشنالىقى قانغاندەك شۇنداق تاتلىق ھۇزۇرلىنىپ كېتىشتى ـ دە، شۇئان چۇرقىراشقىلى تۇردى:

— قوزغىلاڭغا مەنمۇ قاتنىشىمەن!

— مەنمۇ!

— پەقەت مۇشۇ يوللا قالدى!

قوزغىلاڭچىلار تۆگىلەرنىڭ كولدۇرمىلىرىنى ئېلىۋېتىشتى ـ دە، ھاۋانىڭ ئېچىلىشىنى ساقلاپ خېلى ئۇزاق تۇرۇپ قېلىشتى. لېكىن، ھاۋا سۇزۇلمىدى، ئاسماندا يەنىلا قاپقارا بۇلۇتلار لەيلىشىپ، پال ـ پۇل چاقماقلار چېقىلىۋەردى. ئەمدى يامغۇردىن قورقۇپ بۇ يەردە يەنە تۇرۇۋېرىشكە تېخىمۇ بولمايتتى. بۇ يول ئۇستى تۇرسا، كېچىدە ئادەم ئۆتمەيدۇ دېگىلى بولمايدۇ ـ دە،

شۇڭا ئۇلار سېزىلىپ قالماسلىق ئۈچۈن ئات، تۆگىلەرنى يېتىلەپ، تۈن قاراڭغۇسىدا جىلغىلارنى يانداپ مېڭىپ تاغ ئارىسىغا كىرىپ كېتىشتى.

www.uighurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى

ئون سەككىزىنچى باب

قوراللىق قوزغىلاڭ باشلاندى

قوزغىلاڭچىلار ئىككى كۈندىن بېرى قاتمۇقات تاغلار ئارىسىدىكى چوڭقۇر، كەڭرى ئۆزۈن جىلغا ئىچىدە يوشۇرۇنۇپ تۇرۇپ، مىلتىق ئېتىشنى مەشىق قىلماقتا ئىدى. لېكىن، بۇ مەشىقتە ئوق ئاۋازىنىڭ دۈشمەنلەرگە ئاڭلىنىپ قېلىشىدىن ھەزەر ئەيلەپ، پەقەت مىلتىقنى يالغان ئوقلاش، دولىغا تاقاش، قارىغا ئېلىش، تەپكىنى بېسىش، مۇشەكنى چىقىرىشلارنى ئۆگىنىش بىلەنلا چەكلەنگەنلىكتىن، ئوق چىقىرىشقا بولمايتتى. ئەنجانباي بۇ قېرىق نەچچە ئادەمگە مىلتىق ئېتىشنى ئۆگەتكەچ، يېنىك پىلىموت بىلەن ھەپىلىشىپ ئۆزىنى پۈختىلىماقتا ئىدى. دەل شۇ چاغدا جىلغىنىڭ ئاياغ تەرىپىدىن ئىككى ئاتلىق ئادەم ئىككى - ئۈچ يۈزدەك قوينى ھەيدەپ ئۇلار تەرەپكە چىقىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ بىرى جامالىدىن ئىدى، ئۇ تۇنۇگۈن كەچتە «جاھاننى تىڭ تىڭلاپ كېلەي» دەپ چىقىپ كەتكەنىدى. يەنە بىر ئادەمنى ئۇلاردىن ھېچ كىشى تونۇمىدى. ئۇ ئاق قالپاقلىق، چار ساقىلى مەيدىسىگە چۈشۈپ تۇرىدىغان، ئوروق ئادەم ئىدى. ئۇ ئاتتىن چۈشمىدى. كۆكسىگە قولىنى قويۇپ، بېشىنى سەل - پەللا ئېگىپ ئۇلارغا ئۇنسىز سالام قىلدى. ئۇلارنىڭ ئۈستۈاشلىرىغا، قوللىرىدىكى قورال - ياراغلىرىغا سىنچىلاپ قاراپ بىردەم تۇردى، ئاندىن ئۆرۈلۈپ يېنىدىكى جامالىدىنغا تىكىلدى. رازى بولغاندەك بېشىنى لىڭشىتىپ پىسكۈكىدە كۈلۈپ قويدى - دە، گەپ - سۆز قىلماستىن قويالارنىڭ ئارقىسىدىن كېتىپ قالدى. ئۇ ئادەم ئۇزاپ كەتكەندىن كېيىن، جامالىدىن

كۆپچىلىكنى يېنىغا يىغىپ پەرمان جاكارلىدى:

ــ كۆپچىلىك، قۇلاق سېلىڭلار! بىز ئوتۇن سېتىشقا بارىمىز. ئوتۇننى بۇلۇڭكۆلگە، نەرخىگە چۈشۈرىدە ساتىمىز، ھەرگىز ئەرزان ساتمايمىز. شۇ يەرگە بارغاندا ئەھۋالغا قارايمىز. مېنىڭ ئىجازىتىمسىز ئوتۇنلارنى سېتىشقا بولمايدۇ! يول ـ يوللارغا بۆلۈنۈپ تارقاق ماڭمىز، ئەتە قاراڭغۇ چۈشكەندە يېتىپ بارىمىز. مەسچىتتىنماڭ يېنىدا جەم بولىمىز. ناۋادا يولدا بىرەرى «ئوتۇننى سېتىپ بەرگىن» دەپ تالىشىپ تۇرۇۋالسا، «بىر ئۇلاغ ئوتۇننى بىر تاغار ئاشلىققا ساتىمىز» دەڭلار.

ئەنجانباي كۆڭلىدە ھەممىنى چۈشەندى: «ھىم، قوزغىلاڭ باشلاندى! ئەجەبمۇ بەلەن بولدى. ئالدىراپ تاقىتىم تاق بولغانىدى. بىر ھېسابتا ئۇنىڭ ‹ئوتۇن ساتقىلى بارىمىز› دەپ گەپنى ئەگىتىپ دېگىنىمۇ توغرا بولدى. ناۋادا ئۇنداق دېمەي ‹ئەتە قوزغىلاڭنى باشلايمىز› دەپ سالىدىغان بولسا، ئۇنداقتا بۇ گەپ قۇلاقتىن ـ قۇلاققا ئاڭلىنىپ، دۈشمەنلەرگە ھەربىكەت پىلانىمىزنى سەزدۈرۈپ قويىاتتۇق.» لېكىن، ئۇ كۆڭلىدىكى بۇ گەپلەرنى ھېچ كىشىگە تىنمىدى. كەچقۇرۇن قورال ـ ياراغلار ئوتۇنلار ئارىسىغا پۇختا يوشۇرۇلۇپ ئاتلارغا ئارتىلدى. مېڭىش ۋاقتىدا جامالدىن ئەنجانبايىنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى:

ــ ھېلىقى ساقاللىق ئادەم مەن سىزگە گېپىنى قىلىپ بەرگەن قاسىم تاش دېگەن كىشى شۇ بولىدۇ.

ــ ئەتە كېچىدە قوزغىلاڭنى باشلاشنى ئاشۇ كىشى بۇيرۇدىمۇ؟

ــ ئۇنىڭغا ئەتە كېچىدە قوزغىلاڭنى ئومۇميۈزلۈك باشلاشنى تاشقورغاندىكى باشلىقلار بۇيرۇپتۇ. بىزنىڭ ۋەزىپىمىز بۇلۇڭكۆلدىكى دۈشمەنلەرنى يوقىتىش. ۋەزىپە ئېغىر.

ــ چۈشەندىم.

* * *

ئەتىسى كەچ كۈن ئولتۇرۇپ قاراڭغۇ چۈشكەندە، ئۇلار

بىردىن، ئىككىدىن بۇلۇڭكۆلگە كېلىشىپ مەسچىتتىنىڭ ئالدىغا جەم بولۇشتى ـ دە، ئاتلىرىنى باغلاپ قويۇشۇپ، ئېقىن سۇدا تەرەت ئالدى. مەسچىتكە كىرىپ خۇپتەن نامىزىنى ئوقۇدى. ئاندىن جامالىدىننىڭ بۇيرۇقىنى كۈتۈپ، دۇرۇت ئوقۇغاچ ئولتۇرۇشتى. شۇ ئاردا گازارما تەرەپتىن سوزۇلۇپ چېلىنغان كاناي ئاۋازى ئاڭلاندى. بۇ ئەسكەرلەرگە ئۇخلاشقا بېرىلگەن سىگنال ئىدى. ئۇلار يەنە بىردەم ساقلاشقاندى، ئاي چىقىپ ئالەم ـ جاھان يورۇشقا باشلىدى. شۇندىلا جامالىدىن ئورنىدىن دەس تۇردى ـ دە، ئاپتوماتىنى چىڭ تۇتۇپ تۇرۇپ، ئۇنلۇك ـ ئۇنلۇك سۆزلەشكە باشلىدى:

ـــ قوزغىلاڭچى قېرىنداشلار، رەھبەرلىكىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە بۈگۈن كېچە ئاي تۇغقان چاغدا سۇباشى، تاغارما، تاشقورغان بازىرى، بۇلۇڭكۆللەردە قوزغىلاڭنى بىرلا ۋاقىتتا تەڭلا باشلاپ، ئۇ جايلاردىكى گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنى يوقتىش ئۇقتۇرۇلغان. بىزنىڭ ۋەزىپىمىز ـــ بۇلۇڭكۆلنى ئېلىش ! مەن شۇ تاپتا تەنتەنىلىك ھالدا شۇنى جاكارلايمەنكى، جەنۇبتىكى ئازاب چەككەن قېرىنداشلارنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن بولىدىغان بۇ قېتىمقى قوراللىق قوزغىلاڭ ھازىر باشلاندى ! بۇ ھايات ـ ماماتلىق ئېلىشىش ! شۇڭا، جېنىمىزنى تىكىپ دۈشمەننى يوقتىشىمىز كېرەك ! بىز جاسارەتلىك، غەيرەتلىك بولۇپ، دۈشمەنلەر غەپلەت ئۇيقۇسىدا ياتقان مۇشۇ پەيتتە ئالدى بىلەن ئېلىپ كەلگەن ئوتۇنلاردا گازارما دەرۋازىسىنى كۆيدۈرۈپ ئاچىمىز، ئاندىن گازارما ئىچىگە باستۇرۇپ كىرىپ دۈشمەنلەرنى يوقتىمىز ! يوقاتماي بولمايدۇ ! قېنى قېرىنداشلار، مەن بىلەن ئالغا ! شەپە چىقارماي مېڭىڭلار !

ئولتۇرۇشقانلار شۇ ھامان گۇررىدە ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى ـ دە، ئاتلارنىڭ قېشىغا كېلىپ ئوتۇنلارنىڭ ئارىسىغا تىقىپ قويۇشقان قورال ـ ياراغلىرىنى قوللىرىغا ئېلىشتى. دەل شۇ چاغدا يىراقتىن تاقىراقشىپ بۇ تەرەپكە چېپىپ كېلىۋاتقان

ئاتنىڭ تۇياق ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالدى. ئۇلار ئۆزلىرىنى دالدىغا ئېلىپ بولغۇچە ئارىلىقتا، ئۇ تەرەپتىكى ئايالنىڭ دوقمۇشىدىن بىر ئادەم ئات چاپتۇرۇپ چىقىپ قېلىپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كەتتى. لېكىن، ئۇ ئادەم ئون - ئون بەش قەدەمدەك نېرىغا بېرىپلا ئاتنىڭ بېشىنى بۇراپ، شاقىدە ئارقىسىغا يېنىپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا كەلدى - ده، ئۇلارغا سىنچىلاپ قاراپ مېڭىپ، جامالدىننىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى. جامالدىنمۇ ئۇ ئادەمنى تونۇپ قالدى. ئۇ قاسىم تاشنىڭ خەۋەرچىسى ئىدى.

— جامالدىن، سىزگە بۇيرۇق! — دېدى ئۇ ئاتتىن چۈشمەي تۇرۇپلا، — بىرىنچى، بۈگۈن كېچىدىكى قوزغىلاڭ كېچىكتۈرۈلۈپ، ئەتە ئەتىگەن سائەت ئالتىده باشلاش قارار قىلىندى. ۋاقىپلانسۇن! ئىككىنچى، بۇلۇڭكۆلدىكى بۇ قېتىم بولىدىغان قوزغىلاڭ ۋاقتىنچە ئەمەلدىن قالدۇرۇلسۇن! ئۈچىنچى، سۈباشى تەرەپتىكى دۈشمەنلەرگە يارەمگە كېلىدىغان دۈشمەنلەرنىڭ ئالدىنى توسۇش ئۈچۈن بۇلۇڭكۆلده ئازراق ئادەم قالدۇرۇپ قويۇپ، قالغانلارنىڭ هەممىسىنى جامالدىن دەرھال سۈباشىغا باشلاپ كەلسۇن! بۇيرۇق تامام. دەرھال ئىجرا قىلىنسۇن!

— خوپ!

— جامالدىن «خوپ!» دەپ ئۆزىنىڭ بۇيرۇقىغا بويسۇنىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن گاڭگىراپ قالغان ئۇزاققىچە تۇرۇپ قالدى. بىرھازادىن كېيىن ئۇ، ئەنجانبايلىنىڭ قېشىغا كېلىپ:

— بايا هەممىنى ئاڭلىدىڭىز، — دېدى ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراپ، — بىزنىڭ بۇيرۇقىغا بويسۇنۇش مەجبۇرىيىتىمىز بار. باشقا ئىلاجىمىز يوق. ئەھۋالدىن قارىغاندا، بىزنىڭ سۈباشىنى ئېلىشىمىز تەسكە توختىغۇدەك. باشلىقلار دۈشمەن كۆپ، گازارمىنىڭ جايلاشقان ئورنىمۇ بىزنىڭ هۇجۇم قىلىشىمىزغا ئەپسىز، چىقىم كۆپ بولۇپ كېتىدۇ دەپ ئويلاشقان، قورشاپ

يوقىتىشقا كۈچ يېتىشمەيدۇ دەپ قاراشقان ئوخشايدۇ. بولمىسا، بۇلۇڭكۆلدە بولىدىغان قوزغىلاڭنى ئەمەلدىن قالدۇرمايتتى. بىزنىمۇ ئۇ يەرگە يۆتكىمەيتتى. سىزنىڭچە، بىز قانداق قىلساق بولار؟

— مېنىڭمۇ بۇيرۇقلا بويسۇنۇش مەجبۇرىيىتىم بار.

— بەلەن گەپ بولدى. مۇنداق بولسۇن، سىز تاللاپ يەتتە ـ سەككىز ئادەمنى ئېلىپ قېلىپ، دۇشمەنلەرنىڭ سۇباشى تەرەپكە ھېرىشىغا يول قويماڭ، بۇ ئىشقا سىز مەسئۇل بولىسىز. قېنى ئادەملەرنى ئۆزىڭىز تاللاڭ.

— بولىدۇ. ئابلا موللا، شىغاي، ئىسمائىل، ھە، يەنە سىز، سىز، يەنە ئاۋۇ يىگىت... سىلەر يەتتە ئادەم مەن بىلەن مۇشۇ يەردە قېلىپ ۋەزىپە ئىجرا قىلىسىلەر.

— خوپ!

— شۇنىڭغا دىققەت قىلىڭكى، ئادەملەرنىڭ ھاياتى ھەممىدىن مۇھىم. دۇشمەن كۆپ، ئادەملىرىڭىز ئاز. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ تەرەپتىن سۇباشىغا يارغىلى بولىدىغان چىغىر يوللار كۆپ. دۇشمەنلەرنىڭ قايسى يول بىلەن مېڭىشىنى بىلىۋېلىشىمىز تەس. ۋەزىپە مۇشكۇل، ئەھۋالغا قاراپ ئېھتىيات بىلەن ئىش كۆرۈڭ. خوش، مەن كەتتىم. ئامان بولۇڭ.

— خوش، خۇداغا ئامانەت.

ئەنجانباي ئادەملىرى بىلەن كېڭىشىپ، گازارمىنىڭ دەرۋازىسىنى يىراقراق تۇرۇپ كۆزىتىدىغان، ناۋادا دۇشمەنلەر چىقىپ سۇباشى تەرەپكە قاراپ ماڭىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن سەزدۈرمەي قوغلاپ ماڭىدىغان، تاغ ئارىسىغا كىرگەندە ئايلانما چىغىر يول بىلەن ئۇلارنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ ئەپلىك جايدا تازا ئوبدان ئەدىپىنى بېرىپ ئالدىنى توسىدىغان بولۇپ پۈتۈشتى. مۇشۇنداق قىلمىسا، سۇباشى تەرەپكە يارغىلى بولىدىغان چىغىر يوللار كۆپ بولغانلىقتىن، دۇشمەنلەرنىڭ قايسى يول بىلەن ماڭىدىغانلىقىنى ئۆزلىرىنىڭ

بىلەلمەي قېلىشىدىن ئەنسىرىدى. ھەربىر يولغا سېرىدىن ئادەم قويۇلغان ھالەتتىمۇ يەنىلا ئادەم يېتىشمەيتتى. شۇڭا، بۇ چارە ھەممەيلەنگە بولىدىغاندەك تۇيۇلدى. لېكىن، ئەنجانىدىن ئورنىدىن تۇرمىدى، ھەتتا مىدىرلاپمۇ قويمىدى، بېشىنى تۆتۈپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇپ كەتتى: «ياق، كېچەشكەن ھېلىقى چارە تازا ئىشەنچلىك ئەمەس. بىزنىڭ ئۇلارنىڭ ئالدىغا ئۆتۈۋېلىپ، ئۇلارنى پاراكەندە قىلىۋېتىشىمىزدا گەپ يوق. لېكىنزە، قورال تۈتۈپ تېخىچە بىرەر پايمۇ ئوق چىقىرىپ باقمىغان مۇشۇ ئازغىنە ئادەملەر بىلەن شۇنچە كۆپ قوراللىق دۇشمەننى توسۇپ قېلىشنى ئويلاش خام خىيال. بۇنداق قىلساق ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز ئۆلۈمگە تۈتۈپ بېرىمىز، كۆپ زىيان تارتىمىز. ئۇنداق بولسا ئەمىسە، دۇشمەننى زادى قانداق قىلىپ توسۇپ قالغىلى بولىدۇ؟»

بۇ خىيال ئۇنى خېلى ئۇزاق قىينىدى. ئۇ تازا كاللا قاتۇرۇۋاتقاندا، بىر خىيال تۇيۇقسىز ئۇنىڭ كاللىسىدىن لىپىدە كەچكەندەك بولدى ـ دە، شۇ ھامان كۆڭلى پاللىدە يورۇپ كېتىپ بىرھازا تۇرۇپ قالدى. لېكىن، ئۇنىڭ كۆڭلىنى يورۇتقان بۇ خىيالى دۇشمەنلەرنىڭ ئالدىنى توسماقچى بولغان ئالدىنقى ھېلىقى چاربىدىنمۇ بەكرەك خەتەرلىك، قارامۇلۇق ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇ ئۆزىنى تازا دەكسەپ كۆرۈپ، مۇشۇنداق قىلىشقا رازى بولدى ـ دە، ـــ تاپتىم ! چارە تېپىلدى ! ـــ دېدى ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، ـــ يۇرۇڭلار !

ـــ نەگە بارىمىز؟

ـــ گازارمىغا ھۇجۇم قىلىمىز؟

ـــ ئۇنداق ئورۇنلاشتۇرۇلمىغانغۇ؟

ـــ مانا مەن شۇنداق ئورۇنلاشتۇردۇم !

ـــ ۋاي خۇدايىم.

ـــ ئاران مۇشۇ بىرنەچچە ئادەم بىلەنمۇ؟

ـــ دۇشمەنلەرنى قورالسىزلاندۇرالىساقلا، بىرىمىز يۈزگە

تېتىيمىز !
باشقىلار ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ، ئۇنىڭغا قاراپلا قېلىشتى. لېكىن، ئۇ كۆڭلىدە ئويلىغانلىرىنى ئاغزىدىن چىقارمىدى.

* * *

ئەنجانبايىنىڭ ئادەملىرى ئۇنىڭ دېگىنى بويىچە ئوتۇن تېڭىپ كەلگەن ئارغامچىلارنىڭ ئۇچلىرىنى بىر ـ بىرىگە چاتتى. ئاندىن بۇ چىگىلگەن ئارغامچىلارنى بىر قاتلىۋېتىپ، بىر ئۇچىدىن باشلاپ بىر گەز ئارىلىقتا بىردىن چىگىپ كاللەك قىلىپ، گازارما تېمىنىڭ مۆلچىرىدىكى ئېگىزلىكى بىلەن تەڭ قىلدى. قالغان ئىككى غۇلاچتەك كېلىدىغان يەنە بىر ئۇچىنى كاللەك قىلماي شۇ پېتى قالدۇردى. شۇنىڭغىچە ئەنجانبايمۇ بىر قىل خۇرجۇننىڭ ئىككى كۆزىگە ئاز ـ ئازدىن توپا قاچىلاپ، ئۇنىڭ ئىزمىسىنى ئېتىپ ئۇنى جۇپلەپ تېڭىپ، ئۇنى كۆتۈرۈپ دەڭسەپ باقتى.
ئۇلار گازارمىنىڭ ئارقىسىغا يېتىپ كېلىشكەندە تۇن يېرىملىشىپ قالغان، ئايمۇ چىقىقاندى، بۇ گازارما ئالاھازەل ئوتتۇز ـ قىرىق مودەك كېلىدىغان كەڭرى زېمىننى ئىگىلەپ تۇراتتى. شەھەر سېپىللىرىدەك ئېگىز، ھەيۋەتلىك كۆرۈنىدىغان تاملىرى ئىككى قەۋەتلىك ئىدى. ئاستىنقى قەۋىتى قورام تاش، شېغىللار ئارىلاشتۇرۇلۇپ سېلىنغان بولۇپ، تاملىرىنىڭ ئېگىزلىكى تۆت غۇلاچ، كەڭلىكى ئىككى غۇلاچ كېلەتتى. بۇ تاملارنىڭ ئۈستىدە ئىككى ئادەم بىمالال قاتار يانداشىپ ماڭالايتتى. تامنىڭ ئۈستىنىڭ ئىككى تەرىپى كېسەكلەر بىلەن ئادەم بويى ئېگىزلىكتە ئېگىزلىتىلگەن بولۇپ، ئىككى قەدەمدە بىردىن مىلتىق پاتقۇدەك تۆشۈكلەر ئېچىلغانىدى، تۆت بۇلۇڭدا پەلەمپەيلىك تۆت قوقتىسى بار بالىخانا تام سېلىنغانىدى. تاملارنىڭ ئىچى، تېشى ئوخشاشلا كۇل رەڭ سۇۋالغانلىقتىن،

شۇنداقلا بۇ يەر رەھىمسىز ئەسكەرلەرنىڭ تۇرار جايى بولغانلىقتىن، بۇ گازارما خۇددى يالماۋۇز ئۇۋىسىدەك ۋەھىمىلىك، دەھشەتلىك كۆرۈنەتتى.

گازارمىنىڭ دەرۋازىسى كۈنچىقىش تەرەپتە ئىدى. ئوستىدە گومبەزدەك بايرىقى لەپىلدەپ تۇراتتى. دەرۋازىنىڭ سول تەرىپىدىكى گازارما تېمىغا باشتىن بوي تۇتاشتۇرۇپ سېلىنغان كەڭرى، ئۇزۇنچاق ئېغىل گازارمىنىڭ ئاتخانىسى ئىدى، ئىچىگە بىرەر يۈزدەك ئات سىغاتتى. دەرۋازىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى دەجورنىلار ياتقىغا يانداپ سېلىنغان زال، ئۆيلەر ئەسكەرلەرنىڭ ياتقى، ئاشخانىسى، ئامبىرى قىلىپ ئىشلىتىلەتتى. گازارمىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كەڭرى مەيدان مەشىق سەھنىسى ئىدى. بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئەنجانباي سۇرۇشتۇرۇپ ئۇجۇر - بۇجۇرىغىچە ئوبدان بىلىۋالغانىدى.

ئۇلار يەر بېغىرلاپ ئۆمىلەپ مېڭىپ گازارمىغا يېقىنلاشتى. بىر ئازگالغا كەلگەندە توختاپ ئەتراپقا سىنچىلاپ قاردى. يىراق - يېقىنلاردا ئادەم كۆرۈنمىدى. تازا قۇلاق سېلىپ تىڭشاپ باققاندى، گازارمىنىڭ ئىچىدىن ئادەملەرنىڭ پاراڭلاشقان، يۆتەلگەن، كۈلۈشكەن، غىڭشىپ ناخشا ئېيتقان ياكى ئۇيان - بۇيان مېڭىشقان ھېچقانداق ئاۋاز ئاڭلانمىدى. دېمەك، شۇ تاپتا ئەسكەرلەر تاتلىق ئۇيقۇغا غەرق بولۇپ كېتىشكەنىدى. پەقەت ئاتخانىدىكى ئاتلارنىڭ ئانچە - مۇنچە پۇشقۇرۇشلىرى، سوزۇپ - سوزۇپ كىشنەشلىرى، يەر تاتىلىغان داراق - دۇرۇقلىرى، يىراق - يىراقلاردا ئىتلارنىڭ ئارىلاپ - ئارىلاپ ئەنسىز قاۋاشلىرىلا ئاڭلىنىپ قالاتتى.

ئۇلار شەپە چىقارماي گازارمىنىڭ تېمىنى بويلاپ ئۆمىلەپ مېڭىپ، قوقتىنىڭ يېنىدىن ئايلىنىپ ئۆتۈشكە باشلىدى. دەل شۇ چاغدا قوقتىنىڭ ئىچىدىن بىر ئەسكەر چىقتى - دە، قول چىرىغىنىڭ يورۇقىدا ئەتراپقا سىنچىلاپ قارىغىلى تۇردى. ئېھتىمال بىرەر شەپىنى سېزىپ قالغان بولسا كېرەك، بىر

هازاغمچه ئەتراپنى كۆزىتىپ قاراپ تۇردى. ئەنجانباي چۆچۈپ كېتىپ شۇ ھامان تامنىڭ دالدىسىدا تۇرۇپ، ئۇنى يېنىڭ پىلىموتتا قارىغا ئالدى. لېكىن، ئۇ ئەسكەر يىراقلارغا سەپسېلىپ خېلى ئۇزاق قاراپ تۇردىيۇ، پەسكە قاراپ تامنىڭ يېنىنىمۇ كۆرۈپ بېقىش ئۈنىڭ ئېسىگە كەلمىدى. ناۋادا ئۇ ئەسكەر شۇ تاپتا ئېگىشىپ پەسكە شۇنداقلا قاراپ سالىدىغان بولسىلا، ئايھاي !... ئۇ چاغدا ئۇ مۇشۇنداق يوپيورۇق ئايدىڭ كېچىدە تامغا چاپلىشىپ تۇرغانلارنىڭ ھەممىسىنى ئوچۇقلا كۆرۈۋالغان بولاتتى ـ دە، ئالاقزاده بولۇپ بېشىنى كۆتۈرۈپ بولغۇچە ئارىلىقتا ئەنجانبايىنىڭ تەپكىنى شاقىدە بېسىشى بىلەن تەڭلا ئۆزىنىڭ بېشىنىمۇ يەيتتى. ئوق ئاۋازىنى ئاڭلىغان دۇشمەنلەر قورالىنى قوزغىلاڭنىڭ باشلانغانلىقىنى بىلىپ قېلىپ، ئومۇمىي چوڭ قوزغىلاڭغا تەسىر يېتىشى تۇرغان گەپ ئىدى. ئەنجانبايىنىڭمۇ قورسىقىدا ئويلىغان پىلانلىرى سۇغا چىلىشىپ ئىشنى بۇزۇپ قويياتتى. لېكىن، خۇدايىم ساقلىدى ! ھېلىقى ئەسكەر ئەتراپنى خېلى ئۇزاق كۆزەتكەندىن كېيىن يەنە قوقتىغا كىرىپ كەتتى. شۇنداقلا ئەنجانبايىنىڭ ئادەملىرى ئۇستىدىن خۇددى ئېغىر يۈكنى ئېلىۋەتكەندەك يەڭگىللەپ قېلىپ، پۈش ـ پۈش تىنىشتى. لېكىن، شۇ تاپتا بۇگۈن كېچىدىكى بۇ سۇپسۈزۈك ئاسمان، ئاپئاق ئايدىڭ كېچە، پال ـ پۈل چاقناپ تۇرغان يۇلتۇزلار ئەنجانبايىنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلىپ قويدى: «بۇنداق يورۇقلۇق بىز ئۈچۈن پايدىسىز، دۇشمەنلەر بىزنى ئاسانلا كۆرۈپ قالىدۇ. بۇ تەرەپلىرىنى نېمىشقا بالدۇرراق ئويلاشمىغاندىمەن؟ چاتاق بولدى. بەك دۆت ئىكەنمەن، يارىماس ئىكەنمەن !» لېكىن، ئۇ ئارقىغا يانمىدى. ئادەملىرىنى ئەگەشتۈرۈپ تامنىڭ يېنى بىلەن ئاستا ئۆملەپ مېڭىپ ئاتخانىنىڭ كەينىگە ئۆتتى. ئۇ ھېلىقى ئارغامچىنىڭ چىگمەي قالدۇرۇلغان بوش ئۇچىدا توپا قاچىلانغان خۇرجۇنىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدىن چىڭ باغلىدى، يەنە بىر ئۇچىنى ئاپلا موللاقا

تۇتقۇزدى. ئاندىن خۇرجۇننى كۆتۈرۈپ تازا دەڭسەپ تۇرۇپ كۈچەپلا تامنىڭ ئۈ تەرىپىگە قارىتىپ ئاتقاندى، خۇرجۇن تامدىن ئارتىلىپ ئۇ تەرەپكە ئۆتۈپ كەتتى ـ دە، تۆۋەنكى قەۋەتتىكى تېمىغا پولوككىدە چۈشكەنلىكى ئاڭلاندى. شۇھامان قورقۇنچىدىن ھېلىقى ئەسكەر يەنە چىقتى، ئۇ ئاتخانا تەرەپكە بىرەدەم قاراپ تۇرۇپ يەنە كىرىپ كەتتى، ئەنجانباي گازارمىنىڭ ئىچىگە بىرەدەم قۇلاق سېلىپ تىڭشاپ باقتى. لېكىن، گازارمىنىڭ ئىچىدىن ھېچقانداق شەپە ـ ئاۋاز ئاڭلانمىدى. ئۇ شۇندىلا ئارغامچىنى پەسكە قارىتىپ تارتىشقا باشلىدى. خۇرجۇن ئۈستىگە كۆتۈرۈلۈپ، تامنىڭ گىرۋىكىگە تاقىشىپ ئارغامچىنىڭ ئېغىرلاشقانلىقى بىلىنگەندە، ئارغامچىنى قويۇپ بەردى. خۇرجۇن ئۆز ئېغىرلىقى بىلەن پەسلەپ تۆۋەنكى قەۋەتتىكى تېمىغا چۈشۈپ ئارغامچا بوشىغاندا، يەنە ئارغامچىنى پەسكە تارتتى. ئۇ شۇ ھالدا ئاشۇنداق خۇرجۇننى ئۈستىگە تارتىپ، يەنە چۈشۈرۈپ، يەنە تارتىپ، خۇددى ياغاچ ھەربىدىگەندەك قىل ئارغامچا بىلەن تامنى غىرداپ كېسىشكە باشلىدى. ئۇ تامنى ئاشۇنداق بىرەدەم غىردىغاندىن كېيىن توختاپ، ئارغامچىنى تازا كۈچەپ تارتىپ باققاندى، خۇرجۇن غىردالغان ئويۇقىغا كەپلىشىپ قېلىپ بۇ تەرەپكە ئۆتەلمىدى، ئەنجانباي شۇندىلا خاتىرجەم بولۇپ، يېنىك پىلىموتنى دۇمبىسىگە تاڭدى ـ دە، يېنىدىكىلەرگە پىچىرلىدى:

ـــ مەن شەرەتلىگەن ھامان ئۈستىگە چىقىڭلار!

ئۇ شۇنداق دەپلا ئارغامچىغا يامىشىپ بىرەدەمدىلا گازارما تېمىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ بولدى. ئاندىن سىيرىلىپ تۆۋەنكى قەۋەتكە چۈشتى. يېنىك پىلىموتنى تامنىڭ يېنىغا يانتۇ يۆلەپ قويۇپ ئاستا مېڭىپ بېرىپ بۇلۇڭدىكى قوقتىغا يېقىنلاشتى. ئۇنىڭ ئىچىدىكى ھېلىقى ئەسكەر يەنىلا قوقتىنىڭ تۆشۈكىدىن سىرتقا قاراپ ئەتراپنى كۆزىتىۋاتاتتى. ئەنجانباي قوقتىنىڭ ئىچىگە غىپپىدە كىردى ـ دە، ئۇ ئەسكەرنىڭ گېلىدىن غىققىدە بوغۇپ تۇرۇپ ئۇنى يەرگە باستى، ئۇ ئاۋازمۇ چىقىرالماي بىرەدەم

تىركاڭشىپ جان بەردى. ئەنجانباي قوقتىدىن يېنىپ چىقتى ـ ده، شەپە چىقارماي ئاستا مېڭىپ بېرىپ، ئۇ بۇلۇڭدىكى قوقتىنىڭ ئىچىنى ماردى. بۇ يەردىكى ئەسكەر تامغا يۆلىنىپ تاتلىق ئۇيقۇغا كەتكەنىدى. ئەنجانباي بېلىگە باغلۇۋالغان ئىنچىكە ئارغامچىنى يېشىپ ئۇنىڭ بوينىنى چىڭ بوغقانىدى، ئۇمۇ غىڭ قىلالماي خارت ـ خۇرت خارتىلداپ ئۆلدى.

ئەمدى دەرۋازا تەرەپتىكى ئىككى قوقتىلا قالغانىدى. لېكىن، ئەنجانبايىنىڭ قىياس قىلىشىچە، شۇ تاپتا قوقتىدىكى پوستلارنىڭ نۆۋەت ئالمىشىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالغانىدى. ئۇلار چېقىپ بولغۇچە ئۇ ئۆز ئادەملىرىنى پۇختا يوشۇرۇۋالمىسا، ئۇلارنىڭ كۆزىگە چېلىقىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيتتى. شۇڭا، ئۇ ھازىرچە ئۇ ئىككى قوقتىدىكى ئەسكەرلەر بىلەن كارى بولمىدى. كېلىپلا پەستە ساقلاپ تۇرغان ئادەملىرىنى ئۇستىگە چىقىشقا ئىشارەت قىلدى. ئۇلار شۇ ھامان ئارغامچىنىڭ كاللىكىنى تۇتۇپ يامىشىپ بىردەمدىلا بىر ـ بىرلەپ ئۇستىگە چىقىپ بولدى ـ ده، دەرھال قوقتىنىڭ يېنىدىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ، تامدىن سىيرىلىپلا ئاتخانىنىڭ ئۆگزىسىگە چۈشتى، ئاندىن ئۇ ئۆگزىدىن ئارغامچا بىلەن يەرگە چۈشتى. شۇ تاپتا پۈتكۈل ئالەم ـ جاھان تىپتىنچ، قورقۇنچلۇق جىمجىتلىققا چۆككەنىدى. يەقەت يىراقلاردىلا توخۇلارنىڭ سوزۇپ چىللاشلىرى ئانچە ـ مۇنچە ئاڭلىنىپ قالاتتى.

ئاتخانىنىڭ ئىشىكىگە قۇلۇپ سېلىنغانىدى. ئۇلار تۆمۈرچىنىڭ قىسقۇچى بىلەن قاغىتۇمشۇقىنى تولغاپ سۇندۇرۇپ ئىشكىنى ئاچتى ـ ده، ئاتلارنىڭ ھەممىسىنى بوشىتۋەتتى. ئاندىن پالاق ـ پۇلۇق، تاراق ـ تۇرۇق قىلىپ ئاتلارنى ئۈركۈتۈپ تالاغا ھەيدىدى. قورقۇپ كەتكەن ئاتلار سەكرىشىپ، چىچاڭشىپ، قىستا ـ قىستاڭ بولۇشقان ھالدا گازارمىنىڭ ھويلىسىغا چىقىشتى ـ ده، ئەنسىز ئۈزۈپ ـ ئۈزۈپ كىشنەشىپ، تەرەپ ـ تەرەپلەرگە گۇلدۇرلىشىپ قالايمىقان چېپىشقا باشلىدى.

ئەنجانباينىڭ ئادەملىرىمۇ ئاتالارنىڭ ئارقىسىدىن چىقىپلا تام ياقىلاپ بېرىپ ئەسكەرلەرنىڭ ياتقىنىڭ يېنىدا ئۆزلىرىنى دالدىغا ئېلىشقا ئاران ئۈلگۈردى. ئاتالارنىڭ قورقۇنچلۇق كىشنەشلىرى، تاراق ـ تۇرۇق، گۈلدۈر ـ گۈپلىرىدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتكەن ئەسكەرلەر شۇ ھامان ھاڭ ـ تاڭ بولۇشۇپ يېرىم يالىڭاچ، ئىشتانچاق، يالاڭ ئاياغ ھالدا ياتاقلىرىدىن چىقىپ، گاڭگىراپ ئاتلىرىنىڭ قېشىغا چېپىشتى. دەل شۇ چاغدا ئەنجانباي ئادەملىرىگە شەرەتلەپ، كىم كىملەرنىڭ قايسى ياتاقتا كىرىپ ئەسكەرلەرنىڭ قوراللىرىنى يىغىپ ساقلاپ تۇرۇشىنى، ناۋادا ئەسكەرلەر ياتاقلىرىغا قېچىپ كىرىۋالغۇدەك بولسا، ئۇلارنى شۇ ھامان ئۇجۇقتۇرۇۋېتىشنى، ئابلا موللاق بىلەن شىغاينىڭ دەرۋازا باقىدىغان ئەسكەرلەر بىلەن دەرۋازىنىڭ ئىككى يېنىدىكى ئىككى قوقىتىدا تۇرۇۋاتقان ئەسكەرلەرنى ئۇجۇقتۇرۇۋېتىشنى تاپىلىدى.

ئەسكەرلەر گاڭگىرىغان ھالدا ئالمان ـ تالمان ئۆز ئاتلىرىنى تېپىپ باغلاپ قويۇش ئۈچۈن ئاتخانىغا يېتىلەپ كىرىپ كېتىشتى. دەل مۇشۇ پەيتىنى كۈتۈپ تۇرغان ئەنجانبايىنىڭ ئادەملىرى ئۇنىڭ ئىشارىتى بىلەن ھەر كىم ئۆزلىرىگە كۆرسىتىپ بېرىلگەن ئۆيلەرگە ئۆملەپ كىرىپ يوشۇرۇنۇشتى. ئەنجانبايمۇ بىر ئادەمى بىلەن بىللە بايا ئەسكەرلەر ھەممىدىن كۆپ چىققان ئوتتۇرىدىكى زالغا كىرىۋالدى. بۇ زالدا پاخال ئۇستىگە سېلىنغان ئون ـ ئون بەش كىشىلىك ئورۇن ـ كۆرپىلەر قالايمىقان چېچىلىپ تۇراتتى. ئۇدۇلدىكى تامغا مىلتىق، ئاپتومات، قىلىچ، يەنە تېخى بىر پىلىموت قاتارلىق قوراللار يۆلەپ قويۇلغانىدى. ئەنجانباي ئۇدۇلدىكى دېرىزىنىڭ تەكچىسىگە يېنىك پىلىموتنى توختىتىپ، ئۇنىڭ ئۇچىنى گازارمىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مەيدانغا توغرىلاپ، تەپكىنى شۇنداق باسسا تاتاتلاپ ئوق چىققۇدەكلا قىلىپ تەييارلاندى.

ـــ ئىسمائىل، ـــ دېدى ئۇ يېنىدىكى ئادىمىگە قاراپ، ـــ

هېلى بىز دۇشمەنلەرنى ئوققا تۇتقىلى تۇرغاندا، سەن ئۇلارنىڭ قاچقان، يوشۇرۇنۇۋالغان جايلىرىنى ئېنىق كۆرۈۋالغىن. ئۇقتۇڭمۇ؟

— ئۇقتۇم.

شۇ ئاردىدا ئاتلىرىنى باغلاپ بولغان ئەسكەرلەر ئاتخاندىن چىقىشقا باشلىغاندى، تاپانچا تۇتقان ئىككى ئوفىتسېر ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇپ قاتار قىلىپ ھەممىسىنى تىك تۇرغۇزدى ـ دە، ئوفىتسېرلاردىن بىرى ئۇلارغا قاراپ چىرقىراق ئاۋازدا ۋارقىراپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— تېخى ئاخشاملا ئاڭلىغان خەۋەردە، پېقىندا مۇشۇ ئەتراپقا بىرمۇنچە ئوغرى، بۇلاڭچى، دۇئانە، ماكانسىزلار توپلىنىپتۇمىش، ئۇلار قوزغىلاڭ قىلماقچىمىش ! مانا بۇگۈن ئىشىك بۇزۇلۇپ، ئاتلار قويۇۋېتىلىپتۇ ! بۇ جەزمەن ئاشۇ ئوغرىلارنىڭ بىزنى پاراكەندە قىلىپ قورقۇتۇش ئۈچۈن قىلغان قەستەن بۇزغۇنچىلىقى ! ئۇلار كۈندۈزى كۆز بويىپ گازارمىغا كىرىپ يوشۇرۇنۇۋالغان، ئۇلار قېچىپ كېتىشكە تېخى ئۈلگۈرەلمىدى. ئۇلار ھازىر چوقۇم يوشۇرۇنۇپ تۇرۇۋاتىدۇ. شۇڭا، سىلەرگە بۇيرۇق ! دەرھال قورالسىزلارنى ئېلىپ چىقىپ، ئۇ ئوغرىلارنى ئىزدەڭلار ! تاپقان ھامان يوقىتىڭلار !

بايا ئەنجانبايىنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلغان سۈتىتەك ئايدىڭ كېچە مانا ئەمدى ئۇنىڭغا تازا ئوبدان ئەسقاتمىدىغان بولدى. شۇ تاپتا ئۇ ئاق ـ قارا، ئېگىز ـ پەسنىڭ ھەممىسىنى ئوچۇق كۆرەلەيتتى. شۇڭا، ئۇ، دۇشمەن ئوفىتسېرى: « ... يوقىتىڭلار !» دېيىشىگىلا، خۇددى ئۆزىگە بېرىلگەن بۇيرۇقتەك شۇ ھامان ئۇلارنى يېنىك پىلىموت بىلەن تاتاتلىتىپ قىرىشقا باشلىدى. كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە بولغان مۇشۇ ئازغىنە ۋاقىت ئىچىدە يۈز بەرگەن بۇ تۇيۇقسىز زەربە دۇشمەنلەرنى قاتتىق ئالاقزادە قىلىۋەتتى، بۇ دەھشەتلىك قىرغىندا قېچىشقا ئۇرۇنغانلىرى ئۈدۈللۇق ئوق يەۋەردى. يەنە بەزىلىرى ھاڭۋېقىپ قېلىپ،

قىچىشقىمۇ، ھەتتا «ۋاي!» دېيىشكىمۇ ئولگۈرەلمەي ئۆز جايىدىلا يەر چىشلىدى.

دەرۋازىنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى قوقتىدىن بىر ئەسكەر پىشىنى شۇنداق چىقىرىشىغىلا شىغاي ئۇنى بىر پاي ئوق بىلەنلا تىنىق موللاق چۈشۈرۈۋەتتى. ئەمدى پەقەت دەرۋازىنىڭ بۇ تەرىپىدىكى قوقتىدا تۇرۇۋاتقان ئەسكەر بىلەن، دەرۋازىنى ساقلايدىغانلار تۇرىدىغان ئۆيدىكى ئەسكەرلەرلا قالغانىدى. ئەنجانباي زالدىن چىقماي تۇرۇپلا پىلىموتنىڭ ئوچىنى ھېلىقى ئۆينىڭ دېرىزىسىگە قاراتتى ـ دە، ئۇ ئۆينى بىر دەم ئوقما تۇتتى. ئۇ ئۆيدىن ھېچقانداق سادا چىقمىدى. ئەنجانباي ئۇ ئۆيگە قاراپ توۋلىدى:

ـــ ياخشىلىقچە تەسلىم بولۇش! بولمىسا گرانىتا پارتلاپ ئۆلۈشسەن! تېز بولۇش!

دەرۋازىنىڭ بۇ تەرىپىدىكى قوقتىدا تۇرۇۋاتقان ئەسكەرنىڭ قوقتىنىڭ ئىچىدە تۇرۇپ توۋلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى:

ـــ مەن تەسلىم! ـــ مەن تەسلىم! ـــ مەن تەسلىم!...

ئۇ شۇنداق دەپ توۋلىغاچ مىلتىقىنى يەرگە تاشلىدى. ئاندىن ئىككى قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، لاغ ـ لاغ تىترىگەن ھالدا پەسكە چۈشتى. ھېلىقى ئۆيدىنمۇ ئىككى ئەسكەر قوللىرىنى كۆتۈرۈشۈپ چىقىشتى. شۇندىلا ئەنجانباي زالدىن چىقىپ پىلىموتنىڭ ئوچىنى ئۇلارغا قاراتقان ھالدا ئۇلارنىڭ ئالدىغا كەلدى. باشقىلارمۇ يوشۇرۇنغان ئۆيلەردىن چىقىشتى. ئۇلار ئۇ ئوچ ئەسكەرنىڭ قوراللىرىنى ئېلىۋېلىپ ئۆزلىرىنى بىر ئۆيگە سولاپ قويدى. گازارمىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مەيداندا ئوفتسېر، ئەسكەرلەرنىڭ يىگىرمە تۆت جەستى ئوڭتەي ـ توڭتەي ياتاتتى. ئەتراپىنى قاپلىغان قانىنىڭ سېسىق پۇرىقى كۆڭۈلنى ئېلىشتۇراتتى. بۇ چاغدا كۈنچىقىش تەرەپ ئاقىرىپ سۈزۈلۈشكە باشلىغانىدى.

بۇ «تاغ ئىنقىلابى»دىكى 1945 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 15 ـ

كۈنى (سەيشەنبە، رامزاننىڭ 6 ـ كۈنى) جەنۇبتا باشلانغان قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ تۇنجى تاڭ سەھىرى ئىدى.

شۇ ئارىدا دەرۋازا ئالدىدىكى يولدا ئاتلارنىڭ تاقىراقشىپ بۇ تەرەپكە چېپىپ كېلىۋاتقانلىقى ئاڭلىنىپ قالدى. ھاي ـ ھۇي دېگۈچە ئۇ ئاتلار دەرۋازا ئالدىدا توختىدى ـ دە، بىرى دەرۋازىنى بار كۈچى بىلەن تاڭلدىتىپ ئۇرۇشقا باشلىدى:

ـــ بىز ساقچى، ئىشىكنى ئېچىڭلار! بۇ يېرىم كېچىدە سىلەردە زادى قانداق ئىش يۈز بەردى؟ شۇنى بىلمەكچىمىز! بىز سىلەرگە ياردەم قىلىمىز! ئىشىكنى ئېچىڭلار!

ـــ ياق! ـــ دېدى ئەنجانباي تەمكىنلىك بىلەن، ـــ ئىشىكنى ئاچالمايمىز. بىز ھازىر مەشىق قىلىۋاتىمىز.

ـــ ئۇنداق بولسا لىيۇ زەنجاڭ ئۆزى چىقىپ بىزگە جاۋاب قىلسۇن!

ـــ ماقۇل، سەل ساقلاپ تۇرۇڭلار!

ئەنجانبايىنىڭ يەنە ئاچچىقى كەلدى. قاپىقىنى تۇرۇپ تۇرۇپ يېنىك پىلىموتىنى ئوقلاپ مەيدىسىگە تاقىدى.

ـــ ھە، مانا زەنجاڭ كەلدى!

ئۇنىڭ ئىشارىتى بىلەن ئىككى ئادەم دەرۋازىنىڭ ئىككى قانىتىنى تەڭلا ئېچىۋەتتى. دەرۋازا ئالدىدا گازارمىنىڭ ئىچىگە كۆز تىكىپ، قىلىچلىرىنى يالىڭاچلاپ تۇرغان يىگىرمە نەچچە ئاتلىق ساقچى ئۆزلىرىگە پىلىموتنى بەتلەپ تۇرغان ئەنجانبايىنى كۆرۈپلا چۆچۈپ كېتىپ خۇددى شۇ تاپىنىڭ ئۆزىدىلا جاھاندىكى ھەممە ئىنسانىنى چاناپ تاشلىغۇدەك ھەيۋىسى بىلەن قىلىچلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈشتى. لېكىن، بېسىپ كىرىشكە جۈرئەت قىلالماي جايلىرىدا قېتىپ تۇرۇپلا قېلىشتى.

ـــ مانا، مەن زەنجاڭ بولىمەن، ـــ دېدى ئەنجانباي پىلىموتنى ئۇلارغا تەڭلەپ تۇرۇپ، ـــ سىلەرگە رەھمەت! مەن بېرىپ بولغۇچە ئۆزۈڭلار مېنى ئىزدەپ كەپسىلەر، مانا مېنىڭ جاۋابىم مۇشۇ!

— ئۇ شۇنداق دەپلا پىلىموتنى تاتالىتىپ-سايرىتىپ، ساقچىلارنىڭ ئوستىگە ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىدى. ئۇلارنىڭ ئالدىدىكىلىرى ئوق يەپ يىقىلدى، كەينىدىكىلىرى ئالدى-ئارقىسىغا قارىماي بەدەر قاچتى ! ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇشىمىز بولمايتتى. بولمىسا، سۇباشىغا قېچىپ بېرىپ ئۇ يەردىكى دۇشمەنلەرگە قوشۇلۇۋالاتتى. ئەنجانباي بۇ يەردىكى ئىشلارنى يىغىشتۇرۇشقا ئابلا موللاق بىلەن يەنە ئىككى ئادەمنى قالدۇرۇپ قويۇپ ئۆزى قالغانلارنى ئەگەشتۇرۇپ قاچقان ساقچىلارنى قوغلاپ ماڭدى. مېڭىش ۋاقتىدا ئۆزلىرى كىلۇچە دەرۋازىنى ئاچماسلىقنى تاپىلىدى. ئۇلار دەڭگە بېرىپ ئاتلىرىنى ئېلىپ چىقىپ بولغۇچە، ساقچىلار خېلى يىراقتىكى يولنىڭ ئايلانما دوقمىغا جايلاشقان ساقچى گازارمىسىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ يىراقلاپ كەتكەنىدى. ئۇلارنى كۆرەلمىسىمۇ، لېكىن ئات تۇياقلىرىنىڭ تاقىراقلىغان ئاۋازىنى ئاڭلاشقا بولاتتى.

ئۇلارنى بىرھازا قوغلىغاندىن كېيىن كۇن چىقتى. يىراقتىن ئۇلار قارا ـ قۇرا بولۇپ كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ئۇلار ئۆزلىرىنى قوغلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ قالدى بولغاي، تېخىمۇ تېز قېچىشقا باشلىدى. ئەنجانباي ئۆز ئادەملىرى بىلەن بىللە شۇنچە تېز قوغلاپ ماڭغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارغا يېتىشەلمىدى. كۇن چۈش بولغاندا ساقچىلار سۇباشىغا بېرىۋالدى. لېكىن، ئۇلار سۇباشى ھەربىي گازارمىسى بىلەن ساقچى گازارمىسىنىڭمۇ قولدىن كەتكەنلىكىنى بىلىپ تويلۇبۇلۇڭ ئارقىلىق چېچەكتى داۋۇنىدىن ئېشىپ قىزىلتاغقا چۈشۈپ كېتىش ئۈچۈن تۆۋەنكى جىلغىنىڭ ئىچى بىلەن پەسكە قاراپ قاچتى. ئەنجانباي ئۇلارنى يەنە داۋاملىق قوغلىماقچىدى، لېكىن بۇلۇڭكۆلدىن ئەنسىرەپ توختاپ قالدى. ناۋادا باشقا تەرەپتىن باشقا دۇشمەنلەر كېلىپ قېلىپ گازارمىغا ھۇجۇم قىلىدىغان بولسا ئۇ ھالدا ئۇ يەردە قالغان ئۇچ ئادەم ھەرقانچە قارشىلىق قىلغان بىلەنمۇ يەنىلا تەڭ كېلەلمەي گازارما قولدىن كېتەتتى. ئەنجانباي بىرھازا

ئويلانغاندىن كېيىن، شىغاينىڭ دەرھال سۇباشىغا بېرىشىنى، ئۇ يەردە جامالىدىننى تېپىپ، ئۇنىڭغا بۇلۇڭكۆلدە بولغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى تولۇق دوكلات قىلىشىنى تاپىلىدى. ئۆزى باشقىلار بىلەن بىللە بۇلۇڭكۆلگە يېنىپ كەلدى.

ئەتىسى پېشىن ۋاقتىدا جامالىدىن ئوتتۇز ـ قىرىقتەك ئادەمنى باشلاپ بۇلۇڭكۆلگە كەلدى. ئۇ ئەنجانبايىنى قاسىم تاش بىلەن كۆرۈشتۇرۇش ئۈچۈن بىر ئۆيگە باشلاپ كىردى. قىزىل چەكمەن تونلۇق، قىزىل دوپپىلىق، سالاپەتلىك بىر ئادەم يېزىۋاتقان خېتىنى توختىتىپ قويۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇنىڭ بىلەن سالامىلىشىپلا قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى ـ دە، ئۇلارنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى:

ـــ مەن قاسىم تاش بولىمەن، ـــ دېدى ئۇ ئەنجانبايغا قاراپ تۇرۇپ، ـــ سىزنىڭ نامىشەرىپىڭىزنى خېلى بالدۇرلا ئاڭلىغانىدىم، كۆرۈشۈشكە پۇرسەت بولمىدى، مانا بۈگۈن خۇدايىم بىزنى بىردەم مۇڭداشقىلى نېسىپ قىپتۇ. بۇنىڭغىمۇ شۈكۈر. ئاڭلىسام، سىز ئۆتكەن قېتىم تۆت دۇشمەننى يوقىتىپ ئون تۆگە قورال ـ ياراغنى غەنىيمەت ئاپىسىز، بۇ قورال ـ ياراغلار بۇ قېتىم بىزگە تولىمۇ ئەسقاتتى. بۇ قېتىمىمۇ بۇلۇڭكۆلدىكى دۇشمەنلەرنى يوقىتىپ بىزنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشتىكى سەۋەنلىكىمىزنىڭ زىيانلىرىنى ناھايىتى ئوبدان تولدۇرۇپسىز. قەتئىي ئىرادە، پىشقان پەم ـ پاراسەت بولمىسا، ھېچقانداق ھەربىي تەلىم ـ تەربىيە كۆرمىگەن بۇ ئازغىنە ئادەم بىلەن مۇشۇنداق چوڭ ئىشلارنىڭ ھۆددىسىدىن چىققىلى بولمايدۇ. سىزگە رەھمەت، ھەممىمىز سىزنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىڭىزگە، باتۇرلۇقىڭىزغا قايىل بولدۇق. بىز سىزگە يەنە بىر ۋەزىپە تاپشۇرماقچى بولۇۋاتىمىز، قېنى نېمە دەيسىزكىن؟

ئەنجانبايى شاققىدە ئورنىدىن تۇردى:

ـــ ھەرقانداق ۋەزىپىگە مەن تەييار!

ـــ ئولتۇرۇڭ، ئولتۇرۇڭ، ئولتۇرۇپ ئالدىرىمايلا

مەسلىھەتلىشەيلى. مۇنداق ئىش بىر ئەسىدىن باشلاپ قوشۇنمىزنى تەرتىپكە سالماقچىمىز، مۇلچەرىمىزچە، بۇنىڭغا بىر ھەپتىدەك ۋاقىت كېتىدۇ. ئاندىن ئويتاغ، ئويتاغ ئاغىزى، ئوپال، بوراختاي، تاشمىلىق، توققۇزاق تەرەپلەرگە يۇرۇش قىلماقچىمىز. سىزنىڭ ۋەزىپىڭىز بىز بۇ يەردە قوشۇننى تەرتىپكە سېلىۋاتقان ئارىلىقتا سىز ئاشۇ جايلارغا بېرىپ قوشۇنىمىز ئۈچۈن ئادەم توپلاش. كىشىلەر بىلەن مۇڭدىشىڭ، سىردىشىڭ، مەقسىتىمىزنىڭ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنى يوقىتىپ، خەلقنى ئازادلىققا، باراۋەرلىككە ئېرىشتۇرۇش ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈڭ، ئۇلارنى بىزگە مايىل قىلىڭ. بىز تېخىمۇ كۆپ ئادەمنىڭ قوللىشىغا موھتاج. ھەربىرىڭىز مەخپىي بولسۇن، ئايغاقچىلاردىن ئاگاھ بولۇڭ، ئۇلار ھەربىرىڭىزنى سېزىپ قالمىسۇن. ئوقۇمۇشلۇقلاردىن يېنىڭىزغا كۆپرەك توپلاشقا تىرىشىڭ. بۇ ئورۇنلاشتۇرۇشقا قېنى سىز نېمە دەيسىزكىن؟

ــ قاچان ماڭمەن؟

ــ قانچە بالدۇر بولسا شۇنچە ياخشى. تاپانچا ئېلىۋېلىشنى ئۇنتۇپ قالماڭ. بۇنىڭدىن كېيىن يەنە ئۇنداق قارامىلىق قىلماڭ.

ــ ئىلاجى بولمىغاندا...

ــ توغرا دەيسىز، بەزىدە ئىلاجى بولمىغاندا ئاشۇنداق قىلمايمۇ بولمايدۇ، لېكىن ئىمكانىيار قارامىلىقتىن ساقلىنىش كېرەك. مەن تېخى سىزنىڭ دۇتار، راۋابنى كېلىشتۇرۇپ چالىدىغانلىقىڭىزنى، ناخشا ـ قوشاقلا ئۇستا ئىكەنلىكىڭىزنىمۇ ئاڭلىدىم. شۇ تاپتا بەكمۇ ئاڭلىغۇم كېلىۋاتىدۇ. شۇغىنىسى پۇرسەت يوق...

قاسىم تاش ئۇلارنى ئىشىكنىڭ ئالدىغچە ئۇزىتىپ چىقتى. ئۇلار ئىشىكتىن سەل يىراقلىغاندا ئەنجانىاي پىسكۈكىدە كۇلۇپ سېلىپ، جامالىدىننىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە تىكىلدى:

ــ تېخى ئۇچ كۈن ئىلگىرىلا سىز ماڭا قاسىم تاش، دەپ

كۆرسەتكەن ھېلىقى ئادەم بايا بىز بىلەن كۆرۈشكەن قاسىم تاشىناق تۇرقى بىر - بىرىگە تازا ئوخشىمايدىكەن. يۈز - كۆزلىرى، بۇرۇن - قاشلىرىغۇ ئوخشايدىكەن. لېكىن، رەڭگىرويى، ساقلى...

جامالدىن قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى:

— ھېلىقى كۈنى كۆرگەن بومبۇر ساقاللىق ئادەم بىلەن بايا كۆرگەن ئادەمنى سېلىشتۇرۇۋاتامسىز؟ ۋاي - ۋۇي، سىزنىڭ، سىزگە دەپ قويۇشنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن ئەمەسمۇ. ئۇ دېگەن يالغان ساقال، يالغان. ئۇ ئادەم ئۆزىنىڭ كوسا ئېچىكىگە ئاشۇنداق بومبۇر ساقالنى چاپلۇۋېلىپ بىر يىل كىشىلەرنىڭ پادىسىنى باقتى، ئۆزىنىڭ ئىنقىلابچى ئىكەنلىكىنى پەقەتلا چاندۇرمىدى. قالتىس پەمى بار ئادەم.

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئون توققۇزىنچى باب

ئوغۇل بالا جەڭگە يارالغان

ئەنجانباي ئوپالغا بېرىش ئۈچۈن ئۆزى يالغۇز يولغا چىقتى. ئۇ ئاقتاش تاغلىرى ئارىسىدىكى جىلغىغا يېتىپ كەلگەندە، ئات ھېرىپ قالغاندەك مېڭىشى ئاستىلاپ، ئاغزىدىن ئاپئاق شۆلگەيلىرىنى ئېقىتىپ ھاسىراشقا باشلىدى. ئۇ شۇندىلا بۇ ئاتنىڭ تۇنۇگۈندىن بېرى بىر نەرسە يېمىگەنلىكىنى ئېسىگە ئالدى ـ دە، توختاپ ئاتتىن چۈشتى. يېتىلەپ ئاپىرىپ جىلغا ئىچىدىكى ئوتلاقتا قويۇپ بەردى. ئۆزىنىڭمۇ ئۇزۇن يول يۈرگەنلىكىدىن بەل، پۇتلىرى سىرقىراپ قالغانىدى. شۇڭا، ئات قورسىقىنى تويغۇزۇپ بولغۇچە ئارىلىقتا بىرئاز ئارام ئېلىۋېلىش ئۈچۈن كىگىز ئورنىدەك كېلىدىغان تۇز، داق يەردە چەكمەن چاپىنىنى بېشىغا قويدى ـ دە، پۈت ـ قوللىرىنى ئۇزۇن سۇنۇپ سوزۇلۇپ ياتتى. دەل شۇ چاغدا خۇددى يەرنىڭ تېگىدىن چىققاندەك، ئاتلارنىڭ گۈلدۈرلەپ چېپىشقان تۇياق ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالدى. ئەنجانباي چۆچۈپلا بېشىنى كۆتۈرۈپ تىڭشاپ باققاندى. ھېلىقى ئاۋاز ئاڭلانمىدى. ئۇ يېتىپ تۇرۇپ قۇلىقىنى يەرگە يېقىپ يەنە تىڭشاپ باقتى. ئۇ ئاۋاز يەنە خۇددى يېنىدىلا بىرەر يۈز ئات مۇشۇ تەرەپكە چېپىشىپ كېلىۋاتقاندەك گۈلدۈرلەپ ئاڭلىنىشقا باشلىدى. لېكىن، ئۇ بۇ ئاۋازلارنىڭ قايسى تەرەپتىن كېلىۋاتقانلىقىنى تازا ئاڭقىرالمىدى. ئېگىز بىر تاغنىڭ چوققىسىغا چىقىپ، يىراقلارغا كۆز تىكىپ ـ سىنچىلاپ قارىغانىدى، كۈنپېتىش تەرەپتىكى تاغلار ئارىسىدىن خۇددى قۇيۇندەك كۆتۈرۈلۈۋاتقان چاڭ ـ توزانلار كۆرۈندى. بىردەمدىن

كېيىن ھېلىقى چاڭ ـ توزانلار ئارىسىدا بۇ تەرەپكە قاراپ چېپىپ كېلىۋاتقان بىرمۇنچە ئاتلىقلارنىڭ قارىسى چالا ـ بۇلا كۆرۈنۈشكە باشلىدى. «تۇۋا ! بۇ قانداق بولغىنى؟ تاغ ئارىسىدىكى بۇ تارچۇقلاردا ياكى ئوغلاق تارتىشىش ئويۇنى ئويناۋاتامدۇ؟ ۋۇي، ئۇلار تېخى مۇشۇ تەرەپكە كېلىۋاتىدۇغۇ؟ شۇنچە كۆپ يولۇچى...» ئۇ شۇ خىيال بىلەن ئۇلار تەرەپكە تىكىلىپ قاراۋاتقاندا، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن خېلى بەك يىراقلىقتا يەنە شۇنداق چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈلۈپ، بىرمۇنچە ئاتلىقلارنىڭمۇ يەنە مۇشۇ تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتقانلىقى ئۈچۈن كۆرۈنۈپ قالدى. بىرئازدىن كېيىن ئالدىدىكىلەر ئەنجانباي تۇرغان تاغقا يېقىنلىشىپ كەلدى. ئۇ شۇندىلا ئاتلىقلارنىڭ كىيىم ـ كېچەكلىرىنى غىل ـ پال پەرق قىلالىدى ـ دە، چۆچۈپ كەتتى، گومىنداڭ ئەسكەرلىرى !

دەل شۇ چاغدا ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىكىلەر يېقىنلىشىپ كېلىپ، ئۇلارغا قارىتىپ ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىدى. ئەسكەرلەرمۇ ئارقىسىغا قارىتىپ ئوق ئاتقاچ قېچىپ كېلىۋەردى. «پاھ ـ پاھ، بەلەن بوپتۇ. ئۇلارمۇ جىم ياتماپتۇ ! دۇشمەنلەرنى قىسماققا ئېلىش دېگەن دەل مۇشۇ. ئوبدان پۇرسەت !» ئۇ شۇ خىيال بىلەن تاغدىن چۈشتى. ئېتىنى يېتىلەپ تاغنىڭ ئارقىسىغا ئاپىرىپ بىر تاشقا باغلاپ قويدى ـ دە، ئاتنىڭ ئوستىدىكى خۇرجۇنتى ئۆشنىسىگە ئارتىپلا، ئۇلار ئۆتىدىغان جىلغا بويىدىكى تار چىغىر يولغا تۈتىشىدىغان دوقمۇشىدىكى تاغنىڭ ئوستىگە چىقىۋالدى. ئۇنىڭغىچە دۇشمەنلەرمۇ ئەنجانباي تۇرغان تاغنىڭ دوقمۇسىغىلا كېلىپ قالغانىدى. «ۋاي ئىسسىت ! شۇ تاپتا پىلىموت بولغان بولسىدى. بۇ ئەبلەخلەرنى تازا قىرىپ خۇماردىن چىقىۋالاتتىم ! ئەپسۇس...»

لېكىن، ئۇ ئەپسۇسلىنىپ ئولتۇرۇپ قالمىدى. خۇرجۇندىن ئىككى گرانات‌نى چىقىرىپ، پىلتىسىنى تارتىپلا ئارقا ـ ئارقىدىن ئۇلارنىڭ ئالدىغا تاشلىدى. گرانات‌نىڭ گۈمبۈرلىگەن

ساداسى تاغ ـ داۋان، جىلغىلارنى لەرزىگە كەلتۈرۈۋەتتى. بۇ تۈيۇقسىز زەربىدىن چۆچۈپ خۇددى يوقاتقان ئەسكەرلەر ئالاقزادىلىكتە گاڭگىرىشىپ ھاڭۇېقىپ توختاپ قېلىشتى. ئاتلارمۇ ئۈركۈپ، قورقۇنچلۇق كىشنىشىپ، ئۆزلىرىنى ئۇياق بۇياق ئۇرۇشۇپ، قالايمىقانلىشىپ كېتىشتى. ئۇلار ھوشىنى تېپىپ بولغۇچە ئەنجانباي ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىغىلا يەنە ئىككى گىرانات تاشلىدى. ئۇنىڭغىچە دۈشمەنلەرنى قوغلاپ كېلىۋاتقانلارمۇ يېقىنلىشىپ كېلىپ قالدى. لېكىن، ئۇلار ئالدىدا قانداق ئىش يۈز بەرگەنلىكىنى ئاڭقىرالماي ھاڭ ـ تاڭ بولۇشقان ھالدا توختاپ تۇرۇپ قېلىشتى. بۇ ئىككى تاغ ئارىلىقىدىكى تار جىلغا بويىدا ئالدى ـ ئارقىسىدىن تەڭلا قاپسىلىپ قالغان دۈشمەنلەر ھوشىنى تېپىپ گىراناتنىڭ پەقەت بىر جايدىن تاشلىنىۋاتقانلىقىنى، گىراناتنى پەقەت بىرلا ئادەمنىڭ تاشلاۋاتقانلىقىنى سېزىپ قالدى ـ دە، ئەنجانباي تەرەپكە قارىتىپ ئوق ياغدۇرغاچ جان قايغۇسىدا ئالدىغا قاراپ قاچتى. ئۇلار ئەنجانبايىنىڭ ئۇدۇلىدىن ئۆتۈۋاتقاندا، ئالدىدىكى ئەسكەر مىنگەن ئاتقا چېتىلغان يەنە بىر ئاتنىڭ ئوستىگە يۆكلەنگەن پىلىموتقا ئونىڭ كۆزى چۈشۈپ قالدى ـ دە، ئەڭ ئاخىرقى بىر گىراناتنى ھېلىقى ئەسكەر مىنگەن ئاتنىڭ ئالدىغا تاشلىدى. گىرانات پارتلاپ ئۇ ئەسكەر تىك مولاق چۈشتى. ئۇ مىنگەن ئاتمۇ، پىلىموت يۆكلەنگەن ئاتمۇ تەڭلا يىقىلىپ، تىركەڭشىپ جان تالاشقىلى تۇردى. لېكىن، ئەسكەرلەرنىڭ بۇنىڭ بىلەن كارى بولمىدى، ئۇستىدىن ئاتلاپ قېچىپ كېتىۋەردى.

ئۇلار قېچىپ قارىسى كۆزدىن يوقىلىپ بولغۇچە ئەنجانباي ئالمان ـ تالمان تاغدىن چۈشۈپ پىلىموت يۆكلەنگەن ھېلىقى ئاتنىڭ قېشىغا كېلىپ بولدى. ئۇ ئات يېرىم جان ھالدا خارتلداپ جان تالىشىۋاتاتتى، ئۇنىڭ يېنىدا ھېلىقى ئەسكەر بىلەن ئونىڭ ئېتىنىڭ ئۆلۈكى ياتاتتى. ئەنجانباي جان تالىشىۋاتقان ئاتنىڭ ئوستىدىن بىر پىلىموت بىلەن ئىككى

ساندۇق ئوقنى يېشىۋالدى. ئۇ پىلىموتنى قولىغا ئېلىپ ئۈيان - بۈيان ئۆرۈپ تازا ھەۋەس بىلەن كۆرۈۋاتقاندا، ئارقىدىكىلەرمۇ كېلىپ ئون قەدەمدەك نېرىدا توختىدى. ئەنجانباي يەتمىش - سەكسەندەك ئادەمنىڭ ئالدىدىكى گۈمبەستەك يوغان، قىزىل يۈز قىرغىز يىگىتنى تونۇپ قالدى - ده، پىلىموتنى يەرگە قويۇپلا ئۇنىڭ ئالدىغا ماڭدى. ئۇ يىگىتمۇ ئەنجانبايىنى تونۇپ قېلىپ ئاتتىن سەكرەپلا چۈشتى.

— تاھىر!

— ئەنجانباي!

تۆت يىلدىن بېرى بىر - بىرى بىلەن دىدار كۆرۈشەلمىگەن بۇ جان دوست ئاغىنىلەر بۇ قېتىم ئەنە شۇنداق بىر - بىرىنىڭ ئىسمىنى ئاتىشىپ قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى.

ئۆلگەن، يارىدار بولغان ئاتلار ئارىسىدا سەككىز ئەسكەرنىڭ جەسىتى ئوڭتەي - توڭتەي ياتاتتى. تاھىر ئەترايقا بىردەم قارىدى، ئاندىن بۇرۇلۇپ ئەنجانبايىنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە تىكىلدى:

— ئەنجانباي، ھەمراھلىرىڭىز كۆرۈنمەيدۇغۇ؟

— بۇ قېتىم ئۆزۈمگە ئۆزۈم ھەمراھ بولۇپ يولغا چىققانىدىم.

تاھىر ھەيران قالدى:

— ۋاي خۇدايىم، مۇنداق دەڭ تېخى، قالتىس قاراملىق قىپسىز جۇمۇ! سىزنىڭ بۇ مىجەزىڭىزنىزە، ئۆزىڭىز يالغۇز شۇنچە كۆپ دۇشمەنگە...

— شۇنداق، مېنىڭ مىجەزىم ئوسال، دۇشمەننى كۆرسەملا قېنىم قىزىپ كېتىپ، ئۆزۈمنى باسالماي قالىدىكەنمەن. بۇگۈن سىلەرنى يىراقتىن كۆرۈپلا غەيرىتىم ئۇرغۇپ كەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇنداق ئەپلىك جاينى تېپىش تەس. پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ... بۇ يەردە دۇشمەنگە ئۇچراپ قېلىش خىيالىمغا پەقەت كەلمەپتىكەن.

— بۇ گېپىڭىزچە، بىزنى كۆرمىگەن ھالەتتىمۇ يەنىلا ئۆزىڭىزنى تۇتالماي، ئۇلارغا ھۇجۇم قىلۇۋېرىدىكەنسىز — دە؟

— شۇنداق، ھۇجۇم قىلاتتىم. كۈچۈم يەتمىگەندە تاغ ئارىسىغا قېچىپ كىرىپ بوي بەرمەيتتىم. مەن ئېيتقىنىمنى دۈشمەنلەرنى يوقىتىش ئۈچۈنلا ئاتىۋەتكەن، شۇڭا ئۆزۈمنى تۇتۇۋالالمايدىكەنمەن. باشقا ئىلاجىم يوق.

— ئەنجانباي، بۇگۈن بۇ يەردە دىدار كۆرۈشۈۋالدۇق. بىز ئەمدى قايتايلى. بىز دۈشمەنلەرنى قوغلاپ مۇشۇ تاغنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتكۈزۈۋېتىشنى نىيەت قىلىپ كەلگەنىدۇق.

— قايتايلى؟ نېمىشقا ؟ ياكى ئۇ تەرەپلەردە ئەنسىرەيدىغان بىرەر ئىش بارمىدى؟

— ياق، ئەنسىرىگۈدەك بىرەر ئىشقۇ يوق. موغ، بوستانتېرەكلەردىكى دۈشمەنلەر يوقىتىلدى، گازارمىلار قولىمىزغا چۈشۈپ بولدى. دۈشمەن قولىدىكى قاسىم پەيجاڭ، ئىسمائىل جۈمالارمۇ بىزگە قوشۇلۇپ كۈچىمىزنى تېخىمۇ زورايتتى. زاھىر ئۇ يەردىكى قالدى ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىشقا قالغانىدى. ئۇ ئۇ ئىشلارنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدۇ. شۇنداق بولسىمۇ، بۇ يەردە بىز قىلغۇدەك يەنە باشقا ئىش بولمىسا...

— بار، بار، بىز قىلغۇدەك ئىش خېلى بار. ئوپال، تاشمىلىق، بوراختاي، يەنە، يەنە نۇرغۇن جايلاردىكى بىچارىلەرنى زۇلۇمدىن قۇتۇلدۇرمىساق بولمايدۇ !

تاھىر جىددىيلەشتى. ھېلىقى مۇلايىملىقىدىن ئەسەرمۇ قالمىدى:

— قاچان ئاتلىنىمىز؟

— ھازىرلا، شۇ تاپىنىڭ ئۆزىدىلا. قانچە بالدۇر بولسا، شۇنچە ياخشى، تەخىر قىلىشقا بولمايدۇ !

تاھىر بىرھازا ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدى:

— ناۋادا ئۇ تەرەپتىكى دۈشمەنلەرگە كۈچىمىز يەتمەي قالسا، ئادەملىرىمىز نابۇت بولۇپ...

— يېتىدۇ، ناۋادا يەتمەي قالسىمۇ مەيلى. دۇشمەنلەرنى تازا پاراكەندە قىلىمىز. كۆپ ئادەملەرنى ئويغىتىپ، ئۆز سېپىمىزنى تېخىمۇ بەكرەك كېڭەيتىۋالساق شۇمۇ ھېساب.

تاھىر قاپىقىنى تۇرۇپ ئويلىنىپ بىردەم تۇرۇپ قالدى. ئاندىن ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ئادەملىرىگە قارىدى:

— يىگىتلەر، قانداق قىلىمىز؟ ئوپالغا بارامدۇق — بارمامدۇق؟

ئۇنىڭ ئادەملىرى بوم، زىل، چىرقىراق ئاۋازلاردا توۋلىشىپ جاۋاب بېرىشتى:

— سەن ماڭساڭ ماڭىمىز، تۇرساڭ تۇرىمىز!

— سەن نېمە دېسەڭ شۇ!

— بىزنى خۇدانىڭ يولىغا باشلا!

ھە، مانا ئەمدى ئوبدان بولدى. بۇ ئىشمۇ جايىدا بېكىتىلدى. ئۇلار مەسلىھەتلىشىپ، ئىككى ئادەمنى بۇلۇڭكۆلگە بېرىپ قاسىم تاش بىلەن جامالىدىنغا بوستانتېرەك، موغ گازارمىلىرىنىڭ ئېلىنغانلىق خەۋىرىنى ھەمدە بۇگۈنكى بۇ يەردە بولۇنغان ئەھۋاللارنى يەتكۈزۈشكە ماڭدۇرۇۋەتتى. يەنە ئىككى ئادەمنى ئۆزلىرىنىڭ ئوپالغا كەتكەنلىكىنى خەۋەر قىلىش ئۈچۈن زاھىرنىڭ قېشىغا بېرىشقا يولغا سېلىۋەتتى. ئاندىن ئۇلار ئوپالغا قاراپ يولغا چىقتى.

* * *

ئۇلار تاڭ سۈزۈلگەندىلا ئوپال بازىرىغا يېتىپ كېلىشتى — ده، بازارنىڭ كۈنپېتىش تەرىپى بىلەن ئايلىنىپ بېرىپ قەشقەر شەھىرىگە بارىدىغان چوڭ يولدىكى قىزىلجىلغا كۆۋرۈكى بويىغا كېلىپ چۈشتى. بۇ كۆۋرۈكنىڭ يانلىرىدىكى چوڭقۇر جىرا — جىلغىلار، ئېگىز قىرلىق توسمىلار شەھەرگە قاچىدىغانلارنىڭمۇ ھەم شەھەردىن بۇ تەرەپكە يارەمگە كېلىدىغانلارنىڭمۇ ئالدىنى

توسۇشتا يوشۇرۇنۇۋېلىشقا بولىدىغان ئەپلىك تەبىئىي توسۇق بولالايتتى.

ئۇلار ئون ئىككى ئادەمنى كۆۋرۈكنىڭ ئىككى قاسنىقىدا يوشۇرۇنۇپ تۇرۇپ، قاچىدىغان ياكى يارەمگە كېلىدىغان دۇشمەنلەرنىڭ ئالدىنى توسۇشقا قالدۇردى. قالغان ئاتمىشتەك ئادەمنى باشلاپ گازارمىنى ئېلىشقا ئاتلاندى. گازارمىنىڭ دەرۋازىسى ناھايىتى چىڭ تاقالغانىدى. ئۇنىڭ ئىچىدىن يەنە بىر - بىرىگە يۆلەپ قاتمۇقات تىزىلغان تاغار - تاغار توپا دۆۋىلىرى تام بىلەن تەڭ دۆۋىلىنىپ، دەرۋازىنى چىڭ يۆلەپ تۇرغانلىقتىن، ئۇنى سىرتىدىن ئىتتىرىپمۇ، ئۇرۇپ، چېقىپمۇ ئېچىگە كىرەلمەيدىغان قىلىپ تاقاپ تۇراتتى. گازارمىنىڭ ئىككى ئادەم قاتارلىشىپ ماڭسا ئارانلا پاتقۇدەك تار ئارقا ئىشىكىمۇ يەنە ئاشۇنداق توپا قاچىلانغان تاغارلار بىلەن چىڭ دۇملىۋېتىلگەنىدى.

سېپىلنىڭ ئۈستۈنكى قەۋىتىدىكى دۇشمەنلەر سېپىل تۆشۈكلىرىدىن خۇددى قارا يامغۇردەك تاراسلىتىپ ئوق ياغدۇرۇپ، گراناتالارنى تاشلاپ، ئۇلارنى ئۆزلىرىگە پەقەتلا يېقىن يولاتمىدى. قارامىلىق بىلەن ئالغا ئېتىلىپ بېرىشنىڭمۇ ھېچ ئىلاجى بولمىدى. ئوقلار ئۇلارنىڭ باش - كۆزلىرى، يان - يانلىرىدىن ۋىڭىلداپ ئۆتۈپ ئۇلارنى زادىلا باش كۆتۈرتمىدى. شۇ ئارىدا ئەنجانباي يوقاپ كەتتى. بىرھازادىن كېيىن ئۇ يەنە ئۇلارنىڭ ئارىسىدا پەيدا بولدى. ئۇنىڭ قولىدا يوغانلا بىرقاپاق زىغىر يېغى تۇراتتى.

— ياغ؟ ئۇنىڭ بىلەن نېمە قىلاي دەيسىز؟

— بۇ ياغ بىلەن گازارمىغا ئوت قويۇپ، دۇشمەنلەرنى سىرتقا قېچىشقا مەجبۇرلايمىز. شۇ چاغدا ئۇلارنى تارا ئوبدان بابلىغىلى بولىدۇ.

— ياخشى پىلان، قارا‌ڭ سىزنىڭ ئەقلىڭىزنى!

— مۇنداق قىلايلى، گازارمىغا ئوت قويۇشقا مەن بارىمەن، —

دېدى ئەنجانباي ئەتراپتىكىلەرگە قاراپ قويۇپ، — مەن گازارمىنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئوت قويۇپ بولغۇچە ئارىلىقتا سىلەر ئوق ياغدۇرۇپ، دۇشمەنلەرنى سېپىلدىن باش كۆتۈرگۈزمەي مېنى قوغداڭلار.

مەسلىھەت پىشتى. تاھىر مەرگەنلەرنىڭ ھەربىرىگە ئايرىم - ئايرىم سېپىل تۆشۈكلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىگە بەلگىلەپ بېرىلگەن تۆشۈكلەردىن دۇشمەنلەرگە زەربە بېرىشىنى، باشقىلارنىڭمۇ سېپىل ئۈستىنى داۋاملىق ئوققا تۇتۇپ تۇرۇشىنى تاپىلىدى. شۇنىڭغىچە ئەنجانباي ئىككى تاغارغا يېرىم - يېرىمدىن توپا قاچىلاپ، بەش گراناتنى قوينىغا سېلىپ تەييارلىنىپ بولدى. ئاندىن تاغارلارنىڭ بىرىنى بېشىغا، يەنە بىرىنى دۇمبىسىگە ئۇزۇنىسىغا ئارتىپ، ياغ قاچىلانغان قاپاقنى قۇچاقلاپ، يەرگە چاپلاشقان ھالدا يەر بېغىرلاپ ئۆمىلەپ سېپىل تەرەپكە يۇرۇپ كەتتى. ئۇ ئانچە يىراقلاشماستىنلا شىددەتلىك ئوق يامغۇرى ئارىسىدا قالدى. گراناتلارمۇ ئۇنىڭ ئەتراپىدا گۇمبۇرلەپ پارتلاشقا باشلىدى. لېكىن، ئۇ توختىمای يەر بېغىرلاپ ئالدىغا سۇرۇلۇۋەردى. تاغارلاردىكى توپىنىڭ پايدىسى بولدى، بۇ تاغارلارغا نەچچە پاي ئوق تەگكەن بولسىمۇ، لېكىن ئوقلار توپىنى تېشىپ ئۆتەلمىگەنلىكتىن ئەنجانبايغا زىيان - زەخمەت يەتكۈزەلمىدى. ئەنجانباينىڭ ئادەملىرىمۇ بوش كەلمىدى، سېپىل تۆشۈكلىرىگە ئوق ياغدۇرۇپ، گراناتلارنى تاشلاپ، دۇشمەنلەرنى خېلى پەسكويغا چۈشۈرۈپ قويدى. بۇ پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن ئەنجانباي تېز ئىلگىرىلەپ، سېپىلنىڭ يېنىغا بېرىۋالدى - دە، سېپىلنى ياقىلاپ ئۆمىلەپ مېڭىپ، گازارمىنىڭ ئىچىدىكى بېدە، سامان، يەم - خەشەك ساقلايدىغان ئامبارنىڭ ئارقىسىغا ئۆتتى. بۇ چاغدا ھەر ئىككى تەرەپ بىر - بىرىنى تېخىمۇ شىددەت بىلەن ئوققا تۇتۇشقا باشلىدى. لېكىن، ئەنجانباي سېپىلنىڭ يېنىغا بېرىۋالغانلىقتىن ئوقلار ئۇنىڭغا دەخلى قىلالمىدى. ئۇ ئىككى گراناتنى سېپىلنىڭ

ئۇستىدىن ئايلاندۇرۇپ ئارقا ـ ئارقىدىن ئامبارنىڭ ئۈستىگە تاشلىغانىدى، گۈمبۈرلەپ پارتلاپ گازارمىنى لەرزىگە كەلتۈرۈۋەتتى. ئارقىدىن ئۇ يەنە ھېلىقى گرانىتلار پارتلىغان جاينىڭ ئورنىنى نىشانلاپ گراناتتىن بىرنى تاشلىدى. بۇ قېتىمقى پارتلاش ئاۋازى ئۆگزىدە ئەمەس، ئۇنىڭ پەس تەرىپىدە ئاڭلاندى. ئۇ ئالدىنقى ئىككى گرانىتنىڭ پارتلاپ ئۆگزىنى تېشىۋەتكەنلىكىنى پەملىدى. شۇندىلا ئۇ بېلىگە قىستۇرۇۋالغان بىلەكتەك يوغان كالتەكنى قاپاقتىكى ياغقا چىلىدى، ئاندىن قاپاقنىڭ ئاغزىنى مەھكەم ئەتتى ـ دە، ئامبارنىڭ ئۆگزىسىدىن ئېچىلغان ھېلىقى تۆشۈكنىڭ ئورنىنى مۆلچەرلەپ قاپاقنى چۆرۈپ تاشلىدى، ئارقىدىنلا ياغقا چىلانغان كالتەككە ئوت يېقىپ ئۇنىمۇ قاپاقنىڭ ئۈستىگە تاشلىغانىدى، شۇ ھامان ئامبارنىڭ ئىچىدىن لاۋۇلداپ يانغان ئوت ئىس ـ تۈتەك ئارىلاش خۇددى خادا قۇيۇندەك پۇرقۇپ چۆرگىلەپ ـ ئايلىنىپ ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ چىقتى ـ دە، گازارمىنىڭ ئىچىدە ئاللا ـ چۇقان كۆتۈرۈلدى. سارايسمىگە چۈشكەن ئەسكەرلەرنىڭ قورقۇنچلۇق ۋارقىراشلىرى، ئاتلارنىڭ ئەنسىز سوزۇپ ـ سوزۇپ كىشنىشىپ، تەرەپ ـ تەرەپلەرگە تاقىراقلاپ چېپىشلىرى يىراق ـ يىراق مەھەللىلەرگىچە ئاڭلىنىشقا باشلىدى. تاغدىن چۈشكەن ئەزىمەتلەر ئەنجانباينىڭ دېگىنى بويىچە گازارمىنىڭ ئىچىگە گرانات تاشلاپ، ئەسكەرلەرنىڭ ئوتنى ئۆچۈرۈۋېلىشىغا ئىمكانىيەت بەرمىدى. ئوت تېخىمۇ ئۇلغىيىپ ئامبارنىڭ يانلىرىدىكى ياتاقلارغا تۇتاشتى. ئۆگزىلەر گۈلدۇر ـ گۈپلا ئۆرۈلۈپ چۈشۈپ، ئوپال ئاسمىنىنى توپا، چاڭ ـ توزان ئارىلاشقان قارا بۇلۇتتەك قاپقارا ئىس ـ تۈتەك قاپلىدى. ئەسكەرلەر جان قايغۇسىدا ياتاقلىرىغا كىرىۋالاي دېسە، لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان ئوت، ئوتتىن قېچىپ گازارمىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى سەھنىگە بېرىۋالاي دېسە تېخى، گۈمبۈرلەپ پارتلاۋاتقان گرانات جانىنى ئالىدۇ. ئۇلار گرانات بىلەن ئوتنىڭ ئوتتۇرىسىدا تەڭ

قاپسلىپ تازا پاراكەندە بولۇپ كەتتى. ئۇلارغا شۇ تاپتا ئاسمان يىراق، يەر قاتتىق ئىدى. شۇ ھالدا كەچ كىردى، گۈگۈمۇ چۈشتى. دەل شۇ چاغدا ئەنجانباي: «ئەمدى دۈشمەنلەرنىڭ قاچىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالدى» دېدى ـ دە، بىر بۆلۈك ئادەملىرىنى ئاتلىرىغا مىنىپ ئۆزى بىلەن بىللە دەرھال قەشقەر يولىنىڭ شىمال تەرىپىگە ئۆتۈپ تەييار بولۇپ تۇرۇشقا بۇيرۇدى. دېگەندەك، ئوتقا بەرداشلىق بېرەلمىگەن دۈشمەنلەر قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەنلا توپا قاچىلاپ يۆلەپ قويۇلغان تاغارلارنى ئېلىپ تاشلاپ دەرۋازىنى ئاچتى ـ دە، ئاتلىرىغا مىنىشىپ، چېپىپ چىقىپ قەشقەر تەرەپكە قاراپ قاچتى. لېكىن، بىر چەتتە تەييارلىنىپ تۇرغان ئەزىمەتلەرنىڭ تۇيۇقسىزلا شىددەتلىك ئوققا تۇتۇشىغا ئۇچراپ، قورقۇپ كەتكەنلىكتىن گاڭگىراپ قېلىشتى. ئۇلار ھوشىنى تېپىپ بولغۇچە بىرنەچچىسى ئوق يەپ ئاتتىن يىقىلدى. قالغانلىرى ئالمان ـ تالمان ئارقىسىغا يېنىپ تاشمىلىق تەرەپكە قاراپ قاچتى. ئەنجانباي باشلاپ كەلگەن ئەزىمەتلەر ئۇنىڭ باشلامچىلىقىدا بۇ كېچىنى دۆلەتبۇلاق، مۇشۇكداراسى، چالما ئېرىق ئەتراپلىرىدا دۈشمەنلەرنى بۇيىاندىن ـ ئۇيانغا، ئۇيانداىن ـ بۇيانغا قوغلاش بىلەن ئۆتكۈزدى. دۈشمەن ئەسكەرلىرىدىن بىرنەچچىسىنى ئۆلتۈردى، قالغانلىرى چەتئاغدىكى دۈشمەنلەرنىڭ قېشىغا بېرىۋېلىش ئۈچۈن گەز دەرياسى تەرەپكە قاچتى. دەل شۇ چاغدا گەز دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنى تەرەپتىن گۈمبۇرلەپ ئېتىلغان ئوق ئاۋازى ئاڭلىنىپ يېقىنلىشىشقا باشلىدى. ئۇ تەرەپتىنمۇ تاغ ئىنقىلابچىلىرىنىڭ باستۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى پەملەپ قالغان بۇ ئازغىنە دۈشمەنلەر ھاياتىدىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ، ئۆزلىرىنى ئات ـ پاتلىرى بىلەن بىللە شارقىراپ ئېقىۋاتقان دەريا‌غا تاشلاشتى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ كەلگەن ئەنجانباي بىلەن ئۇنىڭ ئادەملىرى تاڭ قاراڭغۇسىدا ئۇلارنىڭ ئۇ قاشقا ئۆتۈپ كەتكەنلىكى ياكى سۇدا تۆۋەن تەرەپكە ئېقىپ كەتكەنلىكىنى

بىلەلمەي قالدى.

تاڭ سۈزۈلدى. كۈتچىقىش تەرەپ قىپقىزىل قىزىرىپ، ئاستا ـ ئاستا ئاقىرىشقا باشلىدى. بىرھازادىن كېيىن كۈن تاڭ سەھەرنىڭ سالقىن شامىلىنى قوغلاپ كۈلۈپ چىقتى. بۈگۈن 1945 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى (شەنبە) ئىدى.

كۈن چىقىپ ئاز ئۆتمەي، دەريانىڭ ئۇ تەرىپىدىكى قىزىلتاغ چوققىسىدا بىرمۇنچە ئادەملەرنىڭ بۇ تەرەپكە قارىشىپ تۇرغان قارىسى كۆرۈنۈپ قالدى. ئەنجانباي ئۇلارنىڭ ئۆز ئادەملىرى ئىكەنلىكىنى پەملەپ قالدى ـ دە، شۇ ھامان يېنىدىكىلەرگە ئۆزىنى مۈشۈ يەردە ساقلاپ تۇرۇشنى تاپىلاپ قويۇپ، ئۇ تەرەپكە ئۆتۈش ئۈچۈن ئاتقا مىنىپ دەريا‌غا كىردى. بۇ دەل كەلكۈن مەزگىلى ئىدى. ئېنى ئىككى ـ ئۈچ چاقىرىمدەك كېلىدىغان شۇنچە كەڭ دەريا ئېقىنىدا شارقىراپ ئات چاپقاندەك تېز سۈرئەتتە ئېقىۋاتقان سۇ بىردەمدىلا ئاتنىڭ ئېگىرى بىلەن تەڭلىشىپ قالدى. ئات گاھ سۇ ئۈزۈپ لەيلەپ، گاھ چۆكۈپ تاشلارغا دوقۇرۇپ يۈرۈپ، ئاخىر ئۇ قاشقا يېتىپ چىقتى. تاغ چوققىسىدا تۇرغانلارمۇ ئۇنىڭغا قاراپ پەسكە چۈشۈشكە باشلىدى. ئۇلارنىڭ ئالدىدا چۈشۈۋاتقان ئادەم جامالدىن ئىدى. ئۇ خاپا چىراي كۆرۈنەتتى، ئەنجانباي بىلەنمۇ سۆزلىمەي كۆرۈشتى.

ـــ پىلان ئۆزگىرىپ قالغان ئوخشىمامدۇ؟ ـــ دەپ سورىدى ئەنجانباي ئۇلارنىڭ كېلىش سەۋەبىنى بىلەلمەي، ـــ ئۆتكەن كۈنى پەقەت قوشۇننى تەرتىپكە سېلىش ھەقىقىدىلا مەسلىھەت بولغاندەك قىلىۋىدى.

جامالدىن دىمىغىدا سوغۇقلا كۈلدى:

ـــ ھىم، ۋۇي ئاغىنە، بۇنى تېخىچە بىلەلمەيۋاتامسىز؟ قىزىق گەپ بولدى ـ دە بۇ. ئۆزىڭىزدىن سوراڭ.

ئەنجانباي قانداق ئىش سادىر بولغانلىقىنى بىلەلمەي ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ تۇرۇپلا قالدى:

— مەندىن سەۋەنلىك ئۆتۈلگەن بولسا، جازالىنىشقا مەن رازى، — دېدى ئۇ جامالىدىننىڭ كۆزىگە تىكىلىپ قاراپ، — لېكىنزە، شۇ تاپتا مەن قانداق سەۋەنلىك سادىر قىلغىنىمنى بىلەلمەي...

— بىلىشىڭىز كېرەك، بىز سىزنى ئوپالغا ېېرىپ، كىشىلەر بىلەن سىردىشىپ ئۇلارنى ئويغاتسۇن، كۆپرەك ئادەملەرنى بىزگە مايىل قىلسۇن، قوشۇنىمىزنى كېڭەيتىشكە كۈچ توپلىسۇن، دەپ ئالاھىدە مەخپىي خىزمەت ئىشلەشكە ئەۋەتكەنىدۇق، لېكىن سىزچۇ؟ سىز باشباشتاقلىق قىلىپ، بۇيرۇقسىزلا ئۆزىڭىز يالغۇز ئاقتاش جىلغىسىدا شۇنچە كۆپ دۇشمەنگە قارامىلىق قىلىپ ھۇجۇم قىپسىز، يەنە تېخى بۇنى ئاز دېگەندەك، تاھىرنىڭ ئادەملىرىنى باشلاپ كېلىپ ئوپال گازارمىسىنى ئېلىشقا ئاتلىنىپسىز. نېمىدېگەن بەڭگۇاشلىق بۇ! ھەرنېمە بولسا، قانداقلا بولسۇن ئازراق بولسىمۇ ئەقلىڭىزنى ئىشقا سېلىپ بىزنى بۇ ئىشتىن خەۋەرلەندۇرۇپسىز. بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ چۆچۈدۇق، ھاياتىڭىزنىڭ خەۋپىكە ئۇچراپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، ھەممە ئىشنى توختىتىپ، بۇ تەرەپكە ئاتلىنىشقا مەجبۇر بولدۇق. يول ئۈستىدە ئويتاغ ئاغزىدىكى دۇشمەنلەر ئالدىمىزنى توسۇپ كاشىلا قىلغاندى، ئۇلارنى سۇرۇپ قوغلاپ كەلسەك، بۇ تەرەپتىن ئوق ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ قالدى. شۇنىڭغا قاراپ، سىزنىڭ چوقۇم مۇشۇ ئەتراپتا سوقۇشۇۋاتقانلىقىڭىزنى بىلىپ، ئالدىڭىزغا كېلىشىمىز. قانداق، ئەمدىغۇ بىلگەنسىز، پىلاننى كىم بۇزۇپتۇ؟

— مەن، مەن بۇزۇپتىمەن، لېكىن بۇ...

— لېكىن - پېكىن دەيدىغان گەپنى قويۇڭ، بىزنىڭ ھەممە ئىشىمىز پىلان بويىچە، بۇيرۇق بىلەن ئىجرا قىلىنىشى كېرەك. بىزنىڭ پەقەت بۇيرۇقنى ئىجرا قىلىش مەجبۇرىيىتىمىزلا بار، ھەرگىز قارامىلىق قىلىشقا بولمايدۇ.

ئەنجانباي كۆڭلىدە «ئۇنداق بەلەن پۇرسەتنى قولدىن ېېرىش

تېخىمۇ زىيانلىق، مەن ئۇنداق ئەخمەق ئەمەس» دېدىمۇ، ئاغزىدىن چىقارمىدى.

— خوپ.

— بىز سىزدىن چوڭ ئۈمىد كۈتمەكتىمىز، خەلقىمىز سىزدەك باتۇرلارغا موھتاج. لېكىن، بۈيرۇقسىز ئىش قىلساق، قارامىلىق قىلساق يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدۇ. شۇنى سەمىمىزگە سېلىپ قويساڭ، سىز يۇقىرىنىڭ بۈيرۇقى بويىچە باتالىيون كومانىدىرلىقىغا تەينىلەندىڭىز. سىزنى تەبرىكلەيمەن، مۇبارەك بولسۇن، لېكىنزە، بۈيرۇقسىز ئىش قىلماڭ، قول ئاستىڭىزدىكىلەرمۇ شۇنداق بولسۇن. ئېسىڭىزدە چىڭ ساقلاڭ.

— بۇگۈن يەنە نېمە ئىش قىلىمىز؟

— قاراڭ، قاراڭ سىزنى. كېسىلىڭىز يەنە قوزغالدى. سوراپ نېمە قىلىسىز؟ بۈيرۇق كۈتۈڭ، بۈيرۇق. سىز دەرھال ئوپالغا قايتىڭ، يۈسۈپجان تاشقورغان ئىنقىلابچىلىرىنى باشلاپ ئاقتاش تەرەپ بىلەن مېڭىپ، ئوپالغا كەلمەكچى بولۇپ يولغا چىققانىدى، تىنچلىق بولسا، ئۇلارمۇ بۇ چاغقىچە ئوپالغا يېقىنلىشىپ قالغاندۇ. سىز بېرىپ ئۇلارغا ھەمدەم بولۇڭ.

— بىللە بارارمىز؟

— ياق، مەن بارمىساممۇ بولىدۇ. بىز ئەسلىدە سىزنى تېپىپ بولۇپ ئاندىن ئەھۋالغا قاراپ ئىش باشلاش ئۈچۈن، ئىككى تارماققا بۆلۈنۈپ يولغا چىققانىدۇق. ئەمدى بولدى، ھاجىتى قالمىدى، بىز مۇشۇ يەردە قېلىپ چەشتاغدىكى دۇشمەنلەرنى يوقىتىمىز. ئېغىر قوراللارنى ئېلىپ كەلدۇق. ئادەملىرىمىزمۇ خېلى، چەشتاغنى ئېلىشىمىزدا گەپ يوق.

ئەنجانباي ئوپالغا بېرىش ئۈچۈن يۈرۈپ كەتتى. جامالىدىن ئۇنى يەنە شۇنداق سوغۇق چىراي ئۇزىتىپ قويدى. لېكىن، ئۇ ئۇزاپ تاكى ئۇنىڭ قارىسى كۆرۈنگۈچە ئۇنىڭدىن كۆز ئۇزمەي قاراپ تۇرۇپ كەتتى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ مېھىر ـ مۇھەببەتكە تولغان قاپقارا كۆز قارىچۇقلىرىدا مەنۇنلۇق، پەخىرلىنىش، كۆيۈنۈش

نۇرلىرى چاقنايتتى.

ــ يارايسەن دوستۇم. مەنمۇ شۇنداق، دۇشمەننى كۆرسەم قولۇم قىچىشىپ ئۆزۈمنى باسالماي قالىمەن. ئامال يوق، بۇيرۇق شۇنداق.

ئۇ شۇنداق دەپلا نېمە ئۈچۈندۇر ئۆزىچىلا پىخىلداپ كۈلۈپ كەتتى.

* * *

ئالدىنقى كۈنى تاڭ سەھەردە ئەنجانباي تاغ ئىنقىلابچىلىرىنى باشلاپ كەلگەندە، يۈرىكى پوك ـ پوك ئوپال ئەمەلدارلىرى سارايسىمگە چۈشۈپ، جان قايغۇسىدا تەرەپ ـ تەرەپلەرگە پىتىراپ قېچىپ جانلىرىنى ياقمغا ئېلىشتى. لېكىن، كەمبەغەل، ئاجىز ـ بىچارىلەر خۇشاللىقتا چۆمۈپ، تەنتەنە قىلىشتى:

ــ ئەجەبمۇ ئوبدان دەككىسىنى بەردى.

ــ بالدۇرراق مۇشۇنداق جازىسىنى بەرگەن بولسا، تېخىمۇ ئوبدان بولاتتى.

ــ ھېلىمۇ خۇداغا شۈكۈر، ئەمدى بىزنىڭمۇ يۆلەنچۈكىمىز بار بولدى.

لېكىن، كىچىسى كۈنچىقىش تەرەپتىن ئۈزۈلمەي ئېتىلىۋاتقان ئوق ئاۋازلىرىنى ئاڭلاۋېرىپ خەلقنىڭ كۆڭلى يەنە يېرىم بولدى:

ــ ۋاي خۇدايىم، ئۇلار يەنە سوقۇشۇۋاتىدۇ!

ــ ئاھ خۇدا! تاغ ئىنقىلابچىلىرىنى ئامان ـ ئېسەن قىلغايسەن.

ــ ئەنجانبايىنى پاناھىڭدا ساقلىغايسەن.

ئۇلار شۇ ھالدا دەككە ـ دۈككىدە تاڭنى ئاتقۇزۇشتى. ئوق ئاۋازلىرىمۇ ئاڭلانماي قالدى. ئۇلار تاغ ئىنقىلابچىلىرىنىڭ خىيىمخەتىرگە ئۇچراپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، ئۇلارنىڭ يولىغا

تەلمۇرۇپ قاراپ تۇرۇۋاتقاندا، كۈنپېتىش تەرەپتىن ئاسمان ـ پەلەك توپا ـ چاڭ كۆتۈرۈلۈپ قالدى. ئۇلار ھەيران بولۇپ تۇرۇشقاندا، يىراقتىن نۇرغۇنلىغان ئاتلىقلار چاڭ قارىمى كۆرۈنۈشكە باشلاندى. بىردەمدىن كېيىن قورالىرىنى ئېسىشقان، قالپاقلىق، تۇماقلىق، چورۇقلۇق، ئۆتۈكلۈك، جۇۋىلىق، قارا، كۆك، ئالا چاپانلىق، چاچ ـ ساقاللىرى ئۆسۈك، ياداڭغۇ، لېكىن روھلۇق ئادەملەر ئاتلىرىنى چاپتۇرۇشقان ھالدا «تاغ ئىنقىلابچىلىرى» ناخشىسىنى ياڭرىتىپ ئېيتىپ ئوپال بازىرىغا كىرىپ كېلىشتى:

تاغ ئىنقىلابچىلىرى بىز،
تاغدا ئوبدان جەم بولۇشقان.
زۇلۇمنى يوق قىلىش ئۈچۈن،
ئۆيۈلتاشتەك چىڭ ئۆيۇشقان.

قوزغىلايلى، ئۆيۇشايلى،
بىردەك ئالغا ئاتلىنايلى.
ئەركىن ـ ئازادە ياشاش ئۈچۈن،
زالىملارنى يوق قىلايلى.

قوزغىلىمىز، قۇل بولمايمىز،
ئەمدى ئۇخلاپ جىم ياتمايمىز.
ئۆلسەك شېھىت، قالساق غازى،
ئارقىغا ئەسلا يانمايمىز.

ھۇررا، ھۇررا، ھۇررا!
ھۇررا، ھۇررا، ھۇررا!

ئۇلار شۇ ھالدا بازارنى بىر ئايلىنىپ چىقىشتى. ئاندىن

ئۇيۇشما زالىغا كېلىشتى. جامائەت زوقلىنىش، ئەيمىنىش بىلەن ئۇلارغا قارىشاتتى.

تاغ ئىنقىلابچىلىرى ئالدى بىلەن دورغا، ئونبېشىلارنى ئادەملەرنى چاقىرىپ كېلىش ئۈچۈن تەرەپ - تەرەپلەرگە ماڭدۇرۇشتى. ئاندىن ئوقۇتقۇچىلارغا تەييار شوئار نۇسخىسىنى تاپشۇرۇپ، كۆپەيتىپ يېزىپ چاپلاشنى جېكىلىدى.

چۈش بولاي دەپ قالدى. ئادەملەرمۇ كېلىشكە باشلىدى. تاغ ئىنقىلابچىلىرىنىڭ قورالىرى خىل ئىدى. ئۇلار يول - يوللاردا، دوقمۇش - دوقمۇشلاردا، ئۆگزىلەردە، تاغ چوققىلىرىدا پىلىموت، ئاپتوماتلارنى تۇتۇشقان ھالدا يىراقلارغا كۆز تىكىپ كۆزىتەتتى، ئاتلىق كۆزەتچىلەرمۇ چېپىشىپ يۇرۇشەتتى. ئېتەكتەك كەڭ سامان قەغەزلەرگە يېزىلغان شوئارلار تاملارغا، ئىشىكلەرگە، دەل - دەرەخلەرگە چاپلانغانىدى. «ياشىسۇن خەلق ئازادلىقى!»، «گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنى يوقىتايلى!»، «ئەزگۈچىلەرنى يوقىتايلى!»، «خەلققە ئەركىنلىك، يەر، سۇ كېرەك!»... دېگەندەك قۇلاققا ياقىدىغان بۇ شوئارلارنى كىشىلەر ئورۇپلىشقانىدى.

چۈش بولغاندا ھەممە ئادەم ئوپال بىرلەشمە ئۇيغۇر ئۇيۇشما زالىغا توپلاندى. يىغىلغان ئادەملەرنىڭ تولىلىقىدىن مىڭ كىشىلىك بۇ چوڭ زالدا ئۇلار شۇ تاپتا خۇددى تاغارغا قاچىلانغان چامغۇر - سەۋزىدەك تىقما - تىقاق بولۇپ تۇرۇپ كېتىشكەنىدى. بۇ جاغدا ئەنجانبايمۇ گەز دەريا‌سى بويىدىن يېنىپ ئوپال بازىرىغا كىرىپ كەلدى. ئۇ ئالدى بىلەن تاھىر باشلاپ كەلگەن ئادەملەرنى بازارنىڭ دوقمۇشىدىكى موللا توختى مەزىنىنىڭ ئاشخانىسىدا ئوخشىتىپ ئەتكەن گۆشلۈك پولۇدا مېھمان قىلدى، ئاندىن ئۇلارنى ئۇزىتىپ قويۇپ تاشمىلىق تەرەپتىن ئاكىلىنىۋاتقان گومبۇر - گومبۇرلىگەن ئوق ئاۋازلىرىغا قۇلاق سېلىپ بىردەم تىكشاپ تۇردى - دە، بىرنەچچە ئاغىنىلىرى بىلەن بىللە جامائەت يىغىلغان ئۇيۇشما زالىغا

كىرىپ كېلىشتى. دەل شۇ چاغدا ئېگىز بوي، گەۋدىلىك، قاڭشارلىق، ساقال ـ بۇرۇتلىرى پاكىز قىرىلغان، چىغ يولۇق بەقەسەم تون، تۇلكە تۇماق كىيگەن قارىمۇتۇق بىر ئادەم سالماق قەدەم تاشلاپ سەھنىگە چىقتى. ئۇ بۇ قېتىم ئوپالغا چوشكەن تاغ ئىنقىلابچىلىرىنىڭ باشلىقى يۈسۈپجان دېگەن كىشى ئىدى. ئۇنىڭ كەينىدە ئاپتومات تۇتۇشقان تۆت يىگىت تىك تۇردى. يۈسۈپجان جامائەتكە سالام بەرگەندىن كېيىن ئۇنلۇك ـ ئۇنلۇك سۆزلەشكە باشلىدى:

ـــ جامائەت، بىز ھەممىڭلارغا مەلۇم بولغىنىدەك، تاغدىن چۈشكەن تاغ ئىنقىلابچىلىرى، زۇلۇمغا، ئېزىلىشكە قارشى قوزغالغان خەلق ئوغلانلىرى بولىمىز. بىز ئەزگۈچىلەرنى ۋە ئۇلارنىڭ ئارقا تىرىكى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنى چوقۇم يوقىتىپ، كەمبەغەللەرنىڭ، ئاجىزلارنىڭ قىساسىنى ئالىمىز. ئەركىن ـ ئازادە زامان قۇرىمىز، بۇ يولىمىزدىن ھەرگىز يانمايمىز. ئۆلسەك شېھىت، ھايات قالساق غازى، غەلىبە بىزگە مەنسۇپ! ھازىر بىزنىڭ قورالىمىز خىل، تولۇق. لېكىن، ئادىمىمىز ئازراق، تولۇقلاشقا توغرا كېلىدۇ. بۇ قوشۇنغا كىرىشنى خالىغانلارنى قارشى ئالىمىز، ھەرگىز زورلىمايمىز. ئىختىيار قىلغۇچىلار بولسا ئالدىغا چىقسۇن. قېنى مەرھەمەت.

زال ئىچى سۇرلۇك جىمجىتلىققا چۆكتى. ئۇ بۇنىڭغا، بۇ ئۇنىڭغا قاراشقىلى تۇردى. دەل شۇ چاغدا بىرى ئۇنلۇك توۋلىدى:

ـــ مانا مەن بار، مەن قاتنىشىمەن.

جامائەت ئاۋاز چىققان تەرەپكە تەڭ قاراشتى ـ دە، كۆزى ئەنجانبايغا چۈشۈپ ئۇنىڭغا مەمنۇنلۇق بىلەن تىكىلىپ قاراپ قېلىشتى.

ئەنجانباي تېز ـ تېز مېڭىپ ئالدىغا ئۆتۈپ سۆيىنىڭ قېشىغا كەلدى ـ دە، تاغدىن چۈشكەن قوزغىلاڭچىلارغا قاراپ، ئوڭ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ ئېگىلىپ تۇرۇپ سالام قىلدى.

ـــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم.

جامائەتكە قاراپ تىك تۇرۇشقان قوزغىلاڭچىلارمۇ خۇددى ئۇنىڭغا ئوخشاشلا ئوڭ قولىنى كۆكسىگە قويۇشقان ھالدا ئېگىلىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ سالىمىنى ئىلىك ئالدى:

— ۋەئەلەيكۇمئەسسالام.

ئەنجانباي تاقەدە سەكرەپ سۇپىغا چىقتى ـ دە، ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، زالدا تىقمۇتىقماق ھالدا ئۆزىگە تىكىلىپ قاراپ تۇرۇشقان جامائەتكە سالام قىلدى:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم.

جامائەتمۇ، زامانىڭ بوران ـ چاپقۇنلىرىدا، ئۆز كۆز ئالدىدا تۇرغان ئوپالنىڭ قارا تېرەكلىرىدەك كۆركەم، مەزمۇت چوڭ بولغان ئۆزىنىڭ بۇ ئوغلانىغا پەخىرلەنگەن، ھاياجانلانغان ھالدا ھۆرمەت بىلەن قاراپ، خۇددى قىرائەت قىلغاندەكلا ئاۋازلىرىنى سوزۇپ چىقىرىپ ئۇنىڭ سالىمىنى ئىلىك ئالدى:

— ۋەئەلەيكۇمئەسسالام ! ۋەرەھمىتۇللاھى ۋەبەرەكاتىھۇ !

جامائەتنىڭ شۇ تاپتىكى سالام ساداسى خۇددى قارا بوراننىڭ ئورمانلىقتىكى گۈركىرىشىدەك گۈركىرەپ چىقىپ، زالنى لەرزىگە كەلتۈرۈۋەتتى، ھەتتا ئون يېتىم يېراقلىقتىكى قارا جىلغا، قىزىلجىلغا بويلىرىغىمۇ ئاڭلىنىپ، يەنە شۇنداق بوران گۈركىرىگەندەك ئەكس سادا ياندۇردى. ئەنجانباي ئۆزىگە تىكىلىپ قاراپ تۇرۇشقان تاغ ئىنقىلابچىلىرىغا، ئاندىن جامائەتكە تېخىرقىغاندەك بىردەم قاراپ تۇرۇپ قالدىيۇ، يەنە شۇ ھامانلا ئېسىگە كېلىپ، بۇرۇلۇپ يۈسۈپجانغا قاراپ:

— ئىجازەت بولسا، جامائەتكە دەيدىغان ئىككى كەلىمە سۆزۈم بار ئىدى. دەۋالغان بولسام، — دېدى.

— بولىدۇ، بولىدۇ، — دېدى يۈسۈپجان كۈلۈپ تۇرۇپ، — سۆزلەڭ، بۇ يەردىكى بۈگۈنكى بۇ سورۇن جامائەتنىڭ، شۇنداقلا جەڭگە ئاتلىنىدىغان جامائەت ئوغلانلىرىنىڭ سورۇنى. ھەرقانداق گېپىڭىز بولسا سۆزلەۋېرىڭ، قېنى مەرھەمەت.

ئەنجانباي يەنە جامائەتكە يۈزلەندى ـ دە، كۆكسىنى كېرىپ،

قەددىنى تىك تۇتۇپ تۇرۇپ ئۇنلۇك ئۇنلۇك سۆزلەشكە باشلىدى:

— تۇغقانلىرىم، ئومۇمىي جامائەت ئەھلى... تالدىكلار دەردىمنى تۆكۈۋالاي، كۆڭلۈمدە بارنى دەپ پۇخادىن چىقىۋالاي. ئىجازەت قىلغايسىلەر. هەممىڭلارغا مەلۇم، نامىم ئەنجانباي، تەكتىمىز مۇشۇ ئوپاللىق، مەن ئانامنىڭ قورسىقىدا تۇرىلىپ، تېخى بۇ دۇنياغا كۆز ئاچماي تۇرۇپلا بۇ يۇرتتىن قوغلاندىم. كىشىلەرنىڭ يۇرتىدا مۇساپىرچىلىق، غېرىبلىق، موھتاجلىق ئازابىنى تارتىپ يۈرۈپ بۇ دۇنياغا كەلدىم. كۆزۈمنى ئېچىپلا دوزاخ بىلەن جەننەتنى تەڭ كۆردۈم. بۇ دۇنيا بايلارنىڭ جەننىتى، يوقسۇللارنىڭ دوزىخى ئىكەن. سەۋەبى — ئىچى يامانلىق، شۇملۇق بىلەن تولغان ھۆكۈمەت ئاشۇ ئاچ كۆز، دىلى زەھەر بىلەن سۇغىرىلغان زالىم بايلارنىڭ قولىدا ئىكەن. ھۆكۈمەت شۇلارنىڭ قولىدا بولغانلىقتىن ئۇلار كۈچلۈك ئىكەن. بۆرىگە ئوخشاش ۋەھشىي، ئاچ كۆز ئىكەن. جەننەتنىڭ راھىتىدە ياشايدىكەن، كەمبەغەللەرنىڭ ھېچنېمىسى يوق ئىكەن، قانائەتچان، قويدەك ياۋاش، ئاجىز ئىكەن، كالىدەك جاپالىق ئىشلەيدىكەن، ئۇلارنىڭ تەقدىرى ئاشۇ ئاچ كۆز، زالىم بايلارنىڭ ئىلكىدە ئىكەن. بايلار ئۇلارنى خالىغانچە بۇلىسىمۇ، تالىسىمۇ، ئاياغ ئاستى قىلسىمۇ مەيلى ئىكەن، ھېچقانداق سوئال ـ سورىقى بولمايدىكەن. مەن تۇغۇلۇپلا كۆرگىنىم مانا مۇشۇنداق چەكسىز زورلۇق ـ زومبۇلۇق ئىچىدىكى ۋەھشىي، قاباھەتلىك، زۇلمەتلىك دۇنيا بولدى. ھازىرمۇ ھەممىمىز مۇشۇ جىنايەتكە تولغان، ھەق ـ ناھەق ئاستىن ـ ئۈستۈن بولۇپ كەتكەن ۋەھشىي دۇنيادا جان تالىشىۋاتىمىز. خۇدايىم بەندىلىرىنىڭ ئازابىغا چىدىمايدىكەن، بىراق، خۇدايىمنىڭ قازىنى ئاستا قاينايدىكەن. لېكىن، قاينىسا تاشىدىكەن، ھەرگىز توسۇۋالغىلى بولمايدىكەن. ئورۇسلار تەۋەسىدە ئازاب چەكتىن ئېشىپ كەتكەنلىكتىن، خۇدايىمنىڭ ئەمرى بىلەن يوقسۇللار بىرلىشىپ قوزغىلىپ، بىر

تەۋرەپلا زۇلمەتلىك دۇنيانىڭ تۆۋرۈكى بولغان ھۆكۈمەتنى يوقاتتى، ئاچ كۆز، زالىم، قان شورىغۇچى بايلارنى كۆكۈم ـ تالقان قىلىۋەتتى ! مەن بۇنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم. ئاڭلىسام، ئىچكىرى ئۆلكىلەردىمۇ خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش دەھشەتلىك زۇلۇمغا قارشى قورالىنىق قوزغىلاڭ قوزغىلىپتۇ، مۇشۇ كۈنلەردە زۇلۇمنىڭ تۆۋرۈكى بولغان ھۆكۈمەتنىڭ جېنى تۇمشۇقىغا كېلىپ قاپتۇ. مانا ماۋۇ ئالدىمىزدا تۇرغان، ــ ئۇ ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ سەھنىدە تىك تۇرۇشقان تاغ ئىنقىلابچىلىرىنى كۆرسەتتى، ــ ئەزىمەتلەرمۇ ئاشۇلارغا ئوخشاشلا جېنىنى خەلققە، خۇدا يولىغا ئاتاپ تاغدىن چۈشۈپتۇ. بىزمۇ ئەمدى تۇمىقىمىزنى ئالدىمىزغا قويۇپ تۇرۇپ ئوبدان باش قاتۇرايلى. باشقىلار قىلغانىنى بىز نېمىشقا قىلالمايمىز؟ ! بىز نېمىشقا قوزغالماي، قاچانغىچە كۈرۈك توخۇدەك دوكۇلداپ ئۇۋىمىزنى چۆرگىلەپ يۈرىمىز؟ ! باشقىلار ئاللىقاچانلا ئويغاندى ! بىز يەنە قاچانغىچە قىيامەتنىڭ چۈشىنى كۆرۈپ ئۇخلاپ ياتىمىز؟ بىزنىڭ ئۇلاردىن قانداق يېرىمىز كەم؟ خۇدايىم «يارىتىشتا مەن ياراتتىم، يارىلىش ئۆزۈڭدىن» دەپتىكەن. شۇڭا، بىزمۇ يارىلىش ئۇچۇن ئادەمدەك ياشاش ئۇچۇن، ھۆرلۈك ـ يورۇقلۇق ئۇچۇن، يەر، سۇ ئۇچۇن قوزغىلايلى ! بىزگە ياشاش ئۇچۇن ئاش، نان، كۇنىنىڭ سېرىقى كېرەك ! ھەممىمىز بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقىرىپ، يا ئۆلۈم، يا كۆرۈم دەپ جان تىكىپ ئېلىشىدىغانلا بولساق، ئىنشائاللا، خۇدايىم بىزگە مەدەت بېرىپ، مۇراد ـ مەقسەتلىرىمىزگە يەتكۈزىدۇ. مىكى ـ مىكى دەپ ئىنجىقلاپ تۇرماي ئۇرنىمىزدىن دەس تۇرۇپ قوزغىلايلى ! پىچاق سۆڭەككە يەتتى ! تاقەت قالمىدى ! شۇڭا، مەنمۇ جېنىمنى خۇدا يولىغا، خەلقىمىزنىڭ بەخت ـ سائادىتىگە ئاتىدىم.

جامائەت، ماڭا دۇئا قىلىڭلار ! ئەجدادلىرىمىزنىڭ قىساسى ئۇچۇن، ئەۋلادلىرىمىزنىڭ ئامانلىقى ئۇچۇن، ھۆرلۈك ـ

باراۋەرلىك ئۇچۇن جەڭگە چىقاي ! قېنىم، يۇرت، جامائەت ئۇچۇن ئاققاي ! خۇدايىم ماڭا بۇ يولدا تەۋرەنمەي ماڭغۇدەك، قەتئىي ئېتىقاد، دۇشمەنلەرنى يېڭەلمىگۈدەك كۈچ ـ قۇۋۋەت، شەيتانلار ئازدۇرالمىغۇدەك ئەقىل ـ پاراسەت، بوينۇمغا قىلىچ چۈشمىگۈدەك چىرايىم ئۆڭمىگۈدەك، بۇرۇتۇمۇ تەۋرىمىگۈدەك جاسارەت ئاتا قىلغاي ! قېنى ئەزىمەتلەر، بەدىنىدە ئەركەك تۆكى بار يىگىتلەر، مەيدانغا چىقىڭلار ! ئوغۇل بالا جەڭگە يارالغان ! خۇدا، ئارزۇ ـ ئارمانلىرىمىزنى جامائەتنىڭ دىلىغا سېلىپ، تىلىكىمىزنى ئىجابەت قىلغايسەن ! جامائەت، جەڭگە چىقىدىغان ئەزىمەتلەر ئۇچۇن دۇئا قىلىڭلار، ئامىن !

ئەنجانبايىنىڭ كۆڭلىدىكى بۇ جاراڭلىق ـ يارقىن سۆزلىرى جامائەتنىڭ يۈرىكىنى تىترىتىپ، يىغىن مەيدانىنى تېخىمۇ بەك تەۋرىتىۋەتتى. خۇددى لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان ئوتنى تېخىمۇ ئۇلغايتىپ، قاياۋاتقان قازاننى تاشۇرۇۋەتكەندەك، تۇتاشقان ئوتقا ياغ چېچىپ، ئۇنى بىراقلا چوڭ يانغىنىغا ئايلاندۇرۇۋەتكەندەكلا بولدى ـ دە، جامائەت بىردىنلا ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىشلىرىنى، مىشىلداپ، ئېسەدەپ يىغلاشلىرىنى توختاتتىپ، ئاللا ـ چۇقان سېلىشىپ دۇئاغا قول كۆتۈرۈشتى:

ـــ ئامىن ! ئامىن ! ئامىن !

ـــ ئەل ـ جامائەت ئۇچۇن جەڭگە ئاتلىنىدىغان ئەزىمەتلەرگە دۇئا قىلايلى !

ـــ مېنى خەتلەپ قويۇڭ، مانا مېنى ! ـــ جامائەتنىڭ ئوتتۇرىسىدىن باقاخۇننىڭ خىرقىراپ توۋلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى، ـــ مەنمۇ جەڭگە چىقىمەن ! مىلتىق ئاتالايمەن !

جامائەت خۇددى بالدۇر ئۇنى كۆرمىگەندەكلا بويۇنلىرىنى سوزۇشۇپ ئۇنىڭغا قاراپ قېلىشتى. ئۇ چوڭ ـ چوڭ قەدەم تاشلاپ، ئېگىز بويىنى تىك تۇتۇپ، ئالدىرىماي مېڭىپ، ئۇدۇلىلا سەھنىگە چىقتى ـ دە، ئوغلىنىڭ ئوڭ يېنىغا ئۆتۈپ، قول باغلاپ تۇردى.

جامائەت يەنە ئاللا ـ چۇقان كۆتۈرۈشتى:
ـــ بارىكاللا !
ـــ خۇدايىم مۇرادىغا يەتكۈزگەي !
ـــ باقاخۇنغا دۇئا قىلايلى !
جامائەتنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭلىرىنى بىر ئايالنىڭ زىل ئاۋازى بېسىپ چۈشتى:
ـــ مەنمۇ بارىمەن ! مېنى خەتلەڭ ! دادىسى، بالىسى كەتسە، مەنزە، بىر كۈلۈڭ، تۆت بۇلۇڭنى بېقىپ ئۆيدە يالغۇز ئولتۇرامدىم. مېنىڭمۇ بەش ئەزايىم ساق ! كىر ـ قات يۇيالايمەن، ئاش ـ تاماق ئېتەلەيمەن. باشقا كەلسە باتۇر بوپتۇ ! يامىنىغا كەلسە، تېخى قولۇمغا مىلتىق ئالالايمەن ! ـــ توختىخان سۆزلىگەچ سەھنىگە چىقىپ، ئوغلىنىڭ سول يېنىغا چىقتى.
جامائەتنىڭ تەرەپ ـ تەرەپتىن:
ـــ توختىخانغا دۇئا قىلايلى ! ئامىن ! ئامىن، ـــ دەپ توۋلىغان دۇئا سادالىرى زال ئىچىنى چاڭ كەلتۈرۈۋەتتى. ئارقىدىنلا ئەنجانبايىنىڭ ئىنىلىرى قادىر بىلەن ئەزىزمۇ: «مەنمۇ بارىمەن، مەنمۇ !» دەپ تەڭ توۋلىشىپ، سەھنىگە چىقىپلا ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇشتى. جامائەت ئۇلارنىڭ ئىككىلىسىگە تەڭ دۇئا قىلىش ئۈچۈن «ئامىن !، ئامىن !» دەپ ئەمدىلا تېخى قولىنى كۆتۈرۈشىگە، قېينى قايناپ تۇرغان ياشلار ئۆزىنى باسالماي قېلىشتى ـ دە، دۇئانىڭ توختىشىنى كۈتمەستىنلا: «مەن !»، «مەن !»، «مەن !» دەپ توۋلىشىپ، يەڭلىرىنى تۇرۇشكەن هالدا ئارقا ـ ئارقىدىن سەھنىگە چىقىشقا باشلىدى.
ئۆزىنى مەلۇم قىلىپ سەھنىگە چىققانلارنىڭ ئاربىسىدا ئوقۇتقۇچىلارمۇ، دېھقان، ئاشپەز، ناۋايىلارمۇ، يۇرت ـ ماكانىدىن ئايرىلغان غېرىب ـ مۇساپىرلارمۇ، يىللىقچى ـ مەدىكارلارمۇ بار ئىدى. شۇ تاپتا: «قېينى يەنە كىم بار؟» دەپ ياشلارنى سەھنىگە چىقىشقا دەۋەت قىلىش، قىزىتىش هاجەتسىز بولۇپ قالغانىدى. ياشلار پالاقشىپ بەس ـ بەستە سەھنىگە چىقىۋەردى.

«ئۆيدىكىلەردىن سوراپ باقاي، نېمە دەيدىكىن» دېگۈچىلەر چىقمىدى. سۈپىنىڭ ئالدى قىستا ـ قىستاڭچىلىق بولۇپ كەتتى. جامائەت تېخىمۇ قىزىپ قالدى. ئۇلار ئالدىغا چىقىۋالغان ياشلارغا قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ئاۋازلىرىنى بولۇشىچە قويۇپ بېرىپ، خۇددى قىرائەت قىلغاندەكلا ئاۋازلىرىنى سوزۇپ ـ سوزۇپ چىقىرىپ دۇئا قىلىشاتتى:

ئوتتۇرىغا چىقىپ ئۆزىنى مەلۇم قىلىدىغانلارنىڭ سەل سىلىككەنلىكىنى بايقاپ قالغان بىر بوۋاي خىرقىراق ئاۋازدا توۋلىدى:

ــ مەن قېرىپ قالدىم، ئوتتۇرىغا چىقالمىدىم. بىر بايتىلىم بار ئىدى، شۇنى ئاتىدىم. شۇغىنىسى شاشراق. ئۆھھۇ ـ ئۆھھۇ ! ــ ئۇ يۆتىلىپ كېتىپ، بىرھازاغىچە مۇكچىيىپ تۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ يۆتىلى توختاپ بولغۇچە ئۇنىڭ يېنىدىكى بىر بوۋاي ئۇنىڭغا چاقچاق قىلدى:

ــ بەللى ـ بەللى ئاغىنە، قېرىغانلىقىڭنى تەن ئالماي، تېخى بىر ئاي ئىلگىرىلا قىزچاق خوتۇن ئالدىڭلىغۇ، مانا ئەمدىزە، ئوتتۇرىغا چىقىدىغان چاغدا يېلىڭلا چىقىپ كەتتىمۇ؟ قېرىساقمۇ چاندۇرمايلى جۇمۇ !

جامائەت پاراق ـ پۇرۇق كۈلۈشۈپ كېتىشتى.

ــ بەلەن گەپ بولدى. شۇنداق قىلايلى ! كۈچىمىز بارلار كۈچىمىزنى، مېلىمىز بارلار مېلىمىزنى چىقىرايلى !

ــ بولىدىغان گەپ، بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقىرىش دېگەن مانا شۇ !

ــ مەنمۇ بىر ئېتىمنى ! مەنمۇ بىر ئات !

ئۇلارغىمۇ جامائەت دۇئالىرىنى ئايماي قىلىشتى. جامائەتنىڭ توختىماي قىلغان دۇئالىرىنىڭ مەدىتى، تەشەككۈر بىلدۈرۈپ سالغان چوقان سادالىرىنىڭ دولقۇنىدا، شۇ كۈنى، دەل شۇ مەيداندىلا يەتمىش ئادەم جامائەتنىڭ دۇئالىرىنى ئېلىپ جەڭگە ئاتلىنىش ئۈچۈن ئۆزىنى تىزىملاتتى. ئۇنىڭدىن باشقا، يەنە

قىرىق ئاتنىڭ ئىگىلىرىمۇ تىزىملاندى. بۇنىڭ ئىچىدە يېقىن ئەتراپتىكى قوشنا يېزىلاردىن خەۋەر تېپىپ كەلگەنلەرمۇ بار ئىدى.

جۇمەخۇنمۇ ئۆزىنى تىزىملىتىش ئۈچۈن سەھىگە چىققانىدى، ئاتا ـ ئانىسى، ئىنىلىرى «چۆچۈرىدەك ئۇششاق يەتتە بالاڭ تۇرسا، ئۇلارغا كىم قارايدۇ؟ بولدى، سەن بالىلىرىڭنى باق، ئۆيلەرگە قارا» دەپ ئۇنى ئۆزىنى مەلۇم قىلىشقا قويمىدى.

جامائەتكە ئىسسىق چىراي بىلەن كۆز تىكىپ تۇرۇشقان تاغ ئىنقىلابچىلىرىنىڭ باشلىقلىرى باشلىرىنى بىر يەرگە قىلىپ بىرنېمىلەرنى دېيىشتى. ئاردىدىن يىغىن باشقۇرۇۋاتقان يۈسۈپجان ئورنىدىن تۇردى. ئۇ قولىنى كۆتۈرۈپ، جامائەتنىڭ جىم بولۇشىنى ئىشارە قىلدى. ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ شۇ ھامان توختىدى.

ـــ جامائەت، ـــ دېدى يۈسۈپجان ئۇلار جىم بولۇشقاندىن كېيىن، ـــ بۈگۈن بۇ سورۇندا كۆپچىلىك ئۆزىنىڭ ئويغانغانلىقىنى نامايان قىلدى. جامائەتكە رەھمەت. شۇنداق، ئەلۋەتتە ئويغىنىش كېرەك، ئويغانغاندىلا ئاندىن جاھالەتنى گۆرگە تىققىلى، زومىگەرلەرنىڭ ھۆكۈمىتىنى يوقاتقىلى، خەلقنى بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشتۈرگىلى بولىدۇ. بىز بايا ئەنجانبايىنىڭ باشچىلىقىدا نۇرغۇنلىغان يىگىتلىرىمىزنىڭ ئۆز ھاياتىنى ئاشۇ ئۇلۇغ نىشانغا ئاتىۋەتكەنلىكىنى بىلىدۇرۇپ ئوتتۇرىغا چىققانلىقىنى كۆردۇق. بىزدە مانا مۇشۇنداق ئىرادە ـ غەيرەت، روھ بولسىلا، بىز چوقۇم غەلىبە قىلىمىز. بىز ئويغىنايلى، يەنىمۇ ئويغىنايلى ! تەلتۆكۈس ئويغىنايلى ! ئويغىنىشنىڭ ئۆزى ئاسارەتتىن قۇتۇلۇش، زۇلۇمنى يوقىتىپ، ئازادلىقنى قولغا كەلتۈرۈش، جاھالەتنى يوقىتىش دەرۋازىسىنىڭ ئېچىلغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ ! بىزنىڭ يېتەكلەش نىشانىمىز، يېتەكلەش چارە ـ ئۇسۇللىرىمىز، ئويغانغان، ئۇيۇشقان ـ بىرلىككە كەلگەن كۈچىمىز، زامانغا لايىق قوللىمىز بولسىلا، ئىنشائاللا، بىز چوقۇم غەلىبە قىلىمىز، مەقسەتلىرىمىزگە

چوقۇم يېتىمىز.

خوش، جامائەت، ئەمدى بىز سىرتقا چىقىپ، بىزنىڭ چېلى كۆچلۈك قورالىمىزنىڭ بارلىقىنى، ئۇنىڭ كۆچىنىڭ دۈشمەنلەرنى كۆمۈپەيكۈم قىلىۋېتىشكە قادىر ئىكەنلىكىنى ئاڭلاتقىلىپ كۆرۈپ باقايلى.

جامائەت ۋاراڭ ـ چۈرۈك قىلىشقان ھالدا قىستىلىشىپ سىرتقا چىقىشقا باشلىدى. يۈسۈپجان جامائەت ئارىسىدىن نائىب بەگنى ئىزدەپ تاپتى:

ـــ نائىب بەگ، ـــ دېدى يۈسۈپجان ئۇنىڭغا سۈرلۈك قىياپەتتە تىكىلىپ قاراپ، ـــ بىزگە بۈگۈنلا يۈز ئات تېپىپ بېرىڭ، ئىشلىتىپ بولۇپلا يەنە ئىگىلىرىگە قايتۇرۇپ بېرىمىز. خاتىرجەم بولۇڭ.

ـــ خوپ باشلىق جانابلىرى، ئامالىنى قىلاي.

ـــ جانىاب ـ پانىاب دەيدىغان گەپنى ئەمدى قىلماڭ! ئىسىمىزنى ئاتىسىغىزلا كۈپايە.

ـــ ئوبدان، ئوبدان. كۆنۈكۈپ قېلىپ...

ـــ بىزنىڭ گېپىمىزگىمۇ كۆنۈكۈڭ، تېز مېڭىڭ!

نائىب بەگنىڭ بېشى تازا قاتتى: «يۈز ئات! ۋاي خۇدايىم! شۇنچە ئاتنى كەچ كىرگۈچە نەدىن تاپىدۇ؟ ئېتى بار بايلار ئاتلىرىنى ئېلىپ قېچىپ كېتىشتى، ئەمدى بالاغا مېنى تاشلاپ قويۇشتى. بېشىم ئىككى تاشنىڭ ئارىسىدا قالدى. ئىككى تاشنىڭ ئارىسىدا قالغان نەرسە چوقۇم ياڭاقتەك چېقىلىدۇ! يۈز ئات! ۋاي خۇدايىم! ھالدۇرقى چاغلاردىغۇ بۇنچىلىك ئاتلارنىڭ كارى چاغلىق ئىدى. قامچىنى بىرلا شىلتىسام، يۈز ئات دېگەن بىردەمدىلا تەييار بولاتتى. ئەمدى ئۇنداق قىلغىلى بولمايدىغان زامان بولۇپ قالدى. ھاي! دەيدىغانلار چىقىپ قالدى، ۋاي خۇدايىم!»

جامائەت ئىنقىلابچىلارنىڭ قوراللىرىنى كۆرۈپ بېقىش قىزغىنلىقىدا ۋاراڭ ـ چۈرۈك سېلىشىپ، ئۆگزىلىرى كۆيۈپ، گۈمۈرۈلۈپ چۈشكەن گازارما سېپىللىنىڭ ئەتراپلىرىغا

توپلاشتى. جامائەت ئارىسىدا ئىنقىلابچىلارنىڭ كارامەت بىر قورالى بار ئىكەن دېگەن پاراڭ تارقىلىپ، شۇنچە كەڭرى مەيدان بىر دەمدىلا ئادەملەرگە توشۇپ كەتتى. قىستا ـ قىستاڭچىلىقتا ھەتتا بەزىلەر ئۆگزىلەرگە، دەرەخلەرگە چىقىۋېلىشتى ـ دە، «قېنى، قېنى؟» دېيىشىپ، بويۇنلىرىنى ئۇيان ـ بۇيان سوزۇشۇپ قاراشقا باشلىدى. دەل شۇ چاغدا ئىككى يىگىت ئالدىدا كىچىك بالىنىڭ بىلىكىچىلىك ئىنچىكە كانىيى بار، ئىككى چاقلىق بىر ئەينى ئىتتىرىپ، جامائەت ئارىسىغا كىرىپ كەلدى.

— پوش ـ پوش، يولنى بوشىتىڭلار، قورالنى ئۆتكۈزۈڭالايلى.

جامائەت بويۇنلىرىنى سوزۇشۇپ، شۇنداق قاراپلا، داۋرىگى چوڭ ئۇ قورالنىڭ چوڭلۇقىغا ئارانلا توپا توشۇيدىغان يالغۇز كىشىلىك ياغاچ غالتەكچىلىكلا كېلىدىغان، ئۆزىمۇ خودىدى ئاشۇنداق غالتەككىلا ئوخشايدىغان ئىككى چاقلىق ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، غۇلغۇلا قىلىشقىلى تۇردى:

— ئېشەكمۇ ئەمالال سۆرەپ ماڭالىغۇدەك ئۇنى.

— بۇ كىچىككىنە ئوقەتنىڭ كۈچى نېمىگە يېتىدىكىنتاڭ؟

شۇ ئارىدا تاغ ئىنقىلابچىلىرىدىن ئىككى يىگىت ھېلىقى «غالتەك ھارۋىغا ئوخشايدىغان» قورالنى سېپىلغا قارىتىپ توغرىلاپ بولدى. يۈسۈپجاننىڭ ئىشارىتى بىلەن زەمبىرەكتىن ئارقا ـ ئارقىدىن گۇمبۇرلەپ ئېتىلغان ئىككى پاي ئوقتا سېپىل گۇمۇرۇلۇپ چۈشۈپ، كالا ھارۋىسى پاتقۇدەك يوغانلا ئىككى تۆشۈك ئېچىلدى. شۇ ھامان جامائەت ئارىسىدا چۇقان كۆتۈرۈلدى:

— پاھ ـ پاھ، نوچىكەنغۇ بۇ قورال!

— قالتىس كۈچى بار ئىكەن!

— شەھەر سېپىلىنىمۇ تېشىۋېتەلەيدىكەن!

— گومىنداڭچىلارنىڭ ئۇۋۇسىنى كۈمپەيكۈم قىلىۋېتەلەيدىكەن!

— ئورۇسلار ياسىغاندەك قىلىدۇ.

كەچ كىرىپ قالدى. كۈن ئوپال تاغلىرىنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ كەتتى. تاغ ئىنقىلابچىلىرىمۇ تاشمىلىقىغا بېرىش ئۈچۈن يولغا چىقىشتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئوپالدا قوشۇلغان يەتمىش ئادەم پەتمىش ئاتمۇ بار ئىدى. ئەنجانباي دادىسى بىلەن ئانىسىنىڭ ئۇلار بىلەن بىللە مېڭىشىغا ئۇنىمىدى:

— ھازىر نەگە بېرىپ، نەدە تۇرۇشىمىز نامەلۇم، مۇقىم بىر يەرگە ئورۇنلىشىۋالغاندىن كېيىن ئاندىن سىلەرنى يېنىمىزغا ئاپىرىۋالىمىز.

باقاخۇن بىلەن توختىخان ئىلاجسىز قېلىپ قالدى. «دېمىسىمۇ راست، بىز قېرىپ قالدۇق. ئۇلارغا يۈك بولۇپ قالساق بولمايدۇ. بۇنى بالىلار ئاغزىدىن چىقارمىغىنى بىلەن ئەھۋالنى بىز چۈشىنىمىز. خەير، بوپتۇ، ھازىرچە تۇرۇپ تۇرايلى، كېيىنچە بىزگىمۇ خۇدايىمنىڭ بۇيرۇغىنى باردۇر» دەپ ئويلاشتى ئۇلار ۋە يىغلامسىراپ تۇرۇپ بالىلىرىغا دۇئا قىلدى:

— سىلەرنى خۇدايىمغا تاپشۇردۇق. خۇدايىم مۇراد ـ مەقسىتىڭلەرگە يەتكۈزگەي!

يىگىرمىنچى باب

مەن ئەنجانباي

قەيسەر، ئىرادىلىك ئەزىمەتلەر ماكانلاشقان تۇزتاغ باغرىدىكى بۇ گۈزەل قەدىمىي شەھەر تاشمىلىق قەدىمكى زامانلاردا «تاشبالىق ــ تاش بىلەن قوپۇرۇلغان شەھەر» نامى بىلەن مەشھۇر ئىدى. زامان ـ زامانلار ئۆتتى. خانلارنىڭ بەزىلىرى يولدىن ئېزىپ ئالماشتى، يەنە بەزىلىرى بولسا ھالىدىن كېتىپ تۇگەشتى، لېكىن تاشمىلىق ھېلىھەم چوڭ بەگلىك نامى بىلەن ئەتراپىدىكى كىچىك بەگلىكلەرنى باشقۇرۇپ، يەنىلا ئەسلىي ھەيۋىسىنى ساقلاپ كەلمەكتە ئىدى.

غەربىي جەنۇبتىن شەرقىي شىمالغا قىيپاش سوزۇلغان بۇ يانتۇ زېمىننىڭ غەرب تەرىپىدىكى قىزىلتاغ تىزمىلىرى بىلەن چەشتاغلار خۇددى ئۇلۇغ ئېچىلغان چوڭ دەرۋازىنىڭ ئىككى قانىتىدەك بىر ـ بىرىگە نېرىدىن قارشىپ تۇرۇشاتتى.

سۇيى خۇددى ئانا سۈتىدەك بەرىكەتلىك گەز دەرياسى ئۆزىنىڭ تارام ـ تارام، ئەگرى ـ توقاي ئېقىن ـ جىلغىلىرى ئارقىلىق تاشمىلىقنىڭ جەنۇبىدىكى تاغ ـ داۋانلىق يايلاق، ئېگىز ـ پەس باغ ـ بوستانلىق، ئېكىنزارلىق زېمىنلىرىنى ئوپالىنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى تۇزلەڭ، مۇنبەت زېمىنلىرى بىلەن يېقىن تۇتاشتۇرۇپ تۇرغانلىقتىن، ساپ ھاۋالىق، سېھرىي كۆچكە تولغان بۇ ئىككى كەڭرى زېمىن خۇددى ئانا سۈتىنى تالىشىپ ئېمىشۋاتقان بىر جۈپ قوشكېزەكلەردەك تېخىمۇ يېقىملىق، گۈزەل، كۆركەم كۆرۈنەتتى.

جامالىدىن قىسىملىرى چەشتاغدىكى دۇشمەنلەر بىلەن راسا

بىر كۈن ئېلىشتى. دۈشمەنلەرنىڭ بىر قىسمى ئۆلدى، قالغانلىرى كەچ كىرىشى بىلەن تەڭ گازارمىسىنى تاشلاپ قەشقەر شەھىرى تەرەپكە قاراپ قاچتى. شۇ كۈنى يېرىم كېچىدىن ئۆتكەندە، ئوپالدىن يانغان يۇسۇپجان تاغ ئىنقىلابچىلىرىنى باشلاپ تاشمىلىق بازىرىغا يېتىپ كەلدى. ئەتىسى بۇ يەرمۇ قىرىپ كەتتى. تەرەپ ـ تەرەپتىن كېلىپ توپلاشقان جامائەتنىڭ تولىلىقىدىن بازاردىكى مەكتەپ سەھنىسى قىستا ـ قىستاڭچىلىق بولۇپ كەتتى. تاشمىلىق خەلقى بۇ قېتىممۇ يەنىلا ئۆز نوچىلىقىنى نامايان قىلدى. شۇ سورۇندىلا ئۆزلىرىنىڭ يەتمىش بەش ئوغلائى بىلەن يۇز ئېتىنى تاغ ئىنقىلابچىلىرىنىڭ قوشۇنىغا تەقدىم قىلىپ تۇتتى. شۇ چاغدا بۇ سەپكە يەنە بىر گۇمانلىق ئىنسانمۇ قىسىلىپ كىرىپ قالدى. ئۇ ئۆزىنىڭ چوماقچىلىرىدىن ئوتتۇز نەچچە ئادەمنى ھەيۋە بىلەن باشلاپ كېلىپ، بۇ سەپكە قاتنىشىشنى تەلەپ قىلغاندا، ھېچ كىشى: «ياق!» دېمىدى، بەلكى ئۇنىڭ مەيدىسىگە ئۇرۇپ: «يارايسىز»، «باركاللا!» دەپ ئۇنى ماختاشتى. ئۇ ئىنسان تاشمىلىقنىڭ مەنسەپتىن قالدۇرۇلغان بالدۇرقى بېگى زەيدىن بەگ ئىدى. ئۇ بىر يىلدىن بېرى قورساق كۆپۈكىدە چىشىنى غۇچۇرلىتىپ، ئامبالالاردىن مەدەت ـ مەنسەپ تەمە قىلىپ شەھەردە قاتراپ يۈرگەنىدى.

ئۇنىڭ ئەنە شۇنداق تەنتەنىلىك ھالدا قوبۇل قىلىنىشى ئەنجانباينىڭ كۆڭلىنى غەش قىلىپ قويدى.

ـــ بۇ ئادەمنىڭ ئىنقىلاب قىلىش نىيىتى يوق، باشقا غەرىزى بار.

ـــ قانداق غەرەز؟

ـــ يۇقىرى مەنسەپكە، چوڭ بايلىققا ئىگە بولۇش.

ـــ ئۇنداق دېمەڭ، قورساقنى كەڭرەك تۇتۇڭ، ـــ دېدى جامالىدىن قاپىقىنى تۈرگەن ھالدا، ـــ ھەممە ئادەمنىڭ ئىنقىلاب قىلىش ھوقۇقى بولىدۇ.

ـــ بۇمۇ بۇيرۇقمۇ؟

— شۇنداق دەپ چۇشەنسىڭىزمۇ بولىدۇ، — دېدى جامالىدىن ئۇنىڭ گېپىدىكى تەنىنى چۇشىنىپ پىسسىڭىدە كۈلۈپ سېلىپ، — قاسىم تاشمۇ ئىلگىرى ھاكىم بولغان. تېخى ئۇنىڭدىنمۇ چوڭ ئەمەل تۇتقان ئادەملەر بىزنىڭ باشلىقلىرىمىز ئارىسىدا ئازمۇ؟ ئۇ ئادەم بالدۇر بەگ بولغان بولسا، ئەمدى ئىنقىلابچى بولسا نېمىشقا بولمايدىكەن؟

— سەگەكرەك بولايلى، دەيمەن.

— بولدى، تەگەشمەيلى، كىم ئۇخلاۋاتىدۇ، كىم سەگەك؟ ۋاقتى كەلگەندە كۆرەيلى.

— ئۇ چاغدا زىيانىنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇۋالغىلى بولمايدۇ!

— تالاشماڭ دەيمەن!

ئۇلارنىڭ پارىڭىنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان ئابلا موللا بىر چىمدىم ناسۋالنى ئاغزىغا كاپ ئېتىپ سېلىۋېلىپ، ئورنىدىن دەس تۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ ئاچچىقى كەلگەندە ئاسانلا خۇماری تۇتۇپ قالاتتى — دە، ئەنە شۇنداق ناسۋالنى ئاغزىغا كاپ ئېتىپ سېلىۋېلىپ خۇماردىن چىقىپ، ئاچچىقىنى باساتتى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ كىمنىڭ گېپىگە شۇنچە بەك ئاچچىقى كەلگەنلىكىنى بىلىپ بولمايتتى. لېكىن، ئۇنىڭ مال بازىرى تەرەپكە قاراپ كېتىۋېتىپ، ئاۋازىنى بوش چىقىرىپ ئېيتقان ناخشىسى ئۇلارنى ئويلاندۇرۇپ قويدى. ئۇ بۇ ناخشىنى ئىلگىرىمۇ ئانچە — مۇنچە ئېيتىپ قويياتتى.

توخۇنى تاخ دېمە، تۇخۇم تۇغالايدۇ،
مۇشۇكنى پەش دېمە، چاشقان تۇتالايدۇ.
بۇنى كىم بىلمەيدۇ، بۇ نادان — ئەخمەقلەر،
ئەزىز جاننى قانداق ساقلاپ قالالايدۇ؟

* * *

مەسۇم چوڭ يېڭىسارلىق بىر سېركىچىنىڭ ئوغلى ئىدى. ئۇستىخانلىق، گەۋدىلىك كەلگەن بۇ قاۋۇل يىگىت پۇتلىرىنى

سۆرەپ، ئىككى يېنىغا ئىرغىتىلاپ ماڭىدىغانلىقى ئۈچۈن كالانىپايدەك كۆرۈنەتتى، لېكىن ئۇ چاققان چېلىشچى ئىدى. باشقىلار ئۇنىڭ بېلىنى قورۇپ بولغۇچە ئۇ ئۇلارنى شاققىدە يانپاشقا ئېلىپلا يەرگە تاشلىۋېتەلەيتتى. تۇزلەشلىكلەردە توشقانلارنى قوغلاپ تۇتالايتتى، تىك قىيا، ئېگىز تاغ ـ داۋانلارغا، شوخلىق ـ تىكەنلىك دەل ـ دەرەخلەرگە خۇددى يالمانتاقتاقتەك تېز يامىشىپ چىقىپ، كىشىلەرنىڭ كۆزلىرىنى ئالا چەكمەن قىلىۋېتەلەيتتى. ئۇ كىچىكىدىن تارتىپلا دادىسىغا ئەگىشىپ يۈرۈپ، شەھەر ـ بازارلاردا سېرىكچىلىك قىلىپ جان بېقىپ كەلگەنىدى. لېكىن، دادىسى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ سېرىكچىلىك ھۈنىرى ئاقماي قالدى. ئۇنىڭ يەر ـ زېمىنى بولمىغانلىقتىن، «تۇمىقى بايلارنىڭ زېمىنىغا چۈشۈپ كېتىدىغان» گادايلاردىن ئىدى. شۇڭا، ئۇ ئىلاجسىز بېدىكچىلىك قىلىپ جان ساقلاشقا مەجبۇر بولدى. ئۇ يەردىن ئالغان قوي ـ كالىلارنى بۇ يەردە، بۇ يەردىن ئالغانلىرىنى يەنە باشقا يەرلەردە سېتىپ، بازار قوغلىشىپ يۈرۈپ بېدىكچىلىك قىلدى. ئازراق تاپان ھەققى چىقسىلا، شۇنىڭغا شۈكۈر ـ قانائەت قىلىپ ئانىسى بىلەن ئۈكىلىرىنى سېرىقتال بولسىمۇ بېقىپ جان ساقلاپ كەلدى.

تاشمىلىقنىڭ مال بازىرى بۈگۈن ئالارمەن ـ ساتارمەنلەرنىڭ تولىلىقىدىن قىستا ـ قىستاڭچىلىق بولۇپ كەتكەن، ئۇيان ـ بۇيان ئۆتۈشمۇ مۇشكۈل بولۇپ قالغانىدى. تېخى بۈرناكۈنلا تاغ ئىنقىلابچىلىرى جەڭ قىلىپ بۇ يەرنى ئازاد قىلغانىدى. شۇڭا، پۈرسەتنى غەنىيمەت بىلىشكەن كىشىلەر سودا قىلىش ئۈچۈن، تەرەپ ـ تەرەپتىن كېلىشىپ بازارنى قىزىتىۋەتكەنىدى.

مەسۇم چوڭ ئېلىپ كەلگەن قويلىرىنى چۈشكىچە سېتىپ بولدى. ئەمدى باشقا بازارلاردا سېتىش ئۈچۈن، بۇ بازاردىن ئىككى ـ ئۈچ كالا سېتىۋالسلا ئۇنىڭ ئىشى پۈتەتتى. لېكىن، ھاۋا بەك ئىسسىپ كەتكەنلىكتىن ئۇسساپ ئاغزى قۇرۇپ كەتتى.

ئۇ بىرەر قاچا قېتىق ئېلىپ ئىچىپ، ئۇسسۇزلۇقىنى قاندۇرۇۋېلىش ئۈچۈن دەرۋازا ئالدىغا چىقتى. قېتىق ساتمىغانلارنى ئىزدەپ ئۇيان ـ بۇيان قاراۋاتقاندا، بىرىنىڭ ئۆزىنى چاقىرىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قالدى:

ـــ مەسۇم چوڭ، ھەي مەسۇم چوڭ!

«ۋۇي، تونۇش ئاۋازغۇ؟» ئۇ ئۆزىنى چاقىرغان ئاۋاز كەلگەن تەرەپكە قارىدى ـ دە، دەرۋازىنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى كارىۋاتتا ئولتۇرغان ئەنجانىاينىڭ قولىنى كۆتۈرۈپ ئۆزىنى يېنىغا كېلىشكە چاقىرىۋاتقانلىقىنى كۆردى.

ـــ بۇ يەرگە كەل. بۇ يەرگە، مانا ماۋۇ كارىۋاتتا ئولتۇر ئاغىنە.

بۇ ئىككى قەدىناس ئاغىنىلەر بىر ـ بىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. كارىۋاتتا چاي ئىچكەچ ئولتۇرۇپ بىر ـ بىرىدىن ھال ـ ئەھۋال سورىشىپ مۇڭدىشتى.

ئەسلىي ئۇلارنىڭ دادىلىرى كونا ئاغىنىلەردىن ئىدى، ھەر قېتىم بىر ـ بىرىنى يوقلاپ بارغاندا، ئوغۇللىرىنىمۇ بىللە ئالغاچ باراتتى. بۇنداق چاغلاردا ئۇلار خۇشال بولۇشۇپ، بىر ـ بىرى بىلەن چېلىشاتتى، ئېرىغا سەكرىشەتتى، ئېرىقنىڭ ئىككى قېشىغا تەڭ دەسسەپ ئاتلىمۇچۇق ئويناشاتتى، دەرەخلەرنىڭ ئاچىمىقىدىن تاشلارنى تاشلاپ ئۆتكۈزۈشەتتى، شوتىلارنىڭ بالداقلىرىغا ئېسىلىپ ئۇيان ـ بۇيان مېڭىشاتتى. ياشلىرى چوڭايغاندىمۇ بىر ـ بىرى بىلەن نەچچە قېتىملاپ بەل تۇتۇشۇپ چېلىشىشتى، بەيگىلەردە بىللە بولدى، مەشرەپلەردە ئۇسسۇلغا بىللە چۈشتى. لېكىن، ياش چوڭايغانسېرى ھەرىكىم ئۆز ھەلەكچىلىكىدە بولۇپ كېتىشتى. ئارا ـ ئارا ئۇلارنىڭ ئۇچرىشىشىمۇ ئازلاپ قالدى. يەتتە ـ سەككىز يىلدىن بېرى ئۇلار بىر ـ بىرى بىلەن ئۇچرىشالمىغانلىقتىن، بىر ـ بىرىنىڭ قەيەردە ئىكەنلىكىنىمۇ بىلىشمەيتتى. شۇڭا، بۈگۈنمۇ ئۇلار بۇ يەردە ئۇچرىشىپ قېلىشنى ئويلاشمىغاندى.

— تاغ ئىنقىلابچىلىرى قاتارىغا قوشۇلۇپسەن، مەردلەرنىڭ يولىغا مېڭىپسەن، مۇبارەك بولسۇن ئاغىنە، — دېدى مەسۇم چوڭ ئەنجانبايغا دوستلۇق ـ ئاغىنىدارچىلىق مېھىر ـ مۇھەببىتىگە تولغان ئىسسىق چىراي بىلەن تىكىلىپ قاراپ، — مەن بەك خۇشال بولدۇم، سەندىن پەخىرلىنىمەن.

— خۇشال ـ خۇرام ياشاش ئۈچۈن، ئەۋلادلىرىمىزنىڭ بەختلىك بولۇشى ئۈچۈن ئاللا يولىدا جەڭگە ئاتلاندىم، بۇ يولدا ئۆلۈپ كېتىشكە مەن رازى.

— ئۇنداق دېمە ئاغىنە، خۇدايىم ساقلايدۇ. بۇرادەرلىرىڭ ئارىسىدا كۆڭلۈڭ ئوبدان ئېچىلىپ قالىدۇ.

— سەنمۇ مېنىڭ يېنىمدا بىللە بولغان بولساڭ، مېنىڭ كۆڭلۈم تېخىمۇ بەك ئوبدان ئېچىلىپ قالاتتى.

مەسۇم چوڭ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى:

— شۇنداق بولسىغۇ تازا كۆڭلۈمدىكىدەك بەلەن ئىش بولاتتى. شۇغىنىسى ئانام بىلەن ئۈكىلىرىم...

— خاتىرجەم بول، ئۇلارنىڭ ھالىدىن ھەممىمىز بىللە خەۋەر ئالىمىز.

— مەيلى ئەمىسە، شۇ تاپتا مەنمۇ تازا قىزىپ قالدىم. ناۋادا قوبۇل قىلىنىپ قالساملا، سېپىنىڭ يېنىدا بولۇشقا جان دەپ رازى بولاتتىم.

— بارىكاللا ئاغىنە، ئاجىزلارغا رەھىمدىل، دۇشمەنلەرگە شەپقەتسىز بول!

كەچ كىردى. شۇ ئاردا شىغاي ئۇلارنىڭ يېنىدا پەيدا بولۇپ قالدى:

— ئەنجانباي ئاكا، سىزنى جامالىدىن ئاكام چاقىرىۋاتىدۇ، — دېدى.

ئەنجانباي مەكتەپ تەرەپكە كېتىپ، بىرھازادىن كېيىن قايتىپ كەلدى ۋە ئۆزىنى ساقلاپ ئولتۇرغان مەسۇم چوڭغا شۇنداق دېدى:

— بىز ئەگۈسكە باردىغان بولدۇق. سەن ئۇ تەرەپلەرنىڭ ئەلمى - تەلمىنى ئوبدان بىلىسەن، بىزگە يول باشلاپ بارغىن، بولامدۇ؟

— ئۇ يەرگە بېرىپ نېمە ئىش قىلىمىز؟

— نېمە ئىش قىلاتتۇق، دۈشمەنلەرگە ھۇجۇم قىلىمىز، يوقتىمىز!

— ئۇنداق بولسا باشلاپ باراي.

ئۇلار شۇ كۈنى كېچىسى ھېلىقى كارىۋاتتا بىللە ئۇخلاشتى. ئەتىسى سەھەردىلا ئوتتۇز نەچچە ئادەمنى ئەگەشتۈرۈپ، ئەگۈسكە بېرىش ئۈچۈن يولغا چىقتى.

مەسۇم چوڭ ئۇلارنى ئۆزى بىلىدىغان ئېگىز - پەس، ئەگرى - توقاي چىغىر يوللار بىلەن باشلاپ كەلمەكتە ئىدى. كۆك ئاتقا مىنگەن، بېشىغا يېڭىسارچە كەڭ كۆرپىلىك، ئېگىز قىرلىق تۇماق كىيگەن، ئۈچىسىدىكى قىزىل چەكمەن تونىنىڭ تېشىغا پىياز كۆكى رەڭلىك كۆك پلاش يېپىنىۋالغان ئەنجانباي سەپ ئالدىدا ئۇنىڭغا ياندىشىپ، يىراقلارغا كۆز تىككەن ھالدا كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئۈچىسىدىكى كۆك پلاش غۇر - غۇر شامالدا خۇددى توز قانىتىدەك پىلدىر - پىلدىر يەلپۈنۈپ تۇراتتى.

ئۇلار بىر دوقمدىن ئايلىنىپ ئۆتكەندە، يىراقتا بىر تۈپ سېدە دەرىخى كۆرۈندى. سېدە دەرىخىنىڭ نېرىسىدىراق يەنە بىر نەچچە تۈپ كاداك ئۇجمە دەرىخىمۇ بار ئىدى. ئۇلار يېقىنلاپ كەلگەندە، ھېلىقى سېدە دەرىخىنىڭ يېنىدىكى كۆلدىن سۇ ئىچىپ، ئورنىدىن تۇرۇۋاتقان بىر ئادەمگە كۆزى چۈشۈپ قېلىشتى - دە، ھەممىسى تەڭ توختاشتى.

ئۇ ئادەمنۇ ئەنجانباي بىلەن ئۇنىڭ يېنىدىكى بەزى ئادەملەرنى تونۇپ قېلىپ، ھاڭ - تاڭ قالغان ھالدا تۇرغان يېرىدىلا ياغاچتەك قېتىپ تۇرۇپلا كەتتى - دە، «ئىم، ئەمدى ئەجىلىم توشۇپتۇ!» دېگەن قورقۇنچلۇق بىر شۇم خىيال تۈيۇقسىزلا يۈرىكىنى مۇجۇپ ئۇنى چۆچۈتۈۋەتتى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ بىر جۈپ

كۆزى ئەنجانبايغىلا تىكىلگەنىدى. ئۇ قورقۇنچىدا لاغ ـ لاغ تىترەپ، بىر دەمدىلا سامانەدەك سارغىيىپ كەتتى ـ دە، تۆيۈقسىزلا يولنىڭ بىر چېتىگە ئۆتۈپلا قىبلىنى بىرپەس قاراپ تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ دۇرۇت ئوقۇشقا باشلىدى. ئۇنى تونۇمايدىغانلار ئۇنىڭ بۇ قىلىقىنى كۆرۈپ ھاڭ ـ تاڭ قېلىشتى. ئۇ ئالمان ـ تالمان دۇرۇت ئوقۇپ بولدى ـ دە، ئۆمىلەپ بېرىپ، ئەنجانبايىنىڭ ئېتىنىڭ ئالدى پۇتىنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ يىغلاشقا باشلىدى:

ــ ئەنجانباي، مەن گۇناھكار، ساڭا كۆپ يامانلىق قىلدىم، قىلغان گۇناھلىرىم ئۈچۈن ئۆلۈمگە لايىق ئادەممەن. تۇڭا قىلدىم، خۇدا ھەققى، بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچكىن، رەھىم قىل، مەن... مەن...

ئۇ بۇقۇلداپ يىغلاپ تىزلىنىپ ئولتۇرىۋەردى. ئەنجانباي ئۇنىڭ بۇ ھالىنى كۆرۈپ ئاستا ئاتتىن چۈشتى. ئۇنى قولتۇقىدىن يۆلەپ ئورنىدىن تۇرغۇزدى:

ــ مۇھەممەتخانباي ئاكا، ــ دېدى ئەنجانباي ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراپ، ــ بۇ نېمە قىلغانلىرى؟ بولدى قويسىلا، كونا ئاداۋەتنى يەنە تەگەشمەيلى. مېنى ئۇنداق نائەھلى ئادەمگە ئوخشاتمىسىلا. بىلىپ قويسىلا، مەن ئەنجانباي ! ــ بۇ گەپ بىلەن ئۇ ئادەمنىڭ تىلى تۇتۇلۇپ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى، ــ مۇھەممەتخانباي، مەن تۇرمىدىن چىققاندىن كېيىن بىز كۆرۈشەلمىدۇق، بۈگۈن بۇ يەردە تۆيۈقسىزلا ئۇچرىشىپ قالدۇق. مەن سىلىگە ھەرگىز ئاداۋەت تۇتمايمەن. ئاز بولسىمۇ ماۋۇ پۇلنى يانلىرىغا سېلىپ قويسىلا، لازىم بولىدۇ، ــ ئۇ بىر تۇتام پۇلنى ئۇ ئادەمنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى، ــ دادام بىلەن ئانام قارا دۆۋىدە تۇرۇۋاتىدۇ. ئۇلارغا مەندىن سالام دېسىلە. دادام سىلىگە بىر ئۇلاغ بېرىدۇ، مىنىپ ئوپالغا كېتىۋالسىلا.

ئۇ ئادەم يۇم ـ يۇم يىغلاپ، ئەنجانبايغا قايتا ـ قايتا رەھمەت ئېيتىپ كېتىپ قالدى. ئەنجانبايلار يولنى يەنە داۋاملاشتۇردى.

ئۇ ئادەمنىڭ تەكتىنى ئوبدان بىلىدىغان ئوپال ياشلىرى ئۇ ئادەم توغرىسىدا ئېغىز ئاچماي جىم مېڭىشتى. ئۇلار كۆڭۈللىرىدە: «كونا خامانىنى سورۇغانلىقى پايدىسى يوق، سېپىق سامان چىقىدۇ، دان چىقمايدۇ.-ئەنجانبايلىقى يارىسىغا تۇز سەپكەندەك بولۇپ قالىدۇ، بىئارام بولۇپ قالىدۇ» دەپ ئويلاشتى. لېكىن، ئۇ ئادەمنى تونۇمايدىغانلار بۇ ئىشنىڭ تېگى ـ تەكتىنى بىلمىگەنلىكتىن كوچىلاپ سوراپ قالدى:

ـــ ئەنجانباي ئاكا، ئۇ ئادەم كىم بولىدۇ؟

ـــ سىزدىن نېمىشقا ئۇنداق بەك قورقىدۇ، خۇددى قان قەرزى بارەدەك؟...

ـــ ئۇ ئادەم ئوپالنىڭ قارا ئۆستەڭ دېگەن يېرىدىن، يۇزبېشى مەمەت قېچىر، يەنى مۇھەممەتخانباي دېگەن كىشى بولىدۇ، ماڭا قېينىتا بولغان، ـــ دېدى ئەنجانباي ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، ـــ ئوپالنىڭ بېگى مەتىمىننىڭ شىرەم تۇغقانلىرىدىن، يۇز ـ ئابرۇيلۇق باي ئادەم، ـــ ئەنجانباي تۇيۇقسىزلا گېپىنى توختىتىپ شۇككىدە بولۇپ قالدى ۋە بىردەم ماڭغاندىن كېيىن، يېنىدىكىلەرگە بىرقۇر قارىۋېتىپ، ئۇ ئادەم بىلەن ئۆزىنىڭ ئوتتۇرىسىدا يۇز بەرگەن ئېچىنىشلىق ۋەقەلەرنى بايان قىلىشقا باشلىدى، ـــ مەن ئۇ ئادەمنىڭ قىزى ئايشەم خېنىم بىلەن توختى موللامنىڭ مەكتىپىدە تونۇشقان. ئۇ قىز مەندىن يەتتە ـ سەككىز ياش كىچىك بولسىمۇ، لېكىن ماڭا بەك ئامراق ئىدى، كۆيۈنەتتى. مەنمۇ ئۇنى بىردەم كۆرمىسەم زادىلا چىدىيالمايتتىم. بىز چوڭمۇ بولدۇق. ئۇلار باي، بىز كەمبەغەل ئىدۇق. شۇنداق بولسىمۇ، كۆڭۈلنىڭ قىستىشى بىلەن ئۇلارنىڭ ئۆيىگە بىرنەچچە قېتىم ئەلچى ئەۋەتتۇق، لېكىن ئۇلار بىزنى ياراتمىدى. كەمبەغەل كۆردى. مەن بەك مەيۈسلەندىم...

ئەنجانباي مۇھەممەتخانبايىنىڭ قىزىنى دەپ يەتتە قېتىم ئەلچى كىرگۈزگەنلىكى، ئاخىر ئايشەمگۈل مەجبۇرىي ياتلىق قىلىنىدىغان ئاخشىمى ئۇنى ئېلىپ قاچقانلىقى، بۇ ئەلەمگە

چىدىمىغان قېيناتىسى يامان نىيەتلىك كىشىلەر بىلەن بىرلىشىپ ئۇنى تۇرمىگە سولاتقانلىقىنى... سۆزلەپ بەردى. ئۇ سۆزىنى شۇنداق ئاخىرلاشتۇردى:

— مەن تۇرمىدىن چىققاندىن كېيىن، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ دەپ قورقۇپ، مەندىن قېچىپ، يۇرتىنى تاشلاپ باشقا جايلاردا مۆكۈنۈپ يۈرگەنسىكەن. «قاچقان تۇتۇلار» دېگەندەك، بۇگۈن تار يەردە ئىككى رەقىب تۇيۇقسىز ئۇچرىشىپ قالدۇق.

— رەھىمسىز ئادەم ئىكەن!

— سىزگە شۇنچە كۆپ ئازاب، كۈلپەت سالغان ئادەمدىن نېمىشقا ئىنتىقام ئالمايسىز؟

— ياق، ئۇنداق قىلىشقا بولمايدۇ. بالىغا كۆيۈنۈش گۇناھ ئەمەس. ئۇ پەقەت قىزىغا كۆيۈنگەنلىكىدىنلا ماڭا ئاشۇنداق دۈشمەنلىك قىلغان، قىزى بايلارغا ياتلىق قىلىنسا، بەختلىك، يۈز ـ ئابرۇيلۇق بولىدۇ، دەپ ئويلىغان.

* * *

ئۇلار پاتاقنىڭ يۇقىرى تەرىپىدىكى كەڭرى سايلىقتا يېرىم كېچىگىچە ئاتلارنى بېقىپ تويغۇزدى. ئۆزلىرىمۇ كېچىنىڭ غۇر ـ غۇر شامىلىدا سالقىنداپ ئارام ئېلىۋالدى. ئاندىن ئەگۈسنىڭ شەملە مەھەللىسىدىكى توختى چوڭ دېگەن بايىنىڭ ئۆيىنى كۆزلەپ يولغا چىقتى. نىشان — ئاشۇ توختى چوڭنىڭ ئۆيىدە تۇرۇۋاتقان ئەللىك نەچچە گومىنداڭ ئەسكىرىنى يوقىتىش ئىدى. ئۇلار تاڭ سەھەردىلا توختى چوڭنىڭ ھويلىسىنى قورشىۋالدى. بۇ ھويلا باشقا ئۆي ـ ئىمارەتلەردىن يىراق، سۆگەتلىك ئارىسىدىكى تۇزلەڭلىكتە بولغانلىقتىن، ئەتراپىدا يۈرۈۋاتقان ئادەم، ھەتتا كالا، قوي، ئىتلارنىمۇ ئوچۇق كۆرگىلى بولاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن گومىنداڭ ئەسكەرلىرى بۇ كەڭرى ھويلىنى مۇداپىئەلىنىشكە باب كۆرۈپ، ئۆزلىرىگە گازارما

قىلىشقا تاللىۋالغاندى.

گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئۇلارنى شۇ ھامانلا سېزىپ قالدى ـ ده، ئۆزلىرىنىڭ ئويغاق ئىكەنلىكىنى ئاشكارىلاپ، ئۇلار تەرەپكە قارىتىپ ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىدى. لېكىن، بۇنىڭ كارايىتى چاغلىق ئىدى. ئۇلار تاڭ قاراڭغۇسىدا ھېچنېمىنى پەرق ئېتەلمىگەنلىكتىن ھېچ نەرسىنى نىشانغا ئالالمايتتى. بۇ دەل ئەنجانبايىنىڭ ئويلىغىنىدەك دۇشمەنلەرنى يوقىتىشنىڭ ئوبدان پەيتى ئىدى. ئۇ شۇ ھامان مەسۇم چوڭ بىلەن يەنە تۆت ئادەمنى ئۇ ھويلىنى يېراقتىن ئايلىنىپ، ئات چاپتۇرۇپ يۇرۇشكە بۇيرۇدى. بۇنداق قىلغاندا ئۇلار دۇشمەنلەرنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتىپ، ئۇلارنى ئازدۇرۇشقا بولاتتى. ئەھۋال ئۇنىڭ ئويلىغىنىدەك بولدى. دۇشمەنلەر مەسۇم چوڭنىڭ يېراقتا ئات چاپتۇرۇپ ئايلىنىپ يۈرگەن ئادەملىرى تەرەپكە قارىتىپ ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىدى. بۇ پۇرسەت غەنىيمەت ئىدى. باشقىلار ئەنجانبايىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە يەر بېغىرلاپ ئۆمىلەپ مېڭىپ، ھويلا تېمىنىڭ يېنىغا بېرىۋالدى ـ ده، تەرەپ ـ تەرەپتىن ھويلىنىڭ ئىچىگە قارىتىپ گرانات تاشلاشتى. لېكىن، دۇشمەنلەرمۇ بوش كەلمىدى. ئۆزلىرىنىڭ ئالدانغانلىقىنى بىلىپ قېلىپ، دەرھال تامنىڭ يانلىرىغا ئوق ياغدۇرۇش ئۇچۇن بۇ تەرەپكە تاشلاندى. لېكىن، ئۇلار كېچىككەندى، ھەيۋىسى كارغا كەلمەي قالدى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ قارىسىنى قارارلاپ ئاتقان ئەنجانباي مەرگەنلىرىنىڭ ئوقىغا ئۇچراپ يىقىلىپ يەر چىشلەۋەردى. گرانا تلارمۇ ئۇلارنىڭ ئوستىگە تاشلىنىۋەردى.

ئۇلار شۇ ھالدا بىر سائەتتەك سوقۇشتى. تاڭ يورۇدى. دۇشمەنلەرمۇ جىمىقىپ قالدى. ئەنجانبايلار تامنى پارتلىتىپ ھويلىغا باستۇرۇپ كىرگەندە، ئۇ يەر ـ بۇ يەردە ئىگراپ ياتقان بەش ـ ئالتەدەك يارىدار، ئوڭ ـ تەتۇر يېتىشقان يەتتە ـ سەككىزدەك ئۇلۇككە كۆزى چۇشتى. قالغانلىرى كۆرۇنمىدى، دەرۋازا يەنە تاقاقلىق تۇراتتى. بىر يارىدار دەرۋازا يېنىدىكى

ئۆينى شەرەتلەپ كۆرسىتىپ قويدى. ئۇلار ئۇ ئۆيگە كىرگەندى، ئۇ ئۆينىڭ ئارقا تېمىنىڭ تېگىدىن ئېچىلغان ئادەم پاتقۇدەك بىر تۆشۈكنى كۆرۈشتى. بۇ تۆشۈك چوڭقۇرلۇقى ئادەم بويى كېلىدىغان چوڭقۇر ئېرىق ئارقىلىق، هويلىدىن يىگىرمە ئوتتۇز قەدەم يىراقلىقتىكى بىر زەيكەشلىككە تۇتاشتۇرۇلغانىدى. توپىنىڭ نەملىكىگە قاراپ، بۇ ئېرىقنىڭ تۇنۇگۈن ياكى ئۆلۈشكۈن چېپىلغانلىقىنى قىياس قىلىشقا بولاتتى. دۇشمەنلەر مانا مۇشۇ زەيكەشلىك ئارقىلىق قاچقانىدى. لېكىن، ئۇلار زەيكەشلىكنىڭ باش تەرىپىگە قاراپ قاچتىمۇ ياكى ئاياغ تەرىپىگە قاراپ قاچتىمۇ؟ بىلگىلى بولمىدى. ئەنجانبايىنىڭ ئادەملىرى ئۇ باش ـ بۇ باشلارغا بېرىپ خېلى ئۇزاق ئىزدەشتى. لېكىن، قاچقان دۇشمەنلەرنىڭ دېرىكى بولمىدى.

بۇ قېتىمقى جەڭدە دۇشمەنلەرنىڭ سەككىز ئەسكىرى ئۆلگەن، ئالتە ئەسكىرى يارىدار بولغانىدى. ئون بەش مىلتىق، بىر پىلىموت، يەتتە سانداق ئوق، بىر سانداق گرانات، ئون ئىككى تاغار ئاق ئون غەنىيمەت ئېلىنىدى. ئەنجانباي ئۇننى شۇ يەردىكى كەمبەغەللەرگە ئولەشتۇرۇپ بەردى. يارىدار بولغان هېلىقى ئالتە ئەسكەرنىمۇ شۇ يەرنىڭ بايلىرىغا تاپشۇرۇپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ يارىلىرى ساقايغاندا هەيدىۋېتىشنى تاپىلىدى.

ئەنجانبايلار قايتىپ كېتىش ئۇچۇن يولغا چىقتى. ئەنجانباي سەپنىڭ ئالدىدا گەپ ـ سۆز قىلماي، قاپىقى تۇرۇلگەن هالدا كېتىۋاتاتتى. نېمە ئۇچۇندۇر ئۇنىڭ چىرايى مەيۇس، كۆڭلى يېرىمدەك كۆرۈنەتتى.

ـــ نېمە بولدۇڭ، خاپا كۆرۈنسەنغۇ؟ ـــ ئۇنىڭغا ياندىشىپ كېتىۋاتقان مەسۇم چوڭ ئۇنىڭدىن ئاستا سورىدى، ـــ مەجەزىڭ يوقمۇ يا؟

ـــ دۇشمەنلەرنى قاچۇرۇپ قويدۇق. شۇڭا، ئۆز ـ ئۆزۇمگە ئاچچىقىم كېلىۋاتىدۇ، ـــ دېدى ئەنجانباي ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، ـــ ئۇ يەرگە ئېرىق كولانغانلىقىنى نېمىشقا بالدۇرراق

بىلەلمىدۇق؟ تازا قاپاق باش، يارىماس ئىكەنمەن !

ــ بولدى، كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما، ھاياتلا بولساق، خۇدايىم بۇيرۇسا تېخى ئۇنداق دۇشمەنلەردىن نەچچە ھەسسە كۆپ دۇشمەنلەرنى يوقىتىمىز، ئۇلار بىزدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ.

ئۇلار پاتاقنا كەلگەندە مەسۇم چوڭنىڭ تاشمىلىقلىق پالتۇ ئاشپەز دېگەن بىر ئاغىنىسى ئۇچراپ قالدى. ئۇ مەسۇم چوڭنى بىر چەتكە تارتىپ:

ــ سىلەرنى تاشمىلىق بىلەن بارىن يەلكەن ئوتتۇرىسىدىكى يارلىققا سېلىنغان كۆۋرۈكتە بىرمۇنچە گومىندانڭ ئەسكەرلىرى ماراپ تۇرۇۋاتىدۇ. پەخەس بولمىغاي، ــ دېدى.

مەسۇم چوڭ بۇ خەۋەرنى شۇ زامان ئەنجانبايغا يەتكۈزدى. ئەنجانباي ئويلىنىپ بىرھازا تۇرۇپ قالدى. ئاندىن ئابلا مولا بىلەن شىغاينى ئۇ تەرەپتىكى ئەھۋاللارنى تىڭ تىڭلاپ كېلىشكە ئەۋەتتى. ئۇ يەردە توختاپ بىرەر سائەتتىڭ تەييارلىق قىلغاندىن كېيىن يەنە يولغا چىقتى. بارىن يەلكەنگە كەلگەندىن كېيىن، تىڭ تىڭلاشقا كەتكەنلەرنىڭ قايتىپ كېلىشىنى ساقلاش ئۈچۈن يەنە توختاپ قېلىشتى. ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەي ئۇلار قايتىپ كېلىپ، پالتۇ ئاشپەز دېگەن خەۋەرنىڭ راستلىقىنى ھەم ئۇ يەردىكى گومىندانڭ ئەسكەرلىرىنىڭ ئورۇنلىشىش ئەھۋالىنى دوكلات قىلىشتى، دۇشمەنلەر بارىن يەلكەن بىلەن تاشمىلىق يەلكەن ئوتتۇرىسىدىكى چوڭقۇر يارلىق ئىچىگە يوشۇرۇنۇۋېلىشقانىدى. بۇ يارلىقنىڭ ئىچىدە بۆكتۇرمە قىلىشقا باب كېلىدىغان چوڭقۇر ئورەكلەر، ئېگىز ــ ئېگىز دۆڭلۈكلەر بار ئىدى.

تاغدىن كەلگەن كەلكۇن سۈيى ئېقىپ كولاپ پەيدا قىلغان، چوڭقۇرلۇقى ئالاھازەل ئون ــ ئون بەش غۇلاچتەك، كەڭلىكى يۈز ــ يۈز ئەللىك قەدەمدەك كېلىدىغان ھەيۋەتلىك، قورقۇنچلۇق بۇ يارلىق تەپتەكشى، بىر پۈتۈن يەلكەننى قاپ ئوتتۇرىسىدىن پارچىلاپ، ئۇنى ئىككى بۆلەككە بۆلۈۋەتكەنىدى. كۈنچىقىش تەرىپى بارىن يەلكەن، كۈنپېتىش تەرىپى تاشمىلىق يەلكەن دەپ

ئاتىلاتتى.

ئەنجانباي قاپقىنى تۇرۇپ يەنە بىرھازاغىچە ئويلىنىپ تۇرۇپ كەتتى:

— ئەبلەخلەر! — دېدى ئۇ ئويلانغان ھالدا، — ئەگەر سىلەر بىزگە تەڭ كېلەلمەي قاچقاندى، ئەمدىزە، تېخى بىزنى يارلىق ئىچىدە بابلىماقچى بوپتۇ - دە! ئۇخلاپ چۈش كۆرۈپتۇ! قېنى كىم كىمنى بابلايدىكىن، ھېلى كۆرىمىز، — ئۇ ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، ئۆزىگە قاراپ بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرغان ئادەملىرىنى بىرقۇر كۆزدىن كەچۈرۈپ چىقتى، — دۈشمەنلەر بىز بىلەن باشقا جايلاردا ئېلىشسا، بىزگە تەڭ كېلەلمەسلىكىدىن قورققان. شۇڭا، ئۇلار بىزنى ئەقلى كوتا، ئۆزلىرىنى قالتىس ئەقىللىق چاغلاپ بىزگە قاپقان قۇرماقچى بولغان، ئۇلارنىڭ غەرىزى — بىزنى بۇرنىمىزدىن يېتىلەپ، يارنىڭ ئىچىگە ئالداپ ئېلىپ كىرىش، ئاندىن ئۆزلىرى شاقىدە يارنىڭ ئۈستىگە چىقىۋېلىپ بىزنى يارنىڭ ئىچىدە ئۇجۇقتۇرۇپ تاشلاش! نېمىدېگەن قالتىس پەم - پاراسەت بۇ! بوپتۇ ئەمسە، بىزمۇ ئۇلارنىڭ ئويلىغىنىدەك قىلايلى. ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ! ئېگىزدە تۇرۇپ، پەستىكىنى بابلاشنىڭ ئاسانلىقىنى كىم بىلمەيدۇ! كالۋالار، — ئەنجانباي ئالدى بىلەن مەرگەنلەرنى تاللاپ، ئۇلارنىڭ، يارنىڭ يانلىرىدىكى ئېگىزلىكلەردە مۆكۈنۈپ تۇرۇپ، دۈشمەنلەر يارنىڭ ئۈستىگە چىقىشى ھامان ئۇلارغا ئوت ئېچىشنى، قالغانلارنىڭ گۇرۇپپىلارغا بۆلۈنۈپ، يارنىڭ ئىچىگە تەرەپ - تەرەپتىن باستۇرۇپ كىرىپ، دۈشمەنلەرگە قورشاپ ھۇجۇم قىلىشنى ئورۇنلاشتۇردى، — پەخەس بولۇڭلار، ئاتقان ئوقۇڭلار نىشانغا دەل تېگىدىغان بولسۇن، ھەممىڭلار ئۆزۈڭلارنى دالدىغا ئېلىپ تۇرۇپ ھۇجۇم قىلىشنى ئۇنتۇپ قالماڭلار. بۇ ھەممىدىن بەك مۇھىم! چوقۇم شۇنداق قىلىڭلار، دۈشمەنلەرنى يوشۇرۇنۇپ تۇرۇپ، تۇيۇقسىز مىجىپ تاشلاڭلار.

ئۇلار يارنىڭ ئىچىگە كىرمىسە، دۈشمەنلەرمۇ يارنىڭ

ئۇستىگە چىقمايتتى. شۇڭا، ئۇنىڭ ئادەملىرى ئۇنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە يارنىڭ يانلىرى، باش ـ ئاياغلىرى تەرىپىدىن يارنىڭ ئىچىدىكى دۇشمەنلەرگە تاشلاندى.

ئەنجانباي سىيىت ئەخمەت بىلەن بىللە يارنىڭ باش تەرىپىدىن ھۇجۇمغا ئۆتتى. ئۇ پىلىموتنى يارنىڭ لېۋىگە قۇرۇۋېلىپ، كۆرۈنگەنلا دۇشمەننى ئۇدۇللۇق ئوققا تۇتۇۋەردى. گىراناتلارنىڭ گۈمبۈرلەپ پارتلاشلىرى، تەرەپ ـ تەرەپتىن قارا يامغۇردەك ئۇزۇلمەي تا ـ تاتلاپ ئېتىلىۋاتقان ئوقلارنىڭ پاك ـ پۈك ئاۋازلىرى، ئوق ـ دورىلارنىڭ سىيسىق پۇراقلىرى، ئاسمانىنى قاپقارا بۇلۇتتەك قاپلاپ كەتكەن تۇتەك، چاك ـ توزانلار، ئادەملەرنىڭ ۋار ـ ۋۇر توۋلاشلىرى، ئېچىنىشلىق چىرقىراشلىرى بىردەمدىلا ئەتراپتىكى مەھەللىلەرنى زىلزىلگە كەلتۈرۈۋەتتى. دەل شۇ پەيتتىنى كۆزلەپ تۇرغان گومىنداڭ ئەسكەرلىرى دەرھال يارنىڭ ئۇستىگە يامىشىپ چىقىشقا باشلىدى. لېكىن، شۇ ھامان تەييار تۇرغان مەرگەنلەرنىڭ ئوقىغا ئۇچراپ يارغا موللاق ئېتىپ چۈشۈۋەردى. بۇ قىرغىنچىلىقنى كۆرۈپ ھودۇقۇپ كەتكەن باشقا ئەسكەرلەر ئۆزلىرىنى يەنە يارنىڭ ئىچىگە تاشلاپ، تېخىمۇ غالجىرلىشىپ جان تالاشقىلى تۇردى.

يارنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدىكى قاپتالنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئۇنگەن بىرنەچچە تۇپ يۇلغۇن باراقسانلاپ، قويۇق ئۆسۈپ كەتكەنىدى. ئۇ يۇلغۇنلۇقنىڭ پەسرەكىدىكى چوڭقۇر بىر ئازگالغا كىرىۋالغان ئىككى ئەسكەر ئازگالنى ئۆزىگە دالدا قىلىۋېلىپ، پىلىموتتىن ئۇزمەي ئوق ياغدۇرۇپ، ئەنجانبايلارنىڭ ئالدىنى توسۇۋالدى. ئۇ ئەسكەرلەر دالدىغا كىرىۋالغانلىقتىن، ئوقلار ئۇلارغا تەگمىدى، تاشلانغان گىراناتلار نېرىراقتا چۈشسە، ئۇلار دۇم يېتىۋالدى، ئازگالغا چۈشسە، تۇتۇۋېلىپ نېرىغا تاشلىۋەتتى. سىيىت ئەخمەت ئۇلارنى ئۇدۇل تەرىپىدىن ئۇجۇقتۇرۇۋېتىش ئۈچۈن، يارنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىكى قويۇق ئۆسكەن قوناقلىق ئىچىگە كىرىپ كەتكەنىدى. لېكىن،

دۇشمەنلەر سېزىپ قېلىپ، ئۇنى ئۇزمەي ئوققا تۇتۇپ، ئۇلارغا يېقىنلاشتۇرمىدى، بۇنى كۆرۈپ ئەنجانبايىنىڭ ئىچىگە ئاچچىقى كەلدى، ئۇ غەزەپ بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇلار تەرەپكە ماڭغانىدى، مەسۇم چوڭ ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇۋالدى، ئۇنىڭ قولىدا ئۇزۇن تىغلىق بىر پىچاق پارقىراپ تۇراتتى:

ــ ياق، سەن بارما، پىلىموتنىڭ قېشىدا سەن بولمىساڭ بولمايدۇ، ــ مەسۇم چوڭ شۇنداق دەپلا ئۆمىلەپ مېڭىپ يۇلغۇنلۇقنىڭ ئۇدۇلىغا بېرىۋالدى. ئاندىن ياردىن سىيرىلىپ چۈشۈپ، دۇشمەننىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈۋالدى ۋە يۇلغۇنلۇق ئارىسىدىن ئۆزىنى ئۇلارنىڭ ئۈستىگىلا تاشلىدى ـ دە، بىرىنى بېسىۋېلىپ بوينىغا گاچچىدە پىچاق تىقىۋەتتى. ئۇنىڭغىچە يەنە بىرى مەسۇم چوڭغا ئېسىلغانىدى، ئۇمۇ شۇ ھامان ئاچ بىقىنىغا يەپ، يەر چىشلىدى، مەسۇم چوڭمۇ ھېرىپ ـ ھاسىراپ كەتكەنلىكتىن، «ئۇھ...» دەپلا ئازگالغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ قالدى. شۇ ئارىدا سېيىت ئەخمەت ئۇنىڭ يېنىغا يېتىپ كەلدى ـ دە، ھېلىقى پىلىموتنى تا ـ تاتلىتىپ سايرىتىپ، يېقىن ئەتراپتىكى دۇشمەنلەرنى قىرىپ تاشلىدى.

شۇنىڭ بىلەن ئوق ئاۋازلىرى توختىدى، يارلىقنىڭ ئىچىمۇ جىمىقىپ قالدى، پەقەت ئۇ يەر ـ بۇ يەردە ياتقان ياردار ئەسكەرلەرنىڭ ئىنجىقلاپ ئىڭراشلىرىلا ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئەنجانباي ئۆز ئادەملىرىنى باشلاپ، يارلىقنىڭ ئىچىنى باشتىن ـ ئاياغقىچە ئاختۇرۇپ چىقتى. لېكىن، ئوڭ ـ تەتۈر يېتىشقان ئۆلۈكلەر بىلەن يارداردىن باشقا، بىرمۇ ساق ئادەم كۆرۈنمىدى. ئۇلار ئۆلگەن، يارىدار بولغانلارنىڭ شۇنچە كۆپلۈكىگە قاراپ، قېچىپ كەتكەن دۇشمەن ناھايىتى كۆپ بولسا يەتتە ـ سەككىزدەك بولسا كېرەك، دەپ پەرەز قىلىشتى. لېكىن، ئۇلار قانداق قېچىپ كەتتى؟ ۋە نەگە قېچىپ كەتتى؟ شۇنچە كۆپ ئادەم بەش قولدەك قاتار تۇرۇپ، ئۇلارنى قورشاپ تۇرغان، بىرەرىنىڭمۇ قېچىپ ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى ھېچكىم بايقىمىغان

تۇرسا؟ بۇ زادى نېمە بولغىنى؟ ئەنجانباي يارلىقىنىڭ ئىچى ـ تېشىنى يەنە بىر قېتىم چالا قويماي ئاختۇرۇپ چىقتى. ئاخىردا ئۇلار باش ـ ئايىغى يارلىقىنىڭ باش ـ ئايىغى بىلەن تۇتىشىدىغان، ئۇ باش ـ ئاياغلاردىن خۇددى يېپىق نوردەك يوغانلا تۆشۈك ئاچقان، ئوتتۇرىسى ئوچۇق، ئۇستىنى لەش، ئوت ـ چۆپ بېسىپ كەتكەن، خۇددى لەخمىگىلا ئوخشايدىغان، چوڭقۇر، ئۇزۇن بىر سۇ يولىنى بايقاپ قېلىشتى. بۇ سۇ يولىنىڭ ئۇستىنى بېسىپ كەتكەن لەش، ئوت ـ چۆپلەر دەسسىلىپ چەيلەنگەندەك، سۇمۇ لېيىپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى.

ھە، مانا ئەمدى ئىش ئايدىڭلاشتى. ئۇلار دەل مۇشۇ سۇ يولى بىلەن قېچىپتۇ!

ئەنجانباي ئادەملىرىنى باشلاپ، سۇ يولىنى بويلاپ مېڭىپ ئاياغ تەرەپكە باردى. دېگەندەك، سۇ يولىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق يەردە ئاياغ ئىزلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بۇنىڭدىن مەلۇم بولدىكى، دۇشمەنلەر يەلكەنىڭ ئاياغ تەرىپىگە قاراپ قاچقانىدى. لېكىن، قاراڭغۇ چۈشۈپ قالغانلىقتىن ئەنجانباي دۇشمەنلەرنى قوغلاشنى توختاتتى.

ـــ ۋاي ئىستەي، ـــ دېدى ئەنجانباي كۆڭلى يېرىم بولغان ھالدا، ـــ بۇ سۇ يولىنىڭ باش ـ ئايىغىدا مۇشۇنداق بىر تۆشۈكلەرنىڭ بارلىقىنى بالدۇرراق بايقىمايمۇ، بىر قىسىم دۇشمەننى قاچۇرۇپ قويدۇق ـ دە! لېكىن، بۇگۈن مېنىڭ كۆڭلۈم خېلى خۇش.

ـــ شۇنداق، شۇنداق، شۇ تاپتا سىز باشقىچە خۇشال كۆرۈنۈۋاتىسىز، ـــ دېدى شىغاي ئۇنىڭغا چاقچاق قىلىپ، ـــ مەن سىزنىڭ خۇشال بولغانلىقىڭىزنى پەقەتلا كۆرمەپتىكەنمەن.

ـــ بىز بىرمۇ ئادەمنى چىقىم قىلماي شۇنچە كۆپ دۇشمەننى يوقاتقان تۇرساق، خۇشال بولمامدىم ئەمسە؟

ـــ شۇڭا، سىزنى ئەنجانباي دەيمىز ـ دە، ھا ـ ھا! ھاھاي!...

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

يىگىرمە بىرىنچى باب

سىناق

ئايلىنىش تېخى تىزمىلىرى ئۈستىدىكى قىشمۇيياز دۆڭلىنىپ تۇرىدىغان قار ـ مۇزلار ئېرىپ ھاسىل بولغان تارام ـ تارام تاغ سۇلىرى لاي ـ لاتقىلارنى ئېقىتىپ، ئاتئوينىاق تېغىنىڭ ئېغىزى ئارقىلىق غەربتىن شەرققە پەسلەپ قىيپاش ئاققانلىقتىن، ياپيېشىل قارىغاي، ئارچىزارلىق قاتمۇقات تاغلار ئارىسىدا، شاۋقۇنلۇق شارقىراتما، تىپتىنچ كۆل، سۈپسۈزۈك سۇلۇق، كۆپكۆك ئوت ـ چۆپلۈك، سالقىن ھاۋالىق، گۈزەل، مۇنبەت زېمىن ئويتاغ جىلغىسىنى ھاسىل قىلغانىدى. تاغ ئىنقىلابچىلىرى مانا مۇشۇ جىلغا ئىچىدە قەد كۆتۈرگەن تاغلىق يېزا ـــ ئويتاغنى مۇستەھكەم قورغان دەپ بىلىپ، شىتاب تۇرۇشلۇق جاي قىلىپ تاللىۋالغانىدى. تەنگە شىپا، جانغا راھەت، دىللارغا يورۇقلۇق ئاتا قىلغۇچى خاسىيەتلىك بۇ ئېسىل ماكان شۇ كۈنلەردە تازا قىزىپ كەتكەنىدى. نەچچە كۈنلەردىن بېرى تاغ ـ داۋانلار ئاتلاپ، تەرەپ ـ تەرەپتىن كېلىپ، بۇ يەرگە توپلانغان تاغ ئىنقىلابچىلىرى ئىنقىلابنىڭ نىشانى، رېئالىيە قىلىشقا تېگىشلىك قائىدە ـ نىزاملارنى، قورال ـ ياراغلارنى ئىشلىتىش ئۇسۇللىرى قاتارلىق زۆرۈر ئىلىم ـ بىلىملەرنى ئۆگىنىش ـ ئۆگىتىش بىلەن ئالدىراش بولۇپ كەتتى. لېكىن، شۇ مەزگىلدە كۈچ يېتىشمىگەنلىكتىن، تاغ ئىنقىلابچىلىرى تۈتۈپ تۇرۇۋاتقان بەزى جايلار بوشاپ قالدى. بۇنى ئالاقزادىلىككە چۈشكەن گومىنداڭچىلار تېپىلماس پۇرسەت بىلىپ، كۆپلەپ ئەسكەر چىقىرىپ، ئوپال، تاشمىلىق قاتارلىق نۇرغۇن جايلارنى

يەنە بېسۇالدى. پۇقرالارنى قىيناپ، ئالۋان - ياساق، ھاشار - مەدىكارلارنى ھەسسىلەپ سېلىپ، چېقىلغان گازارما - ئىستېھكاملىرىنى بىرنەچچە كۈن ئىچىدىلا قايتىدىن ياستىپ، لەخمىلەرنى كولىتىپ پۇختا تەييارلىنىۋالدى - دە، ئىنتىقام ئېلىش ئۈچۈن دەھشەتلىك جەبىر - زۇلۇم، ئېچىنىشلىق قىرغىنچىلىقنى باشلىۋەتتى. گومىنداڭچىلارنىڭ پۇقرالارغا بۇنداق دەھشەتلىك زۇلۇم سېلىشى تاغ ئىنقىلابچىلىرىنىڭ تېخىمۇ غەزەپىنى قوزغىدى. شۇ تاپتا ئۇلارنىڭ نوخلىسىنى ئېلىپ قويۇش تازا زۆرۈر بولۇپ قالغانىدى!

— ئالدى بىلەن تاشمىلىق، چەشتاغدىكى دۈشمەنلەرنىڭ ئەدىپىنى بېرىش كېرەك! — دېدى شتاب باشلىقى يۈسۈپجان شىرە ئۈستىدىكى خەرىتىگە ئېگىشىپ بىرھازا قاراپ تۇرغاندىن كېيىن بېشىنى كۆتۈرۈپ، — دۈشمەنلەرنىڭ ئاساسلىق كۈچى شۇ يەرگە توپلانغان، ئۇلارنىڭ تەھدىتى بەك ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى. شۇڭا، ئۇلارنىڭ يۇرىكىنى تازا بىر مۇجۇپ، ئۆزىمىزنى بىر كۆرسىتىپ قويمىساق بولمىدى. سىزچە، بۇ ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن كىم چىقالايدۇ؟

— مېنىڭچە، — دېدى جامالىدىن ئويلانغان ھالدا، — بۇ قېتىمقى جەڭ ئادەتتىكى پارچە - پۇرات جەڭلەرگە ئوخشىمايدۇ، چوڭ كۆلەملىك جەڭ بولىدىغاندەك تۇرىدۇ. شۇڭا، ئوبدانراق ئويلانمىساق بولمايدۇ.

— شۇنداق، تەۋرىنىش پەيدا قىلىدىغان چوڭ كۆلەملىك جەڭ بولىدۇ. شۇڭا، بۇ جەڭگە يۈرەكلىك، جەڭگە ماھىر، كاللىسى سەگەك، چارە - تەدبىرلىك، باتۇر بىر ئادەم مەسئۇل بولۇشى كېرەك.

— مېنىڭچە، ئەنجانباي بۇ ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن چوقۇم چىقالايدۇ.

— ياق، ھازىرچە چوقۇم دېمەيلى، سىناپ باقايلى. شۇنداق بولسىمۇ ئاۋۇال قاسىم تاشتىن يولىيورۇق سوراپ، ئاندىن قارار قىلايلى.

www.uyghurkitap.com

* *

— بايا بىز تاشمىلىق، چەشتاغدىكى دۇشمەنلەرنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى توغرىسىدا تەپسىلىي پاراڭلاشتۇق، — دېدى يۇسۇپجان يىغىنغا قاتناشقانلارغا قاراپ، — ھەممىمىزنىڭ كۆڭلىدە دۇشمەنلەرنىڭ ئەھۋالى ئايان بولدى، — ئۇ بۇرۇلۇپ ئەنجانبايغا تىكىلدى، — ئەنجانباي، سىز ئۆزىڭىزنىڭ ۋەزىپىسىنى ئوبدان چۈشەندىڭىزغۇ دەيمەن. بۇ قېتىمقى چوڭ كۆلەملىك جەڭگە قوماندانلىق قىلىش سىزنىڭ زىممىڭىزگە يۈكلەندى. ۋەزىپە ئېغىر ھەم مۇشكۈل، ھۆددىسىدىن چىقىش تەس. ئادەم، قورال - ياراغلارنى ئۆزىڭىز تاللايسىز، سانى چەكلەنمەيدۇ، قانچىلىك ئالسىڭىز مەيلى. ئىشقىلىپ، بىزدە بار ئادەم، قورال - ياراغلارنىڭ ھەممىسى سىزنىڭ ئىختىيارىڭىزدا بولىدۇ. خوش، ئەمدى قېنى كۆڭلىڭىزدە ئويلىغان ئۇسۇل - چارىڭىزنى ئوتتۇرىغا قويۇپ باقسىڭىز، ئاڭلاپ مەسلىھەتنى پىشۇرۇۋالساق.

— مەن پەقەت دۇشمەنلەرنى يوقىتىشنىلا ئويلاۋاتىمەن.

— ئۇغۇ شۇنداق، لېكىن قانداق يوقىتىسىز؟ ئويلىغانلىرىڭىزنى دېمىسىڭىز بولمايدۇ - دە.

— بۇمۇ بۇيرۇقمۇ؟

— ياق، — دېدى يۇسۇپجان جامالىدىنغا قاراپ، كۆزىنى مەنىلىك قىسىپ كۆلۈپ قويۇپ، — بۇ بۇيرۇق ئەمەس. لېكىن، دېمىسىڭىز بولمايدۇ. سىز باتالىيون كوماندىرى، مەسئۇلىيىتىڭىز ئېغىر. سىزمۇ دېسىڭىز، بىزمۇ دېسەك، قول ئاستىڭىزدىكى ئادەملىرىڭىزمۇ دېسە، ھەممىمىز كۆڭلىمىزدە بارنى ئوتتۇرىغا قويساق، پىلانىمىز تېخىمۇ مۇكەممەللىشىدۇ، ئىشىمىز ئوڭۇشلۇق بولىدۇ. ئۇسۇل - چارىلەر ھەققىدە ھەممىمىزنىڭ قارىشىدا ئورتاقلىق بولسىلا، دۇشمەننى يوقىتىش ئاسان بولىدۇ.

— مېنىڭ... مېنىڭ... مېنىڭ ئويلىغانلىرىم تېخى پىشىپ يېتىلمىدى، ھازىرچە ئوتتۇرىغا قويالمايمەن.

شۇ گەپ بىلەن تەڭ ھەممىسى ئەنجانىيدىن نارازى بولغاندەك، ئۇنىڭغا يەر ئاستىدىن ھومىيىپ قاراپ، «پۇش، پۇش...» تىنىپ ئولتۇرۇپ قېلىشتى. شۇنىڭ بىلەن بۇ قېتىمقى ئۇرۇشنى قانداق قىلىش ھەققىدىكى كېڭىشىش يىغىنى توختاپ قالدى. لېكىن، بۇ يىغىننى كەچقۇرۇن يەنە داۋاملىق ئېچىپ، ئۇسۇل ـ چارىلەرنى بېكىتىش قارار قىلىندى. ئۇنىڭغىچە ئەنجانىيىنىڭمۇ تازا ئويلىنىپ پىكرىنى پىشۇرۇپ بولۇشى ھەمدە يىغىندا پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويمىسا بولمايدىغانلىقى ئۇقتۇرۇلدى.

يىغىن ئەھلى تارقىدى. شۇندىلا ئەنجانىلىق تاققىدە ئارقىسىغا يېنىپ، يۈسۈپجان بىلەن جامالىدىننىڭ قېشىغا يەنە كەردى:

— مېنىڭ پىكرىم پىشقان، لېكىن بايىقى يىغىندا ئوتتۇرىغا قويسام بولمايتتى.

ئۇلار ھاڭ ـ تاڭ قېلىشتى:

— ھەر قانداق گېپىڭىز بولسا ئوتتۇرىغا ئوچۇق قويۇڭ، بولاتتىغۇ؟ ئەنسىرىگۈدەك كىم بار دەيسىز؟

— زادى نېمىدىن ئەنسىرىدىڭىز؟

— ئارىمىزدىكى بەزى ئالا كۆڭۈل ئادەملەردىن ئەنسىرىدىم. ئۇلارنىڭ شۇم ئېغىزلىق قىلىپ بىزنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىمىزنى دۇشمەنلەرگە ئالدىن خەۋەر قىلىپ قويۇشىدىن قورقۇپ قالدىم.

— نېمە دېدىڭىز؟ غەيرىي گەپ قىلىۋاتسىزغۇ؟

— قېنى، كۆڭۈلىڭىزدىكى گەپنى ئوچۇق دەۋېرىڭ، قېشىمىزدا يات ئادەم يوق. ئۇ كىم؟

— زەيدىن، بۇنداق ئادەمنى مۇشۇنداق مۇھىم يىغىنغا قاتناشتۇرمىساق بولاتتى.

— زەيدىن؟ !

جامالىدىن تېرىكتى:

— ۋاي ـ ۋۇي، سىزنىمۇ، نېمانچە گۇمانخور ئادەمسىز؟ قانداق پاكىتىڭىز بار؟ ! سۆزلەپ بېقىڭا قېنى، ئاڭلاپ باقاي.

— توۋا، توۋا، توۋا قىلدىم !

— ئالدىرىماي تۇرۇڭ. سىز ئۇنداق پاكىتقا ئېرىشكىچە چاغ بۇنداق توۋىدىن نەچچە ـ نەچچە مىڭنى قىلسىڭىزمۇ ھەرگىز ئورنىغا كەلمەيدۇ !

— بولدى، بولدى، تاكاللاشماڭلار، — يۈسۈپجان ئەنجانباينىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە تىكىلىپ قاراپ، بىرھازاغىچە ئويلىنىپ تۇرۇپ كەتتى، — كۆڭلىڭىزدىكىنى مۇشۇنداق ئوچۇق ـ ئاشكارا دېگىنىڭىزگە رەھمەت. سىزنىڭمۇ ئويلىغانلىرىڭىز باردۇر، ئەلۋەتتە. بوپتۇ، بۇ ئىشنى كېيىنچە بىرنېمە دېيىشەيلى. دېمىسىمۇ مۇشۇنداق مۇرەككەپ شارائىتتا بەزى ئادەملەردىن گۇمانلىنىشقا سىز ھەم بىز — ھەممىمىز ھەقلىقمىز، ھەرھالدا سەگەك بولمىساق بولمايدۇ. قورۇپ تۇرمىساق، پاشا، چۈنلارمۇ ئادەمنى چېقىۋالىدۇغۇ.

— ئادەمنى بىزار قىلىدىغان قۇرۇق ئەندىشە. ئۇ ئادەمنى مۇشۇنداق مۇھىم يىغىنغا قاتناشتۇرمىساق بولمايدۇ. ئۇمۇ ئەللىك ـ ئاتمىشتەك ئادەمنى باشقۇرۇۋاتىدۇ ئەمەسمۇ؟

— قېنى ئەمىسە ئەنجانباي، خام بولسىمۇ مەيلى، پىلانىڭىزنى دەپ بېقىڭچۇ، ئاڭلاپ باقايلى. بايا دېدىم، يەنە دېسەم يەنە شۇ گەپ، قېشىمىزدا يات ئادەم يوق، ئەنسىرىمەك.

— ماڭا پەقەت ئوتتۇز ئادەم بولسىلا بولدى. قورال ـ ياراغلارنىمۇ تاللىۋالىمەن.

ئۇلار يەنە ھەيران بولۇپ، بىر ـ بىرىگە قارىشىپ تۇرۇپلا قېلىشتى.

— نېمە، نېمە، ئوتتۇز ئادەم؟ خاتا ئاڭلاپ قالدىممۇ، قانداق؟ يەنە بىر قېتىم ...

— شۇنداق، پەقەت ئوتتۇز ئادەم بولسىلا كۇپايە.

— مۇنداق دەڭ تېخى، سىز ۋەزىپىنى تېخىچە چۈشەنمىگەن

ئوخشايسىز.

— بىز سىزنى رازۋېدكا قىلىشقا ئەۋەتمەكچى ئىدۇق. خەنجەر نامى بىلەن مەشھۇر بولغان قانخور بىر جاللات باشلاپ كەلگەن گومىنداڭنىڭ مىلىتسىيەسى زور قوشۇنىنى يوقىتىشقا ئەۋەتمەكچى ئىدۇق، چۈشەندىڭىزمۇ؟!

— ئەخمەقلىق قىلماڭ.

— ياق، بۇ ئەخمەقلىق ئەمەس. ۋەزىپىنى تولۇق چۈشەندىم. ھۆددىسىدىن چىقالايمەن، خاتىرجەم بولۇڭلار. يەر — زېمىن ئۆزىمىزنىڭ، تاغ — دەريا، ئېرىق — ئۆستەڭ، يوللار بىزگە بەش قولدەك ئايان، كىرىدىغان — چىقىدىغان تۆشۈكلەرنىمۇ ئوبدان بىلىمىز. ئەنسىرەشنىڭ ھاجىتى يوق. پەقەت ئوتتۇز ئادەم.

ئۇلار شۇ ھالدا كەچ كىرگۈچە پاراڭلاشتى. كۆڭۈللىرى ئېچىلىپ، چاقچاق قىلىشقاچ ئولتۇرۇپ بىللە غىزالىنىشتى. يۇسۇپجان شۇ ئاخشىمىلا زەيدىننى يايلاقلاردا يايلاۋاتقان ئاتلارنى يوقلاپ كېلىش ئۈچۈن مۇجى[1] دېگەن جايغا ماڭدۇرۇۋەتتى. ئاندىن ئەنجانباي تاللىغان ئوتتۇز ئادەمنى قىمىز، گۆش، ئارپا نېنى بىلەن مېھمان قىلدى. ئۇلار خوشلىشىپ يولغا چىققاندا تۈن نىسپى بولۇپ قالغانىدى.

1945 — يىلى 10 — ئايىنىڭ 15 — كۈنى (دۈشەنبە)، تاڭ سەھەر.

بۇلۇتلۇق ئاسمانىدا شالاڭ يۇلتۇزلار ئاندا — سانىدا سۇس پىلىلدايتتى. تەننى جۈغۇلدىتىدىغان كۈزنىڭ غۇر — غۇر شامىلى يۈز — كۆزلەرنى سوغۇق يالايتتى.

يولغا چىقىش ئالدىدا ئەنجانباي ئالدى بىلەن دۈشمەنلەرنىڭ ئەھۋالىدىن ئۆزىگە ۋاقتى — ۋاقتىدا خەۋەر يەتكۈزۈپ تۇرۇش ئۈچۈن يەتتە ئادەمنى تاللاپ، ئۇلارنى ئۈچ گۇرۇپپىغا بۆلدى. بىرىنچى گۇرۇپپىدىكى ئۈچ ئادەم ھەممىنىڭ ئالدىدا مېڭىش،

---

① مۇجى — ئاقتۇ ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي شىمالىدىن 130 كىلومېتىر يىراقلىقتا جايلاشقان بىر يېزىنىڭ نامى.

ئەھۋال سېزىلگەن ھامان ئىككى ئادەم دۈشمەن ئەھۋالىنى داۋاملىق كۆزىتىشكە قېلىپ، يەنە بىر ئادەم دەرھال ئوتتۇرىدا مېڭىۋاتقان ئىككىنچى گۇرۇپپىدىكى ئىككى ئادەمگە ئەۋەر يەتكۈزۈش، ئوتتۇرىدىكى بۇ ئىككى ئادەمنىڭ بىرى ئالدىدا ماڭغان ئادەملەرنىڭ ئارقىسىدىن مېڭىپ، دۈشمەن ئەھۋالىنى تېڭىلاش، يەنە بىرى ئارقىدا مېڭىۋاتقان ئوچىنچى گۇرۇپپىدىكىلەرگە خەۋەر يەتكۈزۈپ بولۇپ، يەنە ئالدىدا كەتكەن ئادەمگە يېتىشۋېلىش؛ ئوچىنچى گۇرۇپپىدىكى بىر ئادەم ئىككىنچى گۇرۇپپىدىكىلەرنىڭ ئارقىسىدىن داۋاملىق مېڭىۋېرىش، يەنە بىرى ئارقىسىغا يېنىپ، ئەھۋالنى ئۆزىگە دوكلات قىلىش... ئەنجانىاي مۇشۇنداق زەنجىرسىمان ھالدا دۈشمەنلەرنىڭ ئىزىدىن يوشۇرۇن مېڭىپ، ئۇلارنىڭ يوشۇرۇنغان ئۇۋىسىنى تېپىپ چىقىشنى بۇيرۇپ ئۇلارنى يولغا سېلىۋەتتى. ئاندىن قالغان ئادەملەرنى باشلاپ، يوشۇرۇن دۈشمەنلەرنىڭ ئۆزلىرىنى سېزىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، تاغ ـ داۋانلار ئارىسىدىكى چىغىر يول، جىلغىلار بىلەن غازاڭ ـ يوپۇرماقلىرى سارغىيىپ تۆكۈلۈشكە باشلىغان دەل ـ دەرەخلەرنىڭ ئارىلىرى، ئوت ـ چۆپلەرنىڭ دالدىلىرى ئارقىلىق ئاتلىرىنى لەرزان يورغىلىتىپ مېڭىپ، تاشمىلىق تەرەپكە قاراپ يۈرۈپ كەتتى. ئۇلارنىڭ ئالدىغا جىلغىلار ئەتراپىدىكى تۈزلەڭ ـ ئويمانلاردا كۈزلۈك بۇغداي تېرىش بىلەن ئالدىراش ئىشلەۋاتقان دېھقانلار، دالا ـ يايلاقلاردا لەرزان ناخشا ئېيتىپ، مال بېقىۋاتقان پادىچىلار ئاندا ـ ساندا ئۇچراپ تۇردى.

ئوپال، تاشمىلىق ئەتراپلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان گومىنداڭنىڭ ئېغىر قوراللىرى بىلەن قوراللانغان مىڭ نەچچە يۈز كىشىلىك زور قوشۇنى تاغ ئىنقىلابچىلىرىنى يوقىتىش ئۈچۈن، ئۇلارنى تەرەپ ـ تەرەپتىن قىستاپ كەلمەكتە ئىدى. ئۇلارنىڭ شۇ كۈنلەردىكى ھالىتى خۇددى غالجىرلاشقان بىر توپ ئىتلارغا ئوخشايتتى. تاغ ئىنقىلابچىلىرىنى خۇددى شۇ تاپىنىڭ

ئۆزىدىلا، ھاپىدە يۇتۇۋېتىدىغاندەك ئەلپازدا ئاللا - چۇقان سېلىپ يول - يول، ئۆڭ - ئىمارەت، دەريا - جىلغا، ئېرىق - ئۆستەك، تاغ - داۋانلارنى ئىگىلەپ، يالاقچىلارنى توپلاپ، تاغ ئىنقىلابچىلىرى توپلانغان ئويتاغ، بۇلۇڭكۆل، سۇباش، ئاقتاش، مۇجى، تاشقورغانلارنى قورشاۋغا ئېلىش ئۈچۈن ھەيۋە بىلەن ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى.

دۇشمەنلەر تاشمىلىقنى بازا قىلىپ، ئالدىنقى سەپنى چالما ئېرىق، چەشتاغ تەرەپلەرگە قۇردى. چەشتاغ باغرىغا جايلاشقان ئىبراھىم جىغان بىلەن يېنە بىر دېھقانىنىڭ ئورنى بىرنەچچە مولۇقتىن يەرنى ئىگىلىگەن چوڭ - چوڭ ھويلىلىرىنى ئۇستىگە ئىستىھكاملار سېلىنغان چەشتاغ بىلەن زەنجىرسىمان تۇتاشتۇرۇش ئۈچۈن، قاتمۇقات تۇتاش، چوڭقۇر لەخمىلەرنى كولاتقۇزدى. ھويلا، تاغلار ئەتراپىدىكى توغراقلىقلارنىڭ ئارىسىغىمۇ نۇرغۇن ئەسكەرلەرنى يوشۇردى. گەز دەرياسىنىڭ تارامىلىرى ئارىلىقىدىكى قىزىلتاغقىمۇ ئىستىھكاملاردىن بىرنەچچىنى سېلىپ، نۇرغۇن ئەسكەرلەرنى تۇرغۇزدى. كېچە - كۈندۈز ئۇزمەي چارلاش ئېلىپ بېرىپ، يىراق - يېقىنلارنى كۆزىتىشنى كۈچەيتتى، ھەتتا ئۇلار بەزىدە قىرغاۋۇل، توشقانلار ئوينىشىپ، ئوت - چۆپلەردىن سەل - پەللا شىلدىرلىغان ئاۋاز چىقىقان جايلارنىمۇ بىرھازاغچە پىلىموت، ھەتتا توپ - زەمبىرەكلەرنىڭ ئوقىغا تۇتۇپ، توپا - چاڭلارنى توزىتىۋېتەتتى. بۇ ئەھۋاللاردىن ئەنجانبايىنىڭ شۇ ئەتراپتىكى كۆز - قۇلاقلىرى ۋاقتىدىلا خەۋەر بېرىپ تۇرغانلىقتىن، بىرنەچچە كۈندىن بېرى ئۇنىڭ كۆڭلىدە ئۇ جايلاردىكى دۇشمەنلەرنى يوقىتىشنىڭ «ھۈنەرلىرى» پىشىپ قالغانىدى. شۇڭا، قورقمايلا پەقەت ئوتتۇزلا ئادەم ئېلىۋېلىشنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، باشلىقلارنى ھاڭ - تاڭ قالدۇردى.

كۈن چۈش بولدى. ئۇلار ئىككى تاغنىڭ قوشۇلغان ئايلانما دوقمىسىغا كەلگەندە، كۈنچىقىش تەرەپتىكى تاغنىڭ ئارقىسىدىن

بىر ئادەم ئات چاپتۇرۇپ چىقىپ كەلدى. ئۇ يېرىم كېچىدىلا رازۋېدكىغا چىقىپ كەتكەن ئۇچىنچى گۇرۇپپىدىكى ئادەم ئىدى. ئۇ ھاسىراپ كېلىپ، ئەنجانبايىنىڭ ئالدىدا ئاتتىن چۈشۈپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— دۇشمەنلەرنىڭ ئالدىنقى سەپتىكى دىجۇرنىلىرى چالما ئېرىقتا ئىكەن، ھەممىسى ئون بىر كىشى. قورالىرى خىل، ئاتلىرى سېمىز ئىكەن. ئۇلار بىلەن تۇتۇشۇپ قالغىلى تاس ـ تاماس قالدۇق. يىراقتا دۇشمەنلەرنىڭ تاراق ـ تۇرۇقلىرى ئوچۇق ئاڭلىنىپ تۇرىدىكەن. چەشتاغدىكى دۇشمەنلەر قولچىرىغى بىلەن قىزىلتاغنىڭ ئەتراپىنى كۆزىتىپ تۇرىدىكەن. ئالدىمىزدا ماڭغان بىرىنچى، ئىككىنچى گۇرۇپپىدىكىلەرنىڭ خەۋىرىنى ئالالمىدۇق، قايسى تەرەپ بىلەن ماڭغانلىقىنىمۇ بىلەلمىدۇق. بىزنىڭ گۇرۇپپىدىكى يەنە بىر ئادەم ئېتىنى گەز دەريا سىنىڭ ياقىسىدىكى قاشنىڭ يېنىغا يوشۇرۇپ قويۇپ، ئۆزى يالغۇز پىيادە يۇرۇپ، دۇشمەنلەرنى كۆزىتىپ قالدى.

ئەنجانباي دوكلاتنى ئاڭلاپ بولۇپ، ئويلىنىپ بىرھازاغچە تۇرۇپ كەتتى.

— ئاپلا، چاتاق بوپتۇ، — دېدى ئۇ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، — ئۇلار بىرەر پىشكەللىككە يولۇقۇپ قالمىسىلا بولاتتىغۇ، ھەي! ... — ئۇ بۇرۇلۇپ يېنىدىكى قارىمۇتۇق، قارا بۇرۇتلۇق پىلىموتچى قىرغىز يىگىت دوسمەتكە قارىدى، — مۇنداق بولسۇن، ئاغىنە، سەن پىلىموتىڭنى ئېلىپ، خەۋەر ئېلىپ كەلگەن ماۋۇ دوستۇڭ بىلەن بىللە بارغىن، بولامدۇ؟

— خوپ! ھازىرلا ماڭاي.

— بىرىنچى، ئىككىنچى گۇرۇپپىدىكىلەرنى ئىزدەپ تېپىڭلار. دۇشمەنلەرنى داۋاملىق كۆزىتىڭلار، بىز تەرەپتىن بەلگە ئوقى ئېتىلغان ھامان، ئۇلارنى بىراقلا ئۇجۇقتۇرۇڭلار! خوش، سىلەرگە ئاقيول تىلەيمەن. ئۆزۈڭلارغا قاتتىق ئېھتىيات قىلىڭلار! بىزمۇ مېڭىش يۆنىلىشىمىزنى ئۆزگەرتمەسلىك بولمىدى.

* * *

ئۇلار چوڭ يولدىن چەتنەپ مېڭىپ، گەز دەريياسىنىڭ ئېقىنلىرىدىن كېچىپ ئۆتتى. قاراڭغۇ چۈشكەندە تاغ ئارىلاپ يۈرۈپ، قىزىلتاغ تىزمىلىرىنىڭ تارمىقى ــ تۇمشۇقتاغنىڭ ئېگىز چوققىسىغا چىقىپ توختىدى. تۇمشۇقتاغ بىلەن چەشتاغنىڭ ئارىلىقى خېلى يېقىن ئىدى. چەشتاغدىكى دۇشمەنلەرنىڭ تاراق ـ تۇرۇقلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. لېكىن، ئۇلارنىڭ قولچىرىغىنىڭ يورۇقى بۇ تاغقا يېتىپ كېلەلمەيتتى.

ئەنجانباي چەشتاغدىكى دۇشمەن ئىستىھكاملىرىنىڭ ئورنىنى نىشانلاپ ئۇچ پىلىموت بىلەن ئۇچ مىنامیوتنى تۇمشۇق چوققىسىنىڭ دالدىراق جايلىرىغا ئورۇنلاشتۇردى. ئاندىن ئادەملىرىگە ئۆزىنى مۇشۇ يەردە ساقلاپ تۇرۇشنى جېكىلىدى. ئۆزى دۇشمەن ئەھۋالىنى كۆزىتىش ئۈچۈن ئىككى ئادەمنى ئەگەشتۈرۈپ مېڭىپ دەريادىن ئۆتتى. بىر ئازگالدا بىردەم دۇم يېتىپ ئەتراپنى تېكشىغاندى، ھېچقانداق شەپە ئاڭلانمىدى. شۇنداىلا ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، دەريا بويىغا يېقىنلا يەردىكى توختىكام دېگەن بىر دېھقانىنىڭ ھويلىسىنىڭ ئالدىغا كەلدى. ھويلا دەرۋازىسى ئېچىدىن تاقاقلىق ئىدى. ئەنجانباي تامدىن ئارتىلىپ چۈشتى. ئىچكەركى ئۆينىڭ ئىشىكىمۇ تاقاقلىق ئىدى. ئۇ ئۆينىڭ ئىشىكىنى ئاستا چەكتى:

ــ توختىكا، توختىكا، بۇ مەن ئەنجانباي. ئىشىكنى ئاچسىلا.

بۇ تونۇش ئاۋازنى ئاڭلاپ، ئۇ ئادەم چۆچۈپ كەتتى. ئۇ قورقۇپ كەتكەنلىكتىن، لاغ ـ لاغ تىترىگەن ھالدا ئىشىكنى ئاچتى، ئەنجانباي ئۆيگە كىردى. تىنچلىق ـ ئامانلىق سورىشىپ بولۇپ، ئۇنى دەرۋازىنى ئېچىشقا شەرەتلىدى. ئۇ ئادەم بىر ئوگاي سۇنى دەرۋازىنىڭ ئىككى قانىتىنىڭ ئولگۇچىگە قۇيۇپ ئۇنى ھۆل قىلدى. دەرۋازا غىچىرلىماي ـ شەپسىزلا ئېچىلدى. تالادا ساقلاپ

تۇرغان ئىككى ئادەم ئۆيگە كىردى. ئۇلارنىڭ بىرى ئۇ ئادەمنىڭ بىر نەۋرە ئىنىسى ئىدى، ئۇلار بىر - بىرىنى «ئاكا»، «ئۇكا» دەپ چاقىرىشىپ قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. ئۆيگە ئوت يېقىشقا بولمايتتى، دۇشمەنلەر موردىن تۇتۇن چىققاتلىقىنى كۆرۈپ قالسا، ئۆيگە ئادەم كەلگەنلىكىدىن گۇمان قىلىپ، شۇ ھامان باستۇرۇپ كېلەتتى. شۇڭا، چاي قاينىتىشقا ئىلاجى بولماي توختىكام ئۇلارنى قېتىق، زاغرا نانلار بىلەن مېھمان قىلدى. ئۇلار نان يېگەچ ئولتۇرۇپ دۇشمەن ئەھۋالى توغرىسىدا مۇڭداشتى.

— شۇ تاپتا، — دېدى توختىكام يىغلامسىراپ تۇرۇپ، — سىلەرنىڭ بۇ ئۆيگە كىرگەنلىكىڭلارنى ئەسكەرلەر بىلىپ قالىدىغان بولسا، ئاھ خۇدا، ئۆزۈڭ بار ! مېنى خوتۇن - بالىلىرىم بىلەن قوشۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ، ئۆيىمىزگە ئوت قويۇپ كۆيدۈرۈۋېتىدۇ، ئۇرۇق - تۇغقانلارغىمۇ ئامانلىق بولمايدۇ. ئۇلار مۇشۇ كۇنلەردە بەك ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى. تاغ تەرەپتىن كەلگەن، تاغ تەرەپكە ماڭغانلارنى تۇتۇپ سولاۋاتىدۇ. تاغ ئىنقىلابچىلىرىغا قاتناشقانلارنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى بىرىنمۇ چالا قويماي تۇتۇپ كەتتى. ئون - يىگىرمە ئاتلىق ئەسكەر كوچىمۇكوچا، ئۆيمۇئۆي يۈرۈپ، تاغدىن قانداقلىكى ئادەم چۈشسە، ۋاقتىدا خەۋەر قىلمىغانلارنىڭ كاللىسى ئېلىنىدۇ، دەپ جاكارلىدى. ئۇلارنىڭ ئەسكەرلىرى بەك كۆپ ئىكەن. زادى قانچىلىك؟ بىلگىلى بولمايدۇ. بەزىلەر ئىككى مىڭ دېسە، يەنە بەزىلەر يىگىرمىڭدىنمۇ كۆپ دېيىشىدۇ. تۇنۇگۈن يېڭىسار تەرەپتىن بەش يۈزدەك ئاتلىق ئەسكەر كەلدى، ئۇنىڭدىن باشقا، يەنە قەشقەر تەرەپتىن تۆت ماشىنىدا ئەسكەر كەلدى، ئۇلار كۇندۇزى بۇ يەرلەرگە پاتماي قېلىشىدۇ. كېچىسى گازارمىدا ئازراقلا ئەسكەرلىرىنى قالدۇرۇپ قويۇپ، قالغانلىرى غايىب بولۇشىدۇ. قەيەرگە كەتكەنلىكىنى بىلگىلى بولمايدۇ، ئەتىسى تاڭ

سەھەردىلا يەنە پەيدا بولۇشىدۇ. ئەمەت بەگنىڭ[1] غالچىلىرىمۇ شۇنداق. كېچىسى تاغقا چىقىپ كېتىدۇ. ئالدىنقى كۈنى ئۇلارنىڭ گازارمىسىغا ئالۋان ئۈچۈن بىر ھارۋا بېدە ـ سامان ئېلىپ بارغانىدىم. ئۇلارنىڭ بىر باشلىقى يېنىدىكى يەنە بىر ئەسكەرگە: «بۇ ئازغىنە بېدە ـ سامان بەش يۈز ئاتنىڭ بىر ۋاخلىق يېمەكلىكىگمۇ يەتمەيدۇ! ماڭ، يەنە بېرىپ ئەكەل!» دەپ ۋارقىراۋاتقانلىقى قۇلىقىمغا كىرىپ قالدى. ئوپال تەرەپكە بىرمۇنچە ئەسكەرلەر كەتتى. تۈنۈگۈن ئون بەش ئاتلىق ئەسكەر چالما ئېرىق تەرەپكە كەتكەنىدى، ھازىرغىچە يانمىدى. ئۆيمىز يول ئۈستىدە بولغاندىكىن، مۇشۇنداق كەلدى ـ كەتتىلەرنى كۆرۈپ تۇرىدىكەنمىز. بىزگە زادىلا ئارامچىلىق يوق، كۆڭلىمىز دەككە ـ دۈككىدە بولۇپ پاراكەندىچىلىكتە ئۆتۈۋاتاتتۇق، خوتۇن ـ بالىلىرىمنى باشقا جايلارغا كەتكۈزۈۋېتىپ، ئۆزۈم يالغۇز ئۆينى بېقىپ قالغانىدىم، مانا ئەمدىلىكتە سىلەر كەلدىڭلار، مېنىڭ ئىشىم تۈگەشتى. ئۇلار چوقۇم بىلىپ قالىدۇ. مېنى ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ، شۇڭا مېنى ئۆزۈڭلار بىلەن بىللە ئېلىپ كېتىڭلار.

ئەنجانباي ئۇنچىقمىدى. ئۇ قولىدىكى ئاپتوماتنى سىلاپ ئولتۇرۇپ، يېنىدىكى بىر ئادىمىگە ئۆگزىگە چىقىپ ئەتراپنى تىڭ تىڭلاپ بېقىشنى بۇيرۇدى. ئۇ ئادەم بىرەمدىن كېيىن يېنىپ كىرىپ ئەتراپتا ھېچقانداق شەپنىڭ يوقلۇقىنى مەلۇم قىلدى. ئەنجانباي ئورنىدىن تۇرۇپ، «توختىكا، بىز سەل تۇرۇپ يەنە كېلىمىز» دەپ ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىپ يېنىپ چىقتى.

ئۇ شۇ تاپتا خىيالغا چۆمۈپ، بۇ قېتىمقى جەڭنى قانداق قىلىشنىلا ئويلاۋاتاتتى: «دۇشمەنلەرگە بىراقلا ھۇجۇم قىلساق، بىزنىڭ ئادىمىمىز ئاز، تېخى بولمايدۇ، ئۇلارنى يۇرت ئىچىدە ئېزىقتۇرۇپ ئۇرۇشايلى دېسەك، بۇمۇ بولمايدۇ. يۇرت ئىچىدىكى

① ئەمەت بەگ ــ تاشمىلىق ھەم ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى يېزىلارنىڭ چوڭ بېگى. باندىت، ئازادلىقتىن كېيىن ئۆلۈم جازاسى بېرىلگەن.

جامائەت كۆپ زىيانغا ئۇچرايدۇ. دۇشمەنلەرنى ئالداپ سايغا ئېلىپ چىقىشنىڭ ئىمكانىيىتى قانداق بولار؟ ياق، بۇ چارە ئاقمايدۇ. ناۋادا دۇشمەنلەر بۇ قىلتاققا چۈشمىسە، ئۆزىمىز سايغا چىقىپ قالمىز ـ دە... ۋاي خۇدايىم، ئۇ چاغدا بىراقلا توگەشكىنىمىز شۇ!»

ئۇ، ئۇيان ئويلاپ ـ بۇيان ئويلاپ بۇ ئۇچ خىل چارىنىڭ ھېچقايسىسىنى ياراتمىدى. يەنىلا بۇ تەرەپكە كېلىش ۋاقتىدا كاللىسىدا ئويلاپ قويغان چارە بويىچە، دۇشمەنلەرگە تېگىش قىلىشنى توغرا تاپتى. ئۇ شۇ خىيال بىلەن تۇمشۇقتاغقا يېنىپ كېلىپلا ئادەملىرىنى بەش گۇرۇپپىغا بۆلدى. قىزىل بەلگە ئوقى ئېتىلغان ھامان ئالدى بىلەن تۇمشۇقتاغدىن مىنامیوت ئېتىپ، چەشتاغدىكى دۇشمەن ئىستىھكاملىرىنى پارتلىتىش، دۇشمەنلەر بۇ تەرەپكە ئېتىلىپ كەلگەندە، ئۇلارنىڭ ئالدى ـ ئارقىسىدىن، يانلىرىدىن تەڭلا زەربە بېرىش، داۋاملىق يۆتكىلىپ يۇرۇپ جەڭ قىلىش قاتارلىقلارنى تەپسىلىي چۈشەندۈرۈپ ئورۇنلاشتۇردى.

ئۇلار شۇ ھامان كۆرسىتىپ بېرىلگەن ئورۇنلارغا كىرىپ كېتىشتى. ئەنجانبايمۇ مەسۇم چوڭ بىلەن شىغاينى ئەگەشتۈرۈپ، دەرەخلەر ئارىسى بىلەن مېڭىپ، تاغ باغرىدا ئەتراپنى بىردەم تەڭ تەڭلاپ توختىدى. دەل شۇ چاغدا چالمائېرىق تەرەپتىن بۇ تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتقان ئاتلارنىڭ تاقىراقشىپ ماڭغان تۇياق ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالدى. دۇشمەنلەرمۇ ياكى ئۆز ئادىمىمۇ، پەرق ئەتكىلى بولمايتتى. ئۇلار ئېرىقنىڭ ئىچى بىلەن ئۆمىلەپ مېڭىپ يول بويىغا كەلدى. بەش ئاتلىق ئەسكەر ئۆتۈپ كەتتى. ئارىدىن ھايال ئۆتمەي چالمائېرىق تەرەپتە ئاپتوماتلارنىڭ تاتاتلاپ ئېتىلغان ئاۋازى ئاڭلاندى. «ئاپلا، رازۋېدكىغا كەتكەنلەر دۇشمەنلەر بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالغان ئوخشايدۇ!» بۇ خىيال ئەنجانبايىنى چۆچۈتۈۋەتتى ـ دە، ئۇ شۇ ھامان يېنىدىن تاپانچىسىنى چىقىرىپ، ئاسمانغا قارىتىپ بەلگە ئوقى ئاتتى. قىپقىزىل بەلگە ئوقى كۆك قەرىگە كۆتۈرۈلدى. شۇ

هامان تۇمشۇقتاغدىكىلەر، مىنامیوت بىلەن چەشتاغدىكى دۇشمەن ئىستېھكاملىرىنى شىددەت بىلەن ئوققا تۇتۇشقا باشلىدى. مىنامیوت ئوقلىرىنىڭ چەشتاغدىكى گۈمبۇرلىگەن پارتلاش سادالىرى، ئالاقزادە بولغان ئەسكەرلەرنىڭ قىيا - چىيالىرى، پاتپاراقچىلىق بۇ ئەتراپتىكى يېزا، قىشلاق، تاغ، دەريالارنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈۋەتتى. ئەنجانباي ئىككى ئادەمى بىلەن بىللە توغراقلىق ئارىسىغا كىرىپ يوشۇرۇنۇۋېلىپ جىمجىت تۇرۇۋالدى. بۇ چاغدا تاڭ سەھەر ۋاقتى بولۇپ قالغانىدى. تاڭ سەھەر قاراڭغۇسىدا، ئوقلار خۇددى قىزىل يۇلتۇزدەك چەشتاغ تەرەپكە ئېتىلىپ، بۇلۇتلۇق ئاسمانىنى پال - پۇل، پال - پۇل يورۇتۇپ تۇراتتى. ئارىدىن هايال ئۆتمەي يول تەرەپتىنمۇ ئۇزۇلمەي ئېتىلىۋاتقان ئوق ئاۋازى ئاڭلىنىشقا باشلىدى. چەشتاغدىكى دۇشمەنلەر ئۆز دۇشمەنلىرىنى «تۇمشۇقتاغدا ئىكەن» دەپ ئويلاپ، بارلىق كۈچى بىلەن تۇمشۇقتاغنى توپقا تۇتۇشقا باشلىدى. بۇ چاغدا تۇمشۇقتاغدىكىلەر ئۆزلىرىنى دالدىغا ئېلىپ بولغانىدى. تاڭ سۈزۈلۈشكە باشلىدى. غۇۋا يورۇقلۇقتا بىرەر يۈزدەك دۇشمەن ئەسكىرىنىڭ تاغدىن سىيرىلىپ توغراقلىق تەرەپكە چۈشۈۋاتقانلىقى خىرە - شىرە كۆرۈنۈپ قالدى. دەل شۇ چاغدا ئۇ تەرەپتە يوشۇرۇنۇپ تۇرغانلار ئۇلارنى پىلىموت، ئاپتوماتلار بىلەن ئوققا تۇتۇپ، ئۇدۇللۇق تىك موللاق ئاتقۇزىۋەردى.

تاڭ سۈزۈلدى. يىراق - يېقىنلاردىكى ئادەملەرنى خېلى ئوچۇق پەرق ئەتكىلى بولغۇدەك يورۇقلۇق چۈشتى. تۆت تەرەپتىن شىددەتلىك ئوققا تۇتۇلغان دۇشمەنلەر گاڭگىرىشىپ قالايمىقانلىشىپ كەتتى. لېكىن، دۇشمەنلەر تەرەپ - تەرەپلەردىن يىغىلىپ كېلىۋەردى. تاغ ئىنقىلابچىلىرىمۇ بوش كەلمىدى، دۇشمەنلەر بۇ تەرەپتىن باستۇرۇپ كەلسە، ئۇلار شاققىدە ئۇ تەرەپكە ئۆتۈۋېلىپ، ئۇ تەرەپتىن باستۇرۇپ كەلسە، بۇ تەرەپكە ئۆتۈۋېلىپ، دۇشمەنلەرنى ئوققا تۇتۇۋەردى. دەل شۇ چاغدا

ئەنجانباي تاغ تەرەپتىن قېچىپ، ئۇلار تۇرغان توغراقلىق ئىچىگە كېلىۋاتقان بىر ئەسكەرنى كۆرۈپ قالدى. ئەنجانباي بىلەن مەسۇم چوڭ ئىككىسى ئىككى ياندىن تەڭلا كېلىپ ئۇنى كاپسىدە تۇتۇۋالدى. ئەنجانباي تاپانچىسىنى ئۇنىڭ پېشانىسىگە تاقىدى.

— بۇگۈنكى بۇ سوقۇشقا قانچىلىك ئەسكەر قاتناشتى؟

— بايا بىز جەڭگە چىقىدىغان چاغدا باشلىق «بىز ھازىر بەش يۈز ئادەم جەڭگە چىقىمىز. كەچ كىرگۈچە تاغ ئوغرىلىرىنى تامامەن يوقىتىپ بولىمىز» دېگەنىدى.

— ئۇ باشلىقىڭ كىم؟

— تۇەنجاڭ.

— ئىسمى نېمە؟ دەپ سوراۋاتىمەن؟

— تۇەنجاڭ.

بۇ پاكىتقۇش ئەسكەرنىڭ باشلىقىنىڭ ئىسمىنى بىلمەيدىغانلىقى ئەنجانبايغا ئايان بولدى.

— ئۇ باشلىقىڭ ھازىر قەيەردە؟

— ئاۋۇ يەردە، — ئۇ ئەسكەر بېشى بىلەن شەرەتلەپ، ئۇلاردىن ئىككى يۈز قەدەم يىراقلىقتىكى يەنە بىر باراقسانلاپ ئۆسكەن توغراقلىق تەرەپنى كۆرسەتتى. ئۇلار شۇ ھامان ئۇ ئەسكەرنى توغراققا باغلاپ، ئاغزىغا شەپكىسىنى تىقىپ قويدى – دە، ئاستا ئۆملەپ مېڭىپ، ئۇ كۆرسەتكەن توغراقلىقنىڭ ئارىسىغا كىردى. ھېلىقى ئەسكەرنىڭ دېگىنى راست ئىكەن. ئۇلار توغراقلىق ئارىسىغا كىرگەندە، ئىككى – ئۈچ يۈزدەك قىلىچ تۇتقان ئاتلىق ئەسكەرلەرنىڭ ئالدىدا بىر قولدا قىلىچ، يەنە بىر قولدا دۇربۇن تۇتقان ھالدا، تۇمشۇقتاغ تەرەپكە قاراپ تۇرغان بىر ئوفىتسېرنى كۆرۈپ قېلىشتى. ئۇنىڭ يېنىدا بىر بايراقچىسى گومىنداڭ بايرىقىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ تۇراتتى. بۇ ئەنجانباي ئۇچۇن تېپىلغۇسىز بەلەن پۇرسەت ئىدى. ئۇ مەسۇم چوڭنىڭ قولىدىكى بەشئاتار مىلتىقنى قولىغا ئالدى، يېنىدىكى شىغايغا قاراپ، «سەن بايراقچىنى ئۇجۇقتۇرۇۋەت! مەن ئاۋۇ

باشلىقنى ! » دېدى ـ ده، هېلىقى ئوفىتسېرنى قارىغا ئېلىپلا مىلتىقنىڭ تەپكىسىنى شاققىده بېسىۋەتتى. شىغايمۇ بايراقچىنى قارىغا ئېلىپ بولغاندى، ئۇمۇ شۇئانلا تەپكىنى «شاققىده» بېسىۋەتتى. ئۇ ئوفىتسېر بىلەن بايراقچى ئارقا ـ ئارقىدىن موللاق ئېتىپ يەرگە چۈشتى. دەل شۇ چاغدا بۆكتۈرمىده تۇرغان ئەنجانبايىنىڭ ئادەملىرىمۇ خۇددى ئۆزلىرىگە بۇيرۇق بېرىلگەندەكلا ئۇلارنى تەرەپ ـ تەرەپتىن پىلىمىوت، ئاپتومات، مىلتىقلار بىلەن توختىماي ياغقان يامغۇردەك ئوزمەي ئوققا تۇتۇپ، گراناتلارنى تاشلاپ، غەزەپ بىلەن قىرىشقا باشلىدى.

بۇ تۇيۇقسىز زەربىدىن قاتتىق چۆچۈپ كېتىپ، خۇددىي يوقاتقان دۇشمەنلەر ئۆزلىرىنى خۇددى نەچچە مىڭ ئادەمنىڭ قورشاۋىغا چۈشۈپ قالغاندەك هېس قىلىپ قورقۇپ كەتتى ـ ده، خۇددى ئوۋچىدىن قېچىپ، كىرگىلى تۇرۇك تاپالماي ئۆزىنى هەر تەرەپكە ئۇرغان توشقانغا ئوخشاش جان قايغۇسىدا هودۇقۇپ، تەرەپ ـ تەرەپلەرگە پىتىراپ قېچىشقا باشلىدى. لېكىن، ئۇلار ئۇيانغا قاچسىمۇ، بۇيانغا قاچسىمۇ ياكى ئالدى ـ ئارقىسىغا قاچسىمۇ، يامغۇردەك يېغىۋاتقان ئوقتىن قۇتۇلالمىدى، ئارقا ـ ئارقىدىن ئوق يەپ، يىقىلىۋەردى. خۇددىي يوقاتقانلىقىدىن ئۆزلىرىنى ئوڭشاپ قايتۇرما هۇجۇمغا ئۆتۈشكىمۇ جۇرئەت قىلالماي، هودۇققان هالدا تەشۋىشلىنىپ، تېرىم تەرەپكە قاراپ قاچتى. توغراقلىقتىن چىققاندىن كېيىنمۇ يەنە بىرنەچچىسى ئوق يەپ يىقىلدى. ئامان قالغانلىرى ئالدى ـ ئارقىسىغىمۇ قارىماي قېچىپ كېتىۋەردى. بۇ پاجىئەدىن خەۋەر تاپقان چالمائېرىق، چەشتاغ، قىزىلتاغ تەرەپلەردىكى دۇشمەن ئەسكەرلىرى بىلەن تۇمشۇقتاغقا هۇجۇم قىلغان دۇشمەن ئەسكەرلىرىمۇ جان قايغۇسىدا گازارمىلىرىنى تاشلاپ ئاقتۇ تەرەپكە قاراپ قېچىپ كېتىشتى.

بۇ قېتىمقى جەڭ چۈشكە يېقىن توختىدى. دۇشمەنلەرنىڭ يەتمىش ئالتە ئادىمىنىڭ ئۆلۈكىنى تاشلاپ قاچقانلىقى مەلۇم بولدى، هەتتا ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ هېلىقى باشلىقىنىڭ ئۆلۈكى

بىلەنمۇ كارى بولمىغاندى. تاغ ئىنقىلابچىلىرىنىڭ ئالدىدا غەنىيمەت ئېلىنغان ئوتتۇز يەتتە ئات، نۇرغۇن قورال ـ ياراغ، ئوق ـ دورىلار قاتار تىزىلىپ تۇراتتى. لېكىن، ئۇزلىرىدىن چىقىم بولغانلىرىنىڭ سانىمۇ ئۇلارنى چۆچۈتۈپ، كۆڭلىنى بىئارام قىلىۋەتتى. بەش ئادەم قۇربان بولغان، ئون بىر ئادەم يارىدار بولغانىدى.

ئۇلار قۇربان بولغانلارغا ھازا تۇتۇپ يىغلاشتى. كۆزلىرىدىن تارام ـ تارام ياشلىرى تۆكۈلگەن ھالدا ئۇلارنىڭ نامىزىنى چۈشۈرۈشتى، كۆتۈرۈپ ئاپىرىپ، تۇمشۇقتاغنىڭ ئوستىگە دەپنە قىلىشتى. ئەنجانبايمۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي، بىرھازاغىچە بۇقۇلداپ يىغلىدى. خەتمىقۇرغان ئوقۇپ، ئۇلارنىڭ روھىغا ئاتاپ دۇئا قىلدى. ئاندىن ئورنىدىن تۇرۇپ: بۇرادەرلىرىم، مەن سىلەرنىڭ ئالدىڭلاردا شۇنداق قەسەم قىلىمەنكى، بىز سىلەرنىڭ قىساسىڭلارنى چوقۇم ئالىمىز ! ناۋادا بىزنىڭ بۇ قەسىمىمىز نەپسانىيەتچىلىك، قورقۇنچاقلىق... سەۋەبلىرى تۈپەيلىدىن سۇسلىشىپ قالسا، يېگىنىمىز ھارام، كىيگىنىمىز كېپەن، ئۆزىمىز دوزىخى بولۇپ كەتكەي ! دەپ قۇرغان تۇتۇپ قەسەم قىلدى.

شۇ ئاردا چالمائېرىق تەرەپكە رازۋېدكىغا كەتكەنلەردىن بىرنەچچىسى قايتىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ سۆزلىرىگە قارىغاندا، بۇ قېتىمقى رازۋېدكا قىلىش كۆڭۈلدىكىدەك بولماي قاپتۇ. ئۇلار چالمائېرىقتا يېقىنلاشقاندا، دۇشمەنلەرنىڭ تاغ ئارىسىدا يوشۇرۇنۇپ تۇرغان ئون بەش ئەسكىرى بىلەن تۇيۇقسىزلا دوقۇرۇشۇپ قاپتۇ. شۇڭا، ئىلاجسىز ئوق چىقىرىشقا مەجبۇر بوپتۇ. ئۇلار بىرھازاغىچە سوقۇشۇپ، دۇشمەننىڭ بىر قىسمىنى يوقىتىپ، يەنە بىر قىسمىنى قاچۇرۇپ قويۇپتۇ. قاچقان دۇشمەنلەرنى قوغلاپ كېتىۋاتقاندا، تۇزتاغ[1] تەرەپتىكى ئاكوپتا تۇرغان ئەللىك نەچچە دۇشمەن ئەسكىرىنىڭ تۇيۇقسىز ھۇجۇمىغا ئۇچراپ قاپتۇ. ئۇلار تاغ، جىلغىلارنىڭ ئەپلىك

① تۇزتاغ ــ تاشمىلىق يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايىنىڭ جەنۇبىدىن بەش كىلومېتىر يىراقلىقتىكى تاغ تىزمىلىرىنىڭ نامى.

جايلىرىغا ئورۇنلىشىۋېلىپ، پىلىموت بىلەن دۇشمەنلەرنى تازا قىرىپتۇ. ئۇلار ئالاھازەل بىرەر ئاش پىشىمى ئېلىشقاندىن كېيىن، دۇشمەنلەرنىڭ بىر بۆلىكى ئۆلۈپتۇ، قالغانلىرى دەريا ياقىلاپ تېرىم تەرەپكە قاراپ قېچىپ كېتىپتۇ. ئۇلار يېگىرمە بەش مىلتىق، ئەللىك دانە گىرانات ئولجا ئاپتۇ. ئۇلارنىڭ ئاتلىرى قالايمىقان قېچىپ يۈرگەنلىكتىن تۇتالماپتۇ، ئۆزلىرىدىن ئىككى ئادەم قۇربان بوپتۇ، ئۇلارنى تۇزتاغ باغرىغا دەپنە قىپتۇ. بۇ قېتىمقى جەڭدە پىلىموت تازا ئەسقېتىپتۇ. ناۋادا مۇشۇ پىلىموت بولمىغان بولسا، ئۆزلىرىنىڭمۇ ھايات قېلىشى ناتايىن ئىكەن.

ئەنجانباي ئادەملىرىنى باشلاپ چەشتاغنىڭ ئۈستىگە چىقتى. پارتلاپ ۋەيران بولغان ئىستېھكام، لەخمىلەرگە، ئوڭتەي ـ توڭتەي يېتىشقان ئۆلۈكلەرگە بىرئادەم قاراپ تۇردى. ئۇيان ـ بۇيان ئايلاندى. ئاندىن ئادەملىرىنى يەنە بىر قېتىم كۆزدىن كەچۈرۈپ چىقتى. ئۇنىڭ شۇ تاپتا ئاران يېگىرمە نەچچىلا ئادىمى قالغانىدى.

ـــ يۈرۈڭلار، ـــ دېدى ئۇ قاپىقىنى تۇرگەن ھالدا، ـــ ئەمدى غالچى بەگنى يوقلاپ قويايلى، ئۇنىڭ كۆڭلى يېرىم بولۇپ قالمىسۇن!

ـــ غالچى بەگ ـــ ئەمەت شۇ كۈنلەردە بەك ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەنىدى. گومىنداڭنىڭ خىل قوراللىرى بىلەن قوراللانغان يەتمىش نەچچە يۈندىخور مەرگەننى ئىشقا سېلىپ، «تاغ ئوغرىلىرىنىڭ پېيىنى قىرقىش» ئۈچۈن قۇتراپ يۈرەتتى. يول ـ يوللارنى قامال قىلىپ، پۇقرالارنىڭ ئاشلىقىنى يىغىۋېلىپ، تاغ ئىنقىلابچىلىرىنىڭ ئوزۇق ـ تۈلۈك مەنبەلىرىنى ئۈزۈپ قويماقتا ئىدى. كېچە ـ كۈندۈز چارلاش ئېلىپ بېرىپ، تاغ ئىنقىلابچىلىرى بىلەن ئازراقلا مۇناسىۋىتى بار ئادەملەرنى تېپىۋالسا شۇ ھامان ئۆلتۈرۈپ، ئۆلۈكىنى ئاتقا سۆرىتىپ، مەھەللىمۇمەھەللە ئايلاندۇرۇپ يۈرۈپ سازايى قىلاتتى. مال ـ مۈلكىنى بۇلاپ، ئۆيلىرىنى كۆيدۈرۈۋېتەتتى. تاغ

ئىنقىلابچىلىرى ئارىسىغا ئۆز ئادەملىرىنى ئەۋەتىپ تىنچ تىكلايتتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى بەزى كۆڭلى قارا ئادەملەرنى تېپىپ ئۆز يېنىغا تارتىش ئۈچۈن ئۇلارنى پۈتكۈل باقاتتى. جەڭلەردە تاغ ئىنقىلابچىلىرىنىڭ بۆكتۇرمىلىرىنى تېپىش ئۈچۈن ئەسكەرلەرنىڭ ئالدىدا ماڭاتتى. شۇڭا، ئۇلارغا ئەنجانبايىنىڭ غەزىپى قاينىاپ ـ تاشقاندى. لېكىن، بۇ قېتىمقى ئەمەت بەگنىڭ ئامىتى ئوڭدىن كېلىپ ئۇنىڭغا تۆتۈق بەرمىدى. ئەنجانباي ئادەملىرىنى باشلاپ ئۇنىڭ تاشمىلىق بازىرىدىكى ئۇۋۇسىغا كەلگەندە، ئۇلارنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمىدى. ئەمەت بەگ خوتۇن ـ بالىلىرى، ئادەملىرىنى باشلاپ ئاللىقاچان قېچىپ كەتكەنىدى.

ئەنجانباي بۇ قېتىمقى جەڭدە غەلىبە قازىنىپ قايتىپ كەلدى. لېكىن، ئۇنىڭ كۆڭلى ئاتا ـ ئانىسىدىن ئەنسىرەپ، غەم ـ ئەندىشىگە تولدى.

ـــ توغرا دېدىڭىز، ـــ دېدى يۈسۈپجان ئۇنىڭ ئەندىشىسىنى ئاڭلاپ، ـــ دۈشمەنلەر بەك نامەرد، ۋەھشىي. ئۇلارنى سىزدىن ئالالمىغان دەردىنى ئاتا ـ ئانىڭىزدىن ئالمايدۇ دېگىلى بولمايدۇ. ئەھۋال چاتاق، شۇڭا ئاتا ـ ئانىڭىزنى دەرھال مۇشۇ يەرگە يانداۋۇپ كېلىڭ، بىزگە ئاتا ـ ئانا لازىم. ھەرگىز كېچىكتۈرمەڭ.

بۇ گەپكە جامالىدىنمۇ ئارىلاشتى:

ـــ ئۆزىڭىزگە كۆپرەك ئادەمنى ھەمراھ قىلۇېلىڭ، سەپىرىڭىز خۇپىيانە بولسۇن، قارامىلىق قىلماڭ. سىزدىن بەك ئەنسىرەيدىغان بولۇپ قالدىم.

* * *

ئەنجانبايىنىڭ ئوتتۇز ئادەم بىلەن گومىنداڭنىڭ مىڭ نەچچە يۈز كىشىلىك زور قوشۇنىنى مەغلۇپ قىلىپ قوغلۇۋېتىشى، ھەتتا ئۇنىڭ ئۇستىگە بىر ئوفىتسېرنىڭ ئەنجانبايىنىڭ ئوقىدا

ئۆلتۈرۈلۈشى گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنى ئالاقزادە قىلىۋەتتى، باشلىقلىرىنىمۇ چۆچۈتۈپ گاڭگىرىتىۋەتتى. ئۇلار ئىلگىرىمۇ ئەنجانبايىنىڭ نامىنى ئانچە ـ مۇنچە ئاڭلىغان. لېكىن، ئۇنى مەسخىرە قىلىپ «ھىم، ئۇ سەھرالىق تومپاي قانچىلىك نېمە ئىدى، قورقىدىغان نېمىسى بار؟ !» دەپ، دىمىغىدا خىڭىلداپ كۈلۈپ قويۇپ، ئۇنى كۆزگە ئىلمايلا يۈرگەنىدى. ھېلىقى ئوفىتسېر دەل ئەنە شۇنداق دىمىغىدا خىڭىلداپ، ئۇنى مەسخىرە قىلىپ، ھاكاۋۇرلۇق بىلەن مەيدىسىگە مۇشتلاپ يۈرگەنلەرنىڭ بىرى ئىدى. ئۇنىڭ پوچىلىقى ئاخىر ئۆزىنىڭ بېشىغا چىقىپ باشقىلارنى سارىاسىمىگە سېلىۋەتتى. ئۇلار «كۆزگە ئىلمىغان پۈتاق كاللىغا چوماق» دېگەن تەمسىلىنىڭ توغرىلىقىغا ماناۋى ئەمدى ئىشىنىپ قالدى. «ئەنجانبايلا !» دەپ ئاڭلاپ قالىدىغان بولسا، خۇددى ئەزرائىل جېنىنى ئالغىلى كەلگەندەك چۆچۈپ كېتىدىغان، گېلىدىن تاماق ئۆتمەيدىغان، ھەتتا چۈشىدىمۇ قارا بېسىپ، ئەنجانبايىنىڭ ئۆزىگە قىلچ تەڭلەۋاتقانلىقىنى كۆرىدىغان ياكى خۇددى سوغۇق سۇ قۇيغاندەكلا ئەندىكىپ ئويغىنىپ، ئوتقا تاشلانغاندەك ۋارقىراپ جۆيلۈپ تۇرۇپ كېتىدىغان، كېچىلىرىمۇ قورقۇپ، تالا ـ تۈزگە يالغۇز چىقالمايدىغان بولۇپ قېلىشتى. شۇ كۈنلەردە گومىنداڭنىڭ ئوپال ئەتراپىدىكى ئەسكەرلىرى ئارىسىدا مۇنداق بىر ھېكايە تارقالدى:

كېچىسى بىر ئەسكەر خالاغا چىقىۋاتسا، ئۇنىڭ كۆزىگە ئەنجانبايلا كۆرۈنۈپ قاپتۇ. ئۇ قورقۇنچتا ئاستا ئارقىسىغا يېنىپ ئىشىكنىڭ قېشىغا كەلگەندە، ئۇنىڭغا خالاغا ماڭغان يەنە بىر ئەسكەر ئۇچراپتۇ. ئۇ «ئەنجانبايلا تۇرىدۇ» دەپ ئۇنىڭغا ئەسكەرتىپ قويماقچى بوپتۇ، لېكىن قورقۇنچتا ئاغزى پەقەت گەپكە كەلمەپتۇ. ھېلىقى ئەسكەرنىڭ كۆزىگىمۇ يەنە شۇ ئەنجانبايلا كۆرۈنۈپ كېتىپتۇ. ئۇ قورقۇپ كېتىپ: «ئەنجانبايلا كەپتۇ ! ئەنجانبايلا ! ئەنجانبايلا ! ...» دەپ ۋارقىراپ گازارمىنى بېشىغا كىيىپتۇ. ئۇلارنىڭ باشلىقى ئەسكەرلىرىنى باشلاپ

چىقىپ قارىسا، ھېلىقى ئەسكەرلەرنىڭ كۆرىگە ئەنجانبايدەك كۆرۈنۈپ كەتكىنى ئادەم ئەمەس، بەلكى يۈزۈپ قۇرۇتۇش ئۈچۈن ئېسىپ قويۇلغان كىيىم ـ كېچەكلەر ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئاشلىقى ئاچچىقىدا ھېلىقى كىيىم ـ كېچەكلەرنى چېپىپ تاشلايتۇرمىش.

شۇڭا، گومىنداڭچىلار ئەنجانبايىنىڭ تەھدىتىنى تۈگىتىش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن ئۇنى يوقىتىشنىڭ يولىنى ئىزدەشكە مەجبۇر بولۇشتى.

ئەنجانباي ئاتا ـ ئانىسىنى ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن، ئون ئادەمنى باشلاپ نامازشام ۋاقتى بىلەن يولغا چىقتى. ئۇلار ئاتلىرىنى لەززان يورغىلىتىپ مېڭىپ، ئويتاغ ئاغزى ئارقىلىق تاغ ئارىلاپ يۈرۈپ، جىلغىلىق داۋانلار ئارىسىدىن چىققاندا، يىراقتىن توخۇلارنىڭ سوزۇپ ـ سوزۇپ چىللاشلىرى ئاڭلىنىشقا باشلىدى. سۆسەرئاغزىغا[1] كەلگەندە، ئەنجانباي بىر ئادەمنى جىلغا ئىچى بىلەن مېڭىپ بېرىپ، ئوپال گازارمىسى، سۆسەربېشى، سۆسەربېشىنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى دۆڭلەردە تۇرغان دۇشمەن ئەسكەرلىرىنىڭ ئەھۋالىنى چارلاپ كېلىشكە ماڭدۇرۇۋەتتى. قالغانلىرىنى دۆڭ، بۇزرۇكۇارلىرىم، بۇلاقئاغزى قاتارلىق جايلاردا تەڭ ھەربىكەتكە كېلىپ، دۇشمەنلەرنى ھودۇقتۇرۇۋېتىشكە ئورۇنلاشتۇردى. ئۇ يەنە دۇشمەنلەرنى ئازدۇرۇۋېتىش ئۈچۈن، جىلغىنىڭ ئۇ يەر ـ بۇ يېرىگە ئوت ـ خەسلەرنى قارا ـ قۇرا قىلىپ، خۇددى ئادەم بېشى چىقىپ تۇرغاندەك كۆرۈنۈش پەيدا قىلىشنى، ناۋادا ئوق چىقىرىشقا توغرا كېلىپ قالسا، بىرلا جايدا ئەمەس، بەلكى جىلغا ئىچىدە يۇگۇرۇپ يۈرۈپ، ئۇ جاي ـ بۇ جايلاردىن ئوق ئۇزۇپ، دۇشمەنلەرگە سېپىمىزنىڭ كەڭ، ئادىمىمىزنىڭ كۆپ ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ قويۇش لازىملىقىنى ئۇقتۇردى.

ـــ بەلگە ئوقى ئېتىلغان ھامان، ـــ دېدى ئەنجانباي

---

① سۆسەرئاغزى ـــ ئوپال يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايىنىڭ غەربىدىن ئىككى كىلومېتىر يىراقلىقتىكى بىر كەنتنىڭ نامى.

ئاخىرىدا، ــ ھەربىر گۈرۈپپا ئىككىدىن ئاتقا جىگدە شاخلىرىنى سۆرىتىپ، تەرەپ ـ تەرەپلەرگە چېچىپ يۈرۈپ، توپا ـ چاڭلارنى راسا توزۇتۇۋەتسۇن، ئوتتۇرىدا ئوتتۇز ـ قىرىق قەدەمدەك ئارىلىق قالدۇرۇپ چاپسۇن، قالغانلار دۈشمەنلەرنى ئوقتا تۇتسۇن. مۇشۇنداق قىلغاندا دۈشمەنلەر قورقۇپ كېتىپ ساراسىمگە چۈشۈپ قالىدۇ ـ دە، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا مالمانچىلىق يۈز بېرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن مەقسىتىمىزنى ئەملگە ئاشۇرۇشىمىز ئاسانلىشىدۇ.

ئەنجانباي ئاتا ـ ئانىسىدىن ئەنسىرەپ، ئۆزىنى زادىلا باسالمای قالدى. ئاخىر بولالمای ئاتقا مىنىپ، ئۆزى يالغۇز بېرىشقا تەمشەلگەندى، شېرىپ مەرگەن ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇۋالدى:

ــ قارامايسىلا، سەل تەخىر قىلسىلا. سىلى كېتىپ قالسىلا، بىزگە كىم قوماندانلىق قىلىدۇ؟ بىزگە كىم ئىگە بولىدۇ؟ ئوتقىمۇ، سۇغىمۇ بىللە كىرەيلى، بېشىمىزغا ھەرقانداق بالايىئاپەت كەلسە تەڭ تارتايلى.

شۇ ئارىدا چارلاشقا كەتكەن يىگىت قايتىپ كېلىپ:

ــ دۆڭدە دۈشمەننىڭ قاراۋۇلى بار ئىكەن. ئۇ يەردىن ئەگىپ ئۆتۈپ، ئۆستەڭنىڭ ئىچى بىلەن ئايلىنىپ بېرىپ قارىسام، گازارمىنىڭ سېپىلىنىڭ ئۈستىدىمۇ قاراۋۇل بار ئىكەن. زادى قانچىلىك ئەسكەر بارلىقىنى بىلەلمىدىم. تاڭ يورۇشقا ئاز قالغانلىقتىن، ئۇزاقراق كۆزىتىشكە ئۇلگۈرەلمىدىم، ــ دېدى.

دېمىسىمۇ بۇ چاغدا تاڭ سۈزۈلۈپ، گۇگۈم ۋاقتى بولۇپ قالغانىدى. ھاۋا بۇلۇتسىز، سۈزۈك ئىدى. كۈنچىقىش تەرەپمۇ قىپقىزىل قىزىرىپ، بۇگۈنكى كۈننىڭ ئوچۇق بولىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى. ئەنجانباي:

ــ بولىدى، ئەمدى ئىشنى باشلايلى، ــ دېدى ـ دە، ئۇچ ئادەمنى باشلاپ دۆڭدىكى دۈشمەنلەرنىڭ قاراۋۇلخانىسى تەرەپكە قاراپ مېڭىپ كەتتى. قالغانلارمۇ كۆرسىتىپ بېرىلگەن جايلىرىغا بېرىش ئۈچۈن، جىلغىنىڭ ئىچى بىلەن يۈرۈپ كەتتى.

تۇنۇگۈن ئىككى يۇز ئەسكەرنى باشلاپ، قاراڭغۇ چۈشكەندىلا ئوپال بازىرىغا يېتىپ كېلىلىگەن گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ رۇتا كوماندىرى قارا باتۇر گازارمىغا چۈشۈپلا، تۇنۇگۈن ئەسكەرگە دەرھال مەمتىمىن بەگنى تېپىپ كېلىشنى بۇيرۇدى. ئۇ ئولا خېلى ئۇزاق ساقلىدى. ئىچى پۇشۇپ يېرىم شىشە ھاراقنى ئۆزى تېرىكىپ يالغۇزلا تۇگىتىۋەتتى. ئۇ تۇراتتى، ھېلىقى تۇنۇگۈن ئەسكەر ئۇنىڭ ئالدىدا پەيدا بولدى.

— مەمتىمىن بەگ ئۆيىدە يوق ئىكەن، تاپالمىدۇق.

— تاپالمىدۇق؟ بۇ قانداق گەپ؟ ! ماڭا قۇرۇق گەپ ئەمەس، مەمتىمىنبەگ كېرەك ! مېڭىش ! چاققان بېرىش ! ئۆزىنى ئېلىپ كېلەلمىسەڭ، كاللىسىنى ئېلىپ كېلىش ! ھۇ نان قېپى؛ كالۋالار !

يېرىم كېچىدىن ئۆتكەندە ئۇ تۇنۇگۈن ئەسكەر مەمتىمىن بەگنى باشلاپ ئۇنىڭ ئالدىغا كىرىپ كەلدى. مەمتىمىن بەگ كىرىپلا، تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ قاراباتۇرغا تەزىم قىلىشقا باشلىدى:

— گۇناھىمدىن ئۆتسىلە باشلىق، ھەرقايسىلىرىنىڭ يولىغا تەلمۇرۇپ كۆزىمىز تېشىلگۈدەك بولۇپ كەتكەنىدى. ئەمما، بۇگۈن كېلىشلىرىدىن بىخەۋەر بولۇپ...

— قويۇڭ ئۇنداق ئوسۇرۇق گەپنى ! — قاراباتۇر ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتتى، — قارىڭ سىزنى ! — ئۇ تېرىكىپ پۇتىنى يەرگە چېلىپ ۋارقىراشقا باشلىدى، — ھازىر قانداق چاغ؟ شۇنىمۇ بىلمەمسىز؟ ! شۇ چاغقىچە قەيەرلەردە يۈردىڭىز؟ نېمە ئىش قىلدىڭىز؟ سىزنى تاپالمايمىز دەپ ھازىر يېرىم كېچىدىن ئۆتتى، سىز قانداق بەگ، جاھاندا ھېچ ئىش بولمىغاندەك بىغەم يۈرىسىزغۇ؟ !

— يوغسۇ جانابلىرى، يوغسۇ، نەگە بارارمەن؟ شۇ كۈنلەردە نەگە بېرىپ، نەدە تۇرۇشۇمنىمۇ بىلمەيۋاتىمەن. ئاھ خۇدا، جان قايغۇسىدا، ئۇ يەر ـ بۇ يەرلەردە يوشۇرۇنۇپ يۈرۈۋاتىمەن، — دېدى مەمتىمىن بەگ بەزگەكتەك لاغ ـ لاغ تىترىگەن ھالدا، —

ئەنجانباي بېشىمىزغا بالا بولدى. ئۇنىڭدىن قورقۇپ ئۆيگىمۇ ئوچۇق ـ ئاشكارا بارالمايمەن. بۇگۈن ئۇچ كۈن بولدى، باشقىلارنىڭ ئۆيىدە يېتىپ ـ قوپۇۋاتىمەن. قورقۇنچتا گېلىمدىن تاماق ئۆتمەيدىغان، كۆزۈمگە ئۇيقۇ كەلمەيدىغان بولۇپ قالدى. نەچچە كۈندىن بېرى ھەرقايسىلىرىنىڭ يولىغا تولا قاراپ، كۆزىمىز تېشىلىپ كەتكۈدەك بولۇپ كەتكەندى. يىراقتىن ئۆيىمىزنى ماراپ بېقىۋاتقانلار بايا ھەرقايسىلىرىنىڭ كەلگەنلىرىنى خەۋەر قىلغانىدى. شۇڭا، ئالدىراپلا ئالدىلىرىغا سالامغا كەلدىم. ھەي ! ... ئۇ قارا بالاغا خۇدايىم بەس كەلمىسە، ئىنسان بالىسى تەڭ كېلەلمەيدۇ !

ـــ پوق چاينىما ! قورقۇنچاق ئەبلەخ، ـــ دېدى قاراباتۇر غەزەپ بىلەن پۈتىنى يەرگە چېلىپ، ـــ ھىم، ئىنسان بالىسى تەڭ كېلەلمەيمىش تېخى ! ئۇقۇپ قوي ! ئۇنىڭغا ھەرقايسىڭنىڭ خۇداسىمۇ بەس كېلەلمىسە، مانا مەن ئۇنىڭ جېنىنى ئالمەن ! ۋاي جېنىمەي، ئىنسان بالىسى تەڭ كېلەلمىگۈدەك قانچىلىك بىرنېمىدى ئۇ؟ ئۇنى تىرىك تۇتماي قويمايمەن ! ئۇنىڭ گېلىنى مانا مۇشۇنداق غىققىدە بوغمەن ! ـــ ئۇ شۇنداق دەپلا مەمتىمىن بەگنىڭ گېلىنى ئىككى قوللاپ سىقتى، ـــ مانا مۇشۇنداق، ھە، ئەمدىغۇ بىلگەنسەن؟

مەمتىمىن بەگ چۆچۈپ كېتىپ، كۆزلىرى چەكچەيگەن، رەڭگى تامدەك تاتارغان ھالدا، تىلى كالۋالىشىپ كېكەچلىدى:

ـــ ۋايجان، ۋاييەي، جانابلىرى، گۇناھىمدىن كەچسىلە، مەن ئەنجانباي ئەمەس. ئۇنى تۇتقانىدا... ئاشۇنداق، خۇدايىم ئۇنىڭ جاجىسىنى بالدۇرراق بەرگەي...

ـــ ياق، ياق، قورقما. مەن سېنى ئۆلتۈرمەيمەن، ئەنجانباينى ئۆلتۈرىمەن.

ـــ شۇنداق، شۇنداق، جانابلىرى. ھىممەتلىرىگە باربكاللا.

ـــ ماڭا قاراڭ بەگ. يۇقىرىدىن ئەنجانبايىنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنى تۇتۇپ كېلىش ھەققىدە بۇيرۇق چۈشتى. بىز ئۇنىڭ ئاتا ـ

ئانىسىنى تۇتۇپ، يېڭىشەھەردىكى ئارمىيە شتابىغا تاپشۇرۇپ بېرىشىمىز كېرەك. شۇنداق قىلغاندا، ئەنجانىلىق ئاتا ـ ئانىسىنى قوتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ئۆز ئايىغى بىلەن مېڭىپ كېلىپ، ئالدىمىزدا كۆچۈكلىنىدۇ، تاماشىنى شۇ چاغدا كۆرىمىز. سەنمۇ بۇنداق پارچە ـ پۈرات بەگلىك ئەمىلىدە تۇرىۋەرمەيسەن، باشلىقلار سېنى مۇكاپاتلايدىغان بولىدۇ، ئامبالىلىق مەنسىپىنمۇ سېنى ماراپ تۇرۇپتۇ. شۇڭا، سەن چارلىغۇچى ئەسكەرلەرگە يول باشلاپ، پەقەت ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۆيىنى كۆرسىتىپ قويساڭلا بولىدۇ. چارلىغۇچى ئەسكەرلەر ئۇلارنىڭ ئۆيىدە بار ـ يوقلۇقىنى ئېنىقلاپ بولۇپ، كېلىپ ماڭا دوكلات قىلىدۇ. ئاندىن بىز دەرھال ھەممە ئەسكەرلەر بىلەن بېرىپ، ئۇلارنىڭ ئۆيىنى قورشاپ بولۇپ بىراقلا تۇتۇۋالىمىز. قانداق، ياق دېمەيدىغانسەن؟

ـــ ياق، ياق، ھەرگىز ياق دېمەيمەن. ئۇنداق دېيىش ھەددىم ئەمەس. بېشىم بىلەن باشلاپ بارىمەن، ئامان قالىدىغان بولسامىلا...

مەتتىمىن بەگ تۆت چارلامچى ئەسكەرنى باشلاپ باقاخۇنىڭ قوۋمباغ كەنتىدىكى ئۆيىنى چارلاپ كېلىشكە يۈرۈپ كەتتى. ئۇلار قاراباتۇرنى خېلى ئۇزاق ساقلاتتى. ئاخىر ئۇ بولالماي ئۇخلاپ قالدى. تاڭ سەھەرگە يېقىن ئۇلار قايتىپ كېلىپ ئۇنى ئويغاتتى:

ـــ موريسىدىن تۇتۇن چىقىۋاتىدۇ. ئۆيىدە ئادەم بار ئىكەن.

قاراباتۇر شۇ ھامان ئادەملىرىنى ئويغىتىپ سەپكە تىزدى. ئۇ خۇشال بولۇپ گۇلقەقەلىرى ئېچىلغان ھالدا مەتتىمىن بەگنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ مېڭىپ، باقاخۇنىنىڭ ئۆيىگە يېقىنلاشتى. تەرەپ ـ تەرەپتىن قورشاپ كېلىپ ئۇ ئۆينى ئارىغا ئالدى. دېگەندەك، ئۇ ئۆينىڭ موريسىدىن ئىس پۇرقىراپ چىقىپ تۇراتتى. ئۇلار يېقىنلىشىپ كېلىپ، دەرۋازىنىڭ تېشىدىن قۇلۇپلانغانلىقىنى كۆرۈشتى ـ دە، ئەجەبلىنىپ تۇرۇپلا قېلىشتى. لېكىن، شۇنداق بولسىمۇ ئۇلار «بىزنى پەنتۇرۇش ئۈچۈن دەرۋازىغا قۇلۇپ سېلىپ قويغان، بولمىسا موريسىدىن

نېمىشقا تۇتۇن چىقىپ تۇرىدۇ؟ ئۆيىدە چوقۇم ئوت قالاپ، تاماق ئېتىۋاتقان گەپ» دەپ ئويلاپ تامدىن ئارتىلىپ ئۆيگە كىرىشتى. ئۆيدە ئادەم كۆرۈنمىدى. ئوچاقتا خۇددى قازان ئاسقاندەكلا ئېسىپ قويۇلغان يوغانلا بىر كۆتەك پۈرقىراپ قاپقارا ئىس چىقىرىپ چالا كۆيۈۋاتاتتى. ئۇلار ئۆگزىگە چىقىپ قازناق، ئېغىل، سامانلىقلارغا كىرىپ، ئادەم تاپالماي چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىشقان هالدا گازارمىسىغا قايتىپ كېلىشتى. قاراباتۇر گازارمىغا قايتىپ كېلىپلا، مەتتىمىن بەگكە قاراپ چاكىلداپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— سىز مېڭىڭ، دەرهال مېڭىڭ، دەرهال ئۇلارنىڭ دېرىكىنى ئېلىڭ. ئۇلارنى قاچۇرۇپ قويماڭ، بىزگە دەرهال خەۋەر قىلىڭ. ئاسمانغا چىقىپ كەتسىمۇ، يەرگە كىرىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۇلارنى تۇتماي قويمايمەن، تۇخۇمىنى قۇرۇتمەن! — ئۇ ئاغزىدىن شالىنى ئېقىتىپ تۇرۇپ سۆزلەۋېتىپ، مەتتىمىن بەگنىڭ ئالدىغا بىر تاپانچا، تۆت مىلتىق، يۇز تال ئوق قويدى، — ماۋۇ تاپانچىنى ئۆزىڭىزگە هەمراه قىلىڭ، يېنىڭىزدىن ئايرىماڭ. مىلتىقلاردىن ئۇچىنى ئۆزىڭىزگە ئىشەنچلىك، مىلتىق ئىشلىتىشنى ئوبدان بىلىدىغان ئادەملەرگە بېرىپ، ئۆزىڭىزنى مۇهاپىزەت قىلدۇرۇڭ. يەنە بىرىنى ئۆزىڭىز ئوبدان ساقلاپ قويۇڭ، كېيىن ئەسقېتىپ قالىدۇ. بولۇڭ، چاققان مېڭىڭ، ئەنجانباينىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ دېرىكىنى ئېلىپ، بىزگە دەرهال خەۋەر قىلىڭ. بۇگۈن چۈشكىچە ئۇلارنى چوقۇم تۇتۇپ ئېلىپ مېڭىشىمىز كېرەك!

مەتتىمىن بەگ تاپانچىنى قوينىغا سېلىپ، ئېتىغا مىندى. مىلتىقلارنى ئالدىغا توغرىسىغا قويۇپ يۇرۇپ كەتتى. لېكىن، شۇ تاپتا ئۇنى ۋەهىمە چۆلغۇالغانىدى. سارايسىمگە چۈشۈپ، غەم ـ ئەندىشىدە قالدى. «مېنىڭ ئۇلارنى تۇتۇپ بەرگىنىمنى ئەنجانباي بىلىپ قالىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا... ۋاي خۇدايىم ساقلىسۇن، ئۇ چاغدا پۈتۈن نەسىل ـ ۋەسلىم تۇگىشىدۇ! ئۇنداق قىلسامۇ بولمىغان، بۇنداق قىلسامۇ بولمىغان، ئاھ خۇدا! ئەجەب

قىينالدىغۇ بۇ جان !...»

گەرچە شۇ تاپتا ھاۋا سوغۇق بولسىمۇ، لېكىن ئۇ قورقۇنچ ئىلكىدە قالغانلىقتىن، چېكىسىدىن دانىمۇدانە بىر تامچىلىرى تامچىلاشقا باشلىدى.

ئەنجانباي ئىككى ئادەمنى باشلاپ، سۆسەر جىلغىسى ئارقىلىق مېڭىپ دۆڭدىكى قاراۋۇللارغا يېقىنلاشتى ـ دە، تېرەكنى يۆلىنىپ تۇرۇپ ئۇلارنىڭ بىرىنى نىشانغا ئېلىپلا گۇم قىلىپ ئېتىۋەتتى. بۇ بىر پاي ئوق ئۇنىڭ باشقىلارغا «ھەربىكەت باشلانسۇن !» دەپ بەرگەن بەلگىسى ئىدى.

قاراۋۇللارنىڭ يەنە بىرىنى ئۇنىڭ ئادەملىرى مىلتىق بىلەن ئېتىپ ئۇجۇقتۇردى. قالغان ئىككىسى قېچىپ كەتتى.

قاراباتۇرنىڭ كۆزى ئەمدىلا ئۇيقۇغا بېرىشىغا، تۇيۇقسىزلا خۇددى يەرنىڭ تېگىدىن چىققاندەكلا گۇمبا ـ گۇمبا ئېتىلغان ئوق ئاۋازى ئاڭلانغاندەك قىلدى ـ دە، ئۇ چۆچۈپلا ئويغىنىپ كەتتى. ئۇ ھودۇقۇپ بېشىنى كۆتۈرۈپ سەل تىكشاپ باقتىدى، دېگەندەك، تەرەپ ـ تەرەپلەردىن قوماچ قورۇغاندەك ۋاراقشىتىپ ئېتىلىۋاتقان ئوق ئاۋازلىرى ئاڭلاندى. ئۇ ھودۇققان ھالدا ئالمان ـ تالمان كېيىمىنى چالا كېيىپ، تالاغا چىقىۋاتقاندا، ئۇنىڭ قېشىغا ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ كىرىۋاتقان بىر ئەسكەر بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالدى.

ـــ باشلىق، بىز تاغ ئوغرىلىرىنىڭ قورشاۋىدا قاپتۇق !

قاراباتۇر قورقۇپ كەتتى. لېكىن، چاندۇرمای ئۇنىڭدىن سورىدى:

ـــ ھودۇقماي سۆزلە قورقۇنچاق ! بىزنى قورشاۋغا ئېلىشقا پېتىنالىغۇدەك قانچىلىك ئادەملەر ئىكەن ئۇ؟

ـــ بىرەر مىڭدىن ئارتۇق چىقىدۇ.

ـــ ھەي دۆت ! تاغ ئوغرىلىرىنىڭ ھەممىسىنى قوشقاندىمۇ بىرەر مىڭ چىقمايدۇ، قەيەردىن كەپتۇ شۇنچە كۆپ ئادەم؟

ـــ ئىشقىلىپ، ئۇنىڭدىن كەم چىقمايدۇ.

قاراباتۇر قورقۇپ تىترەپ كەتتى. تالاغا چىقىپ دۇربۇن بىلەن ئەتراپقا قاراپ، تەرەپ ـ تەرەپلەردە ئاسمانغا كۆتۈرۈلگەن چاڭ ـ توزانلارنى كۆردى. ھەممە تەرەپلەردە ئۇزۇلمەي ئېتىلىۋاتقان ئوق ئاۋازلىرى، گىراناتلارنىڭ دەھشەتلىك پارتلاشلىرى ئۇنى گاڭگىرىتىۋەتتى. ئۇ قورقۇنچتا خۇددىي يوقىتىپ، ئۆزىنىڭ بۇنداق نەچچە مىڭ كىشىلىك زور قوشۇنىنىڭ قورشاۋىدا قالغانلىقىدىن چۆچۈپ قورقۇپ كەتتى ـ دە، ئالاقزادە بولغان ھالدا، خۇددى بىرى گېلىنى غىققىدە بوغۇۋالغاندەك ھاسىراپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى:

— چېكىنەيلى ! تېز قېچىڭلار ! !

ئۇ ئېتىغا مىندى ـ دە، ئاسمانغا قارىتىپ ئىككى پاي ئوق ئېتىپلا، قەشقەر شەھىرى تەرەپكە قاراپ قاچتى، قاراۋۇللۇقتا تۇرۇپ ئۆلگەن يەتتە ـ سەككىزدەك ئەسكىرىنىڭ جەسىتى بىلەنمۇ كارى بولمىدى. ئىككى يۈز نەچچە كىشىلىك ئاتلىق ئەسكەرنى باشلاپ، قىزىلجىلغىدىن ئۆتۈپ، غىلاڭ تاشلىق ئۇزۇن سايدا كۆزدىن غايىب بولدى.

مەمتىمىن بەگ ئۆيىگە كېلىپ چالا ـ بۇلا ناشتا قىلدى ـ دە، باقاخۇنىنىڭ دېرىكىنى قىلىش ئۈچۈن تالاغا قاراپ ماڭدى. دەل شۇ چاغدا تۇيۇقسىزلا خۇددى قۇلىقىنىڭ قېشىدا ئېتىلغاندەكلا ئاڭلانغان گۈمبا ـ گۈمباڭ ئاۋازلار ئۇنى چۆچۈتۈۋەتتى. شۇ ھامان ئۇنىڭ كۆڭلىدىن: «ئىم ! ئەنجانباي يەنە ئادەم باشلاپ كەپتۇ !» دېگەن قورقۇنچلۇق بىر خىيال گۈپپىدە كەچتى ـ دە، قورقۇپ كېتىپ، يۈرىكى پوكۇلداپ ئېغىز ـ پەس سوققىلى تۇردى. تەرەپ ـ تەرەپلەردىن ئاسمانغا كۆتۈرۈلگەن توپا ـ چاڭلار كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ئۇ قېچىپ كېتىشكە تەمشەلدى. لېكىن، قانداق قېچىپ كېتىشنى بىلەلمەي گاڭگىراپ تۇرۇپ قالدى: ھەممە جايدا ئەنجانبايىنىڭ ئادەملىرى تولۇپ كەتكەن تۇرسا، قانداق قېچىپ كېتەلەيدۇ. تۇتۇلۇپ قالسا كاللىسى كەتمەمدۇ؟ ! ئۇ قورقۇنچتا پۈتى كۆيگەن توخۇدەك بىر ئورنىدا جىم تۇرالماي

لىكىلداپ مېڭىپ ئۆيگە كىردى، تالاغا چىقتى، يەنە ئۆيگە كىردى. ئاخىر ئۇنىڭ كاللىسىغا بىر ئەقىل كەلدى: «شۇنداق، ئۆيدە تۇرۇۋەرسەم بولمايدىكەن، ئاسانلا تۇتۇلۇپ قالىدىكەنمەن. ئۇنىڭدىن كۆرە جىلغىنىڭ ئىچى بىلەن...» ئۇ شۇ خىيال بىلەن ئېتىغا مىنىشكە تەمشىلىۋاتقاندا، يىراقتىن بۇ تەرەپكە تاقىراقلاپ چېپىپ كېلىۋاتقان ئاتنىڭ تۇياق ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالدى. ئۇ قورقۇنچتا ئاتنى قويۇۋېتىپ، شوتىغا يۈگۈردى. بىلىدىكى چاسا بەلۋاغ چۈشۈپ قالسىمۇ تۇيمىدى، شوتىدىن ئۆملەپ ئۆگزىگە چىقىپلا ئۆزىنى باغقا تاشلىدى. ئۇنىڭغىچە دەرۋازا تاقىلداپ ئۇرۇلۇشقا باشلىدى. قورقۇپ پۈت ـ قولىدا جان قالمىغان مەمتىمىن بەگ باغقا سۇ كىرىدىغان سۇئۆگۈچكە ئۆملەپ باردى. لېكىن، سۇئۆگۈچكە شوخا كەپلىشىپ كەتكەنىدى. ئۇ قاچقىلى تۇشۇڭ تاپالمايۋاتقىنىدا، دەرۋازا يەنە قېقىلىۋەردى. ئۇ قاچالمايۋاتقىنىدا ئىت ئۇۋىسىنىڭ يېنىغا يوشۇرۇنۇۋېلىشقا مەجبۇر بولدى.

شۇ ئارىدا دەرۋازا ئېچىلدى. قادىر دوراغا ئېتىنى يېتىلەپ كىرىپ كەلدى. ھويلىدا بەگنىڭ توقۇلۇق ئېتى بوش يۈرەتتى. بەگ كۆرۈنمەيتتى. ئۇ دەرۋازا ئاچقان خىزمەتچى ئايالدىن سورىدى:

ـــ بېگىم قېنى؟

ـــ ھازىرلا ھويلىغا چىقىپ كەتكەنىدى.

قادىر دوراغا ئۇيان ـ بۇيان قاراۋېتىپ، شوتىنىڭ تۇۋىگە چۈشۈپ قالغان بەگنىڭ چاسا بەلۋېغىغا كۆزى چۈشۈپ قالدى ـ ده، ئۆگزىگە بىر قارىۋېتىپ، شۇ ھامان شوتا بىلەن ئۆگزىگە چىقىپ، پەس ئاۋازدا توۋلىدى:

ـــ بېگىم، بۇ مەن قادىر. تېز چىقسىلا، مۇھىم گەپ بار ئىدى.

بەگ ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، سەنتۈرۈلۈپ مېڭىپ تامنىڭ تۈۋىگە كەلدى:

— هه، نېمه گەپ؟

— ئەنجانباي سۆسەرئاغزى ئارقىلىق نۇرغۇن ئادەملەرنى باشلاپ كېلىپ، گازارما تۆپىسىدىكى ئىستىھكامدا قاراۋۇللۇقتا تۇرۇۋاتقان ئەسكەرلەرنى ئۆلتۈرۈپ، گازارمىغا باستۇرۇپ كىرىپتۇ. روتا كوماندىرى قاراباتۇر قېچىپ كېتىۋېتىپ: «بېگىمگە خەۋەر قىلىپ قوي، جېنىنى ياقمىغا ئالسۇن» دېدى.

— ئۇلار قېچىپ كەتتى؟!

— شۇنداق، گازارمىنى تاشلاپ، ئىككى يۈزدەك ئەسكەر بىلەن قېچىپ كەتتى.

— مۇنداق دېگىن تېخى، ئاغزىدا شەھەر ئالىدىغان كارغا كەلمەس ئاق نانچى گۇيلار! هه، دېگىنە، ئەمدى بىز قانداق قىلىمىز؟

— بېگىم، چاپسان بولسىلا، قاراجىلغىنىڭ ئىچى بىلەن ئىمامىلىرىمغا بارايلى. ئاندىن خانكۆۋرۈك ئارقىلىق شەھەرگە قاچايلى، بۇ يوللار تىنچلىق.

بەگ ماقۇللۇق بىلدۇرۇپ بېشىنى ئېگىپ قويۇپ، قولىنى ئۇنىڭغا ئۇزاتتى. ئۇ بەگنى قولىدىن تارتىپ ئۇنى ئۆگزىگە چىقاردى. بەگ شۇ ھامان ئۆيگە كىرىپ تاپانچا، مىلتىقلارنى سامانلىققا يوشۇردى.

— بېگىم، تاپانچا، مىلتىقلارنى ئېلىۋالايلى. ناۋادا ئۇلار بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالساق، ئۆزىمىزنى قوغداشقا لازىم بولىدۇ.

— ياق، قورال - ياراغ بېشىمىزغا بالا بولىدۇ. ئۇلار قولىمىزدا قورال بارلىقىنى كۆرسە، «بىزگە قارشى قورال كۆتۈردى» دەپ ئويلاپ، بىزنى يوق قىلىۋېتىدۇ. قورالسىز تۇتۇلۇپ قالساق، بۇنىڭ كارايىتى چاغلىق، يېلىنىپ - يالۋۇرساق قويۇپ بېرىدۇ. مەن ئەنجانباي بىلەن بىللە ئوينىپ، بىللە چوڭ بولغان، ئۇنىڭ خۇيىنى ئوبدان بىلىمەن. مەيلى ئۇ قانداق سورۇن بولسۇن، ئۆزىدىن ئاجىز تۇرىدىغانلار بىلەن تۇتۇشمايدۇ، تونۇش - بىلىشلەرنىڭ يۈز - خاتىرىنى قىلىدۇ. ئۇ

ئاچچىقى يامان، باتۇر بولغىنى بىلەن كۆڭلى يۇمشاق.

باقاخۇن تۇنۇگۈن كەچ ئىشىك ئالدىدا ئوتۇن يېرىۋاتاتتى. ئۇ يۇز ـ كۆزلىرىدىكى تەرلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ، ئوزىدىن خېلىلا يىراقتىكى كۆۋرۈككە ھاسا تايانغان بىر ئادەمنىڭ چىقىۋاتقانلىقىغا كۆزى چۈشۈپ قالدى. ئۇ ئادەم كۆۋرۈككە چىقىۋېتىپ، خۇددى قانداقتۇر بىرنېمىگە پۇتلىشىپ كەتكەندەك تۇيۇقسىزلا يىقىلىپ چۈشۈپ ئورنىدىن تۇرالمىدى. باقاخۇن يۈگۈرۈپ بېرىپ ئۇ ئادەمنى يۆلىدى. بۇ باقاخۇننىڭ كونا تونۇشى سېلىم كاساڭ دېگەن كىشى ئىدى.

ـــ سېلىماخۇن، نېمە بولدى؟ مىجەزلىرى يوق ئوخشىمامدۇ؟

سېلىم كاساڭ ھاسىراپ تۇرۇپ، كىيىملىرىدىكى توپىلارنى قاققاچ جاۋاب بەردى:

ـــ ھەئە، تىزىم ئىششىپ كەتكەنىدى، بەك ئاغرىپ بولالماي تېڭىپقا كۆرۈنگىلى بارغانىدىم. سىلىنىڭ قىزلىرى ئايىم تىللا خېنىم بىلەن تېڭىپنىڭ ئۆيىدە كۆرۈشۈپ قالدىم. بالىسى قىزىپ قاپتىكەن، ھالى پەس ئوخشايدۇ.

باقاخۇن ئۇ ئادەمنى ئېتىغا مىندۈرۈپ ئۆيىگە ئاپىرىپ قويدى. ئۇ ئۆيىگە يېنىپ كېلىپلا، نەۋرىسىدىن ئەنسىرەپ تۇرالماي قالدى. ئۇ بايا يارالماي تاشلاپ قويغان ھۆل كۆتەكنى «قوقاسنىڭ تەپتىدە قۇرۇغاچ تۇرسۇن» دەپ ئويلاپ، كۆتۈرۈپ كىرىپلا ئوچاقنىڭ تۆپىسىگە خۇددى قازان ئاسقاندەكلا ئېسىپ قويدى ـ دە، ئايالى توختىخاننى ئەگەشتۈرۈپ قىزىنىڭ ئۆيىگە يۈرۈپ كەتتى. ئۇ «ھېلى قايتىپ كېلىمىز» دەپ ئويلىغان بولسىمۇ، لېكىن نەۋرىسىنىڭ قىزىتمىسى بەك ئۆرلەپ كەتكەنلىكتىن، ئۇنىڭدىن ئەنسىرەپ، ۋاقتىدا قايتىپ كېلەلمىدى. ئۇ كۆتەك ئوچاقتىكى قوقاسنىڭ ئوتىنىڭ تەپتىدە ئاستا ـ ئاستا قۇرۇپ، ئوت تۇتىشىپ كۆيۈشكە باشلىدى.

ئەنجانباي ئاتا ـ ئانىسى بىلەن سىڭلىسى ئايىم تىللاخانىنىڭ ئۆيىدە كۆرۈشتى. ئۆزىنىڭ كېلىش مۇددىئاسىنى ئۇلارغا

چۈشەندۈردى. ئۇلارنى قايىل قىلىپ، شۇ يەردىلا ئىككى ئادەم بىلەن بىللە ئويتاغقا يولغا سېلىۋەتتى، ئاندىن قالغان ئادەملىرى بىلەن بىللە بازار ئايلىنىپ تاماشا قىلغاچ، ئەل ـ ئاغىنىلىرى، تونۇش ـ بىلىشلىرى بىلەن كۆرۈشتى، مۇڭداشتى. كەچ كىرگەندە ئىككى يۈز ئاتمىش نەچچە تۇماق، ئون تاغار نانىنى نەق پۇلغا سېتىۋېلىپ، ئۆزىمۇ باشقىلارنى باشلاپ ئويتاغقا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

*　　*　　*

ئەنجانباي ئاتا ـ ئانىسىنى ئويتاغقا ياندۇرۇپ كېلىپ، ئاردىدىن ئىككى ـ ئۈچ كۈن ئۆتەر ـ ئۆتمەيلا ئۇرۇش يەنە باشلىنىپ كەتتى. گومىنداڭچىلار خىللانغان مىڭ نەچچە يۈز كىشىلىك زور قوشۇن بىلەن ئارقا ـ ئارقىدىن ھۇجۇم قوزغاپ، ئوپال، تاشمىلىق قاتارلىق جايلارنى بېسىۋالدى. ئارقىدىنلا تېخىمۇ غالجىرلىشىپ، ئويتاغ ئاغزىنىمۇ بېسىۋالدى ـ دە، شتاب جايلاشقان ئويتاغقا قىستاپ كەلدى ۋە 10 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنىدىن 27 ـ كۈنگىچە ئارقىمۇئارقا ئۇدا ئۈچ قېتىم قورشاپ ھۇجۇم قىلدى. تاغ ئىنقىلابچىلىرىمۇ بوش كەلمىدى، پۈتۈن كۈچىنى توپلاپ مۇداپىئەنى كۈچەيتىپ، شتابنى قوغدىدى. ئەنجانباي تاللانغان ئەللىك بىر مەرگەننى باشلاپ دۈشمەنلەرنىڭ ئارقا سېپىگە ئۆتتى. بۇ قېتىمقى بۇ دەھشەتلىك جەڭدىمۇ ئۇنىڭ «دۈشمەنلەرنىڭ يۈرىكىنى مۇجۇش» ئۇسۇلى خېلى ئوبدان ئەسقېتىپ، ئۆز كۈچىنى كۆرسەتتى. ئۇ ئادەتتە: «گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ ئىككى جان تومۇرى بار: بىرى، ئۇلارنىڭ خىل قورال ـ ياراغلىرى، يەنە بىرى، ئۇلارنىڭ باشلىقلىرى. مۇشۇ ئىككى جان تومۇرىنى كېسىپ تاشلىساقلا، ئۇلارنىڭ يۈرىكى مۇجۇلۇپ تىنىقتىن توختايدۇ، قالغانلىرىنىڭ كارى چاغلىق» دەيتتى. مىنامىيوت، پىلىموت، ئاپتومات، مىلتىقلار بىلەن

قوراللانغان مەرگەنلەر ئەنجانبايىنىڭ ئوسۇلى بويىچە تاغ - جىلغا، قىيالارنىڭ ئەپلىك جايلىرىغا يوشۇرۇنۇۋېلىپ، دۈشمەنلەرنىڭ باشلىقلىرى ياكى توپ - زەمبىرەك، پىلىمۇتلىرى ئورۇنلاشقان جايلارنى بايقىغان هامان شىددەتلىك ئوت ئېچىپ، ئۇلارنىڭ خىلالىنغان ئېغىر قوراللىرىنى كارغا كەلمەس قىلىۋەتتى، دۈشمەننىڭ يىگىرمە نەچچە باشلىقىنى يەر چىشلەتتى. تاغ - داۋان ئارلىرىدا، دەريا - جىلغا بويلىرىدا، شاخ - شۇمبا، شوخلار سۆرىتىلگەن ئاتلارنى چاپتۇرۇپ يۈرۈپ، توپا، چاڭ - توزانلارنى ئاسمان - پەلەككە كۆتۈرۈپ، دۈشمەنلەرنى ئۆزلىرى قورشاۋغا چۈشۈپ قالغاندەك قورقۇنچقا سېلىپ ئالاقزادە قىلىۋەتتى. بۇ قېتىمقۇ دۈشمەنلەرنىڭ هەيۋىسى كارغا كەلمىدى، ئويىتاغنى ئالالمىدى. قاقشاتقۇچ زەربىگە ئۇچراپ، ئۇچ يۈز نەچچە ئادەمنىڭ ئۆلۈكى بىلەن نۇرغۇنلىغان قورال - ياراغ، ئات - ئۇلاغلىرىنى تاشلاپ قېچىپ كېتىشكە مەجبۇر بولۇشتى.

گومىنداڭ ئەسكەرلىرى بۇنىڭدىن ئىلگىرى بولغان سوقۇشۇشلارنىڭ هەربىر قېتىملىقىدا بەش - ئالتەدەك باشلىقىدىن ئايرىلىپ قالاتتى. بۇ قېتىم بىراقلا يىگىرمە نەچچە باشلىقىدىن ئايرىلىپ قالدى ! مانا ئەمدى ئۇلارنىڭ باشلىقلىرى جان قايغۇسىدا قورقۇپ، يۈرەكلىرى هالدا جەڭگە چىقىشقا پېتىنالماي، بىرمەهەل دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كېتىپ جىمقىپ قېلىشتى. بۇ تاغ ئىنقىلابچىلىرى ئۈچۈن ئوبدان پۈرسەت بولدى. ئۇلار قوشۇنلارنى تەربىيىلەش، تەرتىپكە سېلىش ئىشىنى باشلىۋەتتى. ئەنجانبايمۇ مەرگەنلەرنى مەشىق قىلدۇرۇش بىلەن ئالدىراش بولۇپ كەتتى. مانا مۇشۇنداق قاينىق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئالاقچى كېلىپ، ئۇنىڭغا يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقىنى يەتكۈزدى:

ـــ سىزگە بۇيرۇق ! ئادەملىرىڭىزنى باشلاپ دەرهال شتابقا بېرىڭ !

بۇ چاغدا شتاب تاشقورغانىنىڭ تاغارما دېگەن يېرىگە يۆتكىلىپ

كەتكەنىدى. ئۇلار شۇ ئاخشىملا يۇرۇپ كەتتى.

گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ باشلىقلىرى جان قايغۇسىدا خۇددى كالتەك يېگەن ئىت قۇيرۇقىنى قىسىپ، ئۇۋۇسىدا شۇمشىيىپ يېتىۋالغاندىن كېيىن، يەنە بىر باتۇر ئوتتۇرىغا سەكرەپ چىقتى. ئۇ:

ــ «تاغ ئوغرىلىرىنى تەلتۆكۈس يوقىتىمەن ! تۇخۇمىنى قۇرۇتمەن !» دەپ ھەممىنىڭ ئالدىدا مەيدىسىگە مۇشتلىدى. باشقىلارنى «كارىغا كەلمەس نان قېپىلار !» دەپ تىللىدى. «تەڭداشسىز قەھرىمان» نامى بىلەن مەشھۇر بولغان، ھېچ كىشىنى كۆزگە ئىلمايدىغان، خورىكى ئۇستۇن جاڭ فامىلىلىك بۇ ئوفىتسېر مۇنتىزىم قوراللانغان بىر پولك ئەسكەرنى باشلاپ يېڭىسارغا ھەيۋە بىلەن كىرىپ كەلدى. لېكىن، گازارمىدىن چىقماي جىممىدە يېتىۋالدى.

ياق، ئۇ جىم ياتمىدى، پەقەت كۆرۈنۈشتىنلا ئەنە شۇنداق جىممىدە يېتىۋالدى. ئۇنىڭ شۇنداق جىممىدە يېتىۋېلىشى تاغ ئىنقىلابچىلىرىنى بىخۇدلاشتۇرۇپ، ئۇلارنى تۇيدۇرماي تورغا چۈشۈرۈپ، بىراقلا يوقىتىش ھېلىسى ئىدى. ئەسلىدە ئۇ خېلى بالدۇرلا چوڭ ـ كىچىك يول بويلىرىغا، دوقمۇش ـ ئاچاللارغا، ئادەم ئايىغى باسمىغان چۆل ـ جەزىرە، جاڭگاللارغا يۈزلەپ ـ يۈزلەپ ئەسكەرلەرنى يوشۇرۇپ قويۇپ، تاغ ئىنقىلابچىلىرىغا تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن غالجىرلىق بىلەن قۇتراپ تەييارلانماقتا ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە يەنە تېخى شۇ زامانلاردا يېڭىسار تەۋەسىدە ئەدەپ كەتكەن ئوتۇنچى، پادىچى، تاشچى، سېپىتچى، قېپتىچى، مەددىھ، قەلەندەر... لەر سىياقىدا ياسانغانلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ شۇ چاغدىكى پايلاقچى كۆز ـ قۇلاقلىرى ئىدى. ئۇلار بىر ـ بىرى بىلەن قارا كۆرۈنۈش ئارىلىق قالدۇرۇپ مېڭىپ، يېڭىسارنىڭ تاغ ـ داۋانلىرى، يايلاقلىرى، يۇرت ـ مەھەللىلەر ئارىسىدا خۇددى تاپ پۇراپ يۇرگەن لالما ئىتلاردەك تىمىسقىلاپ، تاغ ئىنقىلابچىلىرىنىڭ

www.uighurkitap.com

ھەربكىتىنى تاڭ تىڭلايتتى. ئۇلارنىڭ بىرەر شەپىسىنى سەزگەن ھامان ئارىلىقلىرىدا چارلاپ يۈرگەن يولۇچى سۇرەتلىك ئاتلىق دەستەكچى ـ ئالاقچىلەرگە خەۋەر قىلىپ، خېلى چوڭ-چوڭ ئىنئاملارغا ئېرىشىپ، شالىلىرىنى ئېقىتىشقان ھالدا يەنە ئەركىلەپ قۇيرۇقىنى شىپاڭشىتىشقا باشلايتتى.

ھېلىقى تەڭداشسىز قەھرىمان تاغ ئىنقىلابچىلىرىنىڭ ئۇزۇن ئويلىغاندەك ئۇنداق دۆت ئەمەسلىكىنى بىلمەيتتى. لېكىن، ئۇنىڭ بۇ «جەم يېتۈپلىش ھېيلىسى»نىڭ مەقسىتى ئۇلارغا ئاللىقاچان ئايان بولغانىدى. ئۇنىڭ بۇ ھېيلىسىنى ھېيلە بىلەن بىتچىت قىلىۋېتىشنى مەسلىھەتلىشىش ئۈچۈن ئەنجانىينى شتابقا چاقىرتتى.

ئۇنىڭ «جەم يېتۈپلىش ھېيلىسى»نى قانداق پەم ـ پاراسەت بىلەن بىتچىت قىلىۋېتىش ئۈستىدە تالاش ـ تارتىش خېلى قىزىدى. ئۇ ئۇنى دېدى، بۇ بۇنى دېدى، لېكىن ئۇلارنىڭ كۆرسەتكەن ئۇسۇل ـ چارىلىرى يەنىلا ئۆز كۆڭۈللىرىگە ياقماي، شۇڭ ـ شۇڭ بولۇپ ئولتۇرۇپ قېلىشتى.

ئەنجانىلىق چوڭلارنىڭ ئالدىدا، ئۇلارنىڭ گېپىگە قوشۇق سېلىشنى بىئەپ كۆرۈپ، تالاش ـ تارتىشلارغا قۇلاق سالغان ھالدا جىمجىت ئولتۇرغانىدى. شۇ ئاردا ئۇلار ئۇنىڭمۇ ئۆز كۆڭلىدە ئويلىغانلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ بېقىشقا قىستاپ تۇرۇۋالدى. شۇندىلا ئۇ ئورنىدىن تۇردى.

ـــ مېنىڭچە، ـــ دېدى ئۇ شاپ بۇرۇتىنى سىلاپ تۇرۇپ، ـــ قىرقىتىش چارىسىنى قوللىنىپ باقساق، ئۇۋۇسىغا كىرىۋالغان ھەرقانداق غالجىر ئىت چالما ئېتىپ قىرقىتىلسا، ئاچچىقىدا ئۇۋۇسىدىن چىقىپ ئادەمگە ئېتىلىدۇ. شۇ تاپتا ئۇ تەڭداشسىز قەھرىمانمۇ خۇددى غالجىر ئىتتەك ئوخشاپ قاپتۇ. بىز ئۇنىڭغا زەربە بەرسەكلا، ئۇ چوقۇم بىزگە تاشلىنىدۇ. شۇ چاغدا ئۇنى ئۇجۇقتۇرۇش ئاسانلىشىدۇ. شۇڭا، بىز ئۇنى ئوتتۇرىغا سۆرەپ چىقىرىش ئۈچۈن مۇشۇنداق ئىتنى قىرقىتىش چارىسىنى

قوللىنىپ باقساق.

ئۇنىڭ بۇ چارىسى يەنە بىرمۇنچە تالاش ـ تارتىشقا سەۋەبچى بولۇپ قالدى. لېكىن، ئۇلار: «ياق، بولمايدۇ» دەپ، بىرەر باھانە ـ سەۋەب كۆرسىتىشكە ئامالسىز قالغانلىقتىن، ئەڭ ئاخىرىدا بۇ چارىنى «سىناپ كۆرۈش»كە ماقۇل بولۇشتى.

*　　*　　*

مەسلىھەت پىشتى. سايىت بەگ بىلەن يۈسۈپجان شتابتا قالدى. جامالىدىن، ئەينىدىن، ئەنجانبايلار بىر قىسىم تاغ ئىنقىلابچىلىرىنى باشلاپ يولغا چىقتى. ئۇلار كۆسەن دەرياسىنى بويلاپ كېچە ـ كۈندۈزلەپ مېڭىپ، 1946 ـ يىلى 2 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى (چارشەنبە) تاڭ سەھەردە خانتېرەك جىلغىسىغا يېتىپ كەلدى. ئۇ يەردە توختاپ غىزالاندى. ئاتلىرىنى يايلىتىپ بېقىپ يۈرۈپ، بۇ گۈزەل زېمىننىڭ ئارچا، قارىغاي، تېرەك، سۆگەتلەر قويۇق ئۆسكەن، قىشمۇياز توختىماي سۈپسۈزۈك سۇ ئېقىپ تۇرىدىغان كۆڭۈلنى مەپتۇن قىلغۇدەك گۈزەل مەنزىرىسىدىن قانغۇچە ھۇزۇرلىنىشتى. كىشىلەر بىلەن مۇڭدىشىپ، ئېگىز يەردىكى تاغ ئاغزىدا دۇشمەنلەرنىڭ ئۇچ يۈزدەك ئەسكىرى بارلىقىنى بىلۈالدى. ئۇلار شۇ ئاخشىمىلا يولغا چىقىپ، كېچىسى ئوردۇلۇق جىلغىسىغا[①] يېتىپ كېلىشتى ـ دە، دۇشمەن ئەھۋالىنى چارلاپ كېلىش ئۈچۈن دەرھال رازۋېدكىچىلارنى ماڭدۇرۇشتى. ئاندىن دۇشمەنلەر بىلەن ئېلىشىدىغان جايلارنىڭ يەر شارائىتىنى بىلىپ بېقىش ئۈچۈن، قارى بەگ، جامالىدىن، ئەنجانبايلار ئون ئادەمنى باشلاپ بېرىپ، جىلغىلار ئەتراپىدىكى تاغ ـ داۋانلارنى كۆزدىن كەچۈردى. جىلغىلاردىن ئۆتتى. تاغ ـ داۋانلارنى ئارىلىدى.

قاتمۇقات تاغ ـ داۋانلار ئارىسىدىكى بىر ـ بىرىگە خۇددى

---

① ئوردۇلۇق جىلغىسى ـــ ئاقتۇ ناھىيە قىزىلتۇ يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايىنىڭ غەربىدىن 50 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى بىر جىلغىنىڭ نامى.

ئۆمۈچۈك توربەك قاتار تۇتىشىپ كەتكەن ئەگرى ـ توقاي تارام ـ تارام جىلغىلاردىكى قەۋەت ـ قەۋەت قار ـ مۇز قانالمىرى ئۇستىدە، قار ـ مۇز پارچىلىرىنى سۆرەپ غۇدۇر ـ شىلدىر ئېقىۋاتقان سۇ تارامىرى تىزغا چىقاتتى. بۇنداق مۇزلۇق جىلغىلاردا ئاتلار تېيىلىپ كېتىپ ماڭالمايتتى. يانلىرىدىكى تاغ ـ داۋانلارمۇ تىك ھەم ئېگىز ئىدى. ئۇلار تەننى تىترىتىدىغان غۇر ـ غۇر شامالىلىق قەھرىتان سوغۇقىغا چىداپ، تاغ ـ داۋان، جىلغىلارنى خېلى ئۇزاق ئايلاندى. ئاخىرىدا مۇشۇ تۇتاش جىلغىلار ئارىسىدىكى بىرلا جىلغا ئۇلارنى ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالدى. بۇ جىلغىنىڭ ئىچى قۇرۇق ئىدى. خېلى ئۇزاقتىن بېرى سۇ ئاقمىغانلىقتىن توپا ئۆرلەپ تۇراتتى. ئىككى يېنىدىكى قوش تاغلارمۇ شامال يالاپ، خۇددى كېسىپ تاشلىغاندەك تىكلىشىپ كەتكەنىدى. بۇ تاغلارنىڭ تۇتاشقان ئىككى بېشى خۇددى كەڭ ئېچىلغان دەرۋازىنىڭ ئىككى قانىتىدەك ئۇدۇلمۇئۇدۇل تىك تۇرۇشاتتى، ئارىلىقمۇ ئارانلا قېرىق ـ ئەللىك قەدەمچە كېلەتتى، دۇشمەنلەر ئۇلارنى قوغلاپ كەلسە، دەل مانا مۇشۇ جىلغىنىڭ ئىچى بىلەن مېڭىشقا توغرا كېلەتتى. بۇنىڭدىن باشقا ماڭغۇدەك يول يوق ئىدى. ناۋادا باشقا يول بىلەن ئايلىنىپ مېڭىشقا توغرا كەلسە، يەنە توپتوغرا بىر كۈن ماڭغاندىلا بۇ جىلغىنىڭ ئۇ تەرىپىگە چىققىلى بولاتتى. لېكىن، دۇشمەنلەر ھەرگىز ئۇنداق قىلمايتتى. ناۋادا شۇنداق قىلىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا «تاغ ئوغرىلىرى» ئاللىقاچان قېچىپ كېتىپ، تۇتۇق بەرمەيتتى، دۇشمەنلەر بۇنى ناھايىتى ئوبدان چۈشىنەتتى. شۇڭا، دۇشمەنلەر ئۇلارنى قوغلاشتا پەقەت مۇشۇ قۇرۇق جىلغىنىڭ ئىچى بىلەن مېڭىشقا مەجبۇر بولاتتى. لېكىن، شۇ ھامان ئەنجانبايىنىڭ كۆڭلىگە گۈپپىدە بىر خىيال كىرىۋېلىپ ئۇنى ئويلاندۇرۇپ قويدى. دۇشمەنلەر ئۇنىڭدىن بەك قورقاتتى؛ ئۇنى ئۆزلىرىنىڭ ئەسل ـ ۋەسلىنى قۇرۇتىدىغان ئەزرائىلدەك يامان كۆرەتتى. ناۋادا ئۇلار ئۇنىڭ مۇشۇ قوشۇندا بارلىقىنى

بىلىپ قالمىغانلا بولسا، ئۇ چاغدا دۇشمەنلەر ئۇنىڭدىن قورقۇپ، بۇ جىلغا ئىچىگە كىرىشكە پېتىنالماي، ئارقىسىغا يېنىپ قېچىپ كېتىشى مۇمكىن ئىدى. بۇنى ئەنجانباي خېلى بالدۇرلا چۈشىنىپ يەتكەنىدى. لېكىن، بۇ ئەھۋالنى شۇ تاپتا ئاغزىدىن چىقىرىش تولىمۇ بىئەپ ئىدى.

ئۇلار قوشۇنلار ساقلاپ تۇرغان جايغا يېنىپ كېلىشتى. ئارىدىن ئانچە ئۇزاق ئۆتمەيلا چارلاشقا چىقىپ كەتكەن رازۇبدكىچىلارمۇ قايتىپ كېلىپ، ئۇلارغا ئەھۋالنى دوكلات قىلىشتى:

— دۇشمەنلەر ئېگىز يەردە ئەمەس، سۆگەت دېگەن يەردە ئىكەن. سۆگەتنىڭ يەتتە ـ سەككىز يۇز قەدەمدەك بۇ تەرىپىدە قاراۋۇللارنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆردۇق.

ئۇلار مەسلىھەتلىشىپ، ئادەملەرنى ئۇچ گۇرۇپپىغا بۆلدى. بىرىنچى، ئىككىنچى گۇرۇپپىدىكىلەر قۇرۇق جىلغىنىڭ يانلىرىدىكى تىك تاغلارغا ئورۇنلىشىپ، دۇشمەنلەرگە ئىككى ياندىن تەڭلا زەربە بېرىش، ئۈچىنچى گۇرۇپپىدىكىلەرنىڭ ئادەم سانى ئاز، قوراللىرى يەڭگىل بولۇش، ئۇلار بۇ دۇشمەنلەرنى ئالداپ قۇرۇق جىلغا ئىچىگە ئەگەشتۈرۈپ كىرىپ، ئەگمە يولنىڭ دوقمۇشىغا كەلگەندە ئارقىسىغا يېنىپ، قوغلاپ كەلگەن دۇشمەنلەرگە ئوت ئېچىش؛

بىرىنچى، ئىككىنچى گۇرۇپپىلارنىڭ بىرىگە جامالىدىن، يەنە بىرىگە قارىيبەگ. ئۈچىنچى گۇرۇپپىغا ئەنجانباي مەسئۇل بولۇش، ئەينىدىن ئومۇمىيۈزلۈك قوماندانلىق قىلىش قارار قىلىندى.

بۇ قارارغا ھەممىسى ماقۇل بولۇشتى. لېكىن، ئەنجانباي بۇرۇتىنى سىلىغان ھالدا جىممىدە ئولتۇرۇپ قالدى.

— قارىغاندا، سىزنىڭ كۆڭلىڭىزدە يەنە باشقىچە ئوي ـ خىياللىرىڭىز بارەدەك قىلىدۇ، — دېدى ئەينىدىن ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراپ، — قېنى تارتىنماي ئوتتۇرىغا قويۇپ بېقىڭ،

مەسلىھەتلىشەيلى. مەرمەھەت.

— مېنىڭچە، مەن... مەن ئۇچىنچى گۇرۇپپىنىڭ ھەربىتىگە قاتناشماقچى ئوبدان بولىدىغان توخشايدۇ، دەپ ئويلاپ قالدىم، — دېدى ئەنجانباي يەنە بۇرۇتىنى سىلاپ-سىلاپ ھالدا، — مەن ئۇچىنچى گۇرۇپپىنىڭ ھەربىتىگە قاتناشسام، دۇشمەنلەرنى ئالداشقا پايدىسىز بولىدىغاندەك قىلىدۇ. بۇ مېنىڭ ئالدىنقى سەپتىكى جەڭدىن ئۆزۈمنى قاچۇرغىنىم ئەمەس، دۇشمەنلەر ناۋادا مېنىڭ شۇ سەپتە ئىكەنلىكىمنى بىلىپ قالىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا... ئۇ چاغدا...

باشقىلار ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ شۇككىدە ئولتۇرۇپ قېلىشتى. بىرھازادىن كېيىن، جامالدىن تۇيۇقسىزلا قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپ، ئۇنىڭ دولىسىغا شاپىلاقلاپ قويدى:

— بەللى، بەللى، توغرا ئويلاپسىز ئاغىنە. سىز دېمىسىڭىزمۇ مەن كۆڭلىڭىزدىكىنى بىلىۋالدىم. دېمىسىمۇ ئەھۋال ھەقىقەتەن سىز ئويلىغاندەك ئاشۇنداق ئىدى. سىز دۇشمەنلەرنى قورقۇتۇپ، ئالاقزادە قىلىۋەتتىڭىز. ناۋادا دۇشمەنلەر سىزنىڭ مۇشۇ قوشۇندا ئىكەنلىكىڭىزنى بىلىپ قالىدىغان بولسا، سىلەرنى قوغلاپ جىلغا ئىچىگە كىرگىلى ئۇنىماسلىقى مۇمكىن. ئۇ چاغدا سىز ئويلىغاندەك بىزنىڭ دۇشمەنلەرنى تاغارغا سولاپ يوقىتىش پىلانىمىز سۇغا چىلىشىپ يوققا چىقىدۇ. شۇنداققۇ دەيمەن.

— ئېھتىمال.

— شۇنداق، ناھايىتى توغرا ئويلاپسىز، — بولدى، سىزنىڭ ئورنىڭىزغا مەن باراي. خىجىل بولماي ئوچۇق ـ ئاشكارا ھالدا دېگەن بولسىڭىز تېخىمۇ ئوبدان بولاتتى.

جامالدىننىڭ پىكرىگە باشقىلارمۇ قوشۇلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئەنجانبايىنىڭ بىر توپ جەڭچىلەرنى باشلاپ يوشۇرۇنۇپ تۇرۇشىنى توغرا تېپىشتى.

بىرىنچى، ئىككىنچى گۇرۇپپىدىكىلەر ئاتلىرىنى تاغنىڭ ئۇ

تەرىپىگە يوشۇرۇپ قويۇپ كېلىپلا كۆرسىتىلگەن ئورۇنلىرىغا ئورۇنلاشتى. جامالىدىن ئوتتۇز نەچچە ئادەمنى باشلاپ دۇشمەنلەرنى ئۆزىگە ئەگەشتۇرۇش ئۈچۈن ئېگىز يەر تەرەپكە قاراپ ماڭدى. قارا قىشنىڭ سوغۇق شامىلى جەڭچىلەرنىڭ يۈزىنى چېقىپ ئۆتەتتى. لېكىن، ئۇلار سوغۇققا پەرۋا قىلماي سالۋا تۇماقلىرىنى چۆكۈرۈپ كىيىپ، بەللىرىنى چىڭ باغلاپ، ئاتلىرىنى لەززان يورغىلىتىپ مېڭىۋەردى. ئۇلار شۇ ھالدا مېڭىپ ئېگىز يەرگە ئاز قالغاندا، يىراقتا چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. بىرئازدىن كېيىن، بۇ تەرەپكە قاراپ ئات چاپتۇرۇپ كېلىۋاتقان نۇرغۇنلىغان دۇشمەن ئەسكەرلىرى كۆرۈندى. ئۇلارنىڭ قوللىرىدىكى قىلىچلىرى ئاپتاپتا ۋال ـ ۋۇل پارقىرايتتى. جامالىدىننىڭ ئادەملىرى دۇشمەن ئەسكەرلىرىگە قارىتىپ بىرنەچچە پاي ئوق ئاتتى ـ دە، ئارقىسىغا يېنىپ بەدەر قاچتى. دۇشمەن ئەسكەرلىرى ئۇلارنىڭ ئادىمىنىڭ ئازلىقىنى كۆرۈپ توختىماي ئوق ياغدۇرۇپ قوغلاپ كېلىۋەردى. ئۇلارمۇ ئارقىسىغا قارىتىپ ئانچە ـ مۇنچە ئوق ئېتىپ قويۇپلا قېچىۋەردى. قېچىپ ـ قېچىپ جامالىدىننىڭ ئادەملىرى ئاخىر قۇرۇق جىلغىنىڭ ئىچىگە كىرىپ قالدى. لېكىن، توختىمىدى. جىلغىنىڭ ئۇ بېشىغا قاراپ قېچىپ كېتىۋەردى. دۇشمەنلەر توختىماي قوغلاپ كېلىپ، جىلغىنىڭ ئاغزىغا يېتىپ كەلگەندىلا ئاندىن توختىدى ـ دە، بىر قىسمى جىلغىنىڭ ئاغزىدا قېلىپ، قالغانلىرى جىلغىنىڭ ئىچىگە بېسىپ كىرىپ، ئۇلارنى يەنە قوغلاۋەردى. ئالدىدا قېچىپ كېتىۋاتقان جامالىدىننىڭ ئادەملىرى جىلغىنىڭ دوقمۇشىدىكى ئەگمە يولغا كېلىپلا ئارقىسىغا بۇرۇلدى ـ دە، ئۆزلىرىنى قوغلاپ كېلىۋاتقان دۇشمەن ئەسكەرلىرىنى ئوققا تۇتۇپ، ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇۋالدى. ئۇلار بۇ تۇيۇقسىز زەربىدىن ھودۇقۇپ كېتىپ گاڭگىراپ قېلىشتى ـ دە، ئۇيان ـ بۇيانغا قالايمىقان ئوق ئېتىپ، ئالغا ئىلگىرىيەلمەي تۇرۇپ قېلىشتى. بۇ ئەھۋالنى بايقاپ قالغان جىلغىنىڭ بۇ

بېشىدىكى دۇشمەن ئەسكەرلىرىنىڭ بىر قىسمىنى ئۇلارغا يارىدەم بېرىش ئۈچۈن ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ كېلىپ مىلتىقىنىڭ ئېچىگە كىرىپ ئۇلارغا يېتىشىۋالدى ـ دە، ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇۋالغان جامالىدىننىڭ ئادەملىرىگە تاشلاندى. دەل شۇ چاغدا تەرەپلەرگە، دوقمۇش، بۆلۈك ـ پۈچقاقلارغا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇلغان مەرگەنلەر ئۇلارنى پىلىموت، مىلتىقلار بىلەن خۇددى قوماچ قورۇغاندەك ژاراقشىتىپ ئۆزۈلدۈرمەي ئوققا تۇتۇشقا باشلىدى. گىراناتلارنىڭ گۈمبا ـ گۈمبىڭ پارتلاش سادالىرى تاغ ـ داۋان، جىلغىلارنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈۋەتتى. بۇ چاغدا جىلغىنىڭ بۇ بېشىدا ساقلاپ تۇرغان يەنە بىر قىسىم دۇشمەن ئەسكەرلىرىمۇ قىلىچلىرىنى يالتىڭلاپ، ھەيۋە بىلەن باستۇرۇپ كېلىشكە باشلىدى. دەل مۇشۇنى كۆزلەپ يوشۇرۇنۇپ تۇرۇشقان ئەنجانبايىنىڭ ئادەملىرى دەرھال ئاتلىرىغا مىنىپ تەييارلىنىشتى ـ دە، ئۇنىڭ «ئالغا !» دېگەن بۇيرۇقى بىلەن تەڭلا «ھۇررا» يېتىرتىپ، دۇشمەنلەر ئۈستىگە تاشلاندى. بۇ قىلىچۋازلىق ئۇرۇشى تېخىمۇ دەھشەتلىك بولدى. «گاچ ـ گۇچ، جاك ـ جۇك، ۋاق ـ ۋۇق، تاراك ـ تۇرۇك...» سادالار بىلەن ئىنجىقلاش، ئىڭراش، ۋار ـ ۋۇر توۋلاش، ھاسىراش ئاۋازلىرى جىلغىنى قاپلىدى. ئەنجانباي ئوك قولىدا قىلىچ، سول قولىدا تاپانچا تۇتقان ھالدا دۇشمەنلەر بىلەن تەمتىرىمەي، ھودۇقماي ئېلىشتى. يېقىندىكىلىرىنى قىلىچ بىلەن چاپتى يىراقتىكىلىرىنى تاپانچا بىلەن ئاتتى. ئۇ يەنە شۇنداق قەيسەرلىك بىلەن ئېلىشىۋاتقاندا، ئۇنىڭ كۆزى تۇيۇقسىز ئىككى ئەسكەر بىلەن قىلىچۋازلىق قىلىۋاتقان جامالىدىنغا چۈشۈپ قالدى. جامالىدىن ئىككى ئەسكەر بىلەن جان تىكىپ تۇتۇشۇۋاتقاندا، ئارقىسىدىن يەنە ئىككى ئەسكەر ئۇنىڭغا قىلىچلىرىنى تەڭلەپ كېلىپ قالدى. ئەنجانباي تاپانچا بىلەن ئۇ ئىككىسىنى ئېتىپلا ئاتتىن موللاق ئاتتۇرۇۋەتتى. شۇ ئاردا تۇيۇقسىز قارىيەگدىن

ئەنسىرەپ قالدى. ئۇنى ئىزدەپ ئۇيان ـ بۇيان قارىغاندى. ئۇنىڭ بىر چەتتە تۆت ئەسكەرنىڭ قورشاۋىدا قالغانلىقىنى كۆردى. دەل شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئارقىسىدىن دۈشمەن ئوفىتسېرلىرىنىڭ فورمىسىنى كىيگەن سېمىز، گەۋدىلىك بىرى ئۇنىڭغا قىلىچ تەڭلەپ ئېتىلىپ كېلىپ قالدى. ئۇنىڭغىچە ئەنجانباي ئېتىلىپ بېرىپلا ئوفىتسېرنىڭ بىقىنىغا قىلىچ تىقىۋەتتى. ئاندىن قارىيىبەگنى قورشىۋالغان ھېلىقى تۆت ئەسكەرنىمۇ ئارقا ـ ئارقىدىن يەر چىشلەتتى. قىلىچ ۋازلىق مانا مۇشۇنداق تازا قىزىۋاتقاندا، ئۇيان ـ بۇيان قاچقان دۈشمەن ئەسكەرلىرى تاغ ئۈستىدە تۇرغانلارنىڭ ئوقىغا تۇتۇشىغا ئۇچراۋەردى. كۈن ئولتۇرۇشقا ئاز قالغانىدى. دۈشمەن ئەسكەرلىرىمۇ ئاستا ـ ئاستا شالاڭشىشقا باشلىدى. ئۇلار بەرداشلىق بېرەلمەي، ئۆزلىرىنى ئۇيان ئۇرۇپ بۇيان ئۇرۇپ، پاتىپاراق بولۇپ كېتىشتى. ئاخىردا ئارانلا ئاتمىش ـ يەتمىشتەك دۈشمەن ئەسكىرى قېچىپ، جېنىنى ياقىغا ئېلىشقا ئاران ئۇلگۈردى. بۇگۈنكى جەڭ غەلىبىلىك ئاياغلاشتى.

ئەتىسى ئەتىگەندە بۇ قېتىمقى بۇ قۇرۇق جىلغا سوقۇشىدا قازا قىلغان ئون توققۇز قەھرىمانىنىڭ نامىزى چۈشۈرۈلدى، جەسىتى تاغ باغرىدىكى كۆپكۆك قارىغايزارلىق ئارىسىغا دەپنە قىلىندى.

* * *

قوزغىلاڭچىلارنىڭ باشلىقلىرى ھازىرقى ئەھۋالنى تەھلىل قىلىپ مۇنداق قاراشقا كەلدى:

— بۇ قېتىم دۈشمەنلەر يەنە بىر قېتىم قاقشاتقۇچ زەربە يېدى. تېخىمۇ چۈچۈپ قاتتىق غەزەپكە كەلدى. يەنە بىر قېتىم مۇشۇنداق قاتتىق زەربە يېسە، ئۇلار غەزىپىگە چىدىمايۋ ئۆچ

ئېلىش ئۈچۈن چوقۇم زور قوشۇن بىلەن بىرگە ھۇجۇم قىلىدۇ. شۇڭا، دەرھال يەنە بىر قېتىم زەربە بېرىپ، ئۇلارنى ئۇۋۇلىدىن چىقىرىش لازىم. تۆمۈرنى قىزىقىدا سوقۇش كېرەك!

مۇشۇ پەرەز بويىچە ئۇلار مەسلىھەتلىشىپ، ئەنجانىلىقنى ئوتتۇز ئادەم بىلەن يېڭىسارغا ماڭدۇرۇشنى قارار قىلىشتى. ئۇلار شۇ ئاخشىملا يولغا چىقىشتى. شەپسىز مېڭىپ قىزىلتاغدىن ئۆتتى. يولدا بىرەر شەپە سېزىلمىدى. سۆگەتكە ئاز قالغاندا، ئۇلارنىڭ ئالدىدا چارلاشقا چىققىپ كەتكەن رازۇبدكىچىلاردىن بىرى يېنىپ كېلىپ، «سۆگەتتىكى دۇشمەن ئەسكەرلىرىنىڭ ھەممىسى يېڭىسارغا قېچىپ كېتىپتۇ» دەپ دوكلات قىلدى.

— ئۇنداق بولسا، — دېدى ئەنجانىلىق ئۇنىڭغا بۇيرۇق قىلىپ، — سىلەر دەرھال يېڭىسارغا بېرىپ، دۇشمەنلەرنىڭ جايلاشقان ئورنىنى ئېنىقلاڭلار!

ئۇلار يېرىم كېچىدىن ئۆتكەندە يېڭىسار بازىرىغا يېقىنلاپ قاراۋۇلغا يېتىپ كەلدى. ئۇ يەردە توختاپ ئەتراپنى كۆزەتتى. شۇ ئارىدا ھېلىقى ئالدىن چارلاشقا چىققىپ كەتكەن رازۇبدكىچىلار قولى باغلانغان، ئاغزىغا لاتا تىقىلغان ۋىجىككىنە بىر ئەسكەرنى ئالدىغا سېلىپ ئېلىپ كېلىپ:

— ئۇ ئەكە چەتتە قاراۋۇللۇقتا تۇرۇۋاتقانىكەن، تۇتۇۋالدۇق، — دېدى.

ئەنجانىلىق توڭلۇق قىلماي، ئەسىرنى سىلىقلىق بىلەن سوراق قىلدى:

— ئىسمىڭ نېمە؟

— توختى يورغا.

— نېمىشقا سېنى يورغا دەيدۇ؟

— باشقىلارنىڭ ئىككى كۆنلۈك يولىنى مەن بىر كۈندىلا بېسىپ بولىمەن، ئاتىلار ھېرىپ قالسىمۇ، مەن ھېرىپ قالمايمەن، تەڭ يولغا چىقسام، مەن ئاتىلاردىن بالدۇر بېرىپ

بولمەن. شۇڭا، ئۇلار مېنى يورغا دەپ ئاتىشىدۇ.

— يۇرتۇڭ قەيەر؟

— قاغىلىق.

— قاچان ئەسكەر بولغان؟

— ئەسكەرلىككە تۇتۇلۇپ قالغىلى ئۈچ يىل بولدى.

بۇ ئەسكەر سەل كېكەچلەپ سۆزلەيتتى. ئەنجانباي بۇ تونۇش ئاۋازنى قاچاندۇر بىر چاغلاردا ئاڭلىغاندەك، ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشكەندەك ھېس قىلدىيۇ، لېكىن ئەسلىيەلمىدى. تۇن قاراڭغۇسىدا ئۇنىڭ چىراي شەكلى، رەڭگىرويىنمۇ تۇزۇك پەرق ئېتەلمىدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ بۇ ئىشلارنى ئەسلەپ ئولتۇرۇشقا ۋاقتى يوق ئىدى. ئۇ ئالدىرايتتى.

— سەن مېنى تونۇمسەن؟

— ئاۋازلىرىدىن تونۇپ قالدىم.

— سەن مېنىڭ ئاۋازىمنى قاچان ئاڭلىغان؟

— سىلى مېنى سوئال ـ سوراق قىلغاندا ئاڭلىغان.

— قاچان سوراق قىلغان؟

— يۇي تۇمنجاڭنى ئەنجانباي ئۆلتۈرۈۋەتكەن كۈنى، شۇ كۈنىمۇ بۇگۈنكىدەك مۇشۇنداق تاڭ سەھەرنىڭ گۈگۈم ۋاقتى ئىدى.

— مېنى كۈندۈزى كۆرسەڭ تونۇيالامسەن؟

— گەپ قىلىسىلا ئاۋازلىرىدىن تونۇيالايمەن. يەنە بۇرۇتلىرىدىن ئازراق...

ئەنجانباي شۇ چاغدا پاڭقۇش بىلىنگەن بۇ ئەسكەرنىڭ بۇنداق چېچەنلىكىنى ئويلىمىغانىدى. «پاپىرىم، — دېدى ئەنجانباي ئىچىدە، — شۇ بىر قېتىملىق، بىردەملىك سوراقتىكى ئاۋازىمنى ئېسىدە ساقلاپتۇ. قالتىس زېرەك ئىكەن ئەمەسمۇ بۇ؟»

— سەن ئەنجانبايىنى تونۇمسەن؟

— ياق، ئۆزىنى كۆرمىگەن، نامىنى ئاڭلىغان.

— نېمىدەپ ئاڭلىدىڭ؟

— ئۇنى كۆرگەن ئادەمنى سۇر باسىدىكەن، شۇ ھامان ئۆلىدىكەن دەپ ئاڭلىغان.

— يالغان دەپتۇ!

— ياق، ياق، يالغان ئەمەس. بىزنىڭ ھېلىقى يۇي ئوغىنىڭ ئۇنى دۇربۇندا كۆرۈپتىكەن. بىر پاي غايىب ئوق تېگىپ شۇ ھامان ئۆلۈپتۇ. ھازىرقى باشلىقلىرىمىزمۇ ئۇنىڭدىن بەك قورقىدۇ، ھەتتا ئۇنىڭ نامىنى ئاڭلاپ قالسىمۇ كۆزلىرى چەكچىيىپ، يۈزلىرى تاتىرىپ كېتىدۇ، ئاغزى كامارەدەك ئېچىلىپ قېلىپ، يەۋاتقان تامىقى گېلىدىن ئۆتمەيدۇ.

— ھازىرقى باشلىقىڭ كىم؟

— تەڭداشسىز قەھرىمان جاڭ تۇنجاڭ دېگەن خورىكى ئۇستۇن، پوچى ئادەم. تاغ ئوغرىلىرىنىڭ نەسلىنى قۇرۇتمەن، ئەنجانبايىنى تىرىك تۇتمەن، دەپ مەيدىسىگە مۇشتلاپ يۇرىدۇ.

— ئۇ ھازىر قەيەردە؟

— ئۇ بىر ھەپتە ئىلگىرى يېڭىشەھەرگە كەتكەنىدى، ئاخشام يەنە مىڭدەك ئەسكەرنى باشلاپ كەپتۇ. قۇرۇق جىلغىدىكى پاجىئە ئۇنى ساراڭ قىلىۋېتىپتۇ، ئادەم يېيىدىغان يالماۋۇزدەك چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، يەرنى تېپىپ، ۋارقىراپ ـ جارقىراپ ئالەمنى مالەم قىلىپ يۇرىدۇ. ئۇ سېپىلىنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدىكى ئىشخانىسىدا تۇرىدۇ، ياتقىمۇ شۇ، ئىشخانىسىنىڭ ئۈستىگە بايراق قاداقلىق.

— ئۇ يەردە قانچىلىك ئەسكەر بار ئىدى؟

— بەش يۈزدەك.

— مەن ئەنجانباي بولىمەن. ماڭ، تېز كەتكىن. سېپىلدىن يىراقراق تۇرغىن، بىز كەتكەندىن كېيىن، «ئەنجانباي كەپتۇ! مەن ئۇنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم!» دەپ جېنىڭنىڭ بارىچە توۋلىغىن!

— سىلى؟... سىلى ئەنجانباي؟ ۋاي خۇدايىم، ياق، ياق! ھەرگىز كۆردۈم دېمەيمەن، توۋلىمايمەن!

— گېپىمنى ئاڭلا ! مېنىڭ دېگىنىم بويىچە قىل !

— خوش، خوش غوجام، شۇنداق قىلاي. ئۇ ئەسكەر كەتتى. ئەنجانباي مەرگەنلەرنگە ئۇ كۆرسەتكەن «تەڭداشسىز قەھرىمان»نىڭ ئىشخانىسى تەرەپنى ئوققا تۇتۇشنى بۇيرۇدى. تۆت مىنامىيوتتىن تەڭلا ئېتىلغان ئوق سېپىل ئىچىدە گۈمبا ـ گۈمباڭ گۈلدۈرلەپ پارتلاپ، يېڭىسارنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈۋەتتى. تاڭ سەھەرنىڭ جىمجىتلىقى بۇزۇلۇپ، كىشىلەرنى چۆچۈتۈۋەتتى. سېپىل ئىچىدە توپا ـ چاڭ، ئىس ـ تۈتەك، ئالالا ـ چۇقان كۆتۈرۈلدى. ئوقلار توختىمايلا ئېتىلىۋەردى. ئۇلار شۇ ھالدا سېپىل ئىچىنى بىردەم ئوققا تۇتتى. ئۇنىڭغىچە تاڭ يورۇشقا باشلىدى. ئۇلار ئوققا تۇتۇشنى توختىتىپ، دەرھال ئارقىسىغا ياندى.

ئۇلار شۇ ئاخشىمىلا «تەڭداشسىز قەھرىمان»نىڭ نۇرغۇن ئەسكەرلىرىنى باشلاپ سۆگەتكە يېتىپ كەلگەنلىكىدىن خەۋەر تېپىشتى. بۇ ئۇنىڭ بۇ قېتىم بالدۇرقىدەك ئۇنداق «پارچە ـ پۇرات» ئۇرۇشلارنى قىلمايلا، «ئۆزى باش بولۇپ، بېلىنى چىڭ باغلاپ» مەيدانغا چۈشۈپ، زور قوشۇن بىلەن تاغ ئىنقىلابچىلىرىنى تەلتۆكۈس يوقىتىش ئۈچۈن كەڭ كۆلەمدە ھۇجۇمغا ئۆتكەنلىكىنىڭ بېشارىتى ئىدى. تاغ ئىنقىلابچىلىرىمۇ ئۇنىڭ دەل مۇشۇنداق قىلىشىنى كۈتۈۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ غەربىي ئۇنى مانا مۇشۇنداق بۇرنىدىن سۆرەپ مەيدانغا چۈشۈرۈش، ئاندىن تازا كېلىشتۇرۇپ ئەدەپلەپ، ئۇنىڭ ھەيۋىسىنى سۇندۇرۇش ئىدى، ئۇلار مانا ئەمدى ئۆزلىرىنىڭ تەقەززالىق بىلەن كۈتكەن ئاشۇ مەقسىتىگە يېتىدىغان پەيتىنىڭ يېقىنلىشىپ قېلىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىشتى ـ دە، دەرھال جەڭ ھازىرلىقىغا ئاتلاندى. گۈرۈپپا ـ گۈرۈپپىلارغا بۆلۈنۈپ، باشلىقلىرى تەيىنلەندى. ئۇلار بىر ـ بىرىنى قوغداشقىمۇ، ھۇجۇم قىلىشقىمۇ، ۋاقتى كەلگەندە چېكىنىشكىمۇ بولىدىغان ئەپلىك تاغ ـ داۋان، جىلغىلارغا ئورۇنلاشتى.

ئەنجانباي ئالدىنقى سەپتە قاراڭغۇلۇقتا تۇرۇش ئۇچۇن، تاللانغان ئوتتوز مەرگەننى باشلاپ كېچىلەپ پولغا چىقتى. تاڭ سەھەرگە يېقىن تاغ ئاغزىدىكى ئەترايى قويۇق سۇغۇلتاق، يالغۇز ـ يېگانە ئۆيلۈك بىر چارۋىچىنىڭ ئۆيىگە چۈشتى. ئۇچ قوينى نەق پۇلغا سېتىۋېلىپ سويدى. شورپا پىشتى. ئۇلار شورپىنى ئەمدىلا قاچىلارغا ئۇسۇش ئۈچۈن تەمشىلىۋاتقاندا، يىراقتىن بىر رازۋېدكىچى ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ دوكلات قىلىپ قالدى:

ـــ نۇرغۇنلىغان دۈشمەن ئەسكەرلىرى توپ ـ زەمبىرەك، ئېغىر پىلىموتلىرىنى ئاتلارغا سۆرىتىپ بۇ تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتىدۇ.

ـــ ئۇ ئەسكەرلەرنىڭ سانى قانچىلىك چىقار، بىلەلىدىڭمۇ؟

ـــ مېنىڭ پەمىمچە بىرەر مىڭدىن كەم ئەمەس.

بۇ چاغدا تاڭ سۈزۈلۈپ، كۈنچىقىش تەرەپ سۇس قىزىرىشقا باشلىغانىدى. دېگەندەك، دەل شۇ چاغدا قىزىلتاغ تەرەپتىن توپا، چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈلۈپ، بۇ تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتقان ئالدىنقى ئاتلىق ئەسكەرنىڭ قارىسى خىرە ـ شىرە كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ئەنجانباي مەرگەنلەرگە:

ـــ تەييارلىنىڭلار! ـــ دەپ بۇيرۇق بەردى ـ دە، ئۆزى شاخلىرى قويۇق ئۆسكەن بىر تۈپ سۆگەتكە يامىشىپ چىقىپ، دۈربۈن بىلەن دۈشمەنلەر كېلىۋاتقان تەرەپنى كۆزىتىشكە باشلىدى.

مەرگەنلەر مىنامىيوتلارنى ئۆگزىلەرگە ئورۇنلاشتۇردى. تەخسىلىك پىلىموتلارنى ئاتلارنىڭ ئۈستىگە ئەپچىللىك بىلەن تېڭىپ، ئېتىشقا تەييارلىنىپ تۇرۇشتى. ئەنجانباي خۇددى قارا بورانىدەك دەھشەت بىلەن باستۇرۇپ كېلىۋاتقان دۈشمەنلەرنى دۈربۈن بىلەن كۆزىتىپ، ئەسكەرلەرنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا قارا ئات مىنگەن، سۆلەتلىك، ئالاھىدە فورمىلىق كىيىم كىيگەن بىر ئادەمگە كۆزى چۈشۈپ قالدى. ئۇنىڭ يېنىدا بىر ئاتلىق بايراقچىمۇ بار ئىدى. «ـــ شۇ، ـــ دەپ ئويلىدى ئەنجانباي

ئىچىدە، ــ ھېلىقى ئۆزىنى تەڭداشسىز قەھرىمان دەپ ئاتىۋالغان ئەبلەخنىڭ دەل ئۆزى شۇ !»

شۇ ئاردا دۇشمەنلەر يېقىنلاپ كېلىپ، تاغنىڭ بۇ تەرىپىگە ئۆتۈپ توختىدى. ئەمدى ئۇلارنى ئوچۇق كۆرۈشكە بولاتتى، ئارىلىقمۇ يېقىنلاپ ئۇچ يۈز قەدەمدەك قالغانىدى. دېگەندەك، دۇشمەنلەر بەك كۆپ ئىدى. باش ـ ئاخىرىنىمۇ بىلىپ بولمايتتى. ئەنجانباي يېنىدىكى سېيىت ئەخمەتنى شەرەتلەپ، ئۇنىمۇ يەنە بىر تۈپ سۆگەتكە چىقىشقا بۇيرۇدى، ئاندىن:

ــ سەن بايراقچىنى ئات، مەن باشلىقنى ئۇجۇقتۇراي، ئىككىمىز تەڭلا ئوق چىقىرايلى، ــ دېدى ـ دە، بەش ئاتار مىلتىق بىلەن ھېلىقى باشلىقنى قارىغا ئالدى.

«تەڭداشسىز قەھرىمان»مۇ دۇربۇندىن بۇ تەرەپنى كۆزىتىۋاتاتتى. ئۇ سۆگەتلىك ئارىسىدىكى ئادەملەرنى بايقاپ قالدى بولغاي، بىرنېمىلەرنى دەپ قىلىچىنى ئېگىز كۆتۈردى. ئەمدىلا قىزىرىپ چىققان قۇياش نۇرىدا ئۇنىڭ قولىدىكى قىلىچ ۋال ـ ۋۇل پارقىراپ كەتتى. ئۇنىڭ «ئالغا» دەپ توۋلىشى بىلەن ئەنجانباي بىلەن سېيىت ئەخمەت ئىككىسىنىڭ قوراللىرىنىڭ تەپكىلىرىنى بېسىشى تەڭلا كېلىپ قالدى ـ دە، «گۇم ـ گۇم !» ئېتىلغان ئىككى پاي ئوقنىڭ ئاۋازى بىلەن تەڭلا، «تەڭداشسىز قەھرىمان» بىلەن بايراقچى ئىككىسى ئاتلاردىن ئارقا ـ ئارقىدىن يىقىلىپ چۈشۈشتى. شۇ ھامان مەرگەنلەرمۇ دۇشمەنلەرنى مىنامیوت، پىلىموت، ئاپتومات، مىلتىقلار بىلەن ئوققا تۇتۇشقا باشلىدى. مىنامیوت ئوقلىرى دۇشمەنلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا دەھشەتلىك پارتلاپ، چاڭ ـ توزان، ئاللا ـ چۈقان كۆتۈرۈلدى. بىر دەمدىلا دۇشمەن توپ ـ زەمبىرەكلىرىنىڭ بىرنەچچىسىنى كاردىن چىقىرىۋەتتى. پىلىموت، ئاپتوماتلارمۇ توختىماي تاتاتلاپ سايراپ، دۇشمەنلەرنى قىرىپ گاڭگىرىتىۋەتتى. ھودۇقۇپ كەتكەن دۇشمەنلەر ئالاقزادە بولۇپ، گاڭگىراشقان ھالدا قالايمىقان ئوق

چىقىرىشقا باشلىدى. لېكىن، ئۇلار ئالغا ئىلگىرىيەلمىدى، مەرگەنلەرنىڭ ئاتقان ئوقلىرى ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇپ قويدى.

ئۇلار شۇ ھالدا بىرھازاغىچە ئېتىشتى. دوشمەنلەر ئوققا تۇتۇلۇۋەردى. ئاخىر ئالاقزادە بولۇپ، پاتپاراق بولۇشقان ھالدا ئۆلۈكلەرنى دەسسەپ ـ چەيلەپ، بىر ـ بىرىنى ئىتتىرىشىپ، ئارقىسىغا يېنىپ تاغ تەرەپكە قاراپ قېچىشقا باشلىدى. شۇ ھامان ئەنجانباي بۇيرۇق قىلدى:

ـــ ئالغا!

مەرگەنلەر ئاتلىنىپ دوشمەنلەرنى توختىماي ئوققا تۇتۇپ، قوغلاشقا باشلىدى. بۇ قېتىم ئاتلىق پىلىموتچى مەرگەنلەر ئۆز كارامىتىنى قالتىس كۆرسەتتى. ئات ئۈستىگە ئورنىتىلغان پىلىموتلارنى ئەپچىللىك بىلەن ئىشلىتىپ، ئوقلىرىنى زايە قىلماي دوشمەنلەرنى قىرىۋەردى. دوشمەنلەر قېچىپ، تاغنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتۈپ كېتىپ كۆزدىن غايىب بولۇشتى. شۇندىلا ئۇلار قوغلاشنى توختاتتى.

ھېلىقى «تەڭداشسىز قەھرىمان»نىڭ جەسىتى ھېچ يەردە كۆرۈنمىدى. ئەسكەرلەر ئۇنىڭ جەسىتىنى ئىلىپ قېچىشقانىدى. كېيىن ئاڭلىغان خەۋەرلەرگە قارىغاندا، ئوق ئۇنىڭ ئىككى قېشىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدىنلا تېشىپ ئۆتۈپ كەتكەنلىكى مەلۇم بولدى.

ئەنجانباي بۇ قېتىم تولىمۇ خۇشال ئىدى. چۈنكى، ئۆزلىرىدىن بىرەرمۇ ئادەم چىقىم بولمىغان، پەقەت ئىككى ئاتلا ئۆلۈپ كەتكەنىدى. ئۇلار ھېلىقى تەييار شورپىدا قورساقلىرىنى تويغۇزۇشۇپ قايتىپ كېتىشتى.

باشلىقلار خۇشال ھالدا چاقچاق قىلىپ ئۇلارنى قارشى ئالدى:

ـــ ھەي ئەنجانباي، سىزنىزە، دوشمەنلەرنى بىزگىمۇ ئازراق قالدۇرماي، ھەممىسىنى قوغلىۋېتىپسىز ئەمەسمۇ!

— سىز ھەمىشە ئالدىنقى سەپتە، ئات ئويىنىتىپ يۈرۈپ دۇشمەنلەرنى يوقىتىسىز، بىززە، ئارقا سەپتە مۇشۇنداق ئامۇت قاچىلانغان خۇرجۇندەك ئېچىكىمىزنى يۆلەپ ئولتۇرىمىز.

— ھا ـ ھا ـ ھا...

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

يىگىرمە ئىككىنچى باب

ھالاكەت بۇيرۇقى

1946 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى (چارشەنبە) ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ قوماندانى گېنېرال لېيېتېنانت ئىسھاقبېك ئوتتۇز كىشىلىك ھەربىي مەسلىھەتچىلەر ئۆمىكىنى باشلاپ تاشقورغانغا كېلىپ، قوماندانلىق شتابىنى تاغارمىدىن چىلگۆمبەزگە يۆتكىدى. شۇنىڭدىن كېيىن تاغ ئىنقىلابچىلىرىنى رەسمىي مۇنتىزىم قوشۇن قىلىپ قۇرۇپ چىقىشنىڭ تەييارلىق خىزمىتى ئالدىراش باشلىنىپ كەتتى. ئۇلار بىرىگادا، پولك، باتالىيون، روتا... لارغا بۆلۈنۈپ باشلىقلىرى تەيىنلەندى.

گېنېرال لېيېتېنانت ئىسھاقبېك 3 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى ئەنجانبايغا «پودپولكوۋنىك» ئۇنۋانى بېرىلگەن بۇيرۇقنا ئىمزا قويۇپ، ئۇنىڭ مەيدىسىگە مېدال تاقاپ قويدى. ئاندىن ئۇنىڭ ئويتاغ پولكىنىڭ مۇئاۋىن كوماندىرلىقىغا تەيىنلەنگەنلىكىنى ئېلان قىلىپ، ئۇنى تەبرىكلىدى.

ئويتاغ پولكىنىڭ ئالدىنقى سەپ قىسمى ئۈچ باتالىيونغا بۆلۈندى. يېڭىدىن تەيىنلەنگەن باتالىيون كوماندىرلىرىنىڭ تىزىملىكى ئىچىدە زەيدىن بەگنىڭمۇ ئىسمى بارلىقى ئەنجانبايىنى ھەيران قالدۇردى. ئۇ ئىلگىرى بۇنداق بولۇشنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەنىدى، ئۇ ئاچچىقىدا پولك كوماندىرى جامالدىن بىلەن يەنە تىركىشىپ قالدى:

ــ قاملاشماپتۇ ! ئۇ چوڭ ئەمەلگە ئېرىشىش، كۆپ بايلىققا ئىگە بولۇش تەمەسىدە قوشۇنىمىزغا سۇقۇنۇپ كىرىۋالغان. بۇ تەرەپلىرىنى باشقىلار نېمىشقا ئويلاشمىغاندۇ؟

— مەيلى قاملاشسۇن، قاملاشمىسۇن، سىز بىلەن مېنىڭ پەقەت بۇيرۇقنى ئىجرا قىلىش مەجبۇرىيىتىمىزلا بار، ھەرگىز قارشىلىق قىلىش ھوقۇقىمىز يوق. مېنىڭچە، ئۇنى مۇشۇنداق ۋەزىپىگە تەينىلەش ناھايىتى توغرا بولغان، جەمئىيەتتىكى ئاشۇنداق يۇز ـ ئابرۇيلۇق ئادەملەرنى ئۆز تەرىپىمىزگە كۆپرەك جەلپ قىلىپ، سېپىمىزنى كېڭەيتىش مەقسەت قىلىنغان. قاراڭ، بىزنىڭ قايسى باشلىقىمىز ئىلگىرى ئۇنىڭدىن يۇقىرى مەنسەپلەردە بولمىغان؟ ئۇنداق كالتە پەملىك قىلماڭ!

— بۇ گەپچە سىز ئۇنىڭ باتالىيون كوماندىرى بولۇشىغا قوشۇلغانكەنسىز ـ دە؟!

— ھەئە، شتابتىكىلەر مەندىن مەسلىھەت سورىغاندا، ئۇنى مەن كۆرسەتكەن.

— پاھ ـ پاھ، مۇنداق دەڭ تېخى! ئەخمەقلىق، كورلۇق! بۇنداق قىلساق ئاجىز پۇقرالار بىزدىن قاچىدىغان بولۇپ قالمامدۇ؟! بىز نېمە ئۈچۈن ئىنقىلاب قىلۇاتىمىز؟! كىمگە يۆلىنىپ، كىمگە قارشى تۇرۇشنىمۇ بىلمىسەك، غەلىتە ئىشقۇ بۇ؟

جامالدىن قاياپ كەتتى:

— ئەخمەقلىق، كۆزى كورلۇق قىلغان ئادەم دەل سىز ئۆزىڭىز! خۇدايىم كاللىنى پەقەت تۇماق كىيىشكىلا ياراتمىغان، ماڭىدىغان يولنى تېپىپ مېڭىشتا ئانچە ـ مۇنچە ئىشقا سالسۇن دەپ ياراتقان! ھە دېسىلا باشقىلاردىن گۇمان قىلۇېرىدىكەنسىز، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى كۈرەش قىلۇاتىمىز! ئىنقىلابچىلارغا يۆلىنىمىز! بۇنداق گۇمانخورلۇق ئادىتىڭىزنى قاچان تاشلايسىزكىنتاڭ!

— گۇمان قىلسىدىغان مۇناپىقلار تۇگىگەندە!

— ھەددىڭىزدىن ئاشماڭ!

— بۇنداق دۆتلۈك قىلساق بولمايدۇ، بۇ ئىنقىلابقا، خەلققە مەسئۇل بولمىغانلىق، زىيانكەشلىك قىلغانلىق!

— نېمە، نېمە؟! سىز ئۆزىڭىزنى چاغلىماي تېخى،

باشقىلارنى دۆت، ئىنقىلابقا، خەلقىمىزگە مەسئۇل بولمىدى، زىيانكەشلىك قىلدى، دەپ تىللىغۇدەك بولدىڭىزمۇ؟! ئاغزىڭىزنى چايقىۋېتىپ، قاپاق كاللىڭىزنى سىلكىۋېتىپ سۆزلەك! تىلىڭىزغا كۆيدۈرگۈ چىقىپ قالمىسۇن يەنە! نېمىدېگەن بىشەملىك، چوڭچىلىق بۇ! بەك چەكتىن چىقىپ كەتتىڭىز، ھەددىڭىزدىن ئاشماك! ھۇ كومانىدىر بولۇشقا لاياقىتى يوق كالۋا!!

مۇشۇ جەھەلدىن كېيىن جامالىدىن ئۇجۇقۇپلا كەتتى. ئەنجانىيغا گەپ ـ سۆز قىلمايدىغان، ھەتتا ئەنجانىلىق سالام قىلسىمۇ بۇتىناپ ئۇنماك سالمىنى ئىلىك ئالماي كۆرمەسكە سېلىۋالىدىغان، قاپىقىنى تۇرۇپلا كېتىۋېرىدىغان بولۇۋالدى. لېكىن، ئەنجانىلىق ئۇنماك بۇنداق يولسىزلىق قىيىداشلىرى بىلەن كارى بولمىدى. ئادەملىرىنىڭ جەك قىلىش ماھارىتىنى ئۆستۇرۇشنىڭلا غېمىدە ئالدىراش بولۇپ كەتتى. ئۇنماك ئادەملىرىنىڭ ئارىسىدا ئۇستا مەرگەنلەر بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ سانى چەكلىكلا ئىدى. پات ئارىدا يەنە بەش يۈزدەك مەرگەن يېتىشتۇرۇپ چىقىشنىمۇ كۆڭلىگە پۈكۈپ قويغانىدى. ئۇنماك ئۇستىگە ئۇ ئىلگىرىكى جەڭلەردە ئۆز ئادەملىرىنىڭ قىلىچۋازلىققا ئاجىز ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ قالغانىدى. شۇڭا، ئۇلارنىڭ قىلىچۋازلىق، مەرگەنلىك ماھارەتلىرىنى ئۆستۇرۇش ئۈچۈن، ئۇلارنى داۋاملىق مەشىق قىلدۇرۇش بىلەن ئالدىراش چېچىپ يۈرەتتى.

1946 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى، يەكشەنبە.

باش شتابتا قەشقەر بىلەن يەكەننى ئازاد قىلىش پىلانى تۇزۇلدى. گېنېرال لېيىتېنانت ئىسھاقبېك، ھەربىي مەسلىھەتچىلەردىن مەخمۇت بەگ، ئابدۇراخمان بەگ، باش شتاب باشلىقى قاسىم تاش، يەنە ھاشىم خۇيجاڭ، سايىت بەگ، ئاخۇنجانوۋ سابىرجان قاتارلىقلارمۇ قاتنىشىپ، بۇ پىلان قايتا ـ قايتا تۈزىتىلدى. تەدبىرلەر بەلگىلىنىپ پىلان مۇقىملاشتۇرۇلدى. بۇ پىلانغا ئاساسەن بۇ قېتىمقى ئۇرۇشقا

ئالته ئاتلىق پولك، يەنه بىر مىنامىيوتچىلار پولكى قاتنىشىش قارار قىلىندى. بۇ قىسىملار ئالدى بىلەن يېڭىسار، پوسكام، قاغىلىق قاتارلىق جايلارنى ئىشغال قىلىپ يەكەننى قورشاش، يەكەن ئازاد قىلىنغاندىن كېيىن ئاندىن قىزىلتاغ لىنىيىسىدىكى قىسىملار ئۇ جايلارنى ئۆزىگە بازا قىلىپ تۇرۇپ قەشقەرگە ئاتلىنىش، ئويتاغ لىنىيىسىدىكى قىسىملارمۇ ئۇلۇغچات، ئاتۇش، ئاقچى، مارالبېشى، مەكىت قاتارلىق جايلارنى بازا قىلىپ تۇرۇپ قەشقەرگە ئاتلىنىش؛ ئىككى لىنىيىدىكى قىسىملار بىر ـ بىرىگە ماسلىشىپ تەڭ ھۇجۇم قىلىپ قەشقەرنى ئازاد قىلىش... قاتارلىقلار بەلگىلەندى.

پىلان تۈزۈلدى، تەدبىرلەر بەلگىلەندى، تەييارلىنىش ئۈچۈن بۇيرۇقلار چۈشۈرۈلدى. قىسىملارغا ئايروپىلان ئاتىدىغان زامانىۋى زېنىت توپ، ھەر خىل پىلىموت، تام سېپىللارنى تېشىدىغان چوڭ ـ چوڭ قوراللار، مىنامىيوتلار سەپلەپ بېرىلدى. بۇ قوراللارنى ئىشلىتىشنى مەشىق قىلىش ئىشىمۇ باشلىنىپ كەتتى. ئارىدىن ئانچە ئۇزاق ئۆتمەيلا ھەممە تەييارلىقلار پۈتۈپ تەخ بولدى. جەنۇبىي شىنجاڭدىكى گومىنداڭچىلارنىڭ كۈنى تۈگەشكە ئازلا قالدى. ئەمدى ئۇلارنى ھەممە تەرەپتىن تەڭ قورۇپ، گېلىدىن غىققىدە بوغىدىغان بولسىلا، جېنى تۈمشۇقىغا كېلىپ قالغان ئۇ دۈشمەنلەرنىڭ ئەجىلى توشاتتى. ئېزىلىۋاتقان ئاجىز ـ خار بەندىلەر مۇشۇ ئۇلۇغ كۈننىڭ يېتىپ كېلىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتمەكتە ئىدى.

تېخى پىشىپ يېتىلمىگەن، غەزەپ ـ نەپرەتكە تولغان تاغ ئىنقىلابچىلىرى بۇنىڭدىن كېيىن يەنە تېخىمۇ چوڭ غەلىبىلەرنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن جاسارەت، چوڭ ئۈمىد ـ ئىشەنچ، ئېتىقاد بىلەن جاپالىق مەشىق قىلىۋاتقان، گومىنداڭچىلارنىڭ بۇ زېمىندىكى دەھشەتلىك زۇلۇمىنىڭ گۆرگە تىقىلىشى قاش بىلەن كىرپىكنىڭ ئارىلىقىدەك يېقىنلىشىپ قالغان، ئۇمىدكە تولغان مۇشۇنداق قاينام ـ تاشقىنلىق كۈنلەردە ئۈچ ۋىلايەت

ئىنقىلابى بۆلۈمى بىلەن گومىنداڭ ئوتتۇرىسىدا 11 ماددىلىق بىتىم تۈزۈلۈپ تاغ ئىنقىلابچىلىرى ئۇچۇن پايدىسىز ئەھۋال يۈز بەردى. ئۇلار بۇنداق بالا ـ قازا خاراكتېرلىك ئەھۋالغا دۇچار بولۇشنى زادىلا ئويلىمىغانىدى.

بۇنداق بالا ـ قازا خاراكتېرلىك ئەھۋالدا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ھۆكۈمىتى بىلەن گومىنداڭ ئوتتۇرىسىدا 11 ماددىلىق بىتىم تۈزۈلۈپ، تاغ ئىنقىلابچىلىرى ئۇچۇن پايدىسىز ئەھۋال يۈز بەردى.

* * *

بىر كۈنى جامالدىن مەشىق مەيدانىغا كېلىپ ئەنجانبايغا مۇنداق دېدى:

ــ ئىككىمىزنى شتابقا چاقىرتىپتۇ، تېز كەلسۇن دەپتۇ. قارىغاندا، يېڭى بىر گەپ بار ئوخشايدۇ. بۇگۈنلا يولغا چىقايلى.

بۇ جامالدىننىڭ ئۇلار ئىككىسى ئوتتۇرىسىدا زەيدىن بەگ توغرۇلۇق ھېلىقى تالاش ـ تارتىش يۈز بېرىپ، جېدەلىلىشىپ قالغاندىن كېيىن دەسلەپكى قېتىم ئەنجانبايغا يۈزتۇرا ھالدا گەپ قىلىشى ئىدى. ئۇلار ئوتتۇرىلىرىدا خۇددى ھېچقانداق كۆڭۈلسىزلىك ـ خاپىلىق يۈز بەرمىگەندەك، گويا كۆڭۈللىرىدىكى غەشلىك ئاللىقاياقلارغا ئۇچۇپ كېتىپ غايىب بولغاندەك، گۇڭۇر ـ مۇڭدۇر مۇڭدىشىپ چىلگۇمبەزگە يېتىپ كېلىشتى. ئۇلار شتابقا كىرىپ كەلگەندە، بۇ يەرگە جەنۇبىي شىنجاڭ ئىنقىلابىي قوراللىق قىسىملىرىنىڭ بىرىگادا، پولك كوماندىرلىرى، شتاب خادىملىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك يىغىلىپ بولۇشقانىدى. نېمە ئۈچۈندۇر ئۇلارنىڭ بەزىلىرى روھسىز، قايغۇلۇق كۆرۈنەتتى، ئەپتىدىن خاپىلىق يېغىپ تۇراتتى. سەھنە ئالدىدا گېنېرال لېيتېنانت ئىسھاقبېك ئويغا چۆمگەن ھالدا بۇرۇتىنى سىلاپ ئولتۇراتتى. بىرھازادىن كېيىن،

ئۇ ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، جەسۇرانە قىياپەتتە تىك تۇردى ـ دە، ئوڭ قولىنى چېكىسىگە ئاپىرىپ، يېغىن ئەھلىگە ھەربىيچە سالام بەردى. ئاندىن ئالدىرىماي دانىمۇدانە قىلىپ سۆزلەشكە باشلىدى. بۇ دەل 1946 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى ئىدى. ئۇ مۇنداق دېدى:

ـــ 1946 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىلەن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى خەلقىنىڭ ۋەكىللىرى ئوتتۇرىسىدا ئون بىر ماددىلىق تىنچلىق بىتىمى ئىمزالاندى. بىزنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئىنقىلابىمىزمۇ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ تەركىبىي قىسمى بولغاچقا، بىزمۇ ئاشۇ بىتىمگە ئىمزا قويغۇچى خەلق ۋەكىللىرىنى ئۆز ۋەكىللىمىز دەپ تونۇيمىز. شۇڭا، بىزمۇ بىتىم ئىچىدە. بىزنىڭ ئىنقىلابىمىزنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى قوراللىق كۈچ ۋاستىسى بىلەن گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنى تىنچلىق بىتىمگە ئىمزا قويدۇرۇش، شۇ ئارقىلىق خەلقنىڭ ئۇستىدىكى ئېغىر زۇلۇمنى ئېلىپ تاشلاپ، ئەركىنلىك، باراۋەرلىك، دېموكراتىيىنى قولغا كەلتۈرۈش ئارقىلىق خەلقچىل تۈزۈمنى ئورنىتىش ئىدى. بىز بۇ تارىخىي ۋەزىپىمىزنى ئورۇندىدۇق. بۇنىڭدىن كېيىن ئون بىر ماددىلىق تىنچلىق بىتىمىنىڭ قارارىغا ئاساسەن شىنجاڭدا خەلقچىل سىياسەت يۈرگۈزۈلىدۇ. تىنچلىق، باراۋەرلىك ئىشقا ئاشۇرۇلىدۇ. ئون بىر ماددىلىق بىتىمنىڭ شەرتلىرىگە ئاساسەن بىز جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئىنقىلابىي قوراللىق قوشۇنلارنى تاشقورغاننى ئاساس قىلغان ھالدا بىر پولك قوشۇن قالدۇرۇپ، قالغان قىسىملارنى ئائىلىسىگە قايتۇرىمىز. ئائىلىسىگە قايتقان خادىملارنىڭ تىزىملىكى بىزدە بولىدۇ. زۆرۈر تېپىلغاندا ھامان ئۇلارنى قايتۇرۇپ كېلىپ سەپكە تىزىمىز. ھەرقايسى لىنىيە، بىرىگادا، پولكلاردا ئىشلەۋاتقان بىر بۆلۈك ھەربىي، مەمۇرىي خادىملار ھەربىي ھازىرلىق كۇرسىدا تەلىم ـ تەربىيە ئالىدۇ، ئۇلار قۇرۇلغۇسى مىللىي ئارمىيىنىڭ غوللۇق كادىرلىرى

بولىدۇ. ھازىر بىزدىكى قوراللار يىغىۋېلىنىپ ئىسكىلاتقا تاپشۇرۇلىدۇ. پولكوۋنىك قاسىم تاش باش قوراللار ئىسكىلاتىغا مەسئۇل بولۇش بىلەن بىرلىكتە مىللىي ئارمىيە قورۇلۇش خىزمىتىنى داۋاملىق ئىشلەيدۇ. بىرىگادا كوماندىرى لەشكەر رۇھى قىسمىدىن بىر پولك ئەسكەر تاللاپ تاشقورغانىنى داۋاملىق ئىشغال قىلىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا قىسىملار تارقىتىلىدۇ.

ئۇ سۆزلەشتىن توختاپ، يىغىن ئەھلىگە باشتىن ـ ئاياغ بىرقۇر قاراپ چىقتى. تۆۋەندە ئولتۇرغانلار ئولتۇرالماي ئۇيان ـ بۇيان قاراپ قىمىرلىشىۋاتاتتى، ھەتتا بەزىلىرى ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىشكەنىدى. بىرھازادىن كېيىن يىغىن مەيدانى سەل تىنچلانغاندەك بولۇۋىدى، ئىسھاقبېك سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ھەربىي ھازىرلىق كۇرسىدا تەربىيىلىنىش ئۈچۈن قالدۇرۇلغان ئوفىتسېرلارنىڭ ئىسملىكىنى ئوقۇشقا باشلىدى. بۇ تىزىملىكتە ئەنجانبايىنىڭ ئىسمىمۇ بار ئىدى.

تۇيۇقسىز يىغىن مەيدانىنى ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ قاپلاپ كەتتى، ھەتتا بەزىلەر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇۋېلىپ، قوللىرىنى شىلتىپ ۋارقىراشقا باشلىدى:

ـــ جەنۇبتىكى دۇشمەنلەرنىڭ پۈت ـ قولىنى چۈشەپ بولغان تۇرساق، ئۇلارنى يوقاتماي، نېمىشقا قۇيرۇقىمىزنى خادا قىلىپ قاچىدىكەنمىز؟!

ـــ ئۇلار گۆر ئاغزىغا بېرىپ قالغانىدى!

ـــ غىققىدە بوغۇپ تاشلىساقلا تۈگىشەتتى!

ـــ ئەمدى ئۇلار بىزدىن قانلىق قىساس ئالمىغان بولدى!

ـــ بۇ ئالجىغانلىق!

ـــ تەسلىم بولغانلىق!

ـــ مەن كەتمەيمەن!

ـــ ئۆلگۈچە جەڭ قىلىمەن!

ئىسھاقبېك ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنەتتى. شۇ تاپتا مۇشۇنداق ۋاراقىراپ ـ جارقىراپ سۆزلەپ، بۇيرۇققا قارشى

چىقىۋاتقانلار ئىلگىرىكى شىددەتلىك جەڭلەردە ئۆچمەس تۆھپىلەرنى يارانقان، لازىم تېپىلغاندا ھاياتىنى تەقدىم قىلىشقا تەييار تۇرىدىغان، ئوتقىمۇ، سۇغىمۇ كىرىشتىن قورقمايدىغان كومانىدىرلار بولۇپ، ئۇنىڭ يۇرىكىدە مەڭگۈلۈك ئورۇن ئالغان ئاغىنىلىرى ئىدى. شۇڭا، ئۇلار ئۇنىڭغا مۇشۇنداق قوپاللىق قىلسىمۇ ئۇ تېرىكمىدى، چېچىلمىدى. سىلىق سۆزلەپ ئۇلارغا نەسىھەت قىلىشقا باشلىدى:

— بىز ھەربىي، ھەربىيلەر ھەربىي بۇيرۇقتا بويسۇنۇشى شەرت. بۇ ئەقەللىي ساۋات. تۆۋەن يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقىغا بويسۇنۇشى لازىم. بىز گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىلەن تۈزگەن ئون بىر ماددىلىق تىنچلىق بىتىمىگە ئەمەل قىلىشىمىز لازىم. بۇ توختامغا چەت ئەل ۋەكىللىرىمۇ ئارىلاشقان، ئەمەلىي ئىجراسىدا ئۇلارنىڭ كېپىللىكى بار. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى كېلىشىمنى ئىجرا قىلىشقا ۋەدە بەرگەن، ئەگەر ئۇلار خىلاپلىق قىلىدىكەن، ئۇ ھالدا ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ ساقلاپ قالغان ئارمىيە بىلەن خەلقىمىز گومىنداڭنىڭ تىنچلىق بىتىمىگە خىلاپلىق قىلىشىغا ھەرگىز يول قويمايدۇ.

ئۇ سۆزلەشتىن توختاپ، ئۇمىد ـ ئىشەنچ، مېھىر ـ مۇھەببەتكە تولغان ئوتلۇق كۆزلىرىنى يىغىن ئەھلىگە تىكىپ، ھارغىن قىياپەتتە بىرپەس تۇرۇپ قالدى. قارىغاندا، ئۇنىڭ سۆزى تۈگىگەندەك قىلاتتى. دەل شۇ چاغدا ئەنجانباي ئاستا ئورنىدىن تۇردى، ئىسھاقبېككە قاراپ تىك تۇرۇپ ھەربىچە سالام بەردى. ئاندىن ئۆز كۆڭلىنى بايان قىلىپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— ھۆرمەتلىك گېنېرال، مەن بىزنى دۈشمەنگە باش ئېگىشكە قىستايدىغان ھەرقانداق يولسىز بۇيرۇقنى قوبۇل قىلالمايمەن. مېنى بۇ ئىنقىلابىي سەپكە قاتنىشىشقا بىرى زورلىمىغان، قىستىمىغان. ئىنسانىيەتنىڭ بېشىغا تۈگمەس بالا ـ قازا، دەھشەتلىك زۇلۇم، كۈلپەتلىك ئاپەت، چەكسىز شۇملۇقلارنى ياغدۇرۇۋاتقان بىر ئوچۇم ھۆكۈمرانلارنى،

مۇشتۇمزورلارنى يوقىتىپ، تەڭلىك ـ بارابەرلىك ئورنىتىش ئۈچۈن ئەزىز جانلىرىدىن كېچىپ، جاپا ـ مۇشەققەتلەرنى يېڭىپ جان پىدالىق بىلەن جەڭ قىلىۋاتقان، مەرد، باتۇر ئەزىمەتلەر توپلانغان بۇ شەرەپلىك قوشۇنغا مەن ئۆز ئىختىيارىم ـ ئۆز تەشنالىقىم بىلەن قاتناشقان. مەن مۇشۇنداق بىر ئۇلۇغ قوشۇننىڭ بولۇشىنى ئۆمۈر بويى كۈتكەن، تەشنا بولغان. شۇڭلا بۇ قوشۇننىڭ غەلىبىسى ئۈچۈن هاياتىمنى، يۈرىكىمنى ئاتىغان. مانا ئەمدى ئاشۇ ئون بىر ماددىلىق بىتىمنى ئىجرا قىلىش يۈزىسىدىن بىزنىڭ ئارزۇ ـ ئارمانلىرىمىز يوققا چىقىۋاتىدۇ. ئىنقىلابىمىزنىڭ مۇشۇنداق يېرىم يولدا توختاپ قېلىشىغا مېنىڭ كۆڭلۈم، يۈرىكىم يول قويمايدۇ ! ئۆلۈپ كەتسەم كۆزۈم يۇمۇلمايدۇ ! مەن ئۇ مەلئۇنلارنى يوقاتمىغۇچە كۆرەشنى ھەرگىز توختاتمايمەن ! يالغۇز قالساممۇ مەيلى، ئاخىرىغىچە ئېلىشىمەن، ئارقىغا ھەرگىز قايتمايمەن. مەن بۇنداق ھالاكەت بۇيرۇقىنى قوبۇل قىلالمايمەن ! ئەپۇ قىلىشىڭىزنى ئىلتىماس قىلىمەن.

ئەنجانباي ئىسھاقبېككە ھەربىيچە سالام بېرىپ، ئاستا ئورنىغا ئولتۇردى، شۇ تاپتا ئۇنىڭ يوغان بىر جۇپ كۆزى لەققىدە ياشقا تولغانىدى. ئۇنى تونۇيدىغانلار ئۇنىڭ كۆزىدىن شۇ چاغقىچە بىرەر تېممۇ ياش چىققانلىقىنى بىلمەيتتى. بۇ ئۇنىڭ چوڭ بولۇپ قۇرامىغا يەتكەندىن كېيىن، كۆزىدىن تۇنجى قېتىم ياش چىقىشى ئىدى.

ئۇنىڭ «بىشەملىك بىلەن» بۇيرۇققا بۇنداق ئوچۇق ـ ئاشكارا ھالدا قارشى چىقىشى يىغىن ئەھلىنى ھاڭ ـ تاڭ قالدۇردى. ئۇلار ئۇنىڭغا ئېغىر جازا بېرىلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ كۆزلىرى چەكچىيىپ كېتىشتى.

دېمىسىمۇ ھەرقانداق ھەربىي بۇيرۇققا بويسۇنۇش شەرت، قارشى چىقىش مۇمكىن ئەمەس، ھەددىمۇ ئەمەس ! بۇيرۇققا قارشى چىققانلار ئېغىر جازالىنىدۇ، ھەتتا ئۆلۈمگە مەھكۇم قىلىنىدۇ !

ئىسھاقبېك شۇ تاپتا ئوچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مىللىي ئارمىيىسىنىڭ ھەم جەنۇبىي شىنجاڭدىكى تاغ ئىنقىلابچىلىرىنىڭ قوماندانى بولۇش سالاھىيىتى بىلەن ئۇنى ئېتىۋېتىشكىمۇ، قامىتىۋېتىشكىمۇ پۈتۈنلەي ھوقۇقلۇق ئىدى. لېكىن، ئىنقىلابنىڭ نۇرغۇن بوران ـ چاپقۇنى، ئوت يالقۇنلىرىدا پىشىپ يېتىلگەن، قەلبىگە يۇكسەك ئىنسانىي تۇيغۇ ـــ ئىنسان باراۋەرلىكى نىشانى مۇجەسسەملەشكەن، ھۆرمەتكە سازاۋەر، پىشقەدەم بۇ گېنېرال ئۇنداق قىلمىدى. ئۇنىڭ ئۆچمەس ئوتلار يالقۇنجاۋاتقان بىر جۈپ نۇرلۇق كۆزلىرى ئەنجانبايغا تىكىلدى.

ـــ پودپولكوۋنىك ئەنجانباي، ـــ دېدى ئىسھاقبېك كۆيۈنگەن ھالدا ئۇنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قاراپ، ـــ مەن كۆڭلىڭىزنى چۈشىنىمەن. ھەممە ئادەمنىڭ ئىنقىلاب قىلىش ھوقۇقى بولىدۇ. لېكىن، ئىنقىلاب قىلىشتا قايسى يولدا مېڭىشنى تاللاشنى بىلىش بۇ بەكمۇ مۇھىم، قىيىن مەسىلە. ھەممىدىن مۇھىمى ـــ ئىنقىلابنىڭ ئېھتىياجىنى كۆزدە تۇتۇشنى بىلىش. مۇشۇ تۇرغانلارنىڭ ھەممىسى سىز دېگەن ئاشۇ ئۇلۇغۋار نىشانىنى كۆزلەپ كۈرەشكە ئاتلانغانلار. بىز ئىنقىلابنىڭ ئاشۇ نىشان مەقسەتلىرىنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن ئون بىر ماددىلىق بىتىمنى ئىجرا قىلىۋاتىمىز. دوستۇم، يىراقنى كۆزلىشىڭىز، ئىنقىلابنىڭ ئېھتىياجىغا بويسۇنۇشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن. بۇ مېنىڭ سىزگە قىلغان بۈيرۇقۇم ئەمەس، بەلكى دوستانە مەسلىھىتىم. بىزنىڭ ئىنقىلابىمىز سىزدەك خەلق ئازادلىقى ئىشلىرى ئۈچۈن ئۆزىنى ئاتىغان ئەزىمەت ـ باتۇرلارغا بەكمۇ ئېھتىياجلىق.

شۇ ئاردا بىرمۇنچە ئادەملەر ئۇنى ئارىغا ئېلىۋالدى.

ـــ ئۇنداق كالتە پەملىك قىلماڭ، بۈيرۇققا بويسۇنۇڭ.

ـــ بىتىمنى ئىجرا قىلىش ئىنقىلابنىڭ ئېھتىياجى.

ـــ بۇ بىز ئۈچۈن چوڭ سىناق، سىناقتىن ئۆتۈشىمىز كېرەك.

شۇ تاپتا ئۇنى ئارىغا ئېلىۋېلىپ، مۇشۇنداق ئالىتاغسىل جاۋۇلداپ، ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىۋاتقانلارنىڭ يېنىدىن ئۇنىڭدىن چوڭ، ئەمىلىمۇ ئۇنىڭدىن يۇقىرى ــ كاتتا كىشىلەر ئىدى. شۇڭا، ئەنجانباي ئۇلارغا ئۆز كۆڭلىنى ئىزھار قىلىۋاتاتى. بەرمەي، پېشىنى قېقىپلا چىقىپ كەتسە ئەدەپسىزلىك قىلغان بولاتتى.

ــ سىلەرگە رەھمەت، ــ دېدى ئۇ ئۇلارغا تىكىلىپ قاراپ، ــ ماڭا بۇنداق كارغا كەلمەس نەسىھەتلەرنىڭ لازىمى يوق. ئىنقىلابنى يېرىم يولدا توختاتسۇن، گومىنداڭچىلارغا كۇچۇكلەنسۇن دېگەن بۇيرۇقنى ئىجرا قىلالمايمەن. سىلەرچە ئىنقىلابنى مۇشۇنداق يېرىم يولدا توختىتىپ قويۇشقا قوشۇلساقلا، ئاندىن ئىنقىلابنىڭ سىنىقىدىن ئۆتكەن بولىدىكەنمىز ــ دە ! ياق، ئۇنداق ئەمەس. مەن تېخى ئۆزۈمنى ئىنقىلابنىڭ سىنىقىدىن ئۆتتۈم دېيەلمەيمەن، ئىنقىلابىمىزنىڭ بۇنداق ئاستىن ــ ئۈستۈن بولۇپ كېتىشىگە ھەرگىز چىداپ تۇرالمايمەن. ئەپۇ قىلىڭلار، ئەدەپسىزلىك قىلىپ قويدۇم. خۇدايىم مېنى مۇشۇنداق كاج، قارام يارىتىپتىكەن، مېنىڭ ئىلاجىم يوق.

ئەنجانبايىنىڭ بۇنداق سوغۇق گەپلىرى ئۇلارنىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلاپ قويدى. لېكىن، ئۇلار خاپا بولمىدى. ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتقان، ئېچىنغان ھالدا شۇككىدە بولۇپ قېلىشتى. ئىسھاقبېك بىر چەتتە نېرىراق تۇرۇپ ئۇلارنىڭ پارىڭنى ئاڭلاپ تۇرغانىدى، لېكىن ئۇ گەپ ــ سۆز قىلمىدى. ئۇلۇغ ــ كىچىك تىنىپ، يىغىن مەيدانىدىن چىقىپ كەتتى.

ئىلى تەرەپكە قايتۇرۇپ كېلىدىغانلارنىڭ تىزىملىكىدە جامالىدىننىڭ ئىسمىمۇ بار ئىدى. لېكىن، ئۇ قايتىپ كېتىشكە ئۇنىمىدى. «مەن بۇ يەرگە ئىنقىلاب قىلىش ئۈچۈن كەلگەن، دۇشمەنلەردىن قورقۇپ قېچىپ كەتكىلى كەلمىگەن ! ئىنقىلاب غەلىبە قازانمىغۇچە ھەرگىز كەتمەيمەن !» دەپ داۋراڭ سېلىپ،

چىڭ تۇرۇۋالدى. شۇ ئاخشىمى ئۇ ئەنجانباي بىلەن مۇڭدىشىپ ئولتۇرۇپ قاياپ كەتتى:

— بۇ گۈيلار نېمىشقا ئۇنداق پوق چاينايدىغاندۇ. ئادەمنىڭ سەپرايىنى ئۆرلىتىپ؟ بىتىمنى ئىجرا قىلىمىز، قوشۇننى تارقىتىۋېتىمىز دەپ كاپشىپ كېتىشلىرىنى قارىمامدىغان! ئۇلار ئىنقىلابچىلارنىڭ كۆڭلىنى، ئېزىلىۋاتقان كۈرمىڭلىغان ئاجىز بەندىلەرنىڭ دەرد ـ ئەلىمىنى زادىلا چۈشەنمەيدىكەن! ئاھ خۇدا! ئاققۇزغان قانلىرىمىز زايە بولۇپ كەتتى! شېرىن ئارزۇ ـ ئارمانلىرىمىزنىڭ ھەممىسى يوققا چىقىدىغان بولدى، ھەممىسى تۈگەشتى! ئىسىت، ئىسىت، بىزنى ئەمدى نەس باسىدىغان بولدى! ياق، ياق! مەيلى نېمە بولسا بولسۇن، مەن يەنىلا جىم ياتمايمەن. سىزدەك باتۇر دوستۇم بىلەن بىللە ئاخىرغىچە جەڭ قىلىمەن. مۇشۇ يەردە ئۆلۈپ كېتىشكە رازىمەنكى، قايتىپ كېتىشكە قارشىمەن. بۇگۈن سىززە، قالتىس نوچىلىق قىلدىڭىز جۇمۇ، ھەممىسى قورقۇپ، تاڭگازا چىشلىۋالغاندەك جىممىدە ئۇجۇقۇپ ئولتۇرۇۋالسا، سىز باتۇرلۇق بىلەن ئوتتۇرىغا سەكرەپ چۈشتىڭىز، كۆڭلىڭىزدىكىنى ئوچۇق ـ ئاشكارا دەپ بۇيرۇققا قارشى چىقتىڭىز، كۆڭلۈمدە سىزگە مىڭ مەرتىم باركالا ئوقۇدۇم. مەن ئەتە ئويناغقا قايتماقچىمەن، سىز چۇ؟

— يەنە ئازراق ساقلاپ باقايلىمىكىن دەيمەن؟

— ساقلاپ نېمە ئىش قىلىمىز؟

— بۇيرۇق بىكار قىلىنىپ قالسا ئەجەپ ئەمەس.

— بەللى، بەللى دوستۇم، سىز نېمىدېگەن نادان ئادەم ـ ھە. ئۇنداق خام خىيالدا بولماڭ. ئۇنداق بۇيرۇقلار ھەرگىز بىكار قىلىنمايدۇ. چوڭلار قول قويغان تۇرسا، گېنېرالنىڭمۇ ئىلاجى يوق.

— ئۇغۇ شۇنداق، ئۆلمىگەن جاندا ئۇممىد بار دەپتىكەن. خۇدايىم ئۇلارنىڭ كۆڭلىگە ئىنساپ بېرىپ قالسا ئەجەپ ئەمەس.

— بىز قايتىپ بېرىپ بولغۇچە ئارىلىقتا، قىسمىنىڭ

تارقىلىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ قېلىۋاتىمەن. شۇڭا، بالدۇرراق بېرىپ، تەۋرىنىپ قېلىشنىڭ ئالدىنى ئالايلى، دەۋاتىمەن.

— ئىككى - ئۈچ كۈن ئىچىدە ئۇنداقمۇ بولۇپ كەتمەس.

— بىرنېمە دېمەك تەس. ھە راست، سىزنى ئۆيلەپ قويايلىمكىن دەپ، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئويلاپ كېلىۋاتاتتىم. كۆڭلىڭىزدە ئويلاپ قويغان بىرەر خېنىم - قىزلار باردۇ؟ بىر ئاخشامدىلا تويۇڭلارنى قىلىۋەتسەك.

— ئۇ ئىشلارنى ئويلاشقا نەدە چولا دەيسىز.

جامالىدىن جىمىپ قالدى. لېكىن، ئۇ ئۇخلىيالمىدى، تولا ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ، ئاھ ئۇرۇپ ئاخىر بولالماي ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. تالا - تۈزنى بىرھازا ئايلاندى. ئۇ يېنىپ كىرگەندە، ئەنجانباي يەنىلا قوللىرىنى بېشىغا قويۇپ، خىيالغا چۆككەن ھالدا يانپاشلاپ ياتاتتى.

— نېمە بولدىڭىز؟ خىيالغا پېتىپلا كەتتىڭىزغۇ، قېنى دەپ بېقىڭا، بىللە باش قاتۇرۇپ باقايلى.

— قورالنىڭ غېمىدە قالدىم، ئۇلار بىتىمنى ئىجرا قىلمىز دەپ، بىزنى قورالسىزلاندۇرۇپ قويىدىغان ئوخشايدۇ. قورال تاپمىساق بولمىدى.

— شۇنداق، ئۇلار پۈت - قولىمىزنى چۈشەپ قويماقچى، قانداق تاپىمىز؟

— دۈشمەنلەردىن تارتىۋالىمىز.

— بەلەن گەپ بولدى، باشقا ئىلاج يوق. ھەممىمىزنى غېم - قايغۇ بېسىۋالدى. ھەي، دەرد - ئەلەم بىزنى تۇغۇشتۇرۇۋېتىدىغان بولدى، ياق، مەن توختىمايمەن، ئىنقىلاب غەلىبە قىلغۇچە ئېلىشىمەن. سىزدەك باتۇر دوستلىرىم، يەنە تېخى بىزنى قوللايدىغان كۆرمىگىلىغان ئېزىلىۋاتقان قېرىنداشلىرىمىز بار، ھېچنېمىدىن قورقمايمەن. سىزمۇ مەندىن ئۇبدان بىلىسىز، بۇ جەڭنۇب تەرەپتە ئېزىش - ئېزىلىش بەك ئېغىر ئىكەن. ئالۋان - ياساق، ھاشار - مەدىكارلارنىڭ ھەددىدىن زىيادە كۆپلۈكىدىن

يوقسۇللار هالىدىن كېتىشىپ، جان تالىشىدىكەن. ئاچچىق، تاياق، دەرد ـ ئەلەمدە ئۆلۈپ كەتكەنلەر ھەممە جايلاردا ئۇچراپ تۇرىدىكەن. ئەسكەرلىككە ئادەم تۇتۇش ھەممىدىن بەك ۋەھشىي ئىكەن. قېرى دېمەيدىكەن، كىچىك بالا دېمەيدىكەن، ئىشقىلىپ، ئەركەك ئادەم بولسىلا تاپقان يەردىلا تۇتۇپ، باغلاپ ئەسكەرلىككە ئېلىپ كېتىۋېرىدىكەن. مەن ئىلىدىن يەكەن، قاغىلىقلاردىكى ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىمنى يوقلاش ئۈچۈن بۇ تەرەپلەرگە ئىككى ـ ئۈچ يىلدا بىرەر قېتىم كېلەتتىم، ھەر قېتىم كەلگىنىمدە ئاشۇنداق دەھشەتلىك زۇلۇملارنى كۆرۈپ چۆچۈپ كېتەتتىم. خۇددى قاباھەتلىك چۈش كۆرۈۋاتقاندەكلا سوغۇق تەرگە چۆمۈپ لاغىلداپ تىترەپ بولالماي قالاتتىم. دۇنيانىڭ بۇنداق تەڭسىز يارالغانلىقىدىن نەپرەتلىنىپ، چىشلىرىم غۇچۇرلاپ كېتەتتى. مەن ئاخىرقى قېتىم يەكەنگە كەلگەن چېغىمدا، ھوي ئۇخلاپ قالدىڭىزمۇ؟

ـــ ياق، يۈرىكىم ئېچىشىپ ئاغرىۋاتسا قانداقمۇ ئۇيقۇم كەلسۇن؟ سۆزلەۋېرىڭ، قۇلىقىم سىزدە.

ـــ ھە، شۇنداق قىلىپ، مەن ئاخىرقى قېتىم يەكەنگە كەلگەن ۋاقتىمدا مۇنداق بىر پاجىئەگە يولۇقۇپ قېلىپ تاس ـ تاماس قالدىم جاندىن ئايرىلىپ قالغىلى: شۇ كۈنى كەچتە بىز يەكەنگە يېتىپ كەلدۇق، كارۋانلار كارۋان سارايدا قالدى. مەن يېزىدىكى تاغامنىڭ ئۆيىگە قاراپ يولغا چىقتىم. بىر ئالا يارلىقتىكى كۆۋرۈكتىن ئۆتۈۋاتسام، تۇيۇقسىزلا كۆۋرۈكنىڭ ئىككى يېنىدىن ئىككىدىن تۆت ئەسكەر سەكرەپ چىقىپلا مېنى تۇتۇۋالدى. چۆچۈپ كەتتىم، مەن نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى ئاڭقىرىپ بولغۇچە، ئۇلار قولۇمدىن باغلاپ، ئاغزىمنى كۆزۈمنى تېڭىپ بولدى. ئاندىن پىخىلدىشىپ كۈلۈشۈپ مېنى ئىتتىرىپ، تېپىپ، ئالدىغا سېلىپ ئېلىپ ماڭدى. نېمە ئىش بولغانلىقىنى، قەيەرگە كېتىۋاتقانلىقىمنى بىلمەي ھاڭ ـ تاڭ قالغان، قورققان ھالدا ئىلاجسىز كېتىۋاتىمەن. يولدا ئانچە ـ مۇنچە ھارۋىلارنىڭ

غىچىلداپ مېڭىشلىرى، ئېشەك، كالىلارنىڭ پۇشقۇرۇشى، پۇشۇلداشلىرى، ئادەملەرنىڭ بوش ئاۋازدا قىلىشقان گەپ ـ سۆزلىرى قۇلىقىمغا كىرىپ قالدۇ.

ـــ ۋاي خۇدايىم، ماۋۇ بىچارىمۇ ئەسكەرلىككە تۇتۇلۇپ قاپتۇ ـ ئەمەسمۇ!

ـــ ئەركەكلەر تۇغىشىۋاتىدۇ. ئاسمان يىراق، يەر قاتتىق!

ـــ ئەجەبمۇ قاباھەتلىك زامان بولۇپ كەتتى!

ـــ زامانى ئاخىر بولغان ئوخشايدۇ!

مېنى كۆرگەن كىشىلەرنىڭ يۇقىرىدىكىدەك گەپ ـ سۆزلىرىدىن ئەسكەرلىككە تۇتۇلغانلىقىمنى بىلسەممۇ ھېچ ئىشەنگۈم كەلمەيتتى.

ئۇلار مېنى شۇ ھالدا ئىتتىرىپ تېپىپ، ئەگرى ـ توقاي كوچىلاردا ئايلاندۇرۇپ يۈرۈپ، ئاخىر ۋاراڭ ـ چۇرۇڭلۇق بىر ئۆيگە ئېلىپ كىرگەندى، شۇ ھامان ئۇ ئۆينىڭ ئىچىدە كۈلكە كۆتۈرۈلدى ۋە ئۇلار چۈۋۈلدىشىپ سۆزلىشىپ كەتتى:

ـــ بەللى، بەللى ماۋۇ گۈيلارنى، بىر كۈن ئىچىدىلا ئادەمدىن بىرنى تۇتۇپ كېلىپ، ۋەزىپىسىنى تۈگىتىپ بولغانلىقىنى قارىمامدىغان! ئامىتى بار ئىكەن جۇمۇ بۇلارنىڭ!

ـــ ئەمدى نۆۋەت ساقى چوقۇر، تاش تاز، ھېلىم قورۇق، توختى چورۇقلارغا كەلدى.

ـــ بىز ئەتە جاڭگالئىبرىق تەرەپلەرگە بارىمىز، ئوتۇنچىلارنى تۇتماق ئاسان.

ـــ بۇ نۆۋەتمۇ ئۆتكەن قېتىمقىدەك چوكان تۇتۇپ كەلسەك بولمايدۇ جۇمۇ، نۆۋەت بىزگە كېلىپ بولغۇچە ئۆلۈپ قالىدىكەن.

ـــ چوكان بولسىمۇ مەيلى، جىقراق تۇتۇپ كەلسە ئۆلۈپ قالمايدۇ.

ـــ ھا ـ ھا ـ ھا ...

ـــ بەلەن گەپ قىلدىڭ توقۇناق قارغا!

ـــ ئايالچە ياسىنىۋالغان ئەركەك ئوخشايدۇ، ـــ دەپ ئويلاپ

ئۇقماي تۇتۇپ كەپتىكەنمىز.

ــ ئۇنداق چوكانلاردىن بىرەر يۇزنى تۇتۇپ كەلسەڭمۇ ئوخشاش، بەربىر ئەسكەرلىككە ئادەم تۇتۇش ۋەزىپەڭ ئورۇندالغان بولمايدۇ.

ئۇلار قولۇمنى بوشتىپ، ئاغزىم، كۆزۈمدىكى تېڭىقلارنى ئېلىۋەتتى. كۆزۈمنى ئۇۋۇلىۋېتىپ، ئەتراپىمغا قاراپ يوغانلا بىر زالنىڭ ئىچىدە تۇرغانلىقىمنى كۆردۈم. قىرىق ـ ئەللىكتەك مەينەت ـ پاسكىنا ئەرلەر ئېغىزلىرىنى كامارەك ئېچىشقان هالدا ماڭا قارىشىپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى پاناق بۇرۇن بىرى ئالدىمغا كەلدى ـ دە، قولىدىكى كالتەكنى كۆزلىرىمگە تەڭلەپ تۇرۇپ، بىزچە گەپنى چالا ـ بۇلا سۆزلەپ ماڭا هەيۋە قىلىشقا باشلىدى:

ــ هە، سەنما، ئاۋۇ ـ ماۋۇ ئوكشاي ئەسكەر. مەنما پەيجاڭ. مەندە گەپى ئاڭلا، مەندە نېمە دىسەما، سەنما شۇنى قىلا ! ياكى دېسە بومايدۇ. ماۋۇ كىلىچى باش ئىمە ئالادۇ، ــ ئۇ يېنىدىكى قىلىچنى تۇتۇپ كۆرسىتىپ قويدى، ــ ئۇكۇتما؟ مۇشۇ باشى كاچىدى كىسەدۇ !

مەن شۇندىلا ئۆزۈمنىڭ ئەسكەرلىككە تۇتۇلۇپ، يېڭىشەھەر سېپىلىنىڭ ئىچىگە قامىلىپ قالغانلىقىمنى بىلدىم.

ئەسكەرلەر هەر كۈنلۈكى چۈشكىچە سالام بېرىش، قاتاردا تۇرۇش، مەشكە دەسسەش، قاراۋۇللۇقتا تۇرۇش، قىلىچۋازلىق، نەيزىۋازلىق، مىلتىق، پىلىموتلارنى ئېتىش، ئىشلىتىش... دېگەندەك مەشقىلەرنى قىلاتتى. چۈشتىن كېيىن قىمار ئوينايتتى، نەشە چېكىشەتتى. مەست بولۇۋېلىپ ئالىتاغىل ۋارقىرىشىپ كۈن ئۆتكۈزۈشەتتى. نۆۋەتلىشىپ قاراۋۇللۇقتا تۇرۇشاتتى، ئەسكەرلىككە ئادەم تۇتۇش ئۈچۈن دەرۋازىنىڭ سىرتىغا چىقاندا، قاراۋۇللارغا كۆرسىتىپ چىقىدىغان ئىجازەتنامىلەرنى ئېلىپ چىقىشاتتى. شۇ هالدا ئايلار ئارقا ـ ئارقىدىن ئۆتۈۋەردى. لېكىن، قېچىپ كېتىشنىڭ هېچ ئىلاجى

بولمىدى. دەرۋازىلارغا قوش ـ قوشلاپ قويۇلغان قاراۋۇللار قىلىچلىرىنى يالتىڭاچلاپ، خۇددى بۇتەك قىمتىپ تاك تۇرۇپ ئىجازەتنامىسى يوق ئەسكەرلەرنى سىرتقا چىقىشقا يەقەت قويمايتتى. قارشىلىق قىلغانلارنى باغلاپ سولايتتى ياكى شۇ يەردىلا قىلىچ بىلەن چېپىپ تاشلايتتى. سېپىل ئۈستىنمۇ ئەللىك ـ ئاتمىش قەدەمدە ئىككىدىن ئەسكەر قاراۋۇللۇقتا تۇرۇشاتتى. تېخى بۇلارنى ئاز دېگەندەك، يەنە ئۇلارنىڭ ئارىلىقلىرىدا قوش ـ قوشلاپ ئەسكەرلەر چارلاپ يۈرۈشەتتى. شۇ ئارىدا مەنمۇ نۆۋەت بويىچە سېپىل ئۈستىدە قاراۋۇللۇقتا تۇرۇشقا ئىككى قېتىم چىقتىم. دەرۋازىلاردا، يول ئېغىزلىرىدا، كوچىلاردا تۇرىدىغان قاراۋۇللۇققا مېنى قويمىدى ياكى سىرتلارغا چىقىپ، ئەسكەرلىككە ئادەم تۇتۇپ كېلىش ئۇچۇنمۇ ئەۋەتمىدى. ناۋادا مېنىمۇ ئاشۇنداق سىرتلاردىكى قاراۋۇللۇقلارغا قويغان بولسا ياكى ئەسكەرلىككە ئادەم تۇتۇش ئۇچۇن سىرتلارغا چىققىلى قويغان بولسىدى، ئۇ چاغدا ئايىماي، ئاللىقاچانلا قېچىپ كەتكەن بولاتتىم. ئەپسۇس ! مەن تەلەيسىز ئىكەنمەن، ئۇلار مېنى ئۇنداق ئىشلارغا سالمىدى، قېچىپ كېتىشىمدىن ئەنسىرەپ تالا ـ تۇزگە چىقارتمىدى. شۇ ئارىدا ئۇلار يەنە تۆت ئادەمنى تۇتۇپ كېلىشتى. بۇلارنىڭ ئىككىلىسىنىڭ يېشى ئاتمىشتىن هالقىغان بوۋاي، يەنە ئىككىسى ئەمدىلا تېخى ئون تۆت ـ ئون بەش ياشلارنىڭ قارىسىنى ئالغان بالىلار ئىدى. باشلىق بوۋايلارنى ياراتماي، دەرۋازىدىن چىقىرىۋەتتى، بالىلارنى ماڭا ئوخشاش ئۆزىگە قوشۇۋالدى.

بىر كۈنى هېلىقى پاناق پەيجاك ئوچ ئەسكەرگە ئەمدىلا ئون سەككىز ياشقا كىرگەن يېڭىسارلىق سەمىتەم دېگەن يىگىتنى باشلىق قىلىپ، ئۇنىڭ قولىغا سىرتقا چىقىش ئىجازەتنامىسى ــ قارا سىرلانغان، ئىچىگە خەنزۇچە «ئىجازەت» دېگەن خەت ئويۇلغان ئالمىقانچىلىك تاختايىنى تۇتقۇزۇپ، نەشە تېپىپ كېلىش ئۈچۇن بازارغا يولغا سالدى. بۇ

يىگىتمۇ ئون بەش يېشىدىلا ئەسكەرلىككە تۇتۇلغانىكەن، ئايىغى چاققان بولغانلىقىدىن مۇشۇنداق يۈگۈر - يېتىم ئىشلارنى قىلىپ يۈرۈپ باشلىقىغا ياراپ قالغانىكەن. كەچقۇرۇن ھېلىقى ئۇچ ئەسكەر تۇخۇمدەك - تۇخۇمدەك كاللەك - كاللەك نەشىلەرنى كۆتۈرۈپ يېنىپ كېلىشتى. سەمىتەم كۆرۈنمىدى. ئۇلار ئۇنى دەرۋازا ئالدىدا ئىككى - ئۈچ ئادەم بىلەن مۇڭدىشىپ قالدى، ھازىرلا كىرىمەن، دېدى دېيىشتى. لېكىن، سەمىتەم قاراڭغۇ چۈشكەندىمۇ، كېچىسىمۇ كەلمىدى، ئەتىسىمۇ پەيدا بولمىدى، ئۇنى ئۆزلىرى بىلەن بىللە ياندۇرۇپ كىرمىگەنلىكى ئۈچۈن ھېلىقى ئۈچ ئەسكەر ئۆلگۈچە كالتەك يېدى. بىر ھەپتىدىن كېيىن سەمىتەمنى يېڭىسارنىڭ قىزىل دېگەن يېرىدىن تۇتۇپ كېلىشتى. ھېلىقى پەيجاڭ ئۇنى ھەممە ئەسكەرنىڭ ئالدىدا يۈكۈندۇرۇپ ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ، تاماكىسىنى يانتۇ چىشلەپ تۇرۇپ قىلىچ بىلەن «گاچ - گۈچ ! گاچ - گۈچ !» چاناپ پارە - پارە قىلىپ ئۆلتۈرۈۋەتتى ! كېسىلگەن كاللا، تەنلەر جان تالىشىپ پىلتىڭلاپ، بىردەمدىلا ئىككى پارچە كىگىزنىڭ ئورنىدەك يەرنى قىپقىزىل قانغا بويىۋەتتى. ئاچچىقىدا كۆزلىرى قانغا تولغان پەيجاڭ غەزەپ بىلەن ئەسكەرلەرگە ۋارقىرىدى:

— ئاگاھ بولۇش ! يەنە كىمدە كىم قاچىدىكەن، ئاقىۋىتى مانا مۇشۇنداق بولىدۇ ! كۆرۈشتۈڭمۇ؟ !

بىچارە سەمىتەمگە ئىچىمىز ئاغرىپ، ئىچىمىزدە ئاھ ئۇردۇق، يىغلىدۇق، قاقشىدۇق ! لېكىن، كاللىمىزنىڭ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ئىش قىلالمىدۇق.

شۇ دەھشەتلىك پاجىئەدىن كېيىن ئەسكەرلەر ئۇجۇقۇپلا كېتىشتى، قىمارنى تاشلىدى. قورقۇنچىدا كېچىلىرى چۆچۈپ ئۇخلىيالمايدىغان، قارا بېسىپ جۆيلۈپ ۋارقىراپ - چىرقىراپ كېتىدىغان، كۈندۈزلىرى ئۆزلىرىنى نەشىگە زورلاپ، مەستلىكتە ئىلەڭ - سىلەڭ بولۇۋېلىپ، چىرايلىرى تاتىراڭغۇ ھالدا لاغ -

لاغ تىترەپ يۇرىدىغان بولۇشۇۋالدى.

كېيىن ئاڭلىساق، دەرۋازا ئالدىدا سەمەتەم بىلەن مۇڭداشقانلار ئۇنىڭ يېقىن ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى ئىكەن، ئۇلار ئۇنىڭغا ئانىسىنىڭ كېسىلىنىڭ ئېغىرلىقىنى، سەكراتقا چۈشۈپ قالغانلىقىنى خەۋەر قىلىش ئۈچۈن كەلگەنىكەن. سەمەتەم رۇخسەت سوراپ، باشلىقىنىڭ ئىجازىتىنى ئېلىپ ئاندىن ماڭاي دېسە، باشلىقىنىڭ رۇخسەت قىلمايدىغانلىقىنى، ھەتتا بۇنىڭدىن كېيىن دەرۋازىنىڭ سىرتىغىمۇ چىقىشقا پول قويمايدىغانلىقىنى بىلىپ، ئانىسىنى كۆرۈۋېلىش تەقەززالىقىدا يېڭىسارغا كېتىپتۇ. ئۇ يۇرتىغا بارغان چېغىدا ئانىسى تۇغۇپ كەتكەن، يەرلىكىگىمۇ قويۇلۇپ بولغانىكەن. ئۇ يۇرتىدا يىغلاپ ـ قاقشاپ بىر ـ ئىككى كۈن تۇرۇپ قاپتۇ. ئۇچىنچى كۈنى ئانىسىنىڭ نەزىرىگىمۇ قارىماي قايتىپ كېلىپ، قاچقان گۇناھى ئۈچۈن باشلىقتىن ئەپۇ سوراپ، يەنە داۋاملىق ئۇنىڭ خىزمىتىدە بولۇپ، گۇناھىنى يۇماقچى ئىكەن. ئۇ قىزىلدىن ئۆتۈپ ھىمىتىنىڭ سايىلىقىغا كەلگەندە، ئۆزىنى ئىزدەپ چىققان ئاتلىق ئەسكەرلەرگە ئۇچراپ قېلىپ، ئۇلار بىلەن بىللە كەلگەنىكەن. ئەسكەرلەر ھەرقانچە ساداقەتمەن بولسىمۇ، لېكىن بىرەر قېتىم قېچىپ قويسىلا، ئەنە شۇنداق كاللىسى ئېلىنىدىكەن. بۇنداق دەھشەتلىك پاجىئەلەرنى ئىجرا قىلىشقا ھەرقانداق كومانىدىر، ھەتتا ئەسكەرلەرمۇ ھوقۇقلۇق ئىكەن. پەرمان ئاشۇنداق قاتتىق قەبىھ بولغانلىقتىن، ئىجرا قىلمىسا بولمايدىكەن، كاللا كېتىدىكەن! قارىمامسىز، كىچىككىنە بىر پەيجاك بىر ئەسكەرنى ئاشۇنداق ئۆز ئالدىغا چېپىپ تاشلىسا، پەرمان شۇنداق دەپ، بۇنىڭ سوئال ـ سورىقى بولمىسا، ئاھ خۇدا، بۇ جاھان نېمىشقا بۇنداق ياۋۇزلىشىپ كېتىدىغاندۇ؟

ـــ جاھاننى ياۋۇزلار سوراۋاتىدۇ ئەمەسمۇ، شۇڭا جاھانمۇ ئاشۇنداق ياۋۇزلىشىپ كەتتى.

ـــ شۇنى بىلىپ تۇرۇپ بىزنى يەنە ئاشۇ ياۋۇزلارغا باش

ئېگىشكە قىستاۋاتقانلىقىنى قارىمامدىغان بۇ خەقنىڭ.

— بۇرنىغا سۇ كىرمەيۋاتىدۇ!

— خەپ، خەپ، مۇشۇنداق يولسىزلىق قىلىپ، ئىنقىلابنى تۇگەشتۈرۈۋېتىدىغان بولدى!

— ياق، ئىنقىلاب تۇگەشمەيدۇ، خەلق يەنە ئېلىشىدۇ!

— بىر كۈنى كېچىسى، — جامالىدىن يەنە دەردىنى تۆكۈپ قاياشقا باشلىدى، — پوسكاملىق سىدىق سولاش دېگەن تەمبەل، ئۇستىخانلىق، جىمغۇر يىگىت بىلەن ماڭا سېپىل ئۇستىدە قاراۋۇللۇقتا تۇرۇش نۆۋىتى كېلىپ قالدى. ئىككىمىز بىللە سېپىل ئۇستىگە چىقىپ، بەلگىلەنگەن ئورنىمىزغا كەلدۇق. يېقىن ئەتراپىمىزدا بىزگە ئوخشاش قاراۋۇللۇقتا تۇرۇۋاتقانلار كۆرۈنۈپ تۇراتتى. قاراۋۇللارنى چارلاپ يۈرگەن چارلىغۇچى قاراۋۇللارمۇ قولچىرىغىنى يورۇتۇپ، ئارىلىقلاردا توختىماي مېڭىپ يۈرەتتى.

سىدىق چارلىغۇچى قاراۋۇللار يىراقلىشىپ كېتىشى هامان ئۇيان - بۇيان قارىۋېتىپ، كىيىمىنىڭ ئىچىدىن بىلىگە باغلىۋالغان ئۇزۇن ئارغامچىنى چىقاردى - دە، قۇلىقىمغا ئاستا پىچىرلىدى:

— سېپىلدىن چۈشۈۋالساقلا قېچىپ كېتەلەيمىز. سىز ئالدىمدا چۈشۈڭ، مەن كەينىڭىزدىن، — ئۇ شۇنداق دەپلا ئارغامچىنىڭ بىر ئۇچىنى سېپىلنىڭ ئۇستىدىكى قەدەمدە بىر ئېچىلغان تۆۋەننى قارىغا ئېلىش تۆشۈكلىرىنىڭ بىرىگە باغلىدى، — هە، مانا بولدى. چاققان بولۇڭ.

بۇ گەپ ماڭا ياغدەك ياقتى. مەن قېچىپ كېتىشنى ئويلاپ يۈرگەن بولساممۇ، لېكىن بۇنداق ئېگىز سېپىلنىڭ ئۇستىدىن سىيرىلىپ چۈشۈپ قېچىپ كېتىشنى خىيالىمغا كەلتۈرۈپ باقمىغانىدىم. ئۇنىڭ ئۇستىگە بىز بىللە قېچىپ كېتىش توغرۇلۇق ئالدىن مەسلىھەتلىشىۋالمىغانلىقىمىز ئۈچۈن، ئۇ ماڭا بۇ گەپنى تۇيۇقسىزلا دېگەندە، مەن چۆچۈپ كېتىپ

گاڭگىراپلا قالدىم. قورقۇپ كەتكەنلىكىمدىن ھاڭ ـ تاڭ بولغان ھالدا ئۇنىڭغا قاراپ تۇرۇپلا قاپتىمەن.

ـــ بولۇڭ دەيمەن، چاقچاق بولۇڭ! مىللىتىڭنى تاشلاڭ ھاقۇاڭتى! ـــ ئۇ شۇنداق دەپلا بىقىنىمغا نوقۇدى، ـــ چوشۇڭ تازىمۇ بىر سولاش ئادەم ئىكەنسىز!

مەن شۇندىلا ھوشۇمنى يىغدىم، تەۋەككۈل دەپلا ئارغامچىغا ئېسىلىپ پەسكە سىيرىلىپ چۈشۈشكە باشلىدىم. مېنىڭ كەينىمدىنلا ئۇمۇ ئارغامچىغا ئېسىلىپ پەسكە چۈشۈشكە باشلىدى. بىز پەسكە سىيرىلىپ چۈشۈپ سېپىلنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا يېقىنلاشقاندا، سېپىل ئۈستىدىكى قاراۋۇللار بىزنى بايقاپ قالدى بولغاي، تۈيۈقسىزلا تاتالمىتىپ ئۈستىمىزگە يامغۇردەك ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىدى. سىدىق «ۋايجان!» دەپ ئىنجىقلاپ پەسكە چۈشۈپ كەتتى. ئارقىدىنلا مەنمۇ ئوق ئۇزۇۋاتقان ئارغامچىنىڭ بىر ئۇچىنى تۇتقان ھالدا پەسكە چۈشۈپ كېتىپ، يەرگە گۈلۈپپىدە چۈشتۇم ـ دە، ئاغرىق ئازابىدىن شۇ ھامان ھوشۇمدىن كېتىپ قالدىم. بىزئازدىن كېيىن ھوشۇمغا كەلدىم. بۇرنۇمغا پۇرالغان قانىنىڭ سېسىق ھىدىنى سېزىپ قالدىم، سىدىق يېنىمدىلا يېتىپتۇ. ئۇنى ئاستا سىلاپ باققانىدىم، قولۇمغا شىلىمەڭ شىلىق ـ شىلىق قان چاپلاشقانلىقىنى بىلىپ چۆچۈپ كەتتىم. ئۇ تىنىقى توختاپ، قېتىپلا قاپتۇ. بۇ يەردە ئۇزاق تۇرۇش خەتەرلىك ئىدى، سېپىل ئۈستىدىكى ئەسكەرلەرغۇ شۇ تاپتا بىزنى ئۆلدى ھېسابلاپ ئارقىمىزدىن ھەرگىز ئىزدەپ كەلمەيتتى. شۇنداق بولسىمۇ، ناۋادا تاڭ ئاتقاندا ئۇلارنىڭ بىرەرى مېنىڭ تېخى ھايات ئىكەنلىكىمنى سېزىپ قالىدىغان بولسا، شۇ ھامان مېنى ئېتىپ تاشلايتتى. مەن ئاغرىقتا چىداپ مېڭىش ئۈچۈن تەمشىلىپ باقتىم، لېكىن ئوڭ پۇتۇمنى بەك ئاغرىپ كېتىپ، ئورنۇمدىن زادىلا تۇرالمىدىم. ئاخىر بولالماي سول پۇتۇمنى بىلەن يېنىچە ئۆمىلەپ مېڭىپ، سېپىل يېنىدىكى خەندەكنىڭ ئۆرۈلۈپ

چۈشكەن پۈچۈق بۇلۇڭدىن ئاران تەسلىكتە چىقىۋالدىم ـ دە، يولدىن ئۆمىلەپ ئۆتۈپ سەيلىككە كىرىۋالدىم. ئاندىن يەنە توختىماي ئاشۇنداق سول يېنىمچە ئۆمىلەپ، قوناقلىقنىڭ ئىچى بىلەن مېڭىپ، ھەزرىتى پىر مەھەللىسىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدىن ئېقىپ ئۆتىدىغان بىر ئۆستەڭنىڭ بويىغا چىقىپ قالدىم.

ئۆستەڭدە لىقمۇلىق سۇ ئېقىۋاتقانىكەن. ئاستىلا يۇمىلاپ سۇغا كىرىۋالدىم. سۇ مېنى ئېقىتىپ ئاياغ تەرەپكە ئېلىپ كېتىۋەردى. تۇن قاراڭغۇسىدا ھېچ نەرسىنى پەرق ئېتەلمىدىم، شۇ ھالدا ئېقىپ كېتىۋەردىم. لېكىن، بۇ سۇدا ئېقىپ مېڭىپ شەھەردىن قانچىلىك يىراقلاپ كەتكەنلىكىمنى زادىلا بىلەلمىدىم. بىر چاغدا بۇ ئۆستەڭدىن ئايرىلىدىغان تۇڭمەن ئۆستەڭنىڭ سۇ بۆلىدىغان شارقىراتمىسىدىكى توسۇق ياغاچلارغا تاقىشىپ قېلىپ قاشقا ئۆمىلەپ چىقتىم، يېقىن ئەتراپتىكى توخۇلارنىڭ سوزۇپ چىللاۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قالدىم. نەگە بېرىپ، نەدە توختىشىمنى بىلمەي، پەقەت شەھەردىنلا يىراقلىشىپ كېتىۋېلىش غەرىزىدە يەنىلا سول يانپىشىم بىلەن ئۆمىلەپ ئالدىمغا قاراپ كېتىۋەردىم. ئېرىق ـ ئۆستەڭلەر، ئويمان ـ چوڭقۇرلار بىلەن ئۆتتۈم، ئېگىز ـ ئېگىز دۆڭلەردىن دومىلاپ چۈشتۈم، باغ، ھويلا ـ ئارامىلارنى ئايلاندىم. ئاشۇنداق يېنىمچە ئۆمىلەپ يۇرۇپ ئاخىر بىر مازارلىققا چىقىپ قالدىم. دەل شۇ چاغدا يېقىنلا جايدا مەزىنىنىڭ يېقىملىق ئەزان ئاۋازى ئاڭلاندى. مەن ئاغرىق ئازابىدىن بولالماي ئۆزۈمنى تاشلاپ يېتىپ قالدىم. تاڭ يورۇغاندا قارىسام، بىر شامگۆرنىڭ تېمىغا يۆلىنىپ يېتىپتىمەن. بۇ مازارلىق ماڭا تونۇشتەك بىلىندى، بىرھازاغىچە تازا سەپسېلىپ قاراپ، ئۆزۈمنىڭ چىلتەنلىرىم مازىرىغا كېلىپ قالغانلىقىمنى بىلدىم. ئىلگىرىكى چاغلاردا مەن بۇ تەرەپكە كەلسەملا تاغام مېنىمۇ ئۆزى بىلەن بىللە بۇ مازارلىققا ئېلىپ كېلىپ، ئۇيان ـ بۇيان ئايلاندۇراتتى. ئۇچرىغانلىكى دۇئانە، ئاجىز ـ مەجرۇھلارغا ئاز ـ تولىدىن سەدىقە بېرەتتى، دۇئا ـ تىلاۋەت قىلاتتى. ئاندىن

يەنە بىللە قايتىپ كېتەتتۇق. شۇڭا، بۇ بازارلىق ماڭا خېلى تونۇشلۇق ئىدى. قاتتىق ئاغرىق ئازابىدا جايىدا ئېگىراپ يېتىپ كۈننى كەچ قىلدىم. كېچىسى ئوتتەك قىزىپ تەرلەپ كەتتىم. چالا ئۇيقۇچىلىقتا بىرنېمىلەرنى دەپ جۆيلۇپ ئاڭدى ئاتقۇزۇپتىمەن. بىر چاغدا بىرى چاپىنىمنى ئاستا ـ ئاستا تارتىپ مېنى ئويغاتتى. كۆزۈمنى ئېچىپ قارىسام، چار ساقاللىق بىر ئادەم ماڭا قاراپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇ بىر ياغاچ ئاياق سۇنى ماڭا تەڭلىدى:

ـــ ئىچىلە، پاكىز سۇ، ھازىرلا بۇلاقتىن ئېلىپ كەلدىم.

مەن بۇ بىر ئاياق سۇنى گۈپۈلدىتىپ ئىچىپ تۈگىتىۋەتتىم.

ـــ ئاخشام كەلسەم، مۇشۇ يەردە يېتىپ قاپتىكەنلا، بىر كېچە جۆيلۈپ چىقتىلا، نېمە دېگەنلىكلىرىنى بىلەلمىدىم. ئەسكەرلىكتىن قېچىپ چىقىپتىلا ـ ھە؟

مەن چۆچۈپ كەتتىم.

ـــ قانداق بىلىپ قالدىلا؟

ـــ مېنىڭ كۆزۈم ساق، كىيگەن كىيىملىرىدىن بىلدىم، ـــ ئۇ كۆزى بىلەن شەرەتلەپ، مېنىڭ ئۈستۈڭلىرىمنى كۆرسىتىپ قويدى، ـــ بۇنداق سىماۋا رەختتە تىكىلگەن ئەسكەرچە كىيىملەرنى كىم تونۇمايدۇ دەيدىلا. شۇنداق بولسىمۇ ئەنسىرىمىسىلە، سىلىنى تېخى مەندىن باشقا ھېچ كىشى كۆرمىدى، ناۋادا كۆرۈپ قالغان بولسىمۇ كېرەك يوق. شۇ تاپتا سىلىنىڭ بۇ كىيىملىرىگە قاراپ، ئاق رەختمۇ، قارا رەختمۇ ھېچ كىشى ئايرىيالمايدۇ، قاپقارا لاي بولۇپ كېتىپتۇ. مەندەك سىنچىلاپ قاراپ ئولتۇرۇشقا كىمنىڭ چولىسى؟

مەن ئىلاجسىز بېشىمدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى ئۇ كىشىگە سۆزلەپ بەردىم. ئۇ گەپ قىلمايلا مېنى يۆلەپ ھېلىقى ئاغزى ئوچۇق شامگۆرگە ئېلىپ كىردى. بۇ شامگۆرنىڭ ئۈستىنىڭ بۇ تەرىپى يېپىقلىق، لېكىن ئۇ تەرىپىنىڭ ئۈستى ئۆرۈلۈپ چۈشۈپ ئېچىلىپ قالغانىكەن. ئۇ ئادەم مېنى بىر كونا كىگىزنىڭ

ئۇستىگە ياتقۇزۇپ، كىيىمىنى بىر قولىلاپ سالدۇرۇشقا باشلىدى. مەن شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ ئوڭ قولىنىڭ يوقلۇقىنى بىلدىم.

— ۋاي خۇدايىمەي، يوتا، كاسىلىرىڭىز ئىششىپ كېتىپتۇ، سوۋۇگۇچىڭىز چېقىلىپ كەتكەن ئوخشايدۇ. تۇخۇمدا شاقىداپ قويسا پايدىسى بولىدۇ، — ئۇ شۇنداق دەپلا سىرتقا چىقىپ كەتتى. بىرھازادىن كېيىن ئىككى تۇخۇمنى كۆتۈرۈپ كىرىپ بىر قاچىغا چاقتى. چاققان تۇخۇملارغا تۇزئارىلاشتۇرۇپ قوچۇدى. ئاندىن ئۇنى كاسامغا چاپتى. بىر كونا تاغارنىڭ ئىچىدىن كونىراق بىر ماتا كۆڭلەك، تامبالنى چىقىرىپ ماڭا كىيدۈرۈپ قويدى، — هە، مانا ئەمدى بولدى. ئەمدى ناشتا قىلىۋالايلى.

بىز تىلەمچىلىكتە چۈشكەن پارچە ـ پۇرات نانلار بىلەن ناشتا قىلىپ بولغاندىن كېيىن، مەن ئۇنىڭدىن سوراپ قالدىم.

— ئاۋۇ قوللىرى نېمە ۋەجدىن ئۇزۇلۇپ كەتكەن؟

ئۇ ماڭا قاراپ تۇرۇپلا قالدى، بىرھازاغىچە ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ ئولتۇرۇپلا كەتتى.

— بىر كۈنى بەگنىڭ ھويلىسىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتسام، تۆيۈقسىز ئىككى ئىت ئېتىلىپ چىقىپلا پاچىقىمنى چىشلىۋالدى. مەن ئاچچىقىمدا ئۆشنەمدىكى كەتمەن بىلەن ھېلىقى ئىتنى ئۇرۇپ، پاچىقىنى سۈندۇرۇپ قويۇپتىمەن. بەگنىڭ ئوغلى غالچىلىرى بىلەن قوغلاپ كېلىپ مېنى تۆتۈۋالدى، ئىتنى ئۇرغان قولۇڭ مۇشۇمۇ دەپ مېنى باسماقداپ تۇرۇپ، پالتا بىلەن چاناپ، قولۇمنى جەينىكىمدىنلا ئۇزۇپ تاشلىۋەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن مەن مۇشۇنداق تىلەمچىلىك كوچىسىغا كىرىپ قالدىم. ھەي، بۇ ئىشلارنىڭ بولۇپ ئۆتكىنىگە ئون بەش يىلدەك بولۇپ قالدى، ئېسىمگە كەلسىلا تەنلىرىم جۇغۇلداپ، چىشلىرىم غۇچۇرلاپ كېتىدۇ.

— نېمىدېگەن ۋەھشىيلىك بۇ؟ ! ئىتنى ئۇردۇڭ دەپ

ئادەمنىڭ قولىنى چاناپ ئۈزۈۋەتسە؟ ! كېيىنچە، كېيىن قانداق بولدى؟

ـــ دادىسىنىڭ ئورنىغا بەگ بولدى، دادىسى بوگۈنى ئاتىنى يېقىلىپ، بويىنى سۇنۇپ كەتكەندى، ئەتىسىلا ئوغلىنى بەگ قىلىپ تەينىلىدى.

ـــ بۇ ئىشنىڭ كېيىن بىرەر سوئال ـ سورىقى بولمىدىمۇ؟ ئەرز قىلمىدىلىمۇ؟

ـــ نادان ئىكەنلا، سوئال ـ سوراقنى ئاشۇلار ئۆزلىرى قىلىدىغان تۇرسا، بىزنىڭ دەردىمىزگە كىم يېتىدۇ دەيدىلا. ھە، ھېلىقى تاغلىرىنىڭ ئۆيىنى ئالمەت دېگەن يەرنىڭ توخەستە مەھەللىسىدە دېگەندەك قىلغانىدىلە. ئىسمىچۇ، ئىسمى كىم ئىدى؟

ـــ ھاشىم ئاخۇن، ھاشىم موزدۇز دەيدۇ.

بىرئازدىن كېيىن ئۇ يېنىمغا بىر قاپاق سۇ، پارچە ـ پۈرات نانلارنى قويۇپ قويدى ـ دە، يەنجىسىنى مۇرىسىگە ئارتىپ چىقىپ كەتتى. مەن تېخى ئۇنى تىلەمچىلىك قىلىش ئۇچۇن چىقىپ كەتكەن ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ قاپتىمەن، نەدىكىنى، ئۇچ كۈندىن كېيىن ئۇ تاغامنى باشلاپ كەلدى، تاغام مېنى كالا ھارۋىسىدا ياتقۇزۇپ ئېلىپ ماڭدى. يولدا كېتىۋېتىپ تاغامدىن سوراپ قالدىم.

ـــ تاغا، ھامىت ئاكام سىلى بىلەن بىللە كەلمەپتۇغۇ؟

ـــ ۋاي بالام، ئۇ ئۆيدە يوق. ئىككى ئاي بولدى، دەريا كۆۋرۈكىدە ھاشارغا ئىشلەۋاتىدۇ. ئۆيدە بولسىغۇ، سېنىڭ كەلگىنىڭنى ئاڭلىسىلا، شۇ ھامان ئالدىڭغا چېپىپ كېلەتتى. ئۇ ساڭا بەك ئامراق جۇمۇ.

دېمىسىمۇ شۇنداق، ئۇ ماڭا بەك ئامراق ئىدى. مەندىن پەقەت بىر ياشلا چوڭ بولسىمۇ، لېكىن كىچىك چېغىمىزدا ئۇ مېنى ھاپاش قىلىپ كۆتۈرۈپ ئويناياتتى. بىر ـ بىرىمىز بىلەن چاپلىشىپ يېتىپ بىللە ئۇخلايتتۇق. بىللە ئويناياتتۇق، بىللە

سۇغا چۆمۈلەتتۇق، جاڭگالدا بىللە مال باقاتتۇق، قۇملۇقتا بىللە چېلىشاتتۇق. ئۇ چوڭ بولغاندىن كېيىن كارۋانلارنىڭ ئات، ئېشەكلىرىنى ھەيدەپ، ئىلى تەرەپكە ئىككى - ئۈچ قېتىمدەك بېرىپ، بىزنىڭ ئۆيدە خېلى ئۇزاق تۇرۇپ قايتىپ كەلگەندى. شۇنىڭدىن كېيىن بىز ئىككى - ئۈچ يىلدا بىر قېتىم كۆرۈشۈپ تۇرغاندۇق. مۇشۇ يېقىنلاردا مەن ئۇنى خېلى سېغىنىپ قالغانىدىم، چۈشۈمگىمۇ تولا كىرەتتى.

بىز تاغامنىڭ ئۆيىگە يېقىنلاشقاندا، ئۇ تەرەپتىن يىغا - زار ئاۋازلىنىپ قالدى. بىز چۆچۈپ ھاڭ - تاڭ قالدۇق. ئۆيگە كىرىپ قارىساق، غىچچىدە قانغا بويالغان ھامىت ئاكامنىڭ جەسىتىنى سۈپىغا ياتقۇزۇپ قويۇپتۇ. دەريانىڭ كۆۋرۈكىنى ياساۋاتقاندا، ئۇنىڭ بېشىغا قاڭ چۈشۈپ كېتىپ، مېڭىسىنى مىجۇۋەتكەنىكەن، تېخى بايىلا ئۇنىڭ جەسىتىنى ئېلىپ كېلىشىپتۇ. بىز يىغلاپ، قاقشاپ، ئۇنىڭ جەسىتىنى يەرلىكىدە قويدۇق، نەزىر - چىراغلىرىنى قىلدۇق. بۇ ئىشلار ئاياغلاشقاندىن كېيىن تاغام مېنى تېۋىپقا كۆرسەتتى. دېگەندەك، سۆڭگىچىم چېقىلىپ كەتكەنىكەن، دورىلارنى بەردى، تېڭىقچى تاڭدى. مۇشۇنداق ئىككى ئاي داۋالانغاندىن كېيىن، پۈتۈمنى سۆرەپ ماڭالىغۇدەك بولۇپ قالدىم. لېكىن، شۇنىڭدىن كېيىن، مانا مۇشۇنداق بىر پۈتۈمنى سەل سۆرەپ ئاقساپ ماڭىدىغان، بەزىدە دەققەت قىلماي ئېگىز - پەس مېڭىپ قالسام ياكى ئېرىقلاردىن ئاتلام سالسام سۆڭگۈچۈم تۇيۇقسىزلا زىڭڭىدە ئاغرىپ كېتىدىغان كۇنگە قالدىم.

مەندەك بىر قاچقۇن ئەسكەرنىڭ بۇ يەردە ئۇزاقراق تۇرۇپ قېلىشى خەتەرلىك ئىدى. شۇ كۈنلەردە بۇ يەردىمۇ ھۆكۈمەتنىڭ ئايغاقچى چېقىمچىلىرى خېلى ئەدەپ كەتكەنىدى. ئۇلار ئەمەل تەمەسىدە لالما ئىتلاردەك سوكۇلداپ، پۇراپ يۈرۈشەتتى. ناۋادا ئۇلار مېنىڭ قاچقۇن ئەسكەر ئىكەنلىكىمنى بىلىپ قالىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا ماڭا، تاغامنىڭ ئائىلىسىگە چوڭ بالا - قازا

ياغاتتى. شۇڭا، مەن مېڭىپ تالا ـ تۈزگە چىقالىغۇدەك بولغاندا، تاغام مېنى كالا ھارۋىسىغا چىقىرىپ، بىر مەپتە يول مېڭىپ مارالبېشىغا ئاپىرىپ قويدى. بىز يىغلىشىپ خوشلاشتۇق. مەن ئاقساپ، مۇدۇرۇپ، يىقىلىپ ـ قوپۇپ يۈرۈپ ئۆچ ئاي بولدى دېگەندە ئارانلا ئىلىغا بېرىۋالدىم. مەن ئىلىغا يېنىپ بېرىپ ئوچ يىلدىن كېيىن ئىلى تەۋەسىدە ئىنقىلاب پارتلىدى. مەن ئاتا ـ ئانامنى، خوتۇن ـ بالامنى، ئۆي ـ ماكانىمنى، ئوقۇتقۇچىلىق كەسپىمنى تاشلاپ ئۆزۈم تەلەپ قىلىپ، ئىنقىلاب قىلىش ئۈچۈن ئاتلىنىپ بۇ تەرەپكە كەلگەنىدىم، لېكىن كۈتمىگەندە، بۇ خەق سىراقتا بولۇپ قالغانىدەك، بىتىمنى ئىجرا قىلىمىز، دەپ پىشكەللىككە ئۇچراپ، چالمىمىز سۈغا چىلىشىۋاتىدۇ ! شۇ تاپتا ئاچچىقىمدا يېرىلىپ ئۆلگۈدەك بولۇپ قالدىم.

ئۇلارنىڭ بىر ـ بىرىگە تۆكىدىغان دەرد ـ ئەلەملىرى تېخى تۈگىمىگەنىدى. ئۇنىڭغىچە تاڭ ئېتىپ قالدى. ئۇلار ئەھۋاللارنى تاڭ تىڭلاش ئۈچۈن ئۇيان ـ بۇيان ئايلاندى، بولۇۋاتقان ئەھۋاللارنى كۆردى. تەرەپ ـ تەرەپلەردە مەجبۇرىي ھالدا قايتۇرۇلۇۋاتقان توپ ـ توپ كىشىلەر ئۈچراپلا تۇراتتى. ئۇلار بۇقۇلداپ يىغلاشقان ھالدا بىر ـ بىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ خوشلىشاتتى:

ـــ خوش، خۇداغا ئامانەت !

ـــ سىلەرنى خۇدايىمغا تاپشۇردۇق.

يەنە بەزى جايلاردا توپ ـ توپ توپلىشىۋالغان كىشىلەر ئالا ـ چۇقان كۆتۈرۈشۈپ، ۋار ـ ۋۇر توۋلىشاتتى:

ـــ بىزنى ساتتى !

ـــ بىزگە ئۇۋال بولدى !

ـــ بىزنى تىرىك تۇرغۇزۇپ گۆرگە تىقتى !

ـــ كورلار، ئالدامچىلار !

ـــ ئىنساپسىز نائەھلىلەر !

ـــ ۋىجدانسىزلار !

— قايتىپ كەتمەيمىز، جەڭ قىلىمىز!

يۇرەكنى تىترىتىدىغان — ئېزىدىغان بۇ ئېچىنىشلىق پىغان — نالىلەرنى، غەزەپلىك توۋلاشلارنى باش شتابتىكىلەرمۇ ئوچۇق ئاڭلاپ تۇراتتى. لېكىن، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىتىمگە قارشى كىشىلەرنىڭ بۇنداق غەزەپلىك سادالىرىنى ئاڭلايدىغان، پىغان — نالىلىرىنى تىڭشاپ دەردىگە دەرمان بولىدىغان بىرەر ئادەمنىڭمۇ بولمىغانلىقى كىشىلەرنى ئېچىندۇراتتى. ئۇلار بىر گەپنى تەكرارلاپ كىشىنىڭ ئوغسىنى قاينىتاتتى:

— بۇيرۇق شۇنداق، بىزدىمۇ ئامال يوق. ئىجرا قىلىش كېرەك!

شۇ جايدىلا توپلىشىپ قاينىشۇاتقان، غوۋغا قىلىۋاتقان ئادەملەرنىڭ سانى يەتتە — سەككىز يۈزدىن كەم چىقمايتتى. شتابتىن يىراقراق جايلاشقان باشقا قىسىملاردىمۇ مۇشۇنداق غوۋغالارنىڭ چىقىشى تۇرغانلا گەپ ئىدى. جامالىدىن بىلەن ئەنجانباي باشلىقلارنىڭ بۇنداق غەزەپلىك پەريادىنى ئاڭلاپ، بۇيرۇقنى ئىجرا قىلىشتىن ۋاز كېچىشىنى ئۈمىد قىلاتتى. شۇڭا، ئۇلار بىلەن بىرنەچچە قېتىم كۆرۈشتى، لېكىن پايدىسى بولمىدى، ئۇلار بىتىمنى جاھىللىق بىلەن ئىجرا قىلماقتا ئىدى.

— بۇيرۇق شۇنداق، بىتىمنى ئىجرا قىلىش كېرەك! قورال — ياراغلارنى يىغىۋېلىش، ئادەملەرنى ئۆز جايلىرىغا قايتۇرۇش كېرەك!

ئەنجانبايلارنىڭ كۆرگەنلىرىنىڭ ھەممىسى ئاشۇ باشلىقلارنىڭ دېگىنىدەك بولۇپ چىقتى. ھەممىلا جايدا قورال — ياراغلار مەجبۇرىي ھالدا يىغىۋېلىنىۋاتقان، ئادەملەرنى كەلگەن جايلىرىغا يېنىپ كېتىشكە قىستاپ توپ — توپى بىلەن قايتۇرۇۋاتقان قايغۇلۇق ئىشلار ئىدى. ئۇلار بۇنداق ئېچىنىشلىق ئەھۋاللارنى كۆرۈپ چۆچۈدى. تېخىمۇ غەزەپلەندى، لېكىن، توسۇپ قېلىشقا قۇربى يەتمىدى. ئاڭلىغان گەپ — سۆزلەرمۇ ئوخشاشلا: «ياق

دېسەك بولمايدۇ، بۇيرۇقتا قارشى چىقىشقا ھەددىمىز ئەمەس! كاللىمىز كېتىشىدىن ئەنسىرەپ قالدۇق. «بۇ دايىم بىزگىمۇ بىرنېمە دەر...» دېگەندەك ئادەمنىڭ ئوغىسىنى قايىتىدىغان، كۆڭلىنى غەش قىلىدىغان، مەيۈسلەندۈرىدىغان ئۇمىدسىزلەندۈرىدىغان تېتىقسىز گەپلەر ئىدى. ئۇلار ئىلاجسىز غەزەپلەنگەن، كۆڭۈللىرى يېرىم بولغان ھالدا قايتىپ كېتىش ئۈچۈن يولغا چىقىشتى. شۇ كۈنى سەھەردە ئاسماندىن توپا ياغقانلىقتىن، ئالەم - جاھاننى قويۇق توپا - تۈمان قاپلاپ كەتكەنىدى. چاڭ - توزانىڭ قويۇقلۇقىدىن، ھەتتا ئارىلىقى ئانچە يىراق بولمىغان جايلاردىكى ئادەملەرنىمۇ پەرق ئەتكىلى بولمايتتى.

* * *

ئەنجانبايلار ئويتاغدىكى پولك شتابىغا قايتىپ كەلگەندە، بۇ يەردىكى تاغ ئىنقىلابچىلىرىنىڭ قولىدىكى قورال - ياراغلار ئاللىقاچان يىغۇۋېلىنىپ يۆتكەپ كېتىلگەن، ئامبارلارمۇ قۇرۇقدىلىنىپ قالغان، ئۇلارنىڭ قولىدا پەقەت قىلىچ، ئازغىنا گىراناتلارلا قالغانىدى. كەچقۇرۇن رەڭگىرويى سۇنۇق - چۈشكۈن، تاتىراڭغۇ بىرمۇنچە ئادەملەر يىغىلىپ كېلىپ ئەنجانباي بىلەن جالالىدىننى ئارىغا ئېلىۋالدى. بۇ ئادەملەرنىڭ شۇ تاپتىكى غەزەپ ئۇچقۇنلىرى چاقناپ تۇرغان قايغۇلۇق كۆزلىرىدە «بىز ئەمدى قانداق قىلىمىز؟!» دېگەن مەنىدىكى سوئال - سوراقلار قاينام - تېشىپ تۇراتتى. ئەنجانباي ئۇلارغا ھەممە ئادەمنىڭ يىغىلىشىنى ئۇقتۇردى.

— قېرىنداشلار، ئاغىنىلەر، — دېدى ئۇ قاتار تۇرۇشقان ئىنقىلابچىلارغا قاراپ، — ئون بىر ماددىلىق بىتىم تۈپەيلىدىن جەنۇبتىكى ئىنقىلابىي قوشۇنلىرىمىز چوڭ خەۋپ - خەتەرگە دۇچ كېلىپ پارچىلانماقتا، تۈگەشمەكتە، ئىنقىلابچىلارغا ئۇۋال

قىلىنماقتا ! مانا كۆرۈپ تۇرۇپسىلەر، قورالىلار يىغىۋېلىندى، ئادەملەر تارقالماقتا. زومىگەر، قانخور ئەمەلدارلار يەنە باش كۆتۈرۈۋاتىدۇ. يۇرىكىمگە قولۇمنى سېلىپ تۇرۇپ راستچىللىق، ئاق كۆڭۈللۈك ىلەن ئېيتسام، ئون بىر ماددىلىق بىتىم نېمە ئۈچۈن تۈزۈلدى؟ قانداق زۆرۈرىيەت يۈزىسىدىن شۇنداق قىلىندى؟ مەن بۇنى چۈشەنمەيمەن، بۇ تەرەپلىرى ماڭا قاراڭغۇ. لېكىن، بىزنىڭ ئىنقىلابىمىزنىڭ مۇشۇنداق ئاسان ۋەيران بولۇپ كېتىشى ئاشۇ بىتىمدەك گومىنداڭچىلارغا يول قويغانلىقىنىڭ كاساپىتىدىن بولدى، دەپ قارايمەن. شۇڭا، مەنمۇ سىلەرگە ئوخشاشلا ئېچىنىمەن، غەزەپلىنىمەن. قېرىنداشلار، ئاغىنىلەر، بۇ ئىشلار توغرۇلۇق ئۇلار مەيلى قانداق ئويلاردا بولسۇن، قانداق پەتىۋالارنى چىقارغان بولسۇن، ئۇ ئۇلارنىڭ ئۆز ئىشى. لېكىن، بىز كۆرەشنى ـ جەڭنى ئاخىرغىچە داۋاملاشتۇرۇشىمىز كېرەك. ھاياتلىق، باراۋەرلىك ئۈچۈن، ئەۋلادلىرىمىزنىڭ بەخت ـ سائادىتى ئۈچۈن بىزگە بۇنىڭدىن باشقا تاللايدىغان يول يوق. چىشىمىزنى چىشلەپ، جان تىكىپ ئاخىرغىچە ئېلىشايلى ! تارقىلىپ كەتمەيلى ! يېرىم يولدا «ۋاك» دەيدىغان بېلى بوش سولاشلاردىن بولۇپ قالمايلى ! تارقىلىپ كېتىش، يۈزسىزلىك قىلىپ ئىنقىلابتىن قېچىش نومۇسسىزلىق، پەسكەشلىك بولىدۇ. بۇنداق ھەققانىي ئىنقىلابتىن قاچساق، تارقىلىپ كەتسەك، خۇدايىمۇ، پۇقرالارمۇ بىزنى كەچۈرمەيدۇ. بىزگە لەنەت ياغدۇرىدۇ ! شۇڭا، بىز تارقىلىپ كەتمەيلى، بەل قويۇۋەتمەي ئاخىرغىچە كۈرەش قىلايلى ! بىزگە خۇدايىم يار ـ يۆلەك بولىدۇ، كۈرىشىمىزنى ئېزىلىۋاتقان كۈرمىكلىغان پۇقرالار قوللايدۇ.

ئۇ سۆزىنى تۇگەتكەندە، ئۇنىڭ يۈز ـ كۆزلىرىدىن تەر تامچىلىرى چىپىلداپ تامچىلاشقا باشلىدى. بۇنىڭغا ھېچ كىشى ئەجەبلەنمىدى. چۈنكى، ئۇ غەزەپلەنگەندە مۇشۇنداق قارا تەرگە چۆمۈپ كېتىدىغانلىقىنى ھەممە ئادەم ئوبدان بىلەتتى.

ئۇلار باش شتابتىن يېنىپ كەلگىلى ئەمدىلا ئوچ كۈن

بولغاندى، بىر كۈنى ئەتىگەنلىكى ئەنجانباي تۇيۇقسىزلا يەنە بىر شۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتى.

ــ بريگادا كوماندىرى سېيىت بەگ قازا قىپتۇ

ــ ھە؟ ۋاي خۇدايىم، بۇ قانداق گەپ؟ ــ ئۇ ھاڭ ــ تاڭ بولۇپ تۇرۇپلا قالدى. 6 ــ ئاينىڭ 13 ــ كۈنىدىكى باش شتابتا ئېچىلغان يىغىندا ئۇ ئادەم ئۇنىڭ يېنىدىلا ئولتۇرغانىدى. ساغلام كۆرۈنەتتى، رەڭگىرويمۇ شۇنداق ئوبدانلا، ھېچقانداق كېسەللىك ئالامىتى كۆرۈنمەيتتى. پەقەت تاماكىنى ئۈزمەي پۈرقىرىتىپ چېكىپ بىرەر ئېغىزمۇ گەپ ــ سۆز قىلمايتتى، ئېغىر ــ ئېغىر تىنىپ، شۇككىدە ئولتۇرغانىدى. تېخى شۇ كۈندىكى يىغىندا ئەنجانباي قايناپ سۆزلىگەندە، ئۇ ئادەم: «بولدى، ئۆزىڭىزنى تۇتۇۋېلىڭ، بۇلارغا سۆزلىگەننىڭ پايدىسى يوق. ۋەزىيەت شۇنداق» دەپ ئۇنىڭغا تەسەللى بەرگەنىدى. لېكىن، ئۇ ئادەمنىڭ شۇ كۈندىكى بەزى قىلىقلىرى سەل غەلىتەرەك ئىدى، چىشىنى غۇچۇرلىتاتتى، مۇشتۇمىنى چىڭ تۇگۈپ يوتىسىغا «گۇپ ــ گۇپ» مۇشتلايتتى. ئېڭىكىنى تولا سىلاپ، توختىماي ئۇلۇغ ــ كىچىك تىناتتى. ئادەملەر قاتتىق غەزەپلەنگەندە، ئەلىمىنى ئىچىگە پاتۇرالماي ئاچچىقىدا يېرىلىپ كەتكۈدەك بولۇپ كەتكەن ھاللاردا كۆرۈلىدىغان بۇنداق تەبىئىي ئالامەتلەر ئەنجانبايغا ئايان ئىدى. لېكىن، ئۇ ئادەمنىڭ بۇنداق تۇيۇقسىزلا ئۆلۈپ كېتىشى، ئۇنىڭغا سەل غەلىتە تۇيۇلدى.

ــ ۋاي خۇدايىم، بۇ زادى قانداق ئىش؟ بىز كۆرۈشكەندە ئۇ ئادەم بىر ئوبدانلا تۇراتتىغۇ، ئەمدى تېخى بىر ھەپتە بولغان بولسا، بىرەر ۋەقە يۈز بەرمىگەندۇ؟ جامالىدىن بۇ ۋەقەنى ئەنجانبايغا مۇنداق چۈشەندۈردى:

ــ بريگادا كوماندىرى سېيىت بەگ يىغىندىن يېنىپ ئۆز شتابىغا قايتىپ بارغىنىدا، قىسىملاردىكى قورال ــ ياراغلار ئاللىقاچان يىغىۋېلىنىپ ئېلىپ كېتىلگەن، ئادەملەرمۇ تارقىلىپ كېتىشكە باشلىغانكەن، ئۇ بۇ ئىشلارنى كۆرۈپ چىداپ

تۇرالمـاي، دەرد ـ ئەلەمدە زەردىـگۆش بولۇپ كېتىپ، ئـەتىسـلا ۋاپات بولۇپ كېتىپتۇ.

ـــ ئىسىت، ئىسىت ! رەھمەتلىكىنىڭ ياتقان يېرى جـەننەتتە بولغـاي، ئامـىن ! ئـاللاھۇئـەكـبەر، ـــ ئۇلار دۇئـادىـن كېيـىـن، بىرھازاغىچە ئۇلۇغ ـ كـىچىك تـىنىشـىپ شۇككـىدە ئولتـۇرۇپ كېتىشتى.

ئەتىسى جامالىدىن ئەنجانبايىنى يەنە ئىزدەپ كەلدى:

ـــ ئۆتكەن قېتىمقى چوڭ يىغىندا سىزنىڭ ھەربىي ھازىرلىق كۇرسىدا ئوقۇيدىغانلىقىڭىزنى ئۇقتۇرغانىدى. بالدۇرراق بېرىڭ، ئوقۇغـانىنىڭ پـايدىسى كـۆپ. بۇ يەردىكـى ئىشلاردىـن خاتىرجـەم بولۇڭ. مەن ئامال قىلىپ قوشۇننى ساقلاپ قېلىشنىڭ يولىنى قىلىمەن.

ـــ بۇيرۇققا بويسۇنمايسىز؟

ـــ قايسى بۇيرۇققا؟

ـــ ئۆتكـەن قېتىـمقى يـىغىنـدا ئېلان قـىلغان قايـتـۇرۇپ كېـتىدىغـانلارنىڭ تـىزىملـىكىدە سـىزنىڭ ئىسمـىڭىزمـۇ بـار ئىدىغۇ؟

ـــ ۋاي ـ ۋۇي قـويـۇڭە سـىزنـى، مۇشۇنـداق ھـەسرەتلـىك، قايغۇلۇق چاغلاردىمۇ ئادەمگە چاقچاق قىلىدىكەنسىز، كەتمەيمـەن دەپ نەچچە قېتىم ئېيتـتىم. ئاڭلىمـىغانمـىدىڭىز؟ كـەتمەيمـەن دېدىم، چـوقۇم كەتـمـەيمەن ! سـىزمۇ تولا مـېنىـڭ زەردەمـنى قاينـاتماڭ. مېنىڭ ئىنـقىلاب قـىلىش ھـوقـۇقۇم بار ! ئـۇنـداق بۇيرۇقلارغا ئەمدى سامان سېلىپ بېرىدىغان ۋاقىت كەلدى.

ئەنجانباي بەلگىلەنگەن ئورۇن ـــ سۇباشىغا يېتىپ بارغانىدا، ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئوقۇيدىغان يەنە ئۇچ يۈز نەچچە ئوفىتسېرنىڭ ھەممىسى كېلىپ جەم بولۇپ بولغانىدى.

ئەنجانباي سۇباشىغا يېتىپ كېلىپلا، گېنېرال لېيتېنانت ئىسھاقبېكنىڭ ئۆزىنىڭ مەسلىھەتچى، يارداەمچىلىرىدىن ئوتتۇز نەچچىنى ئېلىپ ئىلىغا قايتىپ كەتكەنلىكىنى، ئۇ مېڭىش

ئالدىدا «بىتىمىنىڭ روھى، تەلىپى بويىچە جەنۇبىي شىنجاڭ ئىنقىلابى ئەمدى ئۆز ئىشىنى توختاتسۇن» دەپ بۇيرۇق چۈشۈرگەنلىكىنى، ئاندىن بۇ جايلاردىكى قوماندانلىق شتابلىرىنىڭ ئاخىرقى خىزمەتلىرىگە تاھىر بەگنىڭ سەپسىگە بولىدىغانلىقىنى، قاسىم تاشنىڭ باش مەسلىھەتچى بولۇپ، پوتۇن قىسىملارنى قايتۇرۇش، قوراللارنى يىغىۋېلىپ باش ئىسكىلاتقا تاپشۇرۇش ئىشلىرىنى ئىشلەيدىغانلىقىنى ئۇقتۇرغانلىقىنى ئاڭلىدى.

ئادەم كۆپ بولسا ئاڭلاپ قالىدىغان گەپ ـ سۆزلەرمۇ شۇنچە كۆپ بولىدىكەن، قۇلاققا ياقمايدىغان بەزىبىر ئىلمەك ـ توقۇناق، تەتۈر پۇتاق گەپ ـ سۆزلەرنى ئاڭلاپ قېلىشقىمۇ بەزىدە مەجبۇر بولىدىكەن. بۇنداق تاغدىن ـ باغدىن سۆزلەپ، كۆڭلىنى غەش قىلىدىغان ئادەملەر كۇرستىكىلەرنىڭ ئارىسىدىمۇ خېلى بار ئىدى. ئۇلار بىر يەرگە جەم بولۇپ قالسىلا مۇشۇنداق پەلىپەتىش گەپلەرنى قىلىپ سورۇننى قىزىتىۋېتەتتى. لېكىن، ئۇلارنىڭ بۇنداق پەلىپەتىش گەپلىرىنىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق ئاساسى بار ئىدى.

ـــ ھەي، ھەي! ... مانا ئەمدى بىززە، خۇددى ئىگە ـ چاقسىز يېتىم بالىغلا ئوخشاپ قالدۇق ـ دە، باشلىقلار كېتىۋېلىپ چاتاق قىلدى.

ـــ ئۇ باشلىقلار كېتىۋالغان بولسا، يەنە يېڭى باشلىقلارمۇ بارغۇ، شۇلار بىزگە ئىگە بولىدۇ.

ـــ ئۇلار بىزگىمۇ، ئىنقىلابقىمۇ ئىگە بولالىغان بولسا ئوبدان بولاتتىغۇ. ئەسلىي چاتاق تېخى ئالدىمىزدا ئوخشايدۇ.

ـــ تۇۋا دېگىنە، ئۇلارنىڭمۇ ئىلاجى يوق ـ دە، كۆرمەيۋاتامسەن، ئۇلارمۇ مۇشۇ كۈنلەردە خۇددى سۇغا چۈشۈپ كەتكەن مۇشۇكتەكلا شۇمشىيىپ كېتىپتۇغۇ.

ـــ بولدى، بولدى. كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما، ئۇمىدسىز ئادەم كەلگۈسىدە قۇرۇلىدىغان مىللىي ئارمىيىنىڭ غوللۇق كادىرى

بولالمايدۇ جۇمۇ.

— ئۇ مىللىي ئارمىيە قاچان قۇرۇلىدىكەن، بىزنىڭ تۇپرىقىمىزنى قۇملار بېسىپ بولغاندىمۇ؟

— قايسى ئادەم بىلەن، نېمە بىلەن قۇرىدىكەن ئۇ مىللىي ئارمىيىنى؟ قوراللار يېغىۋېلىندى، ئادەملەر تارقىلىپ كەتتى. ھەممىسى قۇرۇق گەپ ! خام خىيال !

— غەم قىلما. كەلگۈسىمىز پارلاق.

— ۋاي بولدىلا. تولا چوڭ گەپ قىلمىغىنا. سېنىڭمۇ بورناكۇنلا ۋاي ئىسىت، بىز ئەمدى تۆگەشتۇق ! قوراللىرىمىزنى يېغىۋالدى، ئادەملىرىمىز تارقىلىپ كېتىۋاتىدۇ. قانداق ئىنقىلاب قىلىمىز؟ دەپ ھۆڭگىرەپ يىغلىغانلىقىڭنى ھەممە ئادەم كۆرگەن، سېنىڭ يىغاڭدىن ئىچىمىز سىيرىلىپ كەتكەن.

— يالغۇز مەنلا يىغلىدىممۇ؟ باشقىلارمۇ يىغلىدىغۇ، ئەھۋال شۇنداق تۇرسا يىغلىماي قانداق قىلىمىز؟

— بىزگە ھەربىي تەلىم ـ تەربىيە بېرىدىغان ئادەملەرنىڭ ھەممىسى كېتىپ بولغان تۇرسا، ئەمدى كىم بىزگە ئۆگىتىدۇ؟ پارچە ـ پۇرات ئىشلارنى قىلىپ يۈرۈپ ۋاقتىمىز زايە بولۇپ كېتىۋاتىدۇ !

— غەم قىلما، بىزگە خەلق ئۆگىتىدۇ، خەلق بار. ئۆگىنىپ قالىمىز، ئاستا پىشىپ يېتىلىپ قالىمىز.

— ۋۇي ئەنجانباي، نېمە دەۋاتىسىز، بىزلەر پىشىپ يېتىلىپ بولغۇچە، دۇشمەنلەر بىزنى پىشۇرۇپ يەپ بولىدۇ !

— بىزمۇ جىم تۇرمايمىز، دۇشمەنلەرنىڭ پىشۇرىدىغان قازانلىرىنى، يېيدىغان، چاينايدىغان چىشلىرىنى چېقىپ تاشلايمىز !

— ۋايتاڭ، قانداق بولاركىن، ھەممىسى ئالدامچىلىق، ئۆزىمىزنى ئالدايدىغان قۇرۇق گەپلەر ! ئاشۇنداق قۇرۇق گەپلەر بىلەن ئۆزىمىزنى ئالداپ، ئاغزىمىزنى تاتلىق ئېتىپ يۈرىمىز. ئاھ خۇدا ! كەلمەسكە كەتتى ئۇ تاتلىق ـ شېرىن ئارزۇ ـ

ئارمانلار...

— خۇدايىم مۇراد ـ مەقسىتىمىزگە يەتكۈزەر.

— بىز ئۇنداق ئامەتلىك يارالماپتىكەنمىز، پىشانىمىز نەقۇر ئىكەن!

— ...

بۇنداق ئازابلىق كۈنلەر مانا مۇشۇنداق قاقشاش، دەرد ـ ئەلەملەر بىلەن ئۆتىۋەردى. بۇنىڭغا ئۇلاپلا تەرەپ ـ تەرەپلەردىن ئېچىنىشلىق شۇم خەۋەرلەرمۇ ئۈزۈلمەي كېلىۋېرىپ، ئۇلارنى تېخىمۇ بەك ئازابلىدى!

— مەن بۇ شۇم خەۋەرنى تېخى بايىلا ئاڭلىدىم، — دېدى مايور سايىت نەزەر بۇقۇلداپ يىغلاپ تۇرۇپ، — بىز قىزىلتاغ لىنىيىسىدىكى بارلىق قىسىملار بۈيرۇق بويىچە 6 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى (دۈشەنبە) قوشراپقا يىغىلىدۇق، يۇقىرىنىڭ ئون بىر ماددىلىق بىتىمىنى ئىجرا قىلىش توغرىسىدىكى جەددىي بۈيرۇقىنى ئاڭلىدۇق. ئاندىن قورال ـ ياراغلار يىغۇۋېلىندى، بىرنەچچىمىزدىن باشقا، قالغان ئادەملەرنىڭ هەممىسىنىڭ ئۆز يۇرتلىرىغا قايتۇرۇلىدىغانلىقى ئۇقتۇرۇلدى. شۇ هامان ئىنقىلابچىلار ئارىسىدا ئاللا ـ چۇقان، غۇۋغا، يىغا ـ زار، ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ كۆتۈرۈلۈپ كەتتى! ئۇلار: «قايتمايمىز! جەڭ قىلىمىز!» دەپ شوئارلارنى توۋلاشتى، چۈشەندۈرۈشلەرمۇ كار قىلماي داۋراڭ سېلىۋەردى، هەتتا باشلىقلىرىمىزنى «يۇزسىز مۇناپىقلار! ئالدامچىلار! ساتقۇنلار!» دەپ يۇزىدىن ـ يۇزىگىلا تىللاشتى. لېكىن، باشلىقلىرىمىز غىدىڭ ـ پىدىڭ قىلمىدى. بېشىنى پەس ئېگىپ، جىمىدە تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ تىل ـ هاقارەتلىرىنى ئاڭلىدى، يەنىلا يىغلامسىراپ تۇرۇپ، مەيۈسلەنگەن هالدا بۈيرۇقنى ئىجرا قىلىۋەردى. شۇ كۈنى پۈتۈن قوشراپ زېمىنىنى قەهر ـ غەزەپ بىلەن ۋار ـ ۋۇر ۋارقىراپ توۋلىغان شوئارلار، يىغا ـ زار سادالىرى زىلزىلىگە كەلتۈرۈۋەتتى. لېكىن، پايدىسى بولمىدى. قىسمەت شۇنداق ئىكەن، پىشانىگە

پۈتۈلگەننى تارتماقتىن باشقا چارە يوق ئىكەن.

بۇيرۇقنىڭ قاتتىق ئىجرا قىلىنىۋاتقانلىقىدىن غەزەپلەنگەن ئىنقىلابچىلار ئىلاجسىز، پەرىشان بولغان ھالدا قايتىش ئۈچۈن تەييارلىنىشقا باشلىدى. مەنمۇ بۇيرۇق بويىچە بۇ يەردىكى ھەربىي ھازىرلىقلار كۆرسىدا ئوقۇش ئۈچۈن، شۇ كۈنلا بۇ تەرەپكە قاراپ يولغا چىققانىدىم. ئۆز يۇرتلىرىغا قايتىپ كېتىدىغانلارمۇ ئەتىسى يولغا چىققانىكەن. يېڭىسار، يەكەن، پوسكام، قاغىلىق، مەكىت تەرەپلەرگە كېتىدىغان بىرەر مىڭدىن ئارتۇقراق ئادەم توپلىشىپ بىللە مېڭىشىپتۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا يەنە خوتەن تەرەپكە كېتىدىغان توققۇز ئادەممۇ بار ئىكەن. ئۇلار يولغا چىقىپ، تېخى يېرىم كۈندەك مېڭىپ قوشماق تاغلار ئارىسىدىكى كەڭرى سايلىققا كەلگەندە، ئاسماندا تۈيۈقسىزلا بىرى كۆك، يەنە بىرى قىزىل ئىككى ئايروپىلان پەيدا بوپتۇ. كېتىۋاتقانلار ھېچنېمىدىن خەۋەرسىز ھالدا بەخىرامان مېڭىۋېرىپتۇ. دەل شۇ چاغدا توختى يورغا دېگەن ئادەمنىڭ تەرىتى قىستاپ كېتىپ، بىر ئۆڭكۈرنىڭ دالدىسىغا ئولتۇرۇپتۇ. ئايروپىلانلار ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن ئىككى ـ ئۈچ قېتىم ئەگىپ ئايلىنىپ ئۆتۈپتۇ ـ دە، دەرەخ بويى پەسلەپ ئۇلارنى بىرى ئالدى تەرەپتىن، يەنە بىرى ئارقا تەرەپتىن تەڭلا پىلىموت بىلەن ئوققا تۇتۇشقا باشلاپتۇ. بومبىلارنىمۇ تاشلاپتۇ. ئايروپىلانلار ئاشۇنداق پەس ئۇچۇپ، ئايلىنىپ ئەگىپ يۇرۇپ، ئۇلارنى بىرھازاغىچە ئوققا تۇتۇپ، بومبارداىمان قىلىپ، ھەممە ئادەمنى قىرىپ تاشلاپتۇ. ئايروپىلاندىكىلەر «بۇلار ئەمدى تۈگەشتى» دەپ ئويلاپتۇ ـ دە، ئارقىسىغا يېنىپتۇ. دەل شۇ چاغدا توختى يورغا ئورنىدىن تۇرۇپ ئەتراپىدا ئۆلۈپ ياتقان، جان تالىشىۋاتقان ئادەملەرگە قاراشقا باشلاپتۇ، بۇنى يىراقلاپ كېتىۋاتقان ئايروپىلاندىكىلەر شۇ ھامان بايقاپ قاپتۇ ـ دە، دەرھال ئەگىپ ئايلىنىپ ئارقىسىغا يېنىپتۇ. ئۇنى ئوققا تۇتۇش ئۈچۈن يېقىنلاپ كەپتۇ. توختى يورغا ئاچچىقىغا چىدىمايى، شۇ ھامان جۇۋىسىنىڭ ئىچىدىن بىر ئاپتوماتنى چىقىرىپ، پەسلەپ

كەلگەن ئايروپىلانغا قارىتىپ غەزەپ بىلەن ئېتىشقا باشلاپتۇ. قىزىل ئايروپىلانغا ئوق تەگكەن ـ تەگمىگەنلىكىنى بىلەلمەپتۇ. لېكىن، كەينىدىن قاپقارا ئىس چىقىرىپ، تاغنىڭ ئۈستىگە ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپتۇ. كۆك ئايروپىلان ئۇنىڭ ئوقىغا تۇتۇلۇپ چۈشۈپتۇ. يىقىلىپ ياتقانلارنىڭ ئارىسىدا توختى يۇرغۇنىڭ بىر ئاغىنىسى بار ئىكەن، ئۇنىڭ ئىسمى غوجاش ئىكەن، ئۇ ئېغىر يارىلىنىپ يېتىپ قالغانكەن. ئۇ هوشىغا كېلىپ ئۆمىلەپ توختى يۇرغۇنىڭ قېشىغا كەلگەندە، ئۇ ئاللىقاچان ئۆلۈپ قالغانكەن. ئۇ ئۇنىڭ قولىدىكى ئاپتوماتنى ئېلىپ تاغ ئارىسىغا كىرىپ كېتىپتۇ. ئەتىسى كېچىسى قوشراپقا كېلىپ، ئۇ يەردە ئاخىرقى ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىۋاتقان باشلىقلار بىلەن كۆرۈشۈپتۇ. كۆرگەن ئەھۋاللارنى بىرمۇبىر بايان قىپتۇ. ئۆلارمۇ ئايروپىلانلارنى كۆرگەن، بومبىلارنىڭ پارتلىغان ئاۋازلىرىنمۇ ئاڭلىغان، لېكىن، بۇنداق پاجىئە يۈز بېرىپ قېلىشىنى ئويلىمىغانكەن. ئۇلار شۇ هامان ئاتلىنىپ كەچتە يېتىپ بېرىپتۇ. تاغلار ئارىسىدىكى كەڭرى سايلىققا بېرىپ قارىسا، دېگەندەك ئەھۋال شۇنداق. قاغا ـ قۇزغۇنلار چوقۇلاۋاتقان بىرەر مىڭدىن ئارتۇق ئادەم جەسەتلىرىنىڭ خۇددى ساينىڭ تېشىدەك كاللا ـ موللاق هالدا يېتىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپتۇ. شۇ كۈنى ئايروپىلانلار ئوققا تۇتۇۋاتقاندا، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى قىرىقتەك ئادەم قېچىپ قۇتۇلۇپ قالغانكەن، دەريانىڭ بويىدا يوشۇرۇنۇپ ياتقان گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئۇلارنىڭ بىرىنمۇ قالدۇرماي هەممىسىنى ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ.

هە، ئەمدى هېلىقى ئاپتوماتنىڭ گېپىگە كېلەيلى، ئەسلىدە بۇ مۇنداق ئىش ئىكەن: قورالارنى يىغىۋاتقان چاغدا توختى يورغا بىر ئاپتوماتنى تېقىۋاپتۇ، بۇنى باشقىلار ئالدىراشچىلىقتا بىلەلمەي قاپتۇ. لېكىن، توختى يۇرغۇنىڭ ئاغىنىسى غوجاش كۆرۈپ قاپتۇ. ئۇ ئەجەبلىنىپ ئۇنىڭدىن سوراپتۇ: «بۇ بىرنېمىنى ئەمدى نېمە قىلىسەن، ئۇروش تۈگىگەن تۇرسا؟» «لازىمى بار، مەن

قايتىپ كەتسەم ھۆكۈمەت مېنى چوقۇم ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ. شۇڭا، جاڭگالغا كىرىپ كېتىپ، مۇشۇ يەرنېمە بىلەن ئوۋچىلىق قىلىپ، جان ساقلايمەن» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. توختى يورغا يولغا چىقىش ئالدىدا ئاپىتوماتنى دۇمبىسىگە تېڭىپتۇ. ئۇزۇن جۇۋىسىنى كىيىپ تېشىدىن بېلىنى باغلۇاپتۇ. باشقىلار ھەيران بولۇپ: «ھاۋا ـ جاھان ئادەمنى كۆيدۈرگۈدەك شۇنچە قاتتىق ئىسسىق تۇرسا، يەنە نېمىشقا ئۇنداق جۇۋا كىيىۋالدىڭ؟» دەپ سوراپتۇ. ئۇ: «بېلىم ئاغرىپ ئارام بەرمەيۋاتىدۇ، يولدا ئاۋارە قىلمىسۇن دەپ جۇۋا كىيىۋالدىم» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ئەنجانباي ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدى: «ئەجەبا ئىسمىمۇ، لەقمىمۇ ئوخشىشىپ كېتىدىكىنا؟ جاھاندا ئۇنىڭغا ئوخشاش ئىسمى، لەقمى ئوخشىشىپ كېتىدىغان ئۇنداق ئادەملەرغۇ خېلى بار. لېكىن، قانداق بولۇپ...» ئۇ سايىت نەزەردىن سوراپ قالدى:

— توختى يورغا دېدىڭىزما؟ گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ ئارىسىدىمۇ مۇشۇنداق توختى يورغا دەيدىغان بىر ئادەم بولىدىغان، ئىسمىمۇ، لەقمىمۇ ئەجەب ئوخشايدىكەن، قاغىلىقتىن دېگەندەك قىلىۋىدى، ئىلگىرى سىز ئۇنى كۆرگەنمىدىڭىز؟

— ھەئە كۆرگەن، مەن بىلەن بىر باتالىيوندا ئىدى. ئىلگىرى ئۇ گومىنداڭنىڭ 18 ـ پولكىنىڭ ئەسكىرى ئىكەن، تېخى ئىككى ئاي ئىلگىرىلا قېچىپ كېلىپ بىزگە قوشۇلغان يارىملىق يىگىت ئىدى. ئېھتىمال سىز كۆرگەن ئاشۇ ئادەم مەن گېپىنى قىلغان توختى يورغا دېگەن ئادەمنىڭ دەل ئۆزى بولۇشى مۇمكىن.

سايىت نەزەر يەنە بۇقۇلداپ يىغلاپ تۇرۇپ، قايناپ سۆزلەۋەردى:

— بىز بۇ بىتىمگە كۆپ بەدەل تۆلەپ كەتتۇق. قارىغاندا، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ يەنە بۇنىڭدىنمۇ ئېغىر بەدەللەرنى تۆلەپ،

تۇگىشىپلا كېتىدىغان ئوخشايمىز. ماڭا بىرنى مۇشۇنداق ئېغىر ئاقىۋەتلەرگە مۇپتىلا قىلغان بۇ بىتىمنى تۇزۇشكە پېئىپ بولمايدىغان بېسىم سەۋەب بولغاندەك، بۇ بىتىمنىڭ نېگىگە يەنە قانداقتۇر بىز بىلىپ بولمايدىغان بىر سىر يوشۇرۇنغان تۇرغاندەكلا تۇيۇلۇۋاتىدۇ. لېكىن، بۇ قانداق بېسىم ئىكەنلىكىنى، قەيەردىن كەلگەنلىكىنى مەن زادىلا بىلەلمىدىم. ئېھتىمال بۇنىڭدىن كېيىنمۇ بىزمۇ، سىزمۇ، ھەممىمىز ئوخشاشلا بۇ سىرنى مەڭگۈ بىلەلمەي بۇ جاھاندىن مۇشۇنداقلا ئۆتۈپ كېتىدىغان ئوخشايمىز.

مۇشۇنداق دەھشەتلىك پاجىئەلەر باشقا جايلاردىمۇ يۈز بەرمەكتە ئىدى. يۇرتلىرىغا قايتۇرۇلغان تۇركۇم - تۇركۇم ئىنقىلابچىلارنىڭ يول ئۈستىدىلا ئەنە شۇنداق دەھشەتلىك ھالدا باستۇرۇلغانلىقى، ھەتتا ئۇلارنىڭ ئۆلۈكلىرىنىمۇ چالا قويماي چاناپ قويما - چىيما قىلىۋېتىلگەنلىكى، بەزىلىرىنىڭ ئۆلۈكلىرىنى تاشلىقلاردا ئاتلارغا سۆرىتىپ يۈرۈپ ئۈستىخانلىرىنى پارە - پارە قىلىپ تاشلىغانلىقى، يوللاردا قېچىپ ئامان قالغانلىرىمۇ يەنە تۇتۇلۇپ قېلىپ جادۇغا بېسىپ توغراپ، دەرەخلەرگە مىخلاپ، دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرۈلگەنلىكى ھەققىدىكى ئېچىنىشلىق شۇم خەۋەرلەر بۇ يەرگە كۈندە دېگۈدەك تەرەپ - تەرەپلەردىن ئۇزۇلمەي كېلىپ تۇراتتى. يۇرت زومىگەرلىرى تېخىمۇ ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەنىدى، ئۇلار چوماقچىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ يۈرۈپ، ئۆيىمۇ-ئۆيۈي، مەھەللىمۇ-مەھەللە، كوچىمۇ-كوچا چالا قويماي ئاختۇرۇپ-ئىنقىلابچىلارنى ئىزدەيتتى، تۇتۇۋالسا ئۆلتۈرۈپ تاشلايتتى، ھەتتا ئۇلارنىڭ ئايغاقچىلىرى شەھەرمۇشەھەر قاتراپ لالما ئىتىلاردەك پۈراپ يۈرۈپ ئۆز يۇرتلىرىدىن چىقىقان ئىنقىلابچىلارنى ئىزدەيتتى، ئۇلارنىڭ دېرىكىنى ئالغان ھامان ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىغا چېقىپ قويۇپ ئۆلتۈرگۈزۈۋېتەتتى. يۇرت زومىگەرلىرى چوماقلاپ، پىچاقلاپ، قىلىچلاپ، ئېگىز ھاڭلاردىن

تاشلاپ، ئاتلارغا سۆرىتىپ، قۇرۇق قۇدۇقلارغا تاشلاپ، تىرىك كۆمۈپ، دەرەخلەرگە ئېسىپ، دەرەخلەرگە مىخلاپ، ئېتىپ... ئۆلتۈرۈۋەتكەنلەرنىڭ سانىمۇ ناھايىتى كۆپ ئىدى. ئۇلار تېخىمۇ غالجىرلىشىپ، شۇ قاتاردا ئىنقىلابچىلارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرى، ھەتتا ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنىمۇ ئامان قويمىدى. سازايى قىلىپ ئۆلتۈردى، تۇتقۇن قىلدى، مال ـ مۈلۈكلىرىنى بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىپ، ئۆي ـ ماكانلىرىنى كۆيدۈرۈپ كۈل قىلىۋەتتى.

بۇ يەرگە جەم بولغان كۈرسانتلارنىڭ ھەممىسى تەرەپ ـ تەرەپلەردىكى قىسىملاردىن تاللانغان غوللۇق كوماندىرلار ئىدى. شۇڭا، ئۇلارغا ئۆز قىسىملىرىدىن يۈرتلىرىغا قايتۇرۇلغان ئىنقىلابچىلارنىڭ دەھشەتلىك ھالدا باستۇرۇلغانلىقى ھەققىدىكى ئېچىنىشلىق خەۋەرلەر كېلىپلا تۇراتتى. بۇ شۇم خەۋەرلەر ئۇلارنىڭ يۈرىكىنى ئېچىشتۇرۇپ قان ـ زەردەب قىلىۋەتكەنلىكى ئۈچۈن، بۇ جايىنى كۈندە دېگۈدەك يىغا ـ زار قاپلاپ كەتتى.

* * *

ئەنجانباي بىر كۈنى بىرىگادا كوماندىرى تاھىر بەگنى ئىزدەپ خېلى ئاۋارە بولۇپ قالدى. ئۇنىڭدىن ـ بۇنىڭدىن سوراپ سۈرۈشتۈرۈپ، ئىزدەپ يۈرۈپ ئاخىر ئۇنى جىلغا ئىچىدە ئات يۇيۇۋاتقان يېرىدىن ئاران تاپتى. ئىلگىرى ئۇلار بىللە ئوقۇپ، بىللە ئويناپ يۈرۈپ تەڭ چوڭ بولغان، كېيىنچە يەنە بىللە ئوۋچىلىق قىلىپ يۈرۈپ ماھارىتىنى تەڭ ئۆستۈرۈپ ھەر ئىككىلىسى ئوخشاشلا ئۇستا مەرگەنلەردىن بولۇپ يېتىشكەن قەدىناس ئاغىنىلەردىن ئىدى. تاغ ئىنقىلابى پارتلىغاندىن كېيىن تاھىر بەگ بىرىگادا كوماندىرلىقىغا تەينىلىنىپ، ئۇنىڭ باشلىقى بولۇپ كەلمەكتە ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ ئۇلار مەن چوڭ، سەن كىچىك دېمەي ئۇچرىشىپ قالسىلا بالدۇرقىدەكلا ھازىرغىچە چىلىشىپ، قول قايرىشىپ كۈچ سىنىشىپ، ناخشا ـ ئۆلەڭ

ئېيتىپ كۆڭۈللىرىنى ئېچىپ يۇرۇشەتتى. يېقىنقى كۈنلەردىن بۇيانقى ئون بىر ماددىلىق بىتىمنىڭ تېچىنىشلىق بېسىمى تاھىر بەگنىمۇ قاتتىق چۆچۈتۈپ غەزەپلەندۈرۈۋەتكەنىدى. ئىلگىرى سەل قىسىق كۆزلىرى ئويناپ تۇرىدىغان، قىزغىش لەۋلىرىدىن پىسىڭ ـ پىسىڭ كۈلكە كەتمەيدىغان خۇش چاقچاق، شوخ بۇ ئادەم مانا ئەمدى تولا چېچىلىدىغان، تېرىكىدىغان، قاپىقىدىن قار يېغىپلا تۇرىدىغان، غەلىتە مىجەزلىك توڭ بىر ئادەمگە ئايلىنىپ قېلىۋاتاتتى، باشقىلاردىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ يۈرىدىغان، بەزىدە تېخى خېلى يېقىن ئادەملىرىنى كۆرسىمۇ كۆرمەسكە سېلىۋالىدىغان بولۇپ قالدى. پەقەت ئەنجانباي بىلەنلا ئانچە ـ مۇنچە مۇڭدىشىپ قوياتتى، باشقىلار بىلەن كارى بولمايتتى. غەمكىن ـ قايغۇلۇق كۆرۈنەتتى. شۇ تاپتا ئۇ ئەنجانبايىنى كۆرۈپ سەل ئېچىلغاندەك بولدىيۇ، لېكىن شۇ هامان يەنە چىرايى تۇتۇلۇپ كۆزلىرىگە لۆممىدە ياش ئالدى.

ـــ نېمە بولدۇڭ، بەكلا ياداپ كېتىپسەنغۇ؟ مىجەزىڭ يوقمۇ؟

ـــ ياق، ـــ دېدى تاھىر بەگ ئاتىنى يۇيۇۋېتىپ، ـــ نېمە بولغانلىقىم ئۆزۈڭگە ئايان. بىز ئالداندۇق، بىتىم بىزنىڭ بېشىمىزغا چىقتى. ئادەملىرىمىز چېچىلىپ قىرىلىپ تۈگىشىۋاتىدۇ. بىز ئەمدى خەلقە نېمە دەيمىز؟ كىشىلەرنىڭ يۈزىگە قانداق قارايمىز؟ بىزگە ئىشىنىپ ئىنقىلابقا قاتناشقانلارنىڭ هەممىسىنى بىتىم گۆرگە ئىتتىرىۋەتتى ! بىز گومىنداڭچىلارنى يوقىتالمىدۇق، ئەكسىچە گومىنداڭچىلار بىزنى يوقىتىۋەتتى. غەزىپىم قاينىپ زادىلا بولالمايۋاتىمەن. ئەمدى بىزگە ئۆلۈۋېلىشتىن باشقا يول قالمىدى.

ـــ نېمە، نېمە؟ ئۇنداق دېمە ! بىزگە يەنە يول بار !

ـــ يول، قانداق يول ئۇ؟ ئەمدى بىزدە هېچقانداق يول قالمىدى ياكى چەتكە قاچاي دەمسەن؟ ناۋادا شۇنداق خىيالىڭ بولىدىغان بولسا، مۇشۇ تۇرغان جايىڭدىلا مېڭەڭدىن تۇتۇن چىقىرىۋېتىمەن. لېكىن، سېنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىڭدىن، ئىش ـ

ھەرىكەتلىرىڭدىنغۇ ئۇنداق ياماڭ نىيىتىڭ بارلىقىنىمۇ سېزەلمىدىم، ئۇنداق ياماڭ ئويدا بولمايدىغانلىقىڭنىمۇ ئوبدان بىلىمەن. بىزنىڭ يىلتىزىمىز قىرقىلغان، ماڭدىغان يوللىرىمىز ئېتىلگەن تۇرسا، يەنە يولنىڭ گېپىنى قىلغىنىڭغا قاراپ شۇنداق دەۋاتىمەن. بىز شۇ تاپتا خۇددى يىلتىزى قىرقىلغان دەرەخكىلا ئوخشاپ قالدۇق، يىلتىزى قىرقىلغان دەرەخ هامان قۇرۇپ تۈگەيدۇ.

— ياق، بىزنىڭ يىلتىزىمىز بار، خەلق بىزنىڭ يىلتىزىمىز.

— نېمە دېمەكچىسەن؟ يەنە ئۆتكەن قېتىملاردىكى گەپلىرىڭنى تەكرارلىماقچى ئوخشىمامسەن؟ داۋاملىق جەڭ قىلايلى دەپ مېنى ئۆز گېپىڭگە كىرگۈزۈش ئۈچۈن يەنە قىستىماقچىمۇ سەن؟ بولدى قوي، ئەمدى ئۇنداق بىمەنە گەپلىرىڭنى ماڭا قايتا دېگۈچى بولما. ياق، مۇمكىن ئەمەس، ئەمدى بىز تۈگەشتۇق.

— شۇنداق، مەن بۇگۈن دەل مۇشۇ ئىشنى مەسلىھەتلىشىش ئۈچۈن سېنى ئىزدەپ كەلگەنىدىم. دوستۇم، بىزنىڭ پولكىمىز تېخى تارقاپ كەتمىدى. سەن بېلىڭنى قويۇۋەتمە، بىرلىكتە قوشۇننى يەنە كېڭەيتەيلى. دۈشمەنگە ئارام بەرمەيلى. شۇنداق قىلساق خەلق يەنە قوزغىلىدۇ.

— خام خىيال، هەممىسى ئاقمايدۇ، قۇرۇق گەپ. خەلق ئەمدى بىزگە ئىشەنمەيدۇ، بىزگە هەرگىز ئەگەشمەيدۇ. قوشۇننى كېڭەيتىش مۇمكىن ئەمەس، هازىرقى هالىتىنىمۇ ساقلاپ قالغىلى بولمايدۇ. هازىر هەممىدىن مۇهىمى ئامال قىلىپ جاننى ساقلاپ قېلىش، پۇرسەت كۈتۈش.

— بىزگە يەنە ياردەم قىلساڭ بولاتتى.

— دېگىنە، قانداق ياردەم قىلىمەن؟ قولۇمدىن كەلسىلا ئىلاجىنى قىلىمەن.

— ئۆزۈمىزنى قوغداپ تۇرغۇدەك بىرەر تالمۇ قورال - يارىغىمىز قالمىدى.

تاهىر بەگ ئاتىنىڭ ئۈچىنى سالاپ تۇرۇپ بىر ھازا غىچە ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدى.

ــ ھە، مانا ئەمدى ئېسىمگە كەلدى، ــ دېدى ئۇ ئەنجامايغا قاراپ، ــ ئىنقىلاب باشلانغان چاغدا مەن مۇئەللىم ئانا ئاق قوراللارنى تاشلاپ قويغاندەك قىلمۇدىم، قورال ـ ياراغلىرى غېمىمىز بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇ قوراللارنى ئەكىلمۇبلىشىمۇ ئېسىمگە كەلمەپتۇ. سانى ئازراق، ئارانلا ئۈچ ئاپتومات، ئىككى پىلىموت، يەنە بەش ـ ئالتەدەك مىلتىق، بەش ـ ئالتە قاپتەك ئوق ـ دورا بارلىقى ئېسىمدە، ھازىرچە ئاز بولسىمۇ شۇنى ئەكىلمۇبلىگىلار. ماڭىدىغان چاغدا مەن بىلەن كۆرۈشۈڭلار. قورال بار جايىنى ئۇبدان دەپ بېرەي. مېنىڭ ھازىرچە ئۇنىڭدىن باشقا ئىلاجىم يوق. لېكىنزە دوستۇم، سەن ئەمدى كاجلىقىڭنى تاشلا، پىنھان جايدا ھاياتىڭنى ساقلاپ پۇرسەت كۈت. ئۇنداق جايلارنى مەن ئوبدان بىلىمەن، ھاياتىڭدىن ئەندىشە قىلمۇاتىمەن. مېنىمۇ ھازىرچە جەڭگە چىقىشقا زورلاۋەرمە، ۋاقتى ئەمەس.

ــ قىلغان ياردىمىڭگە رەھمەت دوستۇم. سەنمۇ ئەمدى مېنىڭ يولۇمنى توسما!

تاهىر بەگ ئاتنى يېتىلەپ ئاتخانا تەرەپكە كېتىۋېتىپ يەنە غودۇڭشىپ قويدى:

ــ بولدى سەن ئەمدى بۇ كۇرستىن كەت. پايدىسى قالمىدى. جەنۇبىي شىنجاڭ مىللىي ئارمىيىسىنى قۇرۇش پىلانى سۇغا چىلىشىپ تۇگەشكەن تۇرسا، يەنە نېمىنىڭ غوللۇق كادىرى بولماقچىدىڭ؟ ئۆگىتىدىغان ئادەمنىڭمۇ تاينى يوق. بۇ يەردە ئاسماندىكى غازنىڭ شورپىسىغا نان چىلاپ يەپ يۈرگۈچە تۇرمىغان ياخشى، ھاماقەت!

* * *

شۇ كۈنى ئاخشىمى شىغاي ئەنجانبايىنى ئىزدەپ كېلىپ ئۇنىڭغا ئابلا موللىنىڭ ئۆلۈپ كەتكەنلىك خەۋىرىنى يەتكۈزدى.

ئابلا موللا يارامليق رازۇبدكىچى ئىدى. لېكىن، ئۇنىڭ رازۇبدكىچى ئىكەنلىكىنى پەقەت جامالىدىن بىلەن ئەنجانبايلا بىلەتتى. ئادەتتە ئۇ ئىككى كوماندىرنىڭ مەخسۇس خىزمەتچىسى سۈپىتىدە ئۇيان - بۇيان چېپىپ يۈرۈپ، يۈگۈر - يېتىم ئىشلار بىلەن ئالدىراش يۈرگەندەك كۆرۈنەتتى. ئاغزىغا بىر چىمدىم ناسۋالنى سېلىۋېلىپ گەپ - سۆزلەرگە ئارىلاشماي جىممىدە يۈرەتتى. پات - پات سودىگەر سىياقىغا كىرىۋېلىپ كالا، قوي، ئاشلىق سودىسى قىلاتتى. بازارلارنى ئارىلاپ يۈرۈپ كىشىلەرگە چاندۇرماي دۈشمەن ئەھۋالىنى تېگىلاشقا ئۇستا ئىدى. يېقىنقى كۈنلەردىن بۇيان، زەيدىن بەگنىڭ ئۆزىنىڭ گېپىنى باشقىلارنىڭ ئاڭلاپ قېلىشىدىن ئەنسىرىگەندەك كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ئۇيان - بۇيان قارىۋېتىپ، ئاندىن ئۇنىڭ - بۇنىڭ قۇلاقلىرىغا كوتۇلداپ يۈرۈشلىرى ئۇنىڭغا غەلىتە تۇيۇلدىغان بولۇپ قالىدۇ. بىر كۈنى ئۇ گازارمىنىڭ ئىچىنى تازىلاۋاتقاندا بىر ئۆينىڭ ئىچىدىن زەيدىن بەگنىڭ بىرى بىلەن پەس ئاۋازدا سۆزلىشىۋاتقانلىقى ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرىپ قېلىپ، ئۇنى سەگەكلەشتۈرۈپ قويىدۇ:

— سەنزە، قارىۋاي، خوتۇن - بالاڭنى تازا سېغىنغان ئوخشىمامسەن؟ بالىلارنى كۆرسەڭلا كۆتۈرۈۋالىدىكەنسەن، ئەركىلىتىپ هالىڭ قالمايدىكەن. ئەر كىشىلەرغۇ شۇنداق بولىدۇ، خوتۇن سېغىنىپ قالسىلا بالا ئەركىلىتىدىغان بولۇپ قالىدۇ. ۋۇي قاۋۇز، سەن نېمىشقا ئۇنداق سەت ھىجىيىسەن؟ سەن ئۇنى مازاق قىلىۋاتامسەن تېخى. سەن هارامزادىمۇ بوشاڭ ئادەم ئەمەس جۇمۇ، خوتۇن - قىزلارنى كۆرسەڭ كۆزلىرىڭ ئوينىپ،

خۇمارلىشىپ ئېلىشىپلا كېتىدىكەن. يۇرتۇڭلاردا خوتۇن - قىزلار خېلى كەڭرىدۇ؟

ــ ھەئە، خېلى كەڭرى. قاندىقىنى ئالاي دېسەم ياق دېمەيدۇ، شۇغىنىسى يۇرتقا بېرىشنىڭ ئىلاجى بولمىسا...

ــ مەنمۇ شۇ تاپتا خوتۇن - بالىلىرىمنىڭ غېمىدىلا قالدىم، ئاڭلىسام، ئىنقىلابچىلارنىڭ خوتۇن - بالىلىرى، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى تۇتقۇن قىلۋېتىپتۇمىش. ئۇلاردىن ئەنسىرەپ يۈرىكىم پوك - پوك، بېرىپ يوقلاپ كېلىشنىڭ تېخى ئىلاجى يوق. كاللا كېتىدىغان گەپ. قانداق قىلىشنى بىلەلمەيلا قالدىم، بېشىمنىڭ ئىچىمۇ قېتىپ، تېشىمۇ قېتىپ...

ــ كاللا كەتمەسلىكنىڭ يولىنى قىلالمىساقلا، ئىلاجى تېپىلىپ قالىدۇ.

ــ قانداق يولىنى قىلىمىز؟

ــ خۇدايىمدىن تىلەيمىز، خۇدايىم بىزگە باشپاناھ بولىدۇ، يول كۆرسىتىدۇ.

ئۇلار پىچىرلىشىپ بىرنېمىلەرنى دېيىشىدۇ، لېكىن ئابلا موللا ئۇلارنىڭ نېمە دېيىشكەنلىكىنى ئاڭلىيالمايدۇ. بىرھازادىن كېيىن ئۇلار يېنىپ چىقىدۇ. ئۇ ھېچنېمىنى كۆرمىگەن، ئاڭلىمىغان بولۇۋېلىپ، بەخىرامان ھالدا ئۆز ئىشىنى قىلىۋېرىدۇ، زەيدىن بەگنىڭ ئۆزىگە كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ قويۇپ ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلىقىنىمۇ تۇيۇپ تۇرىدۇ.

ئابلا موللا ئاڭلىغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى جامالىدىنغا دوكلات قىلىدۇ.

ــ ئۇ ئادەمنىڭ قورسىقىدا جىن باردەك قىلىدۇ. ئۇنداق بولمىسا نېمىشقا قىلغىلى گەپ تاپالمىغاندەك ئۇلارغا ئەنە شۇنداق خوتۇن خەقلەرنىڭلا گېپىنى قىلىدۇ؟ نېمىشقا ساماننىڭ ئاستىدىن سۇ قۇيۇپ ئۇلارنى يۇرتىغا كېتىشكە قىزىقتۇرىدۇ. يەنە تېخى كاللا كەتمەسلىكنىڭ يولىنى قىلساقلا ئىلاجى تېپىلىدۇ دەيدۇ. كاللا كەتمەسلىكنىڭ يولى ئىككى قولىمىزنى

ئېگىز كۆتۈرۈپ دۇشمەنلەرگە باش ئېگىش ! ئۇنىڭدىن باشقا يول يوق ئىكەنلىكىنى ھەممە ئادەم بىلىدۇ. مۇشۇنداق تەتۈر پۇتاق گەپ ـ سۆزلەر ئادەمنى غەم ـ ئەندىشىگە سېلىپ قويىدىكەن. پەخەس بولمىساق بولمايدىغان ئوخشايدۇ.

جامالىدىن ئۇنىڭ بۇ دوكلاتىنى ئاڭلاپ بولۇپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىدۇ.

ـــ ھەي ئەخمەق. ئۇنىڭ ئۇنداق دېگىنى ئۇلارنى يۇرتىغا قايتىشقا قىزىقتۇرغانلىق ئەمەس، چاقچاق گەپ، چاقچاق، ئۇقتۇڭمۇ؟ ئەر كىشىلەر بىر يەرگە جەم بولۇپ قالسىلا ئەنە شۇنداق خوتۇن خەقلەرنىڭ گېپىنى قىلىپ چاقچاق قىلىشىدۇغۇ، بۇ بار گەپقۇ؟ سەنمۇزە، بەك گۇمانخور بولۇپ قاپسەن جۇمۇ !

كېيىن ئابلا موللا جامالىدىننىڭ زەيدىن بەككە نەسىھەت قىلىپ دېگەن گەپلىرىنىمۇ ئاڭلاپ قالىدۇ.

ـــ سىز دېگەن كومانداىر. بۇنىڭدىن كېيىن باشقىلارغا خوتۇن ـ قىزلار توغرىسىدا ئۇنداق بولمىغۇر چاقچاقلارنى قىلماڭ، بەزىلەر كۆڭلىڭىزنى خاتا چۈشىنىپ قالىدىكەن، دەققەت قىلىڭ.

شۇنىڭدىن كېيىن ئابلا موللا زەيدىن بەگنىڭ ئۆزىگە يەر تېگىدىن ئالىيىپ، ھومىيىپ قارايدىغان، يەنە تېخى قاۋۇز ئالغاينىڭمۇ ئۆزىگە يىراقتىن سەپسېلىپ قاراپ يۈرىدىغان بولۇپ قالغانلىقىنى سېزىپ قالىدۇ. كۆڭلى غەش بولغان ئابلا موللا بۇ ئەھۋاللارنى شۇغايغا سۆزلەپ بېرىدۇ. ئاندىن: «ئەنجانباي بۇ ئىشلاردىن بىخەۋەر، ئۇ بىلىپ قالسا ئوبدان بولاتتى. ئۇنىڭغا دوكلات قىلاي دېسەم ئۇ تەرەپلەرگە بېرىشقا پۇرسەت بولمايۋاتىدۇ. ھەي ! ... بىزنىڭ ئىشىمىز چاتاق» دەپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ كۆزلىرىگە لىققىدە ياش ئالىدۇ.

دەل شۇ كۈنلەردە ئويتاغ پولكىدا ئاشلىق قەھەتچىلىكى يۈز بېرىدۇ. ئىنقىلابچىلارنى ئۆز يۇرتلىرىغا قايتۇرۇش بۇيرۇقى ئېلان

قىلىنغاندىن كېيىن، يۇقىرىدىن ئۇلارنى ئاشلىق بىلەن تەمىنلەشنى توختىتىپ قويغانلىقى، شۇنداقلا ئەسلىدىلا ئۇلارغا ئاشلىق يەتكۈزۈپ بېرىۋاتقان ئوپال، تاشمىلىق، ئاقسۇ، يېڭىسار تەرەپلەردىكى يېزىلار ئاللىقاچانلا گومىنداڭچىلارنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كېتىپ، يول - يوللار قامال قىلىنغانلىقى تۈپەيلىدىن ئۇلارنىڭ ئاشلىق مەنبەسى ئۈزۈلۈپ قالىدۇ. ئويتاغ پولكىدىكى زاپاس ئاشلىقلارنىڭ ھەممىسى تۈگەپ كېتىپ، يېقىنقى كۈنلەردىن بۇيان ئادەملەر ئاچ - توق يۈرىدىغان بولۇپ قالىدۇ. جامالىدىن يۈز بەرگەن بۇ ئاشلىق قەھەتچىلىكىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن كۆپ باش قاتۇرىدۇ. لېكىن، ھەل قىلالمايدۇ. ئاخىر ئىلاجسىز قېلىپ ئابلا موللىنى ئاشلىق تېپىپ كېلىش ئۈچۈن ماڭدۇرۇشقا مەجبۇر بولىدۇ. ئابلا موللا كەتكەندىن كېيىن قاۋۇز ئالمغايمۇ كۆرۈنمەي قالىدۇ. ئاردىدىن ئۈچ كۈن ئۆتۈپ قاۋۇز يەنە پەيدا بولۇپ قالىدۇ. ئاردىدىن يەنە ئۈچ كۈن ئۆتكەندە مۇنداق بىر شۇم خەۋەر يېتىپ كېلىدۇ: ئابلا موللا تاشمىلىقتا تونۇش - بىلىشلىرىدىن نەق پۇلغا ئون نەچچە تاغار ئاشلىق سېتىۋالىدۇ. ئاندىن ئۇ ئاشلىقلارنى ئات - ئېشەكلەرگە ئارتىپ، تۈگمەنگە بارىدىغان بىرقانچە ئادەملەرگە قېتىلىپ يولغا چىقىدۇ. قوشتۈگمەنگە ئاز قالغاندا ئۇ يەردە يوشۇرۇنۇپ تۇرغان گومىنداڭنىڭ يىگىرمە نەچچە ئەسكىرىنىڭ تۈيۈقسىز ھۇجۇمىغا ئۇچرايدۇ. ئۇ پەقەت بىرلا ئەسكەرگە پىچاق سېلىپ ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىشكە ئارانلا ئۈلگۈرىدۇ. لېكىن، ئۆزى تۈتۈلۈپ قالىدۇ. گومىنداڭچىلار ئۇنى بازار كۈنى سازايى قىلىپ بولۇپ ئاندىن ئاتىدىغانلىقىنى جاكارلايدۇ.

مەسۇم چوڭ ئابلا موللىنى قۇتۇلدۇرۇۋالماقچى بولىدۇ. لېكىن، قوراللارنىڭ ھەممىسى ئاللىقاچان يىغىۋېلىنغانلىقتىن، ئۇلار ئامالسىز قالىدۇ. شۇڭا، مەسۇم چوڭ ئىلاجسىز ھالدا يىگىرمە نەچچە ئادەمنى پەقەت پىچاق بىلەنلا قوراللاندۇرۇشقا مەجبۇر بولىدۇ. ئۇلار شەنبە كۈنى، يەنى تاشمىلىقنىڭ بازىرى

بولىدىغان كۈندىن بىر كۈن بۇرۇن تاڭ سەھەردىلا يولغا چىقىدۇ. كېچىسى يەلكەن ئەتراپىدا يوشۇرۇنۇپ ياتىدۇ، ئەتىسى ئاتلىرىنى كىشىلەرنىڭ ئېغىللىرىغا يوشۇرۇپ قويۇپ بازارچىلارغا ئارىلىشىۋالىدۇ. گومىنداڭ ئەسكەرلىرى بازارغا كىرىدىغان چوڭ ـ كىچىك يوللارنى، بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلارنى، ھەتتا ئۆيلەرنىڭ ئۆگزىلىرىنىمۇ چالا قويماي قورشىۋېلىپ، بازارچىلارنىڭ ئالدىنى توسۇۋالىدۇ. نۆۋەت بويىچە بىردىن ـ بىردىن تەكشۈرۈپ ئاختۇرۇپ بولۇپ ئاندىن ئۆتكۈزىدۇ. شۇڭا، دۆۋە ـ دۆۋىلەك ئادەملەر قىستا ـ قىستاڭچىلىقتا نۆۋەت كۈتۈپ تۇرۇشقا مەجبۇر بولىدۇ. مەسۇم چوڭ ۋە ئۇلارنىڭ ئادەملىرىگە چۈشكە يېقىن ئاران نۆۋەت كېلىدۇ. ئۇلار بازارغا كىرىپ مال بازىرىغا يېقىنلاشقاندا، مال بازىرىنىڭ ئىچىدىن گۇم ـ گۇم ئېتىلغان ئوق ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ قالىدۇ. ئۇلار چۆچۈپ ئۇلاغ بازىرىنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەلگەندە غىچىدە قانغا بويىلىپ ياتقان ئابلا موللىنىڭ جەسىتىگە كۆزى چۈشۈپ قالىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ۋاقتىدا ئۇلگۈرۈپ كېلەلمىگەنلىكىدىن ئۆكۈنۈپ ئۆزلىرىنى كاچاتلىشىپ ئىچىدە يىغلىشىدۇ. غەزىپىگە پايلىماي ئۇچ ئەسكەرنى پىچاقلاپ ئۆلتۈرۈۋېتىپ قوراللىرىنى ئېلىۋېلىپلا بەدەر قاچىدۇ. بۇ تۇيۇقسىز زەربىدىن قاتتىق گاڭگىراپ قالغان دۇشمەنلەر ھوشىنى يىغىپ بولغۇچە ئۇلار تاملارنىڭ دالدىسى بىلەن قېچىپ خېلى ئۇزاپ كېتىدۇ. شۇ ئاربدا ئاتلارنىڭ قېشىدا قالغان ئۈچ ئادەم ئاتلارنى ئۇلارنىڭ ئالدىغا ئەكېلىپ بولىدۇ. ئۇلار ئاتلارنى مىنىپ ساق ـ سالامەت، لېكىن ئابلا موللىنى قوتۇلدۇرالمىغانلىقىغا ئۆكۈنۈپ، كۆڭۈللىرى غەمكىن ـ مەيۈس ھالدا قايتىپ كېلىشىدۇ.

شىغاي بەك ھېرىپ كەتكەنىدى. ئۇ بۇ ۋەقەنى بايان قىلىپ بولۇپلا كۆش ـ كۆش تىنىپ ئاستا ـ ئاستا ئۇيقۇغا كەتتى. ئەنجانباي كېچىچە ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، ئاھ ئۇرۇپ تاڭنى ئاتقۇزدى. ئۇ ئەتىسى ئەتىگەندە شىغايغا مۇنداق دېدى:

— سەن بېرىپ تاھىر بەگنى ئىزدەپ تاپ. ئۇنىڭغا سېنى مېنىڭ ئەۋەتكەنلىكىمنى دېگىن. ئۇ ئاغىنەم بېزىرگە ئازراق قورال بەرمەكچى. ئۇ قوراللارنىڭ قەيەردە ئىكەنلىكىنى ئۇ ساڭا دەپ بېرىدۇ، سەن ئۇ قوراللارنى ياندۇرۇپ ئەكېلىپ جامالىدىنغا تاپشۇرۇپ بەرگىن. ئاندىن چاقماقنىراق كېلىپ بۇ ئىشنىڭ نەتىجىسىنى ماڭا خەۋەر قىلغىن. لېكىن، پەخەس بولغىن، ھېچقانداق ئادەم تۇيۇپ قالمىسۇن.

— خوپ، بەك بەلەن گەپ بولدى، ھازىرلا ماڭاي.

ئوچ كۈندىن كېيىن شىغاي قايتىپ كەلدى.

— ئىككى پىلىموت، ئوچ ئاپتومات، بەش مىلتىق، يەتتە قاپ ئوق ـ دورىنى تۆگە ھارۋىسىغا سېلىپ، ئۈستىگە ئوت ـ خەسلەرنى ئاسمان ـ پەلەك بېسىپ ياندۇرۇپ كەلدىم. جامالىدىن ئاكام خۇشال بولۇپ كەتتى.

— ئوبدان بوپتۇ. بىز يەنىلا قوراللىق غېمىنى قىلايلى. ساڭا يەنە بىر ۋەزىپە بار. ئاڭلىسام، تۇنۇگۈن ھامۇت ھاجى، توختاروف، ئابدۇقادىر، ئالىپشاھ قاتارلىق بىرنەچچە ئادەم گومىندىڭ ھۆكۈمىتىگە ۋاكالىتەن بۇ يەرگە كەپتۇمىش، ئۇلار بىزدىن گومىندىڭ ئەسكەرلىرىدىن ئولجا ئالغان قوراللارنى قايتۇرۇۋالماقچى ئىكەن. بۇ بىتىمنىڭ روھىغا ئويغۇنمىش. شۇڭا، ئۇلارغا بىر قىسىم قوراللارنى قايتۇرۇپ بېرىدىغان ئوخشايمىز. سەن بېرىپ قورال ـ ياراغ ئامبىرىنى يىراقتىن كۆزەتكىن، ناۋادا ئاشۇ قورال ـ ياراغلارنى ئېلىپ كېتىش ئوچۈن كەلگەن ئات ـ ئۇلاغ، ھارۋا ياكى ماشىنا قاتارلىق بىرنەرسىلەرنى بايقاپلا قالساڭ ماڭا دەرھال خەۋەر قىلغىن. بۇ قېتىممۇ بەك پەخەس بول، بۇ ئىشىمىزنىمۇ باشقىلار سېزىپ قالمىسۇن، بولمىسا چاتاق چىقىدۇ.

شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىنلا شىغاي ئۈنى ئىزدەپ كەلدى.

— ئوچ ماشىنا كېلىپ ئامبارنىڭ ئالدىدا توختىدى.

ئۇلار شۇ ھامان يولغا چىقىپ، تاڭ سەھەردىلا ئويتاغقا يېتىپ

كەلدى. جامالىدىن بىلەن مەسلىھەتلىشىپ مەسۇم چوڭنىڭ باتالىيونىدىن ئەللىك ئادەمنى تالىدى. ئۇلارنى تاھىر بەگ بەرگەن قوراللار ھەم پالتا، كەكە، كەتمەن، ھەربىلەر بىلەن قوراللاندۇرۇپ قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەنلا يولغا چىقتى. تاڭ سۈزۈلگەندە ئويتاغ ئاغزىدىن ئۆتتى. تاغ ئارىلاپ مېڭىپ چۈشكە يېقىن گەز دەرياسىدىن ئايرىلىدىغان تەتۇر ئۆستەڭ بىلەن چالمائېرىق ئارىلىقىدىكى بىر جىلغىنىڭ بويىغا يېتىپ كېلىپ توختىدى. بۇ جىلغا كەڭ ھەم چوڭقۇر ئىدى. سۇ ئىككى قاشقا لەڭ ئۇرۇپ شارقىراپ ئېقىپ تۇراتتى. دەل مۇشۇ جىلغىنىڭ ئۇستىگە سېلىنغان «زاكۇ كۆۋرۈكى» دەپ نام ئالغان بۇ چوڭ كۆۋرۈك جىلغىنى كېسىپ ئۆتىدىغان چوڭ يولنى تۇتاشتۇرۇپ تۇراتتى. بۇنىڭدىن باشقا، بۇ يېقىن ئەتراپتا ماشىنا ماڭالىغۇدەك تۇزۇكرەك يولمۇ يوق ئىدى.

ئەنجانباي باشلاپ كەلگەن ئادەملىرى بىلەن سۇغا كىرىپ كۆۋرۈكنىڭ كۇنچىقىش تەرىپىدىكى ئىككى قاتار تۇۋرۇكلىرىنى چالا قويماي ھەربىدەپ كېسىۋەتتى، مىخلىرىنى قومۇرۇپ تۇغرىسىغا قويۇلغان ياغاچلارنى بوشىتىۋەتتى. شۇ تاپتا كۆۋرۈكنىڭ ياغاچلىرى ئۇستىدىن بىرەر ھارۋا ئۆتۈپ قالسىمۇ كۆتۈرەلمىگۈدەك ھالدا لاكاسلاپ ـ لىغىرلاپ قالغانىدى. دەل شۇ چاغدا كۇنچىقىش تەرەپكە چارلاشقا كەتكەن ئادەم ئات چاپتۇرۇپ قايتىپ كېلىپ قالدى.

ـــ ئوچ ماشىنا كېلىۋاتىدۇ.

شۇ ھامان ئەنجانبايىنىڭ بىرلا ئىشارىتى بىلەن ھەممە ئادەم دەرھال يوشۇرۇنۇۋېلىشتى. دېگەندەك، يىراقتىن توپا ـ چاڭلار كۆتۈرۈلۈپ، ماشىنىلار كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ماشىنىلار يېقىنلاشقان ھامان ھېلىقى چارلىغۇچى ئەنجانباي بەلگە قىلىپ قويغان تاشنىڭ يېنى بىلەن ئاتنى بەخىرامان ھالدا ماڭدۇرۇپ ئاياغ تەرەپكە يۇرۇپ كەتتى. بۇ ئۇنىڭ ماشىنىدىكىلەرگە «كۆۋرۈك ساق» دەپ قەستەنگە قىلغان بېشارىتى ئىدى.

ماشىنىلار توپىلارنى توزىتىپ، بىر - بىرىگە يېقىنراق - ئوتتۇز قەدەمدەك ئارىلىق قالدۇرغان ھالدا گۈرۈلدەپ كېلىپ كۆۋرۈككە يېقىنلاشقاندا، تېزلىكنى ئاستىلىتىپ مېڭىۋەردى. ئەمدە، ئالدىدىكى ماشىنىنىڭ ئالدىنقى چاقلىرى كۆۋرۈك چوسۇنىغا چىقىشى ھامان كۆۋرۈك گۈرۈلدەپ ئۆرۈلۈپ چوشۇپ، ماشىنىنىڭ ئالدى پەسكە، ئارقىسى ئاسمانغا قاڭقايغان ھالدا كەپلىشىپ قالدى. ئارقىدىكى ماشىنىلارمۇ بىر - بىرىگە گۇم - گۇم ئۇرۇلۇپ سوقۇلۇپلا توختىدى. شۇ ئاردا ئەنجانباينىڭ ئادەملىرى تەرەپ - تەرەپلەردىن ئېتىلىپ چىقىپ ماشىنىلارغا تاشلاندى - دە، بۇ ھادىسىدىن چۆچۈپ كېتىپ گاڭگىراپ خۇددىي يوقاتقان دۇشمەن ئەسكەرلىرىنى بىردەمدىلا قورالسىزلاندۇرۇپ قويۇپ، ھاي - ھوي دېگۈچە ئارىلىقتا ھېچقانداق چىقىمسىزلا ماشىنىلارغا پەۋەس بېسىلغان زەمبىرەك، توپ، مىنامىيوت، پىلىموت، ئاپتومات، مىلتىق قاتارلىق قوراللارنىڭ ھەممىسىنى قولغا چۈشۈرۈپ بولدى. لېكىن، بىرەر تالمۇ ئوق - دورا تېپىلمىدى. بۇ ماشىنىنىڭ ھەربىرىنى بەش - ئالتىدىن ئەسكەر مۇھاپىزەت قىلىپ كەلگەنىدى. ئۇلار ئوق - دورا بولمىغانلىقتىن كۆڭۈللىرى يېرىم بولغان بولسىمۇ، لېكىن قوراللارنى ئاتقا سۆرىتىپ، ئارتىپ ئويتاغقا قايتىپ كېلىشتى.

ئەنجانباي سۇباشىدىكى كۈرسقا قايتىپ كەلگەن كۈنىنىڭ ئەتىسى ئاخشىمى تاھىر بەگ ئۇنى ئىزدەپ كەلدى.

— دوستۇم، — دېدى ئۇ كۆزلىرىگە لىققىدە ياش ئالغان ھالدا ئەنجانباينىڭ قوللىرىنى چىڭ تۇتۇپ تۇرۇپ، — قوشۇنىمىز ھالاك بولدى، بىز ئەمدى تۇگەشتۇق، بىز بۇ يەردە تۇرىۋەرمەي جاننى ياقىغا ئالايلى، يىراقلارغا بىللە كېتەيلى. سېنى تاشلاپ كېتىشكە زادىلا چىدىمىدىم. ئۇنداق قىلما، مېنى قىينىما، مەن بىلەن بىللە كېتىشكە ماقۇل بولغىن.

ئەنجانباي ھەيران قالدى:

— نېمە بولدۇڭ؟ غەلىتىلا بولۇپ قاپسەنغۇ، گەپلىرىڭ

تېخىمۇ غەلىتە، تاقما ـ تۇققا سۆزلەپ.

ـــ بىز غەلىتە ئەمەس، جاھان غەلىتە. باشقا گەپنى قويۇڭ، بىز ئورۇنسىلار تەۋەسىگە بىللە كېتەيلى. بىزگە مۇشۇنداق قىلىشتىن باشقا ئىلاج قالمىدى. ئورۇنسىلار تەۋەسىدە جاننى ساقلاپ قېلىپ، بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىنقىلاب ئۈچۈن تەييارلىنايلى، بۇ مېنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قارارىم، بىللە كېتەيلى. سەندىن بەك ئەنسىرەپ قالدىم.

ئەنجانباي تېخىمۇ بەك ھەيران قالدى:

ـــ ھوي، ئالجىپ قاپسەن جۇمۇ. نېمىشقا ئۇنداق ساراڭدەك بولىسەن؟ گەپلەرنى قىلىسەن؟ سەن تېخى ئۆتكەن قېتىم چەتكە قاچىدىغان بولساڭ مېڭەڭدىن تۇتۇن چىقىرىۋېتىمەن، ـــ دەپ ماڭا قوقاق سالمىغانمىدىڭ؟ ئۇ گەپلىرىڭ ھازىرقىدەكلا ئېسىمدە تۇرۇپتۇ، مانا ئەمدى ئۆزۈڭ شۇنداق قاملاشمىغان گەپلەرنى قىلىۋاتسەنغۇ؟ بولدى قوي، ئۇنداق يامان خىيالىلاردا بولما.

ـــ مەيلى نېمە دېسەڭ دەۋەرگىن، سارا ڭ دېسەڭمۇ مەيلى، ئۆزۈڭنىڭ ئىختىيارى. مەن شۇ چاغدىلا شۇنداق قارارغا كېلىپ بولغان، ئۇ چاغدا نېمە دەيدىكىن دەپ ئويلاپ، سېنىڭ قانداق خىيالدا ئىكەنلىكىڭنى بىلىپ بېقىش ئۈچۈن سېنى چېكىپ سىناپ باققانىدىم.

ـــ بولدى، ئەمدى مېنى سىنىمايلا قوي. مەن ئۆزىمىزنىڭ خەلقىگە، مۇشۇنداق سۆيۈملۈك زېمىنغا مەنسۇپ، مۇشۇ زېمىن ئۈچۈن، خەلقىمىزنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن جەڭ قىلىپ، مۇشۇ زېمىندا ئۆلۈپ كەتسەم رازى. مېنى يەنە قىچقىلىما، ئاۋارە بولما، بۇمۇ مېنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قارارىم. سەن ئۇنداق يامان خىيالنى تاشلا، كەتمە، بىللە جەڭ قىلايلى.

ـــ ياق، مەن كەتمىسەم بولمايدۇ، ماڭا جان لازىم. مەن ھەممە تەييارلىقلارنى پۈتتۈرۈپ بولدۇم، كېتىمەن. مەن سەندەك ئەخمەق ئادەمنى زادىلا كۆرمەپتىكەنمەن.

— دوستۇم، ئۇنداق دېمە. مېنىڭچە، خەلقىمىز مۇشۇنداق ئېغىر كۈلپەتكە قالغان چاغلاردا ئۇلارنى تاشلاپ كېتىش ئەڭ ئەخمەقلىق بولىدۇ. زېمىنىمىز، خەلقىمىز شۇ تاپتا سەندەك، مەندەك ئادەملەرگە موھتاج، ھەرگىز كەتمە. خەلقىمىزنى زېمىنىمىزنى ھەرگىز گومىنداڭچىلارغا تاشلاپ بەرمەيلى، تۇزكور، مۇناپىق ئادەملەردىن بولۇپ قالمايلى. شۇنى بىلىپ قويكى، خەلقمۇ، زېمىنمۇ ئۆزىمىزنىڭ، تاشلۇۋېتىشكە بولمايدۇ.

— مەنمۇ خەلقىمىزنى، زېمىنىمىزنى تاشلۇۋېتىمەن دېمىدىمغۇ، كەتسەم يەنە كېلىمەن، كۈچ توپلاپ كېلىمەن، تاشلۇۋەتمەيمەن. بۇ پەقەت ۋاقىتلىق ئىش، شۇنداق قىلىشقا مەجبۇر بولدۇم.

— چەت دۆلەتكە كۈچۈكلەنمىسەڭمۇ بولىدۇ، كۈچ دېگەن ئۆزىمىزدە بار، كەتمىگىن.

ئۇلار شۇ ھالدا يېرىم كۈن مۇڭدىشىپ تاكاللاشتى. لېكىن، بىر - بىرىنى قايىل قىلالمىدى. كەچقۇرۇن ئۇلار بۇ قېتىمقى كۆرۈشۈشنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قېتىمقى ئۇچرىشىشى بولۇپ قالىدىغانلىقىنى كۆڭۈللىرى تۇيغاندەكلا بىر - بىرىگە چىدىمىغان، كۆڭۈللىرى بۇزۇلغان ھالدا يىغلىشىپ، قۇچاقلىشىپ تۇرۇپ خوشلىشىشقا مەجبۇر بولۇشتى.

دېگەندەك، ئارىدىن بىر ھەپتە ئۆتكەندە، بىرىگادا كوماندىرى تاھىر بەگ، ھاكىم شېرىپ قاتارلىق ئون نەچچە يۇقىرى دەرىجىلىك ھەربىي، مەمۇرىي باشلىقلارنىڭ ئۆزىگە تەۋە خادىملىرى بىلەن ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنى ئېلىپ سوۋېت ئىتتىپاقى تەۋەسىگە ئۆتۈپ كەتكەنلىك خەۋىرى تارقالدى. شۇنداق قىلىپ، جەنۇبىي شىنجاڭ مىللىي ئىنقىلابى قوشۇنى قوماندان ھەم ئاساسلىق ئوفىتسېرلىرىدىن ئايرىلدى.

ئىگە - چاقسىز قالغان كۆرسانتلارمۇ تارقاپ كەتتى. قالغان ئازغىنە ئىنقىلابچىلارمۇ مۇشۇ كۈنلەردە خۇددى پۇت - قوللىرى كېسىپ تاشلانغان مەجرۇھلارغىلا ئوخشاپ قالدى. تەرەپ -

تەرەپلەردىن قاتتىق قىيىن ـ قىستاقتا ئېلىنىپ، مېڭىش يوللىرى پۈتۈنلەي كېسىپ تاشلانغان شتاب باشلىقى، ھۆرمەتكە سازاۋەر پېشقەدەم ئىنقىلابچى، باش مەسلىھەتچى قاسىم تاش ئامالسىزلىقتىن 1946 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق نامىلا قالغان جەنۇبىي شىنجاڭ ئىنقىلابىي قوراللىق قوشۇنلىرى قوماندانلىق شتابىنىڭ تارقالغانلىقىنى جاكارلاشقا مەجبۇر بولدى. شۇنىڭ بىلەن «تاغ ئىنقىلابچىلىرى» نامى بىلەن دۇنياغا مەشھۇر بولغان، گومىنداڭچىلارنىڭ يۇرىكىنى تىترىتىپ ئۇلارنى ئۆلۈم گىردابىغا مەھكۇم قىلىشقا يول ئاچقان جەنۇبىي شىنجاڭ مىللىي ئىنقىلابىي قوشۇنلىرى تۈگەشكەنىدىكى بولدى.

ئەنجانباي شۇ كۈنى ئاخشىمىلا ئالدىراپ يۇرۇپ قاسىم تاشنى ئىزدىدى. ئاخىر ئۇنى بىر ئۆينىڭ ئىچىدىن ئاران تاپتى. ئۇ قوللىرىنى كەينىگە تۇتقان ھالدا تام تەرەپكە قاراپ جىممىدە تۇراتتى. ئۇ، ئەنجانبايىنىڭ كىرگىنىنى تۇيۇپ تۇرسىمۇ يەنىلا تام تەرەپكە قاراپ تۇرىۋەردى.

ـــ سالام شتاب باشلىقى، ـــ دېدى ئەنجانباي قاسىم تاشقا ھەربىيچە سالام بېرىپ تۇرۇپ، مەن ئويتاغ پولكىدىكى بارلىق ئىنقىلابچىلارنىڭ ئىلتىماسىنى دوكلات قىلىش ئۈچۈن قېشىڭىزغا كەلگەنىدىم، قوبۇل قىلىشىڭىزنى ئىلتىماس قىلىمەن.

شۇنداق قاسىم تاش ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ «نېمە گەپ؟» دېگەندەك ئەنجانبايىنىڭ كۆزىگە تەلمۇرۇپ قاراپ تۇرۇپلا قالدى. ئەنجانباي ئۇنىڭ چىراي ـ تۇرقىنى كۆرۈپلا چۆچۈپ كەتتى. ئۇ خۇددى نەچچە يىل كېسەل ئازابىنى تارتقان ئادەمدەك جۈدەپ ـ ئورۇقلاپ كەتكەن، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ، ياڭاقلىرى چىقىپ قالغان، چىرايىمۇ سارغىيىپ كېتىپ تونۇغۇسىزلا بولۇپ قالغانىدى.

ـــ پولكىمىزدىكى بارلىق ئىنقىلابچىلار سىزنىڭ بىزگە يەنە داۋاملىق قوماندانلىق قىلىپ تۇرۇپ بېرىشىڭىزنى ئىلتىماس

قىلىدۇ.

قاسىم تاش يەنىلا تام تەرەپكە قاراپ تۇرۇپ پىشىنى چايقىدى.

ــ بۇنىڭغا مېنىڭ ئىلاجىم يوق، مۇمكىن ئەسەس بىمىز بۇنىڭدىن كېيىن يەنە كۆرۈشەلمەيمىز.

ــ يەنە بىر ئىلتىماسىمىز، سىز بىزنىڭ پولكىمىزنى ئۆز قولىڭىز بىلەن قۇرۇپ راۋاجلاندۇرغانسىڭىز. ئەمدىلىكتە ئۆزىمىزنىمۇ قوغداپ قالالىغۇدەك تۈزۈك قورالىمىزمۇ قالمىدى. يەتتە يۈز نەچچە ئىنقىلابچىنىڭ ھاياتى خەۋپ ئىچىدە تۇرۇۋاتىدۇ. بىزگە ئازراق قورال ـ ياراغ يارىدەم قىلىپ، بىزنى قوتۇلدۇرۇۋېلىشىڭىزنى ئىلتىماس قىلىمىز.

قاسىم تاش يەنىلا تام تەرەپكە قاراپ جىممىدە تۇرۇپ ئويلىنىپ قالدى. بىرھازادىن كېيىن، يانچۇقىدىن بىر تۇتام ئاچقۇچنى شاراقشىتىپ چىقىرىپ ئەنجانبايغا تەڭلىدى.

ــ مەڭ، ئېلىڭ. لېكىن، مەن سىزگە ئاچقۇچنى بەرمىدىم، سىزمۇ مېنى كۆرمىدىڭىز، ئۇقتىڭىزمۇ؟

ــ ئۇقتۇم، مەنمۇ ئاچقۇچنى ئالمىدىم. سىزنىمۇ كۆرمىدىم. رەھمەت سىزگە.

ئەنجانباي ئۇنىڭغا يەنە ھەربىيچە سالام بېرىپ چىقىپ كەتتى.

ئۇچ كۈندىن كېيىن ئويتاغ پولكىدىن ئۇچ يۈز نەچچە ئادەم سۇباشىغا يېتىپ كەلدى. ئۇلار ئامبارىدا قالغان ئازغىنە قورال ـ ياراغ، ئوق ـ دورىلارنى چالا قويماي يىغىشتۇرۇپ ئالدى. بۇ قورال ـ ياراغ، ئوق ـ دورىلار ئازراق بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئۇلارغا قىلىنغان چوڭ مەدەت ئىدى. ئۇلار خۇشال ھالدا سەپكە تىزىلدى. سەپنىڭ ئالدىدا ئەنجانباي ماڭدى، قورالارنى كۆتۈرۈشۈپ ئايلىنىپ مېڭىپ، قاسىم تاش تۇرىدىغان شتابنىڭ ئالدىغا كەلگەندە خۇددى چوڭ پارات مۇنبىرىنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندە، پارات قوبۇل قىلغان قوماندانغا سالام بەرگەندەك، ھەممىسى تەڭلا ئوڭ قوللىرىنى شاپپىدە چېكىسىگە قويۇپ شتاب

تەرەپكە قاراپ، «تاغ ئىنقىلابچىلىرى بىز» دېگەن مارشنى ياڭرىتىپ ئېيتقان ھالدا ماس قەدەم تاشلاپ مېڭىپ، ئويتاغ تەرەپكە قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

تاغ ئىنقىلابچىلىرى بىز،
تاغدا ئوبدان جەم بولۇشقان.
زۇلۇمنى يوق قىلىش ئۈچۈن،
ئۆيۈلتاشتەك چىڭ ئۆيۈشقان.
ھۇررا، ھۇررا، ھۇررا!
ھۇررا، ھۇررا، ھۇررا!

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

يىگىرمە ئۈچىنچى باب

قاپقان

ئەنجانباي سۈباشىدىكى ھەربىي تەلىم ـ تەربىيە كۈرسىنى تاشلاپ ئويتاغ پولك شتابىغا قايتىپ كەلدى. بۇ كۈنلەردە يېزا ـ بازارلاردىكى زومىگەر ـ باندىتلار تاغ ئىنقىلابچىلىرىنى تۈگەشتى دەپ ئويلاپ يەنە بەك ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەنىدى. ئۇلار تاغ ئىنقىلابچىلىرىنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنى تۇتقان جايىدىلا دەرھالەرگە ئاساتتى، كالتەكلەپ ئۇرۇپ قىينايتتى. پۈت ـ قوللىرىنى ئۇرۇپ سۇندۇرۇۋېتەتتى، قۇلاقلىرىنى كېسىپ، كۆزلىرىگە پىچاق تىقىۋېتەتتى، مال ـ مۈلۈكلىرىنى بۇلاپ، ئۆي ـ ماكانلىرىنى كۆيدۈرەتتى. ئۇلار مانا مۇشۇنداق غالجىرلىق بىلەن ئۆچ ئېلىپ، نۇرغۇن ئادەملەرنى كاردىن چىقىرىپ، مەڭگۈلۈك مېيىپ ـ مەجرۇھلارغا ئايلاندۇرۇپ قويغانىدى، ھەتتا بەزىلىرىنى ئۆزلىرىگە ئۆمۈرلۈك قۇل قىلىۋالدى.

ئەنجانباي تەرەپ ـ تەرەپلەردىن ئارقىمۇئارقا كېلىۋاتقان بۇنداق ئېچىنىشلىق شۇم خەۋەرلەرنى ئاڭلاۋېرىپ، زادىلا چىداپ تۇرالمىدى. ئاخىر ئاچچىقىدا بولالماي ئادەملىرىنى ئەگەشتۇرۇپ يۇرۇپ كېچىلىرى يۇرتلارنى ئارلىدى. قىلمىشى چېكىدىن ئاشقان زومىگەر ـ باندىتلارنى كېلىشتۇرۇپ ئەدەپلەپ ئۇجۇقتۇردى، ئالتۇن ـ كۈمۈشلىرىنى تارتىۋېلىپ شتابقا تاپشۇرۇپ بەردى، بەزى باي ـ بەگلەرگە نەسىھەت قىلدى، تۇۋا قىلغانلىرىغا كەڭچىلىك قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئەتراپتىكى يېزىلاردا بىر مەزگىل جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى. بىر قىسىم زومىگەر ـ باندىتلار ياۋاشلىشىپ جىممىدە يېتىۋېلىشتى، يەنە

بەزىلىرى قورقۇنچىدا كېچىلىرىدە ياتالماي قۇيرۇقىنى خادا قىلىپ قېچىپ كېتىشتى. ئادەملەرنى قىيىن - قىستاققا ئېلىپ ئۆچ ئېلىش تۇگىدى، ئالۋان - ياساقلارمۇ خېلى بەك ئازلاپ قالدى. لېكىن بۇ پەقەت ۋاقىتلىق تىنچلىق ئىدى. ئۇلارنىڭ يۆلەنچۈكى — گومىنداڭچىلارنى يوقاتمىغۇچە خەلق تەلتۆكۈس ئازادلىققا ئېرىشىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئىنقىلابچىلارغا قورال - ياراغ، ئوق - دورىلار لازىم ئىدى، بۇ نەرسىلەر بولمىسا گومىنداڭچىلارنى يوقاتقىلى بولمايتتى، ھەتتا ئۆزلىرىنمۇ ساقلاپ قالالمايتتى، بولۇپمۇ ئوق - دورىلارنىڭ كەملىكى شۇ تاپتا ئۇلارنى تازا قىينىماقتا ئىدى. قاسىم تاش ئۇلارغا نۇرغۇنلىغان قورال - ياراغلارنى بەردى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇلار گومىنداڭچىلار ئىچىدىكى بەزى ئادەملەردىن خۇپىيانە ھالدا خېلى كۆپ قورال - ياراغلارنى قىممەت باھادا ئالتۇن - كۈمۈشلەرگە سېتىۋالدى، يەنە تېخى يۇرتلىرىغا مەجبۇرىي ھالدا قايتۇرۇلغان بەزى ئىنقىلابچىلارنىڭ يوشۇرۇپ قويغان قورال - ياراغلىرىنمۇ يىغىۋالدى. گومىنداڭ ئەسكەرلىرىدىنمۇ خېلى كۆپ قورال - ياراغلارنى غەنىيمەت ئېلىۋالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ قورال - ياراغلىرى تولۇقلىنىپ قالدى. لېكىن، ئوق - دورىلارنىڭ كەملىكى ئۇلارنىڭ بېشىنى تازا قاتۇردى، قورال - ياراغلار ھەرقانچە كۆپ بولسىمۇ، لېكىن ئوق - دورىسى بولمىسا، ئۇنىڭ ھېچقانداق رولى بولمايدۇ - دە، ئەنجانباي ئىلاجسىزلىقتىن ئادەملىرىنى قىلىچ، ئوۋ مىلتىقى بىلەن قوراللاندۇرۇپ، مەشىق قىلىشنى كۈچەيتتى. قۇيمىچىلار ئوۋ مىلتىقلىرى ئۈچۈن قوغۇشۇن ئوقلىرىنى قۇيۇشقا باشلىدى.

كۈن ئەمدىلا قىزىرىپ چىقىشقا باشلىغانىدى. ئاسمان سۈپسۈزۈك، بۇلۇت دىدارى كۆرۈنمەيتتى. كۈز كۈنلىرىنىڭ غۇر - غۇر سوغۇق شامىلى تەننى سەل شۇركەندۈرۈپ تۇراتتى. دەل شۇ چاغدا ئوپال بازىرىنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىكى بىر تار كوچىدىن

يوز ـ كۆز، ئېچەكلىرىنى قويۇق چار ساقال باسقان ئوروق، ئېگىز بويلۇق، كونا تۇماقنى كۆزىگىچە چۆكۈرۈپ كىيىۋالغان، يەنجىسىنى ئۆشنىسىگە ئارتىۋالغان، كونا ئالا جىددە چاپانلىق، ھاسا تايىنىۋالغان بىر دىۋانە ئەتراپقا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدىلا سىنچىلاپ قارىغان ھالدا بازارغا كىرىپ كەلدى. ئۇ شۇ ھالدا پۈتۈلىرىنى ئاران سۆرەپ ئىنجىقلاپ مېڭىپ قادىرئاخۇن ئاشپەزنىڭ دۇكىنىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى ـ دە، ئىككى قولىنى دۇئاغا كۆتۈردى:

ـــ ھەق ئىللاللا، خۇدا دۆلەتلىرىنى ئۇستۇن قىلغاي، بالا ـ چاقلىرىنى ئامان قىلغاي، بالا ـ قازادىن ساقلىغاي. سەدىقە بالانى يەيدۇ، توۋا گۇناھنى ! ئاتىغانلىرىنى سەدىقە قىلغايلا. ئامىن.

قادىرئاخۇن ئوتتۇرا قاچا لەخمەننى كۆتۈرۈپ چىقىپ دىۋانىگە بەردى. يېنىپ كىرىپ كېتىۋېتىپ ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراپ قويدى، لېكىن ئۇنى تونۇيالمىدى. دىۋانە قېلىنلىق قىلىپ يەنە سوراپ سالدى:

ـــ ئۇستام، مانىتا تېخى پىشمىدىمۇ؟

قادىرئاخۇنغا بۇ دىۋانىنىڭ ئاۋازى خېلى تونۇشتەك بىلىندى. لېكىن، بۇ ئاۋازنى قاچان، قەيەردە ئاڭلىغانلىقىنى دەمالىلىققا ئەسلىيەلمەي ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، ھەيران بولغان ھالدا بۇ دىۋانىگە يەنە تىكىلىپ قارىدى. ئۇ ئالدىرايتتى. شۇڭا:

ـــ مانىتىنىڭ پىشىشىغا خېلى ھايلى بار، ـــ دېدى ـ دە، ئۆزىنىڭ بۇ قەدىناس ئاغىنىسىنى تونۇيالماي ئالدىراپلا ئاشخانىسىغا كىرىپ كەتتى.

«تولا كېلىدىغان دىۋانىلەرنىڭ بىرەرىنىڭ ئاۋازى قۇلىقىمغا سېڭىپ قالغان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ، ئۇ دىۋانە بىلەن كارى بولمىدى. دېمىسىمۇ شۇ كۈنلەردە بۇ سېخىي يۈرتتا دىۋانە ـ قەلەندەرلەر ئەدەپ كەتكەنىدى. ھېلىقى دىۋانە توپلىق يەردە تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ قالدى. شۇ ئاردا تۆت ئەسكەر كېلىپ قادىرئاخۇننىڭ دۇكىنىدىن لەمۇلىق مانتا بىسلىغان ئىككى

تەۋەككۈنى كۆتۈرۈشۈپ ئېلىپ كەتتى. بىرھازادىن كېيىن ئۇ ئەسكەرلەر يەنە كەلدى.

— ئۇستام، قالغان مانتىلارمۇ تەييار بولغاندۇ؟ ئالدىراپ قالدۇق.

— سەل تەخىر قىلىشسىلا، ھازىرلا پىشىدۇ. خام مانتا قورساقنى ئاغرىتىپ قويىدۇ. ۋۇي، ھېلىقى مانتىلار يەتمىدىمۇ؟ ھەربىر تەۋەككە يۈزدىن ساناپ سالغانىدىم.

— بالدۇرغۇ ئىككى تەۋەك مانتا يېتىپ ئېشىپمۇ قالاتتى. مانا ئەمدى ئون تەۋەك مانتىمۇ ئاران ئىككىدىن يېتىدىغان ئوخشايدۇ. باشقا دۇكانلاردىنمۇ ئۇقۇشۇپ قويدۇق.

دېۋانە ئاستا ئورنىدىن تۇردى، تىلەمچىلىك قىلىپ يۇرۇپ بازارنىڭ سىرتىغا چىقتى.

دېۋانە سىياقىدا ياسىنىۋالغان بۇ كىشى ئويتاغ پولكىنىڭ مەسلىھەتچىسى خوجا ئابدۇراخمان ئىدى. ئۇ توغراقبېشى مەھەللىسىدىكى خوتۇن، بالا ـ چاقىلىرىنى يوقلىغاچ ئەتراپتىكى دۇشمەنلەرنىڭ ئەھۋالىنى تېڭىلاپ بېقىش ئۈچۈن بۇ تەرەپلەرگە كەلگەنىدى. ئۇ ئوپالدىن ئايرىلىپ ئۈچىنچى كۈنى ئاخشىمى ئويتاغ پولك شتابىغا قايتىپ كەلدى ـ دە، كۆرگەن، ئاڭلىغان ئەھۋاللىرىنى باشلىقلارغا دوكلات قىلدى:

— تاشمىلىق بازىرىغا كىرەلمىدىم، بازارنى دۇشمەنلەر قاتتىق چېكىڭ ساقلاۋېتىپتۇ. بازارنىڭ ئەتراپلىرىنى ئەسكەرلەر بىلەن ئەمەت بەگنىڭ چوماقچىلىرى كېچە ـ كۈندۈز خۇددى ئىتنىڭ قۇرتلىرىدەك قىمىلدىشىپ يۈرۈپ چارلاپ يۈرۈشىدىكەن، ئۆتكەن ـ كەچكەنلەرنىڭ كىيىملىرىنى سالدۇرۇپ تەكشۈرىدىكەن. تونۇمايدىغان ياكى باشقا جايلاردىن كېلىپ قالغان ئادەملەرنى تۈتۈپ قامايدىكەن. مەن ئامالسىز ئارقامغا ياندىم. يۈرتقا بېرىپ ئۆيدە بىر ئاخشام بولدۇم، يېرىم كېچىدە يولغا چىقىپ، ئەتىسى كۈنچىقىش بىلەن تەڭ ئوپال بازىرىغا يېتىپ كەلدىم. قادىر ئاخۇن ئۇستامنىڭ دۇكىنىدا ئەسكەرلەرنىڭ مانتا

گېپىنى قىلىشىدىن ئۇ يەردىكى دۈشمەنلەرنىڭ سانىنى پەرەز قىلىپ بىلەلمىدى. بىر تەۋەككۈگە يۈزدىن مانتا تىزىلىدىكەن، ئۇنداقتا ئون تەۋەككۈگە مىڭ مانتا تىزىلغان بولىدۇ. «ھەربىر ئادەمگە ئارانلا ئىككىدىن يېتىدۇ» دېگىنىگە قارىغاندا، ئىنىسىكى ئۇ يەردە بەش يۈزدىن ئارتۇق دۈشمەن بار دېگەن گەپ.

ئويتاغ پولكىنىڭ باشلىقلىرى خوجا ئابدۇراخمانىڭ دوكلاتىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن خېلى ئۇزاق تالاش ـ تارتىش قىلىشتى، بۇ «ئوق ـ دورىلارنى غەملەۋېلىشنىڭ ئوبدان پۇرسىتى، دۈشمەن ئەسكەرلىرى تولا يۆتكىلىپ تۇرىدۇ. ئۇلار يۆتكىلىپ كەتسە بۇ پۇرسەت قولدىن كېتىدۇ» دەپ قاراشتى. ئۇ ئۇنى دەپ، بۇ بۇنى دەپ ئەڭ ئاخىرىدا ئازراق بولسىمۇ ئوق ـ دورا غەملەۋېلىش مەقسىتىدە ئوپالدىكى دۈشمەن ئەسكەرلىرىگە ھۇجۇم قىلىش قارارىغا كېلىشتى ـ دە، دەرھال تەييارلىق قىلىشقا كىرىشىپ كېتىشتى. دەل شۇ كۈنى كەچقۇرۇن زەيدىن بىرمۇنچە ئادەملەرنىڭ ئالدىدا قاۋۇز ئالغايغا بۇيرۇق قىلدى:

ـــ قاۋۇز① ، سەن مۇجىغا بېرىپ ئاتىلارنى يوقلاپ كەل، بايتاللارنىڭ تايلايدىغان ۋاقتى بولۇپ قالدى. نەچچىسى تايلىدى، كۆرۈپ باق.

مۇجى ئويتاغنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىگە توغرا كېلەتتى. لېكىن، قاۋۇز ئالغاي بىر داۋاندىن ئايلىنىپ ئۆتۈپلا ئوڭغا بۇرۇلدى ـ دە، جىلغىنىڭ ئىچى بىلەن مېڭىپ كۈنچىقىش تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى. ئەتسى ئاخشىمى قاراڭغۇ چۈشكەندە چەشتاغ گازارمىسىدىكى رازۋېدكىچى ئىگەمبەردى② غىپپىدىلا جامالدىننىڭ قېشىغا كىرىپ كەلدى. ئۇلار بىرھازاغىچە

---

① قاۋۇز ـــ ساتقۇن. يۇرتنىڭ نام ـ نىشانىنى ئۆزىمۇ بىلمەيدۇ. «كەلداخۇن» نامى بار، مەسۇم چوڭ ئۇنى تۇتۇۋېلىپ سوراق قىلغاندا، ئۇ ئۆز قىلمىشلىرىنى، كۆرگەن ـ بىلگەن ئەھۋاللارنى ئۆز ئاغزى بىلەن ئىقرار قىلغان. كېيىن قېچىپ كېتىپ تېپىلمىغان.

② ئىگەمبەردى ـــ ئىنقىلابنىڭ خائىنى. ئۇ مۇشۇ سەۋەبتىن 1952 ـ يىلى 20 يىللىق مۇددەتلىك قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان.

خۇپيانە ھالدا مۇڭداشتى.

ئىگەمبەردى تاشمىلىقىنىڭ قارا دۆڭە مەھەللىسىدىكى ئىممىن مەرگەننىڭ ئوغلى ئىدى. چەشتاغ گازارمىسىدىكى گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ ئات باققۇچىسى بولۇپ يۈرۈۋاتقان بۇ ئادەم دۇتار، راۋابلارنى ژايىگە يەتكۈزۈپ چېلىپ، ئەسكەرلەرنى ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالغاندى. بۇنىڭدىن تۆت ئاي ئىلگىرى زەيدىن ئۇنى جامالىدىنغا تونۇشتۇردى. «سەزگۇر، ئاغزى چىڭ، دىلى يۇمشاق، چىقىشقاق، ئايىغى چاققان، رازۋېدكىچى بولۇشقا باب كېلىدۇ» دەپ تارا ماختىدى. بۇنداق ماختاشلارنى ئاڭلاپ جامالىدىننىڭ يۈرىكى ئېرىپ كەتتى ـ دە، شۇ ھامان بۇ سىنالمىغان ئادەمنى رازۋېدكىچى قىلىپ تەيىنلىدى. بۇ ئىشنى پەقەت جامالىدىن بىلەن ئۇ ئىككىسى بىلىشەتتى، ھەتتا ئەنجانبايمۇ بىلمەيتتى.

جامالىدىن ئىگەمبەردى بىلەن خۇپيانە مۇڭداشقان كۈنى ئاخشىملا ناھايىتى خۇشال ھالدا ئەنجانباي بىلەن كۆرۈشتى.

ـــ پىلانىمىز ئۆزگىرىپ قالدى.

ـــ قايسى پىلانىنى دەيسىز؟

ـــ ئوپالدىكى دۈشمەنلەرگە ھۇجۇم قىلىدىغان ھېلىقى پىلانىنى دەيمەن. بايا كۆڭۈلدىكىدەك ئوبدان بىر خەۋەرگە ئېرىشتىم، ھەقىقەتەن ئاسان ئېرىشكىلى بولمايدىغان قالتىس ياخشى خەۋەر ئىكەن. تاشمىلىق ـ چەشتاغدىكى گومىنداڭ ئەسكەرلىرى يېڭىسار تەرەپكە كېتىپتۇ، گازارمىدا پەقەت ئوتتۇز نەچچىدەكلا ئەسكەر قاپتۇ. ئامبارلىرىدا كۆپ قورال ـ ياراغ، ئوق ـ دورىلار بار ئىكەن. بۇ بىز ئۈچۈن تېپىلغۇسىز ئوبدان پۇرسەت، پۇرسەت غەنىيمەت، بۇ پۇرسەتنى قولدىن بەرمەيلى.

ـــ ياق، بۇ خەۋەر ئىشەنچلىك ئەمەس. گومىنداڭ ئەسكەرلىرى نېمىشقا يېڭىسار تەرەپكە كېتىدۇ؟ ئۇ تەرەپلەردىكى ئىنقىلابچىلار ئاللىقاچان تارقىلىپ كېتىپ تۇگەشكەن تۇرسا؟! بولمايدۇ، بۇ خەۋەرنىڭ راست ـ يالغانلىقىنى يەنە بىر قېتىم تەكشۈرۈپ بولۇپ، ئاندىن كېيىن بىرنېمە دەيلى، ئالدىرىپ قالمايلى.

— راست — يالغانلىقىنى تەكشۈرەيلى، دەمسىز؟ بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟ ئىشەنمەيۋاتامسىز؟ ھەي ئاغىنە، نېمە بولدىڭىز، بىز يەنە بىر قېتىم تەكشۈرىمىز دەپ ئەركىكى بىلەن جېشىسىنى ئايرىپ بولغۇچە پۈرسەت قولدىن كەتمەمدۇ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاۋادا دۇشمەنلەر بىزنىڭ ھەرىكىتىمىزنى سېزىپ قالسىچۇ؟ ئۇ چاغدا بىز ئۇلارنىڭ قىلتىقىغا دەسسەپ سالمامدۇق؟

— سىز بۇ خەۋەرنى قانداق ئۇقۇپ قالدىڭىز؟

— ئۆزىمىزنىڭ رازۋېدكىچىسى ئىگەمبەردى يەتكۈزدى. ھە، راست، سىزگە دەپ قويۇشنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن. سىز تېخى ئۇنىڭ ئۆزىمىزنىڭ رازۋېدكىچىسى ئىكەنلىكىنى ئۇقمايسىز. مەن ئۇنى رازۋېدكىچى قىلىپ تەيىنلىگەندە، سىز كۇرستا تەلىم ئېلىۋاتاتتىڭىز. شۇڭا، سىز بىلەن مەسلىھەتلىشىلمىگەنىدىم.

— مەيلى ئۇ كىم بولسا بولسۇن، بۇنىڭ كارى چاغلىق. ئەمما، مەن بۇ خەۋەرنىڭ راستلىقىغا ئىشەنمەيمەن، گۇمان قىلىمەن. سەگەك بولايلى.

جامالدىن تېرىكتى:

— گۇمانخورلۇق كىشىلىڭىزنى تاشلاڭ! بۇ خەۋەرنىڭ راستلىقىغا يۈزدە يۈز ئىشىنىڭ! دوستلۇقىمىزنىڭ يۈز — خاتىرىسى ئۈچۈن بىرەر قېتىم بولسىمۇ مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلاپ قويۇڭ!

— بۇ بۇيرۇقمۇ؟

— شۇنداق. لېكىن، سىز باشتىن — ئاياغقىچە ئەنجانباي — دە، ئاچچىقىڭىز كەلسە، ھەتتا مېنىڭ بۇيرۇقۇمنىمۇ «پوش» دېمەيلا نېرى — بېرى قىلۋېتىپ ئۆزىڭىز بىلگەننى قىلىشتىن يانمايسىز، بۇ تەرەپلىرىڭىز ماڭا ئايان. شۇنداق بولسىمۇ مەن سىزدىن خاپا بولمايمەن. لېكىن، بۇ قېتىم مېنىڭ بۇيرۇقۇمنى قوبۇل قىلىشىڭىزغا موھتاجمەن.

— مەن بۇنداق تېگى — تەكتى قاراڭغۇ، ئېغى بىلەن بېغىنىڭ تايىنى يوق ئىشقا قارىلىق قىلىشتىن قورقمەن.

ئادەملىرىمىزنىڭ ھاياتىدىن، ئىنقىلابىمىزنىڭ نابۇت بولۇپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيمەن. ماڭا بۇ ئىشنىڭ تېگىدە قانداقتۇر يەنە بىر ئىش بارەدەك، بىزگە جىن چاپلاشقاندەكلا تۇيۇلۇۋاتىدۇ.

— قانداق جىن ئىكەن ئۇ؟

— بىلمەيمەن. بۇ ئىشنىڭ تېگى ـ تەكتىنى ئېنىقلاپ باقايلى.

— ياق، بولمايدۇ، پۈرسەت قولدىن كېتىدۇ، بوپتۇ، سىز قورققان بولسىڭىز مۇشۇ يەردە قېلىڭ. مەن بارىمەن.

— مەن سىلەرنى دۇشمەنلەرگە تاشلاپ بېرىپ بۇ يەردە قاراپ تۇرالمايمەن.

— ھەببەللى، مانا بۇ گېپىڭىز جايىدا بولدى. شۇڭا سىز بىزنىڭ دوستىمىز ـ دە.

جامالىدىن شۇ كۈنى يېرىم كېچىدىن ئۆتكەندە قىسمىدىكى ھەممە كوماندىرلارنى شتابقا يىغدى.

— مەن ھازىر يېڭى بۇيرۇقنى جاكارلايمەن، — دېدى ئۇ كۆزلىرىنى چەكچەيتكەن ھالدا ھەممە ئادەمگە بىرقۇر سەپسېلىپ چىققاندىن كېيىن ئونلۇك ئاۋازدا، — دىققەت قىلىپ ئاڭلاڭلار!

بۇيرۇق: بۇگۈن كەچ كىرگۈچە قىسمىدىكى بارلىق جەڭچىلەرنىڭ تاشمىلىق، چەشتاغلاردىكى دۇشمەنلەرنى يوقىتىش تەييارلىقلىرى پۈتتۈرۈپ بولۇنسۇن. قاراڭغۇ چۈشكەن ھامان قىسىم ئوچ بۆلەككە بۆلۈنۈپ يولغا چىقىپ، ئەتە تاڭ سۈزۈلۈشتىن بۇرۇن ھەرقايسى بۆلەكلەر ئۆزلىرىگە بەلگىلەنگەن ئورۇنلارغا يېتىپ بارسۇن. بىرىنچى بۆلەككە ئەنجانباي قوماندانلىق قىلىپ، تاشمىلىق، چەشتاغلاردىكى قەشقەر شەھىرى تەرەپكە قاچىدىغان ھەم قەشقەر شەھىرى تەرەپتىن بۇ تەرەپتىكى دۇشمەنلەرگە يارىدەم بېرىشكە بارىدىغان دۇشمەنلەرنىڭ ئالدىنى توسۇپ يوقاتسۇن! ئىككىنچى بۆلەككە زەيدىن بەگ قوماندانلىق قىلسۇن، بارلىق ئېغىر قوراللار بىلەن قوراللىنىپ، چەشتاغ گازارمىسىغا ئۇدۇلدىن ھۇجۇم قىلىپ دۇشمەنلەرنى يوقاتسۇن.

ئۇچىنچى بۆلەككە خوجا ئابدۇراخمان قومانداڭلىق قىلىپ، تاشمىلىق، چەشتاغ تەرەپلەردىن قاچقۇنلار ھەم يېڭىسار تەرەپتىن بۇ تەرەپتىكى دۈشمەنلەرگە ياردەم بېرىش ئۈچۈن كېلىدىغان دۈشمەنلەرنىڭ ئالدىنى توسۇپ يوقاتسۇن! بۇ ۋەزىپە تامام. شۇ بويىچە ئىجرا قىلىنسۇن. تالاش ـ تارتىش قىلىشقا كەينىگە سۇرۇشكە يول قويۇلمايدۇ! خىلاپلىق قىلغۇچىلار ئېتىپ تاشلانسۇن!

يىغىن تۈگىدى. بۈندىن كەسكىن بۇيرۇقنى ئاڭلاپ ھەممىسى جىممىدە بولۇشۇپ، ئېغىر ـ ئېغىر تىنىشقان ھالدا تارقىلىپ كېتىشتى. لېكىن، ئەنجانباينىڭ جايىدا قىمىر قىلماي ئۆزىگە تىكىلىپ قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ جامالىدىننىڭ سەپرايى ئۆرلىدى.

ـــ سىزنىڭ يەنە دەيدىغان باشقا گەپ ـ سۆزلىرىڭىز بار ئوخشىمامدۇ؟ خوش، قېنى دەڭ، يېڭى گەپ بولسا تارتىنماي دەۋېرىڭ. لېكىن، كونا خامانىنى يەنە سورۇماڭ.

ـــ زەيدىننى ئۇندىق ھالقىلىق مۇھىم ئورۇنغا قويۇش خاتا بولدى.

ـــ ئەنسىرىمەڭ، مەن ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولىمەن، ھەرقانداق ئېغىز ـ پەس ئىشلارنىڭ يۈز بېرىشىگە يول قويمايمەن. خاتىرجەم بولۇڭ.

ـــ يەنە بىر ئىشنى سەمىزگە سېلىپ قويۇشنى ئۆرۈر تاپتىم، كۆڭۈل بۆلۈپ قويۇڭ. ئابلا موللىنىڭ ئۆلۈپ كېتىشىدە چوقۇم زەيدىننىڭ قولى بار.

جامالىدىن ھەيران بولۇپ كۆزلىرى چەكچىيىپلا كەتتى.

ـــ كىشىلەرگە تۆھمەت قىلماڭ! دەلىل ـ ئىسپاتىڭىزنى كۆرسىتىڭ.

ـــ ئابلا موللا ئۇنىڭ بەزى گەپ ـ سۆز، ھەرىكەتلىرىنى سىزگە دوكلات قىپتۇ، سىز تۇز كۆڭۈللۈك بىلەن زەيدىنگە نەسىھەت قىپسىز. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئابلا موللىنىڭ پېيىگە

چۇشۇپتۇ. كېيىن ئابلا موللا ئاشلىقنى ماڭغاندا سېزىپ قېلىپ ئۇنى ئەمەت بەگكە چېقىپ قويۇپتۇ. ئۇنىڭ ئەمەت بەگ بىلەن تىلى، دىلى بىر بولمىسا، نېمىشقا شۇنچە ئاسانلا ئۇنىڭغا چېقىپ قويالايدۇ؟

ــ بۇ گېپىڭىز دەلىل ـ پاكىت بولالمايدۇ، بۇ پەقەت سىزنىڭ گۇمانىڭىز. شۇنداق بولسىمۇ بۇ قېتىمقى جەڭدە ئۇنى يەنە بىر قېتىم سىناپ باقايلى. جەڭ تۇگىگەندىن كېيىن، بۇ توغرۇلۇق ئىككىمىز بىرلىكتە تەكشۈرۈش ئېلىپ بارايلى. ھازىر پۇرسەت يوق.

ــ ئاھ خۇدا، ئۇ مۇناپىق ئاخىر بىزنىڭ بېشىمىزنى يەيدىغان بولدى!

جامالىدىن غەزەپ بىلەن ئەنجانىنى سىلكىشلىۋەتتى.

ــ جۆيلۈمەڭ! يەنە دېسە يەنە شۇ گەپ! ئۆزىڭىزنىڭلا گېپىنى يورغىلىتىۋېرىدىكەنسىز، ئۇنداق بولمىغۇر خىيالىلارنى قىلماڭ! سىزنىڭ ھازىر ۋەزىپىڭىز مېنىڭ بۇيرۇقۇمنى ئىجرا قىلىش! ئۇقتىڭىزمۇ؟! قالدى گەپلەرنى كېيىن بىرنېمە دېيىشەيلى.

بۇ، ئىككىسىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قېتىمقى تاكاللىشىشى بولۇپ قالمىدىغانلىقىنى جامالىدىن خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەنىدى. شۇ كۈنى ئەتىگەندە قاۋۇز ئالمىغاي پايتىمىسىنىڭ تېگىدىن قېلىن قاتلانغان بىر پارچە خەتنى چىقىرىپ زەيدىنگە بەردى. زەيدىن باشقىلارنىڭ كۆزىگە قېلىشىدىن قورقۇپ خەتنى دەرھال قوينىغا سېلىپلا ئاتاخانىغا كىردى. قاۋۇز ئالمىغايىنى ئىشكىتە كۆزەتچىلىككە قويۇپ، خەتنى ئوقۇشقا باشلىدى.

«ئەسسالامۇئەلەيكۇم زەيدىن بېگىم

جانابلىرى بىرنەچچە قېتىم خەت ـ ئالاقە، ئادەم ئەۋەتىپ، ئۆزلىرىنىڭ تاغدىن يېنىپ چۈشۈش توغرىسىدا پاك

كۆڭۈللىرىدىكى ئارزۇ ـ ئىستەكلىرىنى ئىزھار قىلىپ، ماڭا يوللىغان سەممىي سالاملىرىدىن ۋاقىپلاننىڭ سىلىنىڭ مۇشۇ دانا يۈرەك سۆزلىرى، سەممىيەتلىرىدىن ئۆزلىرىنىڭ ھېلىمۇ پىرقىمىزگە، ھۆكۈمىتىمىزگە سادىق ـ ساداقەتمەن، ۋاپادار ئالىيجانابىڭ ئادەم ئىكەنلىكلىرى ئايان بولۇپ تۇرۇپتۇ. ھەممەتلىرىگە، ئىرادىلىرىگە باركاللا! خۇدايىم مۇرادىڭ مەقسەتلىرىگە يەتكۈزگەي.

بېگىم، ئەسلىدە بىزنىڭ تىلىمىز، دىلىمىز، دىنىي ئېتىقادىمىز، مەقسەت ـ مۇددىئالىرىمىز، ياتىدىغان تۈپرىقىمىز بىردۇر. قېنىمىزنى ئۇ تاغ ئوغرىلىرىنىڭ قېنى بىلەن مىڭ يىل بىللە قاينىتاسىمۇ ھەرگىز قېتىلمايدۇ، بۇ تەرەپلىرى ئۆزلىرىگە ئايانداۇر. جانابلىرىنىڭ ئەسلىدە ئۇ ۋەھشىي، يىرگىنچلىك تاغ ئوغرىلىرىغا قوشۇلۇپ كېتىدىغان ھېچقانداق مەقسەت ـ مۇددىئالىرىنىڭ يوق ئىكەنلىكىمۇ ماڭا بەش قولدەك ئايانداۇر. لېكىن، ئىككىمىزنىڭ چوڭ بەگلىكنى تالىشىپ قېلىش يۈزىسىدىن ئارىمىزغا سوغۇقچىلىق ـ ئاداۋەت، ئۆچمەنلىك ئۇرۇقلىرى چېچىلىپ قالدى. مەن زامانىنىڭ ئازدۇرۇشى بىلەن ئۆزۈمنى قالتىس چوڭ چاغلاپ، كۆمىچمىگە چوغ تارتىپ كۆيرەك قاتارىغانلىقىمدىن چوڭ بەگلىك مەنسىپى ماڭا، نائىب بەگلىك ئۆزلىرىگە بېرىلىپ قالدى. شۇ ۋەجدىن سىلى ئېزىپ، ماڭا قېيىدىغان ھېسابتا تاغ ئوغرىلىرىغا قوشۇلۇپ قالدىلا. بۇنىڭ ئۈچۈن كۆپ ئەپسۇسلىنىمەن، جانابلىرىغا ئۆزرىخاھلىق بىلدۇرىمەن. مەندىن ناماقۇل، ئۇ خاپىلىقلارنى كۆڭۈلىرىدىن كۆتۈرۈۋەتكەيلا. شۇڭا، سىلى ئاشۇ قىممەتلىك ئىرادە ـ نىيەتلىرى بويىچە قايتىپ كەلسىلا بىز ناھايىتى خۇشال بولىمىز، ئىككى قولىمىزنى كۆكسىمىزگە قويۇپ ئالدىلىرىغا تەزىمگە چىقىمىز. لېكىن، مەن شۇ تاپتا ئۆزۈمنىڭ سىلىگە بولغان سەممىي ـ ساداقىتىم، ۋاپادارلىقىمنى ئىزھار قىلىش، دوستلۇق بۇرچۇمنى ئادا قىلىش يۈزىسىدىن قوماندانلارنىڭ

ئۆزلىرىگە قىلغان پەرمانىنى سەمىلىرىگە سېلىپ قويۇشنى زۆرۈر تاپتىم. قوماندانلار ئۆزلىرىگە شۇنداق پەرمان قىلمىدۇلارکى: مەزكۇر كىشى تاغدىن مۇنداقلا ئۆزى يالغۇز يېنىپ چۈشسە، بۇنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى، قىممىتى بولمايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن تاغ ئوغرىلىرىنى پاك - پاكىز يوقىتىش، ئەنجانباينى تىرىك ياكى ئۆلۈكىنى بولسىمۇ قولغا چۈشۈرۈشنىڭ ھەممە ھازىرلىقلىرىنى ھازىرلىسۇن. ۋاقتى - سائىتى كەلگەندە ئىچىدىن ھەم تېشىدىن تەڭلا قول سېلىپ ئۈجۈقتۇرۇلسۇن ! بۇ جەريانىدا كۆپرەك توھپە قوشۇش ئۈچۈن مەزكۇرغا ئاگاھلاندۇرۇش پەرمانى چۈشۈرۈلسۇن !

بېگىم، پەرمان بىز ئۈچۈن بەرھەقتۇر، ھەرگىز باش تارتمىغايلا. شۇڭا، ھازىرچە ئەنجانبايىنىڭ چىشىغا تېگىپ قويۇشتىن ساقلانغايلا. ئۇنىڭ غەرىزىنى بىلۈپلىپ، بىزگە ۋاقتى - قارارىدا مەلۇم قىلىپ تۇرغايلا، بىخەستەلىك قىلىپ چاندۇرۇپ قويۇشتىن ھەزەر ئەيلىگەيلا.

بېگىم، بىزنىڭ تاغ ئوغرىلىرىنى ھەم ئۇلارنىڭ باشلىقى ئەنجانبايىنى يوقىتىپ خاتىرجەم ئۇخلىيالايدىغان، تائاملارنىڭ تەمىنى تېتىپ يېيەلەيدىغان، قامچىلىرىمىزنىڭ كۈچىدىن يەنە بالدۇرقىدەكلا ھۇزۇرلىنالايدىغان، بەگلىكىمىزنىڭ ھۆكۈمىنى خاتىرجەم سۈرەلەيدىغان ھۇزۇر - ھالاۋەتلىك كۈنلىرىمىزنىڭ يېنىپ كېلىشىگە ئاز كۈنلا قالدى. بىز مۇشۇ بىسەرەمجان كۈنلەردە تاغ ئوغرىلىرىنىڭ ئۇرۇق - ئەۋلادى، جەمەتلىرىنى تۈگەتمەكچىمىز. شۇ قاتاردا سىلىنىڭ ئائىلىگىمۇ تەڭ تېگىش قىلىنمىسا، تاغ ئوغرىلىرىدا سىلىنى ھۆكۈمەتنىڭ ئادىمى ئىكەن دېگەن گۇمان پەيدا بولۇشى مۇقەررەردۇر. بىز سىلىنىڭ ئائىلىنى ساقلاپ قېلىش ھەم سىلىگە بولىدىغان گۇماندىن خالىي بولۇش يۈزىسىدىن، ئۇلارنى خۇپىيانە ھالدا يۇتكەپ ئىشەنچلىك جايغا جايلاشتۇردۇق، بىزدىن قورقۇپ قېچىپ كەتتى دېگەن گەپنى تارقاتتۇق. تەئەللۇقاتلىرىنىمۇ ئوبدان ساقلاپ قويدۇق، خاتىرجەم

بولغايلا. مەن قۇرئان تۆتۈپ شۇنداق قەسەم قىلمەنكى، ئەمدى بىز ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاداۋەت ـ ئۆچمەنلىك ئۇرۇقلىرى قايتا چېچىلمايدۇ. بىز يەنە بالدۇر قىلىدىغاندەك ـ ئۆكىدەك ئىناق ئۆتىمىز. بۇنىڭغا ئىمانىم كامىلدۇر.

بېگىم، يۈرتىمىزنىڭ بەگلىكى يەنىلا ئۆزلىرىنى تەقەززالىق بىلەن ساقلاپ تۇرۇۋاتىدۇ، يۈرتىمىز، ھۆكۈمىتىمىز ئۆزلىرىنىڭ ئىلتىپاتىغا موھتاجدۇر، قوبۇل قىلغايلا. ھۆكۈمەت يەنە ئۆزلىرىگە ئۇنىڭدىنمۇ چوڭراق ئەمەللەرنى ئىنئام قىلىپ بېرىشكە ھازىر ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ نۇرغۇن قېتىم ۋەدىلەرنى بەردى. لېكىن، بۇ ئۆزلىرىنىڭ بۇ قېتىمقى تاغ ئوغرىلىرىنى ھەم ئۇلارنىڭ باشلىقى ئەنجانبايىنى يوقىتىشتا ياراتقان تۆھپىلىرىنىڭ ئاز ـ كۆپلۈكى، چوڭ ـ كىچىكلىكىگە قاراپ بەلگىلىنىدىكەن، ئەستە تۇتۇشلىرىنى ئۈمىد قىلمەن. بۇ بەك مۇھىمدۇر. بېگىم، يېقىندا قوماندانلار «ئەنجانبايىنى تىرىك تۇتقان ياكى يوقاتقانلارغا چوڭ بەگلىك مەنسىپى بېرىلىپ، يۈز سەر ئالتۇن ئىنئام قىلىنسۇن» دەپ يەنە بىر قېتىم پەرمان چۈشۈرگەنىدى. بىز شۇ پەرمانغا بىنائەن تەۋەلىكىمىزدىكى سەككىز كىچىك بەگلىكتىن بىر يۈز يىگىرمە سەر ئالتۇننى يىغىپ تەخلەپ قويدۇق. بۇ مەنسەپ بىلەن ئالتۇنلارمۇ ئۆزلىرىنىڭ قوبۇل قىلىشلىرىغا تەقەززادۇر. يەنە بىر گەپ، ئۆتكەن قېتىم سىلى ھېلىقى ناسۇال چېكىدىغان ئابلا دېگەن ئوغرىنى بىزگە دەل ۋاقتىدا خەۋەر قىلغانىكەنلا، بىر ئادەمنى زىيان تارتساقمۇ ھەرھالدا ئۇنى ئاسانلا تۇتۇۋالدۇق. ئۇ تۇزكور بىزگە باش ئېگىپ خىزمەتمەزدە بولۇشقا ئۇنىمىغانلىقتىن، سازايى قىلىنىپ، بېشىنى يەپ تۇگەشتى. ھەممەتلىرىگە تەشەككۇر. يەنە ئاشۇنداق بىزنىڭ ئەھۋالىمىزنى تىڭ تىڭلايدىغان ئوغرىلارغا بەكمۇ سەگەك بولغايلا، سەزگەن ھامان بىزگە مەلۇم قىلغايلا.

يەنە شۇنىڭدىن ۋاقىپ بولغايلىكى، ئالدىنقى كۈنى ئۆزلىرى

يەتكۈزگەن مەلۇماتقا بىنائەن ھەممە ئوق ـ دورىلارنى تەخ قىلىپ قويدۇق. ئېلىپ كېتىش ۋاقتىنى بىزگە ئالدىن ۋاقىپلاندۇرۇپ قويغايلا. پۇرسەت غەنىيمەتتۇر.

ھۆرمەت بىلەن: ئەمەت بەگ①

زەيدىن خەتنى ئوقۇپ بولۇپ گازارمىدىن چىقىپ، ئۇدۇلدىكى بىر ئۆيگە كىردى. ئالاھازەل ئىككى ئاش پىشىمى ۋاقىت سەرپ قىلىپ ئەمەت بەگكە جاۋاب خەت يازدى. ئىككى ئادەمنى تەيىنلەپ بۇ خەتنى ئەمەت بەگكە ماڭدۇرۇۋەتتى. ئاندىن ئۆز تەرىپىگە تارتىپ بولغان ئىشەنچلىك ئادەملىرىگە ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا ۋەزىپە تاپشۇردى. ئۇلارنىڭ ئەتە بولىدىغان ئۇرۇشتا ئۆزلىرى يېنىدا تۇرۇشقا بەلگىلەنگەن ئەنجانبايىنىڭ ئادەملىرىگە ئاگاھ بولۇشىنى، ناۋادا ئۇلار ئۇنىڭ بۇيرۇقىغا قارشىلىق قىلسا شۇ ھامان ئۇجۇقتۇرۇۋېتىشنى تاپىلىدى.

قاراڭغۇ چۈشتى. ھەرقايسى بۆلەكلەر جامالىدىننىڭ بۇيرۇقى بويىچە ئۆز نىشانلىرىغا قاراپ يۈرۈپ كېتىشتى.

---

① بۇ خەت قولغا مۇنداق چۈشكەن:

ئەنجانبايىنىڭ پاجىئەلىك ھالدا قازا قىلىشى قالدۇق تاغ ئىنقىلابچىلىرىنى قاتتىق چۆچۈتۈۋېتىدۇ. ئېچىندۇرىدۇ، غەزەپ ـ نەپرەت ئوتلىرىدا يۈرەكلىرى كۆيۈپ ئۆرتىنىدۇ. ئۇ قازا قىلغىلى ئون كۈن بولغان كۈنى كېچىسى، ئۇنىڭ قىساسىنى ئېلىش ئۈچۈن، مەسۇم چوڭ بىلەن شىغاي ئىككىسى ئون ئادەمنى باشلاپ بېرىپ، زەيدىن بەگنىڭ ئۆيىگە تۈيۇقسىزلا باستۇرۇپ كىرىدۇ. ئەپسۇسكى، زەيدىن بەگ ئۇلارنىڭ شەپسىنى سېزىپ قالغانلىقى ئۈچۈن ئالمان ـ نالمان قېچىپ كېتىپ تۆتۈلماي قالىدۇ. شۇ چاغدا ئۆچ ئالغۇچىلارنىڭ ئارىسىدىكى بىر ئادەمنىڭ كۆزى قوزۇقفا ئىلىنغىلىق تۇرغان زەيدىن بەگنىڭ يېڭىساچە كەڭ كېزىكلىك قارا كۆرپە تۈمىقىغا چوشۇپ قالىدۇ ـ دە، دەرھال ئېلىپلا بېشىغا كىيىۋالىدۇ. سەھەردە گەز دەرياسىدىن كېچىپ ئۇتۇۋاتقاندا ئات تۈيۇقسىزلا ناشقا يۇتلىشىپ مۇدۇرۇپ كېتىپ ئۈستىدىكى ئادەم بىلەن قوشۇلۇپلا سۇغا يىقىلىپ چۈشىدۇ. ئۇ ئادەمنىڭ بېشىدىكى ھېلىقى تۆماقمۇ سىلكىنىپ كېتىپ سۇغا چۈشۈپ كېتىدۇ. ئۇ ئادەم تۆماقنى سۈزۈۋېلىپ ئاپتاپتا قۇرۇتۇش ئۈچۈن ئىچىنى تېشىغا ئۆرۈۋاتقاندا تۆماق كېزىكىنىڭ قېتىدىن ئەمەت بەگنىڭ زەيدىن بەگكە ئەۋەتكەن خېتى چىقىپ قالىدۇ. ئۇ ئادەم خەت تونۇيالمىغانلىقتىن بۇ خەتنى خوجا ئابدۇراخمانغا ئاپىشۇرۇپ بېرىدۇ. پىشقەدەم زىيالىي خوجا ئابدۇراخمان پاتلانغان سارغۇچ سامان قەغىزگە يېزىلغان بۇ ئۇزۇن خەتنى ئوقۇپ كۆرۈپ، ساقلاپ قويۇش ئۈچۈن كېچىك بىر ساپال كوزىنىڭ ئىچىگە سېلىپ تامىنىڭ ئۇلىغا كۆمۈپ قويىدۇ.

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

يىگىرمە تۆتىنچى باب

خائىن

1946 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى پەيشەنبە.

ئۇلار تۈن قاراڭغۇسىدا يول يۈرۈپ ئويتاغ ئاغزىنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىكى قاتمۇقات تاغلار ئارىسىغا كەلگەندە بىر ـ بىرى بىلەن ئۈن ـ تىنسىزلا خوشلىشىپ ئۈچ ئاچا يولغا بۆلۈنۈپ يۈرۈپ كېتىشتى. خوجا ئابدۇراخمان ئىككى يۈز نەچچە ئادەم بىلەن يېڭىسار يولىنى توسۇش ئۈچۈن پىلال يېزىسى تەرەپكە، ئەنجانباي قەشقەر شەھىرى يولىنى توسۇش ئۈچۈن قىرىق مەرگەننى باشلاپ گەز دەريا سىنىڭ تۆۋەن ئېقىنى ـــ تېرىم تەرەپكە قاراپ يۈرۈپ كەتتى. جامالىدىن چەشتاغقا ئۇدۇل تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن خىللانغان ئېغىر قوراللار بىلەن ئۈچ يۈز نەچچە ئادەمنى باشلاپ، گەز دەريا سىنى بويلاپ مېڭىپ يېرىم كېچىدىن ئۆتكەندە چالما ئېرىق تەۋەسىگە يېتىپ كەلدى. تۇنۇگۈن ئاخشامىلا كۈنىپېتىش تەرەپتە ۋىشىلداپ سوققىلى تۇرغان شامال بۇلۇتلارنى كۈنچىقىش تەرەپكە سۈرۈۋەتكەنىدى. سۈپسۈزۈك ئاسماندا قويۇق يۇلتۇزلار ۋىل ـ ۋىل چاقناپ تۇراتتى. ئاي ئولتۇرغانىدى. ئەتراپ تىپتىنچ، پەقەت گەز دەريا سىنىڭ كېچە جىمجىتلىقىنى بۇزۇپ، تاشتىن ـ تاشقا ئۇرۇلۇپ ئېقىۋاتقان شوخ، شاۋقۇنلۇق ئاۋازى بىلەن يىراق ـ يىراقلاردا ئىتلارنىڭ ئاندا ـ ساندا قاۋاشلىرى، توخۇلارنىڭ سوزۇپ ـ سوزۇپ چىللاشلىرىلا ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ئۇلار بۇگۈنكى ئۇرۇشنىڭ قاچان تۈگەيدىغانلىقىنى بىلمەيتتى. شۇڭا، ئاتلارنى تويغۇزۇۋېلىش، ئۆزلىرىمۇ ناشتا

قىلىۋېلىش ئۈچۈن جايىدىلا توختاشتى. چەشتاغ ئەتراپىنى چارلاشقا كەتكەن رازۋېدكىچىلار قايتىپ كېلىشتى. ئۇلار چەشتاغقا يېقىن بېرىپ، ئايلىنىپ يۈرۈپ گازارما ئەتراپىنى خېلى ئۇزاق كۆزىتىپتۇ، ھەتتا گازارما ئەتراپىدىكى ئۇزۇنسىغا، توغرىسىغا تۇتاشتۇرۇلغان، چوڭقۇر كولانغان كېسىشمە ئاكوپلارنىمۇ خېلى يېقىن يەردە تۇرۇپ كۆزىتىپتۇ. ئات، ئادەم كۆرۈنمەپتۇ ياكى بىرەر تاراق - تۇرۇق ئاۋازنىمۇ ئاڭلىماپتۇ. باشقا ھېچقانداق ئەھۋال سېزىلمەپتۇ. پەقەت ئېگىز ئىستېھكام ئۈستىدە پوستتا تۇرغان ئىككى - ئۈچ ئەسكەرنىلا كۆرەلەپتۇ. قارىغاندا، گازارمىدىكى ئەسكەرلەرنىڭ ھەممىسى تاتلىق ئۇخلاۋاتقان ئوخشايدۇ.

تاڭ سەھەرنىڭ جىمجىتلىقى جامالىدىنغا غەلىتىلا تۇيۇلۇپ كەتتى - دە، شۇ ھامان ئۇنىڭ كۆڭلىگە گۇمان چۈشۈپ بىرھازاغىچە ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدى: «نېمىدېگەن قورقۇنچلۇق جىمجىتلىق بۇ؟ خۇددى جاھاندا ھاياتلىق توختاپ قالغاندەكلا، شەپسىز، ئۈن - تىنسىز، ھەتتا كېچىچە توختىماي گۈركىرەپ چىققان شامالدىن شۇ تاپتا ئەسەرمۇ قالمىغان. ناۋادا دۈشمەنلەر بىزنى تۈيۈپ قالغان بولسا، يوشۇرۇنۇۋېلىپ قەستەنگە مانا شۇنداق جىمجىتلىقنى پەيدا قىلىش ئارقىلىق بىزنى بىخۇدلاشتۇرۇپ قاپقانغا دەسسەتمەكچىمىدۇ يا؟ دۈشمەنلەر يوشۇرۇن، بىز ئاشكارا ! » ئۇنىڭ بېشى قاتتى. ئۇ گويا يۇلتۇزلاردىن مەدەت تىلىگەندەك پاكىز قىرىلغان ئېگىكىنى سىلىغان ھالدا ئاسمانغا تىكىلدى. ئالا - بۇلا بۇلۇتلار ئارىسىدا ۋال - ۋۇل چاقناپ تۇرغان يۇلتۇزلارغا قاراپ ئۇلۇۋغ - كېچىك تىندى. تۇيۇقسىز ئۇنىڭ خىيالى چاقناپ تۇرغان ئاشۇ يۇلتۇزلاردەك پىلىلداشقا باشلاپ، خۇددى تۇمان تارقاپ، ھاۋا - جاھان ئېچىلىپ قالغاندەك كاللىسىغا كىرىۋالغان بايىقى قورقۇنچلۇق گۇمانلار ئاستا - ئاستا تۇگەپ كۆڭلى پاللىدە يورۇپ كەتتى. ئۆزىنى چىرماپ قىينىغان چىگىكلەرمۇ يېشىلىپ

كەتكەندەك خېلى ئازادىلىشىپ قالدى. «شۇنداق، دۇشمەنلەرنى غەپلەت بېسىپتۇ، غەپلەت باسقان جايلارلا مۇشۇنداق جىمجىت بولىدۇ. توغرا! ناھايىتى توغرا!»

ئۇ خۇشال ھالدا زەيدىن بەگنىڭ مۇرىسىگە ئۇرۇپ قويدى.

— بەللى، بەللى زەيدىن، يارايسىز جۇمۇ. سىزنىڭ دېگىنىڭىز توغرا چىقتى. بىز دەل ۋاقتىدا ئۇلىگۈرۈپ كەپتۇق. شۇ تاپتا دۇشمەنلەر تازا غەپلەت ئۇيقۇسىدا...

— ياق، ياق، ئۆزلىرى دانا، ھەممىنى ئالدىن بىلەلەيدىلا، شۇڭا مۇشۇنداق ئاقىلانە تەدبىرنى قوللاندىلا. ناۋادا ئۇ كۆڭلى قارا ئەنجانبايىنىڭ گېپىگە كىرگەن بولسىلا بۇ قېتىم بۇ تەرەپكىمۇ كېلەلمەيتتۇق، نەچچە ۋاقىتتىن بۇيان تەقەززالىق بىلەن كۈتكەن مۇنداق بەلەن پۇرسەت قولىمىزغا كەلمەيتتى، ھەممىدىن قۇرۇق قالاتتۇق. ئۇ كۆڭلى قارا ئادەمدىن پەخەس بولسىلا، نىيىتى بۇزۇق، ئۇنىڭ غەرىزى سىلىنىڭ ئۇستىلىرىگە چىقىۋېلىش.

— ياق، ئۇ ئادەمنى ئۇنداق دېسەك بولمايدۇ، ئۇنىڭغا ئۇۋال بولىدۇ. ئۇ دېگەن باشتىنبوي ئەنجانباي، ئەقىل ـ پاراسەتلىك، باتۇر ئادەم. مېنىڭ ئۇستۇمدە تۇرۇشقىمۇ لايىقەتلىك، قابىلىيەتلىك. مەنمۇ شۇنداق بولۇشنى ئۈمىد قىلاتتىم، لېكىن، ئورۇنلاشتۇرۇش ئاشۇنداق تەتۇر بولۇپ قالدى. بۇنىڭغا بىرنېمە دېگىلى بولمايدۇ. شۇغىنىسى ئۇ كاجراق، كاللىسىدىن ئۆتمىگەن ئىشنى كاللىسى كەتسىمۇ ھەرگىز قىلغىلى ئۇنىمايدۇ. بۇمۇ بىر ھېسابتا باتۇرلۇقنىڭ بىر ئالاھىدە ئىپادىسى. ئەسلىدە ئۇ بىزنىڭ بۇ قېتىمقى بۇ تەرەپكە يۇرۇش قىلىشىمىزغا ئۇنىمىغان، قەتئىي قارشى چىققانىدى. لېكىن، مەن چىڭ تۇرۇۋالدىم. ئۇ بىزدىن ئەنسىرەپ قالدى، بىزنى دۇشمەنلەرگە تاشلاپ بېرىپ ئۆزى بىر چەتتە قاراپ تۇرۇشقا ئۇنىڭ يۈرىكى چىدىمىدى. شۇڭا، بىزنى قوغداپ قېلىش ئۈچۈنلا بۇ تەرەپكە بىز بىلەن بىللە كېلىشكە مەجبۇر بولدى. ناۋادا ئۇ بىز بىلەن بىللە كېلىشكە ئۇنىمىسا، ئۇ

چاغدا هەي، ئۆزىمىزلا كېلىشكە مەجبۇر بولاتتۇق.

— ۋاي - ۋۇي، بۇ تازا غەلىتە گەپ بولدىغۇ، سىلى ئۇنىڭغا بۇيرۇق قىلىشقا تولۇق ھوقۇقلۇق تۇرسىلا، ھەربىي قانۇن - قائىدە بويىچە بۇيرۇققا بويسۇنمىغان ئۇنداق ئادەمنىڭ كاللىسىدىن تۇتۇن چىقىرىۋەتمەي تازا...

— ھاي، ھاي، بولدى قىلىڭ، ئۆپكىڭىزنى بېسىۋېلىڭ. بۇيرۇق؟ ھىم، قىزىق گەپ قىلىدىكەنسىز. گېنېرال لېيتېنانت ئىسھاقبېكنىڭ بۇيرۇقىنى قوبۇل قىلمىغان ئادەمزە، مېنىڭ بۇيرۇقۇمنى توغرا تاپمىسا قوبۇل قىلاتتىمۇ؟ شۇ چاغدا ئىسھاقبېك ئۇنى ئېتىۋېتىشكىمۇ، قامىتىۋېتىشكىمۇ ھوقۇقلۇق ئىدى، لېكىن ئۇ ئادەم ئۇنداق قىلمىدى، «دوستۇم» دەپ چىرايلىق نەسىھەت قىلدى. بۇ نېمە ئۇچۇن؟ بۇ ئۇنىڭ يارىملىق ئادەملەرنىڭ قەدىر - قىممىتىنى بىلگەنلىكى!

— لېكىن، ئۇ ئادەم ئاخىر بىر كۇنى سىلىنىڭ، بىزنىڭ — ھەممىزنىڭ بېشىنى يەيدۇ، ئۇنىڭ نىيىتى شۇنداق بۇزۇق.

جامالىدىننىڭ ئاچچىقى كەلدى، زەيدىنگە چەكچىيىپ قاراپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى:

— تولا پوق چاينىماڭ، تىلىڭىزغا كۆيدۇرگە چىقىدۇ! ئۇ ئۇنداق مۇناپىق ئادەم ئەمەس!

— شۇنداق، شۇنداق. قالتىس دانا ئادەم ئىكەنلا، ئاتىدارچىلىق قىلغانلىرىغا ھەشقاللا. ئەمدى ماڭايلى، ئاتلارمۇ تويدى، بىزمۇ ناشتا قىلىۋالدۇق. تاڭ يورۇپ قالسا دۇشمەنلەر بىزنى كۆرۈپ قالىدۇ. بۇنداق تېپىلغۇسىز پۇرسەت قولدىن كېتىدۇ.

— ھەببەللى، مانا ماۋۇ گەپلىرىڭىز جايىدا. بۇنىڭدىن كېيىن ھېلىقىدەك پىتنە - پاسات تېرىيدىغان گەپلەرنى يەنە قىلىپ سالسىڭىز مەن ئەمدى ھەرگىز يوز - خاتىر قىلمايمەن. ئاگاھ بولۇڭ!

— خوپ.

— ماڭايلى.

ئىككى - ئۈچ كۈن ئىلگىرى توختىماي ئودا بىر ھەپتە ياغقان يامغۇر گەز دەريانىڭ سۈيىنى خوپ ئۇلغايتىۋەتكەنىدى. ئىلگىرىكى چاغلاردا بۇنداق كۈز ئايلىرىدا گەز دەريانىڭ سۈيى ئازلاپ كېتىپ، خېلى چوڭقۇر ئېقىنلىرىدىمۇ سۇ تىزغىنمۇ چىقمايتتى. لېكىن، بۈگۈن سۇ ئۇلارنى خېلى ئاۋارە قىلدى. دەريانىڭ سۈيى يېيىلىپ تەكشى - تىنچ ئاقمىغان ئېقىنلىرىدىمۇ ئاتلارنىڭ قورسىقى سۇغا چىلىشىپ قالدى. ئۇلار ئېغىر قورال - ياراغلارنى ئاتلارغا سۆرىتىپ، ئىتتىرىپ يۈرۈپ ئاران تەسلىكتە دەريادىن ئۆتۈۋېلىشتى.

بۇ چاغدا تاڭ يورۇپ، كۈن خېلى ئېگىز كۆتۈرۈلۈپ قالغانىدى. ئارىلاپ - ئارىلاپ كۈز ئايلىرىنىڭ غۇر - غۇر سوغۇق شامىلى چىقىپ تۇراتتى. چارلاشقا كەتكەن رازۋېدكىچىلار يەنە: «دۈشمەنلەر ئاز ئىكەن. چەشتاغ تەرەپتە ئاران يىگىرمە - ئوتتۇزدەكلا ئەسكەر تۇرىدۇ» دېگەن گۇمانلىق خەۋەرنى يەتكۈزۈشتى. جامالدىن يەنە دېلىغۇل بولۇپ قالدى: «باشقا دۈشمەنلەر يوشۇرۇنۇۋالغان بولسا، رازۋېدكىچىلىرىمىز ئۇلارنى سېزەلمەي قالدىمۇ يا؟» ياق، ياق، ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس. دۈشمەنلەر بىزنىڭ كېلىشىمىزنى بىلمەيدىغان تۇرسا، ئۇلار يەنە نېمىشقا يوشۇرۇنۇۋالىدىكەن؟ ۋۇي ! ماڭا نېمە بولغاندۇ؟ ماڭا گۇمانخورلۇق جىنى چاپلىشىپ قالدىمۇ نېمە؟ بوپتۇ، قېنى يەنە بىر دەم تەخىر قىلىپ باقايلى. ناۋادا دۈشمەنلەر يوشۇرۇنۇپ يەرنىڭ ئاستىغا كىرىۋالغان بولسىمۇ ئۇ يەردە ئۇزاق تۇرالمايدۇ. ئۇزاققا قالمايلا ئاشكارىلىنىدۇ.»

ئۇلار دۈشمەنلەرنىڭ ئاشكارىلىنىشىنى كۈتۈپ خېلى ئۇزاق ساقلاشتى. لېكىن، دۈشمەن تەرەپ يەنىلا جىمجىت ئىدى. ئۇلار تەقەززا بولۇپ ئاتلىنىشقا تەييارلاندى. دەل شۇ چاغدا تۈيۈقسىزلا قاشىبشى مەھەللىسىنىڭ ئاياغ تەرىپىدىن ئارقا - ئارقىدىن ئىككى قېتىم تاپانچا ئېتىلغان ئاۋاز ئاڭلىنىپ قالدى. ئۇلار

ھەيران بولۇپ تۇراتتى، چەشتاغ تەرەپتىن بۇ تەرەپكە قارىتىپ ئېتىلغان مىلتىق ئاۋازى ئاڭلاندى. ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەيلا شۇ چەشتاغ تەرەپتىن يەنە بىر پاي ئوق ئېتىلدى. يەنە بىرھازادىن كېيىن يەنە شۇ چەشتاغ تەرەپتە بومبا پارتلىغان گۈلدۇرلەش ئاۋازى ئاڭلىنىپ، تاشمىلىق ئەتراپىدىكى يەر - زېمىننى لەرزىگە كەلتۈرۈۋەتتى - دە، توپا - چاڭ، ئىس - تۈتەكلەرنىڭ ئاسمانغا پۇرقىراپ كۆتۈرۈلگەنلىكى كۆرۈندى. جامالىدىنلار تېخىمۇ ھەيران بولۇپ تۇرۇپ قېلىشتى. جامالىدىن كۆڭلىدە: «دۇشمەنلەر ئارىسىدىمۇ بىزگە ماسلىشىدىغان ئادەم بار ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ خۇش بولۇپ كەتتى. لېكىن، ئوق ياكى پارتلاش ئاۋازى قايتا ئاڭلانمىدى.

ئۇلار تولا ئۇزاق ساقلاپ، ئىچى تىتىلداپ، تاقىتى تاق بولغان ھالدا چەشتاغقا يېقىنلاپ بېرىپ، دۇشمەن گازارمىسى ئوچۇق كۆرۈنۈشكە باشلىغاندىلا ئاندىن توختاشتى. شۇنىڭغىچە دۇشمەنلەر خۇددى ئۇنىڭدىن خەۋەرسىزدەك تىپتىنچ ئۆتتى، بىرەر ئادەممۇ كۆرۈنمىدى. ھېلىقى ئوق ئاۋازى بىلەن بومبىنىڭ گۈمبۈرلىگەن پارتلاش ئاۋازىدىن باشقا، ئادەملەرنىڭ ئاۋازى ياكى بىرەر تاراق - تۈرۈقنىڭ شەپىسىمۇ ئاڭلانمىدى، ھەتتا يىراق - يېقىنلاردىكى ئىتلارنىڭ قاۋاشلىرىمۇ جىمىپ قالدى.

جامالىدىن ئادەملىرىگە «تەييارلان !» دەپ بۇيرۇق بەرگەندى، شۇ ھامان پىلىموت، مىنامىيوت، توپ - زەمبىرەكلەر دۇشمەنلەرنىڭ گازارمىسىنى ئوققا تۇتۇش ئۈچۈن توغرىلاندى. زەيدىن بەگ دۇشمەنلەر سېپىگە زەربە بېرىشكە تەييارلىنىپ تۇرۇشقان ئەتراپىدىكى ئادەملەر توپى ئارىسىغا سىنچىلاپ قاراشقا باشلىدى. ئۇ ساختىلىق قىلىپ ئۆز تەرىپىگە قارىتىۋالغان، ئەمەل، بايلىق تەمەسىدە ئەقلى بۇلغىنىپ خۇددىنى يوقاتقان، قۇرئان تۇتۇپ قەسەم بېرىشكەن سادىق غالچىلىرىنىڭ شۇ تاپتا ھەرقايسىسى ئۆزلىرىگە كۆرسىتىپ، بەلگىلەپ بېرىلگەن نىشان ئادەملەر بىلەن پىلىموت، مىنامىيوت، توپ - زەمبىرەكلەرنىڭ

قېشىدا بۇيرۇقىنى كۈتۈپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئۇنىڭ زەھەرلىك يۈرىكى يايراپ كەتتى. جامالدىن قىرىل تۇيۇقسىز ئېگىز دۆڭنىڭ ئۈستىدە تۇرۇپ دۇربۇن بىلەن دۇشمەن تەرەپنىڭ ئەھۋالىنى كۆزىتىۋاتاتتى. زەيدىن خۇشال هالدا ئۇنىڭ قېشىغا چىقتى - دە، قول سىلىشتىن ئىلگىرى ئۇنى گەپتە تازا چېقىۋېلىپ، يۈزىنى تۆكۈۋېتىپ، پۈخادىن چىقىۋېلىش ئۈچۈن قەستەنگىلا ئۇنىڭدىن مۇنداقلا سوراپ قويدى:

— ئەسكەرلەر كۆپ ئەمەستۇ؟

— هېچقانداق ئادەم كۆرۈنمەيدۇغۇ، — دېدى جامالدىن دۇربۇن بىلەن دۇشمەن تەرەپكە كۆز ئۈزمەي قاراپ تۇرۇپ، — ئويلىغىنىمدەك بولۇۋاتىدۇ. دۇشمەنلەرنىڭ شۇ چاغقىچە بىزنى تۇيمىغىنىغا قارىغاندا ئۇلارنى راستىنلا غەپلەت بېسىپتۇ. هۇجۇمنى باشلايلى.

— هۇجۇمنى باشلايلى دەۋاتامسىز؟ بەللى، بەللى ! قالتىس نوچى بولۇپ كېتىپسىز جۇمۇ ! شۇ تاپتا مۇشۇنداقلا هۇجۇم باشلاشتىن قورقمامسىز؟ ئۇرۇشنىڭ بىرى جەڭ، توققۇزى رەڭ، دېگەن دانا هۆكۈمدىن خەۋىرىڭىز يوق ئىكەن - دە؟

جامالدىن چۆچۈپ كەتتى، هەتتا ئۆزىنىڭ قۇلىقىغىمۇ ئىشەنمەيلا قالدى. چۈنكى، زەيدىن بەگ ئۇنىڭغا هېچقاچان سىزلەپ گەپ قىلغان ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇنىڭ سۆزلىرىدە تەنە بىلىنىپ تۇراتتى. بۇ ئادەمنىڭ خۇيى - پەيلى بۈگۈن باشقىچىرەك تۇرىدۇغۇ. يەنە تېخى ئۇرۇشنىڭ بىرى جەڭ، توققۇزى رەڭ دەپ ۋاتىلداپ كەتكەنلىكىدىن ئايلىناي ! هە، راست، بۇ ئۇنىڭ نېمە دېگىنىدۇ؟ ! غەلىتە گەپ ! كۆڭلىدە خۇددى جىن بارەدەكلا ! ئۇ بۇرۇلۇپ ئاچچىقلانغان هالدا زەيدىنگە تىكىلدى:

— نېمە بولدىڭىز؟ جەڭگە چۈشۈش ئالدىدىمۇ مۇشۇنداق كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان بىمەنە چاقچاق قىلامسىز؟ ! دېمىسىڭىزمۇ ئۇرۇشنىڭ توققۇزى رەڭ ! ئۇنداق بولسا قېنى

مەرھەمەت، مۇشۇ ئۇرۇشنى تېخىمۇ ئوبدان قىلىش ئۈچۈن قانداق رەڭۋازلىق تەكلىپىڭىز بولسا دەرھال ئوتتۇرىغا قويۇڭ، مەسلىھەتلىشىپ باقايلى. بولمىسا ئۇنداق ئادەمنىڭ سەپرايىنى ئۆرلىتىدىغان چاقچاقنى قىلماڭ ! تىلىڭىز تۇتۇلۇپ قالىدۇ. ئاڭلاپ قويۇڭ: مەن ھېچنېمىدىن قورقمايمەن ! پەقەت ئالا كۆڭۈل، ئىككى يۈزلىمە مۇناپىقلاردىن قورقىمەن !

زەيدىن ئۇنىڭغا قاراپ سوغۇقلا كۈلدى:

— ھىم بولدى، بولدى، تولا چېچىلماڭ. ئاچچىقىڭىز خوپ يامان ئىكەن جۇمۇ سىزنىڭ، — ئۇ كەينىگە تۇتۇپ تۇرغان تاپانچىسىنى جامالىدىننىڭ پېشانىسىگىلا تەڭلىدى، — مانا ماۋۇ نەرسىدىنمۇ قورقمامسىز؟ ! مېنىڭ تەكلىپىم دەل مانا مۇشۇ. ئۇ شۇنداق دەپلا ئارقا - ئارقىدىن ئۈچ پاي ئوق چىقىرىۋەتتى، — ھە، مانا ئەمدى ئوبدان بولدى. سىزنىڭ زۇۋانىڭىز بالدۇرلا تۇتۇلدى !

جامالىدىن يۇرىكىنى قامالالاپ مۇجۇپ تۇتقان ھالدا ئۈيان - بۈيان تولغىنىپ، سوزۇلۇپ - تۇگۈلۇپ تۇرۇپ «ئاھ، ئەنجانباي !...» دېدى - دە، دۆڭدىن دومىلاپ پەسكە چۈشۈپ كەتتى. دۆڭنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى يانباغىردا جامالىدىننىڭ مۇھاپىزەتچىسى سادىن مەرگەن ئۇنىڭ ئېتىنى تۇتۇپ تۇرغانىدى. ئوق ئاۋازى ئۇنى چۆچۈتۈۋەتتى، ئۇ شۇنداق قاراپلا جامالىدىننىڭ مەيدىسىنى مۇجۇپ تولغىنىۋاتقانلىقىنى، زەيدىننىڭ تاپانچا تۇتۇپ تۇرۇپ بىرنېمىلەرنى دەۋاتقانلىقىنى كۆردى - دە، ئاپتوماتنى ئۇنىڭغا توغرىلىدى. لېكىن، ئۇ كېچىككەنىدى، ئۇ تەپكىنى بېسىپ بولغۇچە، پايلاپ تۇرغان بىرى ئۇنىمۇ ئۈچ پاي ئوق بىلەن ئېتىپ تاشلىدى.

زەيدىن ئۆز غالچىلىرى بىلەن ئالدىنئالا خۇپىيانە ھالدا كېلىشىپ قويغانىدى. ئۇلار ئۇ ئاتقان ئوق ئاۋازىنى ئاڭلىغان ھامان ئۆز نىشانلىرىنى ئاپتوماتلار بىلەن تاتاتلىتىپ شىددەتلىك ھالدا ئوققا تۇتۇشقا باشلىدى. دەل شۇ چاغدىلا نەچچە يۈزلىگەن

گومبەزدىكى ئەسكەرلىرى خۇددى يەردىن ئۇنۇپ چىققاندەك تەرەپ - تەرەپلەردىكى ئۆتۈشمە ئاكوپلاردىن تۆيۇقسىزلا سەكرەپ چىقىپ قىيقاس - چۇقان سېلىشىپ باستۇرۇپ كېلىشتى. ھودۇقۇپ، تەمتىرەپ قېلىشقان جامالىدىننىڭ ئادەملىرى تاشلاندى. ئارقىدىنلا تاشمىلىق تەرەپتىنمۇ ئالاھىدە خىل قوراللار بىلەن قوراللانغان ئەمەت بەگنىڭ يەتمىش نەچچە ئاتلىق مەرگەن باندىتلىرى «قىر ! چاپ !» دەپ ۋارقىرىشىپ كېلىپ ئۇلارنىڭ سېپىگە قوشۇلدى - دە، بۇ دەھشەتلىك قىرغىنچىلىقنى تېخىمۇ ئەۋجىگە چىقىرىۋەتتى. پىلىموت، مىلتىق، ئاپتوماتلاردىن ئېتىلغان ئوقلارنىڭ ئاۋازلىرى، گرانا تلارنىڭ دەھشەتلىك پارتلاشلىرى، قىلىچلارنىڭ ۋال - ۋۇل پارقىراپ بىر - بىرىگە «جاق - جۇق !» ئۇرۇلۇشلىرى، ۋارقىراشلار، ئېچىنىشلىق ئىنجىقلاش، قىرقىراش - چىرقىراش... سادالىرى، خۇددى قارا قۇيۇندەك ئاسمانغا كۆتۈرۈلگەن توپا - چاڭ، ئىس - تۈتەكلەر بىردەمدىلا تاشمىلىق ئەتراپىنى لەرزىگە كەلتۈرۈۋەتتى.

ئىچى - تېشىدىن تەڭلا بېرىلگەن زەربە جامالىدىننىڭ ئادەملىرىنى ناھايىتى تېزلا ھالسىرىتىۋەتتى. ئۇلار تۈركۈم - تۈركۈملەپ ئۆلۈپ، يارىلىنىپ بارغانسېرى ئازلاپ كېتىۋەردى. شۇنداق بولسىمۇ ئۇلار ھوش كەلمىدى. قەھر - غەزەپ بىلەن ئېلىشىپ دۇشمەنلەرگە زادىلا باش ئەگمىدى، ھەتتا ئۆزلىرىدىكى ئازغىنا ئوق - دورىلار تۈگەپ كېتىپ، قوراللىرى كارغا كەلمەي قالغان ئەھۋال ئاستىدىمۇ، پىچاقلىرىنى ئىشلىتىپ، قورام تاشلارنى ئېتىپ، مۇشتلاپ، قوشقارچىلاپ كاللا قويۇپ يۇرۇپ نۇرغۇنلىغان دۇشمەنلەرنى يەر چىشلەتتى. لېكىن، ئۇلارنىڭ كۈچى يەنىلا دۇشمەنلەرگە يەتمىدى. دۇشمەن ئەسكەرلىرىنىڭ سانى ئۆزلىرىدىن يەتتە - سەككىز ھەسسە ئارتۇق، قوراللىرى خىل بولغاچقا تەڭ كېلەلمەي، ئاخىر ھايات قالغان ئوتتۇز سەككىز ئادەم قورشاۋنى بۆسۈپ چىقىپ ئويتاغ تەرەپكە قاراپ

قېچىشقا مەجبۇر بولدى. ئەمەت بەگنىڭ باندىتلىرى بىلەن بىر قىسىم ئەسكەرلەر ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ كېتىشتى.

بۇ قېتىمقى دەھشەتلىك قىرغىنچىلىقتا دۇشمەنلەر غەلىبە قىلدى، لېكىن ئۇلارنىڭ پولك كوماندىرى بۇنىڭدىن رازى بولمىدى. ئۇنىڭمۇ ئەسكەرلىرى خېلى ئۆلگەنىدى، بولۇپمۇ ئۆزلىرىدىن يەتتە ـ سەككىز ھەسسىدەك ئاز بولغان بۇ بىر ئوچۇم «تەلۇە»لەردىن بىرەرىنىڭمۇ تەسلىم بولمىغانلىقى ئۇنىڭ غەزىپىنى كەلتۈردى. ئۇلارغا بۇنداق جاسارەت، قۇدرەتلىك كۈچ قەيەردىن كەلگەندۇ؟ !

* * *

خوجا ئابدۇراخمان باشلاپ ماڭغان ئادەملەر تۇن قاراڭغۇسىدا تاشمىلىق تەۋەسىدىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ تاڭ يورۇغاندىلا كەڭرى بىر تۈزلەڭلىك ئارىلىقىدىكى جىلغا بويىغا يېتىپ كېلىپ توختىدى. ئۆتۈشمە يوللارغا يانداشقان بۇ جىلغا كەڭرى ھەم چوڭقۇر ئىدى. ئىچىدىكى ئەگرى ـ توقاي كىچىك تارامىلاردا ئازغىنە ساقىندى سۇلار شىرقىراپ ئېقىپ تۇراتتى. ئانچە ـ مۇنچە ئېگىز ـ پەس، كىچىك ـ كىچىك دۆڭلۈكلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا بۇ جىلغا خېلى تەكشى تۈزلەڭلىك ئىدى. تاغ ـ داۋانلار يىراق بولغانلىقتىن، مەيلى ئۇ تەرەپ ياكى بۇ تەرەپتىن كېلىدىغان دۇشمەنلەرنى خېلى يىراقتىنلا ئاسانلا كۆرۈۋېلىشقا بولاتتى. شۇڭا، ئۇلار بۇ جىلغىنى دۇشمەنلەرگە تۇيۇقسىز زەربە بېرىشكە بولىدىغان ئۆزلىرى ئۈچۈن ئەپلىك قورغان دەپ ھېسابلىدى ـ دە، شۇ ھامان جىلغىنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇنۇۋېلىشتى. كۈن چىقتى. ئەتراپ جىمجىت، ھېچقانداق تاراق ـ تۇرۇقنىڭ شەپىسىمۇ يوق، پەقەت يىراقلاردا ئىتلارنىڭ غەزەپلىك قاۋاشلىرى، ئارىلاپ ـ ئارىلاپ قوي ـ ئۆچكىلەرنىڭ سوزۇپ ـ سوزۇپ مەرەشلىرى، ئادەملەرنىڭ بىر ـ بىرىنى

توۋلاشلىرىلا بوشقىنا ئاڭلىنىپ قالاتتى.

خوجا ئابدۇراخمان باشلاپ ماڭغان ئادەملەر جىلغىدا قاتتىق ـ قۇرۇق نانلار بىلەن بەخىرامان ناشتا قىلىۋېلىشتى. ئاندىن دۇشمەن كېلىش ئېھتىمالى بولغان يوللارغا كۆز تىكىپ ئۇزاق ساقلاشتى. لېكىن، ئۇ تەرەپ ياكى بۇ تەرەپتىن كېلىدىغان ئادەم دىدارى كۆرۈنمىدى. ئادەتتە بۇ يولدا مېڭىپ، ئۇيان ـ بۇيان ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغانلارنىڭ ئايىغى ئۇزۇلمەيتتى. كىشىلەر بۇ يولدا ئەسكەرلەرنىڭ بۇلاڭ ـ تالاڭلىرىغا تولا ئۇچراپ قورقۇپ كەتكەنلىكتىن، يولۇچىلار ئازلاپ كېتىپ، بۇ يول يېقىنقى كۈنلەردىن بېرى چۆللىشىپ قالغانىدى. چۈشكە يېقىن چەشتاغ تەرەپتە بومبىلارنىڭ پارتلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. ئۇلار قېچىپ كېلىدىغان دۇشمەنلەرنىڭ ئالدىنى توسۇپ يوقىتىش ئۈچۈن تەييارلىنىپ تۇرۇشتى. دېگەندەك، ئاردىدىن ئۇزاق ئۆتمەيلا تاشمىلىق تەرەپتىن بىرەر يۈزدەك ئاتلىق ئەسكەرلەرنىڭ بۇ تەرەپكە قاراپ چېپىپ كېلىۋاتقانلىقى كۆرۈندى. بۇنداق كۆپ ئەسكەرلەرنىڭ قېچىپ كېلىشى ئۇلارغا غەلىتىلا تۇيۇلۇپ كەتتى:

ـــ بۇ قانداق بولغىنى، چەشتاغ، تاشمىلىق تەرەپلەردە دۇشمەنلەرنىڭ پەقەت قىرىق ـ ئەللىكدەكلا ئەسكىرىنىڭ بارلىقى خەۋەر قىلىنغانىدىغۇ؟ !

ـــ ئۇنداق بولسا، شۇنچە كۆپ ئەسكەر قانداق پەيدا بولۇپ قالىدۇ؟ !

ـــ بىز ئالدانغان ئوخشايمىز ! ئاپلا !

ـــ شۇنداق، بىز ئالدىنىپتۇق ! ئۇلار بۇ تەرەپكە قېچىپ ئەمەس، ھۇجۇم قىلىپ بىزنى ئۇجۇقتۇرۇش ئۈچۈن كەپتۇ !

ـــ مەيلى، كەلسە كەلسۇن، ئۇلاردىن قورقمايمىز ! بىزنىڭ ئادىمىمىز ئۇلاردىن كۆپ ! ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلار توزلاشقىدە، ئوچۇق ـ ئاشكارا، جىلغا قوغدىنىشقا بولىدىغان ئەپلىك قورغان !

ـــ كېلىشە ! ئۆلگۈسى كەلگەن گۈيلار ! !

شۇ ئاردىدا دۇشمەنلەر يېقىنلاپ كېلىپ قالدى. خوجا

ئابدۇراخمانىڭ ئادەملىرى ئوقلارنىڭ نىشانغا تەگمەي زايە بولۇپ كېتىشىدىن ئەندىشە قىلىپ، ئۇلارنىڭ تېخىمۇ يېقىنراق كېلىشىنى كۈتۈشتى. لېكىن، دۈشمەنلەر يېقىنلاشمىدى. يىراقتىلا توختاپ، زەمبىرەك، مىنامیوتلىرىنى ئەتراپتىكى كىچىك ـ كىچىك دۆڭلەرنىڭ ئۈستىگە ئېلىپ چىقىپ توختىتىشتى.

دېمەك، خوجا ئابدۇراخمانىڭ پەرەزلىرى توغرا بولۇپ چىقتى. ئۇلار ئالدانغاندى. ئۇلارنىڭ جىلغا ئىچىگە يوشۇرۇنۇپ تۇرغانلىقىنى دۈشمەنلەرنىڭ ئالدىنئالا بىلىدىغانلىقى كۆڭۈللىرىگە ئايان بولدى. ئۇلار ئەسلىدە دۈشمەنلەر مۇشۇ جىلغىنى بويلاپ ماڭىدۇ دەپ پەرەز قىلىشقانىدى. دېمىسىمۇ جىلغا بويلاپ ئۇزۇنغا سوزۇلغان بۇ يول ئەگرى ـ توقاي، ئېگىز ـ پەس، توپلىق بولسىمۇ، لېكىن خېلى كەڭ ـ كەڭرى ئىدى. يېقىن ئەتراپتا ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئۇدۇل مېڭىشقا بولىدىغان تۈزۈكرەك ئازادە يولمۇ يوق ئىدى. دۈشمەنلەر دەل مۇشۇ ئەھۋاللارنى نەزەردە تۇتۇپ، ئۆزلىرىنى خۇددى تۆگىنىڭ بۇرنىدىن يېتىلىگەندەك يېتىلەپ بۇ يەرگە باشلاپ كېلىپ جىلغىنىڭ ئىچىگە سولاپتۇ، دېيىغا ئۇسسۇل ئوينىتىپ قاپقانغا دەسسىتىپتۇ!

لېكىن، ئابدۇراخمانىنىڭ ئادەملىرى ھوش ـ كاللىسىنى تاپقاندا بەكلا كېچىككەنىدى. شۇ تاپتا دۈشمەنلەرنىڭ ئېغىر قوراللىرى دەل ئۇلارنىڭ ئۈستىگىلا توغرىلىنىپ بولغانىدى. لېكىن، ئۇلاردىكى دۈشمەنلەرنىڭ ئېغىر قوراللىرىغا تاقابىل تۇرالىغۇدەك ئېغىر قوراللارنىڭ ھەممىسى زەيدىنگە قالدۇرۇلغانىدى. ئۇنداق يىراق جايلارغا پەقەت مىلتىقنىڭ ئوقلىرىلا يېتىپ بارالايتتى. ئۇلار ئىلاجسىز ھالدا جىلغىنىڭ قىرلىرىنى ئۆزلىرىگە دالدا قىلىپ، ئۆزلىرىدىكى بار ـ يوق يىگىرمە ـ ئوتتۇز تالدەك مىلتىق بىلەن دۈشمەنلەرنى قارىغا ئېلىپ تۇرۇشقا مەجبۇر بولۇشتى. دەل شۇ چاغدا دۈشمەنلەر

ئۇلارنىڭ ئۇستىگە گۈمبا ـ گۈمباڭ ئوق ياغدۇرۇپ بىر دەمدىلا بىرمۇنچە ئادەمنىڭ جېنىغا زامىن بولۇشتى ! ئۇلارمۇ دۈشمەنلەرنى نىشانلاپ ملتىقلىرىنى ئىشقا سېلىشتى، لېكىن ئۇلارنىڭ يېراق ئارلىقتىن ئاتقان ئوقلىرى دۈشمەنلەرگە تەگمىدى. دۈشمەنلەرنىڭ مىنامیوت، زەمبىرەك ئوتلىرى تېخىمۇ ئەدەپ، دەل ئۇلارنىڭ ئۇستىگە ئارقا ـ ئارقىدىن چۈشۈپ گۈمبۈرلەپ پارتلاۋەردى.

ئەنجانبايىنىڭ ئىنىسى قادىر مۇئەللىم ئويتاغ پولكى زەربىدارلار ئىزۇوتنىڭ كوماندىرى ئىدى. گىراناتلارنى يېراقلا ھەم دەل جايىغىلا تاشلاشقا ماھىر ئىدى. ئۇ ئۇچ ئادەمنى باشلاپ ئېرىقلارنىڭ ئىچى، قىرلارنىڭ دالدىسى، شالاڭ ئۆسكەن ئوت ـ چۆپلەرنىڭ ئارىسى بىلەن ئۆمىلەپ يەر بېغىرلاپ مېڭىپ دۈشمەنلەر تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى. بىرھازادىن كېيىن ئۇ تەرەپتە گىراناتلارنىڭ ئارقا ـ ئارقىدىن گۈمبۈرلىگەن ئاۋازلىرى ئاڭلىنىشقا باشلىدى. ئارقىدىن ھايال ئۆتمەيلا پىلىموتلارنىڭ تاتاتلىغان ئاۋازلىرى بىلەن گىراناتلارنىڭمۇ پارتلاپ گۈمبۈرلىگەن ئاۋازلىرى خېلى ئۇزاققىچە ئاڭلىنىپ تۇردى. خوجا ئابدۇراخمان ئۇلارنىڭ ئۇ تەرەپكە بېرىپ دۈشمەنلەرنىڭ ئېغىر قورالىرىنى ۋەيران قىلىۋېتىش تەلىپىگە ماقۇل بولغانلىقىغا پۈشايمان قىلىپ قالدى. شۇ ئاردا ئۇ تەرەپتىكى ئوق ئاۋازلىرى جىمىپ قالدى. ئۇ قادىرلاردىن ئەنسىرەپ ئىچى تىتىلداپ تۇرغاندا قادىر ئۆزى يالغۇزلا قايتىپ كەلدى. ئۇلار گىراناتلار بىلەن دۈشمەنلەرنىڭ ئىككى زەمبىرىكىنى پارتلىتىپ كاردىن چىقارغان. لېكىن، دۈشمەن ئۇلارنى پىلىموت بىلەن توختىماي ئوققا تۇتۇپ ئۇچ ئادەمدىن ئايرىغانىدى.

ئۇلار قايغۇرۇپ تۇرۇشقاندا دۈشمەنلەر مىنامیوت، زەمبىرەكلەر بىلەن ئۇلارنى يەنە ئوققا تۇتۇشقا باشلىدى. دەل شۇ چاغدا ئۇلار تۈيۇقسىزلا ئارقا تەرىپىدىنمۇ شىددەتلىك ئوققا تۇتۇلۇپ كەتتى، ئۇلار جىلغىنىڭ ئۇ تەرىپىدىنمۇ نەچچە

يۇزلىگەن دۇشمەننىڭ خوددى قارا بوراندەكلا باستۇرۇپ كېلىپ ئۆزلىرىگە تاشلانغانلىقىنى كۆرۈشتى ـ دە، هودۇقۇپ هاڭ ـ تاڭ قېلىشتى. شۇندىلا ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىككى ئوتتۇرىدا قاپسىلىپ قالغانلىقىنى بىلىپ تېخىمۇ چۆچۈپ كېتىشتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە دۇشمەنلەر ئۇلاردىن نەچچە هەسسە كۆپ، قوراللىرىمۇ خىل ئىدى. دۇشمەنلەر ئېگىزدە، ئۇلار پەستە، ئېگىزدە تۇرۇپ پەستىكىلەرنى نىشانغا ئېلىش ئاسان، گىراناتلارمۇ دەل جايىغا چۈشىدۇ.

شۇنداق بولسىمۇ خوجا ئابدۇراخمانىڭ ئادەملىرى ئىككى تەرەپتىكى دۇشمەنلەرگە تەڭلا ئوت ئېچىپ بىرهازاغچە جان تىكىپ ئېلىشتى. دۇشمەنلەرمۇ پەسكە چۈشمىدى. ئېگىزدىكى ئەپلىك جايلاردا يوشۇرۇنۇپ تۇرۇپ تەرەپ ـ تەرەپلەردىن ئۇلارنى توختىماي ئوققا تۇتۇۋەردى. خوجا ئابدۇراخمانىڭ ئادەملىرى تۇغەشكىلى تۇردى. ئۇلاردىكى ئازغىنە ئوق ـ دورىلارمۇ تۈگەي دەپ قالدى. ئۇلار ئامالسىز قېلىپ، جىلغىنىڭ باش تەرىپىگە قاراپ قېچىشقا مەجبۇر بولۇشتى. لېكىن، ئۇلار جىلغىنىڭ باش تەرىپىگە قاراپ قېچىپ تېخى ئەللىك ـ ئاتمىش قەدەم ماڭغار ـ ماڭمايلا ئالدى تەرەپتە يوشۇرۇنۇۋېلىپ ئۇلارنى پايلاپ تۇرۇشقان دۇشمەنلەرنىڭ تۈيۇقسىز شىددەتلىك ئوققا تۇتۇشىغا ئۇچراپ، نۇرغۇنلىرى قىرىلىپ كەتتى، ئۇلار هودۇقىغان هالدا كەينىگە يېنىپ جىلغىنىڭ ئاياغ تەرىپىگە قاچتى. لېكىن، ئۇلار قېچىپ جىلغىنىڭ ئۇ بېشىغا يېتىپ بېرىشقا ئاز قالغاندا، ئۇ تەرەپتىنمۇ يوشۇرۇنۇپ تۇرغان دۇشمەنلەرنىڭ تۈيۇقسىز شىددەتلىك هۇجۇمىغا ئۇچراپ نۇرغۇنلىغان ئادەملىرىدىن ئايرىلىپ قالدى. مانا ئەمدى ئىككى يانغىمۇ قاچالمايدىغان، ئالدى ـ ئارقىسىغىمۇ يانالمايدىغان هالغا چۈشۈپ قالدى، ئۇلار خوددى قەپەسكە سولانغان قۇشقىلا ئوخشاپ قالدى. ئۇلار شۇ تاپتا قوللىرىنى كۆتۈرۈپ دۇشمەنلەرگە ئەل بولسىلا هايات قېلىشى مۇمكىن ئىدى. لېكىن، ئۇلارنىڭ پاك كۆڭۈللىرى بۇنداق

نومۇسسىزلىقنى راۋا كۆرمىدى. يەنىلا جان تىكىپ ئېلىشىپ، ئاخىر جىلغىنىڭ باش تەرىپىدىن ئارانلا يېگىرىمە توققۇز ياشلىرىدىكى قورشاۋنى بۆسۈپ چىقىپ، ئويتاغ ئاغزى تەرەپكە قاراپ قېچىپ كېتەلىدى.

كېيىنكى چاغلاردا شۇ قېتىمقى دەھشەتلىك پاجىئەنىڭ شاھىتى بولغان بۇ جىلغىنىڭ خېلى ئۇزاق يىللارغىچە «شېھىت جىلغا» دېگەن نام بىلەن ئاتىلىپ قېلىشى ئاشۇ دەھشەتلىك قىرغىنچىلىقنىڭ خەلق كۆڭلىدە ساقلىنىپ قالغان ئۆچمەس دەلىل ـ ئىسپاتى ئىدى.

يىگىرمە بەشىنچى باب

شۇم خەت

— بۇ چىملىق ئەجەبمۇ بەك چىرايلىق بولۇپ كېتىپتۇ — ھە؟

— خۇددى مەرۋايىت دانچىلىرى ئۇنۇپ چىققاندەكلا!

سېخىي تەبىئەتنىڭ چەكسىز ھىممىتى، كارامىتىنى نامايان قىلغاندەك ئىلگىرى چۆللىشىپ كەتكەن بۇ چىملىق شۇ تاپتا كۆز چاقنىغۇدەك گۈزەللىشىپ كەتكەندى. كېچىدىن شەبنەم چۈشكەندى، ئۇ چەت — بۇ چەتلىرى كۆرۈنمەيدىغان بۇ كەڭ چىملىق ئەتىگەنكى كۈننىڭ قىيپاش نۇرىدا خۇددى پايانسىز ياپيېشىل مەرۋايىت پايانداز دەك ۋالىلدايتتى. شۇ تاپتا بالىلارنىڭ قاپقارا كۆزلىرى ئانىلىرىغا مۆلدۈرلەپ تەلپۈنۈۋاتقان كەپتەر باچكىلىرىنىڭ كۆزىدەك لىپ — لىپ ئويناپ، چىملىقنىڭ ئۇ چەت — بۇ چەتلىرىگىچە تويماي تەلمۈرۈپ قارايتتى. قارىغانسېرى قارىغۇسى كېلەتتى. خۇددى مەرۋايىتلار دۇنياسىدا كېزىپ يۈرگەندەك، كۆزلىرى قامىشىپ، دىللىرى يايرايتتى. ئويماقتەك كىچىككىنە يۇمران ئېغىزلىرىمۇ خۇددى تولا سايراپ ھالىدىن كەتكەن كاككۇكنىڭ ئاغزىدەك ئېچىلىپلا قالغانىدى.

ئېشەكلەرنىڭ قارنى ئاچ ئىدى. تولا تېپىرلاپ، تۇمشۇقلىرىنى ئۇيان — بۇيان سوزۇپ، بالىلارنى سۆرىگىلى تۇردى. شۇنداللا ئۇلار ئەسلىگە كېلىشتى — دە، ئېشەكلەرنىڭ پۇتلىرىنى چېتىپ قويۇشتى.

ئەتراپتا ئولتۇرغۇدەك قۇرۇقراق يەرمۇ كۆرۈنمەيتتى. ھەممە يەر ئوخشاشلا شور ئۆرلەپ تۇرغان زەيلەك ئىدى. شۇڭا، بالىلار

پۇتلىرى تېلىپ كەتسىمۇ چىملىقلاشقا كىلگىنىچە ئۆرە تۇرىۋەردى، تاكى كۈننىڭ كۆتۈرۈلۈشى بىلەن، كۆزنى چاقنىتىدىغان ھېلىقى مەرۋايىتتەك شەبنەم دانچىلىرى ئاستا-ئاستا پارغا ئايلىنىپ تۇگىگۈچە قاراپ تۇرۇشتى.

ئەمدى يەنە قاراپ تۇرۇۋېرىشنىڭ ھېچقانداق قىزىقلى قالمىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇلارمۇ ئۆرە تۇرىۋېرىپ ھېرىپ كەتتى، ئۇيقۇسى كېلىپ كۆزلىرى ئېچىشتى. «ئاھ، شۇ تاپتا بەلەن قۇملۇق بولسا ھۇزۇرلىنىپ ئۇخلىۋالسا، تازا بەلەن بولاتتى ـ دە!» ئۇلار قۇرۇقراق يەر ئىزدەپ ئەتراپقا قاراشتى. لېكىن، ھەممە يەر يەنە شۇنداق ئوخشاشلا زەي ئۆرلەپ تۇرغان چىملىق ئىدى. ئېرىق بويىدىكى كۆك قۇملۇقلىقمۇ غىچچىدە خوخا، يانتاقلار ئۇنۇپ كەتكەنلىكتىن ئولتۇرۇشقىمۇ بولمايتتى. ئۇلار ئىلاجسىز يىراقلارغا تىكىلدى. كۈنچىقىش تەرەپتىكى ئېگىزلىكتە بىر گۇمبەز كۆرۈندى. ئۇ گۇمبەزنىڭ ئۇستىدىكى ھاۋا بوشلۇقىدا بىر لاچىن ئەگىپ ئۇچۇپ يۈرەتتى. بالىلار ئاشۇ گۇمبەزگە قاراپ يۈگۈرۈشتى. بۇ تۇزتاغ مازىرىم گۇمبىزى ئىدى.

* * *

گۇمبەزنىڭ تامىلىرى كونىراپ، سۇۋاقلىرىمۇ چۈشۈپ كەتكەنىدى. شورلىرى ئېچىدىكى قەبرە ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. گۇمبەزنىڭ ئالدىدا ئاللىقاچان ئۆرۈلۈپ چۈشكەن، ئۇستىنى يانتاق، خوخا، چىغ بىسىپ كەتكەن بىرنەچچە تاشلاندۇق مىسكىن قەبرىلەر بىر ـ بىرىگە يانداشقان ھالدا مۇڭلىنىپ يېتىشاتتى. كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان بۇ كۆڭۈلسىز قەبرىلەرگە بالىلارنىڭ ئۇزاقراق قارىغۇسى كەلمىدى، گۇمبەزنىڭ ئىچىنى كۆرگۈسى كەلدى. ئۇلار پالاقشىپ كېلىپ گۇمبەزنىڭ ئىچىگە قەدىمىنى شۇنداق قويۇشىغىلا، ئۇلاردىن ئۇركۈگەن بىر

توپ كەپتەر گۈمبەز ئىچىدىن تۇيۇقسىزلا ئۇچۇپ چىقىپ ئۇلارنى چۆچۈتۈۋەتتى، بالىلارنىڭ قورقۇنچىدا كۆزلىرى ئالا چەكمەن بولۇپ چەكچىيىپلا قالدى. گۈمبەز ئىچىدىكى قەبرە كەپتەر مايا قىلىرىدا ئالىپاساق بولۇپ كەتكەنىدى. قانداقتۇر بىر خىل چىرىندىنىڭ ئاچچىق پۇرىقى دىماغنى ئېچىشتۇراتتى. بالىلار تۆشۈك تامىلارغا، قەبرىنىڭ تۆت چاسا سۇپىسىغا، سۇپىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئاستى كىچىك، ئۇستى چوڭ يۇمىلاق قەبرە بېشىغا بىر دەم قاراپ تۇرۇشتى ـ دە، يېنىپ چىقىشتى. گۈمبەزنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ، قىيالىقتا ئۆسكەن بىر تۈپ جىغانىنىڭ يېنىدىكى كۆك قۇملۇققا كېلىشتى. بۇ يەردىن چىملىقمۇ، چىملىقتا ئوتلاۋاتقان ئېشەكلەرمۇ، ئەتراپتىكى ئېگىز ـ پەسلىكلەرمۇ ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بالىلار مۇشۇ قۇملۇقتا قوللىرى بىلەن ئېڭەكلىرىنى يۆلەپ، قورساقلىرىنى قۇمغا يېقىپ دۇم يېتىپ، ئەتراپنى تاماشا قىلىشقا باشلىدى. سىڭلىسىنىڭ كۆزلىرى تۇيۇقسىزلا ئويناپ كەتتى:

— ئاكا ئاۋۇ تاغقا قارىغىنا.

— چەشتاغنى دەمسەن؟

— چەشتاغ؟

— ھەئە، چەشتاغ. تاغام «كۈنچىقىش تەرەپتىكىسى چەشتاغ، كۈنپېتىش تەرەپتىكىسى تۇمشۇقتاغ، چەشتاغدا لەگزىدىن چىققان ئەسكەرلەر بار، يېقىن بېرىپ قالماڭلار ! تۇمشۇقتاغدا ئەنجانبايلار بار. قورقماڭلار !» دېگەنىدىغۇ؟ بىر دەمدىلا ئۇنتۇپ قاپسەن ـ دە ! ھە، چەشتاغ نېمە بوپتۇ، سوراپ قالدىڭغۇ؟

— ئەنە قارا، خۇددى تۆگۈلۈپ تۇرغان چاشقانغىلا ئوخشايدىكەن.

— ھەئە، چاشقانغىلا. ئوبدان قارىغىنا.

— راست ئىكەن، دېگەندەك چاشقانغىلا ئوخشايدىكەن، قىزىق ! بالىلار بىر ـ بىرىگە قاراپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىشتى. ئۇلارنىڭ زىل كۈلكىسىدىن ئۇركۈگەن توپ ـ توپ قۇشقاچلار

جىغانلىقتىن پۇر - پۇر ئۇچۇپ چىقىشتى. شۇڭا بالىلارنىڭ ساددا كۆڭلىدىن «تۇمشۇقتاغ نېمىگە ئوخشايدىغاندۇ؟» دېگەن خىيال كەچتى - دە، ئىككىلىسى تەڭلا بۇرۇلۇپ كۆڭۈلدىكىنى تەرەپكە قاراشتى.

— ئاكا، — دېدى سىڭلىسى مىلىققىدە كۆلۈپ سېلىپ، — ئەمدى سەن دەپ باققىنا تۇمشۇقتاغ زادى نېمىگە ئوخشايدىكەن؟

— ھە، ھە، توختا، توختا - ھە، مانا ھازىرلا، ھە قېنى، قېنى، ۋاھھاي! مانا تاپتىم، تاپتىم! بىزنىڭ ئۆيدىكى ئالا مۇشۇككە ئوخشايدىكەن. ئۇ مۇشۇك چاشقانغا تاشلىنىدىغان چاغدا، ئەنە قارا، ھە، ئەنە شۇنداق تۇگۈلۈپ غۇڭۇمەككىدە بولۇۋالىدۇ. ئەنە قارا، تېخى سوزۇلۇپ تۇرغان قۇيرۇقىمۇ بار ئىكەن! ۋاي خۇدايىمەي!

— ھاھھاي... مۇشۇك بىر سەكرەپلا چاشقانغا تاشلانسا!

— كانىيىدىن غاپپىدە ئېلىپ بوغسا!

— غىققىدە!

— پاھ، پاھ، ئۇ چاغدا كۆرۈڭ تاماشىنى!

— ئەنجانباي ئاكام چوقۇم شۇنداق قىلىدۇ، دۇشمەننى پەملەپ تۇرۇپ غاپپىدە بوغىدۇ!

— كېكىرىدىكىدىن!

— ھەئە، كېكىرىدىكىدىن!

— ئاكا، سەن ئەنجانباي ئاكامنى كۆرگەنمۇ؟

— كۆرمەمدىغان، بۇلتۇر سېلىم سۆلەتنىڭ كىچىك ئوغلى سۇلايمان سۆلەت مەن بىلەن چېلىشىپ مېنى بېسىۋالدى، ئاچچىقىمدا يىغلاپ ساپتىمەن. دەل شۇ چاغدا يولدا كېتىۋاتقان ئېگىز بويلۇق بىر ئادەم توختاپ ئاتتىن چۈشتى، يېنىمغا كېلىپ مېنى يۆلىدى، ئۇستۇبۇشىمدىكى توپىنى قاقتى، يۈشمىنى سۈرتتى. «ئوغۇل بالا يىقىلسا يىغلىمايدىغان، ئورنىدىن دەس تۇرۇپ يەنە ئېلىشمىدىغان! بولمىسا ئوغۇل بالا بولالمايدۇ! پەزىلىخاندەك بولۇپ قالمىدۇ!» دەپ قويۇپلا يۇرۇپ كەتتى.

— نېمە، نېمە، پەزىلىخاندەك؟
— ھەئە، پەزىلىخاندەك.
— ۋىيەي !... بۇ... بۇ نېمە دېگىنى..؟
— ھەي دۆت ! بۇ دېگىنىچۇ، مېنى قىز بالا بولۇپ قالسەن دېگىنى، يىپىدىن - يىڭنىسىغىچە سوراپ نېمە قىلىسەن؟
— ۋاي خۇدايىم، قىزىق گەپ.
ئۇلار بىر - بىرىگە قاراپ كۆز قىسىشىپ تاتلىققىنا كۈلۈشتى.
— شۇ چاغدا ئاكىسى سۆزىنى يەنە داۋاملاشتۇردى، — ئۇ ئادەمنىڭ ئۆتۈكىنىڭ قونچىدىن ئىككى پىچاقنىڭ سېپى چىقىپ تۇرغانلىقىنى كۆرگەنىدىم. كېيىن ئۇقسام، ئۇ كىشى بىزنىڭ قادىر مۇئەللىمنىڭ ئاكىسى ئەنجانباي دېگەن كىشى ئىكەن، يېنىدا قوشلاپ پىچاق ساقلايدىكەن. قادىر مۇئەللىم ھازىر ئاشۇ ئەنجانباي دېگەن ئاكىسىنىڭ قېشىدا ئىكەن، ئۇمۇ قوشلاپ تاپانچا ئاسىدىكەن.
— ھەي ئاكا، كۆزۈڭ يۇمۇلۇۋاتىدۇغۇ. ئۇيقۇڭ كەلدى؟
— ئەنجانباي ئاكامنىڭ ئەزىز دەيدىغان يەنە بىر ئىنىسىمۇ بارمىش، قالتىس نوچىمىش، ئاكىسىغا بەك ئامراق ئىكەن. ئۇنىڭ يېنىدىن ئايرىلمايۇرمىش. مەندىن ئاران تۆت ياشلا چوڭ ئىكەن.
— ۋىيەي تۆت ياش چوڭ بولسا نېمە بوپتۇ؟ غەلىتە گەپ قىلىسەنغۇ؟
— چوڭلارنىڭ گېپىگە قارىغاندا، ئوغۇل بالا جەڭگە يارالغانمىش. مەنمۇ ئوغۇل بالا، پۇخادىن چىققۇچە گۇمبا - گۇمباڭ سوقۇشۇپ، ئوغۇل بالىدەك بېشىمنى ئېگىز كۆتۈرۈپ يۈرسەم دەيمەن. ئەنجانباي ئاكام: «توخۇنى تاخ، مۇشۇكنى پەش» دەپ ئۆيدە كۈلۈڭ كولاپ تۇرىۋېرىش ئوغۇل بالىنىڭ ئىشى ئەمەس» دەپتۇمىش. مەنمۇ كەتسەم ئەنجانباي ئاكامنىڭ توپىغا قوشۇلسام دەپ ئويلاۋاتىمەن. ئولتۇرسام - قوپسام شۇنىلا خىيال

قىلىمەن، شۇ چۈشىنىلا كۆرىمەن. كەتكۈم كېلىپ زادىلا تۇرالمايۋاتىمەن.

ــ سەن؟ ۋاي خۇدايىمەي، مۇنداق دېگىن تېخى.

ــ لېكىنزە، تاغام بىلىپ قالمىسۇن، بىلىپ قالسا «كىچىك» دەپ ھەرگىز بارغىلى قويمايدۇ. ئۇقتۇڭمۇ؟ ھە، ئوقمان بولساڭ بولدى. بىر كۈنى ئېپىنى تېپىپ غىپىدە...

ئاكىسىنىڭ بۇ تاتلىق گەپلىرى سىڭلىسىغا بەك يېقىپ كەتتى. ئۇ خۇشاللىقىدا ئاكىسىغا مەستلىكى كېلىپ، ئۇنىڭغا قاراپ ئەركىلىگەندەك بىر كۆزىنى قىسىپ مىلىقىدە كۈلگەندى، ئۇنىڭ ئانارەك قىپقىزىل، توغاچتەك يۇپيۇمىلاق ئىككى مەڭزىدە خۇددى ئانار ئۇرۇقى دانچىسىنىڭ ئىزىدەك كىچىككىنە ئىككى زىنىخ پەيدا بولدى:

ــ خۇدايىم بۇيرۇسا... ھەي ئاكا! شۇ تاپتىزە، تازا ئويقۇڭ كەپتۇ ــ دە، كۆزلىرىڭ قىزىرىپ كېتىپتۇ.

ــ كەلمەمدىغان، سېنىغۇ تاغام قۇچىقىغا ئېلىپ ئۇخلىتىپ كەلدى، مەن پەقەت كۆز يۇمالمىدىم، ئېشەكتىن يىقىلىپ چۈشۈپ كېتىشتىن قورقتۇم. بارما دېسە ئۇنىمىدىڭ، يىغاڭغا چىدىمايلا ئېلىۋالدۇق. بولمىسا تاغامنىڭ قۇچىقىدا مەن ئۇخلايتتىم.

ــ ھە، مەن بىللە كەلسەم يامان بوپتۇمۇ؟ پايدام تەگدىغۇ؟ بولمىسا، مۇشۇ چۆلدە ئېشەكلەرنى ئۆزۈڭ يالغۇز باقاتتىڭ. ئەتىچۇ، ھە دەپتۇر، ئەتە تېخى تۇز ساتقىلى توققۇزاقمۇ بىللە بارىمەن. ماڭمۇ دەپتەر ــ قەلەم ئېلىپ بېرىدۇ. ئىككىمىز قادىر مۇئەللىمدە بىللە ئوقۇيمىز، ھە، ئاكا؟

ئاكىسىدىن جاۋاب بولمىدى، پەقەت يەڭگىل پۇشۇلدىغىنىلا ئاڭلاندى. سىڭلىسى بۇرۇلۇپ ئۇنىڭغا قارىدى. ئاكىسىنىڭ بېشىنى بىلەكلىرىگە قويۇپ ئۇخلاپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ جىم بولدى. ئۇ ئاكىسىغا قاراپ بىردەم ئولتۇردى. ئىچى پۇشۇپ ئورنىدىن تۇرغاندى، ئۇنىڭدىن ئون ــ ئون بەش قەدەم نېرىدىكى بىر تۈپ جىغانىنىڭ شاخلىرى لىڭشىپ، قۇشقاچلار پۇر ــ پۇر

ئۇچۇپ چىقىشتى. ئۇ قۇيرۇقلىرىنى شىپاڭشىتىپ پاشا، چۈننىلەرنى قورۇپ، بېشىنى كۆتۈرمەي ئوتلاۋاتقان ئېشەكلەرگە قارىدى. يىراقتىن خۇددى تۆگە لوككىسىدەك ئېگىز ـ پەس كۆرۈنىدىغان تاغ چوققىلىرىغا، ئانچە ـ مۇنچە يانتاق، قامغاق ئۆسكەن تاشلىق سايلىقلارغا، كۆپكۆك چىملىقلارغا تىكىلدى. ئېگىز قىيالىقتىن تاكى چىملىققىچە تۇتاش ئۆسكەن باراقسان جىغانلىققا كۆزى چۈشكەندە ئۇنىڭ كۆڭلى يايراپ كەتتى: ئاشۇ قىپقىزىل جىغان مۇنچاقلىرىنى يىپقا ئۆتكۈزۈپ تىزىق ـ تىزىق مارجان قىلىپ بوينىغا ئېسىۋالسا، ئايھاي !... تازا چىرايلىق يارىشاتتى. ئاداشلىرىغىمۇ ئالغاچ كەتسە، ھەممىسى بويۇنلىرىغا ئاشۇنداق قىپقىزىل مارجانلارنى ئېسىپ بىللە ئويناسا... ئاھ، تازا كۆڭۈلدىكىدەك بولاتتى ـ دە ! ئۇنىڭ كۆڭلى ئاشۇ جىغانلىقنى تارتىپ زادىلا تۇرالماي قالدى. لېكىن، شۇ ھامان كۆڭلىگە قورقۇنچ چۈشۈپ قەدىمىنى توختاتتى. ئۇ ئوغرىلارنى «كۈندۈزى بۈكلۈكلەردە يوشۇرۇنۇپ يېتىپ، كېچىسى ئوغرىلىق قىلىدۇ» دەپ ئاڭلىغانىدى. «ناۋادا ئاشۇنداق يوشۇرۇنۇپ ياتقان ئوغرىلارغا ئۇچراپ قالسا !... ياكى تېخى جىن ـ ئالۋاستى !... ۋاي خۇدايىمەي !... توختا، ئاكام ئويغانسۇن ! ئاكىسى يېنىدا بولسىلا ئۇ ھېچنېمىدىن قورقمايدۇ ! ئاكىسى ھېلى ئويغىنىدۇ. جىق ـ جىق جىغان مونچىقى ئۈزۈپ كېلىدۇ.

ئۇ ئىلاجسىز ئاكىسىنىڭ قېشىغا يېنىپ كەلدى. ئولتۇرۇپبرىپ جىغانلىقتىن چىقىۋاتقان ئىككى ئادەمگە كۆزى چۈشۈپ قالدى ـ دە، چۆچۈپ كەتتى. ئۇلار ئۇدۇللا مۇشۇ تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتاتتى. تېز ـ تېز مېڭىشىدىن ئالدىراشتىڭ قىلاتتى، بىرنېمىدىن ئەنسىرىگەندەك ئۈيان ـ بۈيانغا ئالاڭ ـ بۇلاڭ قارايتتى. ئۇلار ھېلىقى تاشلاندۇق قەبرىلەردىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ، ئۇدۇللا گۇمبەزنىڭ ئىچىگە كىرىپ كېتىشتى. قىزچاق قورقۇنچىدا دەككە ـ دۈككىگە چۈشتى ـ دە، ئاكىسىنى ئاستا ـ ئاستا سىلكىپ ئويغاتتى:

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

— ئاكا، ئاكا! كۆزۈڭنى ئاچقىنا!

ئاكىسى ئاران ئويغاندى. كۆزىنى ئۇۋۇلاپ تۇرۇپ غودۇڭشىدى:

— ئەجەبمۇزە سېنى، بىردەم ئۇخلىغىلى قويساڭچۇ! نېمە بولدى؟

سىڭلىسى ئاكىسىنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى:

— گۇمبەزنىڭ ئىچىگە ئىككى ئادەم كىرىپ كەتتى. ئوغرى ئوخشايدۇ!

— كارىڭ نېمە؟! بىزدە ئوغرىلىغۇدەك بىرنېمە بولمىسا!

— ئېشەك!...

— ئېشەك؟! — ئاكىسى سەگەكلەشتى. كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ سىڭلىسىغا تىكىلدى، — ئاپلا، بولماپتۇ! يۇر، بىرىپ ئېشەكلەرنى جىغانلىقىغا ئەكىرىپ يوشۇرۇپ قويايلى، بولمىسا ئوغرىلار بىزنى كىچىك چاغلاپ بوزەك قىلىدۇ. ھېلىمۇ مادا ئېشەكلەر بولۇپ قالغىنى. ناۋادا ئېشەكلىرىمىز ھاڭگا ئېشەكلەر بولۇپ قالغان بولسىزە، كۆرۈڭ تاماشىنى! تولا ھاڭراپ ئالەمنى مالەم قىلىپ، ئوغرىلارغا «مانا مەن» دەپ ئۆزىنى كۆرسىتىپ قويۇاتىتى. ئاكىسى قەدىمىنى شىپىدە توختاتتى. ئاغزىنى سىڭلىسىنىڭ قۇلىقىغا تېخىمۇ يېقىن قىلىپ يەنە پىچىرلىدى، — ئۇلار راستىنلا ئوغرى بولسا، ئوغرىلىغان نەرسىلىرىنى گۇمبەزگە يوشۇرغىلى كىردىمۇ تېخى. يۇر، كۆرۈپ باقايلى. ئوغرىلارنى تونۇپ قويساق پايدىسى بار. چوڭلارغا دەپ قويىمىز، پەخەس بولمىز. ئۇلارنى كۆرۈۋېلىپ ئاندىن بارساقمۇ ئېشەكلەرنى يوشۇرۇپ قويۇشقا ئۇلگۈرىمىز.

ئۇلار يەنە ئارقىسىغا ياندى. پۇتنىڭ ئۇچىدە دەسسەپ شەپە چىقارماي مېڭىپ گۇمبەزنىڭ كەينىگە ئۆتتى. دەل شۇ چاغدا گۇمبەزنىڭ ئىچىدىن ئاچچىق، سېسىق پۇراق چىقىپ، بالىلارنىڭ كانايلىرىنى ئېچىشتۇرۇۋەتتى. ناۋادا قوللىرى بىلەن ئېغىزلىرىنى چىڭ تۇتۇۋالمىغان بولسا، يۆتىلىپ كەتكەن

بولاتتى.

گۈمبەزنىڭ ئىچىدىن بىرىنىڭ يۆتىلىپ ـ قېقىلىپ، غاراڭ ـ غۇرۇڭ ئاۋازدا غودۇڭشىغانلىقى ئاڭلاندى:

ـــ ياپىرىم، ئەجەبمۇ كۆچلۈك ئىكەنغۇ كاساپەت ! ئۆپكەمگە كەتتى. نەشە دېگەن مانا مۇشۇنداق بولسا.

يەنە بىرىنىڭ پىخىلداپ ـ خىرقىراپ كۈلگىنى ئاڭلاندى:

ـــ يەكەننىڭ دېسلە، يۈرەكنىڭ بېغىشىغا تېگمدۇ. مۇشۇنداق خالىي جاينى تاپالماي يېنىمدا ساقلاپ يۈرگىلى تۆت ئاي بولدى. بىر سودىگەردىن ئالدۇرۇۋالغانىدىم. ئەنجانباي بىلىپ قالمىغان بولسا، خۇدايىم ساقلىسۇن ئۇنىڭ غەزىپىدىن ! كاللامىزنى ئالمىسمۇ، لېكىن «ۋاي داد !» دېگۈزۈۋېتىدۇ ! ئۇ گەدەنكەش نەشە دېگەن بۇ بىرنېمىگە ئەجەبمۇ ئۆچ ئىكەن. نەشە خۇددى ئانىسىنى بوغۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىدىغاندەكلا قىلىپ كېتىدۇ. ھېلىمۇ خۇداغا شۈكۈر، بۇ مازار بۇگۈن بىزگە ئوبدان پاناھ بولدى، خۇماردىن چىقىۋالمىغان بولدۇق.

ـــ ھىم، ناۋادا زەيدىن بەگنىڭ دېگىنىدەك بولۇپ، ئىش ئوڭغا تارتمىغان بولسا، مانا ھە... كۆرۈڭ كارامەتنى ! ئۇچاغدا، ھىم... ئەنجانبايىنىڭ ئۆزى «ۋاي داد !» دەيدىغان بولمدۇ ! خوش، سىلىگە قايسى يۈرتنىڭ باۋجاڭلىقىنى بېرىدىغان بولدى؟

ـــ تېرىمنىڭ، ئۆزلىرىگىچۇ؟

ـــ تاشقورغان دېگەن مەھەللىنىڭ. لېكىنزە، گېپى گەپ بولارمىكىن. قۇرئان تۇتۇپ قەسەمنىغۇ ئوبدان قىلدى بولمىسا...

ـــ ۋاي جېنىمەي، تەلپەكتەك كىچككىنە مەھەللىنىڭ؟

ـــ شۇنداق، كىچىكلىكىغۇ دېگەندەك بەك كىچىك. شۇنداق بولسىمۇ، قۇشقاچنىڭ گۆشىمۇ گۆش، تۆگىنىڭ گۆشىمۇ گۆشدە !

ـــ گېپى گەپ بولمدۇ، زەيدىن بەگ بالدۇرمۇ شۇنچە چوڭ كاتتا يۈرت تاشمىلىقنىڭ بېگى ئىدىغۇ؟ بولمدۇ. بولمىغاندەك تۇرىدۇ. بۇ ئىشلارنى زەيدىن بەگ ئاللىقاچانلا ئەمەت بەگلەر بىلەن يەڭ ئىچىدە خۇپىيانە پۈتۈشۈپ بولغان. خەتنى ئەمەت بەككە ساق

تەگكۈزسەكلا بولغىنى. باۋجاڭلىقتىن غەم قىلىش ھاجەت ئەمەس. خوش، خۇماردىن پەلەن چىقىۋالدۇق بولدى، ئەمدى ماڭايلى، ئەمدى تۈگەشتىڭ ئەنجانباي ! ئۆلۈكۈڭنى ئوغلاق قىلىپ ئويناپدىغان بولدۇق، ئەنجانباي !...

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ بالىلار چۆچۈپ كېتىشتى ! «ۋۇي، بۇلار ئەنجانباي ئاكامغا ئورا كولايدىغان يامان ئادەملەر ئىكەنغۇ ؟ مۇناپىقلار ! تېخى ئاللىقانداق بىر خەتنىڭ گېپىنى قىلىۋاتمدۇ.»

بالىلار تامنىڭ شورىسىدىن گۈمبەزنىڭ ئىچىگە تىكىلدى. بۇ چاغدا ئۇلاردىن دوكراق بىرى گۈمبەزدىن ئېڭىشىپ چىقىپ كېتىۋاتاتتى، ئالاگەدەن يەنە بىرىمۇ مېڭىش ئۈچۈن تەمشىلىپ، قەبرە سۆپىسىدا سۆرىلىپ تۈرغان سىماۋا بەلۋاغقا قولىنى ئۇزىتىۋاتاتتى. ئۇ بەلۋاغقا نەشىدە خۇمارلىشىپ كەتكەن ئېلىشاڭغۇ كۆزلىرى بىلەن ئەلەڭ ـ سەلەڭ قارىدى، ئاندىن بەلۋاغقا يۇقۇپ قالغان توپىنى قېقىۋېتىش ئۈچۈن كېرىلىپ، ئەسنەپ تۇرۇپ بەلۋاغنى يېنىغا قارىتىپ بىرنەچچە قېتىم سىلكىدى. ئاخىرقى قېتىم سىلكىشىدە بەلۋاغنىڭ ئۇچىدىكى تۈگۈنچەكتىن قاتلاقلىق بىر قەغەز يەرگە چۈشۈپ كەتتى. بۇنى ئالاگەدەن سەزمەي بېلىنى ئالدىرىماي باغلاپ، گۈمبەزدىن چىقىپ كەتتى. دوك بىلەن ئالاگەدەن پەسكە چۈشۈپ پۇسۇرلاپ مېڭىپ ئالدىراپ جىغانلىققا كىرىپ كېتىشتى.

ئۇلارنىڭ قارىسى يىتكەندىن كېيىن، بالىلار گۈمبەزگە كىرىشتى. دەل شۇ چاغدا ھېلىقى شاخلىرى لىڭشىپ كەتكەن جىغاننىڭ يېنىدىن يۈزلىرىنى شالاڭ ساقال باسقان كۆك كۆز بىر ئادەم ئۆمىلەپ ئاستا كېلىپ گۈمبەزنىڭ تۆشۈكلىرىدىن ئۇنىڭ ئىچىگە قاراشقا باشلىدى. كىيىملىرى ژەيرانە، چاچ ـ ساقاللىرى ئۆسۈپ كەتكەن، ئەپتى قورقۇنچلۇق بۇ ئادەم بىر يىلدىن بېرى ئەسكەرلىككە تۇتۇلۇپ قېلىشتىن قېچىپ، قىشمۇيار مۇشۇ تۈزتاغ مازىرىم ئەترايىنى ماكان تۇتۇپ، چىملىق، جىغانلاردا قاپقان قۇرۇپ ئوۋ ئوۋلاپ جان بېقىپ

يۈرگەن قاسىم قاپباش ئىدى. يالغۇزلۇقتا ئادەم خۇمارلىقى تۇتۇپ يۈرگەن بۇ ئادەمگە بالىلارنىڭ ھېلىقى شوخ، تاتلىق گەپ ـ سۆزلىرى بەك يېقىپ كەتتى. ئۇ بالىلارنىڭ سۆزلىرىنى تېخىمۇ ھەۋەس بىلەن قۇلاق سېلىپ تىڭشاشقا باشلىدى.

بالىلار ھېلىقى نەشىكەشلەر تاشلاپ چىقىپ كەتكەن سېغىز چىلىمنى بىر دەم ئويناشتى. كېيىن ھېلىقى چۈشۈپ قالغان قەغەزگە كۆزى چۈشۈپ قېلىپ، قېتىنى ئېچىپ قارىغانىدى، پاتلىغان سامان قەغەزگە يوغان ـ يوغان، دانمۇدانە يېزىلغان خەت بولۇپ چىقتى.

ـــ ئاكا، ئوقۇيالامسەن؟

ـــ نېمە دەيدىغانسەن، تۆت يىلغىچە قادىر مۇئەللىم مېنى پادا باققىلى سالمىدى، ئوقۇتتى، خەت ئۆگەتتى، شۇمۇ گەپمۇ؟ نېمىشقا ئوقۇيالمايدىكەنمەن؟

ـــ ئەمىسە ئوقۇپ باققىنا، ئاڭلاپ باقاي، قېنى قانچىلىك بىلىسەن.

ـــ ۋۇي توختىغىنا، ھېلىقى گۈيلار دېگەن خەت شۇ بولۇپ قالمىسۇن يەنە!

ئاكىسى خەتنى دودۇقلىماي ئوقۇشقا باشلىدى:

ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئەمەت بېگىم:

جانابلىرىنىڭ بىرنەچچە قېتىملىق مەكتۇپلىرىدا قەيت قىلىنغىنىدەك، بىزنىڭ بازىرىمىزمۇ، مازىرىمىزمۇ، قىبلىمىزمۇ، تىلىمىزمۇ بىردۇر. بۇ تۆت كۈنلۈك ئالەمدە تالىشىدىغان ھېچنېمىمىز يوقتۇر. مېنىڭ ئەسلىدە بۇ تاغلىق ئوغرىلارغا قوشۇلۇش غەرىزىم، مۇددىئايىم بولمىغان، تەقدىر ـ قىسمەتتىن بەگلىك سىلىدىن ماڭا ئۆتتى. لېكىن، جامائەت ـ يۇرت خەلقى ماڭا تازا ئىتائەت قىلمىدى، يەنىلا سىلىنىڭ دېگەنلىرى ھساب بولدى، تۆرگە يەنىلا سىلىنى باشلىدى. شەيتانىنىڭ ۋەسۋەسىسىدە بۇ كېلىشمەسلىكلەرنى سىلىدىن

كۆردۇم، خاپا بولدۇم، شۇ ۋەجدىن قېيىداپ مالىلارنىمنى يوقلايمەن دېگەننى باھانە قىلىپ تاغقا چىقىپ كەتتىم. ئەپسۇس، كۆپتىن ـ كۆپ ئەپسۇس! كېيىن تاغدىن يېنىپ چۈشەي دېگەندە بولمىدى توسۇلۇپ قالدى. پادا ـ قوي، كالا، ئات، تۆگە، قوتازلارنى ساقلاپ قېلىش، شۇنداقلا ئالتۇن ـ كۈمۈش غەملەپ جاھانسارلىق قىلىشقا ھازىرلىنىش، ۋاقتى ـ سائىتى كەلگەندە بۇ تاغلىق ئاسىي ئوغرىلارنى ئىچىدىن ئۇرۇپ، يۇرتنىڭ، ھۆكۈمەتنىڭ ئىنئامىغا ئېرىشىش غەرىزىدە ئوغرىلارنىڭ توپىغا قوشۇلۇشقا مەجبۇر بولدۇم. ئاغزىدىن كىرىپ بۇرنىدىن چىقتىم. تۆگىنى دەپ ئۆچكىنى تاشلاپ بېرىپ، يۇرتقا، ھۆكۈمەتكە ئاز ـ تولا زىيان سالغاندەكمۇ قىلدىم. شۇنىڭ بىلەن ئوغرىلارنىڭ ئىشەنچىسىگە ئىگە بولدۇم، كوماندىر بولۇپ قالدىم، ئەپسۇس، ھېچقانداق ئالتۇن ـ كۈمۈش يىغالمىدىم.

ئەنجانىباي دېگەن بۇ ئۆكتەم قىزىل پاچاق بايلارغا ئۆچ، كەمبەغەل يالاڭتۆشلەرگە ئامراق ئىكەن، غەنىيمەتلەرنى يالاڭتۆشلەرگىلا بېرىدىكەن. غەنىيمەتلەرنى يوشۇرغانىنى بىلىپ قالسا ياكى ئۆز ئالدىغا زورلۇق بىلەن غەنىيمەت توپلىسا ۋە ياكى كىشىلەرنىڭ خوتۇن ـ قىزلىرىغا چېقىلىپ قويسا، يۇز ـ خاتىر قىلماي ئۆز قولى بىلەن چېپىپ تاشلايدىكەن. بېگىم، مەن ئۆزۈم بۇلارنىڭ ئىچىدە يۈرگىنىم بىلەن كۆڭلۈم يەنىلا سىلەردە بولدى. بالدۇرلا يېنىپ چۈشمەكچىدىم، لېكىن ھۆكۈمەتنىڭ مېنى «ئاسىيلىق قىلدى، يۇز ئۆرۈدى» دەپ ئەيىبلەپ قېلىشىدىن، بېشىمنىڭ ئېلىنىپ كېتىشىدىن قورقتۇم. سىلىنىڭ خەۋەر قىلىشلىرىچە، ھۆكۈمەت ماڭا يەنە ئىشىنىدىكەن، بالا ـ چاقىلىرىم، ئۆي ـ زېمىنلىرىمدىن ئوبدان خەۋەر ئاپتۇ. بەگلىك يەنىلا ماڭا ساقلاپ تۇرۇپتۇ. ھۆكۈمەت سىلىنى ئارىغا سېلىپ ماڭا كۆپ نەسىھەتلەرنى قىلدى، نەچچە نۆۋەت خەت ـ نامە ئەۋەتتىلە. مەنمۇ جاۋابەن شۇنداق قىلدىم. بىزنىڭ يەڭ ئىچىدە خۇپىيانە پۈتۈشكىنىمىزدەك، ھۆكۈمەتنىڭ ھەم جانابلىرىنىڭ

مەندىن كۆتكەن ئۇمىدلىرىنى ئاقلايدىغان، مېنىڭ گۈناھىمنى يۇيىدىغان، بېشىمىزدىكى بالايىئاپەتنى يوقىتىدىغان كۈن دەل ئەتە بولىدۇ. كەمىنلىرى ھەممىنى تەخ قىلىپ قويدۇم. دەل ئەتە قول سالماق زۇرۇردۇر، تەخىرسىزدۇر. قالغان زۇرۇر چارىلەرنى ھۆكۈمەت بىلەن كېڭىشىپ قىلغايلا. ئەھۋال مۇنداق:

«جانابلىرى، تاغ ئوغرىلىرى ئىنىدەككە كەلدى ! پېقىرلىرى جانابلىرىنىڭ كۆرسەتمىسىگە بىنائەن ئۇلارنى چەشتاغقا ھۇجۇم قىلىشقا كۆندۈردۇم، ھۇجۇم ئەتە (جۈمە كۈنى) باشلىنىدىغان بولدى. ئورۇنلاشتۇرۇش مۇنداق: (1) تۆت يۈز ئادەم چەشتاغ ئۈدۈلىدىن ھۇجۇم قىلىش. بۇلار ئون ئىككى پىلىموت ۋە ئۇنىڭدىن باشقا مىنامیوت، توپ ـ زەمبىرەك قاتارلىق ئېغىر قوراللار بىلەن قوراللىنىش، بۇنىڭغا مەن مەسئۇل بولۇش؛ (2) ئۈچ يۈز ئادەم يېڭىسار يولىنى توسۇش، بۇنىڭغا خوجا ئابدۇراخمان مەسئۇل بولۇش؛ (3) تاللانغان قىرىق مەرگەن تېرىم تەرەپكە بېرىپ قەشقەر يولىنى توسۇش، بۇنىڭغا ئەنجانباي مەسئۇل بولۇش قاتارلىق ۋەزىپىلەر بەلگىلەندى ھەمدە بۇگۈن ئاخشاملا (پەيشەنبە كۈنى) ئەلياتقۇدا يولغا چىقىش قارار قىلىندى. كەمىنلىرى جانابلىرىدىن پەرمان بولمىغۇچە مىدىر ـ سىدىر قىلمايدۇ.

جانابلىرى، ئەنجانبايىنى ئۇجۇقتۇرىدىغان پەيت كەلدى. پۇرسەت غەنىيمەتتۇر.

ھۆرمەت بىلەن: زەيدىن بەگ

تارىخىي ھىجرىيە 1366 ـ يىلى. رامىزاننىڭ 12 ـ كۈنى (پەيشەنبە)»

بالىلارنىڭ يۈمران چىرايلىرى ئۆڭدى، مەڭزىلىرىدىكى قىزىللىق يوقىلىپ سارغىيىشقا باشلىدى، لەۋلىرىنى چىشلىدى، كۆزلىرىدىن ئوت يېنىپ، چەكچىيىشكەن ھالدا بىر ـ بىرىگە قارىشىپلا قالدى. شۇ تاپتا ئۇلار ھەممىنى چۈشەنگەندى: «زەيدىن

بەگ خائىن ئىكەن، ساتقۇن ئىكەن، ئەنجانباي ئاكىنىڭ قوشۇنىغا يامان نىيەت بىلەن كۆز بويىپ، سوقۇنۇپ كىرىۋالغان دۇشمەن ئىكەن ! ئەنجانباي ئاكام بۇنى تېخى بىلمەيدىكەن، ئەنجانباي ئاكاملار ھازىر قىل ئۇستىدە قاپتۇ ! بۇ شۇم خەت ئەمەت بەگنىڭ قولىغا تېگىپ قالسىلا، ئەنجانباي ئاكام دۇشمەننىڭ قاپقىنىغا دەسسەپ سالىدىكەن ! ئۇ چاغدا ئاچ كۆز بايلار، زومىگەرلەر يەنە كەمبەغەل ـ ئاجىزلارنى بوزەك قىلىدۇ. لەكىزىمۇ يوقالمايدۇ، دادىسىمۇ ئەسكەرلىكتىن مەڭگۈ قۇتۇلالمايدۇ ! ئۆزلىرى باش ـ پاناھسىز قالىدۇ.»

ئاكىسى سىكلىسىنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە تىكىلدى:

ـــ سانىيە، سەن ئېشەكلەرنى بېقىپ تۇرغىن، مەن بۇ شۇم خەتنى ئەنجانباي ئاكامغا دەرھال ئاپىرىپ بېرەي. تاغامنىڭ كېلىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالدى. قورقمايدىغانسەن؟

ـــ يەتكۈزۈپ بېرەلەمسەن؟ تېرىم دېگەن نەدە؟

ـــ ھىم، گېپىڭنى قارا. مەن دېگەن ئوغۇل بالا ! كېچىدە بىز تېرىمدىن ئۆتكەن چاغدا، سەن تاغامنىڭ قوچىقىدا ئۇخلاپ قالغاندەك.

ـــ مەنغۇ تېرىم دەپ ئاڭلىغان، لېكىن كۆرمىگەن، ماڭ، تېز ماڭ !

ـــ مەندىن ئەنسىرىمە، مەن تېرىمدىن ئۇدۇللا ئۆيگە كېتىمەن.

دەل شۇ چاغدا تالادىن ئادەملەرنىڭ پۈسۈرلىشىپ ماڭغان ئاياغ شەپىسى ئاڭلىنىپ قالدى. بالىلار چۆچۈپ كېتىشتى. لېكىن، شۇ ھامان ئۇلارنىڭ كۆڭلىگە «ھېلىقى ئىككىسى بولۇپ قالمىسۇن !». دېگەن گۇمان چۈشتى ـ دە، خەتنى ئالمان ـ تالمان بىر تۆشۈككە تىقىشقا ئارانلا ئۈلگۈردى. ئۇنىڭغىچە دېگەندەك ھېلىقى ئىككى ئادەم ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ كىرىپ كېلىشتى ـ دە، بالىلارنى كۆرۈپ ھاڭ ـ تاڭ قېلىشتى. شۇبھىسىزكى، ئۇلار ھېلىقى خەتنى ئىزدەپ كېلىشكەنىدى. ئۇلار تېزلا ئېسىگە

كېلىشتى ـ ده، كۆزلىرىنى ئالاڭ ـ بۇلاڭ قىلىشىپ، گەپ ـ سۆزسىزلا گۈمبەزنىڭ ئىچىگە سىنچىلاپ قاراشقا باشلىدى. يەرنىمۇ ئالا قويماي تاتىلاپ توپىلارنى توزىتىۋەتتى، قەبرىنى سىلاپ ـ سىيپاپ نەچچىنى چۆرگىلىۋەتتى، لېكىن ھېچ نەرسە تاپالمىدى. شۇ چاغدا ئالا گەدەن غودۇڭشىدى:

ـــ ھەي ... ، ـــ دېدى ئۇ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ ئاھ ئۇرۇپ، ـــ بىزنى نەس باسىدىغان بولدى. كېچىدە ئۇخلىماي ماڭغان بولساق، ئۇ خەتنى بۇگۈن سەھەردىلا ئەمەت بېگىمنىڭ قولىغا ساق تاپشۇرۇپ بېرىپ بولاتتۇق. سىلىمۇزە، بىردەم ئارام ئالايلى دەپ...

ـــ ھە، نېمە بولدى؟ ـــ دېدى دوك ئۇنىڭ دەككىسىنى بېرىپ، ـــ شۇ چاغدا سىلىگىمۇ تازا خۇشياقتىغۇ ! ئاغزىمدىن چىقتى، ساقىلىمغا ياماشتى دېگەندەكلا، مېنىڭ بىردەم ئارام ئالايلى دېگەن گېپىم ئاغزىمدىن چىقىپ بولغۇچە موك يېتىپ تاڭ سەھەرگىچە ئۇخلۇۋالدىلا. مانا ئەمدىزە، ئېشەككە كۈچۈڭ يەتمىسە ئۇر توقۇمنى دېگەندەك، ھەممە گۇناھنى ماڭا دۆڭگەپ كايىغانلىرى نېمىسى؟

ـــ ئارام ئالماي ماڭساق ئۇخلاپ قالمايتتۇق، مانا ئەمدى...

ئۇلار ئالاقزادە بولۇشقان ھالدا بىر ـ بىرىگە ۋارقىرىشىپ كېتىشتى. ئاخىرىدا ئۇلار ئاچچىقىدا يەنە بالىلارغا چەكچىيىشتى ـ ده، ئىككىسى تەڭلا ئىككى بالىنى كاپىيدە تۇتۇۋالدى. ئالاگەدەن شالىنى چاچرىتىپ تۇرۇپ، ئۇلارغا دوق قىلىپ ۋارقىرىدى:

ـــ ھەي نان قېپىلار، بۇ يەردە نېمىش قىلىشىسەن؟

ـــ ئېشەك باقىمىز.

ـــ ھە، ئېشەك باقىمىز؟ مۇشۇ گۈمبەزنىڭ ئىچىدە؟ !

ـــ ياق، ئېشەكلەر چىملىقتا ئوتلاۋاتىدۇ. بىز ئويۇنغىلى كىرگەن.

ئۇلار ئىككىسى ئالدىرايتتى. خەتنى ۋاقتىدا تاپشۇرالمىسا، باۋجاڭلىق مەنسىپى قولدىن كېتىپ، تەييار ئامەتتىن قۇرۇق

قالاتتى. كاللىلىرىدىن ئايرىلىپ قېلىشلىرىمۇ مۇمكىن ئىدى تېخى. دوك بالىلارنىڭ بۇرنىغا مۇشتۇمىنى تەڭلەپ تۇرۇپ سورىدى:

— خەت قېنى؟ !

— خەت، نېمە خەت؟ ۋاي خۇدايىمەي بىز خەت بىلمەيمىز، مەكتەپتە ئوقۇمىغان.

— ھەي شۇم ! مۇنداق بىر تاختا قەغەزگە يېزىلغان خەت !

— ۋاي تاڭەي، بىزگە بىر كىشى ئۇنداق خەت بەرمىدى.

— بىز كۆرمىسەك نېمە بىلمىز؟

ئۇلارنىڭ سوئال ـ سوراق بىلەن بالىلاردىن خەتنى ئالالمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى ـ دە، بالىلارنىڭ كىيىم ـ كېچەكلىرىنىڭ ئەستەرلىرىنى، يانچۇقلىرىنى چالا قويماي ئاختۇرۇپ چىقتى. ئاختۇرمىغان دوپپىلىرىنىڭ ئىچى، چاچلىرىنىڭ ئارىسىمۇ قالمىدى، ھەتتا ئىزا تارتماي، بالىلارنىڭ ئۇنىمىغىنىغىمۇ قويماي، ئۇلارنىڭ ئىشتانلىرىنىڭ لېپىزىنىمۇ، ئاغلىرىنىمۇ ئاختۇردى، لېكىن خەت چىقمىدى. ئۇلار ئىلاجسىز يەنە يەرنى تاتىلاشتۇرۇپ ئىزدەۋاتقاندا، دوكنىڭ كۆزى تۆيۇقسىزلا خەتنى تىقىپ قويغان ھېلىقى تۆشۈككە چۈشۈپ قالدى، ئۇ تۆشۈكتىن قەغەزنىڭ ئۇچى چىقىپ قالغانىدى. ئۇ چاچراپلا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇ قەغەزنى سۇغۇرۇپ ئالدى ـ دە، قېتىنى ئېچىپ كۆرۈپ خۇشاللىقىدا توۋلىۋەتتى:

— مانا، مانا ! خەت تېپىلدى، يەيدىغان رىزقىمىز، كۆرىدىغان كۈنىمىز بار ئىكەن ! ئۇلۇغ خۇدايىم بىزنىمۇ پاناھىدا ساقلاپتۇ.

ئۇ خەتنى قاتلاپلا چەكمەن چاپىنىنىڭ ئىچ يانچۇقىغا سالدى. بالىلارنىڭ چىرايلىرى ئۆڭۈپ كەتتى، لېكىن ھېچنېمىنى بىلمىگەندەك، كۆرمىگەندەك قىياپەتتە جىم تۇرۇۋالدى. ئالاگەدەن چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى ـ دە، بالىلارنىڭ بويۇنلىرىنى قاماپ تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ باشلىرىنى بىر ـ بىرىگە سوقۇشتۇرۇۋېتىپ

ئاندىن سورىدى:

— ئېيتىشە، بۇ خەتنى نېمىشقا يوشۇرۇپ قويۇشتۇڭ؟ سورىساق كۆرمىدۇق دېيىشسەن تېخى بىزنى يولدىن قويۇپ.

— تاغام ناسۋال يۆگىسۇن دەپ مەن تىقىپ قويغان، ئاكام كۆرمىگەن.

— ھە، ھەي سىركە باش! ئەمىسە نېمىشقا كۆرمىدىم دەيسەن؟!

— ئۇرامدىكىن دەپ قورقۇپ.

ئۇلار ئۇنىڭ گېپىگە چىنپۇتتى. شۇنداق بولسىمۇ بالىلارنى ئۇرۇپ، تىللاپ ئاچچىقىنى ئازراق چىقىرىۋېلىشتى ـ دە، ئالدىراپ پالاقشىپ سىرتقا مېڭىشتى. بالىلار تېخى ئۇھ دېيىشكىمۇ ئۇلگۇرمىگەنىدى، ئۇلار يەنە پالاقشىپ يېنىپ كىرىشتى:

— بىزنى بىرمۇنچە يولدىن قويۇشتۇڭ، گۇناھلىرىڭ ئۈچۈن بىزنى ئېشەكلىرىڭدە ئاپىرىپ قويۇش! چىملىقتىلا مىنىپ كېتىۋەرسەكمۇ بولىۋېرەتتى. لېكىن، غالچا ئىشلىتىشىڭ ھۆزۈرىنى تېتىپ پۈخادىن چىقايلى، كۆڭلىمىزنى خۇش قىلايلى دېيىشىپ قالدۇق.

بالىلارنىڭ كۆڭلىدە يەنە ئازراق ئۇمىد ئۇچقۇنى پەيدا بولدى. بەلەن گەپ بولدى، يولدا ئىلاجىنى قىلىپ خەتنى ئېلىۋالساق ئەجەب ئەمەس، ناۋادا خەتنى ئېلىۋالالمىسا!... ھە، بولدى، بۇنىڭمۇ كارايىتى چاغلىق! خەتتىكى ھەممە گەپ ـ سۆزلەر ئېسىدىغۇ! ئەنجانباي ئاكىسى ئەھۋالىنى ئۇقسا، سانقۇنىنى جازالايدۇ، لەگزىدىكىلەرنى يوقىتىدۇ، دادىسىنى ئەسكەرلىكتىن قۇتۇلدۇرىدۇ...

* * *

ئىككى مادا ئېشەك بىر خىل يورغىلاپ ماڭاتتى. ئوستىدىكى ئادەملەرنى كۆتۈرەلمىگەندەك پات - پات ئىنجىقلاپ قويىتتى. مۇدۇرەيتتى. لېكىن، ئۇ ئىككىسىنىڭ بۇنىڭ بىلەن كارى بولمايتتى. قوپال ئۆتۈكلىرىنىڭ ئاپقۇتى بىلەن ئېشەكلەرنىڭ قورساقلىرىغا گۇس - گۇس نىقتايتتى. «تېز - تېز ھەيدەش» دەپ بالىلارنى ئالدىرىتاتتى. بالىلار ئېشەكلەرنىڭ ئارقىسىدىن سوكۇلدايتتى، ھېرىپ، تەرلەپ كەتسىمۇ كېيىن قالمايتتى. ئاۋۇ ئىككىسىدىن قورقۇپ، ئېشەكلەرنىڭ پاچاقلىرىغا ئانچە - مۇنچە ئۇرۇپمۇ قويىاتتى. كۆڭلىدە بولسا خەتنى تارتىۋېلىشنىڭ ياكى بولمىسا ئېپىنى تېپىپ قېچىپ كېتىشنىڭ يولىنى ئىزدەيتتى.

«ياق، ياق ! قېچىپ كەتسەك بولمايدىكەن، پۈرسەت قولدىن كېتىدىكەن، چاتاق بولىدىكەن. ئەنە چەشتاغ، يېقىنلاپ قاپتىمىز، يەنە بىردەم ماڭساقلا بارىمىز. قېچىپ بېرىپ ئەنجانباي ئاكىغا خەۋەر قىلىپ بولغۇچە بۇ مۇناپىقلار ئاللىقاچان چەشتاغقا يېتىپ بېرىپ ئۇ شۇم خەتنى ئەمەت بەگنىڭ قولىغا تەگكۈزۈپ بولىمىدۇ؟ ياق، قېچىشقا بولمايدۇ ! ياكى بىر ئامال قىلىپ ئۇ شۇم خەتنى تارتىۋېلىش، ياكى... ياكى بولمىسا... ھە شۇنداق ! بۇ مۇناپىقلارنىڭ پۇتلىرىنى چېقىۋېتىپ ماڭالماس قىلىپ قويۇش، ئاندىن ئەنجانباي ئاكىغا خەۋەر قىلىش... ھەببەللى ! ئىشنىڭ ئوڭى دەل مانا مۇشۇ ! شۇ تاپتا ئۇ ئىككىسىگە بىزنىڭ كۈچىمىز يەتسە ئىدى، شۇ يەردىلا جايلىۋېتىپ، ئۇ شۇم خەتنى تارتىۋالاتتۇق. قادىر مۇئەللىمنىڭ دەپ بېرىشچە، ئىلگىرى سادىر پالۋان دېگەن بىر پالۋان ئۆتكەنكەن، ئۇ ئون بەش يېشىدا ئۆزى يالغۇز بەش - ئالتە چىرىكنى ئۇرۇپ يىقىتىپ تاشلاپتىكەن. ئەپسۇس... خۇدايىم ئۇنىڭغا ئۇنداق كۈچ ئاتا قىلماپتۇ. ئون ئۈچ ياشقا كىرگەن تۇرۇپمۇ ماۋۇ ئىككىسىگە كۈچى يەتمىسە ! سىڭلىسى تېخى كىچىك، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ

دېگەن بەربىر قىز بالا دە، ياق، ياق ! قورقما بولمايدۇ ! مەن دېگەن ئوغۇل بالا، ئامالىنى قىلىپ بۇ گۈيلارنى جايلىۋېتىش كېرەك !»

ئۇلار كىچىكرەك بىر ئېرىقتىن ئۆتۈپ جىغانلىققا كىرىشتى. جىغانلار بەكمۇ قويۇق ئۆسكەنلىكتىن ماڭغۇدەك بىرەر چىغىر يولمۇ چىقمىدى. ئىلاجسىز جىغانلارنى ئارىلاپ ئايلىنىپ مېڭىشقا مەجبۇر بولۇشتى. جىغان شوخلىرى بالىلارنىڭ يۈمران يۈز ـ كۆزلىرىنى تاتىلايتتى، كىيىملىرىنى يىرتاتتى، يالاڭ ئاياغ پۇتلىرىغا سانجىلىپ قانىتاتتى، لېكىن ئۇلار «ۋاي !» دېمەيتتى. چىشىنى چىشلەپ چىداپ مېڭىۋەردى. شۇ تاپتا ئۇلار قاچماقچى بولسىدى، جىغانلىقنىڭ ئىچىدە يېتىۋالسىلا بولاتتى. ئۇلار ئىزدەپمۇ تاپالمايتتى، لېكىن، بالىلار ئۇنداق قىلمىدى، يەنىلا ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ مېڭىۋەردى. ئۇلار شۇ ھالدا بىرھازاغىچە مېڭىشقاندىن كېيىن جىغانلىقتىن ئارانلا چىقىشتى.

دەل ـ دەرەخلەرنىڭ، ئېگىز ئۆسكەن ئوت ـ چۆپ، جىغانلارنىڭ دالدىسى بىلەن مېڭىپ، ئۇلارغا ئەگىشىپ كېلىۋاتقان قاسىم قاپباش شۇنداقلا قەدىمىنى ئاستا ـ ئاستا توختاتتى. ئۇ بايىقى گەپ ـ سۆزلەرنىڭ ھەممىسىنى ئاڭلىغانىدى. يەنە باشقا سۆزلەرنىمۇ ئاڭلاش ئۈچۈن ئۇلارغا ئەگىشىۋالغانىدى. لېكىن، ئالدىدىكى كەڭرى ئوچۇقچىلىقتا باشقىلارنىڭ ئۆزىنى كۆرۈپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، ئارقىسىغا ياندى، كەينىگە پات ـ پات قاراپ قويۇپ مېڭىپ جىغانلىققا كىرىپ كەتتى.

ئوچۇقچىلىققا چىققاندىن كېيىن ئالا گەدەنگە زۇۋان كىردى. ئۇ بالىلارنى گەپكە سېلىپ كولدۇرلىتىپ ئۆز كۆڭلىنى خۇش قىلىش ئۈچۈن، كەينىگە قايرىلىپ قاراپ بالىلارنى مەسخىرە قىلىپ بىر كۆزىنى قىسىپ قويدى:

ـــ ھوي، سېنىڭ ئىسمىڭ نېمە؟

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ توربېكى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

— سايىم.
— ئاۋۇ سىركە باشنىكچۇ؟
— سىنىلمىنىڭ ئېتى سانىيە.
— كىمنىڭ بالىلىرى سىلەر؟
— سېيىت ئەسكەرنىڭ.
— نېمە، نېمە؟ سېيىت ئەسكەر...؟ ھوي شۇمتەك! يەنە «ھە» دەيسەنغۇ؟ قۇمرۇقلۇق؟!
— ياق، قۇمئېرىقلىق، مۇئەللىم قۇمئېرىق دەپ ئۆگەتكەن.
— ئاغزىمنى غېرىچلىما ساقال تارغىقى! قۇمرۇق - قۇمئېرىق ئوخشاش گەپ، ئىككى سەككىز ئون ئالتە. ماۋۇ ھارامزادىنى، يەنە يالغان گەپ قىلىۋاتىسەنغۇ؟ سېيىت ئەسكەر دېگەن لەقىزىدە ئەسكەر تۇرسا، ئۇنىڭ يەنە تېخى ئېشىكى بارمىش. ھەي كالۋا، بىزنى يەنە ئالدايمىز دېمە. جاھاندىكى ئەسكەرلەرنىڭ قاندىقى لەقىزىدە ئېشەك باقالايدۇ؟ ئۇنىڭ ئوستىگە قۇمرۇق دېگەن يۇرت جاھانىنىڭ ئاۋۇ تۆردە قالغان تۇرسا، ئاشۇ بىر كۈنلۈك يىراق يەردىنزە مۇشۇ چىملىققا ئېشەك باققىلى كېلىشەمسەن؟ موما تۇۋىگە دان چۈشمەيدىغان بۇنداق يالغان گەپلىرىڭنى گۆردىكى ئۆلۈكلەر ئاڭلىسۇ، ئاچچىقىدا كۆتۈگە نەچچىنى تېپىدۇ!
— ياق، تاغام بىلەن بىللە تۇزغا كەلگەن، تاغام تۇز كولىغىلى كەتكەن.
— ھىم، مۇنداق دېگىن تېخى. مەن تېخى سەن شۇمتەكلەرنى مۇشۇ قاشىبىشلىق بىرەر تونۇش - بىلىشنىڭ بالىلىرى بولۇپ قالمىغىدى دەپ ئەنسىرەپ قاپتىمەن. ھايدا، تېز، ھارامدىن بولغان ھارامزادىلەر!
دوكقىمۇ جان كىرىپ قالدى. ئۇ خېلىدىن بېرى تۇمشۇقىنى ئالا يوللۇق چاپىنىنىڭ ياقىسىغا تىقىۋېلىپ ئېشەكتە خۇددى

مۇگدەپ ئولتۇرغاندەك تۇگۈلۈپ ئولتۇرغاندى. ئۇ تۇيۇقسىز كەينىگە بۇرۇلۇپ ئالا گەدەنگە قاراپ ھەجايدى ـ دە، غاراڭ ـ غۇرۇڭ ئاۋازدا ئالىتاغىل توۋلاپ ناخشا ئېيتقىلى باشلىدى:

تاقلاپ سەكرىدۇق قاشقا،
قاشتىكى سۇزۇك تاشقا.
ئامەت قۇشى قونسۇن دەپ،
ئالتۇندەك بىزنىڭ باشقا.

ـــ بەللى، بەللى ھېزىماخۇن، بىزنىڭ تىلىكىمىزنى بىردەمدىلا قوشاققا قېتىپ بولۇپلا، خېلى كارامەتلىرى بار جۇمۇ سىلىنىڭ. خۇدا بۇيرۇسا، ئۇ ئامەت قۇشىمۇ بېشىمىزغا قونمىدىغان ئوخشايدۇ، ئىشقىلىپ ئاز قالدى.

ـــ ئۆزلىرىمۇ بىر ھىممەت قىلسىلا، تۇي ـ تۆكۈن، ئويۇن ـ مەشرەپتىن قالمايتتىلە. بۇ قوتۇر ئېشەكلەرمۇ مىسىلداپ مېڭىپ ئادەمنىڭ ئىچىنى پۇشۇرۇۋەتتى. قېنى ئەمسە يولنى قىسقارتايلى.

ـــ بولىدۇ، پېقىر قوشاققا ئانچە ئۇستا ئەمەس. شۇنداق بولسىمۇ كۆڭۈللىرى. تەييار غەزەلدىن بىرنى قاملاشمىسىمۇ ئوقۇپ بېرەي:

سەن ئاتلىق، مەن پىيادە،
بىللە يۈرسەك مەيلىمۇ.
سەن تۆرە، مەن پەگادا،
بىللە تۇرساق مەيلىمۇ.

دوك خۇشاللىقىدا چاۋاك چېلىۋەتتى:

ـــ مانا، مانا ! دېمىدىممۇ قورساقتا ھۇنەر تولا دەپ، تازا قاملىشىپتۇ. شۇنداق، شۇنداق ! ئاتلىق بىلەن پىيادە ھەرگىز بىللە ماڭالمايدۇ، ئاتلىق ئېشىپ كېتىدۇ، پىيادە كېيىن قالىدۇ. بىزگىمۇ ئاتقا مىنىش راۋا كېلىدۇ، ئەمدى ئاتقا مىنىمىز، ئېشەكنى ھايداشمامسەن ! بولۇشە تېز ـ تېز ! ھاڭۇبقىشماي ! !

* * *

ئۇلار خېلى كەڭ بىر ئۆستەڭدىن ئۆتۈشتى. بىر پاقتىك دەل – دەرەخلەر ئارىسىدا ئاندا – ساندا ئۆيلىرى كۆرۈنۈپ تۇرغان قاشىبىشى مەھەللىسىدىن ئايلىنىپ مېڭىپ بىر چوڭ يولغا چىقىشتى. بۇ چوڭ يول بىلەن چەشتاغقا بارغىلى بولاتتى. ئەنە، چەشتاغنىڭ خوددى مۇشتۇمدەك چىقىپ تۇرغان كىچىك – كىچىك چوققىلىرى، قاپتاللىرىدىكى ئالتاغىل ئېگىز – پەسلىكلەر، تاغنىڭ ئايلانما دوققىلىرىدىكى قولتۇقلار كۆرۈنۈپلا قالدى. ئالدىدىكى چىملىقتىن ئۆتسىلا، ئۇدۇل چەشتاغقا چىقىقىلى بولىدۇ. بۇلارنى قوغلىۋېتىپ ھېلىقى شۇم خەتنى ئېلىپ كېتىدۇ.

سايىم تىت – تىت بولۇپ كەتتى. ئاچچىقىدا لەۋلىرىنى، قوللىرىنى چىشلەپ قانتىۋەتتى. پۈتلىرىمۇ كالانپايلىشىپ خوددى ئۆزىنىڭ ئەمەستەك ئۇيان – بۇيان مۇدۇرەيتتى، دەلدۇگۇنەتتى. چېكىسىدىن توختىماي تەر تامچىلايتتى. «زادى بولمىسا، ئۇ خۇدا ئۇرغۇرلارنىڭ كاللىسىغا تاش بىلەن سېلىش كېرەك ! شۇنداق بۇلارنى ئايلاندۇرۇپ ھوشىدىن كەتكۈزۈۋېتىپ، خەتنى ئېلىپ قاچقىلى، قۇتۇلغىلى بولىدۇ. توغرا، شۇنداق قىلىش كېرەك ! يوغان تاش بىلەن !...»

ئەمدى سايىمنىڭ كۆڭلى خېلى ئارامغا چۈشتى. روھلىنىپ تېز – تېز مېڭىشقا باشلىدى. سېكىلىسىنىڭ ھالىمۇ شۇ تاپتا ئاكىسىدىن قېلىشمايتتى. تىت – تىت بولاتتى، قوشۇمسىنى تۇرۇپ لەۋلىرىنى چىشلەيتتى، كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ چەشتاغ تەرەپكە قارايتتى. پات – پات بېشىدىكى سېرىق خام ياغلىقىنى تۈزەشتۇرۇپ، «قانداق قىلىمىز؟» دېگەندەك ئاكىسىنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قارايتتى. سايىم ئەتراپىغا تەلپۈنۈپ قاراپ تاش ئىزدەيتتى. قېرىشقاندەك تۇخۇمدەك، مۇشتۇمدەك كىچىك – كىچىك تاشلار تولا ئۇچرايتتى، ئۇ ئىزدىگەن قوش مۇشتەك

يوغان تاشلار كۆرۈنمەيتتى. «شۇ تاپتا ئۇنىڭ بەختىگە يوغان تاش ئۈچرىسا، ئۇ ئىككىسىنىڭ كاللىسىغا كەلتۈرۈپ سالسا !...» ئۇ شۇ خىيال بىلەن كېتىۋاتقاندا، ئۇلارنىڭ ئالدىغا خۇددى خۇدايىم ئۇنىڭ تەلىپىنى ئىجابەت قىلغاندەك ئىككى قېشىنى بۈككىدە ئوت ـ چۆپ بېسىپ كەتكەن خېلى چوڭ-لا بىر كۆتۈرمە ئېرىق ئۈچراپ قالدى. ئۇلار يان بېغىرلاپ مېڭىپ كۆتۈرمە ئېرىقنىڭ قىرىغا چىقىشىغىلا، سايىمنىڭ كۆزى يىگىرمە ـ ئوتتۇز قەدەم نېرىدىكى ئېرىقنىڭ خۇددى جەينەكتەك چىقىپ تۇرغان دوقمۇشىدىكى تاك قىياغا چۈشۈپ قالدى. بۇ تاك قىيانىڭ چوڭقۇرلۇقى ئالاھازەل ئېگىز ئۆسكەن سۇۋاقان تېرەكنىڭ ئېگىزلىكىدىنمۇ چوڭقۇرراق كېلەتتى. ئېرىقنىڭ تۇقايدىكى دوقمۇشىنىڭ توپىسى قىياغا سىيرىلىپ چۈشۈپ كېتىپ، تولا يار ئېلىپ كېتىشتىن بىزار بولغان دېھقانلار توپىنى توختىتىش ئۈچۈن قورام تاشلار بىلەن قاش ياسىغانىدى. ئۇ قورام تاشلارنىڭ بەزىلىرى بوشىشىپ، بىرنېمە شۇنداق تېگىپ كەتسىلا شۇ ھامان دومىلاپ پەسكە چۈشۈپ كېتىدىغاندەك ساڭگىلىشىپ قالغانىدى. چىغىر يول دەل مۇشۇ قاشنىڭ ئۇستىدىن ئۆتەتتى. قاشنىڭ ئۇستىدىكى چىغىر يول بەك تار بولغانلىقتىن، ئېشەكلەر ھەرگىز ياندىشىپ ماڭالمايتتى، بىرىنىڭ كەينىدىن يەنە بىرى ماڭمىسا يولغا پاتمايتتى. ئارقىسىغىمۇ يانالمايتتى. مۇدۇرۇپ كەتسىلا ئۇ تاك قىيالىققا تاك موللاق ئېتىپ چۈشۈپ كېتەتتى. سايىم خۇشاللىقىدىن ۋارقىرىۋېتىشكە تاس قالدى: «ھەببەللى، ئۇ مۇناپىقلارنى دەل مانا مۇشۇ قىيالىققا غۇلىتىۋېتىش كېرەك ! ئۇلارنى ئۇجۇقتۇرۇشتا بۇنىڭدىنمۇ ئوبدان جاينى ئىزدەپ تاپالمايسەن. بول سايىم، چاپسان بول ! خۇدايىم ساڭا مەدەت قىپتۇ. مۇشۇ يەردىلا جايلىۋەت ! ئاپلا، بۇ گۈيلار ئېشەكتىن چۈشۈۋالمىغىدى !

سايىم يول بويىدىن ئىككى تۇپ يانتاقنى يۇلۇۋالدى ـ دە، بىر تۇپىنى سىڭلىسىغا بېرىپ، كۆزى بىلەن ئىملاپ كەينىدىكى

ئېشەكنىڭ قۇيرۇقىنىڭ تېگىگە قىستۇرۇشتىن كۆرسەتتى. «ئېشەكلەرنىڭ قۇيرۇقىنىڭ تېگىگە يانتاق قىستۇرۇلسا، ئېشەك ئاغرىقتا چىدىمايۋ تازا چىچاڭلايدۇ ـ دە، ئاۋۇ گۈيلار ئېشەكتە چىڭ ئولتۇرالماي قالىدۇ. دەل شۇ چاغدا بىرلا ئىشتىرىسە، ئايىماي، كۆرۈڭ تاماشىنى.» لېكىن، سايىم بۇ خىيالىدىن شۇئانلا ياندى، قولىدىكى يانتاقنىمۇ تاشلىدى: «ياق ! ئۇنداق قىلسا ئاۋۇ گۈيلار چۆچۈپ كېتىپ ئېشەكتىن سەكرەپ چۈشۈۋالسا، ئۇ چاغدا ئۇلارنى قانداق غۇلاتقىلى بولىدۇ؟ ئارزۇ ـ ئارمانلىرى بىكار بولۇپ كەتمەمدۇ؟ توختا، ئېشەكلەرمۇ، ئاۋۇ گۈيلارمۇ بەخىرامان كېتىۋاتقاندا، تۈيۈقسىزلا جايلاش كېرەك. ئىسىت، بىچارە ئېشەكلەر.»

شۇ ئەسنادا ئۇلار قىيانىڭ دەل تىك يېرىگە كېلىپ قالدى. سايىم كۆزى بىلەن ئىملاپ، سىڭلىسىنىڭ نېرى تۇرۇشىنى ئىشارەت قىلدى ـ دە، ئۆزى دوك مىنگەن ئارقىدىكى ئېشەكنىڭ ئوڭ يېنىغا ئۆتتى. دوك ئېشەكتە مۈكچىيىپ ئولتۇرۇپ ئۈيان ـ بۈيانغا قاراپ بەخۇدۇك كېتىۋاتاتتى. سايىم ئېشەككە يېقىن ياندىشتى ـ دە، پۈتىنى قىرغا تىرەپ، ئۇنى كۈچەپلا ئىتتىرگەندى، ئېشەك ئۆزىنى توختىتالمىدى، مۈدۈرۈپلا دوك بىلەن بىللە قىيغا چۈشۈپ كەتتى. دوك «ۋاي !» دېيىشكە ئارانلا ئۈلگۈردى. لېكىن، ئۇ كېچىككەنىدى. گۈلدۇر ـ گۈلۈپ بىلەن تەڭ دوكنىڭ «ۋاي !...» دەپ ۋارقىرىشىدىن ئالا گەدەن چۆچۈپلا كەينىگە بۇرۇلۇپ قاراپ بولغۇچە، سايىم ئۇ مىنگەن ئېشەكنىڭمۇ يېنىغا ئۆتۈپ بولدى ـ دە، ئۇنىمۇ ئېشەك بىلەن شۇنداق غۇلىتىۋېتىپ شۇ ھامان ناھايىتى چاقىنلىق بىلەن يول ياقىسىدىكى تاشلارنى پەسكە قارىتىپ دوملىتىۋەردى. سانىيەمۇ بوش كەلمىدى، كۈچى يەتكەن تاشلارنى پەسكە قارىتىپ تاشلاۋەردى. تاشلانغان بۇ قورام تاشلار قىيادىكى تاشلارغا ئۇرۇلۇپ ـ سوقۇلۇپ، بىرى ئون، يۈز بولۇپ پەسكە چۈشۈۋەردى. ئۇلار شۇ ھالدا ئالاھازەل بىر ئارغامچا بويى ئۆزۈنلۇقتىكى يەرگە تىزىلغان

تاشلارنى غۇلىتىپ تۇگەتتى. ئۆزلىرىمۇ ھېرىپ ھالىدىن كەتتى، قوللىرى قانىدى، تەرلەپ سۇ ـ سۇ بولۇپ كەتتى. تاشلارنىڭ «شاراق ـ شۇرۇق، تاق ـ تۇق» ئۇرۇلغان ساداسى بىسىلغاندىن كېيىن ئۇلار پەسكە قارىدى. لېكىن، توپا ـ چاڭ كۆتۈرۈلۈپ تۇرغانلىقتىن ھېچنېمىنى پەرق قىلالمىدى. ئاخىر سايىم بېرىپ، قىيانىڭ ئۇ تەرىپىدىكى يانتۇلۇقتىن پەسكە چۈشتى. ئېشەكلەر تاش ـ شېغىللارنىڭ ئاستىغا كۆمۈلۈپ قالغانىدى، پەقەت پاچاقلىرى، قۇيرۇقلىرىلا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ھېلىقى ئىككىسىنىڭ بىرى تاش ـ شېغىللارنىڭ ئاستىدا كۆمۈلۈپ قالغان بولۇپ، بىر پۇتى بىلەن چەكمەن چاپىنىنىڭ پېشىلا چىقىپ تۇراتتى. يەنە بىرىنىڭ بېشى يوغانلا بىر قورام تاشنىڭ ئاستىدا قالغانىدى، بۇ دەل ھېلىقى دوك ئىدى. سايىم ئۇنىڭ يانچۇقىدىن ھېلىقى شۇم خەتنى سۇغۇرۇۋېلىپ، كەلگەن يېرى بىلەن ئارقىسىغا يېنىپ سىگىلىسىنىڭ يېنىغا كەلدى. سىگىلىسى تېخىچە يوغانلا بىر تاشنى تۇتۇپ ئولتۇرۇپلا قالغانىدى.

ـــ مانا خەت، چاققان ماڭايلى!

دەل شۇ چاغدا پەستىن «پاڭ ـ پۇڭ!» ئېتىلغان ئىككى پاي ئوق ئاۋازى چىقتى ـ دە، سايىم ۋايجانلاپ قاشقا يىقىلدى. ئاغرىق ئازابىدا تولغىنىپ چىرقىراپ يىغلاپ كەتتى. ئۇنىڭ تىزىدىن قان چىقىۋاتاتتى. يەنە ئېتىلغان ئىككى پاي ئوق بالىلارنىڭ يانلىرىدىن ۋىششىدە ئۆتۈپ كەتتى. ئۇلار چۆچۈپلا پەسكە قارىغانىدى، ئالا گەدەنىڭ تاپانچىسىنى ئۇستى تەرەپكە قارىتىپ بەتلەپ، يېنىچە ئۆمىلىگەن ھالدا قىيالىقتىن چىقىۋاتقانلىقىغا كۆزى چۈشۈپ قالدى. بالىلار ئەسكەرلەرنىڭ تاپانچىلىرىنى يانلىرىغا ئېسىپ يۈرىدىغانلىقىنى كۆرگەن، لېكىن بۇ ئىككى ئەسكەرنىڭ قويۇنلىرىدا تاپانچا بارلىقىنى خىيالىغا پەقەتلا كەلتۈرمىگەنىدى. شۇڭا، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ دۆتلۈكىگە ئاچچىقى كېلىپ تاتىرىپ، بوزىرىپ كەتتى: «ئاھ خۇدا، بىزنى نېمىشقا بۇنداق كور يارىتقانسەن؟»

سايىم ھەرقانچە قىلىپمۇ ئورنىدىن تۇرالمىدى. ئۇنىڭ بىر تەرىپى چېقىلىپ كەتكەنىدى. ئۇ لېۋىنى چىشلەپ، سىكلىسىغا تىكىلدى. سانىيە يىغلامسىراپ ئاكىسىغا قولىنى ئۇزاتتى:

— ئاكا! مەن سېنى ھاپاش قىلاي، چاققان كېتەيلى!

— ياق، مېنى كۆتۈرەلمەيسەن، خەتنى ئاپىرىپ بېرەلمىسەن!

— سەنچۇ؟

— مەندىن ئەنسىرىمە، جىغانلىققا كىرىۋالمەن. تاغامنىڭ كېلىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالدى. بىللە كېتىمەن.

سانىيە ئاكىسىغا بەك ئامراق ئىدى. ئۇنى مۇشۇ ھالدا يالغۇز تاشلاپ كېتىشكە زادى چىدىمايتتى. لېكىن، شۇ تاپتا تالىشىپ ئولتۇرۇشنىڭ ئورۇنسىزلىقىنى ئۇ تازا ئوبدان بىلەتتى:

— تېرىم نەدە؟

— ئالدىمىزدىكى چىملىقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئېرىقنى بويلاپ ماڭساڭ، تاشلىق سايلىققا چىقىسەن، سايلىقنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدە ھارۋا يولى بار. شۇ يول بىلەن ئۇدۇل ماڭساڭ چۈشكىچە تېرىمغا يېتىپ بارالايسەن.

— ئەكەل خەتنى.

سايىم خەتنى ئۇزاتتى. ئۇنىڭ قولى لاغ ـ لاغ تىترەيتتى. سانىيە خەتنى تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن يانچۇقىغا سالدى.

— ئەنجانباي ئاكامنىڭ ئادەملىرىنى تېپىپ، خەتنى ھەممىدىن ئېگىز ئادەمگە بەرسەڭ بولىدۇ. ئەنجانباي ئاكامنىڭ بويى ھەممىدىن ئېگىز، ناۋادا بىرەر پالاكەتكە ئۇچراپ قالساڭ خەتنى قانداق قىلىسەن؟

— يىرتىپ تاشلايمەن. خەتتىكى گەپلەرنىڭ ھەممىسى ئېسىمدە، شۇ گەپلەرنى ئەنجانباي ئاكامغا دەپ بېرىمەن.

سايىم مەمنۇن بولۇپ بېشىنى لىڭشىتتى:

— ماڭ سىڭلىم، چاققان ماڭ! ئەنجانباي ئاكام قاپقانغا دەسسەپ سالمىسۇن!

سانىيە ئاكىسىغا كۆزى قىيمىغان ھالدا، ئارقىسىغا قاراپ ـ

قاراپ قويۇپ يۇرۇپ كەتتى. سېرىق ياغلىقى، ئۇنىڭ قەدىمگە تەڭكەش بولغاندەك لىك ـ لىك لىكىلدايتتى. ئاپتاپتا ژال ـ ژۇل تاۋلىناتتى. بۇ چاغدا ئالا گەدەن قىيالىقتىن چىقالماي يول ئىزدەش بىلەن ئاۋارە ئىدى. سايىمۇ سىڭلىسىنىڭ ئارقىسىدىن ئۇنىڭ قارىسىغا قاراپ يېنىچە ئاستا ـ ئاستا ئۆملەشكە باشلىدى...

* * *

ـــ پەيجاڭ، پەيجاڭ، هوي پەيجاڭ ! ژاي ـ ژۇي قاراڭ سىزنى، خىيال سۈرۈپلا كېتىپسىزغۇ؟ نېمىنى ئويلاۋاتىسىز؟ ئاۋۇنىڭغا قاراڭە، ئەنە ئاۋۇ چىملىقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى هېلىقى بىز ئۆتكەن ئېرىقتا بىرنېمىنىڭ قارىسى كۆرۈنۈۋاتىدۇ، تۈلكىدەك قىلىدۇ. دۇربۇندا قاراپ بېقىڭا.

ـــ نېمىنى خىيال قىلاتتىم؟ توپىلاڭچىلارنىڭ نەسلىنى قۇرۇتۇشنىڭ هۇزۇرىنى سۈرۈۋاتىمەن، قېنى قايسى؟ هە، هە، هېلىقى قۇرۇق ئېرىق؟ هېلى تېخى بىز تەكشۈرۈپ ئۆتكەندە بىرنېمە كۆرۈنمىگەنغۇ؟ قېرىغاندىزە كۆزۈڭنىڭ خۇنى قېچىپتۇ. سېرىق يانتاقمۇ كۆزۈڭگە تۈلكىدەك كۆرۈنگەن ئوخشايدۇ. خەير، بوپتۇ، كۆڭلۈڭ قالمىسۇن، قاراپ باقاي، ـــ پەيجاڭ دۇربۇننى كۆزىگە يېقىن تۇتۇپ يىراقتا قىرلىرى چالا ـ بۇلا كۆرۈنۈپ تۇرغان ئېرىققا تىكىلدى. شۇ هامان ئۇنىڭ كۆزلىرى پارقىراپ، خۇددى بىرنەرسىگە هومايغاندەك ئالىيىپ كەتتى ـ دە، دىمىغىدا سوغۇققىنا كۈلدى، ـــ هىم، ئەكىلە مىلتىقنى، ئارىلىقى بەك يىراق ئىكەن، تاپانچامدا تەگكۈزەلمەي قالماي يەنە.

ـــ هە، قانداق، تۈلكىمىكەن؟

ـــ شۇنداقتەك قىلىدۇ.

پەيجاڭ نىشاننى قارىغا ئېلىش ئۈچۈن سول كۆزىنى قىسقانىدى. ئاغزىمۇ دەل شۇ تەرەپكە مايماق ئېچىلىپ، يانداكى

تاماق چىشى خۇددى ياۋا توڭگۇزنىڭ مەڭنىدەك ھېڭىدە ئۆسۈپ چىقىپلا قالدى. ئۇ تاماق چىشىنى غوجۇرلىتىپ تۇرۇپ، مىلتىقىنىڭ تەپكىسىنى شاققىدە بېسىۋەتتى.

پەيجاڭ ئېرىق تەرەپكە بىر دەم تىكىلىپ تۇرۇپ، دۇربۇننى يەر كۆزىگە تۇتتى ـ دە، خۇشاللىقىدا توۋلىۋەتتى:

ـــ ھاھھاي، تېگىپتۇ، جايىغا تەگكۈزۈپتىمەن. يارايدىكەنمەن! ھاھھاي، ھا! ...

ـــ شۇڭا، سىزنى ئالاھىدە ئەسكەر دەيدۇ ـ دە، ئۇزاقتىن بېرى تۇمانجاڭنىڭ يېنىدا تۇرۇشىڭىزمۇ ھەرگىز بىكار ئەمەس. كارغا كېلىدىغانلىقىڭىزدىن ـ دە! ھە، ئاۋۇ تۆلكىنى بېرىپ ئەكېلەيمۇ؟ تېرىسى تۆت سەر قېقىۋلىشقا ياراپ قالار.

ـــ ياق، ئۇنىڭ تېرىسىنى ساتقىلى بولمايدۇ، قىز بالا ئىكەن. قارىغا ئېلىش ماھارىتىمنى سىناپ باقتىم. جايىدا ئىكەن. ۋۇي، ئەنە تېپىرلاۋاتىدۇ، كىيىمىنى يىرتىۋاتىدۇ!

ـــ بالا؟ ۋاي خۇدايىمەي، نېمە دەۋاتىسىز؟ جۆيلۈگەندەك گەپ قىلىسىزغۇ؟ سىزگە جىن چاپلاشقان ئوخشايدۇ. توۋا دەڭ، توۋا. چاقچاق قىلىۋاتامسىز ئادەمنى قورقۇتۇپ؟

ـــ چاقچاق؟ ھەي سېيىت، تولا ھەددىڭدىن ئاشما! ھوشۇڭنى تاپ. ئەينەك تاپالمىساڭ بارغۇ، ھەدەپ تۇر، خالادىكى سۈيدۈككە قاراپ ئۆز شولاڭىنى تازا ئوبدان كۆرۈپ باققىنا، قانداقراق ئىكەنسەن، خۇددى چۈن ئولىشۋالغان تېزەككىلا ئوخشايسەن. يەنە تېخى چاقچاق دەيسەن، چاقچاقنىڭ نېمە گۈناھى بار ئىكەن ساڭا قىلىپ؟ ئادەم تېپىلمىغاندەك ياكى سەن مېنىڭ خىلىممىدىڭ؟ ھىم! سەن كىم؟ بالا دېگەندىكىن بالا!

ـــ ئېسىت، بېچارە بالىنى قارىغا ئالغۇچە، ئاۋۇ جىغانلىقتىكى قاغىلارنى قارىغا ئېلىپ، ماھارىتىڭىزنى سىناپ باقسىڭىز بولماسمىدى؟ ئېسىت، ئېسىت، سېپى ئۆزىدىن شۇمپەن ئىكەنسىز، يالماۋۇزدىنمۇ بەتتەر يالماۋۇز ئىكەنسىز!!

پەيجاڭ كۆزىدىن دۇربۇننى ئالماي تۇرۇپلا توۋلىدى:

ـــ هەي سېيىت، بىز بۇ يەرگە قاغا ئېتىشقا كەلگەنمۇ؟ ! ئەنجانبايلارنى ئۇجۇقتۇرۇش، توپىلاڭچىلارنىڭ نەسلىنى، ئۇرۇقىنى توگەل قۇرۇتۇش ئۈچۈن كەلگەنغۇ؟

ـــ ۋاي ـ ۋۇي پەيجاڭ، قاراڭە سىزنى، مېنى ئوبدان بىلمىسىز، مەن ھېچنېمىنى بىلمەيدىغان قارا تۇرك ئادەممەن. توپىلاڭچى ـ پوپىلاڭچى دېگەنلەر كىم؟ بىلمەيمەن. بىر بالىنمۇ توپىلاڭچى دەۋاتمىسىز، چاقىقا چورۇق ئاسقاندەك قاملاشمىغان گەپلەرنى قىلىپ ئادەمنىڭ بېشىنى قايدۇرماي، ئېيتىڭە زادى بالىدا نېمە گۇناھ، ئۇ ئەنجانباي ئەمەسقۇ، بالىغۇ؟ !

ـــ بالىدا نېمە گۇناھ؟ ـــ پەيجاڭ ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ سېيىتقا چەكچەيدى، ـــ ھەي كالۋا، راستتىنلا تېگى ـ تېگىدىن ئەقىلسىز ئىكەنسەن. ئەسلىدىنغۇ ھەرقايسىڭ تېگى ـ تەكتىدىن پەس خەق. يىگىرمە يىل ئەسكەر بوپسەن، ئۇنىڭ قولىدىن بۇنىڭ قولىغا ئۆتۈپسەن، شۇنداق بولسىمۇ تا ھازىرغىچىلىك بېدە ـ سامان توغراش بىلەن، ئات ئېغىلىنى تازىلاشتىن باشقىسىغا يارىمايدىكەنسەن. بىلىپ قوي، نەچچە ئەنجانبايىنى يوقاتقاندىن كۆرە، ئاشۇنداق شۇمتەكتىن بىرنى يوقتىتىش مىڭ ئەلا، ئاشۇ شۇمتەك چوڭ بولسا ئۇنداق ئەنجانبايدىن نەچچىنى تۇغىدۇ ! بىرى ئون، ئونى يۈز، يۈزى مىڭ بولىدۇ ! ئەنجانبايلارنى پاك ـ پاكىز يوقىتىش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن ئۇلارنىڭ نەسلىنى قۇرۇتۇش كېرەك، شۇنداق قىلغاندىلا كۆڭۈلمۇ تىنىدۇ، شۇڭا مەن ئېپى بولسىلا جايلىۋېتىپ قولۇمنىڭ قىچقىنى باسمەن.

شۇ ئاردا چىملىقنىڭ ئۇ تەرىپىدىن ئىككى ئادەمنىڭ ئېرىقنى بويلاپ، كۈنچىقىش تەرەپكە قاراپ ئۆمىلەپ كېلىۋاتقانلىقى غۇۋا كۆرۈنۈپ قالدى. پەيجاڭ دەرھال دۇربۇن بىلەن شۇ تەرەپكە تىكىلدى. ئۇ ئىككىسىنىڭ ئارىلىقى ئون ـ ئون بەش قەدەمدەك كېلەتتى، نېمە ئۈچۈندۇر ھەر ئىككىلىسى يېنىچە ئۆمىلەيتتى. ئارقىسىدىكى پات ـ پات بېشىنى كۆتۈرەتتى، قوللىرىنى پۇلاڭلىتاتتى. ئۇ قولىنى يەنە بىر قېتىم

پۇلاڭلىتىۋىدى، ئۇنىڭ قولىدىكى تاپانچىسى ۋالىلداپ كۆرۈنۈپ قالدى. پەيجاڭ چۆچۈپ كەتتى، كۆزىگە توتۇپ تۇرغان دۇربۇنمۇ قولىدىن چىقىپ كېتىپ بوينىدا ساڭگىلاپ قالدى. «ئەم، ئەنجانبايىنىڭ ئادەملىرى !...» — ئۇ بەلگە ئوقىنى ئېتىپ ئاكوپتىكىلەرگە خەۋەر قىلىش ئۈچۈن تاپانچىسىنى ئەمدى كۆتۈرۈشىگە، ھېلىقى ئۆمىلەپ كېلىۋاتقانلار تەرەپتىن «پاڭ، پۇڭ» ئېتىلغان ئىككى پاي ئوقنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالدى. پەيجاڭ ئالمان ـ تالمان يەنە دۇربۇن بىلەن شۇ تەرەپكە قارىغاندى، ھېلىقى ئالدىدىكىسىنىڭ تولغىنىپ تېپىرلاۋاتقانلىقى كۆرۈندى، — نېمە ئىش بولغاندۇ؟ ھە، چوقۇم شۇنداق !... ئالدىدا ئۆمىلەپ كېلىۋاتقان ئادەم تەسلىم بولۇپ بىز تەرەپكە قاچقان، ئارقىسىدىكى قوغلاپ كېلىپ ئۇنى ئاتقان، بولمىسا ئۆزىنىڭ ئادىمىنى ئۆزى ئاتقان نەدە بار؟ تېخى بۇرنىمىزنىڭ ئۇچىدىلا ـ ھە، ئەبلەخ ! قېنى سېنىڭ ئەنجانبايىنىڭ يېنىغا بارغىنىڭنى بىر كۆرەي !» ئۇ شۇنداق ئويلاپلا ھېلىقى ئارقىدىكى ئادەمنى قارىغا ئېلىپلا ئېتىۋەتتى. پەيجاڭ «قوغلاپ كەلگەنلەر يەنە بولۇپ قالمىسۇن» دېگەن خىيالدا دۇربۇن بىلەن چىملىقنىڭ چەت ـ چەتلىرىگىچە تىكىلىپ قارىدى، دېگەندەك، جىغانلىقنىڭ خېلى بۇ تەرىپىدىرەك ھېلىقى ئىككى ئادەم تەرەپكە قاراپ يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان ئېگىز بويلۇق يەنە بىر ئادەمگە كۆزى چۈشۈپ قالدى. پەيجاڭ ئۇنىمۇ قارىغا ئالدى. لېكىن ئېتىشقا ئولگۈرەلمىدى، ئۇ تەپكىنى بىسىپ بولغۇچە سېيىت ئۇنىڭ قولىنى ئىتتىرىۋەتتى:

— توختاڭ ! ئاتماڭ، ئاتماڭ ! ئۇ مېنىڭ ئىنىمدەك قىلىدۇ !

— جۆيلۈمە ! ئۇلار ئەنجانبايىنىڭ ئادەملىرى !

— ياق، ياق، توختاپ تۇرۇڭ، مەن بېرىپ باقاي !

سېيىت ئۆزلىرى مۆكۈنۈپ تۇرغان ئاكوپتىن سەكرەپ چىقتى ـ دە، ھېلىقى ئادەم تەرەپكە قاراپ يۈگۈردى.

— سېيىت، توختا ! توختىمىساڭ ئاتىمەن !!

لېكىن سېيىت توختىمىدى. يۈگۈرۈپ كېتىۋەردى.

پەيجاڭ ئۇنى قارىغا ئالدىيۇ ئاتمىدى. كۆڭلىدە «قېنى قېچىپ باققىنا، ئوقنىڭ ساڭا يېتەلمىگىنىنى بىر كۆرەي!» دەپ ئويلىدى ـ دە، دىمىغىنى قېقىپ قويۇپ، ھېلىقى يۈگۈرۈپ كېتىۋاتقان ئادەمنى قارىغا ئېلىپلا تەپكىنى بېسىۋەتتى. ! سېيىت چۆچۈپلا توختىدى. ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ئۇنىڭغا قاراپلا تۇرۇپ قالدى ـ دە، قولىنى ئۇنىڭغا قارىتىپ سىلكىپ، ۋارقىراپ بىرنېمىلەرنى دەپلا يەنە ئالدىغا قاراپ يۈگۈرۈپ كېتىۋەردى. پەيجاڭ چىشىنى غۇچۇرلىتىپ: «قېنى ئۇ نېمە ئىش قىلىدىكىن» دەپ ئويلاپ، دۇربۇننى كۆزىگە تۇتۇپ ئۇنىڭغا قاراپ تۇرىۋەردى. شۇ تاپتا ئۇ قاچىدىغانلا بولسا، ئۇ ئۆزىنىڭ ئوقىدىن ھەرگىز قېچىپ قۇتۇلالمايتتى. ئەنە سېيىت ھېلىقى ئېگىز ئادەمنىڭ قېشىغا يېتىپ باردى. ئۆزىنىڭ بېشىنى ئىككى قوللاپ تۇتۇپ قېتىپ تۇرۇپ كەتتى، ئاندىن يۈكۈنۈپ ئولتۇردى. بىرھازادىن كېيىن ئورنىدىن تۇرۇپ، ھېلىقى ئۆمىلىشىپ ماڭغان ئىككىسىنىڭ قېشىغا باردى. ئارقىسىدىكىنى بىرنەچچىنى تەپتى، ئالدىدىكىنى قۇچىقىغا ئالدى، مەيدىسىگە ياقتى، مەڭزىگە سۆيدى، ئاندىن ئۇنى كۆتۈرۈپ ھېلىقى كېيىن كەلگەن ئېگىز بويلۇق ئادەمنىڭ قېشىغا ئېلىپ كەلدى. ئۇنىڭ يېنىغا ياتقۇزدى. ئەنە ئۇ ئورنىدىن تۇردى. يۈگۈرۈپ، يىقىلىپ ـ قوپۇپ ئاران تەستە ئېرىقنىڭ ئىچىدىكى ھېلىقى قىزچاقنىڭ قېشىغا ھېرىپ، ئۆزىنى ئۇنىڭغا تاشلىدى، قۇچىقىغا ئالدى، مەيدىسىگە يېقىپ چىڭ قۇچاقلىدى. بىرھازادىن كېيىن ئۇنىمۇ كۆتۈرۈپ ئاپىرىپ يەنە ھېلىقى ئېگىز بويلۇق ئادەمنىڭ قېشىغا ياتقۇزدى. ئاشۇ ئىشلار بولۇۋاتقاندا پەيجاڭ دۇربۇننى كۆزىدىن ئالماي، سېيىتنىڭ ھەرىكىتىگە قاراپ تۇرىۋەردى، قارىغانسېرى ئۇنىڭ ئەقلى تېخىمۇ ھەيران بولاتتى: «ئۇ كۆزۈمنى بويىاپ قېچىپ كەتمەكچى بولۇپ باقسۇنچۇ قېنى.» لېكىن، سېيىت قاچمىدى، بىرھازادىن كېيىن قايتىپ كەلدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى چەكچەيگەن، رەڭگى

تاتىرىپ تونۇغۇسىز بولۇپ كەتكەنىدى. لاغ ـ لاغ تىترەيتتى، دەلدۇگۇنەتتى. بىر قولىدا غىچچىدە قان يۇقى كېسىلەرنى، يەنە بىر قولىدا بولسا بىر تۇتام قەغەزنى سىقىمداپ چىلىك تۇتۇۋالغانىدى. پەيجاڭ ئۇنىڭ بۇ قورقۇنچلۇق ئەپتىدىن چۆچۈپ ئارقىسىغا بىر قەدەم داجىدى، لېكىن تاپانچىسىنى يېنىغا تۇتۇپ چاندۇرماي سورىدى:

ـــ ھە، قولۇڭدىكى نېمە قەغەز ئۇ، نەدىن تاپتىڭ؟

ـــ قىزىم... قىزىم...

ـــ ھە، ھە؟ نېمە دېدىڭ، قىزىم دېدىڭما؟

ـــ قىزىم...

ـــ توۋا، ھە، ھېلىقى بېشىدا سېرىق ياغلىقى بار؟ ۋاي خۇدايىمەي!

ـــ ئېرىقنىڭ ئىچىدە ئۆمىلەپ ماڭسا، ئاپتاپتا كۆزۈم چاقناپ سېرىق ياغلىقى سېرىق تۈلكىدەك كۆرۈنۈپ،... ئۇ، سېيىت ئۆزىنىڭ بېشىغا ئۆزى ئۇراتتى، ـــ ئېسىدەپ يىغلاپ، تىلى تۇزۇكرەك گەپكىمۇ كەلمەي قالغانىدى، ـــ ۋاي ئىستبالىلىرىم! يۈرەك پارىلىرىم! دادا ھالاۋىتى نېسىپ بولمىغان بالىلىرىم! بېشىڭلارنى يېدىم بالىلىرىم! ئاھ قېرىندىشىم! خۇدا، مەندەك مۇناپىق بەندىنى نېمىشقا ياراتقان بولغىيدىڭ؟!

پەيجاڭ يەنە گەپ كوچىلاپ سوراۋەردى:

ـــ باشقىلىرىچۇ؟ تونۇدۇڭمۇ؟

ـــ يەنە بىرىمۇ مېنىڭ بالام ئىكەن، قولىدا تاپانچىسى بار ئادەمنى تونۇمىدىم. ئىنىم... ۋاي ئىسىت!!...

ـــ ھە، مۇنداق دېگىن تېخى. ئۇنداقتا... ۋاي تولا يىغلاپ كۆڭلۈمنى ئېلىشتۇرمىغىنا! ئۇنداقتا ئىنىڭمۇ، بالىلىرىڭمۇ ئېزىپتۇ ـ دە! ئەنجانبايىنىڭ تاپىنىنى يالاپ، پايلاقچىلىقىنى قىلىپ، بىزنىڭ ئىشىمىزنى تاڭ تىڭلاپ يۈرۈپتۇ! شۇنداقمۇ؟ ۋاي؟ ياق دەيسەنغۇ تېخى، ئۇلار تۇمشۇقتاغ تەرەپتىن كەلدىغۇ؟ ئۇنداق بولمىسا، ئۇلار ئۇ تەرەپتە نېمە ئىش قىلىدۇ؟! بوپتۇ،

بوپتۇ دەيلى. ئۇلارنىڭ ئۆز گۈناھى ئۆزىگە، بۇنىڭ ھېسابىنى سەندىن ئالمايمىز. ھە راست، بالىلىرىڭنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ كەلگەن ھېلىقى ئادەم زادى كىم بولغىيدى، ــ ئۇ ئۇيان ــ بۇيان ئايلىنىشقا باشلىدى، ــ زادى كىم؟ تونۇيالماپسەن ــ دە ! ناۋادا ئۇ ئەنجانبايىنىڭ ئادىمى بولسا، ئۆزىنىڭ يالاقچىلىقىنى قىلىپ يۈرگەن بالىلارنى نېمىشقا ئاتىدۇ؟ ئۇمۇ تۇمشۇقتاغ تەرەپتىن كەلدىغۇ؟ بىزنىڭ ئۆز ئادىمىمىز بولۇپ قالمىسۇن يەنە؟ پەيجاڭ جايىدا تاپ توختىدى. بىرنېمىنى ئويلىغاندەك قاپىقىنى تۇرۇپ تۇرۇپ كەتتى. بىرھازادىن كېيىن ئېسىگە تۇيۇقسىزلا بىر ئىش كەلگەندەك، شاققىدە ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ سېيىتقا تىكىلدى. ئۇنىڭغا گەپ قىلىش ئۈچۈن ئاغزىنى ئۆمەلىلىدىيۇ، كۆزى تۇيۇقسىزلا سېيىتىنىڭ قولىدىكى قەغەزگە چۈشۈپ قېلىپ، ئاغزىنى ئاچقىنىچە ئۇ قەغەزگە تىكىلىپ قاراپ جىممىدە تۇرۇپ كەتتى. لېكىن، شۇ ھامان قولىنى شارتتىدە ئۇنىڭغا ئۇزاتتى.

ــ ئەكېلە قولۇڭدىكى قەغەزنى، قىزىمنىڭ قولىدا ئىكەن دېدىڭغۇ؟ ئۇ بۇ يەرگە بۇ قەغەزدە لەگلەك ئېتىپ ئويىنىغىلى كەلمىگەندۇ ھەرقاچان ! شۇنداقمۇ؟ ــ ئۇ تاپانچىسىنىڭ ئۈچىدا شەپكىسىنى گەدىنىگە سۈرۈپ قويدى.

ئۇ قەغەز يىرتىلىپ، مىجىلىپ پارچە ــ پارچە بولۇپ كەتكەندى، لېكىن تىزىپ جاي ــ جايىغا كەلتۈرۈلسە، ھەرھالدا ئوقۇغىلى بولاتتى. پەيجاڭ سېيىتنى ئەگەشتۈرۈپ، ئۇلاردىن ئون بەش ــ يىگىرمە قەدەم نېرىدىكى تاغ قاپتىلىدىكى ئاكوپىتا خىلىدىن بېرى ئۆزلىرىنىڭ گەپ ــ سۆزلىرىنى ئوچۇق ئاڭلاپ، ھەيران بولۇپ قاراپ تۇرۇشقان ئەسكەرلەرنىڭ قېشىغا ئېلىپ چىقتى.

ــ قېنى قايسىڭلار خەت ئوقۇيالايسىلەر؟ ماۋۇ خەتنى ئوقۇپ بېقىڭلار ! ــ دېدى پەيجاڭ بۇيرۇق تەلەپپۇزدا، ــ تېز، تېز ! بىزنىڭ ئىچىمىزدىكى بىزگە ئاسىيلىق قىلىۋاتقان بىرەرىگە يېزىلغان خەت بولۇپ قالمىسۇن يەنە، شۇنداق تۇزكورلارنى

تاپالمايۇاتاتتۇق.

— مەن ئوقۇپ باقاي، — دېدى ئاردىن بىرى، ئۇ پەيجاڭنىڭ ماقۇللۇقىنى ئالمايلا شاققىدە تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ، بىرنىلغان قەغەزلەرنى يەرگە يايدى. ئاندىن ئۇنى ئۇ يەرگە، بۇنى بۇ يەرگە تىزدى، — هە، مانا بولدى. ئەمدى ئوقۇساق بولىدۇ.

هېلىقى ئەسكەر خەتنى دۇدۇقلاپ ـ دۇدۇقلاپ ئوقۇپ تۇگەتتى. پەيجاڭنىڭ قارىمۇتۇق چىرايى ئۆزگىرىپ تېخىمۇ قارىداپ كەتتى. ئۇ قىسماق كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، يېنىدىكى ئىككى ئەسكەرگە بۇيرۇق قىلدى:

— بۇ بەك مۇھىم خەت ئىكەن، ئىككىڭلار ئاتقا مىنىپ بىرىپ دەرھال ئەمەت بېگىمگە تاپشۇرۇڭلار ! ئەمەت بېگىم هازىر بازاردا، تېز بېرىڭلار.

ئەسكەرلەر خەتنى ئېلىپ يۇرۇپ كەتتى. پەيجاڭ ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ سېيىتقا تىكىلدى.

— مەيلى نېمە بولسا بولسۇن، سەنزە ئاشۇ خەتنى ئېلىپ كېلىپ، چوڭ خىزمەت كۆرسەتتىڭ جۇمۇ ! ئالاهىدە ئىنئامغا لايىق خىزمەت كۆرسەتتىڭ، مەرتىۋەڭمۇ ئۆسىدىغان بولدى.

سېيىت غەزەپتىن كۆكىرىپ كەتكەندى. چىشلىرى غۇچۇرلايتتى. ئورا كۆزلىرى چەكچىيىپ، پۇلتىيىپ چىققانىدى.

— خەت بىلمىگەننىڭ كاساپىتى، كور ئىكەنمەن. شۇم خەت ئىكەنلىكىنى بىلمەپتىمەن ! هەي قانخور ! بىلىپ قوي: ناۋادا مەن ئۇ شۇم خەتنى ئوقۇيالايدىغان بولسام، بالىلىرىم ئۇچۇن ئۆزۈم ئاللىقاچانلا ئەنجانبايىنىڭ قولىغا تەگكۈزۈپ بولغان بولاتتىم ! ئۇ شۇم خەت قىزىمنىڭ قولىدا ئىكەن. قىزىم بالدۇرمۇ پارچە ـ پۇرات قەغەزلەردە كېپىنەك توگۇپ ئويناشقا ئامراق ئىدى. بۇ قەغەزنىمۇ ئاشۇنداق ئۇنى ـ بۇنى توگۇپ ئويناشقا ئېلىۋالغان ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ قاپتىمەن ! سەندىن هەم ئۆزۈمدىن بالىلىرىمنىڭ، ئىنىمنىڭ قىساسىنى ئېلىش تەقەززالىقىدا خۇدۇمنى يوقتىپ قويۇپتىمەن. قىساس ئېلىپ گۇناهىمنى

يۇيمەن دەپ كېلىپ، گۈناھ ئۈستىگە يەنە تۆپە ـ تۆپىلەپ گۈناھ قىلدىم ! شۇم خەت ئىكەنلىكىنى نېمە بىلەي ! ئىسىت، ئىسىت ! دوزاخ ئوتىدا مېڭىپ يىل كۆيسەممۇ ساقىت بولمىغۇدەك چوڭ گۈناھ قىلدىم ! سەنمۇ، مەنمۇ ئوخشاشلا دوزاخقا لايىق چوڭ گۈناھ قىلدۇق !

پەيجاڭمۇ غەزەپتىن چوپۇندەك قاردىاپ كەتكەنىدى.

ـــ شۇنداقمۇ تېخى، ئۇنداق بولساڭ ماڭ ئۆزۈڭ ئۈدۈللا دوزاخقا كىر ! ـــ ئۇ تاپانچىسىنى سېپىتقا تەڭلىدى. لېكىن، ئۇ تەپكىنى بەسىپ بولغۇچە سېپىت ئېتىلىپ كېلىپ ئۇنى چاڭ قۇچاقلىۋالدى ـ دە، غەزەپ بىلەن توۋلىدى:

ـــ ياق، ياق، بىز دوزاخقا بىللە كىرىمىز، بىللە !

ئۇ شۇنداق دەپ ۋارقىراپلا چىملىقتىلا بىر ـ بىرىگە چېتىپ تەييارلىۋالغان بېلىدىكى ئىككى گرانات‌تاڭ يېپلىرىنى تەڭلا تارتىۋەتتى. يالغۇز پەيجاڭلا ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ يانلىرىدىكى ئەسكەرلەرمۇ قېچىشقا ئۇلگۈرەلمىدى. گۈلدۇرلىگەن پارتلاش ساداسىدىن چەشتاغ زىلزىلىگە كەلدى. بۇ شۇ كۈنكى قىرغىنچىلىقنىڭ باشلىنىشى ئىدى. بۇ چاغدا كۈن نۇرى چەشتاغ باغرىغا چۈشۈپ تۇراتتى ...

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

يىگىرمە ئالتىنچى باب

پاجىئە

1946 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى، جۈمە.

ئەنجانباي تۆن قاراڭغۇسىدا قىرىق مەرگەننى باشلاپ توختماي ئىلگىرىلىدى. ئۇلار گەز دەرياسى ئېقىنىنى بويلاپ مېڭىپ تېرىم مەھەللىسىنى ئايلىنىپ ئۆتتى. غىلاڭ تاشلىق كەڭرى سايلىققا چىقىپ توختاپ، ئالدى تەرەپنى تېڭى تىڭلاشقا كەتكەن رازۋېدكىچىلارنى ساقلىدى. ئۇلار تۈنۈگۈن ئاخشاملا تۆت ئېشەككە تۇز ئارتىپ، تۇزچى سىياقىدا ياسىنىپ، مۇشۇ تەرەپلەرگە يۈرۈپ كەتكەنىدى. رازۋېدكىچىلار ئۇلارنى ئۇزاق ساقلاتمىدى. ئاتلار يەملىرىنى يەپ بولغۇچە ئارىلىقتا قايتىپ كېلىپ، ئۆزلىرىنىڭ يېڭىلىرىق تەۋەسىگىچە يېتىپ بارغانلىقىنى، ئۇ تەرەپلەردە يوشۇرۇنۇپ تۇرغان گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ بار ـ يوقلۇقىنى بايقىيالمىغانلىقىنى، ئۇنىڭدىن باشقا، يەنە بىرەر غەيرىي ئەھۋاللارنىڭمۇ يوقلۇقىنى مەلۇم قىلىشتى.

ئۇلار كەڭرى سايلىقنى كېسىپ ئۆتتى. تاڭ سەھەردىلا قويۇق توغراقلىقلار ئارىسىدىكى بىر تاشلاندۇق ـ خارابە ھويلىغا يېتىپ كېلىپ يوشۇرۇنۇۋېلىشتى. كۈن چىقتى، ئاشۇاقتىمۇ بولۇپ قالدى. ئۇلار سەۋرچانلىق بىلەن دۈشمەنلەرنى ساقلىدى. لېكىن، شۇ چاغقىچە ئەتراپ جىمجىت ئىدى. ئۇ تەرەپ ياكى بۇ تەرەپلەردىن كېلىدىغان دۈشمەنلەرنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمىدى. چۈش بولۇشقا ئاز قالغاندىلا چەشتاغ تەرەپتىن يەر ـ زېمىننى لەرزىگە كەلتۈرگۈدەك گۈمبۈرلىگەن پارتلاش ئاۋازلىرى

ئاڭلىنىشقا باشلىدى. ئۇلار ئۇ تەرەپتىن قېچىپ كېلىپ، شەھەر تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىدىغان دۇشمەنلەرنى توسۇپ يوقىتىش ئۈچۈن تەييارلىنىپ تۇرۇشتى. لېكىن، ئەھۋال ئويلىغاندەك چىقمىدى. دەل ئۇنىڭ تەتۇرىسىچە قەشقەر شەھىرى تەرەپتىن بۇ تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتقان ماشىنىلارنىڭ گۈركىرىگەن ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ قالدى. ئۇلار شۇ ھامان ئاتلىرىنى ھويلىنىڭ ئىچىگە باغلاپ قويۇشۇپ يوشۇرۇنۇۋېلىشتى. ئاردىدىن ئانچە ئۇزاق ۋاقىت ئۆتمەيلا ئەللىك ـ ئاتمىشتەك ئاتلىق ساقچىلارنىڭ ئارىسىدا بۇ تەرەپكە قاراپ لىققىدە ئەسكەر بېسىپ كېلىۋاتقان ئۇچ ماشىنا كۆرۈندى. شەك ـ شۈبھىسىزكى، بۇ تاشمىلىق، چەشتاغ تەرەپلەردىكى دۇشمەنلەرگە يارەدەم بېرىش ئۈچۈن شەھەردىن چىققان ئەسكەرلەر ئىدى. ماشىنىلار يېقىنلاپ كەلگۈچە ئۇلار جەممىدە يېتىۋېلىشتى. ماشىنىلار دەل ئۇدۇلغا كېلىشى ھامان ئۇلار تۇيۇقسىز گىراناتلارنى تاشلاپ پارتلىتىپ، پىلىموت، ئاپتومات، مىلتىقلار بىلەن تاتاتلىتىپ ئوق يېغدۇرۇپ دۇشمەنلەرنى راسا قىرىشقا باشلىدى. ئالدىدىكى ماشىنىنىڭ چاقلىرى پارتلاپ كېتىپ خودىدى ھېلىلا ئۆرۈلۈپ كېتىدىغاندەكلا بىر يانغا يانتۇ بولۇپ قالدى. ئۇ ماشىنىدىكى ئوفىتسېر چۆچۈپ كېتىپ، قورقۇنچىدا كابىنكىدىن بېشىنى شۇنداق چىقىرىشىغلا سېيىت ئەخمەت نىشانلاپ ئاتقان ئوق دەل ئۇنىڭ چېكىسىدىن بىر تۆشۈك ئېچىۋەتتى. باشلىقسىز قېلىپ ھودۇقۇپ كەتكەن ئەسكەرلەر ماشىنىلارنىڭ دالدىسىغا ئۆتۈۋېلىپ، ئۇلارغا قارىتىپ قالايمىقان ئوق يېغدۇرۇشقا باشلىدى. ساقچىلارمۇ ئۇلارغا قوشۇلۇپ بىللە ھۇجۇمغا ئۆتتى. مۇشۇ پۇرسەتتە ئارقىدىكى ئىككى ماشىنا ئارقىسىغا بۇرۇلۇپلا شەھەر تەرەپكە قېچىپ كېتىۋالدى. لېكىن پارتلاپ كاردىن چىققان بۇ ماشىنىدىن چۈشكەن ئەسكەرلەر بىلەن ساقچىلار ئەنجانبايىنىڭ مەرگەنلىرىنىڭ ئوقىدىن قېچىپ قۇتۇلالمىدى، ئوق تېگىپ ئارقا ـ ئارقىدىن يىقىلىۋەردى. ئۇلار شۇ ھالدا بىرھازاغىچە

ئېلىشقاندىن كېيىن دۈشمەنلەر بەرداشلىق بېرەلمەي نۇرغۇنلىغان ئۆلۈكلىرى بىلەن قورال، ئوق ـ دورىلارنى تاشلاپ شەھەر تەرەپكە قاراپ قېچىپ كەتتى. ئەنجانبايىنىڭ مەرگەنلىرى ئۇلارنى تاكى گەز دەريا سىنىڭ كۆۋرۈكىگىچە قوغلاپ بارىدى. لېكىن، ئەنجانباي ئارقا تەرەپتىن ئەنسىرەپ قېلىپ ئادەملىرىنى توختىتىۋالدى. ئۇلار يېنىپ كېلىپ دۈشمەنلەر تاشلاپ قاچقان قورال ـ ياراغ، ئوق ـ دورىلارنى يىغىۋالدى. ھېلىقى چاقلىرى كاردىن چىقىپ ماڭالماي قالغان ماشىنىنى ئوت قويۇپ كۆيدۈرۈۋەتتى. دەل شۇ چاغدا تاشمىلىق تەرەپتىن بىر ئادەمنىڭ ئۇلار تەرەپكە ئات چاپتۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپ قالدى. ئۇلار ھەيران بولۇپ تۇرغاندا ئات تاقىراقلاپ چېپىپ كېلىپ ئۇلارنىڭ قېشىدىلا توختىدى. ئاتتىن شىغاي ئاستا سىيرىلىپلا چۈشتى ـ دە، بەكلا ھالسىزلىنىپ كەتكەنلىكىدىن ئۆزە بولالماي ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ سول مۇرىسىدىن تېخىچە قان توختىماي چىقىپ تۇراتتى. ئەنجانباي چۆچۈپ ئۇنى يۆلىۋالدى. ئۇنىڭ كۆكلى شۇ ھامان قانداقتۇر بىر شۇملۇقنى سەزگەندەك بولدى. لېكىن، ئۇ شىغايدىن گەپ ـ سۆز سورىمىدى. ئۇنىڭ سول مۇرىسىنىڭ سەل پەسرەكىدىن قىلىچ تىلىپ شىلىۋەتكەنىدى. ئەنجانباي ئۇ يەرنى ئاق خام بىلەن ئالدىرماي، پاكىز سۈرتتى، ئاندىن خودىدى ناسۋال قاپىقىغىلا ئوخشايدىغان، چوڭلۇقمۇ كىچىك بالىنىڭ مۇشتۇمچىلىك كېلىدىغان كىچىك، سارغۇچ قاپاقتىن خودىدى ناسۋالغىلا ئوخشايدىغان سەل قارامتۇل، يۇمشاق سوقۇلغان دورىنى تۆكۈپ جاراھەتكە چاپتى، تېشىدىن ئاق خام بىلەن تېڭىۋەتتى. ئۇ تۇرمىگە تاشلىنىپ، زاك كانلىرىدا ئىشلەپ يۈرگەن ئېغىر كۈنلەردىن بېرى مۇشۇنداق ئاق ماتاخام بىلەن دورا قاچىلانغان ھېلىقى كىچىك قاپاقنى ھەمىشە يېنىدىن ئايرىماي يۈرەتتى. شۇنىڭدىن بۇيان مانا مۇشۇنداق ئادەتتىكى جاراھەتلەرنى دەل ۋاقتىدىلا داۋالاپ تېڭىپ قويىاتتى.

ـــ ھە، مانا ئەمدى بولدى. ئۇزاققا قالمايلا ساقىيىپ

قالسەن، — ئۇ شىغاينىڭ قولىنى سىلىغان ھالدا ئۇنىڭدىن ئاستا سورىدى، — قېنى دوستۇم، مانا ئەمدى دېگىنە، قانداق پالاكەتلەرگە يولۇققانسەن؟ ئالدىرىماي سۆزلە.

شىغاي ئاغرىق ئازابىدا چىشلىرىنى كىرىشتۈرۈپ، كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇۋالغاندى. ئۇ كۆزىنى ئاستا ئاچتى، ئەنجانبايغا قاراپ بۇقۇلداپ يىغلامسىراپ، بۇگۈن ئۆزلىرى يولۇققان پاجىئەنىڭ ئېچىنىشلىق ئاقىۋەتلىرىنى بايان قىلىشقا باشلىدى:

— ئەنجانباي ئاكا، — دېدى ئۇ ئۇنىڭ قولىنى چىڭ تۇتۇپ تۇرۇپ، — مەن سىلەرنى ئاگاھلاندۇرۇپ قويۇش ئۈچۈن كەلدىم. سىلەر تاشمىلىق، چەشتاغ تەرەپلەرگە زادى بارماڭلار، ئۇ تەرەپلەردە دۈشمەنلەر ھەددى ـ ھېسابسىز كۆپ ئىكەن، قىرىلىپ تۈگىشىپ كېتىسىلەر ! باشقا تەرەپلەرگە كېتەيلى.

شىغاي ئۆكسۈپ يىغلاپ سېلىپ سۆزلىيەلمەي قالدى. ئەنجانبايىنىڭ چىرايى ئۆڭۈپ ـ تاتىرىپلا كەتتى. ئۇ تاقەتسىزلەنگەن ھالدا يەنە سورىدى:

— باشقىلار زادى قانداق بولدى؟ تېزرەك دېسەڭچۇ ئىچىمنى سىقماي !

— ماقۇل، — دېدى شىغاي يىغلامسىراپ تۇرۇپ، — بىز چەشتاغ تەرەپكە يېقىنلاپ بېرىشىمىزغىلا زەيدىن دېگەن مۇناپىق جامالدىن ئاكامنى ئېتىپ تاشلىدى ! بۇنى مەن ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم. ئۇ مۇناپىقنىڭ ئارىمىزدىكى خائىنلىرى ئاز ئەمەس ئىكەن. ئوق ئاۋازى بىلەن تەڭلا ئۇلار يوشۇرۇنۇپ تۇرغان مىڭلىغان دۈشمەنلەر بىلەن بىللە بىزگە تەڭلا تاشلاندى. بىزنىڭ ئازغىنە ئادەملىرىمىز قۇتۇلۇپ چىقىپ ئويىتاغ تەرەپكە قېچىپ كېتەلىدى. لېكىن، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن يەنە نۇرغۇنلىغان دۈشمەنلەر قوغلاپ كەتتى، شۇ تاپىتا ئۇلارنىڭ ھالى قانداق بولغانلىقىنى بىلمەيمەن. قېچىپ كەتكەن ئاشۇ ئازغىنە ئادەملەر بولسىمۇ ئامان قالسا ئوبدان بولاتتى. ھەي ئىسسىت، ئىسسىت ! مەن

تېخى بۇ تەرەپكە كېلىۋېتىپ يول بويىدىكى ئورغۇنلىغان دۇشمەنلەرنىڭ يوشۇرۇنۇۋالغانلىقىنى بايقاپ قالدىم.

ئەنجانبايىنىڭ ئادەملىرى جەمئىدە تۇرۇشۇپ ھەممىنى ئاڭلىدى، ھەممىنى چۈشەندى... ئۇلۇغ ـ كىچىك ئىنىشۇپ «ئاھ!» ئۇرۇپ، خىت ـ خوت قىلىشىپ، ئۇنسىز مۇشۇلداپ يىغلاشتى. ئاخىرىدا ئۆزلىرىنى باسالماي تۇيۇقسىزلا بىرى بىرىگە ئېسىلىشقان ھالدا ھۆڭگىرەپ يىغلاپ سېلىشتى. ئەنجانبايى ئاچچىقىدا لېۋىنى چىشلەپ قانىتىۋەتتى. رەڭگى تاتىرىپ ـ بوزىرىپ، سارغۇچ بۇرۇتلىرىمۇ لىك ـ لىك تىترەپ كەتتى. ئۇ شۇ تاپتا ناۋادا شىغاينىڭ دېگىنىدەك قىلىپ، ئادەملىرىنى ئاياغ تەرەپتىكى ئارىلىق يوللار بىلەن باشلاپ مېڭىپ ئۇلۇغچات تەۋەسىگە ئۆتۈپ كەتسىلا ھەممىسىنىڭ ئامان قالىدىغانلىقلىرىغا ئىشىنەتتى. لېكىن، ئۇ ئۇنداق قىلمىدى، ئىنسانىي قەلبى، پاك ۋىجدان ـ غۇرۇرى ئۇنىڭ ئۇنداق قىلىشىغا يول قويمىدى. ئۇ مۇشتۇمىنى چىڭ تۈگدى!

ـــ بۇرادەرلەر، ـــ دېدى ئۇ بوغۇق ئاۋازدا سەل خىرقىراپ تۇرۇپ، ـــ بىز ھاياتىمىزنى خەلقنىڭ ئازادلىقى ـ ھۆرلۈكى ئۈچۈن ئاتىۋەتكەن. بايا ئاڭلىدىڭلار، بىزگە ئوخشاش ئۆزلىرىنىڭ ھاياتىنى خەلقىمىزنىڭ بەخت ـ سائادىتى ئۈچۈن ئاتىۋەتكەن قەھرىنداشلىرىمىزنى قىرىپ يوقىتىۋېتىش ئۈچۈن دۇشمەنلەر ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ كېتىپتۇ! ئۇلار بىلەن كارىمىز بولماي جېنىمىزنى ياقىغا ئېلىش بىز ئۈچۈن دوزاخقا لايىق گۇناھ بولىدۇ! ئۇلارنى قۇتقۇزۇپ قالايلى! ئۆلۈپ تۇگىشىپ كەتسەكمۇ مەيلى، ھاياتىمىز بەدىلىگە ئۇلارنى قۇتقۇزۇپ قالساقلا ئاللامۇ رازى بولىدۇ، بەندىلەرمۇ رازى بولىدۇ. بىزمۇ ئۆزىمىزدىن رازى بولۇشقا ھەقلىق بولىمىز. بۇرادەرلىرىم، جانجىگەرلىرىم، بۇگۈن ئۇلۇغ جۇمە كۈنى، ھەممە بەندىلەر جەم بولۇپ خۇشال ـ خۇرام ھالدا كۆڭۈل ئاچىدىغان ئازاد كۈن، ھەتتا دوزاخ ئوتىدا كۆيۈۋاتقان گۇناھكارلارنىڭمۇ جازاسى توختىتىلىدىغان

خاسىيەتلىك كۈن. شۇڭا، مۇشۇ ھەممە ئىنسان ئازاد بولىدىغان بۇ ئۇلۇغ كۈندە ئازابتا قالغان قېرىنداشلىرىمىزنى قۇتقۇزۇش يولىدا ئۆلۈپ كەتسەك شېھىت بولمىمىز. مەن ئۇلار ئۈچۈن مۇشۇ ئۇلۇغ كۈندە شېھىت بولۇپ كېتىشكە رازى ! ناۋادا مېنىڭ بىلەن بىللە بېرىشنى خالىمايدىغانلار بولسا، مۇشۇ يەردە قېلىپ قالساڭلار بولىدۇ. مەن سىلەردىن رەنجىمەيمەن. چىرايلىق يولغا سېلىپ قويىمەن. خەير ـ خوش ئامان بولۇڭلار. خۇدايىم سىلەرنى ئۆز پاناھىدا ساقلىغاي !

ئۇ سۆزىنى تۈگىتىپلا، شىغاينى ئۇنىڭ بىر قىرغىز ئاغىنىسىگە تاپشۇرۇپ بەردى، ئۇنىڭغا شىغاينى ئاياغ يول بىلەن ئاۋايلاپ ئاپىرىپ ئويىتاغقا يەتكۈزۈپ قويۇشنى، ئۇ ساقىيىپ بولغۇچە ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىشنى تاپىلىدى. ئاندىن ئۇلار قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى. ھەر ئىككىلىسىنىڭ كۆڭۈللىرى يېرىم بولۇپ كۆزلىرى لىققىدە ياشقا تولدى. ئەنجانباي ئۇلارنى يولغا سېلىۋەتكەندىن كېيىن ئات ئېگىرىنىڭ ئۇستىگە پىلىموتنى ھەر ۋاقىت ئېتىشقا تەييارلا قىلىپ تاڭدى ـ دە، ئاپتوماتنى بوينىغا ئېسىپ لىككىدە ئاتقا مىنىپ يۈرۈپ كەتتى. لېكىن، بىرمۇ ئادەم ئايرىلىپ قالمىدى. ھەممىسى تەڭلا قوزغىلىپ ئەگىشىپ مېڭىشتى.

* * *

ئەنجانباي تاشمىلىق، چەشتاغ تەرەپلەردىكى دۇشمەنلەر بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالسا دۇشمەنلەر بىلەن تۆتۈشۈپ قالاتتى ـ دە، ئالدى تەرەپ توسۇلۇپ قېلىپ، ئويتاغ تەرەپكە قاراپ قېچىپ كەتكەن بۇرادەرلىرىنى قۇتقۇزۇپ قېلىش ئۈچۈن دەل ۋاقتىدا ئۇلگۈرۈپ بارالمايتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ، مەرگەنلەرنىڭ ماھارىتىگە، باتۇرلۇقىغا قاتتىق ئىشەنسىمۇ، لېكىن ئوق ـ دورىلارنىڭ كەملىكى ئۇنىڭ بېشىنى قاتۇراتتى. شۇ تاپتا ئۇلارنىڭ

www.uyghurkitap.com

هەربىر دە ئارانلا ئون - ئون بەش تالدىنلا ئوق قالغاندى. ناۋادا ئۇلار شۇنچە كۆپ دۇشمەنلەر بىلەن توقۇنۇشۇپ قالمىغان بولسا، بۇ ئوق - دورىلار بىلەن دۇشمەنلەرگە تەڭ كەلگىلى بولمايتتى. شۇڭا، ئۇ مەرگەنلىرىنى باشلاپ ئاياغ يول بىلەن ئوبالىنىڭ ئۆتۈپ، گەز دەريا سىنىڭ كۇنپېتىش تەرىپىدىكى ئېقىنلىرىنى بويلاپ مېڭىپ چالما ئېرىق تەۋەسىگە يېتىپ كەلدى. ئۇلار ئالدىراپ بۇ تەرەپكە قاراپ كېلىۋېتىپ، يول بويى ئادەملەرنىڭ ئاۋازلىرىغا، تاراق - توروق شەپىلەرگە قۇلاق سالدى. ئېرىق - ئۆستەڭ، دەريا، جىلغىلارنىڭ ئىچىلىرى، ئېگىز - پەس دۆڭلۈكلەر، هويلا - ئارام، بۇلۇڭ - پۇچقاقلارنىڭ دالدىلىرى، ئوت - چۆپ، يېكەن - قوموشلارنىڭ ئارلىرى... ئارقىلىق مۆكۈنۈپ يۇرۇپ ئۇيان - بۇيان قېچىۋاتقان ئادەملەرگە ئوبدان سەپسېلىپ قاراپ ماڭدى. لېكىن، ئۆز ئادەملىرىدىن بىرەرىنمۇ ئۇچرىتالمىدى. ئەتراپلاردا يەنىلا قويۇق ئوق ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. بىراق، بۇ ئوقلارنى قايسى تەرەپنىڭ ئاتقانلىقىنى بىلگىلى بولمايتتى. پەقەت كۇنچىقىش تەرەپتىكى ئېگىز - پەس كۆرۈنگەن دۆڭلۈكلەرنىڭ ئەتراپىلا خېلى جىمجىتلىك بىلىندى. ئاشۇ دۆڭلۈكلەرنى ئارلاپ ماڭسا، ئويتاغ تەرەپكە ئاسانلا ئۆتۈپ كەتكىلى بولاتتى. ئۇلار ئەتراپىنى كۆزەتكەن هالدا بىر جىلغىنىڭ ئىچى بىلەن مېڭىپ دۆڭلۈكلەرگە يېقىنلاشتى. دۆڭلۈكلەرنىڭ ئەتراپى يەنىلا جىمجىت ئىدى، هېچقانداق شەپمۇ ئاڭلانمايتتى. شۇنداق بولسىمۇ ئەنجانباي ئۇ تەرەپلەردىن يەنىلا خاتىرجەم بولالماي، ئىككى رازۋېدكىچىنى دۆڭلۈكلەرنى چارلاپ كېلىش ئۈچۈن ئەۋەتتى. رازۋېدكىچىلار ئۆمىلەپ يەر بېغىرلاپ مېڭىپ يۇرۇپ كەتتى. بىرهازادىن كېيىن ئۇلار قايتىپ كېلىپ دوكلات قىلىشتى:

— يىراقتىكى دۇشمەنلەرنىڭ بىزنى كۆرۈپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ دۆڭلۈكلەرنىڭ ئۈستىگە چىقمىدۇق. چىقىشىمىزنىڭمۇ هاجىتى يوق ئىكەن، ناۋادا ئۇ دۆڭلۈكلەرنىڭ

ئۇستىدە ئادەم بولىدىغان بولسا، مۇشۇ جايدا تۇرۇپمۇ ئوچۇق كۆرگىلى بولىدىكەن. دۆڭلۇكلەرنىڭ ئەتراپىنى چارلاپ تەكشۈردۇق، ئادەم كۆرۈنمىدى.

ئۇلارنىڭ دېگەنلىرىگە ئىشىنىشكە بولاتتى. دېمىسىمۇ شۇ تاپتا ئاشۇ قىزغۇچ كۆرۈنگەن تاقىر دۆڭلۇكلەرنىڭ ئۈستى ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. لېكىن، شۇنداق بولسىمۇ ئۇلار باشقا تەرەپلەردىن ئەندىشە قىلغان ھالدا شېغىل ئارىلاش قىزىل توپىلىق ئېگىز بىر دۆڭنىڭ يانباغرىدىن ئايلىنىپ ئۆتۈشكە باشلىدى. دەل شۇ چاغدا ئۇلارنىڭ كېلىشىنى پايلاپ ئەتىگەندىن بېرى دۆڭنىڭ ئۈستىدە يوشۇرۇنۇپ يېتىشقان دۈشمەنلەر خۇددى ئۇۋۇسى بۇزۇلغان قۇرت ـ قوڭغۇزلاردەك لۆمۈشۈپ ئۆمىلەپ چىقىشتى ـ دە، ئېگىزدە تۇرۇۋېلىپ ئۇلارنى تەرەپ ـ تەرەپلەردىن شىددەتلىك ئوققا تۇتتى. ئۇلار چۆچۈپ كېتىپ ھاڭ ـ تاڭ قالغان ھالدا ئۆزلىرىنى دالدىغا ئېلىۋېلىشقا ئارانلا ئۈلگۈردى. گرانات‌لارنىڭ ئارقا ـ ئارقىدىن گۈمبۈرلەپ پارتلاشلىرى، پىلىموت، ئاپتوماتلارنىڭ توختىماي تاتاتلاشلىرى، مىلتىقلارنىڭ گۈم ـ گۈم ئېتىلىشلىرى ئەتراپنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈۋەتتى. چاڭ ـ توزانلار خۇددى خادا قۇيۇندەكلا پۇرقۇپ ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ، بىردەمدىلا ئەتراپنى قويۇق توپا ـ تۇمان قاپلاپ كەتتى. توپا ـ تۇمانلارنىڭ قېلىنلىقىدىن، ھەتتا ئادەملەرمۇ بىر ـ بىرىنى كۆرەلمەي قېلىشتى. دەل مۇشۇ پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن مەرگەنلەر پىلىموتچىلارنىڭ تۈرۈشلۇق جايلىرىغا بېرىپ ئۇلارغا تەڭلا ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىدى. شۇ ھامان بىرنەچچە پىلىموت ئېتىشتىن توختاپ جىمىپ قېلىشتى.

لېكىن، ئەنجانبايلار ئۇچۇن ئوقلارنى تېجەپ، يىراقتىكى دۈشمەنلەرگە زەربە بېرىش ئۈچۈن ساقلاپ قويۇش بەكمۇ زۆرۈر ئىدى. شۇڭا، ئەنجانبايلار ئازغىنە مەرگەنلەرنى ئۆز جايلىرىدا تۇرۇپ، دۈشمەنلەرنى داۋاملىق ئوققا تۇتۇپ تۇرۇشقا قالدۇردى.

قالغانلارنى قىلىچلار بىلەن قوراللاندۇردى ـ دە، ئۆزى باشلاپ يېقىن ئەتراپتىكى دۈشمەنلەرگە زەربە بېرىش ئۈچۈن ئاتلاندى. قويۇق توپا ـ تۇمانلار ئۇلارغا ئوبدان دالدا بولدى. ئۇلار دۈشمەنلەرگە تۇيدۇرماي دۆڭلەرنى ئايلىنىپ يۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئارقا تەرىپىگە ئۆتۈۋالدى.

ئۇلار دۈشمەنلەرگە قىلىچ كۆتۈرۈپ ھۇجۇمغا ئۆتتى. دۈشمەنلەر نېمە ۋەقە بولغانلىقىنى بىلىپ بولغۇچە بىرمۇنچە دۈشمەننىڭ تېنىنى جۇدا قىلىشقا ئۈلگۈردى. بۇ تۇيۇقسىز زەربىدىن گاڭگىراپ قېلىشقان دۈشمەنلەر جان قايغۇسىدا نۇرغۇنلىغان ئۆلۈكلىرىنى تاشلاپ، تاشمىلىق تەرەپكە قاراپ قېچىشقا مەجبۇر بولۇشتى. مەرگەنلەر خېلى كۆپ قورال ـ ياراغ، ئوق ـ دورىلارنى غەنىيمەت ئالدى. يولمۇ ئېچىلدى. لېكىن، ئۇلارمۇ ئالتە ئادەمدىن ئايرىلىپ قالدى !...

ئۇلار قايغۇرۇشقان ھالدا قۇربان بولغان بۇرادەرلىرىنى دۆڭنىڭ يانباغرىغا دەپنە قىلىشتى. ئاندىن غەزەپلىرى قاينىاپ ـ تاشقان ھالدا يەنىلا قېچىپ كەتكەن بۇرادەرلىرىنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ئويتاغ تەرەپكە قاراپ ئالغا ئاتلاندى. لېكىن، ئۇلار شۇ تاپتا ئۆزلىرىنىڭ قاتمۇقات قورشاۋدا قالغانلىقىنى تېخىچە بىلمەيتتى. دۈشمەنلەر ئەتىگەندىلا زەيدىنىڭ ئادەملىرى ئارقىلىق ئەنجانبايغا تېز يىم تەرەپكە ئۆتۈپ كەتكەنلىكىدىن خەۋەر تېپىشقانىدى. ئۇلار ئەنجانبايغا قورشاۋنى بۆسۈپ چىقىپ ئويتاغ تەرەپكە قېچىپ كەتكەن ئادەملىرىگە قوشۇلۇش ئۈچۈن مۇشۇ تەرەپكە كېلىشنى پەرەز قىلىشىپ، بۇ يەردە بىر قىسىم كۈچىنى يوشۇرۇپ قويغانىدى. دېگەندەك، ئۇ بۇرادەرلىرىنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ئۆز رازىلىقى، ئۆز ئايىغى بىلەن مېڭىپ كېلىپ، دۈشمەن قورغان قاپقانغا دەسسەپ سالدى !

* * *

ئەنجانباي مەرگەنلىرىنى باشلاپ گەز دەرياسىنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدىكى شاۋقۇنلۇق ئېقىنىنى بويلاپ مېڭىپ ئاقچالما

تەرەپتىكى غىلاڭ تاشلىق، كەڭرى، قاقاس سايلىققا چىقىپ قېلىشتى. دەل شۇ چاغدا جىلغىلار ئارىسىدا يوشۇرۇنۇپ تۇرۇشقان دۇشمەنلەر ئۇلارنى تەرەپ - تەرەپتىن توپ - زەمبىرەك، پىلىموت، مىلتىق، گىراناتلار بىلەن تۇيۇقسىزلا شىددەتلىك ئوققا تۇتۇشتى. ئۇلار تۇيۇقسىز زەربىدىن چۆچۈپ كېتىپ دەرھال بۇرۇلۇپلا ئارقىسىغا ياندى. لېكىن، ئارقا تەرەپتىنمۇ شىددەتلىك ھۇجۇمغا ئۇچراپ يامغۇردەك توختىماي يېغىۋاتقان ئوقلارغا دۇچار بولۇشتى. خۇددى ھاۋا گۈلدۈرلىگەندەك قورقۇنچلۇق، قۇلاقنى پاكى قىلىۋېتىدىغاندەك دەھشەتلىك پارتلاش سادالىرى تاغ، دالىلارنى لەرزىگە كەلتۈرۈپ، قارا قۇيۇندەك تولغىنىپ ئاسمانغا كۆتۈرۈلگەن قويۇق توپا - تۇمانلار ئەتراپنى قاپلاپ جاھانىنى خۇددى گۇگۇم ۋاقتىدەكلا قاراڭغۇلاشتۇرۇۋەتكەندى. ئۇلار قورشاۋغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى بىلدى. ئەتراپتىكى دالدىلىنىشقا بولىدىغان جايلارنى دۇشمەنلەر ئىگىلەپ بولغاچقا، ئۇلار يوشۇرۇنۇۋېلىشقا ئامالسىز قالدى. ئۇلار شۇ تاپتا خۇددى قەپەسكە سولىنىپ قالغان يولۋاسلاردەك تېپىرلاپ ئۆزلىرىنى ئۇيان - بۇيان ئۇرۇشقا مەجبۇر بولۇپ قېلىشتى. دۇشمەنلەرنىڭ غەرىزى ئۇلارنى دەل مانا مۇشۇنداق تەرەپ - تەرەپتىن ۋەزىلداپ يېغىۋاتقان ئوق يامغۇرلىرى ئاستىغا ئېلىپ قىيناپ، تەسلىم بولۇشقا قىستاش ئىدى. لېكىن، ئەنجانباينىڭ يېنىدىكى بۇ مەرگەنلەر دۇشمەنلەر بىلەن جان تىكىپ ئېلىشىپ تۇرۇپ ئۆلۈپ كېتىشكە رازى ئىدىكى، ھەرگىزمۇ ئۆز جانلىرىنى قۇتۇلدۇرۇۋېلىش ئۈچۈن ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن قول كۆتۈرۈپ تەسلىم بولىدىغان، ئۆز رازىلىقى بىلەن باش ئېگىدىغان ئۇنداق بېلى بوش ئادەملەردىن ئەمەس ئىدى.

— تەييارلىنىڭلار ! — دېدى ئەنجانباي مەرگەنلەرگە پەس ئاۋازدا بۇيرۇق قىلىپ، — ئەتراپىمىزدىكى دۇشمەنلەرگە تەڭلا ھۇجۇم قىلىپ، قامالدىن بۆسۈپ چىقايلى ! بىرنەچچىمىز

ئالدىمىز تەرەپتىكى دۇشمەنلەرنى قىرىپ يول ئېچىپ ماڭايلى، قالغانلار يان تەرەپلەر بىلەن ئارقىمىزدىكى دۇشمەنلەرگە ئوت ئېچىپ مېڭىڭلار. ئېسىڭلاردا بولسۇن، ئوقلارنى تېجەپ قالايلى. ئاتلىنىڭلار ! ــ ئارىدىن كۆپ ئۆتمەي شۇنداق دەپلا ئات ئېگىرىنىڭ ئۈستىگە ئېتىشقا ھازىرلاپ پۇختا تېڭىپ قويۇلغان پىلىموتقا ئېڭىشتى ـ دە، دۇشمەنلەرنى تاتاتلىتىپ قىرغان ھالدا ئات چاپتۇرۇپ ئالدىغا ئېتىلدى. باشقا مەرگەنلەرمۇ ئارقا ھەم يان تەرەپلىرىدىكى دۇشمەنلەرنى نىشانلاپ ئوققا تۇتۇپ، ئۇنىڭ بىلەن تەڭلا ئالغا ئاتىلاندى. دۇشمەنلەر ئۇلارنى تەرەپ ـ تەرەپتىن تېخىمۇ شىددەتلىك ئوققا تۇتۇپ يوللارنى توسۇۋالدى. لېكىن، ئۇلار توختىمىدى. دۇشمەنلەرنىڭ ئوت توچكىلىرىنى نىشانلاپ ئوققا تۇتۇپ ئالغا ئىلگىرىلەپ مېڭىۋەردى. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇلارنى قورشىۋالغان دۇشمەنلەر ھېسابسىز كۆپ ئىدى. مەرگەنلەر نىشانلاپ تۇرۇپ ئاتقان ئوقلار دالدىلارغا يوشۇرۇنۇپ تۇرۇشقان دۇشمەنلەرگە تەگمىدى. ئەكسىچە، دۇشمەنلەر يامغۇردەك ئوق ياغدۇرۇپ ئەنجانبايىنىڭ ئوچۇقچىلىقتا قالغان مەرگەنلىرىنى ئارقا ـ ئارقىدىن ئاتالاردىن تىك مولاق چۈشۈرۈشكە باشلىدى. شۇنداق بولسىمۇ ھايات قالغانلار دۇشمەنلەرنى نىشانلاپ ئېتىپ توختىماي ئىلگىرىلەۋەردى ۋە ھايات قالغانلار بىرھازادىن كېيىن دۇشمەنلەرنى ئارقىغا قالدۇرۇپ ئاخىر جىغان بەلگە يېقىنلىشىۋالدى. بۇ چاغدا كەچ كىرىپ، كۈن پامىر تاغلىرىنىڭ كەينىگە قىيسايغاندى. توپا ـ تۇمانلىق ئاسماندا چالا ـ بۇلا ئاق بۇلۇتلار لەيلىشىپ يۈرەتتى. ئەنجانبايى مەرگەنلىرىگە كۆز يۈگۈرتۇپ ئارانلا يىگىرمە سەككىز ئادىمى قالغانلىقىنى بىلدى. دەل شۇ چاغدا ئويتاغ ئاغزى تەرەپتىن توپا ـ تۇمان كۆتۈرۈلدى. ئارىدىن كۆپ ئۆتمەي نۇرغۇنلىغان ئاتلىق ئەسكەرلەرنىڭ ئات چاپتۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپ قالدى. بۇ چاغدا ئارقىدىكى دۇشمەنلەرمۇ قوغلاپ كېلىپ ئۇلارغا يېقىنلىشىپ قالغانىدى.

دۇشمەنلەر ئىككى ياندىن قىستاپ كېلىشكە باشلىدى. ئاردىدىن كۆپ ئۆتمەي ئەنجانبايلارنىڭ ئەتراپىنى دۇشمەن ئەسكەرلىرى قاتمۇقات قورشۇالدى. ئەھۋال تولىمۇ خەتەرلىك ئىدى. ئەنجانباي شۇنداق جىددىي پەيتتە بىر ئەقىل تاپتى. چىرايى ئۆڭگەن ھالدا يېنىدىكى مەسۇم چوڭغا بۇيرۇق قىلدى:

— بىز ئۇچ ئادەم بۇ يەردە قېلىپ سىلەرنى قوغدايمىز. سەن قالغان ئادەملەرنى باشلاپ، ئاۋۇ سول تەرەپتىكى جىلغىنىڭ ئىچى بىلەن مېڭىپ قېچىپ كەتكىن!

لېكىن، مەسۇم چوڭ ئۇنىمىدى:

— ياق! ئۆلسەكمۇ، ھايات قالساقمۇ بىللە بولىمىز!

ئەنجانباينىڭ ئاچچىقى كېلىپ ئۇنىڭغا ۋارقىرىدى:

— مەن ساڭا ئەڭ ئاخىرقى قېتىم بۇيرۇق قىلىۋاتىمەن! ئۆتۈنۈپ قالاي! دېگىنىم بويىچە ئىجرا قىل! تالىشىپ تۇرۇشقا پۇرسەت يوق! خوش، خوداغا ئامانەت، ئامان بولۇڭلار! ئاتلان! سېيىت ئەخمەت، بۇرھان، سىلەر ئىككىڭلار مەن بىلەن بىللە قېلىڭلار!

مەسۇم چوڭ ئىلاجسىز مەرگەنلەردىكى بىر بۆلۈك ئوق، گىراناتلار بىلەن ئىككى پىلىموت، بىر ئاپتوماتنى ئەنجانبايلارغا قالدۇرۇپ كۆزىگە لىققىدە ياش ئالغان ھالدا ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىشقا مەجبۇر بولدى ـ دە، دۇشمەنلەرنىڭ شىددەتلىك ئوققا تۇتۇشىغا قارىماي يىگىرمە نەچچە مەرگەننى باشلاپ يۇرۇپ كەتتى. لېكىن، ئون سەككىز ياشلىق قاۋۇل يىگىت ئەزىز «سېنىڭ يېنىڭدا قالىمەن!» دەپ كاجلىق قىلىپ ئۇلار بىلەن بىللە كېتىشكە ئۇنىماي، ئەنجانبايىنىڭ يېنىدا قالدى. ئۇ ئەنجانبايىنىڭ سىڭلىسى ئايىم تىللاخانىنىڭ ئوغلى ئىدى. ئەنجانباي ئۇنىڭغا كىچىكىدىن تارتىپلا بەك ئامراق بولغانلىقتىن، ئۆزىگە ئەگەشتۇرۇپ يۇرۇپ ئوينىتىپ چوڭ قىلغان، ئەزىز ئۇنىڭغا ئەگىشىپ «تاغ ئىنقىلابى»غا قاتناشقاندىن كېيىنمۇ ئەنجانباي يەنە ئۇنى چىڭ تۇتۇپ ياراملىق ئوستا

پىلموتچىك قىلىپ يېتىشتۇرۇپ چىققانىدى. ئۇمۇ ئەنجانبايىنىڭ سىزىقىدىن چىقمايتتى. لېكىن، بۇ قېتىم ئۇ ئۇنىڭ گېپىگە قۇلاق سالمىدى. ئەنجانبايىنىڭ يېلىنىپ ـ يالۋۇرۇپ قىلغان شۇنچە كۆپ نەسىھەتلىرىمۇ ئۇنىڭغا كار قىلمىدى. يەنىلا «كەتمەيمەن ! سەن بىلەن بىللە بولىمەن !» دەپ چىڭ تۇرۇۋالدى. ئەنجانباي ئاچچىقىدا ئۇنىڭغا ئىككى شاپىلاق سېلىۋەتتى. ئەرسىز تاغىسىغا چىدىماي يىغلامسىرىغان هالدا ئېتىغا مىنىپ، دۇشمەنلەرنىڭ ئوق يامغۇرلىرى ئاستىدا كېتىشكە مەجبۇر بولدى. ئالدىدا ماڭغانلار خېلى ئۇزاپ كەتكەنىدى. ئۇ ئېتىنى چاپتۇرۇپ مېڭىپ ئۇلارغا يېتىشۋېلىشقا ئاز قالغاندا ئۇنىڭ ئېتىغا ئوق تەگدى. لېكىن، ئۇنىڭ ئالدىدا كېتىۋاتقانلار بۇنى سەزمەي ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ مېڭىۋەردى. بۇ چاغدا سېيىت ئەخمەت بىلەن بۇرهان ئىككىسى دۇشمەنلەرنى ئوققا تۇتۇپ، ئۇلارنىڭ يولىنى توسۇپ تۇرغانىدى. ئەنجانبايي ئەرىزنى ئۇرۇپ سالغىنىغا پۇشايمان قىلىپ، كۆڭلى غەش بولغان، يۇرىكى ئېچىشقان هالدا دۇشمەنلەرنى ئوققا تۇتۇشقا باشلىدى.

دەل شۇ چاغدا ئەرىزنىڭ: «ئەنجانباي ئاكا !» دەپ توۋلىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالدى. ئەنجانباي چۆچۈپلا ئۇ كەتكەن تەرەپكە قارىدى. ئۇ يەنە: «ئەنجانباي ئاكا، ئەنجانباي ئاكا ! » دەپ ئىككى قېتىم توۋلىدى. ئەنجانباي ئۇنىڭدىن ئەنسىرەپ يەر بېغىرلاپ ئۆمىلەپ مېڭىپ ئۇنىڭ قېشىغا يېتىپ باردى. ئۇنىڭ ئىككى پۇتى ئات ئاستىدا بېسىلىپ قېلىپ تولغىشىپ كەتكەنىدى. دۇشمەنلەرمۇ ئەنجانبايىنى چاقىرغانلىقىنى ئاڭلىدى. ئەنجانبايىنىڭ ئۇنى يۆلەپ ياندۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقىنىمۇ دۇربۇندا كۆرۈپ تۇردى.

يۇقىرى مەنسەپ، كۆپ ئالتۇن ـ تىللا تەمەسىدە خۇدىنى يوقاتقان دۇشمەنلەر ئەنجانبايىنى تىرىك تۇتۇۋېلىش غەرىزىدە بىر ـ بىرىدىن قىزغىنىشىپ، شالىلىرىنى ئېقىتىشقان هالدا ئۇلار تەرەپكە قاراپ قىستاپ كېلىشكە باشلىدى. ئەنجانبايلارمۇ بوش

كەلمىدى، ئالدىدىكىلەرنى ئۇدۇللۇق نىشانغا ئېلىپ ئوققا تۇتۇپ، دۇشمەنلەرنى ئۆزلىرىگە يېقىنلاشتۇرمىدى.

دۇشمەنلەرنىڭ غەربىي ئەنجانبايىنى تىرىك تۇتۇۋېلىش ئىدى. شۇڭا، ئۇلار يىراقتا تۇرۇپ ۋارقىراپ - جارقىراپ قۇرۇق ھەيۋە قىلىپ، قەستەنگە ئۇلارنىڭ ئەتراپىنىلا ئوققا تۇتاتتى. مۇشۇنداق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنى ھالسىرىتىپ ئوقلىرى تۈگىگەن ھامان باستۇرۇپ كېلىپ تۇتۇۋالماقچىدى. دۇشمەنلەرنىڭ بۇ غەربىي ئەنجانبايلارغا ئايان بولغانلىقتىن يېقىنلاشقانلىرىنى ئېتىۋەردى. دۇشمەنلەر توختىسا، ئۇلارمۇ جىم بولۇۋالدى. ئۇلار شۇ ھالدا دۇشمەنلەرنى بىرھازاغىچە توسۇپ تۇردى. بۇ چاغدا مەسۇم چوڭ باشلاپ كەتكە ئادەملەر قورشاۋدىن بۆسۈپ چىقىپ خېلى يىراقلاپ كەتكەنىدى. ئەنجانباي قورشاۋدىن بۆسۈپ چىقىپ كېتىش ئۈچۈن مەرگەنلەرگە بايا مەسۇم چوڭ ئادەملەرنى باشلاپ مېڭىپ كەتكەن جىلغا تەرەپنى شەرەتلەپ كۆرسەتتى. ئۇلار ئۇنىڭ غەربىنى چۈشىنىپ دەرھال ئاتلىرىغا مىنىشتى - دە، ئۆزلىرى پاناھلىنىپ تۇرغان دۆڭنىڭ ئارقىسىدىكى چوڭ ئازگالدىن چىقىپ پىلىموت، ئاپتوماتلار بىلەن ئەتراپتىكى دۇشمەنلەرنى ئوققا تۇتقان ھالدا ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ مېڭىپ جىلغىغا يېقىنلىشىۋالدى. دۇشمەنلەر ئۇلارنى شىددەتلىك ئوققا تۇتۇشقا باشلىدى. ئىككى ئادەمنىڭ ئېتىغا ئوق تېگىپ تىك مولاق چۈشتى. ئەنجانبايىنىڭ ئېتىمۇ كاردىن چىقتى. بۇ ئات تۇنۇگۈن ئاخشامدىن بېرى ئەنجانباي بىلەن پىلىموتنى كۆتۈرۈپ توختىماي چېپىپ يۈرگەنلىكتىن ھېرىپ ھالى قالمىغان. ئۇنىڭ ئۈستىگە مانا ئەمدى ئەنجانباي، ئەزىزنىمۇ ئارقىسىغا مىنگەشتۈرۈۋالغانىدى. بۇنداق ئېغىر يۈكنى كۆتۈرەلمىگەن ئات، جىلغىنىڭ ئاغزىدىلا بىر كىچىككىنە تاشقا پۇتلىشىپ يىقىلىپ چۈشتى. ئەزىزنىڭ پۇتى تولغىشىپ كەتكەنلىكتىن يۆلۈۋالسىمۇ يەنىلا دەلدۇگۇنۇپ كېتىپ تۈزۈكرەك ماڭالمايتتى. شۇڭا، ئەنجانباي ئىلاجسىز ھالدا ئۇنى باراقسانلاپ ئۆسكەن تىكەنلىك

سۇزگەنلەر ئاربسىغا يوشۇرۇپ قويۇشقا مەجبۇر بولدى ھەمدە ئۇنىڭغا قايتا ـ قايتا تاپىلىدى:

ـــ مۇشۇ سۇزگەنلىك ئاربسىدا جىم يېتىۋالساڭ، دۇشمەنلەر سېنى كۆرەلمەيدۇ. دۇشمەنلەر كەتكەندىن كېيىن ئاندىن چىقسەڭ كەت.

ئاندىن ئۇ ئىككى مەرگەن بىلەن بىللە قوغلاپ كېلىۋاتقان دۇشمەنلەرنى ئوققا تۇتقاچ جىلغىنىڭ ئىچى بىلەن مېڭىپ، ئالدى تەرەپتىكى تاغنىڭ يېنىغا بېرىۋالدى. ئۇلار مۇشۇ تاغنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتۈۋالسىلا دۇشمەنلەرگە تۇتۇق بەرمەيتتى. لېكىن، ئۇلار تاغقا يامىشىپ چىقىۋاتقاندا دۇشمەنلەر تاغ قاپتاللىرىنى شىددەتلىك ئوققا تۇتۇپ، ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇۋالدى. دەل شۇ چاغدا سېيىت ئەخمەتنىڭ بىر پاي ئوقنى ئالمىنىغا ئېلىپ تىكىلىپ قاراپ قويۇپ تۆش يانچۇقىغا سېلىۋاتقانلىقىغا ئەنجانبايىنىڭ كۆزى چۈشۈپ قالدى ـ دە، ئەجەبلىنىپ ئۇنىڭدىن سورىدى:

ـــ نېمىشقا ئوندىق قىلىسەن؟

ئۇ پىسكىكىدە كۈلۈپ قويۇپ جاۋاب بەردى.

ـــ ئۆزۈمگە ئاتاپ قويدۇم. دۇشمەنلەرنىڭ قولىغا تىرىك چۈشۈپ قالغاندىن ئۆلگەن ياخشى. سەنمۇ...

ـــ ياق، مەن ئوندىق ئەخمەق ئەمەس، ـــ دېدى ئەنجانبايمۇ پىسكىكىدە كۈلۈپ قويۇپ، ـــ ئۆزۈمنىڭ ئوقىدا ئۆزۈمنى ئۆلتۈرمەيمەن. ئاشۇ بىر پاي ئوقتا دۇشمەنلەردىن بىرنى ئېتىپ ئۆلتۈرۈۋەتسەم، خەلقنىڭ دۇشمەنلىرىدىن بىرى ئازلايدۇ. دۇشمەنلەر قولىدا ئۆلۈپ كەتسەم مەيلى. پەرۋايىم پەلەك. شۇغىنىسى تېخىمۇ كۆپ دۇشمەنلەرنى ئۆلتۈرەلمىگەنلىكىمدىن ئەپسۇسلىنىمەن!

ئۇلارنىڭ كۆڭۈللىرى شۇ تاپتا ئۆزلىرىنىڭ ئۆلۈمىنىڭ يېقىنلىشىپ قالغانلىقىنى تۇيۇپ تۇراتتى. لېكىن، ئۇلار بۇ خەۋپنى سەزمىگەندەك كۈلۈشۈپ تۇرۇپ مۇڭدىشۋاتاتتى. سېيىت

ئەخمەت ئوقۇنى يەنە ئاپتوماتقا سېلىپ قويدى. ئۇلار تاغ قاپتاللىرىدىكى ئېگىز - پەس دالدىلارنىڭ كەينىگە يوشۇرۇنۇپ تۇرۇپ تەرەپ - تەرەپلەردىن ئۆزلىرىگە يېقىنلىشىپ كېلىپ قالغان دۇشمەنلەرنى شىددەتلىك ئوققا تۇتۇشقا باشلىدى.

* * *

ئۇلاردىن يىگىرمە - ئوتتۇز قەدەملا يىراقلىقتىكى تاغ چوققىسىدا قورام تاشلار ئارىسىغا يوشۇرۇنۇۋالغان مەمەت قىرغىز بولۇۋاتقان بۇ دەھشەتلىك قىرغىنچىلىقنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ تۇردى. «يارايسىلەر بىچارە ئەزىمەتلەر !» دېدى ئۇ ئىچىدە. لېكىن، ئۇلارنىڭ هايات قالمايدىغانلىقىنى ئويلاپ ئېچىنغان هالدا كۆزلىرىگە لىققىدە ياش ئالدى. ئۇ بايا مەسۇم چوڭ بىلەن كېتىۋاتقاندا ئۇنىڭ ئېتىغىمۇ ئوق تېگىپ يىقىلىپ چۈشكەنىدى. مەسۇم چوڭلار كۆرمەي قېلىشتى. ئۇ ئۇلارغا يېتىشەلمەي ئوقلاردىن ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ يۈرۈپ مېڭىشقا يول تاپالماي، ئىلاجسىز هالدا مۇشۇ تاغنىڭ چوققىسىغا چىقىپ قالغانىدى.

ئۇنىڭمۇ شۇ تاپتا دۇشمەنلەرنى تازا قىرغۇسى كەلدى. ئەپسۇسكى، ئۇنىڭ مىلتىقىدا بىر پايمۇ ئوق قالمىغانىدى. مەمەت تاغدىن سىيرىلىپ چۈشۈپ ئەنجانىيلارغا يارەدەم بېرىشكىمۇ ئامالسىز ئىدى. ناۋادا تاغ قاپتىلىدىلا ئۆزىگە دۇشمەنلىنىڭ ئوقى تېگىپ كېتىپ ئۆلۈپ كەتسە، ئۇلارغا هېچقانداق پايدىسى تەگمەيتتى. ئۇنىڭ ئىچى تىتىلداپ كەتتى. ئاخىر بولالماي ئادەم باشلاپ كېلىپ ئۇلارنى قۇتۇلدۇرۇش قارارىغا كەلدى. ئۇ شۇ مەقسەتتە ئاسمانغا كۆتۈرۈلگەن توپا - تۇمانلىڭ قويۇقلۇقىدىن پايدىلىنىپ تاغنىڭ ئۇ تەرىپىگە قاراپ سىيرىلىپ چۈشۈشكە باشلىدى. ئۇ پەسكە چۈشۈپلا ئۆمىلەپ قوپۇپ يۈگۈردى. جىلغىنىڭ ئىچىدە ئالدى پۇتلىرى چېتىپ قويۇلغان بىر ئاتقا

ئۇچراپ قالدى. ئۇ ئاتقا مىنىپلا بولۇشىچە چاپتۇرۇپ ئويتاغ ئاغزىغا كەلدى.

يېڭسارنىڭ ئەگۈس يېزىسىدىن كەلگەن بۇ داڭدار مەرگەن ئۆزىنىڭ بۇ يەردىمۇ بىر قېتىملىق دەھشەتلىك پاجىئەنىڭ شاھىتى بولۇپ قېلىشىنى ئەسلا خىيالىغا كەلتۈرمىگەنىدى، ئۇ بىر جۈپ قوشماق تاغنىڭ ئاغزىدىن چىقىشىغا بۇ تەرەپكە قاراپ ئات چاپتۇرۇپ گۈلدۈرلىشىپ كېلىۋاتقان قادىر مۇئەللىمنىڭ ئادەملىرى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. قادىر مۇئەللىم ئەتىگەندىن بېرى ئارقا تەرەپكە ئۆتۈۋېلىپ قوغلاپ كېلىۋاتقان دۈشمەنلەرنى تاغلارنى ئايلىنىپ يۈرۈپ ئازدۇرۇپ، يېقىنلىشىپ قالغانلىرىنى ئوققا تۇتۇپ قىرىپ، قېچىپ يۈرگەن ئۆز ئادەملىرىنى قوغداپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ دۈشمەنلەرگە دەل ۋاقتىدا زەربە بېرەلمەي قېلىشىدىن ئەنسىرەيتتى. تېز ئېتىش ئۇچۇن يېنىدىكى گىراناتلارنىڭ ھەممىسىنىڭ پىلتىلىرىنى چىقىرىپ ھازىرلاپ قويغانىدى. ئۇ، مەمەتنىڭ يىغلامسىراپ تۇرۇپ قىلغان بايانلىرىدىن ئاكىسىنىڭ ئۆلۈم ئالدىدا دۈشمەنلەر بىلەن جان تىكىپ ئېلىشىۋاتقانلىقىنى، شۇ تاپتا ئۇنىڭ ھاياتى خەۋپ ئىچىدە قالغانلىقىنى بىلىپ، كاللىسى پىرراپ قايغاندەك بولدى ـ ده، كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ، ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ئادەملىرىگە بۇيرۇق قىلدى:

ـــ يۈرۈڭلار، ئۇلارنى قوتقۇزۇۋالايلى!

ئۇ شۇنداق دەپلا ئېتىنى چاپتۇرۇپ، ھەممىسىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپلا يۈرۈپ كەتتى. ئات چېپىپ كېتىۋاتقاندا ھېلىقى گىراناتلارنىڭ پىلتىسى ئۇنىڭ دولىسىدا سىلكىنىۋېرىپ پەسلەپ قالغان ئاپتوماتنىڭ تەپكىسىگە ئاستا ـ ئاستا يۆگىشىپ قالدى. لېكىن ئۇ، بۇنى سەزمەي ئاتنى چاپتۇرۇپ مېڭىۋەردى. بۆكتۇبېشى دېگەن جايغا يېقىنلاپ كەلگەندە تۇيۇقسىزلا ئويلىمىغان دەھشەتلىك پاجىئە يۈز بەردى. ئۇ ئاپتوماتنى يۇقىرىراق قىلىش ئۈچۈن، يېنىغا شۇنداق سۇرۇشگىلا

گىراناتلارنىڭ پىلىتسى تارتىلىپ كەتتى. گىرانات پارتلاپ تاغ، جىلغىلارنى لەرزىگە كەلتۈردى. قادىر ھاياتىدىن ئايرىلدى. ئۇ شۇ چاغدا ئاران يىگىرمە بەش ياشقا كىرگەنىدى. ياردار بولغانلارمۇ قوغلاپ كەلگەن دۈشمەنلەرگە يەم بولدى.

*　　*　　*

مەرگەنلەر پىلىموت، ئاپتوماتلار بىلەن يېقىنلىشىپ قالغان دۈشمەنلەرنى ئۈدۈللۇق ئوقتا تۈتۈپ پەسكە دومىلىتىۋەردى، دۈشمەنلەرمۇ توختىماي پىلىموت، زەمبىرەكلەر بىلەن ئۇلارنى ئوقتا تۈتۈپ تۇرۇپ يېقىنلاپ كېلىۋەردى. ئۇلار شۇ ھالدا بىرھازاغىچە ئېلىشتى. ئاخىر ئەنجانبايىنىڭ پىلىموتىدا ئوق قالمىدى. دەل شۇ چاغدا سېپىت ئەخمەت بىلەن بۇرھانلار ئېتىشۋاتقان تەرەپلەرمۇ تۈيۈقسىز توختاپ جىمىپ قالدى. ئەنجانبايىنىڭ يۈرىكى بىر شۇملۇقنى سەزگەندەك «قارت !» قىلدى ـ دە، ئۇ بۇرۇلۇپ ئۇلار تەرەپكە قاردى. بۇ چاغدا گۈگۈم چۈشەي دەپ قالغانىدى. ئەنجانباي ئۇلارنىڭ قىپقىزىل قان ئىچىدە ئوڭدىسىغا ياتقانلىقىنى كۆرۈپلا چۆچۈپ كەتتى. ئۇ تېز ـ تېز ئۆمىلەپ ئۇلارنىڭ قېشىغا كەلدى. ئۇلار تىنىقتىن توختىغانىدى. ئۇ كۆزلىرىگە لىققىدە ياش ئالغان ھالدا ئۇلارنىڭ يۈز ـ كۆزىنى سىلاپ، كۆزلىرىنى يۇمدۇرۇپ قويدى. ئۇلارنىڭمۇ ئوقلىرى تۈگىگەنىدى، يانلىرىدا پەقەت بەش ـ ئالتىلا گىرانات تۇراتتى. ئەنجانباي بۇ گىراناتلارنى يىغىشتۇرۇپ ئېلىپ يەنە ئۆز جايىغا يېنىپ كەلدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ تاپانچىسىدىمۇ ئازلا ئوق قالغانىدى.

دۈشمەنلەر ئەنجانباي يوشۇرۇنۇۋالغان تاغ قاپتىلىنى توپ ـ زەمبىرەكلەر بىلەن شىددەتلىك ھالدا ئوققا تۇتۇشنى بىردەممۇ توختاتمىدى. تاغ پارچىلىرى گۆمۈرۈلۈپ چۈشۈپ قاپتال ئەتراپىدىكى ئازگاللارنى توشقۇزۇۋەتتى.

ئەنجانباي چاڭ ـ توزاندىن پايدىلىنىپ، تاغنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتۈۋېلىش ئۈچۈن تاغقا يامىشىپ چىقىشقا باشلىدى. مانا ئۇ تاغنىڭ ئوستىگە يېقىنلىشىپ قالدى. بىر توپ يولۋاسنىڭ كۆتكىگە ئېسىلىپ تۇرۇپ بىر پۈتىنى تاغنىڭ ئوستىگە قويۇۋالدى. لېكىن، شۇ چاغدا دۈشمەن ئەسكەرلىرى ئارقا ـ ئارقىدىن ئاتقان ئىككى پاي ئوق دەل ئەنجانبايىنىڭ ئوڭ دولىسىغا تېگىپ تاغقىنى چېقىۋەتتى. ئۇ ئاغرىق ئازابىدا يۇلغۇن كۆتكىنى تۈتۈپ تۇرالماي يەنە بايا ئۆزى يوشۇرۇنۇۋالغان تاغ قاپتىلىدىكى ئازگالغا دومىلاپ چۈشۈپ هوشىدىن كەتتى.

* * *

باقاخۇن تۇنۇگۈن ئويتاغنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىكى ئېگىز بىر دۆڭنىڭ ئۈستىدە ئوغۇللىرىنىڭ يولىغا تەلمۈرۈپ قاراپ ساق بىر كۈننى ئۆتكۈزدى. ئۇلاردىن ئەنسىرەپ كېچىسىمۇ ئۇيقىگە كىرىپ كەتمىدى. بەل، پۈتلىرى تېلىپ كەتسە، ئانچە ـ مۇنچە ئولتۇرۇپ ئارام ئېلىۋالدى. توختىخان ئېلىپ كەلگەن تائاملارنى ئۇنىڭ زورلىشى بىلەن چالا ـ بۇلا يەپ يەنە ئالىقانلىرىنى پېشانىسىگە يانتۇ قويۇپ سايىۋەن قىلغان هالدا يىراقلارغا تەلپۈنۈپ قاراپ تۇرىۋەردى. لېكىن، ئۇلار هازىرغىچە قايتىپ كەلمىدى ياكى بىرەر خەۋىرىمۇ بولمىدى. ئوغۇللىرىنىڭ ئەهۋالىنى بىلىدىغانلارنىڭ هەممىسى ئۇرۇشقا كەتكەنىدى.

مانا بۈگۈنمۇ كۈن چۈشتىن قايرىلدى. لېكىن، ئوغۇللىردىن تېخىچە دېرەك يوق. ئۇ ئۇلاردىن ئەنسىرەپ، ئىچى تىتىلداپ تۇرالمايلا قالدى. دەل شۇ چاغدا ئويتاغ ئاغزى تەرەپتىن كىشىلەرنىڭ يىغا ـ زارى ئاڭلىنىپ قالدى. باقاخۇن چۆچۈپ ئۇ تەرەپكە قاراپ تۇرۇپلا قالدى. هايال ئۆتمەيلا يىگىرمە ـ ئوتتۇزدەك ئادەمنىڭ ئىككى ئات هارۋىسىنى ئارىلىرىغا ئېلىپ يىغلاشقان، قاقشاشقان هالدا بۇ تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتقانلىقىنى

كۆردى. باقاخۇن ھاڭ ـ تاڭ قېلىپ، دۆڭدىن چۈشۈپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا باردى. ھارۋىلارنىڭ ئەتراپىدىكى كىشىلەر ئارىسىدا خوجا ئابدۇراخمان بىلەن مەسۇم چوڭمۇ تۇراتتى. ئۇلار باقاخۇنغا ئېسىلىپ، چاپلىشىپ تۇرۇپ تېخىمۇ بەكرەك ھۆكۈرەپ يىغلاشقا باشلىدى. باقاخۇننىڭ كۆڭلى بىر شۇملۇقنى سەزدى. يۇرىكى «قارتلا» قىلىپ ئالدىدىكى ھارۋىنىڭ قېشىغا كەلدى. كىگىز گە يۆگەلگەن جەسەتنى ئېچىپ كۆرۈپلا چۆچۈپ كېتىپ توۋلىۋەتتى.

— قادىرەم ! ئوغلۇم ! — ئۇ دەلدۇگۇنۇپ ھېرىپلا يەنە بىر ھارۋىدىكى كىگىزگە يۆگەلگەن جەسەتنىمۇ ئېچىپ كۆردى. ئۇ بۇ بېشى كېسىۋېلىنغان جەسەتنىمۇ تونۇدى ـ دە، ئېچىنىشلىق ھالدا تېخىمۇ قاتتىق ۋارقىرىۋەتتى: ئەنجانباي ! ... مېنىڭ ئوغۇللىرىم !... شۇڭقارلىرىم !... ئىسىت ! ...

تۇيۇقسىزلا ئۇنىڭ يۈرىكى غاچچىدە پىچاق تىققاندەك مۇجۇپ قاتتىق ئاغرىپ كەتتى ـ دە، كۆزلىرى چەكچىيىپ تۇرۇپلا قالدى. ھايال ئۆتمەي رەڭگى تاتىرىپ كېتىپ، مەيدىسىنى قاماللاپ مۇجۇپ تۇتقان ھالدا يىقىلىپ چۈشتى ۋە خارقىراپ تىنىپلا بۇ ئالەم بىلەن كۆزلىرى يۇمۇلمايلا خوشلاشتى.

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

يىگىرمە يەتتىنچى باب

ئەنجانباينىڭ كاللىسى

گومىنداڭچىلار ئازگالدا جان ئۈزگەن ئەنجانباينىڭ كاللىسىنى كېسىۋېلىپ مىلتىق نەيزىسىنىڭ ئۇچىغا ئۆتكۈزۈپ، قاتار تۇرۇشقان ئەسكەرلەرنىڭ ئالدىغا ئېلىپ چىقتى. ئۇلار خۇشاللىقتا ۋارقىرىشىپ ـ جارقىرىشىپ، قاقاقلاپ كۈلۈشەتتى، كاللىنى خۇددى بايراقتەك هەممىنىڭ ئالدىدا ئېگىز كۆتۈرگەن هالدا هەيۋە بىلەن چەشتاغقا قايتىپ كېلىپ گازارمىسىنىڭ ئالدىغا ئاستى. بۇ قېتىمقى ئەنجانباينى يوقتىش ئۇرۇشىدا ئەمەت بەگ ئالاهىدە خىزمەت كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن ئەتىسى يۈرت ـ يۇرتلاردىن كېلىپ يىغىلغان بەگلەرنىڭ ئالدىدا ئەمەت بەگكە نۇرغۇن ئالتۇن، تىللا ئىنئام قىلدى، ئەمىلىنمۇ ئۆستۈرۈپ بەگلەرنىڭ بېگى قىلىپ تەينىلىدى. ئۇنىڭ ئوغلى ئەزىزنىمۇ بەگلىككە كۆتۈردى. بىر شەرەپ تاختىسىنى ئۇنىڭ تاشمىلىق رازىكا مەھەللىسىدىكى پېشايۋانلىق هويلىسىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا ئاستى. بىر هەربىي ئەمەلدار: «سازايى قىلىپ، بىزگە قارشى چىققانلارنىڭ يۈرىكىنى مۇجۇپ تازا ئوبدان ئەدىپىنى بېرىڭلار!» دەپ ئەنجانباينىڭ كاللىسىنى ئەمەت بەگنىڭ ئالدىغا تاشلاپ بەردى. ئەمەت بەگ شۇ سورۇندىلا ئۇ كاللىنى «گۇپ ـ گۇپ!» تېپىپ يۇمىلىتىپ تۇرۇپ، ئوپالنىڭ نائىب بېگى تۇردى ئۆمەرگە غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى:

ـــ سىلەر ئوپالنىڭ كاتتا بايلىرى، ئۆزۈڭلارنى بەكمۇ قالتىس، چوڭ چاغلايسىلەر، هالىڭلارغا باقماي تېخى ئۆز ۋاقتىدا چوڭ بەگلىكنى تالىشىپ قىلمىغان ـ ئەتمىگىنىڭلار

قالمىغانىدى. پەيلىكلارنىڭ يامانلىقىدىن، ھەتتا خوتۇن ـ بالاكلارنىمۇ ئۇستەككە سېلىشتىن يانمىغانىدىكلار. لېكىن، تەقدىر ـ پېشانە شۇنداق ئىكەن، چوڭ بەگلىك سىلەرگە نېسىپ بولماي قالدى. بۇ قېتىم سىلەرنى تېخىمۇ ئوبدان بىلىپ قويدۇق. تېشىكلار پال ـ پال، ئىچىكلار غال ـ غال، كارغا كەلمەس ـ ياراماس بىرنېمىلەر ئىكەنسىلەر، يۈرت سوراشنىمۇ بىلمەيدىكەنسىلەر ! يۈرتۇكلاردىن بىر تەلۈە گاداي بالاخورلۇق قىلىپ، قىنىغا پاتماي، ئاللانىڭ بەرگىنىگە شۈكۈر ـ قانائەت قىلماي، بەتنىيەتلىك قىلىپ، جاھانىنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىۋېتىش ئۈچۈن ئۆزىگە ئوخشاش تۈزكور گادايلارنى باشلاپ چىقىپ ئالتوپىلاڭ كۆتۈردى، بالايىئاپەت ياغدۇرۇپ پىرقىمىزگە سادىق نۇرغۇنلىغان كاتتا ئەربابلىرىمىزنىڭ جېنىغا زامىن بولدى، ھۆكۈمەتنىڭ ئەمر ـ پەرمانلىرىنى ئۆتمەس ـ لاتا قىلىپ قويدى. لېكىن، سىلەر بۇ كۆڭلى قارا مەلئۇن بالايىئاپەت تېرىغاندا «ھاي !» دەپ توسۇپ قېلىشقا جۇرئەت قىلالمىدىكلار، قورقۇنچىدا خۇددى قۇيرۇقىنىڭ ئاستىغا يانتاق قىستۇرۇلغان ئېشەكتەك چىچاڭشىپ تەرەپ ـ تەرەپلەرگە پىتىراپ قېچىپ كېتىشتىكلار ! يۈزىمىزنى تۆكتۈكلار ! شۇڭا، بۇ بالاخور تېخىمۇ ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى. بىز سىلەرنى دورىمىدۇق. سىلەر جان قايغۇسىدا تەرەپ ـ تەرەپلەردە قېچىپ يۈرگەن چاغلاردا بىز بىر دەممۇ جىم ياتمىدۇق، جان تىكىپ ئۇ ناھەلى بىلەن جەڭ قىلدۇق. ئاللا بىزگە مەدەت قىلدى، ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى بىلەن تەڭ تەۋرەپ، ئۇنىڭ كاللىسىنى ئېلىپ مانا مۇشۇنداق توڭ تېزەكتەك قاتۇرۇپ قويدۇق. سىلەر بۇ يالماۋۇزنىڭ كاللىسىنى ئوپالغا ئاپىرىپ سازايى قىلىكلار ! پىرقىمىزگە قارشى چىققان بارلىق تۈزكورلارغا ئىبرەت قىلىكلار ! ئۇلارنى توۋا قىلدۇرۇكلار.

تۇردى ئۆمەر تاشمىلىق ئەتراپتىكى يۇرتلارنىڭ بەگلىرى توپلانغان بۇ كاتتا سورۇندا ئەمەت بەگنىڭ ئوپالىنىڭ

ئاقساقاللىرىغا قىلغان ئەنە شۇنداق سەت ھاقارەت ـ ئاھانەتلىرىنى جىممىدە قول باغلاپ تۇرۇپ ئاڭلىمدى. ئاندىن لاغ ـ لاغ تىترىگەن ھالدا ئەنجانبايىنىڭ كاللىسىنى تۇۋرىغا سىلىپ ئاتىنىڭ ئالدىغا ئالدى. ئەمەت بەگ قوشۇپ قويغان ئون ئەسكەر بىلەن ئون قوراللىق باندىتنىڭ ھەمراھلىقىدا «بىسمىللا!» دەپ يولغا چىقتى. يول ئۈستىدە ئۆزى بىلمىدىغان ئايەتلەرنى پىچىرلاپ ئوقۇپ ئەتراپىغا «سۇپ ـ سۇپ!» دەپ ھۇرۇپ مېڭىپ، تۇن نىسپىدە ئوپال بازىرىغا كەلدى ـ دە، شۇ كېچىسىلا چۈپۈر تاندا خۇددى خامانغا قېتىلغان كالىلارنىڭ تۇمشۇقىغا سىلىنىدىغان كۆشۈك سېۋەتكە ئوخشايدىغان بىر تور خالتا توقۇپ چىقىپ، ئۈنىڭغا كاللىنى سالدى. ئەتىسى ئەتىگەندىلا ئۇنى ئوپال ئۈيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدىكى بىر تۇپ سۇۋۇادان تېرەككە ئاستى. بۇ تېرەكنىڭ ئەتراپى تازا قىستا ـ قىستاڭ بازار بولمىدىغان كەڭ مەيدان ئىدى. ھەممە ئادەم بۇ كاللىنى ئوچۇق كۆرەلەيتتى. لېكىن، بۇ كاللىنى مۇشۇنداقلا بىر تور خالتىدا ئېسىپ قويۇش ئوپال گازارمىسىنىڭ باشلىقى ئەيسا ياقمىدى:

ـــ ھەي بېگىم، بۇنداق قىلغانلىرى قاملاشماپتۇ، بۇ مەلئۇنىڭ كاللىسى بۇنداق تۇم ئارغامچىدا توقۇلغان تور خالتىدا تۇرسا، ئۇنىڭ شۇم تەلەتىنى كىشىلەر ئوچۇق كۆرەلمەيدۇ.

ئۇ شۇنداق دەپ ھېلىقى تېرەكنىڭ شاخ ـ پۇتاقلىرىنى چالا قويماي كەستۈرۈۋېتىپ، ئېگىزلىكى ئادەمنىڭ قولى يەتكۈدەك يېرىنى شىلىپ تۈزلەتتى. بۇ شىلىپ تۈزلەنگەن جاينىڭ پەس تەرىپىگە بۇرمىلىق ئۇشكىدە بىر تۆشۈك ئاچتۇرۇپ، بۇ تۆشۈككە بىر ئۇچى ئۇچلانغان تاختايىنى قېقىپ كىرگۈزدى. ئاندىن ئۇ ئۆز قولى بىلەن ئۇ تاختايىنىڭ ئۈستىگە كاللىنى تېرەككە چاپلاپ توختاتتى ـ دە، كاللىنىڭ ئىككى قۇلىقىنى ئارقىسىغا تارتىپ قايرىپ ئىككى تەرەپتىن چىڭ مىخلىۋەتتى. ئەيسا ئۆزىنىڭ بۇ

قىلىقىدىن مەمنۇن بولۇپ، بېلىنى ئىككى قوللاپ تۇتقان ھالدا قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى:

— ھەبىبەللى، مانا ئەمدى ئوبدان بولدى. ھۆكۈمەتكە قارشى چىققانلارنىڭ مانا مۇشۇنداق ئاقىۋىتكە قالىدىغانلىقىنى ھەممە ئادەم ئوچۇق كۆرەلەيدىغان، يۈرىكى تازا مۇجۇلىدىغان بولدى.

* * *

ئىككى قۇلىقىدىن تېرەككە مىخلاپ ئېسىلغان ئەنجانبايىنىڭ كاللىسىنىڭ ئىككى يېنىدا ئىككىدىن تۆت ئەسكەر قوراللىرىنى جامائەتكە بەتلىگەن ھالدا گىدىيىپ تىك تۇرۇشاتتى. بىر توپ قوراللىق ئەسكەر جۈپ - جۈپ بولۇۋېلىپ جامائەت ئارىسىدا چارلاپ يۈرۈشەتتى. ئۇلار بىرەر كىمنىڭ ئەنجانبايىنىڭ ياخشى كۆپىنى قىلغىنىنى ئاڭلاپ قالسىلا شۇ كىشىنى مىلتىقىنىڭ پاينىكى بىلەن ئۇراتتى، تېپەتتى. مەيدانىنىڭ ئەتراپىدىكى ئۆيلەرنىڭ ئۆگزىلىرىدە، دوقمۇش - دوقمۇشلاردا ئەسكەرلەر بىلەن ساقچىلار، پىلىموت، ئاپتومات، مىلتىقلىرىنى بەتلىشىپ ئورنى ئالاھازەل يۈز مودەك كېلىدىغان كەڭرى مەيدانىنىڭ چېقىش ئېغىزلىرىنى قامال قىلىپ توسۇپ تۇرۇشاتتى. شۇنچە كەڭرى مەيدانغا سىغمىغاي تىقما - تىقماق بولۇپ كېتىشكەن جامائەت ئارىسىدا تولا سۆزلەپ ئاۋازى پۈتۈپ كەتكەن دورغىلار يورغىلاپ يۈرۈپ، تۇنىكە كاناي بىلەن كارکىراپ ۋارقىرىشاتتى:

— ئاللانىڭ يولىغا، پىرقىمىزگە قارشى چىققانلارنى تۇپ يىلتىزىدىن يوقىتىش بىز مۇسۇلمانلارنىڭ پەرزى ھەم قەرزىدۇر!

— ئەي مۇسۇلمان بەندىلەر ئاگاھ بولۇڭلار! كىمكى تۇزكورلۇق - ھارام نىيەتلىك قىلىپ پىرقىمىزگە قارشى چىقسا، ئەنە ئاۋۇ ئەنجانبايدەك كاللىسى ئېلىنىپ سازايى قىلىنىدۇ! تېنى ئىت، قاغا - قۇزغۇنلارغا يەم بولىدۇ! مال - مۈلكى مۇسادىرە قىلىنىدۇ! ئۇرۇق - ئەۋلادى چالما - كېسەك

قىلىندۇ ! خوتۇن ـ قىزلىرى تالاق قىلىنىپ شوپاڭخانىلارغا تاشلاپ بېرىلىدۇ !... ئاگاھ بولۇڭلار ! ئالىلىنىڭ بەرگىنىگە، ھۆكۈمەتنىڭ ئىلتىپاتىغا شۈكۈر ـ قانائەت قىلىڭلار ! پىتنە ـ پاسات تېرىماڭلار ! مۇمىن بەندە بولۇڭلار ! دوزىخىي پوقۇپ قالماڭلار !...

ئەنجانىاينىڭ سازايى قىلىنمۇاتقان كاللىسىنىڭ ئالدىدىن قىستا ـ قىستاڭ ھالدا ئۆتۈشۈۋاتقان جامائەت ئۇنىڭ قانلار چاپلىشىپ ئويۇشۇپ قالغان يۈزلىرىنى، قىلىچ بىلەن چاناپ «+» بەلگىسى چىقىرىپ قويۇلغان سوزۇنچاق مەڭزىنى، چالا يۇمۇلغان قوي كۆزلىرىنى، ھەرە، چۈشىلار گىژىلدىشىپ قونۇۋالغان قۇلاق، بۇرۇنلىرىنى كۆرۈپ، ئىچىدە خۇداغا نالە قىلىپ يىغلىشاتتى. پۈتلىرى خۇددى ئۆزىنىڭ ئەمەستەك كالانپايلىشىپ دەلدۇگۇنۇپ كېتىشەتتى، ئىچىدە ئۇنىڭ روھىغا ئاتاپ دۇئا قىلىشاتتى. شۇ ئاردا تاماكىسىنى توغرىسىغا چىشلىۋالغان ئېگىز بويلۇق بىر كوماندىر ئىككى يانغا ئىرغاڭلاپ ـ لەلەڭشىپ مېڭىپ ئەنجانىاينىڭ كاللىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختاپ، چاپاق كۆزلىرىنى قىسىپ كاللىغا بىرھازاغىچە قاراپ تۇرۇپ كەتتى. ئاندىن ئارقىسىغا بۇرۇلۇپلا جامائەتكە قاراپ ھىجىيىپ قويدى، كېيىن ئۆزىنىڭ چېكىۋاتقان تاماكىسىنى دەرەختىكى كاللىنىڭ ئاغزىغا قىستۇرۇپ قويۇپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى:

ـــ ھا ـ ھا ـ ھا ! خۇماردىن چىقىۋېلىڭ نوچى ! ھە، مانا ئەمدى ياراشتى ! ۋۇي، يۈزۈڭگە يەنە ئازراق گۈل ـ چېچەكلەر چېكىپ قويۇلسا، تېخىمۇ يارىشىدىغان ئوخشايدۇ. ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە، خەنجەر بىلەن كاللىنىڭ يۈز ـكۆزلىرىنى ئويان ـ بويان غىرداپ، ئوڭ ـ تەتۈر كېسىشكە باشلىدى.

دەل شۇ چاغدا جامائەت ئارىسىدىن بىر ئايالنىڭ غەزەپ بىلەن ۋارقىرىغان ناله ـ پىغانلىق پەريادى ئاڭلاندى:

ـــ قولۇڭنى تارت ھەي مۇناپىق، زەھەرخەندە ئىپلاس !

كىشىلەر ئاۋاز چىققان تەرەپكە تەڭلا قاراشتى. ئېگىز

بويلۇق، زىلۋا بىر ئايالنى كۆرۈپ داڭ قېتىپ تۇرۇپلا قېلىشتى. بۇ ئايال ئەنجانبايىنىڭ سىڭلىسى ئايىم تىللاخان ئىدى. ئۇنىڭغچە ئۇ ئايال ھۆڭگىرەپ يىغلىغان، پەرياد چېكىپ نالە قىلغان ھالدا كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا قىستىلىپ يۈرۈپ ئالدىغا ئۆتۈپ بولدى ـ دە، ھېلىقى كوماندىرنىڭ كۆزلىرىگە قوللىرىنى تەڭلەپ تۇرۇپ ئۇنى تىللاشقا باشلىدى:

ـــ ھەي ئىتقا يەم بولغۇر مۇناپىق، جاللات ! ئاكامنى ئۆلتۈرۈشتۇڭ، بېشىنى كېسىۋېلىپ سازايى قىلىشتىڭ ! مۇشۇنداق قەبىھ ـ ياۋۇزلۇقلىرىڭ يېتىشمىدىمۇ؟ ! ئۇنىڭ يۈزىنى يەنە نېمىشقا يېغىر قىلىسەن؟ ! ۋۇي ئىتتىن تۆرەلگەن ھارامىلىق ! قىلغان ـ ئەتكەن ياۋۇزلۇق، شۇملۇق قىلمىشلىرىڭ يەنە يېتىشمىگەن بولسا، مانا مېنى ئۆلتۈر، مېنى !

ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى ئەلپازى بەكمۇ قورقۇنچلۇق ئىدى. غەزەپتىن چىشلىرى غۇچۇرلايتتى، چىرايى تامدەك تاتىرىپ كەتكەن، مۇشتلىرى تاشتەك تۇگۇلگەن، تولا يىغلاپ قان قۇيغاندەكلا قىزىرىپ كەتكەن قىپقىزىل كۆزلىرى كوماندىرغا مىختەك قادالغانىدى. ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى بۇ جەسۇر قىياپىتى خۇددى ئۆز دۇشمىنىگە تاشلىنىشقا تەييار تۇرغان قاپلاننىڭ ئۆزىگىلا ئوخشايتتى.

كوماندىر قورقۇنچىدا ئارقىسىغا ئىككى قەدەم داجىپ كەتتى ـ دە، ئالمان ـ تالمان تاپانچىسىنى چىقىرىپ ئايىم تىللاخاننىڭ دەل پېشانىسىگىلا تەڭلىدى:

ـــ سېنىڭمۇ ئاكاڭغا ئوخشاش ئۆلگۈڭ كەلدىمۇ؟ ماڭ، كىرىپ كەت !

لېكىن، ئايىم تىللاخان ئارقىسىغا يانمىدى.

ـــ ياق، كەتمەيمەن ! ئاكامنىڭ يۈزىنى زېدە قىلىشقا يول قويمايمەن !

جامائەتمۇ چىداپ تۇرالمىدى، قىيقاس ـ چۇقان كۆتۈرۈپ ۋارقىراپ كېتىشتى:

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتاپ تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتاپلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

ـــ قانخور ! جاللات !

ـــ قانغا قان ئالمىز ! جانغا جان ئالمىز !

ـــ يا ئۆلۈم ! يا كۆرۈم !

جامائەتنىڭ بۇ غەزەپلىك ساداسى ئەتراپنى زىلزىلىگە سېلىۋەتتى. بۇنىڭدىن چۆچۈپ كەتكەن تەرەپ ـ تەرەپلەردىكى ئەسكەرلەرمۇ شۇ هامان كۆزلىرىنى چەكچەيتكەن هالدا قوراللىرىنى جامائەتكە قارىتىپ بەتلەپ، خۇددى هازىرلا ئوق ياغدۇرىدىغان ئەلپازدا تەهدىت سېلىپ هەيۋە قىلىشتى. شۇندىلا يۇرىكى جايىغا چۈشكەن هېلىقى كوماندىر غەزەپ بىلەن ئايىم تىللاخانغا تىكىلدى:

ـــ قانداق؟ ئەمدىغۇ كىرىپ كېتەرسەن؟ ! كىرىپ كەتمىسەك مانا ئەمسە !

لېكىن، ئۇ تەپكىنى بېسىپ بولغۇچە ئەيسا ئۇنىڭ قولىنى ئىتتىرىۋەتتى ـ دە، ئاچچىقى بىلەن ئۇنىڭغا ئالايدى:

ـــ خا لىيەنجاڭ، نېمە قىلغىنىڭىز بۇ؟ ئۆچۈۋاتقان ئوتنى پۈۋلەپ يەنە يانداۇرماقچىمۇسىز؟ ! شۇ تاپتا مۇشۇ مەيدانغىلا ئون نەچچە مىڭ ئادەمنىڭ توپلانغانلىقىنى كۆرمەيۋاتامسىز؟ ! پەخەس بولۇڭ ! چوڭ غوۋغا چىقسا مالمانچىلىقىنى بېسىقتۇرالماي قالمايلى يەنە !

ئۇنىڭغىچە ئىككى ئەسكەر ئايىم تىللاخانىنى دارقىرىتىپ سۆرەپ ئوپال شەرئى مەھكىمىسى تەرەپكە ئېلىپ كەتتى. ئۇنىڭ «ئاكا» دەپ توۋلىغان پىغانلىق، هەسرەتلىك نالىسى جامائەت ئەهلىنىڭ يۈرەكلىرىنى ئېزىپ يىغلىتىۋەتتى...

كەچ كىردى. شۇندىلا جامائەتنىڭ تارقىلىشىغا ئىجازەت بېرىلدى. ئەسكەرلەر كاللىنى گازارمىغا ئېلىپ كېتىش ئۈچۈن ئۇنى سىلكىپ تارتقۇشلىغانىدى قۇلاق مىختىن چىقماي يىرتىلىپ كەتتى.

ئەتىسى ئەسكەرلەر كاللىنى چىغ كۈلىدا توقۇلغان كاجۇۋۇغا سېلىپ ۋارقىراپ ـ جارقىراشقان هالدا يەنە سازايى قىلدى.

بۇگۈنمۇ ھەيدەپ - زورلاپ ئېلىپ كېلىنگەن ئادەملەر يەنىلا تۇنۇگۈنكىگە ئوخشاش ناھايىتى كۆپ ئىدى. كۈن چۈش بولغاندا جامائەت ئارىسىغا مونچاق قۇلاقلىق، ياشلا بىر دۇئانە قوشۇلدى. ئۇ يىغلاپ كۆزلىرى قىزارغان ھالدا مۇڭلۇق، پىغانلىق قوشاقلىرىغا ساپايىسىنى شاراقشىتىپ تەڭكەش قىلىپ چېلىپ، كاللىنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانىدەك ئايلىنىپ يۈردى. ئۇنىڭ قوشاقلىرىغا تەڭكەش قىلىپ چالغان ساپايىسىنىڭ جاراڭلىق ساداسى ئوپال بازىرىدىكى كىشىلەرنىڭ يۈرەك تارىنى تىترىتىۋەتتى.

ئازابتا ئۆتتى بۇ كۈنلەر، يا ئاللا،
قاپلاپ جاھاننى زۇلۇملار، يا ئاللا.
سەلدەك ئاقتى قىزىل قانلار يا ئاللا،
ئۆلۈپ ياش - قېرى ئوغلانلار، يا ئاللا.

ئالا ئاتقا سەكرەپ مىنىپ، يا ئاللا،
چۈشتۈك جەڭگە غەزەپلىنىپ يا ئاللا.
قىردىك دۈشمەننى جان تىكىپ، يا ئاللا،
كېچە ھەم كۈندۈز قان كېچىپ، يا ئاللا.

يانمىدىك ھەق يول دەپ جەڭدىن، يا ئاللا،
ئايرىلساڭمۇ ئەزىز جاندىن، يا ئاللا.
بىز رازى، ئاللا رازى سەندىن، يا ئاللا،
ماڭمىز سەن ماڭغان يولدىن، يا ئاللا...
ھۇم ئاللا، ھۇم،
ھۇم - ھۇم - ھۇم - ھۇم...

ئۇ دۇئانە ئەتىسىمۇ يەنە پەيدا بولدى. يەنىلا كاللىنىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىپ، توقۇغان قوشاقلىرىغا ساپايىسىنى تەڭكەش

قىلىپ چىلىپ يۈرۈپ كۈننى كەچ قىلدى. كاللا تۆت كۈندىن كېيىن ئوپالدىن يۆتكەپ كېتىلدى. توققۇزاق، قەشقەر، يېڭىشەھەر، يېڭىسار، يەكەن تەرەپلەرگىمۇ ئاپىرىپ سازايى قىلىنغان كۈنلەردىمۇ ئۇ دۇئانە شۇ يەرلەردە پەيدا بولۇپ، يەنىلا كاللىنىڭ ئەتراپىدىن نېرى كەتمىدى. ئۇنىڭ بۇ قىلمىقلىرىدىن ھېچ كىشى گۇمانلانمىدى. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ كاللا قەشقەر شەھىرىگە ئېلىپ كېلىنىپ، قۇمدەرۋازا تۇرمىسى ئالدىدىكى دوقمۇغا ئېسىپ قويۇلۇپ يەنە سازايى قىلىندى. بۇ يەردىمۇ ئوخشاشلا ئادەم قىمىلدايتتى. توپ ـ توپ ئەسكەرلەر ئۇلارنى ئورۇپلىشقانىدى. ھېلىقى دۇئانە يەنىلا ساپايىسىنى شاراقشىتىپ چېلىپ، قوشاق قوشۇپ ناخشا ئېيتىپ ئايلىنىپ يۈرەتتى. ئۇچىنچى كۈنى كەچتە ئەسكەرلەر كاللىنى گازارمىغا ئېلىپ كېتىۋاتقاندا، ئۇلاردىن بىرىنىڭ «بۇ كاللىنى ئەتە ئاقسۇغا ئاپىرىپ يەنە سازايى قىلىدىكەن» دېگەن گېپىنى دۇئانە ئاڭلاپ قالدى. بۇ گەپ راست چىقتى. ئەنجانباينىڭ كاللىسى ئاقسۇغىمۇ ئېلىپ بېرىلىپ كوچىلارنى ئايلاندۇرۇپ يۈرۈپ سازايى قىلىندى. بۇ يەردىمۇ ئەسكەرلەر بىلەن ژاندارمىلار كاللىنى قاراڭغۇ چۈشۈپ كىشىلەر ئۆيلىرىگە كېتىشكەندىن كېيىنلا گازارمىسىغا ئېلىپ كېتىشتى.

مانا بۇگۈن بۇ كاللىنى ئاقسۇغا ئېلىپ كېلىپ مۇشۇنداق سازايى قىلىۋاتقانغا بەش كۈن بولۇپ قالغانىدى. قاراڭغۇ چۈشتى. كوچىلاردىكى ئادەملەرمۇ شالاڭلاپ قالدى. لېكىن، كاللىنى گازارمىغا ئېلىپ كېتىشكە تېخى بالدۇر ئىدى. بەلگىلىمە بويىچە يەنە ئىككى سائەتتەك ساقلىمىسا بولمايتتى. شۇڭا، ئەتىگەندىن باشلاپ ھازىرغىچە كاللا ئېسىلغان خادىنى مۇرىلىرىدە كۆتۈرۈپ، كوچىمۇكوچا ئايلىنىپ يۈرۈپ ھېرىپ ھالى قالمىغان تۆت ئەسكەر بىر كوچىنىڭ ئاغزىغا كېلىپ تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇشتى. شۇ ئاردا ئۇلارنىڭ قېشىدا بىر دۇئانە پەيدا بولدى ـ دە، يەتتە ـ سەككىز قەدەم يىراقلىقتىكى بىر تۆپ

سۆگەتكە يۆلىنىپ ئولتۇردى. ئارىدىن سەل ئۆتۈپ ئەسكەرلەرنىڭ بۇرنىغا نەشىنىڭ سېسىق ـ خۇمارلىق پۇرىقى ئۇرۇلدى. ئۇلار ئۇيان ـ بۇيان قاراپ ھېلىقى دۇئانىنىڭ پۇرقىرىتىپ ئىس چىقىرىپ، تازا ھۇزۇرلىنىپ نەشە چېكىۋاتقانلىقىغا كۆزى چۈشۈپ قالدى. تولا نەشە چېكىپ خوردىلىشىپ كەتكەن بۇ ئەسكەرلەرنىڭ شۇ ھامان نەشە خۇمارى تۈتۈپ بىر ـ بىرىگە قاراشقىلى تۇردى. ئارىدىن بىرى ئاخىر ئۆزىنى تۇتۇۋالالمايۇ ئورنىدىن تۇرۇپ دۇئانىنىڭ قېشىغا كەلدى ـ دە:

ـــ بەك خۇمارلىق نەشە چېكىدىكەنسەنغۇ، ئادەمنىڭ گېلىنى قىچىشتۇرۇپ، ـــ دېدى.

لېكىن، دۇئانىنىڭ ئۇنىڭ بىلەن كارى بولمىدى ۋە ھېچنېمىدىن خەۋەرسىزدەك بەخىرامان ھالدا يەنە پۇرقىرىتىپ ئىس چىقىرىپ نەشىسىنى چېكىپ ئولتۇرۇۋەردى. ئەسكەر ئالدىراپ قالدى.

ـــ ھەي، مەن ساڭا گەپ قىلۋاتىمەن، ـــ دېدى ئەسكەر ئۇنى بوش تېپىپ تۇرۇپ، ـــ بىزمۇ خۇماردىن چىقىۋالايلى!

ـــ پۇلى بەك قىممەت.

ـــ ھەي، بىز ساڭا ئوخشاش تىلەمچىلىك قىلمايمىز، قىممەت بولسىمۇ مەيلى، سېنى رازى قىلالايمىز. قورقما، بىزدە پۇل بار.

دۇئانە چوڭلۇقى توخۇ تۇخۇمىدەك كېلىدىغان ئىككى كاللەك نەشە بىلەن چىلىمنى ئەسكەرگە بەردى:

ـــ بوپتۇ ئەمىسە، چېكىپ بېقىڭلار، يارىمىسا، پۇلىنى بەرمىسەڭلارمۇ مەيلى.

ئەسكەرلەر نەشىنى ھۇزۇرلىنىپ چېكىشكە باشلىدى. نەشىگە ئارىلاشتۇرۇلغان ئۇخلىتىش دورىسى شۇ ھامان ئۆز كارامىتىنى كۆرسىتىپ بىردەمدىلا ئۇلارنى ئۇخلىتىپ قويدى. دۇئانە شۇ ھامان خادىغا ئېسىلغان كاجۇۋدىكى كاللىنى ئېلىپ يەنجىسىگە سالدى ـ دە، دەرھال قەشقەر تەرەپكە چاپتى. ئۇ كوچىلارنى ئارىلاپ يۈگۈرۈپ مېڭىپ، دەريا كۆۋرۈكىگە ئازلا قالغاندا پەس

تەرەپتىكى چوڭ يولدىن ئىككى ئەسكەر ئات چاپتۇرۇپ كۆۋرۈك تەرەپكە ئۆتۈپ كەتتى. ھايال ئۆتمەيلا ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىنمۇ يەنە نۇرغۇنلىغان پىيادە ئەسكەرلەرنىڭ سۈپ تەرەپكە قاراپ كېتىۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپ قالدى.

دۈئانە كۆۋرۈك بېشىغا كېلىپ نۇرغۇن ئەسكەرلەرنى كۆۋرۈپ چۆچۈپ توختاپ قالدى. ئۇ ئەسكەرلەر كۆۋرۈكتىن ئۆتۈۋاتقان ئادەملەرنىڭ قويۇنلىرىنى، ئات ـ ئۇلاغ، ھارۋىلارنىڭ ئۈستى ـ ئاستىلىرىنى، ئۇنىڭغا بېسىلغان ئوت ـ خەس، بېدە ـ سامانلارنى، ھەتتا خورجۇن، تاغارلارنى چالا قويماي بىر ـ بىرلەپ ئاختۇرۇپ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋاتاتتى. شۇ ھامان دۈئاننىڭ كۆڭلىگە بىر گۇمان چۈشتى: «ئىم، بولماپتۇ، دۈشمەنلەر بىلىپ قاپتۇ!» دەريادىن كېچىپ ئۆتۈش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. كەلكۈن پەسلى ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن دەريادىكى سۇ يەنىلا ئۇلۇغ ئىدى، دەرياغا پاتماي ھېلىلا تېشىپ كەتكۈدەك ئەلپازدا يانلىرىغا چايقىلىپ، مەۋج ئۇرۇپ ئېقىۋاتاتتى. دۈئانە ئىلاجسىز ئارقىسىغا ياندى، تار كوچىلارنى ئايلىنىپ يۇرۇپ شەھەردىن چىقتى ـ دە، ئاقسۇنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىگە قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

* * *

ئۇۋچى شۇ كۈنلەردە ئاتمىش نەچچە يىلدىن بۇيان ئۆزىنىڭ، ئۇنىڭمۇ ئالدىدا دادىسىنىڭ ئۆمۈرلۈك ھاجىتىدىن چىققان، قاچانلا بارسا تەييار تۇرىدىغان چۆل، جەڭگاھلاردىكى گەمە، ساتما، ئورۇن ـ كۆرپە، قازان ـ چۆگۈن، قاچا ـ قۇچا... دېگەندەك ئۆزىگە دائىم لازىمى بولىدىغان قەدىناس ھەمراھلىرى بىلەن خوشلاشماقتا ئىدى. خوشلىشىش نۆۋىتى مانا بۇگۈن بۇ گەمىگە كەلدى. گەمىنىڭ شاخ ـ شۇمبىلاردا يېپىلغان، ئىسلاشقان، تورلاشقان قاپقارا تام ـ تورۇسلىرى، توغراق شېخىدا

ياسۇالغان چاپسىدىكى كونىراپ، يىرتىلىپ مازلىرى چىقىپ قالغان، توپا ـ چاڭ باسقان ئورۇن ـ كۆرپىلىرى، بۇلۇڭدىكى مايماق ـ سايماق، يىپىرىق، پۈچۈق قاچا ـ قۇچا، قازان ـ چۆگۈنلىرى شۇ تاپىتا خۇددى ئۇنىڭغا تەلمۈرۈپ قاراپ: «ھەي! بىزنى تاشلاپ كەتمە!» دەپ يالۇرۇۋاتقاندەك، بويىنى قىسىلىپ قالغان ئىگە ـ چاقسىز يېتىم ـ يېسىرلاردەك مەيۈس كۆرۈنۈپ كەتتى ـ دە، يۈرىكى پىژغىدە ئېچىشىپ كۆزىگە ئىختىيارسىزلا ياش ئالدى، ئۇ نەرسىلەرگە ئېچىنغان ـ چىدىمىغان ھالدا بىرھازاغىچە قاراپ تۇرۇپ قېلىپ، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى: «ئىلاجىم يوق. مانا ئەمدى سىلەرنىمۇ تاشلاپ كېتىدىغان بولدۇم. خەير ـ خوش، خۇدايىمغا تاپشۇردۇم.»

ئۇ بۇنىڭ ئالدىدىمۇ خۇددى مۇشۇنىڭغا ئوخشاشلا، مۇشۇنداق لازىملىق نەرسىلىرىنىڭ ھەممىسى تەل گەمە، ساتمىلاردىن نەچچە ـ نەچچىسىنى ئاشۇ چۆل ـ جاڭگاللارغا تاشلىۋېتىپ كەلگەنىدى. كۆتۈرۈپ كېتىشكە كۈچى يەتمىسە، ئۇنى خۇدايىمغا تاپشۇرۇپ، تاشلىۋېتىپ كېتىشتىن باشقا ئىلاجى يوق ـ دە! شۇ تاپتا ئەنە ئاۋۇ ئىككى پېيىغا لىققىدە يېمەكلىك قاچىلانغان خۇرجۇن، مىلتىق، قارچىغا، يوغان بىر قاپاق سۇ... ۋاي خۇدايىمەي، يەنە تېخى دادىسىدىن قالغان تەۋەررۈك ماۋۇ پالتا، كەكە، جۇۋىلارمۇ بار. بۇلارنى ئېلىپ كەتمىسە تېخى بولمايدۇ، يولدا لازىمى بولىدۇ، بۇنداق گەمە، ساتمىلاردىن تېخى ئالدىدا يەنە خېلى بار. خۇدا خالىسا، ئۆزى بىلىدىغان جايلار بىلەن ئۇچ ـ تۆت كۈن ماڭسىلا، دالدىراق، سۇغا، يۇرت ـ مەھەللىلەرگە يېقىنراق دۆڭلەرنىڭ قاپتاللىرىدا، قۇچاققا يەتمەيدىغان يوغان ـ يوغان توغراقلارنىڭ ئاچماقلىرىدا... دادىسى بىلەن ئۆزى بىر ـ بىرلەپ كولىغان، ياسىغان مۇشۇنداق ئورۇن ـ كۆرپە، قازان ـ چۆگۈن، قاچا ـ قۇچا... لاقا ـ لۇقلىرى تەل گەمە ياكى ساتمىلاردىن بىرەرى ئۇچراپ تۇرىدۇ. تولا كېلىپ ـ كېتىپ ئايلىنىپ يۈرگەنلىكتىن بۇ جايلار ئۆزىگە

بەكمۇ تونۇشلۇق، ئۇلارنىمۇ خۇدايىمىغا تاپشۇرۇپ تاشلاپ كېتىدۇ. مۇشۇ كۈنلەردە ئوغلى يېنىدا بولسىغۇ بەزى نەرسىلەرنىمۇ ئېلىپ كەتكىلى بولاتتى، ئۇنىمۇ بۇنچە ئاۋارە بولۇپمۇ كەتمەيتتى. لېكىن، ئۇنى شۇ كۈنگىچە بىر كۈن بىر ھەپتىمۇ ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ كەلمىدى. «ئالماق يالغۇز قالمدۇ، تېنى ئاجىز، قارىمىساق بولمايدۇ» دەپ ئۇنى كەلگىلى قويمىدى. خەير بوپتۇ، كىم بىلىدۇ، بەلكىم بۇ نەرسىلەرمۇ بىر كۈنى بولمىسا بىر كۈنى ئۆزىگە ئوخشاش مۇشۇنداق چۆل ـ جاڭگاللاردا ماكان قىلىشنى نىيەت قىلىپ، مۇشۇ مازارنى پاناھ تارتىپ كېلىپ قالغان بىرەر مۇساپىرغا نېسىپ بولۇپ ھاجىتىدىن چىقىپ قالسا ئەجەب ئەمەس. شۇنداق بولسا ساۋاب بولىدۇ، يىللاردىن بۇيان قىلغان ئەجرى زايە كەتمەيدۇ.

ئەسلىدە ئۇ ئۇلارنى تاشلاپ كەتمەيتتى. لېكىن، ئەمدى كەتمەيمۇ بولمىدى. يېقىنقى يىللاردىن بېرى بېشى قېيىپ، كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىدىغان، كۆڭلى ئېلىشىدىغان، يۈرىكى تولا پۇلاڭشىيدىغان، دېمى تۇتۇلىدىغان بولۇۋالدى، پۈت ـ قولىنىڭمۇ مادارى قالمىدى. ھېلىمۇ خۇداغا شۈكۈر، ئاتا ـ ئانىسى ئۇنىڭغا دۇئا قىپتىكەن، خۇدايىم ئۇنىڭغا ئۇزۇن ئۆمۈر ئاتا قىلدى، سەكسەن ياشقا كىرىپ قالدى. ئۆمرىنىڭ ساناقلىقلا كۈنلىرى قالغانلىقى ئۆزىگە ئايان بولۇۋاتقان مۇشۇ كۈنلەردە تەنىنىڭ ئىسسىقىدا يۈرتىغا كېتىۋالمىسا، ناۋادا بەندىچىلىك قىلىپ، كۆزى تۇيۇقسىز يۇمۇلۇپ قالسا، ئۇ چاغدا جەسىتى مۇشۇ چۆل ـ جاڭگالدا قالىدۇ، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ يېنىدا ياتالماي قالىدۇ. بولدى كېتىۋالاي. ۋاقتىدىراق يۈرتقا بېرىۋالاي. مۇشۇ پەدىدە ئۇ گەمە، بۇ ساتمىلار بىلەن خوشلىشىپ ماڭىدىغان بولسا، يەنە ئىككى ئايدا يۈرتقا ئارانلا يېتىپ بارالايدۇ. شۇ تاپتا قەدىناس خوتۇنىمۇ ئوغلى، كېلىنى، نەۋرىلىرىمۇ ئۇنىڭ يولىغا تەقەززا بولۇۋاتقاندۇ. ھەي ... ئۇلارنى كۆرمىگىلى بىر يىل بولاي دەپ قاپتۇ ئەمەسمۇ،

نېمە بولۇپ كەتكەندۇ ئۇ بىچارىلەر؟ ئېھتىمال ئۇلار ئۇنى ئىزدىگەندۇ، ئىزدىسىمۇ ئېتىكى كەڭرى بۇ جاڭگالدا ئۇنى تاپالمىغاندۇ. خۇدايىمغا ئامانەت، ماڭاي... ئۇ شۇ خىياللار بىلەن گەمىدىن چىقتى. بۇ گەمە مازار جايلاشقان ئېگىز دۆڭنىڭ قاپتىلىدا ئىدى، ئالدى كۇنچىقىش تەرەپكە قارايتتى.

بۇ مازار «ئىمام پاشا» دېگەن مۇقەددەس نام بىلەن مەشھۇر ئىدى. ئۇ دەريا قولتۇقىدىكى ئېگىز دۆڭلۇكتە، ئالىيېشىل تۇغ - ئەلەملەر باغلانغان تۇغ شادىلىرى، قېرىلىقتىن قوۋزاقلىرى، ھەتتا شاخلىرىمۇ قۇرۇپ، چۈرۈپ چۈشۈپ كەتكەن، تېنى چاك - چاك يېرىلغان، قۇچاق يەتكۈسىز يوغان - يوغان، چوماق توغراقلار ئارىسىدا خۇددى جەڭگاھتىكى سەركەردىدەك ھەيۋەتلىك - سۈرلۈك كۆرۈنەتتى. پەستىكى كەڭرى، چېتى دەريانا تۇتاشقان مۇنبەت تۈزلەڭلىكتە قويۇق، ئارىلاش ئۆسكەن توغراق، جىغانلار ئۇنى خۇددى سان - ساناقسىز لەشكەرلەردەك ئوراپ تۇراتتى.

ھەيۋەتلىك ئاقسۇ دەرياسى بۇ ئۇلۇغ مازاردىن ئەيمەنگەنىدەك، دەل شۇ يەردە شاۋقۇنىنى پەسلىتىپ، ئۇنى يىراقتىن ئايلىنىپ، ئاندىن يەنە كۇنچىقىش تەرەپكە قايرىلىپ ئاقاتتى.

سارغايغان يوپۇرماقلار شۇ تاپتىكى كۈز كۇنىنىڭ قىيپاش چۈشكەن شەپقىدە خۇددى ئالتۇندەك ساپسېرىق تاۋلىنىپ ۋالىلدايتتى.

ئۇ بۇ يەرگە دەسلەپتە كەلگەن چاغدىمۇ يوپۇرماقلار مانا مۇشۇنداق سارغايغان دەل كۈز پەسلى ئىدى. مانا ئەمدى يەنە، دەل شۇنداق يوپۇرماقلار سارغايغان كۈز پەسلىدە، ئۇزاق يىللاردىن بېرى ئۆزىگە باشپاناھ بولغان، خۇدايىم مۇشۇنداق ساپ ھاۋالىق، مۇنبەت ياراتقان ئاسمىنى كەڭرى بۇ زېمىندىكى ھەيۋەتلىك، چىرايلىق ئۆسكەن دەل - دەرەخ، گۈل - گىياھلار بىلەن خوشلىشىۋاتىدۇ، «خەير - خوش، سىلەرنىمۇ خۇدايىمغا تاپشۇردۇم.»

ئەسلىدە ئانىسى قازا قىلىپ كەتمىگەن بولسا ئۇ بۇ جاڭگالغا كېلىپ قالمىغانمۇ بولاتتى. ئانىسى قازا قىلغاندا ئۇ تېخى يەتتە ياشقىمۇ كىرمىگەنىدى. دادىسى «بالام ئۆگەي ئانىنىڭ قولىدا قالمىسۇن» دەپ قايتا ئۆيلەنمىدى. چۈنكى، دادىسى ئۆز ۋاقتىدا ئۆگەي ئانىنىڭ قولىدا تارتقان دەرد ـ ئەلەم، ئازابلىرىغا چىدىماي، ئۆيدىن قېچىپ چىققان، تىلەمچىلىك قىلىپ يۈرۈپ چوڭ بولغانىكەن. قۇرامىغا يەتكەن چاغدىمۇ، كىچىكىدە تارتقان ھېلىقى ئازابلارنى ئۇنتۇيالمىغان. بىر كۈنى ئاشۇنداق يالماۋۇز ئۆگەي ئانا ھەققىدە گەپ تېشىلىپ قالغان بىر سورۇندا، ئۇ ئاچچىقىغا پايلىماي: «ناۋادا مېنىڭ بالامۇ ئانىسىدىن يېتىم قېلىپ ئاشۇنداق يامان كۈنگە قالىدىغان بولسا، ئۇنى ھەرگىزمۇ ئۆگەي ئانىنىڭ قولىغا قالدۇرمايمەن. بۇنى بالىلىرىمدىن بالىلىرىغا قالىدىغان ۋەسىيەت قىلىمەن!» دەپ قۇرئان تۇتۇپ قەسەم قىلىپ ئاغزىنى ئۇشۇتۇپ سالغانىكەن. شۇڭا، دادىسى ئۇنى تېخى كىچىك دەپ ھامماچىسىغا تاشلاپ بېرىپ يەنە جاڭگالغا كېتىپ قالغانكەن. ئارىلىقتا ئىككى ـ ئۈچ ئايدا بىرەر قېتىم كېلىپ ـ كېتىپ يوقلاپ تۇرۇپتىكەن. ئۇ ئون بەش ياشقا كىرگەندىلا ئاندىن دادىسى ئۇنىمۇ ئەگەشتۈرۈپ جاڭگالغا بىللە ئېلىپ كەلگەنىدى. ئۇ ئىشلار ھېلىمۇ ئۇنىڭ ھۇۋا ئېسىدە، ئۇ نەچچە ـ نەچچە كۈن يول يۈرۈپ ئاران تەسلىكتە بۇ تەرەپلەرگە كېلەلىگەنىدى. ئۇنىڭ بۇ جاڭگالغا كېلىپ قالغىنىمۇ بىر ھېسابتا ئوبدان بولغانىكەن. ھېچ كىشىگە ھاجىتى چۈشمىدى، قېقىتىدى ـ سوقۇندى بولمىدى، ئالۋان ـ ياساقتىن خالىي بولدى. ئەسكەرلىككە تۇتۇلۇپ قالمىدى. ئۆزى بەگ، ئۆزى خان بولۇپ، ھايۋانلارنىڭ ئىزىنى، قۇشلارنىڭ سايرىشىنى قوغلىشىپ كۈنىنى كۆڭۈللۈك، خاتىرجەم ئۆتكۈزىدى. شۇغىنىسى يالغۇزلۇق ـ تەنھالىق ئۇنى تازا قىينىدى. خوتۇن ـ بالىلىرىنى قايتۇرۇپ كېلەي دېسە، ئۇلارنىڭ بۇ چۆل ـ جاڭگالغا كۆنەلمەسلىكىدىن قورقتى. ئۆزى كېتەي دېسە، دادىسىنىڭ ئىزى

قالغان، ئۆزىنىڭمۇ كۆڭلى چۈشۈپ قالغان بۇ جايلارنىڭ مېھرىدىن كېچەلمىدى، لىللا گەپنى قىلسا، دادىسىنىڭ ئىزى ئۆچۈپ كېتىشتىن ئەنسىرىدى. مانا، مانا، ئەتە، ئۆگۈن... دەپ كۈنلەرنى ئۆتكۈزۈۋېرىپ، يېشى سەكسەندىن ھالقىپ كېتىۋى دەپ قالدى.

— كىكاك، كىكاك! كىكاك!... قىرغاۋۇلنىڭ تۈيۈقسىز ئۇرۇلدۇرمىسى ئەنسىز سايرىشى ئاڭلاندى ـ دە، ئۇنىڭ خىياللىرى بۆلۈنۈپ كەتتى. جىغانلار ئارىسىدا ئۇچۈپ چىقىقان بىر جۈپ قىرغاۋۇل خوددى بىرنېمىدىن ئۈركۈگەندەكلا ئۇرۇلدۇرمەي كىكاكلاپ سايراپ، ئون يېتىم يىراقلىقتىكى شالاڭ قومۇشلۇق ئارىسىدىكى دۆڭلۈكنىڭ ئۈ تەرىپىگە ئۆتۈپ كەتتى. ئۇۋچى قىرغاۋۇللار ئۈچۈپ چىققان جىغانلىق تەرەپكە تىكىلىپ قارىدى. ئۇنىڭ قولىدىكى قارچىغىنىڭ خوددى قارا مەرۋايىت دانچىلىرىدەك قاپقارا كۆز قارىچۇقلىرىمۇ خوددى ھېلىلا چاچراپ چىقىپ كېتىدىغاندەكلا چەكچىيىپ كەتتى ـ دە، ئۈچۈش ئۈچۈن قاناتلىرىنى قاقتى. لېكىن، ئۇۋچى ئۇنىڭ پاچىقىدىكى تاسما باغنى چىڭ تۇتۇۋېلىپ قويۇپ بەرمىدى. قارچىغا تېپىرلاپ ـ تېپىرلاپ جىم بولۇپ قالدى. ئارىدىن ئانچە ئۇزاق ۋاقىت ئۆتمەي خېلى يېقىنلا يەردە قىرغاۋۇللار يەنە شۇنداق ئەنسىز سايرىشىپ ئۇچۈپ چىقىشتى. شەكسىزكى، قىرغاۋۇللار قانداقتۇر بىرنېمىدىن ئۈركۈگەنىدى.

«تۇلكە؟ ۋاي خوداىمەي ئۆزى كەپتۇ ـ دە، جانۋارنىڭ ئەجىلى توشۇپتۇ. ھەي! ... يولغا چىقىدىغان چاغدىزە، بوپتۇ، بىرەر تېرە دېگەن ئۇنچىۋالا ئېغىرلىق قىلىپمۇ كەتمەس، — ئۇۋچى مىلتىقنى قولىغا ئالدى. ئۇ ئادەتتە تۈزلەڭلىكتە قارچىغىسىنى، چاتقاللىقلاردا بولسا مىلتىقىنى ئىشقا سالاتتى، — ۋۇي كاساپەت، ئەمەستەك قىلىدۇغۇ؟ كاساپەت توغراق...»

دېگەندەك، قىرغاۋۇللار ئۈچۈپ چىققان ھېلىقى جىغانلىقنىڭ خېلى بېرىسىدىكى توغراق شاخلىرى لىڭشىپ قالدى ـ دە،

شاخلارنى قايرىپ يۇرۇپ بىر ئادەم چىقىپ كەلدى. ئۇ ئادەم پۇتلىرىنى ئاران سۆرەپ ماڭاتتى، دەلدۇگۇنەتتى. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇ توغراقتا ئېسىلىپ، بۇ توغراقتا يۇلىنىپ يۇرۇپ ئاخىر مازارغا يېقىنلاشتى. دۆڭگە چىقىۋېتىپ يېقىندى، يەلە قويۇتى. لېكىن، بولالمىدى بولغاي، ماڭالماي، جايىغا يىقىلا دەپ چۈشتى. بىرھازادىن كېيىن ئۇ يەنە بېشىنى كۆتۈردى، بىر قوللاپ ئۆمىلەپ دۆڭگە چىقىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ھاسىرىشى ئىنچىقلىشى ئوڭچىغا ئاڭلاندى. شۇندىلا ئۇ مىلتىقىنى توغراقتا يۆلەپ قويۇپ، قارچىغىنى شاختا باغلىدى. پەسكە چۈشۈپ ھېلىقى ئادەمنىڭ قېشىغا كەلدى. ئۇ دۇملا ياتاتتى. تىنىقى تىنىقىغا ئۇلگۈرمەي ھاسىرايتتى. ئۆشنىسىگە دىۋانلەرنىڭ يەنجىسىنى ئارتىۋالغانىدى. يەنجىنىڭ دۇمبىسىدىكى بىر پېيى يەردە سۆرىلىپ تۇراتتى، ئالدى تەرىپىدىكى يەنە بىر پېيىنى چىڭ قۇچاقلىۋالغانىدى. «ــ بىچارە دىۋانە، ــ دەپ ئويلىدى ئوڭچى ئېچىنىپ، ــ تىلەپ تاپقان ئۇ نەرسىلىرىگە كىممۇ كۆز قىرىنى سالار؟»

ئوڭچى ئۇنى ئۆرۈپ ئوڭدا قىلدى. ئۇ رەڭگى تاتارغان، كالپۇكلىرى گەز باغلاپ كەتكەن، يۈزىنى قويۇق سېرىق ساقال باسقان، ياپياشلا تەمبەل يىگىت ئىدى.

ئوڭچى ئۇنىڭ چېكىسىگە قولىنى قويدى ـ دە، يەنە شۇ ھامان تارتىۋالدى: «ۋاي خۇدايىم، قىزىپ كېتىپتۇ!» ئۇنىڭ چېكىسىدىن ئوت چىقاتتى. ئوڭچى ئۇنىڭ بېشىنى يۆلىدى.

ــ سۇ ... ــ بۇ زەئىپ ئاۋاز ئوڭچىغا ئاران ئاڭلاندى.

ئوڭچى يۇگۈرۈپلا دۆڭگە چىقتى. يولدا ئىچىشكە ئېلىۋالغان قاپقارا كىچىككىنە مىس چۆگۈندىن ھېلى قاينىتقان سۇنى ياغاچ تاۋاققا قۇيدى. ئاندىن ئالدىراپ چۈشۈپ سۇنى دىۋانىنىڭ ئاغزىغا تۇتتى. ئۇ بىر قاچا سۇنى بىردەمدىلا غورتۇلدىتىپ ئىچىپ بولدى ـ دە، «ئۇھ!» دەپلا سوزۇلۇپ يېتىپ قالدى. ئوڭچى ئۇنى يۆلىدى. لېكىن، ئۇ ئۆرە بولالمىدى. ئوڭچىنىڭ ئۇنى كۆتۈرۈپ مېڭىشقا

كۆچى يەتمىدى. ئاخىر بولالماي ئۇنىڭ بېلىدىن سۆرەپ دۆڭگە ئېلىپ چىقتى. ھېلىلا خوشلىشىپ چىققان ھېلىقى گەمگە ئېلىپ كىرىپ ياتقۇزدى. شۇ چاغدىمۇ ئۇ يەنجىسىنى زادىلا قويۇپ بەرمىدى. ئۇ كۆڭلەكسىز يالىڭاچ تېنىگە نىمكەش سېرىق چەكمەن چاپان كىيىۋالغاندى. ئوۋچى ئۇنىڭغا يەنە سۇ ئىچۈردى. ئۇ بىر دەمدىلا ئۇخلاپ قالدى.

كېچىچە جۆيلۈپ چىقتى. لېكىن، ئۇنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى ئۇققىلى بولمىدى. قارا چىراغمۇ ئۆچمىدى، ئوۋچىمۇ ئۇخلىمىدى، ئۇنىڭ چېكىسىنى ئۇۋۇلىدى، پات ـ پات سۇ ئىچۈردى. ماتا بەلۋېغىنى ھۆل قىلىپ ئۇنىڭ چېكىسىگە قويدى، دۇرۇت ئوقۇپ ھۇرىدى، ئوۋچى ئاشۇنداق پايپېتەك بولۇپ تاڭنى ئاتقۇزدى. تاڭ سەھەردىلا تەرەت ئېلىپ بامدات نامىزىنى ئوقۇدى. ھېلىقى ياغاچ تاۋاقنى ئازراق سۇ قۇيۇپ، ئۇ سۇغا «ياسىن»نى ھۇرۇپ ئوقۇدى. ئاندىن دۇئانىڭ بېشىنى يۆلەپ بۇ «دەمدە»نى ئۇنىڭغا ئىچۈردى.

بىرھازادىن كېيىن، بۇ «دەمدە» ئۆز كارامىتىنى كۆرسەتكەندەك دۇئانە كۆزىنى سەل ئاچتى، گەپ قىلىش ئۈچۈن ئاغزىنى ئۆمەللىدىيۇ، لېكىن دېمى تۇتۇلۇپ، يۆتىلىپ كېتىپ گەپ قىلالمىدى. ئۇ ھاسىرايتتى، مەيدىسى غىزىلدايتتى. بىرنېمىلەرنى دەپ پىچىرلايتتى، چۈشكە يېقىن ئۇ سەل ياخشىلىنىپ قالغاندەك بولدى. تېخىچە قۇچاقلاپ ياتقان يەنجىسىگە يېرىم ـ يارتا ئېچىلغان خۇنۈك كۆزلىرىنى تىكتى ـ دە، بىرنېمىلەرنى دەپ پىچىرلاشقا باشلىدى. ئوۋچى قۇلىقىنى ئۇنىڭ ئاغزىغا يېقىن قىلدى.

ـــ باق... باقى... ئەسكەر نە ـ نەشە، مە ـ مەست... كاللىسىنى... كاللىسىنى... نى ئوغرىلاپ قاچتىم. يولىلاردا توسۇق جىق ئىكەن، ئۆتەلمىدىم. يۈرت ـ مەھەللىلەردە دۇئانىلەرنىمۇ توسىدىكەن. خۇرجۇنلىرىنىمۇ ئاختۇرىدىكەن. ئاۋات، كەلپىن، مارالبېشى... ماڭاي دەپ... ـــ ئۇنىڭ ئۇنى

پەسلەپ جىمىپ قالدى، يەنە ھوشىدىن كەتتى يولغاي، كۆزىنىمۇ ئاچالمىدى، ئاۋازىمۇ چىقمىدى. بىرھازادىن كېيىن ئۇ يەنە پىچىرلىدى، — مەن بولالمىدىم... كاللىسىنى قەشقەر... قەشقەرگە...

— كاللىسىنى؟ ! ۋاي خۇدايىم ! نېمىنىڭ كاللىسى؟ قېنى؟

— ...

ئۇنىڭدىن جاۋاب بولمىدى. ئۇۋچى ھاڭ - تاڭ قېلىپ، بىرھازاغىچە گاڭگىراپ تۇرۇپ قالدى. كاللا، نېمىنىڭ كاللىسى ئۇنىڭ كۆزى يەنجىگە چۈشتى - دە، شۇ ھامان ئۇنىڭ كۆڭلىگە «مۇشۇ يەنجىنىڭ ئىچىدە بىرنېمىنىڭ كاللىسى بار ئوخشايدۇ» دېگەن خىيال غىل - پاللا كېچىپ ئۇنىڭ بىر پېيىدىكى نەرسىلەرنى تۆكتى. ئۇنىڭدىن ئۇ تىلەمچىلىك قىلىپ تاپقان پارچە - پارچە نانلار، يەل - يېمىشلەر چىقتى. يەنە بىر پېيىدىكى بىرنېمە قاتتىقراق، چوڭراق ئىدى. ئۇنىمۇ تۆككەنىدى، ئاپئاق ماتا كۆڭلەكىگە يۆگەلگەن بىرنەرسە يەرگە دومىلاپ چۈشتى. ئۇۋچى كۆڭلەكنى يېشىپ كۆرۈپلا چۆچۈپ كېتىپ توۋلىۋەتتى:

— ئاھ خۇدا ! ! — ئۇ قورقۇنچىدا داجىپ كەينىگە مېڭىپ گەمىدىن قېچىپ چىقتى.

... بوينىدىن قىيپاشراق كېسىلگەن دوقمۇراق كاللا، كانىيىدىن چىقىپ قالغان بىر غېرىچىتەك قىزىل كېكىردەك، كېسىپ قىيما - چىيما قىلىۋېتىلگەن يۈز - كۆزلەر، ئۆسكىلەك، سارغۇچ بۇرۇتلىرىدىكى، سوقمۇراق يۈزلىرىدىكى، ئۇرۇن - ئۇرۇن، يىرىك قاش - كىرپىكلىرىدىكى، يىرتىلغان سالپاڭراق قۇلاقلىرىدىكى قېتىپ كەتكەن قان داغلىرى !... ئاھ خۇدا ! نېمە دەھشەت بۇ؟ !

ئۇۋچى قورقۇنچىدا دىر - دىر تىترەپ قانداقتۇر بىر ئايەتنى ئوقۇدى. كۆزلىرىنى چەكچەيتكىنىچە خۇددى مازاردىن مەدەت تىلىگەندەك دۆڭنىڭ ئۈستىگە تەلمۈرۈپ قاراپ تۇرۇپ كەتتى. شۇ تاپتا بۇ چۆل - جاڭگالدا ئۆزىگە ھەمراھ بولغۇدەك بىرەر

ئادەم بولسىچۇ كاشكى !

ئۇ پۈت ـ قوللىرى دىر ـ دىر تىترىگەن ھالدا يەنە گەمگە يېنىپ كىردى. جان تەلپىزى قىلىۋاتقان دۇئانىڭ قېشىدا تىزلىنىپ ئولتۇردى. قۇلىقىنى ئاغزىغا يېقىن قىلىپ ئۇنلۈك ـ ئۇنلۈك سورىدى:

ـــ كىمنىڭ كاللىسى؟ كىم شۇنداق قىلدى؟ !

دۇئانە سەل قىمىرلىغاندەك قىلدى. قاش ـ قاپاقلىرىنى لىپىلدىتىپ، ئاغزىنى ئاران ـ ئاران ئۆمەللەپ: «ئەن... ئە... ئەنجان...» دېگەن گەپلەرنىلا دېيەلىدى، باشقا گەپ قىلالمىدى. ئوڭچى ھەيران قالدى: ئەنجان؟ توۋا ! ئەنجان دېگەن تاغنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى بىر شەھەر دەپ ئاڭلىۋىدىم، بىر ئايدا ئاران بارغىلى بولىدۇ دېيىشكەنىدى ! بۇ قانداق گەپ؟ !

دۇئانە خۇددى بەزگىكى تۇتقان ئادەمدەك تىترەشكە باشلىدى. مەيدىسىنىڭ غىژىلدىشىمۇ ئەدەپ قالدى. ئوڭچى ئۇنىڭ كۆزىنىڭ جىيىكىنى يىرىپ قارىدى. ئۇنىڭ كۆز قارىقى تارتىلىپ كەتكەنىدى. ئوڭچى ئۇنىڭغا دەمىدە ئىچۇردى. لېكىن، سۇ ئۇنىڭ گېلىدىن ئۆتمىدى. جاۋغايلىرىدىن يالاپ ئېقىپ چۈشتى. تۇيۇقسىزلا خارتىلداپ، بوشقىنا سىلكىندى ـ دە، جىممىدە بولۇپ قالدى.

ـــ ئەلھۆكمىللا، ـــ ئوڭچى دۇئاغا قولىنى كۆتۈردى، ـــ قالۇئىننا ئىلەيھى ۋەئىننا ئىلەيھى راجىئۇن...

ئوڭچى ئۇنىڭ يۈز ـ كۆزى، قاش ـ قاپاقلىرىنى سىلاپ، ئۇۋۇلاپ ئاران تەستە كۆزىنى يۇمدۇردى. ماتا بەلۋېغىنى يىرتىپ ئېڭىكىنى قاتتى، ئىككى ئانا پۈتىنى چاتتى. ئاندىن بىر يۈدۈم ئوت ـ خەسىنى دەرياغا ئاپىرىپ پاكىز يۇيۇپ كېلىپ جەسەت بىلەن كاللىنى ئۇنىڭ ئوستىگە قويدى. چۆگۈن بىلەن قاپاقتا دەريادىن نەچچە قېتىم سۇ توشۇپ كېلىپ ئىسسىتىپ، ئۇلارنى پاكىز يۇيۇپ تازىلىدى. كەچ كىرگەندە ئۆزى يالغۇز ئۇلارنىڭ نامىزىنى چۈشۈرۈپ، دۆڭنىڭ كۈنپېتىش تەرەپ قاپتىلىدىكى

بىر تۇپ توغراقنىڭ يېنىغا دەپنە قىلىدى. تۇپراق بېشىدا ئۇچ كېچە ـ كۈندۈز خەتمىقۇرئان ئوقۇدى.

ئوۋچى بىر ئاي جاڭگال كېزىپ يۈرۈپ، يىلدا ئاران بىرەر قېتىم يوقلاپ بارالايدىغان شايارىدىكى ئۆزىنىڭ يۇرتىغا يېتىپ كەلدى. ئوچ كۈندىن كېيىن، ئاشۇ ئىمام پاشا دېگەن مازارغا دەپنە قىلىنغان ھېلىقى ئىككى ئادەمنىڭ نەزىرىنى قىلدى. نەزىرگە كەلگەن جامائەتكە نەزىرى بېرىلۋاتقان ئۇ ئىككى ئادەمنى قانداق كۆرگەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى. شۇنىڭدىن كېيىن ئارىلىقتا بىرەر يىل ئۆتۈپ ئۇ ئاغرىپ يېتىپ قالدى. كۈپتەك ئىششىپ كېتىپ شىپالىق تاپالمايلا سەكراتقا چۈشۈپ قالدى. ئۇنىڭ بىلەن ۋىدالىشىش ئۈچۈن كىرگەن جامائەتكە بۇنىڭدىن بىر يىل ئىلگىرى نەزىرى قىلىنغان ھېلىقى ئىككى ئادەمنىڭ گېپىنى يەنە تەكرارلاپ سۆزلەپ بەردى. ئاخىرىدا مۇنداق ۋەسىيەت قىلىپ جان ئۈزدى:

ئۇ يەرگە كۆمۈلگەنلەر سىلەرنىڭمۇ، بىزنىڭمۇ قېرىندىشىمىز بولىدۇ. لېكىن، مەن ئۇلارنىڭ قەيەرلىك ئىكەنلىكىنىمۇ بىلمەيمەن. بۇرۇن كۆرمىگەن، ئىسمىنىمۇ ئاڭلىمىغان، ھازىرمۇ بىلمەيمەن. شۇڭا ھەسرەتلىنىمەن. ئۇ ئىش بولغىلى مانا بىر يىلدىن ئاشتى. لېكىن، ھازىرغىچە ئۇلارنىڭ ئىز ـ دېرىكى قىلىنمىدى ياكى قىلىنغان بولسىمۇ، مەن بىلمەي قالدىممىكىنتاڭ. مەن ئىسمىنى بىلەلمىگەن ئۇ دېۋانە تەنسىز بىر ئادەمنىڭ كاللىسىنى «... ئەنجان...» دەپ جان ئۈزگەندى. ھە، ئۇ يەنە تېخى قانداقتۇر: «... كاللىسىنى... ساق... ساق... لا... ئەسكەرلەرنى نەشە... مەست... تو... توسۇق... جىق ئىكەن... ئۆتەلمىدىم. ئاۋات... كەلپىن... مارالبېشى... ماڭاي دەپ...» دېگەندەك گەپ ـ سۆزلەرنىمۇ قىلىۋىدى. ئۇنىڭ بۇ باش ـ ئاخىر يوق تاقما ـ تۇقما گەپ ـ سۆزلىرىدىن، ئۇ كاللىنى ئەنجانلىق ئادەمنىڭ كاللىسى ئوخشايدۇ، بۇ كاللىنى ساقلاۋاتقان ئەسكەرلەرنى بۇ دېۋانە نەشە بىلەن مەست قىلىپ قويۇپ كاللىنى

ئېلىپ قېچىپتۇ ۋە قەشقەرگە ئېلىپ كەتمەكچى بوپتۇ. يولدا توسۇق جىق ئىكەن، قەشقەرگە ئۇدۇل ماڭالماي ئاۋات، كەلپىن، مارالبېشى ئارقىلىق كەتمەكچى بولغان ئوخشايدۇ دەپ خىيالەن قىياس قىلغانىدىم. ئەمما زە، ئەسكەرلەر ئۇ كاللىنى نېمىشقا ساقلايدۇ؟ ئۇ دۇئانە ئۇ كاللىنى نېمىشقا ئېلىپ قاچىدۇ؟ زادىلا زەنىمگە ئالالمىدىم، ھېلىمۇ ھەم بىلمەيمەن. ئىسىت، ئىسىت !... ئۇلار خۇدايىم بەرگەن ئادەملەر ئىكەن. ئاشۇنداق ئۇلۇغ مازارلاردا يېتىشقا نېسىپ بولدى. خۇدايىم ئۇلارغا جەننەت ئاتا قىلغاي ! ئامىن ! ھە، ئۇ دۇئانىنىڭ بىر قۇلىقى مونچاقلىق ئىكەن، ئۇنىڭ شۇ قىياپىتىلا ئېسىمدە قاپتۇ. جاھاندا دۇئانىگە يات جاي يوق. شۇڭا، ئۇنىڭ ماڭمايدىغان يولى، كىرمەيدىغان ئۆيى بولمايدۇ. كۆپ هاللاردا مازارلاردا يېتىپ ـ قوپىدۇ. خۇدايىم ئۇ دۇئانىنىڭ كۆڭلىگە ساپتىكەن، ئۇنىڭمۇ كۆڭلى ئاشۇ مازارنى تارتىپتىكەن. دېمىسىمۇ ئىگە ـ چاقسىز، يېتىم ـ يېسىرلار، خۇدايىمنىڭ ئاجىز بەندىلىرى ئاشۇنداق مازارلارنى ماكان قىلىدۇ. ئۇنداق يەرلەردە كۆڭلى توق بەخىرامان ئۇخلاۋېرىدۇ. مازارلارنىڭ ئۇلۇغلۇقىدىن ئوغرى ـ قاراقچىلار، ھەتتا جىن ـ ئالۋاستىلارنىڭمۇ تېنى ئەيمىنىپ سۇر باسىدۇ. تەقسىراتقا كېتىشتىن قورقۇپ، مازارلاردا پاناھلانغانلارغا ھەرگىزمۇ چېقىلمايدۇ. شۇڭا، نىيىتى ساپ غېرىب ـ غۇرۇالار مازارلاردا پاناھلىنىدۇ. زامان ـ زامانلاردىن شۇنداق. خوش، ئەمدى ئاڭلاپ قېلىڭلار ! بۇ مازار ئاقسۇنىڭ قاراتال يېزىسى تەۋەسىدىكى دەريانىڭ كۇنچىقىش تەرىپىدە، بېرىپ يوقلاپ تۇرۇڭلار، دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىڭلار، ساۋاب بولىدۇ. شۇنى ئەسته چىڭ تۇتۇڭلاركى، ئاشۇنداق ئۇلۇغ مازارلاردا يېتىش ھەممىلا ئادەمگە نېسىپ بولۇۋەرمەيدۇ، پەقەت خۇدايىمنىڭ نەزىرى چۈشكەن خىزىردەك ئاشۇنداق ئۇلۇغ ئادەملەرگىلا نېسىپ بولىدۇ.

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئەنجانباي (تارىخىي رومان)

ئاپتورى: نۇر روزى
مەسئۇل مۇھەررىرى: باربجان زەپەر
مۇھەررىرى: مەمتىمىن شىپە
تەكلىپلىك مۇھەررىرى: دىلبەر ياقۇپ
مەسئۇل كوررېكتورى: ئايگۈل سابىت
تەكلىپلىك كوررېكتورى: ۋەلى زەيدۇن
مۇقاۋىسىنى لايىھەلىگۈچى: ئەكبەر سالىھ
نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 ـ نومۇر
تېلېفون: 2827472 – 0991
پوچتا نومۇرى: 830001
باسقۇچى: بېيجىڭ شۇنچېڭ رەڭلىك مەتبەئەچىلىك چەكلىك شىركىتى
ساتقۇچى: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
فورماتى: 1230×880 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى: 18.625
قىستۇرما بېتى: 2
نەشرى: 2012 ـ يىلى 11 ـ ئاي 2 ـ نەشرى
باسمىسى: 2016 ـ يىلى 3 ـ ئاي 4 ـ بېسىلىشى
تىراژى: 14000 – 11001
كىتاب نومۇرى: ISBN 978 – 7 – 228 – 16083 – 9
باھاسى: 40.00 يۈەن